Digitized by Google

x libris Bibliothecæ quàm Illuſtriſſimus
Archiepiſcopus & Prorex Lugdunenſis
Camillus de Neufville Collegio SS.
Trinitatis Patrum Societatis JESU
Teſtamenti tabulis attribuit anno 1693.

108005

GERMANICARVM RERVM SCRIPTORES VARII, FERE HACTENVS INCOGNITI

Qui præmiſsis quibuſdam ſuperioris ſæculi, ſub KAROLO V. Imp. memorabiliter acta potiſsimum complectuntur.

EX BIBLIOTH PUB COLLEG LUGDUN

TOMVS TERTIVS.

Nunc primùm editus

Ex Bibliotheca & recenſione MARQVARDI FREHERI Conſiliarii Archi-Palatini.

Authorum Catalogus, qui hoc volumine continentur, poſt Nuncupatoriam apparebit.

BIBLIOTHEQUE DE LA VILLE DE LYON

HANOVIÆ,
Impenſis Claudii Marnii hæredum, Ioannis & Andreæ Marnii, & Conſort.
M. DC. XI.

MAGNIFICIS ET AMPLISSIMIS VIRIS NOBILITATE ORDINIS EQVESTRIS, DIGNITATE ET PRVDENTIA PRÆSTANTISSIMIS, PRÆTORIBVS, CONſulibus & Senatoribus inclytæ Reip. Argentoratenſis.

S. P. D.

QVO primùm tēpore, Ampliſſimi Patres, cœpi digerendis edendiſq; talibus patriæ Hiſtorię monumētis, maiore fortuna an diligentia à me conquiſitis, vix dixero, operā impendere, hoc votum & propoſitum ſimul fuit, ſingulos eius Tomos, ſingulorum annorū laborē, Germaniæ noſtræ ocellis, id eſt, Ciuitatibus Imperii præcipuis, apud quas ſaltem aliqua in notitia eſſem, honoris ergò inſcribere. Quod meum inſtitutū iam in duobus prioribus Tomis, nō ſine ſucceſſu ſeruatū apparet. Et quidē hic animus & ſententia ferè erat, in illis tranquillè ſubſiſtere, neq, ad noſtra hæc plus ſatis exulcerata tēpora propiùs accedere: ſed quæ iſtuc pertinentia in parato haberem, digeſta tantum & ad pręlum adornata poſteris meis edēda relinquere. Quod

)(2 tamen

tamen conſilium meum partim cogitatio viciſsitudinis rerum humanarum, & quam facile tanti momenti tantoq; opere à me congeſtæ opes nõ tam mihi meis ve quam ipſi Reipublicæ perire poſſent; partim amicorũ auctoritas, penè cum conuicio iſta iam ab aliquot annis efflagitantium, addo & Typographorum inſtantia, iſta cũ prioribus coagmentare ſtudentium, mutare me impulit atque adeo coegit. Ceſsi igitur, & publico hunc quoque Tomum (de ſequentibus adhuc incertus) quod fauſtum ſit, addixi. Cui dum de more Patronũ, prioribus minimè ab ſimilem, ex eodem Ordine circumſpicio; veſtra Vrbs ſtatim occurrit, vt oculis antehac non ſemel mihi neque ſine voluptate vſurpata, ita animo nunquam excludenda: cùm admiratione omnium in ea rerũ, quibus nobiles ciuitates decus ſuum debent, vetuſtatis (inquam) & originis Romãę, pulchritudinis & magnificẽtię, pręſertim verò Politiæ rationis & Eunomiæ nunquã ſatis laudabilis, addo & florentis Academiæ, quæ hoc ciuitati elogium conciliat:

Amian. lib. 15. *Barbaricis olim quæ cladibus inclyta, nunc eſt*
Barbariæ ipſius nobilis excidio.

Tum etiã recordatione multæ magnęq; comitatis & beneuolentiæ, quam in ea ſeu publico ſeu meo nomine tranſiens nunquam nõ & priuatim & publicitus ſum expertus. Neq; defuit ſpes aliqua, poſſe & conſilium iſtud meum, vos

quo

quo licet cultu proſequendi, vobis aliquatenus approbari; &ipſa hoc genus litteraria monumẽta eo loci, qui eruditis & intelligentibus viris quà in Republica quà Academia abundat, preciũ æſtimiumq; ſuum obtinere: quæ præſertim veſtrę vrbi proprio quodam & pręcipuo iure quaſi deberi videbantur. Continet enim eam temporis difficillimi Hiſtoriam, quę apud vos veſtriſque auſpiciis à magno viro ſummo ſtudio & iudicio elegantiſsimè elucubrata, & illi memoriã immortalem, & vobis perenne decus comparauit. Me quidem non magis aut amplitudo pomœrii, aut ædificiorum elegantia, aut Martia illa propugnacula, aut caput condens inter nubila ſine exemplo Turris aerea aut aliud vllum pulchrum & ſpectabile ornamentum, magis capit & rapit in ſtuporem, præ perfectiſsimo illo Annalium Sleidanicorum opere, quod intra muros (vt dixi) veſtros felici ſidere natum, totieſque deinceps diuerſis & prælis & linguis renatum, extra omnem Fortunæ aleam poſitum

Caneſcet ſæclis innumerabilibus.

Cui quod tamen aliquid hinc inde lucis ab hiſce etiam noſtris (ita enim voco, quæ lucis vſuram nobis debent, forte aliàs planiſsimè peritura) accedere poſſe auſim affirmare: ideo vobis quaſi proprium præ aliis omnibus deberi

exiſtimaui; eoq; confidentius nunc libens meritò ad vos affero: ſummo opere rogans & obteſtans, vt iſtud quidē ceu recentiſsimæ (vt ita dicam) antiquitatis pignus & monimentum non vſque adeò aſpernabile, lubenti animo accipere, grauiſsimo iudicio veſtro approbare, fidaque cuſtodia recondere & poſteritati conſeruare; Editorem verò, ceu vicini vobis celſique principatus veterem miniſtrum, veſtri ſplendoris & honoris ſtudioſiſsimum, fauore & beneuolentia ſolita complecti & proſequi dignemini. Valete, Patres Ampliſsimi, bono publico & florete, è Plinianis, Kal. Septemb. MDCXI.

MARQVARDVS FREHERVS.
Conſiliarius Palatinus.

AD
NOBILISSIMVM ET AMPLISSIMVM V. MARQVARDVM FREHERVM,

Conſiliarium Palatinum.

GERMANÆ Gentis VARRONEM, *magne* FREHERE,
Vno te doctus quilibet ore vocat.
Peruigilè denſis tenebris monumenta vetuſta,
Eruis, ac gratâ luce renatâ locas.
Tu leges Regum priſcas, & fortia facta,
Teutonicas promis ſedulus hiſtorias.
Nunc quoque diuulgas raros caſuſque viceſque,
Bibliothecarum de locuplete penu,
Quas ſenſit dubiis iactatus Teuto periclis,
Cum CAROLVS *Quintus nomine, Cæſar erat:*
Perge, nec à cœpto victus deſiſte labore:
Perge, Palatini gloria magna ſoli,
Et quæ præterea Rhenus monumenta Nicerque,
Atque Palatini principis ora legit;
Quæque tui plutei, multo limata labore,
Fac poſſint aurâ liberiore frui.
Auſoniiq́, tuâ curâ, illuſtrata MOSSELLA
Prodeat, & curſu proſperiore fluat.
Scaliger id dudum petiit: rogat ipſa MOSSELLA,
Communis proprio Patria iure rogat.

QVIRINVS REVTHERVS D.
Profeſſor in Acad. Heidelb.
Eid. Sept. M DC XI.

ΜΑΡΚΟΥΑΡΔΩ ΤΩ ΦΡΕΗΡΩ

ἀνδρὶ σοφωτάτῳ καὶ εὐγενεστάτῳ.

Εἴ σε, Φρεῆρε, χρόνοις προτέροις τέκε δῖα θάλεια,
στήλαισιν ἐν μεμόνη ἄθλα ἱστορίης.
Τῶν τοίων ἀρχαίων πλεῖον σὺ λάβεις κεν ἄρουρα.
Οἷος γὰρ σὺ πέλεις, οὐ λάχε ξυγγραφέων.

Ῥίχαρδος ὁ Ἐμέλιος.

QVI

AVCTORES HISTORIARVM QVI HOC TOMO TERTIO CONTINENTVR.

[* *Quæ Aſteriſco notata ſunt, in Appendice ſiue Tomo quarto, vna cum aliis talibus comparebunt.*]

GEORGII SABINI Brandeburgenſis, de Cæſaribus Germanicis libri duo, carmine Elegiaco ſingulorum vitas ſuccinƈte complectentes.

ANTONII PANORMITÆ ab Alfonſo Rege Arragoniæ legari, in coronatione Friderici III. Imp. Romæ habita oratio, anno 1452. fol. 1. *Ex editione veteri Veneta.*

IANNOTII MANETI Florentinorum legati, in eadem coronatione ſub Nicolao V. Pontifice facta, ad vtrunq; oratio gratulatoria. fol. 5. *Ex ms Palatina Bibl.*

DE FRIDERICI Imp. eiuſdem in Italiam profectione votiua Anno 1468. ſuſcepta, narratio è libro ceremoniali deſumta, fol. 15. *editionis vetuſtæ Romana.*

DESCRIPTIO accurata electionis Maximiliani Regis Romanorum apud Francofurtum anno 1486. legitime factæ: itemq; coronationis eiuſdem continuo ſubſecutæ apud Aquiſgranum. fol 17. *E vetuſta eius æui editione, incerto auctore.*

HENRICI VII. Angliæ Regis ad Maximilianum Regem & Principes, in Comitiis habitis Confluentiæ anno 1492. legatio, cum eorundem Reſponſoria. *fol. 36. Ex archiuis Palatinis deſcripta per M.F.*

MAXIMILIANI Cæſ. bellum Suitenſe ſiue Helueticum anno 1498. geſtum, ſcriptore Bilibaldo Pirckeimero Noriberg. & Cæſareo poſtea Conſiliario. fol. 41. *Ex eiuſdem Bibliothecæ reliquiis à N. V. Iohanne Imhofio patric. Norib. nobis amicè communicatum.*

De eiuſdem Cæſ. expeditione Italica Anno 1497. ſuſcepta, Camilli Gilini Romani commentariolus. fol. 80. cui accedit Telinæ vallis ac Larii lacus particularis deſcriptio, eodem auctore. *A Melchiore Haiminsfeldio Goldaſto V.C. & nobis amiciſſime ſubminiſtrata.*

* DES. ERASMI Roterodami Panegyricus gratulatorius ad illuſtriſſ. Burgundiorum principem Philippum Maximiliani Cæſ. F. de triumphali illius in Hiſpaniam profectione, deq; felici reditu: eidem exhibitus Bruxellis anno 1504. *Ex editione Aldina, & Baſilienſi.*

BAVARICI Belli ann. 1504. Philippo Palatino Electori & Ruperto F. à Maximiliano Imp indicti, hiſtoria Ioannis Trithemii Abbatis tunc Spanheimenſis, fol. 97. *ex Annalibus ampliſſ. nondum vulgatis deſumta qui in Bibliotheca Palatina Bipontina.*

DE GESTIS inter Gallos & Heluetios ad Rauennam, Papiam & alia loca; deque conuentu apud Thermas Helueticas anno 1512. Huldrici Zuuinglii ad Ioachim. Vadianum relatio, fol. 121. *ab eodem D. Goldaſto amicè ſuppeditata.*

ALOYSII MARLIANI in comitiis Ordinis aurei velleris sereniſſ. Caroli Regis Catholici, anno 1517. habita oratio. fol. 126. *Ex editione eius temporis.*

CHRISTIERNI II. Daniæ Regis attentata in Sueciæ regnum, & crudelitas perpetrata in Holmam anno 1517. Iacobo Zieglero Landauo Bauaro ſcriptore fol. 130. *Ex editione eius temporis.*

LEONIS X. Pontif. Epiſtolæ tres, ſuper obitu Maximiliani I. Imp. & noui Cæſaris electione facienda, ad Ludouicum Electorem Palatinum anno 1519. miſſæ. fol. 137. *E tabulariis Palatinis.*

FRANCISCI Regis Francorum legatio ad Principes Electores Francofordiam miſſa, pro ſuffragiis ad Imperium conciliandis, Non. Iunii, anno 1519. fol. 140. *Ex editione ipſius temporis.*

HERMANNI Com. Nuenarii in eiſdem comitiis ad ſenatum Electorum pro Carolo electo Rege Rom. oratio perelegans: itemq; ad ipſum Regem electum gratulatio nomine ſtudioſorum Germaniæ fol. 144. *Ex eadem editione.* a

Ad eundem Cæſarem exhortatoria Iacobi Sobii LL. D. nobilibus apud Francofordiam iubentibus. fol. 153. *Ex eadem.*

)( )(PRIN-

PRINCIPVM ELECTORVM legatio ad Carolum Regem Hiſpaniarum, decretum Electionis ad Rom. Imperium ei inſinuans; qua functus eſt Fridericus Comes Palatinus in Molendino Regio Anno 1519. dicente Bernhardo VVurmſero I C. Cum reſponſiua eiuſdem Regis, Electi Cæſaris, per Mercurium Albonenſem de Gattinaria Cancellarium. fol. 158. *Ex editione eius temporis.*

FLANDRIÆ ordinum legatio ad Carolum Regem in Hiſpaniam, edita per Stephanum Comitem Bellocaſsium: cum quibuſdam eius Poematis de Carolo V. fol. 164. *Ex ſimili editione.*

HYPOTHESES ſpectaculorum apud Antuerpiam in honorem Caroli V. Cæſ. editorum, per Petr. Ægidium deſcriptæ fol. 174. *E ſimili editione.*

PHILIPPI A BVRGVNDIA Philippi Burgundiæ Ducis F. Epiſcopi Vltraiectini, vita & obitus: cum Genealogia Ducum Burgundiæ, auctore Edmondo Dintero. fol. 184.

Belli ruſticani in Germaniæ diuerſis partibus Anno 1525. excitati, & à Magiſtratibus fœliciter ſedati hiſtoria, Petro Crinito ſcriptore. fol. 194. *Ex Bibliotheca Palatina Electorali.*

De eodem querela carmine Elegiaco Iohannis Atrociani, fol. 232. *cum aliis eius opuſculis olim Baſileæ edita.*

Eadem hiſtoria aliter ipſo tempore ſcripta, per Hubertum Thomam Leodicum, fol. 239. *humanitate N. V. Iani Iulii Thomæ Leodii auctoris F. nobis communicata, noſtraque manu partim deſcripta.*

Eiuſdem hiſtoriola de FRANCISCI à Sickingen Eq. rebus geſtis, ſeu potius auſis, & calamitoſo exitu. fol. 252. *Indidem depromta.*

*CLEMENTIS VII Literæ ſeu breuia, in quibus quas potuit criminationes etiam falſiſſimas, aduerſus Carolum Cæſ. congeſſit. Et ad eaſdem Caroli Imp. reſponſio, cum appellatione, & generalis Concilii poſtulatione, ad collegium Cardinalium. Acta anno 1526.

CAPITVLA FOEDERIS, quod Sanctiſſimum vocarunt, inter Clementem VII. Pontif. Rom. Regem Gallorum, Rempub. Venetam, Franciſcum Sfortiam Ducem Mediolani, ac Florentinos, aduerſus Cæſarem Carolum percuſſi.

*Pro eodem Cæſare, epiſtolæ Franciſci Regis Francorum ad Principes Imperii tranſmiſſæ, item Apologiæ cuiuſdam Madritianæ conuentionis diſſuaſoriæ, refutatio. Eodem anno 1526. *Hæc omnia ex Hiſpaniis allata, excuſa fuerunt Moguntiæ apud Ioh. Schaffer. anno 1527.*

FRIDERICI Nauſeæ Blancicampiani, de maximo terræ motu qui anno 1528. apud Moguntiam contigit, reſponſum, fol. 259. *Ex editione eius temporis.*

*Solennis & triumphalis Caroli V. Imp. in almam Vrbem Romam ingreſſus, cum expreſſione & inſcriptionibus arcuũ &c. anno 1536. per Clementem Ottam, D. Petri Pauli Vergerii Nuncii Apoſtolici ſecretarium, è lingua Italica in Latinam traducta. *Ex editione Romana.*

*Exemplum proteſtationis, qua Carolus Imp. eo tempore apud Rom. Pontificem & Cardinalium collegium, varioſq; Regum & principum Legatos vſus eſt, 17. April. eod anno. *Ex eadem.*

*ALPHONSI DAVALI Marchionis Vaſti, ad Principes Imperii anno 1542. Spiræ congregatos, contra Regem Galliæ defenſio ſeu iuſtificatio. *Ex editione Louanienſi eius temporis, correcta collatione miſ.*

*GELDRICÆ expeditionis hiſtoriola, & tranſactio ſecuta in caſtris Cæſareis apud Venloe, anno 1543. *In Appendice.*

GELDRO-GALLICA coniuratio in ciuitatem Antuerpiam duce Martino à Rosheim, anno 1544. autore Iohanne Seruilio. fol. 263. *Ex editione Auguſtana eius temporis.*

FRANCISCI Regis Galliarum, actitata per Legatos & litteras cum Imperii principibus & ordinibus, atq; etiam ſeparatim cum Fœderatis Smalkaldicis, in diuerſis Comitiis & aliter, ab anno 1534. vſq; ad 1543. fol. 295. *Ex editione Pariſina eius temporis, diligenter emendata, & meliori ordine digeſta.*

PAVLI RICII in conuentu Spirenſi anno 1544. habito Oratio, de vitæ emendatione, & bello in Turcas ſuſcipiendo. *Ex editione eius temporis.*

Io-

•Iohannis Sleidani Orationes duæ grauiſſimæ. I. ad Germaniæ Principes & ordines Imperii. II. ad Carolum V. Imp. *Exenſa antehac Argentinæ anno 1544. & poſtea recuſa Helmſtadii anno 1598.*

Smalkaldici Belli; inter Carolum V. Cæſ. & Proteſtantium Duces anno 1546. geſti, origo, progreſſus & exitus, commentario Græco eleganter deſcripta à C. V. Ioachimo Camerario: cum Latina verſione & ſupplemento M. Simonis Stenii Lomacenſis. fol. 387. *Inſigni humanitate C. V. Ludouici Camerarii auctoris Nep. Conſiliarii Palatini, ad exornationem ſingularem huiuſce Tomi peramicè nobis ſuppeditata.*

Martini Crvsii de eodem bello, & in eo ſuperatis periculis parentum ſuorum, Græco-Latina narratio. fol. 429. *Edita antehac cum eiuſdem Epitoma Heliodori.*

•Catalogvs expeditionis rebellium Principum ac Ciuitatum Germaniç, ſub duobus potiſſimum generalibus Præfectis, Saxone & Heſſo, contra Carolum V. Imp. conſcriptæ & productæ anno 1546. per Nicolaum Mameranum Lucemburg. collectus. *In Appendice. Ex editione Colonienſi anno 1550.*

Mavricii Saxoniæ Ducis & poſtea Electoris vita, ſuccinctè & fidè deſcripta ſermone Græco, & in Latinum conuerſa, Simone Stenio Lomacenſi auctore. fol. 446. *Ex editione Heidelbergenſi.*

•Sigismvndi Regis Poloniæ legatio ad Carolum V. Imp. & Ferdinandum Regem in Comitiis Auguſtanis anno 1548. ſuper negocio Ducatus Pruſſiæ: cum contraria informatione D. VVatheri de Cronberg, Magiſtri Ord. Teut. & Cæſarea commiſſione ſubſecuta. *Ex editione eius temporis.*

•Foedvs Solymanni Turc. Imp. & Henrici II. Regis Galliarum, de bello maritimo in Italia gerendo contra Carolum V. Imp. Conſtantinopoli percuſſum ann. 1553. Aramontio legato. *Sæpius antehac editum.*

•Parænetica oratio ad Germaniæ proceres & Ciuitates, ſuper amiſſione Metenſis ciuitatis, anno 1553. *Ex editione eius temporis.*

•Ioh. Michaelis Brvti de rebus à Carolo V. Imp. geſtis elegantiſſima oratio. *Excuſa Antuerpiæ anno 1555.*

•Ioh. Chrysostomi Zanchi Bergomatis, Canonici ordinis Lateranenſis, ad Carolum V. Imp. Panegyricus. *Venetiis excuſus anno 1560.*

•Hieronymi Oliverii Avg. Bergomatis, Poetæ à Carolo Cæſ. Laureati, de Imperio Romano in priſtinam gentem & dignitatem reſtituto, liber vnus. *Ex editione Auguſtana.*

Annotatio rerum præcipuarum, quæ acciderunt ab Anno 1550. vſque ad Annum 1561. V. C. Ioachimi Camerarii Pabepergenſis. fol. 460. *Ex aduerſariis eius manu exaratis, apud prædictum D. Ludouicum eius nepotem aſſeruatis ſumma fide & diligentia deſcripta per M. F.*

Oratio Funebris de morte Caroli V. Imp. & Hiſpaniarum Regis, incerto auctore. fol. 507. *Ex editione eius temporis, ſine loco.*

Ioh. Antonii Viperani Laudatio funebris Caroli V. Imper. ad Mamertinos habita Meſſanæ, anno 1558. fol. 511. *Ex editione Italica eius temporis.*

GEORGII SABINI BRANDEBVRGENSIS,

DE CÆSARIBVS GERMANICIS libri duo.

IOACHIMI CAMERARII Epigramma.

Οὐ μόνον ἄρα θεοῖς ὕμνησεν σοφὸς θεῖος Ὅμηρος
 Ἄνδρας ἐφ' ἱμερτῇς Χῖος ἀοιδὸς ὀπί.
Οὐ μόνον ἀνδραγάθημα τὸ ἐν Θηβαΐδος ἔργοις,
 Οὐδ' ἔγε ναυτιλίην νηὸς Ἰησονίης.
Ἀλλὰ καὶ ἡ ζ' ἐμόνου ἀρετὰς ἄεισε Σαβίνου,
 Γερμανῶν Ῥώμης οἷς παρ' ἔηλυθε κράτος.
Οὔνομα τ' ὧν παρέγουσι, τὸ δ' αὖ ἱερεῦσιν ἀληθὲς
 Δούλευσεν στερροῖς δέσμασιν ἀεικελίης.
Καὶ τόγε δὴ βασιλήων, ἄλλα τε πολλὰ Σαβῖνος
 Ἤεισεν γλυκερῷ καλλιέπης στόματι.

Idem latinè interprete S. Stenio.

Non olim Heroum ſolus Mauortia facta
 Cantauit dulci carmine Mæonides.
Nec ſolum ad Thebas res geſtæ fortiter olim
 Notæ, nec ſolum nauis Iaſonia.
Nam quoq; Germanos ornauit Muſa Sabini,
 Quis ſubiecta fuit Martia Roma, duces.
Induperatores qui nomine, ſæpe (vti notum)
 Turpia ſenſerunt vincula Pontificum.
Nec tamen his ſolis laudandis feſſa Sabini,
 Sed multis aliis, Calliopea fuit.

CARO-

CAROLVS MAGNVS.

C[illegible] antiquis Francorum regibus ortus,
[illegible] meruit [illegible] ndice ſceptra manu,
[illegible] fera contudit arma tyranni,
[illegible] qui metuendus erat.
[illegible] aute per multos Saxonas annos
[illegible] uius flumine Mane tuo,
[illegible] compeſcuit vrbibus Hunnos,
[illegible] a perior cognita nulla fuit.
Co[illegible] m deductu Caſtra colonu,
Pannon[illegible] s aſpicienda iugu.
As[illegible] ab [illegible] beri depul[illegible] t vndis,
Irr[illegible] erios hinc vbi Batis agros.
Aſtrorum [illegible] ata regentia mundum,
Scrutat[illegible] tus tempore pacis erat.
Addictus [illegible] onteſſa per otia Muſis,
Doct[illegible] ternos cogere verba pedes.
Carmins, [illegible] quibus Rolandum fleuit ademptum,
Quat[illegible] eius nomine vulgus habet:
Tu patri[illegible] petis, triſti nos orbe relinquis,
Te ten[illegible] aul[illegible] nit[illegible] ns, nos lachrymoſa dies.
S[illegible] d q[illegible] lu[illegible] ta geris binos octo ſuper annos,
[illegible] tus [illegible] rris, nullus ad aſtra redis.
Teutones [illegible] os etiam quibus vtimur oris,
Nomina [illegible] u menſibus ipſe dedit.
[illegible] quater [illegible] nio tria luſtra peregerat anno,
[illegible] ltima [illegible] uius fata tulere ſenem.

LVDOVICVS PIVS.

F[illegible] m Imp[illegible] it Ludouicus habenas,
Nomen ab [illegible] gni quis pietate tulit.
[illegible] c ſtudium pacis cum bella peroſus amaret,
Marte t[illegible] en clarus militiaq; fuit,
Cymbrica ſedato pacauit regna tumultu,
Exitium fratri fratre mouente ſuo.
Compulit & [illegible] umptis abſiſtere Britonas armis,
[illegible] icta sul ens ſua ponere tela manu.
Expulit Au[illegible] ios [illegible] Tybridis vrbe Quirites,
Qui capus exortæ ſeditionis erant,
Falix, ſi ſterili [illegible] obolem natura negaſſet,
Nullus & vxoris cognitus eſſet amor,
Quos genuit natos, crudeles repperit hoſtes,
A quibus heu captus vincula ſæua tulit,
Mox tamen ereptus fatalis carceris antro,
Cepit honorata reddita ſceptra manu.
Emeritam clau ſit ſupremo fine ſenectam,
Mogus vbi [illegible] cornua miſcet aquis.

LOTHARIVS I.

Laude nihil d[illegible] famaq; Lotharius egit,
Intulit ini[illegible] r. tribus arma ſuis.
A quibus aduerſo belli certamine victus,
Triſtia cum [illegible] rpi damna pudore tulit.
[illegible] nus hic n[illegible] et exit[illegible] eſſe tyrannus,
Impius in [illegible] tam quos ſcelus error agit.
Nominis [illegible] fama re[illegible] q; cupidine ducti,
Horrida cum [illegible] roprio ſanguine bella gerant.

LVDOVICVS II.

[illegible] defunct[illegible] udouicus ſceptra parentis
Imperii ſummo d[illegible] uns honore tulit,
Vandalicæ fregit, ſuperato principe gentis,
I[illegible] ſtabiles animos, inſtabilemq; fidem.
Huius [illegible] t in duro virtus eſt cognita bello,
[illegible] c etiam mitis cognita pace fuit,
Ingenuas coluit ſtudiis ac ſumptibus artes,
Quæ multis odio Regibus eſſe ſolent,
Tempore Cæſareas à quo ſuſcepit habenas,
Bis geminis luſtris additus annus erat,
Auſoniis placida cum morte quieuit in oris:
Inſubrum celebris conditus vrbe iacet.

CAROLVS CALVVS.

Carolus Imperii fraudauit honore nepotes,
Qui licet iniuſtus, vir tamen acer erat.
Deuicit Ligurum populantes æquora Mauros,
In celerem vertens barbara terga fugam,
Et procul occiduo ſubmotos orbe Britannos,
Compulit optata pacis amore frui.
Mincius Andinos vbi flumine proluit agros,
Mixta bibit medici fraude venena ſui.

CAROLVS CRASSVS.

Craſſus ab infeſto ſubmouit Pannonas Iſtro,
Cimbrica victrici fudit & arma manu.
Sed quam fortis erat primis & ſtrenuus annis,
Tam ſenio factus mollis inerſq; fuit.
Regis ob ignauam priuatus nomine vitam,
Turpiter Imperio decidit ipſe ſuo.

ARNOLPHVS.

Aſpera cum Cimbris Arnolphus prælia fecit,
Quos patria domitos victor abegit humo:
Gallica qui longe vaſtantes oppida bello,
Non leuis Imperio cauſa timoris erant.
Cepit & Auſoniam depulſis ciuibus vrbem,
Templaq; militibus diripienda dedit.
Quas meruit, iuſtas ſoluit pro crimine pœnas:
Syllanis moriens vermibus eſca fuit.

LVDOVICVS III.

Tertius indomitis Ludouicus victus ab Hunnis,
Multa tulit forti non patienda viro.
Perdere vindicibus quos vltor debuit armis,
Turpiter his empta pace tributa dedit.
Ingreſſus modico Veronæ milite portas,
Venit in hoſtiles, captus ab vrbe, manus.
Suppliciòq; graui membris genitalibus orbus,
Eſt datus, Inſubrum rege iubente, neci.

CONRADVS I.

Marte ferox Scythicis Conradus reſtitit Hunnis.
Atq; neci victor millia multa dedit.
Ænus ab Alpina præceps vbi rupe volutus
Humectat gelidis Norica rura vadis.
Francorum veteri poſtremus origine Cæſar
Stirpe fuit gentis deficiente ſuæ.

HENRICVS AVCEPS.

Cum ſine legitimis defuncto Cæſare natis,
Regia progenies nulla ſuperſtes erat;
Albis ad Arctoas Henricus tranſtulit vndas
Sceptra, Luitholdo Saxone natus auo.
Fallere quod volucres laqueis viſcoq; ſolebat,
Aucupis aucupii nomen ab arte tulit.
His domitis cogens miſcere cornibus Iſtrum,
Norica vaſtatis oppida cepit agris,
Miſniacis celebri fama notiſſima terris
Vrbs vetus, à Martis nomine dicta iacet,
Ad quam Pannonici contundens agmina regis,
Barbare te patria depulit Hunne ſua.
Efferà quid poſſet virtute Bohemia, ſenſit,
Inq; fugam celeri Dalmata verſus equo.
Marchiaca pariter ſenſit ferus incola terra,
Structa ſuper ripas vrbs & Hauele tuas,
A duce quam Brenno fundatam Teutones olim,
Vandalici ſed tunc incoluere duces,
Vt foret inſignis victoria nota triumphi,
Laudibus hic ſtatuit digna trophæa ſuis.

)( )(3 Con-

Conditor erexit celſi faſtigia templi,
Quod de Chriſtipara Virgine nomen habet.
Mortuus eſt ſenos vbi quinq; bis egerat annos,
Non habuit longo tempore Roma parem.

OTHO MAGNVS.

Saxonicis domitos Otho finibus expulit Hunnos,
Quos pater Auguſta vicerat ante manu:
Hoſq; reuertentes ingenti clade peremit,
Hic vbi Sueuorum perfluit arua Lycus.
Centum vulneribus ceciderunt millia, ſeptem
Vix ſibi difficili conſuluere fuga.
Bella laceſsitus cum fratre domeſtica geſsit:
Ad Rheni victor quem ſuperauit aquas.
Hoſtiliq; truces inuadens Marte Bohemos,
Subdidit imperio regia ſceptra ſuo.
Auſus & inuito Romam cenſere Senatu,
Priſco dedit populo iura Quirine tuo.
Paſtoremq; Dei lacero præfecit ouili,
Qui prius ac tanto munere dignus erat.
Cepit & Inſubrum deuicto mœnia Rege,
Ticini ferro depopulatus agros.
Argiuum Calabris eiecit montibus hoſtem,
Et Beneuentanum depulit orbe ducem.
Marte rebellantes Heduos Galloſq; ſubegit,
Ingreſſus fines Sequana terra tuos.
Vicit & Hectorea natos ab origine Francos,
Imperij nobis qui peperere decus.
Mogus vbi inuicto miſcet ſua flumina Rheno,
Et generi, & nati contudit arma ſui.
Inuida qua longo tellus abſconderat æuo,
Eruit Hercinius prima metalla iugis.
Albiacis vrbem vicinam condidit vndis,
Qua de Virginibus nomen adepta tenet.
Clara ſub hoc meruit Germania principe, laudis
Quidquid habet Latium, Græcia quidquid habet.

OTHO SECVNDVS.

Nec fuit inferior primo virtute ſecundus,
Multa domi geſsit prælia, multa foris.
Danubius rapidis vbi Norica perfluit vndis
Iugera, conſeruit cum patruele manus.
Ipſius ambibat qui ſeditioſus honores,
Factus & iniuſto Marte rebellis erat.
Sole coloratos Mauros, Numidaſq; feroces,
Finibus eiecit Daunia terra tuis.
Victa triumphalem dedit illi Græcia palmam,
Infectaq; ſua Gallia cæde manus.
At naualæ gerens externo milite bellum,
Incidit in Siculas proditione rates.
Captus vbi docto prædones ore fefellit,
Quod potuit Graio reddere verba ſono.
Æqua ſolo poſuit Beneuenti mœnia flammis,
Hæc quod ab infida proditus vrbe fuit.
Paſſa ſub hoc longum Germania Cæſare frigus,
Pene fuit ſæuo tota peruſta gelu.
Tempore quo calcat maturas vinitor vuas,
Bruma repentinas ſparſit oborta niues.
Et concreta ſuum tenuerunt flumina curſum,
Donec hyems tepido vere ſoluta fuit.
Cæruleus leni quam perfluit agmine Tybris,
Mortuus extremum clauſit in vrbe diem.

OTHO III.

Venit ad Imperium tenerus Otho tertius annis,
Imperio nondum cum ſatis aptus erat.
Sed matura virum quo tempore fecerat ætas,
Nec patre, nec forti degenerauit auo.
Germano Latias ingreſſus milite terras
Romulea cepit mœnia facta manu.
Creſcentemq; illic hoſtilibus obruit armis,
Cæſaris Æneadæ quem coluere loco.
Victor & eripuit, belli certamine capto,
Pontifici foſſis lumen vtrumq; genis.
Nil veritus, ſummi quod ianitor eſſet Olympi,
Cœleſtes poſſet qui reſerare fores.
Vt penes immenſi nos tota potentia mundi,
Semper & Imperij gloria ſumma foret.
Regia conſtituit quibus eſt electio cura,
Præcipua ſeptem nobilitate Duces.
Teutonicaq; genus qui non ab origine ducunt,
Hæredes vetuit nominis eſſe ſui.
Legibus acceptum Germania debet Othoni
Ferre, quod Imperij laudibus aucta manet.
Et quod adhuc noſtri viget integra gloria regni,
Gloria, Francorum quam peperere manus.

HENRICVS CLAVDVS.

Cum priuatus adhuc princeps Henricus agebat,
A patruele ſuo victus Othone fuit.
Sed poſtquam ſummos eſt Cæſar adeptus honores,
Auſpiciis geſsit proſpera bella ſuis.
Coniugis edomuit fratrem, ſemperq; rebellis
Ipſius eſt facti milite capta Metis.
Cinxit & infeſtis Gandaui mœnia ſignis,
Tempore quo ſubijt Flandria victa iugum.
OEnotrijs hoſtes Argiuos expulit oris,
Contudit & Phriſios Marte fauente duces.
Sarmaticas multos fudit cum gente Bohemos,
Omnes Vandalicis fregit & hoſtis opes.
Rege ſub hoc, veterum cultus exoſa Deorum,
Pannonia eſt Chriſti terra profeſſa fidem.
Magnus & inſolitis arſit feruoribus æſtus,
Ortus vbi verno tempore Maius erat.
Sole laborantes vſsit ſitis arida campos,
Ac periji culmis languida facta ſeges.
Vnde per Europam victus annona negauit,
Peſtis & eſt longam dira ſequuta famem.
Additus Henricus cum cœlite coniuge Diuis,
Annua promeruit nomine feſta ſuo.

CONRADVS II.

Signa pharetratos mouit Conradus in Hunnos,
A quibus infeſto Marte petitus erat.
Verſuq; pugnaces Heduos dare terga coegit,
Quos Burgundiones tempora noſtra vocant.
Sarmaticum regem dum fortibus adiuuat armis,
Qui patriis exul ſedibus actus erat:
Sæpe triumphatos affecit clade Polonos,
Sæpe Bohemorum cæde repleuit humum.
Vda paludoſis habitatur terra Sicambris,
Martia vulgatum Geldria nomen habet:
Æger in hac obiit ſupremo funere mortem,
Imperium nato ſuſcipiente ſuo.
Rhenus vbi Nemetum veterem præterfluit vrbem,
Conditus in diuæ Virginis æde iacet.

HENRICVS NIGER.

Pannonio geminos Henricus ab hoſte triumphos
Contuſis retulit viribus, Hunne, tuis.
Non negat algenti Sauus id conterminus Iſtro,
Purpureum cuius ſanguine flumen erat.
Compulit & fortes celeri virtute Bohemos,
In ſua ſubmiſſas tendere iura manus.
Hic vbi flauentes exæſtuat Albis arenas,
Et celer vndoſo gurgite Mulda fluit.

Vicit

[illegible] emios Morinos, Belgaſq; potentes.
De[illegible]ia tunc ſtudiis gens ea Martis erat.
Nunc agit imbellem diſcinćta per ocia vitam,
Mutandiſq; ſuas mercibus auget opes.
Tres quoq; Pontifices Romana ſede potitos,
A[illegible]er Auſonia [illegible]dere iuſſit humo.
Qua[illegible]aues olim belli motura tumultus
[illegible] fuit, nato pernicioſa ſuo:
Sedu[illegible]olica pro[illegible]eres iurare coegit,
In[illegible]tam [illegible]it cum reditu[illegible] iter
Vt qui [illegible] acr[illegible] munus paſtoris obiret,
C[illegible]aris electus voce probante foret.
Quaſ[illegible] [illegible]eutor, requieſcit in Vrbe ſepultus,
[illegible]iquidas Rheni prætereuntis aquas.

HENRICVS IV.

Gregori[illegible]m[illegible] acra priuauit honore cathedra,
Q[illegible] ſtudio deditus artis erat.
Et conti[illegible] inuadat[illegible], ut legeſq; paremus,
Pau[illegible]o[illegible]on[illegible] nocere ſuuctus oues.
Cumq[illegible]llarent antiſtitis arma ſecuti,
Qui[illegible]as habitant Saxones Albi tuas;
Vaſtat[illegible] cendit agros, pœnamq; coegit
Off[illegible]indicta capta ſubire ſua.
V[illegible] & [illegible]na mulctatum cæde Rodolphum,
Carm[illegible]e t[illegible]n. tali qui diadema tulit:
Petra de[illegible]it Petro, Petrus diadema Rodolpho.
Munus enim ſal[illegible] Præſulis iſtud erat,
Hunc vbi [illegible]ſtratum violenta morte iacebat,
Del[illegible] pudunt pœnitentq; ſui.
Tam quod [illegible] indignam deſerto Principe cauſam
Impia [illegible]ntificis iuſſa ſecutus erat.
Scilicet aſpiciens mutilatam vulnere dextram,
Talia mœrenti pectore verba dedit.
Ergo quod iniuſtus cum Cæſare prælia feci,
Bellaq; ſuſcepi Marte nephanda meo,
Iuratamq; fidem manus hæc ſcelerata fefellit,
Perſolutam pœna conueniente luo.
Poſt ducis interitum ſupremaq; fata Rodolphi,
Cæſar vbi facta pace quietus erat;
Imperio nat[illegible] crudelibus excidit armis.
Res ea Pontificis fraude peracta fuit.
Exul apud [illegible]lgas lumen vitale reliquit.
Def[illegible] Nemetum corpus in vrbe iacet.
Teutones [illegible]o[illegible] S[illegible]lymam viuente receperunt vrbem
[illegible]at [illegible] longo tempore capta fuit.
Quam feri[illegible] regnator adeinerat armis,
Imper[illegible]nis ſubdita cuius erat.

HENRICVS V.

Iuſta tulit natus ſce[illegible]ati præmia facti,
Proq; [illegible]a; pœnas impietate dedit.
Quem prius adiutum ſocius defenderat armis,
Deſeſtanda gerens cum patre bella ſuo:
Terribiles huius diras & fulmina ſenſit.
Hæc ſolet Auſonii præſulis eſſe fides.
Cæſar at æquali fraudem mercede rependens,
Fecit in Italiam cæde cruentus iter.
Omnia concutiens vbi triſtibus oppida bellis,
Hoſtili Latios igne cremabat agros.
Martia quæ iactat ſe nomine Roma Quirini,
Plena cadaueribus, ſanguine plena fuit.
D[illegible]cedenſq; ſui crudelia ſigna furoris.
In patriam victor cum referebat humum,

Vincula pontificem captiui more gerentem,
Ante triumphales ire coegit equos.
Quattuor hos vno ſignantur marmora verſu,
Quo ſitus in Nemetum conditur vrbe loco:
Filius hic, pater hic, auus hic, proauus iacet iſtic.
Marmora viſuris inſpicienda patent.
Surgit vbi diuæ templum venerabile Matris,
Quæ ſacra virgineo pondera ventre tulit.

LOTHARIVS SAXO.

Saxo rebellantes virtute Lotharius vrbes
Compulit imperii fœdus inire ſui.
Hoſtilem domuit Capuam, domuitq; Cremonam,
Multaq; diuerſis oppida capta locis.
Addua qua gelidis, quæ perfluit Aufidus vndis,
Ac taurina gerens cornua fronte Padus,
Noricus vltori Peguefidos accola ripa.
Obſeſſa domitam tradidit vrbe manum,
Captaq; de Nemetum victorem plebe triumphos
Spira coronatis ducere vidit equis,
Formidanda ſui ſpernentem fulmina Martis,
Te quoq; Cæſareo ſubdidiſe Vlma iugo.
Nec minus vrbanas ad pacis idoneus artes,
Fortia quam belli promptus ad arma fuit.
Reſtituit veterum neglecta volumina legum,
Inq; ſcholis iuſſit publica iura legi,
Quæ prius obſcura ſub nocte ſepulta iacebant,
Plenaq; ſqualebant puluere, plena ſitu.
Ipſe ſuo dictam de nomine condidit vrbem,
Mortuus in patria qua requieſcit humo.

CONRADVS SVEVVS.

Magnanimos Conradus agens in prælia Sueuos,
Ad Solymas longum per mare fecit iter.
Aduentuſq; ſui formidine terruit hoſtem,
Victor Idumæam qui populatus erat.
Vindice quem dextra Iordanis ab amne fugauit,
Humectat Pharios hic vbi Nilus agros.
Ac celebri partum ducturus laude triumphum,
Cum reduci patriam claſſe petebat humum,
Nomen vbi ponto Nepheleias induit Helle,
Vaſtus & Euxinas Boſphorus arctat aquas:
Perdidit inuictas amiſſo milite vires,
Hoſpitis indigna proditione ſui.
Ergo nec immeritas expendit Thracia pœnas,
Nunc ab inhumanis capta Boryſthenidis.
Suſtinet Imperium Getici crudele tyranni,
Quod fuit in iuſtos fraude maligna duces.

FRIDERICVS BARBAROSSA.

Inclyta Germanæ Fridericus gloria gentis,
Ingenio duri Martis amante fuit.
Sedibus ac regno Guelphos eiecit auito,
Pingue Cheruſcorum qui tenuere ſolum.
Saxonici pulſis quibus Electoris honores
Abſtulit, Aſcaniæ principibuſq; dedit.
Quos tribus Auguſtis natos ab Othonibus, aiunt
Nobile Cæſarei ſanguinis eſſe genus,
Eruit Inſubrium diſiectam funditus vrbem,
Tempore quo ſummi præſulis hoſtis erat.
Remq; breui geſtam ſignari carmine iuſſit:
Hic ſtetit Inſubrium nobile gentis opus.
Mos antiquus erat, qui publica commoda pacis
Cæſare turbaſſet bella gerente foris,

Totius imperij reus inſpectante ſenatu
Vt canis impoſitum corpore ferret onus.
Ergo quod Italicis dum tonesta geſſit in oris
Bella, Palatinus mouerat arma domi:
Hunc licet inuitum detrectantemq́, coegit
Inclyta per Nemetum mœnia ferre canem.
Impoſuitq́, duci nomen regale Bohemo,
Qui ſua militia ſigna ſecutus erat.
Cuius in ambiguo ſæui diſcrimine Martis
Sæpe fuit virtus, ſæpe probata fides.
Cum Veneto geſſit quo tempore bella ſenatu,
Procubuit ſummi Præſulis ante pedes:
Supplice delicti veniam quibus ore precatus
Oſcula cum turpi fixa rubore dedit.
Terrarum dominum quid iuuat ludere faſtu
Iuſſit Pontificem, Roma ſuperba, tuum?
Armenia vitam ſubmerſus in amne reliquit,
Fortia cum ſæuis intulit arma Getis.
At niſi crudeli præuentus morte fuiſſet,
Imperij fines vltima Bactra forent,
Hoſtis &, Europa qui nunc affectat habenas,
Vix Aſia minima parte teneret humum.
Hoc ſtetit, hoc cecidit Reſpublica Cæſare Chriſti,
Quæ ſine nunc vllo vindice lapſa iacet.

HENRICVS VI.

Triſtia ſubmerſi natus poſt fata parentis,
Regia concordi ſceptra fauore tulit.
Obſidione premens Vbiorum mœnia cinxit,
Vltus & eſt capta præſulis vrbe fidem,
Qui Burgundiacæ confiſus robore gentis,
Imperij lapſas deſpiciebat opes.
Edomuit victor Calabras & Iapygis oras,
Pulſaq́, Sicanio Trinacria regna mari.
Sunt vbi Cyclopum fumantibus antra caminis,
Vrget & Enceladi molibus Ætna caput.
Cuius anhelanti prorumpunt ore fauillæ
Brachia cum ſæuo fulmine tacta mouet.
Funeris ante diem nato commiſit habenas,
Imperium certo ne ſine Rege foret.

PH[illegible]LIPPVS.

Cæſarea pepulit de ſede Philippus Othonem,
Proq́, ſuo regni [illegible] nepote tulit.
Donec is vtilibus [illegible]cens adoleſceret annis,
Qui patris ele[illegible]tus tempore Cæſar erat.
At Romana pium damnauit curia Regem,
Curia quæ nunquam Regibus æqua fuit.
Cæſaream ſtygijs animam deuouit & vndis:
Præſul enim pulſi [illegible]autor Othonis er[illegible]t.
Motus ob id ſæuos tul[illegible]t arma Phil[illegible]ppus in hoſtes,
Conſilio quorum res ea geſta fuit.
Diripuit captas Vbiorum pr[illegible]ſulis vrbes,
Qui totius erat fons & or[illegible] [illegible]ali.
Tyrigetasq́, acres domuit, quos [illegible]ſtra Doringos
Barbara corrupto nom[illegible] [illegible] vocat.
Poſt varios belli ca[illegible] [illegible]q́, labores,
Dum ſecura tra[illegible] [illegible] otia, [illegible] ag[illegible]t,
Ac iubet incidi tu[illegible] [illegible] [illegible]anguine venam,
Traditus occultum [illegible] [illegible] enſe neci.

OT[illegible]O IV.

Summus ad imperium Præſ[illegible]l reuocauit Othonem,
Mox [illegible]bi ſublatus cæde Ph[illegible]lippus erat.
At Deus exe[illegible]t pœnam inſi[illegible] [illegible] vltor,
Cæſareas paruo tempo[illegible]e rexit opes.
Excidit imperio Romanis fulmin[illegible] [illegible]ctu,
Lęſus vbi ſpreto numine Præſul erat.

Hic quibus inceſſit dominandi praua cupido,
Exitus iniuſtis Regibus eſſe ſolet.

DE CÆSARIBVS GERMANICIS
Liber II.

FRIDERICVS II.

Imperium pulſo Fridericus Othone ſecundus
Cepit, vbi natus bis duo luſtra fuit.
Quem prius exoſum Romanus præſul habebat,
Cum regale puer nomen adeptus erat:
Legitimusq́, patri ſuccedere debuit heres
Præripiente ſcro munus Othone ſuum.
Sueuus hic Argolicis potuit depromere verbis,
Omnia quæ voluit ſcribere, ſiue loqui.
Eq́, Saraceno verſos ſermone libellos
Tranſtulit in linguam, Roma diſerta, tuam.
Marte Brabantiacas vrbes, populosq́, rebelles,
Atq́, Lotharingus contudit, acre genus.
Adductoq́, procul ferientes Pannonias arcu,
Quos Sauus & gelidis aſperat Iſter aquis.
At dum vindicibus repetitas aſſerit armis,
Quas ſacer imperij præſul habebat opes;
Ianitor intumuit cœleſtis Honorius aulæ,
Formidata mouens numinis arma ſui.
Offenſi metuens Fridericus Præſulis iram,
Poſſet ab hoſtili tutus vt eſſe dolo;
Imperij natum conſortem in ſede locauit,
Falſa ſed heu quantum pectora fraudis habent?
Natus ad infeſtum deſ[illegible]uit perfidus hoſtem,
Quo patris adiutor tempore factus erat.
Captus ob id facinus, vinclisq́, coercitus arctis,
Supplicio pœnas conueniente dedit.
Expulerat Solymum Nili ſcitus accola regem;
Cæſaris implorans ille petebat opem.
Cæſar Idumæas tum claſſe profectus ad vrbes,
Auxilium regi Mart[illegible] [illegible]auente tul[illegible].
Sed procul externis dum belligeratur in oris,
Auſoniam Præſul fraude ſube[illegible]it humum.
Atq́, per inſidias ab Hetruſ[illegible]is capta recepit
Oppida, Cæſarea quæ d[illegible]tioni erant,
Idcirco Solyma Fridericus ab vrbe retractus,
Mouit in infidum Præſulis arma caput.
Efferа tunc Italas turbauit factio gentes,
Factio perpetui noxia cauſa mali.
Partibus Auguſti fautor Gibel[illegible]nus adhæſit.
Pontificia, ſubit tranſfu[illegible]a Guelphi[illegible] opem.
Ipſe [illegible] [illegible] [illegible] cum diffideret armis,
Auxilio [illegible]utus poſſet vt eſſe Dei:
Regi in exitium templis decreta fuerunt
M[illegible] ſacerdotum [illegible], in[illegible]e preces.
At Deus iniuſt[illegible]s obſtruxit vocibus aures,
Irrita præcipites vela tulere Noti.
Qui p[illegible] [illegible] fera [illegible] arma ſecuti,
Cæſarea vi[illegible] ſuccubuere manu;
Engane[illegible] [illegible]a Veneti de [illegible]rpe creat,
A quibus [illegible] nu[illegible] [illegible] nomen habet.
Interea Solymas hoſtis Mahom[illegible] arces
Occupat: hac ita commoda [illegible]e tulit.
Ergo quod a Scythico Iudæa [illegible]acta tyranno
Oppida ſyncerum deſtituere fidem.
Quodq́, prophanatus locus eſt, vbi rector Olympi
Sanguine deleuit crimina noſtra ſuo;
Hoc Romana tua debetur curia fraudi
Præſulis hæc bellum culpa gerentis erat.

Qui niſi victoris temeratus cœpta fuiſſet,
Acta ſub imperium Caſpia regna forent:
Impia ſenſiſſet Sueuorum Turcia vires,
Ac dominus Nili Rhene futurus eras.
Pulſus ab infeſtis ſed cum Ptolemaide Turcis,
Teutonica miles nobilitatis erat:
Aduerſus Scythia populos Aſiaǭ relictus
Cæſare qui Solymis digrediente fuit.
Vicit adorantes Idola vetuſtâ Boruſſos,
Æquor vbi canis ſuccina gignit aquis,
Ipſe ſed æthereas qua morte reliquerit auras,
Non perhibet certam cognita fama fidem.
Si quid habent priſcis annalibus edita veri,
Creditur extremam non obiiſſe diem.
Arx vetus eſt, primus fundaſſe Lotharius illam
Fertur, ab authoris nomine nomen habet.
Iſtic rumor ait ſomno dormire ſolutum,
Ante nec effœto corpore poſſe mori.
Quam Geticus Solyma pellatus ab vrbe tyrannus,
Cæſareumq́ ferat Turcia capta iugum.
Huius enim viua ſub Regis imagine ſpectrum,
Conſpicitur tepido membra fouere toro,
Frigida cum medio voluuntur ſidera lapſu,
Et ſubiecta rotis nox tenet atra polum,

CONRADVS IV.

Mortuus in triſti cum carcere filius eſſet
Regis, ab offenſo qui patre captus erat:
Frater adoptatus fratris Conradus honore
Auſpicio regni proſperiore tulit.
Hic cum Tyrigetis ad Mœnum prælia fecit,
Dura gerens forti pro patre bella manu.
Sed fuit à ſummo deuotus Præſule diris,
Dum negat illius iuſſa ſuperba ſequi.
Vrbs vbi Parthenope ſublimibus ardua muris
Surgit, & æquoreis pulſa feritur aquis,
Reddidit expirans animam, natoq́ reliquit
Frena parum facili ſuſcipienda manu.
Deficiente ſua qui ſtirpe propaginis heres,
Vltimus ex tota gente ſuperſtes erat.
Hunc Papa crudelis violentæ cæde necauit:
Sueuia principibus ſic fuit orba ſuis,
O faciles animos & mitia pectora Regum,
Hæc à Præſulibus quod potuere pati.
Iuſtitia ficto quoties te nomine iactas,
Hoc agnoſce tuum crimine Roma ſcelus.

GVILHELMVS.

Dum gerit incautus bellum temerarius armis,
Nec ſatis inſtructo prælia Marte facit:
Occidit à Phriſio Guilhelmus milite cæſus.
Per geminos annos vix vbi ſceptra tulit.
Huius ab interitu ſedes ſine Rege vacante,
Dum tria ſunt annis addita luſtra tribus.
Interea magno fremuit Germania motu,
Factaq́ ſunt multis prælia multa locis,
Cum duce dux bellum, princeps cum principe geſſit:
Vlla nec vrbs ſolida pace quieta fuit.
Scilicet vt certo naues rectore carentes,
Obruit inſanis fluctus & vnda maris:
Sic labefactatur bellis ciuilibus vndis
Imperij ſedes, cum ſine Rege vacat.

RODOLPHVS.

Compoſuit mitis ciuilia bella Rodolphus,
Temporibus pacem reſtituitq́ ſuis.
Marte Doringiacas latronum ſubruit arces,
Adnena frugiferos qua Sala findit agros,
Victus & eſt iuſtis Othocarem fortiter armis,
Regna ſub arbitrio Vandala cuius erant.
Boiorumq́ ducem domuit, Sueuumq́ ferocem,
Qui duo cum gemino cornua piſce gerit.
Norica finitimis iacet vrbs contermina Francis:
Diuitiis vſquam vix habet illa parem.
Huius honorificum titulum nomenq́ Rodolphus
Principibus dono, cum regione dedit.
Qui piſcoſa tua dominantur Marchia terra,
Ac titulos hodie Noridos vrbis habent.

ADOLPHVS.

Auſtriaco bellum cum principe geſſit Adolphus;
Sceptra trucidatus quo capiente fuit.
Hic vbi Vangionum ſedes vrbemq́ vetuſtam
Alluit inſtabilis Rhene bicornis aqua.
Quæ fuit antiquis habitata Gigantibus olim,
Corpora cum tellus prodigioſa tulit.
Vt teſtantur, ibi grauibus quæ nexa cathenis
In medio pendent oſſa ſtupenda foro.
Qualia Trinacrio memorant ſubiecta Peloro
Grandia congeſtu molibus oſſa premi.
Quin & Miſniaca Fridericus Marchio terra,
Qui profugi morſus dente parentis erat:
Hunc fera miſcentem ſuperauit prælia victor,
Manibus anguſtis vrbs vbi parua iacet,
Tyrigetis fortes qua limite ſeparat Heſſos,
A crucis & nomen monte vocata tenet.

ALBERTVS PRIMVS.

Intulit Albertus violenta arma Bohemis,
Attribuens nato regna tenenda ſuo.
Et Moguntiaco geſſit cum principe bellum,
Cum duce quod Bauaro fœdere iunctus erat:
Qui cupidus regni ſummos ambibat honores,
Contudit hoſtiles victor vtrunq́ manu,
At miſere periit iugulatus fraude nepotis,
Qua iacet Auſtriaci fertilis ora ſoli.
Vtq́ parum iuſtis armis oppreſſit Adolphum,
Sic obijt caſus vindicis enſe necem.

HENRICVS VII.

Qua florente ſtatu rerum Florentia nomen
Vrbs tenet, ac ripis adiacet Arne tuis,
Cæſaris Henrici parere negabat habenis,
Freta ſuis opibus, robore freta ſuo.
Hanc vbi vindicibus cinctam legionibus vrbem
Ipſe ſubacturus fulmine Martis erat:
Thuſcia conduxit ſceleris mercede miniſtrum,
Dominici tonſo de grege frater erat:
Toxica qui præbens illi ſub corpore Chriſti,
Manducanda ſacro pane venena daret.
Allatura pijs mortalibus eſca ſalutem,
Cauſa necis Regi pernicioſa fuit.

LVDOVICVS BAVARVS ET Fridericus Auſtriacus.

Regibus inceſſit diſcordia magna duobus,
Summa quibus rerum tradita cura fuit.
Aſpera collatis inierunt prælia ſignis,
Qua celer humectat Neccarus arua vadis.
Attulit optatam Bauaro victoria palmam:
Auſtriaci vires ſuccubuere ducis,

CAROLVS IV. ET GVNTHERVS.

Hos quoq́ ſæua duos elegit factio Reges:
Sed lis alterius morte diremptà fuit.
Inclyta qua Mœnus lapidoſis adiacet vndis
Vrbs à Francorum nomen adepta vado:
Acria ciuili moturum bella tumultu
Funere Guntherum mors properata tulit.

Qui

Qui ramoſa geris velocis cornua cerui,
Indomiti fregit Carolus arma ducis.
Gymnaſiumq; recens ad flauum condidit Albim,
Hic vbi turrito culmine Praga iacet.

VENCESLAVS IGNAVVS.

Pigra quod ignauo traduxerit ocia luxu,
Nactus id à vita deſide nomen habet.
Gloria non illi, ſed turpis inertiæ cura,
Atq; ſaginato corpore venter erat.
Militiam fugit, pacis virtute nec vnquam
Egregio dignum principe fecit opus,
At piger ingluuiem dapibus vinoq; replebat,
Et graue diſtenti ventris alebat onus.
Omnibus inuiſus, ceu deteſtabile monſtrum,
A proprio captus vincula fratre tulit.
Hoc inuenta fuit ſub Cæſare machina belli,
Cuius ab impulſu mœnia quaſſa ruunt,
Concipiens rapidum qua fomite ſulfuris ignem,
Acta procul nitri puluere ſaxa iacit:
Atq; coruſcantis flammas imitatur Olympi,
Æthera terribili concutiente ſono:
Ceu vibrata cadunt triſidis vbi fulgura telis,
Hoc ſibi Germanus vendicat autor opus.

ROBERTVS.

Inſuber infregit Galeatius arma Roberti,
Cum tulit auxilium gentibus Arne tuis,
Pro quibus aduerſi diſcrimina Martis adibat,
Victor vbi Tuſcos eſt populatus agros.
Inclyta qua doctis iacet Heidelberga Camœnis,
In patria lenis morte quieuit humo.

SIGISMVNDVS.

Terra iacet gelido ſub ſidere Manalis vrſæ,
Terra paludoſis inuia fluminibus:
Marchia nunc, quondam ſed dicta Nomarchia Græcis
Eſt, & ab Imperij præſide nomen habet.
Summus enim præſes Romani Cæſaris olim
Argolica dictus voce Nomarcha fuit,
Vnde quidem priſci veſtigia nominis extant,
Vna ſed eſt primo littera dempta loco,
Tempore quo pugnax rapuit Germania Druſum,
Indigenas Sueuos hic habitaſſe ferunt.
Hoc Sprea teſtatur gelidis vberrimus vndis,
Qui veteri dictus nomine Sueuus erat.
Cæruleum cuius perlabitur agmen aquarum,
Hanc & arenoſo flumine radit humum.
Poſt, vt ab Auguſto deducti Cæſare Sueui
Mutauere, prius quos tenuere, lares;
Teutonibus pulſis, multos habitata per annos
Vandalicis regio gentibus iſta fuit.
Donec ab aucupio nomen qui dictus habebat,
Cæſarea meruit ſceptra tenere manu,
Expulit externos hoc vindice Marchia reges,
Vrbis vbi fractas debilitaſſet opes,
Quam bibula dirimit ſulcator Hauelus arena,
Humida qui patriæ perfluit arua meæ,
Hæc niſi clara ſuis Heroibus ante fuiſſet
Terra, Sigiſmundo principe clara foret,
Natus enim veteri magnorum ſanguine Regum,
Is prius Arctoæ Marchio gentis erat:
Quam vel Pannoniæ fuit accerſitus in oras,
Aut regni tenuit frena Boheme tui.
Mitis vt optata concordia pace coiret,
Cum ſacra plena diu curia litis erat:
Concilium ſolenne Patrum Regumq; vocauit,
Quo fuit Hus duram paſſus in vrbe necem.
Tres ibi Romano ſolio priuauit iniquos
Pontifices, inter quos graue ſchiſma fuit.
Signa Boryſthenidas victricia mouit in hoſtes,
Marte ſed aduerſo triſtia damna tulit.
Ingenuas habuit ſummis in honoribus artes,
Atq; viris doctis munera multa dedit:
Cum quibus interdum conuiuia lætus agebat,
Ex humili quamuis ordine plebis erant.
Sicq; ſuos proceres hortari ſæpe ſolebat,
Artibus vt vellent incubuiſſe bonis:
Fama per ingenuas & gloria quæritur artes,
His fauor ac regum conciliatur amor.
Ipſe ſed incertis patrias hæredibus vrbes
Morte relicturus cum ſine prole foret:
Marchiacas dono Friderico tradidit oras,
Inclytus is præſes Noridos vrbis erat.
Bellaq; vindicibus pro Cæſare geſſerat armis,
Tunc vbi Pannonio captus ab hoſte fuit,
Teutonici genitor fuit hic Fridericus Achillis:
Cuius & hic paucis verſibus acta canam.

ALBERTVS MARCHIO BRANdeburgenſis, Germanicus Achilles appellatus.

Qualis erat, quantuſq; fuit bellator Achilles,
Hectora qui circum Pergama traxit equis.
Talis erat, tantusq; fuit victricibus armis,
Qui ducis Æacidæ Marchio nomen habet.
Militiæ teneris hic caſtra ſequutus ab annis,
Conſeruit fuſo ſæpius hoſte manus,
Quam pleriq; duces belli ſub imagine ficto
Ludicra viderunt prælia Marte geri.
Nec fugiens vnquam tergo, ſed pectore ſemper
Fortis in aduerſo cognitus hoſte fuit.
Ora manuſq; gerens, conciſaque brachia ferro,
Mille cicatrices, vulnera mille tulit,
Inuictos domuit populos, genteſque feroces,
Frigida quas rigidis educat Vrſa plagis:
Quas nive duratas & Rheticus aſperat Iſter:
Non tulit in molles ſtrenuum arma viros,
Qua precioſa legit cautis electra ſub vndis
Pruſſia, Sarmatico limite iuncta ſolo,
Ipſius audito tremuit clangore tubarum,
Victaque pugnaci militi terga dedit.
Ipſum attoniti fugerunt arma Poloni,
Territa montanum ceu fugit agna lupum,
Norica qua duris viget artibus inclyta belli,
Iſtius vrbs nouies Marte cruenta fuit,
Adde quod Huſſitas compeſcuit: adde quod agmen
Sileſij pepulit victor equeſtre ducis.
Qui parere ferox, illiq; ſubeſſe negabas,
Contudit ac fortis te Pomerane manu.
Bella ſed aſſiduo licet irrequietus agebat,
Si qua fuit, nunquam pax odioſa fuit,
Huius adhuc viuunt gemini de ſtirpe nepotes
De quibus hoc addam pauca, ſed apta, loco.

IOACHIMVS PRIMVS ELECTOR Marchio Brandeburgenſis.

Quæ Ioachime tuis præconia laudibus addam,
Qui trahis à magno natus Achille genus?
Nam tua promeruit tantam facundia laudem,
Magnanimi quantam dextera fortis aui.
Os quoties cæleſte moues linguamq; diſertam,
Exuperas dulci Neſtora voce ſenem,
Suauior hyblæo tibi copia melle redundat,
Verbaq; ceu denſis imbribus acta fluunt.

Te

Te [illegible] *frequen*[illegible] *fuit vrbs Auguſta loquentem,*
Rhe[illegible] *impoſuit tum tibi Cæſar opus.*
Ipſe [illegible] *tantum ſermone diſertus,*
C[illegible]*otes Latio, quâ cupis, ore loqui.*
F[illegible] *cultu oratio verbis,*
[illegible] *ingenii nomine grata tui.*
[illegible] *quit rerum te diſcere cauſas,*
[illegible] *ſacra cœleſtis ſemina mentis habent,*
Q[illegible] *honor antiquis Ægypti regibus olim,*
[illegible]*uminaq; principibus gloria noſſe fuit.*
Cognita ſideres tibi ſunt animalia cœli:
Præſcius & longe fata futura vides.
Cumque bonis faueas ſtudiis, ac rebus honeſtis,
Ingenuas artes qui coluere, colis.
Quos vt ab Hetruſcis Mecænas regibus ortus,
Sic tua profuſis ſumptibus aula fouet.
Atria ſtruxiſti doctiſq; palatia Muſis,
Auſpiciiſque recens eſt ſchola cœpta tuis:
Hic vbi Marchiacos diſterminat Odera fines,
Ac eius Sarmatico iungitur ora ſolo.
Nec diuina tuæ clementia pectoris vnquam
Bellica ciuili prætulit arma togæ.
Publica tranquilla conſeruas ocia pacis:
Nulla funeſti prælia Martis amas,
Hac te ſemideis virtus Heroibus æquat:
Non habet hoc ſimilem tempore Roma tui.

ALBERTVS CARDINALIS ELECTOR,
Archiepiſcopus Moguntinus, & Marchio
Brandeburgenſis.

Nec te carminibus noſtris Alberte tacebo,
Nobile Præſul aui nomen adepte tui.
Ipſa gubernatrix caput & Germania mundi,
Quo nihil, excepto Cæſare, maius habet.
Omnis cura tibi magnarum tradita rerum,
Inq; tuis humeris grande recumbit onus.
Te medium pacis iā conditionibus offers,
Teutonis armorum dum pauet ora metu.
Dumq; ducum tacitæ fraudes, & operta tumeſcunt,
Bella domi, nobis, bella timenda foris;
Et ſacra turbatur variis Eccleſia ſectis,
Omnia mixta quibus fanda nephanda iacent.
Ergo quod exultant ſecuris publica terris
Ocia, ſuppreſſo bellaq; Marte ſilent:
Quodq; grauis nondum Germania mota tumultu,
In ſua conuertit viſcera cæde manus:
Se debere tuis meritis Alberte fatentur,
Compoſita quotquot commoda pacis amant.
Ne qua ſed exiſtat metuendi cauſa furoris,
Afflictis fidei rebus & affer opem.
Induat vt verum pietas renouata nitorem,
Quæ modo diſsidiis tot labefacta ruit,
Quod ſi compoſito per te ſublata tumultu
Schiſmata turbatæ relligionis erunt:
Donec adorabit nomen Germania Chriſti,
Laudis erit nunquam fama caduca tuæ.

ALBERTVS II. CÆSAR.

Contulit Alberto regale Bohemia ſceptrum,
At ſubiecit opes Pannona terra ſuas:
Nupta quod illius thalamo, lectoq; iugali
Nata Sigiſmundi regis Eliſſa fuit.
Quæ velut exemplum Lucretia caſta pudoris,
Aequabat morum nobilitate genus.
Teutonici ductu Thaboritas fudit Achillis:
Colluuies quædam gens ea plebis erat.
Templa Bohemiacis quæ diſiiciebat in oris,
[illegible]*iq; ſacerdotum diripiebat opes.*
Illaturus erat Turcarum bella tyranno
Marte ſed extinctus præueniente fuit.

FRIDERICVS TERTIVS.

Tertius vtilior Fridericus ad ocia pacis,
Aſpera quam duri Martis ad arma fuit.
Quo Burgundiones Vbiorum depulit oris,
Teutonici bellum geſſit Achillis ope.
Quæ dedit ars nobis impreſſos ære libellos,
Facta ſub hoc primum Cæſare nota fuit.
Hæc ſi temporibus priſcis inuenta fuiſſet,
Qua nihil vtilius totus hic orbis habet:
Noſtra libris hodie frueretur pluribus ætas,
Defraudata quibus ſecula noſtra carent.
Hanc operoſa nouam Moguntia protulit artem
Quæ celebris Magi nomen ab amne tenet.

MAXIMILIANVS.

Maximus occiduis fuit Aemilianus in oris
Captus ab indigenis, perfida Bruga, tuis.
Ipſe ſed ereptus celeri virtute parentis,
Vincula quæ tulerat, mox tulit arma manu.
Depulit Hunniaden à ſedibus vltor auitis,
Qui fuit Auſtriacis Marte potitus agris,
Signaq; regalem victricia mouit ad Albam,
Horruit inuicti Cæſaris arma Sauus.
Pannones euerſis & ſubmiſere pharetris
Spicula, quæ ferro tinctile virus habent,
In Mahometigenas deduxit & agmina Turcas,
A quibus affectus clade Liburnus erat.
Ante ſed aggreſſus quam prælia miſit ut hoſtem,
Denſa metu pauidi terga dedere Getæ.
Contudit indomitum debellauitq; Sicambrum,
Victa prius nunquam dextera cuius erat.
Norica vaſtantes occidit & arua Bohemos,
Marte Palæmas cum ſequerentur opes.
Nec ſemel eſt vltus rumpentem fœdera Gallum,
Inſtabilem ſummi Pontificiſq; fidem.
Conſcendens Tyrii ductoris & æmulus Alpes
Fudit in aeriis montibus Heluetium.
Quid loquar Enganea Venetum cum plebe ſenatum,
Quos domitos terra, quos ſuperauit aqua?
Adriaci vaſto trepidabant æquore nautæ,
Mercibus ac plenas deſtituere rates,
Vrbis vbi victor Patauina mœnia cepit,
Tantus erat terror, tantus vbiq; metus.
Vltima poſt duros ærumnoſoſq; labores
Fata pium terris eripuere ſenem.

CAROLVS V.

Diue quibus cœlo te Carole laudibus æquem?
Carole non ipſo, quem regit, orbe minor.
Cæſare quo maior, validiſq; potentior armis
Nullus ab Auguſti tempore ſceptra tulit.
Imperium terris, animos æquabit Olympo
Auſpiciis fœlix Teutona terra tuis.
Qui prius ibat ouans Gallus plaudentibus alis,
Præda tuis Aquilis ſanguinolenta fuit.
Signaq; Ticini captus ſubmiſit ad vndam,
Militis inuicti robore fracta tui.
Clauigeriq; Petri ſub nomine regna tenentem,
Arcta coegiſti vincula ferre Papam:
Sæua cohortatus Venetum quod ad arma ſenatum,
Et noua cum Gallo fœdera pactus erat.
Tendere te Latias Florentia ſenſit in oras,
Sanguineo Martis fulmine capta tui.
Quæ confiſa ſuis opibus, rebuſq; ſecundis,
Irridere tuum non metuebat auum:
Illum retrogradi cum tergo incidere cancri
Pinxerat, hoc titulo: Tendimus in Latium.

Turca,

Turca, triumphato qui ſormidabilis Iſtro,
Barbara Germanis tela minatus erat:
Et ceſſura ſuo ſperabat cuncta furori,
Iuratus patrios, numina vana, Deos:
Quod foret Euxinas nunquam rediturus ad vndas,
Ni prius ad Rheni caſtra locaſſet aquas:
Ante tubam fugit, nec bellica degener hoſtis
Militis eſt auſus ſigna videre tui.
Marchio vertentem Ioachimus terga ſecutus,
Auſpice te magna funera ſtrage dedit.
Millia prædonum bis quattuor miſit Orco,
Auſtriacam quorum cæde piauit humum.
At procul ad ſeptem fugiat licet Oſtia Nili,
Aſpera vindicta ſentiet arma tua.
Edita nam priſcis oracula verſibus extant,
Qualia Cumeæ carmina vatis erant,
Quæ tibi de Solyma promittunt vrbe triumphum,
Illa quod imperium ſit ſubitura tuum.
Ergo niſi veterum ſunt irrita carmina vatum,
Quæ reor euentus mox habitura ſuos,
Tempus erit, cum te ſpoliis Orientis onuſtum
Quadriiugis referet currus eburnus equis:
Liuentiq́; gerens immania vincula collo,
Ante tuas ibit Turcia capta rotas.
Plaudenteſq́; tuis reſonabunt laudibus vrbes
Auſtriaca, per quas victor iturus eris.
Lætitiaq́; fremet, conceptaq́; gaudia ducet
Pannonis hoſtili terra ſoluta metu,
Tunc ego non paruis elegis humiliq́; Camæna,
Sed tua Mæonio carmine facta canam:
Si modo quæ vitæ diſpenſant fata ſorores,
Temporibus dederint ſtamina longa meis.

FERDINANDVS.

Hoc opus exegi florentibus integer annis,
Bis duo cum natus luſtra Sabinus eram;
Tempore quo Geticos rex Ferdinandus in hoſtes
Arma, ſuo bellum fratre gerente, tulit.
Vnanimis cum quo regni moderatur habenas,
Et graue terrarum ſuſtinet orbis onus.
Viuite Semidei, concordes viuite fratres,
Omnia ſub vobis, Veſper & Ortus, erunt.
Vos metuat primus, vos vltimus horreat orbis:
Vos & ſi qua parum terra veretur, amet.

ΙΑΝΟΥ ΛΑΣΚΑΡΕΩΣ

εἰς τὸν αὐτοκράτορα Κάρολον.

Πείθουσίν με λέγοντες ἐπ' ἀντολίην ἀπὸ δυσμῶν
Ἔμπαλιν ἠελίου λάμψαι ἀνερχόμενον.
καὶ γὰρ ἀφ' ἑσπερίων ἡμῖν περάτων ἀνέτειλεν
ἄτερος ἠέλιος κάρλος, ἄναξ μερόπων.
Ἀλλ' ὑπεριονίδῃ μέγα μέμφεται ἔθνος ἐρέμβων,
κάρλον κόσμος ἅπας εὔχετ' ἄνακτα λαβεῖν.

SIMONE STENIO INTERPRETE.

Solis ab occaſu ferri iubar aureum ad ortum
Qui perhibent, prorſus non adimenda fides.
Scilicet Heſperiis alter Sol ortus ab oris
Rex hominum fulget Carolus eximius.
Vt gens Æthiopum faciat conuicia Phœbo,
Carlum orbis dominum totus habere cupit.

ANDREAS ALCIATVS IC.
Emblemate XLII.

Oceanus quamuis fluctus pater excitet omnes,
Danubiumq́; omnem barbare Turca bibas:
Non tamen irrumpas perfracto limite, Cæſar
Dum Carolus populis bellica ſigna dabit.
Sic ſacra quercus firmis radicibus adſtant,
Sicca licet venti concutiant folia.

AD FRIDERICVM III.
IMP. ANTONII PANORMITÆ AB ALFONSO ARRAGONVM REGE LEgati, *in coronatione illius Romæ habita Oratio.*

A ILLVXIT iam tandem felix illa & expectatiſſima dies, Friderice
Cæſar, quæ bonis omnibus pacem & tranquillitatem, tibi vero laudem & gloriam ſit ſempiternam allatura. Ecce enim aduenisti, exoptatiſſime Auguſte, tuamque ſacroſanctam Maieſtatem hodierno
die coram intueri licet, aut rectius quaſi Dei cuiuſpiam immortalis
effigiem venerari. Nam tecum vna, quaſi diuinum ſidus comitantes, aduenisse creduntur Salus, atque Libertas, Italiæ, bonorum ac conſtantiſſimorum hominum exaltatio, prauorum perfidorumque depreſſio. Exultent igitur gaudio, Ieſu optimo maximo laudes ac gratias habeant, quicunque puri ſunt, fidelesque
B que perſtiterunt: iniqui vero ac perpetuo contumaces erubeſcant, formident,
profugiant: huius enim digniſſimi Romanorum Regis artes ſunt Romanæ ille quidem, *parcere ſubiectis, & debellare ſuperbos.* Verum antequam Alfonſi magnanimi atq; inuicti Regis noſtri mandata explicemus a quo quidem ad eminentiſſimã Maieſtatem tuam legati ſumus, pauca admodum quæ partim ad laudẽ, partim ad dignitatem tuam pertinent, enarrare nos pro ſingulari tua humanitate concedas. Ego vero a clariſſimis ac illuſtribus collegis iuſſus dicere obtemperabo, verum ita obtemperabo, vt rationem tuarum occupationum, vel inprimis ipſo breuiloquio videar habuiſſe. Quod igitur à pleriſq; oratoribus dictum eſt, neſcire ſe vnde principium ſumant, id in præſentia mihi euenire non verbis, quemadmodum fortaſſe illis, ſed
C re ipſa nimirum intelligo. Non ſolum enim quia multæ ſunt tuæ virtutes, & variæ inter ſe connexæ, verum etiam quia ita præclaræ omnes & ita egregiæ ſunt, vt inter ſeipſas de excellentia concertare videantur: nec facilis ſit deliberatio, quænam in dicendo ſit anteponenda. Siue enim animi magnitudinem conſidero, nihil magis dignum videri poteſt, de quo quamoptimum enarraretur: Siue religionem, aut ceremoniarum cultum, illud omnino cenſebis præferendum. At ſi iuſtitiam & æquitatem contempleris, nihil tum videri debet vt illi anteponatur. Cum vero liberalitatem, humanitatem, moderationem tecum penſites, quam illarum præponere, aut quam non præponere debeas, ignorabis. Ego tamen vnde aptiſſimum & congruentiſſimum putabo, inde initium dicendi faciam: a religione videlicet & cultu
D diuino. Qua in re vel maxime tuam, Friderice ſapientiam declaraſti: ſiquidem vera hominis ſapientia eſt pietas, id eſt, Dei cultus. Etenim ante omnia verum creatorem, vnicum & ſummum Deum, Christum Ieſum penitus colendum, adorandũ, venerandũ animo propoſuiſti, vt erga eũ ipſum Chriſtũ, à quo terrarũ imperiũ aſſumpſiſti, pro tanto munere accepto & gratus exiſteres, & hominibus quib. diuina prouidentia pẽeſſes, vitæ beatæ viã tui luminis exẽplo monſtrares. Maxime q. dem decet Reges ac Principes, qq; ab omnibus timẽatur, eos ipſos vereri ac metuere Deũ immortalẽ. Quod q. fecerint, ſentiẽt pclarũ illud & memorabile Camilli dictũ, *Omnia proſpere eueniſſe ſequentibus Deos, aduerſa ſpernentibus.* His tu itaq; rationibus adductus, in primo ipſo iuuentutis flore, non maris, non viarum diſcrimina, non Barbarorum &
E eorum, apud quos Chriſti nomen inuiſum eſt, latrocinia atque inſidias veritus, ſepulchrum Domini ex vltimis vſque Germaniæ partibus adiiſti, laborum & velut gloriæ primitias Deo reddens atque ſacrificans. Quid nunc ego Pſalmos, & orationes? quid Miſſarum ſacra myſteria? Quid ieiunia, atque indictas Chriſtiano ritu abſtinentias referam? Nihil vtique omittis, quod boni, & puri Chriſtiani officium eſſe intelligas: quo Deum tibi perpetuo places, ac propitium & fauentem reddas:

quo ciues tibi diuinitus commiſſos ad veram dirigas felicitatem & ſapientiam. Cú- A
que animo magno & excellenti prædituſ ſis, in hoc vno, ne Dei ſcilicet voluntatem
offendas, miro quodam modo timidus atque anxius prædicaris. Denique cum na-
tura natus ad virtutem videaris, & bonitatem naturæ Dei quoque voluntate con-
firmes; ob illud etiam à peccatis atque flagitiis caues, ne tuos ciues vitiorum imita-
tores efficias. Satis enim noſti, exemplo magis quam peccato Principes nocere. In-
ter hæc tam præclara tui animi ornamenta, glorioſiſſime Cæſar, illud inprimis
admirari licet, atque veneratione complecti omni, quod cum tam infinita & innu-
merabilis multitudo tum domeſticarum, tum externarum gentium ſub te degat,
nullus tamen adhuc inuentus ſit, qui non dico à te (qui inter mortales iuſtitiæ & æ-
quitatis gloria excellis) ſed ne à proceribus quidem tuis fuerit iniuriam paſſus, aut B
de violentia conqueſtus. Illa quidem lex apud te prima & eſt, & obſeruatur, ne cui
quis noceat, ſuum cuique permittatur in pace & ſecuritate poſſidere. Quæ vero
Cæſaris ſunt, omnibus propemodum vti frui fas eſſe. Illudque diui Adriani præcla-
re dictum frequenter vſurpas, *Ita te rempublicam geſturum, vt ſciat ſenatus populi rem eſſe,
non propriam.* Iam vero dicendi, & loquendi libertas non minus infimis quam ſum-
mis eſt viris, aditus ſemper patens, audiendi patientia & lenitas inaudita. O ſæcula
aurea! O Cæſarem vere Auguſtum, vere Patrem Patriæ! O hominem diuinum! O
nos etiam perbeatos, quibus virum talem intueri, eiuſque ſuauiſſimis atque huma-
niſſimis moribus frui datum atque conceſſum eſt. Beneficentiam vero ac liberali-
tatem tuam, Cæſar, admirari magis poſſumus, q̃ oratione percurrere. Quæ cum in- C
credibilis ſit, & tanquam è fonte quodam benignitatis perpetuo emanans; nun-
quam tamen eripere viſus es, quod aliis largirere: nunquam aliis nocere, vt in alios
liberalis viderere. Vacat enim iniuria liberalitas tua. Quodque tuum eſt (eſt enim
grande, & vt terrarum domini patrimonium) id tamen omne in communem ho-
minum vtilitatem erogare ſolitus es: vt vere, quæ tua ſunt, ſint iuxta prouerbium,
communia omnia. Et ſane è toto prorſus Imperio (quod quam amplum & copio-
ſum ſit, omnes intelligunt) nihil tibi retentum videmus, præter diſpenſandi pote-
ſtatem. Interea intelligis tamen, quid vnicuique conueniat, proque dignitate di-
ſtribuis, tibi ſolummodo hoc reſeruans atque ſeponens, quod Cæſareæ rationi ac D
maieſtati neceſſarium fore arbitraris: nihil omnino cuſtodiens ad voluptatem, ni-
hil ad delitias. Et es quidem natura liberalis atque beneficus, non vt plerique qua-
dam vanitate ducti multa largientes, vt videantur benefici, cum non ſint. Vir vti-
que purus, ſimplex, atque ſyncerus, nihil ad oſtentationem, omnia ad conſcientiã
referens. Gaudes, cum bene benigneq; facis, non cum feciſſe laudaris. Neque gra-
tias agi tibi aut rependi admodum curas, præterquam à conſcientia benefactorum.
Nihil denique tibi arrogans, ſed immortali Deo omnia tribuens, à quo & benefi-
cia, & bona omnia proficiſci ſatis pro ſingulari tua ſapientia cognoſcis. Prætereo
hoc loco ſingularia ac prope innumerabilia tuæ liberalitatis exempla. Quis enim
hac temporis anguſtia recenſere ſatis queat, quot Regum filios, quot proceres, E
quot viros tum literis, tum armis illuſtres quotidie ſuſcipias, ſuſceptos exornes,
honeſtes, amplifices? Mihi quidem videtur, tuam hanc non Curiam modo, ſed A-
cademiam quandam bonarum artium & diſciplinarum appellari poſſe, vbi de re
militari, vbi de literatura, vbi de virtute, ac moribus, quoquo te verteris, diſputan-
tes acriter ſimul & erudite circumſpicias. Quo fit, vt omnes qui aut virtute, aut eru-
ditione ſibiipſi confidunt, huc ad te vndequaque diuertant, ac velut olim in Olym-
pium montem exercendæ atq; oſtentandæ virtutis gratia conueniant. Tu vero, be-
nigniſſime Cæſar, perhumaniter omnes excipis, exerces, aeuis, foues, inſtruis: de-
nique indonatum neminem à te abire ſinis. His præclaris artibus, Cæſar, mortaliũ
gratiam & beneuolentiam conſecutus, his per ardua, & excelſa ſemper animo me F
ditaris, his domum relinquens (quamquam domus tua Mundus eſt) non aſperri-
mos labores, non infinitos ſumptus, non pericula æſtimans, per mediam Italiam, v-
bi nõnullos ſcires Imperio rebelles, incedis fiducia animi lætus, ſtrenuus, inuictus.
Imo vero tantum & virtutis & dignitatis tuæ auctoritas valuit, vt non ſolum ab a-
micis, ſed etiam ab his ipſis, qui iam pridem imperio male precati, honorificentiſ-
ſime

A ſime fueris ſuſceptus; nihil aliud (vt mea fert opinio) applauſu & gratulatione con-
fitentibus, quam te vere dominum & imperatorem eorum eſſe. At tu quæ omnia a-
nimo iam dudum magnifice conceperas, tandem adipiſcaris, hoc eſt, ſacram vn-
ctionem, & conſuetas Imperatoribus coronas. Sed quoniam in coronarum men- *Corona.*
tionem incidimus, conſideremus, ſi per te licet, humaniſſime Cæſar, quibus ex cau-
ſis maiores noſtri huiuſcemodi coronas excogitaſſe credantur. Hoc enim viſo co-
gnitoque, liquido apparebit, an tu quoque dignus iudicandus ſis huiuſmodi coro-
nario (vt ita dixerim) triumpho. Primum vero peruulgatum eſt, palearem illos de-
creuiſſe coronam, quod aliquando receptum, nunc vero, vt pleraque manſuetudi- *Palearis.*
B nis officia, obſoleuit. Cæterum maiores illi recte ſane, ſiquidem manſuetudine, &
humilitate non ſuperbia & inhumanitate ad imperiale faſtigium ſe aſcenſuros eſſe
exiſtimarunt, quod palea denotatum iri viſum eſt. Palea quidem res admodum ab-
iecta atque contempta eſt. Et Imperatorem decet ſe hominem eſſe exiſtimare, hoc
eſt, ex humo factum, in humum tandem rediturum. Huic inuento perpulchre con-
ſonare videtur Romanorum inſtitutum, qui triumphanti Conſuli vel abiectiſſimæ
conditionis ſeruum aſſociauere in eodem curru, & coronam ſuſtinentem, & æqua
fortuna triumphantem. Præterea vt qui manſuete & humaniter atque benigne cũ
hominib. agit, is vehementer ab omnibus amatur, & in omniũ animos tãquam in-
fluere videtur: ex diuerſo, qui inſolenter & crudeliter ſeſe habet, odium ſibi omniũ
C generat, & metum, malum (vt ait Cicero) diuturnitatis cuſtodem. Secundo loco *Ferrea.*
coronam ferream excogitauere, ea ratione (vt arbitror) vt fortitudinem animi im-
peraturus aſſumeret. Nam comparata ſibi prius (quomodo dictum eſt) ciuium &
ſubditorum gratia, intrepidum, conſtantem, inuictum ſeſe præſtare Imperatorem
oportet, contra pericula, ac varios Fortunæ caſus, præſertim pro gloria iuuenda, ac
ſubditorum ſalute, & conſeruatione ſocietatis humanæ diuinitus ſibi commiſſæ.
Imperio quidem indignus habebitur, qui vim, atque iniurias aut ſibi, aut prouin-
cialibus illatas non magno ac præſenti animo propulſauerit. Tertio loco argen- *Argentea.*
team coronam aſſignauerunt, vt animaduertat is qui demum Imperator ſit conſti-
tuendus, argenti nitorem atque candorem præ ſe ferre oportere, hoc eſt, ſine labe
D atque ſpurcitia animum putum & terſum exhibere neceſſe eſſe. Poſtremo autem
loco auream ſtatuerunt. Hæc antiquitus (vt ait Gellius) ex lauro erat, poſtea ex au- *Aurea.*
ro fieri cœpta, vt intelligat is, qui demum coronandus eſt, ſe perfectam eſſe ac ſplẽ-
didiſſimam laudem aſſecutum. Nam qui manſuetudine & humilitate primo mor-
talium beneuolentiam, deinde beneuolentia imperium adipiſcitur, quod poſt a-
nimi magnitudine, puritate, atque iuſtitia conſeruet, is omnium iudicio ſplendi-
diſſimum ac perfectiſſimum vitæ exemplum ad poſteros relicturus eſt, ita immor-
talitate ac luce perpetua dignus exiſtimabitur. Num tu igitur his coronis perdi-
gnus cenſeberis, Cæſar inuicte, qui manſuetudine, vel animi magnitudine, vel iu-
ſtitia nemini ceſſeris? imo vero quod ſummi Imperatoris ornamẽta in te lucent o-
E mnia; vt nõ Cæſar modo, ſed Cæſarum decus iure ac merito poſſis appellari. Quid
enim à te abeſt Imperatoriarum (vt ita dixerim) virtutum? aut quid non eſt potius
inſigniter? Quæris clementiam? At tua animi placabilitas ipſam illam C. Cæſaris,
quæ ſingularis exempli & admirabilis memoriæ extat apud homines, ipſam inquã,
illam prouocare poteſt & vincere. Cupis fidem? At tuis dictis conuentiſq; nihil fir-
mius, nihil verius, nihil religioſius, inueniri poteſt, non ipſum quidem olim apud
gentiles, aut Sibyllæ folium, aut Apollinis oraculum. Laudas prudentiam? At quid
tua proſpicientia non videt, quid tua ſolertia non agnoſcit, quid tua denique in-
duſtria non aſſequitur, quod vlli vſpiam cognitum aut perſpectum erit? Non eſt au-
tem vllo pacto prætermittenda temperantia tua Cæſar. Eſt enim non modo inter
F virtutes pulcherrima, ſed virtutum omnium ſingulare decus & ornamentum: ita
vt ſi hæc vna deſit, cæteræ virtutes imperfectæ exiſtimentur. Nam prudentia, & *Temperantia.*
fortitudo, atq; harum ſimiles, interdum etiam eorum ſit qui non ſatis probantur.
Temperantia vero proborum & clarorum hominum eſt ſolum. Illæ ſæpenumero
impetus animi concitant, nec ſinunt obedire rationi: Hæc concitatos ſedat, com-
peſcitque, & ratione moderatur. Quæ quidem virtus tanta in te vno eſt, quanta in

iis Imperatoribus,de quibus legimus aur accepimus,non fuit. Quem enim tibi cō- A
tinentia comparabimus? cepiſti vxorem genere nobiliſſimam, moribus excellen-
tiſſimam, forma vero pręſtantiſſimam, cumque ea Senas ad te nuper veniſſer è pa-
terno tegno, quoniam dies ſacri & obſeruandi erant, eam non vt vxorem, ſed vr ſo-
rorem ſuſcepiſti: religionem marrimonio, caſtitarem voluprati anteponens. Alii
ab alienis vxoribus vix ſeſe continere poſſunt. Tu à rua, tibi conceſſa, & ea quidem
formoſiſſima te continuiſti. Docuiſti hoc exemplo inferiores, qualitet ſeſe habete
& conrinere circa coniugia debeant: & diuini potius cultus, quam humani iuris ha-
bendam eſſe tationem. Nec illud eſt ſilentio prætereundum, quam ſis vini parciſ-
ſimus, quamque in cibo moderariſſimus. Neque enim ea parua laus eſt, Regis præ- B
ſertim, & Imperatoris. Legimus Alexandrum (ne plures, memotem) propter vini
intemperantiam non parum gloriam eius obſcuraſſe: quandoquidem per temu-
lentiam Clytum ſibi chariſſimum in conuiuio occiderit. Namq; vr ſobrietas Prin-
cipem ad crudelitatem prouocat, nullumque ſcelus aut flagitium eſt, ad quod te-
mulentia Principem non impellat aut rapiat. In ſermone vero quam modeſtus ſis,
quam rarus, quam grauis, quamque in iis ſuſcipiendis qui ad te adeunr, communis
& humanus, facile omni Italiæ perſpectum eſt. Siquidem tanta circa omnes man-
ſuetudine vteris, vt te interdum ruæ dignitatis atque auctoritaris obliuio cepiſſe vi-
deatur. Quam vero adulatotes, ſcutras, & huiuſmodi leuitatem ſpernas, atque ode-
ris, ipſi perſpeximus. O dignum ſummo Imperio Principem! Hoc enim eſt Impe- C
ratorem eſſe: ſuperbiam, faſtidium, arrogantiam effugere: erga omnes ſeſe man-
ſuetum facilemque præſtare, aſſentationem procul amouere, grauem eſſe. Adde
quod nec tibi quoque deeſt in conciliis ſuſcipiendis conſtantia, virtutum haud me-
diocre condimentum, ſine qua nihil in homine poreſt eſſe laudabile. Hæ te profe-
cto virtutes, Cæſar inuicte, Auguſto illi omnium Principum fœliciſſimo, hæ te Ti-
to omnium gratiſſimo, hæ te Antonino Pio omnium humaniſſimo, parem effece-
runt. Pet has maxime virtutes ab omnibus laudaris, extolleris, diligeris, prædicaris.
Maxime enim commouetur amot multitudinis ipſa fama & opinione manſuetu-
dinis, atque conſtantiæ. Quæ ſi in priuato vel mediocri viro laudabiles plurimum
atque admirabiles ſunt, quanro magis in eo Principe, qui intet Principes dignita- D
tis principatum obtinet? Sed iam plura conſulto prætereo, ne modum mea exce-
dar orario: ſimul ne inclyti Regis noſtri mandata vlterius differamus. Quæ, ſi
ruæ quoque prudentiæ viſum fuerit, melius ac cautius ſeor-
ſum, quam palam, enarrabuntur. Vale, &
ttiumpha. DIXI.

A *FLORENTINORVM LEGATORVM oratio in fauſta ac felici Federici III. Imperatoris coronatione, temporibus Nicolai V. ſummi Pontificis, per Iannotium Manetti habita Romæ.*

SI optata fierent, Beatiſſime Pater, ac ſereniſſime Princeps, tantum fa-
cultatis & eloquentiæ nobis coram Sanctitate & Maieſtate veſtra in
præſentiarum oraturis diuinitus dari & exhiberi profecto totis men-
B tis affectibus cuperemus, vt huic tantæ & tam admirabili imperatoriæ
coronationis ſolemnitati ſaltem aliqua ex parte ſatisfacere valeremus. Sed quo-
niam, ſi excellentes & admirabiles Demoſthenis & Ciceronis dicendi & eloquen-
di vires, quos cunctorum tam Græcorũ quam Latinorum oratorum Principes ex-
titiſſe legimus, in vnum coniungerentur, nimium tanto & tam arduo explicandæ
huius coronationis muneri longe impares fore cenſeremus; Idcirco in hac noſtra
oratione nullo exordio, nulla præfatione, nullo denique conſueto & vſitato proœ-
mio iure ac merito vtendum eſſe exiſtimamus. Nos enim de Imperatoris dignita-
te, & de eius poteſtate, ſimul ac de iſta tam fauſta & tam felici coronatione dein-
ceps tractaturi; nec beniuolentiæ, nec attentionis, nec docilitatis, (in quibus cun-
C ctæ Rhetorum artes plerunque conſumuntur) captatione ab his præſtantiſſimis
cum Eccleſiaſticis tum ſecularibus auditoribus, coram ſummo Pontifice atq; Im-
peratore, duobus magnis totius orbis luminaribus, conſtitutis vllatenus indigere
poſſe videremur. Quippe nullus eſt, qui in hoc ſacroſancto conſiſtorio, in hoc tam
admirabili & tam ſplendido cunctarum rerum ſpectaculo, in hoc quaſi terreſtri &
ſeculari paradiſo, velut in iocundiſſimo quodam diuerſorio, ac tranquilliſſimo &
tutiſſimo portu, non ſponte ſua totis (vt dicitur) mentis affectibus diutius perſiſte-
re & commorari vel maxime vellet, præſertim ſi ea auditurus eſſet, de quibus nos
dicturos eſſe profitemur. Quocirca cunctis exordiorum ac præfationum generi-
bus veluti friuolis & inanibus prætermiſſis, antequam ea dicere incipiamus, quæ
D ad noſtrum propoſitum præcipue pertinere exiſtimabimus, p.o tritis vulgaribus-
que proœmiis ad humilem quandam & deuotam diuini fauoris impetrationem
parumper conuertemur, ſine quo quaſi infantes vel potius muti & elingues, in hac
præſertim tanta ac tam maxima diuinarum & humanarum rerum copia & abun-
dantia, euaderemus. Itaque ad omnipotentem Deum, & Ieſum Chriſtum huma-
ni generis redemptorem, & Spiritum ſanctum tota mente & ſumma deuotione
conuerſi, humiles & ſupplices in hunc modum exorare & deprecari confidimus,
ſicque deprecati ex infinita quadam trium diuinarum perſonarum gratia exaudi-
tum iri ſperamus & credimus. Tantum ergo facultatis & eloquentiæ nobis Chri- *Inuocatio numinis.*
ſtianis & fidelibus famulis tuis præſta, quæſumus, diuina & ineffabilis Trinitas, vt
E de hac Imperatoria coronatione pauca quædam, non indigna hoc tanto & tam
ſplendido auditorio, dicere ac tractare valeamus. Nos igitur nunc cœleſtibus &
ſpiritualibus telis armati, in hoc tam profundum & tam immenſum pelagus læti &
alacres ingredi & intrare audebimus. Sed vt ordine quodam & recta via noſtra
procedat oratio, ab Imperatoria dignitate fauſtis ominibus initium ſumemus: De
eius deinde poteſtate breuiter proſequemur: Poſtremo de hac Coronatione
nonnulla memoratu digna in medium adducemus. Quibus rite peractis de gene-
rali quodam ac pene incredibili cunctarum Chriſtianarum gentium gaudio, ac de
præcipua & admirabili, Beatiſſime Pater, ac ſereniſſime Princeps, vtriuſque ve-
ſtrum lætitia aliqua memorabilia breuiter tractare & explicare conabimur. Atque
F cum hæc eo ordine quo propoſita ſunt, diuina tandem fauente gratia pro modu-
lo noſtro abſoluerimus, finem dicendi faciemus. Magnum opus & arduum non
inſcii & ignari, ſed potius alacres volenteſque ideo aggredimur, quoniam Omni-
potentem Deum, quando boni gratia id agimus, hoc eſt, vt hæc ipſa, quæ aſtanti-
bus & aſpicientibus mirabilia videntur, hac noſtra oratione ſplendidiora quodam-
modo, & viuis abſentibus, & poſteris etiam, nonnulli tantarum & tam excellentiſ-

ſimarum rerum guſtus præbeantur, inprimis fautorem & adiutorem fore non du- A
bitamus. In infinita ergo omnipotentis Dei benignitate, & in ſingulari quoque
& præcipua ſanctitatis & Maieſtatis veſtræ humanitate, ô duo beata & felicia to-
tius orbis luminaria, & infirma denique ac peremni cunctorum auditorum atten-
tione confiſi, ſecundum præmiſſum diuiſionis noſtræ ordinem, prompti & audaces
dicere ac diſſerere aggrediemur.

Imperatoriæ maieſtatis dignitas, ſecundum veras omnium & profanorum & ſa-
crorum ſcriptorum ſententias, tanta profecto ac tam admirabilis iure exiſtimatur
& creditur, vt facultatem humani excedat eloquii. Nam vt à Poetis incipiamus,
Homerus in ſuo illo præclaro Iliados poemate Agamemnonem Græcorum Princi- B
pem cum Troianis potius de imperio totius Græciæ, quam de ſola Helenæ à Pa-
ride Priami filio raptæ repetitione, diuturno & decennali bello contenden-
rem inducit. Quod Virgilius noſter præclare poſt plura ſecula imitatus, Æneam
patria, quæ iam ab hoſtibus in ſeruitutem redacta fuerat, profugum nouas in Italia
ſedes quærentem fingit, atque Rutulis poſtea & Latinis ſibi reſiſtere ac repugnare
cupientibus, bello tandem victis & ſuperatis imperantem ſcribit. Et in aſſumptione
quoque Octauiani Cæſaris Romanorum Imperatoris, cuius temporibus floruiſſe
traditur, *Ecce*, inquit, *Dionei proceſſit Cæſaris aſtrum, & reliqua*. Imperatorem tunc orbis
terrarum Principem ob admirabilem quandam dignitatis ſuæ excellentiam, nimi-
rum aſtris & fulgidis ſtellis, diuinis & non humanis rebus, æquiparare & compara- C
re volens. Ad Hiſtoricos accedamus, quorum varia ac diuerſa multorum generū
ſcripta, cum Aſyrios, tum Medos, Parthos inſuper & Perſas, Ægyptios atque Ma-
cedonas, Græcos præterea Troianoſque, Romanos denique ac Carthaginenſes, v-
na cum omnibus aliis gentibus pluribus & diuturnis inter ſe bellis de imperio ad
vltimam & deſperatam internecionem dimicaſſe & contendiſſe declarant. Philo-
ſophi ſequuntur quorum Princeps (pace cunctorum dixerim) Ariſtoteles, Monar-
chiam (quod Græce nihil aliud quam imperium, hoc eſt, vnius ſolius dominatum, ſi
Latine ad verbum interpretari volumus, ſignificare videtur) ad veram & rectā to-
tius orbis terrarum gubernationem, non modo vtilem, ſed neceſſariam etiam plu-
ribus argumentis multiſque rationibus probare & confirmare conatur. Ac per hūc D
modum gubernaculum vnius, quod *Monarchia* Græce, imperium Latine appella-
tur, plane aperteque defendit. Et Cicero quamuis multa vt orator in laude Cæſaris
dixiſſe & ſcripſiſſe comperiatur, in libris tamen de officiis, vbi ſe Philoſophum fore
profiterur, verba hæc ponit: *Cæſar omnia iura diuina & humana peruertit, propter eū, quem
ſibi ipſi opinionis errore finxerat, principatum.* Tanti enim imperium ab eo factum fuiſſe
ſcribit, vt cuncta quæque diuina & humana iura peruertere & violare non formi-
dauerit. Quid inſuper de iure naturali, gentium & ciuili dicemus? nonne ex ſin-
gulo quoque huiuſmodi iuris genere maximam quandam eſſe imperii dignitatem
manifeſtum eſt: quando ſingulæ quæque gentes paulo validiores, quaſi naturali in-
ſtinctu inductæ adactæque, talem ſibi dignitatem antiquitus, totis animi & corpo- E
ris (quemadmodum dicitur) viribus arrogare & vendicare nitebantur. Vnde variæ
bellorum lites contentioneſque oriebantur; & pluribus quoque Digeſtorum &
Pandectarum locis partim Deum imperium de cælo conſtituiſſe, partim etiam v-
niuerſum Mundum eum ipſum Imperatorem, tanquam certam quandam & ani-
matam in terris legem, obſeruaſſe & coluiſſe legimus. Quid præterea de ſacris lite-
ris arbitrabimur? an eas de hac tanta & tam ſingulari imperii dignitate omnino ſi-
luiſſe muraſque fuiſſe cenſebimus? quandoquidem profanos cum Græcos tum La-
tinos auctores, veluti diuino quodā Spiritu afflatos, de hac ipſa materia certa quæ-
dam ac vera ſenſiſſe, & quaſi è ſacro veritatis fonte hauſiſſe accepimus. *Vero enim,*
iuxta celebratam illam & decantatam Philoſophi ſententiam, *omnia conſonant.* La- F
tiſſimus profecto nobis ad peruagandum campus oſtenderetur, ſi ſingula quæque
commemorare & explicare vellemus, quæ ingentem quandam Imperatoriæ ma-
ieſtatis dignitatem, ex ſacro vtriuſque Veteris & Noui Teſtamenti pelago hinc
inde collecta vel maxime declararent. Sed ne modum excedat oratio, duo vel
tria, præſertim ſeria & grauia & magnum pondus habentia, oſtendiſſe ſat erit.

A Ac primum veniat in medium Prophetica illa & diuina ac tantopere per
cunctas Theologorum ſcholas celebrata Geneſeos authoritas, quæ pro duo-
bus magnis orbis luminaribus duos duntaxat totius mundi ſtatus, ſpiritua- *Luminaria duo.*
lem ſcilicet & ſecularem, quibuſcunque paulo doctioribus viris, & mentem
ſuam à ſenſibilibus rebus reuocantibus, & ad cæleſtia vel paululum conuer-
tentibus, plane & aperte fuiſſe declarant, ceu ab omnibus catholicis & e-
ruditioribus expoſitoribus non litterali, ſed potius anagogico & tropologico
ſenſu verè ac diuinitus interpretari & explanari poſſe videtur. Quod ita eſſe
non dubitabit, quicunque ſacris literis vel mediocriter eruditus, admirabi-
B lem quendam diuinorum verborum ordinem paulo diligentius & accuratius
conſiderauerit. Poſtquam enim Deus in primo illo rudi & indigeſto mundi
principio cælum & terram creauit, lucem fieri & a tenebris diſtingui voluit:
quod prima die factum fuiſſe ſcribitur, quibus ab inuicem ſeparatis firma-
mentum poſtridiè factum eſſe narratur. Ac tertia deinceps die terram ab aquis
diſtinctam, herbas & fructus ſponte ſua produxiſſe, legitur. Quarta autem
die Deum feciſſe duo magna luminaria; alterum, vt diei; alterum vero vt no-
cti præſideret ac dominaretur, à Moyſe Prophetarum maximo his verbis & in
hunc modum ſcriptum eſſe meminimus: ſic enim inquit: *Fecit Deus duo magna
luminaria: luminare maius vt præeſſet diei; & luminare minus, vt præeſſet nocti, & re-
C liqua huiuſmodi.* Quæ quidem verba etſi ad literam, iuxta ſenſum litteralem pro
Sole & Luna recte exponi & explanari poſſe videantur: anagogice ac tropo-
logice tamen (vt Theologicis & tritis verbis in hac noſtra explanatione, maio-
ris declarationis gratia vtamur) ad vtrumque mundi ſtatum, ſpiritualem ſcili-
cet & ſecularem, ſecundum omnium excellentium Doctorum explanationes
rectius diriguntur, ac ſapientius & accommodatius conuertuntur: vt luminare
maius, quod nimirum pro Sole ad literam exponitur, Summus Pontifex plane
& aperte intelligatur. Quippe ſicut Sol obſcuratis cæteris ſideribus ſolus appa-
ret; vnde Cicero nomen ſumſiſſe & vſurpaſſe teſtatur: Ita Pontifex cunctas Ec-
cleſiaſticas & ſeculares poteſtates, diuino quodam perſonæ ſuæ ſplendore occul-
D tare & obſcurare videtur. Et ceu quoque Sol diem ſua & propria luce illuminat,
eique præeſſe deprehenditur: ita Pontifex diem, id eſt, ſpiritualem ſtatum, qui ſe-
culari comparatus, dies, quaſi in comparatione noctis, non immerito appellatur,
eique præſidere cognoſcitur, Pontificalibus conſtitutionibus & viciſſitudinariis
promotionib. illuſtrat ac gubernat. Et velut Sol nocturnis temporib. radiis ſuis ad
aliud hemiſphæriũ illuſtrandi gratia deſcendit: ita Pontifex cenſuris & anathema-
tibus, benedictionibus pariter & indulgentiis, ad perpetuam & æternam vitam
tranſcendere & penetrare dignoſcitur. Petro enim Apoſtolorum principi, primo
Summo Pontifici, & cunctis eius ſucceſſoribus, à Chriſto redemptore noſtro vivæ
vocis oraculo omnem ſoluendi & ligandi poteſtatem datam fuiſſe conſtat. Ad
E hæc duo magna totius mundi luminaria, per quæ quidem duo duntaxat vniuerſi
orbis ſtatus (quemadmodum diximus) plane & aperte deſignantur, duo illi Euan-
gelici, & per cunctas Theologorum ſcholas celebrati gladii pariter ac iure acce-
dere videntur; quorum alter pecuniariis mulctis, capitalibusque ſententiis, & vl-
timis ſuppliciis ſecularia tantummodo & temporalia delicta coercet ac caſtigat:
alter vero grauibus cenſuris, aſperiſque anathematibus, Eccleſiaſtica ſola & ſpiri-
tualia peccata punit ac coarguit. Vnde magnam quandam Imperatoriæ maieſta-
tis dignitatem ſimul atque ingentem poteſtatem eſſe, iure negare & inficiari non
poſſumus: Quandoquidem ab initio orbis duo magna luminaria pro duobus
mundi ſtatibus ordinata, & poſt multa quoque temporum curricula prædictos
F duos Euangelicos gladios ad idem confirmandum repertos fuiſſe nouimus. Pau-
lum inſuper ad M. Agrippam tunc temporis imperantem, de falſa quadam Iu-
dæorum aduerſus ipſum accuſatione, apud Feſtum pro eodem Agrippa Hieroſo-
lymis præſidentem appellaſſe legimus: atque eum ex Actibus Apoſtolorum tan-
ti feciſſe intelleximus, vt in principio orationis ſuæ ipſum huiuſmodi pe-
ne verbis viſum fuiſſe non ignoremus. *De omnibus, enim,* inquit, *de quibus à Iudæis ac-*

cuſari & inſimulari videor, beatum profectò & felicem me fore exiſtimo cum apud te Marce Agrip- A
pa cauſam meam agere & perorare conceditur, & quæ ſequuntur. Ex his igitur omnibus & cæ-
teris huiuſmodi, quæ, ne longiores eſſemus, breuitatis cauſa, de induſtria prætter-
miſimus, maximam quandam Imperatorię maieſtatis dignitatem eſſe, manifeſtum
eſt, quod ab initio probatum iri propoſueramus. Nunc vero de eius admirabili po-
teſtate ſecundum prætaxatum ordinem proſequemur.

Ad hanc tantam & tam diuinam ac cæleſtem potius, quam humanam Impera-
toriæ maieſtatis dignitatem, magna quædam & æqualis cunctarum rerum ſecula-
tium iuriſdictio ac poteſtas non immerito competere & conſequi videtur. Nam, vt
more noſtro à leuioribus incipiamus, Virgilius Cęſari Auguſto duobus tam decan-
tatis & tam celebratis carminibus tantam eius, vtpote Romani Imperatoris, pote- B
ſtatē eſſe teſtatur, vt cum Ioue diuiſum cœleſtium ac terreſtrium rerum imperium
contenderet: ſic enim inquit: *Nocte pluit tota, redeunt ſpectacula mane: Diuiſum imperium*
cum Ioue Cæſar habet. Hiſtorici & Orarores ſequuntur, qui quidem Imperium ab eo,
Imperium. quod latè ampleque imperaretur, nuncupatum & appellatum eſſe voluerunt: quod
ita fuiſſe veteres tam Grææ quam Latinæ hiſtoriæ plane & aperte declarant. Nam
antequam principatuum fines hinc inde extenderentur, ac latè longeque propa-
garentur, Regium nomen in terris primum fuiſſe conſtat; quippe Reges & non Im-
peratores dicebantur. Sic Belus primus Aſſyriorum rex. Sic Cambyſes Medorum,
Sic Pharao Ægypti, ſic Cyrus Perſarum, ſic Philippus & eius filius Alexander Ma-
cedonum, ſic Romulus, ſic Numa Pompilius, ſic Tarquinius Priſcus, ſic cæteri Ro- C
manorum reges, ne de ſingulis particularem quandam mentionem faciamus, Re-
ges & non Imperatores appellabantur. Sed poſtquam diuerſa terrarum regna hinc
inde latè ampleque humanis viribus & magnis potentatibus protendi ac propaga-
ri, & plura quoque ab vno ſolo gubernari, & in vnius ditionem venire cœperunt; vt
potentiæ augeri & amplificari videbantur, ita & earum potentiarum nomen pari-
Impp. ter creſcere iuſtum eſſe putabatur. Et quoniam Imperatores propriè exercitus du-
ctores olim priſco & idoneo vocabulo nuncupabantur, ad quos ſolos cunctorum
exercituum cura & gubernatio pertinebat; ideirco propagatis & amplificatis (vt
diximus) regnis, nomen Imperatorium decentius & auguſtius, quam regnum
videri cœpit, quaſi ſolus vel ſoli eſſent Imperarores illi, ad quos duntaxat cura & D
gubernatio totius orbis, quaſi totius exercitus pertineret. Sic Iulius Cæſar,
ſic Auguſtus, ſic Tiberius, ſic deinceps cæteri Imperatores vocabantur, etiam ante-
quam Catholica fides hinc inde pullularet. Sed poſtquam Chriſtiana & orthodoxa
religio ita inualuit, vt quaſi per vniuerſum terrarum orbem intonaret, ac per hunc
modum ſummi Pontifices à cunctis Chriſtianis principibus, Regibus & Imperato-
ribus maxima humilitate & ſingulari quadam deuotione adorabantur; factum eſt,
vt communi omnium Chriſtianorum populorum conſenſu ex duobus duntaxat
mundi ſtatibus, alter à Pontifice, alter vero ab Imperatore ſeparatim gubernaretur;
ita tamen vt Imperatores dignitatem imperatoriam ſimul atque poteſtatem à ſum-
mis Pontificibus, tanquam à veris mediatoribus & interceſſoribus recognoſcerent, E
quibus abſque vllis alienis interceſſionibus ambo diuinitus collata fuiſſe non dubi-
tamus. Accedit ius ciuile, quod quidem pluribus auctoritatibus ſuis, Imperatoriam
maieſtatem humanis legibus ſubiectam eſſe, nec ſinit, nec patitur: quin imo eam
ipſam cunctis iuribus & humanis legibus dominari ac præſidere, plane & aperte ſi-
gnificat. Quippe diuina humanis, cæleſtia terreſtribus obnoxia & ſubdita eſſe, ab-
ſurdum quiddam ac monſtri ſimile videatur. Atqui imperium Deum de cœlo con-
ſtituiſſe ſupra diximus, vt quandoquidem cælitus in terras deſcenderat; humanis &
ſecularibus rebus merito præſideret ac dominaretur, & vniuerſo quoque terra-
rum orbi præeſſet. Genus inſuper humanum triplici iure, naturali ſcilicet, gentium
& ciuili, regi & gubernari plane aperteque cognoſcimus, quemadmodum ſuperius F
commemoraſſe meminimus. Quod ſi Imperatoria Maieſtas profectò talis & tanta
eſt, vt prædictarum virium humanarum frena moderetur; quis ſanæ mentis vllò vn-
quam tempore reperiri poterit, qui admirabilem quandam ac pene incredibilem
Romani Imperii ditionem negare inficiariue auderet. Verum enimuero Impera-
toria

A toria maieſtas omnibus prædictis iuribus determinatum modum certamque regulam imponere & iniungere videtur, ceu pluribus Digeſtorum & Pandectarum locis meridiana (vt dicitur) luce clarius oſtenditur. Sed ea quæcunque ſunt, conſulto prætermittimus, quoniam ad alia maiora & digniora feſtinat oratio. Suetonius Tranquillus duodecim Cæſarum vitas & geſta deſcribens, & alter Marcellinus neſcio quis, ac plures alii doctiſſimi ſimul atque eruditiſſimi viri, egregia multorum Imperatorum facinora factaque narrantes, magnam vel potius maximam quandam eorum poteſtatem commemorationibus ſuis fuiſſe teſtantur. Seneca Stoicorum acerrimus Neronis Magiſter, ita eum, vtpote Imperatorem veneratus eſt, vt li-
B bros *De clementia* ſuo nomini dedicaret. Plutarch' ſimiliter Traianũ Auguſtũ plurib. ſcriptorũ ſuorum locis plurimum coluiſſe & honoraſſe videtur. Lactantius preterea vir elegantiſſimus Conſtantinum & eius filios, & Beatus Ambroſius Theodoſium & Gratianũ (ad quos multa pro Catholica fide & de Spiritu ſancto conſcripſit) Hieronymus inſuper & Auguſtinus plures ſuorũ tẽporum Imperatores, multis propriorũ librorum cõſcriptionib. ingẽtibus & maximis honorib. proſecuti & venerati ſunt. Quid plura? nã ſexcenta huiuſmodi reſtãt, quæ ſi ſigillatim enarrare vellemus, dies profecto nos talia proſequẽtes deficeret. Tantã nimirũ, vt duo prima orationis noſtræ mẽbra in vnũ cõcludamus, Imperatoriæ maieſtatis dignitatẽ, ſimul atq. poteſtatẽ fuiſſe cõſtat, vt partim huiuſmodi auctoritatẽ de cælis ad homines deſcẽdentẽ,
C partim toti terrarum orbi imperantẽ, partim à nullo alio, quam ab omnipotẽti Deo dependentẽ, priſcis tẽporibus opinarentur. Sed poſtea reb. humanis iam dudũ meliori quadã & grauiori ordinatione diſpoſitis, hoc eſt, duob. vniuerſi mundi ſtatibus ab inuicẽ ſeparatis interſeq; diſtinctis, quẽadmodum pluribus ante ſeculis vſitatum & conſuetum fuiſſe accepimus Imperatoriæ Maieſtatis dignitatẽ poteſtatẽq; prædictas pariter à Summis Pontificibus nõ iniuria ſuſcipi, ac recognoſci oportere, cõ- *Recognitio Imperij a Pontifice.*
ſueuit. Quod quidem quoſdã optimos religioſos & pios prædeceſſores tuos hactenus feciſſe legimus, quorũ tu, inuictiſſime Cæſar, præclara & glorioſa veſtigia ſeq. & imitari vel maxime cupiens, è media Germania in intimã Italia hiemali tempeſtate, per lõgiſſimas atq; aſperrimas & periculoſiſſimas vias partim niuibus partim gla-
D ciebus obſeſſas, partim vero cœnis opertas, nõ famẽ, nõ ſitim, non frigus, non ſomnos non iuges pluuias extimeſcens, accedere & venire non dubitaſti, vt ab hoc Nicolao quinto diuina prouidentia Summo Pontifice, Pontificali ſolio de more pro tribunali (quemadmodum è regione apparet) ſedente, opportunum & conueniẽs Romani Imperij diadema ſuſciperes, humiliterq; ſuſcipiẽs Imperatoriã dignitatem poteſtatẽq; ab Apoſtolica ſede recognoſceres. Proinde ea, quæ tu paulo ante fidelitatis & ſucceſſionis iuramẽta preſtitiſti, inſtituta & ordinata fuiſſe creduntur. Atq; hæc omnia ex dexteræ manus & frõtis, & renũ inunctione, & enſis poſtea incinctione, & aureæ pilæ in ſiniſtra manu largitione, ac regalis ſceptri in dextra poſitione, nõ abſurde, ſed potius plane & aperte declarari poſſe videntur. De hac tua tã humili, tam
E pia, & tam deuota ab hoc Nicolao Domino noſtro Summo Põtifice Romani Imperij recognitione, dici nõ poteſt, quantas & quã magnas & præcipuas laudes & commendationes apud Deũ & homines reportabis. Cum igitur de egregia quadam & ſingulari Imperatoriæ Maieſtatis dignitate poteſtateq;, duobus prædictæ diuiſionis membris pro facultate noſtra pauca quædam hactenus abſoluerimus; quid nunc de hac tam fauſta & tam felici coronatione dicemus, in qua quidem vna & ſola ambo dignitatis & poteſtatis præſtantiſſima & excellentiſſima dona, à nobis ſuperius commemorata, ſimul exhiberi conferriq; intelligimus. De ea igitur ipſa deinceps ſecundum præmiſſum ordinem proſequemur.

Sed vt res tota paulo clarius & euidẽtius innoteſcat, à primæua coronãdi origine
F ordiri initiumq; ſumere ſatius eſſe duximus. Primas itaq; ac vetuſtiſſimas coronas à militib. ſeſe in re militari exercentibus, militiãq; profitentibus, ex antiquis hiſtoriis *Coronæ militares.*
certa quandã originem habuiſſe legimus. Vnde propterea, quod militib. in ſignũ honoris & præmii bene & proſpere actæ rei exhiberentur, coronæ militares appellabãtur, quæ quidem octo erãt, & cæteris huiuſmodi nobiliores habebãtur. Quod ita eſſe, varia & diuerſa eorum nomina plane & aperte declarant. Nam prima *Obſidionalis* dicebatur, ea e gramine fiebat. Hanc qui obſidione liberabantur, idcirco liberatoribus

Duci-

Ducibus donabant, quod ibi gramen plerunque generaretur, vbi illi prius obſeſſi A
tenebantur. Huiuſmodi coronam Senatus Populusque Romanus Q. Fabio Maxi-
mo, ſecundo bello Punico dederat, quoniam vrbem Romam ab obſidione hoſtili li-
berauerat. Secunda *Ciuica* appellabatur, quam eius ciui, a quo in prælio ſeruatus fue-
rat, teſtem vitæ ſalutisque perceptæ concedebat: ea è fronde quernea vel ilignea ob
id efficiebatur, quod victus antiquiſſimus ex quercubus atque ilicibus capiebatur.
Hac corona L. Gellius vir Cenſorius in Senatu Ciceronem conſulem donari à rep.
cenſuit, quod eius opera & interceſſione atrociſſima illa Catilinæ coniuratio dete-
cta vindicataque fuiſſet. Tertia *Muralis* nuncupabatur: hac nimirum illi donaban-
tur, qui primi mœnia per vim in quodcunque hoſtile oppidum aſcendiſſent. Quar-
ta *Caſtrenſis* perhibebatur, quam quidem Imperatores eis impertiebantur, qui primi B
pugnantes in hoſtium caſtra ingrederētur, ea profecto inſigne valli habebat. Quin-
ta *Naualis* cognominabatur: hac maritimo prælio ij donari ſolebant, qui hoſtium na-
ues armati tranſiliuiſſent; ea quaſi nauium roſtris inſigniebatur. Atque hæ tres vlti-
mæ ex auro fiebant, inauratæq; apparebant. Sexta *Oualis* erat, & myrtea habebatur,
ea Imperatores vtebantur quandocunq; ouandi gratia in vrbem inuehebantur. O-
uare autem dicebantur, ſi quando vel ex indignis bellis, vel non cum iuſtis hoſtibus
geſtis victores in Patriam remearent; aut quando hoſtile nomen humile & non ido-
neum, vt ſeruorum, piratarumque fuiſſet, aut deditione repente facta, ſine puluere
(vt dici ſolet) incruentaq; victoria obueniſſet: cui facilitati myrtum, Veneris fron-
dem, aptam & accommodatam eſſe non iniuria putauerunt: quod non Martius ſed C
quaſi Venereus quidam triumphus foret: ac per hunc modum Octauianus Augu-
ſtus poſt Philippenſe & rurſus poſt Siculum bellum bis ouans vrbem ingreſſus eſt.
Septima quaſi *Triumphalis* putabatur, & oleagina videbatur: ea coronabantur non
qui prœlio interfuiſſent, ſed qui dignum aliquem pro abſentibus imperatorib. tri-
umphum procuraſſent. Octaua *Triumphalis* prædicabatur, & ex lauro fiebat, & quia
cæteris omnibus præferebatur, ſolis duntaxat triumphaturis Imperatoribus ſerua-
batur, qui cum ex ancipiti prœlio cruentaque victoria, victis ſuperatisque hoſtibus
in patriam reuerterentur, triumphalibus curribus cunctis ornamentorum generi-
bus præditis, ipſi tamen vndique purpurei ac laurea coronati per Vrbem veheban-
tur. Sic C. Iulius Cæſar, qui primus exactis Regibus Romæ imperauit, quinquies D
triumphauit. Nam & Gallicum, & Alexandrinum, & Ponticum, & Africanum, &
Hiſpanenſem triumphos laurea (quemadmodum diximus) coronatus abſoluit. Sic
Octauianus Auguſtus tres Curules triumphos, Dalmaticum, Actiacum, Alexan-
drinum, continuo triduo mirandum ſpectaculum, de more laurea coronatus, egiſſe
& accepiſſe legitur. At Tiberius Cæſar, cum ei toto Illyrico perdomito & in ditio-
nem Populi Romani redacto, triumphus decerneretur, ac ipſo ob Q. Vari cladem
qui ſub idem fere tempus in Germania vna cum tribus legionibus perierat, decre-
tum ſibi triumphū differre, quam triumphare maluiſſet: Vrbem nihilominus præ-
textatus & laurea coronatus intrauit. Sic Nero è Græcia per Neapolim per Antium
& Albanum Romam reuerſus, eo curru quo Auguſtus antea triumphauerat, veſte E
purpurea chlamydeque ſtellis aureis diſtincta, ac Olympiaca & laurea corona ca-
pite redimito, Vrbem ingreditur: cum prius etiam triumphantis habitu ac laurea
coronatus in Capitolium aſcendiſſet, poſtquam Mithridatem Armeniæ regem,
Romam venientem quaſi triumphaturus recepiſſet. Sic denique multos alios Im-
peratores, quos ſigillatim recenſere nimis longum eſſet, laurea coronatos trium-
phaſſe legimus. Sed quorſum hæc tam multa de veteribus coronis? fortaſſe veſtrum
Laurea. dicet quiſpiam. Vt ſcilicet intelligatis, quo & quali coronationis genere priſci vte-
rentur, & in quanto quoque precio laurea antiquitus haberetur, quandoquidem o-
mnes Imperatores ea coronati triumphare conſueuerant. Siquidem eam tanti fa-
ciebant, vt commemoratus Iulius Cæſar ex omnibus decretis ſibi à ſenatu populo- F
que Romano honoribus, nullum libentius, quam ius laureæ perpetuo geſtandæ,
recepiſſe ſcribatur. At hæc & cætera huiuſmodi nimia vetuſtate obſoleta iamdiu
euanuiſſe comperimus, niſi quod laurea Poetis duntaxat, & aurea corona Regibus
& Imperatoribus, aliter tamen quam priſcis temporibus, reſeruatæ fuiſſe videntur.

De

A De C. quippe Cæſare à Suetonio in eius vita ſcriptum eſſe legimus, quemadmo-
dum quidam è turba ſtatuæ ſuæ coronam lauream candida faſcia præligatam im-
poſuerit, & Lupercalibus quoq; pro roſtris à M. Antonio conſule admotum capiti
eius diadema ipſe repulerit; quod & Plutarchus probare & confirmare videtur.
Hoc diadema faſcia quædam erat in modum cuiuſdam coronæ facta, abſque illis *Diadema*
ornamentis, quæ temporibus noſtris Regijs & Imperatoriis ac Pontificalibus dia-
dematibus imponi inſerique conſpicimus; quod ita eſſe Græca origo, vnde deri-
uari manifeſtum eſt, plane aperteque demonſtrat. Nam id nomen propria ſui in-
terpretatione ligamen quoddam circumdatum ſignificare nouimus. Ac de Ale-
xandro inſuper Magno ab idoneis auctoribus ſcribitur, vt cuidam eius militi graui-
B ter vulnerato ſanguinolentum vulnus ſuo diademate, quod e capite amouerat, ce-
leriter circumligari iuſſerit; quando ob magnam quandam fluentis & emanantis
ſanguinis abundantiam tunc pro ſalute ſaucii militis aliter fieri non poterat. Nos
vero, qui Chriſtiani & ſumus & haberi volumus & in cruce & in patibulo Ieſu
Chriſti Domini noſtri vel maxime gloriamur, his friuolis & inanibus gentilium
& Ethnicorum hominum inuentionibus omnino abolitis penitusque reiectis,
nonnulla vetuſta coronandi & inungendi genera ex ſacris literis hinc inde col-
lecta in medium adducemus. Saul, vt à primo Iudæorum Rege incipiamus, à *Vnctio regalis.*
Samuele Propheta his verbis in primo Regum, vnctum fuiſſe legimus. *Tulit Sa-
muel lenticulam olei, & effudit ſuper caput eius, & deoſculatus eſt eum: & ait: Ecce vnxit
C te Dominus ſuper hæreditatem ſuam in principem; & tu liberabis populum eius de mani-
bus inimicorum ſuorum, qui in circuitu ſunt.* Et in eodem loco paulo poſt ab eo-
dem Samuele Dauid prædicti Saul ſucceſſorem in hunc modum inunctum ex-
titiſſe accepimus: *Et ait Samuel ad Iſai patrem Dauid: Mitte & adduc eum, nec e-
nim diſcumbemus prius, quam ille huc venerit. Miſit ergo & adduxit eum; erat autem
rufus & pulcher aſpectu, decoraque facie. Et ait Dominus: Surge & vnge eum, ipſe eſt e-
nim. Tulit ergo Samuel cornu olei, & vnxit eum in medio fratrum eius, & directus eſt
ſpiritus Domini à die illa in Dauid & deinceps, Et quæ ſequuntur.* Et in tertio eiuſdem
voluminis Salomonem commemorati Dauid filium per Sadoch ſacerdotem
quendam ſacro oleo delibutum fuiſſe cognouimus. Sic enim ſcribitur: *Sumſit-
D que Sadoch Sacerdos cornu olei de tabernaculo, & vnxit Salomonem, & cecinerunt bucci-
na, & dixit omnis populus: Viuat Rex Salomon. Et aſcendit vniuerſa multitudo poſt eum,
& populus canentium tibiis, & lætantium gaudio magno: & inſonuit terra clamore eorum;* Et
reliqua huiuſmodi gaudiis & iubilationibus & exultationibus plena & referta
comperimus. Atque hæc tria præcipua & ſingularia talium ac tantorum Regum
exempla, ad regiam & ſacram vnctionem, quæ quidem ex egregia quadam humi-
litate pro hodierna regalium & imperatoriarum perſonarum coronatione non
immerito putabantur, ex veteri Teſtamento protuliſſe ſufficiat. Id etiam ipſum
de Sacerdotibus, quod de Regibus in ſacris literis legiſſe meminimus; vt ſcilicet
ſacro oleo pariter vngerentur; nam vtrumque vſque ad hæc noſtra tempora ha-
E ctenus ſeruatum eſſe deprehendimus. Quod in perſona Chriſti humani gene-
ris redemptoris, non humano ſed potius diuino quodam exultationis oleo, ideo
factum fuiſſe credimus, quoniam Dauid Prophetarum maximum de eo ipſo in li-
bro Pſalmorum loquentem, carmina hæc ponere comperimus: *Propterea vnxit te
Deus, Deus tuus oleo exultationis, præ participibus tuis: & reliqua.* Proinde & Sacerdotes &
Reges *Chriſtos*, quod Græce vnctos ſignificat, in ſacris literis per hunc modum legi-
mus appellatos: *Nolite tãgere Chriſtos meos, & in Prophetis meis nolite malignari.* & plura hu-
iuſmodi dicendi genera ex lato & amplo ſacrarũ ſcripturarũ campo ſponte ſua no-
bis in præſentiarũ occurrerẽt, quæ, ne longiores ſim⁹, de induſtria prætermittimus.
Nos igitur, qui (vt diximus) Chriſtiani ſumus, & præclara maiorũ noſtrorum veſti-
F gia ſequi & imitari vel maxime cupimus, nõ ſolũ te, Diue Friderice Romanorũ Rex
ſemper Auguſte, ſacro ſolo vnctionis oleo vna cum Leonora beata & felici cõſorte
tua, ſecundum veterẽ quandã & vſitatã regiæ vnctionis antiquorum Patrum cõſue-
tudinẽ, per hanc humilẽ & deuotã Nicolai V. Summi Põtificis adminiſtrationẽ feli-
citer vngimus; ſed & enſem aureũ cingimus, & regale inſuper ſceptrum & ſimilem
pilam

pilam ambabus manibus exhibemus, ac denique ſacroſancto capiti tuo imperiale A
diadema, ex puro & ſolido auro confectum, & pluribus quoque margaritarum & v-
nionum ac cæteris precioſorum lapillorum generibus redimitum, ſolenniter im-
ponimus, cum te prius duo alia diademata, ferreum videlicet & argenteum, veteri
Ferrea corona. quadam conſuetudine iam ſuſcepiſſe non ignoremus. Quippe corona ferrea, quam
in ordine primam eſſe conſtat, fortitudinem ac poteſtatem ſignificare videtur.
Nam quemadmodum ferrum cæteris omnibus metallis fortius ac potentius habe-
tur & creditur; ita Imperatoria maieſtas cunctis aliis principibus fortior ac poten-
Argentea. tior eſſe debet. Secunda quoque argentea non fortuito, ſed ſingulari quodam my-
ſterio aſſumitur. Sicut enim argentum aliis metallis albius, purius & nitidius con-
ſpicitur; ita maximi ac Summi Principis mentem claram, mundam, & ſerenam eſſe B
Aurea. decet. Tertia aurea egregia & ſolemni ſignificatione capitur. Etenim ceu aurum
cætera metalla ſua dignitate longe ſuperat & excellit, ita pariter Imperator cæteris
omnibus ſecularibus Principibus proprio virtutum ſuarum ſplendore præſtare &
excellere exiſtimatur; & vt etiam hoc, qualecunque eſt, noſtrorum temporum Im-
perium, illius veteris Romani veſtigia ſibi reſeruaſſe ac retinuiſſe videatur. Prius
namque Romanis vniuerſo pene terrarum orbi, cum maxime florebant, imperan-
tibus, à cunctis ſubditis gentibus aureum tributum pro diuerſis exhibentium ſubie-
ctorum facultatibus varie tradebatur. Ex hac itaque prædictarum trium corona-
rum myſtica ſuſceptione, tria præcipua & ſingularia à nobis paulo ante commemo-
rata, plane aperteque deſignantur: in quibus duo illa noſtra dignitas & imperatoria C
Maieſtas vel maxime continetur, quemadmodum a principio huius orationis pro-
poſuiſſe meminimus: quod à pluribus Summis Pontificibus ad politiorem quan-
dam & ſolenniorem imperatoriæ coronationis celebritatem iamdudum præcipuo
& ſingulari myſterio factum fuiſſe accepimus. A Carolo enim Francorum Rege, cui
ob rerum à ſe geſtarum magnitudinem Magno non ſecus quam Alexandro Philip-
pi Regis filio cognomen fuit, vetus quædam coronandi conſuetudo initium ſum-
ſit, quæ à prioribus & maioribus quibuſdam Imperatoribus aliquotiens obſeruata,
ad noſtram vſque ætatem in auguſtam huius Federici tertii perſonam in præſentia-
rum tanta cum gloria proueniſſe videtur, vt etiam eiſdem prædicti Caroli inſigni-
bus coronari mereretur. Nam cum tota Italia per aduentum Longobardorum ſub D
Deſiderio eorum Rege magnis vndique calamitatibus premeretur, factum eſt, vt in
neceſſarium quoddam obſeſſæ vrbis ſubſidium à Stephano ſecundo ea tempeſtate
Romanæ Eccleſiæ præſidente, è Gallia in Italiam euocaretur: qui quidem ita re geſ-
ſit, vt commemoratum Deſiderium eorum Regem generoſiſſime ac glorioſiſſime
Carolus M. Imp. ſuperaret, hoſteſque pariter ſimiliterq; ſubigeret. Vnde honoris & gloriæ ſuæ cauſa
Imperator appellatus atque à Leone poſtea Tertio Summo Pontifice magno cum
honore coronatus eſt, quem quidem morem priſcis illis ritibus gentilibuſque ho-
litis à nonnullis prædeceſſoribus tuis diutius ſeruatum fuiſſe non ignoramus. Qua-
propter quantum non ſolum præſentes, verum etiam abſentes homines, hæc ipſa
religioſa maiorum noſtrorum inſtituta ſequentes, & hæc quoque tam admirabilia E
& tam incredibilia propriis (vt dicitur) oculis conſpicientes, ex hac tanta & tam in-
audita cunctorum Chriſtianorum populorum vnione conuentioneque lætari &
gaudere debent; nedum verbis ſcriptiſve explicari, ſed ne mente quidem cogitari
comprehendique poſſet. Tantum enim & tam concordem in hanc ipſam corona-
tionem omnium Chriſtianorum gentium conſenſum, ſine expreſſo quodam nutu
diuino euenire non poſſe credendum eſt. Ideo vnuſquiſque ſanæ mentis in ſingula-
ri & præcipua quadam vtriuſque Sanctitatis & Maieſtatis ſapientia, ſanctimonia &
integritate vitæ condita, ſummopere confidere & ſperare debet, vt cuncta quæque
bellica & tumultuoſa à recta tam ſpirituali quam ſeculari via aliquatenus abhorren-
tia, ad pacem & tranquillitatem, concordiam & quietẽ Dei gratia tandem aliquan- F
do reducantur. Præſertim cum generalis quidam & hactenus inuſitatus omnium fi-
delium populorum principumque conſenſus, & vniuerſalis quædam prædictorum
cœtuum (vt ita dixerim) conſpiratio, manifeſtum quoddã & expreſſum diuinæ vo-
luntatis ſignum eſſe videatur. Vnde non iniuria in præſentiarum ad vos aſſiſtentes,
& ad

A & ad abſentes etiam, in hac tanta & tam inuſitata lætitia parumper conuerſus, cum Pſalmo pſallere his verbis & in hunc modum cantare non formidabimus: *Omnes gentes plaudite manibus, iubilate Deo in voce exultationis. & reliqua.* Quod ſi cũcti Chriſtiani principes & populi ex hac tanta ac tam admirabili & tam ſolemni Imperatoriæ Maieſtatis coronatione apprime lętari, atque plurimum gaudere debent: quanto vos, Beatiſſime Pater ac Sereniſſime Imperator, vehementius atque efficacius & ardentius gaudebitis, cum præſentem & futuram huius tantæ ſolennitatis & celebritatis gloriam, ſolidosque fructus, ad vos ſolos pertinere & ſpectare vel maxime exiſtimaueritis? Quot enim ex Summis Pontificibus, vel quot etiam ex veris Imperatoribus, vtriſque maioribus & prædeceſſoribus veſtris, fuiſſe nouimus, qui huiuſ-
B modi Diadema vel legitime largirentur, legitimeve ſuſciperent? Nam ita pauci ex vtroque ordine reperientur, vt ſi numerarentur, facile paruulum quendam numerum conſtituere viderentur. *Legitima coronatio.* Duobus enim Carolis, duobusve Othonibus, & vno Herrico, Conſtantino, Radulpho, Conrado, Alberto, & altero Sigiſmundo, & ſi qui alii fuerunt, duntaxat exceptis, quos legitime ab Apoſtolica Sede coronatos fuiſſe accepimus, neminem alium in vtroque Pontificum Imperatorumque Catalogo, reperire potuimus, quem Imperatorium diadema iure ſuſcepiſſe diceremus, cęteris omnibus ſiue Honoriis, ſiue Valentinianis, ſiue Theodoricis, ſiue aliis Federicis, vna cum reliqua Cæſarum turba, vel per incuriam negligentibus vel per faſtum aſpernantibus, vel potius vi & armis ſacroſanctum Romanum Imperium ſibi ipſis
C nefarie nimis arrogantibus. Et eos etiam quos honoris cauſa nominauimus, non tanto populorum omnium principumque conſenſu, cunctarumque gentium applauſu, Diue Federice, inſtar tui, coronatos fuiſſe conſtat: quem quidem nullis diſcrepantibus, quin imo cunctis vel maxime approbantibus, ex intima Germania huius coronationis gratia huc vſque veniſſe conſpeximus. Præterea ſi Samuel & Saul in illa inunctione veteri apprime gauiſi ſunt; quanto vos Nicolae ac Friderice vehementius illis lætari & ardentius gaudere debetis? Quemadmodum enim tu Summe Pontifex, cum Chriſti humani generis redemptoris vicarius reperiatis, Samuele licet Propheta melior & præſtantior eſſe diceris: ita tu, Friderice, Saulem in regno ipſo longe excellere & ſuperare videris. Ille namque Iudæorum duntaxat,
D tu autem Romanorum Rex, ac totius ſaltem Occidentalis imperii ſolus moderator & princeps appellaris. Quod quidem imperium cæteris priſcis & Aſſyriorum, & Ægyptiorum, & Sicyoniorum, & cunctarum aliarum gentium nobilius & excellentius ac potentius fuiſſe ſcribitur. Aſſyriorum enim imperium aliis omnibus, Romano tantummmodo excepto, potentius fuiſſe traditur. Nam Ninus qui Belo patri primo Aſſyriorum regi ſucceſſit, vniuerſam Aſiam, quæ totius orbis ad numerum partium tertia dicitur, ad magnitudinem vero dimidia reperitur, vſque ad Libyæ fines ſubegiſſe & in ditionem ſuam redegiſſe fertur. Solis quippe Indis in partib. Orientis non dominabatur, nec amplius quam per mille trecentos circiter annos durаſſe creditur. At Romanorum Imperium ſi à condita Vrbe vſque ad irruptionem
E Gothorum (qua quidem tempeſtate degenerare & declinare vel maxime cœpit) diligenter & accurate recenſebimus, multo diutius perduraſſe comperiemus, ac longius latiusque diffuſum extitiſſe nequaquam dubitabimus. Romani enim totam Europam, totamque Africam, partemque Aſiæ in ditionem ſuam redegerunt. Et ceu tu, Nicolae, eodem Samuele, ob eas quas ſupra diximus cauſas, melior eſſe cenſeris: ita tu, Friderice, ipſo Dauid quoniam Chriſtianus & Chriſti gratia refulgens, excellentior ac præſtantior reperieris. Ac veluti tu ſacerdotii princeps, Sadoch ſacerdote longe pręſtantior es; ita tu, Friderice, Salomone ipſo, ꝓpterea non immerito excellentior iudicaberis. Quod ſi prædicti Prophetæ & Sacerdotes vngentes, &
F vncti quoque Reges vna cum populis ſuis, in ipſa vnctionis die ita ſupra humanum modum lætabantur, vt variis omnium cantuum cunctorumque ſonorum ac ſymphoniarum generibus, diuerſa iubilationis & exultationis genera demonſtrarent; quanto vos ſtudioſius id ipſum facere & operari debetis, qui in cæteris & veteribus & nouis cum Regum tum Imperatorum coronationibus reliquis omnibus coronantibus & coronatis longe præſtare atq; excellere videmini. Verum enim vero

in mentibus veſtris tantum & tam excellens gaudium propterea non iniuria fore A
exiſtimamus & credimus, vt penitus & omnino exprimi explicariue non poſſit. At-
tamen Epilogo partium huius orationis noſtræ hinc inde longe lateque diſperſa-
rum prætermiſſo, ne forte prolixiores ſimus, ad modicam & paruulã quandam tan-
ti gaudii, tantęque lætitiæ expreſſionem, pro vtroque veſtrum quibuſdam Eccleſia-
ſticis cantibus breuiſſime vtemur. Itaque audite hæc, omnes gentes, auribus perci-
pite omnes qui habitatis terram: audite, audite, inquam, cęli, quæ loquimur. Audiat
terra verba oris noſtri. Cantemus igitur cunctis audientibus Domino, cantemus in-
quam canticum nouum Domino, quia mirabilia fecit, quæ quidem præterita ſecula
hactenus nec videre nec audire potuerunt. Itaque pie deuoteque in præſentiarum
iubilemus, cantemus, exultemus ac pſallamus, vt in futuro ſæculo coram omnipo B
tenti Deo conſtituti, vna cum reliquis beatis ſpiritibus diuina Trinitate fruentes, id
ipſum in perpetuum facere & operari valeamus.

Cum igitur cuncta eo ordine, quo ab initio orationis noſtræ propoſuiſſe memi-
Apprecatio. nimus, omnibus oratorum epilogis breuitatis cauſa prætermiſſis, pro modulo no-
ſtro abſoluiſſe videamur: reliquum eſt, vt finem dicendi faciamus, ſi prius pro te,
Beatiſſime Pater, ad omnipotentem Deum iam tota mente conuerſo, & pro hoc Fe-
derico III. nouello Imperatore à Sanctitate tua nuper conſtituto, in hunc modum
humiliter exorauerimus, proque Maieſtate tua tandem, glorioſiſsime Cæſar, bre-
uiter reſponderimus. Omnipotens & Sempiterne Deus, qui ad prædicandum æ-
terni regni Euangelium Romanum Imperium præparaſti, præſta quæſo huic Fede- C
rico tertio nouello Imperatori, fideli famulo tuo, arma cæleſtia, vt ſuperatis barba-
ris & inhumanis gentibus, pacis ac Catholicæ fidei inimicis, ſecura & intrepida tibi
ſeruiat Chriſtiana libertas. Nunc ad hanc pontificalem tam piam & tam humilem
orationem pro te, Religioſiſsime Imperator, deuoti & ſupplices in hunc modum
reſpondebimus. Exaudi, quæſumus, omnipotens & ſempiterne Deus pias & deuo-
tas preces Nicolai tui Summi Pontificis, vt cuncti Eccleſiaſtici & ſeculares populi,
Prælati, Reſpublicæ & Principes, omnibus Chriſtianæ fidei hoſtibus penitus ab-
olitis, atque ad vltimam internitionem vſque deletis, liberius ſeruire & efficacius
famulari valeant: quatenus per hunc certum & ſecurum omnium fidelium noſtra-
rum gentium famulatum, cuncti Chriſtiani homines digna vtriuſque præſentis & D
futuræ vitæ præmia conſequi mereantur.

Atq; hæc habuimus, quę in hac tam admirabili, tam fauſta & tam felici impera-
toriæ coronationis celebritate, primo ad æternam omnipotentis Dei gloriam, ad
perpetuam deinde beatitudinis tuæ, Beatiſsime Pater, ac etiam Maieſtatis tuæ, glo-
rioſiſsime Imperator, laudem & commendationem, ad conſolationem inſuper ve-
ſtram, præſtantiſsimi Auditores, præterea ad generalem quandam & immenſam
totius Chriſtiani generis lætitiam atque hilaritatem, & ad ſempiternam de-
nique tantarum & tam magnarum rerum memoriam in præ-
ſentiarum diceremus.

A DE FRIDERICI III. IMP. IN ITALIAM PROFECTIONE *votiua, & honorifico ad Vrbem aduentu, narratio, è libro I. Sacrarum Cerimoniarum. Sect. XIII. Cap. I. deſumpta.*

FRIDERICVS tertius Anno ſalutis ſexageſimo octauo ſupra Mille-
ſimum quadringenteſimum, Romam venit religioſæ peregrinationis
gratia: eumq; Paulus ſecundus Pontifex Maximus ſummis honoribus
excepit. Quæ igitur in ſuo aduentu mature & prudenter ordinata ſunt
atque ſeruata, quoniam omnibus interfui, ex officio hic annotabo, & vt poſteri his
B vti ſi voluerint facile poſſint, adnectam. Vt primum igitur Pontifici nunciatum eſt,
Cæſarem in Italiam aduentaſſe, Romamque via Flaminia petiturum, iuſſit prouin-
ciarum Eccleſiæ Romanæ præfectos, per quas iter facturus erat Cæſar, vt venienti
honoris cauſa obuiā irent Pontificis nomine ad fines prouinciæ, illumq; cum omni
ſuo comitatu publicis ſumptib. magnifice exciperent, & honores ei omnes impēde-
rent, iuberentq; per ciuitates omnes qua eſſet tranſiturus, clerum in porta obuiam
exire cum crucibus, & deducere ad Eccleſiā cum Antiphonis, verſiculis & orationi-
bus vt in Pontificali habetur. Deinde vt Eccleſiæ agrum Cæſarem intraſſe cogno-
uit, Nobiles quoſdam ex ordine equeſtri præmiſit, qui Cæſari obuiam eant, gratu-
lantes Pontificis nomine proſperum eius aduentum, & omnia Pontificis officia
C pollicentes. Poſt hos ſunt miſſi duo ſacri Palatii cauſarum auditores, qui Spoletis
& duo deinde Archiepiſcopi cum duobus Epiſcopis ex aſſiſtentibus Papæ, qui
Marini Cæſari ſe exhibuerūt: deſignauit præterea Pōtifex duos Apoſtolicæ Sedis le-
gatos, Guillelmū Epiſcopū Hoſtienſē Rothomagenſem, & Franciſcū S. Euſtachii
Diaconū Senēſem, S. Rom. Eccleſiæ Cardinales, datis mandatis, vt duorū dierū iti-
nere Cæſari obuiam irēt. Sed legati cum primū obuiā fiunt Imperatori, deſcendunt
ex equis, cum ex ꝓpinquo eum manifeſte videant, & ſuæ Maieſtati reuerentiā faci-
unt, ſiue deſcēderet, ſiue in equo manſerit: cōſueuit tamen & ipſe deſcendentib. le-
gatis deſcendere. Die aūt quo vrbē intrauit, hoc ordine exceptus eſt. Primi obuiam
ire ad tertium lapidē Vicecamerarius, Præfectus, Senator, cōſeruatores & cancel-
D larij vrbis, oēs cum habitu ſuæ dignitatis, & cum his capita Regionum, & alij magi-
ſtratus vrbani, cum ciuib. nobilioribus; quos nō multo interuallo ordines curiæ &
cancellariæ officiales, Duce Epiſcopo Vrbinate Correctore & abbreuiatore litera-
rū Apoſtolicarū, ſecuti ſunt, tertio loco Prȩlati domeſtici Pōtificis, cum aulicis pro-
cerib. & nobilib. multis, ad ſecūdum lapidē proceſſere. Sacer deinde Cardinalium
ſenatus extra portā ad quingentos paſſus Cæſarē expectauit: cui aduenienti ſuo &
Pōtificis nomine felicē aduentum gratulatus eſt, verba faciente priore Epiſcoporū
Cardinalium. Clerus Vrbis in ipſa porta cum crucib. & reliquiis, vt Cæſarē excipe-
ret iuſſus erat. Hoc igitur ordine, quāuis ꝓpter ſerum introitum omnino ſeruari nō
potuerit, Vrbē ingreſſus eſt. Primo ꝓcedebāt mixtæ Cardinalium familiæ, cum mi-
E litib. Cæſaris: tum familiares Pōtificis laici, cum familiarib. Imperatoris. Inde no-
biles & Barones: tum cōſeruatores cum officialib. Vrbis. Deinde oratores Principū
& Regum nō prælati. Poſtremo Senator & Prȩfectus Vrbis cum ſuis ornamētis. Ar-
miger Cæſaris cum enſe nudo inter illos & Cæſarē ſolus equitabat. Sequebatur Cæ-
ſar ſub baldachino, medius inter duos ſeniores Epiſcopos Cardinales. Cui in porta
Vicarius Papæ, qui clero vrbis præeſt, paratus in Pontificalibus crucē exoſculandā
porrigere debet. Et clerus cantat: *Ecce mitto Angelū meū.* Et clerus ſupplicabundus ꝓ-
cedit immediate ante p̃fectum & Senatorē. Imperatorē ſequuntur Cardinales per
ordinē, Epiſcopi, presbyteri, & Diaconi officiales: & nobiliores ciues ducunt equum
Cæſaris freno, & baldachinum portāt. Poſt Cardinales ſequebātur Prȩlati Cȩſaris,
cum prælatis oratoribus: & demum alii Archiepiſcopi, Epiſcopi, Protonotarii, Ab-
F bates, & alii curiales togati. Ex itinere duo presbyteri & duo diaconi Cardinales di-
uertentes, ad Pontificē præuenerunt: qui cum illis & nōnullis aliis prælatis atq; au-
licis ſuis cum pluuiali & mitra deſcēdit ad Eccleſiā S. Petri: vbi in capella maiori in
ſede ſua eminēti ſedēs Cæſarē expectabat. Cæſar ordine quo diximus, ad gradus Ba-
ſilicæ ꝑuenit: vbi equo deſcendēs à Cardinalibus & aliis ad cōfeſſionem beati Petri
deductus eſt: vbi paratū erat faldiſteriū, ſuperq; ꝓcumbens aliquantulum orauit.

Interim Cardinales omnes ad Pontificem aſcendentes in locis ſuis ſederunt, & illi A
duo presbyteri & Diaconi, qui præuenerant, Cæſarẽ apud faldiſteriũ orantẽ expe-
ctantes, illum finita oratione ad Pontificẽ deduxerunt. Qui vt Pontificẽ vidit, genu
terrã tangens illum veneratus eſt: & accedens ꝓpius idem fecit: aſcendens deinde
ad ſolium in terram pronus Pontificis pedes oſculatus eſt. Deinde manu Pontifex
benigne illum ſuſcipiens, atq; à terra eleuans, ad oſculum oris recepit, & aſſurgens
eum modeſte amplexatus eſt: moxq; iuſſit eum ſedere in ſede pro eo honorifice pręparata,
inter ſoliũ Pontificis & ſedilia Epiſcoporũ Cardinalium. Tum excepit Prælatos & proceres Cæſaris ad pedis oſculum. Deinde à duobus Diaconis Cardinalibus deductus Cæſar ad altare maius: ibi ſuper paratum ſibi faldiſterium diutius ge- B
nuflexus orauit. Interim chorus cantauit Antiphonam: *Elegit eum Dominus, & excelſum fecit illum præ Regibus terræ.* Verſ. *Glorificauit illum in conſpectu Regum, & non cõfundetur.*
Surgens deinde Pontifex, ſine mitra dixit: *Pater noſter. Et ne nos inducas in tentationem, ſed libera nos à malo.* Verſ. *Deus iudicium tuũ Regi da, & iuſtitiam tuam filio Regis.* Verſ. *Saluum fac Domine ſeruum tuum Fridericũ Imperatorẽ noſtrum, Deus meus ſperantem in te.* Verſ. *Mitte ei Domine auxilium de ſancto, & de Syon tuere eum.* Verſ. *Nihil proficiat inimicus in eo, & filius iniquitatis nõ apponat nocere ei.* Verſ. *Fiat pax in virtute tua & abũdantia in turribus tuis.* Verſ. *Domine exaudi orationẽ meã, & clamor meus ad te veniat.* Verſ. *Dominus vobiſcum: & cum ſpiritu tuo. Oremus. Deus qui beato Petro Apoſtolo tuo collatis clau. b. regni cœleſtis, animas ligandi atq;*
ſoluendi Pontificiũ tradidiſti, Interceßionis eius auxilio famulus hic tuus Fridericus Imperator no- C
ſter à nexibus peccatorum ſuorum liberetur. Prætende quæſumus famulo tuo N. Imperatori noſtro dextrã ſalutis auxilii, vt te toto corde perquirat, & quæ digne & humiliter poſtulat, aſſequi mereatur. Omnipotens ſempiterne Deus, Chriſtiani Imperii protector & conſeruator, da ſeruo tuo N. Imperatori noſtro virtutis inuictæ triumphũ, vt ad noſtram & Eccleſiæ tuæ Sanctæ atq; fideliũ omnium vnitatem & pacem ſubditas illi facias vniuerſas barbaras nationes, per Chriſtum Dominum noſtrum, Amen. Poſt hæc Pontifex de ſolio deſcendit, & Cæſarem iterum amplexatur, manu ſiniſtra illum tenens, pariter palatium Apoſtolicum aſcenderũt: qui in ſacellum S. Nicolai ingreſſi aliquantulum conſederunt, & familiariter confabulati ſunt.
Deinde Põtifex Cæſarẽ ad cubiculũ illi paratũ dimiſit, iuſſitq; Cardinales cõplures
illũ deducere: ipſe vero cum ſuis per aliã ſacelli portã ad camerã ſuam profectus eſt. D
Dũ Cæſar Romæ fuit, ſæpe noctu vno vel altero famulo ſociatus, clã & indicto tempore ad Pontificis cubiculũ acceſſit: cui Pontifex obuiã exiuit, cum primũ id potuit reſcire, & diſcedentẽ ipſe deduxit vſq; ad ſecundã & tertiã aulam: & aliquando ipſe Pontifex inexpectatus ad Cęſaris cubiculum cum paucis venit, illũq; quantũ potuit honorauit cũ ſumma grauitate & maieſtate, & in Eccleſia, & in via. In Eccleſia orãte Põtifice ſuper faldiſterio ſibi parato ante altare (vt fit) imperator ſuper aliud faldiſterium orabat à ſiniſtris poſitũ, coopertũ purpureo ornamẽto, cum puluinari etiã purpureo, & paruo ſcabello viridi etiã purpureo. Sedes Cæſaris cũ ſuo reclinatorio ſiue poſtergali ſita erat inter ſedẽ Pontificis & ſedilia Cardinaliũ, in formã ſedis Põ-
tificalis, ſed nõ tantæ altitudinis neq; latitudinis: cooperta erat pãno ſericeo viridis E
coloris, & ſcabellum paruũ habebat viride ſuper quod pedes tenebat Imperator, altitudo ipſius Sedis ita erat inſtituta in Capella Apoſtolica, vt non altior eſſet locus vbi ſederet Imperator, quam vbi Pontifex teneret pedes: & item ſcabellũ Cæſaris æquale erat Sedibus Cardinalium. Cum incenſabatur Pontifex per Cardinalem aſſiſtentẽ, mox incenſabatur Imperator per primum ex Prælatis aſſiſtentibus Pontifici. Cum Pontifex pacem accipiebat ab aſſiſtente Cardinali, primo dabat pacem Imperatori, poſtea Diaconus aſſiſtentibus: Inter eundum ſemper manu ſiniſtra illius dextram tenebat, volebatque vt æquali ſemper gradu incederet: quamuis modeſte ſemper Cęſar reluctaretur. In diſceſſu mandauit Pontifex, quod itidem vt in introitu honoraretur. Sed ille ſummo mane cum paucis è ſuis conſcenſo equo ante receſ-
ſit, quam Cardinales comperiſſent, pauci admodum eius feſtinationem ſunt aſſe- F
cuti. Donauit Pontifex Cæſarem pluribus muneribus, primum veſte aurea, & equo albo phalerato, cum aliquibus Iocalibus, cum Reliquiis Sanctorum admodum precioſis, quorum precium ſupra duum millium aureorum ferebatur.

ELE-

A

ELECTIO

SERENISSIMI ET ILLVSTRISSIMI PRINCIPIS, D. MAXIMILIANI ARCHIDVCIS AVSTRIÆ, DVCISQVE BVRGVNDIÆ, ETC.

In Regem Romanorum, facta per Principes Electores in oppido Franckenford, Anno M CLCC LXXXVI.

B

CODICILLVS PRAESENS INDICAT NOMINA PRINCIpum, Comitum, & Baronum, qui ad Illuſtriſsimi Principis & Domini, D. MAXIMILIANI Archiducis Auſtriæ, Ducisque Burgundiæ, electionem in Romanorum Regem in oppido Francfordenſi conuenere. 2

ANNO à natiuitate Saluatoris M CCCCLXXXVI. die Veneris, xx. *Anno 1486.*
mensis Ianuarii, Glorioſiſſimus ac inuictiſſimus Princeps & Dominus,
C Dominus Fridericus tertius Romanum Imperator, ſuæq; Maieſtatis
vincus filius Maximilianus Archidux Auſtriæ, Burgundiæ Dux, Francfordiam ingreſsi ſunt.

Affluxerant alii Principes, quorum nunc recenſebo nomina.

Archiepiſcopus Moguntinenſis,
Archiepiſcopus Treuirenſis,
Archiepiſcopus Colonienſis,
Philippus Dux Bauariæ, Comes Palatinus Rheni.
Erneſtus Dux Saxoniæ,
Albertus Marchio in Brandenburg.
D Albertus Dux Saxoniæ.
Fridericus Dux Saxoniæ.
Ioannes Dux Saxoniæ.
Henricus Dux Brunſvvigenſis.
Ioannes Dux Bauariæ, Comes in Spanheim,
Rupertus Dux Bauariæ.
Caſpar Dux Bauariæ, Comes in Feldentz.
Carolus Dux Gelriæ.
Wilhelmus Lantgrauius Haſsiæ, Comes in Katzenelnbogen & Dietz, & Comes in Zigenhayn.
E Chriſtophorus Marchio de Baden.
Albertus Marchio de Baden.
Fridericus Marchio de Baden.
Abbas de Fulda Princeps.
Epiſcopus Bambergenſis.
Epiſcopus Auguſtenſis.
Epiſcopus Cameracenſis.
Epiſcopus Sibinicenſis.
Epiſcopus Wormatienſis.
Epiſcopus Spirenſis.
F Epiſcopus Eyſterenſis.
Epiſcopus Tergeſtinus.
Epiſcopus Miſſenenſis.

Nunc quot & quos Princeps quilibet Comites Baroneſque Franckfordię ſecum habuerit, ex ordine referemus. Ordiamurq; à Cæſarea Maieſtate, quę infra deſcriptos habuit,

Albertum Marchionem de Baden. A
Hugonem Comitem de Werdenberg.
Abbatem de Milck.
Abbatem de Admunde.
Sigiſmundum Broſchenck.
Sigiſmundum de Bappenheim.
Bertolinum de Starenberg.
Fridericum de Strubenberg.
Caſparem de Rogendorff.
Martinum de Eytzingen. B
Iohannem de Wolffſtein.
Domicellum de Wolkenſtein.
Dominum de Vtzendorff.
Iohannem de Zeltingen.
Chriſtophorum de Hohenfeldt.
Sigiſmundum Midderthorer.
Dominum de Berneck.
Dominum de Merſperg.

Incliti Maximiliani Romanorum Regis, Archiducis Auſtriæ, Ducis Burgundiæ, curiales Principes, Comites & Barones enumeremus. C

Chriſtophorus Marchio de Baden.
Epiſcopus Cameracenſis.
Epiſcopus Sibinicenſis.
Carolus Dux Gelriæ.
Adolphus Comes de Naſſavv, Marſchalcus.
Fridericus Comes de Hohenzollern,
Fridericus Comes de Birſche.
Walrab Comes de Bitſche.
Comes de Bentheim.
Carolus Comes in Croy & Schymay. D
Ludouicus de Emerey.
Martinus de Polheim.
Wolffgangus de Polheim.
Bernardus de Polheim.
Vitus de Wolckenſtein.
Georgius de Wolckenſtein.
Cornelius de Bergen.
Fridericus de Egkmundet Iſelſtein.
Hugo de Melo, Dominus in Anthon.
Dominus de Lanney.
Carolus de Lalayn. E
Iohannes de Leuan.
Philippus baſtardus de Burgundia.
Gerhardus de Buſy.
Gerlacus de Iſenberg.
Dominus de Barbenzon.
Arnoldus de Trazenis, Dominus in Army.
Dominus de Geth.
Dominus de Batrenburg.
Walrab de Breyderade.
Ludouicus de Baenſt. F
Dirherus de Foſſe.
Florentius de Iſelſtein.
Dun Ladron de Portigal.
Dominus de Erckentiel.

Do-

A Dominus de Trap.
Dominus de Lichrenſtein.
Philippus de Areſſes, dominus curiæ.
Daniel de Herzele.
Progrediamur ad illuſtriſſimos ſacri Romani Imperii Electores.
Reuerendiſsimus in Chriſto pater & dominus, dominus Bertoldus Archiepiſcopus Moguntinenſis ſacri Romani Imperii per Germaniam Archicancellarius ac Princeps elector, hos ſecum habuit Comites atque Barones.
Iohannem Abbatem Fuldenſem, ex familia Comitum de Henneberg natum.
B Georgium commendatorem ordinis ſancti Iohannis, ex familia Comitum de Henneberg natum.
Ottonem Comitem in Henneberg.
Iohannem Comitem in Werrheim.
Eraſmum Comitem in Werrheim.
Sigiſmundum Comitem in Glichen.
Philippum Comitem in Naſſaw.
Ludwicum Comitem de Iſenberg, dominum in Budingen eiuſq; duo filii.
Iohannem Comitem de Iſenberg, dominum in Budingen.
Philippum Comitem in Ryneck.
C Reinhardum Comitem in Ryneck.
Philippum alium Comitem in Ryneck.
Ad Reuerendiſſimum in Chriſto patrem & dominum, dominum Iohannem Archiepiſcopum Treuerenſ. ſacri Romani Imperii per Galliam & regnum Arelatenſe Archicancellarium ac Principem Electorem .e calamus dirigat: Principeſque, Comites, Barones, qui ſuę reuerendiſſimę paternitati aderant, deſcribat. Fridericus Marchio in Baden.
Bernhardus Comes in Solms, dominus in Mintzenberg in Appermont: cum duobus filiis.
Emich Comes in Liningen & Dagſpurg.
D Dominus Iohannes Comes in Naſſaw, & in Dierz.
Symon Wecker Comes in Zweinbrucken, Do. in Birſch, & in Lichrenberg.
Iohannes de Seyne, Comes in Witgenſtein, & dominus in Homburg.
Dirherus Comes in Manderſcheyr, dominus in Sleiden.
Fridericus Comes in Wiede, dominus in Iſenburg.
Iohannes Comes in Manderſcheyr & Blanchenheim.
Bernhardus Comes in Liningen.
Iacobus Comes in Dune & Kirpurg, dominus in Salm.
Philippus Dominus in Berſtein & Falckenſtein.
Winrich de Dune, dominus in Falckenſtein & Oberſtein.
E Wilhelmus dominus in Runckel & Iſenburg.
Iohannes Comes in Wiede, dominus in Iſenburg.
Dirherus Burggrauius in Ryneck, dominus in Bruch & Tonnenberg.
Cuno dominus in Winnenberg & Bilſtein.
Reuerendiſſimus in Chriſto pater & dominus, dominus Hermannus Archiepiſcopus Colonienſis, ſacri Romani Imperii per Italiam Archicancellarius & Elector infra nominatos ſecum habuit Comites, & Barones. Wilhelmum Langrauium Haſſiæ, Comitem in Katzenelenbogen, Dietz & Zigenhain.
Gerhardum Comitem Rheni.
Wilhelmum & Hupertum Comites in Nuwenar.
F Henricum Comitem in Naſſaw, & dominum in Bilſtein.
Philippum Comitem in Firnberg.
Philippum Comitem in Solms.
Henricum Comitem in Waldeck.
Comitem in Salm, dominum in Kifferſchir.
Vincentium Comitem in Morſſe. Fridericum dominum in Zomeruff.

Wilhelmum Dominum in Rennenberg. A

Pergamus ad illuſtriſſimum Principem & Dominum, Dominum Philippum Bauariæ Ducem, Comitem Palatinum Rheni, ſacri Romani Imperii Archidapiferū, ſuæq; curiæ Comites atque Barones, quos ſecum habuerat, deſignemus.

Caſpar Dux Bauariæ Comes in Feldentz.
Epiſcopus Spirenſis.
Epiſcopus Wormacienſis.
Magiſter ordinis Teutunicorum.
Ludwicus de Bauaria.
Iohannes Rheni Comes. B
Otto Comes in Solms. Bernhardusq; eius filius.
Michael Comes in Werthcym.
Henricus Comes in Bitſch.
Philippus Comes in Hanaw.
Gerhardus Comes in Seyne.
Hammo Comes in Liningen.
Wicker Comes in Liningen.
Hugo Comes in Montfort.
Iohannes Comes in Montfort.
Crafto Comes in Hoenloch. C
Conradus Comes in Thübingen.
Comes de Naſſaw, Dominus in Bilſtein.
Wolfgangus Comes in Fürſtenberg.
Cuno Comes in Weſterburg.
Bernhardus Comes in Weſterburg.
Bernardus Comes in Eberſtein,
Bernhardus alius Comes in Eberſtein.
Henricus Comes in Lupff.
Dominus Iohannes Ruwegraue.
Melchior de Oberſtein. D
Emich de Oberſtein.
Iohannes de Hohenfels, Dominus in Ripelſkirchen.
Schenck Chriſtophorus de Limpurg.
Schenck Fridericus de Limpurg.
Schenck Eraſmus de Erpach.
Dominus Iohannes de Schwartzenberg.
Dominus de Sonnenberg.

Illuſtriſſimus Princeps & Dominus, Dominus Erneſtus Dux Saxoniæ Lantgrauius Thuringiæ, Marchio Miſſenæ, Sacri Romani Imperii Archimarſchalcus, ſubſcriptos curiales habuit Principes, Comites atque Barones. E

Fridericum Ducem Saxoniæ.
Iohannem Ducem Saxoniæ.
Karulum Comitem in Glichen.
Iohannem Comitem in Hohenſtein.
Iohannem Comitem in Werdenberg.
Comitem de Warnburg.
Brunonem Dominum in Querfort.
Duos Barones dictos Ruſſen de Plawen, Dominus in Gretz & Cranchfelt.

Procedant demum illuſtriſſimi Principis & Domini, Domini Alberti Marchionis in Brandenburg ſacri Romani Imperii Archicamerarii curiales Comites atque Barones. F

Iodocus Comes in Hohenzollern.
Fridericus Comes in Zorn.
Ytelfricz Comes in Zorn.
Fridericus Comes in Caſtel.

Geor-

A Georgius Comes de Caſtel.
Michael dominus in Schwartzburg.
Sigiſmundus de Schwartzburg.
Philippus de Winſperg ſacri Romani Imperii camerarius.
Chriſtoferus de Limperg, ſacri Romani Imperii pincerna. Nunc ad cæterorum Principum curiales Comites atque Barones noſtra procedat deſcriptio.

Reuerendiſſimus in Chriſto pater & dominus, Dominus Ioannes Archiepiſcop. Strigonienſis, adminiſtrator Archiepiſcopatus Saltzburgenſis, hos ſecum habuit Comites & dominos.

B Iacobum de Hauweſperg.
Wolfgangum Ahaym.
Marcum de Hohenfelt.
Erneſtum de Braben.
Georgium de Ram.
Theoboldum de Steming.
Abbatem de Agram.

Reuerendus Princeps & dominus, dominus Epiſcopus Bambergenſis ſecum habuit, Bertoldum Comitem de Hennenberg, & Erneſtum de Hohenſtein.

Illuſtris Princeps & dominus, dominus Albertus Dux Saxoniæ, Lantgrauius C Turingiæ, Marchio Miſſenæ, ſecum habuit Epiſcopum Miſſenenſem.
Henricum Comitem de Stalburg.
Adam Comitem in Bichlingen.
Brunonem Dominum in Querfort.

Illuſtris Princeps dominus Henricus Dux Brunſwicenſis ſecum habuit Philippum Comitem in Waldeg.
Comitem in Gonſtorff.
Oratores aliorum Principum & Comitum.
Epiſcopus Verdunenſis, Orator Regis Franciæ.
Oratores Sigiſmundi Ducis Auſtriæ.

D Epiſcopus Auguſtenſis, qui Franckfordiæ obiit, dominus Vlricus Frenberg, dominus Georgius Abeſsberg.

Oratores Ducis Lotharingiæ, Philippus Comes in Liningen, itemque Nicolaus Comes in Sarwerden.

Oratores Georgii Ducis Bauariæ, videlicet dominus Sigiſmundus Leyminger, & quidam Doctor.

Oratores Alberti Ducis Bauariæ, videlicet Doctor Birckheymer, & Sifridus Pauelſdorfer.

Oratores Ducis Mediolani, ſc. Doct. Andreas Schéck cum aliis ſibi adiunctis.

Oratores Comitis de Wirtenberg, Præpoſitus Stockhardenſis vtriuſq; iuris E Doctor, dominus Hermannus de Saſſenheim miles: Doctor Iohannes Reuchlin.

Præterea & Senatus ciuitatum & Oppidorum infra nominatorum ſuos ad tam celebrem conuentum miſere conſiliarios ſiue nuncios, Noriberga, Colonia, Argentina, Vlma, Hal in Sweuia, Nurlingen, Metis, Hagenaw, Aquiſgranum, Magdeburg, Mechlin, Andorpia, Confluentia, Lucenburg.

Die Martis quarta decima menſis Februarii diuus Fridericus Romanorum Imperator ſedens in maieſtate in alto cunctiſque patenti ædificio, omnium Principum, Comitum atque Baronum, præterea innumerabili procerum ſtipatus caterua, magna interueniente ſolennitate, feuda regalia gratioſe conceſſit, primum F Archiepiſcopo Moguntino, deinde Philippo Duci Bauarię, Comiti Palatino Rheni: tum Henrico Duci Brunſwicenſi: Et poſtremum Epiſcopo Wormacienſi.

Ordo incedendi inter eundum ad Eccleſiam Sanct. Bartholomæi, inter Principes, Comites, Barones, milites quoq; & militares ſeruatus. II.

Inter eundum ad Eccleſiam S. Bartholomæi hunc ordinem ſeruatum vidimus. Primum ingens nobilium, militum, oratorumque Principum ibat caterua. Sub-

Subſequebantur ſtatim magno numero Barones & Comites. Tum complures He- A
raldi, Deinde Principes nō Electores, nonnulli Eccleſiaſtici, Seculares quoq; ſcil.
Marchiones Badenſis, Brunſwicenſis, Gellerenſis, itemque Saxoniæ & Bauariæ
Duces, Continuo Imperator & Principes Electores hoc ſucceſſerunt ordine, Pri-
mum ibat Philippus Bauariæ Dux Comes Palatinus Rheni, à dexteraque ſociatum
habuit Maximilianum Auſtriæ Archiducem & Burgundiæ. Comitatur Epiſcopus
Treuerenſis, inſequitur Erneſtus Saxoniæ Dux nudatum extenſumque gladium
ante imperialem Maieſtatem ſuis geſtans manibus. Eueſtigio diuus Imperator in-
cedit, à dextraque per Moguntinum, à læua vero per Colonienſem Archiepiſco-
pos conducitur. Nouiſſimo loco Epiſcoporum, Comitum, atque Baronum multus B
ſequebatur numerus. Marchio vero Brandenburgenſis Princeps grandæuus, preſ-
ſuram veritus, ante alios in Eccleſiam ſeſe recepit.

Veſtium, collariorum, & quorumcunque monilium, quibus pene omnes amicti
ornatique erant, miram precioſitatem ſi verbis enarrare velim, dies vix ſufficeret.

III. *Sub officio Miſſæ ſolemnis in Eccleſia Sanct. Bartholomæi, pro inuocatione gratiæ Spiritus San-
cti, Imp. Friderico III. in maieſtate ſidente, quo quiſque Principum, Comitum & Baronum ſtete-
rit ſederitve loco.*

Miſſam de Spiritu ſancto ſolemnem in ſummo altari celebrauit Epiſcopus Pa-
uadenſis, vicarius in pontificalibus Archiepiſcopi Moguntinenſis.

Ad altaris latus meridionale, quo epiſtola legi ſolet, ſedilia pro Imperiali Maie- C
ſtate Principibuſq; Electoribus erant conſtructa. Verum reliquis eminentior Cæ-
ſarea ſedes, in qua Imperator regali diademate ac aliis imperialibus decoratus inſi-
gniis in Maieſtate ſedebat. A cuius dextera primum Archiepiſcopus Moguntinen-
ſis; deinde Philippus Bauariæ Dux, Comes Palatinus Rheni: Poſtremum Maximi-
lianus Archidux Auſtriæ Burgūdiæq; Dux. A læua vero Archiepiſcopus Colonien-
ſis primum. Deinde Erneſtus Dux Saxoniæ, poſtremumque Albertus Marchio in
Brandenburg ſeſſiones ſuas habuere. Archiepiſcopus vero Treuerenſis nec ad de-
xteram nec ad leuam imperatoris declinans, ante altare recta contra faciem Impe-
rialem propria ſede locatus erat. Principesque Electores quilibet veſte patricia in-
dutus ſederat. D

Item ad idem latus chori ſteterant hoc ordine, Bambergenſis, Wormacienſis,
Eiſtatenſis, Spirenſis, & Miſſenenſis Epiſcopi: item magiſter ordinis Teutonico-
rum, Abbas Fuldenſis.

Latere vero chori ſeptentrionali, contra faciem Epiſcopi Bambergenſis ſtabat
Epiſcopus Verdunenſis. Deinde Epiſcopus Cameracenſis. Ad idem Altaris latus,
Albertus Saxoniæ, Caſpar Bauariæ, Henricus in Brunſwigk & Fridericus Saxoniæ
Duces, Deinde Albertus & Chriſtophorus Marchiones Badenſes. Et item Iohan-
nes Bauariæ, Iohannes Saxoniæ Duces. Et ſequentes Wilhelmi Haſſiæ Lantgrauii,
poſtremum Principum oratores. Item Dux Gelriæ ad Maximiliani, itemq; Fride-
ricus Marchio de Baden ad Archiepiſcopi Treuerenſis dorſa ſteterant. In tranſitu E
ad offerendum primum ibat Archiepiſcopus Treuerenſis, è veſtigio incedit Impe-
rator à Moguntino & Colonienſi Archiepiſcopis conductus, deinde Philippus Ba-
uariæ Dux Comes Palat. Rheni. Tū Erneſtus Saxoniæ Dux. Poſtea Albertus Mar-
chio de Brandenburg, demumque Maximilianus Auſtriæ Archidux, vſque ad alta-
re ſucceſſerant, Verum Imperator primum, deinde Archiepiſcopus Treuerenſis,
Poſteaque reliqui Principes Electores quiſque ſuo ordine Deo munus obtulit.

Item dum inciperetur canticum, *Sanctus, Sanctus, Sanctus*, Schenck Chriſtoferus
de Limpurg Cæſareo capiti imperiale diadema excepit Item pomum Philippus de
Selmick imperii dapifer, Gladium vero & quidem verſus terram defixum Sigiſmū-
dus de Pappenheim marſchalcus, Sceptrū vero Schenck Philippus de Winſpurg F
camerarius tenuit.

Item ſumpto per celebrantem ſacrificio, Cæſareo capiti imperialis reddebatur
corona: eueſtigioque Erneſtus Dux Saxoniæ gladium extenſum. Philippus Dux
Bauariæ Comes Palatinus Rheni pomum, itemque Albertus Marchio in Branden-
burg ſceptrum Cæſarea inſignia, in ſuas recepere manus.

Quo

A *Quo ſplendore, qua denique feſtiuitate, inclytus Rex electus in ſummo altari promoueri meruit atq; exaltari.* IV.

Exacto Miſſæ officio Principes Electores ſecundum tenorem aureæ bullæ iuratuti altare acceſſerant: quo facto Imperator Principeſque Electores conclaue ad eligendum Romanorum Regem ingrediuntut. Deinde facta omnium vnanimi conſenſu electione, eius tei teſtes vocantur quam plures Principes Comiteſque: eo peracto ex conclaui ad Maximilianum electum mittuntur Archiepiſcopus Colonienſis, Philippus Dux Bauariæ Comes Palatinus Rheni & Erneſtus Saxoniꝗ Dux: qui mutuo habito ſermone, demum præcedente Archiepiſcopo Colonienſi, Maximilianus medius inter Comitem Palatinum & Saxoniæ Ducem in conclaue in-
B troducitur, factaque aliqua in conclaui mora, demum per Moguntinum & Colonienſem Archiepiſcopos educitur aliis comitantibus Principibus, in altari exaltatur, canticum, *Te Deum laudamus*, in organis à canonicis viciſſim magno decantatut tripudio, circa altare ad exaltati Regis latera Moguntinenſis & Colonienſis contraque eius faciem Treuerenſis Archiepiſcopi ſtabant.

Imperialis maieſtas circa altare in ſede, iuxtaque eandem ſeculares Principes Electores locum tenuerãt, finito cantico Georgius de Hell alias Peffer legum Doctor, Archiepiſcopi Moguntinenſis Cancellarius, ex Imperatoris Principumque Electorum ſpeciali commiſſione, electionẽ factam coram omnibus publicauit, mãdans & præcipiens Regi electo ab omnibus obediendum eſſe. *Electionis publicatio.*

C *Poſtremum quoque dum rediretur ab Eccleſia, quo ordine Principes, Comites, Barones, milites & militares inceſſerint.* V.

His omnibus rite peractis, itur ab Eccleſia eo fere ordine quo ingreſſum factum ſupra recenſuimus: ſolum quod Imperator, Maximilianus Rex electus Principeſque Electores partim mutato inceſſerant ordine. Nam poſt tranſitum ingentis cateruæ procerum, militum, oratorum, Baronum, Comitum atque Principum ſucceſſerat Archiepiſcopus Treuerenſis. Inſequuntur tres Principes Electores ſæculares, inſignia quiſque ſuum deferentes imperialia. E veſtigio Imperator in Maieſtate, Maximilianusque Rex electus à Moguntinenſi & Colonienſi Archiepiſcopis conducti inceſſerant, demum ſuccedentibus pluribus Epiſcopis, Comitibus
D & Baronibus.

Facta fuit hæc electio die Iouis, XVI. Menſis Februarii.

Die Sabbati XI. Menſis Martii, Illuſtriſſimus olim Princeps & dominus, dominus Albertus Marchio Brandẽburgenſis Princeps Elector, in Franckfordia ex humanis deceſſit. In eccleſia fratrum Prædicatorum, quo corpus defuncti erat delatum, Imperatore & Rege Romanorum, Principibus, Comitibus, Baronibus, nobilibuſque præſentibus, exequiæ ſolemnes celebrabantur. Quibus peractis effertur per Comites & milites funus extra Francofordiam. Procedunt fratres religioſi Ordinum mendicantium plures numero. Sequuntur funus Imperator, Romanor. Rex, Principes, Comites, Barones, & alii proceres. Committitur naui volan-
E te flumine Mogoni tranſuehendum in Marchionatus territorium. Cuius anima feliciter quieſcat in Domino.

CORONATIO ILLVSTRISSIMI ET SERENIS- A
ſimi Principis MAXIMILIANI, Archiducis Auſtriæ, Ducisque Burgundiæ, &c. in Regem Romanorum, celebrata per Principes Electores S. Romani Imperii, in Aquiſgrano.

ANNO Domini Milleſimo CCCCLXXXVI.XXVIII. die Martii Inuictiſſimus & glorioſiſſimus Fridericus tertius imperator Romanorum ſemper Auguſtus, Maximilianus eiuſdem Friderici filius Rex Romanorum electus, ac Principes Electores, cum inſigni Principum, Comitum, Baronum, B
multorumque nobilium comitiua poſt memorati Romanor. Regis electionem adhuc in Franckfordia perdurantium, nauigio Coloniam & Aquiſgranum verſus
Bingium pro electi Regis coronatione iter arripientes, eo die Pinguiam attigerunt: vbi Romanorum Regi à dominis maioris Eccleſię Moguntinæ notabilis in vino & hauena propina eſt oblata.

Viceſima nona die Martii de mane Imperialis Maieſtas vna cum Romanorum Rege, Duce Alberto Saxoniæ comitante, viſitauerunt Eccleſiam collegiatam Pinguenſem, audientes ibidem miſſam: qua finita intrauerunt naues ad deſcendendū: nautarum tamen conſilio ob venti mirabilem impetum ac multum periculoſum in
loco perſiſtentes eodem die prandium in nauibus celebrarūt. Dominus vero Ar- C
chiepiſcopus Moguntinenſis receſſit in naui ſua cum ſuis. Et prandio facto Albertus Dux Saxoniæ etiam iter arripuit: ſed parum longe proceſsit propter ventum: cæteris in Pinguia tota die relinquentibus.

XXX. Die Martii de mane miſſa finita in Eccleſia Pinguenſi, Imperialis Maieſtas cum filio ſuo Rom. Rege Maximiliano intrauerunt naues, deſcendentes a-
* Reinſe. quam. Ipſis venientibus in ciuitatem Remis, * erat ibi dominus Archiepiſcopus Moguntinus, qui præceſsit. Ibidem Rom. Rege exeunte nauē, dominus archiepiſcopus Moguntinus & Albertus Dux Saxoniæ eum, duxerunt ſupra cathedram la-
* Kŏnigſtul. pideam eleuatam, quæ vocatur ſedes Regis * ſituata in campis extra muros ciui-
tatis Remenſis prope Rhenum, ſupra quam ſedebat Rex Romano Imperio præ- D
ſtans iuramentum. Quendam de domo Ducis Sigiſmundi creauit militem: facta quoque per Archiepiſcopum Moguntinum relatione iterum ſe in naues receperunt, venientes illo ſero Andernacum.

XXXI. Die & vltima Martii Rex Romanor. acceſſit Imperialem M & ſimul viſitauerunt ibi Eccleſiam fratrum minorum, audientes ibidem miſſam: qua finita iterum intrauerunt naues, & venerunt Coloniam circa horam quartam. Ipſis venientibus ad litus aderat dominus Archiepiſcopus Colonienſis Princeps Elector in ſuperpellicio, cū omnibus Eccleſiis collegiatis & Monaſteriis proceſſionaliter, Dominus Archiepiſcopus Treuerenſis Princeps Elector, & Erneſtus Dux Saxo-
niæ Princeps Elector, recipientes Imperialem M. & Rom. Regem filium ſuum Ma- E
ximilianum cum maximo honore & reuerentia, qua decuit, habentes duos pannos ſericos eleuatos in aere ad cooperiendū Imperialem Maieſtatem, & Regē Romanorum, ducentes eos proceſſionaliter, ad maiorem Eccleſiam ante tres Reges, oratione ac deuotione eorum ibidem facta & habita, intrauerunt chorum ad ſummū altare. Quibuſdam cerimoniis ibidem peractis, duxerunt Imperialem maieſtatem ad locum palatii & hoſpitii ſui. Et Rege tranſeunte ad hoſpitium ſuum aſſociauerunt excellentiæ ſuæ cæteri Principes.

Poſt hoc venit Dominus Archiepiſcopus Moguntinus in nauigio ſuo.

Prima die Aprilis de mane Imperialis Maieſtas, Romanorum Rex cum cæteris
principibus viſitauerunt maiorem Eccleſiam Colonienſem, audientes miſſam in F
ſummo altari. Qua finita duxerunt Imperialem maieſtatem domum: & mox vnuſquiſque principum ad ſuum ſe tranſtulit hoſpitium. Et tunc venit Dominus Philippus Comes Palatinus Princeps elector in nauigio ſuo: quem prandio facto Romanorum Rex viſitauit.

Item-

A Item Ciuitas Colonienſis fecit Romanorum Regi propinam de vino & hauena & bobus,etiam clinodio argenteo cum certis aureis florenis.

Secunda die Aprilis Dominus Colonienſis & Treuerenſis venerunt ad Regem Romanorum : & poſt receſſum Domini Colonienſis Romanorum Rex vna cum Archiepiſcopo Treuerenſi intrauerunt Eccleſiam, audientes ibidem miſſam per cantores ſuos cantatam. Venit etiam ibidem Epiſcopus Verdunenſis orator Regis Franciæ,finita miſſa redierunt eum eorum nobilibus ad hoſpitia. Et Dominus Archiepiſcopus Treuerenſis manſit cum Rege in prandio : quo completo poſt receſſum Domini Treuerenſis, venerunt Conſules Electorum Principum ad Regem,habentes conſilium inuicem.

B Tertia die Aprilis de mane Rex viſitauit Imperialem Maieſtatem, & ipſa recedente aſcendit Imperator currum ſuum, & cæteri PRINCIPES Electores cum eo in optimo ordine verſus oppidum Duren & Aquiſgranum.

De poſt facto prandio Rex Romanorum cum aliquibus de ſuis ſecutus eſt.

Item ante introitum Imperialis Maieſtatis in Duren, venit Dux Guliacenſis in optimo ordine in armis,cum ducentis equis in nigro veſtitis, recipiens Imperialem Maieſtatem cum Principibus Electoribus, introducendo eos faciens eis propinas debitas. Aliqui tamen PRINCIPES Electores tranſiuerunt vltra,ad euacuandum hoſpitia propter multitudinem aduenientium.

C De poſt Dux Guliacenſis exiuit iterato obuiam Regi Romanorum, recipiens eundem cum honore & reuerentia introducendo ſuam celſitudinem, faciendo ibi propinas.

Quarta die miſſa finita aſcenderunt currum & equos eorum, veneruntque Aquiſgranum * : ibi applicuerunt circa horam quartam de ſero. Ipſis venientibus circa ciuitatem erant ibi domini Ciuitatis recipientes Imperialem Maieſtatem & Romanorum Regem filium ſuum cum cæteris Principibus Electoribus multum gaudenter. * Ache.

D Item erat etiam ibi Dux Cleuenſis in optimo ordine eos Principes recipiens. Imperialis Maieſtas cum appropinquaret ciuitatem, exiuit currum, & aſcendit equum ſuum. Et Rege veniente cum aliis Principibus ad portam, erat ibi totus Clerus ciuitatis Aquenſis cum quatuor Ordinibus proceſſionaliter, cum crucibus, & capite ſancti Karoli Regis, quod per Canonicos ſeniores ferebatur,in quo erat corona ſua quam habuit in vita. Illis ſic viſis deſcendit Rex de equo, faciens reuerentiam ſancto Karolo,dando oſculum cruci. Credentia facta per vicedecanum Aquenſem, qui eandem portauit. Item Rege de equo deſcendente, erant ibi cuſtodes ante portarium ciuitatis, pro eorum iure equum Regis recipientes.

E Item erat talis ordinatio per Regem & alios Principes de introitu ciuitatis, & per Albertum Saxoniæ Ducem diſpoſita,quatenus equites communes & nobiles præcederent. De poſt venit Clerus cum reliquiis ſancti Karoli Regis.

Deinde Duces & Principes Electores. Primo Dux Cliuenſis in veſte aurea, penes eum Dux Guliacenſis cum Chriſtofero Marchione de Baden. Secundo Albertus Dux Saxoniæ cum Epiſcopo Strigonienſi, adminiſtratore Saltzburgenſi. Tertio Erneſtus Dux Saxoniæ Princeps Elector & Archimarſchalcus Imperii, deferens in manu ſua enſem nudum ſeu euaginatum ante Imperialem Maieſtatem. Penes eum Archiepiſcopus Treuerenſis, & Philippus Comes Palatinus Rheni Princeps Elector.

F Item Imperialis Maieſtas ſola in ordine. Quarto Rex Romanorum in veſte aurea,& equo albo. Penes eum Archiepiſcopus Colonienſis in latere dextro, Dominus ARCHIEPISCOPVS Moguntinenſis in latere ſiniſtro: tranſeuntes iſto modo vſque ad Eccleſiam beatæ Mariæ Virginis.

C Item

Item poſt Romanorum Regem venit exercitus ſuus in rubeo veſtitus,in quo A
erat Epiſcopus Cameracenſis,Epiſcopus Sibinicenſis,Dux Gellerenſis. Poſt illos exercitus Archiepiſcopi Colonienſis ſimiliter in rubeo veſtitus cum lanceis & baliſtis bene armatis,in quo erat Wilhelmus Lantgrauius Haſſiæ, Poſt hoc ambaſiatores Ducis Sigiſmundi,& aliorum Principum, cum multis nobilibus magno numero qui miſſi fuerant,&c. Atque in illo introitu iuerunt trini, hoc eſt tres & tres ſimul,& durauerat iſte introitus bene ad horam cum dimidia.

Miſſilia. Item ab introitu ciuitatis vſque ad Eccleſiam Beatæ Mariæ virginis, & per totam ciuitatem tres viri in equis proiecerunt pecunias cum manibus ad populum. B

Item in porta Eccleſiæ deſcendit Rex Romanorum de equo ſuo & Marſchalcus GVLIACENSIS accepit de iure equum ſuum, tanquam præfectus regni.

Item Vicedecanus cum ſeniori Canonico fecerunt ſuæ Excellentiæ interpretationem illorum duorum ſignorum ſtantium ante oſtium Eccleſiæ ſuper duo pilaria lapidea,quorum vnum eſt lupa, aliud linguæ multæ. Ad interpretationem ſiue ſignificationem, quatenus Rex debet eſſe defenſor regni quemadmodum lupa defendit ſuos iuuenes præ aliis animalibus. Etiam Rex debet præeſſe omnibus linguis. Qua finita intrauerunt Eccleſiam: ibi erat vnum paruum ſcamnum in medio,ſupra quod erat tenſus vnus pannus de veluto cum ſimilibus cuſſinis,in C quibus Rex poſuit ſe ad genua,Imperator cum cæteris Electoribus & Principibus ſteterunt fundentes orationes eorum ante imaginem beatæ Virginis & Regis ſancti KAROLI. Tempore medio cantabatur *Te Deum laudamus*, in organis. Quo finito Rex obtulit ad altare Beatæ VIRGINIS MARIÆ certas ſpecies auri.

Quibus ceremoniis completis aſſociauerunt Imperialem Maieſtatem ad hoſpitium. De poſt veniunt omnes PRINCIPES Electores cum Rege ad ſuam curiam: & ibi primum portabatur gladius nudus ante Regem per ERNESTVM Ducem Saxoniæ PRINCIPEM Electorem & ARCHIMARSCHALCVM Imperii. Deinde vnuſquiſque ad ſuum ſe tranſtulit hoſpitium. D

Quinta die Aprilis Romanorum Rex & cæteri Electores Principes viſitauerunt Imperialem Maieſtatem. Et prandio facto venit Rex ad domum Ciuitatis, ibi erant omnes Electores congregati habentes conſilium. Quo peracto fuerunt miſſi ARCHIEPISCOPVS Moguntinenſis, & Archiepiſcopus Colonienſis ad Eccleſiam, ad ordinandum & diſponendum requiſita pro coronatione Regis Romanorum, quæ nondum erant parata. Quare prolongata fuerat pro tunc coronatio vſque ad diem nonam Aprilis, tunc ſexta hora omnia erant parata pro coronatione Regis. E

Item de domo ciuitatis Rex viſitauit Imperialem Maieſtatem. Ipſo ibidem exiſtente venit Magiſter curię Domini Colonienſis ſignificans Imperatori & Romanorum Regi prolongationem coronationis propter nullam diſpoſitionem factam. Et de poſt Rex rediit ſignificando ſuis eandem prolongationem.

Item ciuitas Aquenſis propinauit Regi ſex boues, ſex plauſtra vini, & totidem Imperatori.

Sexta die Aprilis de mane venit Dux Guliacenſis ad REGEM, & de poſt ſimul viſitauerunt Eccleſiam Beatæ MARIÆ Virginis, in qua erat Imperator cum cæteris electoribus, ibidem miſſam audientes. Qua finita rediverunt cum Imperiali MAIESTATE ad ſuum hoſpitium, & vnuſquiſque ad ſuum locum. F

Poſt prandium Rex iuit ad domum Ciuitatis: ibi erant omnes Electores ha-

A res habentes conſilium inſimul cum Rege Romanorum: & de poſt ad ſua ſe tranſtulerunt loca.

Septima die Aprilis de mane Rex acceſſit iterum ad domum ciuitatis: ibi iterum venerunt cæteri Electores habentes ſimul conſilia.

Item finita miſſa per cantores Regis in Eccleſia cantata, acceſſit & Imperialis M. ad domum ciuitatis conſilium eorundem ineundo. Quo peracto Electores iuerunt pranſum. Cum Domino Colonienſi pranſus eſt Dominus Moguntinus, Comes PALATINVS Rheni & Albertus Dux Saxoniæ.

B Item poſt prandium Philippus Comes Palatinus viſitauit Regem: cæteri Electores iterato inierunt conſilium in domo ciuitatis.

Et Dominus Palatinus poſt receſſum à Rege ſimiliter acceſſit eos. Item Rex Romanorum habuit publicum conſiſtorium in ſua Curia cum Conſulibus Electorum & aliorum Principum. Ibi iudicialiter agebatur quædam cauſa ardua.

Octauo die Aprilis venerunt certi Electores ad Eccleſiam audientes miſſam ante Beat. Virginem: qua finita iuerunt in ſacriſtiam habentes conſilium. Venit ſimiliter Imperator etiam audiens miſſam cantatam de Domina noſtra. Qua
C finita exiuerunt Electores Principes ſimul ad Imperialem Maieſtatem & de poſt ſimul cum Cæſarea Maieſtate habuerunt conſilium. Rex interim manſit in ſua Curia.

Nona die Aprilis demane hora tertia ponebatur vnus integer bos in valore ſeptem florenorum Rhenenſium ad aſſandum, ante hoſpitium domini Regis, in quo erat vnus porcus, in porco vna auca & gallina ſimul aſſati, vt in coronatione Romanor. Regis moris & conſuetudinis eſt. Poſtea hora debita & determinata venit vnus nomine Regis ſcindens vnam peciam & partem illius bouis aſſati pro Rege. Quo facto omnes vtriuſque ſexus homines acceſſerunt, & dilacerabant illum bouem aſſatum cum gladiis & fuſtibus, tantum quantum poſſibile fuit ſumen-
D te vnoquoque. Tempore medio applicuit Dominus Iohannes de Horn, Epiſcopus Leodienſis, cum ducentis equis & vltra in ordine bene armatis, & omnes in habitu curiali cum Regis.

Item ante palatium Regis Romanorum erat vnus fons in aere factus, in quo erat vna Aquila nigra habens arma Regis Romani, ex cuius pectore exiuit vinum Rhenenſe. In latere aquilæ dextro erat factus Leo aureus tenens banerium cum armis Brabantiæ, ex quo Leone ſimiliter exiuit vinum Rhenenſe. In latere vero ſiniſtro Aquilæ erat Leo niger cum armis Flandriæ, ſimili modo emittentes vinum Rhenenſe. Ibi erat maxima preſſura pauperum & aliorum hominum.

E Item circa horam ſextam de mane venerunt Imperialis Maieſtas, Comes Palatinus Rheni Princeps Elector, Erneſtus Dux Saxoniæ Princeps Elector, Dux Cleuenſis, Albertus Dux Saxoniæ, Dux Guliacenſis ad Romano. Regem. Ipſis ibidem exiſtentibus induebant ſe illi duo Electores, quemadmodum ipſis tanquam Electoribus conuenit & eos decuit, tranſeuntes ad Eccleſiam iſto ordine. Nobiles præceſſerunt, de poſt Epiſcopi, poſt ipſos Albertus Dux Saxoniæ, Dux Guliacenſis, Dominus Cleuenſis, qui habuit vnam manicam cum perulis precioſiſſimam, in pileo ſuo vnum clinodium etiam cum perulis gemmis precioſis ornatum. Demum Imperialis Maieſtas in veſte aurea, cum torque precioſiſſima, habente eleuationes vndique cum vna Cruce precioſiſſima. Penes Imperatorem in latere
F dextro Rex Romanorum filius ſuus Maximilianus, cum mantello aureo foderato cum hermelinis pendens, ſuper humeros ſuæ celſitudinis vſque ad medium brachiorum ſuorum, cuius clauſura ante erat de perulis & gemmis precioſis. In capite eius habuit biretum aureum ſimili foderatura foderatum, verſum more Italico. Apud Imperialem Maieſtatem in latere ſiniſtro Erneſtus Dux Saxoniæ Princeps Elector in ſimili cappa & veſte de veluto rubeo, & magno birreto alto de

ſcarlaca tubea ſubducta ſimili foderatura de hermelinis, Philippus Comes PA- A
LATINVS Princeps Elector in latere dextro Regis ſimili modo veſtitus cum
birreto de veluto rubeo : ſic ſimul intrantes Eccleſiam. In ambitu Eccleſiæ ve-
nerunt eis obuiam Principes Electores ſpirituales, ſcilicet Archiepiſcopus Colo-
nienſis, Archiepiſcopus Moguntinenſis & Treuerenſis in pontificalibus, cum mi-
tris, & croceis ſeu Epiſcopalibus baculis eorum. Etiam clerus cum crucibus, thu-
ribulo, & textu Euangelii. Etiam quam plures alii Prælati, Epiſcopi, & Abbates
in Pontificalibus eorum recipientes eoſdem Principes. In quorum receptione
Archiepiſcopus Colonienſis tanquam celebraturus officium dixit : *Adiutorium
noſtrum in nomine domini, &c. Sit nomen Domini benedictum*, cum ſequenti collecta: B
*Omnipotens ſempiterne Deus, qui famulum tuum MAXIMILIANVM regni faſti-
gio dignatus es ſublimare, tribue ei quæſumus, vt ita in præſentis ſeculi curſu cunctorum commu-
nem ſalutem diſponat, quatenus à tua veritatis tramite non recedat. Per Dominum.* Qua
collecta dicta Archiepiſcopus Moguntinenſis & Treuerenſis ſuſceperunt Regem
Romanorum, vnus ex vno latere, alter eorum ex altero latere ducentes eum ad Ec-
cleſiam. Et ARCHIEPISCOPVS Colonienſis præceſſit, & cum eo præ-
dicta proceſſio cantantes vnam Antiphonam, ſcilicet : *Ecce mitto Angelum meum,
qui præcedat te & cuſtodiat ſemper. Obſerua & audi vocem meam & inimicus ero inimicis
tuis, & affligentes te affligam, Et præcedat te Angelus meus verſus Iſrahel, ſi me audieris. Non e-
rit in te Deus recens, neque adorabis Deum alienum, Ego enim Dominus. Obſerua & audi vo- C
cem meam.*

Qua finita Rex proſtrauit ſe ſuper tapetum ad gradus altaris totus in lon-
gum, & Archiepiſcopus Colonienſis ſuper ipſum ſic proſtratum legit. *Domine
ſaluum fac Regem*, Aſſiſtentes reſpondebant : *Exaudi nos in die in qua inuocauerimus te*,
cum ſequenti collecta : *Deus qui ſcis genus humanum nulla virtute poſſe propria ſubſiſtere,
concede propitius vt famulus tuus Maximilianus, quem populo tuo voluiſti præferri, ita tuo fulci-
atur adiutorio, quatenus quibus potuerit præeſſe, valeat & prodeſſe. Per Dominum noſtrum.*

Alia Collecta.

D

*Omnipotens ſempiterne Deus, cæleſtium terreſtriumque moderator, qui famulum tuum
Maximilianum ad regni faſtigium dignatus es prouehere, concede quæſumus vt à cunctis aduer-
ſitatibus liberatus, & Eccleſiaſtica pacis dono muniatur & ad æternæ pacis gaudia peruenire te do-
nante mereatur. Per dominum.*

Poſt hoc Rex Romanorum poſuit ſe in vna regia ſede ante altare Mariæ Vir-
ginis bene ornata. Et modicum retro in vno paruo ſcamno. In latere dextro Re-
gis ſedebat Archiepiſcopus Moguntinenſis, in ſiniſtro latere ARCHIEPI-
SCOPVS Treuerenſis. Et retro illos ſtabant Epiſcopus Strigonienſis, Dux Gu-
liacenſis Albertus Dux Saxoniæ, Dux Cleuenſis, & Caſparus Dux Bauariæ Comes
in Feldentz. E

Item in latere dextro altaris erat Imperialis Maieſtas in vna ſede alta trium
graduum honorifice ornata. Penes eum in latere ſiniſtro erat Philippus Comes
Palatinus Rheni Princeps Elector, & Erneſtus Dux Saxoniæ Princeps Elector. Et
incontinenti incipiebatur miſſa ſolennis de die Epiphanię Domini, ſcilicet : *Ecce
aduenit Dominator, Dominus, & regnum in manu eius, & poteſtas & imperium* : quæ can-
tabatur in cantu Gregoriano.

Item ſequentia cantata, ſurrexerunt Moguntinenſis & Treuerenſis, & ſupe-
riorem veſtem Regi depoſuerunt : & ab infra in veſtitu deaurato inceſſit in me-
dio illorum, & ante altare proſtratus in modum crucis. Et cantabatur letania à F
duobus Clericis. De poſt Dominus Archiepiſcopus Colonienſis erexit ſe tenens
baculum ſuum in manu ſua dixit : *Vt hunc famulum tuum Maximilianum in Regem elige-
re digneris.* Reſponderunt Clerici: *Te rogamus. audi nos.*

Item dominus Colonienſis dixit ; *vt eum benedicere, ſublimare, & conſecrare di-
gneris.*

A gneris. Reſponderunt Clerici: *Te rogamus, audi nos.* Item Archiepiſcopus Colonienſis dixit: *Vt eum ad regni & imperij faſtigium feliciter producere digneris.* Reſponderunt Clerici: *Te rogamus, audi nos.* Deinde duo Clerici compleuerunt letaniam: *Vt Pontificem noſtrum.* Item letania finita erexit ſe Rex, & Dominus Archiepiſcopus Colonienſis ſtans ante altare, habens baculum paſtoralem in manu ſua, interrogauit à Rege ſex puncta ſequentia: *Vis ſanctam fidem Catholicis viris traditam tenere, & operibus iuſtis ſeruare?* Reſpondit Rex: *Volo.* Colonienſis: *Vis ſanctis Eccleſiis Eccleſiarumque miniſtris fidelis eſſe tutor & defenſor?* Reſpondit Rex, *Volo.* Dominus Colonienſis: *Vis regnum tibi à Deo conceſſum ſecundum iuſtitiam prædeceſſorum tuorum regere & efficaciter defendere?* Reſpōdet Rex: Volo Epiſcop. Colonienſis: *Vis iura regni & imperij conſeruare, bonaque eiuſdem
B iniuſte diſperſa recuperare, & fideliter in vſus regni & imperij diſpenſare?* Reſpōdet Rex: *Volo.* Epiſcopus Colonienſis: *Vis pauperum & diuitum, viduarum & orphanorum æquus eſſe iudex, & pius defenſor?* Reſpondet Rex: *Volo.* Epiſcop. Colonienſis: *Vis ſanctiſſimo in Chriſto patri & domino Romano Pontifici, & ſanctæ Romanæ Eccleſiæ ſubiectionem debitam & fidem reuerenter exhibere?* Quibus dictis Rex per Archiepiſcopos Moguntinenſem & Treuerenſem ductus eſt ad altare, & poſitis duobus digitis manus ſuæ dextræ ſuper altare dixit: *Volo. Et in quantum diuino fultus fuero adiutorio, & precibus fidelium Chriſtianorū adiutus, velut ero, omnia præmiſſa fideliter adimplebo. Sic me Deus adiuuet & omnes ſancti eius.* Hoc facto per Archiepiſcopos prædictos reducebatur iterum ante altare, & Dominus Archiepiſcopus Colonienſis ſtans ante altare cum baculo paſtorali, quæſi-
C uit à Principibus Alemaniæ, & Clero & populo circumſtantibus: *Vultis tali Principi ac rectori vos ſubiicere, ipſiusque regnum firmare, fide ſtabilire, atque iuſſionibus illius obtemperare? iuxta Apoſtolum, Omnis anima poteſtatibus ſublimioribus ſubdita ſit, ſiue Regi tanquam præcellenti, &c.* Ad quam quæſtionem dominus Moguntinenſis & Treuerenſis Principes Almaniæ, clerus & populus aſſiſtentes reſponderunt, dicentes: *Fiat, fiat, fiat.*

Deinde adducunt Regem ad altare, qui proſtrauit ſe ad terram in longum, & dominus Archiepiſcopus Colonienſis dixit ſuper eum benedictionem iſtam. *Benedic Domine hunc Regem noſtrum Maximilianum, qui regna omnia moderaris à ſeculo: & tali eum benedictione glorifica, vt Dauidicæ teneat ſublimitatis ſceptrum, & glorificatus in eius protinus
D reperiatur merito. Da ei tuo inſpiramine cum manſuetudine ita regere populum, ſicut Salomonem feciſti regnum obtinere pacificum, Tibi ſemper ſit cum honore ſubditus, tibique militet cum quiete, tuo clypeo protectus cum proceribus, & vbique tua gratia victor exiſtat: honorifica eum præ cunctis Regibus gentium: felix populis dominetur, & feliciter eum nationes adorent, viuat inter gentium cateruas magnanimus, ſit in iudiciis æquitatis ſingularis, locupletet eum tua prædiues dextera: frugiferam obtineat patriam, & eius liberis tribuas profutura, & præſta ei prolixitatem vitæ per tempora, & in diebus eius oriatur iuſtitia, à te robuſtum teneat regiminis ſolium, & cum iucunditate & iuſtitia æterno glorietur in regno.*

Item dominus Archiepiſcopus Colonienſis adhuc ſuper eum dixit: *Deus ineffabilis auctor mundi, conditor generis humani, gubernator imperij, confirmator regni, qui ex vtero fi-
E delis amici tui patriarchæ noſtri Abrahæ præelegiſti Reges ſeculis profuturos, Tu præſentem Regem hunc Maximilianum cum exercitu ſuo per interceſſionem Sanctorum vbere benedictione locupleta, & in ſolium regni firma ſtabilitate connecte. viſita eum ſicut Moyſen in mari rubro, Ioſue in prælio, Gedeonem in agro, Samuelem in templo, & illa benedictione eū conſidera, ac ſapientiæ rore perfunde, quam beatus Dauid in Pſalterio, Salomon filius eius te remunerante percepit de cælo, ſit ei contra acies inimicorum lorica, in aduerſis galea, in proſperis patientia, in protectione clypeus ſempiternus: & præſta vt gentes illi teneant fidem, proceres ſui habeant pacem, diligant charitatem, abſtineant ſe à cupiditate, loquantur iuſtitiam, cuſtodiant veritatem, & ita populus iſte ſub eius imperio pullulet, coadunatus benedictione æternitatis, vt ſemper maneant tripudiantes & in pace victores. Quod
F ipſe præſtare digneris, qui viuis & regnas Deus in ſecula ſeculorum, Amen.*

Benedictione finita erexerunt Regem ad genua, & denudauerunt ſcapulas ſuas, & pectus & iuncturas brachiorum ſuorum: ſedit cum deuotione iunctis manibus. acceſſit Archiepiſcopus Colonienſis, vnxit eum in capite, in pectore, inter ſcapulas, & ambas iuncturas brachiorum circa ſcapulas, de oleo catechumenorū, ita dicens: *Pax tibi,* Clerus reſpondit: *Et cum Spiritu tuo* Dominus Colonienſis iterum di-

xit:*Vngo te in Regem oleo ſanctificato, in nomine Patris & Filii & Spiritus ſancti.* Interim can- A
tauerunt in choro:*Vnxerunt Salomonem Sadoch ſacerdos* & Nathan propheta *Regem in Geon, & procedentes lati dixerunt: Viuat Rex in æternum.* Poſtea Dominus Colonienſis vnxit palmas manuum Regis dicens:*Vngantur manus iſtæ de oleo ſanctificato, vnde vncti fuerunt Reges & Prophetæ, & ſicut vnxit Samuel Dauid in Regem; vt ſis benedictus & conſtitutus Rex regno iſto ſuper populum iſtũ, quem Dominus Deus tuus dederit tibi ad regendum & gubernandum, Quod ipſe præſtare dignetur, qui viuit & regnat Deus in ſecula ſeculorum, Amen.*

Interea clerus iterum cantauit:*Vnxit te Deus, &c. Factis vnctionibus iſtis* ſtatim ab Archiepiſcopis ducitur Rex ad ſacriſtiam, & ſeniores capituli detergentes cum lana mundiſſima loca inuncta vbi Dominus Colonienſis oleum ſacrum appoſuit.

Item hoc facto domini de capitulo induebant eum ſandaliis, alba & ſtola in mo- B
dum crucis in pectore. rediens ante altare, proſternens ſe in modum crucis. Tunc dominus Colonienſis dixit: *Proſpice omnipatens Deus ſerenis obtutibus hunc glorioſum Regem Maximilianum, & ſicut benedixiſti Regem Abraham, Iſaac, & Iacob, ſic illum largis benedictionibus ſpiritualis gratiæ cum omni plenitudine tua potentia irrigare atq; perfundire digneris, Tribue ei de rore cæli & de pinguedine terræ habũdantiã frumenti, vini, olei, & omniũ frugũ opulentiam ex largitate diuini muneris longa per tempora, vt illo regnante ſit ſanitas corporis in patria, pax inuiolata regno, dignitas glorioſa regalis palatii maximo ſplendore regiæ poteſtatis oculis omnium fulgeat, luce clariſſima clareſcat* quaſi ſplendidiſſima fulgura maximo *perfuſus lumine videatur: tribue ei omnipotens Deus, vt ſit fortiſſimus protector patriæ & conſolator Eccle-* C
ſiarum atque cœnobiorum ſanctorum maxima cum pietate regalis munificentia, atq; vt ſit fortiſſimus Regum, triumphator hoſtium, ad opprimendas rebelles paganasq; nationes. ſitq; inimicis ſuis ſatis terribilis præ maxima fortitudine regalis potentiæ: optimatibus quoque atque præcelſis proceribus atque fidelibus ſui regni, ſit magnificus & amabilis & pius, vt ab omnibus timeatur atque diligatur. Reges quoque de lumbis eius per ſucceſſiones temporum futurorum egrediantur, regnumque hoc valeant regere totum & poſt glorioſa atque felicia tempora præſentis vitæ gaudia æterna in perpetua beatitudine habere mereatur. Quod ipſe præſtare dignetur, qui viuit, &c.

Adhuc alia collecta ſiue benedictio.

Spiritus ſancti gratia humilitatis noſtræ officia in te copioſa deſcendat, vt ſicut manibus noſtris indignis oleo materiali delibutus pingueſcis exterius, ita eius inuiſibili vnguento delibutus impin- D
guari merearis interius, eiusq; ſpiritualis vnctione perfectiſſime imbutus & illicita declinare, ac tota mente & ſpernere diſcas. ſi valeas, & vtilia anima tua iugiter cogitare, optare atq; operari queas, auxiliante Domino noſtro Ieſu Chriſto, qui cum Deo Patre & eodem Spiritu ſancto viuit & regnat Deus in ſecula.

Adhuc alia benedictio Regis.

Deus qui es iuſtorum gloria, & miſericordia peccatorum. qui miſiſti filium tuum precioſiſſimo ſanguine ſuo genus humanum redimere, qui conteris bella & propugnator es in te ſperantium, & ſub cuius arbitrio omnium regnorum continetur poteſtas, te humiliter deprecamur, vt præſentem famulum tuum Maximilianum in tua miſericordia confidentem benedicas, eiq; propicius adeſſe E
digneris, vt qui tua expetit benedictione defendi, omnibus ſit hoſtibus fortior. Fac eum Domine beatum eſſe & victorem de inimicis ſuis: corona eum corona iuſtitiæ & pietatis vt ex toto corde & tota mente in te credens tibi deſeruiat, ſanctamq; tuam Eccleſiam defendat & ſublimet. populumque à te ſibi commiſſum iuſte regat, nullis inſidiantibus malis eum in iniuſtitiam vertat. Accende Domine cor eius ad amorem gratiæ tuæ per hoc vnctionis oleum, vnde vnxiſti ſacerdotes, Reges & Prophetas: quatenus iuſtitiam diligens. per tramitem iuſtitiæ populum ſimiliter ducens, poſt peracta à te diſpoſita in regali excellentia annorum curricula peruenire ad gaudia æterna mereatur. Per eundem, &c.

Quibus collectis ſiue benedictionibus dictis, cantabatur vna præfatio pulchra per dominum Archiepiſcopum Colonienſem, quæ ſequitur: *Dominus vobiſcum. Sur-* F
ſum corda, Gratias agamus domino Deo noſtro, Vere dignum iuſtumq; eſt, æquũ & ſalutare, nos tibi ſemper & vbique gratias agere domine ſancte Pater, omnipotens æterne Deus, Creator omnium imperator angelorum, regnantium Rex, dominusq; dominãtium qui Abraham famulum tuum de hoſtibus triumphare feciſti, Moyſi & Ieſuæ populo prælatis multiplicem victoriam tribuiſti, humilemque Dauid puerum tuum regni faſtigio ſublimaſti, & Salomonem ſapientiæ pacisq; munere ditaſti.

A *toſti. Reſpice quaſo ad preces humilitatis noſtra, & ſuper hunc famulum tuum Maximilianũ, quem*
ſupplici deuotione in Regẽ elegimus, benedictionum dono in eo multiplica, eumq́ dextra tua po-
tentia ſemper & vbiq́ circunda, quatenus prædicti Abraha fide fideliter firmatus, Moyſe mãſuetu-
dine fretus, Ioſua fortitudine munitus, Dauid humilitate exaltatus, Salomonis ſapientia decoratus,
tibique in omnibus placeat, & per tramitem iuſtitia ſemper incedat, Eccleſiam tuam deinceps cum
plebibus ſibi annexis ita enutriat ac doceat, muniat & inſtruat, contraq́ omnes viſibiles & inuiſibi-
les hoſtes eandem potenter regaliterq́ tua virtutis regimine adminiſtret, & ad vera fidei pacis con-
cordiam eorum animos te opitulante reformet, vt horum populorum debita ſubiectione fultus, cum
digno amore glorificatus ad paternum decenter ſolium tua miſeratione conſcendere mereatur, tuaq́
B *protectionis galea munitus, & ſcuto inſuperabili iugiter protectus, armisq́ caleſtibus circumdatus,*
optabilis victoria triumphum feliciter capiat, terroremq́ ſua potentia infidelibus inferat, & pacem
tibi militantibus latanter reportet, per dominum noſtrum qui virtute ſancta crucis tartarum de-
ſtruxit, regnoq́ Diaboli ſuperato victor ad calos aſcendit; in quo poteſtas omnis Regum conſiſtit &
victoria: qui eſt gloria humilium & vita ſalusq́ populorum. Qui tecum viuit, &c.

Adhuc alia Præfatio.

Deus Dei filius Ieſus Chriſtus Dominus noſter, qui à patre oleo exultationis vnctus eſt
pra participibus ſuis, ipſe per præſentem ſacra vnctionis infuſionem Spiritus *paracleti ſuper caput*
C *tuum infundat benedictionem, eandemque vſque ad interiora cordis tui penetrare faciat, quatenus*
hoc viſibili ac tractabili dono inuiſibilia percipere, & temporali regno iuſtis moderaminibus execu-
to aternaliter cum eo regnare merearis, qui ſolus ſine principio Regum Rex viuit, regnat, & gloria-
tur cum Deo patre in vnitate eiuſdem ſpiritus ſancti, per omnia ſecula ſeculorum.

Quibus præfationibus finitis, Dominus Rex Romanorum induebatur vna cap-
pa per Archiepiſcopos Moguntinenſem, Treuirenſem, & Colonienſem, tradentes
ſibi ſimul gladium nudum Sancti Caroli, Archiepiſcopo Colonienſi dicente: *Accipe*
gladium per manus Epiſcoporum, licet indignas, vice tamen & auctoritate Sanctorum Apoſtolo-
rum conſecratas, tibi regaliter impoſitum, noſtraque benedictionis officio in defenſionem ſancta Dei
Eccleſia diuinitus ordinatum. Et eſto memor de quo Pſalmiſta prophetauit, dicens. Accingere gladio
D *tuo ſuper femur tuum potentiſſime, vt in hoc per eundem vim aquitatis exerceas, iniquitatis vio-*
lentiam potenter deſtruas, & ſanctam Dei Eccleſiam eiuſque fideles propugnes ac protegas, nec mi-
nus ſub fide falſos quam Chriſtiani nominis hoſtes execres ac deſtruas, viduas & pupillos clementer
adiuues ac defendas, deſolata reſtaures, reſtaurata ſerues, vlciſcaris iniuſta, firmes bene diſpoſita:
Quatenus hac in agendo virtutum triumpho glorioſus iuſtitiaq́ cultu egregius, cum mundi ſalua-
tore (cuius typum geris) in nomine eius ſine fine merearis regnare. Qui cum patre & ſpiritu ſancto
viuit & regnat Deus, &c.

Quibus dictis poſuerunt gladium nudum in vaginam & cinxerunt Regem eo-
dem gladio. Et Archiepiſcopus Colonienſis tradidit ſibi armillas, pallium & anu-
lum, dicens: *Accipe regia dignitatis anulum, & per hunc Catholica fidei cognoſce ſignaculum, &*
E *vt hodie ordinaris caput & princeps regni & populi, ita perſeuerabilis auctor ac ſtabilitor Chriſtia-*
nitatis & Chriſtiana fidei fias, vt felix in opere cum Rege Regum glorieris per eum, cuius eſt honor
& gloria per infinita ſecula ſeculorum, Amen.

Quibus dictis Dominus Colonienſis tradidit ſibi ſceptrum & pomum regale, di-
cens: *Accipe virgam Virtutis atq́ aquitatis, qua intelligas mulcere pios, & terrere reprobos, er-*
rantibus viam pandere, lapſiſque manum porrigere, diſperdasq́ ſuperbos, & releues humiles: & a-
periat tibi oſtium Ieſus Chriſtus Dominus noſter, qui de ſeipſo ait. Ego ſum oſtium: per me ſi quis
introierit, ſaluabitur. Et ipſe eſt, qui eſt clauis Dauid, & ſceptrum domus Iſrahel, qui aperit & ne-
mo claudit, claudit & nemo aperit. Sitque tuus ductor, qui eduxit vinctum de domo carceris ſeden-
tem in tenebris & vmbra mortis, & in omnibus ſequi merearis eum, de quo Propheta Dauid ceci-
F *nit. Sedes tua in ſeculum ſeculi: virga aquitatis, virga regni tui, & imitando ipſum diligas iuſtitiam,*
& odio habeas iniquitatem. Quod propterea vnxit te Deus tuus ad exemplum illius, quem ante
ſecula vnxerat oleo exultationis pra participibus ſuis. Per Ieſum Chriſtum Dominum no-
ſtrum.

His finitis Colonienſis, Moguntinenſis & Treuirenſis Archiepiſco-
pi, omnes tres ſimul impoſuerint Regi coronam Sancti Caroli ſuper caput

eius, pariter dicentes: *Accipe coronam Regiam ac regni, quæ licet ab indignis Epiſcoporum manibus capiti tuo imponitur, quonque ſanctitatis gloriam & opus fortitudinis expreſſe ſignare intelligas, & per hanc te principem miniſterij noſtri non ignoras. Ita vt ſicut nos in interioribus paſtores & animarum rectores intelligimur, ita & tu in exterioribus verus Dei cultor ſtrenuuſque contra omnes aduerſitates Eccleſia Chriſti defenſor regniq; tibi à Deo dati exiſtas, & per officium noſtra benedictionis vice Apoſtolorum omniumq; Sanctorũ ſuffragio, tuo regimini commiſſi vtilis executor, regnatorq; proficuus ſemper appareas, vt inter glorioſos athletas virtutum gemmis ornatus, & præmio ſempiternæ felicitatis coronatus, cum redemptore ac ſaluatore Domino noſtro Ieſu Chriſto, cuius nomen vicemq; geſtare crederis ſine fine glorieris. Qui viuit & imperat Deus cum Deo patre in vnitate Spiritus ſancti Deus per omnia ſecula ſeculorum. Amen.* Omnibus hiis dictis ductus eſt Rex ad altare per Archiepiſcopos Moguntinenſem & Treuirenſem. Ibi ponens ambas manus ſuper altare, faciẽs hanc profeſſionem in vulgari: *Profiteor & promitto coram Deo & Angelis eius amodo & deinceps legem & iuſtitiam, pacemq; ſanctæ Dei Eccleſiæ ſeruare, populoq; mihi ſubiecto prodeſſe & iuſtitiam facere, & conſeruare iura regni, ſaluo condigno diuinæ miſericordiæ reſpectu, ſicut cum conſilio principum & fidelium regni atq; meorum melius inuenire potero. Sanctiſſimo Romano Pontifici & Eccleſiæ Romanæ, cæteriſq; Pontificibus & Eccleſiis Dei condignum & canonicum honorem volo exhibere. Ea etiam quæ ab Imperatoribus & Regibus Eccleſiis ſeu Eccleſiaſticis perſonis collata ſunt & erogata, inuiolabiliter ipſis conſeruabo & ſ... iam conſeruari, Abbatibus & ordinibus vaſallis regni, honorem congruum volo portare & exhibere, Domino noſtro Ieſu Chriſto mihi præſtante auxilium, fortitudinem & decorem.* C

Qua profeſſione facta ductus eſt Rex per Dominos Archiepiſcopos Moguntinenſem & Treuirenſem ad ſolium ſuum ſeu ſedem regiam, quæ eſt ſuperius ſuper altum monaſterium ante altare Apoſtolorum Simonis & Iudæ, Clero cantante Reſponſorium illud:

Deſiderium animæ eius tribuiſti ei Domine, & voluntate labiorum eius non fraudaſti eum. Verſus. *Quoniam præueniſti eum in benedictionibus dulcedinis, poſuiſti in capite eius coronam de lapide precioſa.* Et voluntare, Et Dominus Archiepiſcopus Colonienſis ſequebatur cum ſuis miniſtris Regem cum cæteris Principibus, ponentes eũ ad eandem ſedem regiam ſancti Caroli lapideam, Ibi Dominus Colonienſis dixit: *Ita retine amodo locum regium, quem non iure hæreditaria neq; paterna ſucceſſione, ſed Principum ſeu electorum in regno Almaniæ tibi noſcas delegatum, maxime per auctoritatem Dei omnipotentis & traditionem noſtram præſentem, & omnium Epiſcoporum cæterorumq; ſeruorum Dei. Et quanto clerum ſacris altaribus propinquiorem proſpicis, tanto ei potiorem in locis congruis honorem impendere memineris, quatenus mediator Dei & hominum te mediatorem cleri & plebis in hoc regni ſolio confirmet. & in regno æterno ſecum regnare faciat Ieſus Chriſtus Dominus noſter, Rex regum & Dominus dominantium. Qui cum Deo patre & ſpiritu ſancto viuit & regnat Deus* &c. D

Equitum auratorum creatio. Rege ſic in ſede regia ſedente, mox acceſſerunt qui ad militiam creari deſiderauerant, quando gladium Sancti Caroli extraxit Rex tenens in manu ſua: Et acceſſit primo Philippus Comes Palatinus Rheni Princeps Elector Imperii: Deinde Erneſtus Dux Saxoniæ princeps elector imperii. De poſt Dux Guliacenſis: Caſparus Dux Bauariæ Comes in Feldentz, Carolus Dux Gelriæ, Marchio de Baden, Wilhelmus Lantgrauius Haſſię in Caſſel, Wilhelmus de Egmund cum quampluribus aliis in numero ducentorum & vltra, facti milites, Et factus eſt ſonus tubarum. Deinde deſcenderunt inferius in locum priſtinum chori: ibi cantauerunt, *Te Deum laudamus.* Quo finito legebatur Euangelium, *Cum natus eſſet,* &c. De poſt *Credo in Deum* Offert. *Reges Tarſis,* &c. Deinde Rex Romanorum ſceptrum in manu ſua portans ibat ad offertorium offerens quam plures petias auri. E

Deinde ibant Archiepiſcopus Moguntinenſis & Treuirenſis, & poſtea alii principes electores. Sic proceſſus fuit in miſſa vſq; ad pacem: ibi Dominus Archiepiſcopus Colonienſis vertit ſe verſus populum, dando Regi & cęteris Principibus benedictionem, dicens: *Benedicat tibi Dominus cuſtodiatq; te. & ſicut te voluit ſuper populum ſuum eſſe Regem, ita in præſenti ſeculo felicem & æternæ felicitatis tribuat eſſe conſortem.* Reſponderunt *Amen* Item miſſa finita vocatus fuit Comes de Chymay, & factus eſt per Imperatorem Princeps de Chymay. F

Chymay Princeps.

Item venerunt capitulares Eccleſiæ Aquenſis recipientes Regem Romanorũ in Cano-

A Canonicum: qui ipſis præſtitit iuramentum quoad præbendam hanc in eadem Ec-
cleſia. Et dederunt ſibi locum in choro. Ipſe etiam dedit ſtatuta, & vinum admiſſio-
nis, iuxta conſuetudinem Eccleſiæ, Et habet duos vicarios in loco, qui capiunt in-
tegram præbendam & supplent locum ſuum in Eccleſia. Sic coronatio Regis finem
habet.

Proceſſus ex Eccleſia, ad domum Ciuitatis.

Iſtis ſic peractis, exiuerunt Eccleſiam ad locum prandii ſcilicet domum ciuitatis
paratum iſto ordine. Nobiles præceſſerunt. Poſtea Comites & Barones in magna
multitudine. Deinde tubicinatores & heraldi. Poſtea Prçlati, Epiſcopi & Principes.
B Deinde Electores Imperii. Primo Dominus Archiepiſcopus Treuerenſis, ſecundo
Erneſtus Dux Saxoniæ cum gladio nudo ante Regem, in latere eius dextro Philip-
pus Comes Palatinus cum pomo aureo, in ſiniſtro latere electus Auguſtenſis ha-
bens penes ſe vnum deferens ſceptrum loco Marchionis de Brandēburg, qui obiit.
Tunc Rom. Rex cum corona regia & cappa, habēs gladium in femore & coronam
in capite, in cuius latere dextro Dominus Archiepiſcopus Colonienſis, in ſiniſtro
Archiepiſcopus Moguntinēſis, cū eorum veſtimentis ac ornamentis, prout eis tan-
quam Electoribus conuenit & decens erat, Imperialis Maieſtas cum ſua corona &
cappa imperiali & ſuo heraldo.

Item in itinere tranſeundo vſq; ad domum ciuitatis nomine Regis ſeminabatur
C vel proiiciebatur ad populum pecunia, floreni ſcilicet Rhenenſes, & moneta argē-
tea, in valore trecentorū florenorū. Et popul⁹ magis ſequebatur pecuniā quā Regē.

Ipſis ſic exiſtentib. ſuper domū ciuitatis, in qua Rex fecit parari magnum conui-
uium omnibus Principibus. Et deſcēdit Erneſtus Dux Saxoniæ princeps elector &
Sacri Rom Imperii Archimarſchalcus, aſcēdens equum, veniēs ad magnū cumulū
hauenæ poſitum in foro ante domum ciuitatis Aquenſis. Intrans hauenā cum equo
ſuo vſq; ad pectus equi, habens vnum modium & hoſtorium ſiue baculum argenteū
in manu ſua, ad menſurandum hauenam. Recipiens ſuum modium menſurandi ar-
genteum impleuit hauena, menſurauit tradidit vni ex ſuis, & ſic compleuit officium
ſuum, & poſt receſſum ſuū in continēti erat ibi tanta preſſura hominū reſiduū haue-
D næ recipientium quatenus ſeminabatur & proiiciebatur quaſi per totum forum.

Item aſcendit Imperialis Maieſtas domum ciuitatis, abſtraxit ſe in vna Camera
exuens pontificalia ſua, rediens ad menſam in capite aulæ tranſuerſaliter factam &
ornatam, ſex gradibus altam & eleuatam, in qua ſedebat ſua Maieſtas, & Rex Romā-
norum filius ſuus Maximilianus.

Itē mēſa erat copperta de pāno aureo, cū armis Burgundiæ precioſiſſime ornata.

In ſiniſtro latere erat vna credentia ſeptem ſtadiis alta ornata vaſellis precioſiſsi-
mis non paruas ſed magnas vltra ducentas petias aureas & argenteas numeratas,
demptis ſcutellis argenteis ac ſcyphis. Imperator vero volens locum dare filio ſuo
honoris, tanquam ſponſo Dei, nullam parare fecit credentiam: licet inter omnes
E principes habeat precioſiſsimam.

Et cum Imperator, & Rex Rom. ad prandium irent, venit electus Epiſcopus Au-
guſtenſis de Hohenzorn dictus, locum Marchionis Brandenburgenſis suppleuit
cum cæteris Comitibus, Erneſto Duce Saxoniæ præcedente cum baculo, aquam
porrexit & manutergium: aqua in peluibus argenteis erat.

Item tres Archiepiſcopi benedictionē & Benedicite dixerunt. Et ſigillum ſimul
de cancellaria Imperatoris ceperunt, ante Regem poſuerunt cum vno baculo.

Ipſis ſic ſedentibus & electoribus Rom. Imperii menſæ aſtantibus, Erneſtus Dux
Saxoniæ princeps elector tanquam Archimarſchalcus cum baculo nigro in manu,
& Comes Palatinus Princeps elector ac dapifer Rom. Impetii, poſt ipſum, acceſſe-
runt ad coquinā Regis. Ibi Comes Palatinus equitando de coquina Regis quatuor
F ſcutellas argenteas in manibus ꝑduxit, deſcendens ante domū ciuitatis de equo, aſ-
cendit domum ciuitatis, Erneſto Duce Saxoniæ præcedente cum baculo. portauit
ſcutellas argenteas cum ferculis in manibus, & ad mēſam Regis collocauit. Et poſt-
quam principes electores ſua officia exercuerunt, quilibet Princeps Elector ſolus
ſedebat ad menſam ſibi paratam cum ſua propria credentia.

Ordo

Ordo ſedentium in prandio. A

In capite & in medio aulæ vel palatii ſedebat Imperialis Maieſtas, & Rex Romanorũ filius ſuus Maximilianus, in menſa ipſis parata & ornata, ſex graduũ alta: quibus miniſtrando aſtabant Principes, Comites & Barones, inter quos Princeps de Chymay & Dux Gelriæ erant primi, vnicuiq; vero principi electori de ſui ipſius familia miniſtrabant Comites, Barones & nobiles.

Item in latere dextro & loco procliuiori palatii, primo Dominus Archiepiſcopus Colonienſis princeps elector imperii, ſecundo parata erat vna menſa pro Rege Bohemiæ, quæ erat vacua propter eius abſentiam. Tertio Philippus Comes Palatinus Rheni Princeps elector etiam ſolus in menſa ſibi parata. Quarto ſedebant Oratores Ducis Auſtriæ. Quinto loco Epiſcopi Leodienſis, Wormatienſis, Cameracenſis, Sibinicenſis, & Miſſenſis. Sexto ordine vel loco ciuitas Aquenſis. Septimo loco ciuitas Colonienſis. Item Archiepiſcopus Treuirenſis princeps elector in propria menſa ſibi parata in medio aulæ in faciem Imperatoris & Regis cum ſua credentia ſedebat. B

In ſiniſtro latere Dominus Archiepiſcopus Moguntinenſis primo loco in ſua propria menſa cum ſua credentia ſedebat. Secundo loco Erneſtus Dux Saxoniæ princeps elector ſolus etiam ſedebat in ſua mẽſa. Poſt hos pro Marchione de Brandenburg erat menſa parata quæ erat vacua propter abſentiam ſuam. Deinde Albertus Dux Saxoniæ, Dux Cleuenſis, Caſparus Dux Bauariæ, Dux Guliacenſis, & quidam orator Comitis de Wirtenberg, ſedebant. Quinto loco conſules ciuitatis Franckfordenſis. Sexto loco conſules ciuitatis Nurenbergenſis. Hie diſſenſio facta eſt. Nornbergenſis Marſchalcum Regis acceſſerunt, cur Franckenfordenſes ſuper eos locum haberent. Qui reſpondit, ſic fore ordinatum in ſuo regiſtro. Sed non contenti Regem acceſſerunt, qui pie reſpondit: *Quoniam in Franckfordia electi ſumus in Regem, ideo modo locum eorum ſic habere debent: alio tempore de ſeßionibus & locis cogitemus.* Durabat autem prandium iſtud vſq; fere ad horam tertiam. Quid vltra dicam? fuerũt fercula citra quinquaginta, & ſemper ſcutellæ fuerũt repletiſſimę. Integer lepus, agnus, pauo, & de omnib. generibus auiũ & piſcium & feratum: & vina optima ac precioſiſſima. In ferculis ſigna Principũ pendebant: quis omnia enarrare poteſt? C D

Item in foro pauperes & famelici ſtabant, quibus per feneſtras carnes, panes, integri lepores & agni aſſati proiecti ſunt: & factus eſt clamor magnus in foro. Sed in aula ſeu palatio iſto fuit ſilentium, non clamor, niſi in quantum vnus cum alio ſubmiſſa voce loquebatur. Et prandio facto iterum aqua in peluibus argenteis adducta eſt cum manutergio ad menſam Imperialis M. & Regis Romanorũ, deinde Archiepiſcopi tres grates Deo referebant. Poſt hoc quidam de numero heraldorum clamauit voce magna dicens; *Si qui ſunt qui deſiderant creari in milites, accedant Regem hic vel in domo, paratus eſt. Et ſi qui acceſſerunt hodie, qui non ſunt habiles, pro non creatis ſunt habendi, & prohibendi ab aliis, ne ſigna militum deferant, & qui de numero illorum velint permanere, debent Regem de hoc certificare.* Quibus dictis omnes ſurrexerunt, Imperatorem & Regem ad hoſpitia ſua perduxerunt, circa horam quartam, & in pace omnia requieſcebant. E

Item pauperibus omnib. datę ſunt eleemoſynę in habundantia. Sic à fine omnia ſunt denominanda, pauperes Chriſti non ſunt neglecti.

Decima die Aprilis quæ fuit ſecunda poſt dominicam Miſericordiæ Domini, de mane miſſa audita oſtendebantur reliquiæ Eccleſiæ Aquenſis in publico in præſentia omnium Principum præſcriptorum ac omnium Chriſti fidelium ibidem exiſtentium.

Quo facto cõſules ac tota communitas ciuitatis Aquenſis fecerunt iuramentũ vel homagium Rom. Regi ante domum ciuitatis in præſentia Imperatoris, Principũ electorum ac aliorum Principũ, & Rex firmauit priuilegia ipſorum. Illo facto immediate receſſerunt principes verſus Coloniam, ſcilicet Rom. Rex, Archiepiſcopus Colonienſis, Comes Palatinus Rheni, Archiepiſcopus Treuirenſis, Imperialis autem M. & Archiepiſcopus Moguntinenſis manſerunt ibidem illa nocte. F

Vndecima die Aprilis, quæ fuit quinta Miſericordię Domini, applicuerunt omnes Principes ſimul cum Imperatore & Rom. Rege ante ciuitatem Colonienſem, intro-

A introeundo in optimo ordine. Conuenerunt enim omnes Principes ante ciuitatem cum ſuis, conſulatus obuiam venit in veſtitu nigro, citra centum equos, & armigeri citra mille manſerũt prope portam, quam Rex conſueuit intrare poſt ſuam coronationem & anteceſſerunt Regem à longe per ciuitatem. Nam propriam habet plateam, per quam intrat vſque ad Eccleſiam maiorem.

Item præmiſit multos de familia Ducis Guliacenſis, Ducum Saxoniæ Erneſti Electoris & Alberti, & Philippi Ducis Bauariæ Comitis Palatini. Deinde tubicinatores fiſtulatores, & iterum aliqui de familia Archiepiſcopi Colonienſis. Deinde tres armati, ſcilicet Dominus de Yſelſtein, & Dominus Wilhelmus frater eius de Egmund, & Dominus Vitus de Wolckenſtein qui armati erant, cum equis armatis, à B vertice capitis vſque ad plantam pedis, qui anteceſſerunt Regem. Deinde Electore Imperii, Philippus Comes Palatinus Princeps Elector, & Dux Cleuenſis. Poſt eos Dux Saxoniæ Erneſtus Princeps Elector, cum gladio nudo, & Archiepiſcopus Treuirenſis, iuxta ordinem ſuum. Deinde Rex Romanorum etiam armatus à planta pedis vſq; ad verticem capitis, in medio Archiepiſcoporum Colonienſis & Moguntinẽſis. Imperator ſtatim ſequebatur in curru ſuo, & poſt ipſum multitudo magna. Sic intrauerunt ciuitatem in ſono tubarum vſque ad portam curiæ maioris Eccleſiæ, vbi Rex de equo & Principes Electores & cæteri Principes deſcenderunt, Regem ad portas eccleſię perduxerunt, Imperator in curru permanſit. Acceſſit autem ſuffraganeus Colonienſis in põtificalibus habens crucem, oſculum dedit Regi, C & cæteri cum crucibus, candelis, vexillis: & prælati omnium Eccleſiarum Regem Rom. ad tres Reges perduxerũt vbi locus paratus erat pro oratione. Qua completa ceperunt cantare, *Te Deum laudamus* & intrauerunt chorum. Illo finito ſuffraganeus benedictionem dedit, & Canonici Regem in canonicum receperunt iuxta conſuetudinem Eccleſiæ ſuæ. Poſt hæc Regem ad hoſpitium perduxerunt. Item poſtquam Rex deſcendit de equo ſuo tranſeundo ad Eccleſiam, Dominus de Nuvvenar iure ſuo recepit equum Regis cum ornamentis ſuis aureis.

Duodecima Aprilis Principes ad conſilium venerunt, & de receſſu Principum concluſum erat. Sed ſuperuenerunt ambaſiatores Regis Poloniæ magnifice, & retardati ſunt Principes.

D Sabbato mane ſequenti facto conſilio Erneſtus Dux Saxoniæ per Haſſiam viam aliam reuerſus eſt ad terram ſuam. Albertus frater eius ibi cum alijs Principibus remanſit. Sic per dies quatuordecim magna conſilia habuerunt: quod cõcluſum eſt, expectemus cum patientia. Etiam Principes haſtiludia fecerunt inter ſe, & poſt multa conſilia Principes ſeparati ſunt, quilibet ad terram ſuam.

Finis Coronationis Sereniſſimi Regis Rom. Maximiliani.

HEN-

HENRICI VII. ANGLIÆ REGIS AD MAXIMILIANVM Regem Romanor. & Imperii Ordines, in Comitiis Confluentiæ habitis Anno MCCCCXCII. Legatio. A

SERENISSIMO Romanorum Regi ſemper Auguſto, Hungariæ, Dalmatiæ, Croatiæ &c. Regi, ac Reuerendiſſimis & Illuſtriſſimis Principibus Electoribus, cæteriſque Principibus Sacri Romani Imperii, Sereniſſimi Regis Angliæ Orator offert ea quæ collegit, ad magis cognoſcendum & colligendum falſitates, fraudes & proditiones Francorum, vt ab eis magis B
caueatur.

La foy d'vn Francois c'eſt le pregage de ſa mayon.

Primo dicit, vnumquemque ſcire debere, quod fides vnius Franci eſt deterius pignus domus ſuæ. Quia quidquid iurant vel promittunt, hoc ſemper fit in fraude & deceptione, nec aliquid niſi pro arbitrio & placito ſuo tenent vel obſeruant: cum aliæ Chriſtianorum nationes fidem ſeruare ſoleant, imo & Thurci & Saraceni promiſſa ſeruent. Et vt vnuſquiſque id magis intelligat, notorium eſt Francos multa iureiurando promiſiſſe, & ſigillaſſe, ac ſigillata dediſſe Sereniſſimo quondam Eduardo Angliæ Regi, tam ſuper coniugio Regis Franciæ præſentis cum filia ipſius Eduardi, quam eidem dandi & perſoluendi in ſua ciuitate Londonenſi quinquaginta millia ſcutorum aureorum quotannis, quoad C
deciſum fuiſſet in cauſa in qua ipſe Eduardus ad coronam Regni Franciæ prætendebat, & ad Ducatum Normandiæ & Guiennæ: quod per ſeptennium ipſi Franci obſeruarunt, & poſtmodum viſa opportunitate à præmiſſis & iureiurando defecerunt. Vlterius quis ignorat pactiones, promiſsiones & iuramenta atque ſigilla, quæ ipſi Franci fecerunt tam illuſtriſſimo Carolo quondam Burgundiæ Duci, quam etiam Franciſco Duci Britanniæ, vt cum eis in pace viuerent, & bellum de medio Franciæ tollerent, vt eos hoc pacto à dicto Eduardo Rege Angliæ ſepararent. Tamen nihil obſeruarunt niſi vſquequo neceſſitas eos coegit, quia manifeſtum eſt Francos contra illa promiſſa exercitum miſiſſe contra dictum Ducem Carolum ad Nanſe in Lorharingia caſtrametantem: vbi eorum perfidia occubuit, D
& poſtmodum dicti Franci magnis etiam iuramentis atque ſigillis quæſiuerunt coniugium Regis Franciæ præſentis cum filia Sereniſſimi Romanorum Regis, relicta & repudiata filia Regis Eduardi, quæ paulo poſt mortua fuit. Præterea dicti Franci ſuis cautelis & fraudibus adeo ſubtiliter laborarunt, vt Barones & proceres Britanniæ corruptionibus & penſionibus, & Regium ordinem illis dando in ſuum fauorem attraxerint, adeo vt illi theſaurum Britanniæ Ducis interceperunt, & in perſonam ſui illuſtriſſimi Principis violentas manus impoſuerunt, vt hoc modo ipſi Franci facilius & mortem ipſius Ducis viderent, & ipſius Ducatum lucrarentur: quod ſuis muneribus, corruptionibus, penſionibus, & Ordinis regii donarionibus tandem ſunt conſecuti. Quia plu- E
rimi Britanniæ proceres illis cautelis, promiſſionibuſque deuicti, Francos in Britanniam introduxerunt contra ipſum Franciſcum, qui dolore talium proditionum magis quam ſenio vitam finiuit. Deinde notum eſt, poſt mortem Eduardi Regis Angliæ, Ducem Cloceſtrenſem eius fratrem, principem ſtrenuiſsimum, electum in tutela atque regimine pupillorum Eduardi Regis fratris ſui, vt regnum regeret ac gubernaret, illis pupillis exiſtentibus adeo à Francis ſollicitatum & promiſsionibus obſecratum fuiſſe, vt crudeliſsime nepotes ſuos extinxerit, vt ſe Regem faceret: in quo Deus eum puniuit, licet Francorum punitionem hactenus diſtulerit. Item quis ignorat maxima iuramenta, pacta atque ſigilla non ſolum Regis Franciæ ſed etiam omnium Principum, ciuitatũ, vniuerſitatũ, communitatũ to- F
tius regni data eſſe in perficiẽdo coniugio inter præſentem Regem Carolũ & filiam Sereniſsimi Romanorũ Regis: quod ad eum finem fecerunt, vt in poſſeſsione occupatæ Burgundiæ & aliarum patriarum permanerent, vt interea Flandrenſes ſub vmbra pacis ſollicitarent, & in ſuam partem attraherent, & vt ipſam filiam

Sere-

A Sereniſſ. Rom. Regis in ſua poteſtate haberent, vt ſi fortaſſis Illuſtriſsimus Philip-
pus Archidux deceſsiſſet, & illas occupatas patrias & alias omnes ipſius obtinerent,
& ſub vmbra ipſius cõiugii omnes querelas & lites ſopitent & de medio tollerẽt, quas
Sereniſsimus Romanorum Rex aduerſus eos de iure mouete poterat. Quibus rebus
ſic exiſtentibus ipſi clanculum Britanniæ Ducatum (vt dictum eſt) occuparunt, nec
alia ratione ipſum coniugiũ cum Sereniſſ. Rom. Regis filia quæſiuerũt, & nõ aliqua
dilectione aut affectione erga ipſum Romanorum Regem aut Sacrum Imperium:
quinimo ad ipſum Imperium dicunt & iactant ſe ius habete, & præſertim ad eas pa-
trias quæ ſitæ ſunt circa Rhenum.

Et vt facilius tam Sereniſſimus Romanorum Rex, quam Illuſtriſſimi Principes,
B Gallorum fallacias memoria teneant, quis ignorat eorum promiſſa & iuramenta
tam Franckfordiæ quam Vlmæ præſtita Sereniſſimo Romanorum Regi, quorum
colore & vmbra ipſum Romanorum Regem & Principes Imperii retardarunt ac
reuocarunt ab auxilio in Britanniam mittendo, & ſex millia Anglicorum pugnan-
tium extra Britanniam dimiſerunt, quæ pro illius patriæ defenſione Sereniſſimus
Rex Angliæ modernus ꝓpriis expenſis ibidem tenebat: quibus fraudibus ipſi Fran-
ci Britanniæ Ducatum ſunt conſecuti, eiuſque Duciſſam ſponſam & coniugem Se-
reniſsimi Romanorum Regis (vt quiſque nouit) ipſe Rex Franciæ in coniugium
fraudulenter accepit, & cum ea concubuit, derelicta & repudiata illuſtriſsima
Margareta Sereniſsimi Romanorum Regis filia, ſibi autem per verba de præſenti
C deſponſata contra ordinem & ſtatum diuinum ac ſanctæ matris Eccleſiæ, ad maxi-
mam dederunt ignominiam, infamiam & ſcandalum religionis Chriſtianæ, & in
perniciosum exemplum totius mundi: quod tam ſancta mater Eccleſia, quam ſa-
crum Imperium Romanum, omneſq; Reges & Principes orbis nec ferre nec tole-
rare deberent, ne deteriora eius exemplo conſequantur, ſi tam deteſtabile faci-
nus impunitum omittatur. Item cum ipſi Franci & iuramentis & ſigillis & ſub pœ-
na cenſurarum Apoſtolicarum ſe obligauerint, caſu quo dictum coniugium ſolue-
retur, ad reſtitutionem tam ipſius filię Sereniſsimi Romanorum Regis quam pa-
triarum in dotem ei datarum; tamen hactenus in maximam iniuriam, contemtum,
ignominiam & infamiam totius Romani Imperii, & Sedis Apoſtolicæ, ac totius
D nobiliſsimæ nationis Germanicæ, ipſe Rex Franciæ dictam reſtitutionem dene-
gat: licet per Oratores ſuos tam Sereniſsimo Imperatori quam Romanorum Re-
gi, ac illuſtriſsimo Archiduci Philippo huiuſmodi reſtitutionem obtulerit, ad ob-
umbrandum & tegendum ſui ſceleratiſsimi facinoris incredulitatem: cum nuper
Oratoribus Sereniſsimi Rom. Regis & ipſius Archiducis Philippi, domino ſcili-
cet Engelbetto de Naſſau ac cæteris dictam reſtitutionem denegauerit. Ex qui-
bus vnicuique notorium eſt quam ſit confidendum in ipſorum Gallorum promiſ-
ſionibus, quantaue earum ſit veritas aut fides. Qui etiam in præſentiarum ſollici-
tant, ac omni diligentia quæritant ſeparare ac diuidere, ſi poſsint, ſereniſsimos Ro-
manorum & Angliæ Reges magnis ſuis promiſsionibus atque muneribus, vt eos a-
E uertant à bello in Franciam aſſumendo, & vt impediant Principes & communita-
tes Sacri Imperii ab auxilio dando Sereniſsimo Romanorum Regi in tam iuſta cau-
ſa, acerbaque iniuria vlciſcenda. Quinimo iactant Franci, ſe eſſe ſeruos quod per
diſcordias Principum Germaniæ ad optata peruenient, & quod facile ipſum Impe-
rium conſequentur: quod Deus auertat. Quia omnes Imperii Principes ac liberas
ciuitates in maiori ſeruitute ac paupertate tenerent ac collocarent, quam alii ha-
ctenus fecerint, vt omnibus eſt manifeſtum. Item ſcire poteſt vnuſquiſque Gallo-
rum potentiam per occupationem Britanniæ tam in potentia pecuniarum quam
militantium valde auctam fuiſſe: quia ex Britannia tempore illuſtris bonæ memo-
riæ Ducis Franciſci citciter ſex aut octo centena millia Florenorum aureorum or-
F dinarie ſine vllius iniuria ad ipſius Principis vtilitatem quotannis extrahebantur &
exigebantur, & idem Dux circitet duodecim aut quindecim millia pugnantium
cum paruo onere patriæ poterat congregate Item quia tam in vna parte Bri-
tannię iuxta Franciam, quam etiam in ipſa Francia, ſalem naturale habetur: ex nouo
quodam theloneo per ipſos Francos in ipſis ſalinis impoſito, Britanniæ reditus or-

dinatu ad decies centena millia florenorum iam æſtimari dicuntur. Item A
conſiderandum eſt in ducatu Britanniæ circiter decem millia hominum mariti-
morum haberi, qui negotiis maritimis verſari & viuere ſolent. Item in eodem Duca-
tu circiter duo millia nauium communiter inuenientur, vt aliquando in vno
portu trecentæ magnæ naues reperiantur: quæ patria & portubus, & acceſ-
ſibus naualibus, ac etiam nemoribus & ſiluis pro materia nauium valde copioſa
eſt: Vt ibidem naues mille, imo mille & quingentarum, amphorarum fieri
poſſint. Qua commoditate ipſi Franci Dominos ſe maris facere quæritant. Nec
dubitandum eſt, niſi eorum violentis progreſſibus obuietur, quin breui tempore
Franci tam Angliam quam Flandriam, & ſic paulatim liberas Imperii patrias, ipſoſ-
que Principes per eorum ſubtiles & fallaces violentias in ſuam ditionem & ſeruitu- B
tem ſubiiciant: prout iam de Britannia eos feciſſe conſtat, a qua cæteri exemplum
capere poſſunt.

Licet autem ipſi Franci ipſum Britanniæ Ducatum occupauerint, nondum
tamen corda hominum eorumque animos ſunt conſecuti: qui nec volunt, nec
poſſunt ſeruitutem ſubiectionemque Gallorum perferre, cum ipſi Galli natura fe-
ri atque ſuperbi, omnemque aliam nationem ſint contemnentes. Et licet Fran-
corum Rex ipſorum Britannorum dominam in vxorem acceperit, ipſi tamen po-
puli conſiderantes malitioſum & violentum ac perfidum modum & viam, quibus
ipſam Duciſſam obtinuerit, & quomodo ipſi Britanni per ipſos Francos decepti
fuerint, & quot mala & iniurias ab ipſis Francis patiantur, conſiderantes etiam o- C
mnes Britanniæ diuitias & rerum copias ac proſperitates ex maritimo commercio
cum patriis Angliæ, Hiſpaniæ, Flandriæ, Holandiæ, Selandiæ ſibi euenire con-
ſueuiſſe, quibus ſemper amici & confœderati Britanni eſſe ſolebant, & modo
propter bella illis commodis careant, cum maxime cupiant emergere à ſer-
uitute in qua Galli eos oppreſſos tenere contendunt, cum ſemper ipſe Du-
catus Britanniæ fuerit liber, omni libertatis iure & ſuperioritate vſus; ipſi
Britanniæ populi nondum niſi coacti Francorum Dominium admittunt, nec
eis per mare aut per terram præter admodum paucos ſeruire volunt: ſpe-
rantes ac confidentes, quod per fœdera ac colligationes & auxilia potentiſſi-
morum Regum Romanorum & Angliæ ac illuſtriſſimorum Principum ſacri Im- D
perii à talibus oppreſſionibus & ſeruitutibus debeant liberari, & in priſtina li-
bertate reponi, & eo pacto Gallorum potentia ſubtrahetur ac diminuetur. Ad
cuius quidem Britanniæ recuperationem vnuſquiſque eo magis animum adhi-
bebit, ſi conſiderauerit quantum incommodum in eius amiſsione Sereniſsi-
mus Romanorum Rex ſit conſecutus, quantamue iniuriam & ignominiam ſuæ
Maieſtati & ſacro Romano Imperio, & omnibus Regibus & Principibus eis con-
fœderatis & alligatis, ipſi Franci intulerint, perſuas fraudes & proditiones Bri-
tanniam occupando, ipſiusque Duciſſam veram ſponſam & coniugem Romano-
rum Regis capiendo & ſubtrahendo, quæ per parentes ſuos Sereniſsimo Roma-
norum Regi, velut totius Chriſtianitatis potentiſsimo Principi, fuerat deſponſata E
ne in Gallorum manus & ſubiectionem perueniret: quum etiam ipſa Duciſſa
poſt parentum ſuorum mortem multos alios Reges ac principes coniugium eius
petentes ſpreuerit ac recuſauerit, ſolum ipſum Romanorum Regem præ omni-
bus eligens. Quæ quidem iniuria ac violentia ſi inulta relinquatur, in maximum
dedecus ac ſcandalum & ignominiam infamiamque non ſolum ipſius Roma-
norum Regis, ſed etiam ſacri Romani Imperii omniumque eius Principum exte-
rorumque Regum & Principum eis confœderatorum cedet & remanebit: præ-
ſertim ipſis Francis nondum ſua perfidioſa malitia contentis, iactantibus & publi-
cantibus multa in maximam Sacri Roman. Imperii ac omnium confœderatorum
dedecus & ignominiam. F

Quibus omnibus conſideratis cum Sereniſsimus Rex Angliæ vehementer
doleat, propter ingentem amorem, amicitiam & confraternitatem ac confœdera-
tionem inter ſeipſum & Sereniſsimum Romanorum Regem ac Illuſtriſsimum Ar-
chiducem Philippum, decreuit atque concluſit perſonaliter cum magno ac po-
tenti

A [illegible] tu mare traiicere, imo iam traiecit, ad bellum gerendum, perſeuerandum & continuandum aduerſus Francos, per biennium & diutius ſi opus fuerit, & ad auxilium opemque ferendum tam corpore quam bonis, omnique regni ſui potentia, Sereniſſimo Romanorum Regi fratri ſuo chariſſimo, ac Illuſtriſſimo Archiduci eius filio, vlciſcendo & vindicando violentas & acerbas iniurias illatas tam ipſi quam Sacro Romano Imperio & omnibus eis confœderatis, amicis ac ſubditis, quam Deum creatorem noſtrum & ſanctam matrem Eccleſiam & Catholicam fidem: ſperans atque confidens ipſe Rex Angliæ, quod ipſe Sereniſſimus Romanorum Rex ac Illuſtriſſimi Principes ita ſuas vires, copias at-
B que potentias exhibebunt, vt reparationem atque vindictam tantarum iniuriarum cum Dei auxilio ſimul omnes conſequi valeant, ad maximam diuinam laudem, & ipſorum Regum ac Principum honorem, gloriam atque triumphum, totiuſque Chriſtianitatis & ſanctæ Romanæ Eccleſiæ exaltationem in perpetuum poſterorum exemplum atque memoriam.

Quapropter humillime ſupplicat idem Orator tam Sereniſſimo Romanorum Regi, quam ſupradictis Illuſtriſsimis Principibus, Dominis & communitatibus S. Roman. Imperii, ea omnia ſupradicta velle animaduertere, ponderare & mature cogitare, ac ſuper hiis omnibus citiſſime ac diligentiſsime prouidere, & de eorum deliberatione ſibi reſpondere: vt cum ipſe Sereniſsimus Rex Angliæ iam
C mare traiecerit, ipſe Orator de eorum apparatu, diligentia ac reſponſione omnique intentione, cum diligentia Sereniſsimum Regem ac Dominum ſuum certiorem facere poſsit.

ROMANORVM REGIS, ET IMPERII ORDINVM,

Reſponſoria.

MAXIMILIANVS diuina clementia Romanorum Rex ſemper Auguſtus, Hũgariæ, Dalmatiæ, Croatiæ &c. Rex, Archidux Auſtriæ, &c. Wilhelmus Epiſco-
D pus Eiſtetenſis, ac Fridericus Comes de Zollern, Capitaneus Dominii Hohenberg, S. imperialis Maieſtatis in hoc generali conuentu Confluentiæ habito vices gerentes, nec non S. Rom. Imperii Electores, ac alii Principes vtriuſq; ſtatus, in eodem conuentu perſonaliter comparentes, aliorumque Imperii Principum & communitatum Oratores ac vices gerentes, Sereniſſimo Principi Domino Hainrico Regi Angliæ & Franciæ ac Domino Hiberniæ &c Nobis Rom. Regi fratri cariſſimo, nobiſque aliis Domino & amico obſeruandiſsimo, ſalutem & proſperitatis incrementa. Sereniſſime ac potentiſsime princeps: Cum egregius vir, Magiſter Franciſcus de Puys Orator ac Secretarius veſter, nobis omnibus in hoc imperiali conuentu congregatis iudicauerit, veſtram Serenitatem non ſolum ob fraternam confœde-
E rationem qua nobis Rom. Regi conſtanti fide coniungitur, verum etiam ob ſingularem affectum & amicitiam, qua S. Rom. Imperio omnibusque Principibus eius, & vnice Illuſtriſsimo Archiduci Philippo Imperiali ac Regni filio vehementer afficitur, cum magna ac potenti claſſe mare traieciſſe, multaque armatorum millia cum machinis ac cæteris quibuſcunque caſtrenſibus inſtrumentis traduxiſſe, tam in maximarum iniuriarum nobis Regi ac ſacro Imperio per Francorum Regem (vt noſtis) illatarum vltionem, quam in ipſius Illuſtriſsimi Archiducis patriarumque eius defenſionem: ſane omnes, vt debuimus, ſummopere gauiſi ſumus, veſtræque Serenitati ex tam ſtrenuiſsimis ac præclariſsimis geſtis nos omnes plurimum debere cenſuimus, atque propterea ingentes gratias agimus, non inferiora cum vſus feret
F pariter redituri. Eandem veſtram Serenitatem cum ſtudio exhortantes, vt ſecundum iam diu concepta perſeuerare & continuare, vt eam facturam confidimus, non deſiſtat. Nos autem Romanorum Rex noſtros iam antea in limitibus hoſtium ad præoccupandas anguſtias miſſos totis copiis ſequimur, tot ſuſceptarum iniuriarum debitam vltionem Deo propicio proſecuturi. Speramus enim æquiſsimos ſuperos tam æquæ cauſæ noſtræ minime defuturos. Nos vero tam Imperialis Maieſtatis vi-

ces gerens ea iniuria præfato Domino noſtro Regi illata affecti percitiq; quam non A immerito moleſte ferimus, eidem celerem expeditionem tam equitum quam peditum in præſentiarum fecimus, ac prætérea omni cura, fide, ſolertia, omni deniq; ſtudio apud vniuerſos & ſingulos S. Rom. Imperii ac Germanicæ nationis noſtræ ſubditos pro longe ampliori ac communi per Imperium auxilio ferendo nos laboraturos ſollicitaturosque polliciti ſumus: non dubitantes veſtræ Serenitatis ſimul accedentibus copiis, omnipotentem Deum, exercituum Dominum, de tam deteſtabilibus iniuriis manifeſtam vindictam iuſtumq; triumphum conceſſurum. Qui veſtram Serenitatem indies feliciorem conſeruet. Ex Imperiali conuentu generali Confluentiæ habito, ſub ſigillis Regiæ noſtræ, & Wilhelmi Epiſcopi Eiſtetenſis Cæſarei Oratoris ac vices gerentis, noſtrorum quoque Berchtoldi Dei gratia Archiepiſcopi Moguntini Principis Electoris ac S. Roman. Imperii in Germania Archicancellarii, & Sigiſmundi eadem gratia Marchionis Brandenburgenſis, Stetinenſis. Pomeraniæ, Caſſuborum ac Sclauorum Ducis, Burggrauii Nurbergenſis, ac Rugiæ Principis, nomine Principum Electorum aliorumq; Principum, totiuſque illius præmemorati conuentus, die VIII. menſis Octobris. Anno Domini MCCCCXCII. B

HISTO-

A *HISTORIA*

BELLI SVITENSIS SIVE HELVETICI; A PRIMA SVI ORIGINE, VSQVE AD expeditionem à Maximiliano Cæſ. Anno MCCCCXCVIIII. ſuſceptam, duobus libris deſcripta

Auctore

BILIBALDO PIRKEIMERO PATRICIO NORIBERGENSI,
B *& Cæſareo poſtea Conſiliario.*

LECTORI S.

ETSI hoc memorabile & geminum bellum, quod cum Heluetiorum for-
tiſsima gente duo geſſerunt maximi Duces, ac bellatores Carolus Bur-
gundus, & Maximilianus I. eius gener, ab aliis quoque deſcriptum ex-
ſtat, à nemine tamen fortaſſe melius & copioſius, magisque ex fide, quam à Bilibal-
do, qui ipſemet poſteriori interfuit, præfectus copiarum Norimbergenſis Reipublicæ
C *tam equeſtrium, quam pedeſtrium, vt tam hic quam in vitæ ſuæ commentariolo pro-*
fitetur. Operæ pretium igitur facturi videbamur, ſi hanc hiſtoriam Xenophontis no-
ſtri Germanici (appelletur ita ſane ex merito noſter Pirkeymerus vir cum quo illius
æui (fortaſsis & aliorum temporum) paucíſsimos Germanos conferre poſsis) è tene-
bris in lucem proferremus. Latuerunt hactenus duo iſti libri, partim in archiuo Reip.
Noricæ, partim in liturariis bibliothecæ Pirkeymerianæ, quorum folia ſic erant di-
ſperſa, vt Sibyllina iure dici poſſent. Alterum vero exemplar ſatis vitioſe, mutilateque
deſcriptum erat, cui nec mures alicubi pepercerant particulam eius abrodentes, quam
D *non facile quiſquam ex coniectura reſtituiſſet. Verum collatione eius inſtituta cum*
authoris autographo, quod in ordinem beneficio illius redegimus, egregie id redinte-
grauimus, omninoque tale tibi opus totum exhibemus amice lector, quale ab ipſo (ne
dubita) conceptum eſt Pirkeymero. Quod ſi quis quærat ex nobis, cur non multo ante
vel ipſe author, vel eius hæredes hæc ediderint: cauſam hanc eſſe putamus quod au-
thorem quidem mors præueniſſe videatur, antequam ederet ipſe, quæ idcirco vt e-
derentur, tam diligenter deſcripſerat; heredes vero filias tantum reliquit (fuit enim
cum ipſo ſtirps Pirkeymeriana olim inter patricias gentes Noricas clariſsima plane
extincta) quæ talia parum curarunt. Sed, vt dicitur, ſat cito vel nunc, dum-
E *modo ſat bene. Vale & fruere feliciter cum his duobus li-*
bris, tum cæteris, quæ alias dabimus,
opuſculis.

CONRADVS RITTERSHVSIVS.

BELLI HELVETICI A BILIBALDO BIRCK-heymero deſcripti A

LIBER PRIMVS.

Querela de paucitate ſcriptorũ Germanicorum qui res geſtas literis commendarunt.

QVI Regum, gentium, aut populorum res geſtas conſcribere aggrediuntur, identidem ſub initium in hiſtoriæ laude verſari conſueuerunt, eam temporum teſtem, veritatis lumen, memoriæ conſeruationem, magiſtram vitæ, vetuſtatis nunciam eſſe contendentes, cuius ope egregia hominum facta à temporis vindicentur iniuria, planeque immortalitati B
commendentur. Mihi vero haudquaquam ita præfari licet, ſed cogor potius de Germanicæ gentis infortunio, aut etiam calamitate conqueri, quod tam paucos, ſeu (vt rectius dicam) nullos ſortita ſit ſcriptores, qui ingentia illius, & celeberrima facta memoriæ, vt decuiſſet, mandaſſent, cum omnes res geſtæ tantæ habeantur, quantum eas verbis (vt ille ait) præclara potuere extollere ingenia. Quapropter vetuſtiſſimorum illorum Germanorum, Francorum, Sueuorum, Gottorum, Alanorum, Vandalorum, Herulorum, Longobardorum, ac reliquarum gentium infinitarum facta clariſſima, & admiranda aut minus digne & fideliter, ſed & maligne ab exteris tradita ſunt ſcriptoribus, aut magna ex parte ſempiterna obliuione ſepulta iacēt, tametſi ruptis vndiq; limitibus Romanos rerum dominos deuicerint, C
caput mundi Romam ipſam, ac totam fere Europam ditioni ſuæ ſubiecerint, vt interim ſileatur, quid in Aſia, quid in Aphrica à Germanicæ ſtirpis hominibus geſtũ ſit. Cæterum vt priſca illa & obſoleta fere omittantur, ætatiq; donentur rudiori, iuſta tamen reprehenſione non caret, quod nemo Germanus præter vnũ aut alterum hucuſque repertus ſit, qui vel ſui temporis geſta conſcribere ſit aggreſſus, cum interim tamen non parum multi fuerint, qui omniũ gentiũ, & à mundi quidem exordio facta connectere, & ab aliis accepta pro ſuis edere ſunt auſi, non quod illis materia defuerit, cum vix vnquam Germania ſine bellis, aut quieta extiterit, ſed quia non erat, vnde decerpere, & alienis perfrui laboribus poſſent. Hinc euenit, vt ſcriptores exteri, quoties Gentilibus ſuis cum Germanis res aut diſſidium interceſſit, vbique D
illos ſuperiores confinxerint, aut noſtræ gentis odio partos triumphos, factaq; ſplēdidiſſima ita extenuarint, vt multoties ex fortiſſimis ſegnes, ex inſequentibus fugientes, ex victoribus vero plane deuictos, fingere ſint auſi. Nam ita comparatum eſſe videmus, vt quiſque magis ad ſuæ gentis laudem quam alienæ procliuis exiſtat, licet nihil magis hiſtoriam deceat, aut illam exornet quam veritas, qua neglecta confeſtim in fabulas, & anilia exit deliria. Quapropter operæ pretium me facturum putaui, ſi bellum, quod Helueticum vocant, literis mandarem, ne illud quoq;, quemadmodum & reliqua ex hominum laberetur memoria, cum maximum extiterit & funeſtiſſimum ex omnibus, quæ in noſtram, aut patrum inciderint memoriam, non ſolum bellico apparatu, ac copiarum numero ſed & prœliorũ atrocitate, cladiumq; E
multitudine: ſiquidem nō toto exacto anno ſæpius collatis pugnatum eſt ſignis: vt interim tumultuaria, ac leuia omittantur prœlia, quibus non pauciores, quam iuſta cecidere acie. Etenim ambæ partes egregie viribus pollebant, & opibus, magniſque vtrinque nitebantur auxiliis. Accedebat his animorum obſtinatio, ac militaris ferocia, quæ non tam bellicæ laudis gloria, quam mutuo decertabat odio. Heluetiis ſummopere annitentibus, ne proprium, ac maiorum decus tam multis partum bellis amitterent, Cæſarianis vero, ne illis animo & manu deteriores eſſe viderentur.

Ingenium humanum quale.

Propoſitio.

Auth. αὐτόπτης

Conſcribam autem non ſolum ea, quę aliorum relatu, aut fama tantum percepi, ſed etiā quæ corā vidi & aſpexi, cum in hoc bello non paruis copiis tā equeſtrib' quam pedeſtribus præfuerim, ac imperauerim, ꝓinde non tam verborũ elegantiæ, quam F
veritati ſtudere conabor, quo non plus neceſſitudini partium, quam hoſtium virtuti tribuiſſe videar, quantumque potero, veriſſime cuncta omni affectu animi depulſo enarrare conabor.

Ve-

A Verumenimuero priuſquam huius belli ſeries explicetur, Heluetiorum ori- *De Heluetiorum Origine.*
ginem, ac res geſtas altius repetendas eſſe cenſui, vetuſtioribus, ac quæ fabulis ſimi-
liora ſunt neglectis, quo percipi poſſit, quibus initijs ad tantam euaſerint poten-
tiam, vt cunctis vicinis ſuis formidabiles fuerint, ac Cæſari ipſi repugnare ſint au-
ſi, his deinde belli huius cauſas, ſemina, ac originem adnectam, ſicque demum ad
reliquam hiſtoriæ procedam explicationem. Suitenſes igitur (quo nomine o-
mnes fere cenſentur confœderati) ſe à Suetia Balthici maris peninſula oriundos
autumant. Illinc enim maiores ſuos populariter olim egreſſos, ac in eam, quam
nunc habitant, regionem commigraſſe perhibent. Cæterum quantum opinio hęc
B veritati aſtipuletur, ipſi videant: conſtat enim eos claſſe ad terram hanc aduehi ne-
quaquam potuiſſe, cum longe ſit à mari remota; pedibus vero quis tantum periculi,
ac itineris ſubiret, ac per tot horridas, ac bellicoſas nationes incederet, vt demum
in terra tam ſterili, ac cœlo aſpero conſideret: nemo enim ideo natale ſolum relin-
quere aſſueuit, vt deteriorem occupet terram, ſed vt ab informi & cultu triſti ad
pinguiorem, felicioremque commigret. Atqui Sueticus ager, quamuis admo-
dum ſeptem appropinquet trionibus, vbertate tamen glebæ longe ſterilia Suiten-
ſium rura exuperat, præcipue ea, quæ Alpibus adiacent, ac perpetuo ferme rigent
frigore. Reliqui vero confœderati partim ſe ab Hunnis, & Attilæ exercitu, par-
tim à Gottis, qui Galliam olim occuparunt, deſcendiſſe contendunt. Verum vn-
C decunque originem traxerint, ſatis conſtat, magnam regionis illius partem Ze- *Zeringiæ Duces.*
ringiæ quondam Ducibus paruiſſe, ac poſt illorum interitum diu inter Comites, &
eius loci nobiles hinc inde diſtractam, tandem in Habſpurgenſium Comitum (qui *Habſpurgenſes Comites.*
poſtea Auſtriæ Ducatum conſecuti ſunt) poteſtatem conceſſiſſe. Cæterum cum *Auſtriæ Duces.*
ſubditi grauiſſimis tributorum premerentur oneribus, intolerandiſque præfecto-
rum degrauarentur iniurijs, Suitenſes primum, deinde Vrienſes, & Vnderwalden-
ſes excuſſo iugo in libertatem ſe vendicare cœperunt, præfectos ac nobiles, qui in
manus eorum inciderunt, trucidarunt, reliquos omnes deſtructis munitionibus, &
arcibus expulerunt. Hunc motum ipſi longa explicant ſerie. Nobis autem ſatis e-
rit oſtēdere, quibusnam initijs ad hanc, qua nunc pollent, creuerint potentiam. E-
D iectis præfectis ac nobilibus omnes, quorum vxoribus aut liberis vis illata fuerat,
quive inſigni aliqua affecti erant contumelia, Suitenſibus ſe iunxere arbitrantes
tempus aduenìſſe, quo & ipſi acceptas vlciſci poſſent iniurias, breuique ita eorum
creuit numerus, ac in immenſum auctus eſt, vt Principibus quoque formidabilis eſ-
ſe inciperet. Leupoldus igitur Habſpurgenſis Comes, & qui tum Auſtriæ Dux e- *Leupoldus Auſtrius.*
rat, motum tam formidandum, priuſquam latius ſerperet, compeſcendum cen-
ſens, ingenti collecto exercitu Suitenſium fines inuaſit. Strasbergenſis quoque
Comes ex alia parte non minoribus copijs Vnderwaldenſes aggreſſus eſt, vt diſtra-
ctis hoſtium viribus facilius victoriæ compotes euadere poſſent: ſed ambo eo-
dem die victi, ac multis ex ſuis amiſſis in fugam coniecti ſunt. Ferunt, cum Dux
E de inuadendo hoſte conſuluiſſet, fatuum quendam tum præſentem, qui ob animi
ſimplicitatem Principi in delitijs erat, effuſo cachinno riſiſſe, cumque riſus cauſa
ab eo perquireretur reſpondiſſe: *Et cur non riderem, cum vos omnes de intrando tantum
deliberare audio, neminem vero cogitare, vbinam ingruente neceſſitate ſit exeundum?* Quæ
vox (vt fieri ſolet) cum riſu tum excepta eſt, clade vero accepta in omen conuer-
ſa. Suitenſes enim hoſtibus ingreſſis nihil prius habuere, quam montium oc-
cupare anguſtias quas illi ob contemptum incuſtoditas reliquerant. Itaque *Anno Chriſti MCCCXV.*
in reditu potiſſimum clades eſt accepta. Incidit pugna illa in annum ſalutis
MCCCXV.

Poſt eam victoriam Suitenſes, Vrienſes, & Vnderwaldenſes nouum pepigere
F fœdus, ijsque paulo poſt iuncti ſunt Lucernenſes, Turegenſes, & Zugenſes, de-
mum vero & Bernenſes, qui & eam ob cauſam Principes, & nobiles habuere in-
fenſiſſimos, quorum receptatores eſſent Friburgenſes. Sane etſi illi maximis ex-
perti erant incommodis, nihil violentum durare poſſe, ne tamen à priſtinis ſuis
degenerarent moribus, Bernenſibus indixere bellum. Illi vero eum nec pretio nec
precibus pacē impetrare poſſent, nullumq; nec iuris nec æquitatis locū eſſe cerne-

 rent

rent; Suitenſium, Vrienſium, & Vnderwaldenſium implorarunt auxilium, qui ni- A
hil cunctantes impigre illis ſuppetias ferunt. Obſederāt interim Principes ac nobi-
Lauphoim. les ingenti exercitu oppidum Lauphhcim ditionis Bernenſiū, quod & acriter vrge-
bant, ſed nō minore virtute a Bernenſi præſidio defenſū eſt. Bernenſis igitur functis
Suitenſiū copiis, & nobilium quorundam, paucorum tamen equitibus recta ad ho-
ſtes tendunt, quamuis longe virib⁹ inferiores eſſent. Nam in caſtris hoſtilib. præter
equitatum ingentem vltra triginta millia peditum militabant, quorum duces erant
Comites de Kyburg, de Fallendis, de Neuburg, Barones de Furſtenberg, Nidau, &
plures alii cum ingenti nobilium multitudine, venerat etiam in partes coactus po-
ti⁹, quā ſua ſponte Ludouicus Sabaudiæ omes. Bernenſiū copus nobilis quida de
Erlach nobilis. Erlach p̄erat, homo in re militari admodū expert⁹, qui ſuos egregie inſtructos idē- B
ridē hortabatur, vt ſeruatis ordinib⁹ ſtrenue pergerēt, nec multitudinē formidarēt
hoſtium. Id ſi facerent victoriam in manibus eſſe: ſe enim probe aduerſariorū noſſe
arrogantiam, qui contempta paucitate ſine ordinibus in illos ruituri forent: ſtarēt
igitur, ac præſenti pugnatē animo nō tam ſeipſos, quā vxores, filios ac libertatē de-
fenſuri, Deū præterea tam iuſtæ cauſæ haudquaquam defuturum. His & aliis verbis
ita ſuorum excitauit animos, vt auidiſſime ad hoſtes renderent. Suitenſes cum ho-
ſtem in conſpectu haberēt, à Bernenſibus petiere, quod & illis facile conceſſum eſt,
vt cum equitibus congredi liceret. Nam cum illos ſibi inimiciſſimos eſſe ſcirent, pa-
ri eos ꝓſequebātur odio. Voti igitur cōpotes facti, confeſtim equites, qui & ipſi iam
laxatis habenis in eos ruebant, adoriuntur, adeo ob paucitatē contempti vt nobilib⁹ C
riſum mouerent, ac ſi ſolum equorum vngulis atteri poſſent. Bernenſes interim nō
minori vi cum peditatu confligunt. Fit acre prœlium, totisque certatur viribus: tan-
dem Bernenſes & Ducis ſui hortatu, & propria inſtructi virtute acrius impreſſio-
ne facta prorumpunt, interfectisque primis, ac ſignis deiectis reliquos in fugam ver-
tunt, victosque inſequuntur. At Suitenſibus longe maius negotium cum equitatu
tam inſtructo eſt iniectum, nam præter ſtragem ingentem tam hominum, quam
equorum diu anceps prœlium fuit, donec Bernenſes peditum iam victores opem
illis ferrent. Nec ſuſtinuere impetum equites, ſed cum magna eorum pars ceci-
diſſet, omnes tandem in fugam abiere. Deſiderati ſunt ex hoſtibus Iohannes Sa-
baudiæ Comes, non ſine Bernenſium quoque dolore, cum illum virum probum D
fuiſſe, & nullo eorum odio in partes veniſſe cognoſcerent. Cecidit & vna filius eius
Ludouicus Comes de Nidau, Comes de Fallendis magnus belli huius concitator
cum innumeris aliis nobilibus, & militib⁹ gregariis, ita vt inter ſpoliandū plusquam
quatuor millia cæſorum reperta ſint corpora, ſigna militaria viginti ſeptem capta,
caſtraque direpta. Non tamen Bernenſibus ac ſociis incruenta ceſſit victoria. Ex
Suitenſibus enim ſttenuiſſimus quiſq; aut cecidit, aut vulneratus diſceſſit. Ea victo-
ria ingens Suitenſibus acceſſit exiſtimatio, non ſolum quod tam parua manu adeo
ingentes hoſtiū fudiſſent copias, quam quod in campis patentibus equites excipe-
re auſi fuiſſent, acceproſq; tā ſtrenue profligaſſent. Fuit ann⁹ hic à natiuitate Chri-
Anno Christi MCCCXXX. ſti MCCCXXX. At nobiles quiq; eo prœlio euaſerant, licet poſt tantam acce- E
ptam cladem Bernenſes aperto bello amplius aggredi non auderent, clanculum ta-
men, vt facere ſolent, latrociniis infeſtare non deſinebant, nec Bernēſium ſatiati in-
iuria Turegenſes quoque eiſdem vexabant artibus, ita, vt & illi Suitenſium operam
implorare cogerentur. Ambæ igitur ciuitates in ſocietatem receptæ ſunt, ac paulo
poſt Zugēſes ac Glareani illorū ſecuti ſunt veſtigia, breuiq; nobiliū iniuriis adeo fœ-
deratorū aucta eſt potētia, vt ferme videretur inuicta. Principes igitur, ac nobilitas,
quū iam Suitenſibus reſiſti poſſe diffiderēt, Anglos, qui tum per Franciam graſſabā-
tur, magnis pollicitationibus in auxilium vocant, qui non tam precibus adducti,
quam ſpe prædæ magnis aduentantes copiis, Bernenſem agrum fœda populatione
tempeſtatis inſtar vaſtarunt. Caſtella vero, & vicos minores diripiebant, ſubiectoq; F
concremabant igne. Ne tamen vſq; quaq; impune perſultarent, multi a Bernēſibus
per excurſiones ac leuia cæſi ſunt prælia. Nam ob ingentē multitudinem, cū hoſte
aperto M rte haud congredi audebant. Tandē Angli cōmeatus inopia retro abire
ſunt coacti nō minus ſociis, quā hoſtib⁹ graues & intolerādi. Poſt quorum diſceſſum
Habſpur-

A Habſpurgenſis, ac Nobiles confœderatos infeſtare numquam deſiete, adeo vt per m[illegible]tos annos nunquam ab armis ceſſatum ſit, ac magnæ & infinitæ clades hinc inde illatæ & acceptæ fuerint, quas longum foret commemorare. Anno demum incarnationis Dominicæ M CCC LXXXVI. Leupoldus ſecundus Dux Auſtriæ magnis contractis copiis, ac nobilibus innumeris in auxilium vocatis oppidum Sēpach obſidione cingere molitus eſt. Fœderati vero quamprimum hoſtium ſenſere conatum, vrbem præſidio munire decreuerunt. Mille igitur, & quadringentos milites electos ad vrbis miſere tutelam: contigitq; eadem die Ducem Sempach obſidere & Suitenſium aduentare p̄ſidium. At Dux cum hoſtium cognouiſſet acceſſum, eorum paucitatem adeo contempſit, vt omni peditatu in caſtris relicto, cum equitatu B tantum congredi ſtatuerit, exiſtimans equotū tantum numero aduerſarios obrui poſſe. Et erat equitatus non tam armis ac animis præſtans, quam multitudine conſpicuus, adeo vt in duplum hoſtium excederet peditatum. Interim fœderatorum præſidium minime hoſtili multitudine perterritum, vrbi appropinquare cœpit, & ſi quis prohiberet, armis viam parare, vel, ſi minus poſſet, honeſta morte occumbere paratum erat.

Anno Chriſti MCCCLXXXVI.

Non tamen vage, & incōpoſite, ſed ſtructa incedebat acie, ſiquidē longo iam belli vſu, vnuſquiſque legitime militare, imperium pati, & in primis ordines obſeruare didicerat. Equites igitur, vt primum fœderatorum conſpexere agmen, laxatis prouolant habenis, atque infeſtis cuſpidibus in medium ruunt. Suitenſes vero obiectis C haſtis longioribus ferociter hoſtes excipiunt. Fit atrox prœlium, cùm illi perrumpere anniterentur, alii vero in veſtigiis mori potius, quam cedere mallent. Interim Dux pugnantes hortari, nunc precando, nunc caſtigando accendere, nonnunquam omiſſam pugnam aliquot in locis reſtituere, & egregii Ducis, ac ſtrenui militis fungebatur officio, nec, quoad ſuperſtes fuit, equites ceſſere, tandem vero impigre pugnans interficitur, cecideteque cum eo quadringenti circiter, comites, Barones & nobiles cum turba alia innumera. Poſt tantam nobilium cædem, equites, qui ſupererant, ſe fugæ mandarunt, quos & pedites, qui in caſtris remanſerant, ſecuti ſunt. Tormenta vero bellica, & ſigna militaria quam plurima capta. Direptis inde caſtris, præda opulenta parta eſt. Occubuere ex victoribus ducenti cit-D citer, multi ſunt vulnerati. Verum quia equitatu carebant, hoſtes longius perſequi nequibant. Dux cum pleriſque aliis Principibus in monaſterio Kunigsfeld ſepultus eſt. Suitenſes tanto defuncti prœlio ad propria ſunt reuerſi, ac noua inter eos inita ſunt fœdera, in quibus multa prioribus addita, pleraque innouata: ac diſerte cautum eſt, vt quamprimum hoſtis ſociorum fines incurſaret, omnes popula-rites ſuppetias ferrent, ſiquidem Leupoldus defuncti Ducis filius reparatis viribus bellum apparabat, ac ob cęſum patrem vindictam exigere nitebatur. Tandem intercedentibus amicis inter Ducem & confœderatos induciæ ſunt factæ, nec tamen quies fuit. Nam Heluetii à nobilibus vndique impugnabantur, & cum negotiandi cauſa ad vicinas proficiſcebantur vrbes, capiebantur, & bonis exuebantur, E quibus iniuriis ipſi quoque moti, paulatim nobilium oppida & arces obſidebant, diripiebant, latronesque pellebant. Vaſtabantur interim cuncta ferro, ac igni, multaque leuia aſſidue committebantur prælia. Interim Comes de Toggenberg, & Comes de Werdenberg ingenti collecto exercitu, Glareanorum aggreſſi ſunt fines: quibus mox Glareani obuiam facti parua manu impigre conflixerunt, ac hoſtem, cui equitatus inter montes nulli erat vſui, fuſum & fugatum finibus pellunt, in qua pugna iterum magnus nobilium periit numerus, ac ingens præda, ac gloria parta eſt. Bernenſes interim, ac Friburgenſes mutua clade omnia peruaſtabant, magis tamen populabundi, quam iuſti more belli. Friburgenſes equitibus præcellebant. Nam fœderatorum odio nobiles illis auxilio erant. F Bernenſes vero plus pedite poterant. Tandem induciæ pactæ ſunt in annos ſeptem, quibus nondum lapſis in viginti prorogatæ ſunt. Sed vix in ea parte ab armis diſceſſum erat, cum repente aliud exortum eſt bellum. Erat Sancti Galli Abbas opulentiſſimus, ac multorum oppidorum & caſtrorum diues, verum & ipſe ſubditos per præfectos quotidianis degrauabat exactionibus, innu-

Pugna Sempachiana.

ADDITIO. Ad cuius effigiē ibi hæc verba adſcripta ſunt: Diß iſt die abcontrafeytung Hertzog Leupolts von Oſterreich/ der zu Sempach mit dieſer ſiner Ritterſchafft/ Adel vnd Räthen erſchlagen iſt worden/ auff dem ſinen/ in dem ſinen/ vnd vmb das ſin/ auff S. Cyrillen tag im 1380 jahr.

Comes de Toggenburg. & Comes de VVerdenberg.

innumeriſque afficiebat iniuriis. At illi cum fœderatis defectionem non omni A
no ſiniſtre ceſsiſſe viderent, nec onera tam moleſta amplius ferre poſſent, ſeu
vellent, fœderatorum exemplo Appenzellenſes ſe in libertatem vendicant. Ab-
bas vero à Conſtantienſibus, quorum ciuis erat, auxilium implorat. Nec ii cun-
ctati fœderatas aduocant ciuitates, collectoq; exercitu quinq; millium armatorum
Abbati opem ferre pergunt. Communi igitur conſilio Appenzellenſium inuadun-
tur fines: quibus plerique Suitenſium & quia vicini erant, & cauſam libertatis pro-
babant, iam ſe coniunxerant. Igitur Appenzellēſes, quamprimum hoſtem in con-
ſpectu habuere, ferociter illum adorti ſunt, ac primo impetu fundunt ac fugant,
multiſque cæſis militaria ſigna quamplurima cum ingenti cepere præda. Tantam
igitur adepti victoriam minime deſtitere, ſed egregie illa ſunt vſi. Conſtantienſem B
enim ingreſsi agrum, omnia ferro ac igni fœde depopulati ſunt. Interim S. Galli ci-
uitas Appenzellenſibus adhæſit, & à Suitenſibus Appenzellenſes in tutelam rece-
pti ſunt. Vnde viribus aucti multas hoſtibus intulere clades. Qui tandem Friderici
Auſtriæ Ducis implorato auxilio & collectis copiis iterum belli fortunam experi-
ri ſtatuunt. Sancti Galli ergo ciuitatem obſidere pergunt, relictoque ibi Duce
cum equitatu vniuerſo pedeſtres copias per ſaltus, ac loca ſalebroſa ad hoſtem a-
gunt. Appenzellenſes vero nihil cunctati confeſtim in pugnam ruunt, vbi atrox ori-
tur dimicatio, tandemque victoria, quamuis non incruenta, ab Appenzellenſibus
ſtetit. Deſiderati ſunt ex aduerſa parte pluſquam mille homines, inter quos multi
fuere nobiles, & magnæ exiſtimationis viri. Dux vero cum à fugientibus de aduer- C
ſa pugna certior factus eſſet, collectis vaſis in tutum ſe recepit. Ac eo pacto Sancti
Galli ciuitas ab obſidione liberata eſt. Victores vero omiſſis in præſenti vicinis,
Ducis ingreſſi ſunt fines, ac prædabundi diſcurrentes, Rheni vallem, Syluam
Bregentinam, ac Veldtkirchenſium fines late euaſtarunt. Inde montem Arlenſem
tranſgreſſi caſtrum Landek ad Oeni fluenta ſitum capiunt, & ad oppidum Ymbſt
vſque ferro & igni graſſantur. Tandem vero multis interfectis hominibus ac in-
genti parta præda ad propria ſunt regreſſi. Ea expeditione caſtra quinquagin-
ta, & vltra capta ſunt, ex quibus triginta circiter diruta, & exuſta ſunt. Ineunte
hyeme Appenzellenſes Bregentum obſident oppidum. Verum cum victoria elati
excubias negligerent, à Montfortenſibus ac Werdenbergēſibus comitibus magna D
ex parte oppreſſi ſunt, reliqui pedib. ſibi conſuluere. Interim Rupertius, & ipſe Dux
Auſtriæ, ac Romanorū Rex, timens, ne latius hæc contagia ſerperent, Conſtantiam
peruenit, ambabuſq; auditis partibus rem ita compoſuit, vt damnum damno com-
penſaretur, ac Appenzellenſes dehinc liberi conſueta tantummodo perſoluerent
tributa Heluetii interim ab externo hoſte quieti, in ſemetipſos arma conuerterūt:
ſiquidem Zugenſiū ſubditi cum Suitenſium ſubſidio contra Valē inſurrexere, ac illi
bellum intulerunt. Quo facto, confeſtim Lucernenſes, Vrienſes, Vnderwaldenſes
ac Glareani in Zugenſium aduolarunt auxilium: quibus paulo poſt Tugienſes to-
tis ſe iunxere viribus, ac parum abfuit, quin inter ſe manus conſererent: interce-
dentibus tamen Bernenſibus, ac aliis quibuſdam amicis ſeditio hæc citra ſan- E
guinis effuſionem ſedata eſt. Vix in hac pace arma quieuerant, cum longe maior tu-
multus eſt ortus. Etenim Federici Auſtriæ quondam Ducis vxor tum vidua à Co-
mitibus & Nobilibus perſuaſa Baſilienſibus bellum intulit, ac Ducis Burgun-
diæ, propriiſque viribus vſa in Baſilienſi agro populationem adeò effuſe fecit,
vt nihil bello intactum relinqueret. Baſilienſes tam repentino oppreſſi malo, ac
longe hoſtibus impares, aperto Marte reſiſtere minime poterant, verum ſe mu-
ris continebant. Fœderatorum tamen ſuorum, Bernenſium, Solodurenſium, &
Argentinenſium implorant auxilium, qui nihil tardati confeſtim aduolant, ac
poſt hoſtis digreſſum, Duciſſæ inuadentes fines late vaſtant, ac caſtra quædam ca-
piunt, captaque ſubiecto concremant igne. Tandem poſt multas hinc inde illatas F
clades, ſequuta pax eſt, non tamen diuturna, quoniam Baſilienſibus pacta haud-
quaquam obſeruabantur. Quapropter populariter egreſſi, & ad oppidum Sekin-
gen vſque omnia euaſtarunt: Cumque Duciſſa iterum copias cogeret, ami-
corum interuentu vix tandem inter partes ſtabilita pax eſt. Incidere hæc in
annum

Appencellenſes (beside "tur fines")

Sancti Galli ciuitas. (beside "enim ingreſsi agrum")

Landek ad Oenum. (beside "tranſgreſſi caſtrum")

Bellum Baſilienſibus à vidua Federici Auſtriæ illatum. (beside "multus eſt ortus")

Sekinga oppidū & Monaſteriū (beside "quaquam obſeruabantur")

A annum Domini MCCCCXII. ac paulo ante quam Conſtantienſe inchoaretur cō- *Anno Chriſti MCCCCXII.*
cilium, ex quo dum Papa Ioannes auxilio Federici Auſtriæ Ducis elapſus eſſet, om-
nia Ducis bona publicata ſunt, Sigiſmundusque Imperator finitimas vndique ciui- *Concilium Conſtantienſe.*
tates in Ducis concitat excidium. Fœderati itaque cunctis egreſſi viribus multa ca-
ſtra & oppida, quæ Ducis fuerant, capiunt, ac prouinciam totam, quæ ob honora-
tam ac copioſam nobilitatē *Ergau* (hoc eſt honoratus pagus) appellatur, in ſuam re- *Ergovv.*
digunt poteſtatem, quam & in præſentem poſſident diem. Hic itaque bellorum
funeſtiſſimorum exitus fuit, quæ Auſtriæ Duces, & nobilitatem, nec non Heluetios
per tot exercuerunt annos, quibus tantum ſanguinis effuſum, tot vrbes euerſæ, tot
B caſtra, & latronum euerſa ſunt receptacula, magnis, vt cernere licet, ſepulta ruinis:
nobilitas vero cuncta expulſa, & funditus extincta eſt. Siquidem præter Auſtriæ
Duces, ac Comites Habſpurgenſes, eiecti, & ſpoliati ſunt, Comites de Kyburg,
de Toggenburg, Vechtland, Neuenburg, Froburg, Arberg, Raperſchvveil, Balin,
Rotenburg, Sanagaza, Strasburg, Grues, Falends, Nydau, Montenah, Barones
quoque de Grosberg, Wolhauſen, de Turre, Rinckenberg, Falbenſtein, Rechburg,
Spintz, Granſon, Illingen, Raron, Semten, Munſium, Waſſerſteltz, Logern, De-
gersfeld, Buſenaug, Burglen, Schvvanden, Fridberg, Wedesvveil, Eſchenbach,
Schvvartzenburg, Freyenſtein, Haſenburg, Strotlingen, Signavv, Egram, Gœſſi-
bon Chlingen, Honberg, Waron, Regenſperg, Saldenburen, Chrenkingen, Bi-
C ckelſe, Chempten, Sarnen, Arburg, Sedorff, Weiſſenburg, Torberg, Grunenberg,
Haſenberg. Multa quoque adempta ſunt Sabaudiæ Comitibus, de Werdenberg, de
Fur[illegible]nberg, de Hochberg, de Dietzſtein, pariter & Baronibus de Ochſen-
ſt[illegible], Blanckenberg, Falckenſtein. Nobilium vero familiæ hæ fuerunt pulſæ,
&c.

Sedunenſes interea à natiuitate Domini Anno MCCCCXVI. cum & ipſi con- *Anno Chriſti MCCCCXVI.*
tra Epiſcopum Sedunenſem Dominum ſuum inſurrexiſſent, fœdus iniere cum Lu-
zernenſibus, Vrienſibus, & Vndervvaldenſibus: ſed cum caſtra quędam, quæ in Ber-
nenſium fide erant, obſediſſent, ac diripuiſſent, in ſe Bernenſium concitarunt arma,
[illegible] Vrbem Sedunenſem aggredi cœpere, ac illam cum pleriſq; aliis vicis incēdere.
D Verum intercedentibus amicis res ita tranſacta eſt, vt Sedunenſes pro damno Ber-
ne[illegible]ſibus illato centum millia aureorum nummorum perſoluerent. Id cum Sedu-
n[illegible]s ſe facturos negarent, iterum Bernenſes arma contra eos mouerunt, vique
Sedunenſium fines ingreſſi late omnia vaſtarunt, ac vicos quam plurimos concre-
marunt: Sedunenſes vero plærosque palantes circumueniunt, ſed cum Bernen-
ſes illis opē tuliſſent, hoſtes multis ex ſuis amiſſis in fugam cōiecti ſunt. Verum cum
Bernenſes cunctis vaſtatis abire cœpiſſent, ad montiumq; anguſtias perueniſſent,
Sed[illegible]nenſes nouiſſimos aggreſsi turbabant. Sed cū ſigna in eos conuerſa eſſent, non
tulere impetum, ſed nonnullis ex ſuis amiſsis, ad montium confugerunt cacumina,
ac Bernenſes in pacatū abiere. Iterūq; cōmunibus intercedentib. amicis, res ſedata
E e[illegible]t, coactiq; ſunt Sedunenſes poſt ingens acceptum damnum multo auro pacem re-
dimere. Interim fœderati à nobilium & vicinorum liberati moleſtia Bellinzonam *Sedunenſes pacem cum Bernatibus faciunt.*
r[illegible]pere ſtatuerunt. Emerant illam Vrienſes, Suitenſes & Vndervvaldenſes à Saxei
[illegible]ntis Comitibus: verum Mediolani Dux periculoſum ratus, gentem tam efferam
habere vicinam per proditionem Bellinzonam illis abſtulerat. At Suitenſes ob bel-
la, quibus vndiq; premebantur, eam iniuriam diſsimulanter ferre ſunt coacti: hoſtiū
vero victores eductis copiis, alpibusq; ſuperatis Bellinzonenſium inuadunt fines,
quibus præfecti Philippi Mediolanenſis Ducis obuiam facti confeſtim manus con-
ſe[illegible]ete. Cumq; Itali tam equeſtres, quam pedeſtres temere in hoſtem inuehuntur,
Suitenſes vero Italos vt imbelles nimium contemnunt, vtrimque cladem ingentem
intulere pariter, & accepere. Blondus Horliuienſis, eumque & reliqui ſecuti Itali
F [illegible]t gens in laudes ſuas effuſiſsima) victoriam Mediolanenſibus aſcribunt;
Suitenſes vero illam ſibi vendicant, ac in huius rei fidem ſigna militaria
q[illegible]mplurima hoſti adempta oſtendunt. Itali duo millia ex Suitenſibus deſidera-
t[illegible]rmant, numerum vero ſuorum callide tegunt: fatentur tamen multos, &
fortiſſimum quemque cecidiſſe, aut vulneratum fuiſſe, quadringentos equos
fuſſoſ-

ſuffoſſos. Suitenſes quingentos ex ſuis, mille ex hoſtibus perüſſe affirmant. Vtcun- A
que res geſta ſit, cruentiſſima hæc pugna fuit, quamuis Suitenſes pugnandi ardore
vix dimidia copiarum parte conflixerint. Dum enim timent, ne victoriam è mani-
bus emittant, totius exercitus partem prçſtolari indignum ducunt, ac cum quatuor
millib. ſolum tam magnas peditum ac equitum turmas inuadunt, ideo nõ paruam
accepere cladem, Poſt eam pugnam Suitenſes domum regreſſi paulum quieuere,
ſiquidem cum eos nobiles armis inuictos eſſe cernetẽt, diſcordiarum ſemina inter
eos facere tentarunt, nec vanum conſilium fuit. Comes enim de Zoggenburg Tu-
regenſes, ac Suitenſes adeo inter ſe commiſit, vt funeſtiſſimum conflatum ſit bel-
lum. Fœderati vero cum rem inter partes ſedare nequirent, omnes Suitenſibus ad-
hæſere. Id Turegenſes videntes nobiles in auxilium vocant, qui per libenter illis o- B
pem tulere, ſperantes tanto diſſidio fœdera diſſolui, ac Suitenſium potentiam de-
primi poſſe. Ingens itaque bellum inter partes exarſit, quod per integrum durauit
ſeptennium: Suntq; interim magnæ clades vtrimq; illatæ, & acceptæ, quin & Ture-
gum ipſum à fœderatis obſeſſum eſt, agerq; vitibus, ac fructiferis conſitus arbori-
bus fœde eſt vaſtatus. Eodem quoq; tempore fœderati arcem Warſpurgenſem ob-
ſident: verum cum Gallorum regis filius Delphinus Baſilienſem conuentum diſſi-
cere quæreret, ac ingẽtibus copiis Baſilienſium fines ingreſſus eſſet, fœderati ſoluta
obſidione Warſpurgenſi in Baſilienſium aduolant auxilium. Baſilienſes vero cum
Gallicas copias, quibus ſe Germana quoque iunxerat nobilitas, omnino maiores eſ-
ſe reſciuiſſent, quam quibus tam parua manus reſiſtere poſſet, fœderatis obuiam C
mittunt, illosque certiores reddunt triginta millia ſub Gallicis adventare ſignis: o-
rant pariter, atque obteſtantur, ne, cum vltra quatuor millia eſſent hominum, tam
manifeſto ſe obiicerent periculo. At illi ferociter, ac Baſilienſium, ſuorumque con-
temptis conſiliis ſtructis ordinibus hoſti obuiam eunt, qui & ipſe infeſtis aduenta-
bat ſignis. Atrox itaq; oritur dimicatio, quæ à prima luce ad ſolis durauit occaſum,
ſuntque confœderati occaſione vna occiſi, potituſque eſt Delphinus victoria, cru-
enta tamen & admodum luctuoſa. Nam præter ingentem ſuorum & vltra, quam
credere par eſt, cęſorum numerũ, multi, magniq; nominis deſiderati ſunt viri, reſq;
admiranda viſa fuit, tantillas copias, & pedeſtres quidem tam ingenti exercitui, &
maiori ex parte equeſtri tamdiu & fortiter reſiſtere potuiſſe, maxime cum non in D
ſaltibus, ſed aperto pugnatum eſſet campo. Fœderati interim, qui circa Turegum e-
rant, audita ſuorum clade cunctis, quę ſupererant, ferro & igne vaſtatis obſidionem
ſoluerunt; quibus abeuntibus, Turegenſes populariter egreſſi non paruo incom-
modo hoſtilem affecere agrum. Biſque interim collatis pugnatum eſt ſignis, ac in-
certa diſceſſum victoria.

Stratagema Nobilium.

Turegum ſiue Tegurum.

Arx VVarſpurgenſis.

Synodus Baſilienſis diſſoluta.

Baſilienſes interea poſt Delphini abitum, non ignari, à quibus is inductus fuiſſet,
vt illatam vindicarent iniuriam collecto exercitu Briſgoviẽſem ingreſſi ſunt agrum
quem late & ad Friburgum vſq; vaſtarunt, & circiter triginta villas concremarunt.
Igitur tam ingenti agri clade Albertus Auſtriæ Dux irritatus bellum apparare cœ-
pit, ac magnis copiis Baſileam obſedit, à qua depulſus, cum Baſilienſes, qui inſe- E
quebantur, in inſidias traxiſſet, non parum multos ex eis interfecit. Cum itaque v-
traque pars alteram multis affeciſſet incommodis, ſeptimo tandem anno tam fune-
ſtum ſolutum eſt bellum, Palatino Rheni, Strasburgenſibus, Nurenbergenſibus,
Auguſtenſibus, ac Conſtantienſibus intercedentibus. Proinde nec hoc prętereun-
dum videtur, quod Suitenſes aliquando victoria potiti Turegenſium cadauera dẽ-
tibus laceraſſe, ac cruorem potaſſe feruntur. Durauit itaque pax per annos aliquot
non ſolum inter fœderatos, ſed nec Auſtriæ Duces, aut nobiles aliquid noui moliri
audebant. Accidit interea, vt Conſtantienſes vicinos ſuos ad iaculandi certamen
inuitarent, inter quos & multi aduenere Suitenſes. Verum cum Conſtantienſes (vt
inter epulas fieri ſolet) conuitia quædam in Suitenſes ſparſiſſent, irritati illi, haud F
diſſimulanter eam tulere iniuriam, à verbiſq; ad verbera peruentum. Suitenſes vero
male accepti quam primum domum ſunt regreſſi, ſuis de acceptis conqueſti ſunt
iniuriis. Confeſtim igitur ad arma conclamatum eſt, primique Lucernenſes, & Vn-
derwaldenſes contra Conſtantienſes exercitum eduxere, quos confeſtim & reli-
qui ex fœderis forma ſequuti ſunt.

A Verum priuſquam Conſtantienſem ingreſſi ſunt agrum, res ſedata eſt, Cōſtantienſesque quinque millibus aureis pacem redimere ſunt coacti. Nec longe inde cum Sigiſmundus Auſtriæ Dux Brixinenſem cepiſſet Epiſcopum, qui & Romanæ Eccleſiæ Cardinalis erat, Suitenſes Pontificis moti precibus pleraque Duci abſtulere, inter quæ fuere Dieſſenhofen, & Fravvenfeld. Cum vero Dux maius, quā cui reſiſtere poſſet, periculum ſibi imminere cerneret, pacis accepit conditiones. Suitenſes vero retinere permiſit, quidquid in eorum peruenerat poteſtatem. Nobiles interea, etſi non ignorarent, quidnam ipſi, & eorum maiores ob illatam pertuliſſent violentiam, quamuis Suitenſium arma irritare non auderent, ne tamen ab antiquis moribus deſciſcerent, vicinas ciuitates aſſidue infeſtabant, multisq; afficiebant in- *Nicolaus Cuſanus Cardin. Epiſcopus Brixinenſis* *Vidi Tom. II. German. fol. 118.*

B commodis. Quapropter nonnullæ compulſæ ſe fœderatis iunxere, inter quas fuit Mulhuſium, & Schaffhuſen, ita vt quotidie fœderatorum excreſcerēt vires, ac termini dilatarentur, iamq; intolerandi viderentur. Id Sigiſmundus Auſtriæ Dux conſiderans, ac de retentione prouinciarum reliquarum, & ciuitatum ſuarū deſperans, quidquid in Alſaria, Sungavv, Priſgavv, & circa ſyluam nigram poſſidebat, Carolo Burgundo Duci tum potentiſſimo, ac bellicoſiſſimo Principi pro hypotheca tradidit. At ille, cum vrbes, caſtra, & oppida cuncta in ſuam redegiſſet poteſtatem, vndiq; præſidiis muniit, præfectumq; generalem, nomine Hagenbach conſtituit, qui cum haudquaquam præfectum, ſed tyrannum egiſſet, nec vlla abſtinuiſſet iniuria, prouinciales tandem in ſuam concitauit perniciem, ſiquidem Bryſacenſes illum in vincu- *Hagenbach Præfectus.*

C la coniecere, ibique multis accuſantibus, & crimina horrenda obiicientibus, publice finiuit vitam enſe, eoque pacto cuncta oppignorata ad priſtinum rediere dominium. Verum cum Sigiſmundus Dux Burgundi timeret potentiam ac vereretur ne miſſo exercitu per vim ablata iterum in ſuam redigeret poteſtatem, compulſus eſt ad Suitenſes hoſtes confugere hæreditarios, cum quibus fœdus pepigit, vt eundem hoſtem & amicum cenſerent, & ſi vis maior aliqua ingrueret illum totis propulſarent viribus. Incidere hæc in annum Dominicæ incarnationis MCCCCLXXIII. Burgundus vero non tam ea irritatus iniuria, quam quod debellata Germania Italiam ingredi parabat, ac cunctis deuictis gentibus, ſe orbis Dominum fore ſperabat, vrbem Noueſium ſuper Rheni conditam ripas, ac Romano ſubiectam im- *Anno Chriſti MCCCCLXXIII.* *Caroli Burgundi ſpes ingentes.*

D perio hoſtiliter, ac maximis circumſedit viribus. Circumtulerat iam antea per Galliam victricia ſigna, nec quempiam tam potentem eſſe putabat, qui viribus ſuis reſiſtere poſſet. Nam præterquam quod diuitiis & opibus inter cunctos excelleret Principes, maximum & inſtructiſſimum ducebat exercitum: accedebat his animus ingens, & bellicæ laudis gloria, cuius erat appetentiſſimus. At Cæſar tanto motus periculo, imperii opes conuocat, ac eas contra Burgundum ducit, qui iam per integrum fere annum vrbem Nuſs obſidebat. Verum cum tanti exercitus conueniſſent, ac vtrimque timor interceſsiſſet, quo minus res aleæ committeretur, primum induciæ factæ ſunt, quas non ita multum poſtea his conditionibus pax ſecuta eſt, vt Cæſaris filio Maximiliano Burgundi filia, quæ vnica erat, nuberet, ad

E quam quoque demortuo patre totius ditionis imperium deueniret, Burgundus in Italiam Romano Imperio reluctantem, & haudquaquam obedientem tenderet: quam ſi ſubiugaret, a Cæſare Italiæ Rex appellaretur. Additum quoque, vt per fœderatorum terram duceret non tam ſuas, quam Cæſaris vlturus iniurias. Prudenter quidem. Nam ſiue Burgundus vinceret, ſiue vinceretur, nihil Cæſari deperire poterat. Aut enim vindictam ex fœderatis erat exacturus, aut ſuperato, & cadente Duce, tota vis imperii eius ad Maximilianum & vxorem erat peruentura. Cæterum priuſquam inter Cæſarem & Burgundum conueniſſet, Sigiſmundus Auſtriæ Dux vna cum fœderatis, Cæſaris iuſſu, Burgundi fines inuaſerat, ciuitatemque Elicurt obſidebat, quam & vehementer vrgebat, ad quam *Italiæ Rex Carolus Burgundus ſalutandus*

F liberandam Burgundus non paruum miſit exercitum, qui cum fœderatis congreſſus ad interuecionem fere cæſus eſt: qua noua iniuria Burgundus irritatus, ingentem, ac talem contra fœderatos contraxit exercitum, qualem vnquam Germania vidit. Nam præter peditatum copioſum, equitatum ducebat ſplendidiſsimum, equis & armis egregie inſtructum, & ornatum. Hunc machinæ ſequebantur in-

numeræ, variorumque hominum genus non tam pugnandi, quam lucrandi gratia, A
ſiquidem vniuerſi ad certam ſe pergere putabant victoriam, vnde exercitus tam
magnus non ſolum cunctis abundabat neceſſariis, ſed & auro, argento, veſte
Granſon. pretioſa, ac omnibus inſtructa erat delitiis. Recta igitur ad vrbem Granſon
itum eſt, quam eo tumultu fœderati Sabaudiæ Duciſſæ ademerant, ac præſidium
ſexingentorum impoſuerant militum. Obſeſſa igitur eſt vrbs, tormentisque
vndique concuſſa, ac ſæpius oppugnata. Fœderati igitur quamprimum obſidio-
nem percepere, totis viribus ad oppidum Neuenburgenſe conuenerunt. Ado-
rat & Sigiſmundi Auſtriæ Ducis, necnon Strasburgenſium equitatus. Verum non
prius colligi, & ad hoſtes pergere potuerunt, quam vrbs ſit dedita, ſiquidem præſi-
dium cum quotidie vehemẽter vrgeretur, nec vltra vim hoſtium ingentẽ ſuſtinere B
poſſet, ac de ſucceſſu deſperaſſet, deditionem **auff gnad vnd vngnad** (vt nunc loquun-
Mala gratia deditiis exhibita à Carolo Burg. tur) fecerat, quã ita intelligebat, vt ſaluis corporib. dimitteretur. Verum lõge aliter
Burgundus gratiam interpretabatur. Nam liberum ſibi eſſe dicebat eam vel exhi-
bere, vel in omnes deditos animaduertere: q̃ & tandem executioni mandauit, ac o-
mnes in arboribus iuſſit ſuſpendi, exiſtimãs eo pacto fœderatis timorẽ incuti poſſe:
quod longe aliter euenit. Nam hac ſuorũ calamitate ira irritati ſunt, vt nulli poſtea
hoſtiũ parcerent, cum ante deuictos cõceſſa vita nõ inhumaniter haberẽt. Interim
fœderati totis virib. ad hoſtes tendebant. Burgundusq; iam recepta vrbe vltro per-
gebat, acciditq; vt nec fœderati de aduentu illius certiores eſſent, nec Dux magno-
pere fœderatorũ curam gereret, quos potius cõtemnere, quam timere videri vole- C
bat. Vnde neutra pars de alterius aduentu reſciuit, priuſquam hoſtem in conſpectu
iam haberet. Erant primi agminis vexilla tria, Suitenſium nempe, Bernenſium, &
Solodurenſium: ii ſiquidem cęteros antecedebant. Confeſtimq; viſo hoſte retro ad
ſuos miſęrunt, qui nondum è caſtris (nam mane erat) mouerant, & vt in auxilium
eorum accelerarent, hortabantur: ipſi vero nihilominus hoſtem excipere erant
parati. In genua itaque procumbunt: ac Deum in auxilium aduocant. Quo viſo
Burgundus exclamat, nullam illis ſupereſſe gratiã, ſed omnes ſuſpendio eſſe perdẽ-
dos. Nam veniã eos petere exiſtimabat. Sed quidam qui tum fœderatorũ conſuetu-
dinis nõ ignar⁹: nõ ô Princeps magnanime, hi gratiã perituri, ſed fortiter pugnaturi
adueniunt: quotieſcunq;. n. cum hoſte cõgredi parant, diuinũ hoc pacto implorant D
auxiliũ. Burgundus vero admiratione plenus, Num, inquit, tam paruæ copiæ nobi-
ſcum ſunt pugnaturę: nam ii, qui pone ſequebantur, nondum in conſpectum vene-
rant. Vix hoc dicto fœderatos in pedibus conſiſtere, ac ſtructis ordinibus aduentare
cernit: ſuis congrediendi dat ſignum, ſimul & tormentorũ magiſtros ignem pulueri
adhibere iubet, qui non ſegniter officio functi quãplurimos ex fœderatis perimunt.
Pugna ad Granſon. oppid. At cæteri nil ſuorum clade perterriti hoſtes fortiter inuadunt, qui & ipſi ingenti vi
conflixere. Fit igitur prœliũ memorandũ, cum fœderati tam parua manu hoſtiũ co-
pias ſuſtinẽt innumeras, priuſq; mortẽ oppetere, quam pedem referre cõtendunt.
Interea dum tam acriter dimicatur, vniuerſus fœderatorum aduentat exercitus, a-
uidus certaminis, ac perquã compoſite in ordinẽ redactus, confeſtimq; vi magna ſi- E
gna infert. Verum impetum tantum hoſtes nequaquam ſuſtinuere, ſed ſub initium
pedem retulere, tandem vero fœderatis acriter inſtantibus apertæ ſe fugæ manda-
runt. Dux vero ſuos pugnantes hortando manifeſta etiam ſubibat pericula, fugien-
teſq; nunc caſtigando, nunc precando ad pugnã reuocare nitebatur, quam etiã ali-
quot in locis reſtituit, quin & fugiẽtes quoſdã enſe quem nudum gerebat, percuſſit,
Sententia Hippocratis, & Symmachi. Sed fruſtra. Maior. n. timor minorem vincebat, quapropter & ipſe tandem ſuos no-
uiſſimus fere ſequi coactus eſt, clamans & indignans, quod tam fœde ſe fugæ man-
Fuga Caroli. darent. Fœderati ſtrenue, quoad licuit, victoriam proſecuti ſunt. Verum cum haud
magnum haberent equitatum, nec hoſtem pedibus aſſequi poſſent, à perſecutio-
ne tandem deſtiterunt ad caſtraque hoſtium conuerſi (quæ omni opulentia, diui- F
tiis, ac deliciis, pluſquam dici poteſt, referta erant) illa diripiunt, ac vltra bellica
tormenta innumera, tantum auri, argenti, gemmarum, ac pretioſæ veſtis, ſuppelle-
ctiliſque ſunt adepti, vt ex pauperibus redditi ſint ditiſſimi. Quidquid enim
pretioſi Burgundus poſſidebat non ſolum ſplendoris, ſed & oſtentationis
gratia

A gratia ſecum circumferebat: quem morem & purpurati ſui obſeruarunt. Sane cum
ego aliquot poſtea annis Lucernam puer adhuc cum patre veniſſem (is enim à Ba- *Vide lib. de vita*
uariæ Duce Alberto, cui à conſiliis erat, Orator tum ad confœderatos mittebatur) *B. Pierkeymeri.*
inter cætera, quæ honoris gratia illi oſtendebantur, inſignem vidi illum adaman- *Adamas ſtupen-*
tem, quem Burgundus tanti faciebat, vt omnibus rebus ſuis pretioſis anteferret, *dus à Carolo*
admirandum profectò ac rariſſimum naturæ ſpectaculum. Nam præter ſplendoris *Burg. amiſſus.*
puritatem omni carentem vitio, magnitudine ſua mediocrem quoque excedebat
iuglandem, cui etiam nõ erat diſſimilis, angulis decem & octo conſpicuus. Fœdera-
ti igitur tanta victoria læti ad vrbem Granſon properabant, vbi breui omnis læti-
B tia in acerbum verſa eſt luctum. Suos enim quos adhuc viuere credebant, arbori-
bus cernebant ſuſpenſos, & ille patrem, alius filium, fratrem, agnatum, vel ami-
cum non ſine lachrimis agnoſcebat. Depoſitos igitur ſepulturæ mandant, calami-
tatemque tam acerbam cum nuper parta conferentes victoria, ac conſiderantes, ra-
to in rebus humanis tam abſolutam accidere lætitiam, vt omni careat triſtitia, ſatis
ſuperque ſuis hoſtium ſanguine parentatum eſſe cenſuerunt. Incidit pugna tam
memorabilis in annum Domini MCCCCLXXVI. At Burgundus tam inſigni *Anno Christi*
clade præter opinionem ſuam accepta quieſcere haud poterat: ſed animo æſtuans, *MCCCCLXX-*
ac ſubinde cogitans, quo pacto hoſtes vlciſci poſſet, iterum ingentes copias tam ex *VI.*
ſuis, quam Gallis, ac Italis contrahere cœpit: Machinarum præterea vim ingen- *Vir fugiens de-*
C tem, & innumera, quæ ad victoriam conſequendam ſpectare cenſerentur, compa- *nuo pugnabit.*
rauit, quod quidem illi facillimum erat factu, cum diuitiis & opibus omnes ſui tem-
poris ſuperaret Reges & Principes. Fertur, cum à purpurato quodam ſuo repre-
henderetur, quod contra ruſticos tam inſignem belli apparatum inſtrueret, ex qui-
bus tamen deuictis nullam gloriam relaturus eſſet, reſpondiſſe: At tu, quamuis
ſuperatus ſim, dormire potes, ego vero haud quaquam. Omnibus igitur contra-
ctis copiis ad obſidionem oppidi Murton properauit, anno fere poſt acceptam
cladem exacto, confeſtimque illud tormentis infeſtare, & aſſidua oppugnatio-
ne die noctuque vrgere non deſtitit. Verum egregie à confœderatorum defen- *Obſidio Morta*
ſum eſt præſidio, qui audito Ducis acceſſu confeſtim populariter egreſſi ſunt, *ad lacum.*
D Bernæque omnes conuenerunt. Diſtat vrbs ea ab oppido Marton miliaria duo,
quæ tamen à pedite vix horis ſex peragi poſſunt. Aderat & Reinhardus Lotha- *Lotharingia*
ringiæ Dux cum equitatu paruo, tamen a Burgundo expulſus, & omni ditione ſpo- *Dux, alias Rena-*
liatus, nec non Sigiſmundi Auſtriæ Ducis aduenerant equites. Cunctis igitur *tus dicitur.*
collectis copiis ad hoſtem pergere ſtatuunt, præmiſſis ſpeculatoribus, qui eos de
omnibus certiores reddere poſſent. Egreſſi igitur Berna ſummo mane, cum ve-
hementer plueret, recta Morton verſus tendunt. Interim ſpeculatores progreſſi
non paruum concitarunt tumultum. In hoſtes enim diligenter ſtationes obſer-
uantes inciderunt, qui non amplius fœderatos contemnebant, præcipue cum eos
propediem aduenturos audirent. Confeſtim igitur Burgundus magnas peditum
E & equitum copias, nec non tormentorum vim ingentem in eam partem mittit,
in qua exploratores viſi fuerunt; ipſe vero ex ædicula, quam in loco excelſo conſti-
tui iuſſerat, cuncta arbitrabatur. Speculatores igitur ad ſuos regreſſi, quæ vide-
rant, exponunt. A Ducibus igitur quid agendum ſit deliberatur, ac variæ *Diuerſa de pu-*
dicuntur ſententiæ. Qui enim rei militaris peritiores habebantur, haud qua- *gna maturanda*
quam e via dimicandum eſſe cenſebant obtendentes, quod miles pluuia made- *ſententia.*
ret, ac feſſus eſſet, magnaque illius pars, cum adhuc ieiuna eſſet, inedia flacce-
ſceret, ſed & terra, dicebant, ob pluuiæ vim tam lubrica eſt reddita, vt miles non
firmiter, ſed ægrè in luto conſiſtere valeat. Super omnia vero, ſi Deus etiam
victoriam conceſſerit, non tantum diei ſupererit, vt hoſtem fugientem per-
ſequi poſſemus. Tutius igitur eſſe, vt eo loco caſtris locatis militem refice-
F rent, ac craſtina die ad pugnam procederent: non enim periculo carere, ſi
cum tam magnis copiis temere congrederentur. Nam ſexaginta millia homi-
num in Burgundi caſtris militare ferebantur, cum fœderatorum exercitus nec
tertiam attingeret partem, equitatu quoque omnino impar eſſet. Alia vero
pars certaminis auida hunc ſe morem a maioribus accepiſſe referebat, vt quam

 primum

primum in conſpectum hoſtis veniſſet, & pugnandi copiam feciſſet, cum eo A
congrederentur, nil enim aduerſarus terribilius eſſe poſſe, quam aduentum ſubitum, aggreſſionemque repentinam. Nec illud quærendum eſt, quantus hoſtium ſit numerus, ſed vbi conſiſtat: militem præterea non adeo leſſum eſſe, vt ex immani hoſte, & qui ſuos tam impia perdidiſſet nece, vindictam ſumere nequirent, ſed potius optare, vt confeſtim ad hoſtem duceretur, quo diu exoptata vltione ſatiari poſſet, quæ animi cupido corpora quoque viribus exhauſta facile recreare ſoleret: Dei inſuper auxilium tam iuſtæ cauſæ non defuturum, qui ſuperbos euertere, humiles vero exaltare amaret. Irent igitur, & confeſtim manus conſererent, dum miles animo flagraret, ac tantopere vindictam ex hoſte capere deſideraret. Hæc dum Duces inter ſe conferrent, vexillifer quidam magna voce exclamauit: quicunque fœderatorum rem ſaluam eſſe cupit, me ſequatur; confeſtimque elaro vexillo pergere cœpit, quem ſtatim omnes relictis Ducibus ſunt ſecuti, quod illi videntes vix impetrarunt, vt inſtruendorum ordinum ratio haberetur. Ex ſylua igitur, per quam eundum erat, egreſſi, tria conſtituunt agmina: primum, quod amiſſum vocari ſolet; ſecundum, quod tormenta inuaderet; tertium & magnum, quod poſt amiſſum cum hoſte confligeret. Sagittarios ex more à leua, equites à dextra conſtituunt. Vix in ordines redierant, cum depulſis nubibus Sol adeo ſplendere cœpit, ac ſi numquam eo die pluiſſet, iamque hoſtis in conſpectu erat egregie inſtructus, ac confligere paratus. Fœderati igitur in genua procumbunt, ac poſt diuinum imploratum auxilium, magno animo, ac compoſitis ordinibus ad hoſtes tendunt. At illi data opera eodem in loco remanebant, donec fœderati ſub pyxidum venirent iactum, quibus exoneratis ingentem illis intulere ſtragem, præcipue equitibus, contra quos magnam tormentorum partem direxerant. Mox igitur agmen ſecundum veloci, vt iuſſum erat, curſu ad pyxides fertur, interfectiſque magiſtris tormenta in ſuam redigunt poteſtatem. Interim hoſtium equites laxatis frænis ferociter magnum agmen fœderatorum inuadunt: amiſſum vero cum pedite congreditur. Fit atrox pugna, cædesque editur ingens: verum cum equites denſum fœderatorum agmen, & obiectis munitum haſtis perrumpere nequirent, licet totis adniterentur viribus, interimque ingens tam hominum, quam equorum ſtrages ederetur, primo fluctuare, ac pedem paulatim referre cœperunt, mox abiecto pudore in apertam declinarunt fugam. Nam & pedites ſuos fœderatis terga dediſſe cernebant. Hæc Dux ex alto conſpiciens totum exercitum in fugientium properare iuſſit auxilium (nondum enim ſciebat fœderatos vniuerſis adeſſe copiis) ſed tarde nimiū: nam præterquam, quod ſui nullibi pedem ſiſtebant, venientium etiam agmina perrumpebant, ac illa quoque ſecum trahebant in fugam, quorum tergo adeo vehementer tam equites, quam pedites fœderatorum inſtabant, vt illos ne momento quidem ſinerent quieſcere. Vndique igitur in fugam coniecti ſunt: & pars quidem caſtra repetit, nonnulli vero abiectis armis, quocunque timor impellebat, diſpergūtur: maxima pars in locum, qui ingens oppidū alluit, cæca ruit: quidam arbores aſcendunt, vt eo pacto hoſtē fallere poſſent. Dux vero hæc cernens, & ſpem nullam amplius ſupereſſe conſiderans, & ipſe demum ſe fugæ mandauit, ſubinde equos mutans, quoad tandem in tutum abiit. Fœderati pertinaciter fuſos inſequuti ſunt, & quos equites ſternebant, pedites obtruncabant, ita vt non iam pugna ſed cruenta fieret trucidatio. Nemini enim ob ante acceptam parcebatur calamitatem, ſed omnes nobiles pariter, & ignobiles pecorum inſtar ſine diſcrimine mactabantur. Quidam aſcenſis nauibus eos, qui ſe aquis crediderant, obtruncare fruſtra manus in cælum rollentes, & lachrymis miſericordiam implorantes: nonnulli arboribus inſidentes auium inſtar pyxidibus deiecere: alii domus integras, in quas ſe hoſtes receperant incende F
re, ira vt vndique clamor, vlulatus, preces, ac morientium audirentur gemitus, ac longe plures fuga abſumeret, quam prælium. Tandem vero labore feſſi, ac hoſtium ſatiati cæde, à perſecutione deſiſtunt, & ad caſtrorum properant dire-

Frangit & attollit vires in milite cauſa.

Ardor militaris

Der verlorne hauff.

Pietas militaris in precibus ante pugnam.

Altera Caroli Burg. fuga.

B C D E

A direptionem, cum ſubito rumor oritur, Remondi Comitem magnis ac integris ad
uentare copiis. Is enim ex alia oppidi parte caſtra locauerat, vbi vehementer illud *Comes Remõtd*
tormentis quatiebat, vni huic rei adeo intentus, vt ne ſenſus quidem pugnæ tam
magnæ ad illum peruenerit. Nam poſt apertam etiam Domini ſui fugam multis ícti-
bus muros quaſſabat: impoſſibile enim nec credendum videbatur, fœderatos cum
tam immenſo hoſtium numero & tam repentine congreſſuros. Et profectò ſi quis *Cauſa cladis*
coniecturare velit, & hæc & aliæ Burgundi clades ob arrogantiam & hoſtium con- *Car. di Burg.*
temptum potiſſimum ſunt acceptæ. Tandem vero Comes de omnibus certior fa-
ctus collectis copiis, non ad hoſtes, ſed in pacatum abire feſtinabat omnibus tormẽ-
tis, & bellicis inſtrumentis relictis. Fœderati igitur rurſus in ordines redacti, hoſtis *Caſtra Burgun-*
B expectabant aduentum: ſed cum illum audirent abire, nec ob laſſitudinem inſequi *dica iterum à*
poſſent, iamque nox ingrueret, ad diripienda, vt cœperant conuerſi ſunt caſtra, quæ *Fœderatis dire-*
omni referta erant opulentia: ibique tribus manſere diebus ſpolia diuidentes, & la- *pta.*
bore exhauſta recreantes corpora. Signa & bellica tormenta ciuitatibus in prædam
ceſſere, reliqua à vulgo promiſcuo direpta ſunt. Cecidere in ea pugna (vt Fœderati *Ex copiis Bur-*
referunt) hominum millia triginta. Ego quidem cum aliquando ad pugnæ locum *gundicis 30000.*
acceſſiſſem, tam ingentes vidi oſſium aceruos, vt maior quoq; mihi cæſorum nume- *caſa.* *Ex fœderatis*
rus videretur. Additio. Hæ reliquiæ oſſium poſtea ædiculæ, in eam rem ibi extru- *tantum 200 de-*
ctæ, illatæ fuerunt, cum hac inſcriptione: *CAROLI inclyti & fortiſſimi Ducis Burgundiæ* *ſiderati.*
C *exercitus, Murathum obſidens, ab Heluetiis caſus hoc ſui monumentum reliquit Anno MCCCC-*
LXXVI Ex fœderatis vero vltra ducentos deſiderati non ſunt; plures vulnerati: De-
pugnatum eſt in die, qua decem millium Martyrum celebratur memoria. anno Sa- *Anno Chriſti*
lutis MCCCCLXVII. Fœderati antequam ad propria redirent, Sabaudiæ Ducis *MCCCCLX-*
ingreſſi ſunt prouinciam, vbi multis captis & exuſtis caſtellis, oppidum etiam Lo- *VII Dies pugnæ*
ſannum cepere, ſicque direptis, & omnibus vaſtatis locis, per quæ tranſierant, læti *male ominatus*
cum ſpoliis domũ ſunt reuerſi, non ſolum ab hoſtis tam potentis metu dehinc libe- *Loſanna.*
ri, ſed pecunia etiam, & multis rebus pretioſis admodum ditati. Poſt hanc cladem
multa, quæ Lotharingiæ Duci adempta erant, à Burgundo defecere, & ad prioris
Domini imperium ſunt regreſſa: inter quæ & Nanſeium fuit prouinciç illius caput. *Nanſeium.*
Verum cum Lotharingus non ignarus eſſet ingenii Burgundi, timere cœpit, ne in
D eum omnem belli verteret impetum. A fœderatis igitur petiit, vt ſi quando ab hoſte
urgeretur ei auxilium ſuis tamen ferrent ſtipendiis Quod haud grauate conceſſum
eſt, ob egregie enim operam in bello nauatam non parum amabatur, & fœderati
tutius eſſe putabant vicino, & illius quidem expenſis ſuccurrere, quam in propriis
finibus hoſtem excipere, & debellare. Burgundus interea ſuis è fuga collectis, haud
quaquam veris expectato tempore, ſed media hyeme Nanſeium obſedit, illudque a-
cerrime oppugnare eſt adortus. Nec Lotharingus cunctatus eſt, quin ſubito fœdera-
torum imploraret auxilium: quod & ſuo ſtipẽdio haud difficulter impetrauit. A Lu- *Ludouicus 2*
douico enim Francorum Rege, cum rei pecuniariæ premeretur inopia, vim auri in- *Francorum*
gentem mutui nomine acceperat. Nam cum is Burgundi potentiam, quam pridem *Rex.*
E expertus fuerat, timeret, clanculũ Lotharingo fauebat, & ſuccurrebat, quod & Ar-
gentineſes, ac reliqui faciebant ſocii. Per ſoluto igitur Fœderatis ſtipendio, cõfeſtim
illos Lotharingiam verſus ducere cœpit per loca iam antea à Burgundo deuaſtata, ac
poſt quatriduũ ſub horrendo frigore, ac ingẽte militũ fame & defatigatione nõ lon-
ge ab oppido S. Nicolai caſtra poſuit; quo etiam ingens equitatus aduenit, non ſolũ
a ſociis, ſed etiam à Francorũ Rege miſſus. Nil igitur morati ſequenti die ſtructis or-
dinib. ad oppidum S. Nicolai tendunt. Id enim magnis Burgundi tenebatur copiis. *S Nicolai oppi-*
Verum, cum muris careret, alioqui miris excultum ędificiis, confeſtim & prius fere, *dum in Lotha-*
quam hoſtis aduentum Lotharingi præſentiret, captũ eſt. Vbi iterum in Burgundos *ringia mœnibus* *deſtitutum*
eſt ſæuitum, ita vt nõ ſolum pecorum ritu mactarentur, ſed in præterfluentem præ- *Tertia ſtrages*
F cipitarentur. Pernoctatum eſt in eo oppido non ſine magna fame militum, ex qui- *Caroli Burgun-* *di exercitus.*
bus nonnulli vim mellis ingentem ibi inuentam deuorantes, ita inflati ſunt, vt non *Mellis eſus ani-*
ſolum vehementer ægrotare cœperint, ſed multi etiam vitam amiſerint. Burgundus *dior peſt media*
interim cum Lotharingi & fœderatorũ acceſſum percepiſſet, omnibus viribus Nan- *noxius*
ſeium oppugnare cœpit ſperans id priuſquã hoſtis auxiliũ ferret, expugnari poſſe.

Tota igitur nocte nunquam ab oppugnatione,& tormentorum ictibus,qui manifeſte à Fœderatis percipiebantur,ceſſatum eſt. Mane igitur,& eo die,qui tribus Regibus ſacer eſt, fœderati ſtructis ordinibus ad hoſtes properarunt, qui caſtra ſua egregie foſſis & tormentis munierant,ita vt non ſine aperto periculo laceſſiri poterant: quod confœderati intelligentes per regionis gnaros ſe ad diuerſum caſtrorum ſitum duci iuſſerunt. Per ſaltus igitur,vepres & torrentes circumducti magno labore loci ſuperarunt iniquitatem,rurſusq; in ordines redacti, feſſi & vdi (nam vehementer ningebat) ad hoſtes properabant. Burgundus interea cum hoſtes à tergo inſtare ſentiret,machinas eo iubet dirigi: Sed iam & priuſquam id fieri poſſet, certamen contractum erat,& iterum depulſis nubibus ſplendeſcere cœpit Magnis itaque viribus vtrimque pugnatum eſt: ſed tandem & poſt ingentem cædem victoria a fœde- A B

Caroli Burgundi interitus.

ratis ſtetit. Dux ipſe aut quod fugere nollet, aut quod non poſſet confoſſus periit: cæteri quocunque eos timor,aut ſpes ſalutis impellebat,diuerſi abiere: Eſtque iterum præda ingens parta, atque ita demum Burgundica bella Duce deſtituta ceſſarunt.

Eius elogium, & proſopographia.

Fuit Carolus Dux ſtaturæ mediocris, animi excelſi, magnanimus, ac vltra modum liberalis: iuſtitiæ, veritatis,ac pietatis cultor,bonorumque & virtute præditorum non tam amator, quam admirator,quibus pro viribus ſubuenire quærebat. Diuitiis vero ita præcellebat, vt in omnibus bellis nunquam inopia laboraret: cuius rei cauſa fuit modeſtum in ſuos imperium, & ordo mirandus. Ob tales igitur virtutes à ſuis non ſolum vt bonus Princeps, ſed tanquam pius parens cole- C
batur: nec ſub initium creditum eſt illum oppetiiſſe,ac multo tempore reditus eius

Hoſtis victus à victore honorifice ſepultus.

tanquam viuentis à pleriſque expectatus eſt, quamuis conſtaret, illum à Lotharingiæ Duce honorifice Nanſei eſſe tumulatum. Sola illum laudis gloria & iuſto maior cupido tranſuerſum egit, vnde aduerſa ſua fortuna tandem in confœderatos, & ruſticos (quos ipſe mendicos appellare ſolebat) impegit,

des gueux.

cum antea Francorum Regi leges dixiſſet, Imperio arma intuliſſet, Geldriæ Ducatum acquiſiuiſſet, Friſios domaſſet, Lotharingum expuliſſet, ac omnes vicinos iuſſa ſua exequi compuliſſet. Poſt Burgundi Imperium Ludouicus Francorum Rex Burgundiæ Ducatum à Domino de Alebertillius præfecto accepit,cui poſtea Nauarræ regnum ceſſit. Defecit

Anna Caroli Burgundi filia.

& Hannonia, magnaque Picardiæ pars,& ni Maximilianus Friderici Cæſaris natus, cui vnica Burgundi filia nupta erat,tantis periculis obuiam ire maturaſſet, Flandria, & Brabantia, cum Holandia, & Selandia, & omnibus prouinciis in Galli ditionem deuoluta, feudi nomine; vt ipſe prætendebat; peruemiſſet. Hinc diſcordiarum, motuum, ac bellorum initia emerſere, qui in præſentem vſque diem tam Burgundi, quam Galli ſucceſſores quaſi hæreditario iure diuerſimode exagitarunt. D
Heluetii interim à bellico quieuere tumultu: nulla enim potentia tanta erat, quæ illos poſt oppreſſum Burgundum laceſſere auderet. Submittebant tamen identidem, nunc Maximiliano, nunc Gallo petenti auxilia, non ideo tantum quod iuuentutem in militari diſciplina ſuam exerceri cuperent, ſed quia vtrumque timerent, ſeu potius odio haberent,ac vtriuſque partis ſucceſſus illis foret ſuſpectus. Et pro-

Armorum ratio & genus in Germania mutatur.

fecto omnes Germani arma, & eam militandi diſciplinam, qua nunc vtuntur, ab Heluetiis accepere, abiectis ſcutis, quibus antea omnium nationum more vtebantur: Experientia enim diſcebant, illa haud quaquam phalangi, & haſtatum violentiæ reſiſtere poſſe. Ac ideo ad meam vſque ætatem ſariſſas, bipennes & gladios ferentes Heluetii dicti ſunt,etiamſi in media Germania eſſent nati; quoad tandem ob Heluetiorum odium prouincialium militum nomen hoc eſt Landtsknecht emergere, & celebre eſſe cœpit. E

BELLI

A *BELLI HELVETICI LIBER*

Secundus.

SVPERIORI libro Suitenſium originem, & incrementum perquam bre-
uiter expoſui: nunc vero cauſam, & ſemina huius belli explicare conabor.
Sed priuſquam id fiat, non abs re forſitan erit, ſtatum eum, in quo tum
Germania fuerit, altius recenſere, quo facilius percipi poſſit, vnde tantus motus
ortum ſumpſerit.

Semina belli Heluetici

Status Germaniæ qualis eo tempore fuerit.

Poſtquam Maximilianus Friderici filius, Burgundi filiam in vxorem duxit,
totamque illius ditionem in ſuam redegit poteſtatem, maximis agitatus eſt procel-
B lis. Cum enim Gallus potentiam externi timeret Principis, nunquam deſtitit illũ
& clam, & aperto Marte laceſſere, populos ſubiectos ſolicitare, ac omnia moliri,
quo tantum hoſtem ex nuper acquiſitis ſedibus pellere poſſet. Nec id difficile fa-
ctu eſt viſum, cum ob populi odium, & leuitatem innatam, qui alienigenam domi-
num haud ęquis aſpiciebat oculis, tum ob iniurias, & exactiones quorundam, qui
Maximiliano chari erant, & non tam illi imponebant, quam vndique eum ſubditis
reddebant infenſum. Quotidie itaque prouinciæ, & ciuitates deficiebant, ſubditi-
que, a Gallo ſtimulati & inducti, Principi ſuo rebellabant, quoad Gallus randẽ poſt
multas acceptas & illatas clades à manifeſto deſtitit bello, populique ſubiecti ite-
rum ad officium rediere priſtinum: quos motus ſi quis deſcribere vellet, vel luculẽ-
C tiſſimam condere poſſet hiſtoriam: per multos enim annos vtramque exagitarunt
partem, ita vt nec præſenti æuo finem ſint adepti. Interea & dum Maximilianus ex-
ternis detinetur bellis, Matthias Vngariæ Rex ob cauſas relatu nimium longas Fri-
dericum Cæſarem vehementer vrgere cœpit, illique præter alia innumera vniuer-
ſam fere Auſtriam cum metropoli ipſa Vienna ademit. Erant tum Bauariæ Duces
admodum potentes, ac Auſtriæ domus æmuli, qui oblata occaſione freti & Cæ-
ſarem ipſum contemnebant, & multa quotidie per vim non deſinebant perpetra-
re. Albertus igitur Dux Ratiſponam ciuibus dedentibus occupauit: Georgius ve-
ro, qui ditiſſimus, & potentiſſimus habebatur, vicinas Sueuorum ciuitates & po-
pulos aſſiduis iniuriis infeſtabat, eoque inſolentiæ deuenerat, vt nec legatos eorũ
D audire vellet. Ciuitates igitur omni ope deſtitutæ ex Federici conſilio fœdera in-
ter ſe ineunt, quibus mox Prælati, vt vocantur, cum nobilitate ſe iunxerunt, ac bel-
lum Georgio, ni cœptis deſiſteret, inferre cogitarunt, qui cum inopinato vim tan-
tam contra ſe inſurrexiſſe cerneret, non ſolum innatum depoſuit faſtum, ſed ex
ſuperbiſſimo redditus eſt humilimus. Omnia igitur, quæ per vim ademerat, vt quo-
que reddere eſt coactus, ac ingẽtem inſuper pecuniarum ſummam perſoluere ad-
actus. Sed & Albertus Dux Ratiſponam reſtituere beneficii loco duxit: nam Fride-
rici gener erat. Mox igitur Fœderatio Sueuica eam induit arrogantiam, quam Ba-
uari nuper exuerant, nihilque imperium virtuti, ac potentiæ ſuæ eſſe duxit. Inte-
rim Matthias Rex moritur: nec longe poſt Fridericus ſuperſtes fuit. Ita Maximilia-
E nus non ſolum paternum recuperauit imperium, ſed Vngariam ingreſſus Albam
etiam Regalem vi cepit: dehinc in Germaniam reuerſus inferiorem, Philippo filiò,
qui poſtea Hiſpanorum imperium ſortitus eſt, regni tradidit habenas, is enim ado-
leuerat. Inde ad patruum Sigiſmundum Auſtriæ Ducem conuerſus vniuerſam di-
tionem illo reſignante, ſuſcepit.

Matthias Rex Vngariæ Fridericum III. Imp. infeſtat.

Duces Bauariæ.

Mors Matthiæ Regis Vng. & Friderici III. Imper.

Fuit Sigiſmundus, inter omnes ætatis noſtræ Duces optimus, humaniſſimus,
& liberaliſſimus Princeps, & potentia excellens, adeo vt inter cætera bella Venetis
quoque arma inferre ſit auſus, quos multis etiam cladibus affecit, & ni ſuorum pro-
ditione fuiſſet impeditus, egregiam procul dubio retuliſſet victoriã. Verũ (quem-
admodum in rebus euenire ſolet humanis) nec probitas eius tam inſignis, nec libe-
F ralitas ac munificentia immenſa, non ſenectus demum extrema illum à violentia
& proditorum iniuria vendicare potuit, coactus enim eſt inuitus etiam imperii ſui
habenas deponere, ac Maximiliano tradere Reg: quam tantam impietatem breui
dignæ ſubſecutæ ſunt pœnę. Tantis itaque ſucceſſibus nõ tam Maximilianus Rex,
quam potentes eius elati animo voluere cœperũt, ſub qua honeſta occaſione Hel-

Sigiſmundi Archiducis Auſtriæ elogium

uetiis bellum inferre,ac olim acceptas iniurias vindicare poſſent:& hæc potiſſima A
cauſa diſcordiarum fuit. Cœperunt igitur vicinos Churienſes, Engadinenſes,&
Griſenſes multis vexare iniuriis, nec non arces quaſdam Churienſis Epiſcopi oc-
cupare,& alia machinati,quæ animum eorum irritare poſſent. At illi,quamuis illa-
tas iniurias moleſte ferrent,conſilio tamen prius,quam armis experiri ſtatuerunt.
Miſsis igitur legatis Regis animum demulſerunt, ac Conſtantienſis Epiſcopi in-
terceſſionem impetrarunt,vt omnes diſcordiæ,ac illarum fomites iuris decideren-

Rex Galliæ Geldriæ Ducem in Philippum Maxim. I. filium concitat.

tur ordine. Interea Gallus contempta Philippi ætate, Geldriæ Ducem contra il-
lum concitauit. Vnde Maximilianus Rex in eius auxilium,antequam clades aliqua
acciperetur,properare fuit compulſus. Sed priuſquam abiret,ſuis mandauit, vt iu-
re potius, quam armis contendere vellent. At illi mandatorum immemores,aut B
quia Regis ſui animum clam percepiſſent, aut quod ſua ſponte violenter graſſari
cuperent,non ſolum iuris reſpuerunt æquitatem,ſed nouas etiam iniurias veteri-
bus addere,& aduerſarios ſtimulare cœperunt Illi vero videntes nec iuri,nec æqui-
tati ſupereſſe locum,clanculum cum Heluetiis, qui & ipſi quotidianis afficieban-
tur iniuriis fœdera ineunt(nam antea non penitus inter eos conueniebat) ſicque
ad repellendas iniurias ſe accingebant. Pariter & Cæſariani arma expedire, milites
inſtruere,ac ſedulo omnia ad futurum bellum præparare cœperunt Sed & Sueuiæ
confœderatos ex fœderis forma admonebant, vt inſtructi, & parati ad imminens
eſſent certamen,ſubmiſſis interim,qui aduerſarios igni, cæde, & rapinis laceſſere
non deſinerent,quibus repulſis,& animis vtrinque irritatis, bellum paulatim gli- C

Paulus Liechtenſtein,& N. Goſſembrot Patr. Auguſtanus.

ſcere,& initium ſumere cœpit. Eius rei culpam Heluetii potiſſimum in Paulum de
Liechtenſtein,& Goſſembrot Auguſtenſem olim mercatorem reiiciunt Hi enim
ex humili loco in altum elati diuitiis & potentia inter cunctos præcellebant Re-
gios, &,vt fertur, obſcuritatem ſuam inſigni aliquo facinore illuſtrare cupiebant.
Interea Curienſis moritur Epiſcopus, confeſtimque Cæſariani Epiſcopatus qui-
buſdam arcibus occupatis ſubditos quoque iuſſa facere compellunt, quibus reni-
tentibus,ac vim vi repellere conantibus, iterum res ad arbitrium Conſtantienſis
deducta eſt Epiſcopi, ac eo mox defuncto ad Auguſtenſem deuoluta Epiſcopum.
Sed interim ab iniuriis ceſſatum non eſt. Curienſes igitur,ac ſocii cum viderent ſe
nihil æqui impetrare poſſe,ne tamen ſubito rem tantam aleæ committerent, iterũ D
per legatos cum Cæſarianis egerunt:quibus non ſine ignominia reiectis cœpere il-
li ſe ad bellum accingere. Regii interim Monaſterii vallem occupare contendunt.
Quod intelligentes confœderati collectis copiis obuiam pergunt: ſed priuſquam
ad manus ventum,iterum induciæ factæ ſunt,exercituſque dimiſſi. At Cæſariani in
diſceſſu domus quaſdam ruſticas incendunt,pecoraque abigunt,quibus irritati cõ-
fœderati par pari referunt. Rurſus igitur copiæ reuocantur,& ad pugnam inſtituũ-
tur. Verum Cæſariani & viribus,& militum robore longe præſtabant, quibus tamẽ
confœderati licet ruſtica & collectitia manu conſtarent,nequaquam ceſſere. Præ-
cedebat confœderatorum exercitum vir quidam ſtaturæ ingentis, longiori lorica

Sacerdos prouocat hoſtes ad certamen.

indutus,ac galea tectus lata. Hic hoſtium ductores ad ſingulare prouocabat certa- E
men. Confeſtim igitur quidam emicuit, ac cum illo congreſſus lancea hominem
transfuerberauit,cumque illum ſpoliare contenderet,ob coronæ raſuram ſacerdo-
tem fuiſſe deprehendit. Interim totis concurritur viribus:ſed non diu certamen
perdurauit. Confœderati enim longe inferiores vincuntur, & multis ex ſuis amiſ-
ſis in fugam vertuntur:Cæſareani autem victoria illa egregie vſi ſunt: Engadinen-
ſem enim vallem ingreſſi eam totam vſque ad vicum Samez ferro,& igni vaſtarunt.
Inde & Monaſterii vallem combuſſerunt,ac diripuerunt, capta & abducta Abba-
tiſſa : nec his contenti ab alia parte oppidum Meienfeld occupant,nec non Fut-
denbergum in ſuam redegerunt poteſtatem. Confœderati vero cernentes ſe hoſti F
tam potenti haudquaquam pares eſſe,confeſtim Heluetios in auxilium aduocant,
qui nihil cunctantes è veſtigio copias eduxerunt,& in fœderatorum aduolant ſub-
ſidium,ſatius eſſe ducentes ſociis ferre ſuppetias,quam ſine illis bellum, quod ſibi
quoque imminere cernebant,ſuſtinere. Verum antequam vltra pergerent, ex ve-
teri inſtituto leges ſanciunt, quas vltra capitis pœnam iuramento quoque firmarũt

qua-

A quarũ hæc ferme ſumma fuit: *Duces ex fide cuncta peragunto. Milites diligenter imperio pa-* *Memorabiles*
rento: iniuſsi ordines haud derelinquunto: à tumultu, & ſeditionibus cauento: pugnantes ſi en- *leges militares*
stum, quantum fieri poteſt, ſeruanto: fugam nequaquam ineunto: ſocios fugientes cadunto: deuictis *Heluet. capitis*
hoſtibus ad ſpolia iniuſsi, & priuſquam victoria plane ſit parta, haud conuertuntor: ignem ædificiis *pœna & iure-*
iniuſsi ne iniiciunto: arma in hoſtico nec die nec noctu exuunto: à molendinorum exuſtione, Eccle- *iurando ſancita.*
ſiarum ſpoliatione mulierum, virginum & ſacerdotum violatione penitus abſtinento: captiuum
inter præliandum non ducunto, ſed interficiunto. Quod ſi quis contra fecerit, mors pœna eſto. Proin-
de inter cœtera etiam imperatum fuit, vt vnuſquiſque ex veteri inſtituto farinam
ex auena confectam, quantum ei in quatuordecim dierum cibum ſufficeret, nec
B non calceorum par nouum ſecum deferret, quo omni alio commeatu deficiente,
ſaltem per Menſis dimidium hoc alimento in hoſtico perdurare valerent. Verum
priuſquam vltra pergamus, precium fortaſſis operæ haud deerit, ſi palam feceri- *Quibus prouin-*
mus, quibus tum prouinciis fœderati, & Heluetii imperauerint, ita enim faci- *ciis imperarunt*
lius intelligi poterit, quantis viribus tanti belli molem ſuſtinuerint. Curienſes igi- *confœderati &*
tur, Griſenſes, & Engadinenſes eos Rhetiæ occupabant montes, qui ab Adula mō- *Heluetii.*
te, & Rheni fontibus ad Italiam vſq; pertenduntur. Heluetii vero longe etiam ma-
iorem poſſidebant terram, ſiquidem à ſolis ortu Adula monte ac Rheno fluuio à re-
liqua ſegregabantur Germania; ab occaſu ad Lingones vſque, quos nunc Burgun-
dos vocamus, pertingebant. Ac meridiem verſus non ſolum Iuraſſum montem ad-
C hærentes tenebant Alpes, ſed tranſgreſſi etiam multa ex Tricaſinis & Allobrogi-
bus (quos nunc Sabaudienſes vocant) occupauerant Baſilienſium vero fines occi- *Vide B. Pirck-*
du[illegible] terminabant oram, ita vt quidquid ab ortu Rheni Baſileam vſq; contineba- *heymeri Illu-*
tur, plane Heluetiis pareret. Præter ſolam vrbem Conſtantiam, & quatuor oppida *ſtrationem Ger-*
minora, quæ Rhenēſia vocantur, Waltzhut nēpe, Lauffenburg, Sekingen & Rein- *maniæ.*
felden. Nam ea iuris erant Auſtriaci. His igitur viribus Heluetii confiſi ad bellū
ſe accingebant. Nec ſecus agebant Cæſareani, ſiquidem ſociis aduocatis, Sueuis i-
pſi quoque vndiq; vires ſuas contrahebant. Heluetii igitur collectis copiis contra
Cæſarianos pergunt, qui caſtra poſuerant in loco montano, & anguſto iuxta Mey-
enfeld nomine Luzelſtein, vnde excurrentes, ac Rhenū tranſgredientes cūcta fer-
D [illegible] & igni vaſtabant: cœterum aduenientibus Heluetiis, cum ſe tantis copiis impa-
[illegible] viderent, retroceſſere. Heluetii vero progredientes oppidum Meyenfeld ite-
rum in ſuam redegerunt poteſtatem capto Barone de Brandis, in cuius ditione ea
[illegible] regio. Inde procedentes totā prouinciam Balgen ad Arlenſem vſq; montem
ſ[illegible] ſubiiciunt imperio, colonoſq; imperata facere cogunt, non parua ab iis extorta
pecunia. Quo facto rurſus contra Cęſarianos pergunt, q copias cunctas in oppido *Brigantium.*
Bregenz contraxerāt, quo Heluetios ab vlteriore ꝓgreſſione arcere poſſent. Quā-
primum igitur auditum eſt Heluetios appropinquare, Cęſariani ad arma concla-
[illegible]nt, duceſq; vt contra hoſtes educant, hortātur. At illi nihil temere agendum cē-
ſ[illegible]t, ſed priuſq̄ obuiam eant, ſpeculatores emitti iubent, q hoſtiles inſpiciāt copias,
E & Duces certiores reddant, q̄ magna Heluetii aduentarent manu. Verum accidit,
vt [illegible]ngens forte nebula exorta ita cūcta obfuſcaret, vt ſpeculatores nihil certi renū-
ciare poſſent. Milites igitur moræ impatiētes, magno clamore pugnę ſignū poſcūt,
& ni mox in hoſtes ducātur, vltro minātur ſe exituros. Ea militū importunitate Du-
ces coacti, licet inuiti milites eductos in ordinē redigunt, ſicque inſtructi ad hoſtes
[illegible]gunt, qui & ipſi magno ſilentio vniuerſis aduentabant copiis. Interea equites qui-
dam Cæſareani ꝓgreſſi in hoſtium incidunt equites, qui admodum pauci ſuorū an-
tecedebant agmen: quibus mox in fugam verſis, & à peditibus excepti à propinquo
cernunt hoſtiles copias plus q̄ ex viginti millibus conſtare hominibus. Verſis igitur
equis ad Duces aduolant, ingentem hoſtiū numerum aduentare nunciantes, quib.
F ipſi omnino eſſent impares: nā licet equitatu inſigni præſtarent, ſed tum tn̄ nume-
r[illegible] longe erāt inferiores. Igitur viſum eſt Ducibus, vt priuſq̄ confligeretur, retro du-
cer[illegible]ntur copię: iubēt igitur, vt milites nihil mutatis ordinib ꝑterquam q nouiſſimi
p[illegible]ore [illegible]ggerent, paulatim militari more regrederētur. Sed lōge aliter vox illa eſt ex-
[illegible]p[illegible]a. Milites.n. paulo ante feroces adeo ea exterriti ſunt, vt illā fugę ſignū eſſe pu- *Error magnus*
tarent. Aduentabāt interim Heluetii, & iā nouiſsimos, niſi quātū ꝓhibebāt eqtes, ad- *ex leui cauſa.*
orie-

oriebãtur. Fit igitur fuga aperta, ignauiq; fortes et vna fugere cogebant, omneſque A
Bregentiũ verſus tendunt. Erat lacuna ingens, in q̃ lacus æſtiuo tẽpore, & liquefacta
alpium niue reſtagnabat, tũ vero aqua carebat, ſed cœno altiſſimo erat oppleta. Ad
hãc fuga delati, quoniã iter illac recta Bregentiũ vergebat, tranſire conabantur: ſed
tanta erat foſſę latitudo, ac cœni profunditas, vt nemo illam exſuperare poſſet. Ingreſſi
igitur primi à ſequentibus conculcabantur, interimque fœda colluctatione
ab illuuie abſorbebantur, donec lacuna tandem penitus cadaueribus repleta ſequentibus
quoque tranſitum præberet: Et licet fugientes manifeſtam præ ſe cernerent
perniciem, vt tamen imminentem effugerent mortem, in manifeſtum ruebãt
interitum. Qui vero regionis gnari erant, paruo circuitu lacunæ euitarunt periculum.
Inſtabant interim Heluetii, ac nouiſſimos cædebant. Sed ab equitatu quem B
oppido formidabant, cohercebantur, quo minus ſolutis ordinibus temere inſequerentur.
Præter eos igitur, quos lacuna abſorpſit, pauci in perſecutione cecidere,
reliqui ſalui peruenerunt Bregentium. Mox ibi ab hoſtium liberati timore, contra
Duces tumultuari cœperunt, ac illis calamitatem hanc ferebant acceptam, quo
propriam culpam in aliorum reiicerent caput. Coacti igitur ſunt Duces militum
cedere impudentię, donec motus ille aliquantiſper deferbuiſſet. Et profecto ſi quis
recte conſiderare velit, non ſolum ea clades, ſed omnes aliæ ob militum præcipue
temeritatem, nimiumque hoſtium acceptæ ſunt contemptum, quum Heluetii nil
niſi ex præſcripto agerent, ac diligentiſſime diſciplinam ſeruarent militarem; Cæſariani
vero ac Sueui nimium propriæ confiderent virtuti: ex quibus potiſſimum C
Vlmenſes male audiebant, tanquam clamore eſſent ferociſſimi, manibus vero ignauiſſimi.
Hoc plane conſtat, vnica ea calamitate Sueuorum concidiſſe audaciam
vt deinde haud facile hoſtilem perferrent aſpectum, tametſi ad manus peruẽtum
nondum fuerat. Nec adeo ingens ſubmerſorum erat numerus: nam non vltra
quingentos ſunt deſiderati, licet quidam numerum hunc extenuent, alii vero adaugeant.
Cæterum timor ille cum ſemel militum occupaſſet animos, non adeo facile
potuit exſtirpari. Heluetii cum hoſti obuiam ire non auderent, conuerſi retro
abibant, igni interim, ac ferro cuncta deuaſtantes, aut paganos ære mulctantes. Inde
rurſus tranſgreſſi Rhenum, vndique in locis opportunis conſtituunt præſidia,
quo hoſtes facile à tranſitu arcere poſſent. Cæſariani vero, ac ſocii Sueui, quo acce- D
ptam ignominiam vindicare poſſent, poſt Heluetii exercitus diſſolutionem Rhenum
tranſgreſſi, oppreſſiſque præſidiis late igni, ac ferro ſunt graſſati, ac præcipue
Baronem de Saxo magno affecerunt detrimento. Cæterum cum per fumi ſignum,
quo Heluetii ſubſidium à ſuis implorare ſolent, hoſtes appropinquare intellexiſſent,
ingenti capta præda in tutũ ſe recepere, ac ita nunc hi, mox illi ſuperato Rheno
aduerſarios infeſtabant: Euenitq; aliquando, vt Heluetii ſtructis ordinibus per
Rheni tranſirent fluenta, qui hyemis illic tempore, & ante alpinæ niuis diſſolutionem,
priuſquam lacum Bregentinum ingrediantur, aliquando vadoſus eſſe conſueuit:
cumque anteriores iam terram attigiſſent, ſubito rumor exortus eſt adeſſe
hoſtes. Nam equites, qui ſtationem ſeruare ſolebant, cum Heluetiorum tranſitum E
percepiſſent, ſpeculantes adequitabant, ac Duces ſuorum agmen conſiſtere iubẽt,
donec explorari poſſit, quid hoſtis molitetur. Vnuſquiſque igitur in eo, quem ſortitus
erat, loco ſtetit, ordinibus plane ſeruatis, ita, vt ii, qui terram contigerant, illic
quoque conſiſterent, qui vero adhuc in flumine comprehenſi erant, in eo quoque
perſeuerarent, tametſi quidam ad humeros vſque & mentum vnda rigarentur, cũ
interim Rhenus vndique glacie oppletus deflueret, cuius ingẽtia fruſta milites per
ordinum interualla lanceis deriuantes protundebant, ſicque fere per duas perdurarunt
horas, donec renunciatum eſt nullas ſubeſſe inſidias, ſiquidem turpe putabant
hoſte non viſo retro abire; temerarium vero, inexplorato progredi vltra. Adeo
ſeuere tam hic, quam alibi militarem ſeruabant diſciplinam. Quæ res præcipuã F
illis peperit laudem & vtilitatem. Etenim reperti, quorũ pedes vi frigoris ambuſti,
quorundam manus, dum intentius nocturnas ſeruant excubias: quin & animas quidam
efflarunt, dum ignominioſum ac turpe putant ordinibus excedere. Sed vt ad
inſtitutum reuertamur, dum hæc circa Alpes, ac Rhenum aguntur, Briſgeuenſes,
& Sun-

Fuga exitiabilior militi quã ipſa pugna.

Heluetii tam obſeruantes diſciplinæ militaris, quam Cæſariani eiuſdem negligentes.

Fumus indicium petiti auxilii.

Mira Heluetici militis patientia.

A & Sungeuenſes iunctis vicinis copias colligunt, vt Heluetiorum fines inuadentes eos inſigni aliqua afficerent clade: De qua re Heluetii certiores facti ſubito eam, quam poſſunt, contrahunt manum, ac non longe à Baſilea hoſtium exſpectant aduentum, qui feroces magno appropinquabant agmine. Heluetii igitur longe inferiores ſe eſſe videntes (nam vix duorum millium explebant numerum) recipere ſe conabantur, diligenter tamen ordinibus ſeruatis. Quod videntes Cæſariani, qui vltra millia ſex erant, acrius inſtabant. Id Heluetiorum Dux cernens, ſuos collem verſus, qui non longe aberat, fugere iuſſit, ita tamen vt connexis brachiis ordines nequaquam diſſoluerent. Parent è veſtigio Heluetii, ac ſubito curſu collem verſus feruntur. Id videntes Cæſariani magno eos clamore, ac ſolutis perſequuntur or-
B dinibus: ac Dux Helueticus cum Cæſarianos temere inſequi, ſuoſque iam collis partem aſcendiſſe videret, magna voce illos inclamat, vt conuerſi hoſtes confuſos inuaderent, nil mutatis ordinibus, præterquam quod nouiſſimi primi deſcenderent. Heluetii vero, qui ſolita conſuetudine alto ſilentio Ducis capeſſebant iuſſa, imperio obediunt, confeſtimque ſtructis cœperunt deſcendere ordinibus, Cæſarianoſq; fortiter exceperunt. Id illi aſpicientes ſub initium conſiſtere, ac rurſus in ordinem redire tentarunt: ſed fruſtra. Aderant enim Heluetii, collectique diſperſos inuadebant, nec eos ſinebant adunari, ſed integris ordinibus vagos per-urgebant, quoad tandem omnes in fugam verſi ſunt, acciditque, vt rurſus militum temeritate inſignis acciperetur clades. Nam cædes haud adeo ingens fuit. Hel-
C uetii enim ordines ſoluere haud audebant timentes ne rurſus victoria è manibus eorum extorqueretur, ac ideo à perſecutione longiore ſe cohibuere. Interea Gallus cum Cæſarem Geldrenſi implicuiſſet bello, fœdus cum Heluetiis percutit, illiſque vt fortiter perdurarent, auxilia eſt pollicitus, ac pecuniam, confeſtimque vim non paruam pyxidum (*Bombardas* Itali à ſono vocant) cum Magiſtris ac puluere mittit ſulphureo: tum enim animo voluere cœpit, quæ poſtea re ipſa ſunt detecta. At Philippus Rheni Palatinus, nec non Straſburgenſes ac Baſilienſes bellum ſedare, ac pacem facere tentarunt: ſed ab vtraque parte repulſam tulete. Heluetii enim, qui ſe ſuperiores putarent, nihil æqui admittebant: Cæſariani vero maioribus confiſi viribus ignominioſam reiiciebant pacem, ac ſe plus, quã
D vnquam ad bellum accingebant. Ingentes igitur tam pedeſtres, quam equeſtres contrahunt copias, quas omnes Conſtantiæ iubent conuenire: inde enim Turgeuenſem regionem inuadere, ac deuaſtare intendebant. E Conſtantia igitur numeroſo egreſſi exercitu ſub initium vicum Ermelingen nomine occupant: in eo enim Heluetiorum excubabat præſidium, quo interfecto, aut eiecto vicum diripuerunt, ac incenderunt. Inde ad vlteriora progreſſi longe lateque cuncta populantur, & euaſtant. At Heluetii, qui euaſerant ad aliud confugere præſidium, quod iuxta Syluam Suaderloch nomine, adhuc in ſua manebat ſtatione, illiuſque implorant auxilium, ac præcipue Lucernenſes. Ii enim præter ſuorum cædem duas etiam pyxides, quas colubrinas vocant, perdiderant. Hortantur igitur ſocios, vt
E ſecum hoſtem adoriantur, quo acceptam ignominiam delere, & amiſſas pyxides recuperare poſſent. At illi, cum ſe longe inferiores cernerẽt, quã vt cũ copioſo exercitu congredi poſſent, ab inuaſione abſtinuerunt, ſed fumi ſigno vlteriora aduocant auxilia, ex altoq; quid hoſtis moliretur, conſiderabant, qui Heluetiorum contempta paucitate omnibus ſolutis ordinibus adeo ſecure cuncta agebat, & ferebat, ac ſi nemo hoſtis adeſſet. Interim vero dum tam temere graſſantur, Heluetiorum proximiores fumi ſigno excitati impigre ferunt ſuis ſuppetias, ac breui ita copiæ ſunt ad auctæ, vt circiter mille quingenti conuenirent homines. Verum nec ſic fortunam tentare audebant, cum cernerent hoſtes præter florentem equitatum tam ingenti quoque pollere peditatu, vt etiam decẽ millium numerum excederet. Verũ
F cũ illos adeo diſperſos, ac cũcta abſq; imperio, ac temere agere cernerẽt, ita vt nec equites ipſi ſtationes ſeruarent militares, ad eam deuenerunt ſpẽ, vt aliquid audendum eſſe cẽſerent. Diuiſis igitur copiis, quingentos fere præmittunt, qui locorum anguſtias, per quas Cæſarianis redeundum erat, occuparent: at cætera manus illos per ſyluarum tramites magno ſequebatur ſilentio loci opportunitatem quærens,

Obedientia militaris.

Clades accepta à Cæſarianis.

Rex Gall. inſtigat Heluetios cõtra Cæſarem.

Bombarda.

Pax fruſtra tentata.

Contemptus hoſtis nemini ceſſit bene.

Heluetii M. D. audent ſe opponere Cæſarianis plus quam decẽ millibus.

rens,quo facile hoſtem aggredi,& ſi res minus proſpere cederet, in tutum ſe reci- A
pere poſſet. Cæſariani etſi videbant paulatim hoſtium creſcere numerum,adeo ta-
men illorum deſpexerant paucitatem,vt nec ſuos à prædando reuocarent, aut cō-
poſitis incederent agminibus : Equites vero peditum ſecuti temeritatem vndi-
que ad rapinam diſcurrebant,cuncta agentes,& ferentes, incendioque miſcentes:
quamuis non deeſſent,quibus admodum diſpliceret tanta militaris diſciplinæ ne-
gligentia,ac fruſtra admonerent præſentibus hoſtibus non tam contemptim eſſe
Conſilia ſana non habent locum. agendum. Heluetii interim,qui taciti ſequebantur,loci nacti opportunitatem ma-
gno clamore nouiſſimos adoriuntur,cædunt ac proſternunt. Tumultus igitur ori-
tur ingens,ac pedites aduocabant equites ; illi vero pedites vt in ordines redirent,
hortabantur, obiterque pyxidum magiſtri ignem machinis admouere iubentur. B
Sed & illi tormenta adeo præda texerant,& onerarant,vt illarum vſus penitus inu-
tilis eſſet. Eduxerunt Cæſariani ingentem curruum numerum, vtpote qui potius
ad prædam quam prælium ſe exituros putarant : quorum aurigæ audito clamore
Fuga & clades Cæſarianorum. initium fecere fugæ. Et cum Heluetii vehementius inſtarent hoſtibus,nec pate-
rentur ordines reſtitui,illi aurigarum ſequuti exemplum pedibus ſibi quoque con-
ſulere cœperunt. Id cernentes equites & ipſi palam ad fugam inclinarunt, omneſ-
que pariter Conſtantiam verſus contendebant. Sed cum ad ſaltus venirent angu-
ſtias,illaſque occupatas inuenirent,penitus animum deſponderunt. Cum igitur an-
te, & retro Heluetii vrgerent,ingens clades eſt accepta,præcipue cum currus via-
rum impedirent exitus , Cæſarianique exiſtimarent hoſtem totis adeſſe viribus. C
Nemo igitur retroſpexit,priuſquam Conſtantiam veniſſet. Tametſi nec ibi fuga
ſtetit: quidam enim ob timorem vehementem in lacum,qui ibi vrbem alluit, ſe im-
merſere. Quod ſi Heluetii longius perſequuti fuiſſent,maiorem etiam cædem edi-
diſſent:adeo cunctorum animos metus occuparat:verum paucitati ſuæ diffiſi, ac
timentes ne & ipſi ob temeritatem cladem aliquam acciperent,ac partam victo-
riam è manibus emitterent,ab inſecutione deſtiterunt,equitatus potiſſimum cor-
repti timore quo ipſi penitus carebant. Ad ſpolia igitur conuerſi non ſolum præ-
dam recuperauerunt amiſſam,ſed & pyxidum vim cepere ingentem,multiſque au-
cti diuitiis ad ſolitas redire ſtationes. Ea in fuga circiter duo millia deſiderati ſunt D
Cæſarianorum,cum Heluetii vix vnum,aut alterum perdidiſſent militem, magnā
gloriam ob res tam egregie actas referentes. Cæſariani ac Sueui hac clade accepta
Cæſarem aſſiduis aduocabant literis,oſtendentes nil niſi ipſo præſente peragi poſ-
ſe:accelleraret igitur,ac cunctas imperii conuocaret vires,quo Heluetiorum reſiſti
Cæſar ex Geldria mouet contra Heluetios, adhibitis auxiliis Principum & ciuitatum Imperii. poſſet violentiæ. Cæſar etſi Geldrenſi implicitus eſſet bello,illud tamen quibus po-
tuit,compoſuit conditionibus,confeſtimque exercitum in Germaniam præmiſit
ſuperiorem,cunctiſque Principibus,ac Ciuitatibus Imperialibus imperauit, vt au-
xilia,quo Heluetiorum domari poſſet peruicacia,ſubmitterent. At illi licet parere
cogerentur, ſegnius tamen & inuiti,minores quoque,q̄ imperatæ fuerant,copias
Bellum minime neceſſarium. emittebant:nouerant enim bellum hoc nulla neceſsitate,ſed ſolum ob animorum E
impotentiam,& arrogantiam contractum eſſe. At Sueui admodum moleſte cun-
ctationem hanc ferebant,& cum ſe factis vindicare non auderent, aut nequirent,
tamen(vt ſolent) propriam culpam in reliquos imperii reiiciebant ſubditos, quaſi
per eos ſtetiſſet,quo minus Heluetii debitas luiſſent pœnas. Fiebant interim ex-
curſiones variæ.cum iam Heluetii Rheni tranſcenderent fluenta, mox Cæſariani
nauibus Lacum Bregantinum traiicerent,ita vt quotidie non parua damna,incen-
dia, & deprædationes acciperentur, & inferrentur, quibus vtrinque infiniti ab-
ſumpti ſunt milites. Nemo enim capiebatur,ſed indifferenter cuncti,qui in hoſtiū
Thungen oppidum. veniebant poteſtatem,cædebantur. Erant Comites de Sultz, Turegenſium ciues,
poſsidebantque oppidum nomine Thungen, opportuno in loco ad irruptionem F
ſitum. Eo potiti ſunt Cæſariani, ſiue Comitibus dedentibus (vt Heluetii ſuſpica-
bantur)ſeu vt occuparetur conniuentibus, moxque illud ingenti cum equitum,
Plumeneck. tum peditum muniunt præſidio,cui præfecerunt nobilem quendā nomine Theo-
doricum de Plumeneck,qui antiquus & peculiaris Heluetiorum hoſtis erat, ac il-
los plurimis affecerat incommodis. At Heluetii rem tanti momenti nequaquam
con-

A contemnendam eſſe cenſentes confeſtim eductis copiis oppidum obſident, oppugnant, & tormentis quatiunt. Verum Theodoricus ille, qui paulo ante magnam præ ſe tulerat arrogantiam viſo hoſte adeo animo concidit, vt clam cum eo prodito paciſceretur præſidio, moxque dimiſſus nocte cum iis, quos ſaluos eſſe cupiebat, clam euaſit. At reliqui cum amiſſo Duce ſe proditos eſſe intelligerent, & ipſi quoque cum hoſte pepigere, vt impetrata ſalute emitterentur. Introducti igitur Heluetii vniuerſos equites armis ac veſtimentis ſpoliant, ſicque dimittunt reſeruatis primoribus, quos ſecum (vt Cæſariani aiunt) contra pacta abduxerunt, oppidum vero incenderunt, ac diruerunt. Ita inſigne mille equitum præſidium cum vexillis duobus peditum ignominioſam deditionem fecit, & cum ſe viriliter de-

Proditor ſpa[illegible].

Heluetii mini-me [illegible].

B fendere potuiſſet (nam Heluetii haud facile oppida oppugnare ſolent) maluit tamen turpiter hoſti cedere quam vllum virtutis oſtendere ſpecimen. Hoc oppido capto, oppreſſoque præſidio haudquáquam quieuere Heluetii, ſed temporis vſi occaſione, populariter egreſſi ſunt, vt Walgeuenſes, qui defecerant, rurſus imperata facere cogerent. Id Walgeuenſes præuidentes vallem, per quam ingreſſus parebat, foſſa ac vallo egregie muniunt, & non tam ſuos, quam vicinos cunctos in ſubſidium aduocabant. Conuenerat & equitatus inſignis equorum quadringentorum in oppido proximo Veldkirchio: hi omnes auide Heluetiorum exſpectabant aduentum. At illi nihil cunctantes recta contra Walgeuenſes pergunt. Verum cum ingreſſum munitum, ac præſidio cuſtoditum inuenirent, copias diuiſe-

C runt, & vna parte munitiones aggreſſi ſunt, altera per occultas ſemitas loci ſuperarunt aſperitatem. At qui in munitione excubabant, viriliter hoſtium impetum, ſo[illegible] terque locum defenderunt, ita vt Heluetii perrumpere nequirent: qui vero ab alia parte per anguſtias irrepſerant, in colle & loco ſuperato ordines inſtruere cœperunt. Aduenuint interim equites, conueneteque copiæ pedeſtres circiter [illegible] egregie armis inſtructi, animo quoque nimis magno & elato præditi, qui vt primum hoſtilem inſpexere aciem, illam inuadere parabant, ſed impetum fluuius latus ac profundus à montibus per vallem torrentis inſtar ruens (Illam incolæ vocant) retardabat, equitibus quoque ob vehementiam vix permeabilis.

Ille fluuius.

D [illegible]nim igitur pedites nimio pugnæ ardore tranſgredi cœperunt, reclamantibus Ducibus, ac ſummopere orantibus, ne adeo temere in hoſtes ruerent, quorum vires nondum norant, ſed citra flumen ſecuti exſpectarent, donec omnia certius explorari, ac renunciari poſſent. At illi ſuis qui munitiones defendebant, ſuccurrendum eſſe clamarunt, quos ex frequentibus pyxidum tonitruis vehementer vrgeri intelligerent: moxque non ſine ingenti periculo amnis ſuperarunt violentiam, in ordineſque regreſſi hoſtium ex colle, in quo conſtiterant, præſtolabantur deſcenſum. Præerat equitibus nobilis quidam nomine Burckhardus de Knöting eques auratus ſenex, ac rei militaris peritiſſimus, qui cum militum impetum refrenare nequiret, manifeſtum tamen cerneret periculum, centum circiter equites

E flumen tranſgredi iubet, ne tamen cum hoſtibus confligerent admonuit, ſed ſolum illos cohiberent, ne latius excurrere auderent: iam enim palam videbat quid eſſet futurum. Reliquum vero equitatum per turmas ſuper fluminis conſtituit ripam. Cæterum Heluetii immobiles, ac quieti in ordines tamen redacti ab alto ſtolidam hoſtium proſpectabant audaciam, & vt magis augerent illorum temeritatem, timorem ſimulabant, copiarumque ſuarum, quantum poterant, celabant multitudinem, ac ita contrahebant, vt vix decem millium eſſe viderētur, cum numerum illum etiam duplo ſuperarent. Cæſariani igitur, cum aliquantiſper exſpectaſſent, vt hoſtis in planum deſcenderet campum, poſtquam illum videre immobilem, ac tuto ſe continentem loco, moræ pertæſi vltra pergere, & collem aſcendere cœpe-

F runt, ingentique audacia, nec vi minori hoſtium inuadunt aciem, qui & ipſi militũ [illegible]ero & loci adiuti opportunitate viriliter illos excipiunt. Fit igitur prælium ingens, obſtinateq; ab vtraq; parte pugnatur, ac ingens editur cædes, omniaq; interim pyxidum ſonitu, clamore, & tympanorum reſonant ſtrepitu. Erat inter Heluetios vir quidam audaciſſimus, ac rei militaris peritiſſimus, nomine Henricus Wolleben: hic nihil dubitauit caput ſuum pro patria deuouere, accepta enim longiori

Prælium inter Heluetios & Cæſarianos.

Decem Heluetius pro patria ſe deuouit.

F bipen-

bipenni (Hellenbarten vocant) quam tranſuerſe ſubmiſit hoſtium haſtis, illiſque e- A
leuatis tamdiu perſtitit, ac vſum hoſticarũ impediuit haſtarum, donec multis con-
foſſus vulneribus deſtitueretur viribus, ac moriens procumberet in terram. Ea igi-
tur parte potiſſimum Cęſarianorum labefactata eſt acies. Interea equites quieti pu-
gnam aſpiciebant, non ideo ſolum quod Ducis obſeruarent imperium, ſed quia pe-
Ilſing patricius Auguſtanus. Exemplum probi & fidelis famuli.
riculi plenum videbatur collem aſcendere, & tam iniquo confligere loco. Verum
vnus ex eis Ilſing nomine magnæ exiſtimationis vir & audax, cum turpe duceret e-
quites quietos, peditum inſpicere certamen, ſubditis calcaribus equum contra ho-
ſtes concitat, & alios vt ſequerentur, hortabatur: ſed fruſtra. Nemo enim eum ſe-
quutus eſt præter famulum vnum, qui cum videret quanto ſe herus diſcrimini cõ- B
mitteret, illum inclamauit, vt à cœpto deſiſteret: quod audiens ille ſe conuertit,
& cum ſe ab aliis deſtitutum videret, reditum maturabat: ſed lapis pyxide excuſ-
ſus equum illius proſtrauit, qui caſu ſuo Dominum ita oppreſſit, vt ſurgere haud
quiret. Id cernens famulus, ex equo deſiliit, ac Dominum multa vi extractum
tanto eripuit periculo. Fuit & illi ſaluti, quod hoſtibus acie excedere prohibi-
tum fuerat, qui longe honeſtius putabant ſi imperii memores eſſent, quam ſi mul-
tos etiam oppreſſiſſent equites: euenit tamen, vt famulus ille, licet amiſſo equo,
euaderet, nam cum alium equitem haud procul inde inclamaret, vt illum ex-
ſpectaret, licet armatus poſt tergum illius in equum vnico aſcendit ſaltu, ſicque
ſaluus non ſine laude ad ſuos eſt reuerſus. Perdurabat interim prælium, ſummiſ- C
que certabatur viribus, nec retulere pedem Cæſariani, priuſquam cuncti cecide-
re, qui in prima conſtiterant acie. Quod cum reliqui vidiſſent, ac iam non ſolum
à fronte vrgerentur, ſed paulatim à lateribus quoque circumuenirentur, pedem
aliquantulum referre ſunt coacti. Quod vt ſenſere Heluetii acrius ſigna intule-
Cæſariani fugiunt, & partim in amne ſubmerſi pereũt.
runt. Quem impetum cum Cæſariani diutius perferre nequirent, in fugam ſunt
conuerſi, tametſi illa non à primis, ſed vltimis initium ſumpſerit. Recta igitur ad
amnem fugerunt, in quem cum improuide ſe immergerent, gurgitibus abripie-
bantur, ac ſuffocabantur, ita vt non pauciores aquæ abſumpti ſint impetu, quam
in ipſa cecidere acie. Id Heluetii videntes à colle deſcenderant, laxataque fron-
te primores perſequi iubent fugientes, ipſi vero ſtructis ſequebantur ordinibus. D
Quod equites cernentes & ipſi ſe fugæ mandare ſunt coacti. Tranſgreſſi igitur
flumen reliquo ſe coniungunt agmini. At perſecutores illi non contenti hoſtes
vltra amnem fugaſſe, connexis brachiis, ne aquæ abriperentur impetu, ipſi quoque
flumen tránſgredi cœperunt: & iam quidem vlteriorem contigerant ripam,
cum Ducum iuſſu præconis reuocantur voce: timebant enim ne ab equitatu
circumuenirentur. Confeſtim igitur imperio parentes rurſus ſe verticibus com-
mittunt, ad ſuoſque reuertuntur ſalui. Id videntes equites & ipſi taciti Veldkir-
Temeritatis infelix exitus.
chium verſus abiere. Et hic fuit exitus cœpti tam temerarii. Cæterum deſidera-
torum numerus iniri haud potuit, quum non pauciores vi fluminis perierint,
quam pugnandó cecidere in acie. Hoc conſtat, optimum quemque, & animo- E
ſiſſimum ferro conſumptum eſſe. Et erant illi non ſolum milites, ſed & præſtan-
tiores regionis illius digni profecto ob virtutes qui conſilia ſecuti fuiſſent ſanio-
ra. At Heluetii, cum iam de Cæſaris aduentu certiores redditi eſſent, haud vltra
ſunt progreſsi, ſed imperata incolis prouinciæ pecunia ingenti, acceptiſque obſi-
dibus confeſtim retro abiere. Erat ſummum odium inter Hegeuenſes, & Helue-
tios, quemadmodum inter omnes fere ſolet accolas. Augebatur id iniuriis quo-
tidianis, conuitiiſque aſsiduis. Quod Heluetii vltra non tolerantes collectis viri-
Hegeuenſes ſpauidantes.
bus eam prouinciam ſunt aggreſsi ac cuncta ferro, ac igni vaſtare cœperunt. Ve-
rum tantum abfuit vt Hegeuenſes, qui paulo ante verbis fuerant ferociores, ob-
uiam irent, vt etiam deſertis præ formidine caſtris munitiſsimis omnes fortunas F
ſuas hoſti diripiendas relinquerent.

Heluetii igitur per totam regionem diſcurrentes omnia ferebant, ac age-
bant, & quæcunque capiebant, mox incendio conſumebant. Venere igitur in eo-
Auita latrocinia nobilium.
rum poteſtatem arces quædam inexpugnabiles, & quæ ſi defenſæ fuiſſent, nul-
la vi capi potuiſſent. Verum nobiles illi non tam audaces erant ad reſiſtendum ho-
ſti ar-

A ſti armato, quam apti ad exercenda latrocinia, & deprædationes viatorum. Nam
quæſtum illum a maioribus acceptum ſtrenue exercebant, exiſtimantes non par-
uum fortitudinis, ac nobilitatis eſſe indicium, ſi furum inſtar raptu, & ex aliorum
viuerent miſeriis. Multa igitur male parta male quoque periere, ac decem millia
aureorum vnico in caſtro Hoburg ſunt reperta, quæ Dominus illius ex multorum *Hoburg.*
hominum congregarat ſpoliis. Quidquid enim vndique rapiebatur, ad Hege-
uenſes tanquam aſylum latronum ac furum deferebatur. Progreſſi igitur Helue-
tii oppidum Stokach, quod deditionem facere renuebat, obſederunt, illudque py- *Stokavv.*
xidibus oppugnare, & vehementer quatere cœperunt: ſed non minori vi à præſi-
dio, quod immiſſum fuerat, eſt defenſum. Offendebantur & hoſtes pyxidum iactu
B aſſidue ex arce Nellemburg quæ in colle vrbi imminente ſita eſt. Cum igitur ſe *Nellemburg.*
fruſtra niti cernerent (nam Heluetii haud facile vrbes oppugnare ſolent) ſuis par- *Vide ſupra.*
centes collectis vaſis abire maturabant. Audiebant enim Cæſarianos magno ad-
uentare exercitu, quem vndique ad vrben propinquam Vberlingen nomine accer- *Vberlinga.*
ſierant, ſperantes ſe hoſtem (vt ſemper optauerant) in apertis deprehendere poſſe
campis, quod & ille, cum omni careret equitatu, admodum formidabat. Verum
antequam ad propria regredi poſſet, Cæſariani mille, & quingentis ſuperuenere
equitibus armis & equis egregie inſtructis. Heluetii igitur imminens cernentes
periculum, mille ex ſuis delegerunt, qui tamdiu equites ſuſtinerent, donec reli-
quus exercitus cum impedimentis & inutili turba planitiem ſuperaret, & oppido
C Stain appropinquaret. Erat igitur profectio illorum non admodum fugæ diſſimi- *Stain oppidum.*
lis. Vnuſquiſque enim accelerabat ac ob equitum timorem prior eſſe cupiebat: &
profecto ſi equites omiſſis mille illis impetum in reliquos feciſſent, non paruam
cladem inferre potuiſſent. Nunc vero dum nouiſſimos tantum perſequuntur, oc-
caſionem rei bene gerendæ è manibus emiſere: quamuis nec illos aggredi aude-
rent, ſed ſemper nouiſſimos premendo inſequerentur, qui diligenter ſeruatis or-
dinibus pergebant, non ignari in quanto periculo eſſent conſtituti. Vt tamen ſuis
euadendi præſtarent poteſtatem, dignam pro patria mortem nequaquam recuſa-
bant. Tandem ad vicum magnum peruentum eſt, qui paulo ante conflagrarat, in
quo equites hoſtem permanſurum, ac ſe defenſurum putabant, nec longius crede-
D bant progreſſurum. Commode igitur peditum auxilio, qui nondum aduentarant,
ſine ſuo periculo illum opprimi poſſe ſperabant. Sed longe opinione ſua decepti
ſunt. Heluetii enim recta per vicum tranſgreſſi ſuorum ſequebantur veſtigia. Vn-
dique igitur ab equitibus conclamatur, rem eſſe indignam, ſi hoſtis tam imbecillis
in patentibus etiam campis ex eorum laberetur manibus: audendum igitur eſſe
ne tanta occaſio rei bene gerendæ omitteretur. Quibus vocibus equitum Duces
coa[illegible] ſunt equitatum in ordinem redigere, & totis viribus concurrere. Erat illo
d[illegible]e Francorum acies prima, Sueuorum vero ſubſidiaria: alternis enim diebus vi-
ces commutare ſolent. Verum ne Sueui ſe contemptos putarent, prima Sagitta-
riorum illis commiſſa eſt acies. At Heluetii equites in ordinem redactos, & iam
E congredi paratos eſſe cernentes, & ipſi conuerſi demiſſis haſtis equites excipere
parabant. Sagittarii igitur Duce Sueuo nobili quodam de Rechberg viriliter il- *Rixa & conui-*
los aggreſſi ſcorpionum ictibus proſternebant: Francones vero haſtati cum ho- *cia inter Sueuos*
ſtilem aciem adoriri deberent, plane declinarunt, ac circumactis equis rurſus ad *& Francos.*
priſtinum regreſſi ſunt locum; quos & Sueui haſtati ſunt ſequuti nequaquam ho- *Rechberg.*
ſtes aggredi audentes. Equites vero Sagittarii cum haſtatos tam ignauiter agere
cernerent, & ipſi ab vlteriori abſtinuerunt congreſſu: aſſiduo enim pyxidum ia-
ctu vulnerabantur. Accurrens igitur Dux Sueuus Francones multis proſcidit
contumeliis, timidos illos & indignos, qui equites militarent, appellans. Nam
communem ignominiam priuatum etiam augebat periculum: in brachio enim
F pyxidis iactu magnum acceperat vulnus. Verum nec pudor, nec conuicia Fran-
corum reſtringere poterant timorem, ſed immoti qualvis potius ſufferebant con-
tumelias, quam hoſtium lanceas obuerſas: potiſſimum vero Dux eorum male
audiuit, cuius nomen etſi ſciam, non tamen manifeſtabo. Heluetii vero cum hoſtes *Hoc eſt parcere*
non amplius inſtare viderent, côuerſi & ipſi magnis paſſibus accelerarunt ad ſuos, *perſonis, dicere*
de vitiis.

qui iam exſuperata planitie præmiſſiſque impedimentis ſuos ſequentes magno exceperunt gaudio, vtpote quos iam morti deſtinarant, & nunquam putaranr reuerſuros. Equites quoque & ipſi conuerſi retro abierunt, alius in alios, vt fieri ſolet, culpam reiicientes. Nam Sueui Franconibus ignominiam tantam acceptam fetebāt; Francones vero Sueuos incuſabant, quod nec ſine illis hoſtes aggredi fuiſſent auſi, cum tot numero fuiſſent, vt etiam abſque Franconibus victoria potiri valuiſſent, potiſſimum cum quotidie de primo congreſſu contendere ſolerent. Sicque turpiſſimis inuicem contendebant maledictis, cum tamen neutra pars timorem tam turpem, & ignominiam acceptam iuſte excuſare poſſet. Interea Cæſar aduenit, tuſſuſque Imperii Principes, ac ciuitates in ſubſidium properare ſunt iuſſi. Qui nihil cunctati partim ipſi aduenere, partim copias ſuas ad bellum miſere inſtructas. Cæſar vero de omnibus certior fieri cupiens, ac ſingula diſcutiens reperit, non tam militum temeritate, & inobedientia, quam Ducum imperitia, & ignauia tot calamitates acceptas eſſe. Vt igitur dehinc circumſpectius ageretur, cūcta loca Heluetiis obnoxia, præſidiis munit, commeatum mittit, & vbique diligenter excubias, ac ſtationes fieri iubet: ipſe interim aduenientes copias per loca diſtribuit opportuna, quoad totis collectis virib. ſumma vi hoſtes inuadere poſſet. Ego igitur à Republ. Nurenbergenſi Dux electus ad Cæſarem ſum miſſus cum peditibus quadringentis, ac ala vna equitum ſexaginta, pyxidibus ſex, quas colubrinas vocant, & vna maiori, nec non curribus octo, qui commeatum, puluerem ſulphureum, tentoria, & reliqua ferreni neceſſaria. Iūctus eſt mihi inter reliquos nobiles eques quidā auratus nomine Ioan. de Beyrſtorff, vir rei militaris peritiſſimus, & tribuni, ac centuriones egregie omnes in armis exercitati. E Nurēberga igitur egreſſus recta ad Cæſarē, q̃ tum iuxta Bregantię lacū agebat, p rexi, per Sueuiāq; non ſine periculo & incolarum indignatione copias duxi. Nurēbergenſes. n. tum nequaq̃ Sueuorum, ſed Bauariæ Ducum vtebantur ſocietate: q̃ quidem Sueui ægerrime ferebant. Dolebāt inſuper, q̃ ipſi multis ex ſuis amiſſis, ingentiq; pecunia abſumpta Nurenbergenſiū copias adhuc integras viderent, & tum demum ad belli munia exeunres. Non æqs igitur oculis Notdlingenſes, & Vlmenſes, ac reliqui, p quorum fines eundum erat, noſtrum aſpiciebant tranſitum. At Cæſar cum me appropinquare audiret, obuiam miſit, ac iuſſit, vt ad oppidum Ternung (ibi enim agebat) accederem: eſt illud ad lacūm Bregentinum in ditione Comitum de Montfort. Parui igitur, ac confeſtim illuc perrexi. At Cęſar vt copias, quas adducebam, intueretur, in campum equo inſidens proceſſit, ac diligenter illas inſpexit, non ſine animi oblectatione, vt ex vultus hilaritate potuit deprehendi. Et enim tam pedites, q̃ equites cuncti rubris induti erant veſtimentis, quo colore & currus tecti erant. Armis præterea egregie muniti ac inſtructi, veterani omnes, & è multo electi numero, magna ex parte Cæſari noti, ſub quo multis annis ſtrenue dimicarant, præcipue tribuni ac Centuriones, quos Cæſar humaniſſime compellauit. Solummodo copiarum paucitas ab æmulis reprehendebatur, cum Vlmenſes duplo etiam maiora ſubmiſiſſent auxilia, nequaq̃ conſiderantibus Sueuorum, ac Nurenbergenſium cauſam longe eſſe diuerſam, cū illi nulla coacti neceſſitate bellum Heluetiis intuliſſent; Norinbergenſes vero nil præter Cæſaris obedientiam in Heluetios armaret. At Cæſar ipſe nil talibus mouebatur cauillis, ſed palam reſpondit, ſe malle veteranos, quam bis totidem tyrones. Et erat Cæſar inter alias animi dotes hac præcipue virtute prædirus, vt haud facile calumniatoribus aures præberet, ſed obnixe eorum foueret innocentiam, quorum nondum culpa erat comperta Et profecto ni Cæſar moribus fuiſſet tam laudandis, nil miruin ſi Nurenbergenſes tum à Cæſarea ēr penitus excidiſſent gratia, cum vndiq; improborū oppugnarentur machinis: q̃ quid enim ſiniſtri accidebat, aut cōminiſci poterat, q̃ innocentibus notā aliq̃ inurere valeret, id omne in Nurenbergen. tefere barut caput, ita vt etiam occulti fœderis cū Heluetiis, ſubmiſſiq; inſimularentur ſubſidii. Quod q̃dem ob nullam aliam fiebat cauſam, q̃ odium ſingulare, ac puerſi animi prauitatem, & q̃ nonnulli libenter culpam ppriam aliorum rexiſſent innocentia. At Cæſar me ad oppidum Lindau, moxq; Veldkirchen ducere iuſſit, quo paulo poſt ipſe quoq; venit: acceperat. n. Griſenſes, Curienſes ac Engadinenſes deli-

Translatio culpa hominib familiaris. — *Aduentus Cæſaris.* — *Cauſa ſuperiorū calamitatum.* — *B. Pirckheymer copiarum Norecarum præfectus mittitur in Helnetiam.* — *Sueuorum aduerſus Noremb. Rempubl. indignatio.* — *Cæſar copias auxiliares Norembergenſium lætus libenſq; excepit.* — *Pauci Veterani multis tyronibus meliores.* — *Cæſar nil mouetur calumniis.* — *Translatio culpæ in alios familiaris hominibus.*

[Margin letters: A, B, C, D, E, F]

A deliberaſſe ingenti ſuorum manu in prouinciam irrumpere. Id ne fieret, totis viribus occurrendum eſſe cenſuit. Vndique igitur copias Weldkirchen conuenire iuber, vt ſuperatis montibus hoſtes ab inuaſione coerceret, & vt illorum vires diſtraheret, Singeuenſes, ac Briſgeuenſes hoſtilem terram inuadere iuſſit. Qui nihil morati magnis collectis copiis per Tornacenſem agrum irrumpere parabant: id cum Heluetii reſciuiſſent, confeſtim occurrunt, ſuoſque in aciem conſtituunt, cōfligere parati, ſi quis obuiam iret Id videntes Cæſariani magis de fuga, quam de pugna cogitare cœperunt. Turpiter igitur dilapſi ad propria cum ingenti rediere ignominia. Nec Heluetii longius illos proſequuti ſunt equitatus potiſſimum timore, ſed exuſtis villis quibuſdam & ipſi abiere retro. Interea dum Cæſar in contra-

Cæſarianorum fuga.

B hendis diſtinetur copiis, Engadinenſes cum ſociis opinione celerius egreſſi per Monaſterii vallem in campum (vt vocant) Malſenſem erumpere conabantur. Ea eſt planities inter alios montes latiſsima, fertilis, & amœna, oppidis & multis exculta villis, & ædificiis, in cuius ſummitate Atheſis oritur fluuius, qui inde Italiam verſus magno labitur impetu. Cæſariani igitur vt hoſtes ab ingreſſu arcerent, Monaſterii vallem, per quam introitus patebat, foſſa ac vallo egregie muniuerant, præſidioque impoſito diligenter obſeruabant. Verum cum hoſtium percepiſſent aduentum, vndique populariter ad defenſionem aduolant. Aderant interim hoſtes maximis copiis, ac magna vi munitiones ſunt aggreſſi, verum longe maiore ſunt reiecti, ita vt ſemel ac iterum reuerſi fugæ ſe mandare cogitarent: ſed inſtabant Duces

Campus Malſenſis in Valle monaſterii.

Atheſis fluuius.

C à tergo non ſolum verbis, ac hortationibus, ſed verberibus etiam, minis & conuitiis ſuos in aciem redire cogentes. Diu igitur certatum eſt, multique hoſtium è vallo pyxidum maxime cadebant ictibus. Videntes igitur quod perrumpere non valerent, diuiſis copiis per ſemitas inuias, & occulta montium præcipitia potius ruebant, quam deſcendebant, Cæſarianoſque à tergo aggreſsi nouiſsimos cædere inceperunt. At equites hæc cernentes nullas ſuis ferebant ſuppetias, ſed immoti, ac quieti ſuorum inſpiciebant diſcrimen, licet magno præſtarent numero Cum igitur Cæſariani à fronte & à tergo vrgerentur, primum munitiones derelinquere ſunt coacti, deinde etiam acie profligati ad fugam inclinarunt manifeſtam. Quod ſi illis equites in tempore auxilium tuliſſent, aut plane viciſſent, aut hoſtes ſaltem

Equitum ignauia in prælio.

D ab ingreſſu arcuiſſent. Nunc vero ſuorum deſtituti ope vltra reſiſtere non valebant. Iniecit & illis timorem bouinum cornu inflatum ab hoſtibus: nam eo decepti ſono, Vrienſes ac reliquos Heluetios aduenisſe putabant; illi enim inter pugnandum eo ſonitu ſuos ad prælium animare ſolent. At equites cum ſuorum cernerent fugam, non ſolum hoſtes in planitie aggredi aut cohercere auſi non ſunt, ſed ſubditis calcaribus effuſiſsime, ac turpiſsime aufugerunt. At hoſtes in planitiem progreſsi oppidum Glurens, Mals, & villas cunctas ad Letzium vſque combuſſerunt omnia diripientes ac agentes ita vt etiam Atheſis accolis non paruum iniicerent timorem. Verum cum de Cęſaris aduentu certiores eſſent redditi, vlterius progreſſi non ſunt, ſed celeriter ſe recepere ad propria duabus prius foſsis ingentibus ſuo-

Cæſarianorum error in excipiendo ſigno militari, & inde fuga.

E rum corpora tumulantes: Cæſarianos vero circiter mille cæſos in campis ſub dio inſepultos reliquere, cum tamen longe plures amiſiſſent ex ſuis. Cęſar cum cladem hanc accepiſſet maxima indignatione permotus eſt, præcipue vero Ducis ac Equitum ignauiam moleſte tulit. Verum cum Dux paulo poſt affuiſſet, multis verbis culpam ſuam diluit aſſerens haud tutum fuiſſe equitatum inter montium anguſtias hoſti obiicere tam potenti, ac ita amicorum auxilio, qui tum in aula Cæſaris potentes erant, iram leniiſſe videbatur: verum ob hanc ignauiam nunquam poſtea ad propria regredi eſt auſus, iuſte eorum iram timens, quorum neceſſarios non ſolum ad mortem perduxerat, ſed turpiter etiam dereliquerat, cum obiter prodi-

πολυανδριον poſt prælium.

Dux ignauus Cæſari ſe purgat ſed ad propria redire non audet.

F tionis quoque inſimularetur. Exiſtimabant enim prouinciales, ſi etiam ob loci iniquitatem peditibus ſuccurrere haud potuiſſet, facile tamen illum in campis patentibus hoſtium perſequutionem reprimere, & à tam effreni prædandi, ac vaſtandi licentia cohercere valuiſſe. Aduenit interim magnis Cæſar copiis, caſtriſque in campis patentibus locatis deliberabat, quo pacto acceptam vlciſceretur cladem. Ibi variæ dictæ ſunt ſententiæ, cum quibuſdam impoſſibile videretur per montes

tam altos & præſidiis munitos in hoſticum irrumpere: aliis autem viam etſi longiorem oſtendentibus, per quam ingreſſus pateret. Eam ſententiam Cæſar approbauit. Etenim non ſolum Engadenenſibus ob iniurias nuper acceptas indignabatur, ſed etiam quia bello huic initium & cauſam dediſſe videbantur, & quod ſemper Auſtriæ Ducibus fuerant inobedientes, pœna dignos iudicabat. Quindecim millia igitur peditum ex omni militum elegit numero: nam equitum vſus inter montes tam altos nullius erat vtilitatis. Has copias per tramites occultos, ac longas ambages in Engadenenſem vallem perduci iubet, additis ductoribus viarum gnaris. A

Inopia commeatus in exercitu Cæſareano.

Cæterum quia ob tanti exercitus multitudinem commeatus in locis defecerat montanis, ac plerique multos dies ſine pane exegerant, vltra montem, quem Braium appellant, in vallem Tellinam Mediolanenſi Duci ſubiectam mittere conſtituunt, vt illinc copiis prætereuntibus alimenta afferri poſſent. Nam illi per aliam B

B. Pirck. cum parte copiarum ad Cæſarem accerſitur.

immittebantur viam. Me igitur Cæſar vocauit, ac iuſſit vt ducentos pedites ad Braii montis radices mitterem, ibique, donec ipſe adueniret, præſtolaret, haud tamen aperuit, ad quem vſum illorum opera vti vellet. Parui igitur, & tribunum vnum pedites ad locum deſignatum ducere iuſſi, ac mox cum equitum meorum ala ſum ſubſecutus.

Belli fœda facies.

Accidit, vt forte inter eundum per villam magnam, ſed exuſtam tranſirẽ, in cui⁹ exitu duas deprehẽdi vetulas, q̃ agmen quadraginta fere puerorũ paruorũ, nec nõ puellarũ, haud ſecus ac pecorũ gregẽs p̃ ſe agebãt. Erãt omnes extrema macie ob inediam confecti vt effigie ſua, præterquam q̃ mouerentur, haud multũ defunctis abſimiles, ita vt aſpicientibus horrorem quendam inucerent. Interrogaui C

Pueri & puellæ herbiuori à vetulis paſtum aguntur tanquã greges pecudum.

vetulas, quonam turbam tam miſerandam ducerent. At illæ tanquam attonitę, ac vix præ dolore ac fame ora aperire valentes reſponderunt confeſtim me viſurum, quonam tam infelix ageretur iuuentus. Vix hoc dixerant, cum ad pratum quoddam deuentum eſt, in quod ingreſſi, ac in genua prolapſi beſtiarum inſtar herbas depaſcere cœperunt, hoc vno diſtantes quod illę morſu veſcuntur, hi vero manibus cibum decerpebant: & iam vſu herbas diſcernere didicerant, ac nouerant, quæ amaræ, ſeu inſipidæ, qu æ ſuaues, aut guſtu eſſent præſtantiores. Præcipue vero herbam eligebant acetoſam, quam & præ cæteris dignoſcebant. Ad tam dirum igitur

Melius non naſci.

ſpectaculum obſtupui, ac tanquam amens diu conſtiti. Rurſus igitur vetula inquit: En cernis curnam calamitoſa hæc turba huc ſit deducta, cui longe magis profuiſſet, ſi nata foret nunquam, quam tot ærumnis ſubiici, ac tam miſeram exigere D
vitã. Ferro cecidere patres, fame vero matres abactæ ſunt: bona in prędam ceſſere, ac habitacula flammis ſunt abſumpta: nos miſeræ ob vltimam ſenectutem hic ſumus relictæ, quo infelicíſſimam hanc iuuentutem brutorum inſtar ad paſcua agamus, & quantum valemus, herbarum eſu ſuſtentemus: ſperamus tamen breui tam

B. Pirckeymeri συμπάθεια erga miſeros.

illos, quam nos à tantis abſolutum iri miſeriis. Etenim quamuis duplo plures fuiſſent, breui tamen ad hunc redacti ſunt numerum, cum quotidie aliqui fame & inedia deficiant longe profecto celeri morte, quam prolixiori vita feliciores. Hæc cũ vidiſſem ac audiuiſſem, lachrymas continere nequiui tam miſerandam hominum ſortem miſeratus, ac bellicum furorem merito deteſtatus. Inde ad locum proceſſi E
condictum, quo paulo poſt & Cæſar cum paucis venit equitibus imperans vt pedites montem tranſcendere iuberem, quo eos conducerent, quos commeatus gratia Burmium in vallem Tellinam miſiſſet. Mediolanenſis enim Dux pollicitus fuerat ſe exercitui de omni commeatus genere prouiſurum. His imperatis Cæſar diſceſſit. Verum pedites mei iuſſa facere negarunt: non enim tanto periculo capita ſubiicere volebant, cum tam pauci numero eſſent, hoſteſque vndiq; imminerent & pleriq; antea Cæſaris quoque milites tantum diſcrimen ſubire recuſauerant: prætendebant & ſignorum abſentiam, ſine quibus ſe nuſquam ituros affirmabant. Tandem poſt multa vltro citroque dicta, eo res deuenit, vt ituros ſe pollicerentur, ſi ego

Pirckeymer ex equite pedes, nõ recuſat pericula adire.

præire, & illos ducere vellem. Ne igitur calumniatoribus anſam aliquam præberem, Cæſariſve indignationem incurrerẽ, confeſtim ab equo cataphracto deſcendi, depoſitiſque armis equeſtribus, ſumptiſque pedeſtrib præire cœpi, ac milites vt ſequerentur, ſum hortatus. Supererant adhuc quatuor fere diei horæ, quibus nos viatum Duces montis verticem ſuperare poſſe affirmabant. Sed longe ſpe illa decepti F

A cepti ſumus. Cum enim in altum veniſſemus ob niuis reſolutionem difficilime per-
gebamus, ita vt milites nonnunquam fere abſorberentur, ac ob niuis denſitatem, ac
lubricitatem terræ vehementiſſime defatigarentur. Tandem vero circa noctis me-
dium in ſummũ deuenimus verticẽ: ibi in paruo tuguriolo (quod tamen non omniũ
capax erat) aliquantiſper interquieuimus inedia pariter & nimia defatigatione tã-
tum non enecti. Deinde montem deſcendere cœpimus, & ſub diluculum ad aquas
calidas, quæ ex montis ſcaturiunt radice, deuenimus: inde circiter meridiem Bur-
mium laſſi & famelici ſumus ingreſſi. Verum nihil ex iis, quæ Mediolanenſis Dux
promiſerat inuẽtum, ſed hoſtium vim ingentem illuc confugiſſe deprehenſum eſt,
ita vt nõ ſine dubio, ac timore diẽ illum exegerimus. Poſtridie vero ſumma feſtina-
B tione inde diſceſſimus vix quinquaginta iumenta commeatu onuſta nobiſcum du-
centes, ac iter ad exercitum, qui in Engadinam irrupturus erat, nec longe diſtabat,
direximus, aſcenſoque monte altiſsimo ad arcem deuenimus munitiſsimam, per
quam, & nuſquam alibi, iter patebat. Ea Mediolanenſis Ducis tenebatur præſidio,
quo cum peruenimus ob nimiũ loci pręcipitium equi nõ paruum ſpacium per ſca-
las (mirum viſu) aſcendere cogebantur. Bini enim homines ab vtraq; parte frena ne *Equi per ſcalas*
retro caderent, tenebant: bini quoq; latera ſeruabant: ſequebantur inde, qui ſtimu- *aſcendunt in ar-*
lis, clamore & adhortatione iumenta progredi adigebant, ita vt in aere ſuſpenſa *cem periculo ma-*
per ſcalas latiores in ſummum tandem multo ſudore, ac labore peruenirent. Hanc *ximo.*
ob cauſam & arci quoque Scalæ nomen inditum eſt. Superata igitur arce paulo *Scala arx.*
C poſt ad alium exercitum, qui iam caſtra locauerat, peruenimus, nequaquam illum,
vt ſperauerat, commeatu reficientes. Ab accolis tamen Italis vini copia ingens in
caſtra eſt perlata, quod milites longa inedia macerati (quippe qui plurimos dies ſi-
ne pane exegerant) auidius ingurgitantes admodum inebriabantur, tumultuan-
tesque mutuis ſe conficiebant vulneribus. Poſtridie omnibus copiis ad vallem
perquam amœnam, quam incolæ ad vineas appellabant, deuentum, ac ibi per-
noctatum eſt. Nam quamuis deliberatum eſſet, vt eo die irruptio fieret, cum ta- *Vallis ad vineas*
men multitudo tanta tardius ob viarum anguſtias progrederetur, diesque in
occaſum vergeret, caſtra in valle ſunt locata. Poſtero die duabus ferme ante or-
tum ſolis horis, tria Cæſaris vexilla (vt vocant) ordinaria quibus & meum ob vete-
D ranorum exiſtimationem eſt additum, cum duobus millibus militum ad occultas
montis ſemitas ſunt tranſmiſſa, additi quoque viarum Duces pollicentes ſe bre-
ui manum hanc ſuper hoſtium capita, qui montis, per quem irrumpendum erat,
cacumina obſeruabant, perducturos. Ad montis igitur progreſsi radices, per
aſperos, confragoſos, ac feris pene inuios colles non ſine præcipitii periculo, &
labore ingenti, donec tandem ad loca vndique niue oppleta deuenimus: ibi non
minori difficultate, quam in aſpretis, eſt laboratum. Nix enim ob anni reſolue-
batur temperiem: nam menſis erat Iunius. Ac ideo milites ægre pergebant, ob
nimiam lubricitatem niuis, ac luti haud facile veſtigia ſiſtebant. Reliquus interea
exercitus vniuerſus præter mille milites, qui à ſiniſtro latere ſe hoſtibus oſtende-
E bant, recta montem, per quẽ irruptio patebat, aſcendere cœpit, pedetentim tamen
vt hoſtium oculos à circumuenientium abſtraherẽt aſpectu. Erat mons altiſsimus,
ac in ſummitate perpetua niue repletus. Illic Engadinenſes in ordines redacti, ho- *Engadinenſes*
ſtium præſtolabantur aduentum minutiſsimarum auicularum gregem ob nimiam *præſtolantur ho-*
celſitudinẽ repræſentantes: emittebant tamen plures ex ſuis, qui è ſummo deſcen- *ſtem.*
dentes ſaxa ingentia deuoluebant, ac agmen quoq; quantum poterat, vltra progre-
di inhibebant. Suffoderant quoque vndique ſcopulos ingentes, ac magni ponderis
cautes arboribusque ſuſpenderant truncis, quibus faciliter diſpulſis confeſtim ſaxa
magno ruebant ſtrepitu, ac ingentem montis partem ſecum in præcipitium trahe-
bant. Sed hoc noſtris ſaluti fuit, quod cuncta, quæ impellebantur aut deiiciebantur,
F ab niue mox abſorbebantur altiſsima. Id ni accidiſſet, impoſsibile profecto fuiſ-
ſet loci à natura tam muniti & præſidio firmati iniquitatem ſuperare. Interim
dum ſic vtrimque ab anteſignanis pyxidum, ac lapidum iactu, ſagittis quoque
ac baliſtis certatur, ac magnum agmen immobile hæret, milites præmiſſi pau-
latim in montis ſurrepſerunt verticem, ibique ſe colligentes in ordines redibant.

Quo facto ſigniferi rotatis circum capita ſignis magno agmini (nam iam in illius A
conſpectum venerant) in montis ſummitatem ſe perueniſſe ſignificant. Id milites videntes nihil morati, & ipſi vi magna perrumpere conantur. Et iam, qui à ſiniſtra incedebāt ala, hoſtes circumuenire cœperunt, qui tum primum percipiebant quatuor illa vexilla cum militibus ſuis in montis emetiſſe ſummitatem. Diuiſis igitur copiis illos ab vlteriore progreſſione prohibere nitebantur: ſed fruſtra: vix enim primo tentato certamine in fugam vertuntur. Interim agmen magnum progreditur, & qui in ſiniſtra conſtiterant ala, ab illa quoque parte hoſtes adoriuntur, ita vt Engadenenſes & a fronte, & lateribus vehementer vrgerentur. Impares igitur ſe cernentes, ac tam copioſo exercitui reſiſti poſſe diffidentes, vndique fuga ſibi conſulere cœperunt. Per montium igitur abrupta ac ſemitas notas multis ex ſuis amiſſis B
dilabuntur. Cæſariani igitur rurſus coniunctis copiis montem deſcendere cœperunt. Accidit hic, vt niuis pars quædam ingens vel nimio preſſa pondere, vel ſolis liquefacta calore à reliqua niuis diuulſa ſir congerie, ac per montis deuexum, quantum iactus eſt arcus, acta, plus quam quadringentos ſecum arripuerit milites, quos omnes altiſſima inuoluit vertigine: eratq; ſpectaculum illud ſub initium horrendum, cum tot homines eodem raperentur impetu, & tanquam fluctu quodam abſorberentur; ſed paulo poſt in riſum eſt verſum, cum milites vndique tanquam terra editi emergerent: omnes tamen haſtas, aut arma ſiue capitis aut pedum amiſerant tegumenta. Tametſi nemo, quantum ſciri potuit, fuit deſideratus, multi tamen vehementer ſunt colliſi. Per immenſum igitur iter, ac multo ſudore tandem C
circa ſolis occaſum in Engadinenſem peruentum eſt vallem amœnam, & multis excultam oppidis ac villis. Verum hoſtes Orni fluuii (nam is torrentis inſtar per Engadinenſem vallem labitur) pontem, per quem tranſeundum erat incenderant. Reſtincto igitur non paruo labore igne, ponteque refecto, copiæ ſunt traductæ, caſtraque in vico quodam Scaneu nomine ſunt poſita. At Engadenenſes quamprimum Cæſarianos pontem tranſgredi viderunt, propriis manibus oppidum magnum & propinquum, quod Sutzium vocabatur, incenderunt. Eam igitur noctem milites defeſſi, & inedia macerati in vico tranſegere. Nam hoſtes quo Cæſarianos fame vrgerent cuncta ad victum pertinentia vel corruperant, vel penitus abſtulerant. Orto die tribus agminibus ad vlteriora eſt progreſſum: præiuit enim turba, quam amiſ- D
ſam vocant, cum pyxidibus quatuor, quæ ingenti labore illac erāt perductæ: Nam vt plurimum in montium ſaltibus vna tantum vehebantur rota, cum altera funibus colligata, ac ſuſpenſa à militibus, qui in anteriori incedebant loco, ſuſtentaretur. Sequebatur agmen magnum ſemper ordines ſuos conſeruans: Impedimenta vero ac turbam inutilem vltimi tuebantur. At Engadinenſes & ipſi ſuis præcedebant agminibus cuncta vaſtantes ac diripientes, & ſi quandoque loci offerebatur opportunitas gradum ſiſtebant, ac tanquam pugnaturi ſe oſtentabant, ſed cum noſtri propius acceſſiſſent, rurſus citato greſſu abibant, haud pares enim erant qui tantis copiis reſiſtere poſſent. Cuncta interim flammis relucebant, ac magno fragore vndique ruebant ædificia. Conflagrarunt igitur præter Scaneuium & Sutzium So- E
mada, Combuaſcum, Pons roſinus, Vadellum & Scauvellum cum reliquis cunctis Tirauum vſque: quin & illud quoque Engadinenſes ipſi comburebant, licet Cæſariani illac haud peruenirent. Tandem ſub ſolis occaſum caſtra iuxta vicum quendam ſunt locata, ibique à Ducibus eſt deliberatum, quonam poſtridie eſſet proficiſcendum, ſiquidem maior pars per vallem Tellinam, quæ non longe aberat, redeundum eſſe cenſebat: ibi enim militem fame & labore feſſum refici poſſe arbitrabātur, quoniam Mediolanenſi Duce amico vterentur: alia vero pars nequaquam Italis fidendum eſſe cenſebāt, potiſſimum cum hoſtes vndique ab illis receptatos eſſe conſtaret, & Dux ipſe parum obſeruaſſet, quæ de commeatu mittendo promiſiſſet: inſuper per montem altiſsimum in vallem Tellinam ingrediendum, rurſus per mō- F
tem Braium reuertendum eſſe dicebant, quod quidem vltra laborem immenſum periculo non careret, etiamſi Itali fidem plane inuiolatam ſeruarent. Conuenit igitur, vt per ante emenſam rediretur viam, cum ea vnico tantum die ſi acceleraretur, exigi poſſet, deinde vero facile in tutum iter patere ferebatur, militibus interim

per-

Mirum ſpectaculum niuis ex monte in 400. milites deuoluta.

Vallis Engadinenſis.

Scaneu vicus.

Sutz.

A perdurandum, & famis moleſtia quocunque modo toleranda eſſe dicebatur. Hæc
igitur ſententia vicit, ac ſummo mane exercitus compoſitis rurſus ordinibus cele-
riter per priſtinũ iter redire cœpit, nec illũ hoſtis à tergo vrgebat. Præceſſerat enim,
& montis cacumina per quem in vallem Tellinam iter patebat, occuparat, vt ſic Cæ-
ſarianos arcere, aut etiam ſi poſſet penitus opprimere liceret: & profecto ſi illac iter
fuiſſet directum, vix incommodum aliquod magnum euitari valuiſſet. Cum igitur
toto die aſſidue eſſet progreſſum, tandem ſub noctem Sarnetium eſt deuentum,
quod oppidum ſub huius belli initium, dum inferior pars Engadinenſis vallis exuri-
tur, conflagrarat. Quod ſi pauliſper eſſet ceſſatum, in magnum diſcrimen vniuerſus
incidiſſet exercitus: nam ſub eius aduentum incolæ pontem deiicere inceperant, &
B ni fuiſſet acceleratũ, plane tranſitus inhibitus fuiſſet, militesq; fame potius, quam
gladio periiſſent. Parumper igitur quieti datum eſt, & ſole nondum orto, rurſus iter
eſt continuatum: per altiſſimum enim montem (quem incolæ *Bufalauram* ob vento- *Bufalaura mõs.*
rum flatum vehementiorem appellant) erat redeundum. Mutati igitur ordines, &
agmen illud amiſſum, quod vniuerſum ex veterano conſtabat milite, omnibus aliis
præmiſſis à tergo ſequebatur, hoſtem ab incurſu ſi inuadere auderet, repulſurum.
Magna igitur fame ac ſudore ſub ſolis tandem occaſum montis huius altiſſimum
ſuperatum eſt iugum, ac in pacatum deuentum non ſine multorum amiſſione mili-
tum, qui partim inedia, partim vero laboris abſumti fuerant magnitudine, ſiqui- *Fames magna in exercitu.*
C dem ita famis inualuerat malum, vt milites inter eundum herbas euellerent, & pe-
corum more deuorarent. Cernere quoque erat quoſdam ingenti vi famis men- *Rabies ex fame.*
tem perdidiſſe, ac tanquam rabie percitos plane inſanire. Non parum tamen ſa-
luti fuit aquæ dulcis copia, quæ per totum iter è montium ſcaturiens latebris non
parum exhauſta militum reficiebat corpora. Cæterum nec in pacato fames exſa-
tiata eſt: quamuis enim Cæſar vndique ſub exercitus reditum commeatum
adferri iuſſiſſet, incuria tamen præfectorum omnia ſunt neglecta. Diſperſi igi-
tur vndique milites ſine ordine & imperio dilabebantur diſcurrentes, ac cibum,
vtcunque poterant, quærentes. Sequenti die & ego quoque cum equitibus qua-
tuor, qui me ſequebantur ad Cæſaris caſtra, quæ tum iuxta vicum Pfuntz nomi- *Pfuntz vicus.*
ne poſita erant, perrexi, acciditque vt inter eundum ruſticus quidam mihi ob-
D uius fieret, qui vini vas ingens in curru vehebat: ſubſtiti igitur vt viderem, quo-
nam pacto milites palantes vinum illud partituri eſſent. Mox igitur magnus illo-
rum accurrit numerus, ac quidam lanceis vas perforabant, vinumque galeis exce- *Miles famelicus vini auidus, & inter ſe pro eo dimicans.*
ptum hauriebant: alii vero moræ impatientes pyxidum exoneratione vas pertun-
debant, ita vt vndique merum effunderetur. Hinc irarum, & tumultus initium, qui
adeo increuit, vt in eo circiter quinquaginta cæderentur homines, ac plus centum
vulnerarentur: etenim non ſecus, ac ſi rabie agerẽtur, inuicẽ ſæuiebant. Et quamuis
diſcerni nequiret, quis amicus, ſeu inimicus eſſet, indifferenter tamen mutuis ſe cõ-
ficiebant vulnerib. ignari, quẽ quiſq; peteret. At ego cũ tam crudele vidiſſẽ ſpecta-
culũ, dimiſſo ſodalitio, quod ſuper mortuorũ adhuc potabat cadauerib. ad Cæſaris
E tandẽ caſtra, inedia & labore tantum non enectus perueni. Cæterũ nec ibi res erant
quietæ, ſed milites ob victus penuriã omni deſpecto imperio à ſignis dilabebantur.
Id Cæſar videns ad caſtrũ Landek perrexit, vbi plane ab exercitu eſt derelictus, quẽ
& feſtinans coactus eſt ſequi: ita vis famis cunctos vrgebat. Cæterũ ne profectio illa *Theuerdanck: Turmiuts & ...*
fugæ ſimilis videretur, rogatus ſum à Cæſareis cõſiliariis, qui tũ ibi ſubſtiterant, vt nõ
recta via cæterorũ ſequerer abitum ſed retro conuerſus rurſus per Arlenſem redirẽ
montẽ: ita enim hoſtium incurſum ꝓhiberi poſſe exiſtimabãt, ſi illi audirent ꝓuin-
ciam illam haudquaquam omni deſtitutã eſſe milite. Parui igitur licet multis circũ-
uẽtus periculis & difficultatibus, & ne æmulis aliquã calũniandi ꝑſtarem occaſionẽ,
ſummo labore ac periculo & machinas, & currus vltra mõtem traducere curaui al-
F tiſſimũ, ac cunctis demũ copiis ad oppidũ Lindau perueni, quo paucis ante diebus
& Cæſar quoque applicuerat. Cæterum etſi exiſtimarem me pretium feciſſe operæ,
quod Cæſaris paruiſſẽ Conſiliariis, ac tantum exantlaſſem laborẽ, longe tamen res
aliter ceſſit, ſiquidem Nurenbergenſium æmuli me apud Cæſarem criminati fue-
rant, tanquam milites mei initium feciſſent abeundi; licet plane cõſtaret me ſolum
cum

cum copiis, cunctis aliis recedentibus ſubſtitiſſe, ac per Arlenſem montem illuc rediſſe Coactus igitur fui palam me coram Cæſare, & multorũ conſpectu Principum excuſare, tametſi magis de inimicorum cõquererer calumnia, quam falſas diluerem obiectiones, cum & conſiliarii quidã præſentes eſſent, qui precibus etiã reditũ meũ per Arlenſem impetrauerant montẽ, ac manifeſto ſcirent, cuncta, quæ mihi obiicerentur, vana eſſe, & à calumniatoribus conficta. Acrius igitur in æmulos ſum inuectus, Cæſaremque rogaui, ne dehinc facile talibus hominibus aures præberet, quoniam nullam nec veri nec honeſti rationem haberent, petiique, vt ſi quis me accuſare vellet, coram prodiret, quo illum palam mendacii, atque calumniæ arguere poſſem: verum nemo contra hiſcere eſt auſus, ſed altum fuit ſilentium. Cæſar itaque me bono animo eſſe iuſſit aſſerens ſe pro comperto habere, nullam mihi huc vſque culpam obiici poſſe, pergerem itaque quemadmodum cœperam, & ad belli exitum fortiter perſeuerarẽ. Deinde paucos poſt dies ad oppidum tranſivi Vberlingen, quo & Principes, & confœderatorũ acceſſerant Duces, ibique deliberabant, quid porro eſſet agendum. Qui igitur rei bellicæ erant periti, ſuadebant: vt ciuitas aliqua Heluetiorũ in plano ſita cunctis obſideretur viribus, confeſtim enim hoſtes in tuotũ aduolaturos auxilium, ſicque Cęſarianis, qui pyxidum, & equitum pſtarent multitudine, occaſionem bene gerẽdæ rei oblatum iri. Atqui timidiores erant nequaquam aleæ rem tantam committendam eſſe cenſebant, ſed ſuadebant, vti multis pariter in locis hoſtium laceſſeretur regio, quo paſſim eorum viribus diſtractis, aſſiduis ipſi delaſſarentur incurſionibus, ſic enim fore vt facilius ad pacis ſe inclinarent conditiones, & imperata facere haud recuſarent. Cæterũ ad hoc peragendũ longe maiorib. opus eſſe copiis aſſerebant. neceſſe igitur eſſe, vt Cęſareo edicto ſubſidium tã ab Imperii Principibus, quam ciuitatibus accerſeretur. Quæ ſententia quoq; vicit: & ego à Cæſare iuſſus ſum, vt vltra literas ac mandatũ eius ad ſenatũ ſcriberẽ Nurenbergẽſem, oſtenderemq; & negotii magnitudinem, ac neceſſitatem exigere, ne vllo modo iuſſa negligeret, ſed quanto citius poſſet, mitteret ſupplementum. Deinde Cæſar cunctis copiis lacum tranſgreſſus Conſtantiam peruenit. Id cum Heluetii intellexiſſent (nam ab alto & ſtationibus ſuis hoſtilem aduentum cernere poterant) fumi ſigno ſuos in auxilium aduocant, qui nihil morati vndique confluebant. Leuia autem quotidie committebantur prælia, cum iam Cæſariani Heluetiorum inuaſiſſent ſtationes, mox illi reiectis hoſtibus acrius à tergo inſtarent, licet ob equitatus timorem nequaquam in plana deſcenderent, iuſſit Cæſar præconis voce centum promitti aureos, ſi quis hoſtem captiuum adducere poſſet, quo certior fieret, quid in animo voluerent Heluetii. Sed fruſtra fuit hoc præconium: nullus enim hoſtium in Cæſarianorum deuenit poteſtatem, tametſi aſſiduo ex ſtationibus procurrere, ac manus conſerere nunquam intermitterẽt. Interfici ergo potuere, capi nequaquam. Non tamen cadebant multi: & quemadmodum ipſi honeſtam mortem captiuitati præferebant turpi, ita nemini quoque parcebant, ſed indifferenter omnes, qui in manus eorum deueniebant, obtruncabant. Tandem Cæſar cunctis collectis copiis ex Conſtantia mouit, & in plano ante vrbem tam equeſtres, quam pedeſtres inſtruxit ordines adiunctis pyxidibus, ac ſi confeſtim confligere vellet. Et erat profecto res viſu digniſſima tam florentem, & copioſum inſpicere peditatum, nec non equitatum ingentem, armis & equis egregie ornatum. Stetere igitur acies, confligere paratæ, ſi hoſtis in æquum deſcenderet: ſed is ſe in alto ſuis continuit ordinibus, Cæſarem excipere paratus, ſi in colles aſcendere, & ipſum iniquo loco inuadere auderet. Cum igitur diu ita perſeueratum eſſet, à neutra tamen parte longius moueretur, Cæſar copias iterum Conſtantiam ducere iuſſit, ibique aliquot commoratus diebus aſsidue inuadendi præbebat ſpeciem, quo hoſtes, quorum copiæ aſsidue augebantur, detineret, & ne reliquis confœderatis, quos interea adoriri ſtatuerat, auxilio eſſent, auerteret. Heluetii interim Cæſari ſcribunt, ac rogant, ne inimicis ſuis nimiam adhiberet fidem: illos enim nihil aliud agere, quam vt omnẽ belli culpam in Heluetios reiicerent, cum tamen ipſi cunctorum malorum cauſa & origo fuiſſent, inuitos ſe arma cepiſſe, quæ & deponere eſſent parati, ſi ipſe annueret, vt vtriuſque partis diſsidia, & contentiones, iuris ordine terminarentur, aut amicabili

com-

B. Pirk. calumniis æmulorum appetitus, ac deformatus Cæſare ſe purgat.

Deliberatio militarís apud Cæſarem inſtituta.

Fumi ſignum.

Prælia inter Cæſareanos & Heluetios.

Præconium Cæſareum tollicens præmium pro captiuo Hel.

Maximiliani exercitus pul. herrimus.

Heluetiorum literæ ad Cæſaré

A B C D E F

A componerentur tranſactione certos ſe eſſe, ſi Cæſar ſub initium adfuiſſet, rem nequaquam ad tantam perueniſſe contentionē, nec tantū humani ſanguinis fuiſſe effuſum: daret igitur operam vt innata ſua bonitate ac manſuetudine diſcordię rollerentur, ac tam ingētibus malis finis aliquis imponeretur; quod ſi petitiones eorum tam iuſtas contemnere pergeret, ſe tam corā Deo quam hominib. obteſtari, nequaquam ſua ſteriſſe culpa, quo minus tanti belli ſedaretur tumultus: certos ſe tamen eſſe ſi humana contemneretur æquitas, diuinum tamen eis haudquaquam defuturum auxilium, cuius quidem rei iampridem euidentiſſimum oſtenſum fuiſſet indicium; inuitos ſe libertatem à maioribus acceptam armis defendere coactos, nequaquam tamen ſibi ipſis, ſi vltra vrgerentur, defuturos, ſed vt viros deceret, honeſtam
B ſemper mortem ignominioſæ paci, aut turpi prælaturos ſeruituti. Ad hæc Cæſar nihil reſpondit, aut quia literæ iſtæ apertum hoſtium timorem arguere, nimiamque pacis cupiditatem ei oſtendere viderentur, aut quod arrogantius quam deceret, ſcriptæ cenſerentur: exiſtimaretut quoque hoſtes aſſiduis vexatos, ac debilitatos incurſionibus imperium tandem vltro ſuſcepturos, ac iuſſa inuitos quoque facturos. Stabat puella, quæ literas attulerat in aula (neutra enim pars eo in bello caduceatoribus vtebatur, ſed tantum vetulæ quædam, aut puellæ immaturæ inter nunciorum fungebantur officio) reſponſionem expectans. Hanc regii quidam Satellites compellantes interrogabant, Quidnam Heluetii in ſtatione agerent? At illa, *Nonne palam cernitis*, ait, *veſtram eos expectare inuaſionem*. Cumque ſciſcitaretur: Quot
C numero eſſent? *Quot ſatis ſunt*, reſpondit, *pro incurſionibus veſtris repellendis*. Sed cum illi acrius inſtarent, vt numerum eorum recenſeret; *Ni fallor*, inquit, *in conflictu ante huius vrbis portas nuper commiſſo eos numerare potuiſtis, niſi fuga oculos veſtros excæcaſſet*. Sed numquid (intulere) quod comedant, haberent? at illa rurſus, *Quo pacto, niſi manducarent & biberent, viuere poſſent?* Talia cum non ſine riſu à circumſtantib. excepta eſſent, quidam vt puellam perterreret, minatus eſt, ſe illi caput detruncaturum, iamque manum gladio adhibebat. At illa haudquaquam perterrita, *Plane*, inquit, *te virum fortem eſſe oſtendis, dum puellæ tam iuuenculæ mortem inferre minitaris. Atqui, ſi tanto digladiandi teneris deſiderio, cur non in hoſtiles tuis ſtationes? inuenies profecto illic virum aliquem, qui confeſtim tua reſpondeat ferocitati, ſed facilius eſt inermem ac innocentem inuadere puellam quam hoſti occurre-*
D *re armato, & qui non verbis, ſed factis rem agere nouit.* Hæc cum non ſine iucunditate audirem, puellæ indolem, ac liberam reſpondendi audaciam ſum admiratus. Cæſar autem paulo poſt eum exercitus parte Lindauium nauigat, iubetque Duces, quos Conſtantię relinquebat, vt aſſiduis incurſionibus Heluetiorū ſtationes laceſſerent, ac eruptionem in Turgeuenſem prouinciam ſimularent, ipſe expeditis nauib. eas, quas ſecum adduxerat copias lacum ſuperare, ac hoſtilem terram aggredi mandat: Hāc ob cauſam & me cum veteranis meis aduocauit. Hęc aūt ideo agebat, vt hoſtiū vires vbiq; diſtraheret, illosq; teneret ſuſpēſos, & à mutuo prohiberet auxilio, dum vnuſquiſq; prouinciæ ſuæ timere cogeretur, ac incertus eſſet, quonam primo euaderet irruptio. Iuſſerat autem magnum obire Curiæ magiſtrum Comitē de Furſtē-
E bergeum equitatu, ac veterano milite à Geldrenſi reuocato bello, copiis tū illis in immenſum auctis iuxta Baſileam hoſtilem inuadere terram: ipſe milites Lindauium nauibus impoſitos confeſtim vento flante ſecundo vela facere imperat. Inde igitur ſoluentes magna parte diei per lacus ferebamur vndas, & iam hac in parte, mox alia nos deſcenſuros ſimulabamus, quo hoſtē redderemus ancipitem, & ab incurſus proh-ibitione abſtraheremus. Tandem vero iuxta oppidū Roſchach terrā attigimus, è nauibusq; egredientes ordines ſtruere cœpimus. Quod hoſtes, qui illic in præſidio erant, videntes in nos impetū facere, & vi magna rurſus ad naues repellere nitebantur, verum quia longe numero erant inferiores (vix enim ducenti erant) non diu viribus noſtris reſiſtere poterant, veruntamen haud fuga ſibi conſuluerunt, ſed perti-
F naciter dimicantes, ac eiſdem ſtantes veſtigiis nequaquam inulti cadebāt. Proſtratis igitur illis ad oppidum Roſach progreſſi ſumus, illoq; direpto, ac incenſo rurſus nos ad naues recepimus: verum dum milites illas aſcendere incipiunt, & vnuſquiſq; primus ingredi cupit, ſub initium tumultuatum eſt, mox fuga ſecura eſt aperta, licet hoſtis nuſquam appareret, aut à tergo vrgeret: ſtabant duces ac tribuni, magna voce milites à fuga reuocantes, ſed fruſtra, tanto enim impetu in naues ruebant,

Cæſar vt accepit Heluetiorum literas

Imperterrita puella Heluetica literarum gerula, animoſiſſime militibus reſponſat.

Egregiam vero laudem.

Comes Furſtenbergicus magnus Magiſter Curiæ Cæſaris.

Stratagema.

Roſach

vt ali-

vt aliquæ nimio pondere preſſæ ſubmergerentur. Id nautæ videntes, quo imminens A
euitarent periculum, à terra naues ſubducebant: at milites nihilo ſecius vndæ ſe cõmittentes adnatabant, & vt à ſuis reciperentur, precabantur; qui vero natandi erant imperiti aut mergebantur, aut alios corripientes vna ſubmergebant. Veterani tamẽ milites cum ſignis ſuis Duces haud derelinquebant, ſed quieti inconſideratam illam, & turpem inſpiciebant fugam. Tandem cum timor, ac furor aliquantiſper deferbuiſſet, & ipſi quoque Duces ſequuti compoſite, ac quiete naues aſcendere parabant: verum nautæ adeo timore perculſi erant, vt naues haudquaquam terræ admouere auderent, ſed in vndis fluctuantes milites aquam ingredi & adnatare hortabantur. Coacti igitur ſunt & veterani cum Ducibus ſe fluctibus committere, acciditq; vt qui ſtatura eſſent breuiori, ac terram pedibus attingere nequirẽt, natare co- B
B. Pirkeymeri procera ſtatura. gerentur; cæteri vero eminentiores (inter quos & ego eram) ad humeros & mentum vſq; immergerentur vndis. Quod ſi hoſtis vel pauciſsimo adfuiſſet numero, & à tergo inſtitiſſet, ingens profecto clades eſſet accepta: verum, quia cuncti fere, qui in ſtatione fuerant, ceciderant, & ſubſidia, quæ ſub initium fumi aduocata fuerant ſigno tardius adueniebant, abſq; hoſtium impedimento, ſed non ſine fugæ nota diſceſſum ac turſus Lindauium eſt peruentum: ibi enim Cæſar imminentem certaminis exſpectabat euentum, præcipue vero de Curiæ magiſtri inuaſione erat ſolicitus. Poſtridie orto ſole ad Cæſaris acceſsi aulam, verum ſecretiorem ædium partem, vbi Cæſar ipſe degebat, clauſam inueni, magnates autem cuncti foribus oberrabant muſſitantes, ac capita ſermonis gratia propius conferentes. Id ego cernens haud felicis C
Copiarum Furſtenbergicarum numerus. nuncii indiciũ eſſe deprehendi. Collegerat Comes de Furſtenberg Cæſaris iuſſu exercitum quatuordecim millium peditum, equitum vero millium duorum, ac iuxta caſtrum Dornek haud longe à Baſilea hoſtilem terram inuadere parabat. Id Heluetii, qui propinquiores erant, Bernenſes nempe ac Solodurenſes intelligentes ſuas & ipſi è veſtigio copias cogunt, & magna feſtinatione obuiam ire pergunt quo Cæ-
Baſilea tempore belli Heluetici adhuc ſub imperio. ſarianos à finium inuaſione arcere poſſent. At Senatus Baſilieñ. cum Heluetiorum nouiſſet apparatum, miſſis legatis certiorem Comitem reddit (nondum enim Baſilea ab imperio defecerat) & vt reb. ſuis diligenter prouideat, admonet. Verum tantum abfuit, vt Comes admonitionem tam amicabilem boni conſuleret, vt legatos etiam cauillis laceſſeret, & illis nequaquam tempeſtiue Heluetiorũ obiiceret ami- D
citiam: inſigniter hoſtibus cõtemptis arcem Dornek oppugnabat, & pyxidibus cõquaſſabat omnibus neglectis ſtationibus, & cuſtodiis. Id equitum præfecti videntes & ipſi ob tantam negligentiam Comitem, & nimiam reprehendebant confidentiã: ceperant enim eo forte die hominẽ quendam, qui ex hoſtili terra Baſileam tendebat, illum igitur ad Comitem deducunt, ac hoſtium conſilia, & aduentũ aperire iubent. Sed cum is quoq; veritatem retuliſſet, hoſteſq; ea nocte in oppido Liechſtal pernoctaſſe aſſereret, à Comite tanquam mendax, & ſpeculator ſuſpendio perimi eſt iuſſus; equites vero abire, & ad caſtra ſua redire compulſi ſunt, quæ ipſi maioris commoditatis gratia in villis circumiectis licet remotioribus collocarunt. Abeuntibus equitibus veteranorum Duces ac tribuni Comitem adiere, manifeſto oſten- E
dentes tantam militaris diſciplinæ negligentiam non tam indecentem, quam periculi plenam eſſe, præcipue cum hoſtilem arcem oppugnarent, & Heluetii magnis copiis aduentare dicerentur: ſuadere igitur, vt cum equites ablegaſſet, pedites ſaltem in ſtationibus eſſe iuberet, ſingulos enim paratos eſſe, vt cuſtodiarum curam
Furſtenbergii mira inſolentia, & ſalutarium omnium admonitionum contemptus, ruina & cladis preuium. ſuſciperent, & diligenter obſeruarent. Verum & hos quoq; Comes non ſine verborum contumelia abire iuſſit aſſerens ſe, non illos, imperare, & recte quid agendum, quidve omittendum, noſſe. quin & cuidam ex illis perfidiam obiecit ac exprobrauit qui aliquando Geldriæ Duci contra Cæſarem militare fuerit auſus, addens illum nondum euaſiſſe, quo minus dignas aliquando ob noxam illam lueret pœnas. Mœſti ergo Duces abeunt, Comitis temeritatem execrantes, ac plane imminentem F
prœuidentes cladem. Quod ſi Comes tectis, ac prudentibus ſuorum paruiſſet monitis, & melius ſibi ipſi, & vniuerſo conſuluiſſet exercitui: ſed ita in fatis erat, vt eius ne-
Iratus ad pœnã Deus ſi quos gligentia & contemptu tantum acciperetur incommodum. Quapropter & mens illius adeo fuerat excæcata, vt nec ipſe rectum diſcernere, min⁹ vero ſapienter monenti-

A nentibus obſecundare poſſet: quod quidem toties euenire ſolet, quoties Deus nimiam hominum ſuperbiā, ac temeritatem punire ſtatuit. Diſperſi igitur milites, ac omni reiecta cura aut cœnā parabant, aut depoſitis armis otioſi obambulabāt: & cū nihil minus expectaretur, tum repente hoſtiū agmen duorū fere milliū per collē imminentē in caſtra impetū facit, trucidatisq; iis, qui primū occurrerant, reliquos perturbat, ac ingenti conatu inuadit, & vt melius res ſuccederet, fraudē Heluetii ſubtexerant: etenim pectora rubeis ſignarant crucibꝰ, tergū vero albis diſtinxerāt ſignis, ſub initium igitur tumultꝰ, is militaris, & ſocialis eſt exiſtimatꝰ. Verum cum omnes ſine diſcrimine cæderentur, ſero tandem hoſtes adeſſe eſt intellectum. Confeſtim igitur Comes, quo motū illū ſedare poſſet, accurrit, quē & illuſtres quidā ſecuti ſunt

B viri; ſed antequā quid ageretur, pcipere quiret, ab hoſtili manu confoſſus occubuit. At veterani quidā perpauci, & inermes fere conglobati hoſtē repellere, & fortiter ſe tueri cœperunt. Sed fruſtra: iam .n. agmen aderat magnū, cuius impetu omnis ſublata eſt defenſio. Magna igitur veteranorum pars in veſtigiis hærens potius honeſte mori, quam turpiter terga vertere voluit: cætera manus quocunq; euadendi ſpes pareret, aut minꝰ vrgeret periculū, diſpalata in præcipitē abiit fugam: Heluetii vero pertinaciter inhærentes aſſidue fugientes vulnerare, & occidere haud deſinebant, donec clamor ad equitū peruenit caſtra. Primū igitur Regii corporis cuſtodes (inter quos & Burgūdi quidā erant) in fugientiū aduolarūt auxiliū ac imperterriti magno impetu pſequentes inuadūt, ſternūt, & perimunt. Id reliqui videntes Heluetii, & ipſi

C fuga ad ſuos ſe recipere cœperunt: verū pauci equitū euaſerunt impetū. Interea & reliquꝰ aduenit equitatꝰ, & pedites quidam in ordinē ſe recepere, ſemiermes tamen, qui omnes magnum agmen hoſtium inuadere parabāt. Verum cum iam nox inſtabat, Heluetiiq; ob equitum timorem & acceptum detrimentum in colles ſe reciperent, Cæſariani paucitati ſuæ diffiſi, & damnum damno reſarcire timētes, indignantes, & præfractā Comitis temeritatē deteſtātes retro abierunt, & nemine perſequēte in pacatum tandem deuenerunt. Deſiderata ſunt in tumultuaria hac pugna Cæſarianorum fere millia quatuor, cecidereq; præter Comitem de Furſtenberg multi illuſtres, ac inſignes viri, in quorum numero fuit Comes de Pitich, & Baro de Caſtelvvardt familiæ illius nouiſſimus. Heluetii licet interfectorum ſuorum numerum, vt

D ſolent, extenuēt, conſtat tamen illos nō minorem, quam Cæſarianos, calamitatem perpeſſos eſſe, tametſi pugna ſuperiores euaſerint: quod ſi Comes prudentis Imperatoris officio functus fuiſſet, magna ſpes bene gerendæ rei ſuperfuiſſet. Verum ita diuinæ viſum fuit voluntati. Heluetii cæſorum ſpoliis, ac pyxidibus cunctis potiti tertia tandem die (quemadmodum nacta victoria cōſueuere) ad propria ſunt reuerſi. Hæc clades cum Cæſari in oppido Lindauio degenti fuiſſet nunciata, clauſa, vt dictum eſt, regia, Comitis accuſabat imprudentiā ac temeritatē. Veſperi tamen fores rurſus patuere, Cæſarque in propatulo cœnauit nullum triſtitiæ ſignum oſtendens, quin facta cœna, & cum iam nox ingrueret, ad feneſtram quandam concedens, ſtellaſq; inſpiciens multa de illarum natura & ratione diſſeruit, adeo vt acceptæ cala-

E mitatis plane immemor videretur. Hæc ego cernens, & audiens non paruam felicitatem eſſe iudicaui, ſi quis tantorum irreparabilium tamen malorum tam cito obliuiſci poſſet. Poſtridie Cæſar rurſus Conſtantiam nauigauit, & quamuis ego quoq; eadem veherer naui, nullum tamen vnquam perturbationis indicium in Cæſare percipere potui, ſed ludo, confabulationibus, & iocis diem illum lætus conſumpſit. Interea Gallorum Rex Carolus cum temporis opportunitatem aduenisse putaret, qua iniurias à Mediolanenſi Duce Ludouico acceptas vendicare poſſet (inſtigante etiam Ludouico Aurelienſe Duce, qui poſtea illi in regno ſucceſſit, nam is Mediolani Ducatum hæreditario iure ad ſe pertinere prætendebat) animo voluere cœpit, quo pacto Mediolanēſem è principatu eiicere, & vniuerſo ſpoliare poſſet dominio.

F Miſſis igitur legatis cum Heluetiis pepigit, illoſq. confeſtim pecuniis, commeatu, & machinis adiuuit bellicis, exiſtimans Cæſarem Heluetico bello implicatū Mediolanenſi ſuppetias ferre haud poſſe. Id Mediolanenſis intelligens, e veſtigio & ipſe legatos ſuos miſit, qui cum Heluetiis de ſocietate agerent, & cōcordia. Sed Heluetiorum animis Gallico fœdere, & beneficiis præoccupatis, res fruſtra eſt tentata: obii-

trahit, auferre mentem talibus primum ſolet.

Stratagema.

Furſtenbergicus trucidatus.

Cæſarianorum clades in pugna tumultuaria.

More patrio victor per triduum in campo commoratur.

Cæſaris magnanimitas etiam in calamitatibus.

Rerum irrecuperabilium optima eſt obliuio.

De Gallorum Rege & Ludouico Sfortia Duce Mediolani.

ciebaturq; Mediolanenſi, quod Cæſarem pecuniis & commeatu iuuiſſet, cum nihi- A
Vide ſupra.
lominus Cæſar indignaretur, quod Mediolanenſis nequaquã promiſſa obſeruaſſet.
Legati igitur re infecta abire ſunt coacti. Verum cum Mediolanẽſis Gallum copias
colligere, & apertũ bellũ machinari videret, rurſus Heluetiorũ animos per legatos
tentare cœpit, promittens, ſi eum à Galli defenderent iniuriis, & ſtipendium largiſ-
ſimum, & contracti cum Cæſare belli diſſolutionem honeſtam. Id Heluetii audien-
tes paulatim aures legatis ꝓbere cœperũt, iam .n. pacis tenebantur deſiderio & eos
tam longi ac periculoſi belli mora tædere cæperat. Quod cum Gallus percepiſſet,
rurſus legatos ad Heluetios mittit ſpondens ſe priora fœdera rata habiturũ, ac inſu-
per, ſi permitterent, cũ Cæſare de pace actutũ; nam plane ſe ſperare rem ad optatũ
deduci poſſe exitũ, decere .n. Regem Chriſtianiſſimũ omnem opẽ adhibere, vt ma- B
iorem ſanguinis effuſionem ꝓhibere poſſet: orare igitur, vt ſibi poti⁹ quam Medio-
lanenſi pacis ꝑmitteretur cõciliatio, ad quam ſtabiliendam nulla alia cauſa, quam
vera impelleretur beneuolentia, qua perpetuo Heluetiorum gentem fuiſſet, proſe-
Ludouicus Sfortia perfidia inſimulatur.
cutus, cum Mediolanenſis ſemper perfidus fuiſſet, in nullaq; vnquam ſocietate ſta-
bilis permanſiſſet amicus, quin ne nunc quidẽ Heluetiorum curam gerere, ſed po-
tius ſolito more ſimulare, & proprii commodi gratia reconciliationẽ hanc tentare.
Hæc & multa alia cum Heluetii audiuiſſent, nec ignari eſſent, quid vtramq; partem
ad tam amicabilem oblationem impelleret, gratias tamen vtriſque egerunt oſten-
dentes ſe inuitos, & citra vllam præſtitam cauſam ad tanti belli molem pertractos
eſſe, & licet multis huc vſq; affecti eſſent incommodis, pacem tamen longe ſe bello C
præferre, quam me nunc quidem reſpuerent, dummodo illata eis damna, vt iuſtum
eſſet, reſarcirentur, diſcordiarumq; fomites honeſtis, ac Heluetiorum gente dignis
tollerentur conditionibus; ſin minus, haud longis opus eſſe ambagibus; nondum e-
nim eos ſuſcepti adeo pœnitere belli, vt ignominioſam pacem iuſtiſſimo præferre
poſſent, aut vellent certamini, donec arma manibus tenere, & libertatem à maiori-
bus eorum partam ſanguinis ſui effuſione defendere valerent. Hæc cum legati
audiuiſſent, bene eos ſperare iuſſerunt, moxque eorum conſenſu ad Cæſarem de
pace acturi perrexere. At ille legatis auditis, Gallo ob multiplices cauſas concor-
diæ tractationem denegauit; Mediolanenſi vero quibuſdam conditionibus mo-
rem geſſit, qui confeſtim diem & locum Scafuſii conſtituit, quo ambæ partes con- D
uenere, ac eius interceſſione de ſoluendo bello agere ſunt rogatæ. Verum inter-
uenientibus quibuſdam cauſis locus poſtea Baſileam eſt tranſmutatus. Cæterum
nihilominus Heluetii, aut quia aduerſariis timorem incutere quærebant, aut quia
ita neceſſitas exigebat, Gallorum Regem ex fœderis forma admonent, vt eis py-
xides, & tormenta cum Magiſtris, globis, puluere ſulphureo, ac reliquis quam-
primum mitteret neceſſariis. Qui nihil moratus confeſtim cuncta expedire, ac
magnis expenſis Soloturrim deferre iuſſit. At Cæſar, ne & ipſe interim deſideret,
exercitus partem in Hegeuenſem miſit prouinciam, mox & ipſe eſt ſecutus: aſſiduis
enim precibus Hegauenſium moleſtabatur, vt acceptam eorũ iniuriam vindicaret.
Diuiſis igitur copiis, quid fieri vellet, oſtendit. Ipſe vero vltra progreſſus eſt, quo & E
Baſileæ appropinquaret, & quotidie de ſingulis, quæ ibi agerentur, fieri poſſet cer-
tior, nec non Reginæ, quæ ex Germania inferiore aduentabat, occurreret, quam
Cæſar Reginam ex inferiori Germania venientem excepit ſingulari cum lætitia.
mox in oppido Villingen perquam honorifice excepit, familiariterque per dies ali-
quot cum illa eſt conuerſatus. Et quia Danubius fluuius non procul inde in villa
haud magna Doneſchingen nomine è colle quodam medio iuxta limpidiſſimæ a-
quæ ſcaturiginem ingenti oritur fonte, Cæſar cum Regina ſub tentoriis iuxta ſca-
turiginem poſitis magnificum celebrauit conuiuium, vbi & choreis, & multiplici-
bus indultũ eſt voluptatib⁹, perinde ac tam celebris amnis origo iucundo illo & ce-
Schwartzwald.
lebri honoraretur cõuentu. Deinde ſuperata ſylua nigra vna cũ Regina Friburgũ eſt
B. Pirk. iuſſus ſequitur Cæſarẽ.
ꝓgreſſus, meq;, vt illum relictis copiis meis ſequerer, iuſſit, deliberaturus quo in loco F
me cũ ſubſidio, quod iam è Nurenberga veniebat, cõſtitueret, donec Baſileæ tranſa-
ctum eſſet. Interea copiæ in Hegauenſi prouincia relictæ hoſticum ingreſſi ſunt a-
grum, equitesq; diſcurrentes vndiq; ferro, & igne ſunt graſſati, pedites vero in ſta-
tionib. opportunis ſunt relicti, vt cum eorũ op⁹ eſſet auxilio faciliter acceſſiri poſſẽt.

Inter-

A Interim ad villam quandam eſt deuentum, in qua Eccleſia magna cum turri fortiſſi-
ma erat ædificata, ad hanc ruſticana manus cōfugerat, ac pyxidum iactu egregie ſe
tuebarur: equites vero turpe exiſtimāres ob turtis huiꝰ expugnationē pedites aduo-
care, deſcēſis equis illā ſunr adorti. Verū multis acceptis vulnerib. repulſi ſunt, & li- *Eccleſia & turris diſturbatur.*
cet fores trabiū impulſu fregiſſent, turris tamen ſuperne vi eſt defenſa ingēti, donec
vas ſulphureo puluere repletū, turriq; ſubiectū & incenſum, ita pto pugnantes diru-
pta turri in altum expuliſſet, vt auium inſtar per aerem volare viderētur, ac tandem
ingēti tuina in terram deciderent. Interea dum fugientiū clamor ad oppidum Sca-
phauſen perueniſſet, fumusq; & incenſarū villarum ignis hoſtes adeſſe ſignificaret,
cum octingentis fere peditib. Scaphuſenſes ſunt egreſſi, vr & ſuis opē ferre, hoſtesq;
B ab effuſiore populatione atcere poſſent. At equires cum illorū percepiſſenr aduen-
tum, collocatis inſidiis eos excipere, & multitudinē ſuam, qua longe præſtabant, ce-
lare ſatagebant. At illi haud temere inſequendum cenſentes in loco ruto, & vndiq;
lacunis munito ſe continebanr. Equites igitur cum diu laboraſſent, vt hoſtes in æ-
quum elicetent, fruſtra tamen ſe niti cernentes miſſo nuncio pedites, qui rota fere
die in acie ſteterant, redire iuſſerūr, ipſi vero villas, quæ ſupererant, incendio vaſta-
runt. Ar Scafhuſenſes cum à longe per eminentes colles viderent diſceſſum, contē-
ptis equitibus in planū ſunt progreſſi, & licet numero eſſent inferiores, illis tamen
pugnandi copiam fecere, & equires cum illis congredi non auſi vndiq; vociferantes
diſcurrebant, & hic hoſtes aggrediendos eſſe clamabat, alius vero pedites reuocan-
C dos vociferabat, erantq; omnia tumultus, & clamoris plena, cum interim tamen ne-
mo gradum ꝓmouere, aut confligere auderet. Sreterę igitur Schafhuſenſes non ſi-
ne magna equitum ignominia ad pugnam parati, illi vero timore perculſi pedirum
expectabant aduentum, quo illorum auxilio hoſtes aggredi, & ꝓfligate poſſent. Tā-
dem veto cum nox adueniret, nec pedites diu deſiderari adeſſent cum magna indi-
gnatione diſceſſere, omnem culpam in equites reücientes, & vt facilius propriā te-
gere poſſent ignauiam, confeſtim ad Cæſarem, & eos, qui in aula pollebant, ex ſuis
quendam mitrunr, qui infenſiſſimis verbis pedites accuſaret, q. reuocati parere no-
luiſſent, quod rei bene gerēdæ occaſionē ram turpiter è manibus dimiſiſſent, & vni-
uerſos incuſatet pedites, p̄cipue tñ in Nurenber. inuehebatur aſſerens illos clā cum
D hoſtibꝰ ſentire, & nihil magis, quā Cæſaris damnū, & ignominiā exoptare. Magnus *B. Perkeymer*
igitur rumor in aula eſt exortꝰ, peditesq; omni conuitiorū genere ſunt cōſciſſi. Hoc *Nurenbergenſes*
cum audiuiſſem, Cęſarē adiui, & rogaui, ne temere rumoribꝰ iſtis fidē adhiberet, ſed *apud Cæſarem*
quemadmodū huc vſq; feciſſet, rem diligēter exploraret, ſicq; deinde inter pedites *contra calūnias*
& equites recte diſcerneret, haud .n. decere, vt inauditi condēnarētur: quantū vero *obtrectatorum defendit ſecundo vice.*
ad Nutenbergenſes pertineret, relictos apud eos oſtendi conrubernalē illū meum
Iohannē de Beirſdorff, ac tribunos multis ei cognitos annis homines rei bellicæ pe-
ritiſſimos, & qui nihil magis, quam honorē & commodū eius defenderent, ac ideo
me hand dubitare, quin optimā rerum geſtarum rationē reddere poſſenr. At Cæſar
me quieſcere iuſſit, donec plane res eſſet comperta, ac tum ſe æquum iudicem fore
E promiſir, ſubridens obiter, vt facile animus eiꝰ cognoſci poſſet: non .n. ignarꝰ erat,
quid ſibi de equitatu illo præcipue Frāconico polliceri quitet. Ipſe paulo poſt Neu-
burgum eſt ꝓfectus, oppidum à prærerfluentis Rheni impetu fere abſorptum, quo
lōge à Baſilea abeſſet, & facile quid ibi ageretur, poſſet percipere. Fiebār interea ni-
hilominus excurſiones quotidianæ, mulraq; prælia tumultuaria cōmittebantur, in
quibꝰ iam illi mox alii aur vincebār, aut ſupetabantur, ſæpiusq; Heluetii inſulā Bre-
gentini lacꝰ, quam *Reichenavv* appellant, occupare ſunt adniſi: verum ſemper à præ- *Diues Augia.*
ſidio, quod eo loci excubabat, viriliter ſunr teiecti. Cæterum de pace facienda res in
longum ꝓcedebat, cum vtraq; pars conditiones alteri intolerabiles proponeret, ac
vtrinq; damna aecepra reſarciri petetentur. Er licet Mediolanenſis legatus omnem
F adhiberet, operam, vt tam immane ſedaretut bellum, incaſſum tamen omnis labor
conſumebatur: vtraq; .n. pars haudquaquā ſe ſuſcepti belli pœnirere aſſerebat, ſed *Aduentus nouarum copiarum*
in peruicacia ſua quaſi obſtinata perdurabat. Interea Cæſar Fributgū eſt regreſſus, *Noricarum.*
cui ego cum Nurenbergenſiū copiis (iam.n. ſupplementum aduenerat) occurri, in-
ſtructamq; aciē quadtatam octingentorum peditum iunctis eqnitibꝰ ac totmentis

 ocu-

oculis eius ſubieci. At ipſe obequitans, & cuncta contemplans non parum otnatus A
oblectarus eſt copiis. Etenim cum oẽs eodem ac rubeo amicti erant colore, ac iplẽ-

Maximilianus Cæſar à Pirk ad iaculandi certamen inuitatus omnes vincit magiſtros pyxidum.

didis muniti armis, telisq; inſtructi aptiſſimis, longe quoq; maiorẽ præ ſe ferebant
numerũ: maxime vero pyxides maiores, quæ decẽ numero erãt, Cæſari placuere, &
ꝙ eum exoneratione tormentorũ delectari ſciebã, ad iaculandi certamen inuitaui.
At ille nihil moratus confeſtim ex equo deſcẽdit, & maiori inter reliquas pyxide ad
ſcopũ directa iactus certitudine oẽs tormentorũ ſuperauit magiſtros, quam ob rem
nõ paruo gaudio perfundi eſt viſus. Hanc oportunitatẽ pedirũ tribun⁹ ac centurio-
nes nacti illũ aggreſſi ſunt, & obiecta diluerunt crimina, oſtendentes hæc omnia ab
inimicis, vt ꝓpriam excuſare poſſent ignauiam, eſſe conficta; orare igitur, ne remere

Apologia tribuni milit. Nurenbergenſ. ad Cæſarem.

fidẽ calumniis adhiberet, ſed diligenter rem, vt geſta erat, perſcrutaretur. At tribu- B
nus ipſe longe acerbioribus verbis cauſam ſuorum egit: Maxime, inquit, Cæſar quin-
quaginta iam ſunt anni, cum primũ militare cœpi, ex quibus vltra triginta (vt tu oprime noſti) ſub
ſacris tuis conſumpti ſunt auſpiciis. Hoc toto tempore nulla vnquam exiſtimationi mea nota fuit in-
uſta: ſed ſemper & cum priuatus eſſem miles, & cum honeſtiſſimos ducerem ordines, ita me geſ-
ſi, vt & laudem & gloriam non vanam ſapiſſime ſim conſecutus. Cuius rei rei te optimum habeo
teſtem, à quo toties tam in Gallicis & Vngaricis, quam bellis Germanicis à tua pietate publice ſum
laudatus, ac militaribus donis largiſſime honeſtatus. Soli nunc æmuli non tam mei, quam Reipub.
Nurenbergenſis famam meam, ac commilitonum denigrare quærunt, nulla mea, aut Nurenbergẽ-
ſium culpa, ſed vt propriam ignauiam aliena innocentia contegere poſſint. Accuſant nos, quod cum
hoſte cõgredi noluerimus, cum tamen is pugnandi poteſtatẽ haud fecerit: tamdiu .n. in acie ſtetimus, C
donec ipſi nos ad caſtra redire iuſſere. Sed reuocati, vt aiunt, parere noluimus. Verũ oſtendant, qui nos
vnquã reuocarint, aut reuerti iuſſerint: & ſi illud fuerit cõprobatum, nullam recuſamus ignominiã,
aut pœnæ notã, quamuis ſi etiã reuerſi fuiſſemus, hoſtes tamen aduentum noſtrum per colles altiſſi-
mos, per quos tranſeundum, facile percipere potuiſſent, ac prius ſe in tutũ recepiſſent, quam nos illac
peruenire valuiſſemus. Verum cur non potius, poſtquam noſtrũ accuſant timorẽ, propriam vero ex
tollunt audaciam, ipſi ſine nobis cum hoſte ſunt congreſſi, equites cũ peditibus, plures cũ paucioribus,
nobiles cũ ruſticis, vt illos appellãt? præcipue cũ ille in planum prodiret, ac pugnandi faceret copiã. Ve-
rum illi iidẽ ſunt, qui & antea hoſtes ab Storacenſi obſidione digreſſos in cãpis etiã latiſſimis adeptos
aggredi non ſunt auſi: illi ſunt, qui nullũ vnquã virtutis exhibuere ſpecimen. Et tamen (ſi Diis pla-
cet) aliorum famam denigrare contendunt, quoniã propriã ignauiã haud aliter, quã innocentum ca- D
lumnia palliare queunt. Cæterũ ne longius rem producam, breuiter aſſero, cũctos, qui nobis tam tur-
pem timoris notam inurere ſunt auſi, peruerſiſſime eſſe mentitos, ſat ſcio, quoſdam hic præſentes eſſe,
qui techna, aut fraudis huius fuere participes. Prodeant in apertũ, & ni eos tam verbis, quam mani-
bus de mendacio conuicero impudentiſſimo, vltimũ ſubire non recuſo diſcrimen. Verũ non ſolent pa-
lam rem agere, ſed quemadmodum aperto Marte cum hoſtibus cõgredi non audent, ita nõ niſi clam,
& tãquã cuniculis quibuſdã occultis innocentũ famã expugnare nunquã deſinunt, ſolũ vana nobili-
tate, & equeſtri militia glorioſi, cũ tamẽ vix gregariis, nedũ veteranis militib⁹ virtute æquari poſ-
ſint. Cæterũ quã paratam nos oẽs operã, debitãq; Maieſtati tuæ obedientiã præcipue in hoc bello præ-
ſtiterimus, tu ipſe nobis teſtis es optim⁹. Quemadmodũ igitur ad finẽ vſq; ſtrenue perdurare, & nec
vitæ, nec ſanguini noſtro ob tuũ honorẽ, & gloriam parcere ſumus parati, ita pietatem tuam obnixe E
rogamus, ne æmulis noſtris fidem prius adhibere velis, quam manifeſtam veritatẽ plane didiceris.
Hæc vt nobis erũt gratiſſima, ita maxime tuã decent Maieſtatẽ. Hæc cum ille magna voce, in
magnoq; Principũ ac optimatũ equis inſidentium corona peroraſſet, ac pleriq; in-
ſidiarum etiam adeſſent artifices, nemo tamen vocem emiſit, ſed altum fuit ſilen-

Cæſar vt acceperit defenſionem.

tium. At Cæſar non ſolum benigne noſtram excepit excuſationẽ, ſed etiam hono-
rificis admonuit verbis, vt quemadmodum cœperam⁹, ita etiã ad finẽ vſq; ſtrenue ꝑ-
duraremus, meq; ac contubernalem meum Equitem auratum de Beiersdorff inſi-
gnibus equorum donauit tegumentis, & vt ad oppidum Lauffenburg pergeremus
iuſſit, ac illud, ſi neceſſitas ingrueret, fortiter tueremur, eſt hortatus. Certior enim
factus fuerat, Heluetios, ſi pax minus procederet, confeſtim illud Gallicis tormen- F
tis inuaſuros, ac ideo valido illud præſidio munire cõſtituit. A Cæſare igitur digreſ-
ſi, ac ſub tentoriis pernoctantes, ad oſtenſum nos expediebamus iter, non tam læti,
quod ille adeo benigne noſtram accepiſſet excuſationem, quam quod à timidiſ-
ſimis ac perfidiſſimis illis diuelleremur equitibus, qui nihil aliud agebant, quam vt
aſſiduas

A aſſiduè nobis ſtruerent inſidias, taleſq; contra nos concitabant ſeditiones, vt longe minus hoſtilis nobis metuenda eſſet inuaſio, quàm commilitonum noſtrorum perturbatio. Per Neuburgum igitur ducentes Baſileam compoſitis prætergreſſi ſumus ordinibus. Hinc ad Rheinfeldum applicuimus, ac tandem oppidum ingreſſi ſumus Lauffenberg, vbi commeatus magnam copiam, ac iuſto nacti ſumus pretio. Milites igitur multis laboribus defeſſos, longiſq;, ac difficillimis debilitatos & attritos itinerib. abunde refeci, & reſtauraui, ibiq; ad exitũ belli vſq; perduraui, quotidiẽ hoſtilẽ obſidionẽ, & Gallicorũ tormentorũ expectãs inuaſionem, quam tot inſtructus machinis, ac militibus, præcipuè pyxidiferis, munitus ſummopere exoptaui, vt liqueret quid Gallorũ poſſet iactantia, qui Heluetiis trium horarum ſpacio murorũ
B promiſerãt deiectionẽ. Interea Gallorum Rex Heluetiorum militum, qui quotidie ad illum confluebant, auxilio, Ludouicum Ducẽ ex vniuerſo Mediolanenſi eiecit ſtatu. Id eum Legatus eius percepiſſet, rurſus magno conatu de pacis conditionibus agere cœpit, ac vtriuſque partis legatos ingentibus ſibi obnoxios reddit muneribus, quo promptius illorum opera ad pacem conciliandam vti poſſet: ac nihilominus tam Cæſari, quam Heluetiis immenſas promiſit pecunias, quo damna vtrinq; illata Mediolanenſi reſarcirentur pecunia, cõpoſitis enim rebus futurum Ludouicus ſperabat, vt cum Cæſaris, tum Heluetiorum armis in priſtinum reſtitueretur ſtatum, ac ideo nullis parcebat largitionib[9], quo voti cõpos euadere poſſet. Verum quã fuerit ſpe illa deceptus, poſteriora manifeſte oſtẽderunt tempora. Interim dum tã ſolicite
C de pace agitur, præſes (vt vocant) Syluæ nigræ, precibus me aggreſſus eſt, ac rogauit, vt ſibi auxilium contra ruſticos quoſdam, qui à Comitibus de Sultz defecerant, præſtarem; habere enim in animo Cæſaris nomine vindictam ab illis exigere. Id illi haud grauate permiſi. Iunctis igitur copiis quatuor milliũ peditum, equitũ vero ducentorum, in prouinciam *Klekeu* nomine irrupimus, ac repentino aduentu multos oppreſſimus mortales. At reliqui ad Eccleſias confugerant munitas, ibique de vindicandis proprio villis ab ignis iniuria agere cœperunt, iamque fere tranſactum, & de pecuniæ conuentum erat ſumma, cum præſes omnes eas pecunias in proprium vſum conuertere ſtudebat. Qua iniuria milites irritati paſſim diſcurrentes omnia ferebant, & agebant, villaſque iniecto igne concremabant; eſtque temporis fere mo-
D mento tota illa prouincia culta admodum & amœna euaſtata. Id præſes cernens magna commotus eſt indignatione ſiquidem arbitrabatur non minus ſe detrimentum, quam hoſtes damnum ſuſtinere, ac ideo milites acrius corripere cœpit. At illi impetu facto illum inuadere parabant, & ni ego equitum interceſſione tumultum hunc compreſſiſſem, procul dubio homini ob auaritiam tam intempeſtiuam manus intuliſſent: cedere tamen coactus eſt, & vitam celeri ſeruare fuga, egoque rurſus cum copiis Lauffenbergam ſum regreſſus. Inde cum paucis equitibus Baſileã ſum profectus, vt quidnam de pace ageretur, coram percipere, & de copiis meis aut dimittendis, aut retinendis deliberare poſſem. Poſt biduum igitur, quum illuc perueni ſum, pax talibus firmata eſt conditionibus, vt illam vtraque pars non ſolum ſi-
E bi vtilem, ſed etiam admodum honeſtam cenſeret. Nec mirum, cum Mediolanenſis legatus non tam duriſſima hominum corda fuluo, ac molliſſimo deliniuerat auro, quam diſcordias cunctas magnis vtrinque ſopierat largitionibus: eam enim vnicam viam eſſe cenſebat, per quam Dux ad ſtatum ſuum redire poſſet. Verum quia Heluetiis promiſſum aurum totum nequaquam parata pecunia exſolui poterat, ipſi vero nec verbis, nec literis confidere vellent, ſed ſponſores exigerent, cum Conſtantienſibus actum eſt, vt illi Iuriſdictionem, quam vocant, prouincialem Turgeuenſium, quam tum vſurpabant, Heluetiis pro viginti aureorum millibus pignoris loco aſſignarent, donec ſumma illa eſſet ſoluta. Conſtantienſes igitur vt Cæſari gratificarentur, & quia Mediolanenſis legatus confeſtim poſtquam domum
F reuerſus eſſet, plenius ſe ſoluturũ ſpondebat, præbuere aſſenſum non ſolum Cæſaris beneuolentia, ſed Ducis liberalitatẽ ac dona ingentia inde ſperantes, & expectantes. Verum, quia paulo poſt Dux Ludouicus captus, & in Galliam abductus eſt, pecunia illa inſoluta remanſit. Quapropter Conſtantienſes iuriſdictione illa omnino ſunt priuati, eamque Heluetii in præſentem vſque vſurpant diem, non ſine ma-

B. Pirkeym. Lauffenbergam cum copiis ſuis venit belli exſpectans exitum.

Dux Mediolanenſis ditione ſua per Gallum exuitur.

B. Pirkeymer præſidi ſiluæ Nigræ auxilium contra ruſticos inobedientes fert.

Cleggau.

Auaritia intempeſtiua decipit ſapientiam.

Pacificatio Baſileæ facta.

Mediolanenſis largitionibus agit.

Ferrea corda virûm mollis inflectitur ab auro.

Turgouia oppignorata Heluetiis.

Mediolanenſis captus in Galliã abducitur.

gno Conſtantienſium detrimento ac iactura. Sequenti die vtriuſq; partis legati ad A maiorem conuenere Eccleſiam, vbi publice ob confectam pacem Deo gratiæ ſunt actæ. Verum dum ſacris opera impenditur, ſubito in multis locis circumiectis fum* obſcurus emergere cœpit, quem mox & flamma ſecuta eſt clara, ita vt eodem momento cuncta igne relucerent. Ad tam fœdum igitur ſpectaculum tota fere ciuitas concurrit, ac ex edito loco, in quo templum ſitum erat, incendium proſpectauit, ſiquidem equites qui apud Rheinfeldium in præſidio erāt, Rhenum tranſgreſſi omnia ferro, ac igne vaſtabant, Heluetiis ob pacis tractationem negligentius agentib*, nec vllam expectantibus inuaſionem. Populus igitur Baſilienſis indignatione permotus ad arma conclamat, quibus acceptis ad munitiora vrbis loca, præcipue vero Rheni pontem veloci curſu deuolat, omnia ſtrepitu ac clamore implens, ignorans B obiter quid ageret, quoue iret, donec magiſtratus tumultum hunc tam temere ortum compeſceret, qui profecto tam Cæſaris legatis, quam mihi ipſi non paruum timorem incuſſit, eum multæ palam voces exaudirentur cohortantes, vt cuncti Cæſariani obtruncarentur. Et hic clamor manifeſtum præ ſe tulit indicium defectionis ab imperio, quæ mox eſt ſequuta.

Tumultus in ipſam incidens pacificationem.

Baſilienſis plebis voces ſeditioſæ, & defectionem præſagientes.

Poſtridie ad Lauffenbergium ſum regreſſus, mecumq; perrexit legatus Mediolanenſis Galeatius viceComes, cum quo mihi prius amicitia interceſſerat. Cumque Lauffenbergium veniſſem, copias militares eduxi, & in conſpectū eius ſubieci, quibus viſis lætatus eſt, & rogare cœpit, vt cum illis in ſubſidium Ducis ſui properarem. Cui ego reſpondi, *haud decere me. vt inconſulta Nurembergenſi Repub. alienis me implicarem* C *negotiis.* Hoc tamen illi tum dedi conſilium, cuius & poſtea ſæpe memor fuit, ne nimium fideret Heluetiis, quorum fides illi nondum eſſet comperta. Hoc igitur modo tam funeſtum bellum eſt finitum cum vtriuſque partis calamitatibus haud paruis, nec non amiſſione multorum ac optimorum militum, cum interim nihil alterutris accederet, quam quod ante diſcordiarum poſſederant initium.

B Pirk. fines mādati recuſat excedere.

Epilogus.

Verum vt poſtea compertum eſt, ſi bellum longius fuiſſet protractum, Heluetii nequaquam perdurare valuiſſent: antea enim alienis ſoliti erant militare ſtipendiis, in hoc vero certamine vnuſquiſque propriis expenſis in militiam exire cogebatur: quod illis videbatur duriſſimum, & hanc ob cauſam milites quotidie a ſignis dilabebantur, & ad Gallorum confugiebant Regem. Accedebat præterea frumenti inopia magna, ſed præcipue ſalis penuria intoleranda: nam Heluetiorum iumenta ob nimis pinguia ac læta paſcua multis obnoxia ſunt morbis, niſi quotidie illis large ſalis ſubueniatur remedio. Ex Gallia igitur, cum ex Germania negaretur, ſalem aduehere tentarunt: ſed illud armenta penitus reſpuebant vtpote exaqua confectum marina, licet iterum vnda dilutum, & igne eſſet concretum. Tandem vero fortuna, vel Mediolanenſis Ducis infortunium talem illis obtulit belli exitum, qualem illi ne ſperare quidem fuiſſent auſi. Magnam tamen veræ virtutis & rei militaris obtinuere exiſtimationem, cum nihil temere aut inconſulte agerent, ſed in omnibus virtuti plurimum, fortunæ autem minimum tribuerent; præcipue vero Imperio & iuſſis Ducum obtemperarent, ita vt nec conſilia E factis, nec facta indigerent conſiliis. Id ſi Cæſariani feciſſent, procul dubio egregiam reportaſſent victoriam, cum non ſolum peditum numero eſſent ſuperiores, ſed & equitatu florentiſſimo inſtructi, ac in cunctis aliis, quæ ad bellicum pertinerent apparatum, longe præſtarent, animi autem virtute cederent minime: verum dum nimiam audaciam maturis præferunt conſiliis, talem ſenſere euentum, qualem contemptus & nimia parere ſolet temeritas.

Heluetii libentius alienis, quā propriis militāt ſtipendiis.

Salis penuria laborant, quo tamen ob ſua armenta nō facile carere poſſunt.

Laus Heluetiorum. Virtus nostrorum eſt ipſo quoq; in hoſte probanda.

Cæterum videntur Heluetii in hoc bello quaſi nouiſſimum virtutis ſuæ præbuiſſe ſpecimen: nam quæ deinde ad hæc vſque egere tempora, nequaquam cum ipſorum conueniunt initiis. Sed ita in rebus euenire ſolet humanis, vt humilia incrementa faſtus tandem & ſuperbia etiam ſequantur, quibus mox F auaritia & omne genus vitiorum aſſociatur, ita vt nihil demum turpe cenſeatur, aut inhoneſtum, quam quod lucro caret, aut propriæ libidini minus ſatisfacere videtur. Heluetii etenim nequaquam tot Mediolanenſis Ducis permoti beneficiis, paulo poſt nō ſolum illum turpiſſime deſeruere, ſed etiam Gallis prodidere, ſeu potius

Sapienter & grauiter.

A potius auri fame illecti non tantum in ignominiam propriam, ſed in perpetuam vniuerſæ Germanicæ nationis contumeliam, quæ ob tam nefandum Germanorum hominum commercium peſſime apud exteras nationes audire cogitur; cuius profecto ſceleris ſæpius poſtea manifeſtas dedere pœnas. Nam ſemel atque iterum in Regno Neapolitano cæſi, & profligati ſunt: mox & in Regno Nauarræ cum Gallis militarent: Deinde orto inter eos, & Gallos diſſidio de Mediolanenſi Ducatu magna clade Germanorum auxiliis ſuperati, & in fugam ſunt coniecti, quaſi Duci in eiſdem campis ob commiſſa parentarent facinora. Deinde cum rurſus cum Gallis in gratiam rediiſſent, ac Gallorum Rege in Papienſe obſidione capto, iterum turpiter victi & cæſi ſunt. Verum ego hæc aliis ſcribenda relinquo, poſtquam ad exi-

Iudicium de Heluetiis in negotio Sfortiano. Ioſias Simlerus factum lib. 1. de Repub Heluet. ſecus narrat, quem inſpice.

B tum perduxi, quæ ſub initium conſtitueram. Finito bello ego copias meas Friburgum perduxi, ibique ſoluto ſtipendio Nurembergam eos remiſi, quo & ego paulo poſt cum equitibus perueni, vbi rerum omnium ratione reddita ob operam diligenter nauatam publice ſum laudatus, ac honoris ergo inſigni aurea patera à Senatu Nurenbergenſi donatus. Quem etiam honorem poſtea Cæſaris auxere literæ, quibus Nurenbergenſes ob tam prompte miſſum commendauit auxilium, ſiquidem in eis mei tanquam præfecti perquam honorificam fecit mentionem, ac me poſtea ſemper ſumma proſequutus eſt benignitate, ac clementia, ita vt etiam nec ambientem, nec petentem in Conſiliariorum ſuorum legerit numerum: quod quidem non tam in meam redundauit vtilitatem, aut honorem, quam in publicum

B. Pirck. Norinbergam reuerſus rationes reddit Senatui, & tam à Cæſare quam à Repub ſua ob rem præclare geſtam collaudatur, ac muneratur.

Fit Conſiliarius Maximiliani I. & Caroli V. nõ ſine patriæ ſuæ vtilitate.

C Nurenbergenſium commodum, & ſalutem. Quotieſcunque enim deinde publico nomine ad illum fui legatus, ſemper & benigne ſum auditus, & perquam clementer dimiſſus, aliquoties etiam honorificis muneribus donatus. Quem etiam honorem nepos eius piiſſimus, ac maximus Cæſar Carolus, qui nunc imperat, non ſolum continuauit, ſed & vltro, ac propria ſponte auxit & amplificauit, multiſque aliis immunitatibus, & præeminentiis me decorauit.

DE MAXIMILIANI CÆS. A
IN ITALIAM ADVENTV, ANNO MCCCCXCVII. CAMILLI GILINI Romani Commentariolus.

INCOMPARABILIS VIRTVTIS *Principi*, BERNHARDINO CARVAIAL, *Epiſcopo Sabinenſi, & Cardinali S. Crucis*, FABRICIVS GILINVS *Domino ſuo*. B

ARBITROR *neminem vitio mihi daturum, ſi in prima ætate, cum nullus adhuc in me liberalium diſciplinarum fructus appareat, auſus ſum coram te verba facere, qui in ſacro primariorum patrum ordine vnus ante alios, non dico genere (id enim ſolum parum duco) ſed moribus, doctrina, & magnis rebus geſtis ceu clariſſimum ſidus præfulges. Non fecit vel ætatis meæ inſcitia, vel tenuitas vlla, vt debilitatis meæ immemor, tanti Principis, quantus tu es, magnitudinem vel expenderem parum diligenter, vel non ſatis admirarer. Hoc enim* C *postremū nemo rationis prorſus non expers faceret. Qui autem inter mortales te omnibus non anteponit, quo modo aut virtutem nouiſſe, aut ſe eius amore teneri, poteſt affirmare? Impulſus ergo non vel mei obliuione, vel parua tui exiſtimatione, ſed officii magnitudine, ſupra vires negotium hoc ſuſcepi: dum cupio, ſi non vt debeo, ſaltem vti poſſum, palam facere, non quanta ſit dignitas ac virtus tua, (magnarum enim & ingenii & doctrinæ virium opus eſſet) ſed hoc potius, cum innumerabilis multitudo virtutem tuam ſuſpiciat, res tuas geſtas miretur ac prædicet; nullum tamen eſſe, qui parentem meum obſeruantiæ erga te magnitudine vincat, qui ſe tibi* D *deuinctum eſſe libentius meminerit, & magis gaudeat. Vtriuſque rei tu neceſſitatē, ſapientiſſime Princeps, impoſuiſti: qui quo tempore ſub Alexandro ſexto in hanc vrbem ſacra Apoſtolicæ Legationis ſigna intuliſti, ſingularis tuæ manſuetudinis ac bonitatis veſtigia, quæ omnes in tui admirationē mouerūt, ita impreſſa apud parentem meum reliquiſti, vt is ab eo tempore te vnum reſpiciat, te vnum, qui laudibus in cælum feraris, dignum eſſe prædicet. Itaque quod ipſe eſt, cum filios quoque erga te eſſe neceſſe ſit; ego eius liberorum vnus nondum tibi notus, non alia via, quam frater meus natu maior, adire te conſtitui. Nam cum is conuerſam in Latinum* De factis E dictiſq; memorabilibus *hiſtoriam, patris hortatu venerationis ſuæ teſtimonium ad te tulerit; ego quoque inter patris ſuperiorum temporum ſcripta quoſdam commentariolos nactus, aduentum Maximiliani Cæſaris in Italiam, atque eius cauſas, & quæ ab eo geſta fuerunt, dum in Italia manſit, continentes, quia illa quoque continebant, quorum cauſa venire te ad hanc legationem contigit, tanquam nunc primum natos ſumpſi, vt, ſi poſſem, per earum rerum commemorationem, quæ te hic manente geſtæ fuerunt, aditum mihi ad dignationem tuam compararem. Ad te igitur* F *aduentum affero Maximiliani Cæſaris, vt in eo, in quo Legationis tuæ in Ciſalpina Gallia non ſine magna laude tua notata ſunt tempora, ſit quidem in primis virtutis tuæ pro Italica ſalute, ſicuti olim gentilis tui Joannis Caruaial Cardinalis in Pannonia pro Chriſti religione, perpetuum monumentum. Sed poſtea etiam accedat, vt*

Camillus Gilinus F.

per hanc ipſam rem pro manſuetudinis tuæ magnitudine primus mihi ad venerationem tuæ Dignationis aditus aperiatur, efficiatque vt nunc primum cognitus tuorum numero recipiar: vt qui ex viro tui obſeruantiſſimo ortus, te vnum maxime colam, tibi obſequi, & ceu vnicum veræ virtutis & doctrinæ ſimulacrum, perpetuo venerari & adorare cupiam.

MAXIMILIANI CÆSARIS IN Italiam Aduentus. A

PARTO Neapolitano regno, iam ſe in Galliam Carolus VIII. receperat, &
Ludouicus Sfortia Mediolanenſis Dux Nouatia finem bello feciſſe videba-
tur, cum iterum Italici Principes de ſalute laborare cœperunt. Huius rei
cauſa fuit, quod iunior Ferdinandus Arragonius in regnum, quod amiſerat, redire
populorum fauore nitebatur. Carolus autem indecorum putabat perpeti, vt is, quẽ
florente fortuna ne ſtricto quidem gladio, regno deiecerat, nunc omnium egens
atque inermis victorem regno ſpoliaret; atque ipſe Gallos, viros genere atque armis
præſtãtes, quos ad regni tutelam Neapoli reliquerat, hoſtis arbitrio tanquam vin- B
ctos permitteret. Accedebant ad hæc Italorum exulum voces, qui denuo miſcen
armis Italiam è re ſua ducebant & Florentinus populus, quem amiſſarum Piſarum
dolor vrebat, non hortabatur ſolum, ne Carolus hanc Ferdinandi iniuriam inultã
eſſe pateretur, verum etiam pecuniam atque arma in Italiam ad bellum redeunti
offerebat. His igitur Carolus non ſolum ſponte ſua, ſed etiam ab aliis accendeba-
tur, ne regni ac ſuorum periculo deeſſet. Quamobrem ad bellum animo conuer-
ſus, in Prouinciam Narbonenſem mittit: qui naues ad belli vſum comparent: &
Genuam, qui ex fœdere onerarias maiores exigant. Sed cum Genuenſibus nihil eſt
actum, Gallis libere dedi ſibi naues poſcentibus, Genuenſibus autem aperte negã-
tibus naues ſe tradituros, quibus maior alienigenarum numerus, quam quibus na- C
uium domini imperarent, à Rege Carolo imponeretur.

Ea re indignatus Carolus Narbonenſem claſſem petere Sauonam iubet, atq;
illic peditatum accipere, qui ab Haſta mittebatur, ac ſimul ſubſidio laborantibus
Caietam nauigare. Cæterum ne hos conatus Mediolanenſis Dux impediret, cuius
ad Ferdinandum cum aliis Italis inclinare animus putabatur, tormenta in belli v-
ſum Haſtam ex Gallia traiici curat, nouaſque illic copias cogi, atque ab Heluetiis
peditatum venire. Quibus rebus oſtentato belli terrore, nõ Mediolanenſem ſolum
Principem, ſed alios quoque Italos grauior cura cœpit vrgere. Hi dum in commu-
nem rem conſulunt, eo omnium inclinauere ſententiæ, ne ſolis Italorum viribus
ſtetur, ſed Gallicis armis Maximiliani quoque Cæſaris, ac Germaniæ ipſius nomẽ D
opponant. Omnium igitur fœderatorum hortatu, atque non in poſtremis Alexan-
dri VI. Pontificis Dux Mediolanenſis, quia eius opera pro affinitate plus valitura
putabatur, inuitandi atque rogandi Cæſaris, vt Italiæ cauſam amplecteretur, nego-
tium ſuſcipit.

Annuit Cæſar, ſed ante oportere oſtendit, vt ſecum Dux Ludouicus con-
Ann. 1497. grederetur. Is ergo cum coniuge tertio Nonas Iulias à ſalute Chriſtiana nonageſi-
mo ſeptimo anno poſt mille quingentoſque Comum proficiſcitur, & Larium e-
menſus per Telinam vallem ad altiores alpes contendit. Ab eo loco Cæſarem per
generum Galeatium Sanſeuerinum de aduentu ſuo monet, exquiritque quo in lo-
co cõueniri ſe velit. Per eundem certior fit plurimum aduentu ipſius lætari, & hor- E
tari vt poſtridie alpes traiiciat, Maltii cum ipſo Cæſarem conuenturum.

Dum, vt Cæſar monebat, agitur in ipſis alpium radicibus, eunti Duci obuiam
ſe præbet Nicolaus Firmanus Alpinæ regionis (cui Tyroli Comitatus appellatio
eſt) Præfectus: à Cæſare ſe miſſum docet, vt Ducis Coniugiſque ipſius aduentum
gratuletur, quemadmodum mutuæ neceſſitatis magnitudo poſtulabat. Iuſſerat
Cæſar in vico, cui Monaſterio nomen eſt, hoſpitales Mediolanẽſibus Ducibus ędes
parare. Dum appropinquant, obuios item quatuorè purpuratis Regii habent, à
quibus & gratulatio repetitur, & Alpinorum locorum incommoda excuſantur.
Seorſim etiam mittitur Heraſmus Braſca, Ducis Mediolanẽſis apud Cæſarem ora-
tor, qui moneat Cæſarem poſtridie ante ſolis ortum affuturum: ſed velle rem eam F
alios latere, & propterea oportere, vt nulla de hoc facta mentione in cubiculo Du-
ces Cæſarem operirentur.

Qua monuerat hora, poſtero die ſilentio Cæſar aduenit, tanquam ad certam
ſe venationem conferret, ad id comitatum omnem compoſuerat. Primum agmen
ducen-

A ducentorum peditum erat. Bini incedebant, & ſpicula Germanica geſtabant, quibus ad inuia perſequentes capreas demittere ſe per rupes & librare corpora ad in acceſſa loca conſueuerant. Cum iis par venaticorum canum numerus. Sequuntur totidem cum dolabris Germanico more, viri omnes genere virtuteque inſignes. Indumenti omnibus par ſpecies ſetica, in Burgundorum Ducum gentilitia varietate formata. Eodem etiam modo caligati omnes. Tum Cæſar procedit, ſericeam nigro colore veſtem amictus venationi habilem, cui à læua ab aurato balteo aureũ pendebat cornu. Sequebatur Procerum grauiorumque virorum ingens numerus. Omnibus ſericeæ pullatæque veſtes, & in læuo lacerto formatum ex auro Burgun-B dorum Principum inſigne, Apoſtoli Andreæ Crux. Quod ante per Heraſmum Cęſar admonuerat, ne cubiculo Mediolanenſes Duces excederent, per alios quoque repetit, & parere eos oportere monet.

Vt ad ædes peruenit, in quibus Duces erant, ad primos ſcalarum gradus ſolus Cæſar ab equo ſe demittit, atque in cubiculo inuentos cum duobus Galeaciis, genero atque fratris filio amanter Duces complectitur, eaque exequitur, quibus magnæ neceſſitudinis declarari ius ſolet. Tum ait, rem diuinam in æde Virginis propinqua (ſacrarum id virginum fanum, Caroli Magni opus putatur) iuſſiſſe parari, velle vtrumque ſecum ſacrificio intereſſe: velle etiam ſecum inde cum nobilioribus fœminarum atque maritum comitatu, quem duxerant, ad vicum Colurnam C pranſum ire.

Medius ergo inter Mediolanenſes Duces fanum Virginis, quod dixerat, petit: medius etiam ſine diſcrimine rem ſacram ſpectare voluit. Quin etiam menſæ communem fecit honorem. Nec vero contentus, inter epulas ſuaues miſcere ſermones, blandeque inuitare, Duci fœminæ de lance ſua quæ gratiora videbantur, ipſe manu ſua ſæpius porrigere, atque vt largius veſceretur hortari. Poſt epulas inde Duces ambos Cæſar Maltium deducit, vbi ipſis cubilia, & conſilio habendo erigi militaria tabernacula iuſſerat. In via occurrunt fœderatorum Legati, quos Germaniam petiturus Dux Ludouicus ex Italia ſecum duxerat. Ad terram conſpe-D cto Rege ſe omnes demittunt. A Rege omnes perhumane ad dexteræ oſculum admiſſi, redire in equos iubentur. In agmine poſtremus Cæſar inter ipſos Duces medius incedit, & Maltio tabernacula, à quibus venerat, regreſſurus moueri loco Duces prohibet.

Vt diurnæ quieti opera data eſt, Cæſar reuertitur, ac Ducem ab arce in conſilium deducit. Illic orſus ab iis, quorum cauſa vt peteret Italiam rogabatur, docet ſe nequaquam veniendi onus refugere: cæterum oportere ſe ita paratum venire, ne ſi exercitus atque alia neceſſaria defuerint, venienti cum viribus etiam conſilium defuiſſe videatur. Se quidem minime latere, & Ducem Mediolanenſem, & Venetos ſolere magnum equitum numerum ac peditum alere: ſed ex Cæſaris E dignitate non fore, vt iuuandæ ſalutis Italicæ gratia ex Germania ſine Germanico milite proficiſcatur, & aliis quam Gentis ſuæ militibus aut corporis ſui cuſtodiam credat, aut totius belli, quod ipſe geſturus ſit, ſummam Italis ſolum armis ſuſcipiat. Oportere igitur binorum peditum millium à Duce Mediolanenſi ac Senatu Veneto ſtipendium in tres menſes perſolui, & tricena aureorum millia ab ſingulis in equitatum præberi: tantundem ſe ad quem nulla in parte periculum pertineat, pro communi beniuolentia impenſurum, ſi eam ſummam vt habere mutuam poſſit effecerint. Super his omnium ſententiam exquirit. Habitæ à multis orationes, longe magis quam neceſſariæ. Primus Concordienſis Epiſcopus, qui Pontificis Orator apud Cæſarem agebat, imminentia Italiæ reliquoque F Orbi Chriſtiano pericula ingentia eſſe docet: neque iis alium quam Cæſarem obſtare poſſe: eius in Italiam aduentum & pericula dempturum eſſe, & priſtinam ſecuritatem reſtituturum. Hortari igitur Pontificis nomine, ne veniendi recuſet onus, & veterum Cæſarum intuenda ab hoſtibus Italia virtutem atque exempla imitetur.

Nam quod ad exercitus neceſſarios pertineat, abundare Mediolanenſ. Ducem

atque

atque Venetos ipſos non in poſtremis militum numero : nec in cæteris, quæ vltra A
Cæſari neceſſaria videbuntur, ſe arbitrari defuturos. Secuti alii pro cuiuſque inge-
nio, his ſimilia dicunt.

Poſtremum Cæſar Mediolanenſem Ducem in roganda ſententia reliquerat,
quia maiori eum afficere videbat honore non poſſe. Itaque is rogatus ſententiam,
paucis oſtendit, quantum Italiæ viribus detractum ſit: quantum etiam periculi ac-
ceſſerit, poſteaquam Arragonii Ferdinandus ſenior iuniorque Alphunſus, dum a-
liis exilium moliuntur, Carolum Octauum Gallorum Regem ad inuadēdum Nea-
politanum regnum impulerint: ſe vnum eſſe, qui horum malorū facere fidem poſ-
ſit, quia per inſidias adempta Nouaria, dum Carolus à Neapolitano regno regrede-
retur, totius Ducatus ſui ruinam ante oculos habuerit, & prælio contra Carolum B
in Parmenſi agro ad Tarum amnem commiſſo, quanquā in fugæ ſpeciē inde Caro-
lus Haſtam abiiſſet, plus tamen ſanguinis à victoribus ſit effuſum, plus etiā virium
ſit amiſſum. Sed hæc non ſatis apud Gallos videri, cum reſtituta Nouaria poſt ini-
tam pacem rurſus arma moueant, & velle bellum non obſcure videantur reparare.
Eum ſe quidem, qui primus hos motus excipiat, eſſe: ſed quid refert, cum ſi deſera-
tur, ſine communi totius Italiæ ruina cadere non poſſit. Bene ergo agi cum Italia vi-
deri, cum tota præter Florentinum populum ſimul conſentiat, & Cæſar, ad quem
omnes miſerint, ad eam defendendam animum adieciſſe videatur. Se quidem non
minus communi quam proprio periculo motum huc veniſſe, Cæſaris auxilium ro-
gatum : ei non ſolum, quæ pro cauſa propoſuit, libenter offerre, ſed vltra quoque C
quicquid ſupeſit virium, cum vxore & liberis effundere paratum.

Cæſar his auditis, Pontificis Legatum collaudat: neque alios laudis expertes
relinquit. Impenſius autem multo maiores Mediolanenſi Duci gratias agi debere
oſtendit, quod non modo in communi cauſa bonam mentem verbis declaraſſet,
ſed quod rem quoque dictis addidiſſet, fines ſuos ad ipſum inuitandum egreſſus, cui
pro communi ſalute fortunas omnes nulla re excepta polliceretur. Cenſere autem,
cum omnes, quæ cauſæ neceſſitas poſceret, intellexiſſent, & Mediolanenſis Dux
pro virili ſua facturum ſe omnia libenter recepiſſet, vt Veneti Senatus ſui mentem
perquirerent. Dum huic rei opera datur, neque iam vltra agi aliud poteſt : Cæſar
Mediolanenſem Ducem monet, licere ei, cum velit, à conſilio in Italiam regredi, ſi- D
quidem facta ſint omnia, quæ in Germania effici pro Italiæ cauſa potuerunt : reli-
qua maiori ex parte nunc in Italia agi oportere. Cæterum velle, vt antequam ab-
eat, cum coniuge & Fœderatorum oratoribus Colurnam reuertatur. Illic ergo
Cæſar omnibus repetit, quod prius Ducem tantum Mediolanenſem de reditu in I-
taliam monuerat; atque addit, vt orationes, quibus expectari à Principibus ſuis re-
ſponſum ſit neceſſe, illud totis viribus vrgeant, quia Mediolanenſis Princeps rei
moram nullam fecerit. Dux Ludouicus pro omnibus vt reſponderet rogatus, pau-
cis oſtendit, dubia Cæſarem putare non debere, quæ Italicæ cauſæ neceſſaria eſſe
dixerit. Nullum enim tam longe à præſenti periculo abeſſe, qui ſe primum iniuriæ
patere non ducat : ſiquidem nemo negare poſſit, primo ſuperato cæteris quoque E
occumbendum eſſe. Itaque vel hoc ſolum fidem facere poſſe, neminem huic cau-
ſæ defuturum. Cæterum ſi vera fari liceat, hoc magis è re videri, vt Cæſar vltra non
differat in Italiam deſcendere : quia Galli in Italia parata habeant arma, & iugulo
mucronem intentent. Itaque propter periculum, quod moram non patitur, omniū
ſe nomine rogare, vt veniendo moras tollat: vno die plus recenti hac de ipſius ad-
uentu fama, quam poſtea multis menſibus, ad frangendas aduerſariorum vires, i-
pſum facturum. Ad hæc Cæſar, cupere ſe quidem Fœderatorum optata implere,
ſed ante viginti dierum ſpatio opus eſſe non modo cogendis copiis (ſine quibus
Cæſaris in Italiam aduentus fructum nullum, imo potius & vocantibus deſpera-
tionem, & venienti contemptum afferret) verum etiam vt Philippum filium Bur- F
gundiæ Archiducem, quem à Britannæo Oceano ad hæc loca vocauerit, priuſquā
è Germania abeat, alloqui poſſit. Nam cum, ſe in Italiam veniente, manere in pro-
pinqua Italię regione velle, vt promptius iis, quæ caſuum neceſſitas popoſcerit, oc-
curri cre valeat. Quomodo niſi coram de iis, quæ monenda ſunt, edocere eū poteſt?

Ab hac ſententia non depellebatur, & tamen ſpem faciebat hæc ipſa, propter quæ eos ſibi dies depoſcebat, etiam citius quam intra deſignatum tempus ſe abſoluturum. Cæterum quia in Alpibus, qua Mediolanenſes Duces iter facturi erant, edere eis venationem conſtituerit, oportere cœnam maturare, vt ea die cubitum ire ad Monaſterium eant, vbi Maltium venientes noctem egerant: ſequoque vicum Monaſterio propinquum eſſe petiturum, vt poſtera die in Alpium culmina conſcenſuris labor minuatur. Cœnati igitur Duces Monaſterium petunt, nec multo poſt Cæſar ſuperuenit: qui vbi abiiſſe Duces comperit, in velocem conſcendit equum, atque viribus integer eos facile conſequitur. Aiunt Duces, grauiter erratum, dum obtemperare ſe Cæſari arbitrantur. Eius enim nomine ſibi dictum, quia à loco, vbi vtrique cœnaturi erant, par eſſet via ad vicum nocturnę Cæſaris quieti deſignatum; velle Cæſarem, cum cœnabant, eodem tempore in eo pago conuenire. Hanc accelerandi cauſam ſibi fuiſſe monebant. Quibus blande Cæſar lenire moleſtiam, & oſtendere; nuncium verba, quæ mandauerat, peruerſe excepiſſe. Voluiſſe enim Maltii ſe expectari, vt quos Maltium venientes ipſe deduxerat, etiam digredientes inde deduceret. Inter hos ſermones ad vicum perueniunt, vbi Cæſar cubiturus erat. Itaque illic ipſe ſubſtitit: vltra Duces ad Monaſterium pergunt.

In aurora Cæſar poſtridie aduenit, atque in Ducum cubiculum conſcendens, accinctum ſe venationi oſtentat. Pendebant à baltheo ferramenta in pedum vſum, ad firmanda in rupibus atque inuiis locis veſtigia. Aſcenſurus igitur ſumma alpium iuga Ducem hortatur, vt cum vxore ſubſiſteret, & commode cum vterum ferente iter faceret: ſe ante ad parandam venationem iturum, & Galeacium Sanſeuerinum cuius ætas laboris patientior erat, ſimul ducturum. In alpium ſaltu, qua iter habebatur, ſola erat caſa. Ad eam Cæſar parari epulas Ducibus iubet. In eis regis luxus, quantum loci ſitus patiebatur, plurimum enituit. Hora erat circiter ſexta ante ſolis occaſum, cum à ſummis iugis paratam eſſe, venationem Cæſar, atque vt ad eam ſpectandam in equis ſe Duces conferrent, admonet. Ipſe in editioribus rupibus conſpicitur, vbi feras exagitabat, atque vnde aliis ſpectando caligo oculis offundebatur, imperterritus ipſe, ceu per plana loca curſu ferebatur. Aduentante Duce, abeſſe coniugem Cæſar animaduertit. Itaque in eius aduentum venationem differt. Contigit autem, dum hæc fierent, vt venator feram ſecutus per inuia audendo eo progrederetur, vnde neque retro cedendi eſſet facultas, atque inde euadendi præcipites vndique rupes ſpem adimerent. Obiecit ergo tenebras animo periculi magnitudo homini alioquin ad omnia audaci. Itaque parum aberat, quin caſu ſuo venationem funeſtaret, atque id prorſus egiſſet, niſi proximiores Comites vicinitas periculi admonuiſſet. Nam confeſtim, ceu ſui prorſus immemores facti, alter alterum hortari, & ſpiculis ſuis gradu inuicem munito peruia facere, à quibus patere regreſſus non poſſe videbatur: atque ita hominem à præſenti morte ſeruauere. Interim & Ducis coniunx à diuerſorio, vbi corpus curauerat, ad locum venationi deſignatum, atque à ſummis iugis Cæſar aduenit. Quamobrem in ipſorum conſpectu venatio editur. Adactæ enim lanceis capreæ ex montium ſciſſuris, in quibus ſe condiderant, in præceps ad Cæſaris ac Ducum Mediolanenſium pedes deuoluuntur, & dum * ſaltum capere ſe inde laborant, à canibus dilaniantur. * ſaltu rapere.

Peracta venatione Cæſar Mediolanenſibus Ducibus abeundi poteſtatem facere, atque ipſe intra limites ſuos regredi velle: cum iterum à Duce ipſo & paulo poſt etiam à coniuge preces repetuntur, vt deſcendere ſimul Cæſar in Italiam vellet. Tantaque rogandi vis fuit, adiecto ad Principum efficacia verba etiam reliquarum matronarum ac virginum, ceu in conferta pugna militari globo, vt expugnari ſe Cæſar tulerit. Qui cum ea ipſa hora adhuc impranſus eſſet, extemporaneis epulis famem leuat: & quanquam ſuorum neminem præmiſiſſet, qui menſæ atque cubilis neceſſariam ſupellectilem ferret, eo die cum Mediolanenſibus Ducibus Burmium deſcendit. Illic fœderatorum Legatis, ne quid agendis rebus perire temporis pateretur, oſtendit: haud alienum ſe ducere, vt Florentinus populus in aliorum Italorum ſocietatem, ſi fieri poſſit, amice trahatur. Oratores igitur ad hoc creat, ac mandat, vt repetita priſcorum Cæſarum memoria doceant, quot quantave ab eis

H beneſi-

beneficia Florentina ciuitas acceperit : à ſe quoque paria expectari poſſe, ſi Florentini, relicta Gallorum ſocietate, vetuſtiores amicos ac plura maioraque de eis meritos, videlicet Germanicum Imperium ac Cæſarem præſentem, ſequantur. Atque hoc facientibus non obſcure offert, Florentinos, quorum animos Piſarum amiſſio non iniuria vreret, ſine controuerſia eius vrbis poſſeſſores eſſe facturum. Cæterum quod ad filium pertineret, Burmium ſe accerſiturum, vt illic cum ipſo ea tractaret, quæ antequam Germania excederet, oportere à ſe agi monuerat. Dum his agendis Cæſaris intenditur animus, afferuntur litteræ, monentes filium pedem offendiſſe, neque niſi incommode montano itineri credere ſe poſſe. Acceſſit etiam, quod Germani Alpini, quos recentior ætas Griſanos nuncupat (Rhetorum pars eſſe putantur) paratos ſe in Cæſaris verba iurare oſtendebant. Ea res Cæſaris animo magnos iniecit ſcrupulos. Nam cum ſæpe deſiderata pene in deſperationem veniſſent, quippe quod non contemni Griſani iugum detrectare, armaque quoque Auſtraſiæ Principibus intuliſſent, & prælio victos quoſdam ex eis occidiſſent, minime contemnenda præſens ad officium eos recipiendi occaſio videbatur : præſertim cum nuper Nouarienſi bello viſum eſſet, magna eos in Gallorum moribus momenta ad partem, cum qua ſenſerant, ſecum traxiſſe. Etenim ſatis eis non fuit pro Gallis arma ſumpſiſſe, Heluetios quoque, vt eadem ſecum molirentur, impulerant. Itaque cum longe abeſſet vt iuſiurandum Griſanorum, quod omnibus votis experendum erat, nunc ab eis oblatum omitteretur, & nulla ſpes eſſet id ipſos extra Germaniæ fines, quia nullo ſcripto iure tenebantur, eſſe facturos, ſequi Cæſar in filio atque Griſanis præſentem neceſſitatem decreuit. His igitur duobus, Mediolanenſi Duci atque aliorum Fœderatorum Oratoribus oſtendit, inuitum quoque cogi ſe in Germaniam paucorum dierum gratia regredi : neque Italiæ minus quam ſibi eam profectionem commodum eſſe allaturam. Et ne vel regreſſus veniendi amplius in Italiam fidem tolleret, vel mora diuturnior futura putaretur, ex comitatu ſuo Fœderatorum Oratores & Procerum maiorem partem cum Mediolanenſi Duce Tiranum deſcendere iubet, atque illic cum eo reditum ſuum in Italiam operiri, vt tanquam vel obſides, vel ſi pudor hoc nomen abnueret, certa ſigna Cæſariani reditus haberentur.

Griſani.

His ita ordinatis, per eundem ſaltum Germaniam repetit, atque diſcedens accuratius Venetos Oratores monet, vt reſponſum ſuper petitis celeriter habere contenderent. Addit etiam, etſi parum credibile videatur Venetos, quorum in Italia iam diu ſumma ſit authoritas, communi cauſæ defuturos, & nunc pro ea Cæſari ac Romanorum Regi rem mediocrem, vt in Italiam veniat, præbere recuſaturos ; qui ſæpe militari alicui Duci non modo dignitatis magnitudine, ſed neque etiam peritia aut rerum vſu conferendo longe plura atque maiora tradiderint. Nolle tamen eos latere, quam graue onus ſubituri eſſent, ſi cunctando agerent, vt alii hac in re, in qua ipſorum voluntas & ſtudia prima apparere debeant, promptius munus ac partes ſuas impleſſe inuenirentur. Inter hæc dicta diſcedit, & Mediolanenſis Dux cum ſuis iiſque, quos ei Cæſar Comites dederat, in Tellinam vallem deſcendit, ac biduo Tiranum peruenit, illic haud multum moratus Cæſaris accipit literas, quibus monetur confeciſſe ea, quorum gratia Germaniam repetierat, atque biduo Biurnii futurum : debere nunc ipſum, relictis Tirani Oratoribus & alijs, qui cum ipſo ex Cæſaris comitatu Tiranum iuiſſent, Mediolanum petere, atque ea parare, quæ bello neceſſaria eſſe intelligit.

Quarto Idus Auguſti Mediolanum Dux peruenit, atq. illic certior fit, haud longe abeſſe Bernardinum Caruaial genere Hiſpanum, moribus, doctrina, atque illuſtri genere vnum in ſacro ordine in quo ſanctæ Crucis titulum gerebat, maxime inſignem: quem Alexander ſextus, poſteaquam ſatis pro comperto Cæſarem in Italiam venturum habuit, Legatum creauerat, vt venientem ipſius & Apoſtolicæ ſedis nomine in primis Italiæ limitibus exciperet, atque ad nauandam bonam operam Italicæ ſaluti atq; ſecuritati hortaretur.

Hunc

Hunc igitur Mediolanenſis Dux Ludouicus quibus poteſt honoribus in Iouis arce accipit. Interim Cæſar qui, vt ſuis aſſequendi ſpacium daret, per Telinam valiem & Lario proximos montes venationibus ſe exercebat, Mediolanenſi agro appropinquat, ac Carimatum (vici & arcis id nomen) peruenit. Confeſtim igitur Legatus ac Mediolanenſis Dux Moguntiam * contendunt, atque inde Medam (vicus is quoque haud longe à Carimato) petunt. Non multo poſt Cæſar ſuperuenit. Obuij inter ſe relictis equis in ipſius vici anguſtijs Legatus ac Cęſar, poſt primam ſalutationem in paratas ipſorum cõgreſſui ædes ſe recipiunt. Illic ſolemnibus verbis Legatus Pontificis nomine gratulationem Cæſariani aduentus orditur, & quam oportune is veniendi conſilium ceperit, non omittit. His addit, multa alijs temporibus Cæſarum aduentum Italiæ bona intuliſſe: non minora eſſe docet, quæ per ipſum ad ſtabiliendam Italiæ quietem acceptum iri hoc tempore putantur. Patere quidem in Gallorum præſenti motu, nihil eos magis ſitire, quam vt euerſis Arrogonijs Regibus, Neapolitano regno cæterarum quoque Italiæ partium ſeruitutem addant: ſed Italiæ non tam vires deeſſe, quam Cæſaris ipſius nomen ad retundendam Gallicam vim neceſſarium videri. Quamobrem nunc præſente in Italia Cæſare vehementer quidem Italiæ lætandum, cuius ſaluti vel vno Cęſaris aſpectu ſatis conſultum videatur. Sed non minus Cęſari quam ipſi gaudendum. Siquidem ad Italiæ liberationem venerit, in qua gloriæ tantum eius nomini repoſitum ſit, vt hac vna re ſe illud ęternitati putare Cęſar poſſit conſecraſſe. Hortari igitur & Pontificis & Apoſtolicę ſedis nomine, quod Cęſar ſapienter in Italiam deſcendens cœperit, id toto animo proſequatur, & Deo Duce, cuius ſalutiferum ſignum in Cruce tulerit, fœliciter expleat; vt ſublato metu, qui ſollicitas omnium in Italia mentes habeat, omnes intra fines ſuos contineantur, & in commune omnes chriſtianæ religionis bono atque infidelium populorum conuerſioni dare operam valeant. Cuius rei Cęſaris ipſius primatiæ partes ſunt, & ad quam propter virtutes & bonitatis magnitudinem omnium votis deſideratur.

*Modo etiam.

Reſpondet Cęſar, libenter ſe pro Italiæ periculo veniſſe, quia eius curam non minus quam Germaniæ ipſius pertinere ad ſe ſemper duxerit. Cęterum lętari etiã magis ſe veniſſe, cum tanto opere ſummo Pontifici, quem ante alios, vt verũ Chriſti vicarium colat, rem ſe gratam feciſſe videat. Annixurum igitur ſe pro viribus, vt ei⁹ rei gratia, propter quam ſit vocatus, nõ fruſtra veniſſe eum homines, qui nunc ſunt propter præſens beneficium ſentiant, & propter gratam rei memoriam, qui poſt alijs erunt in annis, libenter loquantur.

Peractis magna partis vtriuſque voluptate, quæ primi congreſſus ratio poſtulabat, quia ad primæ ſalutationis congreſſum & non ad longiorem moram paratæ ædes erant, vtrique ad vicos, à quibus venerant, eo die reuertuntur. Excipere nunc in primaria vrbe Cæſarem & ius erat, & Dux Mediolanenſis vehementer annitebatur. Cæterum is magnæ vrbis ac frequentis populi conſpectum deuitabat, quod dum poſcentibus de veniendi celeritate morem cupit gerere, numerum in comitatu ſuo Cæſaris dignitati congruentem nondum coegerat. Itaque Ticinum amnẽ traijcit, ac Vigleuanum profectus, illuc Legatum cum Mediolanenſi Duce ac Fœderatorum Oratoribus vocat.

Dum illic moratur, maioris Italiæ partis legationes eum adeunt, & accuratis orationibus vt Cæſarem & Romanorum Regem ſalutant, & veneranter agnoſcunt. Tum in conſilium itur. In eo Cæſar ab ijs ortus, quorum cauſa in Italiam venerit, fruſtra veniſſe oſtendit, niſi qua celeritate ipſe omnibus omiſſis in Italiam veniſſet, eadem nunc quoque pellendo periculo ſtatim opera daretur. Sibi quidem, cui vt agendi primæ partes ita etiam dicendi dentur, quod ad belli gerendi rationem videri, vt ſi vllæ Gallorum copiæ eſſent in Italia, primo quoque tempore contracto exercitu ad hoſtem eatur, ac prælio de Italiæ finibus detrudatur. Quod ſi (vt affirmare nonnullos videt) Galli, ipſius aduentus fama permoti, copias quibus Italiam ſollicitabant, trans alpes contraxiſſent, cenſere nihil antiquius Italiæ ſaluti, quam vt cum exercitu ad Alpes contendatur, ac pręſidio, quacunq; à Gallia in Italiam aditus pateat, occupẽtur, & ſuper omnia Ha-

ſta ciuitas,& ſi quæ alia in Italia Galli poſſideant,munita loca eis adimantur. Aliam vel tutiorem vel faciliorem Italiæ liberandæ rationem nullam eſſe,quin ſemper, cum voluerint,in manu ſua habituros Gallos miſſis nouis copiis,tanquam nouo imminente bello anxios de ſalute ſua Italos tenere.Se,ne id in Gallorum manu foret,in Italiam vocatum,ſe omnibus omiſſis,vt huic periculo occurreret, veniſſe.Omnes Cæſaris ſententiam atque animi magnitudinem laudare, ac palã dicere,non poſſe aut vetius aut tutius ſaluti Italicæ conſuli:& tamen in re,quã improbate nullus audebat,conſilium non explicabatur. Venetos enim mouebat, quod quãquam occupatis Alpibus difficilius Gallos in Italiam penetraturos negari non poterat, plus tamen Mediolanenſis Ducis additum iri potentiæ, quam Venetis conduceret,arbitrabãtur.Id quod eos non parum mouebat,qui Italię totius imperium haud dubie affixum cordi habere putabantur.Alia ex parte Mediolanenſis Dux,Gallicarum copiarum diſceſſu præſenti periculo liberatus,non tam metiebatur,quæ abeũte Cæſare Galli denuo moliri poſſent,quã illud metuebat,ne ſi de occupandis Alpibus ſapienter cogitata non ſucceſſiſſent, & graui & longo aliquo bello implicaretur. Expertus autem Nouarienſi bello,ſe Venetorum ope ſubnixum contra Gallorum arma ſtetiſſe,vitare cupiebat,ſi nunc de Alpibus occupandis diſſentire à Venetis viſus eſſet,ne offenſis eorum animis in grauioribus caſibus in poſterum vires iam expertas ipſe ſibi ademiſſe videretur. Igitur & Veneti oratores & Dux Mediolanenſis reſpondent,maiores ſupra quam dici queat gratias eſſe,quæ ab Italia tota Cæſari debeantur,qui in Italiam vocatus non ſolum libenter venerit,vt ei opem laboranti ferret : ſed etiam quod nondum motis,nondum oſtenſis armis,ſola nominis fama Gallos trans Alpes compulerit,qui prius pene quam venerit,& antequam hoſtem vllum viderit,iure de hoſtibus dici poteſt victoriam peperiſſe. Quid enim aliud Gallorum in Cæſaris aduentu trans Alpes conceſſio dici poteſt,quam Gallorum aperta confeſſio,ſe de Italia victoriam Cæſari conceſſiſſe ? Hoc igitur longe plus eſſe,quam prælio atque armis hoſtem profligaſſe : quia nullo ſuorum amiſſo, nullo fuſo ſanguine,id de hoſte obtinuerit,quod raro ſine magna cæde,ſine magno rerum omnium diſcrimine obtinetur. Quæ res cum Dei munere conceſſa videatur,vt ſanguini humano parcatur,& apertius Dei benignitas agnoſcatur: quis non dixerit etiam Deo gratius fore , vt per hunc modum ocio & pace Itali fruantur, quam dum tutiora quæruntur , grauiore facto irritatis Gallorum animis , Italiæ in poſterum noui timoris cauſas relinquere ? A Cæſare autem longe abeſſe, vt quia ſe hoſtium ſanguine non cruentauerit,in caſſum veniſſe in Italiam dicatur : ſiquidem magnæ eius fœlicitatis teſtimonium eſt,quod ei ſola nominis fama contigit id efficere,quod alii etiam vires omnes experti, omnibus in ambigui Martis diſcrimen adductis vix aſſequuntur : ipſe autem Italiæ ſalutem ita pepererit, vt ne parua quidem in re vlla ad eius populos detrimentum aliquod peruenerit. Quod ſi hæc Cæſarem aut alios Germanos gloria parum mouet, niſi aliquid additum habeat,in quo palam fiat,quantus ſit Cæſaris in periculis adeundis animi vigor & magnitudo,quantum viribus,quãtum conſilio atque militari peritia valeat, parata eſt prouincia,quæ ſine grauiore motu plurimum gloriæ ſecum ſit habitura.Nam cum ipſe negotium ſibi hoc ſumpſerit, vt communi aliorum Italorum cauſæ populum Florentinum adiungat,ſi monita eius ſequi neglexerit,ac perſtare in Gallorum ſocietate videbitur,arma ei Cæſar inferre poteſt. Huius enim hoſtis vires diu eum ſuſtinere non poterunt,ex ipſo autem bello gloria eum ingens ſequetur: ſiquidem ad famam haud parum retulerit, per orbem terrarum ferri, Cæſaris virtute in vnum coaluiſſe Italiam atque armis compulſos,qui hactenus cum Gallis ſenſerant, communem omnem Italorum cauſam reſpexiſſe. Vires ad hoc bellum paratas, ſiue terra ſiue mari rem gerere placeat,quis non videt? cum à Duce Mediolanenſi, cum à Venetis ingens equitatus peditatuſque ad tuendas Piſas iam diu in Hetruria alatur,& Genua Hetruſcis littoribus propinqua præbere claſſem Florentinos maris aditu prohibere cupientibus facile poſſit.

Cæſari longe præter opinionem contigit,vt ad leuandam Gallorum metu Italiã magnis precib. vocatus,Ducẽ Mediolan.cuius gratia ꝓpter neceſſitudinẽ in primis mouo-

mou[illegible]tur, cum etiam primum periculo obiectum videret, & Venetos, qui vt in Italiam contra Gallorum arma veniret enixe rogatum miſerant, tam auerſos ab ea [illegible] ne per[illegible]eret, quæ vna formidine Italiam leuatura erat. Itaque paucis ait, duo ad liberandam Italiam, propter quam non ab vno ſed ab omnibus vocatus fuerit, propoſuiſſe: quia etiam duo illa, & non alia, liberare periculo & metu valeant, contra ea duos dixiſſe, quorum ante alios intererat, vt primo quoque tempore ea pararentur. Quam bene nunc maleue ſe opponant, ipſos viſuros: tempus etiam oſtēſurum, quam ſapienter ſibi conſuluerint, ſi agendæ rei occaſionem propter quam ex Germania Cæſarem vocauerant, fruſtra elabi ſinerent, & Cæſaris opera, quem præſentem habeant, vti neſciuerint: ſe in Italiam non gloriæ cupidine, ſed vt propinquos, amicos, ac fœderatos in periculo defenderet, veniſſe. Itaque ſi hoc non agatur, nullam eſſe aliam cauſam vltra in Italia commorandi. In Germania bello [illegible]am non deeſſe, multo minus contra infideles populos (quod magis cupiat) decerni poſſe. Itaque iam nunc ſe Germaniam repetiturum. Quod ſi trahere Florentinos in communem cauſam ad Italiæ ſalutem pertineat, vt dixerunt, etſi pra poſtere [illegible] videat (quis enim negauerit, occupatis Alpibus Florentinum populum vltro precibus temptaturum, vt in aliorum Italorum ſocietatem adhibeatur, quem nūc a[illegible] cogendum eſſe dicunt) ne pro virili ſua huic rei defuiſſe dici poſſit, haud gra[illegible] hanc etiam prouinciam ſuſcepturum. Sed ſi huic rei opera datur, oportere [illegible] quoque tempore bello neceſſaria parari, ne cunctando hoſtibus confirmandi tempus præbeatur, aut ſæuiore poſtea hieme fruſtra bellum temptetur.

Huic rei neque repugnabatur, neque vere contra poterat dici: ſed difficultatem [illegible] habebat, quod Cæſar pactam pecuniam in huius belli vſum poſcebat, & Veneti Oratores, qui gratulatum Cæſaris aduentum venerant, nihil attuliſſe reſpondebant, [illegible] empuſque ad monendum Senatum rogabant. Inique agi ac parum ſincere [illegible]batur, cum a Germania ipſa quid opus eſſet omnes intellexiſſent, & poſtea [illegible]tum vrgeret Cæſaris poſtulatio, aſſidue ſignificatum eſſet.

Indignari igitur Cæſar, ac Mediolanenſis Dux aperte Oratores monere, ſi quid grauius a Cæſare ageretur, id totum Venetis aſcriptum iri, quorum ipſe tantum rationem habuerit, vt ne ſoli obſtitiſſe Cæſari de occupandis Alpibus viderētur, [illegible] vera & ſalutaria monebat, ipſe quoque contra eius ſententiam dicere non [illegible]erit. Itaque ſi de pecunia nunc d[illegible]s atque promiſſis non maneant, cui du[illegible] irritatus Cęſaris animus noua conſilia ineat, & omnes iure commotum [illegible] omnium malorum, quæ ſequentur, Venetos & qui nunc ſunt & [illegible]t, fuiſſe au ctores ferant?

H[illegible] Ducis Ludouici rationibus, quas nimium veras videri aperta iam Cæſaris [illegible] pecuniariæ rei difficultas eſt diſcuſſa: quia pactæ ſummę partem repræ[illegible] Oratores, & breui reliquam quoque affuturam dixerunt. Cæſari [illegible] olanenſi Duce benigne & copioſe omnia ſubminiſtrabantur) Dertho[illegible] inde qua proximior ſaltus ad eam peruius eſt, Genuam petit. Sequuntur [illegible] legatus, & cum eo Mediolanenſis Dux, ac fœderatorum orato[illegible] quos Cæſar petit, ne inde recedere velint, priuſquam ornata claſſe ſoluiſſe [illegible] eperint. Nam cum maris vſu prohibere Florentinos decreuiſſet, optabat [illegible] incideret, per Legati ac Ducis Mediolanenſis vicinitatem huiuſmodi [illegible]ltas citius tolleretur. Genuæ Cæſar parandis nauibus, dum præter ea, quæ [illegible] Genuenſes ex vetere vrbis diſciplina adhibent, alia multa non minoris [illegible] ingenio ſuo [illegible], & propter animi vigorem & propter ſapientiam at[illegible]tatem Genuenſium in ſui admirationem animos conuertit. Interim [illegible] tius Cæſaris Orator, etſi in ſententiam vrbem illam non traxerat, [illegible] n[illegible] mediocrem ciuium animis iniecit. Nam ne quid temere de [illegible] ſocietate Florentini ſtatuerēt, illud mouebat, quod in Gal[illegible] Florentinæ negociationis pars exercetur. At alia in parte bellum [illegible] vtrinque intentari videbant. Oratores igitur ad Mediolanenſem [illegible] Florentini [illegible] copum, ac Petrum Soderinum, primarios ciues mittunt, [illegible] ſi per eos Cæſar a belli conſiliis dimoueri poſſit. Derthonę Ducem

adeunt,& pro vetere beneuolentia rogant,ne deeſſe Florentinæ vrbis periculo velit. Placato ſibi Cæſare opus eſſe,qui æque atque ipſe præſtare hoc valeat,alium nullum eſſe. Dux benigne quod rogatur,temptaturum ſe reſpondet:ſed fruſtra laboraturum,niſi populus Florentinus relicta Gallorum ſocietate cæteris Italis ſe coniúgat. Efficacibus igitur literis à Mediolanenſi Duce apud Cæſarem adiuti cum Genuam contendiſſent, quia de relinquenda Gallorum ſocietate hærebant, infectis quorum cauſa iuerant,domum redierunt. At Cæſar ornata claſſe,etſi anni pars erat,qua grauius plerumq; atroces tempeſtates Liguſticum pelagus infeſtant, poſt Idus Nouembres à Genua ſoluit,atque ad Labronam in Piſarum littus curſum dirigit. Id enim animo voluebat,adempto Labronenſi portu grauiorem amiſſarum Piſarum populo Florentino memoriam reddere, vt per hunc modum auctis incommodis,cum prorſus maris vſum amiſiſſent,facilius ſalutaria conſilia reciperet, & vt Italus cum aliis Italis ſentiret,perſuaderi ſibi pateretur. Labrona ad mare poſita eſt. Portus autem ſecundum littus ad quinque paſſuum milia extenditur. Portus hoſtia marmoreis turtibus longe in mari muniuntur. Vt igitur in eius conſpectum eſt ventum,ſtare naues ad anchoram Cæſar iubet:fretus laborantem rei frumentariæ inopia populum,maritimi ſubſidii ſpe adempta, deditionem eſſe facturum. Neque vero ipſum ea res fefelliſſet,niſi ſapienter cogitata repente claſſis euertiſſet,è Narbonenſi littore à Gallorum Rege miſſa,quę plenis impulſa velis,Cęſareæ claſſis præteruehi proras,atque vltro tormentis laceſſere auſa Labronenſem portum intrauit,& allato frumento aliiſque neceſſariis non ſolum magnis incommodis populum leuauit,ſed etiam repugnandi ſpem non mediocriter auxit. Cæterum quia ope lata Gallicæ naues id egerant,cuius cauſa Rex venire in Italiam iuſſerat, haud ſine periculo nequaquam viribus Cæſareæ claſſi pares diutius in portu manſuræ videbantur. Itaque dum audendo poſſe ſe ſibi conſulere confidunt, portum egreſſæ atroci vento percutiuntur:pars Caietam ſe ægre recipit,aliæ ad Herculis portum contendunt. Vbi quæ validior erat, inſectante Genuenſi naue, quæ & hominum & tormentorum plus habebat,perfoſſ- tque quaſſata, amiſſo malo, in Genuenſis poteſtatem venit, atque latæ opis audaciam luit. Vt parum profici maritima obſidione Cæſar videt,cum Galeoto Mirandulenſi, atque Ioanne Franciſco Sanſeuerino Caiaciæ Comite, quos magni equitatus rectores Cæſari Dux Mediolanenſis in expeditione miniſtros & adiutores dederat,in terram deſcendit, atque à Piſis terreſtres venire copias iubet,terreſtribus viribus oppidum oppugnaturus. Interim loci ſitum ipſe perluſtrat,& non Ducis ſolum ſed impigri quoque æque audacis militis partes exequitur. Venetorum copiæ cunctabantur. Earum moram Cæſar modo literis,nonnũquam nunciis caſtigat, ac per eas ſtare docet, ne expeditio Labronenſis ex ſententia conficiatur. Poſteaquam in caſſum apud Venetos Legatos æque ac milites agi, & variis excuſationibus rem trahi ſatis aperte vide(nam per eos dies interceptis quibuſdam literis patuit, parum ſincere à Venetis agi,qui palam velle dicentes,vt Cæſaris imperata Venetus miles faceret, clam pe militares legatos agebant,vt milites nunc impudenter nouum ſtipendium petendo,nunc ſine commeatu à ſignis abeundo,parum & cum Legatis & longe minus c Rectoribus & Præfectis dicto audientes eſſe,& nimia licentia militarem diſciplin prorſus ſoluiſſe viderentur) dolo iam nimis aperto, Cæſar cum iis quos ſecum h. be bar,repente ad Piſanum vicum proficiſcitur,vocatiſque Fœderatorum oratoribu ſe grauiter animo commotum oſtendens commemorat,quæ apud ſe in Germani acta eſſent,vt in Italiam deſcenderet:& cum ipſe omiſſis rebus ſuis morem petentibus geſſerit,poſteaquam ſola aduentus ſui fama Gallorum copias trans Alpes compulerit,nihil à Fœderatis actum dici poſſe,niſi vt in conſiliis de belli ratione, & deinde nunc in Ethruſca expeditione pro collato beneficio ipſe ludibrio ab omnibus habeatur. Itaque ira incenſus è conſilio ſe proripit,& tantæ iniuriæ non immemorem ſe fore comminatur. Oratores Proceresque omnes circumſtare, ac precibus & conſilio turbatam mentem placare laborare:cæterum in caſſum omnia tentata. Spretis omnium dictis Apenninum traiicit,magniſque itineribus Parmenſem & Placentinum agrum emenſus, Papiam diuertit Mediolanenſium Ducum

roga

rogatu, quos illic Blancæ filiæ funeſtatos morte offendit. In ea vrbe Pontificius erat Legatus, qui vna cũ Ducibus lenire Cæſaris iram enixus, vix auditus eſt. Tanta hominis animo vis indignationis inerat. In cõſilio igitur exꝓbrata rurſus iniuria, quam pro collatis beneficiis in Italia ſibi illatã querebatur, nihil vltra audire voluit, quod ad minuendam animi perturbationem afferretur. Puſillum igitur in Papienſi agro ad Ticini amnis fluenta moratus, Cuſagum, vrbe Mediolano deuitata, petit. Illic etiam incuſatis denuo Fœderatis, atq; in primis Veneto Senatu, non venationibꝰ, quæ paratæ erant, relaxare animum, non famoſæ vrbis vicinitatem commemorantibus aures vllo modo præbere voluit, ſed indignatum gerens animum ad Larium ſe recipit, Germaniam repetiturus.

Ad Larii magnam partem ſecutus Legatus, nullum ſapientis, nullum magni viri officiũ prætermiſit, vt ſi reuocare ac penitus placare non poterat, ſaltẽ eum, qui ad ferendam opẽ vocatus in Italiã haud grauatim veniſſet, indignatũ atq; hoſtẽ Italiæ ꝓ v[illegible]li ſua nõ relinqueret. Qui in Labronenſi expeditione Cæſari à Mediolanẽſi Duce adiutores dati fuerant, hi abeuntem Burmium vſq; perſecuti ſunt ad vltimos Mediolanenſis ditionis fines. Inde dum à Cæſare dimiſſi regrediuntur, in ipſius Adulæ radicibus obuiam habent Paulum Biliam, vnũ à Secretis, à Duce Mediolanenſi iuſſum abeuntẽ Cæſarẽ ſubſequi. Animi eius perturbationem ſecum voluẽs Dux vehementer mouebatur. Itaq; etſi ſatis ſibi cõſcius erat, nihil à ſe in Etruſca expeditione peccatũ, verebatur tamen ne, (vt in magnis animorũ motibus plerunq; euenit) etiã alie[illegible]æ culpæ pœnã lueret. Mittebat igitur eũ, q̃ dictꝰ eſt, mandata ferentẽ ad deprecan[illegible] à Cæſaris indignationẽ: cũ à duobus, quos diximꝰ, a Cæſare digredientibꝰ monet[illegible], quantum Cæſar progreſſus eſſet. Biduo itaq; poſt Natalitium Redemptoris d[illegible], Malcii eum Paulus in Germania aſſequitur. Facta à Cæſare dicendi poteſtate Ducis Ludouici mandata exponit, quorum ſumma erat: ſcire Cæſarem, nullum inter mortales eſſe, cui maiora Dux Ludouicus & plura, quã ipſi, debeat. Ab eo dignitatẽ, quam ſuſtineat, accepiſſe: ab eo nũc quoq; Ducatus tranquillitatem, qua fruatur, Gallis trans Alpes compulſis, agnoſcere: illius vnius beneficio tributurũ, quicquid læti in poſterum habiturus eſſet. Itaq; orare, ſi quid per alios vel dolo vel errore peccatum ſit, ad ipſum ira non extendatur, qui neq; peccarit, neq; poſt Deum alicui [illegible]uſquam Cæſari obſequi atq; parere cupiat, & ingratam præſentem lucem ſit habiturus, niſi nunc certior fiat in ipſius Cæſaris beneuolentia locum ſibi non negari.

Mitius Cæſar reſpondet, quod ad Mediolanenſem Ducem, contentum ſe indignationi finẽ facere, quia & amantiorẽ ſui ſemper putauerit, & quæ promiſerit, large videtur præſtitiſſe: etſi dum de occupandis Alpibus [illegible]ebatur, Dux parum prudẽs [illegible]tis ſuæ æſtimator maiorem Venetorum quam Cæſaris dignitatis atq; nominis, imo quam ſecuritatis ſuæ rationem habuerit. Cæterum in Venetis nunquam immemorem fore, neque in promiſſis fidem, neque erga ſe vllo tempore bonam mentem e[illegible]e inuentam. Cum hoc reſponſo ad Mediolanenſem reuerſus Ducem Paulus, f[illegible]eſtatum coniugis morte offendit grauius, quam pro fortis viri officio, in mœrore [illegible]erſari.

[illegible]unc exitum Maximiliani Cæſaris in Italiam aduentus habuit: quem haud falſum vatem ſtatim à Gallis ſecuti motus fecere. Nam vix dierum octo vi. m Cæſar extra [illegible]taliam abierat, cum ab Haſtenſi agro Ioannes Iacobus Triuulcius Ducis Mediolanenſis finibus arma intulit, in Liguſtria & Tranſpadana ora omnibus ferro atq; igne fœdatis. Qua in re etſi obiectæ Sfortianæ & Venetorum copiæ haud multo poſt [illegible]mnia in priſtinum reſtituerunt, res tamen Italicæ propter eos motus periculi [illegible]q; magni expertes non fuere.

[illegible]terum Cæſaris ipſius virtus cum aliis in rebus magna eſſet, liberalitate tamen ac [illegible]ei cultu plurimũ enituit. Hoc oſtenderũt moderatiſſimi eius in omni vita mores [illegible]dandi bonis, in quos inciderat ingens promptitudo: oſtendit etiam eius à La[illegible]nſi expeditione reditus. Nam quanquã haud iniuria indignatũ Italiæ gereret a[illegible]ũ, Venetorũ in copiis Piſanis promiſſione eluſus, & ſi tunc ſatis ei copioſam ſe f[illegible]na non præberet, Placentiæ in Cœnobio, vbi noctem manſit, auratos maximi pr[illegible] pannos ad aræ ornatum, & ſacerdotibus ad ſacras veſtes, aduentus ſui in Italiam monumentum dono tribuit.

TELLINAE VALLIS AC LARII LACVS *particularis deſcriptio.*

POST imperii migrationem non conſueuere Cæſares, niſi raro admodum & propter graues cauſas, in Italiam deſcendere. Itaq; operæ pretium viſum eſt Cæſaris Maximiliani (quem nos poſt factam a Ludouico Sfortia cum Gallis ad Nouariam pacem veniſſe in Italiam vidim⁹, & cui operam dare contigit) aduentum eiuſq; cauſas, & quæ egerit, non perpetuò in obliuionis caligine tecta manere: non minus etiam è re communi fuerit, particula *Vino de Voltalina.* tim regionem, qua veniens iter habuit, oſtendere; vt regio, quæ in Italia hactenus præter vini famam nihil habuit, vnde celebris haberetur, huius magnitudine Principis, cuius veſtigiis calcata fuit, inter alia celebria loca nomen habere incipiat.

Alpes quæ Italiam à Germania diuidunt, ab ortu ſolis in occaſum porriguntur, alio aliis locis nominatæ. Earum ſaltus, quo Dux Mediolanenſis Cæſarem Maximilianum adiuit, & quo idem Cæſar paulo poſt in Italiam deſcendit, vulgo nunc mons Bralius vocatur: Adulam putant eſſe, qui vetera nomina ſectantur. Is in altum ſurgit longo ſpatio, propter cœli inclementiam ſine cultoribus, ac propter niuium magnitudinem hyeme aliquot menſes inuius: qua ad Italiam vergit, Burmio imminet. Ab eo inter meridiem & occaſum Telina vallis extenditur. Ita nomen eſt, ſiue quia in teli ſpeciem porrigitur, ſiue quod a Telio vico accolæ ſic appellauerunt. Ab æſtiuo Solis ortu Brixienſis, ab hiberno Bergomenſis agri fines attingit, à ſeptentrione & occaſu iis, quæ in Italia Griſani (de quibus dictum eſt) gens germanica poſſident, contermina. A ſummo Adula amnis Adua cadit, qui totam vallis longitudinem curſu ſuo emenſus in Larium procurrit. A dextra læuaque prealti montes, atq; inter eos, quod planiciei eſt magna in parte ſoli feracis.

Montes autem quantum eos meliore anni parte ſol inſpicit, non colũtur modo, verum optima vina quoque ferunt. Vbi ſitus cultores non patitur, pecu[illegible] al[illegible], aut materiam alendo igni aut ædificationi præbet. Metalla quoque his montibus Natura, quin etiam marmora non negauit. Patuit hoc præcipue Ducis Ludouici S[illegible] tempeſtate, deſectis in magnarum columnarum atq; tabularum vſum lap[illegible] ridi, colore aliiſque, qui gemmarum fulgore nitentes, etiam carbunculos va[illegible] in locis oſtendunt. Quod mortalium multi perſpexere, & nos, qui hæc tradimus, quia rem vidimus, niſi vero teſtimonium ſubtrahere velimus, pro explorato ponere debemus. Populi per hanc vallem frequentes, & longe quam pro loci ſpatio maiores diuitiæ. Hæc ſummatia Vallis deſcriptio.

At Larius primo à ſeptentrione in ſolis ortum hibernum ſimplex procurrit. Inde in duo brachia diffunditur, altero Comam Vrbem inter occaſum & meridiem, altero ad orientem Leucum petit, vbi Aduam ab initio acceptum emittit. Lacus nõ piſcatione modo, & quod nauigatione commodum ſe vltro citroq; à Germania atque Italia commeantibus præbet, verum etiam populorum frequenti numero & hominum induſtria admodum inſignis. Ad ripam marginis frequens eſt olea, nec minus vitis. Fert etiam Laurum, atque alias arbores maritimis locis c[illegible]li[illegible]ioribusq; [illegible]e plagis aſſuetas.

Ad Telinam igitur redeundum, vt diſtinctius nunc cætera enarrentur. Eius longitudo ab Alpibus ad Larium in ſexaginta paſſuum millia porrigitur. Mons Bralius ſiue (vt ante dictum eſt) Adula vallis initium, inter Rhetorum partem (*Agnedina* dicitur) & Burmienſes ſurgit. Eius aquæ Septentrionem verſus Atheſis primordia, ad meridiem Aduam effundunt. In eius montis radicibus, qua Italiam ſpectat, ca[illegible]dæ aquæ multorum generibus morborum ſalutares putantur. Inferius vicus Burmium planiciẽ inter prealtos montes triquetri figura explicat. Montes ab æſtiuo ortu proximiores duobus anfractibus, altero ad Tridentinorum fines pertinent, altero Camonicam vallẽ agri Brixienſis partem atq; Olii amnis fontes aperiunt. Vallis Camonica lo[illegible]o [illegible] cũ Telina tractu porrigit[illegible] donec Bergomenſi agro excipiatur. Eadẽ etiam O[illegible] perluitur, quoad in Sebinnũ lacum ſe condit, atq; ab eodem e[illegible]in [illegible]mittit[illegible]. Ab [illegible]a Adulæ parte montes ad Germanos Rhetos ſiue Griſanos pertinent, in

duas

duas lacerati valles: primam ſine nomine Burmienſium ipris, altera Venuſta dicitur, quæ Rhetorum poſſeſſionis eſt; à Burmii fronte meridiem verſus in arctũ planicies reſtringitur niſi quantum coeuntes inter ſe montes Adua tepellit. Hunc Fredulſus amnis auget, qui ab ortu ſolis Burmiũ cingit. Huius ager frumenti aliarumq; frugũ, quas Alpina ferte regio poteſt, præterquam vini ferax. His commodis, atque re pecuaria ſimul, ſed multo magis etiam hominum induſtria adiuti Burmienſes magnas olim congeſſete opes: Et qua à Germania atque Lario iter ad ipſorum vicum per anguſtias patet, olim ædificatis pilis loca munierant, vt niſi pacato petere Burmium non licetet. Liber olim fuiſſe dicitur, ſed cum luxuriante fortuna ſuorum non contentus Vallem infeſtam faceret, Vicecomitum armis libertatem amiſit, ancipiti malo oppreſſus. Nam cum ad Groſſum, vbi Vallem clauſerant, Burmienſes Vicecomitum exetcitui reſiſterent, dum eo in loco acriter pugnatur, per occultam Vallem, quæ poſt Venuſtam ad Groſſum porrigitur, copiarum partem Vicecomites miſerunt, quæ vicum ſine vllo præſidio nactæ, populatis omnium tectis, arcem quoque in Adula ad vicum tuendum poſitam ceperunt, cuius ruinæ in hanc quoque diem durauere. In Burmienſibus montibus id etiam inſigne, quod in eis inuenta proximis annis rubentis atque cæleſtis coloris pigmenta, haud dubia (vt permulti putauere) ſigna dederunt, argento atq; auro montes illos grauidos eſſe. Poſt anguſtias vbi Burmienſiũ coarctari planiciẽ diximꝰ, vallis ad Larium benignius aperitur. Frequentiora hinc tecta, frequentes etiã vici, in quibus ꝓpter numeroſum populum teferendi Sondula, deinde Groſſum. Hic aperti montes ad Germanos Bruſium atq; Buſclauiũ oſtendunt, qui cum diripiendã hoſtibus vallẽ præbere conſueuiſſent, effecerũt vt Vallis fauces duplici arce munirentur. Vtriuſq; etiam integri conſpiciuntur muri. Additũ huic aliud munimentũ, ducta per tranſuerſam vallem mole, quę ab inferiore parte, vtpote locupletiore, hoſtes penitus arceret. Sed hanc quoq; molẽ Rhæti cum tempotibꝰ noſtris intuliſſent, ſubuerterũt. Ab his faucibus Croatius amnis in Aduam ſe condit. Poſt Groſſum non latius modo verũ etiam lætius vallis patet. Vici in eo Matiũ & Aſparagus, Touũ poſt, deinde populi numero Touo maius Louerum. His minus inclemens frigotibꝰ regio: itaq; etiã vineta alit. Sequitur Tiranum Telinę totius firmamentũ. In eo non frequens ſolum populus, verum magnæ quoq, opes. Immunitũ ſuperioribus temporibus, Dux Medıolanenſis Ludouicus Sfortia valido muro ſepſit, atq; à Solis ortu arcem impoſuit. Idem, etiam Petræ malæ munimentũ auxit, cum turris antiqua ad arcẽdos Germanos à Pulſclauio parũ valida putaretur. Tirani ager admodum ferax. Eiꝰ colles ante alios vini copia inſignes, qua Sol eos plurimus irradiat. Nec veto vini copia colles ipſos magis quam bonitas memorabiles facit. Inuenitur vltra ſexageſimum annum ſi cura adhibeatur, ꝑdurare, auctis viribꝰ, quæ alioquin ſenio niſi in optimis minuãtur: tũc quoq; odore magis quã potu ad excitandam in affectis corporib. valitudinẽ inter efficacia remedia numeratur. Poſt Tiranũ pagi ſunt in montium radicibus ad Germanos pertinentiũ, Villa & Bienzonum, & in parte aduerſa alius pagus Slationa. Inde rurſus à patte, quæ Germanis eſt contermina, in mediam vallem collis erũpit, in cuius ſummo Teliũ vicus, idcirco referendus quia frequẽs eſt populꝰ, & multę eius opes, & quod ab eo nomẽ ſumpſiſſe vallẽ putãt. Omnia in hoc colle culta, ſparſæ in Aduæ marginibꝰ caſæ permultæ magis quam pagi. Teliũ prætergreſſis occurrunt vici Giaca & Curium, interiecto torrẽte, qui illic in Aduã cadit. Ab eadẽ parte alius ſequitur pagus ſpatio diuiſus, Pons nomine, accolarũ diuitiis atq; elegantiore cultu maxime memorandus. In parte iis aduetſa & pauci & ignobiles pagi, atq; ſterilitate parum læti. Inde iterum in collibus ad Germanos pertinentibus * Triſiuium, mox Pendulaſta montana, Grumellumque, inter montium iuga atque radices medii, adeo omnium frugum copia læti atque feraces, vt regio, quæ alioquin abundans eſt, hic ſe ipſam ſuperare frugum copia & bonitate videatur. His ſuccedit Sondriũ arce inſigne, in cæteris ab iis, quę dicta ſunt, minime diſpar: mediũ interſecat fluuius Mala, qui ſe illic in Aduam condit. Ab eo loco ſaltus patet ad Rhętorum partem, quam Malengũ vocant. Telina ab eo loco minus culta, ac minꝰ plana, & nihilominus nõ expers vitiũ, & qua ad Getmanos pertinet, quantũ cadentes à ꝓximis monti-

* Terniſium.

montibus aquæ coli loca patiuntur, vt in montana planicie non prorſus infœcunda. In parte aduerſa pagus Caiolus propter ordinem ſolum referendus. A b eo ad Camonicam vallem ſaltus peruius eſt. Nec aliud ea in parte memoratu dignum. Cæterum ex aduerſo poſt Sondriam vici ſunt Caſtilonum, deinde Pons à proximo fano Sancti Petri dictus: ideo referendus, quia lapideo opere. Aduam iungit, & Verbeno amne, quem illic Adua accipit, alluitur, & quod decimo anno ante Cæſaris aduentum eo in loco Ludouicus Sfortia, cum nepotis rem gereret, facta pace Rhetorũ incurſiones coercuit. Inde Ardemus vicus, & ignobiles caſæ ſparſim poſitæ, magnis flexibus Adua planiciem ſecante, donec à montibus, qui in dextra parte ſunt, collis Tartaro à Bergomenſium montibus in Aduam cadenti ceu ſe oppoſiturus occurrere velle videtur. Is rorrens longo rractu planiciem occupar, atque infœcundam facit. Tum ab ea parte Telamon pagus late tecta ſua ſpargit. Ex aduerſo in colle, quem diximus, Campſanum vicus, & morbis ſalutares, vt in Aduæ radicibus, calẽtes aquæ. Adua tum late ſe diffundit, in cuius matgine, vnde Sol oritur, Morbemum. Is populus & numero hominum & diuitiis ante alios in Telina inſignis Sed cultiores quoq; mores atque ædificiorum elegantia longius ab alpina duritie quam cæteros abiiſſe oſtendit. Medium ſecat vicum torrens Bithus, in præceps ab altis montibus ex Bergomenſi agro cadens, nonnunquam accolarum tectis infeſtus. Loco nomẽ cæli intemperiem, late agrum occupanre Adua, feciſſe fama eſt. Hinc ad Larium ſolus pagus Delebium. Nec plura in Telina valle referenda. Hic enim in Larium Adua nomen ſuũ telinquir, & pto valle lacus eſſe incipit. Larius ad hæc initia in dexrra parte ab Adua venientibus Alpes verſus cuneatur. Illic per Clauennæ vallem in Larium Mera amnis decurrir, & turris poſita Mozolæ cognomento. In valle vicus Clauenna idcircò inſignis, quod Barbarorum incurſionibus ſæpe infeſtatus, ſæpe etiam grauibus eos prœliis afflixit. Cum ad arcendos hoſtes non ſufficere ſola in monte arx poſita videretur, valido muro multis in locis egregie turrito Dux Ludouicus, regnante adhuc nepore, cinxit. Introrſus magis in Alpibus vicus, plurium hominum numero nequaquam Clauenna inferior. Vltra ad ſaltum Bregaliam Sancti Iacobi vallis, Cutienſis Epiſcopi (qui vnus Griſanorum Procerum habetur) finibus contermina.

Larius ad hæc initia ſinuatus, quo magis ad meridiem renditeo latius patet. In latere eius ad occidentem prima à Meræ hoſtiis Oloniæ turris occurrit. Arx eſt in mediis aquis poſita. Hinc vici, Glarea, Suricum, Domaſium, deinde Grabedona, & Doncum. A b his Muſoccum atque Bellincionam per montium culmina itur.

Sequitur Muſſium fodinis & candore marmoris inſigne. Tũ Arciona, & vltimũ in ea parte Menaſium, in promontorio ſirum. Ab eius rergo ad Proletiam via pater, in vltimo Lugani lacus ſinu poſitam. In Larii parte huic, quæ dicta eſt, aduerſa poſt Aduæ hoſtia pagus Collium, inde Sancti Nicolai fanum, vulgo Pionę Prioratus nũcupatur. Poſt vici Corenum, Delphus, Bellanum, Varena, à tergo Vallis Saxina, atq; in ea Baiedi Arx Bergomenſi agro, vbi Sancti Martini vallis appellatur, contigua. Vſq; ad Menaſium Varenamq; Larius ſimplex rectusq; procedit. Neque eadẽ ipſius latitudo: vbi maior, ad quatuor ſe paſſuum millia pandit: vbi minor, ad duo millia; ac quibuſdam etiam in locis anguſtius coartatur. Tum à Menaſio atque Varena in duo ſe ceu brachia diffindit, vt ante oſtenſum eſt. Alterius ad occaſum finis vrbs Comũ: alterius oppidum & arx Leucum. Inter hæc duo Brachia à meridie in Larium, tanquam Iſthmus, collis Bellaſium nomine procurrit. A Varena ad Leucum ſunt Fons Lacteus, & eodem nomine amnis, quamuis breui curſu, nomen à candore fractarum pet ſaxa aquarum aſſecutus. Tum oppida Mandellum atque Leucum; hoc loci munimento inſigne, nec minus quod ſub Duce Philippo omnes Venetas vires ſuſtinuit, egregiaque virtute ac fide præſtita æternam ſibi perlatæ fortiter duræ obſidionis famam comparauit. Illic tanquam Larii partus Adua emittitur, lapideo ponte iunctus. In aduerſa Larii parte vicus Malgratum, & Vallis quæ ab co nomen accepit, inde Onum, Ciuenna, Vaſenna, Limonta. Tum Bellaſium collis, qui (vt ante dictum eſt) in medium Larium procurrit. In eius radice ad occaſum ſolis eodem nomine vicus. A vertice tres ipſas proſpicit partes, in quas Larius ſe expandit, & propterea magni turbulentis apud Lariũ rebus momenti ſemper habitus. Ita fuiſſe oſtendunr

ruinæ magnæ olim arcis in ſummo poſitæ, & quod mortuo Duce Philippo pertinere ad publicã quietẽ viſum eſt arcis munimenta demoliri, nec ꝑpeti, vt à reliqua cõtinenti, vt cogitatum fuerat, collis reſcinderetur. Hinc fuit quod ſine cultore diu manſit, quoad præſens loci dominus fretus Principis gratia arcem quidem reſtituere non temptauit, ſed magnis in æquiore colle excitatis ædibus conſitiſque arboribus, atque adiecta hortorum amœnitate, loco veteris famæ nitorem reſtituit. A Bellaſio Comum tendentibus primo Laſſenum occurrit, nulla re magis quam auſteri vini infamia notum. Tum pagus Nexum, eodem nomine duplex populus. Haud longe ab eo fons eſt non ſemper ſcatens: ſtata dicitur habere tempora, atque opinio inualuit religioſo die, quo pro hominum ſalute Chriſtus in ligno pependit, dum ſacra mane peraguntur, aquas hunc fontem ante arentem ea anni parte primum emittere. Vis etiam medica cohibendis impetiginibus & ſcabiei, eidem ineſſe putatur. Hinc pàgi inueniuntur, Palantia atque Molendina. Huic molendi vſus nomen inuenit, & vt molere poſſit aquæ efficiunt pluuiani fontis, quas non ſolum auctoris nomen fecit inſignes, verum etiam illud, quod dictu mirum, non ſtatis horis (vt in vulgo eſt) ſed per incerta temporis interualla vt ex fonte euomantur, mox ſe ipſas etiam contrahunt atque reſorbent, vt maritimam in Alpibus vndarum reciprocationem edere videantur. Vltra vicus Tornum lanificio inſigne, & Parlaſſa, tum obliquante ſe lacu in eminenti dorſo ſancti Nicolai fanum vltimus in Lario locus ea parte Comum euntibus.

Supereſt nunc in Lario dicenda pars huic aduerſa, à Menaſio ſe Comum extendens. Igitur poſt Menaſium vici ſunt ordine, quo referuntur: Griantum egregia vini fama inſigne, inde Tremetium, Lenum, & in Leni tergo Aquæ frigidæ monaſterium, nomen loco ſcaturientes frigidiſſimis aquis fontes dedere. Tum ſurgens in Lario dorſum peninſulam facit, in cuius vertice ſacellum, cætera ſine cultorib⁹: oleis tamen vitibusq; veſtiuntur. In continenti patent campi, & in eis vicus inſula, ita appellandi dorſum (quod diximus) paruo annexu continenti adhærens cauſa fuit: populus veterum malorum fama memorabilis. Nam cum locus fiduciam facetet natura atque manu munitus, conſpirantibus propinquis populis, non infeſtare modo ſed etiam in poteſtate ſua Larium totum continere, ac vrbem Comum nauigatione prohibere auſus eſt, quoad Comenſis ciuitas indignitate atque incommodis ſimul permota, communicatis viribus atque conſiliis cum iis populis, qui ſuperne lacum incolentes paria cum vrbe incommoda atque mala patiebantur, aduerſus Inſulanos à fronte tergoque eodem tempore arma mouit: ſed inimicum populum non contenta oppreſſiſſe, victis leges impoſuit, ne impoſterum vnquam locum munirent.

Poſt Inſulã Sala Colona, tum Arzenna atq; Briona pagi. Inter duos poſteriores Intelleſi amnis ad Lugam Lacũ vallis porrigitur. Inde ſequũtur Alium, Coratumq; deinde Moltraſium, atque Cernobium. A Moltraſij tergo mons ſurgit Biſbinus, à cui⁹ vertice futuras prænoſci tempeſtates accolarum opinio eſt. Hinc ad meridiem ſinuatur lacus, & in ipſo flexu Vicus, ita pagum illum incolæ vocant. In eo nunc ſacræ virginis fanum Humiliatorum ordinis. Hic quondam Ruffi villam fuiſſe à Plinio celebratam fama eſt: & gemmeus euripus, aliaque nonnulla ita fuiſſe ſpectantibus fidem facere conantur. Cernobium inter ac Vicum Bregia fluuius in Larium decurrit, ponte inſignis, Longobardorum Reginæ id opus, vt fama eſt. In intimo ſinu vrbs Comum, & vetere fama & præſenti fortuna inter Italas vrbes minime negligenda.

Lario duo ſunt peculiares venti, quotidie non ſimul ſed viciſſim ac ſtatis horis ſpirantes, tanquam nauigationis vltro citroque adiutores ac magiſtri Tiuanum vocant à Septentrione flantem, à meridie venientem dicunt Breuam. Hæc ad Larii initia naues propellit: Tiuanus inde venientium nauium implet vela. Alterius flatus, cum aurora ſurgit. Breua poſt meridiem incipit, & cum ſole vires plerumque amittit. Larius piſces fert bonitate atque magnitudine inſignes. In eis præcipui Trotta atque Perſicus, & iis nequaquam conferendus Agon, toto tamen Lario frequentior.

His

His quæ dicta ſunt, haud alienum fuerit regionem annectere inter Aduæ curſum atq; Comenſem viam, quoad in colles ad meridiem ſurgere deſinit. Nam & Cæſaris itinere luſtrata eſt, & à tergo imminentes Lario montes habet. Hanc plagam à Lario in meridiem tanquam limite ſub Lembri nomine fluuius diuidit, & quo Lario vicinior, altius in montes ſurgit. Ad meridiem minus editis collibus aut potius tumulis ſuſpenditur. Pars quæ ad Aduam pertinet, Briantius mons nuncupatur, in eo magnus hominum numerus, & frequentes vici: gens ipſa armis gaudet: quod longo tractu Bergomenſi agro contermina, cum ſæpe hoſtes eſſent, minus eis armorũ vſu fuit interdictum: vino tamen & propter copiam & propter magnas vires celebrior. Inter eius vicos notiora nomina, Cliuate, & eodẽ nomine lacus cum Sala Galbiate, Ogionum atque Annonum. At occidentalior pars, quæ ad Larium vergit, ſub nomine eſt Vallis Aſſinæ: ei maior vicus Aſſium nomen dedit: minus quam Briantius mons fertilis, quia inter ſaxa minus etiam coli poteſt. Poſt Aſſium vici Cantium, Caſalinum, Scarena, vt minus ignobilia numerantur.

Quæ à Lario pars magis in meridiem tendit fertilior, nomen eſt, ei Incini Plebs: media Lambro amne perluitur, qui à montibus Lario imminentibus cadit. Eum Eupulus excipit lacus: recentior ætas à vico proximo pro Eupulio Puſianum nominat. Huic amni proximiores pagi ad Briantium montem, Luragus, Inuerigus, Mongutius, atque in editiori parte Peucianum, & vnde Lacui præſens nomen Puſianum: tum Boxiſium atque Cornellum. Sed Lambrum inter ac Comenſem viam notiores vici, Canturcium, Fabrica, Brucianum; tum Caſſianum, Albeſium, Coracanum, Herba, Orzanigum, inter multa, in quibus etiam Lacus, vt minus ignobilia.

Eupulio emiſſus amnis, quem ab eo diximus exceptum, inter colles labitur, nulla re quam molendo regioni commodior, donec Moguntiam attingat. Tum plana iam regione etiam irrigationi ſeruire incipit: neq; ante deſinit & molendo & irrigando vtilis eſſe, quam in Laudenſi agro Padus eum excipiat.

BELLI

BELLI BAVARICI ANNO DOMINI M. DIIII. PHILIPPO Palatino Electori, et Ruperto eius F. à Maximiliano Imper. indicti, & à quibusdam Principibus hoſtiliter illati, Hiſtoria:

SCRIPTORE IOHANNE TRITHEMIO Abbate tunc temporis Spanheimenſi: in cuius etiam Epiſtolis aliisque ſcriptis multa & funeſta harum rerum mentio.

ANNO M.DIII. mortuus eſt Georgius Dux Bauariæ cognomento Diues, vnicam relinquens filiam nomine Heliſabeth, nuptam Ruperto filio Philippi Comitis Palatini, Bauariæque Ducis, ac Principis Electoris, diſpenſatione Romani Pontificis, quia iuncti fuerant in ſecundo gradu conſanguinitatis. Mater enim Ducis Ruperti ſoror fuerat Ducis Georgij. Qui Dux Georgius re ſimul & cognomine diues, tantum in auro, argento, vnionibus & lapidibus pretioſis reliquit theſaurum, quod ei nullus in Germania Princeps diuitiarum æſtimatione poterat comparari. *Georgius Diues Dux Bauariæ.* Hanc eius mortem infinita pene mala ſubſecuta ſunt. Prius enim quam moreretur, generum ſuum Ducem Rupertum de Haydelberga cum vxore, & liberis ad ſe vocauit in Bauariam, cupiens eum heredem inſtituere Ducatus ſui, & omnium quæ poſſidebat. Venit ad ſocerum gener cum vxore & liberis: anno ferme priuſquam obiret, habitauit cum eo in Bauaria, & oppida quædam atque munitiones ſocero mandante in deditionem * accepit. *Huldigung.* Moriturus autem Dux Georgius ſæpe dictum Rupertum generum ſuum ex teſtamento heredem vniuerſorum inſtituit, eumque violenter ad Bauariæ Ducatum introduxit. Quę res Alberto Bauariæ Duci, vt heredi proximiori diſplicuit, & teſtamentum Ducis Georgij reclamauit. Sed Georgius Dux, quam diu ſuperuixit, in Ducatu manutenuit generum, & ſedulo ne diſcederet à teſtamento ſe mortuo admonebat. Quo tandem vita defuncto cum Dux Albertus nihil proficeret, Regis iudicium implorauit. Rex igitur Maximilianus vocatis ad ſe partibus, vt verus amator pacis, & iuſtitiæ cultor, conabatur ſummo ſtudio inter Duces reformare concordiam, propoſitiſque multis & varijs medijs, nihil apud Ducem Rupertum (quem tamen ſingulari proſequebatur fauore) profecit. Erat autem Dux Rupertus amabilis, inclytus, manſuetus & humanus valde, qui Regis non detrectaſſet in omnibus ſequi decretum, ſi res in eius poſita fuiſſet arbitrio. *Rupertus Palat. Philippi F.* Annum ætatis tum agebat viceſimum ſecundum. Habebat in conſilio quoſdam à patre ſibi deputatos in directores, quorum arbitrio agere cuncta oportebat. Hi fiduciam ponentes in multitudine theſaurorum, Regis contempſere ſententiam, non prævidentes mala, quæ ſequenti anno ex tali ſecuta fuerunt inobedientia. Non ſemel, ſed ſæpius Rex Maximilianus pietate motus adoleſcentem monebat, vt propoſitas ſibi æquas conditiones acceptaret concordiæ & pacis. Vbi eum ſemper reperit contumacem, banno tandem Imperiali cum omnibus ei adhærentibus notavit, quod anno ſequente cum contigerit, temporis ordini ſcribendum reſeruamus.

Anno M. DIIII. poſteaquam Maximilianus Rex Germaniæ, Romanorumque electus & deſtinatus Imperator, ſingulari benignitate, multaque clementia & labore conatus ſuos fruſtra conſumſiſſet, in eo diſplicentiarum negotio,

* *adde atque etiam Pontificis Rom. fuiſſe.*

quod pro Ducatu Bavariæ mortui Ducis Georgij (vt paulo ante diximus) hærebat inter Duces Rupertũ & Albertũ, & Dux ipſe Rupertus teſtamẽto inniteretur ſoceri, nec vellet obedire decretis Legalibus, conſilio ſuorum * deceptus, Imperiali banno cum omnibus ſibi adhærentibus fuit notatus. Verum non attendens ius regale Dux Rupertus, contractis vndique copijs munitiones Ducatus ſoceri nonnullos occupat, & omnia quæ illius fuerant, ſua eſſe teſtatur. Requiſitus eſt præmonitus edicto regio Philippus Comes Palatinus, genitor Ducis Ruperti, ne filio exbannito faciat aſſiſtentiam, dubius & anceps diu fluctuabat animo; & altera ex parte affectu paterno vrgebatur ad ſubueniendum filio, ex altera vero regio terrebitur edicto. Et quid faceret in tali pater neceſſitatis articulo conſtitutus? Si filium deſeruerit, iudicabitur impius & crudelis: ſi adhæſerit, ſi conſilium vel auxilium pro eo dederit, inobediens Regiæ Maieſtati cenſetur merito atque rebellis. In tali ambiguitate nutans, vicit tandem affectus in eo paternus, & diſſimulata înterim quam Regiæ Maieſtati debebat, obedientia, naturam prætulit rebus humanis. His recognitis Maximilianus Rex, totius regni Principes & cives vna cum miniſterialibus in bellum contra Ducem Rupertum, eiuſque genitorem Philippum Comitem Palatinum, & omnes ſentientes cum eis, convocat, bellumque indicit regni commune eisdem, tanquam in eos qui mandatis regalibus inobedientes fuerint, atque rebelles, contumaces, & ob id omni privilegio nudatos. Conceſſit etiam, vt vnicuique libere & impune liceret eos vt regiæ Maieſtatis contemptores, & exbannitos invadere, ſpoliare, trucidare, & interficere.

Et ecce conveniunt ad mandatum Regis mox in vnam ſententiam Principes multi, ciues quoque pene omnes in vicinio regni, Comites ſimul & nobiles, & quaſi ex condicto in Palatinum Comitem Philippum, & filium eius Rupertum vnanimi conſenſu arma contulerunt. Et hæc ſunt nomina Principum qui contra Palatinum arma perſonali præſentia moue:unt. Maximilianus Germanorum Rex, Fridericus Marchio Btandenburgenſis, Albertus & Wolfgangus fratres Bavariæ Duces, & in cauſa Principales, Wilhelmus Landgrauius Haſſiæ, Vdalricus Dux Wirtenbergenſis, Alexander Comes Palatinus, Bavariæque Dux, & Comes Veldentiæ, Heinricus Brunſuicenſis. Auxilia miſerunt Regi Maximiliano contra Palatinum, Epiſcopus Auguſtenſis, Ioachim quoque Marchio Brandenburgenſis, Princeps Elector. Cives inſuper regni, Argentinenſes, Auguſtenſes, Ratiſponenſes, Nurenbergenſes, Vlmenſes, & tota Liga Suevica, cum alijs multis nobilibus atque Comitibus, in perniciem Palatini vnanimiter conſpirantes arma moverunt. Plures etiam Comites & militares, qui prius cum Palatino ſenſerant hac ſuperveniente neceſſitate, Regiſque vrgente imperio ab eo defecerunt.

Rege itaque Maximiliano præcipiente, quatuor à locis mouetur in Palatinum expeditio, quarum ipſe primam ordinavit in Bavaria, ſecundam fecit Vdalricus Wirtembergenſium Dux, tertiam Wilhelmus Haſſiorum Landgravius, & quartam Alexander Dux Bavariæ, Comeſque in Veldentia, qui tamen parum fecit; quia multum non potuit. Bertholdus Archiepiſcopus Moguntinus, Laurentius Epiſcopus Herbipolenſis, Albertus Epiſcopus Argentinenſis, Ludouicus Epiſcopus Spirenſis, Reinhardus Epiſcopus Wormatienſis, Chriſtophorus Marchio Badenſis, Iohannes Dux Bavariæ & Comes in Spanheim; Ciues quoque Spirenſes & Wormacienſes, quia conterminant finibus terræ Palatini Comitis, ne periculo ſe involverent, quod è vicino eis imminebat, permiſſione ſeu diſſimulatione Regis, à tumultu bellico quieverunt. Initium (ſicut dictum) hæc mala ſumpſerunt in Bavaria contra Ducem Rupertum regio decreto inobedientem, atque rêbellem, in quem arma moverunt, Maximilianus Rex Germanorum, Albertus & Wolfgangus Duces Bavariæ, Fridericus Marchio Brandenburgenſis, Epiſcopus Auguſtenſis & tota confœderatio Suevica, cum regni civibus in circuitu vniverſis. Qui omnes in vnum convenientes, numero & viribus magni & formidabiles nimium, Ducatum qui aliquando fuerat Du-

cis

cis Georgij, hinc inde per gyrum vaſtarunt, incendio & ferro cuncta deſolantes, munitioneſque, oppida & caſtella non pauca obtinuerunt. Nurembergenſes denique proprium ducentes exercitum contra Philippum Comitem Palatinum, multa ei damna circa oppidum Amberg in Bauaria fecerunt, vtpote qui viciniores erant, & ſe læſos aliquotiens ab eo grauiter animis ferebant.

Miſerat in Bauariam Philippus pater equites filio qui ferrent auxilium in neceſſitate conſtituto, quanquam conduxerint parum. Ex Boëmia etiam non paruum exercitum pugnatorum mercede conductum, Rupertus euocauerat: contra quos Rex Maximilianus non longe à Ratiſpona perſonaliter properauit ad bellum, habens in commeatu Fridericum Marchionem Brandenburgenſem, & Albertum Bauariæ Ducem, cum alijs Comitibus atque nobilibus multis. Facto igitur congreſſu bellum atrox committitur, & aliquandiu ambiguo Marte pugnatur.

Victoria tandem Regi ceſſit Maximiliano, & Boëmorum exercitus ab eo contritus eſt, è quibus in ore gladij ceciderunt occiſi mille ſexcenti viri, & capti fuerunt ſimiliter ſexcenti, reliqui fuga lapſi neceſſarium ſalutis profugium quæſiuerunt. Rex autem Maximilianus obtenta contra Boëmos victoria, milites plures creauit auratos, & partes in eo conflictu Palatinas valde infirmauit & contriuit.

Eodem quoque anno durantibus in Bauaria guerris, monaſterium Ciſtercienſis ordinis, Waltſaxa nuncupatum, iuſſu cuiusdam tyranni militis & capitanei Marchionis Friderici fuit incenſum & maiori ex parte igne conſumptum, ſine ſcitu vel conſenſu Principis ſui, quemadmodum eius ab ore proprio audiui, & credidi probationibus neceſſarijs ſufficienter informatus. Mox enim vt Principi factum innotuit, de curia ſua incendiarium eiecit, cuius caput fecisſet & amputari, ſi non precibus multorum à ſententia fuiſſet retractus. Verum Domino Deo ſibi factas vlciſcente iniurias, non diu auctor incendij manſit impunitus; Sed veniens cum alio quodam in contentionem, ab eo fuit interemptus, & (ſicut timendum eſt) duplici morte damnatus. Scriptum eſt enim, *Qui templum Dei deſtruit, & ipſe à Domino deſtruetur.* Liberet, ſi conduceret aliquid, tempeſtatis noſtræ mores deteſtari humanos, quos hodie tam enormiter cernimus deprauatos, in his maxime qui de generis nobilitate gloriantur, quos rectius Dumetinos equites * Maximilianus Rex nuncupare conſueuit quam nobiles, qui latrocinia ſequentes & rapinas, nec Deum timent, nec homines reuerentur. Sed de his poſtea dicemus.

Waldſachſen.

** Heckenritter.*

Rex autem Maximilianus poſt habitam de Boëmis victoriam exercitum diuiſit, cuius alteram partem cum Duce Alberto & Marchione Friderico dimiſit in Bauaria contra Ducem Rupertum, cuius vires iam tunc multum fuerant debilitatæ & imminutæ; alteram vero ſecum duxit in Alſatiam, Philippum Comitem Palatinum Ruperti Ducis genitorem impugnaturus. Qui cum debellaretur à multis ſimul & ſemel in diuerſis locis, non potuit ſingulis ad pugnam occurrere: ſed cogebatur patientiam in tribulationibus prudenter exhibere. Contractis enim mercede copijs, duos habebat exercitus, quorum alterum filio miſit in Bauariam ferre auxilium, alterum Heidelbergæ ſecum retinuit, quem contra incurſores hinc inde per Palatinum Ducatum, prout requirebat neceſſitas negotiorum, ordinauit.

Vnde cum reſiſtere omnibus non poſſet, in multis prudenter diſſimulauit, confidens de manſuetudine regia, quod gladium ſuum non ad internecionem extenderet omnimodam, ſed ad paternam correctionem. Munierat iam antea ſatis fortiter principaliora oppida ſua, Heidelberg, Germersheim, Alzen, & alia per Principatum caſtella: præceperatque commorantibus in rure ſubditis, vt res ſuas omnemque ſupellectilem, & quicquid à facie inimici optarent remanere

ſecurum, in viciniora ſibi oppida atque caſtella transferrent, domos in villis ſtramine tectas operimento nudarent, vt nulla relinqueretur hoſtibus aut ſpoliandi aut incendendi facultas.

Erant autem dies miſeriarum pleni, & nuſquam tuta fides in terra. At vero Maximilianus Rex, poſtquam in Alſatiam (ſicut dictum eſt) traduxit copias, Argentinenſium auxilio regni terras & oppida impignerata Palatinatui ſine ſanguinis effuſione inuaſit, & obtinuit. Geroldeſeck caſtellum, & Comitatum Offenburg, Ortenberg, Gengenbach, & quicquid in circuitu iuris fuerat Palatini. Poſthæc Rheno tranſmiſſo Hagenawe, Luzelſtein, Wiſſenburg, & omnem regionem, quam noſtri *die Landuogtey* nuncupant, ſuæ ſubiecit ditioni, nulla reſiſtente, ſed cunctis eum vt verum & proprium dominum ſuum cum reuerentia & honore vbiq; ſuſcipientibus.

Geroltzeck. Offenburg. Ortenberg. Gengebach. Hagenaw. Lutzelſtein. Weiſſenburg.

His peractis Chriſtophorus Marchio de Baden vices ſuas interpoſuit, & Regem, ne contra Palatinum progrederetur vlterius, precum inſtantia reuocauit. Rex autem qui Comitem Palatinum corripere & humiliare deſtinauerat animo, non delere, facilius acquieuit, & retracto pede humiliatum ad gratiam recepit; quem, ſi voluiſſet, in breui totaliter deſtruxiſſet, viribus totius regni adiutus. Non enim poſſibile fuit, vt vnus regni Princeps, alioquin ſatis potens, impetum tot Principum non læſus ſufferret, quibus duobus vel tribus indubie reſtitiſſet.

Interea dum Rex Maximilianus cum Principibus & ciuibus regni bellum contra Philippum Comitem, & eius filium Ducem Rupertum gereret in Bauaria, Vdalricus Dux Wirtenbergenſis, cum iuſſu regio, tum propriam aduerſus memoratum Principem habens actionem, anno prænotato in menſe Maio ſe literis Heidelbergam publice miſſis, hoſtem & inimicum (vt fieri ſolet) manifeſtat eiuſdem.

Deinde contractis copijs, ad numerum (vt ferunt) viginti millium pugnatorum peditum, & octingentorum equitum, terras Palatini Comitis ingreditur: & imprimis monaſterij Mulbronnenſis, quod Ciſtercienſis eſt ordinis, poſſeſſiones & villas igne & ferro deuaſtauit, quæ ſub tuitione fuerant ipſius Philippi Comitis memorati. Vuerſen villam dicti cœnobij cum alijs incendio cremauit, pecora ruſticorum abegit, eiſque plura incommoda & damna fieri permiſit. Poſtea ipſum cœnobium Mulbronnenſe, quod in modum caſtelli ſatis erat munitum, obſidione vallauit, in quo Palatinus Comes C C C. virorum præſidium collocauerat.

Maulbronn. *Werſſen.*

Abbas cum fratribus ad vrbem ſeceſſerat Spirenſem, paucis ſenioribus in monaſterio relictis. Conſtruxerat in monticulo ex oppoſito monaſterij paulo prius Comes Palatinus pro defenſione loci fortalitium quoddam, in arcis modum fortiter munitum, non ſine multis impenſis, quod Dux Vdalricus imprimis aggreſſus eſt, quaſſatumque machinis cepit. Deinde muros cœnobij, turres & domos intra murum poſitas bombardis & machinis bellicis pulſare cœpit, & opus inchoatum ſine intermiſſione iaciendo lapides continuauit. Videntes autem qui erant in monaſterio, quod tantæ potentiæ Ducis non poſſent reſiſtere, quodque nullum de ſuo Principe haberent auxilium, quamuis ſæpius imploraſſent; ſub certis conditionibus Duci monaſterium tradiderunt. Dux itaque monaſterium introgreſſus potenter obtinuit, & eos qui fuerant de parte Comitis Palatini, iuxta condictum libere quo vellent abire permiſit, ſuſceptaque loci aduocatia Monachos reuocauit.

Inde progrediens fortiſſimum Knitlingenſium agrum potenter ſubegit, & Palatini oppidum Bretheim obſidione cinxit, caſtra ponens ab eius parte verſus Aquilonem. Obſidione firmata, confeſtim muros & turres & ædificia oppidi quæque bombardarum ictibus fortiter cœpit impellere ad ruinam, & magno conabatur anniſu potentiæ ſuæ viribus obtinere victoriam. Sed qui erant in oppido, & numero & audacia viri potentes, in papiliones Ducis machinas direxere tonantes, & ſe conſtanter & oppidum fortiter defenſarunt. Erant enim pugnatores

Bretheim.

rotes in oppido ad res bellicas inſtructi quos nec metus in fugam, nec puſillanimitas Mulbronnenſium inſtat facile conuerteret in traditores. Vna namque dierum cum Wirtenbergenſes bombo tonantes atque machinarum cuſtodes, otio, vino, & ſomno dediti nihil minus quam oppidanorum ſuſpicarentur excurſum, Palatinenſes de oppidulo erumpunt, otio homines memoratos vacantes quaſi ſecuros inueniunt, aggrediuntur, cædunt, occiduntque, & bombardas hoſtium nonnullas violenter ſecum abducunt. Ingens fit ſubito clamor, & grandis ſub confuſione tumultus, dum præ gaudio Palatinenſes attollunt in aera voces: Wirtenbergenſes autem ex ſubita incurſione attoniti, vociferantes quid paterentur eorum tonantes neſcirent. Ex quibus nonnulli poſt excurſum Palatinarum partium tetrocedentes minus caute ſecuti, cum portam inueuiſſent apertam introgreſſi ſunt, protinusq; clauſis valuis crudeliter occiſi, ſed & plures in captiuitatem abducti.

Ceciderunt in eo tumultu ex vtraque parte viri ducenti & ſupra, plures tamen de Wirtenbergenſium exercitu quam Palatinorum. Sedatis poſtremo tumultibus Sueui mortuos ſuos in cœmiterio quodam non longe poſito ſepelierunt.

Durauit iſta oppidi Bretheim per Ducem Vdalricum obſidio diebus vno atq; viginti, quibus effluxis venit in papiliones Ludouicus filius Philippi Comitis Palatini primogenitus, quem Dux Vdalricus de Wirtenberg cum honore ſuſcepit, & in tentorium ſuum lætanter introduxit. Quid inter ſe tractauerint, aut quas conditiones pacis dederint & acceperint, me latet vſque in præſentem diem. Solum hoc habeo compertum, quod Vdalricus Dux Wirtenbergenſis mox poſt Lodouici receſſum obſidionem amouit.

Bretheimiana obſidione ſoluta inde mouit exercitum Dux Vdalricus, & muniтiſſimam arcem Palatini Comitis Bœteckheim firmiſſima obſidione coarctauit, lapides ſine intermiſſione bombardarum violentia intromittens, quibus haud parum tribulauit obſeſſos. Qui cum impetum machinarum diutius ferre non poſſent, neque auxilium ſe ſcirent aliunde habituros, communi decreto munitionem Duci Vdalrico ſub conditione ſalutis tradiderunt. Dux autem oppidulo cum arce obtento victor ingreditur, & abire traditores permittuntur.

Beſighheim

Vltra progreſſus contra Ludouicum Comitem de Lewenſtein, qui erat in parte Comitis Palatini, quia ex patruo * nepos, omnem comitatum eius incendio & vaſtatione hoſtili deſtruxit, penituſque deſolauit. Caſtrum quoque memorati Comitis de Lewenſtein obſedit, & in quatuor diebus obtinuit ipſo Comite Ludouico in Bauaria cum Duce Ruperto exiſtente. Verum poſt annos quatuor Dux Vdalricus quorundam nobilium precibus ad miſericordiam flexus, Caſtellum Lewenſtein cum cæteris ablatis omnibus, ſub certis conditionibus ſæpe dicto Comiti reſtituit, vna villa duntaxat excepta, cuius incolæ nulla poterant ratione induci, vt iam deinceps conſentirent ſub ditione Comitis eſſe Ludouici, cauſas habentes varias.

** Friderico Pal.*

Lewenſtein.

Conſequenter Dux Vdalricus in Comitatum de Winsberg mouit exercitum & incenſis igne per circuitum villis, magnam terris intulit deſolationem. Poſt Comitatus hoſtilem vaſtationem, ipſum Caſtellum Winſpurg obſidione vallauit: quod ſimiliter expugnauit in paucis diebus, & per deditionem obtinuit. Ruſuſque progrediens Nouam ciuitatem * Palatini Comitis oppidulum ſimili facilitate capiens, in ſuam redegit poteſtatem.

Wenſberg.

** Neuſtat am Kocher.*

Deinde Meckmul oppidum cinxit obſidione, quod etiam breui ſuæ poteſtati ſubiecit. His per tempus quo inter regnum & Palatinum cœpta durauit contentio, per Ducem Vdalricum octauum decimum annum ætatis agentem, glorioſe imo nullo reſiſtente peractis, mandato regali ſubſecutæ ſunt treugæ, à bello ceſſatum, & tandem (ſicut dicemus) facta concordia.

Meckmul.

Animus in adoleſcente fuit Principe magnus, cuius impetum niſi regia cohibuiſ-

Vlricus Wirtenbergenſis.

hibuiſſet auctoritas, damna Palatinis grauiora intuliſſet. Laudamus eum, quoniam in ea parte Chriſtianum ſeruauit modum pugnandi, quo & monaſterijs & Eccleſijs Deo conſecratis pepercit, quippe qui neque incendio conſecrata Domino templa ſubuertit, neque ſeruorum Dei cœnobia ſpoliauit; ſed animo ſtrenuus, potentia virtuoſus, ac pius in Deum, quoad fieri potuit, Eccleſiæ miniſtris pepercit.

Tertium contra Palatinum exercitum circumduxit Alexander Comes Palatinus, Bauariæque Dux & Comes in Veldentia Moſellanus, qui morabatur in Gemino ponte, filius Ludouici quondam Ducis cognomento nigri. Hic anno Dominicæ natiuitatis prænotato, in vigilia S. S. Petri & Pauli Apoſtolorum, capitaneum ſuum cum exercitu paruo ruſticano, & magis ad prædam idoneo quam ad pugnam, in terras miſit Palatini, Spanhemenſi coniunctas & vicinas comitatui. *Marienpforten.* Qui monaſterium Wilhelmitarum, quod Mariæ porta nuncupatur, parum diſtans à Spanheim, intrantes crudeliter ſpoliarunt, abigentes pecora, & omnia quæ inuenire poterant ſecum in Meiſenheim oppidum abduxerunt. Erat autem feria ſexta, & vigilia (ſicut diximus) Apoſtolorum, nihilominus quidam in exercitu petrones repertas, quæ præcedente veſpere ſuperauerant, carnes deuorabant.

Merxheim. Nuſsbaum. Sobernheim. Spoliato cœnobio tetroceſſerunt, & quaſdam in itinere villas de Palatini dominio igne ſuppoſito incenderunt, Merxheim, Nosbawm, & alias per circuitum oppidi Sobernheim. A Priore nihilominus & fratribus memorati cœnobij Wilhelmitarum C C. extorſere florenos, vt ab incendio quod minabantur, monaſterio temperarent. Quis hic modus bellorum vbi & Deo dicatis locis minetur incendium? Inde capitaneus exercitus Ducis Alexandri copias contra Palatinum duxit in partes Weſtraſiæ, atque per prouinciam diſcurrens inſtabilis, villulas quaſdam incendio cremauit, pecunias à monaſterijs & Eccleſijs in Otterburg, Clingenmunſter, Euſſerſtal, Hartwichshuſen, Sanct. Lamperti monialium, & alijs in circuitu, ne incendio perirent, extorſit, ſpoliauit, & ſine commiſeratione grauiter afflixit.

Buleckheim. Poſt hæc Buleckheim villam Comitis Palatini, ab oppido Landaw Spirenſis diœceſis vno duntaxat miliari diſtantem obſedit, & fortiter vt potuit impugnare cœpit. His autem qui fuerant in præſidio collocati, villam conſtanter defendentibus, omnes hoſtium defecere conatus. Interea Comes Palatinus exercitus ſui partem in auxilium miſit obſeſſis: quorum aduentu territus hoſtis obſidione ſoluta diſceſſit, plura paſſus incommoda quam hoſtibus forſitan ſuis potuerit inferre. Dum hæc agerentur, Dux Alexander morbo laborans non fuit in exercitu, cuius abſentia factum eſt, vt milites conducti prædam ſitientes plus hoſtem ſpoliare contenderent quam vincere. Diſcurrentes enim per totam regionem in circuitu *Newſtat.* Nouæ ciuitatis oppidi, omnia per violentiam rapuerunt, non ſolum in domibus & poſſeſſionibus ruſticorum, ſed etiam in monaſterijs & Eccleſijs ſanctorum. Non tamen omnes qui fuerunt in exercitu, in hunc modum rapacitatis vitio intendebant, ſed viri perditionis duntaxat, quibus nihil de timore Dei, nihil de publica honeſtate, ſed totum de auaritia conſtabat. Quod timor Dei non fuerit ante oculos eorum, ex eo fecerunt manifeſtum, quod neque Deo dicatis locis pepercerunt, neque Monachis, neque Eccleſiæ miniſtris, vtpote qui auaritiæ facibus inſatiabili deſiderio inflammati ſacrilegas manus in res diuino cultui conſecratas temere miſerunt, ſpoliando templa Dei ornatibus cunctis, altaria pallijs & linteaminibus benedictis, & (quod eatenus in Chriſtianorum publicis bellis nuſquam reperi factum) linteos attactu Dominici pretioſi corporis ſanctificatos, qui corporalia nuncupantur, rapuerunt de ſacroſanctis Eccleſijs, & in ſuos vſus illicitos deputarunt, ex quibus alij ſuis vxoribus fecerunt pepla, alij ſibi applicuerunt ad pectoralia.

Anno

Anno prænotato nona die menſis Auguſti, pedites cum equitibus Alexandrinorum, qui erant in oppido Meiſenheim, quod duobus ferme à monaſterio Spanheim diſtat miliaribus, circa ſolis ortum mane irruerunt in villam Rudesheim iuxta oppidum Cruzenach inopinate, raptisque omnibus inuentis eam ignibus incenderunt.

Rudesheim.

Fumo per aera ſurgente in altum, Palatinenſes qui erant in oppido iam dicto, turmatim contra hoſtes exiuerunt, vſque ad villam procedentes ardentem. Sed Alexandrini mox vt villam incenderant fugerunt, & abductis nonnullis ex Rudesheim, & Huffelsheim ruſticis, vna cum inuentis pecoribus & ſpoliis ad Meiſenheim præſidium ſuum reuerſi ſunt.

Huffelsheim.

Vndecima die menſis Auguſti capitaneus ducis Alexandri, Heinricus de Suuarzenburg eques auratus, ruricolas villæ Wimesheim cœnobio Spanheimenſi vicinæ pro centum viginti florenis ab incendio liberos dixit atque ſecuros. Noluit enim incendere villam, quamuis ſub ditione Palatini conſtitutam, propterea quod Dux Alexander patronus & collator eſſet Eccleſiæ parochialis.

VVimesheim.

Villam quoque Waldenhuſen, quæ iuris eſt nobilium de vicino caſtello Dalburg, pro trecentis florenis liberam ab incendio fore promiſerunt Alexandrini.

VValdenhauſen.

Quarta die menſis Septembris mane ante Solis ortum exeuntes de Meiſenheim Alexandrini, ſilenter intrauerunt Comitatum Spanheimenſem, vaccasque centum viginti, & porcos ducentos iuxta villam Bickelheim, paſcentes abegerunt. Villam quidem capere niſi ſunt, ſed non potuerunt, quam incolæ prius foſſatis, ſæpibus, & propugnaculis munitam die & nocte diligentius cuſtodiebant, die autem ſequente mane ſurgentes viri de Beckelheim numero viginti, auxilio quorundam de oppido Sobernheim, ante Solis ortum ſe haud procul ab oppido Meiſenheim in nemore abſconderunt, donec pecora egrederentur ad paſcua: quibus more ſolito egreſſis, erumpunt de inſidiis qui latuerant viri, pecora non ſuſpicantibus Alexandrinis abigunt, & Bickelnheim velociter introducunt.

Vnde nona die menſis memorati Septembris Alexandrini curſus de oppido Meiſenheim turmatim exeunt: & circa nonam horam de mane in agrum Sobernheimenſis oppidi cum ſilentio irruentes, omnia quæ inuenerant pecora, nullo percipiente in oppido ſecum ducentes ad Meiſenheim minauerunt.

Eſt autem inter Sobernheim & Meiſenheim vnius duntaxat miliaris diſtantia.

Viceſima poſt hæc die menſis Septembris, quæ fuit ſexta feria poſt exaltationis Sanct. Crucis, Alexandrini mane diluculo venientes ad caſtrum Zuſch in nemore ſitum, quod Saonus nominatur à Spanhemenſibus, à Treuirenſibus autem & Moſellanis Hidorus *, donec egrederentur ad paſcendum pecora, latuerunt.

Zuſch.

Eſt autem nemus hoc in maiori parte latitudinis vnius Teutonici milliaris, in minori ſemiſſis: cuius initium à Rheno inter Bingiones & Baccheracios captans per Comitatum Spanheimenſem Cynonotosque Treuirenſes, & Lotharingios in fines porrigitur, continuatum ſine intercapedine Metenſium. Ea pars nemoris memorati quæ ſub Moguntina continetur diœceſi, nuncupatur Saonus.

Sahnus.

Illa vero quam diœceſis comprehendit Treuerica, Hidorus nominatur, ſylua certe quercubus, paſcuis, & glandibus diues. Itaq; latitantes in inſidiis tecti nemore Alexandrini, mox vt pecora de caſtello viderunt exire, ſubmiſerunt in habitu ruſticano viros antea diſpoſitos, qui portas ne clauderentur præoccuparent. Quo tum cōfeſtim ſecuti veſtigia, ceperunt nullo reſiſtēte caſtellū, ipſiusq; domicellū Iohannē

Ider.

Iohan. de

Hohenſtein.

de Hohenſtein adhuc dormientem in lecto ceperunt, abducentes captiuum. Deinde omnem ſcrutantes ſupellectilem, in prædam ſumentes abducunt, & caſtrum igne ſuppoſito redigunt in fauillam. Non enim confidebant integrum ſe poſſe retinere caſtellum, propterea quod & iure fœdali Archiepiſcopo ſubiiceretur Treuirorum, & Ioannes de Hoenſtein Dominus caſtelli neque Palatino neque alteri alicui hac durante guerra ſeruiret. Vnde cunctis rem medullitus intelligentibus viſum eſt, Alexandrinos viro grauem & non diſſimulandam feciſſe iniuriam. Sed quid? Non iudex iudicat. Tranſeamus.

Suuicher de Sickingen.

Viceſima octaua die Menſis Septembris Alexandrini de Oppido Meiſenheim rurſum egreſſi, Merxheim villam (vt ſupra diximus) ſub tuitione Philippi Comitis Palatini poſitam, quæ iuris erat immediati Suuidegeri de Sickingen equitis aurati, qui tunc in exercitu Ducis Ruperti fuerat perſonaliter occupatus in Bauaria, & Ioannis Captiui de Hohenſtein memorati, ſpoliauerunt, & igne ſubmiſſo quod reliquum fuerat à priore incendio, funditus deſtruentes in fauillam redegerunt, magno cum damno incolarum.

Sien.

Eodem quoque die pars vna exercitus Alexandrinorum villam & caſtellum Sien Suuidigeri militis de Sickingen iam dicti ſpoliauerunt, & per incendium funditus deſtruxerunt, irruentes more ſuo per turmas.

Dum hæc omnia quæ diximus fierent, & quædam alia plura memoriæ non occurrentia noſtræ, mandato Ducis Alexandrini contra Philippum Comitem Palatinum, tempus menſium quinque conſumebatur, quo bellum durauit: intereaque agebantur quæ ſunt dicta prius, de Maximiliani Regis in Bauaria exercitu, Ducis quoque Vdalrici de VVittemberg, & quæ ſumus dicturi de crudeli vaſtatione VVilhelmi Landgrauii prouinciæ Haſſianorum. Verum quia breuiter deſcripſimus Alexandri Ducis memorati geſta contra Philippum Comitem Palatinum, ſicut noſtræ occurrebant memoriæ; ordo iam poſtulat rationis, vt quid Palatinenſes auſerint aduerſum partes ipſius Ducis Alexandrini, quantum nobis conſtare poterit, breuiter dicamus.

Nic. Brun. de Smidperg.

** Creuzenach.*

Ober vnd nider Hauſen.

Rœde.

In primis autem Nicolaus Brunonis, vel (vt propius accedam) Brunus de Schmitdeberg, ex parte Palatini capitaneus eorum, qui apud Stauroneſum erant in præſidio, vir audax, fortis, & bellicoſus, in vigilia natiuitatis Sanct. Ioannis Baptiſtæ contractis ex Stauroneſo * copiis Alexandri Ducis villas duas circa Nahum fluuium in vicino poſitas, Huſen videlicet inferius & ſuperius, inuaſit, ſpoliauit, incendit, ac præter Eccleſiam funditus deſtruxit. Viros ruricolas quotquot inuenire potuit, cum pecoribus & præda captiuos abduxit: quos pecunia interueniente poſtea liberos abire permiſit. Sequenti die feſto D. Baptiſtæ Ioannis villam Roede ſimili vaſtatione deprædatus incendit, & nonnullos ex ruſticis captiuos abduxit. Reliquas etiam in circuitu villas, curtes, & quicquid ſub tuitione fuerat Ducis Alexandri, hoſtili incurſione deuaſtans ſpoliauit, incendit ac funditus deſtruxit.

Ioh. Landſchad.

Poſthæc xix. die menſis Iulii venit ab Heidelberga Ioannes Landſchad de Steinach eques auratus, Palatini capitaneus & Dux exercitus, cum armatorum copiis ad oppidum Cruzenach, & manſerunt ibi diebus ſex, incrementum ſui & machinas bombardarum expectantes. Quibus interea cum bombitonantibus aduectis, viceſima ſexta die menſis Iulii Stauroneſum in magna multitudine exiuerunt per ordinem, primo pedites ac deinde pulchro apparatu diſpoſiti equites: itercontra Ducis Alexandri Comitatum dirigentes. Erat autem mane circa horam ſeptimam, quando primi exire cœperunt, & ordine ſequentes alii continuo, paulo poſt nonam horam vltimi exiuerunt: fuit enim copioſus exercitus.

Diſibodenberg.

Eodem die venerunt cum feſtinatione ad planitiem quæ eſt inter montem Sanct. Diſibodi & Odernhem Ducis Alexandri oppidulum, & ibi caſtra fixerunt.

runt. Erant autem in ipſo monaſterio montis S. Diſibodi, quinquaginta ſtratiotæ pro cuſtodia loci ab Alexandro deputati: qui cum vidiſſent exercitum Palatinenſium aduenire, confeſtim relicto præſidio fugerunt ingreſſi monaſterium. Palatinenſes duos vel tres Monachos duntaxat inuenerunt, cæteris cum abbate hoſtium metu iam pridem ad loca tutiora translatis. Magnam petrones crudelitatem in eo cœnobio exercuerunt, quam veritatis amore tranſire non poſſumus. Vini plauſtra non minus quinquaginta in cellario repererunt: quo ſi modeſte fuiſſent vſi, exercitui multis diebus potuiſſent ſufficere. Sed paſſim omnes qui volebant irruentes ſine ordine, ſine modeſtia, ſine diſcretione, vinum potabant, & multo plus effundebatur ſuper terram, quam in vſum verteretur humanum. Enimuero cum inſtrumenta non haberent, vel ad perforandum opercula vaſorum, vel in quibus poſſent recipere vinum, lanceis & pugionibus aperuerunt foramina; & bibentes quantum poterant, reliquum defluere in terram permittebant.

Quidquid in monaſterio repererunt, ſine timore Dei totum rapuerunt: non relinquentes vel cochlear vnum, vel aliud quidquam minimum. Nam plumbum de tectis atque feneſtris, clauos ferreos de ligneis parietibus, pallas de altaribus, ſimul & corporalia furtiue ſuſtulerunt. Non milites, non nobiles, non equites iſta fecerunt; ſed nudi pedites & ruſtici petrones, qui vel iuſſi vel vltronei ſe coniunxerunt exercitui. Nihil reliquerunt intactum, nihil integrum, nihil non violatum. Verum Abbas prouidus futurorum, calices, priuilegia, libros, & quæque monaſterii pretioſa clenodia tempeſtiue ad Meiſenheim fecerat transferri.

Fuerunt tamen nonnulli ex eorum numero, qui de nobilitate gloriantur, in Sobernheim oppido Palatini domicilium habentes, qui ſublata publice de monaſterio torcularia, vaſa quoque vinaria, lectiſternia, ſcamna, menſas, fœnum, ſtramina, & quidquid inuenerunt vtenſilium ſeu rerum domeſticarum, impune rapuerunt, & curribus multiplicatis in ſua nullo contradicente fecerunt abduci.

Eodem quoque die S. videlicet matris Annæ, Palatinenſes oppidum ante dictum Odetnheim (quod *Cotirodunum* veteres nuncuparunt) obſidione cinxerunt, *Odenheim.* & machinis bellicis ſiue bombardis acriter impugnarunt. Nec minus qui erant in oppidulo, viri & mulieres, turribus & muris conſcenſis, baliſtis, bombardis, & lapidum eiectione ſe fortiter defenſare conati ſunt. Superati tandem multitudine impugnantium Odetnheimenſes cum ſe nec defenſare poſſent diutius, nec aliunde ſperarent auxilium; & ſe & oppidum ſub certis quibuſdam conditionibus in manus Palatinenſium tradiderunt, die ſcilicet XXVIII. menſis Iulii, quæ fuit dominica, & martyrio Sanct. Pantaleonis feſtiua, circa quintam horam poſt meridiem, obſidionis die tertia. Oppidum Palatinenſes ingreſſi, & per domos diſcurrentes, quicquid inuenire poterant diripiebant. Oppidani autem cum vxoribus & liberis ſuis ad Eccleſiam confugerant parochialem, in quam etiam res ſuas quaſque meliores ante biduum comportauerant, in qua & ſaluæ manſerunt. Ioannes etenim Landſchad miles & capitaneus Palatini memorabilis cum eſſet Chriſtianæ pietatis amator, ſimul & iuſtitiæ cultor, nulla potuit ratione perſuaderi vt quempiam ſuorum Eccleſiam permitteret ingredi. Omnia ergo ſalua manſerunt, quæ in Eccleſiam fuerant repoſita: nec minimum quid ex eis fuit ablatum, poſitis iuſſu capitanei ad ianuam cuſtodibus, qui nulli concederent introitum.

Deinde conuocati ad forum oppidani (vt moris eſt) in verba Palatini Comitis omnes iurauerunt. Erat quidem paruum oppidum, ſed muris, turribus, & foſſatis optime munitum: habens ab oriente Glanum fluuium non facile tranſmeabilem. Propterea confiſi de firmitate loci per triduum oppidani, quamuis pauci eſſent numero, fortiter ſteterūt, promiſſum à Duce præſtolantes auxilium. Quo non veniente, bello præpoſuerunt ſalutem. Capto autem oppidulo, Palatinenſes mutos & tartes per gyrum deiicientes impleuerunt foſſata, ne relinqueretur Alexandrinis

occaſio

occaſio vel ſpes aliqua recuperationis. Perierunt ab vtraque parte nonnulli, bombardarum lapidibus miſerabiliter obruti.

Lautern.

Inde mouentes exercitum Palatinenſes per Alexandri Ducis terras, iter verſus Luteram Palatini oppidum inſtituerunt, plures in medio villas aduerſariorum deprædantes incendio vaſtauerunt. Procedentes autem ordine cœpto vlterius, Alexandrinos ab obſidione villæ Bicklenheim (de qua diximus) fugauerunt. Pepercit in his omnibus Phippus Comes Palatinus Alexandro nepoti, quem indubitanter perdere potuiſſet, ſi ambo æquali odio laboraſſent; quorum alter plus voluit quam potuit, alter noluit quantum inferre mali potuit inimico.

Moſcheln.

Poſt hæc XVIII. die Septembris Nicolaus Brunus de Smidberg capitaneus Palatini Comitis, in Stantoneſo contractis oppidanorum copiis, terram Ducis Alexandrini rurſus intrauit. Moſchelen inferius cum aliis quibuſdam villis per circuitum ſpolians incendit, ruſticos nonnullos abduxit captiuos, pecora quoque multa abegerunt, qui cum eo fuerant ſtratiotæ. Tanta fuit in oppido Stauroneſo equorum, boum, & ouium copia, ex Principatu Ducis Alexandri raptorum, quantam prius in his terris nemo viderat vnquam. Vidimus tunc oues quingentas venundari pro florenis quinque atque viginti, equos, vaccas, porcos, pro viliſſimo comparari pretio. Emptoribus tamen quibuſdam, quod de rapina comparauerant Tholoſanum verſum eſt in aurum, vt pœnas auaritiæ luerent, qui ſcienter iniuſte acquiſita vili pretio ſibi vſurparunt.

Quartum contra Philippum Comitem Palatinum duxit exercitum Wilhelmus Haſſiorum Landgrauius, ſecum habens propriis in perſonis Heinricum Ducem Brunſuuicenſem, Heinricum quoque Ducem Mekelnburgenſem, Emichonem Comitem de Liningen, Comitem de Lippia, Comitem de Koſtein, aliosque plures nobiles & Comites, quorum aliqui odio Palatini laborantes, vt proprias cauſas prætendentes, ſpontanea voluntate militabant, alii ſtipendio fuerant ab eo conducti.

Benſheim.

Contractis itaque ſuorum copiis, princeps memoratus de Haſſia egrediens, cum magno exercitu venit ad Francofurdiam. Quem Francofurdenſes mandato compulſi regio per oppidum & pontem Mogani tranſire permiſerant. Qui mouens exercitum in terram Palatini, Bensheim oppidum in ſtrata montana ſitum firmiſſima obſidione vallauit. Verum Palatinenſium exercitus ab Heidelberga miſſus cum machinis & bombardis in auxilium obſeſſorum vſque adeo terruit hoſtem, quod mox obſidione ſoluta ſine effectu receſſit, & omnes in circuitu villas Comitis Palatini iuris ſpoliauit; incendit ac funditus euertens deſtruxit.

Lorſs.

Monaſterium Laurenſe Præmonſtratenſis ordinis, quod aliquando fuit ordinis noſtri, & vna de quatuor Abbatiis regalibus Germanici regni, cunctis rebus & bonis inuentis ſpoliauit, frumenta & vinum in proximas

Geravv.

munitiones ſuas territorii de Geravv, (quæ fuerunt aliquando Philippi Comitis vltimi de Kazenellebogen) fecit abduci, non ſine iniuria Dei, & incommodo fratrum grauiſſimo. Nouum caſtrum, quod Fridericus Comes Palatinus tutor quondam Philippi, & patruus, in nemore conſtruxit, ad ſini-

Friderichsburg.

ſtram de Wormatia pergentibus ad Laudenburgum, ex ſuo nomine *Friderichſpurg*

Lampertheim.

nominauit, pulchrum & amœniſſimum igne ſubmiſſo in fauillam redegit. Lamperten, & omnes in circuitu villas ſpolians incendit, & inuentos ruricolas captiuos abduxit.

Stein.

Deinde caſtellum Stein nuncupatum, haud procul à Wormatia, traditione caſtellani obtinuit. Cumque omnia deſolaſſet ab iſta parte Rheni, quæ potuit, à Wormatienſibus tranſitum nauigio per Rhenum in aliam partem Rheni ſibi concedi poſtulauit. Sed Wormatienſes iura viciniatis illæſa cuſtodire volentes, non permiſerunt.

Interea

Interea dum hæc agerentur, Philippus Comes Palatinus in ſua munitione fortiſſima reſidebat Heidelbergæ, finem & exitum rei expectans. Caſtrum eius reſidentiæ muris, turribus, montibus & ſitu fortiſſimum eſt, nec facilis patet acceſſus: in quo tot machinas repoſuit bellicas atque bombardas, numero & magnitudine ingentes, quantas vel quales antehac apud vnum Principem non vidimus in Germania. Oppidum quoque Heidelberg ſatis ante munierat, & victualia pro triennio ſufficientia præparauerat. Viros etiam audaces atque fortitudine potentes pro loci defenſione in præſidio habuit, & hoſtium aduentum ſecurus expectauit. *Heidelberg.*

Hæc non ignorans Landgrauius, in terminis Stratæ montenſis lancea pugnat & ludit: ſed oppido Heidelberg metu bombardarum appropinquare non valuit neque fluuium Neckarum ad ſuperiora Comitis Palatini villagia tranſiuit. Et cauſa forſitan erat etiam alia, quod bombardas tantæ molis & fortitudinis ſecum de Haſſia non adduxerat, propter locorum diſtantiam, quibus vel muros potuiſſet deiicere, vel impugnare ciuitates. In argumentum adiungo veritatis, quod in toto calamitatis huius tempore nec oppidum aliquod munitum cepit violenter, neq; caſtellum, niſi per deditionem eorum voluntariam, qui ad defenſionem poſiti animis defecerunt, cuſtodiæ propoſitum abiicentes.

Videns ergo Princeps Landgrauius, quod per Wormatienſes non poſſet ad vltra Rhenana Palatini habere commeatum, neque aliunde conquirere naues, quæ tantam exercitus multitudinem ſine periculo per Rheni flumina transducerent; deſcendit ad Moguntiam, & conſenſu (vt dicebatur) eorum, qui locum & vices tenebant Archiepiſcopi, tunc in Haſchaffenburg ſedentis quieti, contractis vndique nauibus apud Wiſſenavv villam, de oppoſito Sanct. Victoris extra *VVeiſſenavv.* Moguntiam, transduxit exercitum. Venerat iam tunc hora, in qua Clerus Moguntinus vicem rependit Comiti Palatino pro damnis, iniuriis, & contumeliis, quibus per annos decem & amplius ab officialibus eius in Alzen & Cruzenach non mediocriter fuerat læſus & grauatus, quemadmodum in ſuperioribus ex parte iam diximus. Non ſunt incognita nobis mala, pericula & damna, quæ omnis in Moguntia clerus in cenſibus, in decimis, in reditibus annuis & libertatibus paſſus eſt, per diſſimulationem memorati Principis & per eius in vicino miniſteriales; iuſtene an iniuſte, nihil ad nos.

Erant quidem ex nobilium genere, qui cauſas & querelas contra Moguntinam Eccleſiam prætendentes aduerſus Bertholdum Archiepiſcopum, & omnem per totam diœceſin clerum multis annis incurſus fecerunt hoſtiles; frumenta decimarum curium & aliarum poſſeſſionum, ſi pecunia interpoſita non redimerentur clericorum, in agris & horreis igne concremantes. Quid loquar de teſtipremis, parricidis, & ſacerdotum detentoribus? quorum tanta fuit noſtris diebus crudelitas in comitatu Spanheimenſi, & circumcirca, vt nec monachi cœnobia, nec presbyteri villagia quaquam tuto ingredi poſſent. Parco autem, ne hiſtoriam nimium exaggerando etiam cum veritate videar exceſſiſſe.

Wilhelmus itaque Haſſiorum Landgrauius poſtquam conſenſu, permiſſione & auxilio Moguntinenſium nauigio traduxiſſet exercitum, caſtra poſuit in villa Schornsheim, haud longe à Moguntia: omniaque in circuitu vſque ad Oppenheim, quæ iuris erant Palatini, deuaſtauit, villas ſpoliauit, incendit, ac funditus deſtruxit. Magna fuit in exercitu eius quorundam impiorum crudelitas, eorum maxime quos incendio præfectos, *Bran meiſter* vulgo nuncuparunt: qui Eccleſias non ſolum villagiis contiguas, ſed etiam aliquantulum remotas, cum ſeruare potuiſſent, ex induſtria proprio igne ſuppoſito vna cum viculis & villis incenderunt & deſtruxerunt. *Schornsheim.*

A Schornsheim Landgrauius mouens exercitum per terras circumduxit Comitis Palatini vſque ad Alzen, & ibi non procul ab oppido caſtra metatus eſt. Poſitis autem papilionibus cuncta per gyrum in agris frumenta, *Alzey.*

quæ

quæ iam erant maturitati proxima, equorum multitudine conſumpſit, & reliqua conculcando deſtruxit. Villas incendio dedit, ſpolia rapuit, & nec Domino conſecratis Eccleſiis pepercit.

Quicquid enim rerum aut ſubſtantiæ pauperum ruſticorum in Eccleſias propter maiorem fuerat ſecuritatem repoſitum, totum ceſſit in prædam exercitui Haſſiorum. Omnia etiam vaſa & ornamenta Eccleſiarum, quas incenderant, diripuerunt. *Gavv-Odernheim.* Eſt oppidum inter Oppenheim & Alzen, Gauiodorum nuncupatum, regni Germanici antiquiſſimum, quod à multis annis Palatinatui dignoſcitur impignoratum. Ad hoc oppidum Landgrauius exercitum vbi admouet, nimio pauore conterriti ciues in occurſum eius properant, portarumque ei claues præſentant, & ſe ſuoſque & oppidum eius ditioni ſubmittunt. Quorum leuitatem, ne dicam perfidiam, etiam hoſtis ipſe deteſtabatur, quod oppidum habentes, muris, turribus, atque foſſatis muniti, tradidiſſent nulla adhuc neceſſitate compulſi. Vnde in pœnam perfidiæ cunctis traditores bonis ſpoliauit, dimiſſoque oppido retroceſſit, & viros omnes in eo repertos ſecum captiuos abduxit. Omnes in circuitu Gauii * villas ſpoliauit & incendit, quæ ad dominium pertinebant Comitis Palatini, his duntaxat exceptis, in quibus clerus Moguntinus vel curtes habuit vel decimationes, quibus rogatus ab eis libenter pepercit. ** des Gawes.*

Multam in Gauio tam Oppenheimenſi quam Wormatienſi circa Alzen & Stauroneſum (qui *Nahegavv* appellatur) prædam in frumento, in vino, & in variis vſus humani rebus Landgrauius reperit, cepit, & in ſua ſecum abduxit. *Saulheim. VVeſthouen.* In duabus namque villis Savvlheim & Weſthofen plus quam mille vini optimi plauſtra inuenit. Quid vel quantum in aliis tam multis & magnis putandum eſt reperiſſe villis atque caſtellis per meticuloſam deditionem obtentis.

Interea cum hæc Landgrauius poſitis circa Oppidum Alceia caſtris, omnia (ſicut diximus) deuaſtaret, compaſſus, nec immerito ſui Comes Palatinus diſperſum conuocauit exercitum, & miſit eum ſub manu capitanei ſui Ioannis Landſchad contra Haſſios ad Alzeiam. Quorum aduentu Landgrauius cognito, non duxit eorum exſpectare præſentiam: ſed mouens inde per tria fere miliaria noſtra diſceſſit, inter duo villagia Blenich & Genzingen, iuxta Naham fluuium, *Blenich. Genſingen.* ſpatio dimidii miliaris à Stauroneſo ſiue Creuzenach oppido, caſtra locans, quinque ibidem diebus in papilione remanſit. Ad quem venit in caſtra Dux Alexander cum mille ducentis viris, qui dudum ei contra Philippum Comitem Palatinum fuerat confœderatus, & habuerunt inter ſe diutius optata colloquia. Riſerunt Ducem primores Haſſiorum, quod Princeps tam inclyti nominis contra potentiſſimum aduerſarium, Comitem videlicet Palatinum, maiorem non haberet exercitum. Dux vero Alexander peractis his pro quibus venerat, in Meiſenheim reuerſus eſt.

Non vacabant otio in ea ſtatione Haſſii, ſed more ſuo circumcurrentes per totam regionem, omnia diripientes, villas cum Eccleſiis crudeli malignitate incenderunt. Habebant enim conuenientes moribus ſuis flammarum præpoſitos, *Brandmeiſter.* qui nec Deum timebant, nec hominem reuerebantur: de quibus nemo dubitet, quoniam omnipotens Deus & ſuas & pauperum ſuorum aliquando vindicabit iniurias. Si non in hac vita, in futura tamen, & forſitan in vtraque.

Armeſheim. In primis autem ſpoliauerunt Armesheim villam, & incendio ſubuerterunt, quæ non longe diſtat à Flanheim, in via euntibus de Bingen & Alzeiam. Eccleſiam quoque in ea nouam pretioſam atque pulcherrimam, quæ ante paucos annos in memoria hominum & oblationibus fidelium ad memoriam Dominici ſanguinis illò concurrentium fuerat conſtructa, ſpoliatam vaſis & ornatibus cunctis, incenderunt funditus deſtruentes, ſacerdotibus aſtantibus & lachrymantibus. *VVonsheim.* Deinde villam quæ Wansheim dicitur, ſpoliatam ſimi-

ſimiliter incenderunt. Baſenheim quoque villam & eccleſiam ſimili væſania *Baſenheim.* ſpoliantes concremarunt. Lamsheim quoque villam magnam, cum Eccleſia *Lamsheim.* pulchra & campanis, funditus incendio deſtruxerunt, omnia diripientes quæcunque inuenerunt. Viri eius loci audientes videntesque inimicorum aduentum, in nemus vicinum ſeceſſerant. Hedesheim villam iuxta riuulum *Hedesheim.* ſitam, quæ Aurea ripa nominatur ab incolis terræ, cunctis bonis ſpoliatam *Guldenbach.* igne ſubmiſſo totaliter euerterunt. Villas etiam Kappelsleubersheim, Erbs- *Leubersheim.* budesheim curtem nouam, & plures per circuitum Nahagavii & Stauroneſi, *Budesheim.* quarum omnium nomina memoriæ hac vice non occurrunt, cum Eccleſiis ſpoliauerunt, incenderunt, & penitus deſolarunt. Brizenheim, Gentzingen, Bleinich, & VVinzenheim cum nonnullis aliis villis magnis non incenderunt ad preces quorundam, ſimul & interueniente pecunia, quam *Brantſchatzung* nuncupant. Spoliarunt tamen pauperes omnibus quæ reperire potuerunt, aut ſecum abducere.

Eſt villa milliario diſtans à Cruzenach, foſſatis, muro, ſæpibus, & propugnaculis admodum ſatis munita, nomine Sprenglingen, *Sprenglingen.* cuius incolæ iam bello inſtante, rogauerunt Palatinum, vt eos bombardis tantum cum pulueribus & aliis neceſſariis prouideret, aſſerentes ſe & numero & fortitudine ad defenſionem villagii ſufficere, nec ſtratiotarum indigere ſuffragio.

Fecit Palatinus ſicut petierant, noluitque grauare alienigenarum inſolentia, vires tam audacter promittentes domeſticas. Eſt enim villa non parui momenti. Veniente in regionem illam exercitu Haſſiorum, ſolo eius auditu territi nimium viri omnes, relicto villagio, bombardis, rebus, mulieribus, & liberis, ad Alzeiam oppidum fugerunt. Sic ruſticorum ſtetit præſumptio, quæ grandia proponit in hoſtem dum procul eſt & fugit ante præſentem.

Repetit in illo villagio multam Landgrauius prædam, vini plauſtra quater centum, frumentorum ingentem copiam, bombardas, & variam in domibus ruſticorum ſupellectilem. Erant enim homines admodum locupletes, ſub ditione Comitis Palatini & Ducis Ioannis in Siemern habitantis indiuiſibili dominio conſtituti, quibus annue contribuunt quingentos auri florenos pro taxa, quam ipſi *precariam* nuncupant ſubuentionem. Villam ne incendio periret, *Bude.* deſtinata conſuetudine Haſſiorum accepta pecunia Landgrauius immunem fecit.

Cœnobium eſt fratrum Canonicorum regularium Sancti Auguſtini de Windesheimenſium obſeruantia patrum, quod Comites de Spanheim olim fundarunt, non longe ab eo loco ſitum, vbi inter Stauroneſum & Sprenglingen caſtra poſuerant Haſſii: in quod cum impetu irruentes non parua ſeruis Dei damna fecerunt & incommoda. Iuſſu tamen Principis temperatum eſt ne deſolaretur in toto, pro qua liberatione ab incendio Prior loci ducentos auri nummos Landgrauio dare compulſus eſt, non attenta paupertate ſeu inopia qua fratres premebantur.

Interim vero quo Landgrauius apud Blenhim villam in papilionibus traxerat moram, & plures de exercitu hinc inde vagantes omnia (ſicut dictum eſt) per anteriorem comitatum Spanheimenſem, deuaſtarent, ſpoliarent & incenderent; nonnulli illorum extra ordinem diſcurrentes à Palatinenſibus prærepti fuerunt, quorum aliqui mox in campis occidebantur, plures etiam ad oppidum Cruzenach ducebantur captiui, homines Haſſii pauperes & ruſticani, *Cruzenach.* qui mandato Landgrauii (cuius & ſubditi erant) venire in hanc neceſſitatem fuerant compulſi.

Nobiles vero & equites Stauroneſo minime appropinquarunt, Landgrauio autem præfato in loco per quinque dies cum exercitu commanente fama exiit Ioannem Landſchad Capitaneum Palatini cum toto exercitu ad oppidum Cruzenach contra Haſſios eſſe venturum, ſicuti & poſt biduum venit. Quod

vbi Haſſiorum innotuit Principi, ſummo mane diei ſequentis caſtra incendit, & exercitum verſus Bingen adduxit. Tanta ſubito nebula ſiue caligo ex incenſione caſtrorum ſurrexit, quod omnem circa regionem fumo & fœtore impleuit, vſq; adeo quod Palatinenſes in oppido nihil pene viderent.

Munſter. In eo tranſitu de loco papilionum ad Bingen Landgrauius villam Monaſterium dictam Bingiis proximam, quam Philippus Comes Palatinus ante paucos annos emerat à Comitibus Rheni (vt ſupra dictum eſt) vna cum eccleſia ſatis pulchra iuſſit incendi, ac penitus in fauillam deſolari. Omnes autem de villa ruſtici metu Haſſiorum prius fugerant, mulieribus duntaxat relictis cum paruulis. Sed & presbyter loci parochianus ſimili pauore correptus diſceſſerat. Miniſtris iniquitatis iuſſa perficientibus, ſtetit iam villa in mediis flammis.

Landgrauius vero cum Ducibus de vico Brunonis, & Megaloburgenſi, totoque ſuorum exercitu, ab alia parte Nahi fluminis parui & vbique tranſmeabilis, equo inſidens interitum villagii ſimul & eccleſiæ male gaudens proſpectabat, intuebaturque. Ardente iam in parte ſuperiori Eccleſia, cum nullus adeſſet ſacerdos, præter Magiſtrum Heinricum plebanum eccleſiæ Bingiorum, virum doctum, morumque honeſtate integerrimum, & verbi Dei præconem infatigabilem, qui ad hoc venerat, vt precibus incendium, ſi poſſet apud Principem obtinere, impediret: ſed non potuit. Is ergo cum videret ardere templum, Chriſtiana pietate commotus accurrit, & ſacroſanctum corporis Domini ſacramentum de hagiotheca manibus cum vaſculo extraxit, flexiſque in terram genibus cum multis lacrymis dixit: *Heu, heu, heu, Domine Deus, ſicine permittis humanam praualere nequitiam, vt te de ſanctuario tuo eiiciat, domum tuam incendat, teque migrare quaſi hominem in aliena compellat.*

Surgensque confeſtim de terra, quoniam incendium ab omni parte vrgebat, & portans in manibus dominicum corpus, iter cum eo verſus Bingen incepit. Inter multa quæ dixit mœrore plenus, & amaritudine magna perturbatus, ſic fertur increpaſſe malignos: *O ſceleſtiſſimi hominum, quando parceretis hominibus, qui creatori veſtro non nouiſtis, quem hodie perſequimini, aut cui maiorem infertis contumeliam? Contra dominum vniuerſorum pugnatis, omnipotenti Deo bellum indicitis, ſaluatorem veſtrum de manſione ſua fugere compellitis, eius templum cum pauperum domiciliis concrematis. Credite Principes, credite Duces, credite omnes, quoniam iuſtus eſt omnipotens conditor & rector totius vniuerſitatis, qui tantam hodie à vobis perfert iniuriam in longinquum non differet vindictam.* Hæc dicens, cum lachrimis iter continuauit inceptum, & portauit in Eccleſiam Bingiorum venerabile Sacramentum. Fuerunt qui dicerent, Landgrauium ad preces Bingiorum hanc in Monaſterium exercuiſſe ſæuitiam, qui optarent villam ſemel deſtructam non amplius reſtaurari, memores iniuriarum quas ante duodecim annos (vt ſupra diximus) ablato eis per triennium emporio ſuſtinuerunt: quod Albertus Góler de Rauenſpurg Palatini Comitis apud Stauroneſum præfectus tranſtulerat.

Bingen. Monaſterienſis villa cum eccleſia ſuccenſa, & ardente, Landgrauius cum ſuis oppidum Bingiorum intrauit, quem Bingii magno eum honore ſuſcipientes, vt hoſtis victorem communis, ingenti lætitia ſalutarunt. Manſit in eo loco die vno, quo interim capta milites diuiderent, & venderent ſpolia.

Erant ſane tunc temporis Bingiorum corda Palatinenſibus haud mediocriter infenſa, & tam aperte tamque manifeſte, vt latere nec poſſent nec vellent. Si Moguntinos & maxime clerum, ſi denique Ringauios, (de cæteris tacebo) adſcribam, certe non errauero. Quid enim? Omnes qui Palatino Comiti Philippo in hac turbatione fuerunt contrarii, etiam ſubditis eius proculdubio extiterunt inimici. Ego autem qui prælo (ſi dici fas eſt) harum tribulationum omnium ſuppoſitus, nihil aut parum cauſarum ſiue occaſionum ignoro ſaltem eorum malorum ſi ſumus perpeſſi duro ſub genere vindicandi, poſſem ſi expediret dicere multa, quibus nota paucis fierent manifeſta. Sed in quem finem? Vt

Vt nulli fieret vulgaris æſtimatione iniuria. Tranſeo tamen conſulto, ne aut in altera parte vindictam, aut in altera videar quæſiuiſſe adulationem.

Igitur Princeps Haſſiorum Landgrauius ab oppido Bingiorum poſtera die mouens exercitum ſtrata publica per terram verſus Moguntiam iter aſſumpſit. Cumque ad regiam villam Ingelnheim, in qua Magnus Carolus olim perhibetur naſcendi ſuſcepiſſe principium, quæ tunc ſub ditione extitit Comitis Palatini, perueniſſet; Caſtra inter Rhenum & Saliſſam riuulum ad meridionalem villæ plagam locauit, non dubius animo, quin aulam Caroli regiam (quæ hodie cœnobium canonicorum eſt Sanct. Auguſtini) nullo contradicente eum ſpoliis poſſet obtinere. *Ingelnheim.*

Eſt autem locus ipſe muris, turribus, & foſſatis per gyrum bene munitus, in quo & multæ ſunt manſiones ruſticorum, in quem viri & mulieres villagij omnes cum liberis & rebus ſuis confugerant, & ordinatis machinis præparauerant ſe ad defenſionem contra venientem Palatini hoſtem. Sicut enim longe ſupra diximus, temporibus Caroli IV. Ingelnheim ambæ villæ regales, cum oppidis Lutern, Oppenheim, & Garuodenheim, à Regno impignoratæ ſunt Palatinatui vſque in præſens. Poſitis itaque caſtris Landgrauius in loco memorato copias miſit, qui aulam in villa Ingelnheim inferiori aut primo ſi poſſent incurſu caperent, aut ſi reniterentur, qui fuerant interius obſiderent.

Villani autem qui erant in Aula, videntes è turribus & muris exercitum appropinquare hoſtilem, portas dimiſerunt apertas, ordinatis hincinde bombardis in occulto, non ſolum intrinſecus poſt valuas, ſed etiam in turribus & ſuper muros, tantoque omnia ſilentio peregerunt, quod neque vox audiebatur cuiuſquam, nec vllus tumultus. Accedentes vero Haſſij, agminibus ordinatis contra portam Aulæ exteriorem, cum eam reperiſſent apertam, & neminem viderent vel audirent, putabant metu fugiſſe omnes, & præ feſtinatione nimia valuas dimiſiſſe reſeratas. Cumque iam primi ſecundæ approximarent portæ, qui latuerant Palatinenſes ſubito præordinatas incendunt, ex omni parte bombardas, quarum facies in turmam obuiam fuerant omnes directæ. Fit mox clamor ab vtraque parte magnus, & ingens tumultus, cadunt Haſſii plures bombardarum ictibus tacti, retrocedere vel declinare medio ad partem ceteri tutiorem feſtinarunt. Clauſis deinde portis ad muros villani conſcendunt & turres, iacula vibrant in hoſtes, & multos eorum occidunt. Hac strage ſuorum accepta, Landgrauius iuſſit admoueri machinas, & Aulam à plaga meridionali obſidione vallari. Hi vero qui fuerunt in munitione, videntes quorſum res tenderet, cum tanto impetu lapides bombardarum miſerunt in hoſtes, quod obſidionem nullo ingenio poterant firmare, ſed abire compulſi ſunt neceſſitate. Multi Haſſiorum in hoc tumultu perierunt, quorum cadauera Landgrauius in vicino præcepit ſepeliri, denique incendio quam plures interierunt quibus ſepulturam ignis præbuit. Enimuero Landgrauio cum exercitu villagio approximante, mulieres iuſſu virorum de Aula progreſſæ, omnes villæ domos igne ſuppoſito incenderunt, quod alioquin hoſtes non dubitabant eſſe facturos. Cum ergo Haſſij perueniſſent ad locum, & putarent quod ſuorum quipiam vicum ſuccendiſſent, cœperunt quidam ſpoliorum auidi per domos ardentes diſcurrere, & ſi quid eſſet relictum, quod caperent, diligentius inueſtigare: quorum plures cadentibus ſuper ſe domibus in cellariis, & alibi ſub igne miſerabili morte perierunt, ſpe lucri fruſtra decepti, eum prius omnia per villanos in Aulam fuerint deportata. Videns autem Landgrauius, quod ſine magna ſuorum clade nihil mali poſſet inferre Palatinis in Aula concluſis, remouit caſtra, & cum toto exercitu ſuo ad Moguntiam aſcendit, & paucis in vrbe Moguntina diebus peractis, copias nauigio per Rhenum traduxit, indeque progreſſus caſtellum quoddam Hohenburg nuncupatum, quod *Saal.* *Hohenburg.*

erat Comitis de Hanavve, partes Comitis Palatini defendentis, obſidione cinxit, expugnauit, & poſtremo per deditionem eorum qui intus erant, obtinuit. Per dies igitur aliquot impugnando prædictum Comitem de Hanavve, & alios Palatini fautores, ab iſta parte Rheni Landgrauius moram traxit. Et quia mente concluſerat, Rheno tranſmiſſo copias reducere in terram Palatini, & cuius iam villas ſpoliauerat, & incenderat non munitas, etiam caſtella & oppida munita, quæ prius contingere non potuit, machinis & bombardis debellare; cum magno labore ac multis impenſis, quicquid inſtrumentorum aut machinarum habere potuit, ad ſe adduci fecit, bombardas videlicet & numero multas & ſatis ingentes. Venit internuntius ad Stauroneſum, vbi tum eramus, qui certiſſima exploratione præmiſſa nunciabat, Landgrauium in via conſtitutum cum exercitu ſuorum magno, habentem bombardas & machinas bellicas multas, & apparatum terribilem, illiusque eſſe propoſiti quod copias Rheno iterum apud Moguntiam tranſmiſſo in terras Palatini velit reducere, & munitiones per Gauium omnes violenter expugnare.

Iam enim non paruam machinarum partem per Franckfordianos, & Mogani partem ad Ruſſelsheim caſtellum ſuum traduci fecerat. Audientes hæc, qui erant in Crucenach Palatinarum partium defenſores, contractis ſine mora copiis, in manu valida tranſierunt verſus Moguntiam, & villam Wiſenavv, ſimul & montem Sanct. Victoris præoccuparunt, Landgrauio interdicturi commearum. Non enim alio Rhenum tranſire potuit loco quam ibidem, propter pondus machinarum, quas per Moganum traducere ad caſtellum in oppoſito Moguntiæ villam non potuit. Diſplicuit Moguntinenſibus non mediocriter, quod montem Sanct. Victoris & villam ſubiectam præoccuparent Palatinenſes, quamuis nihil in contrarium præter indignationem vacuam verius poſſent opponere.

VVeiſſenavv. S. Vickers berg.

Landgrauius autem cum didiciſſet, quod Stauroneſii montem præoccupaſſent, & vadum, ſubſtitit & procedere vlterius diſſimulauit. Miſit tamen pedites quoſdam, ad tentandum ſi nauigio Rhenum tranſire quoquo modo potuiſſent illæſi. Qui cum veniſſent ad vadum, & iam naues intraſſent, cœpiſſentque alteram remigare in partem, bombardas ordinatas in eos ſoluerunt igne Palatinenſes, & retrocedere compulerunt. Retraxit itaque pedem Landgrauius, & propoſitum reuocauit.

Quinta die menſis Auguſti anno prænotato, Palatinenſes venerunt in magna multitudine ad montem Sanct. Victoris, & manſerunt in eo ſex diebus, non ſine damno & incommodo clericorum, qui prius ad ciuitatem omnes confugerant aduentu eorum perterriti, nec prius inde volebant recedere, quam Canonici Moguntinenſes vna cum ciuibus, & Archiepiſcopi locum tenentibus promitterent, ac literis cautionibusque neceſſariis firmarent, quod Landgrauio tranſitum deinceps vltra Rhenum nullatenus eſſent conceſſuri. His promiſſionibus cum ſufficienti cautela ſuſceptis, Palatinenſes duodecima die menſis Auguſti ad ſua redierunt.

Cernens autem Landgrauius, quod per Moguntinos tranſitum habere non poſſet, aliud in Palatinum deſtructionis non paruæ medium adinuenit. Eſt oppidulum cum adiacente in monticulo caſtro nomine Cuba, in deſcenſu Rheni ad dextram, parum diſtans ab oppido Baccherach, ſatis pingue habens telonium, quod vtrumque iuris & dominii eſt Comitis Palatini. Exiſtimans vero Landgrauius rebus ſuis optime fore proſpectum, ſi hoc oppidum cum telonio poſſet acquirere, contractum prius illuc mouit exercitum, & octaua decima die Menſis Auguſti caſtra in monte contra oppidum locauit, ab eadem videlicet parte fluminis, quaſi ex oppoſito Baccherach. Non enim potuit exercitum propius locare, propterea quod oppidum naturali ſitu munitum non ſit acceſſibile multitudini, habens ab Oriente præruptos & altiſſimos montes, à meridie vero flumen Rheni, ab vtraque parte montibus concluſum.

Caub

Mons

Mons vero in quo Landgrauius castra poſuerat, inter Orientem & meridiem ſic manet diſpoſitus, quod obſeſſores in arcem & in oppidum cum volebant poterant habere proſpectum, ſi paululum ad eius cacumen propius acceſſiſſent. Bombardarum tamen iacula haud facile in oppidum traiicere poterant, propter altitudinem montis: à cuius ſi parum deſcendiſſent cacumine, facilius ab his qui vel in arce fuerant, vel in oppido, lædi machinis potuiſſent, quam lædere, pro eo quod Bombardarum iacula certius diriguntur aliquantulum eleuata, quam omnino in baſſum depreſſa. Vnde plures Haſſiorum qui cum bombardis à montis cacumine aliquantum deſcenderant, Cubanorum iaculis perierunt, cum ipſi nullum aut rarum ex illis poſſent attingere, lapidibus proiectis in Rhenum cadentibus.

Durauit iſta Cubana obſidio triginta nouem diebus, in quibus Landgrauius arcem & oppidum continuis pene machinarum ictibus pulſauit. Et licet partem turris & muri de caſtello tandem vi bombardarum deiecerit, arcem tamen propter inacceſſum montis non potuit inuadere, his qui fuerant intus viriliter obſiſtentibus. Erant in Cuba quingenti & mille viri pugnatores, qui Haſſiorum inſultibus fortiter reluctantes, multos eorum ad legendas vuas, quæ iam cœperant matureſcere, in vineta deſcendentes bombardarum iaculis occiderunt.

Viceſima octaua die menſis Auguſti, Ioannes Landſchad Comitis Palatini ductor exercitus, à Stauroneſo cum trecentis equitibus & populo terræ in multitudine magna exiens in auxilium Cubanorum contra Haſſios, venit ad Bacharach, & poſtera die caſtra metatus eſt in monte iuxta oppidum iam dictum, directe in oppoſito papilionum Landgrauii, eratque inter duos exercitus iſtos grande ſatis interuallum, ſimul & præterfluens Rhenus, & nihilominus bombardarum ſe iaculis impetebant. Audiebatur ſtrepitus machinarum vtriuſque partis in alteruttum fulminantium, apud Stauroneſum in arce, cum tamen ſit non minus quatuor milliarium noſtrorum diſtantia. Partem vero copiarum præfatus Capitaneus noctu miſit in Cubam, quod in die non ſatis tuto fieri potuit propter Haſſiorum proſpectum, qui lapides inſtrumentis de monte proiiciebant in Rhenum. Nemo poterat in die nauigio vel terra intrare vel exire Cubam, quem Haſſiorum in montis cacumine bombotannales non viderent. In nocte autem liberum Cubani habebant acceſſum, & receſſum, eum eos Haſſii neque videre poſſent, neque fulminibus impedire aut lædere vel impetere bombardarum.

Multa ingenioſe tentauit in ea obſidione Landgrauius, & pro variis machinis pecuniam & inſtrumentis bellicis profudit ingentem. Vaſa impleuit pice, ſulphure, ſimul & aliis rebus ardentibus multa, quæ de ſummitate montis, qui Cubæ ſupereminet, emittens in oppidum volubili curſu ardentia præcipitauit. Sed omnia fruſtra, omnia caſſo labore conſumpſit, & non paruum rerum ſuarum diſpendium recepit. Nam omnia pene vaſa bellica vel bombardæ in caſtris ad vſum habitæ, quam primum ſemel aut bis officio ſeruierant ſuo, rumpebantur. Quæ vtrum fortuito caſu, ſeu maleficu alicuius interpoſitione contigerint, ignoramus: licet in Cuba fuerit vnus ex ſtratiotis, quem nouimus gloriantem, quaſi arte quadam occultiſſima (ne dicam vaniſſima) ipſe cunctas nouerit confringere bombardas etiam non præſens, modo eas videat vel à longe, vel audiat ſtrepitum facientes.

Quarta die menſis Septembris, anno prænotato, cum propter montis altitudinem, in quem Landgrauius castra poſuerat, machinarum præfecti non præualerent iaculis attingere caſtellum, & multo minus oppidum quod erat inferius, ſed maior pars globorum in altum euadens nimium caderet in Rhenum, iactis noctu foſſatis, bombardas maiores, quas Capitales appellant atque Carthunas, per decliuum montis ſubmiſere catenis, arbitrantes locum ad opus machinarum ſe reperiſſe magis idoneum & aptiorem. Mane autem cernentes Carrauuen.

Cubani, Haſſios in decliuo montis cum machinis laborantes, confeſtim è caſtro ſimul & oppido tam fortiter & ſine intermiſſione iacula in eos direxerunt, quod neceſſitate compulſi, relictis in loco bombardis, retroceſſerunt. Manſerunt in loco bombardæ ſine vſu, ad quas nec Haſſii in die acceſſum habere poruerunt, nec Palatinenſes, alternis inter ſe iaculis prohibiti. Sed neque in nocte licuit Haſſiis vel cuſtodire illas, vel ſurſum retrahere: tum quod Cubani etiam in tenebris certum iam in eos ſcopum nouerant, tum vero quod magnitudo ponderis retractum non permiſit. Poſtremo tamen machinæ in manus Cubanorum peruenerunt. Exeuntes enim nocte quadam viri audaces de oppido, cum ſilentio non ſentientibus Haſſiis bombardas facili conatu per deſcenſum montis traxerunt ad littus Rheni, & vlterius in Cubam, quos etiamſi hoſtes vidiſſent, prohibere tamen minime potuiſſent.

Nocte diem quartam menſis Septembris ſequente, circa vndecimam poſt meridiem horam, ortum eſt in oppido Cuba caſuale incendium per negligentiam vnius hominis, qui puluerem incenſorium male cuſtodiuit ab igne, in quo viri vndecim miſerabili morte perierunt ex Stauroneſo illuc deſtinati, qui dormientes in ſuperioribus domiciliis, priuſquam euigilarent, ab igne fuerant præoccupati. Domos viginti flamma conſumpſit, cunctis metu hoſtium confluentibus ad muros.

Ludouicus Philippi F. Pal.

Sexta die menſis Septembris, Ludouicus Philippi Comitis primogenitus, cum quinquaginta equitibus, & ſexcentis peditibus venit ab Heidelberg ad Stautoneſum, quæ eſt Cruzenach oppidum, & ſequenti proceſſit ad Baccherach in auxilium Cubanorum, qui annum tunc agebat ſextum ſupra viceſimum ætatis ſuæ, Princeps animo & viribus conſtans, pauci ſermonis, ſed verax, & ſtabilis.

Eodem quoque die venit ad Landgrauium obſidentem Cubanos, in caſtra Heinricus Brunſuicenſium Dux, ſecum habens Comitem de Lippia Weſtgallum, cum duobus pugnatorum millibus, bombardas adducens & machinas belli varias.

Anno Domini ſupra notato, XXV. die menſis Septembris, conſiderans Landgrauius poſt multos labores & grauiſſimas impenſas, quod Cubam obtinere non poſſet, poſteaquam nouem & triginta diebus eam obſediſſet, maioraque accepiſſet ab hoſtibus damna quam intulerat, mane ſoluta obſidione receſſit. Multa enim ſua ſponte (vt ita dixerim) in ea obſidione ſuſcepit incommoda, tam in fractis pene omnibus bombardis, quam in variis machinis fruſtra compoſitis. Globos bombardarum ferreos non concauos ſed ſolidos, plures quam ſexcentos, aduerſum Cubanos inutiliter proiectos amiſit, quorum maior pars in Rhenum cadens ſubmerſa fuit.

ADDITIO. HIC LVBET APPONERE POSITVM AD rei memoriam ſeruatæ Cubæ monumentum, quod in ripa Rheni iuxta domum Telonei viſitur, aureis litteris nigræ tabulæ inſcriptum.

DIE jar von Chriſt geburt man zalt
Funffzehenhundert vnd vier alt,
Von Sontag nach Mari himmelfehrt,
VVart Cub ſechſthalb vvochen belegert
Mit gantzer macht vnd heres crafft
Durch Heſſen die Landtgraffſchafft.
Neunhundert Stein gehauvven,

Als

Als ihr die gros hie vvol ſchauvven,
Vnd neunhundert dreiſſig acht gegoſſen,
Sind funden vvorden von den verſchoſſen,
Zu die verbrochen vnd verlohren ſin,
Auch etlich verſuncken in den Ryn.
Vnd vvievvol das Schloß nit vvar erbavven,
Als es ſit der Zyt hier von navven
Von Pfaltzgraue Ludvvig vvorden beſeſt,
Noch dannoch mueſten die frembde Geſt
Cub by der Pfaltz laßen bleiben.
Das vvir Gotes Gnaden zuſchreiben,
Vnd auch der vverhafften Hand,
Dirs behelt all Vatterlandt.

Et hic finis Haſſiorum belli cõtra Palatinũ Comitẽ extitit, in quo vterq; non parũ detrimenti accepit, quanquam congreſſi ad pugnam non fuerint. Tertio enim Landgrauius à facie Palatini declinauit exercitus, primo videlicet apud Bensheim, ſecundo prope Alzen, tertio iuxta Genzingen: quod ideo forſitan fecit, quia tunc ſecum non habuit machinas bombardarum.

Eodem anno Philippus Comes Palatinus in monaſterium Lympurgenſe, noſtri ordinis, Spirenſis diœceſis, præſidium quadringentorum virorum locauit contra Emichonem Comitem de Liningen, qui dudum (vt ſupra dictum eſt) Landgrauio confœderatus aduerſum Principem animos geſſit hoſtileis. Erat nihilominus inter Macarium dicti cœnobii Abbatem, & memoratum Comitem vaſallum eius iuratum, grauiſſima quædam diſſenſio pro quibuſdam in Dureckheim iurisdictionibus & aliis in nemoribus & aquarum decurſibus bonis temporalibus, quæ cauſam præſtitiſſe videbantur, vt præſidio monaſterium contra inſolentiam hoſtis muniretur, quanquam id nec poſtulante, nec volente ſit factum Abbate, qui tunc apud Spiram febribus grauiter æſtuabat infirmus, in cœnobio exiſtente conuentu cum Priore, non ſine inopia victualium, quia carnibus non veſcebantur. Limpurg.

Viceſima tertia die menſis Iulii præſidium intrauit monaſterium, & manſit in eo diebus nouem atque triginta, non ſine graui læſione & iactura vtriuſque ſtatus monaſterij. Interea præcipiente Macario Abbate libri, calices, ornamenta eccleſiæ, priuilegia, & clinodia monaſterii ſucceſſiue ad Spiram ſunt deportata. Remanſerant autem plura domus vtenſilia, lectiſternia, vaſa coquinæ, tabulæ ſiue imagines in eccleſia, & alia ſine certo numero monachorum inſtrumenta, quæ cum frater Gerhardus Badewini de Odmersheim tunc loci Prior (qui nunc mecum eſt apud S. Iacobum iuxta Herbipolim) in Spirã transferre diſponeret, Fridericus de Sarmsheim præſidii capitaneus reſtitit, aſſerens non expedire hanc rerum monaſterii translationem, propterea quod ruſticis in vicino manentibus cunctis timiditatem ſimul & fugam incuteret. Ceſſit neceſſitati Prior imperanti, & contra voluntatem in monaſterio dimiſit omnia & amiſit.

Viceſima nona die menſis Auguſti, quæ fuit decollatione S. Iohannis Baptiſtæ ſolennis, fratres diuinum ex more celebrauerunt officium, & in medio tumultu armorum, quantum licuit, ſuum canonem Prioris ſub directione cuſtodiuerunt. Erat enim Gerhardus prior memoratus regularis diſciplinæ ſtudioſus amator, qui à teneris vnguiculis in cœnobio Lacenſi optime inſtitutus, abbate Macario poſtulãte, Simone quoque de Petra in Lacu paſtore conſentiente, ac me vt viſitatore vtriuſque loci procurante, de memorato cœnobio ante quinquennium translatus in Lympurg, ibique ſecundum ordinis noſtri conſuetudinem ſub obedientia ſtabilitus, quantum in ipſo fuit regularis diſciplinæ obſeruantiam in ſe & in fratribus integerrime cuſtodiuit. Interea vero quod præſidium Comitis Palatini Limpurgenſi manebat in monaſterio, incolæ villæ Dureckheim viri omnes ad vicinum caſtellum Zum Leich. Dureckheim.

lum

Hartenburg. lum Comitis Emmichonis de Liningen, Duroburgum nomine, non minus hoſtium metu quam arcis ipſius defenſandæ gratia declinarunt. Hi autem qui erant in monte Lympurg nomine Comitis Palatini, ne tempus in otio viderenrur conſumere, ſæpius excurſione facta, hoſtium pecora, & quicquid inuenire poterant rapientes, abduxerunt. In Durckheim (vt ferunt) rapinas exercentes, incendendi monaſterii cauſam, quemadmodum accuſantur ab æmulis, non minimam dicuntur præſtitiſſe.

Viceſima nona die Menſis Auguſti, circa horam vndecimam in nocte, Fridericus de Sanesheim capitaneus Palatini iuſſu ipſius Principis amouit de monaſterio præſidium, & in alia loca, vt ſibi mandatum fuerat, traduxit. Latuit omnes fratres, præter cellarium, Palatinenſium de monte receſſus, & tamen, eos qui erant in Duroburgo latere non potuit, qui ſuos exploratores vbiq; in nemore & itineribus cautiſſime habebant diſpoſitos. Poſt receſſum præſidii ſuſcitauit œconomus Priorem & fratres, dixitq; omnes à loco diſceſſiſſe cuſtodes, & ſi quid audiuit aliud metuendum eis fore, produxit in medium. His Prior & fratres recognitis, & multis antecomminationibus hoſtium in proximo commanentium territi, vnanimi votatione ſtatuerunt, loco fore cedendum: animas cupientes ſuas à periculo ſaluare potius quam petire. *Monachorum fuga.* Conuenientes igitur in Chorum nocte media, omnes matutinale iuxta morem perſoluerunt officium: deinde vnuſquiſque prout potuit, arrepta ſarcinula ſua, flexiſque in gradibus presbyterii genibus orationem itinerantium (vt regula iubet ſanctiſſimi patris noſtri Benedicti) cum timore dixerunt, valedicenteſque non ſine multis lachrymis templo circa tertiam poſt medium noctis horā monaſterium exiuerunt, & coniunctim ad Spiram, vbi tunc (ſicut diximus) Abbas iacebat infirmus, profecti ſunt. Erant autem numero Monachi & conuerſi ſedecim, qui non leuitate reliquere cœnobium, ſed hoſtium metu, quorum furor iuramenro ſe (vt ferunt) conſtrinxerant, monaſterium cum habitatoribus, ſi qui reperirentur, incenſurum: quod facti crudelitas etiam demonſtrauit. Igitur penultima die Menſis Auguſti poſt receſſum Palatini præſidii, & monachorum de cœnobio diſceſſum (ſicut diximus) ad Spiram, exeuntes mane de Duroburgo Comitis de Liningen ſupra dicti caſtello, quod eſt in proximo, ſtratiotæ ſimul & ruſtici Dureckheimenſes, nonnulli monaſterium Lympurg armati, & pleni furore intrarunt, rapientes & deportantes omnia quæ inuenerunt, cum bona mora nullo penitus reſiſtente. Enimuero (ſicut diximus) multa remanſerant in loco, quæ præ temporis anguſtia fratres Spiram non poterant deferre, præſertim contra prohibitionem eorum qui monaſterium occuparunt. Vini etenim plauſtra inuenerunt quinque aut ſex, frumenta quoque nonnulla, calicem vnum, ornamenta eccleſiæ, libros nonnullos in Bibliotheca dimiſſos, lectiſternia, & vtenſilia domus, coquinæ ſimul & cellariæ plura, quæ omnia rapuerunt.

Anno igitur dominicæ natiuitatis prænotato, die Menſis Auguſti penultima, ſiue xxx. filii Belial & iniquitatis miniſtri, ex Duroburgo (ſicut diximus) turmatim procedentes, Lympurg monaſterium hominibus vacuum intrauerunt, ſpoliauerunt, incenderunt, & domicilia Monachorum cuncta, vna cum Eccleſia pulcherrima & ampliſſima, cremantes igne in cinerem redegerunt. *Lympurg fundator. MCCC.* Fuit autem Eccleſia valde inſignis, à Conrado Imperatore quondam ſecundo circa annum dominicæ natiuitatis triceſimum ſupra milleſimum conſtructa, & in honorem viuificæ Crucis domini noſtri Ieſu Chriſti, eiuſque intactæ genitricis virginis Mariæ memoriam conſecrata, & pro ſuſtentatione monachorum, ſub norma D. patris noſtri Benedicti Deo ſeruientium copioſe dotata, multiſque decorata priuilegiis, & ornata libertatibus. Erat ſane templum Dei pretioſum, quo maiora in ordine noſtro vidi pauca, cuius latera duo intrinſecus inter Eccleſiæ corpus, & abſides, viginti erant ſubnixa columnis ex ſolido lapide præciſis, quarum vnaquæque in altitudine pedes habebat viginti, in circumferentia vero ſpiſſitudinis pedes ferme duodecim, ſtabantque ſingulæ ſupra baſes ſingulas artificioſa pulchritudine formatas, habentes in ſummitate ſingula capitolia, non paruæ nec ſeparatæ magnitudinis, ſuper quibus arcuati parietes in altum ſuſtentabantur. Longitudo huius Eccleſię pedes contine-

tinebat trecentos quinquaginta, latitudo vero centum quadraginta. Capellæ fuerunt in ea quatuor, altaria viginti. Turres habebat in fine verſus Orientem tres in quibus campanæ ſex numero pendebant, quarum duæ maiores non paruæ fuerunt æſtimationis & pretij. In Eccleſia quoque ſtabant imagines Sanctorum, ex ligno ſculptæ in altaribus, & tabulæ depictæ plures atque pulcherrimæ, & alia non pauca in Dei miniſterium deputata, quæ omnia per incendiarios illos aut deportata ſunt, aut in cinerem reſoluta. Campanæ omnes incendij magnitudine perierunt, columnæ quoque ruptæ ſunt, & nihil integrum, nihil non deſtructum in toto cœnobio remanſit. Fugientibus de monaſterio cunctis, ſenex quidam grandæuus nomine Iohannes, artificio ſcriniator, præbendatus amore Dei, impotens fugere in loco ſolus remanſit. Is cum Diaboli miniſtros ex Duroburgo cerneret aduenire, in Eccleſiam declinauit, qua per illos incenſa & ipſe flamma conſumptus eſt. Per duodecim dies & noctes continue durauit incendium, miniſtris impietatis quotidie ſine alicuius hominis prohibitione vel metu de Duroburgo excurrentibus, & nequid remaneret integrum in Eccleſia & Monaſterio toto, ignem renouantibus, tam vehemens incendium extitit, quod non ſolum omnia ſtructurarum ligna conſumpſit, ſed etiam muros, lapides, & ſolidiſſimas (de quibus diximus) columnas pro maiori parte diſrupit. Maior etiam turris Eccleſiæ ardoris vehementia in terram corruit deiecta. Denique priuſquam incenderetur Eccleſia, ſatellites Diaboli omnia perfregerunt altaria, ſigillis manu ſacrilega ruptis, Diuorum reliquias quo voluerant deportarunt. Quod vtrum pro honore & reuerentia Sanctorum fecerint, aut (ſicut raptorum conſuetudo eſt) pecuniam ſe reperturos ſperauerint, nobis manet incertum. Duæ fuerunt abſides ab vtraque parte ſeu latere chori, quibus in modum crucis more veterum conſtabat Eccleſia, in quarum ſiniſtra fuit ſepultura loci Abbatum, in dextera vero Comitum de Liningen, quorum cadauera ſub eleuatis à terra lapidibus pauſabant ſepulchris concauatis interius atque muratis. Neſcio quæ mouerit ſacrilegos cauſa, quia hæc ipſa mortuorum ſepulchra temerantes aperuerunt, & inter alia corpus Emichonis Comitis, qui pater fuit huius Emichonis, integrum extraxerunt, quod filius poſtea tranſlatum ad Dureckheim in Eccleſia parrochiali fecit tumulari. Sacramentum Dominici corporis imminente iam Eccleſiæ incendio, Paulus paſtor in Dueckheim, non vitim is in conſilio malignantium, ſuam deportauerat in Eccleſiam. Satis hinc conſtat manifeſte, quod operarij iniquitatis Eccleſiam animo deliberato vna cum monaſterio ſtatuerunt concremare, quippe qui priuſquam ignem ſupponerent, ſacramentum deportari fecerunt, altaria violarunt, Sanctorum reliquias pollutis manibus extraxerunt, ſepulchra Comitum aperuerunt, cadauera eiecerunt, res ſacras cum tabulis & ornamentis rapientes deportarunt, ignemque in multis locis Eccleſiæ proprium ſuppoſuerunt. Hic finis & conſummatio tam inſignis monaſterij fuit, quod à prima fundatione ſua ſteterat annis CCCCLXXIV. & nunc hodie iacet incenſum, deſtructum, & penitus deſolatum annum fere in decimum, nec dum reſtitui cœptum. Quando, quo tempore, quo medio, quibus impenſis vel per quos homines reſtaurari debeat aut poſſit, ſoli Deo eſt cognitum, qui ſolus omnia nouit & poteſt. Enimuero quantum ego intelligere poſſum, qui monaſterium cum ſtaret optime noui, ſi adeſſent florenorum ſexaginta millia, non ſufficerent vt reſtaurari poſſet in eam conditionem, in qua viguit priuſquam ab impijs hominibus incenderetur.

Omnia quæ ſcripſimus annua ſub ſerie prænotata mala, in ea concertatione Regni & Principum Germaniæ aduerſus Philippum Comitem Palatinum facta ſunt, quæ menſibus fermequinq; durauit, quatuor videlicet per inæquales exercitus, quorum primum duxit in Bauaria Maximilianus Rex, & incerti cum eo Principes. Secundum in Sueuia præceſſit Vdalricus Dux Wirtenbergenſium, & ambo ſatis nocuere Palatino. Tertius vero paruus, & minus nocens exercitus fuit Ducis Alexandri. Quartus autem crudelis & nimiū hoſtilis, incendio & rapina plus nocuit multis, qui ſub manibus Wilhelmi ducebantur, Landgrauij Haſſiorum. Hos quatuor impugnantium exercitus quia deſcripſimus, nunc pacem requiramus.

His

Exitiabilis Belli finis.

His ergo quæ memorauimus, & multis alijs in perturbatione tumultuoſe peractis, tandem circa feſtum S. Archangeli Michaelis Maximilianus Rex pacē cunctis indixit communem, præcepitq; iam deinceps à bello ceſſandum. Et ne cuiquā videretur ſubtraxiſſe patrocinium iuris, conuentum Principibus ſtatuit in menſe Iulio ſequentis anni apud Coloniam celebrandum, in quo ſi quis aliquid iuſtæ querelæ aduerſus alium, communi procerum iudicio definiretur. Interea mandauit ab omni tumultu quieſcendum.

Ruperti Pal. obitus.

Anno prænotato XX. die menſis Auguſti obijt Ropertus Comes Palatinus, Bauariæque Dux, Philippi Palatini Principis Electoris tert o genitus filius, & gener Ducis Georgij diuitis auunculi ſui, bello in ſe adhuc durante, anno ætatis ſuæ viceſimo tertio, filium relinquens & filiam cum vxore iam vidua, Ducis Georgij quondam filia, quæ & ipſa poſt dies paucos moriens ſecuta eſt.

Eodem fere tempore mortuus eſt etiam Ludouicus de Helmſtat Epiſcopus Spirenſis, anno Pontificatus ſui viceſimo ſeptimo non completo, cuius corpus Spiræ in maiori eccleſia ſepelitur, vir maturus, integer, & honeſtiſſimę ſemper conuerſationis, de quo nihil turpitudinis aut laſciuiæ auditum eſt vnquam. Sub hoc Pontifice Klingenmonſter, Odenheim & Sunsheim ordinis S. Benedicti, Abbatibus cum Monachis apoſtatantibus, in ſeculares Eccleſias clericorum translatæ ſunt. Huic electione Canonicorum in epiſcopatu ſucceſſit Philippus de Roſenberg maioris Eccleſiæ cantor, & præfuit annis fere nouem, podagra & ſciatica atque continua infirmitate laborans. Hic tranſtulit collegium Canonicorum ex monachis nouum de Odenheim in oppidum Bruchſal, cum omnibus rebus, priuilegijs, & prouentibus ſuis.

Klingenmunſter. Odenheim. Sunsheim.

Bruſſel.

Anno M. DV. Circa medium quadrageſimæ Philippus Comes Palatinus ad ſe Budoras conuocauit Prælatos, Comites, Nobiles, & communitates Principatus ſui, quibus in aula maiori comparentibus plura cum eis tractauit ſuper conditionibus pacis reformandæ inter ipſum & Regnum, cæteroſque Principes quorum fecimus mentionem.

Eodem anno mortuus eſt Bertholdus ex Comitibus de Henneberg, Archiepiſcopus Moguntinus, anno pontificatus ſui viceſimo primo, & in Metropolitana Eccleſia Moguntiæ cum patribus ſuis anteceſſoribus ſepelitur, qui fuit in principatu ſuo vir magnæ authoritatis & prudentiæ, ingenio ſubtilis, & promptus eloquio, experientiæ multæ, patientiſſimuſque laborum, & eccleſiam Moguntinam, quam ære alieno grauatam reperit, vt plurimum ex oneribus debitorum tempore ſui regiminis liberauit. Verum in his clerum & clauſtrales in conſuetis ſubuentionibus multoties grauauit. Poſt hunc Iacobus de Liuenſtein, patria Sueuus, maioris Eccleſiæ decanus, in archiepiſcopum electus præfuit annis ferme quatuor, homo bonæ conditionis, vita & moribus integer, qui morbo calculi & veſicæ laborans, quaſi continue, non ita rebus eccleſiæ ſuæ prodeſſe valuit, quemadmodum ratio temporum poſtulare videbatur.

Conuentus Principum apud Coloniam.

Anno prænotato in Principio menſis Iulij conuenerunt ad Regem Maximilianum ad Coloniam multi Principes regni, quemadmodū anno fuerant iuſſi rrāſacto, inter quos iſti fuerunt præcipui. Hermannus archiepiſcopus Colonienſis, Iacobus archiepiſcopus Treuirorum, Laurentius epiſcopus Herbipolenſis, Duxque Francorum, Georgius epiſcopus Bambergenſis, Conradus epiſcopus Monaſterieſis, Chriſtophorus epiſcopus Kempſeenſis, Petrus epiſcopus Tergeſtinus, Chriſtophorus epiſcopus Laubacenſis, Matthæus epiſcopus Gurcenſis, Philippus Comes Palatinus Rheni, Princeps Elector, Fridericus Dux Saxoniæ, Princeps Elector, Ioachim Marchio Brandenburgenſis, Princeps Elector, Fridericus Marchio Brandenburgenſis, patruus eius, Iohannes Dux Saxoniæ, Germanus Friderici, Heinricus Dux Brunſuicenſis, Ericus Dux Brunſuicenſis, Heinricus Dux Lawenburgenſis, Wilhelmus Dux Iuliacenſis & Montenſis, Heinricus Dux de Megaloburgo, Ludouicus Palatinus, Philippi primogenitus, Adolphus Comes de Naſſaw, Fridericus Comes de Zolra, Philippus Comes de Waldeck, Wilhelmus Landgrauius Haſſiæ, Emichio Comes de Liningen, Iohannes Comes de Holſtein, Reinhardus

Co-

Comes de Reineck, Sigiſmundus Comes de Lupfen, Felix Comes de Werdenberg, & plures alij, quorum nomina memoriæ non occurrunt, Comites, Barones, milites & nobiles affuerunt.

In eo conuentu Principum Maximilianus Rex inter diſcordantes Duces pacem reformauit, conditiones pacis in medium propoſuit, quas ſeruari & cuſtodiri ab omnibus inuiolabiliter ſub pœna criminis læſæ Maieſtatis partibus mandauit, Summa conditionum in eo fixit ſententiam, vt qui tempore guerrarum plura perdidit, careret amiſſis; & qui multa fuerat lucratus, non compelleretur ſaltem in foro contentioſo ad reſtitutionem. Quod ita fuerat res acta, demonſtrant conſequentia, quoniam vſque in præſentem diem Palatino nihil aut parum intelleximus reſtitutum. In eodem conuentu Principum Macarius abbas exulti monaſterij Lympurgenſis, coram Maximiliano Rege querelam detulit contra Emichonem Comitem de Liningen, accuſans eum & proclamans vt authorem incendij, ſimul & ſpoliatorem memorati cœnobij ſui. Verum Rex alijs negotijs regni plurimum occupatus, Iacobo archiepiſcopo Moguntino cauſam per literas commiſit abſenti, inter alia præcipiens, vt poſt cognitioné cauſæ tentaret inter partes pro concordia, quod ſi eas concordare non poſſet, negotium cum actis remitteret.

Deciſio controuerſiæ.

Querimonia Abb. Lympurgenſis.

Aſſumpſit commiſſionem Pontifex, & partibus citatis ad inquiſitionem rei proceſſit. Accuſabat Comitem Abbas ſuper incendio monaſterij reum. Negabat Comes ſua voluntate vel ſcientia commiſſum, dicens ſe illo tempore apud Grefenberg Caſtellum laboraſſe febribus, & procul à Lympurg fuiſſe abſentem. Abbas vero pollicebatur ſe probaturum, quod miniſtri & famuli Comitis de Caſtello eius Duroburgo turmatim exierint, atque per dies duodecim quotidie ad montem redierint, & ſi quid non ardebat, iterum cum bona deliberatione igne ſuppoſito concremauerint. Reſpondebat Comes, quod nihil eorum quæ dixerat Abbas factum ſit de ſuo vel ſcitu vel conſenſu: ſed ſi nouerit incendiarios monaſterij ſui, conueniat illos, & iure ad reſtitutionem compellat, quanquam & illos excuſare nitebatur dicens, *Quod ſpeluncam incenderint latronum, & non monaſterium*, vtpote in qua Palatinenſes aduerſarij & rebelles totius Regni manſionem habuerint, de qua rapinas & incendia pauperum in circuitu fecerint, mulieres & virgines introduxerint, vim eis contra omnem honeſtatem Chriſtianam intulerint, aliaque plura commiſerint mala quæ fieri non ſoleant ex cœnobijs Monachorum, ſed ex caſtellis, & ſpeluncis latronum. Nec dubium ſe fore dicebat, ſi monaſterium reperiſſent, vt monaſterium honoraſſent, & nec ſpoliaſſent illud, nec incendiſſent. Durauit inter Abbatem & Comitem iſta coram Archiepiſcopo contentio per triennium, quouſque tandem morte ſublato Abbate Macario, Wernherus in abbatia ſucceſſit, qui cum ſit homo quietis amator & pacis, actionem cauſæ intermiſit, vſque in præſentem diem. Macarius autem poſt incenſum monaſterium cupiens locum habere, in quo manere poſſit cum fratribus ſuis, Eccleſiam parochialem in oppido Wachenheim à præpoſito & conuentu Luterenſi obtinuit, apud quem cœnobium ædificare nouum de conſenſu Palatini Comitis animo cogitauit. Manſit ergo cum quatuor Monachis apud eandem Eccleſiam in domo presbyteri, cæteris ad diuerſa loca inde tranſpoſitis, vbi & hodie manet Abbas Wernherus cum paucis, qui monaſterium non ibi, ſed in priori loco reſtaurare proponit.

Wachenheim.

Anno quoque prænotato octaua decima die menſis Iulij, Maximilianus Rex Germanorum, cum Principibus multis ex his quos apud Coloniam conueniſſe diximus, nauigio deſcendit in Gelriam, Brabantinis qui eius iuſſu Arnheim oppidum Ducis Geldriæ obſidebant, laturus auxilium. Cumque peruenisset ad locum deſtinatum, in multitudine pugnatorum graui, Arnheim ſub certis conditionibus per deditionem obtinuit, & oppidanis neque in corporibus neque in rebus, damnum aliquod inferri permiſit. Ducem etiam interuentu Principum orantem, pactis etiam nonnullis interpoſitis ad gratiam recepit, qui tamen in promiſſa fide diu non permanſit.

Arnheim.

Viceſi-

Viceſima octaua die menſis Iulij Maximilianus Rex cum eiſdem Principibus, Comitibus, atque nobilibus, eo quo exiuerant ordine Coloniam ingreſſi ſunt, & epulis pene tota nocte vacauerunt. Omnes denique per ciuitatem campanæ, ſequẽti die, in ſignum triumphi & gaudij, quod pax eſſet data Gelrenſibus, pulſabantur.

Durante Principum conuentu, Canonicus quidam Eccleſiæ Colonienſis, Hermanno Archiepiſcopo multũ familiaris & dilectus, cum quadã die apud eum cœnaſſet in curia eius, & iam noctis ſub vmbra comitantibus ſeruis duobus redire pararet ad domum, in publica vrbis ſtrata per quoſdam ſicarios præordinatos occiſus eſt. Fuerunt eo tempore graues inter memoratum Archiepiſcopum & ciues diſcordiæ, quæ tamen ſequenti anno fuerunt extinctæ, quarum occaſione multi Senatum vrbis habebant ſuſpectum, quod ſub ordinatione ipſius hoc homicidium 90
fuerit perpetratum, quem poſt octennium excuſabimus, cum ſceleris dicemus auctores.

Anno item præſignato Maximilianus Rex Germaniæ contractis vndique copijs pugnatorum, expeditionem mouit in Vngariam, ſuo regnum dominio ſubiecturus. Verum interuenientibus Epiſcopis & primoribus regni, pacem dedit Vngaris ſub conditionibus certis, & populo ſaluo in propria reuerſus eſt.

DE GESTIS INTER GALLOS ET HELVETIOS AD RAVENNAM, PAPIAM, ALIISQVE LOcis; & conuentu apud Thermas Helueticas, anno M.D XII. Relatio VDALRICI ZVVINGLII.

HVLDERYCH ZVVINGLI IOAchimo Vadiano

S. D. P.

FECISTI, *mi Ioachime, rem te ſatis, me haud dignam, quando ſuaues noſtri Arbogaſti Muſulas ſub noſtro nomine publicaſti. Sed ita te facere benigniſsima humilitas docuit. De hoc ſatis. Præſentium oſtenſor frater mihi germanus eſt, non ruſticæ admodum indolis: quem quo Philoſophiæ ſacris initiandum mitterem, cum mecum ipſe volutarem, tu ſemper occurris. Eum igitur runcinis, aſciis, rutabulis, per amicitiæ dulcedinem precor, expolias, edoles, leuiges. Habebis ſcio obſequentiſſimum. Quod ſi recalcitrare fuerit auſus, nihil impediēte religione carceri mancipa, donec petulantia deferueat. Habet per annos duos L. aureos: vnde & parſimoniam ſeruet oportet. Venit & alius ad te, Margaretæ Scilinen filius, puer impuber, & ille item optimæ indolis. Tu in omnibus eis boni ſemper conſule. Nouas res ad te ſcribere molienti negotia interueniunt. Tu his breuiſſimis contentus eſto. Iam iam enim cum hæc ſcribo, ex officina abeo. Vale & me dilige. Claronæ IV. Nonas Octob. M.D XII.*

Hæc explicatioribus, quando oportunitas dabitur, ſupplebo. Volui multa, ſed non potui.

QVONIAM Omæchmorum diffamia noſtrorum velocibus ſemper euolat alis, idque quod ſancte & iuſte factum euentus ipſe comprobat, vitilitigatorum maledicentia iniquiſſime peruertitur; ſtatui veritatē ſtatus noſtræ reipublicæ, quo breuiorem, eo integriorem, tibi Laconic⸗s perſtringere. Primo igitur quibus conditionibus inter beatiſſimum Chriſti vicarium Iulium ſecundum, noſtroſque confœderatos (quos eo libentius & *Omachmos & Fœderatos* vocito, quod neſcio quem vappam aut ſtolidum, cui Pythagoreorum ferula incutienda, quod præcocibus armis linguæ officium exercere eſt auſus, aiunt *Proditores Conſpiratoreſq.* nos quam confœderatos verius dici debere, memoria commendaſſe. Cui vel hæc Baubanticulo offa obijcienda, quoniam ſi à ſingulari conſequium ad commune vniuerſaleve probat: Dicam ego, ſequitur necne? Quendam ſuæ patriæ matricidam effeciſſe, vt omnes eius conuicani matricidæ & ſint & dici debeant. Quo quid vanius dici poſſet?) initum ictumque ſit fœdus omittens, id ſatis commonſtraſſe fuerit, vt Francorum Rex (cui perquam impertinētet Chriſtianiſſimo, quoniam Chriſti Eccleſiam oppugnauit, honorarium adiectitium hactenus adulatum eſt) Venetos diuturno bello, prælijs plurimis & ijs minime ludicris fatigarit, vicerit, vrbes aut diripuerit aut abſtulerit: Vt dein cum beatiſſimo Chriſtianorum antiſtite comminus manum conſerere, Antipapámque (vt aiunt) Cacodæmonis inſtinctu create; vt Bononiam * ſtudiorum matrem, iuris Pontificij nutricem, cæteraſque nobiles vrbes auferre ſit auſus. Præterito Paſchate quum Electiſſimus (quem nunc Chriſtianiſſimum ſcribunt) Hiſpaniarum Rex Petri Lembulum fluctibus iactari, vt ſaluti eius timendum ſit, cerneret: tum eum Eccleſiæ tanto commiſeritum eſt, vt quem tumultuarie congregare potuit, exercitum extemplo Iulianis manipulis, qui adhuc in Italia interiore poſt hyberna morabantur, ſubſidio mitteret. Is (vt eſt gens auida gnaraque belli) proximis Rauennam itineribus contendit. Id vbi Francorum tyrannus reſcit, ingentes illico copias, quas Hiſpanis eorumque ſocijs Venetis opponat, contrahit, Rauennam mittit. Quibus poſtquam in conſpectum venerunt, Hiſpani minime detrectarunt pugnam, adiuuante animum aſtu architecti cuiusdā Archimedicæ Dædaliæq; indolis; carrulos qui falcatos leues excogitauit, quibus bombardulæ ſingulis ſingulæ immittebantur: eos vel manibus vel pedibus præ ſe agebant. Præerat Gallorum exercitui Grandis Magiſter (Inſubrium is eſt magiſtratus) qui prima acie lanceatos, Sueuos, Vaſcones ſubinde collocat, quos equitatus haud ignobilis alarum in modum circumſtat. Ipſe cum triarijs in ſubſidijs manet. Hiſpanorum exercitus minus erat Venetis, quoniam pauci crebris prælijs attriti ſupererant, mixtus ſcilicet ijs acribus iuuenibuſque: amborum tamē numerū vnus exercitus triginta millium implebat. Qui quum pugnæ ſignum datum eſſet, præ ſe actas bombardulas igne torquētes glandes pluunt. Ibi cunctātibus lanceatis Gramactrū inclamaſſe ferūt: *Ecquid moraretur? Poſſitos ne illo, vt meta in modum ferreas excipiāt glandes? O vtinā incunctantes confœderati nunc vos eſſetis, qui viſo hoſte in ſauorum modum Leonum rugiunt, incurrūt, impetunt. Age miles age, victoria ne te tædeat, qui tam diu vincere conſueſti, vinci non didiciſti, fugata ſæpe confunde ſigna, ordines turba, gladios, fariſſas, geſſa pro glandibus inde.* Qui, quum iam glandium impluuium aliquantiſper exaruiſſet, pedem addunt. Hiſpani truſatiles ad id concinnatos canos incenſos toto niſu in medios hoſtes detrudūt, quod maximo terriculo lancearis, Hiſpanis ſpei, potiundæ victoriæ erat. Hinc primum manus tam ardenter, intrepide, ſtatimque conſerunt, vt neutra cedens, vtraque reſpirare ſæpius acies compulſa ſit. Tum iterum atque iterum nouis ordines ſubſtruunt, feſſos ſubducunt, ac vulnera dando accipiendoque, ſolem ab ortu in occaſum comitantur. Laborandum videntes Hiſpani ſe ingerunt tam atrociter, vt gladijs, vbi Mars eſt atrociſſimus, cerneretur. Vaſcones equiteſque mutilant, cædunt, truncant (nam lanceati dudum magna pars cæſi, minor elapſi fuga erant) vt octo millia hominum cæſa ſint. Quod vbi Gramaerer vidit, cœlum aſpicere, infrendere, dicere: *Aut hic me vltimus videbit dies, aut Hiſpanis tam incruentam non eſſe patiar victoriam.* Simulque equum concitat, cuncti ſequuntur triarij: inque hoſtes temerius inuectus, egregie pugnans obtruncatur: reliqui in exordinatos fugienteſque

Homachmi. Confœderati.

R. Chriſtianiſſ.

* Felſineum hac olim.

Grand. maiſtre.

que, ac nil minus quam nouum exercitum timentes, pugnant, victoriaque cum vrbe excluſis longius progreſſis Hiſpanis Venetiſque potiuntur. Nox prælium ditem t. Maiorem haud Hannibal Italiæ metum poſt Cannenſem cladem Romanis Itali que incuſſit. Ita paſſim lugere imminens Gallorum capiti imperiũ, miſericordiam, ſuppetias, ſolatia precari. Hunc itaque Chriſtianorum matris ſtatum intuẽtes confœderati, malo periculoſoſque exemplo futurum exiſtimant, ſi cuilibet Tyrannorum pro rabie communem Chriſti fidelium matrem impune permittant inceſſere; ſedulo raptim habitis conuentibus, ſtrenue acciſas Eccleſiæ Italiæq; res reſarcire ſtatuunt. Interuenit conſultationi Cardinalis S. Potentianæ à latere Legatus, orans ac vigore fœderis obteſtans, extemplo accingantur. In militem non plus aureo nummo diſpertit. Res dictu incredibilis, ſex diebus viginti millium electiſſimorum peditum exercitus ſcribitur, armatuſq; per Rhætios perq; Atheſim (nam & tranſitus clam à Cæſare, quom Treuerenſes reliquias vt recte fierent curaret, conceſſus erat) & eius promontoria munitionesve (*Clauſas* nominitant) Veronam

Chiuſa.

lanceatis Galliſque paribus inſeſſam contendunt. Galli, prius Omæchmi eo deuenerunt, vrbem deſerunt. Itaque Cæſar obiter, nec tamen præter intentionem ducenties millena ſcuta (*Coronas* vocant) Gallorum Regi (tantum enim Cæſar mutuo acceperat) ſuorum fuga rependit. Perquirente hoſtem exercitu Cardinalis S. Potẽtianæ (Epiſcopus Sedunenſis is eſt) magno honore ſuſcipitur. Ibi de Venetorum

Cronen.

Matthaeus Schinerus Cardin. Sedun.

exercitu certiores facti conſultant: veniunt poſt breui ſeptingentis equitibus cataphractis, velitibus pene quingentis. Raſcij ij erant, Veneti, tantoque gaudio noſtrorum copias aſpiciunt, vt iam neſcio quid proſperitatis animus præſagiret. Pergunt igitur ad flumen (nomen quoniam non audiui, non ſcio) trans quod Francorũ caſtra formidinis plena. Pons amni ſuperſtructus diſſimiles ripas coniungebat, vlterior Valleſia dicitur, turres tres validiſſimas in ore pontis armatorum oppletas habebat, Monticuluſque vicinus arcem validam valido præſidio munitam, caſtra tutiora reddebat. Ibi aliquandiu glandibus vltro citroque traiectis Venetorum machinæ ſuperiores fuere. Galli arce, turribus, caſtris pulſi eſculentorum copiam militi adminiſtrarunt. Inde cum procederent, ad locum qui *Pontcuin* dicitur, Galli

Pontenin.

præoccupatum veniunt. Arx in fluenti medio duplici ponte vtramque ripam contingit: ibi ea pontis parte præcipitata, qua exercitus veniebant, difficilem expugnationem reddebant. Ibi (vt Omæchmorum iuuentus ad quæque munia obeunda impigra eſt) in conſpectu hoſtium tranaturos pontemque ſtructuros ſimulant, protegentibus eos bombardis Venetis: pars Exemiorum per fluuij crepidinem deſcendunt, ibiq; nullo prohibente tranatant, naues deducunt, pontẽ extemplo ſtructum tranſeunt: nec tamen hoſtem prius elapſum conſecuti, præter eum quem procul agentibus machinis legerunt. Itaque poſt hunc locum, captum & alium accipio firmum ſatis viribus, nec tamen animis. Iniuſtam enim cauſam habentibus Gallis facile lababant animi; tum quod Germanorum viribus deſtituti fuerant, tum quod qualem contra hoſtem facturi eſſent, modo in certamen deſcenderent, ſciebãt. Loco æquo nuſquam ſe tuto committere proſpicientes, Papiam includuntur, periclitaturi quid ſors occaſioque ferant. Eo quem poſſunt commeatum conuehunt. Tũc confœderatorum impigerrimi adoleſcentes ingentem boum ſaginatorum copiã intercipiunt: quæ non paucis diebus omnem exercitum carnibus aluit. Huldrych

Vlrich von Sax.

de Saxo Omæchmorum exercitus Dux, vir ad cuncta tam prouidens quam animoſus, vrbem obſidere, quoniam oppugnatio iniqua videbatur, ſtatuit. Iamque ad Padi ripam ventum erat, vbi iterum Galli tranſitum prohibere tentant. Sed laborantibus nihil inſuperabile. Scribenda hic eſt res, quæ quum creditu difficilis ſit, vera tamẽ eſt & ludicra. Erant inter Gallos octingenti lanceatorum, reliquiæ Rauennæ cladis acceptæ. Ii cum quidam noſtratium Padum tranſnataſſent, vt prima ligamina põtis conficiundi vlteriori ripæ innecterent, erumpunt opus prohibituri. Interim autem vt omnis Omæchmorum iuuentus nandi, currẽdi, ſaliendi exercitatiſſima eſt, amictu repoſito nudi, ſariſsis innixi, Padum tranant; congreſſuri cum eo hoſte quẽ ad bellicæ artis perpetuum exercitium datum à Deo exiſtimant. Bellico enim ritu, quoties cum lanceatis congrediendũ, mouentur: nec ideo quoniam imbelles nul-

 lo la-

do labore vincantur, ſed quoniam ſæpius eos vicerunt quã ab eis victi ſunt, ſemperque earum partium ſunt quæ Omæchmis aduerſantur. Lanceati licet albicantia nuditate corpora videant, pedem tamen ſtruunt, inque vrbem ſeſe recipiunt: ſicq; libere Padus tranſitus eſt. Vrbem inde obſidere accinguntur. Paucis diebus obſeſſa in eum vt ſequitur modum capitur. Prouocationes paucæ quid futurum ſit, indicãt male ſuſpicacibus animis. Franci vna ſex quatuor Omæchmos prouocantes conſeſſi: duo inde (res auditu iucunda) vnum & eum Claroneſium euocant. Is vt homo eſt ferarum mõtanarum inſecutor, bombardulam geſtilem humero portabat, qua torta glande alterius morte Martem æquat, gladio alterum aggreditur: ibi inter dimicandum alter Omæchmus ſuperueniens pene ſuperatum Gallum conficit, Galli non mænijs, non viribus, non ſatis animis fidentes effugium meditantur, oportunamque occaſionem per lanceatos id poſſe fieri proſpiciunt: eos illiſce alloquuntur: *Videtis optimi commilitones, ſiue caſu, ſiue fato vrgente, rem Gallorum bellicam in dies langueſcere. Vnde fuga, tum victoria non poteſt, conſulendum. Videtis ſpem omnem deſperatam. Videtis nil nos citra mortem, præter ſolam fugam manere. Eia quam ſtrenue ſemper nauaſtis operam, hoc die vt herba vobis porrigatur. Vel vltimo virtutem virtuti addite: Nos quicunq; grauis aut leuis armaturæ ſumus milites, dum ea vrbis pars qua Mincium aſpicis, hoſte vacua eſt, viam ne egrediẽdi facultas præripiatur ſollicitemus vt ſimul omnes ſaluti reſtituamur. Satis fuerit vincere non potentibus, vitam vt denuo* (Demoſthenis verbo vtar) *vincant, ſeruaſſe. Machinas omnes, ne quis ſe prodi exiſtimet, in veſtra manu dimittimus, ſalus vnde maxime nos reſpicere poteſt.* Creduli lanceati Gallos cum quibuslibet abire patiuntur, exiſtimantes verbis re fidem facturos. Illi vero mox vt Mincium traijciunt, fugæ in modum acto exercitu, Lanceatos relinquunt. Quod vbi Papiani viderunt, militum cuilibet aut Veneto aut Omæchmo menſtruum ſtipendium pollicentur, ne diripiantur. Tenebat militem cum Lanceatis pugnandi deſiderium, quod & quibusdam cum ſudore ſatietatem

Thiergarten.

attulit. Erant bombardæ in roborarium, aut viuarium, quod extra vrbem eſt, collocatæ. Ad eas ſeruandas centum ex quibuſcunque partibus deſtinati: necdum meridies erat quum mulieres & ciues ſeniores, qui lanceatis minime ſuſpicaces erant prius clabetentur, ſcalis in muros expoſitis introitum militi annuunt. Accurrunt, temere ſatis, centum ij qui cuſtodiendis machinis præditi fuerant, cum paucis alijs ſcalas conſcendunt, muros tranſiliunt, inque ordinem inter vrbem toto exercitu inſcio componuntur. Pugnandi enim auiditas quemque plus vt pugnaret, quam renuntiaret, afficiebat. Ibi ad vnum omnes, niſi Lanceatis propter platearum anguſtiam ſimul pugnandi poteſtas ablata fuiſſet, trucidati eſſent. Hi machinas, illi nihil præter portatilia arma & ardentes animos habebant; ſæpeque in aliquod diuerticulum inclinare, dum glandes torquerentur, compulſi ſunt. Maxime nitentes machinas ſi quas eripere poſſent, eripiunt: mox duas iam ad torquendum concinnatas, quibus inuerſis glandes in hoſtem eiaculantur, retroque pedem ferre magis ac magis compellunt. Tum quidam murum conſcendens inclamat victoriam, vrbemque in manu eſſe. Exercitus vero manipularij nihil credere, prohibere ne quis muro propius accedat: actum eſſe: non ſcire quempiam amicorum in vrbe eſſe. Demum Stentorea fracti quidam voce muros ſuperant, Lanceatos nequicquam contra nitentes mactant, inque fluentum agunt. Quinquaginta ſolum viui ex octingentis capti ſunt. Interim exercitus Omæchmorum per portas intromittitur,

Papia capta.

Veneti equites perniciter, ſi quoſpiam tardius incedentes contingere queant, inſequuntur, pauci retenti. Ibi clamor tota vrbe exortus, Iulium victorem profitens & Suitzer. Tenebatur & arx, quę tertio deinde die capitur. Bombardæ murifragæ octo, longę (quas *Dracones* vocaut) decem, campeſtres decem captæ, è quibus aliquę Venetorum fuerant; quas vbi vident, amplectuntur, lacrimis rigant, S. Marci ſignũ oſculantur; ita male eos diu paſſa ignominia habuerat. Reliquę dein non deditę vrbes, miſsis legatis, ſeſe dedunt in Cardinalis fœderatorumque poteſtatem. Interim

Genua.
Aſta.

Ianua capitur Hiſpanis oppugnãtibus, & Aſta velatis manibus pacem poſcens deditur ſancto fœderi. Ita omnis Italia, Liguſtica ora, Inſubres, per Omæchmos liberati, tantum ſe eis debere profitentur, quantum T. Quintio Gręcia liberata. Paſsim per vrbes, per oppida, per agrum, tuba clangere, campanis inſonare, docti, religioſi,

con-

concionatores omnes in ſuggeſta elati, Cōfœderatos dicere *Populum Dei eſſe, qui Crucifixi Sponſæ inimicos vindicet.* Nobilium vulgus vndequaque vt victorem exercitũ videant, confluere, dona mittere, vina, frumenta, gaudere omnes, tripudiare, gratiãque ingentem oſtendere. Aliquot diebus victor exercitus Papiæ moratus ſeditionē ſubortam ſopivit: quę quod quieto fine clauſa eſt, omittitur. Tum legati vltro citroque, qui Mediolanenſium res componant, mittuntur. Florentinorum trecenti qui cum Gallis erant, poſtquam ij trans Euiſium montem fuga diſſipati ſunt, à Cardinale Huldrichoque de Saxo libere abeundi copiam impetraverunt. Sed poſtquam neſcio quid ſpei nacti Gallos iterum novatutos rem exiſtimant, iurijurando contraeuntes eos iterum ſequuntur: vbi per Venetos tractuum eius oræ ſocios viui omnes capiuntur. Tenentur arces aliquot Gallorum adhuc præſidijs; quæ (vt ſperatur) paucis diebus exturbabũtur, vbi ſpei nihil in eorum Tyranno repoſitum viderint. Conventus inde Thermas, commune Fœderatorum municipium, indicitur. *Baden.* Ibi Legationes hæ conveniunt. S. domini Papæ Iulij II. Impetatoris, Cardinalis S. Potentianæ à latere legati, Hiſpaniarum Regis, Gallorum Regis (ſed hęc occultior erat) Ducis Sabatiorum, Ducis Lotharingiæ, Venetorum, Mediolanenſium: ſingulæ ſingulum quid petentes. Ibi videres hominum prouidentiam aſtumque: vt illi al-a alijs implicant, vt impetrent è diuerſo: alij contraria aſſerunt, quoniam priota alterius domini obfutura ſunt vt impediant. Maxime tamen Cæſar ipſe petturbat: Qui vt clanculum conſultum erat, exturbati Ducis Ludovici Sphortiæ filium Max-milianum in Principatum reſtituendum, iam cum magna admiratione omnium affert, *Inſubres, Imperij Cameram, à nemine quam ab Imperio Principem accipere oportere.* *Meiland.* Cōfœderati ægre ferre: dicere *Cæſarem pollicitum equites miſſurum, verbotenus tantum fidem ſoluiſſe; pondus belli ſe, Papam, Venetos tuliſſe: Eum manducare, cum nil laboraris, velle.* Diſceptationes tamen eæ non in contentiones devenerunt. Advenit alia dein legatio S. Patris Iulij & Cardinalium, Omæchmos in liberatorum Eccleſiæ album relatos. Res grata, quidquid petant, ſanctiſſimum conceſſurum. Maior pars, imo omnes, Crucifixi arma petunt, Claronenſes reſurrectionis imaginem. Vltimo conventu decretum, Maximilianum Ludovici filium debere in Principatum paternum reſtitui, &c. Scripſiſſem plurima (hæc enim non centena pars ſunt) ductiſſime Ioachime, ni me vrgentia negocia alio diſtraxiſſent. Velim tamen ea fronte legas, qua nos ſcripſimus, nobiſque parcas, quoniam certe trium horarum ſpacio non ornatius, non copioſius, ſcribere conceſſum eſt.

ALOYSII MARLIANI ORATIO HAbita in Comitiis Ordinis Aurei Velleris Sereniſsimi CAROLI Regis Catholici, &c. Anno M.DXVII.

QVi veritati religionis noſtræ opinione propius acceſſere Philoſophi, ex vno Deo omnia fluxiſſe putant. Qui vero cum Deo æterna omnia fuiſſe credunt, vnum Deum ptæeſſe omnibus affirmant. Vnus igitut omnium conſenſu aut Dominus eſt omnium, aut author. In hocque diſcordes concordauere: credidere igitur vnum eſſe Deum. Videre etiam vnum Solem diei præeſſe, vnamque Lunam nocti. Hinc excogitauere, fore in terris optimo ordine cuncta diſpoſita, ſi Deum vnum (quem credebant) Solemque vnum, Lunam vnam (quos videbant) imitarentur. Præcipue cum etiam muta animantia viderent vnum ſibi ducem deligere, tanquam vnum Principium ſit omnium; nautas nautam vnum, milites vnum Imperatorem: tantamque eſſe vnius perfectionem vt nec commode ordinari, nec eſſe entia poſſint ſine vno. Ne quid igitur in Republica deeſſet, cum ſit homo natura animal ſociabile & politicum, cœpit ex pagis ciuitates, ex ciuitatibus regna condere: primumque in terris dignitatis nomen Regium fuit, ſi Philoſophis, ſi hiſtoriographis credimus: quum regnum in terris non minus foret neceſſarium quam vtile. Cuncta autem compoſita erant ex vno & multis: vno Rege qui imperabat, multis qui parebant. Animaduertere poſtea ſeditionum & diſcordiarum matrem inæqualitatem eſſe, nec ſine æqualitare ſtare orbem poſſe aut tempublicam. Nam profecto iniquus Rex eſſet, ſi ſint paria omnia: quum nec gratia nec merita apud illum poſſent. Excogitauere idcirco homines vt Muſicam artem imitarentur, quæ ex diuerſis vocibus, grauibus, acutis, medijs, vnum cõcentum & conſonam harmoniam efficiat: æqualitatemque quandam, quum id excogitaſſent, in inæqualitate inuenere, quæ ſuo numero & ordine conſtaret: ſotſque cuique eſſet quæ conueniret, quæ quemque deceret. Ideo poſt Reges (quum & ipſum Deum viderent, qui nullius officio egeat niſi ſuo, intelligentiarum cœli, fortunæ, temporis ſeruitio vti) ciuitates & regna ita partiti ſunt, vt hi qui vel maiorum geſtis & antiqua nobilitate virtuteque nobilitati coniuncta cæreros præſtarent, aut aliquo recenti & admirabili virtutis experimento excellerent Regeſque iuuiſſent, hi Regibus propinquiores eſſent, quorum conſilio & officio Rex vteretur. Proceres inde hi, Pattes, Senatotes appellati ſunt: equeſtris poſt hos locat⁹ eſt ordo: plebeij & qui in agris degunt, demum. Æquales Patribus equeſtris ordinis viri eſſe nõ debebant, neque plebeij aut equeſtres viri equeſtribus, niſi ea æqualitate quæ honeſta, vtilis, decora, conueniens cuique ordini eſſet. Proceres igitur & Patres cum rebus & belli ſtudia & pacis officia tractabant, prout quiſque aptior erat: cæteri mãdata excipiebant. Exortum autem dubium certamen eſt intet mortales, conſilione an viribus & armis res magis procederet? Vſu tandem & periculo compertum eſt, alterum alterius officio egere, cum ſit & conſilio & facto opus. Cumque id exploratum eſſet, tribuſque hominum generibus non minus Regum opes creſcant, quam fluminibus maria, ſenatoribus ſcilicet, Oratoribus, Imperatoribus: neſcio quid tamen plus ſibi arma vindicauere quam togæ: hocque niſi eis concederetur, vim illatura videbantur. Etenim quia victoria armis quæritur, Victotiæ autem & artes, & opes, & omnium omnia parent; præſtantius putauere, quod victoriam maxime pariat, ſcilicet militarem diſciplinam, quæ profecto omnibus artibus maſcula magis & virilis eſſe videtut. Maiores idcirco noſtri, quo ab alijs viriles hi viri dignoſcerentur, qui Regibus propinquiotes erant, putpura primum honeſtauere, vnde purpurati dicti. Alexander veto Magnus argenteis clypeis ſuos ornauit, Argyraſpidaſque vocauit. Romani pto cuiuſque merito & coronis quemque decorauere, ciuicis, muralibus, naualibus: vt nec latete virtus vnquam potuerit, nec cuiuſquam meritum. Eoque Reges maiores fuiſſe experimento compertum eſt, quo maiot apud illos magnorum virorum copia fuit. Alexandro Magno prona omnia fuiſſc Curtius minime miratur, cum viderit tot Reges eum quot ſocios habuiſſe, Perdicas, Eume-

Eumenes, Ptolemæos, Antigonos, Seleucos, Lyſimachos, Pyrrhos. Aſinius autem Pollio præſtans & bello Dux & Orator, Cæſarem Pompeio præſtaſſe vel hoc vno opinatur, quod veram ducum ſobolem ſecū habuerit, Antonios, Dolabellas, Hircios, Panſas, Labienos, Scæuas, Cicerones. Occurrere mihi hi duo tantum quos in medium afferrem, non quod innumeri non occurrant hoc exemplo celebres. Verum tam clara horum apud omnes ſunt nomina, vt ſe ille ignoret, qui hos neſciat. Ad ſummum, ſiue Reges ipſi magnos hos viros efficiunt, aut hi magni viri magnos Reges, incertum eſt, ſiue vtroſque cælum, vt qualia velit tempora, tales effingat homines. Cum ſit exploratum ſine magno Rege magnos viros, nec ſine magnis viris magnos Reges fuiſſe; credendum tamen ex Regibus id potiſſimum emanaſſe. Sunt namque Deo proximiores Reges, niſi ſua culpa à gradu ſuo labantur. At nullum antiquius aut auguſtius honeſtate virtutis monumentum extat, quam de quo acturi ſumus: ſiue illud ex Gedeone, ſiue ex Iaſone maiores noſtri repetant. *Gedeon.* Gedeone, qui Dei auxilio (ne dicam auſpicio) quem Deum religione & fide noverat, cum paucis ea geſſit, quæ fieri non poſſe putentur: certiſſima victoriæ ſigna à vellere auſpicatus, & à militibus qui non manu flumen libauere, ſed proni tanquam flumen epotaturi eſſent, procubuere. Pauci enim cum innumeros fugaſſent, & mille fugerent vno ſequente, oſtendere Deum ſecum eſſe Hinc Gedeon Regibus mōſtrauit, vt omnibus in rebus religionem colerent, cum à Deo & Reges regnent, & teneant terram. Et profectò is Rex errat & in nocte verſatur, qui ſibi Deum tanquam ſolem non proponit, dum cogitat, dum conſulit, dum agit. Cum ſint obſcura ſine Deo omnia: fiunt namque à Deo omnia, & ſine ipſo nihil. Maiores igitur tui CAROLE, duce eo, qui omnia poteſt cum vult, freti, & inſignes aureo vellere, & paucis his militibus qui flumina epotaturi virtutis fidei & famæ videbantur, medii inter Germanos, Gallos & Anglos parua manu toties de tot & tantis hoſtibus ſpolia victores reportauere: dum ipſi in Deum tales ſunt, quales in ſe ſubditos ſuos eſſe cupiunt. Hæc enim compendioſa eſt Regibus ad virtutem, ad rectè, bene, beateque regendum imperium via. Cumq; ex Deo large accepiſſent, tales in ſuos fuere qualem in ſe Deum eſſe ſenſere; iuſtum ſcilicet, miſericordem, munera gratiarum in homines vltro effundentem, & amore ſuo cuncta ambientem & complectentem. A ſubditis autem reſponſum eſt fide, obſeruantia, officio, & eo etiam officio quod citra mortem fieri non poſſit. Arduum autem quidquam Regibus eſſe non poteſt, vbi Regum amor & ſubditorum fides ita conueniunt, vt nec amor Principum aliquid omittat, aut fides ſubditorum timeat. Argonautarum autem monumento ne- *Iaſon.* que quidquam antiquius eſt, neque nobilius. Conuenere in vnum principes Græciæ, qui crediti aut Diis geniti ſunt, aut quadam excellenti virtute præditi ipſi Dii videbantur. Argo tunc primum nauis inuenta eſt, ſulcata inſolita & nauim adnatata maria. Vellus aureum tam longe per tot maria & pericula petitum, virtute duce, comite fortuna, vrgētibus acrioribus gloriæ & honoris ſtimulis. Onuſta ferebat Argo, quæ terris ſurripuerat lumina, prudentem Iaſonem, quem cæteri comita- *Argonautæ.* ti ſunt; temperatum Neſtorem, ex cuius ore melle ſuauior fluebat oratio, vt contexta florida verba orationem tanquam flores coronam necterent: ſapiētem Orpheū, iuſtum Æacum, fortem Herculem, Theſeum, Telamonem, Peleum, Caſtorem, Pollucem, Zetum, Calaym, cæteroſque fortiores, vt oſtenderēt deſiderari plurium ad agendum operam & fortitudinem, quam ad conſulendum ſapientiam. Rarior namque ſapientia eſt quam fortitudo. His freti, quidquam eis difficile non fuit. Nam cum eo perueniſſent, quo perueniri nondum inuenta naue non poſſe putabant, & ſpirantes ignes indomitos & rebelles tauros domuere, & peruigilem Draconem ſopitum occidere, ſatisque dentibus obortam ſegetem illam militum coegere, vt rueret in mutua vulnera & periret. Geſtis his oſtendere nihil virtuti inuium aut impoſſibile eſſe, ſi vires & fortitudinem prudentia temperauerit; intentatumq; alias vellus aureum ex Colchide in Græciam tranſtulere omnipotētis Martis præmium. *Aureum vellus.* Quod nunc familiæ tuæ & eorum Regum & Principum qui cum ea ſentiunt, inſigne eſt. Conueniebat autem nulli genti id potius, quam tuæ, quam tibi. Tuæ, ſi Bur- *Burgundia.* gundionum primum Ducum, vnde tibi origo eſt, & nobilitatem & fortia facta nu-

meremus. Repetunt namque iſti originem ex Franciæ & Burgundiæ Regibus: qui eum à parre Franciæ Rege Bùrgundiam maternam hæreditatem accepiſſent, fortiſſimos Belgas Burgũdronibus,& Batauos Belgis addidere. Tantumq; poſt magnanimum Philippum, Ioannem & optimum Philippum, Burgundionum in Carolo opes & vires creuerant, vt poſt multas victotias eum fortuna non ferret. Animo namque Italiam & orbem concipiebat: ſolumque in eo aut malus euenrus, aut ni-

Auſtria domus.

mia virtus culpari poteſt. Eſt enim etiam in virtute, *Ne quid nimis*, Aut ſi ad Auſtriam reſpicimus gentem, quæ cum à Romanis, vel (vt quidam) ab Hercule originem ducat, vltra octingentos annos Heluetiæ inuictæ genti, cuius capur Habſpurgum, imperauit: Sueuiæ deinde parrem occupauit: demum Noricum, Pannoniam inferiorem, Auſtriam, Dalmatas, Illyricos, Rhætos; eoque deuenir, vt Vngarorum & Bohemorum regna teneret. Tot Imperatorum, Regum, Ducum mater, & altrix familia. Regnum demum tuum Burgundionum & Belgarum auus ruus matrimonio obtinuit: & pater tuus Hiſpaniæ regnum. Cumque ſuperſtes parri tuo auus eo loco conſederir, vt nec Imperator nomine aut rebus geſtis maior eſſe poſſit; quotidie tamen tam alta concipir, vr fieri non poſſe putenrur. Rebus autem ſuis nihil vnquam minus defuit quam virtus. Hæreo & rorus pendeo, cum mecum repuro Auſtriæ familiæ curſum, vt de ea vna cogitaſſe Deum ſint qui credant: cum videant primum Heluetiæ genti imperaſſe, demum Sueuis, Noricis, Pannonibus, Dalmatis, Illyricis, Rhætis, Burgundionibus, Belgis, Hiſpanis, Italis, Aphris, Indis: peneque euerſam maiores caſu vites reſumpſiſſe. O rem quæ ſine Deo auctore fieri non potuit, vt ram diuerſæ & diuiſæ penitus in toto orbe nationes in vnum coirent. Vel ſi ad maternum tuum genus reſpicimus, Hiſpanum equidem genus, Gothicam profecto bellicoſiſſimam genrem, quæ Scythica Italiam occupauerit, Galliæ portio-

Ferdinand. Eliſabeth.

nem poſſederir, & Hiſpaniam per tam longam Regum ſeriem renuerir. Quorum vltimus auus tuus cum Elizabetha Regina, muliere nunquam ſatis laudara, non cõtentus regnis feliciter in Europa quæſitis, quieſcere Aphricam & Aſiam uon eſt paſſus. Siue igirur inuictam Burgundionum gentem repetimus, ſiue ſupra omnem laudem Auſtriam gentem, vel Gorhicam incomparabilem; nulli genti Aureum vellus magis debebatur quàm tuæ. Rectius enim ribi, in quo vno horum omnium ſunt o-

Caroli potentia.

mnia. O te bearum, Carole, pro quo omnia fata laborare vidẽtur. O re terque quaterque beatum, pro cuius magnirudine fortuna & narura contendunt. Si virtutem, quam indoles rua refert, & quam quoridie è renui nube tanquam Solem erumpere videmus, addideris: tuq; Hiſpaniarum dominus, inſularum Balearium, Sardiniæ, Siciliæ, regni Neapolitani, Burgundionum, Belgarum, partis Aphricæ & Indiæ: tanquam Iaſon non exiguæ Græciæ, ſed maximos maximæ Europæ Reges prouocaueris: vr randem ſopitis domi tebus pro quibus componendis tanrum (nec, vt puro, fruſtra) laboras, arma pro reparanda Aphrica & Aſia coniungant; vt ea concordia Chriſtianæ Reipublicæ reddat, quæ diſcordia abſtulerit. Hocq; profecto aut nunc fore, aur nunquam fore ſperamus: cum orbis Chriſtiani ſumma ad paucos peruenerit, faciliusq; pauci deliberent. Ætas prærerea orbis Chriſtiani Regibus eſt ea, quæ ſurgens ad res gerendas maxime oportuna ſir. Iuuenem Ponrificem nunc primum hæc noſtra ætas protulit, Frãciæ Regem iuuenem, te Carolum, Anglorum Regem, Hungarorum, Dacarum, Luſitaniæ: vnum Cæſarem grandiorem hæc ætas faro ſeruauit. Feruida autem ætas, ſi honoris, ſi famæ ſtimulos non ſentit, quid ſentiet? Auctore te, Carole, hoc fieri omen accipimus. Nam non ſine Dei numine tantam tibi magnirudinem ab incunabilis ipſis naram puramus, quæ nulli naſcenri contigerit: niſi vt hæc magnitudo ſtabilis & mole conſtans ſua, alios Reges & tibi & inuicem ſibi coniungetet, quod fore ſperamus. Cæſarem namque patrem habes: Franciæ Regem eo in re eſſe animo audimus quo in filiũ parer: eo enim nomine ſemper appellaris. Auunculus tibi eſt Angliæ Rex, non minus neceſſitare quadam coniunctæ fortunæ, quam neceſſirudine coniunctus. Sororius Hungarorum, ſororius Dacarum, auunculus Luſitaniæ Rex. O miram orbis Chriſtiani & tuam etiam Carole feliciratem! cui naſcenti plura oblara ſiunt quam peti poſſent. Verum vt te his parem oſtendas, oportet: virruteq; tua tantam orbis molem nouus Hercules & Atlas ſuſtineas,

neas, teq; ipſum & magnitudinem cognoſcas tuam. Virtus tibi famam pariet: quæ in fide tua multas nationes, quas nunquam accedes, ipſa accedens detinebit: cum illis oſtendet, neq; ſperare maiorem, nec habere te meliorem poſſe. Animo præterea voluas neceſſe eſt, turpius eſſe parta non ſeruare, quam glorioſum quærere. Reperasq; ſæpe Cæſaris dictum: *Difficilius eſſe ex primo ſecundum, quam ex ſecundo fieri vltimum.* Facillime autem & parta ſeruabis, & fortunam etiam vota tua præuenire coges, ſi poſt religionem & iuſtitiam fortitudinem prudentiæ coniungas. Non enim ſola prudentia regna reguntur: neq; ſola fortitudine ſeruantur; ſed prudentia & fortitudine. Nam nec ſine fortitudine tuta eſt auctoritas aut prudentia, nec fortitudo ſine prudentia moderata. Armis igitur & conſilio opus eſt. Repetam iterum, Armis & conſilio eſt opus, ſi eam dignitatem & magnitudinem quæ tibi à Deo, à natura, à fortuna donata eſt, aut retinere cupis, aut augere. Res etenim iiſdem ferme artibus ſeruantur, quibus & quæruntur. At nunc res nos admonet, vt Imperatoribus, Regibus, Ducibus, & fortiſſimis viris, qui huius Ordinis fuere, & fato functi ſunt, hodie parentemus: cras autem eos ſubſtituamus, vnde in æternum tam nobilis ordo propagetur.

CHRISTIERNI SECVNDI REGIS DANIÆ ATTENTATA IN SVECIÆ REgnum, & crudelitas perpetrata in proceres eius & populum Holmenſen,

Anno Domini MDXVII.

IACOBO ZIEGLERO LANDAVO BAuaro ſcriptore.

VRBIVM & populorum clades ab hoſtili manu perpeſſas, & Tyrannorum iniurias in ciues, multas & memorabiles legimus per omnem Hiſtoriam, tam magna miſeratione erga afflictos, quam ſummo odio in illos, qui ſuo ſcelere maleficia in obnoxios * exercuerunt. Sed nulla atrocior a memoria hiſtoriæ accidit, quam his annis Suecis, & Stokholmiæ regiæ eius gentis vrbi. Aliis inter obſidendum induciæ profuerunt, mutui congreſſus liberi fuerunt, ſine maleficio: ſi pacta inita, ſi icta fœdera, hæc ſancte ſeruata ſunt: ſi vrbs autem expugnata, ſæuitum in fortunas iure victoris fuit, & in ætatem præcipue qu[æ] arma ferret, & nocere parata eſſet, neque quietura donec incolumis foret, videlicet repenſum fuit quod paſſuri erant victores fortuna inclinante. Quod ſi incẽdio & cæde omnia miſcerentur, hic aut proditio, aut defectio, aut graue aliud flagitium obſeſſorum præceſſerit, quod hoſtem irritaret, & faceret pene iuſtum. Tyrãnorum etiam violentia (de exemplis dico gentilis hiſtoriæ) in paucos ciues, qui inculpata vndiquaq; vita eſſent, ita deliquit, vt ſine venia debeant criminari. Qui enim pœnis ſubiecti fuerunt, ſi in eadem ſtatione ipſi fuiſſent, quo erant ingenio, ſimilia aút funeſtiora ædidiſſent in ciues. Repetamus à Tyberio ad Maxentiũ, quem Conſtantinus Imperio depulit, hiſtoriam Romanam. Quicunq; in capitis diſcrimen adducti ſunt, iidẽ fere ſub alio domino capita ciuium detulerunt, ſiue palatinos fumos vendiderunt, ſiue iudicia corruperunt, vel vbi ſcelere publice carerent, tamen domi in ſeruitia ſupra barbarum morem ſæuierũt, ſeruitia diurna opera in agro attrita in ergaſtulis habuerunt, nuditate & fame afflixerũt, infirmos tecto protruderunt, in vias abiecerunt, alios ob leuem offenſam barbaricis notis inuſſerunt, in harenam ꝑduxerunt, feris laniandos obiecerunt, totis theatris voluptatem domeſticorum ſanguine præbuerunt. Tale quid crudeliſſimi tormenti exciperent à Tyberio, & Caligula, & Domitiano, quod nõ eſſent meriti propter admiſſum alias ſcelus in humanum genus? Innocentes vero habiti ſunt, eatenus qui præſentis accuſationis rei nõ eſſent, Tyranniq; ſub hoc in inuidiam crudelitatis adducti ſunt, quia non ob conſcientiam nocentioris vitæ vindicandæ, ſed per ſcelus ipſi quoq; cædem facerent. In cætera, ei patellæ hoc operculum congruebat. Populus victor, frequens ſeditioſis theatris, exhibuit ſibi ſub eodem ſpectaculorum die paria ccc. gladiatorum, feras, leones, vrſos, pantheras, & indomitos boues eodem numero, quos ſe mutuis vulneribus conficientes videret ad voluptatem, captiuos quoq; adductos ex deuictis prouinciis, domi honeſte natos, ſuis fortunis præter cuiuſpiam iniuriam fruentes, iure autem gentium pro libertate patriæ, incolumitate fortunarum, ſaluteq; parentum, vxorum & liberorum pugnantes, & triumphatos circumduxit in catena, attraxit in harenam, obiecit cruentis feris, aut coegit in mutuas cædes. Hic ille populus ſpectator, qui humanum ſenſum exuit, ſeq; ad omnem immanitatem obfirmauit, neq; ſatis pœnarum ſumptum ſibi à victis credidit, per cõſiderationem, quod miſeri patria carerent, fortunis exuti, exarmati & ad reliqua innocui eſſent, qui in graui catena conſtricti, male præterea cruciarentur pro vxore & liberis diſtractis, pro pudicitia violata, pro ſalute omniũ deſperata, quoniam & vitæ & necis ius ſitum penes alienum dominum noſſent. Idem qui nihil tantorum malorum recordatione ad miſerationem in reliquum moueretur, quin imperaret, magis laniationem fœdum in morem; quid immeritum & ſua indignum virtute ſuſtineret ſub Caligulæ quamuis atroci voce? vel ſub Commodi milite prætoriano; qui in Theatrum immiſſus populum

* ſ. innoxios.

lum funeſtæ & iuxta barbaræ arenæ ſpectatorem propulſauit, terrore & fuga tumultu arenam inuoluit, vt plurimi obtererentur? Fatebitur, quicunq; mores pro æquo expendet, crudelitatem omnem Tyrannorum fuiſſe mitiorem obliuione tanta naturalis iuris, & carnificina, communi applauſu theatri, admiſſa in genus humanum. Iſta commemorarim non equidem pro voluptate inſectandi, ſed neceſſario exemplo, vnde inter populos etiam eadem paſſos, interq; Tyrannos eadẽ agentes diſcrimen fieret atrocitatis facti. Non enim conueniat, ita factum referri, vt arbitrio legentis ſtet, qui immerentis caſum, ex nocentis exemplo ſpectatum æque leuiter ferat. Ergo is intelligat, populum vnum Holmenſem, purum ſceleris, nihil in vita admittentem in genus humanum, non in ipſum hoſtem Danum, vt quem ſe obſidentem paniri in dura fame, quo cum fœdera icit, quem vltro in vrbem admiſit, Regem prope conſtituit, eum populum ſub Dano ſacramenti, & religionis deſertore, dextræ datæ & ſyngraphi conſcripti, iuris diuini & humani euerſore, pertuliſſe mala, qualia nullus præterea populus omnia ſimul, ſed alius aliud malum, & idem aliud alio tempore paſſus ſit. Huius calamitatis ordinem narrare inſtitui, exiſtimans idem ſolatio futurum populo Holmenſi, ſi is videat Danum, qui hæc perpetrauit, ferre infamiæ ſuæ notam ad poſteritatem: vſui etiam plurimum reliquis profuturum, ſi qui ſimilia facere in obnoxios poſſunt, iidem vnius publica exſecratione deterreantur, cum viderint Tyrannidis memoriam durare poſt funus, referreq; acclamationem, vt humani generis hoſtes, Deo & homine approbante, æternum damnentur.

REGES Danmarchiæ ſæpe alias Regnum Sueciæ armis tentarunt cupiditatem faciẽte ipſis vicina Norduegia, quam olim factione & armis oppreſſiſſent, pulcherrimum fieri exiſtimantes, ſi totam continentem, quam Schondiam dicunt, ſub vnum imperium contraxiſſent. *[Schondia.]* Inuitabant prærerea eadem, quæ cæteros mortales, domi opes minime inſignes, Norduegia à ſe exhauſta, Suecia autem & Gothia integræ adhuc, plenæq; argenti & æris. Ita aliena fœlicitas magnum his ſtudium iniecerat quærendi opes ex alieno. Hoc domeſticum exemplum ſequutus Chriſtiern⁹ ſecundus Rex Danmarchiæ, Sueciam armis occupare annixus fuit. *[Chriſtiernus II. R. Danor.]* Verum vbi Suecos in eadem conſilia hoſtis propulſandi concordibus, videt bellum futurum multo grauius ſuis viribus, ad artes conuerſus, quales illi vbiq; ſupererant, factionibus diſſociare Suecos laborauit. Ergo ſolicitat quoslibet ſeditioſos, qui genere, opibus & ingenio improbo valerent. In his ſe principem geſſit Goſtauus, titulo quidem Archiepiſcopus Vpſaliẽſis, verum neq. ætate, neq; integritate vitæ par ei profeſſioni. *[Goſtauus Archiep. Vpſalienſ.]* Is anno à nata ſalute Chriſtiana MDXVII. partes Dani curare aggreſſus aperte fuit, tantisq; animis, vt opes domeſticas, gratiam apud ciues, pietatem in patriam, religionis ſtatum ipſamq; vitam ſuam proderet pro peregrino domino conſtituendo. In eum euentum munit arces, cogit occulta conſilia conſciorum, plures ad defectionẽ perducit. Huius conatus perſentiẽs illuſtris princeps Steno Sture, idemq; præſes regni Sueciæ per interregnum, Archiepiſcopum compellat, monet, & maiorum malorum timorẽ deterret, vt deſiſtat inceptis. *[Steno Sture Præſes.]* Sed is neq; iuſtis poſtulationibus, neq; reuerentia in patriam dimoueri à ſententia potuit. Quam hominis peruerſitatem Steno cognoſcens, mouet arma, & obſidet Epiſcopum in arce Stecho. Danus cum per nuncios intellexiſſet, quanto in periculo eſſet ſoci⁹, legit domi militem, & nauigatione celeriter confecta, properabat impedire obſidionem. Quo loco pugnans cum Stenone, ſuperatur. Ita conciſis copiis, & deſerto Epiſcopo, redijt in Daniam. Epiſcopus cernens res ſuas deſperatas, Stenonem in colloquium vocat, permittit ſe arbitrio Ducis, ſe Eccleſia Vpſalienſi, & publica functione ceſſurum, ſe priuatim poſthac futurum, & quaslibet conditiones admiſſurum, ſpondet, tantum vt ſib. patria ignoſcat. Videbatur illud ex animo velle, & atrocitas proditionis ea fuerat, vt omni profligatæ conſcientiæ poſſe inducere pœnitentiam videretur. Sed erat (quod ſequens hiſtoria oſtendet) fictio ex præſentis periculi neceſſitate adornata. Ergo annuit Princeps ſupplici, eatenus, ꝙ omittit oppugnationem: verum cauſam permittit integram cognitioni Conuẽtus regni. Hic cognitum fuit. *Archiepiſcopum per leges patrias excidiſſe fortunis & vita.* Tamen per publicam indulgẽtiam vtrumq; illi donatum, in cætera autem ita decretum fuit. *Eccleſia Vpſalienſi abſtineat,*

neat,

neat, reliquamq́; ætatem apud agrum paternum priuatus viuat. Dan⁹ hoc ſecundum incommodum accipiens, videlicet, caput totius factionis ſuæ exarmatum, nec ſupereſſe alium qui vicarium bellum adminiſtret, rem gerere apertis viribus cœpit, conſcribit magnum exercitum ex milite domeſtico & peregrino, & in Sueciam träſportat.

Holmia.

& obſidione cingit Holmiam regiam. Vrbs eſt inſignis magnitudine, ad ſinum Finnonicum (quem paulum deflexa voce Vennedicum veteres dicunt) in circumfluētib⁹ paludibus ſita. Mare etiam ei ſe multa parte infundit, ita vt ſitum aſſimulem habeat Venetiarum. Ergo hanc natura & munitionibus, ciueq; & conducto ex agro milite munitiſſimam expugnare, obſidionem quoq; diu ſuſtinere poſſe deſperabat. A pabulatione enim prohibebatur per militem Suecum, etiam laborabat miles fame tam acerbe, vt ad cibos infames fuerit compulſus. Duo prope menſes tranſierant ab aduentu in Sueciam, quod omnibus incommodis conflictabatur, nec reditus in Daniam dabatur aduerſantibus ventis. Ergo omnibus conſiliis excluſus, quæ manu & virtute impetraſſet, conuerſus ad dolos, petit inducias bello. Steno vt excelſo animo erat, concedit inducias: facit præterea exemplum clementiæ & munificentiæ in hoſtem, prope ſingulare in omni hiſtoria. Mittit in caſtra multa iuga boum, vnde confectum fame hoſtem ſubleuaret. Danus ſane exiſtimans hominem qui tam benigno affectu tanquam indulgenti natura eſſet, eundem & eſſe ingenio ſimplici & minime ſuſpicaci, ſimulat præcipuum fauorem in Stenonem, & ſe oſtendit percupidum viſendi Principis, & colloquendi: ad hocq; impetrandum mittit in vrbem obſides, atq; eo prætextu euocat in caſtra Stenonem ad colloquium. Is plane venit in ſententiam Dano colloquendi, haud quaquam ſatis exercitatus ad eiuſmodi fraudes deprehendendum. Iamq; properabat ad manifeſtum exitium, niſi ſenatus Holmenſis interceſſiſſet. Danus vt vidit hac nõ ſucceſſiſſe dolos: aliam fraudem confingit. Se ait acceſſurum in vrbem, modo impetret obſides ſalutis ſuæ. Hic vero Steno perſuaſus, deligit nobiliſſimos ex iuuentute. In quibus fuit illuſtris Goſtauus Erichſon, quem hodie fœliciſſimum Regem Suecia habet. Hi ſe permittentes fidei & ſyngraphis Dani, ad naues veniunt: quos is comprehenſos in vincula coniicit, atque mox in altum profectus, in Daniam cum præda enauigat. Illic Goſtauus vnus illuſtriſſimus obſidum, furcam ante hoſpitium paratam ſibi, & plures mortis imagines comperit, vitamq; habuit in omne momentum ſuſpenſam. Tamen clariſſimis hiſtoriæ exemplis, quibus maximi ſæpe Reges per deſperatos caſus venerunt ad Regna, iiſdem & Goſtauus ſeruatus Dei prouidentia venit ad Regnum.

Venedicus ſinus

Goſtauus Erichſon.

Poſt hanc fugam quieuit Danus annos quatuor, quibus opes & militem confirmauit. Quibus vbi curatum ſatis putauit, mittit exercitum in Sueciam. Steno celeriter occurrit paratis copiis ſuis pugnaturus priuſquam hoſtis à iactatione maris confirmaretur. Fit pugna, in qua dum Præſes primas in acie partes obiret, occiditur, corpusq; refertur Holmiam. Fuit tanti principis cædes patriæ quam ſuo maiore detrimento. Tunc enim factiones inter primates Sueciæ recruduerũt, & ſub diſcordia potentiſſimus Suecorum exercitus diſſipatus eſt, & Danus ad interiora Sueciæ ex ſententia penetrauit: tunc etiam Goſtauus Epiſcopus occiſo proditionis ſuæ vindice prouolauit ex latebris, in quas damnatus fuerat, Eccleſiam Vſpalienſem repetit, huius opibus ſe confirmat contra patriam. Quos ſuorũ ſucceſſus vt Danus accepit, venit etiam ipſe ad exercitum, & contractis omnibus viribus pergit rurſus Holmiam obſidere: non quia capiendam armis ſperaret, ſed expectaret occaſionē vnde illam inſidiis circumueniret. Erat in vrbe Chriſtiana, vidua ab interfecto marito Stenone: hæc principem locum adhuc retinebat. Hanc hoſtis ſollicitat ad honeſtas conditiones, nihil non ſuſcepturus, quodcunque pactorum proponeretur. Chriſtiana & Senatus Holmenſis reſpondent, populo Holmenſi non opus eſſe aliquibus conditionibus, qui liber ſit, & ſuo iure viuat, ſitq; armis longe potentior. Tamen ſe admittere conditiones æquas, quo pax in reliquum ſit. Deinde capita proponunt conuentæ pacis: *Rex patrias leges ſibi inuiolabiles ſeruet, ciuium libertatem infractam velit, offenſas remittat omnium qui arma contra ſuſceperunt.* Danus vt fidem certiſſimam faceret, ſe hæc capita rata habiturum, addit longe etiam plura, plena moderationis & clementiæ in populũ Holmenſem. Itaq; conuenit, interponitur religio ſacramenti, ſyngra-

Chriſtiana Stenonis vidua.

ſyngrapha conſcribuntur, & adhibentur omnia inſtrumenta, quibus pacta & fœdera publice ſuſcepta ad poſteritatem communiuntur. His artibus perſuaſi ciues, hoſtem intra mœnia recipiunt, authoritatemq; vrbis ſequuta eſt multa pars regni. Hactenus eſſe legitimus Rex credebatur, & Danus in ſuſcepta diſſimulatione durauit, donec ſe & militem recrearet, & arcem communiret. Nec diuti⁹ moratus, vocat ad conſilium Danos, aperit eis voluntatem cædis patrandæ in ciues: rationem quærit, quemadmodum cædes facta putetur ſe ignato & inuito. Fuerunt quibus placeret, ſeditionem quaſi militarem excitari in vrbe: ſic poſſe cenſebant fortunas diripi, & necari ciues, vt integrum Regi ſit diſſimulare imperatum ſcelus. Nō placuit ea ſententia multis, nam per ſeditionem excitatam liberum fieri aiebant etiam ciui reſumere arma, quod ſi fieret, Danos primos futuros in deſperatione ſaluris. Magis id placere, vt Rex publice cōuiuia inſtituat per omnes ordines, eos vero, qui potentia & nobilitate præitent, vocarent in arcem, ita ſpecie beniuolentiæ coactos & hoſpitalitate ſecuros ſibi fieri, obiectus arbitrio Regis. Probauit Danus conſilium, & ſi à diſſimulatione prioti excludebatur ſceleris imperati. Inſtruit conuiuium pro regio luxu, ipſe ſe effingit ad omnem ſpeciem comitatis & hilaritatis. Sueci idem & ex animo faciunt, ignari qui impenſas forent hoſpiti ſanguine ſuo ſoluturi. Triduo toto excepit conuiuas eodem apparatu, iamq; aderat dies cædi deſtinatus, cum immittuntur ſatellites, & comprehendunt conuiuas, coniiciuntq; in carcerem. In diem ſequentem portæ vrbis communiuntur, præſidiaq; intus per regiones diſponuntur contra ciuilem vim, tubicines autem à prima aurora iuſſi ædere terrificum clangorem per totam vrbem, milites iuſſi adeſſe, graues armis, & qui ſtudio ſe efferarent in truces vultus, deinde hoſtili fremitu, & armorū concuſſione timorem omnibus incuterent perdendæ vrbis. Videre etiam erat tormēta ænea diſpoſita rota via, quæ ab arce ad forū, quaſi priuata & publica cōtinuo deiectura, mixturaq; ruinas cum ciuibus. Species erat plena rerū mortalis formidinis, & omnes pendebāt dubii ad imperium Dani. Cum regia repente aperitur, & producuntur duo Epiſcopi, Vincentius Scharenſis, & Matthias Strengenenſis inter medios carnifices, non quidem quiete vt poſſent meminiſſe (quod ait Poeta) *qua ſit fiducia capro*. Sed velluntur, truduntur & [illegible]uduntur. Hi vero, vt viros graues, & ſua dignos ꝓfeſſione decebat, nequaquam gerebant vultum abiectum, ſed modeſtum & venerandum oris habitū. Vbi ad ſupplicii locum ventum eſt, (hæc area erat ante Conſularem domum) Epiſcopi orāt fieri ſibi poteſtatem Sacerdotis cui faciant exhomologeſin. Qui his negatus eſt: ſed abiiciuntur carnificum manibus in pauimentum, atq; proſtrati truncantur capite, pleni ſancti deſiderii offerendi animas ſuas expiatas Deo. Poſt hos, proceres ꝓd[illegible]cuntur, quicunq; pro patria aſſerenda ſe ſtrenue geſſiſſent. Inde ab arce trahitur Senatus Holmenſis, & totus trucidatur. Proponitur poſtea tabula proſcriptionum, h[illegible]c ſatellites diſcurrunt per vrbem, & proſcriptos perquirunt: qui omnes protracti fuerunt. Nam in vrbe clauſa remedium fugæ nullum erat. Trucidatis omnibus qui deſignati erant, fit impetus per militem in promiſcuam plebem, quæ ad crudel[illegible] ſpectaculum confluxerat & paſſim cæditur. Inuaduntur quoq; domus, & inermia corpora ad carnificinam attrahuntur. Cum vero ad hunc tumultum plurima pars ciuium ſeſe in obſcura loca abieciſſent, & ſentiret Danus plurimum deeſſe crudelitati ſuæ, proponit edictum e domo conſulari, quo continebatur impunitas omniū. Ibi infelices ciues, toties quamuis decepti, ſe credunt mendacibus edictis, & ꝓdeunt in publicum. In quos priore exemplo immittit ſatellites, & fit cædes toto die, & vſq. in noctem; ſequentib⁹ etiam diebus continuis reliquiæ cæduntur. Et ne nullus nouo mortis genere abſumeretur (hoc enim ſtatuerat animo ſuo Danus, vt perfidia & [illegible]æuitia ſuperaret omnes, & qui fuiſſent, & qui poſt futuri eſſent) corripit quendā Ioannem Magnum, quem ſuffixit cruci, nudum membris omnibus. Is diu de cruce [illegible]uutus, ſuam innocentiam Deo permiſit, multa etiam ad ciues queſtus de ſtatu r[illegible]um; quo Danum irritauit. Quare miſit ſatellites, qui virilia abſcinderent, quæ abſ[illegible]ſa proiecta ſunt in faciem pendentis. Latus poſtea eſt tranſuerberatum tam vaſto vulnere, vt manibus rimarētur cor, quod extractum, & ipſum abiectum eſt in faciem mortui. Nulla humani ingenii vena tā diues eſt, nullaq; oratio appoſita ſatis reperiri

Holmia ſub conditionibus dedita.

Epiſcopi duo necati.

Proceres.

Senatus.

Proſcripti.

Rathaus.

Ioh. Magnus.

M poteſt,

poteſt, quæ hanc ſaltem ex omni reliqua crudelitate particulam digne inſectetur.

Crucis ſupplicium.

Tyrannus ſuppliciũ, quod conſenſu humani generis abolitũ ob Chriſti ſeruatoris reuerentiam, qui id tormentũ conſpiratione impiorũ pertuliſſet; quod ignoratum mille annis fuit, quod Turca, Chriſti quãuis implacabilis perſecutor, vix vno & altero exemplo in Chriſtianos hac ætate in imaginum exprobrationẽ expẽdit, idem ſupplicium Tyrannus (qui dici hactenus Chriſtianus voluit) reuocet ad pœnam innocentum, nihil in religionem & leges delinquẽtes, pugnantes autem ſub imperio patriæ contra hoſtẽ alienã poſſeſsionẽ inuadentẽ. Et quod ipſum is nunc ignouerat: quod ipſum & ciues nouo merito deditionis redemerant, ſi quod benefactũ, ſi quod ſyngraphum, ſacramentum, ſi qua dextra data plus perfidia, ſæuitia & contemptu religionis apud Tyrannũ valuiſſent.

Ribingi.

Is Ribingam familiam præcipue eſt perſequutus, adeo vt cum deeſſet iam cædi firma ætas, ad impuberes ſit cõuerſus, quos comprehendit, & coma conſtricta in nodum ſuſpendit à cataſta, & immiſit ſpiculatores, qui ceruices puerorum præſcinderent, truncis corporibus decidentib⁹ in terram. Corpora omnia occiſorum comportari in forũ iuſsit, ſubiecitq; oculis, & ſatiauit ferum animum ſuo immani ſcelere. Triduo iacuerunt trunca corpora, volutata & fœdata cruore ſuo horrendum in modum. Poſt iuſsit per cloacarios eiici extra vrbem. Cadauer Stenonis (quem pugnantem pro ciuibus diximus occubuiſſe) extraxit ſepulchro, quo cadauere ſub oculos reddito, tanta rabie Tyrannus corrept⁹ eſt, vt illud morſu appetiuerit, canis ſepulchralis more. Poſthumum etiam Stenonis, eodem menſe natum, ſepultumq; erui iuſſit. Omnia cadauera congeſta cremata fuerunt, & cineres diſſipati. Exhauſta ad huncmodũ vrbe viris, ad rapinas conuerſus fuit: & viduas, & orbos parentibus liberos omnibus fortunis ſpoliauit, nulli rei prophanæ & ſacræ parſum fuit. Quanto tempore Tyrannus iſta perpetrauit, portas vrbis tenuit clauſas, ne qua fama cædis ad prouinciam perueniret, & bellum moueretur pro ſcelere vindicando. Incendio etiam abſtinuit, credo ex illa cauſa, quia latere non potuiſſet. Secura enim omnia & quieta eſſe voluit ſibi nunc in fugam ſpectanti: quod vnum videbat præſidium ſupereſſe impunitati ſceleris perpetrati.

Nouthal.

In itinere in Monaſterium diuertit: Ei Nouæ Valli nomen eſt. Monachi loci Tyrannum benigne excipiunt, & omnia miniſtrant pro facultate. Simulabat etiam Tyrannus gratam ſibi eſſe eam promptitudinem. Die quin etiam feſto (is erat purificationis Virginis) adiuerat templum, ſacrum more Chriſtiano ſpectauerat, nullum vbique indicium maleficii quod tractabat fecerat. Cum vix digreſſos ab altaribus monachos iubet comprehendi, iniici vincula, & in profluentem abiici. Abbas forte liberauerat manus, & enatabat, cum miniſtri ſceleris adnauigantes hominem vulneribus appetunt, donec is ſanguine & viribus defectis mergitur, ſic Tyrannus cæde & præda opimus in Daniam venit.

Præſidium Holmenſe.

Præſidium, quod is vrbi Holmenſi impoſuerat, quodque ſolum fuit virilis ſexus in perdita vrbe, excurſionibus, rapinis, cædibus, & omni genere maleficiorum, afflixit Sueciam, ſatagens modis omnibus animo Tyranni & præſcriptæ formulæ ſæuitiæ, quam is reliquerat. Goſtauus quoque Pſeudo-Epiſcopus, parricida autem in patriam, militarem furorem æmulatus, poſſeſſiones Eccleſiaſticas exturbabat. Quibus malis patriæ excitatus illuſtris adoleſcens Goſtauus Erichſon, quẽ obſidem diximus, quiq; ex cuſtodia nuper perfugerat, rem ſupra ætatẽ, ſed magnitudini ſui animi reſpondentẽ auſus, vindicẽ ſe profitetur patriæ pereuntis; & quarto demum anno poſt initũ bellũ, mutato habitu, & plebei hominis veſte ſumpta, circuit Sueciã, & popularib⁹ exponit, in quantis malis verſentur, nihilq; omniũ omiſit rerũ, quibus ciues ad arma capienda excitaret. Addebãt orationi gratiã egregiæ corporis dotes, & index ſingularis animi vigor. Itaq; eligitur in vindicẽ libertatis, is militẽ legit ex Dalekarlis bellicoſiſſima totius Sueciæ gente.

Dalekarli.

Montes enim habitãt qua Suecia ad Norduegiam collimat: apud quos & fodinæ ſunt argenti & æris itaque ſub officinis metalli fodiendi conflandiq; exerciti, indurantur ad præcipuum robur, quod deniq. peperit ipſis nomẽ, vt *Dalekarli* vocentur. *Dale* enim vallem dicit, *Karli* autem viros cum emphaſi eos qui præſenti animi vigore præſtent. Addunt Dalekarlis præterea ingentes ſpiritus opes, quas plurimas habent, ſuntque ad iniuriam propulſandam ſupra omnes irritabiles.

biles. Hoc milite vſus Goſtauus aggreditur præſidium Danorum quod Arosiæ ciuitati impoſitum erat, atq; deturbat. Quo nouo caſu exterritus Epiſcopus, vehemēter turbatur ad cladem Danorum. Ergo exercitum à præſidiis deducit, cogitq; oppreſſurus inter initia ſurgentem vindicem. Is volens à ſe auertere Epiſcopū conſcientia potius rerum quam armis, mittit nuncium ad hunc cum Epiſtola, hortaturq; hominē, vt reſipiſcat, ſatis flagitii hactenus admiſſum, parcat ſibi & relinquat locū veniæ, & patriæ quam Tyranni fortunas potius conſtituat, addit præmia ſi in ſententiam veniat. Veniam admiſſi delicti, conſtructionē de publico arcis ditionis Vpſalienſis, quæ initio belli, quod firmiſſima erat, ne perditorum hominum receptaculū eſſet, diſiecta fuerat. Addit immunitates alias ſe permiſſurum Eccleſiæ pro initæ ſocietatis præmio. Epiſcopus benemonentem ſuperbe adeo accepit, vt literas abiecerit & pede attriuerit. Et certe non erat cauſa, vt ſi ab ea Epiſcopus depelleretur, ferociret. Neq; is erat Goſtauus, qui, non dicam ab homine noxio: ſed alio ſanctiſſimo contēneretur, vel ob præſens ſtudiū in ciues, vel quod illuſtris generis erat, & nepos eorum qui regnum Sueciæ habuiſſent, & ſuo iure patriam à vaſtatore repetebat. Is ergo iritatior etiam contumelia factus, ducit Dalckarlū militem contra Epiſcopum, & præſidia, & ſuperat. Epiſcopus ex fuga prolapſus, Holmiam venit ad reliquias Danorum, videnſq; Suecos in diem fieri confirmatiores, conſilium capit noui militis adducendi, hocq; voto in Danmarchiam ad Tyrannum nauigat. Multa hic conueniunt quæ obſtare molienti iſta debuerunt: Dei timor, cōſcientia religionis, ſanctitas profeſſionis, miſeratio patriæ, ſui exiſtimatio integra, quæ omnia is per crimē nunquam deprecabile violauit. Sed hæc non attingam, qualia nemo ſecum nō colligit: domeſtica illa recenſebo. Nouerat Tyranni inſtitutum priuſquam ſuſpitio belli aliqua haberetur. Is pirata erat; maria vexabat ſuo terrore. Eo prohibuerat cōmoda Schondiæ exerceri, nouerat genuinum odium Danorum in Suecos, & Gentis hæreditariam crudelitatem, Norduegia in oculis illi erat, florentiſſima olim, nūc afflicta maleficio Danorū. Videbat, ampliſsimas eius vrbes, in vici formam per vexatos ciues, per vectigalium & publicorum onerum acerbitatem redactas: quo admoneri debuit, quid patriæ mali conciliaret ſub imperio externo, Non etiam deerant domi principes Rege digni.

Quod ſi cupiditati ſuæ Eccleſiam vnam Vpſalienſem ſufficere non putabat, & ſub Dano ſe explere cupiebat, nulla commoda tanta à peregrino, à Dano, à pirata referre, quanta à domeſtico Rege poterat. Ergo ei multo ſanctius conſilio & manu (quando & hoc decere Epiſcopum, vt bellator eſſet, arbitrabatur) adeſſet quem faceret non Sueciæ & Gothiæ tantum, ſed quoq; Norduegiæ Regem, eſſetq; hoc ſuū Epiſcopi, beneficium æternum apud Norduegianos, ſi reuocarentur ſub domeſticū & idem æquiſsimum imperium ſub quo poſt longam oppreſsionem reſpirarent, ſeſeq; inſtaurarent. Verum ſiue hæc eum rerum optio per ætatem & inſolentiam fugiebat, ſiue ſimultates ad æquales vlciſci volebat, ſiue iratus patriæ erat, & vltionem ſumere ſub alienis armis quærebat, aderat ſocius Tyranno, proſcriptionem cum eodem ex arbitrio compoſuerat, ſpectatorq; fuerat ſceleris Holmenſis; ſatis ſibi pœnarum dediſſe arbitraretur, quos in bellum ad ſpoliationem fortunarum, & atrocē cædem attraxiſſet, deteſtaretur in reliquum & deſereret crudeles partes: verum etiam malorū magis incentor eſſet, Tyranno ipſo implacabilior. Quo loco ſane licet animaduertere, quam ſint deteſtabiles receſſus humanorum animorum, vbi hi malitia deplorati in præceps ruerint, nulla cæcitas æque in abruptum abit, atque hi in ſcelus aguntur, efferata crudelitate, neq; ſe ab impetu reuocant ante exitium.

Sed ad narrationem redimus. Epiſcopus vbi in Daniam venit, neq; ſplendide neq; benigne exceptus eſt, neq; poſtea in aliqua habitus authoritate apud Tyrannū fuit. Ita ingentes eius minæ intra ferociam reſederunt. Prænoſcens quoq; domi paratam ſibi pœnam pro ſcelere admiſſo, & timens priuatus redire, deſperatione ſalutis exiliū in Danmarchia ſibi dixit: vbi hodie inglorius degit. Sed qua ratione potuerit ſocius a Tyranno in cōmuni re deſeri, cauſæ ſunt: vna, perfidia qua in omnes erat æqualiter Danus: altera domeſtica agitatio, qua rediēs exceptus fuit, nō paulo poſt regno excidit. Ferunt diſcedentem ex arcibus corraſiſſe aulici inſtrumēti quælibet

etiam vilia, tam auare, vt ſi quis apex æneus inauratus ædiculæ eſſet, hunc conuulſerit, & ad ſarcinas conieecerit. Vxorem quam habet, aiunt omnem prædam in poteſtatem recepiſſe, adſcruareq; ſibi & filio. Tyrannus domeſtica etiam præda excluſus, vagusq; & inops fatigat hodie alienas aulas, & habet adhuc qui eum miseratione dignantur, hoſpitium indulgent, quam bono exemplo, apud præſentes & poſteros, quamq; illuſtri domeſticę conſcientiæ teſtimonio, neſcio. Exemplo, quia ſuperſunt patroni adhuc qui obſtant, quominus vindictam deuolui in ſe toto malorum cumulo experiantur infamiæ illæ naturæ. Teſtimonio autem, qui tantorum ſcelerũ ſenſum minus integrum habere videntur, verum putant tanto intra modum illa adhuc ſtare, quanto ſunt in artificem eorum indulgentiores. Tyrannus eſt ſtatura iuſta, corpore amplo, truci vultu, ſed quem in congreſſibus præcipua comitate contegat, adeo vt hæc pluris quam indicium vultus valere ſemper ſit exiſtimata, vnde de moribus hominis iudicaretur. Qui etiam mentitus habitus Suecis toties impoſuit, donec eos ad extrema mala pertraxit. Filium ferunt referre indolem patris, & quamuis puerum, nunc effeminaci animo, & iactare atroces voces; *Seſe effecturum, vt qui nunc voluptatem ſibi capiunt & exultant ſuper eiecto patre, defleant olim ſuam acerbam ſortem.* Qualē profecto vocem non conueniat ordines & communem ſtatum regni Suecię ignorare, diſſimulare, & putare vanam: imo longe ante habere conſilia parata quibus præuertat vindictam agitatam, neq; infirmus putandus eſt, qui puer, qui exul ſit. Puer ſenes celerius habebit, qui conatus adiuuent, propinquitates potētiſſimas habet, qui Regem, quã exulē videre potius velint. Nec expenditur hodie, qua culpa exciderint poſſeſſione, quam bonam de ſe ſpem præbeant, quam integros in adminiſtratione futuros exiſtiment, quos ſuſceperint tuendos. Vna cauſa ſatis fuerit, propinquus eſt Rex natus eſt, repetit natiuum titulum. Deniq; in poſtremis habetur cui popularis ſtatus afflicti atq; reipublicæ funditus collabentis culpa imputetur.

Deſcriptio Chriſtierni.

Filius eius.

Tyranno eiecto, & maioris belli ſuſpitione ſublata, Illuſtris Princeps Goſtauus contrahit iuſtas copias ex Dalekarlis, ſed & Suecis & Gothis, Lubecenſes quoque veteres ſocios in partem belli vocat: qui adeo cupide venerunt, vt non modo ex ſorte hominum, vnde hoc tempore mercenarii milites fere ſcribuntur, ſed viri graues, & in dignitate conſtituti, quiq, prudentia terũ & opibus pollerent, venerint, in belli ſocietatem. Quibus copiis reliquias Danorũ, quę in Schondia reſederant, perſequitur, Holmiam etiam obſedit. Intus nihil virorum erat præter præſidium Danicum. Hoc pro maleficio ſuo in Suecos, extrema omnia ſibi inſtare, metuebat. Ergo deſperatione & munitione loci pariter obfirmatum difficilem reddebat oppugnationem. Tamen ducis & ciuium virtute expugnatum in poteſtatem venit, atq; vrbs recepta fuit. Dux re benegeſta, confectoq; vbiq, bello, dat militibus & ſociis ampliſſimum donatiuum, adeoq; liberalitas hæc inſignis fuit, vt ad calones & remiges poſtremos perueniret. Cum reliquis etiam Germaniæ ciuitatibus vetera fœdera renouat. Mare rurſus aperit, & ſecuritatem facit omnibus nauigandi. Ob quæ merita in omnes, patria concordibus omnium ordinum Sueciæ & Gothiæ ſuffragiis inuictum principem Goſtauum ſibi Regem legit. Pro cuius Maieſtate vt ea incolumis diu maneat, vota hodie ad Deum faciunt, vt Regi domi perpetua rerum tranquillitas, foris pax & victoria, vtroque ſtatu ſaluus principatus ſit: etiam Rex in omni vita ita virtutibus omnibus præſtet, vt maximorum, principum exemplo & merito Fœliciſſimus Optimusq; fauſta acclamatione æternùm ſalutetur.

Holmia recepta.

Goſtauus Rex electus.

TRES

TRES EPISTOLAE

AD

LVDOVICVM COMITEM PALATINVM SAcri Rom. Imp. Principem Electorem.

SVPER OBITV MAXIMILIANI IMPERATORIS, & noui Cæſaris electione. MDXVIIII.

LEO PAPA X.

DILECTE fili, ſalutem & Apoſtolicam benedictionem. Cum poſt eum animi dolorem, quem ex obitu claræ memoriæ Maximiliani electi Imperatoris non mediocrem acceperamus, propter & noſtram ſingularem in illum beniuolentiam, & commune incommodum quod tanti Principis optimiq; Ducis morte Chriſtiana paſſa erat reſpublica, illa cogitatio nos ad animi æquitatem reuocauiſſet, quod illius eximias Chriſtianiſſimasque virtutes, mitem imprimis clementemque naturam, animum Deo ac Dei religioni deditum, per Dei miſericordiam donatum inmortalitate, multoque maiora & beatiora præmia cæleſtis vitæ illi comparata eſſe confidebamus; etiam iudicauimus hanc rationem eandem apud Nobilitatem tuam eſſe valituram, de cuius prudentia eam ſemper, quam decuit, habuimus opinionem. Cum autem & boni nos paſtoris cura ſollicitum haberet, & hoc non minus ad Nobilitatis tuæ officium pertineret, has ad te ſummo animi ſtudio ſcribendas duximus, te impenſius hortantes; vt poſt pietatis officia in mortuum, te nobiſcum vna ad eam curam ac diligentiam velis cõuertere, in qua omnis maxime ſalus Chriſtianæ Reipublicæ conſiſtit, vt illi defuncto par aut etiam ſuperior, ſi fieri poteſt, eligatur Imperator. Communis hæc nobis tecum cogitatio: ſed opera & ſententia tua huic facto coniunctior eſt. Non arbitramur Nobilitatem tuam præſtantem prudentia, egere conſilio: ſed tamen noſtra dignitas ac perſona requirit, vt quod optimum factu videatur eſſe, in medium conſulamus. Etenim ſi vllum vnquã tempus poſt Romani Imperii nomen extitit, quod tuã poſtularet & Collegarum tuarum fidem, vigilantiam, religionem, ſapientiam, hoc illud eſt, in quo omnis induſtria adhibenda, vt in Imperatore deligendo. Dei redemptoris honori, Imperatoriæ auctoritati, Chriſtianæ Reipublicæ quieti, veſtræ quoq; ipſorum qui electuri eſtis, ſaluti conſulatur. Nunquam (quod tibi in oculis eſſe certo ſcimus) habuit fides Chriſti potentiores hoſtes, nunquam aduerſus eam animo infeſtiores, crudelitate efferatiores. Horum igitur faucibus atq; immanitati tota expoſita ſit neceſſe eſt Dei reſpublica, niſi is deligatur Imperator, qui pari potentia illorũ retundere inſolentiam, & auctoritatis nominisque ſui magnitudine ſalutem tegere Chriſtianitatis queat. Hoc igitur imprimis Nobilitas tua, poſitis ante oculos & pẽſitatis hoſtium viribus, vt prouideat, rogamus, per quem maxime illorum nefariæ crudelitati reſiſti poſſit. Atque hæc neceſſaria eſt cogitatio, illa vero ad dignitatem Imperii atq; decus ſpectans, quod ſine eximia potẽtia nec auctoritatem habere poteſt, nec maieſtatem Imperator. Capite autem labefactato & debili, quid ex cæteris ſperandum in bono publico ſit, tuam profecto non latet prudentiam. Ergo quod petimus à te, Nobilitati tuæ vt curæ & cordi ſit, in Domino noſtro Ieſu Chriſto obteſtamur, id eſt, vt cum Nobilitas tua ad ſuam dicendam ſententiam ſuumq; dandum ſuffragium acceſſerit, ponat ſibi ante oculos & ſalutem & dignitatem Chriſtianæ fidei. Salutem, vt quoniam graue ab impiis hoſtibus diſcrimen & prope ſuprema imminet pernicies, in eam partem ſtudium ſuum conuertat, vt par tantis rebus ac negotiis & nomine, & genere, & animo, & potentia eligatur Imperator. Dignitatem, vt cum poſt hanc ſanctam ſedem, quæ ex Deo eſt, ſummum ſit in ſeculo Imperii culmen, qui tuo & Collegarum tuorũ iudicio in id aſcenſurus eſt, ea habeat ornamenta, quæ in tanto principe requiruntur potiſſima. Sit grauis auctoritate, prudens conſilio, maximarum rerum peritus, animo excellens ſit, qui diuinam erga ſe liberalitatem agnoſcat, fidei ſanctæ faueat, ſanctam ſedem Apoſtolicam, vt filius I.

matrem, vereatur: qui pacem inter Chriſtianos populos teneat, bella & minas & terrores transferat contra impios: ſub quo ſperare & confidere poſſit Chriſtiana Reſpublica, ſe in maiorum ſuorum decus & poſſeſſionem veteris Imperii eſſe peruenturam. Hæc nos, dilecte fili, à Nobilitate tua poſtulamus, tuo quidem honori & officio debita, præclaroq; generi & tuæ maiorumq; tuorum virtuti conuenientia: ſed vt præterea Nobilitas tua aliquid nobis bene conſulentibus, atq; hoc in magni beneficii loco pro communi ſalute abs te expectantibus, *tribuere debeat. Quod ſi effeceris, quod te non dubitamus facturũ, cum Deo ac nobis rem gratiſſimam, tum vero publicæ ſaluti, in qua & tua continetur, admodum vtilem feceris: ſicut de omnibus latius Tecum dilecti filii noſtri, Thomas tituli Sixti Presbyter Cardinalis, noſter & Apoſtolicæ ſedis de latere Legatus, & Marinus Carraciolus Notarius & Nuncius referent, quibus Nobilitas tua fidem amplam adhibebit. Datum Pali Portuenſis diœceſeos, ſub annulo piſcatoris, die X. Februarii. MDXVIIII. Pontificatus noſtri anno ſexto.

Dilecto filio, nobili viro, Ludouico
Comiti Palatino, Sacri Romani
Imperii principi Electori.

Ia. Sadoletus.

HÆ LITTERÆ PROXIMO MENSE POSTEA TOtidem verbis repetitæ fuerunt & iteratæ, hac tantum ſub finem clauſula addita.

II. * tribuere debeat. Quod ſi forte aliqua ratione vel cauſſa, qualem nos cupimus, & reſpublica poſtulat, Imperatorem omnino habere non licitum fuerit; at illud ſaltem pro tua in communem pacem vtilitatemq; Chriſtianæ fidei egregia voluntate, cogitandum atq; agendum tibi eſt, vt is eligatur, in quo nulla ſit vel cauſſa vel voluntas aut vniuerſalis Chriſtianæ Reipublicæ quietis, aut ſanctæ huius ſedis Apoſtolicæ perturbandæ. In quo Nobilitatem tuam non dubitamus ſuum ſingulare ingenium adhibituram. Quod Deo nobiſq; gratiſſimũ, tuæ Nobilitati imprimis honorificum, ac publicæ vtilitati, in qua & tua & omnium ſalus cõtinetur, perquam erit oportunum. Datum Romæ apud S. Petrum, ſub annulo piſcatoris, die 11. Martii. MDXIV. Pontificatus noſtri Anno ſexto.

Ia. Sadoletus.

LEO PAPA X.

III. DILECTE fili, ſalutem & Apoſtolicam benedictionem. Perfertur ad nos, Nobilitatem tuam optimo animo & præſtanti in Rempublicam Chriſtianam ſtudio bene promptam eſſe in hac proxima creatione futuri Imperatoris id conſilii capere, quod eam nos totiens iam hortati ſumus, cum iudicaremus, ſanctæ Chriſtianæ fidei & huic ſedi Apoſtolicæ maxime expedire hoc tempore, vt is in tantum gradum vocaretur, qui pacem firmare inter Chriſtianos, bellum transferre in impios hoſtes Dei noſtri, & virtute & prudentia, & opum ſuarum potentia imprimis poſſet: quique eſſet in maximis rebus cum laude verſatus, ætate integer, animo excellens, in gratificando largus, in bonos liberalis. Sic enim ſalus communis poſtulat, quo immanium Turcarum furori & crudelitati obſiſtatur, vt ſimilis princeps & par illis potentia, ſuperior virtute eligatur Imperator. Nos vero hoc de Nobilitate tua audientes, quamquam eſſemus certi te pro religione & ſapientia tua non ſolum præclara omnia cogitaſſe, ſed etiam quæ præclare à te eſſent cogitata, ea ad effectum perducturum eſſe: tamen has ad te ſcribere voluimus, quæ & gratiam tibi afferrent de præterito, & hortarentur in futurum, vt priſtinas admonitiones, ſuaſionesque noſtras, quibus te ad reſpectum vniuer-

vniuerſæ rei Chriſtianæ & huius S. ſedis, pro honore & gradu & præſtanti virtute tua vocauimus, & quibus te multum tribuiſſe cognouimus, haberes ſemper ante oculos, agereſque id, quod agis, vt ex tua ſententia, tuoque ſuffragio in creatione noui Cæſaris, & nos & fides Chriſtiana, & ſancta ſedes Apoſtolica maxime lætaremur. Diceremus quantum hoc conueniat generi, nomínique tuo, & ei, quæ de tua prudentia ac bonitate eſt, opinioni: niſi & alias dixiſſemus, & Teipſum intelligere cõſideremus. Illud quod ad nos pertinet, debemus ſæpe & ſæpius commemorare, ſi tua Nobilitas in hoc munere fungendo eam ſe nobis præbuerit, quam ſperamus, rationemque noſtri voti ac deſiderij, quod cum vtilitate publica coniunctum eſt, ſe habuiſſe oſtenderit, pręter conſcientiam & gloriam clariſſimi facti, nos etiam curaturos, vt te nobis morem geſſiſſe nullo tempore pœniteat. Sicut latius tecum dilectus filius noſter, Thomas tituli S. Sixti Presbyter Cardinalis, Legatus noſter & R. Archiepiſcopus Rhegienſis, & Marinus Caraciolus, nuncij noſtri agent, quibus & eorum cuique fidem habebis. Datum Romæ apud S. Petrum, ſub annulo piſcatoris, die XIII. Maij, M.D.XIX. Pontificatus noſtri anno ſeptimo.

Dilecto filio, nobili viro, Ludouico Comiti Palatino, Sacri Roman. Imperij Principi Electori.

Iac. Sadoletus.

ORATIO A LEGATIS FRANCISCI

Regis Gallorum, pro fauore ſuo Regi, vt Imperator deſignaretur, conciliando, ad Principes Electores Franckfordiam miſſa.

REVERENDISSIMI Illuſtriſſimique Domini, ac Potentiſſimi Principes, ſacri Romani Imperij oculatiſſimi, ac ſapientiſſimi electores, poſt ſummiſſam humilemq; commendationem ac Salutem, Ioannes Dalbret Drocorum Comes, dominus aureæ vallis, Guilhelmus Genſier, dominus de Bonepet, aurati equites Chriſtianiſsimi Francorum Regis ordinis, & Carolus Guillart, præſes Senatus Pariſiẽſis, ipſius Chriſtianiſsimi Regis Oratores, ab eodem prouinciam expreſſumque mandatum ſuperioribus diebus acceperunt, commonefaciendarum cum omni reuerentia, ac debita veneratione Reuerendiſſimarum, ac Illuſtriſſimarum dominationum veſtrarum, earundemque ſuppliciter obſecrandarum, atque obteſtandarum, ſuper quibuſdam rebus, quæ ad communẽ Chriſtianæ Reipublicæ vtilitatem, honorem, gloriam, ac libertatem ſacri Romani Imperij videntur imprimis pertinere. Cum itaque exploratum habeant ſibi facultatem ſuppetere non poſſe conueniendi Reuerendiſſimas excellentiſſimaſque dominationes veſtras, & iiſdem in publico ac celebri omnium veſtrum conſeſſu (quẽadmodum & ſperauerunt & vehementer optarunt) publica oratione congrediendi. Idcirco rogant, ſupplicant, obteſtantur, vt tam ob reuerentiam, atque honorem ipſius Chriſtianiſsimi Regis, quam ſuſcepti muneris, ac demandatæ ſibi prouinciæ executionem ſinere velitis, immo ſi opus fuerit iubere in auſpicatiſſimo atque fœliciſſimo veſtro conuentu ita perlegi haſce admonitiunculas breui oratione contentas, vt omnibus audire liceat, ac liquide intelligere quæcunque in ipſis comprehẽduntur. Eas nimirum præfati orationes ad Reuerendiſſimas excellentiſsimas dominationes veſtras mittendas eſſe operæpretium duxerunt, & cum omni humilitate, impenſaque vobis debite reuerentia, legendas offerre. Quas ſi liberali atque ingenuo vultu, pro inſita vobis incredibili, ac prope diuina bonitate atque facultate admittitis, rem plane feceritis & omnium ſententia, iudicioque probandam, & tam grauium tamque excellentium Principum gloriæ & decori imprimis conſentaneam. Reuerendiſsimi excellentiſsimi Principes ac domini Deus optimus maximus vobis, ac ſecundis rebus veſtris benigniſsime fœliciſsimeque fauere dignetur, eaſdemque ſemper tueri. Ex Confluentia quinta Iunij.

Reuerendiſſimarum excellentiſſimarumque ac potentiſſimarum dominationum veſtrarum obſequentiſſimi atque humiles obſeruatores, Chriſtianiſſimi Francorum Regis Oratores ac Legati.

QVANTO maiores noſtri conſilio, quanta in rebus gerendis prouidentia excelluerint, quantam ſubſequentium longo tractu ſæculorum, vacaturæque poſteritatis rationem habuerint, vel hoc vno liquidiſsime vobis compertum eſſe reor Reuerendiſsimi Illuſtriſsimi domini Excellentiſſimi ac potentiſſimi Principes, ꝙ ſublata omni diſcordiarum ſeditionumque occaſione, pacatum ac tranquillũ, pro viribus ſuis, Chriſtianæ Reipublicæ ſtatum relinquere curauerunt. Nunquam ſane auſpicatius, nunquam fortunatius, nunquam melius, fœliciuſve conſultum, proſpectumq; fuiſſe Auguſtiſſimæ Imperatoriæ maieſtatis Culmini animaduertimus, quam vbi deligendi creandique Romani Regis, ac ſubinde Imperatoris poteſtas atque auctoritas, omnium Principum Chriſtianorum conſenſu, vobis ſeptem viris Principibus credita eſt. Nunquam enim cædes immenſæ, nunquam atrociſſimæ ſtrages, orbi vniuerſo defuerunt, quamdiu inter procellas militares, turbineſq; bellicos, exercitui licuit Imperatorem deſignare, qui ſæpenumero, quem nuper, vt ſibi iucundiſſimum atque gratiſſimum concordi ſuffragio delegerat, mox facto impetu irruens, maximo fauore, in acerbiſſima odia, leuiſſimis plerunque ex cauſis re-

pen-

pente commutato, trucidare non verebatur. Sic Sergius Galba, ſic Otto, ſic Aulus Vitellius, ſic Alexander, ſic plærìq; alij Rom. Principes atque Imperatores, partim à ſuis, partim ab aduerſariorum militibus truculentiſſime caſi, non ſine magno totius Imperij dedecore, atque iactura occubuerunt. Cum itaque non ſit conſilium in vulgo, non ratio, non diſcrimen, non diligentia, ſapientiſsime cautum fuit ſuperioribus ſæculis, vt Septemuirorum reato res ad paucos integritate, ſapiẽtia, omni denique virtute inſignes deuolueretur, qui meritis ac virtutibus iuſtiſsimo ac rectiſsimo prudentiæ ſuæ examine, accuratiſsime circumſpectiſsimeq; appenſis, & pace, & bello, idoneum ex omnibus Principem deſignarent. Vos inquam ſeptem Principes, qui veluti ſeptem triones in cœlo, reliquas ſplendore atque ordine ſtellas antecedunt, ita vos in terris auctoritate, potentia, viribus, cõſilio, generoſitate, ſapiẽtia, non modo Germaniæ, ſed aliarum quoq; gentium proceribus, ac Principibus ꝑluceris. Nec in hoc munere deſignandi Imperatoris vobis propediem obeundo, ex animorum veſtrorũ candore, ac generoſitate, vos quicquã admiſſuros plaue intueor, quo maxima de vobis apud omnes populos, ac cæteros orbis terrarũ Principes, integritas æſtimatioq; minuatur. Grandem ſane prouinciam, ac prope viribus imparem mihi ſuſcepiſſe videor, qui in tantum conſeſſum magnis de rebus verba facturus prodij. Cæterum quia veritatis oratio ſoluta eſſe debet ac libera, perpauca de huiuſmodi rebus eloquar, quę nec à veritate abhorrere, nec forſitan iniucunda vobis fore perſpexero. Non ſolum Reuerendiſsimi dom. Illuſtriſſimi Excellentiſſimi Principes, Chriſtianitas, quæ Europæ ſinu ambituq; clauditur, ſed Aphrica & Aſia tota, vniuerſuſq; terrarum orbis, ac penitiſsimæ illius nationes, gentes, populi, in vos conuerſi, tanquam in ſublimi quadam arce atque ſpecula conſtitutos, intentis oculis, arrectiſque auribus adſtant, circumluſtrantes ac explorantes, cui tantam rerum molem, cui totius orbis habenas ſitis credituri, quem tantæ dignitati, tantiſq; adminiſtrationibus præfecturi. Tantopereq; de veſtra omnes integritate, virtute, conſtãtia ſingulari confidunt, vt illum haud dubie vos augurentur Romanum Regem deſignaturos, qui inter idoneos ſit maxime idoneus, quiq; virtute ac fortuna cæteros omnes antecellat. Quæ ſane duo, ad res ſplendide fortiterque gerendas, nõ tam commoda, quam neceſſaria eſſe videntur. Virtus ſuis ipſa viribus contenta, ex ſe quidem ſola quamplurimum, fortuna ſine virtute imbecilla, parum admodũ ac propemodum nihil poteſt. Altera vero alterius ope ſic adiuuatur, vt coniunctæ, arduiſſima quæq; non modo aggredi, ſed & facile perficere queant. Porro ſi recti animi ſynceriq; iudicij perpendiculo rem ipſam demetimur, etiam rationis, non affectionis examine ſtateraq; vti volumus, nemo tam ſocors, tamq; à communi (vt aiũt) ſenſu alienus, qui non plane videat Chriſtianiſſimum Regem Franciſcum, cæteris tam fortuna, quam virtute eximia præſtare, nullumque eſſe penitus, qui tam expedite, tam efficaciter, quam ipſe poſsit, vel nutabundum ac ruinæ proximum Imperium ſuis viribus fulcire, vel ſocordia incuriaq; maiorum iam lapſum erigere, vel ipſius maieſtatem ſublimitatemq; depreſſam, in priſtinam auctoritatem gloriamq; reſtituere. De cuius regis fortuna, viribus, potẽtia, quid nunc attinet dicere? quum vos ipſi ſatis ſuperq; exploratum habeatis, quantas militum copias, quantos exercitus, ſuis ipſe ſumptibus alere conſueuerit, veſtire, amare, ac plærunq; ſocios viribus hoſtium laceſſitos, armis, viris, equis, commeatibus iuuare, eiſdemq; quam celerrime opitulari. Iam vero virtuti ipſius quæ poteſt facundia, quæ oratio, par inueniri? Quomodo hac obſecro tempeſtate inter Principes orbis terrarum reperias, qui ſit ætate, viribus, ingenio, potentia, opibus, ſtrenuitate, diligẽtia, cum eo conferẽdus? Aut in quo tot eximię dotes, atq; ornamenta Imperatoriæ dignitati excellentiæq; conſentanea inueniantur? Nullas profecto res ei deeſſe conſtat, quas ille Oratorum Princeps Tullius optimo cuiq; Imperatori neceſſarias eſſe ꝓfitetur, Scientiam rei militaris, virtutẽ, auctoritatem, fœlicitatem. Quanta n. eſt illius in tolerandis ſudoribus, algoribuſq; tam diurnis q̃ nocturnis patientia? Quanta in aggrediendis periculis, quãq; intrepida virtus? Huius nimirũ fortitudinem, robur, potentiã, ferocientes Heluetij, abhinc paulo plus trienniũ apud Inſubres, collatis, ex impulſo ſignis, non tã cognouere, q̃ admirati ſunt. Qui incautũ adoriri, & cũ exercitu ꝑ inſidias opprime-

primere ſtudentes, ab eodem paucis admodum captis ac diffugientibus, magna vi atque incredibili virtute oppreſſi fuere. Nec tamen in ſtragis reliquias (quod perfacile poterat) deſæuire, graſſatique pertexit. Sed ea humanitate atq; clementia vſus eſt, vt difficile dictu ſit, vtrum hoſtes magis virtutem eius pugnantes timuerint, an manſuetudinem victi dilexerint. Nec facile diſcernas, belli an pacis artibus melior. Quis eſt enim mortalium vel in compenſandis pręmiandiſq; militum laboribus, amicorumque obſequijs, munificentior ac largior? Quis in concilianda externorũ Principum beneuolentia fœlicior? in eaque retinenda conſtantior, magiſque perſeuerans? Perpauci admodum Principes ſunt, qui cum eo vel iamdudum amicitiam non inierint, vel inire cupidiſſime non expetierint. Neminem plane veſtrum ignorare arbitror, quanto ipſum honore, quanta magnificentia Leo P. M. annis ſuperioribus in Bononiam, alterni colloquij gratia admiſerit, quantis muneribus, obſequijs, gratificationibus, cum eodem tunc Veneti certauerint. Cui ſeſe ſuaque ita deuouerunt, vt nihil ſit tam arduum, tamque difficile, quod non eius cauſa parati ſint aggredi, atque efficere. Qua demum fati benignitate, qua fœlicitate factum fuiſſe putatis, vt Rex Anglus, ſuperiore autumno, ex hoſte pernicioſiſſimo, ſocius officioſiſſimus, ex inimico infeſtiſſimo, ſuauiſſimus amicus, hoc animo, hac lege effectus ſit, vt patriam, opes, liberos, ſalutem denique propriam, regijs obſequijs perpetuo addixerit? Singulis ſingula horum ſuppetere & partim adeſſe videas, in hoc vno affatim cumulateque cuncta coire manifeſtiſſime iudices. Quiſnam igitur dubitare poſſet, huiuſmodi Principem maxime, ac præter cæteros idoneum ad ſuſcipienda Imperatoriæ dignitatis moderamina, quæ tametſi non poſceret, quin potius reſpueret ac refugeret oblata, ob tam præclaras tamen eius dotes ad ea ſuſcipienda, plæriſque alijs eadem ſibi committi efflagitantibus, à vobis Reuerendiſſimi Excellentiſſimi Principes exhortandus compellanduſque veniret, ac demum reluctans, obnitenſque ad Imperatorium faſtigium protrahendus. Ad quod efficiendũ & quam ocyſſime præſtandum, ſi non ſua ipſius varia vos, multiplexq; virtus allicit ac permouet, inuitet ſaltem. Tum vero id faciendum eſſe vobis perſuadent grauiſſima diſcrimina, religioni Chriſtianę impendentia, quibus (niſi mature occurritur) omnia protinus peſſum itura ſunt. Animaduertite quæſo penſiculatius, & ante oculos veſtros paulo accuratius proponite velociſſimam, truculentiſſimamque Turcarum rabiem atque inſaniam, qui non contenti Aſiam quam maximam, eandemque & florentiſſimam, & opulentiſſimam orbis terrarum partem nepharijs, atque ſpurciſſimis legibus ſuis iampridem ſubdidiſſe. Nihil hactenus à ſe actum arbitrantur, niſi Europam (cuius iam ſuperioribus annis bonam partem occuparunt) & totius Chriſtianiſmi regna, prouincias, agros, ciuitates, oppida, non modo ſpoliare ac diuexare, ſed etiam ferro ac flammis paſſim vaſtare, fœdiſſimeque depopulari pgant. Et quod eſt longe omnium miſerrimum atque calamitoſiſſimum, Chriſtianã religionem funditus euertere, ſuinamque ac Belluinam introducere moliuntur. Quis à vera religione? quis à pietate & diuino cultu tam auerſus? quis tam clementiæ? quis tam humanitatis expers? cui cum hæc tam atrocia in mentem venerint, nõ ſolum non commoueatur animo, ſed etiam non toto corpore perhorreſcat. Non eſt opus rei atrocitatem, quam fœdiſſime in plæraque Chriſtianorum oppida atq; vrbes, effrænata Mahumetum licentia, inſanaque cupiditas exercet, pluribus explicare, aut oculis veſtris ſubijcere, cum vos ipſi & à ſummo nonnunquam Pontifice, & à plæriſque alijs frequenter ſuper his fueritis commonefacti. Quibus ſane periculis quis vel celerius obuiam ire, vel tantos furoris incurſus potentius, efficaciuſve, quam Rex ipſe Francus repellere coercereq; poteſt? Nemo Reuerendiſſimi ampliſſimiq; Principes in medijs fluctibus, atque procellis (niſi mentis inops) iam imminente naufragij periculo, gubernatorem nauigationis ignarum eligendum, & gubernandæ naui præficiendum cenſet. Nemo quum pleno Marte dimicandum eſt, & iam inſtructa acie congrediendum, quempiam ſcientiæ militatis imperitum (ni modo deſipiat) in ducem exercitus optandum, aſſumendumve arbitratur. Viderunt cæteri quid in quaque re diligenter cogitandum faciendumque ſit. Ego (ſic me Deus iuuet) nunquam mihi perſuadere potui, vt vos magna prudentia, magno conſi-

conſilio, maxima experientia Princeps quandoque ſummam rerum cogitaueritis eius manibus venire tradendam, qui non fortunæ ac naturæ commodis, atque animi dotibus omnes antecellens, optimi ſemper Imperatoris munia fœliciſſime præſtare poſſit. Nec vobis præterea Reuerendiſſimi Illuſtriſſimi Principes cæteriſque Germaniæ proceribus nouum, atque cuiquam inauditum eſſe debet, aliquot olim Reges Francos non minore populi Germanici, quam ſua ipſorum & fœlicitate, & gloria adminiſtrando ſacro Imperio præfuiſſe, qui Germaniam templis, cœnobiis, & tam publicis, quam priuatis ædificijs decorare, varijsque ac pretioſis muneribus locupletare ſtuduerunt. Quæ cum vulgo protrita ſint, ac prope omnibus peruia, ea conſulto præterire volui, ne illorum inculcatione moleſtiam vobis afferre viderer. Hoc vnum tamen nequaquam præterierim, Franciſcum Regem, ſi Dei optimi maximi, ac veſtro munere Imperij dignitatem adipiſcitur, à maiorum ſuorum præſtantia virtuteque minime degeneraturum. Qui non modo illam æmulari, verum etiam (ſi qua fata ſinunt) vincere contendet, dabitque enixiſsimè operam, vt neque in eo (ſuperis adiuuantibus) Auguſti fœlicitas, neque Titi humanitas, neque bonitas Neruæ, Traiani probitas atque iuſtitia, Conſtantini religio, Theodoſij pietas, Caroli cognomento magni rerum fortiter magnificeque geſtarum gloria, incredibiliſque liberalitas atque magnificentia ab aliquo deſideretur. Non vtique ignorat mores, naturamque Germanici populi, qui eſt libertatis ſuæ apperentiſsimus, eiuſque tuendæ ac retinendæ ſtudioſiſsimus atque acerrimus vindex. Tam profecto aberit vt eam minuat, profliget, eripiat, vt vel eádem ſemper augere ampliorémque reddere conetur. Eo circa non ſolum Germanicæ libertatis aſſertor erit ac propagator, verum etiam ſubditos omneis regia ſemper benignitate fouebit, & paterna quadam indulgentia ita complectetur, vt omnes aliquando Germani fœliciſsimum illum ſibi diem iudicent illuxiſſe, quo nõ tam humanis ſuffragijs, quam diuina quadam ſorte tantum Imperatorem, ac patrem patriæ nacti fuerint. Nec ſane quicquam eſt, quod Germani Francorum amicitiam, coniunctionemque vel reſpuere debeant, vel auerſari, qui & natura, & conſuetudine, & diſciplina ſunt omnium mortalium leniſsimi atque mitiſſimi, qui ſe quoque Germanis & hoſpitaliſſimos ſemper exhibuerunt, & amiciſſimos, ſi quãdo negotiationis, vel commercij cauſa peregrinantes ad illos diuerterunt. Quinetiam Germanorum, Francorumque vnam olim fuiſſe Rempublicam, alteroſque ab alteris mutuam traxiſſe originem, & antiquitates veſtræ teſtantur, & nomina quondam veſtris vrbibus indita, quæ in hodiernum vſque diem ſuperſunt, manifeſtiſſime indicant. Hinc Franconia antiquiſſima florentiſſimaque prouincia. Hinc Francofordia de Francorum nomine appellata, celeberrimum totius Germaniæ emporium, oppidumque & nobiliſſimum & auguſtiſſimum. Multoque iam & nobilius, & auguſtius ex tantorum Principum, & procerum glorioſiſſimo fœliciſſimoq; conuentu, deſignandi eligendique Romani Regis gratia facto. Proinde Reuerendiſsimi ampliſsimique domini Illuſtriſsimi ac potentiſsimi Principes, ſi humanis rebus, ſi communi omnium ſaluti conſultum eſſe vultis, ſi imminentia Chriſtianæ pietati diſcrimina penitus amoliri, ſi honorem veſtrum, decus, amplitudinem, famam, gloriam, tueri, conſeruare cumulareque expetitis, & in poſteritatem tranſmittere. Si Imperij fines, atque ditionem propagari, ſi optimo cuique morem gerere, atque gratificari percupitis, quod auſpicatum, beatum, bonum, fauſtum, fœlixque ſit & vobis, & vniuerſæ Reipubl. Chriſtianæ, Chriſtianiſs. Regem Franciſcum, Regem Romanum deſignate, conſalutandumque Imperatorem communi ſuffragio decernite. Veſtra porro laus, neque tenuis, neque obſcura erit. Hoc ciuitates, hoc populi, hoc Principes (paucis forſitan exceptis) non loquuntur modo, verum etiam perſonant Franciſcum Regem dignum eſſe Imperio, & ita dignum, vt nullus eo dignior hac tempeſtate reperiatur. Nihil vtique ab eo immaturum, nihil properum, nihil aſperum formidandum eſt. Omnia ſeria, cuncta grauia, & quaſi ipſa Respubl. iubeat auguranda ſunt. Curabit, enitetur, efficiet ne vobis deſint & fortia facta, & ſaltem vobis atque Imperatore digna conſilia. Bonam partem rerum geret ex conſilio & ſententia veſtra. Nec eum alioqui immutatura eſt fortu-

fortunæ amplitudo,niſi vt prodeſſe tantum poſſit,ac vult vobis. Ac populo Germanico proſpiciet,& veluti præſens ac tutelare quoddam numen,ab omni periculo tueri liberareque conabitur.Sua perficiet opera,viribus, conſilio, diligentia , vt nihil vnquam à vobis geſtum fuiſſe auſpicatius,glorioſius, fœlicius mox intelligetis,quam eum Regem Romanum deſignaſſe.Qui omni cura,ſtudio, induſtria elaboraturus eſt,vt tutam omni ex parte,ac tranquillam fortunam cum populis atque ciuitatibus veſtris fœliciſſime trahatis. Vt veſtram denique, ac veſtrorum ſalutem ſuo ipſius ac proprij capitis diſcrimine liberam ab omni aſſultu pernicieque hoſtili proſpere & fœliciter tueatur.Nonis Iunij.M.D.XIX.

ORATIO AD REVERENDISS. ET Illuſtriſsimos Principes Electores,edita per generoſum Comitem Hermannum Nuenarium,in ipſis Comitiis Regis Romanorum,pro Inuictiſsim. & Chriſtianiſs.Carolo Romanor. Rege electo.

SI de Imperij Maieſtate,de gloria , de honore concertantibus,aliena laudatione vehementer opus eſſe perſpicerem , O Illuſtriſſi. atque potentiſſimi Germaniæ Principes,ac Rom.Imperij Electores,profectò omnem meam induſtriam , omnes ingenij vires ad hoc iamdudum contuliſſem,vt accumulatis & congeſtis vndiquaque laudibus,Carolum inuictiſſimum Hiſpaniarum Regem,à me diligenter vobis commendatum ſciretis.Non enim adeo omnem prorſus dicendi rationem à nobis alienam eſſe putamus,vt,ſi de Carolo Rege dicendum ſit , aut defuturas nobis res, aut verba metuere poſſimus.Quocirca vos obnixe rogo Principes Illuſtriſs.vt adoleſcentiæ noſtræ aliquid concedatis,ſimulque illud, quidquid eſt à me commiſſum apud vos audacius forte quam iſta ætas,& conditio mea tulerit,id ipſum meo in patriam ſummo adfectui,& ſingulari erga Carolum Regem,illiuſque diuinas virtutes amori condonetis. Quis enim non optimo iure ſuccenſeat,laudari cernens apud vos ſummo cum artificio,ac præferri eos,qui nihil vnquam in vos beneficij contulerunt?Illum vero,cuius extant in vos pulcherrima,atque præclariſſima ſtudia,paſſim eontortis,obliquiſque dictis traduci? Cum hunc potiſſimum vobis commendari,ac à vobis vnice & coli,& obſeruari oportuit.Nam quem hoc tempore in tota Aſia,aut Europa regnare creditis,tanto popularium conſenſu,tanto com plauſu omnium nationum,tanta cum imperij & dignitate,& amplitudine ? Aut quem in toto orbe terrarum Regem eſſe exiſtimatis,de quo vel materia amplior,vel hiſtoria ad immortalem gloriam excitandam copioſior ſuppetat?quamque nec æmulus extenuare,nec orator ſua eloquentia magnificare poſſit? Nos autem longe diuerſum ab his ſentimus,qui decorem Principis in laudatione conſtituunt. Immo maxime indecorum reputamus,ſi quis exquiſitis rhetorum floſculis , ſe id conſequuturum ſperet,quod non niſi excellentiſſimis virtutibus , & clariſsimis ingenijs , peruium ſemper patuit.Namque illos maxima laude, veraq; gloria excellere ducimus, quos non eloquentia rhetorum,non conflata ab oratoribus præconia commendarunt, verum quos egregia facinora,& eximiæ res geſtæ apud mortales extollunt , atque illuſtrant. Hæc eſt veriſsima (vt ille ſummus orator putat)qua ad ſuperos itur via. Hac priſci illi viri fortiſsimi certatim contenderunt,atque in tantum profecerunt, vt illis tum ſæculis immortales honores,diuinoſque cultus meruerint.Eſt & altera via multum etiam ad imperium acquirendum,& retinendum neceſſaria, gratia videlicet,ac fauor Po.Rom.qui in deligendo Principe,per ſe ſæpe plurimum valuit.Ipſæ enim virtures,& ſi ſolæ ſatis munitum ad petendum principatum iter oſtendát, tamen ſi gratia fulciantur,vix vnquam repulſam habituras exiſtimo. Hæc quoties ipſe mecum memoria repeto,non poſſum non vehementer admiratione duci, ita, vt perbeatum iudicem Carolum Regem , in quo nihil natura neglexerit,quod ad corporis,ac animi fœlicitatem pertineat. In hoc enim adeo conferta , & cumulata ſunt omnia cum corporis,tum animi bona , vt neque priorem agnoſcat,neque admittat

mittat pacem. Quibus de rebus, ſi ante conſpectum veſtrum plenum & auctoritatis, & grauitatis, ipſe verba facturus eſſem, pertimeſcerem ſane, ne me in ipſo orationis medio curſu, copia rerum obrueret. Atque ita obrueret, vt omnem prorſus recte dicendi modum, confundere neceſſarium fuerit. Mihi vero animus nunquã fuit Illuſtriſs. Principes, vt Carolum Regem (cuius vobis exploratæ ſunt, & compertæ virtutes) apud vos laudare vellem. Neque enim tam ſum excors, vt non intelligam hunc locum, & hæc tempora, aliud lõge maius, ac dignius quiddam expoſtulare, id quod à principio & dixi, atque profeſſus ſum. Ac etiam nunc libere & ingenue fateor, non licere cuiquam habere comitiorum eiuſmodi rationem, vt in laudatione cuiuſquam verſari patrum voluntates, ac ſententiam Senatus ab oratoris deliberatione pendere credat, quaſi non magis ad fortia facta, quam egregia, & bona verba ſpectare oporteat. Vnde poſtquam veſtrum iſtud ampliſſimum, ac illuſtriſſimum collegium, ſeptenaria perfectione abſolutum, diuina prouidentia, ad futuri Romani Regis habenda comitia, Franckefurdium conuocatum eſt, vt vniuerſo orbi Chriſtiano, ſuo capite iamdudum orbato, veluti quendam ſolem terris, adſignare debeat Principem, profecto non eſt, vt dubitare quiſpiam poſſit, quin vobis abunde omnia ſuperfluant, quæ ad abſolutiſſimam ſapientiam, animorum conſtantiam, æquitatemque requiruntur. Ita, vt nullo monitore, quantumuis etiam ingenij, aut eloquentiæ facultate præſtanti, ſed ſola veſtra prudentia freti, eum ſitis Regem Romanũ veſtris ſuffragijs declaraturi, quem ad id muneris obeundum, ſufficere cognoueritis. Nec ego ſum vſque adeo perfrictæ frontis, aut proculcati pudoris, vt præſcribere vobis, quem vos eligere debeatis, temere præſumam, aut quenquam ita vobis proponere audeam, vt in eo deligendo, non multo plus veſtris acerrimis iudicijs, quam meæ opinioni concedendum putem. Tametſi multis ſane argumentis, haud obſcure probare poſſum, Carolum Regem, omnibus, qui in hunc vſque diem à vobis imperium petierunt, non modo venire præferendum, verumetiam competitorum à vobis nullam omnino rationem eſſe habẽdam. Quidquid enim iſti ſibi vtcunque vſurpant, hoc ille ſumma cum æquitate poſſidet Et vt paucis multa concludam. Solus hic, omnium ante ſe regum fœlicitatem ex æquo ſuperare videtur. Non modo quæ ei à natura inſunt, vel ex induſtria, & exercitatione prouenerunt, verum etiam hæ quoque res, quæ tantum ex arbitrio fortunæ, vt vulgus putat, ſeu fatorum, vt philoſophi opinantur, dependent, hæc omnia tam peculiaria habet, vt non ei collata, ſed cum eo nata fuiſſe videantur. Cum hoc ſi optimos quoſque conferre libet, comperietis magnam obſcuritatem clariſſimos alioqui viros, huius ſplendore obiecto, contracturos. Cedat opibus & diuitijs Crœſus. Cedat prudentia Philippus, Alexander proſperitate, potentia Xerxes, magnanimitate Leonidas, liberalitate Ageſilaus, gratia Alcibiades. Ea propter neminem exiſtimo fore, qui huius auguſtiſſimi imperij molem, tam facile extollere, collapſum vero, ac iam fœdari cœptum, tam potenter reſtaurare, in angulos Germaniæ coarctatum, tam longe lateque propagare poſſit Quis enim neſciat quantas militum copias, tã pacis, quam belli temporibus paratas ſemper habere conſueuerit? Quãtam etiam, & quam numeroſam claſſem, tum in Mediterraneo mari, tum in Occidentali oceano conſtituerit? quibus non magis ſua ac ſociorum regna, quam totam ipſam Chriſtianam Rempublic ab incurſu barbarorum & hoſtium, ſtrenuiſſime tuetur. Atq; hoc ſolo nomine vel maxime commendandus, quod publicam ſalutem, ſuo periculo ſemper anteponendam duxerit. Qua in re quanta modeſtia ac temperantia ſemper vſus ſit, ex hoc conſyderare poteſtis, quod in tanto ſumptu circa curam præſidiorum, & copiarum, nemini incolarum importune moleſtus eſt. Neque ita agit, vt illi, qui paganorum, ac villanorum ſuorum ſudoribus, & ſanguine, militum rapacitatem, libidinem, ingluuiemque quotannis explent, & heu dictu miſerabile, plus ipſi calamitatis, & nocumenti ſuis ſubditis inferunt, quam vel infenſiſsimi hoſtes excogitare, nedum inferre, poſſent. Sed noſter hic, ſine ſuorum iactura, ſine priuatorum magno incommodo, è regijs vectigalibus ſtipendia militibus copioſe ſuppeditat. Satis locupletem ſeſe exiſtimans, ſi ſui penuria, & calamitate non opprimantur, ſatis fœlicem, ſi ſuos ab infœliciſsima tyrannide defendat. Nolo ego hoc loco

recenſere egregiam illam corporis habitudinem, ac illa pulcherrima naturæ lineamenta, quæ hunc plane coarguunt vete Germanicum illum ſplendorem referre. Nolo inquam recenſere illa tam vulgata, & ferme protrita, ne veſtris auribus plus iuſto moleſtus fiam, ea inculcans atque in medium proferens, quæ etiam gladiatoribus, & athletis communia ſunt. Tamen hoc vnum breuiter admonere operæpretium eſſe duxi, hanc ſcilicet ætatem, & has vires, quæ huic natura largita eſt, tolerandis ſudoribus, algoribus, vigilijs, alijſque incommodis accommodatiſſimam eſſe. Partim etiam vt vos commonerem impudentiſſimi cuiuſdam hominis, nuper Gallica legatione functi, ad Eburonum ciuitatem prouinciamque, qui, ſiue ex mandato ita dixerit, ſiue Gallicam leuitatem, impudentiamque coercere non potuerit, in huius noſtri Illuſtriſſimi & Inuictiſſimi Regis contumeliam, nihil aliud cum adferre potuiſſet homo ſceleratus, auſus eſt ſatis contumelioſe Regulum appellare, ſtatura forte puſillum ſuggillans, quaſi vel id vitium cenſeri poſſit, ſi vere obijciatur, aut mox puſillus ſit, qui non æquauerit corpore cyclopem. Sed faceſſat temeratius homo cum ſua Gallica leuitate, nos ſat magnum eum iudicamus, quem maximi quique maiorem ſeſe fateri coguntur, & ſi idipſum forte inuitiſſimi faciant. Non debet etiam vos commouere, quod toties per cuniculos oppugnatur Carolus Rex, quaſi qui nondum fortunæ vices expertus ſit. Illi enim conſtanter adfirmant, imperium decernendum non fore ei, qui belli diſcrimina, & euentus iniquiſſimos, dubioſque lubricæ fortis nondum ſubierit. Ad quod cum dici permulta & grauiter, & ornate poſſint, ego paucis agere malo, propterea, quod eiuſmodi ſit iſta cauſa, vt nequaquam indigeat accurata defenſione. Quippe, quando eandem poſſumus longe fortius retorquere in eum, cuius gratia iſta dicuntur. At nos aliena oppugnare non decreuimus, verum noſtra defendere. Idque tam licere cuiuis opinamur, vt nemo ob id læſum ſe iure queri poſſit. Belli ergo fortunam qui ſæpius experti ſunt, eos ad Rempublic. adminiſtrandam aptos eſſe adfirmabimus? Abſit hoc illuſtriſſimi Principes. Qui enim tum aptiores cenſendi forent, quam vulgus iſtud perditiſſimorum hominum, quos Germania ad publicam calamitatem heu nimis diu aluit. Nam hoc & calonibus atque lixis, ac etiam proſtitutis illis mulieribus, quæ caſtra ſequuntur, prope peculiare eſt, ita vt aſſidue à fortuna verſentur. Modo victores, modo victi circumambulent. Iam triumphantes, mox in triumphum ducti. Aliquando direptis opibus, exuſtis ciuitatibus, occiſis, aut deſpoliatis habitatoribus opulentiſſimi, mox profligatis prioribus fortunis infœliciſſimi, ac omnium maxime miſerrimi. Hæc iccirco dicere volui, vt ſciatis, huius cauſæ caput, longe nimis imbecillum eſſe, vt etiam ſi aduerſarius verum diceret, propterea ab imperio ſecludi is debeat, in quem illud ſophiſma torquetur. Quis enim vnquam Alexandro magno in rebus gerendis fortunatior? Quis Publio Scipione Africano & fortior, & melior? Quis Octauiano fœlicior, aut potentior? At hi omnes pueri prope ad imperium admiſſi ſunt, ita, vt nullis antea bellis propter ætatem intereſſe potuerint. Cum imperio enim exercitantur Imperatores, non ſecus quam nos cum noſtris ſtudijs. Quanquam omnino credere non debetis militaris diſciplinæ expertem eſſe eum Regem, cum quo, quicunque ſunt in orbe Chriſtiano egregij, ac famoſi bellatores, familiariſſime conuerſantur. Hijs artibus à puero imbutus eſt, ad eas perdiſcendas non tam ſponte acceſſit, quam vi quadam naturæ pertractus fuit. Hæc auita ſunt inſignia, quæ hæreditaria quadam ſucceſſione, in hunc propagata fuerunt. Ita, vt audaciam, & robur, ex ipſis maternis vberibus ſuxiſſe videatur. Solent huiuſmodi confugia quærere Oratores perplexi, dum non habent vel quod aduerſario obijciant, vel quod pro ſe dicant. Quemadmodum ſi quis cum ſanitatem reprehendere non poſſit, laudaret febrem quartanam. Ita qui paci inuident, belli gloriam extollunt. Quibus nos reſpondebimus, duo eſſe bellorum genera. Quoddam enim ſola Imperatorum libidine, ac petulantia quadam ferocientium animorum leuibus ex cauſis concitari, ac ſæpe cum maximo diſcrimine Reipublicæ in fortunæ arbitrio dubium, & anceps verſari. Alterum vero pro Patriæ tuitione, pro liberis,

beris, pro fortunis, neceſſario geri oportere. Idque tale eſſe, vt ſiue bene, ſiue male cedat, ipſo nihilominus duci glotiam ſemper, ac laudem conferat. Ad hæc perpaucos comperiri, qui in bellis gerendis, non multo magis ſuis affectionibus ducantur, & obtemperent, quam publicæ vtilitati conſulant, Vtpote, qui pro nihilo pendant iuſtitiam, pietatem, cæteraſque virtutes. Verum, contemptis religionibus, ac iure gentium ſpreto, aliena quidem per maximas iniurias deuaſtando, contra ſocios ac vicinos crudeliſsime graſſando, ſe bellica virtute, ac militari diſciplina, cæteris mortalibus præpollere gloriantur. Sed nos omni præconio efferendos, omnique laude proſequendos arbitramur, qui ſic regnum inſtituerunt, vt malint ſuos fines tueri, quam aliena diripere, pacem fouere, quam excitare bella, optare potius opulentam patriam vt habeant ſuis terminis coarctatam, quam expilatam ac miſeram, etiam ſi vſque ad Indos protendatur. Quid autem refert, ſi bella omnino faceſſant, dummodo patria prudenter, & ordinate gubernetur. Immo omnibus votis exoptare Principem debemus, cuius conſilio, & auctoritate, bellica rabies, in pacis lenitatem, & manſuetudinem vertatur. Hoc ſancta Eccleſia quotidie pijs precibus efflagitat. Hoc euangelia Chriſti, quæ fidei noſtræ indiſſolubile fundamentum exiſtunt, toties nobis inculcant. Memineritis ſanctum Regem Dauid ad extruendum Deo templum, indignum fuiſſe reputatum, eo quod vir ſanguinum eſſet, Moſen proinde legis diuinæ promulgatorem, à promiſſionis patria Deo iubente ſecluſum, Regem vero noſtrum Chriſtum, quem Iehoſue nobis deſignabat, in ciuitatem ſanctam veniſſe pacificum. Quapropter de Chriſtianorum cæde non debet gloriari Chriſtianus Princeps. Inanis eſt enim gloria, quæ in Reip. perniciem vertitur. Omnes quippe vnius ciuitatis municipes ſumus, præſidem habentes Opt. Maxim. Deum. In hac qui ſeditioſi deprehenduntur, expedit Reipubl. vt à regimine præcipites deturbentur, ne labefactetur ſtatus immaculatæ, & incorruptæ matris Eccleſiæ. Videte Ethnicum illum M. Catonem, quanta grauitate ciuilem diſcordiam execratus fuerit. Fuiſſe enim traditur vir ille ſummæ integritatis, & egregium Rom. probitatis exemplar. Is poſt illam memorabilem cladem Pop. Ro. in Pharſalia confectam, cum interfectorum ciuium cadauera circumluſtraſſet, manibus obtexiſſe oculos fertur, ne Reipublic. calamitatem diutius contueretur. Nemo certe tam eſt mentis, aut rationis expers, qui non longe præferat ſanguinolentis bellorum tumultibus, florentiſſima tempora pacis, cum in iſtis omnia & diuina, & humana, optime ac tranquilliſſime regantur, in illis autem, interrumpātur non modo hominum voluptates, verum etiam Deorum immortalium cultus, religioneſque peſſum eant, ac turpiſsime polluantur. Et ſi diligenter introſpicitis, reperieris hic multum relinqui ſolidæ & non fucatæ laudis, illic vero mendacijs omnia fere obnoxia circumferri. Quis enim iactabundo, ac gloriȩ iam ſpe inflato, de ſua vtcunque ſeſe victoria extollenti, credat? Quis non vel pro media parte confictum putet, egregium illud bellicum poema, vbi omnia ad laudem victoris cantantur: quodque (ſi rem aliunde percontetis) obſcurum ſubito fieri videas, ac tale, vt iam huiuſmodi ſchematis pudere te vehementer poſſit. Conſtat ergo belli imperitiam nemini merito imputandam, qui ſua dexteritate, atque prudentia, ſic diſpoſuit regni ſtatum, vt ei bellum inferre non auſit quiſpiam, niſi fuerit ille extrema dementia, aut ingenii temeritate correptus. Quod ſi quis omnino quietis impatiens, ac belli plus iuſto adpetens, inuitum ac reluctantem temere armis laceſſierit, in hūc demum ac turbatorem publicæ commoditatis, omnes neruos, omnemque potentiam expendat, vt tandem optimi imperatoris officium, nō ſegniter exercuiſſe cōperiatur. Iam dicendum videtur de his rebus, quæ ad imperij amplitudinem ſummopere deſyderari conſueuerunt. Inter quas ſummo fere loco conſtitui ſolet mutuus adfectus, atque beneuolentia, non ſolum Principis erga Rempublic. verum etiam erga vicinas gentes, ſocioſq;, & neceſſarios. Qua in re ſi adhuc aliquid eſt quod à Carolo Rege exigendum, aut etiam extorquendum putetis, idipſum ſponte ſua lubens ipſe vobis præſtabit. Nam cum tam ſit præclara, ac vere regia indole præditus, vt etiam hoſtibus ſuis vltro parcere, nedum chariſſimis, ac amiciſſimis bene facere glorioſum eſſe iudicet, qua occaſione induci illum, aut certe permoueri poſſe

exiſtimatis,vt chariſsimam patriam ſuam non proſequatur maxima cum pietate, & ſumma gratitud ne. Neque veſtrum eſſe quenquam credo, qui neſciat qua religione, quibus officijs, qua neceſſitudine, potentiſſimi prope omnes Europæ Reges, cum illo pacta firmauerint, Societatem inierint, affinitatemque contraxerint, Angliæ videlicet, Vngariæ, Poloniæ, Daciæ, ac Portugalliæ. Ferox inſuper bellicoſaque Heluetiorum gens, ac populoſa Sueuorum coniuratio, nec non Eburonum præpotens ille, ac inter prudentiſsimos merito connumerandus Princeps Erhardus, vna cum tota Marcenſium familia. Omnes profecto Carolum Regem ſanctiſsime colunt, nec eſt quiſquam ſociorum, aut neceſſariorum, qui non præſtitæ fidei reum illum facere auſit. Iuſiurandum nullis conditionibus vt violaret impelli vnquam potuit, fidem etiam hoſtibus conſtantiſsime ſemper ſeruauit. Culpam autem quam in alijs damnare ſæpius potuerat, ipſe nunquam admiſit, honorem ſuum integrum, & illæſum ſeruare malens, quam alienam perfidiam, vel vindicando detegere, vel compenſando adæquare. Quo vero clarius dilucidiuſque ipſius Caroli Regis erga ſacrum hoc imperium, fidem perſpicere, & dijudicare poſſitis, conſyderate quæſo, ac animo diligenter perpendite, an aliquando aut palam, aut clanculo aduerſus imperij maieſtatem machinatus ſit, an pecunijs, fauore, potentia, contumaces fouerit, rebelles ſuſceperit, diffidentes rebus ſuis Imperij hoſtes ingentibus ſpebus erexerit. Quam demum ob cauſam contemnere illum Venetorum amicitiam creditis, niſi quia perpetuos hoſtes Rom. Imperij, veſtræque nationi infenſiſſimos eſſe cognouit? Quocirca ſi penes me horum comitiorum ſumma ſtaret, fidem meam ac honorem mehercle grauiter acerrimeque læſum putarem, ſi contra meam con ſcientiam, contra publicam omnium expectationem, alium quẽquam iſti præferendum ſtatuerem. Vos ipſi illuſtriſſimi Principes, iamdudum conſpexiſtis, quam ſancte, quam ſyncere, quam pure ad imperium aſpiret. Non ambitione rapitur, neque tumet arrogantia. Non popularis auræ tempeſtatibus iactatur. Sed id tantum à vobis officioſiſſime petit, quod ſui parentes ſanctiſſime poſſederunt, quodque, ſi ipſe non peteret, vos illi ſponte fueritis oblaturi, cum eis rebus habundare illum cerneretis, quæ vos à rege Romanorum expetẽda iudicatis. Prudentiſſime quidem à maioribus noſtris conſtitutum eſt, vt ambitus è Republ. tolleretur, ne his qui boni in ciuitate verſantur, cum perditis nonnunquam, flagitioſiſq; in competendo communis, ac par eſſet conditio. At viris fortibus hac lege nequaquam honoris aditum præcludi voluerunt, ita, vt coercendos illos cenſuerint, qui ſua vel dexteritate, vel prudentia, reipub. periculis, neceſſitatibusq; conſulere poſſent Iſtis enim qualibet in vrbe præmia debentur virtutis. Ad quam incitare, ac etiã inflammare mortalium animos ſolet inſitus ille (neſcio quis) gloriæ igniculus, quem vix etiam ſapientiſſimi reſtinguere potuerunt. Vnde nec veſtræ voluntati Carolus Rex reluctabitur, ſi veſtro candidiſſimo iudicio huic imperium decernendum duxeritis. Plus nempe veſtræ pietati, prudentiæ, liberalitati, quam ſuæ modeſtiæ dandum intelliget. Nam ſi ſapientem mutare ſententiam quandoque expedit, minimeque indecorum habetur, etiam in his, quæ ſub controuerſia, & diſputatione relinquuntur quanto magis vbi de Reipubl. dignitate, de ſalute omnium agitur, ibi pertinacem eſſe non licebit? Qui enim ad id quod ei gratuito affertur, moroſum ſe præſtat, non caret certe turpiſſimo ingratitudinis, aut ſimulationis crimine. Quare enim vt candidatus petit, ſi ſponte oblatum, non alacriter amplectitur? Hæc icirco dixi, ne quis Carolum Regem ex illorum numero eſſe credat, qui aliud in frõte, aliud in pectore gerunt. Ille ſeſe aperte imperatorium candidatum profitetur, eaque in re veſtros calculos, ac veſtrum æquiſſimum iudicium expectat. Quid autem attinet exhortari vos, vt eum vobis imperatorem deligatis, qui à Chriſtianorũ ceruicibus, ab aris, ac templis Dei Opt. Max. ſine veſtro incommodo, truculentiſſimos ac nepharios hoſtes depellere tam facile poſſit, quam lubens velit? Sciunt omnes immanitatem, rabiem, ferocitatemque Turcarum. Obtenta Aſia, in Africam moliuntur exercitum, breui quod eis adhuc in Aſia deeſſe videbatur, ferro, ac flamma ſubegerunt. Syriam videlicet omnem, Arabiam denique totam, vniuerſamque Ægyptum. Nolo exaggerare verbis Turcarum potentiam, quandoqui-

quidem hanc ipſam rem accutate ſatis proximo Auguſtenſi Principum conuentu, Legati Roman. pontificis effinxerunt. Quibus ſi fidem adhibendam cenſetis, mea induſtria nihil addi, nihil excogitari poteſt, quod his tam ornatis, ac magnificis buccinatoribus reſpondeat. Sed per Deum immortalem ô illuſtriſsim. Princ. nolite credere quenquam mortalium timeri hoc tempote à Turcis, niſi Carolum Regem. Nolite opinari præter hunc ſupereſſe quenquam, qui huius tam periculoſi, & ancipitis belli pondus ſuſtinere queat. Hunc miſsis epiſtolis, de pace atque inducijs ſollicitant. Hunc totius Europæ potentiſsimum eſſe palam fatentut. Huius iam vires in Africa magna ſuorum clade experti ſunt. Huius claſſem in mediterraneo mari obuiam ſemper habent. Cum hoc ſibi rem eſſe conficiendam vident. Siciliam, Sardiniam, Corſicam, Calabtiam, Apuliamq; ex Epiro, ac tota ptoinde Græcia procul deſpiciunt, ſuoque furori obiectas eſſe vehementiſsime dolent. Peruijs autem Pannonijs, quãtum itineris ſpatium interiacere putatis, ſi ex Mæſia aut Macedonia in Germaniam Turca expeditionem paret? Verum ibi quoque Croaciã, Auſtriam, Charinthiamque, velut quendam Germaniæ clypeum obttudi ſibi conſpicit. Nemo igitur perſuadeat vobis ô Princ. illuſtriſs. quenquam mortalium eſſe, qui maiore deſiderio ad hoc bellum teneatur, aut qui idipſum pto ſua gloria, & fidei honore, celerius ad rectum finem perducere poſsit. Si ſunt qui de ſe magnifica pollicentur, & fidem ſuam ingentibus promiſsis onerant, cum nihil adhuc admitatione dignum nauauerint, hi (vt fieri ſolet) tranquillo flumine nauim ducentes, bonos ac peritos ſe naucleros putant. Quantoque abſunt remotius ab hoſtium conſpectu, tanto audaciores apparere geſtiunt. Qui vero manum admouerit, illum obſeruare vos oportet. Hic ille eſt Carolus Rex, quem iam ſæpius honotis cauſa nominandum putauimus. Ille inquam, qui ad iſta fata, Deorum immortalium nutu, reſeruatur. Huic, qui fottunam tacite obijciunt, ipſi ſuam fortunam nondum à tergo inſpexerunt. Nunquam deerit fortuna, ſi ſapientia vtamur. Multoque præſtat, fortunæ non ſubiacuiſſe, quam ſapientia caruiſſe. Sapientia vero ad Principem ſpectat, à quo hæc fere deſiderantur, vt regno ſuo optime præſit, vt ſeniotum & prudentium conſilio Rempubl. adminiſtret, vt à regimine pueros, mulietculas, & effœminatos homines excludat, vt in corrigendo, ſeueritatem iuſtitiæ, cum humanitate conjungat, vt erga bene meritos munificus, & liberalis exiſtat, vt regni opes non facile profundat, vt patriam immoderatis quæſtubus non expilet, vt iura libertatẽque patriæ, nulla ſpe lucri, aut gratia cuiuſquam flexus diuendat, imminuive permittat, vt ſeſe omnibus exemplum continentiæ & integritatis exhibeat. Hæc ſunt, quæ bonum impetatorem, ſtrenuumque ducem reddunt, non ea, quæ vulgo magna, & præclara putantur, cotporis robur, audacia (quæ & temeritas dicitur) vſus belli, impatientia quietis, tolerantia laborum, & ſi qua alia ſunt, quæ hominibus admiranda videntur. Cum ad alias virtutes comparata, ſtatim euaneſcant, atque obſcura fiant. Reſtat iam vt de priuilegio Germanicæ nationis in deſignando impetatore, pauca diſſetamus. Et licet iſta pars apud vos multum pondetis, atque exiſtimationis habere merito debeat, à nobis tamen multis vetbis pertractanda non videtur. Quantum enim ad Carolum Regem attinet, omnibus credo habunde ſatiſfactum eſſe. Interim tamen quid ego de hac re ſentiam, & quid vos ſentire ac ſtatuere velim, breuiter explicabo. Requiritur eligendus à vobis imperatot, qui ex Germanica natione ſit oriundus, neque hoc ſolum, verum etiam qui ipſam linguam, moreſque, ac illum magnanimum & generoſum ſpiritum ex incunabulis hauſerit. Id ego non ſolum prudentet, & caute, à veſtris maioribus conſtitutum fuiſſe, verũ etiam à vobis diligenter obſeruandum eſſe ptonuntio. Si enim veſtri honoris, ac publicæ libertatis memores eſſe vultis, nunquam admittetis, vt Germanica natio per vos ſeſe diſpoliatam ſuis priuilegijs lamentari merito poſſit. Ea profecto longo iam vſu apud nos conſenuerunt, & in hunc vſque diem inuiolata perdurant. Nam DCCCC. fere exacti ſunt anni ex quo Rom. Imperium, maxima gloria noſtra occupamus. Ab illo videlicet die, quo, inclinãte Græcorum fortuna, ad Francos Germanos rerum ſumma translata fuit. Non libet hoc loco veterem illam controuerſiã mouere, quæ ſæpius eſt ab eruditiſſimis retractata, quinam priſci illi extiterint Frã-

ci. Sed hoc vnum dico,longe à veritate alienos eſſe,qui hos ad Galliam trahere conantur. Quippe cum ante Chlodouei Regis tempora,in Gallijs habitaſſe Francos nullis hiſtorijs comprobari poſſe certum ſit , at tum Germaniam illos inhabitaſſe conſtat. Et licet Gallijs dominarentur , Germaniam tamen aliquando deſeruiſſe, qui affirmat impudentiſſimus eſt. Id nanque & Francorum annales teſtantur,& innumera in ipſorum legibus prodita memoriæ vocabula , quæ Germanicam redolent originem. Huiuſmodi permulta comperiet,ſi quis mihi credere noluerit,in lege Salica , & Ripuariorum , deinde in conſtitutionibus Caroli magni , Ludouici Chlotarij,ac Caroli iunioris. Teſtatur præterea frequens,& prope continua illorum apud Germanos conuerſatio,conſeſſuſque. Belgicam enim à Germania non ſeiungimus,moti præter alias cum fortiſſimas,tum efficaciſſimas rationes , auctoritate præclariſſimorum,& ampliſſimorum virorum,P.Cornelij Taciti,Clau. Ptolomei , Strabonis , Eutropij ac aliorum,qui etiam Neruios,Eburones,ac Atrabatas Germaniæ adſcribunt. Quod ſi nulla alia prorſus ratio ſuppeteret,ſatis (vt opinor) fuerit,Germanorum in Gallos mutuum,& inextinguibile odium. Cuius inter priſcos rerum geſtarum ſcriptores,non ſemel C.Cæſar,Tacitus atq; Suetonius meminerunt. Vnde quum & lingua,& moribus,tum etiam conuerſatione à Germanis nihil diſſimiles,ſed arctiſſime copulati fuerint,ſatis probatum puto,hos non modo præiudicium vobis nullum facere,verum etiam magnum ſplendorem,atque ornamentum noſtræ nationi adferre. Quare ceſſent Galli de iſtis ſeſe iactitare,tam claris & inuictis Principibus,ſola hæc gloria Germanicæ nationi,ac veſtris dignitatibus debetur. Nolite ergo veſtram libertatem,veſtra priuilegia,extranei Regis libidini exponere. Cauete quæſo,ne alium Imperatorem pronuncietis , quam è veſtra natione,& Germano ſanguine propagatum. Quomodo enim vos liberos eſſe ſinent, qui ſuis ſubditis inſolentiſſime & ſuperbiſſime dominantur? Quod ſi vobis in animum venerit (id quod nos vnice à Deo optimo,maximo poſtulamus) Carolum Regem, vt ſacro Romano Imperio Regem Comitijs Franckefurdienſibus decernere velitis,non dubitamus quin id toti Chriſtianæ Reipublicæ,bene fœliciterque ceſſurũ ſit. Veſtris denique dignitatibus,cunctis Germaniæ prouincijs,ciuitatibus,oppidis,gratiſſimum aliquando fructum ſit allaturum. Quandoquidem Regem habituri ſitis,quem natura ad id effinxiſſe videtur , vt mortalibus Imperio dominetur, conſilio præſit,manſuetudine,ac æquitate adiumento ſit. De quo vere prædicari poteſt,id quod Cyrus Perſarum Rex dicere ſolitus fertur,Imperium ei deberi, qui quibus imperet melior ſit. Nam præter eas virtutes,quæ egregium imperatorem efficiunt,omnibus fortunæ dotibus,omnibus naturæ ornamentis,præditus eſt. Paternam enim originem,trium Imperatorum ſanguine decoratam, Maternam vero ex Illuſtriſſimis & potentiſſimis Hiſpaniarum Regibus deriuatam, ſuo ingenito fulgore,velut quoddam luculentiſſimum ſydus illuſtrat. A quibus hæreditario iure ſuperioris,atq; inferioris Germaniæ angulos regendos accepit,ita vt intra illos nõ tam incluſa,quam munitiſſimo quodam vallo ſepta Germania videri poſſit. Qui triplici etiam Hiſpaniæ,latiſſimæ,& opulentiſſimæ Prouinciæ , iuſtiſſime dominatur,atq, auguſtiſſime præeſt. Qui mediterraneum mare,ex Hiſpanijs vſq; ad Creten Aſiæ inſulam,ſuis claſsibus nauigat. Qui Sardiniam,Corſicam,Siciliam , Neapolim,Calabriam,Apuliã,Mauris Turcisq; oppoſitas,ſumma virtute tuetur. Qui maximam Africæ partem,iuxta Atlantem montem,à columnis Herculis , & initio Gadium,vſque ad Tripolim,atq; Carthaginem tributariam poſsidet. Qui tanta eſt fœlicitate,vt huic plus vno die terrarum fortuna contulerit, quam potentiſsimi aliquando Reges,& expertiſsimi Duces,bello ſubiugate longo tempore , ac diuturno labore potuerint. Qui in ea eſt ætate conſtitutus,quæ & vires,& animum eum tempore ipſo ſolet augere. Qui gratia tantum apud Germanos valet,quantum ante hunc nemo alius. Hunc itaque ſi delegeritis Regem Romanorum,vobis,totique Chriſtianæ Reipub. optime cõſultum eſſe ſentietis. Imperij fines ampliari , veſtros perpetuos hoſtes profligari,poſtremo infideles,ac barbaros ad fidei profeſſionem venire ſupplices conſpicietis. Quod ita vobis inſpirare dignetur Opt. Max. Deus. Amen. DIXI.

HER-

HERMANNI NVENARII COMITIS IN-clyti epigramma, in defectionem ſolis, & electionem Caroli Regis Romanorum.

DELITVIT nuper cæli ſub vertice Phœbus,
Occuluitq; ſuum Delius ipſe iubar.
Emerſit ſubito diuinum Cæſaris aſtrum,
Cumq; nouo rediit Cæſare Phœbus ouans.
Ergo hoc iam conſtat, quo pacto regnet vterque,
Phœbus apud ſuperos, Cæſar in orbe regit.

EIVSDEM EPIGRAMMA IN CÆSAREM & Atlantem.

MAgnus Atlas humeris geſtare putatur olympum,
Quamuis Herculea ſit releuatus ope.
Magnus item Cæſar terrarum ſuſtinet orbem
Solus, & ex alto pectore cuncta gerit.
Fortior eſt igitur robuſto Cæſar Atlante,
Ille capit ſocium, renuit iſte parem.

EIVSDEM AD CAROLVM REGEM ROMAnorum diſtichon.

DEnt ſuperi ſanum te vincere Neſtoris annos,
Carole, iam nequeunt hi dare plura tibi.

INVICTISSI. ATQVE CHRISTIANISSIMO Carolo Rom. Regi deſignato, Hiſpániarum inſuper, ac vtriuſq; Siciliæ Regi, Auſtriæ, Burgundiæq; principi potentiſſimo, Hermannus de Nuenar Comes, nomine ſtudioſorum Germaniæ, ſalutem atque felicitatem perpetuam optat.

POSTEA quam apud Germanos increbuit auguſtiſſ. Rex Carole, te, Dei optimi maximique nutu beneficioque, Chriſtianæ Reipublicæ principem ac moderatorem deſignatum eſſe, incredibile eſt, quanta fuerit omnium Germanorum lætititia, plauſus & exultatio. Et po- [illegible] um illorum, qui ſub patrocinio aui tui glorioſiſſimi Maximiliani Augu- ſti bonis ſtudiis operam ſuam locauerunt. Hii quippe cum pientiſſimo principe, ac ſtudiorum ſuorum defenſore ſpoliatos ſe iamdudum viderent, non iniuria acerbiſſimo luctu, & ingenti mœrore perculſi torquebantur. Sed hunc ſubito leniuit fœlicissima fatorum ſeries, neq; leniuit tantum, verumetiam cumulatiſſimo gaudio cõmutauit. Fuere tunc inter hos aliquot ornatiſſimi viri, qui me tacite adhortabãtur, vt ad te ſtylum conuerterẽ, & hoc, quantulumcunq; eſt, literarum negotium, nomine ſtudioſorum Germaniæ mihi deſumerem. Quibus (vt verum fatear) parui haud inuitus, cum quod officii mei id eſſe ratus ſim, tum etiam quod occulte me ſtimularet, immo impelleret, nuper inflicta, non mihi tantum, ſed etiam doctiſſimis & honeſtiſſimis viris, contumelia, quorum nonnulli fuerunt, qui mihi magna neceſsitudine deuincti tenebantur, ita vt non paruam contumeliæ partem in me redundare cernerem. Quapropter cum hanc omnes in te Carole Cæſar ſpem, fiduciamq; conieci[illegible]imus, vt ſtudiorum noſtrorum futurũ te haud dubio & patronum, & vindicem putemus, rogant te ſtudioſi omnes, atq; eruditiſsimi totius Germaniæ literarũ profeſſores obteſtantur, vt renaſcentium iampridem bonarum artium curam habere velis. Ipſa quoq; Germania florentiſsimis, atq; pulcherrimis ingeniis vndiq; excul-

tam ſeſe conſpiciens, ſummo deſiderio, ſummoque affectu optat, vt tuo auguſto auſpicio fœdiſſimam ſophiſtarum barbariem è ſuis finibus exterminare velis, quæ iam annos pluſquam octingentos, magno cum dedecore, atq; iactura omnium artium perdurat. Has nobis reliquias abominabiles barbarorum tumultus inuexerunt Gotti, Longobardi, Vuandali, Slaui, Huni, Nordmanni. Hos itidem defæcare, & excutere tuo candore perfacile poteris. Qua in re non opus eſt vt multum laboris inſumas. Iacta ſunt fundamenta, nihil reſtat, niſi vt vel tuo, vel optimatum tuorum patrocinio ſtructura fulciatur. Dignum profecto principe, dignum illuſtribus viris patrocinium. Magnus enim Rex fuiſſe Dionyſius ille Tyrannus perhibetur, ſed non parum ornamenti contulit huic Platonis, & Ariſtippi familiaritas. Quantum vero laudis Cyro Regi ficta Xenophontis hiſtoria cōparauit? Quid eſſet iam Mecœnas, niſi Vergilium ſortitus eſſet præconem? Quid de Alexandro Rege dicam? neſcio certe an huic plus profuerit dignitas Ariſtotelis, quam ſubiugata Aſia, & cæſus Darius potentiſſimus alioqui Perſarum Dominus. Nam inter alias eius laudes quaſi ampliſſimam hanc refert Plutarchus in eo libello, quem περὶ τῆς τοῦ Ἀλεξάνδρου τύχης καὶ ἀρετῆς inſcripſit, cuius verba ſubiiciam: τὸν μὲν ἁρμονικὸν Ἀνάξαρχον ἐντιμότατον τῶν φίλων ἐνόμιζε. Πύῤῥωνι δὲ τῷ Ἠλείῳ πρῶτον ἐντυχόντι μυρίους χρυσοῦς ἔδωκε, Ξενοκράτει δὲ τῷ Πλάτωνος συνήθει πεντήκοντα τάλαντα δωρεὰν ἔπεμψε. Ὀνησίκριτον δὲ τὸν Διογένους τοῦ κυνὸς μαθητὴν ὅτι ἄρχοντα τῶν κυβερνητῶν κατέστησεν. Sed non ſunt nobis longe repetēda exempla, ante oculos obuerſatur glorioſiſſ. auus tuus tuus Maximilianus, quo nemo vnquam fuit in proſequendis doctis hominibus liberalior, munificentiorq;. Et fieri nequaquam poteſt, vt huic tu virtutibus, & egregiis factis cedere velis. Imperium Romanum obtines, idipſum humanitatis artibus tutelare quoddam numē ſemper fuit. Te igitur alterum Antoninum nobis exhibe, quem inter optimos principes merito conſecrauit vetuſtas, & eidem gloriæ palmam tradidit, ita, vt ſingulari hoc ἐπιθέτῳ appellaretur φιλόσοφος. Redde itaq; ſua præmia bene merentibus, foue ſtudioſa ingenia, & breui videbis in Germania renaſci Athenas. Coerce quæſo imperioſum, & violentum genus quorundam ſophiſtarū, qui ad perniciem literarum nati ſunt, Theologiſtas dico numero non admodū multos. Et vt rem totam intelligas, fraterculos quoſdam magnis titulis inſanientes, iube ſuorum cœnobiorum curam gerere, iube domi fratribus ſuis regendis operam impendere, ſactis faciēdis inuigilare, populum Chriſtianum diuino verbo & euangelica doctrina reficere, non decoquere rem familiarem, non excitare turbas in eccleſia, non ſpargere rumores, non ſeminare linguæ ſuæ venena in vulgus, nō labefactare famam bonorum virorum, non vendicare ſibi in alios imperium, qui omnium debent & vita & exemplo eſſe humilimi. De quibus, & ſi apud te iure conqueri poſſem vtpote quos ſenſerim famæ meæ grauiſſimos hoſtes, tamen malo hoc tempore cōmunē cauſam agere, quam me ipſum vindicare. Vnica, crede mihi, peſtis eſt in Germania IACOBVS HOSTRATVS, quam ſi reſtinxeris ἴσως πάντα καλῶς, homo præter ingentem ſuam audaciam inſigniter impudens, atq; temerarius. Nolo equidem mihi tantum vt fidem adhibeas. Omnes interroga (ſi libet) per Germaniam doctos viros. Omnes læſit, omnibus æque infeſtus eſt. Quid multa? ſtudioſorum publicus ex profeſſo eſt hoſtis, καὶ τῆς μὲν φιλανθρωπίας. Quare te iterum atq; iterum rogant, hunc vt tua auctoritate compeſcas, & vt vel tacere omnino, vel melius loqui præcipias, cenſorem ſui, non aliorum agat, domui ſuæ conſulat, & iuxta Apoſtolicam doctrinam, non ſit verboſus, non detractor, ſit ſobrius. Quod ſi ita, vt ſperamus, effeceris, polliceor tibi, quod omnes, qui in ſtudiis literarum aliquid conſecuti ſunt, idipſum gratiſſimo, & iucundiſſimo animo acceptum tibi referent. Omni denique ſtudio, diligētia, induſtriaq; ſuas opes in te certatim effundent, ſua ſtudia tibi addicent, ſe ipſos tibi perpetuo deuouebunt. Teq; cum totius orbis commodo, Neſtoriam ſenectam ſuperare optant, vt hoſtibus tuis fœliciſſime domineris, vt fidei Chriſtianæ vtiliſſime præſis. Vale, & hanc legationem noſtram pro tua clementia boni conſulas.

E X-

EXHORTATIO NOBILIVM GERMAniæ per doctiſſ. ingenioſiſsimumque virum Iacobum Sobium, inſignis doctoratus LL. decoratum, ad Illuſtriſſ. Carolum Hiſpaniarum Regem, ac Romanum ſemper Auguſtum deſignatum.

NON miraberis, Chriſtianorum Regum florentiſſime potentiſſimeque Carole, ſi nos noſtræ anxii cum dignitatis, tum ſalutis etiam, conamur admonere, quomodo, noſtra ſponte ac omnium expectatione mortalium in te congeſtum, noſtrum, Romanique populi, atque adeo orbis terrarum, imperium, fœliciter gerere, ac prudenter adminiſtrare & velis & poſſis. Siquidem cum tantam molē imperii ipſe, ſummis plenam curarum ſollicitudinūq; fluctibus, teneris adhuc tuis impoſueris humeris. Nec nos etiam ſine ingenti omnium noſtrum periculo principatum, ac habenas totius Chriſtianæ Reipub. tibi commiſiſſe iudicaremur, ſi alius eſſes, quam te omnes eſſe ſciunt, atque pertinaciſſime adſerunt. Quippe cum totum id, quod tibi vel officio, vel gratia moti, contulerimus, in noſtram culpam redundaret. Cum non facili momento, ſi quod erratum fuerit reſarciatur, nec rurſus ſine orbis commodo, quod bene inde prouenerit, numeretur. Quod ergo faciendum, ſi ætas ſuppeteret, nequaquam fuerat, id ſi modo omiſerimus, temeritate potius, quam conſilio prouexiſſe te ad tantum imperii culmen, certe poſt Dei immortalis opes maximum, iudicaremur. Æquo ergo Carole, vnica Chriſtianorum ſpes omnium, animo feres, ſi nos noſtrarum ſolliciti rerum, quid è re vtilitateque noſtra, quidque ex tua dignitate fuerit, paucis ceu digito cōmonſtrauerimus, quo tu bene fœliciterq. imperitaſſe nobis, nos recte dicto audientes fuiſſe, præclarumque tibi Imperatoris feciſſe nomen poſteritati dicamus. Neq; verebimur ob id male audiendum tibi, quando tua ea eſt ætas, ea præclara indoles, id virtutis ſpecimen, vt cuique bene monenti potius, quam pernicioſe blandienti aurem præbeas, cum alioqui adoleſcentia proprio affectuū agitata malo, non facile inter vitia, virtutesq; diſcrimen habeat, abiiciendaq; eligat ſæpe, ac reſpuat eligēda. Paucis his ante actis diebus, cum Romanū imperium ſuo gubernatore Maximiliano clariſſimo auo tuo, non ſine ingēti omnium dolore, ac totius orbis incommodo, orbatum eſſet, ſumma excitata animorum ſunt ſtudia, aliis alio imperium trahentibus, intenti tamen omnes in ſeptemuiros illos delectos Heroas, quem tandem ſuis deſignaturi eſſent ſuffragiis, cui ſumma imperii, ceu digniſſimo, excellentiſſimoque imperatori, concredenda veniret. Mirum quanto deſyderio, quam vnanimi popularium voto poſtulabaris. Te ſenes auebant, te expectabat viridior ętas, te proceres canebant, te prædicabant plebei. Nulla præterea non fuit Reſpublica quæ non libens, ac gratulabunda tuum videbatur ſubitura iugum. Nec minus fuere propenſæ voluntates in Carolum, nobilis illius Sueuici exercitus, egregii Germanicæ libertatis vindicis, impotentis tyrannidis pulchri punitoris. Vixdum enim illi alium videbantur paſſuri Romanum regem, quam te Carolum, trium clariſsimorum vna ſerie Romanorum imperatorum nepotem, fœliciſsimum ante ſe regum omnium, ut cui ſine bellis, ſine ſanguine, ſine cladibus, tot incruenta contigerint imperia, tot ſubditę ſint nationes, tot pareant populi. Quippe qui ad orientem Danubium teneat, in meridie Ionium mare, ac Siculum fretum, cum ipſa Trinacria, ac non exigua Italię parte, poſsideat Qui in Hiſpaniis Aphricaq; cum Herculis columnis occidentem cuſtodiat ſolem. Poſtremo in Oceano ac mari Germanico ſeptemtriones conſpiciat. Nec quietiores etiam Heluetii bello geniti, videbantur, qui vt te regem conſpicerent Chriſtiano imperantem circulo, non laboribus, non ſanguini, non vitæ deniq; ſe parſuros polliciti. Quod ergo bonum, fœlix, fauſtumq; ſit, tibi, nobiſq; omnibus, te te inclyte Carole, deſiderare mortalibus, libero Germanorum nate ſtirpe, deſignatum Rom. regem. IIII. Kal. Iulii, cum votis, ac precationibus in Deū opt. max. plauſu, & gaudio erumpentibus lathrymis, concor-

concordi cœleſtium voluntate, ſeptem virorum ſuffragio, ſuſcepimus, dantes accipienteſq; vltro ac citro beneficiorũ cumulos. Abs te ſcilicet, vbi, vt pius patriæ pater, ac princeps noſtræ Reip. temonem recte gubernaueris. Contra, vbi nos pro incolumitate, ac ſalute optimi principis, non ſæui domini, opes, ſanguinem, ſpiritus, profuderimus. Memineris ergo obteſtamur, te aſcitum in principatum, non tyrannidem, quem ita demum rectiſſime, diutiſſimeq; ſuſtinueris, ſi plus virium tibi in amore noſtrum, quam timore poſueris. Amor ſiquidem perpetuum fert principem, timor vero inuiſum è medio tollit. Sint Phalarides tibi, ſint Dionyſii, ſint ſuperbi Tarquinii, ſint Nerones, ſint Caligulæ, ſint noſtra etiã tempeſtate ceruina illa cornua recenti exemplo. Sed quomodo nos id de te timere in animum ducere poterimus? qui auos habueris paternos Auguſtorum, atque adeo mortalium omnium clementiam longe ſuperantes. Vnde impetrare nihil æque, atq; delictorum ſummam impunitatem facile fuit. Nec tamen vt conniueas volumus, verum clementiæ mixtam ſeueritatem expoſcimus. Sonteis, ne ſcelera ſuperent, punias, ſua cuique cum diſcrimine des præmia. Non iis, qui quæcunque dixeris, feceriſque laudauerint, qui te à pedibus ſemper ſecuti fuerint, qui cum admiratione quæ ore, vel leuiſſima quæque, temere lapſa, exceperint, qui fiſcum tuum locupletare, miſerorum flentiumque ratione non habita, ſtuduerint, qui iocularia exercuerint, qui maiora expiſcaturi, munuſculis onerauerint, qui oratoriis phaleris te deum fecerint. Sed qui aliquando errantem ſerio increpauerint, qui domi potius, foriſque ſalutem tuam quæſierint, qui ſalubria tibi, tuæque Reipublicæ ſapienter libereque admonuerint, qui bono modo diuitias tibi conquiſierint, qui in ciues eas auidius contulerint, quã inde emunxerint, qui morum grauitatem diſciplinis coniunxerint, qui proprio relicto, tuum patriæque commodum amauerint. Ea vero quam optime fient, quando quæ vere maximo facienda principi, ipſe feceris, adulatorem videlicet, principum communem peſtem, ab amico diſcreueris; cognitumque abs te reieceris, vel maxime præeunte ac iter commonſtrante grauiſſimo, doctiſſimoque Plutarcho, Imperatoris optimi Traiani optimo præceptore. Tuis item præceperis, ſuis contenti ſtipendiis, abeant, non eos, qui tuam implorauerint opem, qui ad te non aliter, quam ad ſacram anchoram, & parentem communem, & protectorem confugerint, ſpolient mutilentque, vt ſatius etiam fuerit, vel omnia perdere, vel patria exulare, vel ad hoſtes confugere, quam tantis laboribus, tantis impendiis, tantis periculis, ſaltem principis fruſtra toties & tam diu poſcere congreſſum, id quod profecto maxime vulgi animum à principe auertit. Adeo Regem, vel malum, comem ſaltem, plebs æquiore tolerat animo. Ita apud Syracuſas arreptam tyrannidem, conſtans Populi Romani amicus & ſocius Hieron. in mite legitimumque conuertit imperium, cum ipſo habitu, benignitateque à cæteris ciuibus nihilo videretur differre. Pateat ad te aditus, pateat cuique ſua tibi aperiendi facultas, da ſupplicantibus digna reſponſa principe, aut ſi id per occupationes nequis, eos ordinato, non qui pecuniam tuorum quærant, ſed ſalutem. Audi obſecramus quid Philippo Macedoni contigerit, ad quem cum anus quædam confugiſſet, ſui negotii audiendi poſtulans locum, illo non vacare ſibi reſpondente, inquit, ergo nec regnum quidem dignum habet principem, qui tuos non audias. Sed quid hoc? non petimus vt nobis æqueris. Tuam ſuſtine, ac auge potius dignitatem maieſtatemque, inter mortales plane diuinam, modo cogitaueris tantum velle prodeſſe, quantum poſſis, vt ſentiat patria non maieſtatis fuco duci te, ſed ope iuuari. Id etenim, quod alioqui à cœleſti, immortalique petimus deo incolumitatem videlicet & fœlicitatem, id & à te tanquam Dei vices in terris gerente, expoſcimus. Non, vt paupertate noſtra tuas opes auctas arbitraueris, non, vt fœlicitate, aut potius opulentia, tuæ detractum potentiæ credideris, verum iudicaueris, potius nos tuarum diuitiarum cuſtodes eſſe, & quæſtores, noſtraque omnia in tua, vbi opus fuerit, neceſſitaſque poſtulauerit, futura poteſtate. Lycurgus ille Lacon Cyro Perſarum Regi, videre cupienti gazam regiam, ciues eius aſſeruatores oſtendit. Crœſus etiam victus, cum interrogaſſet, quid ſibi militum ille in capta vrbe tumultus vellet, Cyro reſpondente, vrbem eos belli iure diripere, quare, inquit, tua diripiunt? & Rege, & vrbe in tua

existen-

exiſtente poteſtate? Hic animum adiicias obteſtamur o Carole, o patriæ pater, o fauſto nominate Auguſti nomine, atque tandem amoueas, oblitetes, quibus, tua parens Germania, tua alumna, quæ nato primum vitam, deinde & benigna alimentum præbuit, quæque modo vt ſe tuearis, vt ſibi præſis, ad te confugit potiſſimum, male diu audiuit, maleque infamis fuit, latrocinia videlicet, & rapinas. Rara enim hucuſque tuta itinera, rara peregrinantium profectio, non incolæ, non ſecuri aduenæ. Atq; adeo non plebeiorum id ſolum eſt facinus, verum ſolo nobilium nomine. Ii enim cum ignaui fuci ſint, ſoli dediti inertiæ, ſoli crapulæ, ſoli ſui patrimonii decoctioni, congerentes alias apiculas & mella, & flores, vnde tandem ſuſtineri Rex poſſit, proſternunt, ſpoliant, trucidant. Horrendum reuera facinus, nec cuiq; bono ferendum principi, per orbem tute peregrinatos, in ſola ſpoliari, nec ariqueGermania. Acceſſit ad hanc priuatam Germanorum inſaniam publica totius Chriſtiani orbis rabies, ſua in ſemet ciuilia conuertentis arma, & quæ bella in hoſtem Chriſtiani nominis vertiſſe debuiſſent, iis communi furia ſeipſos ad internitionem vſque confecerunt. Numeretur (heu dicendum nephas) princeps quiſquam, numeretur natio, numeretur Reſpublica, numeretur vel pagus, qui non horrido atrocique bello ingentem ſenſetit cladem. Alii ex nobis bonos amiſimus principes, alii parentes, alii liberos, alii iocundos aſſuetoſque penates, alii quicquid præterea charum antiquumque habuimus. Et quod (o dolor, o nephas, o dominandi fœda libido) deteſtandum fuit magis, principem religionis paucos ante annos IVLIVM nacti, qui cum præter alia parum Apoſtolico digna commiſſa viro, Chriſto auctore pacis aſſertor eſſe debuiſſet, ſummæ eſſe ſibi gloriæ putauit, ſi Chriſtianos ipſe omnes in mutuam concitaſſet cladem. Sed quid hæc modo? ipſe ſcis generoſiſſime Carole, quam bene conſuluiſſet nauiculæ turbulentus ille, ac temerarius gubernator, ſi tranquillo potius quam æſtuanti eam commiſiſſet freto. Putauit homo ille, pietatem eſſe maximam, ſi Romanam eccleſiam pernicioſis diuitiis, profanis ditionibus, per fas, nefas, fracta, diſciſſa, rupta fœdera, gladios, ſanguinem, mortem Chriſtianorum, contemeraſſet potius, quam collocupletaſſet. Quo nihil impium magis Chriſtianum, vel ethnicum etiam pectus potuiſſet concipere. Tu vero ſi nobis, tibique conſultum eſſe volueris, nihil pace credes antiquius, nihil pulchrius, nihil melius. Illa enim te fouit, illa tot tibi incruenta tradidit imperia, illa vnanimi omnium voto paulo ante te Regem moderatoremq; orbis conſtituit. Quibus ergo artibus imperium id cuſtodire melius, quam pace potueris? Nemo profecto nemo, qui inficias eat, iis artibus optime ſeruari imperia, quibus parantur, nimirum pace. Mala reuera beſtia bellum, efferatum initium, triſtem, ac vere tragicum exitum habet nec victori grata, nec victo, dulce ſaltem inexpertis. Ea ſolet mortalium eſſe cupiditas, vt nunquam expleatur. Habenti adiiciendum ſemper, maxime in impetiis. Tu vero præclariſſime egeris, ſi id cogitaueris, quod tritum vſu habet prouerbium, Spartam adeptus eam adorna. In alienis occupandis, inuadendisq; ditionib⁹, ipſe tuas, ceu ludo, deponas oportet. Si alea recte, & ad votum ceciderit bene eſt, iam victor, iam triumphator appellaris. Sin contra, id quod plerumque ſolet, euenerit, is qui paulo ante nationibus, gentibus, regibus imperaſti, alieno cum ſumma & clade, & ignominia, ſeruies victori domino. Et vt inconſtans bellum fortuna verſat, bene ſaltem ageretur, ſi non mors quoque cum vita commutanda veniret, ac ita demum, patria ſuo orba principe in medio hoſtibus diripienda, deuaſtandaq; relinqueretur. Nec hic exempla quætenda. Omnes hiſtoriæ, omnes annales, ipſa etiam noſtra ætas innumera ſuppeditabit. Ex quibus tamen vnici ac eiuſdem domeſtici, auitiq; memineris. Carolus Burgundionum Dux, auiæ tuæ Diui Maximiliani coniugis pater, ſi ſuis contentus, aliena oppugnare deſtitiſſet, laudatiſſim⁹ profecto princeps, infœlicem nō oppetiiſſet mortem. Inuidebunt tibi aliqui, grauemq; credent te ſibi imminere. Satius tecum agitur, malumus inuidia vrgeri te, quam commiſeratione deplorari. Illa fortunæ, hæc miſeriæ comes eſt. Quod ſi per illos neceſſatio bellum gerendum tibi, ſi is hoſtis propulſand⁹ finibus, tu quam potes minimo tuorum malo, minima Chriſtiani ſanguinis profuſione, quam ocyſſime finias, nec cauſas ex cauſis, nec ex bellis bella cumulaueris.

Porro

Porro ſi bellica gloria feruido, aciuuenili conſederit pectori, ſi generoſum animũ iniuriæ ſtimulauerint, ſi dilataſſe fines pulchrum duxeris, recte egeris, ſi non in tuorum viſcera arma cõuerteris, non in tuæ Reipublicæ principes diſcordiarum ſemina conieceris, quo nihil poteſt eſſe fœdius, ac pernicioſius, magiſq; à patriæ parte alienum. Habes alicunde ſatis vberem gloriæ campum. Vrgent ſemper infeſti Aphti ad occiduum verſi ſolem, vrunt Scythæ, inſultant Thraces, minatur grauiſſimus Aſiæ dominus, truculenti omnes Chriſtiani nominis hoſtes, quos niſi compoſita prius inter tuos pace abſterrueris, breui in penetralibus tuorum ſenties regnorum. Et quoniam illo neceſſario bellum ſit traducẽdum, ſatius fuerit, illorum vri agros, abduci pecora, diripi prædas, dirui muniriones, incendi ciuitates, quam ea omnia, atq; his indigniora multo, in noſtris ſentire finibus.

Habes duces ſagaciſſimos, promptiſſimos milites, nec minus bello peritos. Neque nos, vbi ſigna occinuerint contabimur, quin te alacres ſequemur, ſanguinem ſimul cum vita poſituri. Nec te hoc loco ſolliciter, quis in hos vſus pecuniã belli neruos ſit adminiſtratur, non opus fuerit noſtris, hoc eſt, Germanorum, Hiſpanorum ſumptibus id geri bellum, cum tot annis, immo ſæculis, immenſam pecuniarũ molẽ in eum vſum Romam certatim contulerimus. Cum multarum, opulentiſſimarumque ditionum imperium, ob id Pontifex maximus paulatim occupauerit, atq; poſſideat, qui alioqui Petri, hoc eſt, Chriſti vicarii, ac eius, cui neq; argentum, neq; aurum fuit vnquam, hæres extiterit. Is tibi rationem ſubducat Annatarum, indulgentiarum, vectigalium, quæ omnia ſummi Pontifices hoc ſaltem prætextu, ac in nullum alium vſum, præterquam hoſpitalitatem, miſericordiæque opera, Cæſaribus conniuentibus, cuſtodientium nomine ſubleuarunt. Iis ergo acceptis pecuniis, Pontifice ad altaria ſua gerente, (quando incruentum penitus Petrum in horto dominus, condito ad vaginam gladio eſſe voluit, agnoſcereq; linguæ tantum mucronem, quo per ſpiritum, ac Dei verbum credentium in domino corda feriret) bellum fœliciter fortunateq; aggredere, expleturus tandem nepos, quod tantopere deſiderauit Auus. Quod ſi eam diſtractam apud Pontificẽ inueneris pecuniam, neq; in hos vel conuerſam, vel ſeruatam vſus, quid obſtat: cur ipſe tuo, hoc eſt, Romano imperio, tuis ditionibus manus inicere non poſſis? atque ad te reducto Italico (vnde potiſſimum nomen Germanica partum virtute habes, Auguſtusque appellaris) imperio, expeditionem ingredi? Male ſiquidem depoſitum illic concreditur, vnde nihil redditum iri ſperaueris. Sperabimus enim tum, Chriſto IESV auctore fœliciter glorioſeque Chriſtiani ſanguinis hoſtes, tuæ ſubdituros manus ferulæ, aperturosq; triumphanti tibi, Triumphatoris Chriſti ſacra ſepulchri adyta. Agnituros quoque Ieſu Chriſti, veluti piæ oues, piam paſtoris & vocem, & ſtabulum. Nec hoc male Pontificem habere debet, ſi nos paulo liberius loquamur, id quod è re Germaniæ fuerit. Quippe cum videamus, indoleamusque tandem ad viuum exugi pecunias nobis, emungi miris artibus ſubſtantiam pauperum, nec quidpiam, quod equidem ſciamus, interea vel in Chriſtiani nominis hoſtes expendi, vel ad augenda pietatis opera conuerti, ſed heu abſurdum ductu, noſtrorum opibus, quas multis ſæpe ſudoribus partas conſtat, Itali homines in ſuas voluptates abutuntur, quantoque iam quiſque Pontificum pluribus oneratus eſt neceſſatiis, tanto plus venit expilanda Germania, quaſi ea ſola ad explendam Italorum famem expoſita eſſe debeat. Et quod omnium maxime indignum putamus, eo nomine quoties in Italiam venimus, peſſime audire cogimur, tanquam ſtolidi ebriique, non abſque magna noſtra contumelia, ſed quam noſtra ſtultitia optime promereretur. Verum hæc omnia immeritis nobis à Pontifice imponi dolemus, cui ſupra alias nationes ſemper fuimus fideliſſimi. quo factum eſt, vt feramus vtcunque eo proceſſiſſe tuorum maiorum humilitatem, vt quoties Imperatorem accipiendæ coronæ gratia Romam accedere contigerit, eum iniecta ad frænum manu, Pontificis mulam ducere oporteat. quod quidam etiam auſi ſunt libris commendare. Feramus etiam vt Imperii coronam Pontificiis pedibus ſuſcipias, quanquam id nonnihil indignum videri poſſit de Imperatore, vt ſine cuius auctoritate olim nulli creabantur Pontifices, cui etiam, veluti Pontificis collegæ, alterum commiſerit dominus gladium.

Cum

Cum & ſanctus Samuel à Deo electus propheta diuina iuſſione ſuper caput Dauid Regis, oleum benedictionis, manib⁹ infuderit, nõ pedibus. Feramus item vt oſculeris eius pedes, qui vicarius eſt, & imitator illius, qui ſuorum diſcipulorum pedes & lauerit, & oſculatus fuerit, quique illius ſucceſſor eſt, qui corruentem ad pedes ſuos Cornelium centurionem, tum etiam Ethnicũ, ſurgere iuſſerit, inquiens, homo ſum quemadmodum & tu. Ferenda hæc omnia, maxime, quia ſpeciem habent pietatis, & debetur hoc Chriſto, debetur Chriſti vicario, quanquã neq; diuina lege iubetur, neq; eccleſiaſtica ſanctione, aut ſanctorum patrum communi auctoritate ſtatuitur, ſed potius tolerantia quadam tuorum maiorum (qui digniſſimorum virorũ ſanctimoniam vitæq; integritatem admirati in tantum ſe ſummiſerũt) in conſuetudinem irrepſit. Atque eo quoque æquiori animo, quod hæc corporis & ſenſualium incommoda cenſentur. Verum quod infeſtius nobis, maleque nobiliorem hominis partem habet, nullo deinceps pacto (ſi omnium ſaluti conſultum volueris) ferendum. Vt quod ab Italis in noſtra graſſatum ſit ſacerdotia, in noſtras, noſtrorumque ſæuitum animas. Parentum ſiquidem noſtrorum in Deum Optimum Maximum pietate, quo multæ Chriſto lucrifierent animæ, ſacerdotia magno per Germaniam conſtituta numero, ac dotata egregie, vidimus modo cum irrecuperabili iactura, peſſimis, indoctiſſimisque agaſonibus, lenonibusq; in prædam venire, ita, vt nulla ſalutis vel minima habeatur ratio. Solumque id æſtimetur quantum redituum habeant, quantumque pendere quotannis beneficia poſſint. Quo factum eſt, vt vnus arripiat omnia, vnus deglubat peſſimus per feneſtram ingreſſus latro, diuinus relinquatur cultus, non ſuo pane inops paſcatur plebecula, exempla introducantur peſſima, intereant miſerorum animæ. Quibus demum omnibus nulla alia obuenire ratione poteris, niſi tandem auctore Leone Decimo ſeuerum diu intermiſſum indicas concilium, quo vno adhuc labenti Reipublicæ ſubueniri poteſt, alioqui deploratæ. Sed illa o Carole pene prætereramus, quæ ſummam in hac parte tenent, vt legibus ſcilicet pulcherrimo pacis operi animum adiicias. O ſi videres quot technæ, quot limæ abſolutiſſimo iuris corpori pernicioſe, ac calumniæ tantum cauſa ſint adiectæ, ac improbe indies ſine modo confingantur, adeo, vt cuique ſatius fuerit cauſa cadere, quæ habeat amittere, in nexum corpus tradere, quam lites ſequi in quartum traductas hæredem, ac tum demum ſummi iuris ſummam expectare malitiam. Iuſtinianus Cæſar, qui in pandectarum libros, veterum cum delectu digeſſit leges, iam tum ſuo tempore nimium cumulatas queſtus, auctasque in immenſam verſuum multitudinem, quæ non tam iuſtitiæ, æquitatisq; indicarent iter, quam quæ confuſione inuoluerent, diſſimilibus, diſſentientibus, contrariisq; etiam legibus, ipſe ergo, ſuis dato negotio, vt quæ eſſent parum recte, eas tollerent, ac immutarent, quam optimas excogitarent, quæ bene conſtitutæ eſſent relinquerent. In leges conquirerent, quæ & iuſtæ eſſent, & Reipublicæ conducibiles, & inter ſe conſentientes, quæ lites parerent pauciſſimas, exortas vero ocyſſime finirent. Nulli deinde mortalium ius eſſe voluit, commentarios in leges conſcribendi, interpretandique eas, niſi imperatori, neminem rectius interpretari leges poſſe, quam illum, vnde profectæ fuiſſent iudicans. Siqui vero præter Imperatoris edictum id temere conarentur, ipſos crimini falſi, libros vero ignib⁹ voluit eſſe obnoxios. Quod ſi modo, in corpus reducta anima, Iuſtinianus in vitam rediret, in-[illegible] e veſtigio cauſa, non aliquot tantum verſuum millia, verum libros plurimos ineptiſſimos, falſiſsimosque cum ipſis auctoribus ignibus concremandos mandaret. Tui ergo muneris erit Inclyte Auguſte, plebi tuæ proſpicere, ſacratiſsimasq; leges, ſine quibus iuſtitia coli, Reipublicæ durare, humana ſocietas tueri nullo pacto poteſt, perpurgare, quæ ſuperflua abiicere, quæ vana ac futilia antiquare, quæ obſcura illuſtrare, quæ recta eligere, controuerſias breui finire, nec ad gratiam, aut odium iudicare, neque ſecum pugnantes ſententias ferre, atque eos qui in iuſtitiam deliquerint iudices, ſuis ac meritis pœnis afficere. Quæ omnia te nobis, nos tibi addictos reddent ſubditos, firmabuntque ita omnia, vt non ſit periculum, quin breui florentiſsimum, firmiſsimumque habiturus ſis imperium, iuxta armis ac legibus

pulchre ornatum, perpetuum tibi, ſanctum nobis, hoſtibus formidabile, gratum vicinis, memorabile poſteris. Quod ita regat & gubernet is, qui id tibi ſine clade ac ſanguine concredidit benedictus in ſæcula Deus. Amen.

Francofordii interregno electoribus Rom. Imperii in demortui Diui Maximiliani Imperatoris locum, Carolum nepotem ex Philippo filio Hiſpaniarum Regem, Romanum Auguſtum deſignantibus, finito, iubentibus nobilibus. An. M. D. XIX. pridie Calendas Iulii.

LEGATIO AD CÆSAREM CAROLVM V. HISPAniarum Regem, à Principibus Electoribus Romanum Imperium ei deferens: qua functus eſt Illuſtriſſ. Princeps Federicus Comes Palatinus, in Molendino Regio, vlt. Nouemb. anno M D XIX. dicente Bernhardo Wurmſero IC.

TRADVNT Philoſophi ac ſapientes viri, ſacratiſſime Cæſar, Auguſte ſereniſſime, ac inuictiſſime, Hiſpaniarum Rex Catholice potentiſſime Princeps, ita hominum naturam comparatam eſſe, vt alios imperare, alios parere, & obedire neceſſe ſit. Sed ad hos imperandi dignitas ſpectat, qui ingenii acumine, virtutisq; præſtantia, & conſilii magnitudine cæteros antecellunt, qui iuſtitiam complectuntur, & nihil magis quam communem hominũ, ac Reip. ſalutem ſequuntur. Qui belli gloria, & pacis tranquillitate, ita gubernandi rationem moderantur, vt nihil ſit, quod ab eis non laudabiliter ſplẽdideq; geratur. Tales ſacratiſſimos Romanorum Imperatores progenitores tuos ſereniſſimos, ac potẽtiſſimos Reges anteceſſores ſplẽdidiſſimi ac glorioſiſsimi tui generis auctores, ac præcipue diuum Maximilianum, ſacratiſſimũ Rom. Imperat. Auum tuum clementiſſimum, piæ ac præclariſſimæ memoriæ, qui & Rempub. Chriſtianam optime fulſit, & auxit, procul dubio ſemper fuiſſe cognouim⁹, ſemper te, quantum in hunc vſq; diem noſſe datum eſt, & animaduertimus, atq; per omnes ætatis tuæ gradus cõperimus, & multo maxime poſthac fore ſine dubio confidimus. Nullas deniq; res tibi deeſſe conſtat, quas ille oratorum Princeps Tullius optimo cuiq; Imperatori neceſſarias eſſe profitetur, ſcientiam rei militaris, virtutem, auctoritatem fœlicitatẽq;. Ad hæc accedant pulcherrima tuæ naturæ lineamenta, egregia corporis tui præſtantia, ac habitudo. Quapropter ſacratiſsime ac inuictiſſime Cæſar, cum poſt diui Maximiliani ſacratiſſimi Romanorũ Imperatoris aui tui, piæ & fœliciſſimæ recordationis, quem Deus optimus, maximus, à quo cuncta procedũnt, ex hac vita ſuperiori anno ſuſtulit, proh dolor, vniuerſæ Reip. Chriſtianæ luctuoſam ac doloroſam mortem, ſub interregno de morte Francofordiæ comitiis debire indictis, de totius mundi, ac Imperii gubernatore deſignando tractaretur, Reuerendiſſimi ac Illuſtriſſimi Principes Septemuiri, ſacri Romani Imperii Electores, integritate, ſapientia, omni deniq; virtute inſignes diuina prouidentia, Dei optimi maximi nutu, beneficioque, non ſine dextro quodam numine, ac obuia quadam fatorum beniuolentia, meritis ac virtutibus tuis iuſtiſsimo rectiſsimoque prudentiæ ſuæ examine, accuratiſsime circumſpectiſsimeque appenſis, in ſua ampliſsima, illuſtriſsimaque ſeptemuira perfectione, abſoluto collegio, te Germanum Principem, tanquam inter idoneos pace & bello maxime idoneum, quique virtute ac fortuna cæteros omnes antecellas, te (inquam) Regem Carolum Maximum, vnanimi atq; concordi ſuffragio votoq;, in Romanor. Regẽ, futurum Imperatorẽ, totius orbis moderatorẽ, & huiuſcemodi auguſtiſsimi Imperii molẽ ſubeundã, tolerandãq;, merito deſignarunt, ſublimarunt, Electionisq; decretũ in tuam perſonam edixerũt. Quod vt tuæ ſacratiſsimæ Cæſareæ Maieſtati exhibeatur, offeratur, ac inſinuetur, Illuſtriſſ. Principẽ Fridericũ, Comitem Palatinum Rheni, Bauariæ Ducẽ, de te & ꝓgenitoribus tuis quã optime meritum, magnificũ Paulũ de Armsdorff, auratæ militiæ equitẽ ſtrenuiſsimum,

mum, ac me, celſitudinis tuæ deditiſſimos obſequentiſſimòsque humiles ſeruitores deſtinarunt, ac deputarunt. Ob cuius faſtigii aſſumptionem, ac poſteaquam apud Germanos increbuit, Diui Imperii Principes Electores, omnisque Germaniæ nationis ſtatus auguſtiſſime Cæſar, quanto nunc gaudio, quam admirabili ac ingenti affecti ſint animorum lætitia, nulla vis ingenii, nullius eloquentiæ copia, nullius ornatiſſimæ orationis ſplendor explicare valet. Tuæ igitur ſacratiſſimæ Cæſa. maieſtati, Imperii Electores plurimum gratulantur, ineffabilem omnipotentis Dei gratiam comprecantur, vt tibi longa annorum curricula, Neſtoream ſenectam, fœlicitatis incrementum, ac proſperum tribuat vitæ curſum, vt diuino conſilio, ac tua prudentia, cum totius orbis commodo, hoſtibus tuis fœliciſſime domineris, Reſpublica Chriſtiana optime gubernetur, augeatur, ac infidelium immanitas ſuperetur. Quippe ſacratiſsimam Cæſaream tuam Maieſtatem, verum ac potentiſsimum orbis dominatorem, Catholicæ propugnatorem fidei, Regem regum, Chriſtianæ Reipublicæ ſtabile firmamentum, ac ſingulare refugium, Reuerendiſsimi Illuſtriſsimique principes Septemuiri, Sacri Romani Imperii electores, te non modo Carolum magnum, ſed & ter maximum, vt optimos ac obſequentiſsimos Imperii Principes decet, venerantur, tibi debitam ac congruam fidem, obedientiam, humile obſequium, honorem, ac amoris ſinceritatem exhibent, pollicentur, & vt ſub tua iuſtiſsima protectione prorſus ab omni iniuria, ac violentia defendantur, magnopere efflagitant. Se, ſuaque dominia, principatus, opes, facultates, erga tuam ſacratiſsimam Cæſaream Maieſtatem, cum humilitate gratioſiſsime commendatas eſſe cupiunt, atque adoptant. Præterea ſacratiſsime ac inuictiſsime Cæſar, cum iam dicti Principes Imperii Electores, te Germanum Principem, dignum imperio & merito iudicarunt, tibi tantam molem totius orbis ac imperii moderamina, habenasque tradiderunt: ſupereſt ſi Chriſtianæ Reipublicæ, ſi ſacri Romani Imperii, ſi dignitatis tuæ ac communi omnium Germanorum ſaluti, ac honori conſultum eſſe velis, vt ſine mora verſus patrium ſolum Germaniam tuam nobiliſsimam, quantocius iter arripias, vt ea præſentia tua illuſtrata, libera ab omni inſultu, perniciéque hoſtili, proſpere, fœliciter, gubernetur ac tueatur. Ad quod peragendum, ſacratiſsimam tuam Maieſtatem Reuerendiſsimi ac Illuſtriſsimi Principes, ſacri Romani Imperii Electores, omnisque Germaniæ nationis ſtatus maximo cum deſiderio exhortantur, efflagitantque. Tuæ igitur ſacratiſsimæ Cæſareæ maieſtati hoc D. Imperii Electorum decretum cum humillima ac debita noſtri commendatione exhibemus, offerimus, atque præſentamus. DIXI.

Sacratiſsime Cæſar, Reuerendiſsimi, Illuſtriſsimique Principes Imperii Electores, Illuſtriſsimo Principi Friderico hic præſenti, ac nobis, quædam ſecreta Imperii maxima importantia, coram ſacratiſsima Cæſa. maieſtate tua ad partem referenda commiſerunt quæ ſuo loco & tempore, eidem congrue & opportune explicabimus.

RESPONSIVA ORATIO EXCELLENTISSIMI ET *magnifici D. Mercurini Albonen. de Gattinaria, Cæſareæ & catholicæ maieſtatis ſupremi cancellarii, vtriuſque iuris doctoris & militis, habita poſt præſentationem decreti Electionis parte Principum Electorum ſacri Rom. Imperii, die S. Andreæ, vltima Nouembris M.D.XIX. in Molino Regio prope Barchinonam.*

SACRATISSIMA Cæſarea & catholica Maieſtas, ex iis quæ nunc tum verbo propoſita, tum ſcripro oſtenſa fuere, iam imperialis aquilæ effigiem cernit. Quemadmodum enim ipſa imperialis Aquila biceps figuratur, velut orientem & occidentem ſpectans, ſic oratio hæc, parte Principum Electorum ſtylo elegantiſſimo perorata, ipſumque electionis decretum ſcripto æditum, bicipiti tamen quadam principaliori ſententia concepta ac diſtincta videntur. Altera quidem occidentes ſolis tenebras afferente, dum luctuoſum diui Maximiliani Cæſaris obitum recenſet, atque commemorat. Altera vero orientis ſolis radios deſignante, dum ſacri Imperii reſtaurationem per huiuſce electionis decretum enunciat, atque promulgat. Si igitur caput primum amplectentes occidentem ſolem, ipſiuſque Maximiliani Cæſaris obitum iterum deflere tentabimus priuatam ſimul ac publicam iacturam reminiſcentes, conſolidatum quaſi vulnus renouare videbimur. Iſtudque Vergilianum nobis occurret, *Ante diem clauſo componet veſper olympo.* Quis itaque mors ipſa lacrymis, ſuſpiriis, ſeu ſingultibus nequeat reparari, reſtabit bene actæ vitæ ſolatium, qua ab huius ſæculi ærumnis, ad perennem vitam aſſumptus cenſeatur, vt ſic non mortuũ Maximilianum, ſed perpetuo viuentem, nec per eum occidiſſe ſolem, ſed ſui orbis curriculo in nouam ac veram lucem tranſiuiſſe dicamus. Secundum autem orientis ſolis caput, hunc videlicet vniformem Electorum cõſenſum, in perſonam ſuæ Maieſtatis nulla ambitione, ſed diuino quodam nutu collatum. Licet iam per ſuos omnes procuratores, & nuncios acceptatus dicatur, ita tamen Maieſtas ſua ſuſcipiendum, ac complectendum duxit, prout Diuus Cæſar Auguſtus, qui primus ad imperium, ſenatus, populiq; Romani conſenſu, aſſumptus fuit. Dum enim per Valeriũ Meſſalã à ſenatu miſſum is ſalutaretur. *Quod* (inquit) *fælix, fauſtumq; ſit tibi domuiq; tuæ Auguſte, Senatus conſentiens cum populo Romano, te patrem patriæ conſalutat.* Glorioſam hanc ſalutationem Auguſtus nequaquam inſolenter accepit, ſed illachrymans ob pietatem, & gratiam ſenatus erga ſe, reſpondit. *Compos factus votorum meorum, Patres conſcripti, quid habeo aliud quam Deos immortales precari, vt conſenſum veſtrum in Reipublicæ quiete, & ſalute ad vltimum vſq; finem perficere liceat.* Sicque profecto Maieſtas ſua ſacratiſſima Deo Optimo, Maximo, ipſiſq; Electoribus ad id diuinitus inſpiratis, pro tanto munere (ne dicam onere) in ſe collato, gratias agens, id ſolum ab altiſſimo gratiarũ omnium exhibitore expoſcendum, ac exorandum cenſet, vt huiuſmodi Electorum decretum, ipſumq; onus iniunctũ ita explere liceat, vt diuino ſatisfiat obſequio, Reipublicæ conſulatur, ſacrum imperium reſtauretur, Chriſtianæ Religioni incremẽtum accedat, Apoſtolica ſedes ſtabiliatur, ipſa Petri nauicula diu fluctuãs, in ſalutis portũ deducatur, perfidorũ quoq; Chriſtiani nominis hoſtiũ exterminatio ſequatur. Hincq; ipſa Saluatoris ſententia impleatur, vt fiat vnum ouile, & vnus paſtor. Cum autem ipſis ſacri imperii Electoribus pro re tanta, non ſolum meritas gratias agere, ſed & debitas referre laudes iubeamur, lapideo quaſi ac impenetrabili ſigno obiecto; proprio ictu repercutimur. Dum enim has Electorum laudes prædicare conamur, eorumq; prudentiſſimum conſilium, diligentem præteritarum rerum cognitionẽ, ac examinationem, æquam pręſentium moderationem, necnon perſpicaciſſimam futurorũ conſiderationem oſtendere cupim⁹: cogimur profecto has Electorũ laudes ad ipſius Electi repercuſſionem maturare, vtpote ex quo tanquam ex vero lumine, ipſorum quoq; laus colluſtretur. Quid .n. maiori dignum pręconio Electoribus ipſis tribui poſſet, quam q; ſuo prudentiſſimo conſilio, eũ in Cæſarem deligẽdum,

dum cenſuerunt, quo nullus in vniuerſo orbe maior appareat. Non maior (inquam) animi & corporis dotib⁹, nō origine ac ſanguine, nō amicis & fautoribus, nō regnis & dominiis, nō potentia & diuitiis, non militib⁹, aliiſq; gentib⁹ bellicoſis ad arma cuiuſuis generis capeſcenda paratis, nō equis & armis, bellorumq; machinis, ſine quibus bella geri nequeunt. Quid præterea laudabilius iis aſcribi poſſet, quam quod ex ipſa præteritarū, præſentium, & futurarum rerū animaduerſione, eum Imperatorē futurum decernerent, qui diminutū, ac fere exhauſtū imperiū reſtaurare poſſet, qui implumē aquilam refoueret, renouaret, ac ad propriam naturā deduceret, qui præteritos anteceſſorū defectus suppleret, præſentem ſtatū illæſum cōſeruaret, futuris quoq; ſucceſſorib⁹ oportune cōſuleret. Quid tandē maiori laude dignū iis retribui poſſet, quam q̄ diuino ipſo ſpiritu meruerint informari, & vna voce, vnanimi conſenſu, vniformiq; ſententia, eum ad imperii gubernacula aſſumerent, quem cernerent origine & moribus conformē, Germanum natum, & à Germanis parentibus ortum, ex ipſaq; imperatoria ſtirpe genitum, ætate florentem, corpore prǽſtantem, ac ad quodlibet armorū genus aptiſſimū, agilem, robuſtum, fortem, magnanimū, iuſtum, clementē, ac liberalē, bonis moribus indutum, cæterisq; omnibus virtutibus plene refertum, ac ab omni vitiorum labe penitus alienum, in quo vis eſt magni animi, ſimulq; extare videntur ſeniles mores iuuenili in corpore ſiti, vt ſic eius miniſterio, vtrumq; tempus & bellorum & pacis recte poſſit gubernari, illudq; Dauidicum impleri, vt iuſtitia & pax ſe inuicem deoſculētur. Quanto vero magis huius rei magnitudinem ſpectamus, tanto magis laudandi vires deficiunt, quaſi id opus non humanum, ſed diuinum cenſeatur, quandoquidem imperium à ſolo Deo inſtitutum iura omnia teſtantur, quod & a prophetis enunciatū, & à Saluatore Chriſto naſcente & moriente approbatum, & ab Apoſtolis prædicatum, & ab ipſis ſacris Canonibus ſancitum legitur. Faxit itaq; Deus Optimus, Maximus, vt huiuſmodi imperium ſub Carolo magno diuiſum, & vt plurimum à Chriſtianæ religionis hoſtibus occupatum, ſub Carolo maximo valeat inſtaurari, ad ipſiusque viui & veri paſtoris obedientiam reduci. Sicque electus ipſe Cæſar noſter fœlicior Auguſto, & Traiano melior, qui iam nil aliud concupiſcit, nil ardet amplius & appetit quam ipſorum Electorum votis pro viribus ſatisfacere, iis perſonaliter pro meritis correſpondere, cæteraq; imperii membra viſitare & fouere. Ipſas quoq; ſolennitates de more inſtitutas quamprimum perficere & obſeruare, quod fauente altiſſimo proximo vere futurum ſperat. Reſtat nunc, vt ad te Illuſtriſſimum Principem Fridericum Palatinum Rheni Comitem, in Bauaria Ducem, tuosq; in hac parte collegas, hic adſtantes ſermonem conuertam, id duntaxat enunciaturus, nil gratius veſtro hoc aduentu Cæſari noſtro contingere potuiſſe, tum inſpecta horum qualitate, à quibus hæc legatio eſt iniuncta, tum etiam perſpecta negotii vobis commiſſi excellentia, tum demum ex illa erga te Illuſtriſſimum Principem intima beniuolentia, familiarique conuerſatione, quam ſua maieſtas ab ineunte ætate, ab ipſiſq; teneris annis, tecum habuiſſe dignoſcitur, qua te ſemper benigne complexus eſt, ob tuam in ſe fidem & obſeruantiam diutius expertam, aliasq; virtutes innumeras, quibus etiam apud diuæ memoriæ Philippum patrem, & Maximilianum auum optime claruiſti. Eo igitur quo antea ſolebas familiaritatis priuilegio, deinceps cum ſua Maieſtate vti poteris. Cumque reliqua ſecretiora imperii negotia tibi commiſſa tractare volueris, præbebit maieſtas ſua aures gratiſſimas, req; ſemper ea, qua ſolet benignitate & clementia acceptum, commendatumq; ſuſcipiet. DIXI.

LITERÆ QVIBVS REX CAROLVS ELECTORIbus gratias agit, quod eum Auguſtum deſignauerint.

CAROLVS diuina fauente clementia electus Romanorum Rex, futurus Imperator ſemper Auguſtus, ac Hiſpaniarum, vtriuſque Siciliæ & Hieruſalem &cæt. Rex, Archidux Auſtriæ, Dux Burgundiæ, Brabantiæ &c. Comes Flandriæ, Tirolis &c. Dominus in Aſia & Africa &c. Reuerendiſſimo in Chriſto Patri, Domino Alberto. TT. S. Chryſogoni. S. Rom. E. presbyte. Cardinali & Archiepiſcopo

Moguntino, Sacri Romani imperii Archicancellario per Germaniam, Principi Electori, amico, & Conſanguineo noſtro chariſſimo Salut. & omnis boni incrementum. Reuerendiſſime in Chriſto Pater, amice & Conſanguinee noſter, venit ad nos illuſtriſſimus Fridericus Comes Palatinus ad Rhenum, Dux Bauariæ, Princeps & Conſanguineus noſter chariſſimus & nunciata nobis legatione ſua, Decretum Electionis quo Reuerendiſſima paternitas veſtra, reliquique Principes Electores, nos Auguſti titulis decorarunt, nobis tradidit, quod cum ſummum nominis noſtri ornamentum, firmiſſimum regnorum noſtrorum præſidium, & æternum quendam dignitatis noſtræ ſplendorem, denique maximum qui regi deferri poſſet, honorem cenſeamus decretum, illud ſumma animi alacritate, gaudio, lætitiaque ſuſcepimus, fuitque nobis in eo præcipue gratum, quod communi omnium conſenſu nos Cæſarem deſignaueritis, quod tanta verborum & ſententiarum grauitate, nos ad celſiſſimum Romani Imperii ſolium euexeritis, vt earum pondere rei magnitudinem prope adæquaſſe videamini. Nos autem in primis optauimus, vt omnipotenti, cui omnia accepta referenda ſunt, meritam pro veſtro hoc munere gratiam, iuſtis honoribus & memori mente perſoluere poſſimus. Deinde eum comprecati ſumus, vt hanc imperatoriam poteſtatem, tam Reipubli. Chriſtianæ vtilem, quam nobis decoram eſſe velit. Reuerendiſsimæ vero P. V. cæteriſque principibus electoribus maximas gratias agimus, ſed ita vt maiores etiam habeamus, ac nos vobis memoria huius beneficii ſempiterna obſtrictos fateamur. Hoc autem nobis tam vnanimi aſſenſu veſtro obligatis, præcipuo ſtudio, cura, adnitendum putamus, vt ſacrum Romanum imperium ea iuſtitia, fortitudine & continentia, temperemus, vt æquiſsima manſuetiſsimaque imperandi ratione, veſtrum in nos collatum beneficium vniuerſis gratum, atque probatum faciamus. Ita enim Reuerendiſsimæ P. V. & reliquis Electoribus maiores gratias relatum iri exiſtimamus quam vnquam agere, habere, aut referre poſsimus. Cæterum cum inter reliqua ex ipſo duce Friderico Reuerendiſsimam P. V. Collegaſque ſuos, miro aduentus noſtri deſiderio teneri, hocque omnes vno ore contendere intellexerimus, licet omnia alioquin ad iter noſtrum neceſſaria parabamus, veſtris tamen iis communibus votis inuitati, ita noſtrum aduentum maturare ſtatuimus, vt celeritate eius, & itineris nos longitudinem, atque difficultatem exuperaſſe, & veſtram expectationem præoccupaſſe, noſtramque magnitudinem nonnihil neglexiſſe viſum iri arbitremur. Datum ex Molino Regio, die ſexto Nouembris. Anno domini M. D. XIX. Regnorum noſtrorum Romani, ac imperii primo, aliorum vero quarto.

IN SIMILI FORMA, MVTATIS MVTANdis, ad reliquos Electores ſcriptura fuit.

CHARISSIMO IN CHRISTO FILIO NOſtro Carolo Rom. & Hiſpaniarum Regi Catholico, Leo Papa Decimus.

CHARISSIME in Chriſto fili noſter Salut. & Apoſtolicam bene. Literas maieſtatis tuæ, quibus perſonam ſuam in Regẽ Rom. concordi vnanimique S. R. Imperii Electorum conſenſu, electam fuiſſe ſignificabant in conſiſtorio noſtro ſecreto, coram venerabilibus fratribus noſtris S. R. E. Cardinalibus legi fecimus, quæ talem prudentiã modeſtiamq; præferebant, vt non ſolum à nobis, verũ & omnibus Cardinalibus, eadẽ maieſtas tua plurimũ laudata, & commendata fuit. Nouit ille, qui ſcrutator eſt cordiũ, & cognitor ſecretorũ, quo animi gaudio, quãta cordis lætitia exultauerimus, gratias agentes gratiarum omniũ largitori, qui cum ſit magnus, nec magnis, magna glorioſus operatur in minimis, & ſuperbos terræ humiliãs, vnde timẽtibus gratiam tribuit & honorem. Habita igitur ſuper iis, cum viſis fratrib⁹ matura deliberatione, vt ꝓ tam fauſta fœliciq; electione illius, auctori deo gratias agerem⁹.

Miſſam

Miſſam de Spiritu ſancto, qui Electorum corda illuminate, ac in tuam Maieſtatem dirigere dignatus fuit, in ſacello noſtro, in quo nos & præfati Cardinales interfuimus, per vnum ex eisdem Cardinalibus ſolenniter celebrari, ac per almam Vrbem noſtram ignes, & alia lætitiæ ſigna fieri iuſſimus, in eo, cuius vices in terris (licet immerite) gerimus, confidentes quod ipſe cui omnia & futura præſentia ſunt, eximias virtutes omnes quæ tam in materno, quam in paterno auo tuo fuerunt, in te vno clariſſimas fore, præuidens te fidei ſuæ firmiſſimum futurum præſidium, vtriuſque aui titulis ac honoribus decorare, eorundemque imperij ac regnorum potentatum, & viribus augere merito voluerit. Sperantesque quod tu Euangelici dicti memor, quanto plura in hoc, & maiora in hoc mundo ab ipſius mundi creatore te adeptum fuiſſe cognoueris, tanto humiliorem te reddes, cogitabiſque vna cum magnis honoribus, magna & laborum onera, ingentemque curarum molem ſubijſſe, non ſolum pro Eccleſia matre tua, cuius & ſanctæ Apoſtolicæ ſedis factus es aduocatus, omniſque Chriſtianæ Reipublicæ quiete ac pacificatione conſeruanda, & liga inter Maieſtatem tuam & alios Reges ac Principes, cuius nos caput eſſe voluiſtis, inuiolabiliter ſeruanda. Verum etiam Mahumetica ſecta penitus eliminanda, quæ omnia ſane difficilia, atque ardua efficere, noſtraſque & omnium ſpes de re conceptas, facile implere poteris, ſi vanis cupiditatibus poſthabitis atque contemptis, tuos in dominum cogitatus direxeris eiuſque præcepta & mandata præ oculis & animo ſemper habueris. Ille enim per quem Reges regnant, & Principes imperant, principatus tui ſolium confirmabit, & dabit tibi virtutem & fortitudinem, quibus populos curæ tuæ creditos, tranquille regere & gubernare, inimicis autem reſiſtere, Chriſtianamque fidem ſicut prædeceſſores tui fecerunt, non ſolum ſeruare, ſed & propagare, & quæ ſemper nobis pollicitus fuiſti, re ipſa præſtare atque adimplere poteris. Tu ergo chariſſime fili noſter, cuncta quæ habes, & poſſides à domino bonorum omnium largitore, vt par eſt, recognoſcens teipſum præpara, vt tam pro claris cominentibuſque dignitatibus, & honoribus quibus præter cæteros eluceſcis, & micantiſſimi ſideris inſtar coruſcas, proprijs virtutum meritis parem te reddas, illiſque dignus iudiceris. Quod ſi (vt ſperamus) feceris, te in ſummo Maieſtatis faſtigio poſitum omnes admirabuntur. Indeque nomini tuo præconia veræ laudis accreſcent, & ab altiſſimo Rege (cui puero Reges venientes de Saba plena deuotionis munera obtulerunt) remunerationis æternæ tibi corona proueniet. Noſque Maieſtatis tuæ incrementa non ſpiritualibus tantum, ſed temporalibus etiam fauoribus, & gratijs promouere ſtudebimus, ſperantes in domino, quod noſtram, & dictæ Sedis dilectionem, paternamque beniuolentiam, tanquam gratus ac deuotus filius, corde ſemper atque opere promereri curabis.

Datum Romæ apud S. Petrum, ſub annulo Piſcatoris. Die XVI. Auguſti. M. D. XIX. Pontificatus noſtri anno ſeptimo.

Euangeliſta.

REVERENDI IN CHRISTO PATRIS DOMINI PETRI SVBMONTANI ABBATIS DVNENSIS VNA CVM clariſſimis Heroibus domino Lodoyco à Flandria Gandauorum prætore, domiño Guidone Blasfeldo, & Nicolao Bouſingo, in Hiſpaniam ad Catholicum Regem legati,

ORATIO PARTIM CONSOLAtoria, partim gratulatoria.

LVDOYCO HERTALDIO AVDOMArenſi ſuus Bellocaſſius ſalutem.

*C*ONSTITVERAM *omnem vigiliarum noſtrarum ſupellectilem, publicum iam diu auentem, nomini tuo propediem conſecrare. Verum ita voluere fata, vt iis adhuc in ſcrinio concluſis, aliud prodiret quidpiam nouũ. Nouum certe, ſed infelix: vt cui iam recens nato, nec vrſino more à parente lambi, nec abſolutius à lambente efformari per mortem licuit. Eatenus vero felix, quod pro patre optimo tu illi obtigeris tutor optimus. Tutor me hercle, qualem vel pupillus quiuis deſyderet. Acer ſcilicet atque pius: qui nec maiori pietate, nec acrimonia tuos ipſius fœtus quam alienos ames & defendas. Cæterum quo notior dilectiorque parens nobis fuerit, eo ſolet illius eſſe fœtura iucundior amatiorque. Iucundus tibi olim parens, ſed iucundior illius erit fœtura: duplicem nimirum ex ea fructum percepturo, quod videlicet dum illam audies, patrem adhuc loquentem credes. Defenſione porro ſtrenuiore non vſque adeo opus erit: quum (vt audio) tam Celtiber quam noſtrates vtroque laudarint pollice. Rabulas, Sycophantas, ardeliones, Ludimagiſtrum illum denique, quem mens intelligit, non facio pili, quibus indifferenter bona diſplicent & mala. Suffragia ſubinde noſtra de imperio Hiſpaniarum Regi deſignato, poſtridie luſa, quam nuncius ex Alemannia Barcinonem aduolitabat, precor vt eadem pietate, eadem ſeueritate tuteris. Nec me abſterret, quod tu forſitan nunc mihi, qualiter olim Euripides reſpondit Alceſtidi: Vno ſcilicet die luſa ſuffragia, vno die peritura. Ideo etenim luſa, vt ſi famam nomenque illuſtre merentur, id aſſequantur. Sin autem minus, vt necdum credat me mutum, qui mutum feciſſe gloriatur, quod ſecum amplius rixari noluerim. Quo cum (ita me Dii ament) in gratiam rediſſe ſemper ſum arbitratus, donec iterum viderem dentes ex obliquo in me acuiſſe. Sed abeat, indignus cui Comes Dyonis gry reſpondeat. Vale. Brugis, Calend. Febr. anno MDXX.*

ETSI

ETsi omnis Gallia Belgica, Rex Catholice, dextera rerum tuarum fœlicitate non parum gaudere ac lætari debet, id quoque aſſidue & in ſinu & palam factitat: Flandria tamen tua non ſatis id eſſe rata, peculiari quadam & propria geſtiens lætitia, à ſedibus ſuis pene commota ſua tibi voce gratulatum venire niſa eſt. Verum enimuero quoniam id illi à natura negatum eſt, nos ad Celſitudinem tuam publicæ gratulationis Oratores, & ſui quo ad eius fieri poterit commendatores, horſum curauit tranſmittendos, vtpote qui munus hoc alacriter obeuntes totius patriæ vices adimpleremus. Sed quid imbecillus ego aggredior? Quid anteaquam meo me pede menſus ſum, imprudens attento: Quid adimplere polliceor, quod dum inceptare molior, in portu impingo? Nō fuit certe huius loci authoritas homini in dicendo tam parum exercitato contingenda: quo nihil quam perfectum ingenio, & elaboratum induſtria afferri oportet: niſi benignitate tua, magis quam ingenio meo fretus, idipſum auderem. Grandes enim materias ingenia parua non ſufferunt, & in ipſo conatu ſubinde ſuccumbunt. Grandis imo ingens hæc eſt materia quam aggredior, vt quæ Tullianum eloquium & torrentem Demoſthenis exigit facundiam. Ingenium autem (ſi quid in me eſt) perquam exiguum id ſane, vireſque tenuiſſimæ. At in magnis ſat eſt voluiſſe, etiam ſi aſſequi nequiueris. Proinde auſa hæc noſtra, deficientibus etiam viribus, Maieſtas tua non improbabit. Cæterum non inceſſit mihi vnquam cupido laudum tuarum Panegyricum texere, & eas quaſi ab incunabulis ipſiſque crepundijs auſpicarit non ſtemmata generoſiſſimæ ſtirpis tuæ à ramo milleſimo deducere, non fortunas luculentiſſimas, non dotes corporis excellentiſſimas, neque ipſa denique animi bona, quæ in homine principalia ſunt, omnia ſigillarim enarrare: verum ſuperficie tenus & ſupremis duntaxat labris deguſtare. Porro vereor ne dum in ſpatioſiſſimum laudum tuarum pelagus expaſſis & plenis (vt aiunt) velis excurrerem, pudicas aures tuas multo magis læderem quam oblectarem: modeſtia enim tua virtutis actione contenta, bene agere mauult quam audire. Sed qui bene agit, bene audiat neceſſe eſt. Virtuti ſiquidem ſemper fuit Comes gloria, & quo magis ſpernitur eo magis inſequitur. Facile ergo amplitudo tua patietur in eo ſuperari, in quo vinci longe præclarius eſt, quam viciſſe. At ne dum præconiorum tuorum progymnaſmatis immoramur, gratulationis obliuiſci, & perturbato ordine omnia perſequi videamur; laudes dilaturi gratulationem aggredimur. Gratulamur itaque tibi, Rex Catholice, quod per tot vndantes marium fluctus, per tot immanes ſcopulos, per tot rerum diſcrimina Neptuno Æoloque ſecundis in Hiſpaniam feliciter adnauigaris. Quorum tametſi proſperitatem inuidens Vulcanus interturbauerit, effeciſſe arbitrandum eſt, vt ingenij tui periculum faceret. Explorauit equidem animum, non infregit: quum ſcilicet è Zelandia nauiganti ignem ſalnitro ſollicitauit. Atqui nemo vnquam tam felix, cui non aliquid contigerit in vita mali. Gratulamur & toti Hiſpaniæ, cunctiſque tuæ ditioni ſubiectis populis: quibus tu videlicet diuina prouidentia Rex datus es, vt illos ab hoſtium quorumcunque incurſu ſecuros præſtiturus. Gratulamur quoque nobis ipſis, hoc eſt ipſi Flandriæ, priuatis quibuſdam gratulandi cauſis. Quod ſcilicet in ea natus, naturæ ibi primordia acceperis, primos in ea vagitus emiſeris: in ea quoque tenerrime educatus, in virum omnibus numeris abſolutum excreueris. Quamobrem ſi verum eſt, quod natalis ſoli dulcedine cuncti allicimur, id de te ſperare datur, quod in Veſpaſiano Cæſare compertum videmus, cui Coſana villula, ſolum ſuum natalitium, adeo in delicijs fuit, vt ne Imperator quidem vnquam deſierit frequētare: in qua itidem nihil mutare paſſus eſt, ne quid oculorum conſuetudini deperiret: ſat cauſæ ratus quare illum locum omnibus alijs anteponeret, quod illic primum vagijſſet. At longe charior tua tibi Flandria, quam illi Coſana: quod ex ea omnium terrarum tuarum prima omne tibi aliud regnum quaſi ex germine quodam pullularit. Hęc ſiquidem primum ſola, tot ſibi nunc Comitatus, tot Ducatus, tot regna hymenæo proſperiore aſciuit: vt qui illius Princeps eſt, omnium fere Principum Princeps ſit: Cui ſcilicet ſine controuerſia Ortus paret & Occaſus, quem Hieroſolymæ pariter nouerunt & Indi. Cuius etiam ſolum nomen formidant Ethnici, venerantur Chriſtiani. Tanta nominis il-

lic eſt

lic eſt formido, tanta nominis iſtic eſt reuerentia. Sanguinis autem ingenuiſſimam ſtirpem non eſt qui non ſtupens ſuſpiciat, amet, veneretur: vt qui hinc auo proauoque Cæſaribus, hinc Regibus nobilitatem profecto hereditariam ex Hiſpanica pariter & Auſtrica domo ſuſceperis. Vnde ſi quis altius inquirat, tot Heroes prodiere, quot nec Iaſonis Argos, nec equus ille Troianus profudit vnquam. At dum auũ illum memoro, vulnus omnium acerbiter refrico. Eo quoque acerbius, quo inflictum eſt recentius. Verum neminem vnum eſſe arbitror, cui non ſit Cæſaris memoria tam grata, quam vita fuit iucunda. Dolor ſubinde intus exhulcerans, velim nolim, in vocem erumpit. Quamobrem veriſſimum illud Tullianum eſt, Difficillimum tacere cum doleas. Eo quidem difficilius, quo doleas verius. Vere nos lugemus, vere dolemus, vere conquerimur.

Maximiliani Imp. obitus.

Maximilianum amiſimus, Cæſarem amiſimus, Patriæ patrem amiſimus. Quo me hercle poſt Deum Optim. Maxim. nihil amabilius. Equidem nihil Deo ſimilius quam Princeps bonus. Qui item non modo eorum hominum qui nunc ſunt gloriam, ſed etiam antiquitatis memoriam virtute ſuperauit. Qui ea omnia quæ in ſummo Imperatore eſſe oportet, ita poſſidebat, vt nihil deeſſet. Cui ſcilicet rei militaris ſcientia, cui virtus, cui authoritas, cui felicitas: labor autem in negotijs, fortitudo in periculis, induſtria in agendo, celeritas in conficiendo, conſilium in prouidendo, tanta in hoc vno fuere, quanta in omnibus reliquis Imperatoribus, quos aut vidimus, aut audiuimus, non fuerunt. Teſtis eſt Bohemia, teſtis Germania, teſtis Gallia, teſtis Italia; teſtis denique futura fuit infidelitas, niſi fatorum præmaturitas obſtitiſſet. O fatorum atrocem properantiam. Excutiendum tamen iſtud animorum omnium vulnus, quandoquidem hæc conditionis humanæ ſors eſt. Quæ quanto magis omnibus eſt æqualis, tanto fortiore animo perferenda. Quem quoque ex hac lachrymarum valle ademptum ploramus, pro ſumma ſua pietate in Deorum numerum indubitanter eſt relatus. leuior ſubinde mors illius nobis eſſe debet, quod te, ornatiſſime Princeps, poſt ſe reliquerit, regnorum pariter & virtutum ſuarum ex æquo heredem: immo regnis regna, virtutibus virtutes adcumulantem. Perſpicitur enim multis argumentis cœleſtis quædam indoles animi tui: quæ nihil humile, nihil non eximium atque excelſum

Virtutes Caroli Regis.

ſpectat: vt facile ſit videre ſegetem illam quæ in hac ætate multipliciter pullulaſcit, maximam virtutum frugem productum ire: quas medius fidius quaſi genuinas habere credetis, & quæ nimirum tanto nobiliores videntur, quanto nobilior ille eſt in quo eniteſcunt. Quas in te, Rex Catholice, tanto lucidiores, illuſtriores & auguſtiores exiſtimamus, quanto inter reliquos Principes magis eluceſcis. Eluceſcis autem tantum, quantum inter ignes Luna minores. Tot ſiquidem virtutibus emicas, vt ſi de vna dicere occipiam, omnes cateruatim ſeſe ſint ingeſturæ, & quaſi inuicem certaturæ quænam prima expromatur. Ita quælibet ſe feſtinabunda offeret, ita quælibet prima eſſe volet. Quod ſane hæſitantem me & cunctabundum facit. Namque ſi de prudentia dixero, grauiter feret iuſtitia ſe poſtponi. Si de liberalitate, dolebit frugalitas. Si de clementia, indignabitur ſeueritas. Denique quamcunque arripuero primam, primum illi locum cæteræ inuidebunt. Ita tamen elaborandum, vt ſingulis quod ſuum eſt aliquatenus tribuiſſe videamur: ita ordiendũ, vt quæ prima eſſe debet, primum prodeat. Prima igitur prodeat prudentia, cæterarum (vt ait Plato) virtutum Dux, quam adeo, Rex prudentiſſime, amplexaris, vt ipſa peculiaris amica tecum eat, tecum ambulet, tecum vigilet, tecum pernoctet, nunquam abs te tranſuerſum digitum recedat. Hæc regnorum auriga, & cunctarũ rerum ductrix prudentiſſima: cuius lateri tam pertinaciter adhæret Germana ſua iuſtitia, vt alteram ab altera diuellere non poſſis. Qua ſine, Rex Regis nomen amittit, & in Tyranni nomen trãſgreditur: quę proculdubio virtutum regina, & ad quã nos eſſe natos intelligere debemus, qua hortatrice ius ſanctiſſime dicis, omnia in æqua bilance penſitas, lites componis, negotia decidis, & citra cuiuſpiam odium aut amorem mortalium deſiderijs abunde ſatisfacis. Fortitudinem autem tuam nemo eſt qui non facile vel ex hoc vno dijudicet, quod ſicut in rebus ſecundioribus nunquam ſuperbus aut inſolens viſus es, ita in aduerſis nunquam animo infractus. Quanta vero tibi temperantia, vt qui in medijs delicijs delicias non amplecteris,

inter

inter voluptates abſtines; Inter illecebras frugi & caſtus es, non poſſum vere fateri. Niſi Numam, Curios, Fabricios longe te dicam antecellere? Illi etenim in paupertate collocati voluptates neceſſario eliminabant. Tu autem Crœſo ditior frugaliter viuis, genium coerces, bellum titillantibus voluptatibus indicis. Quadriga itaque illa virtutum principalium vectaris, quam licet pauciſſimis Deus dederat, dedit tibi: Dedit itidem & alias quamuis minores, ornatum tamen & monſtrabilem faciũt poſſidentem. Clementia enim quæ nullum magis addecet, quam Regem, vt in te ſumma ita in omnes paratiſſima, liberalitate autẽ, qua in Principe nihil amabilius, tanta eniteſcis, vt alia magis virtute nulla. Reliquas plus mille virtutes quæ in te vno ſunt, ſi omnes ſigillatim referre pergam, arenam profecto numerare magiſque adulatoris quam oratoris munus impleſſe fortaſſis incuſet: aut (quod plerunque vſu venire ſolet) nimia prolixitate auribus faſtidium ingenerem. Quare finem dicendi faciam, ſi prius Flandriam tuam deditiſſimam deuotiſſimamque tuis ſemper votis, cunctis animi & cordis viribus ſuppliciter commendauerim. Quæ parẽs & nutrix tua pro corporis regnorumque tuorum incolumitate ſanguinem & vitam ipſam profundere parata eſt, eo quidem paratior, quo ad eam tutandam es propenſior. Quid opes loquar, vt quæ ad extremum teruncium quicquid habet, volenti libens impendit: nihil ſiquidem ſuum, nihil priuatum ducit, quod non & ſui Regis ſit. Virorum autem, & quidem Martiorum tam ſpontanea & profuſa largitrix, vt ex vnius Flandriç prouentu copioſiſſimam itidem & bellicoſiſſimam aciem inſtruere poſſis. ſed abſit vt his opus ſit: vigeſimus enim agitur annus, ex quo in Flandria tua prognatus; Pacem tecum orbi noſtro inuexeris, quum omnia paulo ante domeſtico & externo Marte diu multumque concuſſa fuerint. Bonum te naſci fuit, melius autem in longum ſeruari. Te namque prognato, prognata pax, reiecta arma, reſumpta toga, ſedatum bellum, Iani Templum occluſum. Vt vere illud Athenienſium verbum *amneſtia*, quo in ſedandis diſcordijs vti conſueuerunt, vſurpare tunc potuerũt & Flandri. Omniũ. n. iniuriarum te nato facta fuit obliuio. Te a. ſeruato, pax eſt ſeruata. Quod vt ſummũ in orbe mortalibus omnib⁹ bonum, Ita Regibus ad regni augmentum longe præſentiſſimum. Tibi igitur, Rex Catholice, Flandriã tuam ſic commendatum iri ſupplicamus, vt tam diu illi fœlix ac ſalutaris eſſe velis, dum ipſa pia atque officioſa eſſe volet. Tamdiu autem volet, quoad fœlicitatis ſuæ non pœnitebit. Beneficia porro nec minora nec pauciora expectat, quam olim à patribus tuis accepit: quin potius multo ampliora & frequentiora, quippe qui cæteros omnes beneficentia antecellas. Quidquid & viciſſim obſequij, quidquid amoris, quidquid officij patriæ partem à patria ſua expectare oportet, id omne tibi de ea polliceare confidenter. Reliquum eſt vt Deum Optimum Maximum precemur, vt t[illegible] fauſtumque ſit quidquid agas, quidquid cogites: vti quoque in ſublimi regia t[illegible] ſedens atque imperans, Neſtoris annos procul excedas: quo videlicet Clientuli tui ſub patrocinio tuo protecti diutina ſecuritate perfruantur. DIXI.

HENNINGVS GOEDEN I. C.

Conſilio I.

ANNO DOMINI M. DXIX. Die XXVIII. Iunij Carolus adoleſcens, nondum vigeſimum agens annum, Hiſpaniarum, Siciliarum & Ieruſalem Rex, Archidux Auſtriæ, & Dux Burgundiæ, nepos Maximiliani Cæſaris ex filio Philippo, fuit electus, vt Dux Auſtriæ ex Germano parente procreatus, in Regem Romanorum concorditer, cuius electionis fere ſolus fuit author fœlicis memoriæ Fridericus tertius Saxoniæ Dux. Fuit etiã eodem die idem Carolus mox hora nona pomeridiana proclamatus per ſequentia verba:

Vacante nuper Sacro Romano Imperio per obitum quõdam Inuictiſſimi & Sereniſſimi Principis, & domini, domini Maximiliani, Electi Romanorum Imperatoris, eiuſdem ſacri Imperij reuerendiſſimi, Illuſtriſſimiq. domini Principes Electores, domini mei Clementiſſimi, gratioſiſſimiq. eorundemq. nuncij deputati, iuxta tenorem conſtitutionum Imperialium deſuper confectarum, & hactenus obſeruatarum, ad Electionem Romani Regis futuri capitis Chriſtianorum procedentes,

& in

& in præſentiarum ad honorem & laudem Dei Optimi Max. commodum atque vtilitatem ipſius ſacri Romani Imperii ac vniuerſæ etiam Chriſtianæ Reipublicæ incrementum, coniunctim & vnanimiter ſuper eiuſmodi electione conuenientes & conſentientes, Sereniſſimum, potentiſſimumque Principem & dominum, dominum Carolum Archiducem Auſtriæ, Regem Hiſpaniarum & Neapolis, &c. Dominum, dominum noſtrum gratioſiſſimum Romanorum Regem & futurum Imperatorem cenſuerunt, pronunciarunt & elegerunt, in nomine Dei Omnipotentis, quam electionem vnanimem ac concordem pronuncio, & publico ego Laurentius Truchſes de Bomerſfelden, Decanus Moguntinus, nomine præfatorum meorum dominorum gratioſiſſimorum Principum Electorum, præfatum Dominum Carolum in Romanorum Regem, & futurum Imperatorem deinceps obſeruandum & honorandum.

Laurentius Truchſes de Bomersfelden, Decanus Moguntinus, nomine Alberti ex Marchionibus Brandenburgēſibus, reuerendiſſimi Moguntinēſis Archiepiſcopi, ad populum recenſuit.

IN MAXIMILIANI CÆSARIS AVG.

FATVM, ELEGIA STEPHANI COMItis Bellocaſſij.

HEPTIDVVM plorant alii corpusque deurunt,
Octauo nono contumulantque die.
Funebres agitant per mæſta nouendia ludos,
Quos Hercles magno conſtituebat auo.
Indefleta alii ſub aperto corpora cælo
Proiiciunt, canibus dilanianda feris.
At quos extinxit Mauors, aut triſte duellum,
Iis laus & magno fænore creſcit honos.
Magno alii liniunt, & odora opobalſama fundunt,
Fragrantes foſſo cooperiuntque ſolo.
Hic conductitium cantillat præfica carmen,
Et reſonat triſti nænia mæſta domo.
Illic ferales ſuſpendit porta cupreſſos:
Hic pullo, hic albo corpus inane tegunt.
Hic ludunt, ſpargunt flores, faciunt ſacra Diti:
Atque epulum magno pulchriter ære parant.
At modo quis luctus, quæ nunc querimonia? quis mos?
Quis ritus? quæ nunc pompa ſat eſſe queat?
Heptiduum plorare parum eſt: heptennia ſeptem
Vix ſatis, ad tumulum nullaque pompa ſatis.
Heheu. occubuit. vetat heu edicere mæror.
Occubuit. plus fari dolor ipſe vetat.
Ille (inquam) occubuit tetragoni gloria mundi.
Ille Europeæ Rex dominusque plagæ.
Nec mæror, nec Muſa ſinit mihi dicere nomen,
Ille (inquam) ſigno cui Iouis ales erat.
Qui Mariæ coniunx, Caſtellanique Philippi
Progenitor, Carolique Arragonenſis auus.
Qui duro Mauorte ferox, qui pacis amator:
Qui ſtudioſus erat, relligioſus erat.

Septem diebus domi plorabantur, octauo vrebantur, nono ſepeliebantur.
Nouem diebus ludi fiebāt, quos Hercules Pelopi atauo primus inſtituit.
Maſſagetæ morbo pereuntes canibus proiiciūt, quoquomodo interfectos honorant.
Lugendi mos in noſtrum annum defluxit.
Præficarum & næniarum vſus apud Italos.
Cupreſſus arbor Diti ſacra.
Cadauera amiciebant viri atro femina albo.
Tribus reb. Manibus ſacrificabāt, ſacrificādo Diti. ſpargendo flores tumulo. ludos & epulum dando.
Tranſitus ad Cæſarem.
Plus fari *ſignate dictum melius quam* fari plus. *vt ſcil. per abruptū ſabat carmen & deſignetur fletus.*
Mundus tetragonus id eſt quadrangularis, oriens, occidens, borealis meridionalis.
Maximilianus, *integrum vocabulum hoc carmen ingredi non poteſt.*
Iouis ales, id eſt, a-

Ad ſum-

Ad ſummam, cuius laudi nil æmula lingua
Demere, nil fautrix adcumulare queat.
Occubuit tamen, & fatis conceßit acerbis.
Nil Mars, Pax, Virtus, Religioque poteſt.
Omnibus hæc calcanda via eſt: morti omnia ſubſunt.
Poſt mortem Virtus Religioque valent.

Hæc fere de laudibus Vergilii Macrobius.

Omnia obnoxia morti.

ORATIO AD DEVM PRO Cæſare.

Hunc altis dignare tuis O Iuppiter aſtris,
Qui tota in terris alite dignus erat.

QVOD AQVILA IN PARADISVM E NOSTRO ORBE AVOlauerit, iuuentutem renouatura.

Heroicum.

SVRGIT in eois hortus prææruptior oris,
Vndique Neptuno cinctus, longoque furentis
Oceani tractu noſtro ſemotus ab orbe.
Culmine contendens cœlo, qui Deucalionis
Alluuio, atque itidem Noëis liber ab vndis.
Vt ſuperum, irati nutu iuſſuque Tonantis
Protinus à primi morſu interclusus Adami.
Quo nulli fas ire hominum, nullique animantum: At
(Verius oraclo Phœbi eſt) vix roſcida nonam
Quadrigis reuehit coniunx Tithonia lucem:
Cum rumor, cum fama citis circundata pennis:
Longe ex Germanis ad Flandros deuolat oris.
Huc aquilam tentaſſe aditum, Veſemiſq; profectam
Luce duodecima Iani, poſt aeris ingens
Emenſum ſpatium rapido penetraſſe volatu.
Propoſiti illa tenax, æuo quoque feſſa ſenili
Compoſitis ſerie pennis ſubſidit in vmbra,
Fons vbi, vbi leni demurmurat vnda ſuſurro,
Hic ſeſe vt trino volucris Ioue digna remerſu
Abluerat, robur redit, reditque iuuenta.
At Paradiſiaco ſic ales grata magiſtro,
Atque è diuerſo ſic gratus Iuppiter illi,
Vt neuter facilem concedat ad ima regreſſum.
Ergo ales quærenda noua eſt, quærendus & alter
Qui Romanorum pugnax aquilophorus hoſtes
Contundat, qui iura colat, patrioſque penates
Ille (inquam) quem Ganda tulit, quem Hiſpania nutrit,
Carolus occiduo magnus dominator in orbe.
Qui virtutem æquet patris, præcellat auitam.

Deſcriptio Paradiſi ex Auguſtino ad Oroſiū.

Aquila à Veſenu vrbe xij. Ianu. verſus paradiſum

Aquila iuuentutem nata poſt trinam fontis immerſionem. Noua aquila quærenda.

Carolus Hiſpaniarum rex aquilophorus fiat.

CARMEN HEROICVM STEPH. COMITIS BELLOCASSII, DE SVFfragiis Cæſaris Caroli ad Imperium.

Propoſitio.

LIBERA *Cæſarei recinam ſuffragia ſceptri,*
Quando apicē imperii nactus poſt funus auitum
Regum deligitur Princeps, mundiq; Monarches
Carolus, Hiſpani pellucens gloria Regni.

Inuocatio.

At tu ô Calliope, doctarum prima ſororum,
Propicia aduenias, præbensque in carmina vires,
Mentem laurigero dones agitarier æſtro.

Narratio.

Eſt locus Arctoi gelido ſub ſydere cæli,
Clarum mercatu emporium, ſedeſque vetuſta
Teutonicæ gentis, nec adhuc indigna Tonantis
Hoſpitio: vt quæ magnificis ſuffulta domorum
Structuris, opibusque, & claro ciue relucet:
Et quæ frigiduli alluuio celebratior Iſtri,

Francfordia Iſtro alluitur.

Nobile nomen habet noſtro Franfordia ſeclo.
Huc (cum defunctus Cæſar crudelibus vmbris
Occubat, & rapto mæret Germania patre)
Longe ex diuerſis mundi concurritur oris.
Huc Treuerus, Bauarusq;, & Brandenburgius heros

Electores Imperii.

Atque alii: quorum votis, quorumque caduſco
Imperialis apex, & Cæſar clauditur alter,
Conueniunt, nouus vt ſit tandem Aquiloforus orbi.
Quis ita ſollicito ſuſpiria pectore ducens
Orphana rugoſo loquitur Germania vultu.

Germania proſopopœia ad Electores.

Vos, quibus imperii arbitrium eſt, omniſque poteſtas
Cæſarei ſceptri, teſtor per ſacra potentum
Numina diuorum, ne ne pernicibus Euris
Verba feram: quin vota mei exaudite precantis.
Reſpicite infauſtum, & noſtræ miſereſcite ſortis.

Annus Ianuarii menſis eſt. Maximilianus in Ianuario obiit: Iulius erat antequam nouus Cæſar eſſet notus, in Iunio tamen electus.

Menſtroſæ quintus Lunæ iam labitur annus.
Pars extrema hiemis duræ, totumque trimeſtre
Verabiit, primamque canis parat vrere meſſem,
Quod mihi viuendum pupillæ, & Rege carendum eſt.
Quo ſine torpeſco, veluti ſine Apolline mundus,
Vt ſine fruge ſeges, veluti ſine pectore corpus.

Qualem ſibi deſideret imperatorem Germania.

Eia agedum ſupero Cæſar reuocetur ab orbe,
Aut alius noſtris veniat ſucceſſor in oris,
Non armis, nec pace impar Maxæmiliano,
Qui Romanorum pugnax Aquiloforus hoſtes
Contundat, qui iura colat, patrioſque penates.
Eia Germanis tandem ſuccurrite rebus.
Sic effata, abiit preſſo inter labra ſuſurro,

Seque

Seque ſuamque iri peſſum ſine Cæſare ſortem.
Interea Mydicum feruente cupidine Regem
Occupat ambitio, ſacrique iniuſta libido — Rex quidam ambit imperiũ.
Imperii: at quamuis tandem molimine vano,
Ille tamen diploma frequens, celereſque veredos
Expedit: & multo captat ſuffragia Sole, — Scommatis Sal acerbum. Scuta enim intelliguntur Solem inciſum habentia.
Pollicitis alios & diuite munere tentans.
Curſatur: nec equis, nec auaro parcitur æri,
Notaque perflato reſonant paßim oppida cornu.
Et cum tota vno lũſtretur machina Sole
Orbis tergemini, recipit Germania tantos,
Mirum vt ſit totam non cæcutiſcere gentem.
Aſt incorruptam ſeruans Alemannica mentem
Integritas, nullo vendit ſuffragia dono.
Quin recti memorem, atque æqui, patriæque querelæ,
Non vnguem à vero certum eſt abſcedere puncto.
Quare interregni ſupremum imponere finem
Sex tandem patribus, quos eſt penes ipſa poteſtas
Imperii, viſum eſt, & promere vota cadiſco, — Electores imperii ſex.
Quis nouus ad tantas dignetur Cæſar habenas.
Ecce incorrupti templum, ſacraſque Deorum
Accedunt aras: non qualiter ipſa vetuſtas.
Augurio confiſa leui, aut fallentibus extis, — Electores ad templum gratiam S. Spiritus inuocaturi.
Nec demum oraclis, vano vel Apollinis ori.
Aſt illapſurum diuini in pectora flatus
Imploraturi numen, dextrumque fauorem.
Libat deinde Ioui corpus Chriſtique cruorem, — Sacra peraguntur.
Et peragit vero ritu pia ſacra ſacerdos.
Quis porro expletis mutum conclaue ſubintrant: — Electores ad conclaue.
Illic conſultant, & longo examine pendunt,
Quis patriæ Princeps potior, mundique Monarcha, — Imperatori neceſſaria.
Quis vel in aduerſos pugnet fœlicius hoſtes, — Virtus, felicitas, iuſtitia, religio.
Vel quis iura colat, vel Diuos ſanctius oret.
Vt tandem ad viuæ ventum eſt ſuffragia vocis,
Omnes fantur idem, fiunt concordia vota.
Conſignant Aquilas Carolo: non aptior, aiunt, — Carolus Cæſar omnium voto deligitur.
Aut genere, aut æuo, fortuna, pace vel armis:
Omnia perſimilis patri, patriſque parenti.
Scitum equidem eſt aquilas nunquam genuiſſe columbam.
Interea plebs omnis auens ruit agmine denſo,
Scitatumque venit, data cui ſuffragia, quiſnam
Romanas aquilas pictis geſtaret in armis?
Num parere iugo decretum, cuius imago
Et falſus regni titulus conciſus in ære.
Quem ſpes Romanum nimium cito credula Regem

Effecit, non magnorum ſuffragia patrum.
An qui Belgarum Princeps, dominatur Iberis.
Quis Imperator eſſe poſſit.
Tandem ſecreto penetrali publica prodit
Fama, peregrino prognatum ſanguine Regem
Nunquam Romano leuiter ſuccedere ſceptro.
Verum Cæſareo Carolum qui nuper ab ortu
Venit, ad Imperii delectum culmen auitum
Protinus exultant animi, pia cura recedit
Plebis ſollicitæ, facies nitet omnibus vna
Lætitiæ: ceu cum noctem caligine denſam
Roſcida purpureo luſtrat Pallantias ore.
Carole io, Germania io: nil concauus æther
Echo.
Præter io reſonat, reſonando laſſa fit Echo.
Barcino nunc Barcelona dicitur.
Mittitur Hiſpanas leuis inde veredus ad oras,
Mare hic non reflust.
Ad Pyrenæos vbi regia Barcino montes
Irreflui portus Neptuni Rege ſuperbit.
Huc (medium emenſus ſpacium, calleſque viarum
Non vnquam ſomni ve memor, placidæ ve quietis)
Veredarius applicat Barcinonem ſub galli cantum.
Sub galli cantum decurrit: quando profundo
Lumina adhuc concluſa iacent, & victa ſopore.
Grata ſed inflato perrumpens ſomnia cornu
Cancellum aduolitat: bulgam & diplomata tradit.
Veredarius ad Cancellarium. Cancellarius ad Regem.
Mox ille augurians læti eſſe diplomata nuncii,
Pulſitat audaci digito Regale cubiclum.
Admiſſus diploma offert, diplomate lecto
Rumor per totam celeber circumuolat vrbem
Integris patrum votis, fatoque Deorum
Romanas aquilas vltro veniſſe potenti
Flandrorum Carolo. Læta omnis Barcino ſomnos
Signa lætitiæ apud Barcinonem.
Excutit, occeptat ludos, Epinicia cantat,
Æmula Parthorum iactis certamina cannis
Concelebrat, celeri pugnans fugienſque caballo
Ille inſcendit equum, concluſoque arctius ore
Factitat Harpocraten, dum vota exoluit Olympo,
Et ſeptemgeminam viſu contingit heremum.
Mons vbi ſerratus contendit vertice cœlo,
Lucentes alius gaudens circumſilit ignes,
Cum Nymphis choreas nectens, choreaſq; renectens.
Inde ordo ſexuſque omnis conclamat ad auras,
Viuat Cæſar
Rex viuat, viuat Cæſar, Caroluſque triumphet.

AQVILÆ IOVIS NVNciæ nuncium.

Multi vocati, pauci electi.
Deportat cœlo lætans Iouis ales ab alto:
Carolus ima regat, Iuppiter alta reget.

CAROLI CÆSARIS AVGVSTIS. apophthegma.

Vis vltra: aſt vltra non eſt quo progrediaris. PLVS OVLTRE.
Nil vltra eſt aquilas imperiique decus.
Vis vltra, vſque vltra vitam tibi proroget æther,
Virtutemque vltra Carole ſemper ames.

AD CAROLVM.

Vno conueniunt Aquila & Leo Carole ſigno, Leo terreſtrium brutorum Rex. Aquila volatilium.
Quos indiuiduus naſcitur inter amor.
Nunc viuunt, regnant pariter, pariterque triumphant
Princeps & Princeps, aeris atque ſoli.

AD DOMINVM FIENNVM.

Barcino dum planis celebrabat Equiria campis, In agro Martio celebrabātur equiria. Equiria à Romulo conſtituta.
Hinc laudis punctum clare Fienne refers.
Nunquam Romano luctatum ita Martis in agro,
Nec poſt, nec quando Romulus ipſe fuit.
Immo ſi noſtrum redeat Gradiuus in orbem,
Herbam Gradiuus porrigat ipſe tibi.

AD STEPH. COMITEM BELLOcaſſ. carmen Ioannis Lactei ludimagiſtri in valle montis arenoſi Gandaui.

Es doctus, lepidus, probus, diſertus,
Facetus, generoſus, eleganſque:
Es vates: es homo omnium horularum.
Quid non? es Stephanus Comes, vel vltra
Notus ſidera: vis ne plus honoris?
An non te Stephanus ſatis coronat,
An non laurea quæſo laurearum,
Qui cum nomine lauream tuliſti?
Aſt te diſſimulas, premis tegiſque,
Infra deprimis infimoſque vates.
Vere more hominum, ſed elegantum
Paucorumque facis, Comes mi amice.
Vtut diſſimules tamen premasque,
Nequicquam in patula area latebis.

HYPOTHESES SIVE ARGVMENTA SPECTACVLORVM, QVÆ SERENISS. ET INVICTISSIMO CÆS. CAROLO Pio, Felici, Inclyto ſemper AVG. præter alia multa & varia FIDES ET AMOR celebratiſſimæ ciuitatis Antuerpienſ. antiſtites (ſuperis fauentibus) ſunt edituri.

CICERO:

FIRMAMENTVM AVTEM STABILITATIS, conſtantiæque eſt eius, quam in amicitia quærimus Fides. Nihil enim ſtabile eſt, quod infidum eſt.

PETRVS ÆGIDIVS CANDIDIS Lectoribus Salutem.

HORTATI ſunt nos aliquot inſignes viri, vt non argumenta tantum oſtentaculorum, quæ Senatus Populuſque Antuerpienſis Maximo Imperat. Carolo ſemper Auguſt. tam ob fælicem ex Hiſpaniis reditum, quã augurium appetentis coronationis (vt vocant) vice triumphi exhibere decreuit, cõpendiolo congereremus, verũ etiã elogia, ſententias, epodas, & diſticha paßim in pegmatum faſtigiis, arcubus, hemicyclis, abacis, tympanis, & tabulatorum porticuũque hypopodiis ac baſibus, partim græce, partim latine ſcripta, maiuſculis characteribus exarata, minuſculis formulis excudenda traderemus: atque id operæ precium fore dicebant quod videlicet ſcioli & moroſophi barbaris literis aſſueti, omnia damnantes quæ minime intelligunt occeperant cornicari (nam quidam cucullati iam viderant) Romanum eße Græcum, & quod Græcum eſſet nonnulli affirmarent eſſe Chaldaicum, aliqui Arabicum, plerique Ægyptiacum & Turcicum. Quo quid vel ineptius? vel indoctius? Nos vero tam abſurda & ebria iudicia (etiam in minutiis iſtis) non ferentes maluimus occurrere iſtorum tenebroſis erroribus aliqua lucernula quam ſpectatores in tanta mentis caligine verſari. Quocirca lectores candidißimi nomina perſonarum, inſcriptiones, diſticha & quicquid vobis (ſuperis fortunãtibus) edituri ſumus, nunc (velut vmbram quandam) hilari fronte accipite, bonique interim, dum alia paramus, conſulite. Quod ſi pulchre ſpectaculis noſtris fuerit applauſum, totam pompæ ſeriem, alioqui magnificentißimam ordine literis prodemus, additis figuris, allegoriis, hiſtoriis, exemplis, & hierogrammatis, vt non temere hæc in ſcenam producta, calumniatores intelligant.

Valete fæliciter.

SEQVVNTVR ARGVMENTA ſpectaculorum.

HYPOTHESIS PRIMI SPECTACVLI.

Ex eodem.

PRIMVM pegma variis & picturis & ornatibus erit decoratum, inſpicientium oculos mirum in modum oblectans, in cuius proſcenio Vrbis Antuerpienſis Genius tanquam ludorum exhibendorum præfectus, & (vt ſic dixerim) anteſignanus, aduenientes hoſpites comiter excipiet. Pone quem tres lepidæ & hilares virgunculæ, quas Charites ſiue Gratias vocant, ab Heſiodo & Homero vatibus vetuſtiſſimis celebratæ, diffluentibus ſinib' eleganter amictæ, dextris iunctis, ſe inuicem contemplantes, altera manu aurea mala porrigent. Quarum prima Πασιθέα quæ & Euphroſyne, altera Ἀγλαΐα, poſtrema Θαλία dicitur. Cæterum cur laxis & nitidis veſtibus, cur dextris complexis, hilariter ſe inuicem reſpiciant, cur virgines & quidem iuuenculæ, cur aurea mala offerant, profluentius aliquando explicabimus, ſi modo fauor afflarit, & Charites ipſæ in nos quoque beneficia exerceant, ac gratia (quod dici ſolet) gratiam pariat. Subintercolũniis vero Πίστις καὶ Ἔρως, id eſt Fides & Amor, tanquam totius triumphi fontes collocabuntur. Quarum nomina iterum atque iterum tabulatis & abacis Latine, Græce & Hebraice erunt inſcripta hoc modo: FIDES ET AMOR, ΠΙΣΤΙΣ ΚΑῚ ἜΡΩΣ, אמון:ואהבה vt prorſus declaretur Inuiolabilis Fides & Amor incredibilis, quo perpetuo ſuos Principes Antuerpia non tam coluit, quam obſeruauit, & intelligant vniuerſi quicquid eſt ſpectaculorum, Fidem & Amorem Antuerpienſem poſuiſſe. Poſtremo in pegmatis faſtigio, hoc quod ſequitur elogium Romanis litteris graphice. In abaco pictum erit.

DIVO CAROLO IMP. CÆS. OPT. MAX. ſemper Aug. P. P. Optatiſſ. fœlicibus auibus ex Hiſpaniis reduci S.P.Q. Antuerp gratulabundi poſuere.

In arcu pegmatis ſcriptum erit.

ΠΙΣΤΙΣ ΚΑῚ ἜΡΩΣ ταῦτα πάντα ἐποίησαν.
Ideſt, *Fides & Amor hac omnia fecerunt.*

In Hypopodio ſcriptum erit.

Genius Vrbis Antuerpien. Ad ſpectatores.

Paſce tuos oculos hoſpes grotiſſime. Sunt hac
Aequis luminibus conſpicienda tibi.
Quicquid enim poſuit vobis Antuerpia. Sanxit
Incorrupta Fides, Gratia, mirus Amor.

Perſonarum nomina & Interpretatio. Genius Vrbis.

Πασιθέα id eſt Ph.ſithea, quæ & Euphroſyne dicitur & interpretatur (Bocatio teſte) attrahens.
Ἀγλαΐα Aglaia eſt ſplendor, claritudo vel lætitia.
Θαλία Thalia eſt celebritas ex iuuenibus.
Πίστις Fides. Ἔρως Amor.

PEGMATIS SECVNDI HYPOTHESIS.

SALVTATO iam Cæſare, & à Charitibus Fide & Amore gratanter accepto, mox Iuppiter ille Homericus Μητιέτης medius inter Themin & Cratos, ſtellato ſolio miro ſplendore quaquauerſum coruſcante, ſublimis ſedebit, cuius iuſſu aquila, quam fingunt Ioui eſſe armigeram & geſtatricem fulminis, Autocratori ſceptrum, flammas vndiq; euomens, in manu dabit. Porro, Θέμις honeſtatis dea, quam latine fas poſſumus interpretari enſem, Κράτος autem quæ latinis potentia eſt, diadema aureum largietur. Huius ſpectaculi mythologiam ſi quis ſpacioſius velit tractare, nihil erit pulchrius Equidem, quid aliud ſignificat ſceptrum ab aquila Iouis conſilio tribui quam imperium & ius, non niſi à Deo dari? Id quod Homero viſum eſt cum ſcriberet:

Rex vpus cui ſceptra dedit venerandaque iura Iuppiter. Quo fit vt antiquitas paſſim principes deorum eſſe diſcipulos & filios ſcribat. Quin à Menandro, Princeps dictus eſt *imago animata Dei.* Præterea vt ethnicos omittamus, nos veritatis filii, nonne Deus noſter Opt. Max. poſt exactos Iſraelhticos iudices Saulum elegit Regem & poſtea Dauidem vt nobis declararet, reges, non niſi ſuo nutu, terris dari. Hinc magnus ille Paulus ad Romanos ſcribens inquit, Poteſtatem non niſi à Deo eſſe. Niti itaque debet ſumma ope princeps, vt qui ſimulachrum Dei in terra gerit, qui & cõſtitutus eſt à Deo, vt illi quam ſimillimus efficiatur. Iam quod ſceptrum ſit fulmineum: quid aliud ſibi vult quam inuictum & ardentem animum omnia difficilia penetrantem, & quicquid à recto declinet amburẽtem. Cur vero Themis gladium porrigit? niſi vt princeps nihil agat præter id quod fas eſt, & iura permittunt. Quod autem Cratos coronam profert, ſignificat coronas id eſt ciuitates quæ turrium & mœnium figuram habent non poteſtate eſſe opprimendas, ſed legibus conſeruandas, ac ita agnoſcant Principis poteſtatem, vt & humanitatem ſentiant & benignitatem.

In arcu huius ſcriptum erit græce.

Ex Agapeto. Σκῆπτρον βασιλείας παρὰ θεοῦ δεξάμενος, σκέπτου πῶς ἀρέσεις τῷ ταύτην σοι δεδωκότι.

Sceptrum regni cum à Deo ſuſceperis cogitato quomodo placebis ei, qui illud tibi dedit.

In baſi vero hoc vaticinium.

IMPerium Carolo tribuit nunc Iuppiter Auſtro.
Nimirum in terris Iuppiter alter erit.

Perſonarum nomina & interpretatio.

Iuppiter Μητιέτης id eſt Metietes conſiliator.
Θέμις Themis id eſt fas, ſiue licitum, & eſt honeſtatis dea.
Κράτος Cratos ſignificat imperium vel potentiam.
Αὐτοκράτωρ Autocrator hoc eſt qui per ſe poteſt, ponitur pro Imperatore.

Aduertendum eſt in vaticiniis eſſe comprehenſum Sereniſſ. Caroli nomen, hoc modo:

I M P. C A R O L V S A V G.

HYPOTHESIS TERTII SPECTACVLI.

POST hæc erit pegma artificioſa pictura elaboratum, quod & oculos veſtros ſpectatores exhilareſcet. Hic enim Autocrator mundi gubernaculis à Deo præfectus, Ἀσέβειαν Aſebiam aſſociata ſibi fidiſſima comite, Εὐσέβεια Euſebia, vbique terrarum eiectam pedibus protrudet. Quantopere vero deceat principes pietas, nemo eſt qui non nouit. Hæc autem vt Deo cultum, ita amicis, ciuibus, & patriæ beneuolentiam tribuit quæ ſi principi perpetuo adhærear, vt maxime fœlix ſit neceſſe eſt. Cæterum addimus Euſebiæ ſceptrum quali olim vſi ſunt Reges Ægyptii in ſummo ciconiæ figuram, in imo vero hippotamum exſculptum habens. Nam quemadmodum ciconia in Ægyptiorum hieroglyphis pietatem ſignificabat, quod videlicet hæc auis ſit maxime pia, de cuius pietate ſcribit Plinius libro decimo, capite vigeſimo. Et Petronius arbiter in fragmentis libri Satyrici hanc pietatis cultricem vocat. Quin & diuus Ambroſius Romanis hanc pietatis nomine fuiſſe honeſtatam prodidit. Ita Hippopotamus de quo & Plinius & Dioſcorides meminere, animal eſt truculentum, & impium: quod vbi adoleuerit, periculum facit, an patre fortius ſit: quod ſi viribus præcellat, deuorat patrem, & matrem inire appetit. Prudentes itaq; Ægyptii hoc ſceptro demonſtrabant Regibus ſemper pietatem tanquam monumentum quoddam præ oculis habendam eſſe, vim autem iracundiam, vindictam, atque id genus animi motus cohercendos, ſupprimendosque.

In arcu huius pegmatis ſcriptum erit.

Ex eodem. Ὑπὲρ πάντα τὰ βασιλείας τὰ ἔνδοξα, τὸ εὐσεβείας τὸ στέμμα τὸν βασιλέα κοσμεῖ.

Super omnia quæ in regno præclara ſunt pietatis ſtemma regem exornat.

In baſi hoc vaticinium, primam nominis Caroli literam referens.

Cæſare cum Carolo pietas regnabit, & atrox
Impietas pedibus ſtrata iacebit humi.

Perſonarum nomina & declaratio.

ʹΑὐτοκράτωρ Autocratoriam dictum eſt.
ʹΕὐσέβεια Euſebia eſt Pietas. ʹΑσέβεια Aſebia eſt impietas.

QVARTI SPECTACVLI HYPOTHESIS.

NIHIL poterat conuenientius locari poſt Euſebiam quam virginum omnium perſpicaciſſima & ſolertiſſima Φρόνησις, id eſt, Prudentia: hanc geminis faciebus (vt Palladem illam Homericam) effinximus, ſignificare volentes Prudentiam vndique debere eſſe oculatam, vndique circumſpicientem, huic pro geſtamine ſceptrum dedimus, in cuius ſummo poſitus eſt oculus, quod videlicet Ægyptii in ſacerdotalibus notis, Regis imaginem exprimentes, hoc ſceptro vitæ rectitudinem prudentiamque cum vigilantia eſſe coniungendam demonſtrare voluerũt. Hæc virgo omnium ſagaciſſima, & à Salomone ſapientibuſque omnibus tantopere prædicata, ſeſe lateri Autocratoris accommodabit, & cum eo cathedram occupabit. ʹΑφροσύνη id eſt inſipientia omnium vitiorum immodeſtiſſima ac ſtultiſſima è ſubſelliis exturbata corruet.

In huius ſima pegmatis ſcriptum erit græce.

ʹΙσον εἶναι χρὴ πάντοτε τοῦ βασιλέως τὸ φρόνημα. Ex eodem.

Aequalem ſemper eſſe oportet regis prudentiam.

In baſi hoc vaticinium.

Attollet rutilas tandem ſapientia criſtas:
Aphroſyne è regno præcipitata cadet.

Perſonarum nomina & expolitio. Autocrator

Φρόνησις Phroneſi · id eſt prudentia.
ʹΑφροσύνη Aphroſyne id eſt inſipientia, ſtulticia.

QVINTI SPECTACVLI HYPOTHESIS.

QVANDOQVIDEM ſine iuſtitia (vt inquit Cicero) nihil valet prudentia, & diuus ille Ambroſius in Hexameron, Prudentię, fortitudini, temperantię, maliciam, iracundiam, impatientiam, atque huius generis vicia plerumque eſſe admixta ſcribat, ſolam vero iuſticiam cæterarum virtutum concordiam fulcire, non abre nos facturos arbitrati ſumus ſi Autocratori Aſtræam cœleſtem plano virginem hoc ſpectaculo, violentam tyrannidem pedibus calcantem, adiungerem. Nam quemadmodum Aſtræa olim ferreo ſæculo mortalium ſceleribus offenſa, in cœlum ad Iouem confugit, (vt credula finxit antiquitas) ita nunc ſperandum eſt ſub noſtro Cæſare Aurea ſæcula reditura, & Aſtræam terris iterum dominaturam. Præferet enim hæc virgo labarum ſcipioni deaurato adfixum, in quo ſymbolum iuſtitiæ erit depictum gladius ſcilicet quem ambiet corona, in cuius cuſpide ſtatera lancibus vtrinque dependulis eminebit.

Quid gladius? quid corona? quid librile? indicent, latius in triumphi deſcriptione perſcribemus, nunc tantum obiter nudam rei imaginem abumbramus, Tyrannidem finximus peſſundaram, beluam omnium teterrimam, maximeq; principibus deteſtandam, capite ſerpentibus, draconibus, viperis obuincto terribilem, ore hiulco, dentibusq; auidiſſimis homines deuorantem, ſanguine pauperum ebriã, ventricoſam, inſatiabilem, vnguibus aduncis armatam, è leone denique, vrſo, lupo, & tigride, formatam, qua de Iſraelitarum ſapientiſſimus Solomon ſcribit hoc modo: Leo rugiens & vrſus eſuriens princeps impius in populum pauperem. Et Bias è Græcorum quoque ſapientibus vnus interrogatus, quænam fera eſſet pernicioſiſſima: ſyluestrium, inquit, Tyrannus, domeſticarum adulator. Ab hoc enim portento ſumme cauendum principibus: quod facile fiet, ſi Iuſticiam virtutum omnium & fontem & parentem comitem habuerint, quam Ariſtoteles libro

libro topicorum ſecundo tam vtilem ſcribit eſſe ſubditis, quam vbertas temporis, & (vt præclare Cyprian*) Iuſtitia Regis, Pax eſt populorum, immunitas plebis, medela languidorum, gaudium mortalium, aeris temperies, ſerenitas maris, fœcunditas terræ, ſolatium pauperum, hæreditas filiorum, & Regi ſpes futuræ beatitudinis.

In pegmatis hemicyclo ſcriptum erit græce.

Ἴσως πρός τε φίλους καὶ ἐχθροὺς ποιοῦ τὰς κρίσεις.

Aequa erga amicos & inimicos iudicia facito.

In baſi.

Rurſus humum repetet ſplendens Aſtræa relictam,
Ad Stygias fugiet ſæua Tyrannis aquas.

Perſonarum nomina & declaratio. Autocrator.

Aſtræa. filia fuit Titanis gigantis, vel vt alii volunt Iouis & Themidis, quæ ob æquitatem in cœlum aſſumpta eſt, & in Zodiaco locata ea in parte, quæ ab ea virgo eſt appellata, & pro iuſtitia ponitur.

Tyrannis quid ſignificet, ſatis notum eſt.

SEXTI PEGMATIS HYPOTHESIS.

SVBSEQVETVR in ſexto pegmate, quod & opere belliſſimum erit, virgo venuſtate & decore præpollens, ſolem & agniculum gerens pro inſignibus, cui nomẽ Clementia, quæ cum maxime deceat principes, Autocrator hanc ſuo contubernio apprime dignam cenſebit, & a latere ſuo non ſinet diſcedere, nec ſane immerito. Hæc eſt quæ principes viros faciles reddit, amabiles, benignos, hoſpitales, beneficos, fauorabiles, adeo vt Theodoſius Imperator Honorio filio (vt eſt apud Claudianum) præceperit imprimis dicens. Sis pius imprimis, nam cum vincamur ab omni Munere, ſola deos æquat clementia nobis. Nec tibi quod liceat, ſed quod feciſſe decebit, Occurrat, mentemque domet reſpectus honeſti, &c. Inferne vero Crudelitas humi alliſa clementiæ pedibus premetur, & ad Tartarum tandem vnde egreſſa eſt remigrabit. Sub corona huius pegmatis erit cernere ſymbolum cordis Amorem erga Cæſarem repræſentantis.

In corona pegmatis ſcriptum erit græce,

Ex Iſocrate. Τοὺς φόβους ὦ βασιλεῦ ἐξαιροῦ τῶν πολιτῶν, καὶ μὴ βούλου περιδεὴς εἶναι τοῖς μηδὲν ἀδικοῦσιν.

Metum fac adimas tuis ciuibus, neq; formidabilis eſſe velis nihil mali perpetrantibus.

In baſi.

Optima dos regum ſurget Clementia, Cades
Succumbet, rabies concidet atq; furor.

Nomina perſonarum.

Autocrator.

Clementia, vt inquit Seneca, eſt lenitas ſuperioris aduerſus inferiorem in conſtituendis pœnis, hanc Flauius vopiſcus primam dotem regum vocat.

Crudelitas atrocitas animi in pœnis exigendis.

HYPOTHESIS SEPTIMI SPECTACVLI.

CONVENIRE nobis viſum eſt, vt ſeptimo loco ἀλήθειαν id eſt Veritatem Autocratori aſſidentem exhiberemus, cuius effigiem veteres Ægyptiorum reges, è collo pendentem geſtare ſolebant, vt perpetuo obuerſaretur animo, maxime enim refert vt Principes veritatem agnoſcant, & verum à falſo ſimulationeq; diſcernant, nam κολακεία id eſt Aſſentatio ita huius imaginem, nunc hoc nunc illo fuco, modo aliis atque aliis ſumptis perſonis mentitur, ita venena melle circumlinit, vt vix (niſi ſis plane lynceus) queat dignoſci, habet autem vt inquit Tullius adulatio principia iucunda, exitus vero amariſſimos. Ab hac peſte tanquam præſentaneo veneno cauendum eſt principibus. habeat igitur aures apertas veritati, aſſentatores & hypocritas tanquam ſcorpiones vitet, nihil enim periculoſius principi, quamſi aures adulatoribus accommodet. Plus enim (vt ſcribit Hieronymus)

nocet lingua adulatoris, quam gladius hoſtis, Colaciam & Hypocriſim pedibus Autocratoris & Alethiæ ſubiecimus.

In ſima huius ſcriptum erit græce. *Ex Agapeto.*

Ἀποστρέφου τῶν κολάκων τοὺς ἀπατηλοὺς λόγους ὥσπερ τῶν κοράκων ἁρπακτικοὺς τρόπους.

Auerſare fallaces adulatorum ſermones, ut coruorum rapaces mores.

In baſi hoc vaticinium.

Lumen Alethia telluri reddet, amarum
Mel, proſtrata vomet ſubdola blandicies.

Perſonarum nomina & interpretatio.

Autocrator.

Ἀλήθεια Alethia id eſt veritas.

Κολακεία Colacia id eſt adulatio, blandicies.

HYPOTHESIS OCTAVI SPECTACVLI.

MVLTORVM enim animos conciliare ſolet Munificentia, quæ Principes maxime amabiles, cum econtrario φιλαργυρία, id eſt auaritia maxime odibiles ſolet reddere. Quid .n. turpius illi, qui omnib⁹ imperat quam ſi pecuniarũ cupiditati ancilletur, quæ vt inquit Salluſtius eſt quaſi materies omnium malorũ, namq; auaricia fidẽ, probitatem, cæteraſq; bonas artes euertit. Nos itaq; in hoc ludicro Autocrator Munificentiam famulantem in ſuggeſtu ſpectandam propoſuimus, addita illi arca liberalitatis, & fonte ſalutaribus vndis ſcatente. Philargyriam autem ſuperatam, ventre inexplebili turgidam, manibus vncatis hamatiſq; metuendam, effinximus.

In huius pegmatis hemicyclo græce ſcriptum erit. *Ex eodem.*

Εἰ τῆς ἐκ πάντων βούλει καρποῦσθαι τιμῆς, γίνου τοῖς ἅπασιν εὐεργέτης κοινός.

Si honore ex omnibus vis perfrui, praſta te communem omnibus benefactorem.

In baſi hoc vaticinium.

Virtutum largus fons Munificentia, dignus
Æra dabit, pœnas publica furta luent.

Perſonæ. Autocrator.

Munificentia, ſoror eſt liberalitatis.

Φιλαργυρία Philargyria eſt auaritia.

HYPOTHESIS NONI SPECTACVLI.

PHILOLOGIA tandem in ſcenam prodibit, fœmina reuerenda & maieſtatis plena, ſtipata Mercurio coniuge, eloquentiæ præſide, cæteriſque caſtiſſimis virginibus doctiſſimiſque ſororibus, de quarum laudibus nunc dicere superſedemus, quod campus tam late pateat, vt nil ſit difficilius quam exitum inuenire, nos vero carptim [illegible]taxat rerum vmbracula attingentes, ſolum ea nunc dicemus, quæ ad ludorum ar[illegible]menta videntur ſpectare. Hanc quoq; Philologiam Autocrator regio dignabitur [illegible]olio, & inter præcipuas matronas venerabitur. Nam hæc eſt illa quam Plato di[illegible] beatas efficere reſpublicas, qua Alexander magnus dicebat ſe malle antecellere qu[illegible]m diuitiis. Ob quam etiam Cæſar dictator, Octauius Auguſt⁹, Adrianus Marc⁹, Antoninus Philoſophus, non tam imperii titulis, quam eruditione poſteritati ſunt commendati. Equidem Barbaries improba quæ hactenus ſcholas ſua tyrannide afſi[illegible]it & perdidit, victa & ſuperata tandem in nihilum redigetur, tum Apædeuſia humi proiecta, linguam exeret virulentam, & ſecundas intentiones, modos ſignificãdi, relationes, quidditates, ecceitates & indocta ſophiſtarum ſomnia, atq; id genus [illegible]cdes & rudera euomet. Deniq; quid ſibi velit vexillum Philologiæ, in quo picta eſt littera Y Pythagoræ, & quod in culmine pegmatis ſemipedalibus litteris ſcriptum c[illegible] ESTO QVOD AVDIS alias explicabitur.

In pegmatis hemicyclo ſcriptum erit græce. *Ex canticis Daudicus.*

Οἱ βασιλεῖς σύνετε, παιδεύθητε οἱ κρίνοντες τὴν γῆν.

Nunc reges intelligite, erudimini qui iudicatis terram.

In

In baſi hoc vaticinium.

Suauis amor ſtudii gliſcet, gens craſſa Sophiſtæ
Pendeat vnde trabem quæret & inueniet.

Perſonarum nomina & interpretatio.

Autocrator.

Φιλολογία Philologia, amatrix ſermonis, verborum vel ſtudii. de hac multa apud Martianum Capellam. Cætera nomina artium liberalium clara ſunt.

Barbaries quid ſit norunt ὑψιπρότου μαθηλάς.

Apædeuſia id eſt procacitas linguæ qualem habent ψευχολύμανοι.

HYPOTHESIS DECIMI SPECTACVLI.

OSTENDETVR decimo pegmate Autocrator qui ebrietate, luxu, illecebris, voluptatibus, contemptis φιλοπονίαν magnanimam viraginem Palladi perquam ſimilem amplectetur. Quæ ſane virgo licet tota armis horreat & vepres potius quã roſas calcet, talis tamen eſt, vt generoſos animos nutrire ſoleat præmio, honore, immortalitateq; dignos. Ad huius ſpectaculi argumentũ pertinet Hercules ille à Prodico Chio & Xenophonte celebratus, cuius etiam meminit Baſilius magnus In libello cui titulus De legendis antiquorum libris, ſcribit autem, quod Herculi adoleſcenti diu multumque ambigenti, vtram viam ingrederetur, duas enim ante ſe ſpectabat, vnam voluptatis, Virtutis alteram, geminæ matronæ occurrerũt, quarum prior Virtus, poſterior Vicioſitas, hæc autem erat excultiſsima delicias, luxus, riſus, iocos, voluptates, ſecum trahens, nihil non illecebrarum oſtendens, nihil nõ præmiorum promittens, quo adoleſcentis animum allectaret. Illa vero horrida tota, laboriquo aſſueta tamẽ, ſitim, hymbres, ſudores, ærumnas, tam terra quam mari perferendas pollicita eſt, præmium vero illarum fore immortalem fieri, Hercules vero magno animo deſpecta voluptate, tandem virtutis viam ingreſſus eſt, vnde & in deorum catalogum relatum fuiſſe fabulata eſt antiquitas. verum de his abũde ſatis.

In corona huius pegmatis ſcriptum erit græce.

Ex Agapeto. Βασιλέα σε κατὰ ἀλήθειαν ὁρίζομαι, ὡς βασιλεύειν καὶ κρατεῖν τῶν ἡδονῶν δυνάμενον.

Imperatorem te reuera aſſerimus, quippe qui potes & vincere voluptates & regere.

In baſi hoc vaticinium.

Aula voluptates vincente labore fugabit,
Et cum prole Venus ſuppeditata gemet.

Perſonarum nomina &c.

Autocrator.

Φιλοπονία Philoponia Amor laboris, vel ſpontaneus labor.

Ἡδονὴ Hedone eſt voluptas.

HYPOTHESIS VNDECIMI SPECTACVLI.

IN vndecimo pegmate (vel vt verius dixerim palacio) quo nihil conſpicietur magnificentius, nihil pompabilius, id quod etiam veſtro iudiciõ ſpectatores relinquo, εὐδοξία id eſt bona gloria, Victoria, Honor, & Maieſtas, Autocratorem præmiis afficient. Quælibet enim munus dignum tantis heroinis largietur. Interea δυσκλεία exploſa vndiquaq; ſub pedibus Autocratoris & Eudoxiæ mortuæ ſimillima, iacebit. Moneo vos ruſus ſpectatores candidiſsimi vt oculis minime conniuẽtibus hoc oſtentaculum intueamini, erunt haud dubie multa quæ oculos veſtros remorabuntur. Quid vero lauri? Quid palmæ? Quid diadema? Quid ſceptrum? Quid nomina perſonarum? Quid reliqua omnia ſignificent ſeruamus alio libello.

In corona pegmatis ſcriptum erit græce.

Ex ſenariis. Καλῶς ὦ βασιλεῦ ἀκούειν μᾶλλον ἢ πλουτεῖν ἐθέλε. Κενῆς δὲ δόξης οὐδὲν ἀθλιώτερον.

Malis ô Rex bene audire quam diteſcere, nihil enim miſerius inani gloria.

In baſi vaticinium.

Victrices lauri, ſceptrum, diademata, torques,
Digna tuis meritis ſymbola Cæſar erunt.

Perſonæ.

Autocrator.

Εὐδοξία Eudoxia bona gloria.

Victoria hanc Acherontis fuiſſe filiam ſcribunt Mythologi: deſcripta eſt à Claudiano hoc modo.

Ipſa duci ſacras Victoria panderet alas
Et alma viridi gaudens, & amicta trophæis
Cuſtos imperii, virgo quæ ſola mederis
Vulneribus, nullumque doces ſentire laborem &c.

Honos autem (vt Theodontio placet) filius eſt victoriæ quia ex victoria quæſita, ſequitur honos.

MAIESTAS HONORIS ET REVERENTIÆ eſt filius, quod ex honore impenſo, & reuerentia exhibita, oritur in ſuſcipiente quædam maieſtas, de hiis Ouidius in Faſtis.

DONEC *Honor placidoque decens reuerentia vultu*
Corpora legitimis impoſuere thoris,
Hinc ſacra maieſtas, quæ mundum temperat omnem,
Quaque die partu eſt edita, magna fuit.

Δυσφημία Dyſphemia autem infamia eſt.

DVODECIMI SPECTACVLI HYPOTHESIS.

SED iam (vt ad calcem properemus) quid Eudoxiam poterat aptius quàm Athanaſia excipere, nam quemadmodũ illa glorioſum nomẽ ex præclare factis tribuit, ita Athanaſia, in æternũ conſeruat, cura .n. vt Eccleſiaſtici ca. xli. ſcribitur habenda eſt de bono nomine, hoc enim magis permanet, quam mille theſauri precioſi & magni, bonæ vitæ numerus dierum, bonum autem nomen permanebit in æuum. In duodecimo ſpectaculo quod numerum zodiaci refert, ſedebit Autocrator cœlo ſublimis in alto, euius latus claudet Athanaſia virgo, ſtellis vndiquaque radiantibus inſpicientium oculos fulgore perſtringens, & Mors terribili aſpectu formidabilis immortalitate nominis victa peſſundabitur. Erit & hoc pegma elaboratiſſimum nec indignum aſpectu.

In corona huius ſcriptum erit græce.

Σπεῦδε ὦ βασιλεῦ τῶν καλῶν ἀντιλαβέσθαι, ὅπως ἂν καὶ τῆς ἄνω βασιλείας ἀπολαύσῃς. Ex Agapeto.

Contende ô Rex ad honeſta, vt cæleſti regno perfruaris.

In baſi vaticinium hoc.

Geſta tua immortale decus nomenq; parabunt,
Carole, concedet Mors quoq; victa tibi.

Perſonæ.

Autocrator.
Ἀθανασία Athanaſia id eſt immortalitas.
Θάνατος Thanatos id eſt Mors,

HYPOTHESIS VLTIMI SPECTACVLI.

IN poſtremo ſpectaculo Autocrator torrantiſque excultus virtutibus, &, ſi dicere liceat, propemodum deificatus, Europam virginem pulcherrimam & à Ioue intactam complectetur, Græciæ vero crucem præferentis, quæ hactenus propemodũ extincta & ſepulta fuit, adiutrices manus porriget. Aphrica autem & Aſia matronæ peregrinis & externis veſtibus amictæ, genibus flexis, ſupplicibus manibus, Autocratorem adorabunt. Pax vero media inter vtramque, Bellonam conteret, porro dextrorſum ſtabit egregius belli dux caput Ottomanni in cuſpide lanceæ præfixũ habens Leuorſum aũt alter qui caput Magmed in ſummitate quoq; lanceæ geret. In huius pegmatis faſtigio ſcriptum erit.

Ἣν ἔλαχες Σπάρταν, κόσμει.

Spartam nactus es, hanc orna.

In corona vero hoc.

Ὥσπερ ὀφθαλμὸς ἐμπέφυκε σώματι, οὕτω βασιλεὺς τῷ κόσμῳ ἐνήρμοσται. Ex eodem.

Quemadmodum oculus corpori innatus eſt, ita & Rex mundo adaptatus eſt.

In baſi hoc vaticinium.

Iam noua lux terris oritur, Pax alma redibit:
Et poſitis armis aurea ſecla fluent.

CAROLVS Europæ Rector Libyamq; Aſiamque
Aſſeret imperio victor vbiq; ſuo,
Nunc implebuntur prudentum oracula vatum:
Grex vnus terris, Paſtor & vnus erit.

Perſonæ.

Autocrator,	Europa,
Pax,	Aſia,
Bellona,	Aphrica.
Græcia,	Duces duo.

FINIS ARGVMENTORVM.

ANTE PORTAM VITEAM HOC ERIT IN Abaco ſcriptum Epigramma Latinis Characteribus, ipſam vetuſtatem referentibus.

CONTIGIT Imperium CAROLO ſine ſanguine quitum,
Arriſit cœptis PAX ſimul alma QVIES,
Areſcunt lites, rabidi ſiluere tumultus,
Omne nefas procul hinc exulat atque ſcelus.
Lumen Apollo nouum reddit, Fortuna tenorem
Vertit. Et in placidum eſt acta carina ſinum.
Surgit ter magnus felici ſydere CAESAR
CAROLVS, Europæ gloria magna plagæ,
AEqualem cui nulla quidem tot ſecla tulerunt,
Scilicet hoc magni ſic ſtatuere Dei.
Ad priſcam vt redeat tandem Reſpublica formam,
Redditur mundo iuſque piumque nouo.

SALVETE PLVS MILIES LECTORES OPTIMI.

PRÆTER ſpectacula ſuperius leuiter attacta, exhibebuntur & alia neutiquam indigna, quæ oculis cernantur benignioribus. Nam tota via, qua tranſitus erit, ab ipſo ingreſſu, ad Cæſareum vſq; palacium, ab vtroque latere, columnis, ædificiolis, tabularis, hoſtium exuuiis cauliculis, imagunculis, triumphalibus ornamentis, paſſim decoratis clauſa erit, ſub quorum interſticiis inferne tediferi ſtabunt, colore veſtium ſpectabiles, ſingulas ſinguli lampades manibus geſtantes. Sub tabulatis coronamenta & hederarum topiaria, vernam & floculentam præbebunt laſciuiam. Cæterum, in ſummo præter candelabra, præter ſtaticula, deauratis ſimillima, præter cerata funalia ſtanneis lancibus impoſita, ſequentur ordine effigies primum ad dextram, Iouis, Dardani, Erichnonii, Troi, Ganimedis, Laomedontis, Priami, poſt hos ſeriatim ſequentur Reges Albani, Mox vero Reges Romani, inde conſules galeati omnes, poſtea Impetarores Romani, Conſtantinopolitani, Germani, qui partim Laureis, partis corollis, & Diadematibus, vt conuenit inſigniri erunt vſque ad Carolum Cæſarem noſtrum. Ad leuam vero Icones Tungrorum & Brabantorum, Regum & Ducum. Deinde inuictiſſimi & Potentiſſimi Hiſpaniarum Reges, à Tubale ad noſtrum vſq; Cæſ. Carolum, ante catalogum Regum dextri lateris ſtabit Aquila, cui ſubditum erit hoc diſtichon.

Auſpiciis quam Roma meis ſuccreuit & aucta eſt.
Hii ſacri vultus, effigieſq; docent.

Ante Catalogum ducum Tungrotum & Brabantiæ cernetur Leo aureus cui & hoc ſubfixum erit;

Tungrorum ſeries ſequitur proerumque Brabantum,
Quis ductibus toties victor ab hoſte redit.

Iam vero ante ordinem Seren. Regum Hiſpaniæ erit tabernaculum Caſtellæ Legionis & Granatæ inſignibus ſpectabile, cui inſcriptū erit hoc Lucii flori, Hiſpania beila-

bellatrix prouincia, equis & armis nobilis, ſeminarium hoſtilis exercitus. Hannibalis eruditrix, cuius reges ſequenti catalogo demonſtrantur. Ad hęc ſingula illuſtriũ Iconia ſimulachra, orbibus viridantibus, ex hedera, malis, floribus auroq; complexis erunt concinniter incluſa, quas bini cœleſtes Cupidines dextra, leua autem tædas ardentes lancibus ſtanneis incluſas ſuſtinebunt. In ſtaticulis nunc hoc abaco inſcriptum erit elogium DIVO CAROLO, modo ilud IMP. CÆS. OPT. vt intelligatur quicquid poſitum erit Diuo Carolo Aug. fœliciſſimo eſſe & nuncupatum, & ſacratũ. Viſentur etiam in ſingulis tabulatis inſignia imperialia, & alia quædam aſpectu non ingrata. Omittimus impræſentiarum, (quippe qui breuitati ſtudeamus) pegmatum ornatus, in quibus ſymbolicæ deorum dearumque imagines, pictæ ſunt, Inſuper & peripetaſmatum, aulæorum, periſtromatum, velorum picturatorum, tapetium, ſtragulorumque magnificentiam, Symphoniacorum & Muſicorum harmonias, choraularum modulationes, tibicinum clangores, atque id genus voluptates, non aures modo ſed & animos reficientes. Denique quid commemorem ceteos? quid tædas? quid funalia ab vtroque latere tranſitus locata? quid radiorum in ſublime proiectus? quid ignium crepitãtium volatus? quid flammarum per aerem diſcurſus? quæ omnia longum eſſet ſigillatim recenſere. Habes optime Lector vtcunque attacta verius quam explicata ſolennis huius pompę capita & argumenta, quæ partim clementiſſimi Cæſaris noſtri CAROLI dotes Imperio dignas declarant, partim orbis nouam fœlicitatem deſignant, qua CHRISTO OPT. MAX. (conatus ſanctiſſimos principis noſtri bene fortunãte) fruiturus eſt, horum partem iam conſpeximus, partem certa ſpes eſt nos aliquando conſpecturos. Super eſt illud votis publicis cõprecari, vt CAROLVS orbe pacato, nos CAROLO quam diutiſſime fruamur, cuius ſacroſancta maieſtas ſemper eſſe dignabitur huic inclytæ Antuerpiæ noſtræ fauens ac propitia, cũm non alia ſit illius obſeruantior. DIXI.

Petrus Aegidius ab actis ciuitatis ſcribebat,
Cornelius Grapheus à Secretis characteres faciebat,
Pictores ducenti & quinquaginta ex ciuibus pingebant,
Fabri lignarii trecenti ex ciuibus extruebant,
Michael Hillenius typis excudebat,
Fides & Amor inſtigabant.

VITA ET OBITVS CLARISSIMI PRINCIPIS,

Philippi à Burgundia, Boni Philippi Burgundionum Ducis filii. In qua non paucis locis, Chriſtiani Principis exempla proponuntur, & origo belli inter Epiſcopum Vltraiectinum, & CAROLVM Gelriorum Principem inſeritur.

ITEM

GENEALOGIA, DVCVM BVRGVNDIAE, BRABANTIAE, FLANdriæ, Hollandiæ, &c. ab Hectore Troiano, ad CAROLVM *Quintum Imp. Cæſarem, Auguſtum vſq; deducta, Authore Emondo Dintero, viro prudentiſſimo.*

CLARISSIMÆ ATQVE CLEMENTISSIMÆ PRINCIPI DOminæ Margaritæ Archiduci Auſtriæ, Duci Burgundiæ, Brabantiæ &c. Gerardus Nouiomagus S. P. D.

QVVM paternum ſtemma tuum, clementiſsima Princeps, quod ab Habſpurgiis progreſſum, in Auguſtum vſq; culmẽ virtus euexit, ab omnibus latine & germanice legatur, non ingratũ clemẽtiæ tuæ fore putaui, ſi etiam materna tua origo, qua nullũ habet hic orbis illuſtriorẽ, diuulgaretur. Nactus .n. vetuſtum Burgundici atq; Brabantici ſtemmatis exemplar, quod prudentiſsimus vir Emondus Dinterius, proaui tui, boni ducis Philippi, à ſecretis cõſcripſit, id in Maternæ familiæ tuæ æternũ decus, typographis edendum commiſi. Non quod huiuſcemodi editione, aut blandiri velim, aut aliquid munuſculi emendicare, ſed vt adpareat ſolã virtutẽ, veræ nobilitatis eſſe propagatricem, à qua vbi poſteri degenerare cœperint, diuites, potentes, tyrannos, nominari poſſe, germane nobiles non poſſe. Id quod Iuuenalis elegantiſsima ſatyra notauit, quod ſi nonnulli ſanctuli nobilium præceptores diſcipulis prælegere didiciſſent, non haberemus forte, tot nobiles tam in omnem libidinem, in omnem crudelitatem propenſos. Inter Chriſtianos tamẽ, (vt id quoq; addam.) nemo non nobilis eſt, qui innocẽtia, clementia, beneficentia, excellit. Quæ chriſtianæ nobilitatis dotes in te lucidius emicarent, ſi ab aula pariter & auribus tuis arcerẽtur, fucati, cucullati, albati & atrati adulatores, qui nominis tui authoritate, in ſuum commodum, ſuam tyrannidem, non ſine ſanguinis (horrendum dictu) effuſione abutuntur. Quos ſi ego imitari vellem, ſic ſcriberẽ. En habes, Diua Margarita Auguſta maternum genus, quod non magis te illuſtrat, quam tu illud, quæ es Regis & Auguſti filia, regis vxor, regis ſoror, regis & Auguſti amita, & huiuſcemodi non pauca. Verum videor mihi nunc ſimplicius, amantius, & rectius dicere. Habes Clementiſsima Margarita, maternam originem, quam niſi, vt facis, benignitate, manſuetudine, liberalitate, exornaris, perpetuo illa tibi dedecori futura eſt. Præmiſi huic Genealogiæ tuæ, vitam Philippi à Burgundia, magni auũculi tui, quod in ea vt nobiliſsimæ optimæq; Principis Mariæ matris tuæ, honorifica fiat mentio, & nonnulla contineantur, quæ ad improbos huius temporis mores corrigendos, conductura putarim, quæ ſi Clementię tuæ placuiſſe ſenſero, ſeptem hiſtoriarum noſtrę ætatis libri, quos ad incudem reuocaui, ſub fœliciſsimi nominis tui auſpicio, in publicum tandem prodire audebunt,

Bene vale.

PHI-

PHILIPPVS à Burgundia, natus eſt Patre Philippo Burgundionum duce, illo quiàmira erga ſuos charitate, pacis ſtudio, morum facilitate, Boni cognomentum ſortitus eſt. Marte Margarita Poſtia, fœmina, adeo inſigni formę venuſtate, & inculpata pudicitia, vt viris admirationi, fœminis exemplo fuerit. Mortuo patre, Carolus belligeratot ille, tantarum ditionum hæres, inito principatu, maluit vicinos principes bello laceſſere, quã Spartam ſuã, vt ꝓuerbio dicitur, exotnare. Quare Philippus frater, natu minimus, negligentius à Carolo haberi videbatur. Sed diligẽs vigilantiſſimæ matris cura, tantæ ſpei filio, nõ defuit. Intra paucos veto annos Carolus Dux, quum vincendo, etiam Regibus formidini eſſet, in bello cæſus occubuit. Poſt cui⁹ mortem Maria ipſius filia, Maximiliani Auſtrii vxot facta, cum marito apud Belgas, & bonam infetæ Germaniæ partem, regnare cœpit. Interea Philipp⁹ Bruxellæ celebri Brabantiæ oppido, ſub matris oculis educabatur. Cuius familię tanta erat modeſtia & ſanctitas, vt ſacrarum virginum domiciliũ, dici iure potuiſſet. Aderat puero pædagogus, quinquagenario maior, vir prudens, qui ita eius curam gerebat, vt ſi pater fuiſſet, non potuiſſet aut ſolicitius aut amantius. Latinas literas (pro illo ſeculo) ſatis feliciter didicit, ingenio enim valebat ſimul & memoria. Selegerat ei mater, condiſcipulos & coætaneos, non tam generis nobilitate, quam morum innocẽtia inſignes, à quib. neq; audiret neq; videret, quod teneram ætatem inficere poſſet. Luſus erant, trochus, pila, ſphæræ, quibus & corpuſcula exercentur, & animi non facile corrũpuntur. Sic educatus & doctus, in ætatis annũ vſq; duodecimũ, à nobiliſſima Maria, in aulam accerſitur, in qua ita vixit, vt ipſi Mariæ patruus, non ſecus ac liberi curæ eſſet, atq; amaretur. Cuius ipſe viciſſim, tota vita adeo gratus admirator fuit, vt ſi quis fœminam quampiam, à pulchritudine, à comitate, ab induſtria, à pudicitia, ab amore in coniugem, ab adminiſtrandæ tei ſiue priuatæ, ſiue publicæ, prudentia, laudaſſet, ſtatim ille ſuam præferebat Mariam, idq; talib. verbis, eo affectu, vt facile intelligeretur, eum ꝓcul ab omni adulationis ſuſpitione abeſſe. Prima ſtipendia ſub Maximiliano Archiduce fecit, cui tam char⁹ fuit, vt dum is Aquiſgraniis in Regem coronaretur, equeſtris ordinis inſignia, ab eo acceperit. Non potuit generoſus animus diu latere, nondum. n. decimum octauũ ætatis annum attigerat, quum Grauelingæ (Flandriæ id oppidum eſt) militiæ præfectus, multum gloriæ meruit, charus cõmilitonibus omnibus, vtpote, qui morum facilitate, & ſummã erga oẽs beneuolentia, à Philippi patris (cui etiam facie ac totius corporis lineamentis ſimillimus erat) moribus, non degeneraret. A Grauelingæ pręfectura, Corttacum celebrius oppidũ accitus, magna laude & induſtria rem militarẽ adminiſtrauit. In eo tumultu, quo Flandri Maximiliano Regi offenſi, totam principis ditionem in duas partes diſtraxerant, Philippo à Cliuis (Raueſtein⁹ dicitur) adhæſit. Tribuebat hoc inprimis Principi Philippo, vnico Mariæ ſuæ filio, cuius cauſam Flandri vna cum Raueſteino, tueri ſeſe affirmabant, deinde ipſi Raueſteino cui Anna à Burgundia ſoror, nouerca erat, ſed talis, quæ erga priuignũ matris affectũ æquaret, poſtremo Flandriæ, cuius prudentiſſimi magiſtratus & nobilitas, nullo non honoris genere ipſum ſemper proſequuti fuerant.

Rebus tandem inter Maximilianum Regem & aduerſam partem compoſitis, optimum Dauidem fratrem ſuum Vltraiectinum tum Principem & Epiſcopum adiit, qui eum vere fraterno affectu excepit, amabat, honorabat, aſſidueq; lateri ſuo adhærere cupiebat, ac tantæ ditionis ſucceſſorem relinquere, quod cõſtantiſſime tum renuit, alioqui facile, etiam applaudentibus tam Vltraiectinis quam Tranſiſulanis, fratri coadiutor (vt dicitur) factus fuiſſet.

Eo tempore, iuuenili ſupraq; modum amabili forma erat, oculis nigricantibus & neſcio quid Cupidineum eiaculantibus, ore roſeo, mento prima lanugine herbeſcente, gracili corpore decoræq; proceritatis, morib⁹ vero & cõuerſatione ita compoſitus, vt magis Parthenias quam Philippus, adpellari potuiſſet. Quare non tam amabat quam amabatur, laſciuiores enim quædam matronæ, in tantum eum, ſepoſita omni verecundia, deperibant, vt harum cauſſa fere in vitę periculum incidiſſet, niſi is qui ei mortem intentaturus putabatur, occiſus fuiſſet. Ea res & ipſi qui coact⁹ occiderat, & Dauidi fratri non parum mœroris attulit.

Mortuo Dauide, fraternæ hæreditatis parte accepta, ad Burgundicam aulam, ſumma multorum expectatione rediit, adeoq; charus Philippo tum Principi extitit vt eum patris fere loco habuerit, quod vt reipſa quoque oſtenderet, clariſſimo eum ordini Equitum aurei velleris adſcriptū torque donauit, ac toti ſuæ familiæ p̃fecit.

Philippo poſtea rege, ex Hiſpaniis reduce, Anna à Burgundia, Adolphi Ducis Cliuenſis (Raueſteinum vulgus nominabat) vxor, moritur, Philippo fratre, hærede ex ſemiſſe declarato. Auctis itaq; opib⁹, nihil magis in votis habuit, quam ab aulicis turbis ꝓcul abeſſe, ſibiq; viuere. Verum quo minus voti compos factus ſit, Philippi Regis regius erga eum affectus in cauſa fuit. Præfectus .n. ab eo rebus maritimis, & regiarum claſſium dux conſtitutus eſt, in qua præfectura, ea quæ ad toti⁹ Zelandiæ, nautarumq; commodum ſpectabāt, non minus, quam ſuam ipſi⁹ domum, curabat. Nihil erat quod ad militiam, remq; naualem pertinebat, cuius non eſſet peritiſſim⁹. In hac fortunæ poteſtatisq; licentia, neminem ſuorum aut exactionibus, aut precibus, quibus contradicere non liceret, grauauit vnquam.

Quū Philippus Rex, aliquot Gelriorū oppidis occupatis, in Hiſpanias proficiſceretur, huius potiſſimum fideli prudentiæ & ſolicitudini, deuicta Gelriæ pars credita eſt, quā tā vigilanter cuſtodiuit, vt non modo nihil, neq; aperto Marte, neq; per inſidias ei ablatū ſit, verū etiam, vt hoſtiū non infimi, eius amicitiā, occultis legationib. ambierint. Mortuo in Hiſpaniis Philippo Rege, Gelriorum dux, criſtas erigere, Hollandos & Brabantos finitimos, Gallorum auxilio fretus deprædari cœpit. Tum à Philippo, Vuageninga oppidum, obſidione cinctum eſt, ꝙ quo min⁹ aut vi aut deditione ſubactū ſit, in culpa fuit is, qui tū Burgundicis rebus præerat, cuius iuſſu obſidio, quum iam iam oppidum capiendum eſſet, ſoluta eſt. Quod adeo Philippo diſplicuit, vt ꝓuinciam vti ſuſceperat integram, ſucceſſori volens cederet. In Venloæ quoq; obſidione, multa, ipſo totis viribus renitēte, temere fruſtraq; tētata ſunt. Poſt tantos labores, in Zelādia quieſcere decreuerat, verū id minime cōceditur, legatus .n. à Maximiliano Auguſto, & Carolo Hiſpaniarum principe, Romam ad Iulium ſequundum Pontificē Maximū mittitur. In ea legatione, ſupra quā dici poteſt honorifice ab omnib. Italiæ Principib. & ciuitatib. exceptus eſt, p̃cipue tamē, à principe Mirandulano, Veronen. & Florētinis. Pōtifex Iulius, plus ei honoris exhibuit, quā vlli intra centū annos legato exhibitū, memoriæ ꝓditum eſt. Honorabat in eo Burgundicum nomen, vbiq; terrarum celebratiſſimum, mirabatur in vno homine, tantam fere rerum omnium, peritiā. Siue .n. cum illo pacis, ſiue belli negotia (quæ etiā Iulio Cano arridebāt) tractaret, ſummā vtrorumq; in Philippo ſcientiā experiebatur, licet hic pacis ſemper fuerit amantior. Delectabatur ille picturis, habebat hūc, eius artis iudicē ſimul & artificē, pictoriam .n. & auriſabrilē, adoleſcens didicerat. De Architectura erat ſermo, nouerat hic eius artis, dimenſiones, ꝓportiones, ſymmetrias. De baſibus, columnis, epiſtyliis, coronamentis, atq; id genus reliquis, adeo exacte diſſerebat, vt ex ipſo Vitruuio eum ſingula legere putares. Si de fontibus, aquæductib⁹, thermis ſermo incidiſſet, nihil harū rerū hunc latere adparebat. Itaq; factum eſt, vt Iulius eum ſummopere amaret, multaq; vltro offerret, quæ alii ambire ſolēt. Ærea animi celſitudine erat, vt nihil à Iulio acceperit, p̃ter ſtatuas marmoreas duas, quarum vna Iulii Cæſaris, altera Hælii Hadriani erat. Nihil magis eum Romæ delectabat, quam ſacra illa vetuſtatis monumenta, quæ per clariſſimū pictorē Ioannem Goſſardū Malbodiū, depingenda ſibi curauit. Legatione peracta, in Brabantiā rediit. Interrogatus vt placeret Roma, nullū locū magis placere aſſeuerabat, ſi illa ſcelerū fex (quos Curtiſanos vocant) ꝓcul iſthinc ablegaretur. Ciues Romanos, qui veteres nominantur, graues eſſe viros dicebat. Sacrificorū, Epiſcoporum, Cardinalium, Pōtificis Maximi, nō minus impudentē quā impurum luxum ac faſtum, ita execrabatur, vt affirmaret ſe nō dubitare, quin gentiles & pagani (vt dicimus) caſtius, innocentiuſq; vixerint, quam hi, qui nunc chriſtiano orbi, religionis leges præſcribunt. Addebat, ſē vidente, Cardinales quoſdā primi nominis, dū ſacræ reliquiæ populo, & p̃cipue Germanis noſtris venerādę oſtenderentur, exertis linguis, ac digitis in turpē modum cōpoſitis, noſtrorum ſimplicitati inſultaſſe. Nihil apud hoc hominum genus ſacrum eſſe referebat, p̃ter aurum, & quæ vel nominari nefas ſit. Curti-

ſanos

ſanos autem, & in primis noſtrates, qui ibi Sacerdotia, laboris mercedem accipiunt, ſi quis ſe corā nominaſſet, expuebat. Sciebat .n. qua humilitate qua ſubiectione, ſanctiſſimis illis atq; reuerendiſſimis, grati fuiſſent. Nihil ei (vt paucis dicā) Romæ placuit, præter cœlū & ſolū, lapides & ligna, & ciues illos Romanos, quorū meminim⁹.

Hac legatione, inter cætera, hoc aſſequutum ſe prædicabat, quod plurimorum Romanorum Pontificum Maximorum diplomata, leges, decreta, indulgentias, vt meras impoſturas, vt plus quam perniciosa veneficia, deteſtaretur. Hinc etiam ſacerdotes & monachos, qui à talibus portentis pendent, vt eorundem ſcelerum reos ac ſocios, contemnebat.

Sed vt ad geſta ipſius reuertamur, quū Caroli Principis ſoror, Iſabella, Chriſtierno Danorum Regi deſponſa eſſet, ipſi hoc muneris ab Auguſto ſponſæ auo, & Carolo iniunctum eſt, vt eam ad ſponſum vſque illorum nomine comitaretur ac deduceret. Quo munere magnifice functus, dum in patriam reuertitur, peſtilentia naues inuaſit, in ſua etiam naui, Balduini à Burgundia fratris ſui, filia, quam ei nobiliſſima domina Marina Maurica pepererat, hoc morbi genere correpta obijt. Cuius mortē tulit ægerrime, quum quod virgo erat ea venuſtate, ijs moribus, vt Charitum vnam dicere potuiſſes, tum q; nobiliſſimo eam marito deſtinarat. Sed ea eſt fere rerū omniū cōditio, vt optimis quibuſq; citius priuemur, peſſima tenacius adhæreāt.

In patriam reuerſus, totus exornandæ arci ſuæ Swytburgo intentus, inter fabros, architectos, ſculptores & pictores verſabatur, adeo familiariter vt vnus illorū putaretur. Aderant ei & verſificatores, qui picturas atque ſtructuras carminibus ornarent, vt vtramque picturam, & loquentem & tacitam, oſtentare poſſet. Excellentes in quauis arte artifices, miro fauore proſequebatur, domique ſuæ liberaliter alebat. Acceſſierat ſibi magnis expenſis, pictores & architectos primi nominis, Iacobum Barbarum Venetum, & Ioannem Malbodium, noſtræ ætatis Zeuſim & Apellem. Bonarum præterea literarum profeſſores mire amabat. Ex horum numero inprimis ſibi familiares fecerat D. Eraſmum Roterodamum, in optimis ſtudijs orbi notum, & Ioannem Paludanum Louanienſis Academiæ rhetorem. Dum ita domi, relicta aula, ſemotus procul ab omni ambitione, ſibi viuere incipit, Carolus Rex magnum auunculum honorare volens, onerat maxime, quod vt aliquanto altius repetam, res ipſa poſtulat. Fridericus Marchio Badenſis, quum viginti duobus ferme annis, Vltraiectini Epiſcopatus munere, non ſine ſeditione & bello, functus eſſet, ſenio pariter & morbis fractus, cupiebat hoc munus in alium quempiam transferre, ea conditione, vt aliquot aureorum millia acciperet numerata, aliquot ad vitam annua. Quumque in Gallijs & Anglia, id fruſtra tentatum eſſet, tandem ad Carolum venit, Epiſcopatum certis conditionibus offert. Conſultum eſt aliquandiu ea de re, viſa eſt multis Friderici oblatio, non ſolum non aſpernanda, ſed obuijs etiam vlnis acceptanda. Tum quod Gelrijs Hollandiam per agrum Vltraiectinum deprædantibus, iter minus peruium fore putabatur, ſi Epiſcopus ex Caroli ſententia præficeretur, tum quod factiones, quæ ſunt inter Hollandos & Vltraiectinos, hoc modo paulatim ſopiri tollique poſſent. Cum Friderico Epiſcopo, facile conuentum eſt, de Romano Pontifice, qui huiuſmodi in rebus, membranas & plumbū vendit, modo pecunia numeretur, nihil dubitatum. Hoc vnum inquirebatur, quis è Principum numero, in Friderici locū aptior ſufficeretur.

Tandem auditis ſententijs, relatum eſt Carolo, nullum ad hanc prouinciam ſubeundam Philippo Maris Præfecto, aptiorem reperiri poſſe, quod aliquandiu apud Dauidem Epiſcopum egiſſet, Vltraiectinorumque mores cognitos haberet, & ciuitatibus ac nobilitati notus eſſet.

Erant qui hoc conſilij, non ſimplici animo, neque ornando Philippo datum, affirmarent, ſed potius vt hoc honeſtiore quodammodo titulo, ablegaretur. Opponebat enim ſe interdum liberius conſiliariorum ſententijs, præcipue quando de exigendis pecunijs, ab agricolis, piſcatoribus, & iſtiuſmodi paupere plebecula, agebatur. Compertum enim habebat, qua libertate ſub Philippo patre, & Carolo fratre Ducibus, egiſſent, & qua plus quam Gallica ſeruitute, iam indies magis ac magis, premerentur. Placet conſilium Carolo. Adprobat Fridericus, acceſ-

ſitut Philippus,res magnificis verbis proponitur. Stupet primo Philippus, deinde aliquantulum ſecum deliberans,ætatem excuſat, addit etiam ſi anni paterentur, prohiberi tamen ſe ab hac prouincia,literarum inſcitia. Reſpondetur, Ætati multum adeſſe authoritatis,nec rebus gubernandis vllam aptiorem,literarum imperitiam,eruditos conſiliarios abunde ſuppleturos. Accedũt ad hæc Caroli tanti Principis iunctæ authoritati preces. Quid ageret Philippus? Conſentit. Mox aguntur gratiæ,& Principis & Reipubl. nomine. Pollicetur præterea Carolus, ſe ſe omnes expenſas in hoc negotium neceſſarias, exoluturum, ditionemque Vltraiectinam non ſecus habiturum ac defenſurum,quam Hollandiam,& optimam quamque ſuę ditionis partem. Solus Vltraiectinorum adſenſus reſtabat, ad quem obtinendum Maximilianus Comes ab Horne,dominus,ita dici cœptum, Gasbecanus,mittitur, qui propter quædam liberius,quamquam vere, in Vltraiectinorum conſilio dicta, ſpecioſas verborum ambages,pro reſponſo ad Carolum refert. Rurſus ergo eadem de cauſa, Henricus Comes Naſſouius Vltraiectum venit,talia habens in mandatis, qualibus ſi Vltraiectini,ſuorum commodorum negligentes, contradicere obſtinatius pergerent,experirentur tandem,quid eſſet oblatum Caroli fauorem,aſpernari. Magna Vltraiectinorum pars, Fridericum exoſum habebat,& (vt ſunt fere omnes nouarum rerum cupidi) ſucceſſorem ei datum videre cupiebat. Verum in Philippum (neſcio quo metu animi) non inclinabant. Tranſiſulani,memoria Dauidis optimi præſulis accenſi,Philippum facile videbantur in Principem ſuſcepturi. Tandem communibus ſententijs,tam Vltraiectini quam Tranſiſulani, Caroli precibus conſentiunt. Mittitur poſt hæc Romam P.M. confirmat omnia, numerata tamen prius duodecim millium Ducatorum ſumma. Tanti conſtabat Epiſcopum Vltraiectinum fieri. His peractis,magno Burgundiæ nobilitatis comitatu, Vltraiectum Philippus ingreditur,ac plauſibiliter (ſi externa erga nouum Principem officia ſpectes) ſuſcipitur. Qua de re, quia in epiſtola ad Paludanum rhetorem, quædam indicauimus, & in primo libro Hiſtoriarum noſtræ ætatis diligentiſſime ſcripſimus,hic nihil amplius addetur. Factus Vltraiectinorum Princeps & Epiſcopus,cum quibusdam amicis priuatim contulit, de ſtatutis Synodalibus recognoſcendis,de feriarum numero minuendo,de prouiſorum ac Decanorum (ea ſunt odioſa cuiusdam iurisdictionis nomina) tyrannide cohercenda,de tot ocioſis hominibus ad ſacerdotia non admittendis,de validis mendicantibus tollendis, de pauperum cura gerenda,de clamoſis illis concionatoribus, præcipue mendicantium ordinum,cohibendis,de bonis & doctis Concionatoribus inſtituendis,& huiuſmodi multis alijs,quæ ad Reipublicæ commodum & verum Chriſtianiſmum ſpectare videbantur. Verum quo minus hæc prudentiſſimi Principis conſilia ſuccederent, conſiliarij iuriſconſulti duo,in cauſa erant. Hi enim dum vtraque manu aperta ac protenſa,ſuis commodis conſulunt,magno fremitu clamitare cœperũt. Hæc conſilia non fore è re Principis,multumque culinæ obfutura. Quare conniuente Principe (vt erat manſueto animo) omnia veteri more apud hos venalia erant. Princeps igitur imperioſis illis conſiliarijs aſſidue occinentibus,ne his rebus ſe occuparet,quarum imperitior eſſet, fineret illos harum ſubire & moleſtiam & inuidiam, facile ceſſit,atq; ad reficiendas arces animum intendit.

Inprimis vero veterem Doreſtati arcem,nouis ædificijs commodiorem fecit, picturis,ſculpturis,figuliniſque talibus exornauit, quales vix ipſam Italiam habere crediderim. Præterea,propugnaculis,armis,bombardis, eam accuratiſſime muniuit. Cæterarum vero arcium præfectis vt idem facerent,iuſſit. Hęc agentem interturbant pauliſper, equites, qui ſub Friderico Epiſcopo ſtipendia non ſoluta conquerebantur,hi enim occupata Oldenſala oppido,& arce Laga,in ipſis fere Suollanis portis,vbi tamen Princeps erat,ferro & igni graſſabantur. Verum hic tumultus,ſoluto ſtipendio breui,licet nõ ſine graui agricolarum damno, ſedatus eſt. Obequitabat poſt hæc,Philippus in ditione Tranſiſulana,multa in bonum publicum aut corrigens,aut conſtituens. Si quando,vno in loco aliquandiu morari, rerum neceſſitas coegiſſet,diem fere in hunc modum partiebatur. Primam eius partē precibus,è more legendis dabat,in quibus ad ea magis attendebat,quæ ex ſacris libris deprom-

deprompta erant, quam ad fabuloſas diuorum hiſtorias. Ridebat interdum cum has legeremus, ineptiſſimos earum ſcriptores fuiſſe dictitans, qui cum omnia mentirentur, nihil minus tamen ſciuiſſent quam mentiri. Tam apertis enim huiuſmodi ſcripta mendacijs ſcatent, vt authoribus earum nullam fuiſſe memoriam (qua tamen mendacem vel in primis valere oportet) etiam luſcioſis adpareat. Sacros vtriuſque Teſtamenti libros, non ſemel atque iterum legerat, & in his tantum promouerat, vt D. Eraſmi Roterodami tranſlationem, vulgatæ conferret, & acri iudicio de vtraque pronunciatet. Lectis horatijs preculis, conſilijs conſultationibusq; præerat, audiendis literis, querelis, litibus, ſententijs intentus, ea cura ac diligentia, vt nihil literarum niſi ſe præſente reſignaretur, nihil niſi ſua manu ſubſcriptum, obſignaretur. Poſtea prandebatur, inter prandendum quæſtiones variæ proponebatur, ex poëtis, ex hiſtoricis, ex ſacris literis. Hiſtorias veterum fere omnes, gallice legerat, memoriæque commendarat. Præterea me prælectore, Hiſtoricos latinos quotquot extant, attentiſſime audierat. Pomeridianis hotis, aut in hortis deambulabat, aut opificum officinas, in morem ſoliciti patrisfamilias, circumibat. Cæna quæſtionibus item, dicterijs, interdum etiam liberioribus in conuiuas & miniſtros ſcommatis tranſigebatur. A cœna crebro in multam noctem, aut colloquebamur, aut viciſſim legebamus. Turbis & conuiuarum multitudine offendebatur, ſeceſſus vero & vnius alteriusve conſortium, expetebat. Si quando largiore compotatione, ſeſe grauatum ſenſiſſet, ſequentis diei abſtinentia ſibi medebatur. Ebrioſos, præſertim, qui cereuſſia ſe ingurgitare ſolent, deteſtabatur, ſcortationibus minus infeſtus. Ipſe enim in Venerem propenſior, inque adoleſcentularum amoribus ardentior erat. Si quis ſacrarum virginum, monachorum, ſacrificulorum, & eorum qui aut magiſtri noſtri, aut Theologi ſalutantur, cœlibatum prædicaſſet, irridebat vehementer, impoſſibile dicens, homines integro corpore, ætate, in tanto ocio, in tanta rerum omnium copia qui crebro aut vino calerent, aut turgerent cereuiſia, poſſe caſte viuere. Quare horum caſtitatem, impuriſſimam humanæ naturæ contumeliam interpretabatur. Sacrificulos qui domi concubinas alerent, ſimulatæ caſtitatis profeſſoribus multo puriores iudicabat. Hinc male, vt mulieroſus, à ptochotyrannis audiebat, & in publicis concionibus oblique notabatur. Quod tamen pariter contemnebat, futurum ſperans (vt aiebat) ſe viuo, vt omnis compulſæ caſtitatis neceſſitas, vnanimi Epiſcoporum ac Presbyterorum cōſilio tolleretur. Hactenus humaniſſimi Principis mores, me aliquantulum à propoſito abduxere. Cæterum, vt ad alia veniamus miro adfectu ſuos proſequebatur, nemini aut exactionibus, aut nuper inuentis vectigalibus grauis. Toto tempore quo Vltraiectinis præfuit, ne obulum quidem à quoquam, præter veteres & annuos reditus, in ſuum cōmodum exegit. Dum hoc modo ſuis conſulere conatur, Campis oppido, aliquot ciuium aduerſus ſenatum, ſeditionem concitarunt ac quoſdam, leues ob cauſas, ſenatu mouerunt. Ad quę Princeps, ob violentam ſeditioſorum coniurationem, cōminante cogebatur. Quod vbi illi ſenſiſſent (vt ſunt huiuſmodi homines ad exitium vſq; inquieti) neſcio q̃ Camerinā (vt hoc prouerbio vtar) aduerſus Suollanos mouerũt Suollani qui à Cāpenſibus, p̃cipue nouis ſenatoribus, contemni nolebant, ſe nõ iure, non Principis authoritate, ꝙ maxime oportuit, ſed armis defendebant. Hinc ex re leuiuſcula, acris & luctuóſa concertatio exoritur. Interceſſit Principis, interceſſit ipſius etiam Cæſaris authoritas, ſed fruſtra. Indies enim hoc incendium latius ac vehementius graſſabatur. Potuiſſet initio hoc malum, Principis clementia, prudentque nobilitatis ac Dauentrienſis ſenatus conſilio ſopiri. Verum Principis iuriſconſulti illi, in vtranque aurem, vt dicitur, dormiebant, neſcio quid lucri ex hac patriæ calamitate, ſperantes, multis conuentibus de concordia actum fruſtra. Tandem eo res prolapſæ, vt Suol ad Gelr. inclinare dicerentur. Ea res Principem magis ſolicitum reddebat. Quare accerſitis conſiliarijs, me adſtante, dixit. Num cernitis quam late hoc diſſidium ſerpat? quale exitium patriæ minetur? Occurrendum igitur quam ptimum huic malo, ne neglectæ patriæ ſalutis accuſemur. Tum illi (vt erant facundi adulatores) depone, inquiunt, Clementiſſime Princeps, hunc metũ. Nos tempori hunc tumultum comprimemus. Tu ſaltem fac bono ſis animo, ge-

nioque

nioque totus indulgeas. Vtilis eſt hæc ciuitatum diſcordia, quanto enim plus pecuniæ in mutuam pernitiem effuderint, tanto minus poſtea virium habebunt, tuis iuſſis non obſequendi. Nonne ſolæ ciuitatum opes faciunt, vt Principum decretis cōtradicere auſint ? His peſtiferis perſuaſionibus negligentiorem Principem fecerunt. Interea Suollani, priuatim & publice, de Principe immerente conquerebantur, vt Campenſium fautore, ſuæque cauſæ aduerſario, & ad defectionem ſpectabāt. Demum clam ad Gelriorum Principem miſerunt, qui auxilium implorarent, quod is (vt eſt ditionis ampliandæ auidiſſimus) neque neceſſitudinis, neq; beneficij paulo ante, dum fumaret Valauia, præſtiti memor, ſtatim miſit, ſed adeo latenter, vt prius bona nobilitatis Tranſiſulanæ pars caperetur, quam aut Suollanos ad Gelrū defeciſſe, aut Gelrium Epiſcopo hoſtem factum, quis ſuſpicari poſſet. Iam apertum bellum erat, prædæ, incendia, cædes. Vltraiectini vero, cum adiacente ditionis parte, ab ijs ſeſe malis ſubtraxere. Epiſcopus tamen apud Cæſarem erat, ac ſpecioſis promiſſis animabatur. Tandem valedicto Cæſare, comitantibus duobus principibus, Maximiliano videlicet Gasbecano, & Guilielmo Rogendorpio, Campos venit, & ad tuendos ſuos, quicquid pecuniarum, quicquid aureorum argenteorumque vaſorum habebat, lubens obrulit, in Cæſareis nihilominus promiſſis, multum ſpei collocans. Hoc bello, Hasletani, nunquam interituram fidelitatis erga Principem, gloriam, obſidione magnanimiter lata, adepti ſunt. Oldenſalenſes fortiter hoſtibus reſtiterunt, damnaque non modica intulerunt. Dauentrienſes ſuis corporibus, nedum opibus Principis iniuriam vlciſcebantur. His non immerito Stenuicani adnumerari meruerant, niſi partam gloriam, vino & ſomno ſepulti, vna cū oppido ſuo perdidiſſent. Campenſes tantorum malorum, & caput & cauda, in omni erga Principem officio frigidi ac negligentes erant. Multa hic volens prætereo, quod bellum hoc, in ſeptimo hiſtoriarum noſtræ ætatis libro accuratius deſcripſerim. Dum itaque a Cæſare, nihil præter literas, & exiguam admodum (quantum ad hoc bellum debellandum pertinebat) pecuniarum ſummam, mitteretur, Cæſare profectionem in Hiſpanias adornante, Epiſcopus in Brabatiam venit, Cæſari neceſſitatem ſuam exponit. Rurſus promiſſa promiſſis cumulantur, & præterea nihil, præter Germanorum peditum aliquot vexilla, quæ in obſidione Genemeudæ, à Gelrijs fugata cæſaque ſunt. Cæſar in Hiſpanias iam iam abierat, Epiſcopus D. Margaritam, & eos quos Cæſar ditioni ſuæ præfecerat, adit, hortatur, monet, orat, promiſſis reſpondeāt, neque ſinant, Gelrium contra Cæſaream Maieſtatem ac Burgundicum nomen toties inſoleſcere. Res de die in diem differtur. Nec deerant qui dicerent Gelrij cauſam magis, quam Epiſcopi promoueri. Interea Dauentrienſes, cum Gelrio fœdus & ſi minus honeſtum, pro rebus tamen fere deſperatis, neceſſarium, niere Tum demum miſſi ſunt auxiliarij equites ducenti quinquaginta, ſed ſero. Suollani tandem bello feſſi & Gelrij imperium ſuſpectum habētes, occaſionem nacti, de ineundis certis pacis conditionibus, conſultabant. Dum itaque diuina bonitate, lætior aura nobis aſpirare cœpiſſet, Epiſcopus in extremā ægritudinem incidit. Medicus inſpecto lotio, tactis venis, occultam febrim indicat. Aduocatur alter medicus, is vixdum viſo ægro, de ſalute deſperare cœpit. Nondum biduo lecto decubuerat, quin certiſſimam mortem adeſſe, medici mutitāt. Id ſiue æger audierit, ſiue ex vi graſſantis circa præcordia morbi intellexerit incertum. Sacellanum vocat, ac ſe confiteri velle indicat, ſecedunt qui circumſtabant. Confeſſione peracta, cubiculum ingredior, nihil minus cogitans, quā quod agebatur. Interrogat, ſit ne Euchariſtiæ ſacramentum in arce? Reſpondeo ſtupidus, ſi non adſit, facile adferri poſſe. *Adferatur*, inquit, *nam illud ſumere deſidero.* Accurrunt nobiles & conſiliariorum aliquot. Ab his offenſarum veniam petit, & arcem in futuri Epiſcopi vſum commendat. Poſt hæc reſpirans paululum, *Deus*, inquit, *nouit, quod belli huius cauſa non fuerim*, moxque addidit, *Teſtamentum condidi, id ratum habeo: huiuſque exequutores præter nominatim deſcriptos, conſtituo Florentinum Comitem Burenſem. Ioannem Comitem à Bergis. Antonium. Comitem Hochſtratanum, & te*, inquit, *Domine à Bouaria* is enim omniū nobilium chariſſi. illi adſtabat. Corpus ſuum (nam & illi hoc etiam curæ erat) vna cum corpore Dauidis fratris Vltraiecti ſepeliri volebat. Interrogatus à me, num fi-

lijs

duos enim nothos reliquit ſuperſtites) prouidere vellet, *ſatis*, inquit, *habebunt, ſi probi fuerint*. Deinde Euchariſtiam, ſano quam ægrotanti ſimilior, ſumit, mox oleo ſancto inungi ſe petijt, cruceque (vt fit) exoſculata, ſoli Deo ſeſe commendabat. Accedo propius, tracto manus, quas tanquam valedicturus porrigebat. Interrogo an ne melius haberet, tum his fere verbis reſpondit: *Bene ſum contentus*, & ſurſum reſpiciens addidit; *Fiat voluntas tua*. Quod ideo eum addidiſſe credideram, quod crebro contulerimus & dixerimus, fœlicem illum, qui vel ſemel cœleſti patri, ex animo dicere poſſet. *Fiat voluntas tua*. Ad vltimum, veluti quieti aliquantulum ſe compoſiturus, mortuus eſt. Aperto corpore, ſolus pulmo, nigricante quodam colore, quaſi exuſtus, repertus eſt. Cætera inteſtina nulla ſui parte corrupta erant. Hic finis tanti Principis fuit. Obijt autem Doreſtati, Anno Milleſimo quingenteſimo viceſimo quarto, ſeptima die Aprilis, ætatis anno ſexageſimo. Sepultus eſt Vici, in templo Diui Ioannis Baptiſtæ, ad ſiniſtrum latus fratris ſui Dauidis Epiſcopi.

D. O. M. S.

OPT. PRÆSVLI, CLEMENTISS. PRINCIPI, PHILIPPO A BVRGVNDIA, BONI PHILIPPI Burgund. Ducis filio, Epiſcopo Vltraiectino, Patrono B. M. Ioan. Malbodius, & Gerardus Nouiomagus. P. C.

PACIS amatoris, *cernis bellique periti*,
Quiſquis ades *tumulum hic, mens ſuper aſtra manet.*
Iniuſtos *hoſtes vix dum patientia victrix*
Vicerat, *& morti cedere iuſſus obit*,
Collapſas *arces reparauit diuiteculiu*,
Prælia *quod geſſit, non ſua culpa fuit.*
Perfidus *hac ciuis conſlauit, perfidus auxit*
Conſul, *dum patriæ cauſa'it excidium.*
Præfuit Vltraiecti An. VI. Menſes XII. Diebus XIV.
Obijt Doreſtati. An. M.D.XXIV. VII. Aprilis. Ætatis Anno 59.

IMP. CÆSARI MAXIMILIANO Auguſto, P. F. P. P. Gerardus Nouiomagus.

ET iure *& merito Romanæ præſidet arci*
Germanus, *mundi victor & imperii.*
Romulus *vt quondam vicit cum ſtirpe nepotum*
Præcipuos *populos, præcipuaſque Duces:*
Fortis *ſic vicit Germanus fortia regna*,
Germanus *præſtans corpore, mente, manu.*
Id verum *oſtendit clarus Burgundio, victor*
Gallorum, *natus ſtemmate Teutonico.*
Francus, *Germanus probat hac. Nortmannia dicet*
Hoc *docet in regno Galle animoſe tuo.*
Langobardus *adeſt victoris victor, & inquit*
Germanos *patres lætus honoro meos.*
Sed priſcam *linguam mutaui tempore longo,*
Et mores *ſumpſi Tuſcia docta tuos.*
Hiſpanuſque *potens gaudet iactare parentes*
Germanos, *Gotthos, Anglia, Saxonicas.*
En quid *Germanus perficit cuncta domando,*
Et ſubdens *ſceptris regna ſuperba ſuis.*

Iure

Iure ergo *regnas Romana Cæſar in arce,*
Maximiliane pius qui pater es patriæ.

Hos verſiculos, Maximilianus Auguſtus, accuratius lectos, ita adprobauit, vt authorem Poetica laurea dignum pronunciarit. Actum Thenis Brabantiæ oppido. An. ſupra Millesimum quingenteſimo, decimo ſeptimo.

SEQVENTES VERSICVLI, Louanij æditi ſunt, authore Nouiomago.

MAXIMILIANE *pater patriæ, fœlicius opto*
Auguſto *viuas, Traiani more guberues.*
Te patrem *patriæ ſupplex tua turba rogamus,*
Da pacem *patriæ. Pax*
Soluit *carcere clauſos.*
Triſtia *quæque repellit.*
Splendida *quæque reducit.*
Ornat *compita & vrbes.*
Aurea *ſecula reddit.*
Pandit *Olympica regna.*
Da pacem *patriæ, ſupplex tua turba rogamus.*

ADCLAMATIO IN CArolum Maxim. Imper. Cæſarem Auguſt. Authore Nouiomago.

AVGVSTO *viuas felicior, optime Princeps.*
Traiano *melior regnes ter Maxime Cæſar,*
Te metuit *veſper, te laudent Indica regna,*
Orbis *te Arctous colat, & tibi ſeruiat auſter.*

GENEALOGIA DVCVM BVRGVNdiæ, Brabantiæ, &c. compilata per Magiſtrum Emondum de Dynter, illuſtriſſimi Principis Domini Philippi huius nominis ſecundi, Ducis Burgundiæ, Brabantiæ, &c. nec non & trium aliorum Ducum prædeceſſorum eius Secretarii.

LIBER generationis Philippi, Burgundiæ, Lotharingiæ, Brabantiæ & Limburgiæ Ducis, filij Caroli magni, filij Lotharij, filij Priami.

Priamus autem fauſta Hectoris proles, à magno Priamo Troianorum Rege, Hectoris Patre, nomen & genus trahens, genuit Marcomirum. Marcomirus autem genuit Pharamundum. Pharamundus autem genuit Clodium.

Clodius autem genuit Meroueum, Merouеus autem genuit Hildericum, Hildericus autem genuit Clodoueum, Clodoueus autem genuit Lotharium, Lotharius autem Cilpericum, Cilpericus autem genuit Lotharium Magnum. Lotharius autem genuit Dagobertum & Blicildem.

ATTENDE STEMMA PER BLICILDEM, NAM Pippinus Caroli Magni pater, excluſo ſtemmate virili Francorum, factus eſt Rex.

BILCILDIS, vxor Ausberti Principis & Senatoris, genuit Arnoldum. Arnoldus autem ex ſancta Oda, genuit Arnulphum, Arnulphus autem genuit ex ſancta Doda, Angiſum. Angiſus autem ex ſancta Begga, filia Pippini de Landen, Ducis Lotharingiæ & Brabantiæ, maiorisque domus, filij Carolomanni de Landen, Principis Brabantiæ & Hasbaniæ, genuit Pippinum groſſum, alias de Harſtallio.

Pippi-

Pippinus autem de Harſtallio, genuit ex Alpaide Carolum Martellum. Carolus autem Martellus genuit Pippinum paruum ex Duce & maiore domus factum Regem. Pippinus autem paruus genuit Carolum magnum. Carolus autem magnus genuit Ludouicum pium. Ludouicus autem genuit Carolum caluum. Carolus autem Caluus genuit Ludouicum balbum. Ludouicus autem genuit Carolum ſimplicem. Carolus autem ſimplex genuit Ludouicum. Ludouicus autem genuit Lotharium Regem, & Carolum Ducem Lotharingiæ & Brabantiæ. Carolus autem Dux & hæres Franciæ genuit Gerbergam.

ATTENDE STEMMA PER GERbergam, nam Hugo Capet excluſis Carolinis, inuaſit regnum, cuius progenies ad hunc vſque diem, in Francia regnat.

EX Getberga autem Lambertus Comes Louanienſis genuit Henricum Comitem & marchionem Imperij. Henricus autem genuit Lambertum cum barba. Lambertus autem genuit Henricum huius nominis ſecundum Comitem. Henricus autem ſecundus genuit Henricum tertium. Henricus autem tertius genuit Godefridum cum barba huius nominis Ducem primum. Godefridus autem primus genuit Godefridum ſecundum. Godefridus autem ſecundus genuit Godefridum tertium. Godefridus autem tertius genuit Henricum huius nominis Ducem primum. Henricus autem Dux primus genuit Henricum ſecundum. Henricus autem ſecundus genuit Henricum tertium. Henricus autem tertius genuit Ioannem huius nominis Ducem primum. Ioannes autem primus genuit Ioannem ſecundum. Ioannes autem ſecundus genuit Ioannem tertium Ioannes autem tertius genuit Ioannam, quæ rexit Lotharingiam, Brabantiam & Limburgiam & Marchionatum Imperij, per quinquaginta vnum annos. Genuit etiã Ioannes tertius Margaritam.

ATTENDE, STEMMA DEDVCI PER Margaritam.

EX Margarita autem, Ludouicus Comes Flandriæ, &c. genuit Margaritam Ex Margarita autem Philippus quondam Francorum Regis filius, Dux Burgundiæ & Comes Flandriæ, &c. genuit Ioannem, Antonium & Philippum fratres. Facta autem diuiſione inter fratres, Ioannes primogenitus qui ſortitus eſt Burgundiam & Flandriam, &c. genuit Philippum ſecundum de quo infra dicetur. Philippus autem tertio genitus habuit comitatum Niuernenſem, &c. Antonius autem ſecundo genitus, qui adeptus eſt Ducatus Lotharingiæ, Brabantiæ, & Limburgiæ, atque marchionatum ſacri Imperij, genuit Ioannem quartum, & Philippum primũ, qui ſucceſſiue vnus poſt alium ſibi ſuccedentes obierunt, nulla prole relicta. Philippus autem huius nominis Dux ſecundus, filius Ioannis, filij Philippi, ex Margarita, filia Margaritæ, filiæ Ioannis Ducis tertij, & ſororis Ioannæ duciſſæ, prædictorum, tanquam proximior & legitimus hæres Philippi huius nominis Ducis primi, filij Antonij præſcripti, adeptus eſt Ducatus Lotharingiæ, Brabantiæ, & Limburgiæ, ſacrique Imperij Marchionatum ex paterna & auita ſucceſſione, de propagine domus Brabantiæ ſibi debitos. Hic Philippus cognomento bonus, ex Iſabella filia Regis Portugalliæ genuit Carolum. Carolus ex filia Ducis Borbonij genuit Mariam.

ATTENDE STEMMA PER MARIAM.

MARIA, nupta Maximiliano Archiduci Auſtriæ, &c. qui poſtea Romanor. Imperator fuit, genuit Philippum Regem Caſtellæ, &c. Philippus, ex Ioanna filia Ferdinandi Regis Arragonum, genuit Carolum, qui Maximiliano auo ſucceſſit in imperio.

RVSTICORVM TVMVLTVVM IN GERMANIÆ DIVERSIS PARTIBVS ANNO M.DXXV. exortorum,& à Magiſtratibus fœliciter ſedatorum, Hiſtoria PETRO CRINITO, vulgariter Harer, ſcriptore.

REVERENDISSIMO ET JLLVSTRISS. PRINCIpi ac Domino, Domino ALBERTO S.Rom.Eccleſiæ Tit.S.Petri ad Vincula preſbytero Cardinali, Moguntinenſi & Magdenburgenſi Archiepiſcopo, Sacri Rom.Imperii per Germaniam Archicancellario, Principi Electori, Primati Germaniæ, Marchioni Brandenburgenſi, Duci Caſſuborum, Pomeranorum & Sclauorum, Burggrauio Nurenbergenſi, &c. Principi optimo atq; clementiſsimo.

LIBRVM de ſeditione ruſtica à me formatum, Reuerendiſs.ac Jlluſtriſsiſime Princeps, & nunc quo poſteritati conſecretur Latine factum non alienum putaui tuæ Jlluſtriſs. Dominationi mittere. Jn quo cum & nõnihil de turbis in T.Jlluſtriſs. Dominationis ditionibus exortis, & ſtudio, cura, labore Principis Palatini, ſeculorum memoria digniſsimi, ſedatis contineatur, non ingratum meum obſequium fore ſperaui Quod ſi exactiſsimam diligentiam T.Jlluſtr. Dominatio requirat, materiæ Barbara & inculta illa vocabula non potuiſſe mitius mitigari, conſideretur velim. Quod vero ad hiſtoriæ fidem attinet, nihil me prætermiſiſſe certo ſcio. Vnde Reuerendiſſime & Jlluſtriſs. Princeps Jlluſtriſs. Tua Celſitudo, meæ voluntatis, ſi bonum hoc meum opuſculum iudicabitur, ſtudium, ſin non perinde aptum fuerit, obſequium approbet, & ſerena facie qualecunque hoc eſt munuſculum ſuſcipiat, ſuſceptumque mei ſtudii & officii erga T.Jlluſtriſſ. dominationem pignus habeat, obnixe deprecor. Jlle in quo ſumus, viuimus & mouemur, Illuſt. T.Celſitudinem, cui quam humiliter commendari cupio, diu felicem cuſtodiat.

E. T. Illuſtriſſim. Celſit.

Humillimus Petrus Harer.

PRÆFA-

PRÆFATIO.

CVM in omnibus hiſtoriis res geſtas mortalium tractantibus, nil magis abominandum inueniatur, quam vbi eadem in domo, eadem in ciuitate, eadem in Republ. in eodem denique regno vel Imperio viuentes, inter ſe ipſos diſcordes, ſeditioni & diſſenſioni ſtuduerint, id quod experientia ipſa, & præcipue Romani totius orbis gubernantes Imperium docent, duobus inſignibus facinoribus, altero quidem L. Catilinæ (qui homo fuit animo audaci, ſubdolo, vario, alieni appetens, ſui profuſus, immoderata, incredibilia nimis alta ſemper cupiens) primum occulta ſeditione, mox erumpente tumultu manifeſto, cum ſibi adhærentibus Senatui Romano timorem quã maximum incutientis. Altero vero quando idem Imperium, ex antiquo more à Conſulibus adminiſtratũ, per incrudeſcentes C. Iulij Cæſaris & Pompeí ambitiones & odia diuiſum, labefactatum & extinctũ eſt. Enimvero ſcelus hoc omnipotenti Deo, maxime diſplicet & grauiſſime ſæpenumero punitum eſt, nec vnquam felices ſucceſſus habuit, aut eo quo cœptum fuit deductum eſt. Quod vel vnico ſed vero & manifeſto exemplo ſacris ex literis edoceri poteſt. Vbi Chore tam generis claritate quam eloquentia nobilis vulgus Iſraeliticum alioqui credulum, verbis phaleratis ſuam ttaxerat in ſententiam, vt contra mitiſſimum & à Deo electum vitum Moſen, cuius honori iam pridem ille inuidebat, conſpiraret. Adiũxerat ita ſibi duos neutiquam obſcuros viros, Dathan videlicet & Abiron, ingẽtes illis promittens opes & honores, q toto populo ſpectãte, ſuæ ſeditionis pœnas luentes hiatu terrę viui abſorpti ſunt. Chore vero huius exacerbationis author cũ ducẽtis quinquaginta viris incenſum offerẽtibus, igne cœleſti conſumptus eſt. Porro populus quia contra Moſen & Aaron murmurauerãt, non id impune tulit, ſiquidem XIV. millia hominũ, & ſeptingenti, ſimili pœna petierunt, & niſi Aaron iram domini precibus mitigaſſet, vniuerſos hoc exoſum Deo ſcelus perdidiſſet. Poſtquã ergo hoc anno à Ieſu nato MDXXV. ſeditio & crudeliſſima & periculoſiſſima ignobilis vulgi contta ſuperiores & magiſtratus in Germania coorta eſt, operæ pretiũ me factur ũ puto, ſi quæ partim hiſce oculis vidi, partim quæ à fide dignis hac de re comperi vel accepi memoriæ poſterorum tradidero. Exequar a. illa potiſſimũ quæ circa Rhenũ celebratiſſimum Germanię flumen, & Palatinatus tractũ geſta ſunt. Quibus quidẽ in regionibus tumultus, meo videre, prę cæteris temete perfideq; motus atrox & ſæuus fuit. Candidi lectoris erit operam noſtram boni conſulere, & turbas eaſdem tũ copioſius, tũ elegantius mandare literis. Primũ tamen à ruſticis deſignata circa Danubium multi nominis fluuium & Lacum Podmicum, & in Algauia finitimiſque locis. Tum mox quę contra hos Nobiles Sueuorũ confœderati geſſerint paucis attingam. Haud aliter enim, quam peſtilens quoddam contagium alios ex alijs hoc malum inuaſit.

DE RVSTICA SEDITIONE PRIMVM IN PARTIBVS HEGAVIÆ ORTA.

ANNO ergo iam dicto, ineunte vere conuenerunt primum ad res poſtea geſtas tractandas, ſubditi Comitis à Lupfen in Hegauia, qui ſuis magiſtratibus conditiones quaſdam contra quædam grauamina, ſuo arbitrio recipiendas confirmandaſque obtulere, & tandem violentis poſtulationibus exigebant. Hac fama apud finitimos ſparſa, & in Algauiam vſque pro repente, fortaſſis non ſine culpa quorundam iſthic agentium procerum magnatumque, multo plures eadem de re, pluribus ex locis frequenti concurſu contra Magiſtratus, nulla iuris vel integritatis, aut fidei datæ ratione habita cœperunt inſurgere. Sic illis tandem in Algauia (vt dicere cœperam) in loco cui Alba nomen eſt, quod ego ab Alpibus eſſe inditum, ſunt enim illic altiſſima iuga montium, crediderim, tum prope Vlmam congregatis, eo ventum eſt, vt eius mali cauſa, præſertim cum eiusdem temporis occaſione, Illuſtris Princeps Hulderichus Dux Wittembergenſis, amiſſum Imperium Ducatus recuperare conaretur, nobiliſſimi Sueuici fœderis Heroes, Vlmæ conueniendi diem dixerint, vbi per eorum legatos, quo pacto ijs rebus eſſet conſulendum, diligenter conſulebatur. Contraxerunt igitur & ipſi geminas non vulgari robore, tam pedeſtres quam equeſtres copias, omni cõmeatu inſtructas, præfecto his Imperatore generoſo & clariſſimo barone Georgio Erbtruchſes Waltpurgenſi. Quas cum aduerſus ſe produci Dux Wirtenbergenſis ſentiret, ab incepto ſuo deſiſtere, dimiſſo exercitu rebus infectis, quanquam vnum aut alterum eius terræ oppidulum inter Rotwilam & Stutgardiam iam occupauerat, coactus eſt.

DE COEPTA REPVGNATIONE CONFOEderatorum contra ſeditioſos.

INTEREA quæ pacis ſunt, & ad publicam pertinent tranquillitatem, per fœderis Sueuici conſiliarios cum ſeditioſis ruſticis in ipſorum caſtris, prope Vlmam poſitis tractabantur. Nihilominus Georgius exercitus Imperaror ferro decernere conſtituit. Itaque XIV. Kalend. Martij, cum exercitu ſuo aduerſus ſeditioſos ruſticos quotuordecim numero millia, vt dimicaret profectus eſt. Et cum ipſi caſtra inter Vlmam & Biberacum in carectis collocaſſent, hic non procul inde intra dimidium miliare ſua poſuit. Nam poſteaquam pertinaciter perfidiæ ſuæ furorem ruſtici ſequerentur & confœderatorum milites, qui prædas agebant aliquot confodiſſent, nonnullos item nobiles, præterea monaſteria occuparent, exſpoliarent, vaſtarentque, nihil denique non temere, contumaciter, malaque fraude facerent, facereq; conarentur, nulla pacis conciliandæ ſpes, quam per manuum conſertionem ſupereſſe viſa eſt. Verum (incertum qua occaſione, vel cuius impulſu) eadem nocte ruſtici ex eo loco abeuntes, copias ſuas ad monaſterium Marchtal promouerunt. Id ipſum, vt cætera, omnino occupantes & vaſtantes. Hos è veſtigio Georgius cum ſuo exercitu, vt prælium committeret, ſecutus eſt: Iſti vero, fortunam belli minime experiri volentes, diſgregato diſperſoque exercitu, huc illuc fugientes, Alpium atque Syluarum præſidio ſaluti ſuæ conſulebant.

DE OBSIDIONE DVORVM OPPIdorum Leypheimij & Guntzeburgii à Sueuico exercitu.

PER idem tempus Sueuici fœderis exercitus Heroum iuſſu Vlmam verſus rediit, & inter vias pleraſque villas deprædatas incendit, incolarum inuento nemine. Verum cum duo oppida Leyphemium videlicet, & Gunzeburgium cum finitimis pagis ferme ad Auguſtam vſque Vindelicam, nobiliſſimam Rhetiæ vrbem facta coniuratione ſeſe addixiſſent, & ſe duobus exercitibus ſimili ad ſeditionem ſtudio,

[illegible]ero apud Lacum Podmicum, altero in Algauia congregatis, deuinxiſſent; placuit Sueuorum confœderatis dicta oppida IX. Cal. Martij obſidere.

DE RVSTICORVM CÆDE PER *confœderatos edita.*

GEORGIO itaque Duce, vt decretum erat, equitatus confœderatorum in ruſticos ſex millia numero incidit. Hic illico acriter pugnatum eſt, & aliquot ruſticorum millia confoſſa, alijs partim captis, partim animam in Danubio relinquere coactis, pauciſſimis fuga elapſis. Sunt eodem die centum triginta equites ex Vlma ad pagum Nawe dictum trans Danubium miſſi, vt ſi quos à Leypheimenſibus in auxilium accerſitos offendiſſent, profligarent. Hi plus minus octingentos ruſticos obuios omni armatura bellica inſtructos habentes ferrum ſtrinxerunt, fugientibus illis circiter ducenti quinquaginta cæſi, CC. capti, reliqui in carecta coacti ſunt. Sed equites virgultorum aſperitate & inſolentia loci repulſi ad exercitum redierunt.

DE DVORVM OPPIDORVM *expugnatione.*

SVEVICI igitur fœderis vniuerſus exercitus equitatu peditatuque inſtructus Duce Georgio oppidum Leypheymium obſedit, incolę in deditionem poſtulati ſe arbitrio cōfœderatorum dediderunt. Eodem modo qui in Guntzeburgo & alijs pluribus adiacentibus pagis & vicis erant, veniam petierunt, & in Sueuici fœderis gratiam & pœnam ſunt recepti. Verum Duces & auctores huius ſeditionis ab alijs ſegregati ad ſupplicium cuſtodiebantur, quorum plerique in crucem acti, alii decollati, alij alijs ſupplicijs puniti ſunt. Tandem Leypheimium peditibus, Guntzeburgum equitibus diripiendum permittitur.

DE STVDIO, VT RES PACIFICE COM- *ponerentur, habito.*

NIHIL interea prætermiſſum, tum per Cæſarei regiminis, tum aliquarum ciuitatum, nempe Conſtantiæ, Memmingæ, Iſnæ, aliarumque Legatos apud conſiliarios Sueuici fœderis, qui eius rei gratia Vlmam conceſſerant. Huc etiam nonnulli ex copijs, quæ tum apud Lacum Podmicum & in Algauia collectæ erāt, ſelecti quidem, fide publica interpoſita venerunt. Nihil tamen actum quod Reipubl. conduceret, nec tempeſtas illa ſedari poterat, ſed qualis cœpta erat manſit.

DE BALDRINGENSIS EXERCI- *tus auſu.*

EO tempore ruſtici in carectis prope Baldringum rurſus haud exigua manu congregati ſunt. Quibus à duobus exercitibus apud Lacum Podmicum & in Algauia conſtitutis, admodum magna auxilia miſſa ſunt. Hi interea Comitum atque nobiliū caſtra expugnata expoliauerunt, vaſtarūt, atq; incenderunt. Charitatē fraternam (de qua plurimum præ alijs in Chriſto Seruatore noſtro gloriabantur) omni crudelitate, tyrannide, nequitia declarauere. Circumiacentia quoque monaſteria exſpoliare, euertere, deuaſtare, nec aliter agere quam qui nec Deum, nec hominē, nec quod ius, fas, honeſtumque eſt, reuerentur. Quare cognita Georgius cum vniuerſo exercitu prædictis iam duobus oppidis in deditionem acceptis, iiſque qui auctores ſeditionis fuerunt, ſupplicio affectis, ad Lacum Podmicum & Algauiam ſe contulit, vbi quotidie contra hoſtem ſummo ſtudio conſultauit.

DE CLADE APVD OPPIdum Wortſacum edita.

HIs rebus ita tranſactis V. Non. Martij vergente ad occaſum ſole,circa horam quintam,ſeditioſorum ruſticorum ſeptem millia prope oppidum Wortſacum quod à Biberaco duobus ferme miliaribus abeſt, Georgius cæcidit. Et cum e captiuorum relatione intellexiſſet adhuc VIII.milia ruſticorum prope Weingarten, id monaſterij nomen eſt haud procul à Rauenſpurgio diſtantis, congregata, poſtridie cum prima luce vniuerſo cum exercitu eo ſe contulit cum hoſtibus conflicturus. Verum iſti quæ complicibus ſuis acciderunt plane neſcij eo ipſo mane Weingarten relinquunt,exercitui apud Wortſacum deleto,quem adhuc ſupereſſe putabant,auxilium contra Sueuicas copias laturi. Quo per explorationem cognito (quæ ſtrenuo atque circumſpecto exercitus Duci ſemper eſſe curæ debet) Georgius iam in campis aciem aduerſus hoſtem inſtruebat. Sed iſti fortunam belli non expectantes ad carecta & equitibus inuia loca confugiebant. Plurimum tamen incommodi fugientibus ex bombardarum tormentis illatum eſt. Verum iam ingruente nocte,Georgius ab hoſtium perſecutione deſiſtere coactus eſt.Itaque eo ipſo in loco pernoctans caſtra poſuit. Poſtera die qui Paſcha erat, aduerſus hoſtes dimicaturus.

QVID ADVERSVS SEDITIOSOS APVD lacum Podamicum & in Algauia geſtum ſit.

SEPTIMA decima die menſis Aprilis clariſſimus ille atque magnanimus vir Georgius cum vniuerſo exercitu aduerſus ſeditioſos, qui tunc apud Lacum Podmicum & in Algauia congregati erant,profectus eſt. Quo veniente ad Beierfurdum (quod vadum Boiorum nos dicere poſſumus) ambo exercitus vltra fluuium cui nomen Schuſſen,in eminenti loco prope montem magna collocati cateruà vineas tenebant,ſed prius, quam Georgius eodem loco exercitum machinaſque bellicas tranſuexiſſet,hoſtes ſumma velocitate per planitiem monaſterium Weingarten petierunt,cum quibus equites pugnaſſent niſi Ducis interdicto fuiſſent prohibiti. Perſpexerat enim vir longe prudentiſſimus ingentem ruſticorum exercitum nempe circiter ſedecim millia, & eis milites haud parum multos re bellica probatiſſimos commixtos eſſe. Ad hæc machinæ bellicæ ad deſtinatum locum tam breui tranſuehi non poterant; Præterea & grauiſſimam ignominiam, & periculum, ſi res infeliciter cecidiſſet, futurum. Laboratum eſt interim tamen quoque modo, quo bellicæ machinæ contra illos adducerentur. Quibus in hoſtem directis (dictu mirum) quantum detrimenti ſit datum. Interea generoſus Comes Iohannes a Montfort, & Rauenſpurgenſium Legati,Scriba & quidam nomine Criglin,item Wolfgangus Gremlich continua cura & diligenti ſolicitudine noctes atque dies vt pax fieret inſtabant Georgio ſupplicantes, humano & præcipue Chriſtiano ſanguini quantum eius fieri poſſet,parceret, id quod alioqui per ſe ſtudio habebat, & conditionibus illos à Sueuicis confœderatis præſcriptis reciperet. Qui exoratus tandem exercitus vtroſque eo adegit,vt Duces & ſigniferi eorum veniam eis rogarent,& omnia vexilla ſua ipſi traderent.Sub hæc altero die conditiones,vt æquum erat,oblatæ receptæque ſunt,& exercitus ruſticorum diſtracti.

VT HOC MALVM LATIVS SERPEre cœperit.

SANE cum ille mille artifex Sathanas,quem Chriſtus homicidam & mendacem appellat, quique humani generis inimicus, & omnis diſcordiæ author in rebus tam periculoſis,ſibi autem mire placentibus, veluti prædam agere ſperans haudquaquam quieſcit,rem eo deduxit per ſibi deditos ſeruos,vt à fructibus ſuis cogniti ſunt, vt ſub ſacroſancti Euangelij ſpecie, quod certe ſolatio oneratis conſcientijs eſt & omnis obedientiæ luculentiſſimum ſpeculum,quemadmodum & primos parentes no-

tes noſtros decepit, & à Deo optimo maximoque abalienate ſtuduit, aliquæ poſtulationes ad ſeditiones potius quam ad pacem pertinentes, & carnis potius quam ſpiritus libertati conuenientes per vniuerſam pœne Germaniam diſſeminarentur. Quæ meo iudicio ex peruerſo Thoma Muntzer in Thuringia primum pullulauere. Semper enim præcipuas huius ſeditionis & artes & partes, apud turbas longe lateque furentes, ſuo tempore protulit & fouit. Verum ignobile vulgus, quod ſua ſponte iugum excutere, & ſe in libertatem vendicare propenſum eſt, lubentiusque multo ſine, quam ſub legibus cupit viuere, iam dictas poſtulationes ardenti cupiditate, & obuiis (vt aiunt) vlnis excipiebat. Pars quidem eiſdem depravatæ ſuæ ſententiæ fomitem nacti, pars aliorum inſolentia, leuitateque excitati, de nouo commoti excitabantur. Plerique (mea opinione) auaritia ſpeq; prædæ impulſi, quam plurimam animo conceperant. Hac de cauſa ſubditis & infima plebe paſſim contra magiſtratum ſeditioſe tumultuante, illa cruentiſſima labes, fas, pium & æquum, omniaque iura corrumpebat.

DE ORIGINE SEDITIONIS OTtoſyluanorum.

INTRA hæc tumultus in oppidulo Ballenberg dicto in ſylua Ottonis, ſub reuerendiſſimi Moguntini Archipræſulis ditione exoritur, ſed huius factionis Ducem & anteſignanum operæ pretium eſt vt deſcribam. Is quidam in eo quem iam nominaui oppidulo caupo erat, Georgius Metzler vocatus, qui potiorem ætatis partem, quotidianis commeſſationibus, nocturnis perpotationibus, alea, luſibus, & id genus leuitatibus tranſegerat. Huc ergo ſeditioſi ex omnibus finitimis locis non aliter atque apum examina conuolabant, & quodam nequitiæ ſuæ prætextu in p olatas ab aliis poſtulationes, & verbi Dei defenſionem conſpirabant, cum nil aliud quam omnia diuina humanaque, hactenus laudabiles conſuetudines obſeruatas, publicam pacis tranquillitatem & vnitatem confundere, prorſusque abolere c tarent. Multi ergo circa Idus Februarias ex Rottenburgenſium colonis, (duo lia fuiſſe feruntur) quibus alii aliique indies acceſſerunt. Præterea ingens turba ex Palatini, Moguntini, Herbipolenſis, Principum, dominorum Teutonicorum, a tumque nobilium atque primatum ditione, in ſylux Othonicæ valle quadam S upfer dicta paucis diebus conuenerunt. Hi omnes coniunctis copiis Georgium Metzler, cuius paulo ante mentionem fecimus, ſibi ſummum ducem elegerunt. Quanquam autem alias multos eiuſmodi Duces iam exercitui præfeciſſent, hunc tamen ſummum, vt dixi, eſſe voluerunt. Erat autem inter eos tam diſcors concordia, vt ferme quilibet poteſtatem ſibi vendicaret. Specie tandem aliqua magiſtratuum officiorumque militarium pro viribus conſtituta, vicina quæque inuadentes, vndecunque poterant, prædas agebant, excitantes, imo cogentes quoſcunque alios, repugnantes etiam, ſecum ſentire, additis minis, vt quicunque complices eſſe nollent, aduerſus illos, vt publicos hoſtes, pugnaretur. Sic breui maximas copias coegerunt.

DE OCCVPATO OPPIDO ET arce Mergetheim, & quibuſdam aliis.

PERREXERVNT ergo ad oppidum Mergetheim quod dominorum Teutonicorum eſt, cuius incolas ſeſe eis vt adiungerent poſtulabãt. Verum cum ciues iam pridem aduerſus magiſtratus rebelles eſſent, nam paucis diebus elapſis, fere quingenti curiã abbatis in Schœnthal, quam illic habet occupauerãt, duos diẽs & noctes totidẽ in ea conuenientes, circiter quinq; plauſtra vini exhauſerant. Vocati à magiſtratu, vt huius facti rationem redderent, & quid ea re ſibi vellent indicarent, reſponderunt, ſe poſcere librum cenſuum redituumque, & inde quod illis iniquum videretur velle delere. Itaque hæc ruſticorum turba in oppidum ſine vi intromiſſa

eſt, irtuunt in arcem illico, & quia commeatu copioſo & affluenti erat inſtructa, manſerunt illic dies aliquot, indulgentes genio, vinoque madentes, diuiſo inter ſe quicquid lubebat. Nec prætermittebant finitimos quoſque (quemadmodum pletoſque Comites & nobiles poſtulauetant) in ſuas partes pellicere. Deinde arcem ſupra oppidum Metgetheim, ad Teutonicos dominos pertinentem, quæ & noua domus dicitur, violẽter capiunt, expoliant, flammis prorſus funditusq; euertunt. Etant inter hos bonos viros eorundem Teutonicorum dominorum domeſtici quidam & priuata fide obſtricti miniſtri. Hinc monaſteriũ Schœnthal, elegãtiores pulchram vallem vocant, occupant, monachos reformant, quicquid frugum, vini, penoris, & pecoris, & ſupellectilis etat, auferunt, libros precum Eccleſiaſticarum, & alios lacerant, feneſttas elidunt, charitatem fraternam frattibus iſtius monaſterii planemote Turcico impertientes.

DE GESTIS EORVNDEM CONTRA COMITEM *ab Hoenloe.*

PERGVNT intetim in ditionem Comitis ab Hoenloe, ad oppidum Oringam, illud enim Hoenloenſes ruſtici iam, ſenatu iſthic in turres coniecto, tenebant. His coniuncti IX. Cal. Martias, vna vt fama eſt, ad Neopetram, vulgo Neuuenſtein, in proximo ſitam proficiſcebantur. Ibi generoſus Comes Albertus ab Hohenloe vt plurimum familiam ſuam habebat, qui iam cum fratre ſuo Georgio relicta tamen vxore abierat. In hac igitur atce, haud difficulter capta, Comitis vxor deptehenſa ſpe gratiæ impetrandæ ad præcipuorum pedes ſe prouoluit, ſed parum impetrauit, ſic vero res tranſacta eſt, vt dicti Comites ambo poſtera die domi ſe ſiſterent, nempe in Neuuenſtein, iiſque auditis ruſtici, copias rus produxerunt, auectis tamen omnibus, vt & in Oringa quoque tormentis tam in arce quam in oppido repertis. Ergo turi ſuam Comitibus ſententiam, vt ſequitur, exponunt, velle omnes ex præſenti agmine, quod tum rerum potiebantur, ſerioq; decernere, vt vterque duodecim cõditiones illis ex Schœnthal propoſitas reciperet, ſuaq; fide firmaret. Omnes prætetea vel captos vel iuratos ſuos impunitate & libertate donaret, & fide data abſoluerct. Vtque hæc ſuis literis & ſigillis confirmarent & corroborarent, ac in centum & vnum anno ſe obſeruaturum promitteret. Hæc à Comitibus ita recepta ſunt. Mox ruſtici exultantes omnia tormentorum iacula emiſere. Prætetea à Comite vt euectas bombardas omnes vtendas ſibi concederet impetrarunt. His itaque geſtis diſceſſerunt. Poſthæc multis tum nobilibus tum aliis in ſuas partes vel vltro conſociatis vel vi coactis ad flumen Tuberim redierunt, ibi oppidum Curiam Epiſcopalem, vulgo *Biſchoueshems*, occupauere. Occupant deinde oppidum Lauda & arcem, incolis in fœdus & fidem ſuam receptis, arce direpta & incenſa. Aliquo denique tempore iſthic in Mergetheim caſtra metati ſunt.

DE SEDITIOSIS CIRCA HEILPRONNAM CONGREGATIS.

INTERIM hæc furia latius alas expandit, & magna multitudo in vico quodam Flein dicto, ſupra Heilpronnam ſito IX. Calen. Martias, cum aliorum ſeditioſorum geſta olfeciſſent ad M C C. fere reliquis coniuncti concurrunt. Qui ſimul per vadum quoddam inter Heilpronnam & Suntheimium Neccarum multi nominis flumen tranſierunt, & Suntheimenſes, id enim pago nomen eſt ad Teutonicos dominos pertinenti, in ſuas partes coegerunt. Profecti deinde Groſgatracum, Canonicorum Bruſſellenſium vina illic exhauriunt. Finitimos ſibi partim fraude, partim minis deuincientes. Equidem tertore pleroſque bonos viros, alias fidem integram magiſtratui ſeruaturos, in factionem ſuam compulerunt. Omnibus enim exitium qui non idem vellent minitabantur. Hinc Bylſtein & Othmar pagos duos ita dictos inuadunt. Verum cum illic quod inſtituetant non ſatis ſuccederet, Suntheymium repetunt, & in vicis Erlenbaco & Binſzuuangen caſtra ponunt; Non tamen ita diu hoc loco morati, nihil aliud effecerunt, quam quod vicinos in ſuam impulere ſententiam. Tandem oculos Oringam verſus intenderunt, Othoſyluanis illic ſe adiungentes.

DE RVSTICORVM AD NECCARSOLmum profectione.

VTRAQVE iam turba in vnum collecta oppidulum Neccarſolmum, quod à Neccaro alluitur, ſub Teutonicorum magiſtri ditione peruenerunt. Quod haud difficulter obſequentibus incolis captum eſt. Hic ergo caſtra ſua collocabāt, & ingluuiei, nam plurimum commeatus præcipue vini à Teutonicis illis dominis illic relictum erat, indulgebant.

DE RVSTICORVM TYRANNICIS GEſtis in VVeinsberg.

ABERAT hinc vno miliari in montibus oppidū ſertile, vna cum arce, Weinſperg dictum, recentiores vini montem appellant, ſub Ducatu Wirtembergenſi, in quo inhabitantes ciues contra fidē datā, ius, fas, & æquū, crudeliſſimum ſceleratiſſimumq; ſcelus, quale vix aliud vnquam auditum eſt, contra ſuum magiſtratū, mutua cum exercitu, qui tum in Neccarſolmo erat, conſpiratione machinabantur. Nulla adeo ex re iſthuc mali, quam ex mera & pertinaci malitia fluxerat, quippe cum nec coacti eſſent à quoquam, nec obſeſſi. Adhæc habebant ſecū equites ferme LXX. viros virtute & imaginibus illuſtres, quos eo, ii qui Ducatum Wirtembergenſem adminiſtrabant, in præſidiis arcis, & oppidi locauerāt. Inter eos autem hi præcipui numerantur, Generoſus Comes ab Helffenſtein Ludouicus nomine, cui arcis & oppidi præfectura commiſſa erat, nobilis Dietherus à Wyle cum filio, Iohannes Conradus præfectus in Vahinga, Sebaſtianus ab Auue, Georgius Wolff à Noua domo, cum cognato ſuo Friderico, Eberhardus Sturmfeder, Iohannes Dieterus à Weſterſtetten, Rudolfus ab Altershouen, Burchardus ab Ohingen, Philippus à Berenhauſen, Georgius à frigida valle vulgo Kaltental, & quidam à Hornheim. Ciues ergo cum exercitu qui in Neccarſolmo erat, de proditione conſilium capiunt, & exercitum, equitum negotium patefacientes, inſtigant, & ad peragendum impellunt. Agmen ergo Solmenſiū facile ad hoc facinus impulſum (vt cui ſpōte currenti calcaria ſubiiciebantur) nocte caſtra mouet, & ſumma velocitate vallem vinimontanam petit. Poſtera die quæ Chriſto reſurgenti ſacra erat circa horam nonam bifariam diuiſi, pars in arcē, pars in oppidum ingenti cum clamore & tumultu portis effractis impetum faciunt. Hinc contra nobiliſſimi illi, Comes, armigeri, & equites in ſubſidiis (vt dictum eſt) locati, clam & incauti & inermes à proditoribus opprimuntur, vt qui nil minus quam tam atrocem ciuiū fœdifragorum perfidiam ſperauerant. Tum ciuiū bellicæ machinæ in altū directæ, irruentium hoſtiū de induſtria nemine plane lædebant, ſic primo impetu nemine repugnante, arx & oppidum capta ſunt. Quibus non contenti, veſanam & furioſam, quam diu meditati fuerant, tyrannidē exercere, & omnē animi libidinē iuxta plebiſcita ſua in centum & vnum annos decreta, expleuerūt. Illa fuerant, omnes Principes, barones, nobiles, equites, & quicquid calcarib⁹ vteretur, præterea ſacerdotes, monachos aut otioſos, vbi vbi inuenti fuiſſent è medio tollendos eſſe, fortaſſis confratrū ſanguinē, à Sueuicis confœderatis effuſum, idq; poſtea ex quorundā relatione compertū eſt, vindicaturi. Ad hoc igitur viam parantes, vt timorē horroremq; nobilibus incuterent, iam dictos, Comitem, & nobiles crudeliter, horribiliter, & plus quam inhumane in haſtas egerunt. Fuga ſe Dietherus Weyler vir procero in eccleſiæ turrim ſubduxerat, quem illic confoſſum, ad ludibrium in cœmiterium proiecerunt. Adeo porro obſtinatæ malitiæ nefarii & ſceleſti latrones erant, vt nec equitum nobiliumq; innocentibus pueris parcerent, ſed omnes duobus tantum exceptis, quibus magna fortuna calamitasq; iuxta nota eſſe poteſt, miſerabiliter interficerent. Et vt omnino ſuæ facerēt ſatis temeritati, & libidinem explerent, Comitis iam dicti vxorem honeſtiſſimam feminam, omnibus quæ habebat ſpoliantes, in eam & filiolum brachia ſaucium multa crudeliſſime deſignauerunt. Hæc quiſquis virtutem amas tecum cogita, & eiuſdem tam nefarie oppreſſæ vices dole.

VT PALATINI MAGISTER EQVITVM SE contra ſeditioſos geſſerit.

INTERIM Palatini Magiſter equitum Gulielmus ab Habern ex Moſpaco, quo cum equitatu, ad præſidia miſſus erat, iuſſu Palatini Ad Comitis Ludouici ab Helfenſtein poſtulationem, de quibuſdam cum eo rebus in Weinſperg tractandis iter inſtituit. In itinere vero ex monte quodam haud procul à Weinſperg, ſeditioſo ſuo furore quem in oppido & arce exercebant, cognito, cum paululum ſpectator conſtitiſſet, ad ſuos qui in Moſpaco erant rediit. Inter vias autem in ruſticos LX. aut plus armis paratos, qui bellico cultu ad exercitum ſe conferre voluerant, incidit. His viam intercludens magiſter equitum, & pugna commiſſa, omnes ad internecionē vſque deleuit, multis tamen eo in conflictu equis ſauciatis. Qua fama ad alios perlata, multa eſſeminati atrociter dicuntur, auenam hanc, alludentes ad cognomen magiſtri equitum, egregie ſe trituraturos, & ſi ex arce Palatini petenda foret.

VT RVSTICI VINI MONTE PROFECTI MONAſterium Liechtenſtern occupauerint.

VT igitur boni illi viri ſcilicet, rem ſuo videre egregie ex ſententia geſſerant, arce & oppido præſidio firmatis, abierunt ad virgines veſtales Claræ ſtellæ, hoc monaſterio nomen eſt apud Leuuenſtein ſito. Apud has magni vini copia exhauſta, & eliſis vaſorum quæ epotare non poterant fundis, effuſoque humi vino, more ſuo monaſterium vaſtarunt, & depopulati ſunt. Hinc generoſos Ludouicum & Fridericum Comites à Leuuenſtein fratres adorti ſunt, eoſq; cum ſuis ſuo arbitrio tractarunt. Deinde ad eos quos in Neccarſolmo reliquerant, reuerſi Teutonicorum dominorum arcē Scheuuernburgum dictam, exigua manu, nemine reſiſtente, omnes enim hinc præ timore aufugerant, aggrediuntur, ſpoliant, & flammis crepitantibus in cineres redactam per aera ſpargunt.

VT RVSTICI HEILPRONNAM CIVITAtem in deditionem poſtulauerint.

HIs geſtis exercitus Heilpronnam obſedit, & monaſterium Carmelitarum extra muros occupatum deprædatur, & ſolo æquat. Mox ciuitatem in deditionem poſtulat. Quæ quidem res Senatui parum placuit. Et repugnaturus erat, niſi ſententiam mutare propter vulgi pertinaciam coactus eſſet. Vulgus enim illic vt vbique tum locorum, ſeditionis & prædæ auidum, opes ingentes ſe ſperabat acquiſiturum. Quin etiam antea Senatui ſua ſponte aduerſarum abſque illius permiſſu in dominorum Teutonicorum illic domum irruerat, ibique vino & epulis oneratum, quanquam Commendator (ſic enim vulgo appellant monaſterii ſuperiorem) magnam prius beneuolentiam panis & vini elargitione declaraſſet, Senatus itaque populum cohibere non potens, ſeditioſorum tandem minis (quia niſi compotes voti fierent, ſe vineas omnes circumiacentes deuaſtaturos minitabantur) coactus certum eorum numerum ad recipiendum commeatum, & reliqua neceſſaria in ciuitatem intromiſit. Permiſſum eſt etiam prædæ, ſic vrgente neceſſitate, quicquid opum (quæ neutiquam, præſertim apud dominos Teutonicos, exiguæ) vel in monaſteriis, vel apud Sacrificos, vel ab externis iſthuc repoſitum erat.

VT RVSTICI AD GVNDELSHEIM, & deinde ad Francorum agmen profecti ſunt.

ERGO cum fidifraga iſta ruſticorum turba libidinis ſuæ Heilpronnæ quoque compos eſſet facta, profectionem potenti manu, contra militaris ordinis Teutonicorum dominorum magiſtrum adornantes, feriis Paſchalibus, vniuerſo

vniuerſo cum exercitu Neckerſolmo prius præſidiis firmato, Gundelsheimium, vbi ille cum familia ſua in arce admodum egregia habitabat, petierunt. Verũ eodem tempore idem Teutonicorum dominorum ſuperior, cum familia ſua & pretioſiſſima quoque ſupellectile Heidelbergam, ſeditioſorum non expectans aduentum, ſe contulerat. Oppidulum ergo vna cum arce, ciuium nemine reſiſtente obtinuerunt. Arcem deinde in qua ſic ſatis vini frugumque fuit diripiunt atque demoliuntur. Illic dies aliquot commorantes, finitimos quoſque pagos in ſuam ſententiam magno cum concurſu pelliciunt, & multum frumenti, quoniam magnam huius habebant copiam, paſſim vendunt. Poſt aliquot dies, caſtra mouent, & Scheflenz, id valli nomen eſt, petunt, hinc Bucham verſus, quod oppidum eſt Moguntinæ ditionis, pergunt, monaſterium Amerbachum occupant, exſpoliant & deuaſtant: Et cum nouem in diœceſi Moguntina ciuitates ad Mœnum flumen celebre, & ſyluam Othonicam ſitæ, ſe eis adiunxiſſent vna cum aliis eiuſdem ditionis ſubditis, Argentinenſem epiſcopum, qui tum Moguntiæ in abſentia Reuerendiſſimi & Illuſtriſſimi Principis & Domini, Domini Alberti Sacri Romanæ Eccleſiæ Cardinalis, Moguntinenſis, & Magdeburgenſis Archipræſulis, Halberſtatenſis adminiſtratoris, Sacri Romani Imperii per Germaniam Archicancellarii, & Principis Electoris, primatis, &c. Marchionisque Brandenburgenſis, &c. vices gerebat, Aſchaffenburgen in arce obſidentes, ad ſuæ voluntati parendum coegerunt, & vrbem occupauerunt. Ad quod facinus ciues illic omni ſtudio, auxilio fuere. Plerique etiam ex illo confinio, in ſacerdotum ædes diſpertiti, commeſſationi & ebrietati vacabant, poſtea ad aliam turmam, quæ in Franciæ partibus orta tum erat, ſe conferunt, & arcem Herbipolenſem, ſeptem vel octo millia numero prius Wildenburgio, & Lymbacho arcibus incenſis, obſiderunt. Generoſum etiam Comitem à Wertheim Georgium adorti, vt ab illis ſtaret, & bellicas machinas, quæ poſtmodum in arce Herbipolenſi inuentæ ſunt, mutuo daret, coegerunt.

DE FRANCORVM AGMINIS PROFEctione & geſtis.

CIRCA Calendas Martias, cum ſeditioſi ex colonia Rotenburgenſium & valle Tuberina concurriſſent, examen Francorum conualuit. Qui poſt aliquot dies ex Rottinga, quo ſe collegerant, tribus vexillis verſus Buchard, id arci nomen eſt, profecti ſunt, equites ibi circiter centum triginta obſeſſuri. Qui per ſpeculatores ſuos certiores facti audacter obuiam ire, ruſticorum propoſitum frangere, cum eis pugnare, multos confodere, alios in fugam vertere, priuſquam totum agmen ſubſequeretur. Quo conſpecto ſe incolumes pedetentim Herbipolim receperunt. Quibus abſentibus arx Buthard à ruſticis facile obtenta, & direptis magnis opibus incenſa eſt. Hinc pedem promouentes, caſtra extra oppidum Nauue poſuerunt, depopulatis arcibus Geilsheim, & Reygelsberg, è quibus frumenti ſupra tricies quinquies centenos, vt vocant, maldros repertos, inter ſe in ſingula vexilla centenos quinquagenos diuiſerunt, Reygelsberg incenſa. Poſt biduum relicto Nauue oppido, caſtra extra Ochſenfurdum fixerunt. Vbi quingenta vini plauſtra, & immenſam frumenti copiam, in Herbipolenſium Canonicorum promptuario reperenunt, quapropter aliquot dies illic curam curantes, multos ſibi ſocios adiunxerunt, cum quibus vna verſus Iphouen progreſſi, ibi quoque in promptuario monaſterii de Bircklingen multum annonæ & commeatus nacti ſunt. Veſtes præterea & ornatus ſacros, & calices & alia templi κειμήλια inter ſe diſtribuerunt. Et cum eis huiuſmodi actiones & geſta probe ſuccederent, nihil feriati, altero ſtatim die, vlterius ab Iphouen ad veſtalium virginum monaſterium Suuatzacum gradum fecerunt. In quo plurima & pretioſiſſima eccleſiæ ornamenta quæ clinodia vocant inuenta inter ſe diuidebant. Tribus hic diebus tranſactis Gerolsheimium veniunt, vbi promptuaria vino & frugibus refertiſſima prorſus euacuant, exhauriunt, exhauſtaque depopulantur, & de-

& deſtruunt. Noctu quoque arcem Stolberg direptam concremarunt. Poſtero die arcem Bimbach nobilium qui à vulpibus nomen habent, occupant, & opibus quas illic ingentes repererant, ablatis, in cineres redegerunt. Sequenti die Duces agminis conſilio habito arcem Zobelsſtein obſidendam cenſuerunt; plurimorum vero ſuffragiis vincentibus Herbipolim exornata acie tendunt. Sub hæc ciues & municipes in Gerolzhouen in arcem irruerunt, eamque diuiſis inter ſe theſauris tandem incenderunt. Interim dicti ruſtici retro abeuntes, arces quæ hic diſtribuuntur omnes; nempe eam quæ apud Groslanckheim cum promptuario, arcem Stephansberck, arcem Sichartshuſen, item arcem Michelsfeldt depopulati ſunt, te plurima potiti, flammis exuſſerunt. Præterea virginum veſtalium & Carthuſianorum monaſteria, non procul à Gerolzhouen ſita incenderunt. Iam repetentibus Ochſenfurdum obuiam facta eſt in Mœno epiſcopi Bambergenſis onerata magnis mercibus nauis, quam intercipientes retinuerunt eodem die, quo Herbipoli erant turmatim congregati. Præterea qui in oppido Kitzingen vna cum aliis ex marchionatu circiter duo millia Rottenburgenſibus acceſſerunt.

VT RVSTICI CASTRA SVA IN Heidingsfeld poſuerint, & arcem Herbipolenſem obſederint.

HI ergo ruſtici circa Nonas Apriles Ochſenfurdo relicto Herbipolim verſus profecti caſtra extra Heidingsfeld, id oppido nomen eſt, poſuerũt. Eodem die quo hæc agebantur, tria vexilla ab exercitu ad Gybelſtadiũ, Engelſtadiũ & Grunsfeld arces depopulandas & incendendas ordinata, id quod haud grauatim faciebant. Perendie eius diei ruſtici quieſcentes, arcem Herbipoli diuæ virginis matris montem dictam in deditionem poſtulauerunt. Duobus interim diebus cum illis Canonici & nobiles Francorum de pace tractabant, ſed cum nihil hic efficeretur, ſequenti die qui in arce erant bellicis machinis nouem viros interfecere. Induciæ pacis per tres dies vt ſeruarentur conſtitutum, quibus elapſis ſub noctem ſeditioſi arcem obſederunt, bellico apparatu probe inſtructi. His paſſim eccleſiæ Herbipolenſis ſubditi ad ſeditionem mouentur, fit ſubitus fœdifragorum concurſus vbiq; adeo vt in caſtris apud Heydingsfeld poſitis quoties voluiſſent ſupra viginti milia armatorum numerare potuerint. Ad hæc ciues vniuerſi Herbipolenſes ad ruſticos deficientes: vna cum illis, quos in ciuitatem intromiſerant arcem illic tormentis bellicis circumſeſſam oppugnauerunt.

DE SEDITIONE IN BRVRHEIN ORTA.

SIMILI modo turba ruſticorum ferme L. ius, æquum, fidem datam contemnẽrium, circa Calendas Martias in Malſch, id pago nomen eſt, in Bruhrein diœceſis Nemetum ſito congregata eſt; Et cum reuerendiſſ. idemq; Illuſtr. Princeps Georgius Nemetum præſul & Comes Palatinus nonnullos ex ſuis equites ad res explorandas eo miſiſſet, intereaetiam quod nil tum temere actum eſſet, tum eis qui in Malſch erant, tum aliis dicti epiſcopi circumiacentes pagos habitantibus inſinuauit, ſibi eorum erga ſe ſeditionem indicatam. Quare piis exhortationibus rogat, ne à ſe deficiant. Quamuis autem hoc ſe; vt bonos viros decet, facturos pollicerentur, nihilominus tamen dicebant ſe apud illum qui fortior eſſet, quique illos defenderet, manſuros, vnde mentis illorum inconſtantia quidque molirentur, probe animaduertebatur. Sequenti enim die ea ipſa turba ad prædam ſe præparans, alios pagos quoque ad ſe trahebat, promptuarium in Malſch, quod Spirenſium Canonicorum eſt, inuadunt, vinoque madent, hac ſpe ducti, nempe ſe eo in loco nouum regimen excitaturos. Cuius rei gratia plurimos vicos in ſuam ſententiam admonitorius literis pelliciebant. Exemplar harum eſt in hunc modum.

Decreuit & iuſſit ruſtica communitas, vt veſtro populo collecto N. viros cum armis probe inſtructos, diuina iuſtitia auxilio futuros, ad nos in Malſch ſub noctem iam adue-

aduenientem mittatis. Id ſi non feceritis, certi ſitis, vos vitæ bonorumque omnium incertos fore.

Sic ergo turba illa ruſticorum qui numero ferme D. erant, aucta Plezberg, id monti nomen eſt, prope Malſch occupauit. Quare Spirenſis præſul coactus ſerio contra ſeditioſos agere, præſertim cum alii ruſtici ſe auxilium laturos eſſent polliciti Epiſcopo, facile hanc tumultuantem turbam à ſuo malo propoſito reuocari poſſe arbitrabatur. Sed ô hominum perfidiam dicam an inconſtantiam! Equidem Epiſcopo nonnullos equites vna cum Iohanne à Colle alias à Wachenheim dicto, præfecto in Brurhein eo mittente, & Palatini Principis Electoris magiſtro equitum, cum CC. equitibus, & leuibus machinis quibuſdam, dicto præfecto in auxilium veniente, nempe cum ruſticis, niſi ſententiam mutarent vt bellum in monte gereretur. Sed in ipſo iam ingeſſu ruſtici equitibus Epiſcopi iuncti, ad ſeditioſos, nulla iuris aut æqui, aut fidei datæ ratione habita deficiunt, & illorum fœdus, ſedulitatem atque confraternitatem aſſumunt. Hinc ergo Palatini magiſter equitum cum præfecto diſceſſit, quod mons vndique vineis circumdatus eſſet, quo equi niſi cum maximo damno peruenire nequibant. Vnde hoc agmen breui auctum eſt. Præterea concurſus erat admodum velox ruſticorum Spirenſis eccleſiæ ſubditorum quique ad Rhenum habitabant. Cogebatur Epiſcopus ex arce ſua Vdenheim dicta ad fratrem Palatinum Principem Electorem Heidelbergam ſe recipere. Nam vniuerſa ditio Brurhein illico ſeditioſis accedens, arcem Rottenburg cum pago, arcem quoque Kiſſelauue, præterea Bruſellam & Vdenheimium oppida cum finitimis pagis ſibi adiunxerat, quorum pleroſque ſola poſtulatione ceperat. Sane non difficile factu erat cum mala mens malus animus omnibus, nec pilo alius alio melior eſſet. Inter hæc Fridericus Wurm & Iohannes ab Hala ciues Bruſſellani, cum aliis exercitus Ducibus ad ſummum magiſtratum eliguntur.

VT SEDITIOSI IN BRVRHEIN CVM RVSTICIS marchionatus Badenſis eo profecti ſunt.

IAM vero Marchionatus Badenſis ruſtici, etiam antea ſeditionem excitauerant, paucis enim exactis diebus, vulgus in Durlaco (id oppidi nomen eſt non admodum à Bruſella diſtantis procul) tumultuans præfectum illic ceperat, & ruſticos vicies quinquies centenos numero aut circiter ex nonnullis adiacentibus pagis concurrentes ad ſe in oppidum intromiſerat, monaſterium Gozauu occuparat, & eo depopulato deuaſtauerat. Aduerſus quos Illuſtris Princeps Marchio Badenſis Philippus, equitibus aliquibus in ſeditionis initio vſus eſt. Verum cum piis admonitionibus locum non relinquerent, quorundam domibus in Barghauſen, id vico nomen eſt, incenſis eos vt ab incepto deſiſterent coegit. Ita incendium illud tum reſtinctum, manente tamen interim in illorum omnium animis odio quod ſemel ceperant, inexſtincto. Vnde ſeditioſi in Brurhein Bruſella occupata, cum Marchionatus Badenſis ruſticis conſilium ad ſuam libidinem perpetrandam capientes, hinc & illinc erecto vexillo iam dictum Marchionatum petere, religionis titulo ſignatos cogere, pleraque monaſteria occupare, & partim deuaſtare, præſertim ea quæ erant ſub titulo Herrenalb, & Frauuenalb in nigra ſylua ſita. Hic quoque compluſculos dies in crapula & ebrietate conſumpſerunt. Iam ne latius hoc malum ſerperet Princeps Badenſis ſe ad illorum voluntatem componere coactus eſt.

DE HORVM SEDITIOSORVM PROfectione. Item cum Epiſcopo Spirenſi icto fœdere.

VTERQVE itaque exercitus hinc profectus in Spirenſis Eccleſiæ ditionem pedem promouit; dimidia vero pars ferme XXX ves centenum ruſtici prope vicum

Schreck Rheno tranſiecto monaſterium Herde, & Curtam Mechterſheymium, quamuis ante nonnullæ ſeditioſorum turbæ, quã Heilſpruckerana turma, qua de infra mentionẽ faciam congregata eſſet, frumẽtum & vinũ inde abſtuliſſent, inuadunt, & quod ab aliis reliquum factum fuerat, vniuerſum depopulantes demolientesq; diripuerunt. Hinc apud Reinsheim, rurſus Rheno deuecti ad ſuos ſe cõferũt ſodales qui iam Vdenheimiũ petierant, eo conſilio vt Spiram Nemetũ vrbẽ celebrẽ obſiderent, & ſacerdotes illic conſtitutos ſuum ad arbitrium reformarẽt. Id ne ſuccederet, ſatis diligenter ꝓſpectum eſt. Præſul .n. adiunctis duob. nobilib. Diethero Camerario Wormat. à Dalburg, & Bernhardo Golern à Rauẽſpurg, ſecuritate impetrata, ſubiens hoc onus, ad ruſticos peruenit, & multis conditionibus oblatis, tãdem cum ſeditioſorum anteſignanis concordiã iniit. Et quò citiùs hinc proficiſcerẽtur, clerus Spirenſis illico c c. maldros panis, xxv. plauſtra vini, & animalia ad cẽtum aureorũ Rhenenſiũ valorẽ in Rheinhauſen ſe miſſurum polliceri cogebatur. His geſtis ruſtici diſſipati, duces ſuos ad propria redire permiſere. Interim tamẽ exercitus in Brurhein regimen & anteſignani Bruſellæ congregati, officio ſuo fungebantur, ruſticis nunc diſcedentibus nunc accedentibus, ita vt cùm vellent quinq; vel ſex millia virorum armatorum in promptu numerare potuerint.

VT RVSTICI IN BRVRHEIN CONTRA FIDEM PVBLIcam datam quoſdam de Principis Palatini ditione ceperint.

INTER hæc admodum multa bonorũ plauſtra ad mercatores in ſuperioris Germaniæ vrbib⁹ pertinentium, in oppidũ Bretheim cõmeatu Principis Palatini adnecta erant, nec tum alio cõmode, ꝓpter ſeditioſorũ tumultũ vndiq; debacchãtium auehi poterant. Quorũ deſiderio nõ modo ruſtici in Brurhein, verumetiã ſeditioſi quiq; in circuitu mirifice tenebantur, & vt hæc inter ſe poſſent diuidere toto mẽtis affectu exardebant. Quamobrẽ ciues Bretheimenſes ſępius in deditionẽ poſtulabãt, & forſan voti fuiſſent facti compotes, niſi Princeps tam accurare bonorum quorũdam auxilio fretus illorum dolis obſtitiſſet; nonnunquam minis ſeditioſi inſiſtebãt. Præterea ciues diuerſarum erant partium. Cum vero hæ res non minus celeriter quam periculoſe agerentur, adeo vt momentis omnibus hoſtium eſſet metuendus incurſus, cogebatur Princeps Palatinus ne tam graue damnum daretur adhibere curam, & in oppido quo iam pridem non paucos equites deſtinarat, maiora præſidia collocare. Miſit ergo nobilem quendam nonnullis adiunctis equitibus, qui D. pedites ab Heidelberga Bretheim duceret. Iam tum vero ſeditioſus exercitus in Brurhein cum Spirenſi præſule fœdus (vt dictum eſt) inierat, & per literas Principi Palatino receperat, comites, nobiles, ciues cuiuſcunq; aut ſtatus aut ordinis eſſent, in Palatinatu vt libere iter in Brurhein & eccleſiæ Spirenſis ditione facerent, ſe permiſſurum, & quicquid impedimenti eſſet (viam enim publicam aggeribus præcluſerant, & occupauerant) ablaturũ. Proficiſcitur ergo prædictus Dux ſuo cum exercitu Bretheim verſus, hoſtium dolum nequaquam veritus; Quem cum ſuis ad Vnderneuuesheymium, id pago nomen eſt, venientẽ, ruſtici inde erumpentes multitudine circumdant, & morte pœnas daturos omnes niſi illico fidem dent ſe ad Haidelbergam reuerſuros minitabantur. Sic Principis ordinationi contra icti fœderis contractum obſiſtebant. Quæ res ipſum me hercule non immerito ad inclemen[t]iá & vt paulo ſeuerius in illos animaduertere poſſet, commouit. Hoc vero à funeſtis latronibus factum facile crediderim, quod ſperarent vel ſe vel ſuos complices de prænominatis mercatorum bonis partem accepturos.

DE SEDITIOSIS IN ZABERGAVIA, ET QVID vna cum VVirtenbergenſibus egerint.

SVB idem tempus nouum tumultuantium agmen in loco quem Zabergavve vocant, oritur Iohanne Wunderer, & Iacobo de Beckingen ducibus, & huius ludi choragis. Qui iam aliquoties aucti, arcem Stockſperg, ſub Teutonicorum dominorum dominio prope Heuchelberg, vino frumentoque ſatis inſtructam occupantes, facile capiunt. Nulla enim domus, quantumuis firma propter ſolam prodi-

proditionem reſiſtebat. Arce hac depopulata dirutaque, hinc profecti, cum Monachorum curia Derdingen dicta à ſuis etiam euacuata eſſet, monaſterium admodum celebre Maulpronnum obſident & obtinent. Vbi quia nihil vel vini vel aliorum neceſſariorum deeſſet, complures dies manſerunt vitam plane Epicuream agentes prorſusque de craſtino non curantes. Interea grauibus terribilibuſque minis Bretheimenſes vt aut ſibi prædicta mercatorum bona mitterent aut ſe in oppidum intromitterent ſæpius ſollicitabant. Multis vero id genus poſtulationibus conſumptis, nec quod propoſuerant Principis Palatini exactiſſima diligentia Bretheimenſes ne ad hoſtes deficerent imprætermiſſe hortantis interueniente, poſſent aſſequi, monaſterio prædicto iam probe expurgato, depopulato, demolito, Bretheimenſibus tandem infeſti eſſe ceſſauere, & ad ingentem exercitum apud Bodmar Sueuiæ oppidum collectum peruenerunt. Quo cum adiunctis etiam ſeditioſis Nigra ſylua profectis in vnum conglobati, maiorem ferme totius Wirtẽbergenſis ducatus partem, arces videlicet, oppida, pagos Hohen Aſpergo, Tubinga, vbi tum Wittembergenſe regimen erat, & Vraco exceptis, occupantes ceperũt. Præterea omnia in prædicto Ducatu præſertim Lorcenſe & Adelbergenſe non parui nominis monaſteria depopulati ſunt, & deuaſtauerunt. Ad hæc arcem Hohenſtaufen, & pleraque alia nobilium caſtella concremarunt, vbique dominandi libidinem exercere conati.

QVO PACTO SEDITIOSI IN BRVRHEIN mercatorum bona à Bretheimenſibus poſtulauerint.

INTEREA eorum qui in Brurhein erat exercitus haudquaquam quieuit, cum nec aliæ male feriatæ turbæ in Zaberganuia congregatæ quieſcerent, ſed ſæpe dicta negotiatorum bona à Brethemenſibus poſtulauit. Vt huic albo literas poſtulatorias quas præfecto & communitati Bretheimenſi miſerant, apponam operæ pretium eſſe exiſtimo. Exemplar literarum.

Chariſſimi fratres & amici certiores facti ſumus ingentem exercitũ vos propter bona è Francofordia aduecta fortiter oppugnare conſtituiſſe. Iam cum ſumus vicini quos non immerito in amicitiam debetis accipere, petimus ſi res eo venitet, id nobis vt ſignificetis, noſque hoc vobiſcum negotium explicare annuatis. Confidimus enim nos certe tantis ad vos copiis venturos, vt inuicem iuncti velimus poſſimusque prædam propter quam vos oppugnare decreuere inter nos facile retinere. Hæc vos fraterna & amica intentione ducti celare noluimus.

Quamuis autem multæ oues morbidæ inter Bretheimenſes eſſent, quæ forſan ſi illis facultas non defuiſſet, ſeditioſos voti feciſſent compotes, tamen Principis, cui nihil ab vlla parte remiſſum, aut curæ aut laboris erat, & bonorum opera eius mandatis fideliter obtemperantium quod optauerant minime aſſequebantur.

VT SEDITIO IN ALSATIA ORTA SIT.

TVMVLTVANTIVM itaque poſitionibus quibus ſceleratiſſimis ſuis cupiditatibus honeſtiſſimum Euangelicæ libertatis titulum prætexebant, longe lateq; diſperſis, & magna & periculoſa ſeditioſorum ſeditio, circa ſolẽnitatem Paſchalem in Alſatiæ partibus orta eſt. Quorum in exercitu cum primum plus quam M. viri eſſent, monaſteria paſſim, quemadmodum & reliqui eius farinæ facere ſolebant, occupabant, demoliebantur, deuaſtabant. Fit & ingens prope pagos Ringendorf, & Paffenhouen concurſus. Inde magis magisque aucti ex omnium adiacentium pagorum multitudine, Neoburgum & S. Walpurgis monaſteria in Hagenenſiũ ſaltu ſita capiunt, vbi & vitam plane Sardanapalicam ducebant, capta depopulantur, depopulata tandem diripiunt. Eodem modo Chonigsbruck & Biblies virginum veſtalium monaſteria exornabant. Pergentes inde relicto ſaltu, in pagum Surberg, vbi ſacerdotum domibus direptis, circumiacentes pagos in deditionẽ poſtulatos hortabantur fraternæ communitati, quę tum in tribus locis diuiſa erat in Neopurgo, in

Altorf, in Stechsfeld, ſe adiungerent. Et quo facilius perſuaderent, ſupra xx. millia armatorum his tribus locis contineri teſtabantur.

VT OPPIDVM ZABERNIA IN ALSATIA *captum ſit.*

CVM ergo non monaſteriorum modo & ſacerdotum, verum etiam Principum nobiliūq; bona, ædes, arces, furibundi nebulones inuaſiſſent, deprædati eſſent & deuaſtaſſent, vniuerſæ illæ cohortes in vnum exercitum (nam xxx millia ſeditioſorum erant) redactę, oppidum Alſatiæ Zaberniam, quo Argentinenſis Epiſcopus reſidere ſolet, obſident, & ad ſimplicem poſtulationem intromiſſi intra & extra muros caſtra ſua collocant.

VT A DVCE LOTHARINGIÆ HI RVSTICI *ſint cæſi.*

INTERIM Illuſtr. Principis, domini Antonii Calabriæ & Lotharingorum Ducis ſubiectis circa Saram fluuium, & in circuitu eodem modo ad ſeditionem cōſurgentibus, & Hermelsheimium, id monaſterio nomen eſt, depopulantibus, idem Princeps quanta maxima celeritate poterat copias equitum peditumq; collegit. Multi etiam Germanorum nobiles, qui ſub illa ditione erant Principi auxilio veniebant. Breui quoque prædictis copiis quinque vel ſex millia peditum ex inferiori Germania venientium adiunxit. Ad hęc non contemnendum equitatum, quippe, vt quidam volunt, duo millia equitum fuere, inter quos CC. cataphracti, & nonnulli Galli erant, comparauit, hoſtibus bellum illaturus. Verum cum Lotharingicæ ditionis ſeditioſi, relicto Herbersheimio iis qui in Alſatiæ Zabernia erāt acceſſiſſent, oppidum illud à Principe obſeſſum eſt. Eo autem cum ſeditioſis de pace tractante, milites eius ex improuiſo fere VI. millia ruſticorum fratribus ſuis in oppido accedere volentium offendunt, ſed cum Principis exercitum olfeciſſent, recta declinātes, vicum Lupſtein dictum petierunt. Quos inſecutus Principis exercitus vico incenſo omnes interfecit. Poſtera die Arx & oppidum à Principe capta ſunt, & ex ciuibus quorum mire pauci ſuperſtites manſerunt, & ex ſeditioſis xx. millia occiſa vel ſupra. Oppidum ab exercitu depopulatum, probeq; expurgatum, præterea ingentes opes inuentæ ſunt. Quin & pleræq; virgines & matronæ inſigni pulchritudine à Lotharingis in diſceſſu abducebantur.

VT AGMEN IN CLEBVRG COIERIT.

RVSTICIS quos iam à Duce Lotharingiæ fuſos eſſe diximus, adhuc monaſterium Neopurgum occupantibus, Ciuis quidam Weiſſenburgenſis homo plane leuis ſe voluit adiungere, eum vero nulla hic eſſet authoritate relictis ipſis Cleburgum, id pago nomen eſt aut ſi mauis Thymopolim appelles licebit, petit, adiunctis ſibi CC. leuiſſimis viris nouam ſeditionem excitauit. Qui primum in campo, quem vulgo Rennfelr vocant, haud procul à Weiſſenburg, aut ſi plus elegantius nomen arridet, dices Leucopoli, diſtante, ex adiacentibus pagis, & potiſſimum ex Principis Ludouici Ducis Comitis Valdentiæ ditione conuenerunt, & Thymopolitanus exexcitus appellati ſunt. Hi primo impetu vicos Riedſels, & Schuueighouen occupantes, paganos illic, vt ſuæ fraternitati ſe adiungerent, coegerunt.

VT JAM DICTI SEDITIOSI SE CONTRA PRÆ- *poſitum VVeiſſenburgenſem geſſerint.*

IGITVR Thymopolitanus exercitus tandem S. Remigii arcem prope ſyluam quæ ab incolis Beevvald vocatur obſident, & in deditionem poſtulant. Hos autem ad caſus præuiſa erant à præpoſito Weiſſenburgenſi, (ad ſuæ enim eccleſiæ ditionem hæc arx pertinebat) fortiorum virorum præſidia. Quibus vt dignum erat ad repugnandum paratis, ſeditioſi arcem bellicis machinis aggrediuntur oppugnare. Ad hæc oppidani quidam monaſterium Weiſſen-

burg

burg (recentiores etiam Albipolim vocant) adiunctis quibuſdam tumultuantibus ruſticis, occuparant, deprædati erant, diruerant. Hi ſatis diligenter ſeditioſos arcem oppugnantes, etiam ſuis machinis bellicis iuuerunt. Quamuis autem qui in præſidiis erant multis diebus viriliter hoſti reſiſterent, tamen nihil auxilii ſperantes, nec belli molem ſuiſmet ipſorum viribus valentes ſuſtinere, ad extremum circa Calend. Maias arcem relinquere coacti ſunt. Quibus in deditionem acceptis ſeditioſi in arcem irrumpunt, depopulatamq; incendunt, incenſæ tenues fauillas in auras ſpargunt. Hinc oppidum Selz ſub Principis Palatini ditione obſident, & ciuium reſiſtente nemine intromiſſi, canonicorum illic habitantium ædes occupant & depopulantur. Haud procul aberat Rœdder arx Friderici à Fleckenſtein inſigni nobilitate viri, qui tum Principis Palatini nomine apud Sueuicos confœderatos legatione fungebatur. In hanc arcem relicto oppido excurſiones faciunt. Iam capta ſeditioſis aliud agmen ſubſidio ibat, quod Tonſile à rotunde detonſis capitibus, ſi mihi ita diuinare licet, appellatum crediderim. Vtriſq; vno animo placet arcem captam, qua non contemnendas pretioſiſſimarum rerum opes inuenerant, vaſtare. Tum vero quia ſeditioſis in Alſatiæ Zabernia vt peterent, auxilio ſe venturos promiſerant, impigre inde profectionem eo adornant. Venientibus eis ad Buſchuueiler, id pago nomen eſt, Ducem Lotharingiæ cum confratribus ſuis manum conſeruiſſe, eoſque maiori parte in Alſatiæ Zabernia cõfoſſos nuntiatum eſt. Hoc audito, quantumuis antea cælum terræ (vt aiunt) commiſcere conarentur, timore concuſſi ſunt. Tutiſſimum ergo non progredi, ne ſimili gratulatione exciperentur, rati, diſſipato prorſus exercitu ad propria ſinguli redierunt.

QVID PRÆDICTVM AGMEN Tonſile egerit.

HOc agmen Tonſile ferme circa Idus Aprileis in Waſgavvia ortum, & in Sturzelbronno, id nomen monaſterio eſt, collectum. Quod vbi deuaſtarunt, inde profecti generoſi Comitis Emmichonis à Leiningen ſenioris Greuenſtein & Lindenbron caſtella occupant & incendunt. Eodem modo Landeck arcem in Waſgauia ſitam capiunt. Pede deinde vlterius promoto, Ramberg nobilium à Dalburg, & Elmſtein Alberti à Pag in montanis haud procul à Neapoli, arces inuadunt, capiunt, diripiunt, incendunt. Quicquid autem rerum pretioſarum in arcibus prædictis inuenerunt, depeculati ſunt. Tandem Anuueiler & Bergzaberniam oppidis, ſuam in poteſtatem redactis, Thymopolitano exercitui, vt diximus, iuncti, audita fratrum ſuorum ſtrage domum ſe proripuerunt.

VT LOTHARINGIÆ DVX ALIVM exercitum ſeditioſorum ad vicum Scheruueiler deleuerit.

REBVS itaque in Alſatiæ Zabernia ſic confectis, Lotharingiæ Dux in ſuam prouinciam rediturus primum ad Scheruueiler, id vico nomen eſt ſito in valle quam Weglerthal vocant, profectionem adornauit. Eo autem ad Danbach cum exercitu veniente nunciatum eſt agmen è loco quem Keſtenholz à caſtaneis appellant, in montanis adeſſe. Præterea alium exercitum è Schletſtadio exiſſe, & ſuperiori in vico Scheruueiler eſſe iunctum dicebatur. Erant autem vtroque in exercitu ruſticorum XVI. penes milia. In hos miſſis prius nonnullis ſpeculatoribus inſtructum tum equitum tum peditum ordinem princeps deduxit, & eo congreſſu eueniſſe ferunt quinque vel ſex millia ſeditioſorum cecidere. Quia vero in multam noctem dimicatio erat protracta adeo vt pugnæ initio Lotharingẽſes vicum Scheruueiler incendere cogerentur, quo ignis ſplendore hoſtem commodius poſſent profligare, reliqui fuga ſalutem petere contendebant. Sequenti die Princeps cum copiis ſuis in Lotharingiam reuerſus eſt.

VT HOC DETESTABILE MALVM IN PALatinatum ſerpere cœperit.

INTEREA quamuis Illuſtriſſimus Princeps Ludouicus Comes Palatinus ad Rhenum Dux Bauariæ, Sacri Roman. Imp. Archidapifer, Princeps Elector nullum non lapidem, vt prouerbio dicitur, mouebat, vt ſubiectos ſuos benignitate & innata clementia à venturo excidio præſeruaret, tamen venenum illud late diffluens vulgo adeo placuit, vt paſſim atrectis auribus ad tumultum & ſeditionem progreſſum ſit; Noctu magiſtratum timore poſthabito inuadunt, leges, iura, iudicia antiquitus & ſancita & obſeruata, vt mutentur inſtant. Hoc ergo periculoſiſſimo igne, circumquaque flagrante, quotundam ruſticorum in Palatinatus tractu coniuratio, velut ex latebris & ex tenebris ſenſim erupit, ſed rem ipſam paulo altius repetamus. Pagus haud procul ab oppido Landoia aberat, Nusdorf, à nucum, vt æſtimo, copia dictus; Quo cum in Paſchalis ſolennitatis octaua multitudo circumiacentium, vt tum mos erat, ad ſacræ ædis dedicationem celebrandam conueniſſet, contigit vt ferme CC. facinoroſi ſe tumultuantem ſeditionem excitaturos coniurarent. Ea ipſa ergo nocte prope monachorum villam Geiluueiler congregati, montem occupant. A quo in circumiacentes pagos tranſeūt, villanos etiam lecto & ſomno deditos ſuſcitant, multos in ſuam ſententiam miris variisque perſuaſionibus, pertrahunt. Aucti ſunt ea ipſa nocte, vt aurora procedente fere D. numero eſſent, decernunt illico vallem, quam Siebeltinger vocant, petere, illicque ruſticos agmini ſuo adiungere. Hæc cum nobili Iacobo à Fleckenſtein, qui tum Prætur in Germersheimio præerat, noctu nunciarentur, impigre cum ſuis, prædicta enim vallis præturæ ſubiecta erat, eo veniens ruſticis, vt ſe cum eo ituros, & tumultuantium agmen diſſipaturos pollicerentur, perſuaſit. Seditioſi hoc audito illico diſperſi fugerunt. Prætore domum reuertente, res circiter octo dies permanſit integra. Sperabat autem prætor eos in officio manſuros, & quandoquidem priuſquam diſcederet, eos admonuiſſet ius, fas, æquum conſiderarent, ſeruaturos fidem. Sed ô mortalium inconſtantiam dicam an malitiam? Paucis exactis diebus iiſdem in locis paſſim ſeditioſorum cohortes congregatæ, Clingemonſter, id collegiatæ, vt dicunt, eccleſiæ nomen eſt. Præterea monaſterium Herde, ædes Ioannitarum in Heimbach, curtam monachorum in Mechtersheimio occupant, vinum, frumentum, pecora rapiunt, ingluuiei indulgent, & amici ventri viuunt.

VT INGENS EXERCITVS CONGREGAtus oppidum Neuuenſtat ceperit.

INTER hæc cum Tonſile illud agmen, vt præmiſimus, oppidum Anuueiler inuaſiſſet, ſeditioſi quique ex Neucaſtler, Magdenburger, Kirbuueiler pagis & valle Sibeltinger conuenere, ſub prætextu quaſi Tonſili agmini vellent reſiſtere, eique viam præcludere, congregati in Geiluueiler, vbi breui temporis ſpatio aliquoties aucti ſunt. Hinc probe ſe exornatos exiſtimantes, mutant animum, mutant ſententiam, finitimos quoſque qui adhuc quieſcebant, in ſuam ſententiam verbis pelliciunt, minis cogunt. Iam vero villa Geiluueiler, & Euſſerſtal monaſterio depopulatis, deſtructis, deuaſtatis, arces finitimas paſſim occupant, demoliuntur, incendunt. Hinc cum vniuerſis copiis Winzingen pagum petentes, caſtra in monte oppidum verſus poſuerunt, mox oppidum ipſum Neuuenſtat, aut, vt elegantiores ſcribunt, Neapolim, in deditionem multis minis poſtulant. Ad quas puſillanimes ciues fidei datæ obliti, oppidum verbis tantum territi ſequenti die dedunt. Huc ſe illico duces & præcipui exercitus receperunt, & præfectum illic, vt conditiones ſibi oblatas aſſumeret, coegerunt.

VT EXERCITVS IN GAWE ORtum ſuum habuerit.

TVM quoque eiuſdem ſatinæ ex Comitiſsà Leiningen ditione circa pagum Bockenheim, primum ferme CCC. ruſtici congregati ſunt. Ad hos nonnulli leuiſſimi nebulones ex Petraſana, vulgo Pfeddersheim venientes finitimos minis, & vtcunque poterant, ſibi adiunxerunt. Tandem ad vicum Hocheim prope Vangionum Wormatiam perueniunt, vbi eius vici & in Liebenaw virginum veſtalium monaſterijs depopulatis, Regalis Eccleſiæ ſub D. Cyriaci titulo ditionem in Newhauſen occupant, & libidine ſua illic expleta, duos ex canonicis ibidem in fœdus ſuum pertrahunt, deinde oppidulum Hernsheimium, ſub nobilium à Dalburg dominio petunt. Hic ſatis tempeſtiue intromiſſi, ferme XL. viros vt vna proficiſcerentur, nonnullis etiam ligonibus acceptis cogerunt, reliquos qui nō vna proficiſcebantur, in fœdus ſuum aſſumunt. Et hinc abeuntes ſatis amplum pagum Oſthouen ſub Moguntini & Palatini Principum ditionibus occupant. Hic quam poterant exercitu inſtructo æde Canonicorum prius diruta, circumiacentium pagorum ruſticos in ſuam fraternitatem compulerunt. Digreſſi in Bechtem Comitis à Leiningen vico, caſtra locant. Quo relicto multi nominis pagum Weſtbouen occupant, incolas ſuo fœderi adiungunt. Fieri poteſt vt non admodum graui coactione hic opus fuerit. Vt enim ſemel dicam, non tam lac lacti ſimile eſt, quam tum omnium ruſticorum vnus idemque animus ad ſeditionem ſpectabat.

VT PALATINATVS MAGISTER Equitum contra ſeditioſas copias in Weſtbouen ſe geſſerit.

MISERAT eodem tempore Princeps Palatinus Guilielmum ab Habern magiſtrum equitum, virum virtute & nobilitate inſignem, cum CCC. equitibus, & D. peditibus in præfecturæ Alzeiæ præſidium, & vt reliquos ne ad ſeditioſos deficerent, in officio retineret. Inter proficiſcendum vero contractas ſeditioſorum copias audiens, illic in Weſthouen cum ſuis iter inſtituit. Cuius aduentus vbi ruſticis nunciatus eſt, tria millia fereè pago erumpentes, aciem occupato vitifero prius monte, inſtruunt. Quibuſcum magiſter equitum ſine ſuorum ingenti detrimento dimicare, quanquam id ardenter optabat, commode non poterat, bellicas tamen quas ſecum adduxerat machinas ter in illorum aciem emiſit. Ruſtici vero ne eiuſmodi grandine obruerentur, pagum vnde exierant, fuga repetunt. Iam cum nox immineret, nihil plane geri poterat. Fugientium vero LX. confoſſi perierunt.

VT ILLE EXERCITVS FVGIENS Seditioſorum copiis prope Newenſtat acceſſerit.

NOCTV ſeditioſi illi omnes aufugientes, & vt tum ſolebant, intereundum aucti ſeditioſiſque prope Neapolin iuncti, oppido Wachenheim occupato, ibidem caſtra locantes, cum adiacentibus ſeditioſis conſpirabant. Nihil plane ab illis prætermiſſum, quo pagos omnes finitimos ſibi adiungerent. Interea Lympurgum monaſterium illorum prædæ patuit.

QVOMODO INTER PRINCIpem Palatinum & vtrumque exercitum res ſit compoſita.

IGNE hoc non veſanæ modo, verum etiam cruentæ ſeditionis in Palatinatus tractu, vt ſupra oſtendimus, circumquaque plus quam crudeliter flagrante, multis in conſilium vocatis, præſertim vt ſubditi benignitate potius ducerentur, quam cohercerentur ſeueritate, & vt incommodo, quo Chriſtiani ſanguinis multum effundendum erat, mederetur, placuit illuſtriſſimo Principi Palatino, Heroi certe ob

clementiam æterna memoria digniſſimo, per ciues Neapolitanos, nulla defectionis obſtante culpa, cum exercitu, qui tum apud pagum Winzingen caſtra poſuerat, in colloquio quæ pacis ſunt, tractare. Quod per Senatum & Duces exercitus in Grawe conceſſum eſt. Colloquio dies, locus, tempus à Ducibus deligitur. Nempe vt Princeps ipſe ad diem Mercurij, qui tum proximus erat, exorto iam ſole in campo prope vicum Forſte, ſuis cum conſiliarijs adeſſet. Adiunctum quoque erat ne vltra XXX. equos ſecum adduceret. Hoc pacto commeatum pollicentur Principi, id quod & ſibi, vt fiat poſtulant: Et ita factum eſt. Princeps ad diem præſcriptum deſignato loco & tempore adfuit, quo etiam Duces exercitus, cum delecto delectu ſeditioſæ communitatis conuenerunt. Qui cum Principem excepiſſent, & ea quæ ad pacem pertinent tractare incepiſſent, ecce vterque exercitus inſtructa acie erectiſque vexillis aduenit. Multis autem prudenti deliberatione conditionibus oblatis, tandem vterq; exercitus in hanc conceſſit ſententiam, quam et fide interpoſita ratam voluit, vt inter cætera ſinguli diſſipatis agminibus ad propria redeant, oppida, arces, pagos, vicos, ijs quorum eſſent reſtituant, nihil poſthac ex illis amplius accepturi. Princeps in ſubditos non animaduerteret, ſed faceret criminum gratiam. Finito hoc colloquio exercitus caſtra ex quibus exceſſerant, repetût. Erant autem numero vltra VIII. millia virorum. Princeps cum ciuibus ordine incedentibus Neapolim redit, vbi non ex integro fides ſibi ſeruabatur. Sequenti die, vtriuſque Duces exercitus, Principem adeunt, de loco & conuentu indicendo tractaturi. Quos conuiuio excepit, & indicta die abire permiſit. Ipſe rebus ſic ut confectis Heidelbergam reuerſus eſt. Conuentum inde indictum per vniuerſam Palatinatus ditionem nunciari præcipit, & ne nobilium, militum, officialium quiſquam quicquam contra agat edicit.

VT SACRIFICVLVS QVIDAM, EIſenhudt dictus, agmen excitarit.

HÆc dum geruntur, ſacrificus quidam Antonius Eiſenhudt, aut ſi in nomine mihi licet ludere, σιδηρόπιλος dictus, ſacerdotio in oppido Greichgauiæ Eppingen dicatus, nouum tumultum, poſthabito ſuo officio, inſtituit excitare. Se ipſum itaque Ducem faciens, adiunctis alijs ſceleratiſſimis viris, finitimos quoſque in ſuam ſententiam & partem, verbis itidem vt ſcriptis ſollicitabat. Plus vero veneni hæc eius ſcripta quam aliorum omnium quos huc vſque enumeraui continebant. Libet vnum literarum exemplar apponere.

Patientia & humilis perſeuerantia ſeruatoris noſtri adſit vobis in omnibus veſtris neceſſitatibus. Chari fratres in Chriſto. Vos ſcitis quam dura ſeruitute fuerimus preſſi à noſtris ſuperioribus, & eorum officialibus, & à ſacerdotibus monachiſque. Sed tandem quid & qualiter egerint Deo ſit laus in lucem venit. Quare vos omnes quam poſſum maxime adhortor, vt illico cum omnibus veſtris confratribus huc cum curru veniatis, quo Euangelium & iuſtitia promoueantur. Quod ſi recuſaueritis ego ſine dubio meis cum fratribus apud vos ero. Quod certo de me vobis polliceri poteritis. Subſcribebat autem ſe hoc titulo. Antonius Eiſenhudt, Dux exercitus.

Excitauit ergo eiuſmodi incendium adiunctis nonnullis ſeditioſis, qui nuper ex Wirtembergenſium exercitu à Stutgardia diſceſſerant. Iam vero cum pagum Gochſeim in Greichgauia ſub Comitum ab Eberſtein ditione commouiſſet, ita vt etiam caſtra ſua illic poneret, breui XII. & centena virorum ſibi aſſociauit, quos vniuerſitatem appellabat. Hic Dux hoc ſuo exercitu, erecto vexillo, pagum Eppingen ſatis potenter obſedit, nec graui poſtulatione, vt intromitteretur, obtinuit. Eodem modo oppidum Heidelsheimium inter Bruſellam & Bretheim ſitum, & vicos in circuitu occupat. Capto oppidulo Hilſpach, eum quoque qui cellæ vinariæ præerat, cellarium vocant, ceperunt. Eadem cella vinaria, ſacerdotum & nobilium domibus depopulatis, inde pergentes, & magis magiſq; aucti, oppidum Sunzheim haud multo tempore obſident, quippe intromiſſi oppidanorum reſiſtente nemine, ilico in canonicorum, eſt enim illic ſatis ornatum templum, ædes irrumpunt,

punt,

punt,depopulabundi,quaſdam diruunt,alias deuaſtant,& euertunt. Hic quoque promptuarijs plenis inuentis,vino languidi,confecti cibo eructant cædem ſuis ſermonibus.Inter vias autem arcem nobilis Iohannis Hippolyti à Vermingen Steinsberg dictam incendijs exuſtam, ruiniſque proſtratam ſolo æquant. Quæ in edito monte circumiacentes pagos incenſa flammarum fulgoribus illuſtrabat.Hoc igne tanquam triumphali ſibi ipſis gratulabantur.

VT INTER PRINCIPEM PALAtinum & exercitum Ducis Eiſenhudt res ſit compoſita.

RVRSVS Princeps Palatinus,ne in maius incendium iſta funeſta ſeditionis fax volitaret,præuenturus, plane ingratos monere potius quam caſtigare maluit. Inſinuauit igitur exercitui,cui Dux Eiſenhut præerat,per literas, ſe pondus ſi quo premerentur,vt Principem deceret leuaturum,miſſurumque viros à conſilijs, quibus hæc indicatét,modo in Legationis iure ſeruarent fidem; Locus & dies ab Antonio,& Thoma Reus,cæteriſque hoc ad negotium deputatis deſignantur, & né viri à conſilijs vltra decem equos ſecum adducant,cautum volunt. Principis iuſſu Comes à Naſſawe Philippus, & alij à conſilijs miſſi ad diem & locum deſignatum venientes magna deliberatione rem tractabant. Tandem quod ad concordiam pertinebat, Princeps ratum pronunciauit. Iuſſi diſſipato exercitu domum ſinguli remearent. Perſtant illi in incepto,nec quod ſemel male cœperant deſerunt. Quáuis autem & Principi & viris ſuo nomine miſſis ſe fidem ſeruaturos eſſent polliciti, idque ſcriptis. Leuiſſimi tamen nebulones multo aliter egerunt,quippe Legatos truculenter & verbis & factis tractabant. Vnde qui miſſi erant, totam noctem in vitæ ducentes diſcrimine,nil niſi iam iam moriendum eſſe cogitabant.

VT FIDIFRAGI PRÆFECTVRÆ Lautern à ruſticis in fide permanentibus capti ſunt.

INTER hæc ardua negotia,nonnullos eſſe animo adhúc candido & integro prorſusque exoſam habentes ſeditioſorum fraternitatem Principi Palatino nunciatur. Sed hanc rem tum plane inſolitam ab initio audiamus; Cum ex oppidi Lautern,Nanſtuler, Viſchpacher præfecturis ferme M.ad ſeditioſos defeciſſent,& copias iunctis nonnullis exagmine,quod Tonſile appellaui,collegiſſent, quo magis magiſq; augerentur, vi, coactione,ſcriptis,verbis, finitimos quoſq; ſibi deuincire ſtuduerunt, depopulantur pro felici auſpicio, Ottenburgiū & Viſchbachum,monaſteria depopulata deſtruunt, piſcinas etiam onerarias, quarum in eo terræ tractu magna copia eſt, diripiunt. Iamque ſpem in copias quæ in ſuperioribus partibus tum graſſabantur(omnium enim idem velle ac nolle erat) extendentes, nobilium arces occupant,& auctis viribus cum ſuæ ſectæ pleroſque fautores in oppido Lautern eſſe non neſcirent,ipſum obſidere conantur. Sed longe aliter atque penes ſe conſtituerant euenit. Conſpirauerant quippe,vicinos in proximis pagis Cobeinberg, Weilerbach, Ramſtein, Steinwinden, qui illorum crudeli tyrannidi & tyrannicæ crudelitati,id quod bonorum & integrorum eſt, conſentire noluerant, quod chariorem fidem quam pecunias haberent, aut in ſuam ſententiam pertracturos,aut igne conſumpturos.E contra boni illi ferme CCCC. vel D. numero, cum ex præfecturis nonnihil ſperarent auxilij, grege facto fœdifragos inuadunt, perfidiæ ſummæ eos arguunt,armata manu,vt ſe Principi Palatino dederent, è caſtro quod occuparant diſcederent. Præterea quicquid armorū,quicquid actæ prædæ haberent, deponerent, cogunt. Quæ poſtea à Principe cui hoc factum,& merito,mire placuit, bonis illis in fide manentibus,etiam actis gratijs liberaliter ſunt conceſſa.

VT

VT SEDITIOSI, QVI DIXERANT SE IN *Palatini fide manſuros, diuerſum egerint.*

SCRIPSIMVS ſupra ſeditioſos in Winzingen & Wachenheim Principi Palatino fide publice data, ſe domum diſſipato exercitu redituros recepiſſe. Quod Princeps credens futurum Heidelbergam rediens, conuentum indictum expectabat, ſed ſecus ac crediderat contigit. Eo namque digreſſo, duas arces prope Neapolin Wolſperg, & Winzingen iam pridem captas depopulati ſunt. Quin & elegantem arcem Rupersberg dictam ſuo more extruunt, multis rebus pretioſis vino, frumento & alijs, quæ tum aderant, auectis. Porro Deydesheimium Spirenſis præſulis oppidum occupant ex arce illic prædam agentes. Inter hæc exercitus in Wachenheim caſtra in Newhauſen collocat. Alij exercitus non diſſipati, ſed conglobati ciuitatem Landoiam petunt, hoc vt Sacerdotum bonis potiri poſſent coacturi, verum ciuibus reſiſtentibus breui diſceſſerunt, hoc prius, vt exercitui vinum & frumentum è ſacerdotum bonis diſtribuerentur, impetrato. Hinc digreſſi Comitum à Leontopetra, ſeu mauis à Lewenſtein, arcem Scharfeneck occupant, depopulantur, concremant. Poſt in deditionem Neocaſtellum, & Trifelſum poſtulant. Vbi intromiſſi certo numero prædam (quod tamen mirum eſt) non agebant. Et hinc pede promoto caſtra in monachorum villa Merleim prope Landoiam ponit. Hic confratres ſuos in Alſatiæ Zabernia à Duce Lotharingorum obſeſſos audientes, obſeſſis illico venire deſtinarunt. Inter proficiſcendum vero, vt à Duce Lotharingorum ad internecionem vſque deleti ſint, facti certiores, ab incepto deſiſtentes, diſſipato agmine ad ſua rediere. Duces vero exercitus, Bullicam, id pago nomen eſt, petierunt. Paucorum interim dierum curſu euoluto, cum Princeps Palatinus contractis copijs ad bellum proficiſceretur, ſeditioſi tumultum vix ſedatum reſuſcitant. Qui quamuis ei qui præfecturæ Germersheimij à libellis erat, nihil vltra ſe acturos, & fidem, vt Principi iurauerant, ſeruaturos, præterea expectaturos quid die indicta decerneretur, eſſent polliciti, nihilominus tamen altera vice in Merleim exercitum coegerunt. Quo probe ſatis aucto, exornatoque iter inſtituunt, vt rem ferro decernant. Tum quoque qui in Bruthein ſub epiſcopi Spirenſis ditione erant, arcem eius Magdenburg vt defenderent occupant. Aduenientibus vero è ſeditioſorum illorum exercitu copijs arcem demoliri incendique permiſere.

VT PRINCEPS PALATINVS *copias collegerit.*

IAM cum nec ius, nec æquum, nec fas, nec fides à crudelibus ruſticis ne dicam an ſceleratis & impijs ſeruaretur, cumque nullius res tuta, nullius domus clauſa, nullius vita ſepta, nullius pudicitia munita, contra illorum cupiditatem & turbulentiã eſſe poſſet, huic crudeliſſimo malo obuiare, & vt hic ſitibundus calor reſtingueretur; ab innata clementia ad iuſtitiæ rigorem Princeps Palatinus diuus Ludouicus ſe vertere coactus eſt. Quia vero in mora periculum, illico cognatos, affines, fideles, ſubiectos, non pro ſe ſolum ſed etiam vt labenti & inclinatæ Reipublic. ſuccurrerent ſollicitabat. Eius rei gratia etiam apud Sueuicam nobilitatem nempe vt quæ ſpem dederat, opem ferret, quandoquidem & ipſe eiuſdem confœderationis mẽbrum eſſet, inſtabat. Breui itaque Comitum, nobilium & aliorum ad Palatinatum pertinentium auxilio mille equitum, & trium millium peditum exercitum comparauit. Ibat & ei ſubſidio Archiepiſcopus Treuirenſis, Reuerendiſſimus dominus Richardus ſacri Roman. Imperij per Galliam & regnum Arelatenſe cancellarius, Princeps elector, cum CCC. probe exornatis equitibus, & ter quingentis ex inferiori Germania peditibus. Præterea Princeps Heſſorum Philippus equitatum neutiquam contemnendum hiſce copijs auxilio miſit. Qui quoque ipſe, niſi eodem morbo ſeditionis Haſſia tum laboraſſet, & exornatiori agmine veniſſet. Nam circa Calend. Maias, quo tempore non modo furibundum Martem, verum etiam Litas Deas, & Atenillam Homericam cum Pandora Heſiodica in omnium mortalium

lium

lium perniciem conſpiraſſe facile crediderim, complures peruicacis ingenij ruſtici, ſub abbatis Hirsfeldēſis ditione congregati, oppidum ipſum nulla iuris aut fidei datæ habita ratione ceperant. Sed & apud Fuldam ingens agmen ſex millium virorum numero conuenerat; Qui Principis Heſſorum ſubditis in ſuam pertractis ſententiam pleroſque pagos, præſertim oppidum Vachum, tum multa monaſteria depopulantes, deuaſtabant: Vnde Princeps Heſſorum cum ſua nobilitate, aduerſus eos non procul ab Hirsfeldo, vbi tum erant, egreſſus, equites ferme XL. cõmiſit, ſuum commotum animum illis vt indicarent. Illico autem ciues cum ruſticis quorum vltra quatuor millia erant, in arbitrium Principis, tum ſe, tum arma, oppidumque dediderunt. Supererant autem adhuc in his partibus tria agmina, quorum primum IV. millia, ſecundum prope Smalkaldum, V. millia, tertium in Fulda ſupra VI. millia ſeditioſorum continebant. Hi plane ſic caſtra poſuerant, vt vno die omnes in vnum conuenire potuerint. Vnde Princeps Hirsfeldo oppidò recuperato, & præſidijs firmato ad Vaſtorphum, id pago nomen eſt, iter habiturus prius oppidulo Hunfeldo, qui ad ſeditioſos defecerat, in deditionem accepto, cum copijs ſuis Fuldam obſedit. Ruſtici quorum numerum paulo ante memoraui, oppido profecti, montem qui à fœminis nomen habet, occupant, & aciem inſtruunt, contra quos Princeps inſtructos exercitus ſui ordines deduxit, quos vbi ſeditioſi videre, illico in fugam conuerſi ſunt, Princeps bellicarum machinarum iacula in Fuldam emiſit, fit præterea à peditibus ad murorum partem concurſus atq; impetus. Inter hæc Fuldenſes ad Heſſorum Principem veniunt, ſuppliciter, vt gratiam ſentiant orant. Annuit ille & Fulda ruſticiſq; in deditionem acceptis dies illic nonnullos manebat Seditione hac in Fulda & circum ſedata, & in ordinem redacta, cum nõ exiguus exercitus in Duringia varijs locis nobiles partim cepiſſet, partim prorſus è ſuis ſedibus fugaſſet. Præterea monaſterijs depopulatis oppidum Eſchweg, alioſque pagos in ſui ſtudium perduxerat. Ad hæc non parum ſeditioſorum ex ſeditioſorum agmine, quod tum Smalkaldum ceperat, ſed audita Fuldenſi deditione diſſipatum Duringicis copijs acceſſerat. Nec minores copię prope Helderungen congregatæ. His & alijs commotus Princeps, ne hæc lues ſuos vltra inuaderet, in Duringiam iter facere cogebatur. Perueniens ergo ad Smalkaldenſem exercitum, copijs ſuis inter proficiſcendum auctis Eyſennach petijt.

VT SAXONVM, BRVNOVICENSIVM, Heſſorum, Principes ſe contra ſeditioſos geſſerint.

SAXONVM interea Principes, & Brunoſwicenſium Dux Heinricus, exornato exercitu Franckenhuſen oppidum, quo tum ingens tumultuantium ruſticorum copia erat, obſident. Qui inde relicto oppido montem occupantes, tenorem pugnæ vtut poterant, conſtituebant. Conſpectis vero Principum copijs, ad eos literas mitrunt, in quibus erat: Se Chriſtum profiteri, quem ſi Principes agnoſcerent quoque, & quod profitebantur, præſtarent, nil prorſus aduerſus eos ſe fore acturos. Ad hæc inter cætera cum illis ſua ipſorum perfidia & tyrannica crudelitas eſſet obiecta, reſponſum ſi Thomam Munzer, huius ſeditionis auctorem, in Principum poteſtatem offerrent, reliquos mitius tractandos. Tumultuantibus vero quod iuſſi erant differentibus, Principes iubent bellicas machinas in montem vectas peditum & equitum copiæ inſequerentur. Quarum iaculis emiſſis, ſeditioſi monte relicto vt poterant, fuga ſalutem quærebant, inter fugiendum vero multi ex illis confoſſi ſunt. Principes tamen ab incepto non deſiſtentes, ſed obſeſſum oppidum potenti manu ceperunt. Et viris illic inuentis interfectis depopulati ſunt. Inde digreſſi oppidum Mulhauſen, in quo Thomas Munzer habitauerat, quodque huius pernicioſiſſimæ ſeditionis & mater fuerat, & altrix, potenter occupauerunt. Iam huius ſeditionis ducibus pręcipuis, præcipue Munzer, laborum ſuorum mercedem & fructum à lictore percipientibus, Prouincia tranquilla facta, & ſubiecti in ordinem redacti ſunt. Re inde geſta Principes cum ſuis copijs ad propria redeunt.

VT PRINCEPS FRIDERICVS *Dux Bauariæ contra ſeditioſos ſe geſſerit.*

EADEM iniqua tempeſtate Princeps Fridericus Comes Palatinus ad Rhenum, Dux Bauariæ, domini Ludouici Principis Electoris frater ob ſeditioſorum in ſua ditione tumultum, domi manere cogebatur. Multi enim tam ſui quam aliorum ſubiecti, in circuitu paſſim inſurgentes, & Epiſcopium Eiſtetenſe occupantes, refractis fidei datæ & reuerentiæ clauſtris in Principem ipſum & ſuos illic irrumpebant. Qua re motus Princeps breui circiter D. equites, & pedites multos qui bellicas machinas cuſtodirent, comparauit. Quo exercitu primum Freyenſtat, id oppido nomen eſt in Sulzgauia, petit. Et quia natiua Principibus Palatinis eſt clementia, peruicaciſſimos & pertinaciſſimos, à ſua plus quam pertinaciter ſemel concepta ſententia Princeps mitiſſimus benigne ſtuduit auocare; Vnde montem Meſſinger dictum, quem vna cum arce ſeditioſi occupabant, petens, fide data & accepta Duces illorum ad ſe vocat, qui multis pacis conditionibus oblatis, animis vincere obſtinauerant, vnde re infecta diſceſſum eſt Princeps poſtero die, montem prædictum ſuis cum copijs conſcendit manum cum fœdifragis conſerturus. His vero fortunam belli tentare nolentibus, ſed turmatim fugientibus Princeps arcem Obernmeſſingen cepit. Vbi præcipuus Ducum, cum nonnullis peditibus inuentus eſt. Quos illico capite plecti, & caſtra cõcremari iuſſit: Epiſcopiū Eiſtetẽſe, ſeditioſorum anteſignanis punitis Epiſcopo reſtituit, & ne ſeditio amplius ſerperet his rebus effecit.

DE CONFOEDERATORVM CIR- *ca Beblingen victoria.*

HIS iam circa Rhenum, in Alſatia, Sueuia, Francia orientali, Haſſia, Duringia, & alijs terrarum locis geſtis, Georgius Truchſes Baro in Walpurg, nobilitatis Sueuicæ exercituum ſummus Imperator rem omnem circa Algauiam, Alpes, Lacum quem Bodmicum vocant, ſuperni numinis auxilio feliciter compoſuerat. Iam cum in Ducatu Wirtembergenſi & Palatinatu, tum quoque in Epiſcopi Herbipolitani ditione mire ſæuiret tumultuantium ſeditio, vt niſi is ignis mature extingueretur, extrema non Germaniæ modo verum etiam aliarum nationum eſſet pernicies metuenda, placuit Sueuicis confœderatis, Imperatori exercitus, relictis ſuperioribus illis partibus per Hegauiam in Ducatum Wirtenbergę adiunctis quas tum ſecum habebat copijs, tranſiret. Qui circa Non. Maias Tubingam veniens illico Hernbergam, admodum Sueuię vetuſtum oppidum, quo multi ſeditioſi tum erãt, cepit. Deducente eo ex Wyla, id oppido nomen eſt, copias, ſeditioſi Wirtembergenſes quorum ſupra mentionem fecimus, XVIII. millia numero in Beblingen & Sindelfingen oppidis continuerunt. Qui audientes Sueuorum confœderatorum exercitum aduenire, relictis oppidis in vnum conuenerunt, & plano in loco aciem inſtruxerunt Palus autem inter vtrumque exercitum erat. Vnde ad eos Imperator cum ſuis copijs propter loci iniquitatem accedere nequibat, ſed alio tranſire cogebatur: nempe ad Beblingen oppidum. Quo priuſquam veniret, ſeditioſi agmen quod leue vocant, iugo ex altera parte occupato, & machinis eo deductis equeſtre vexillum quod iam aſcenderat, depellunt. Interea Imperator oppidum Beblingen capit, & præſidijs militaribus, ne ſeditioſis pateret, firmauit, auectis inde in arcem machinis quibuſdam leuibus, quibus commode vti poterat. Quin & alterum iugum ipſe occupat, vnde cum Martialibus & leuibus machinis ſeditioſos è è monte reijcit. Equitatu deinde & machinis bellicis ſeditioſos aggreſſus eſt, vexillum Principis Palatini primum, Auſtriacum ſecundum locos habebat, fauente ergo ſummo rerum omnium conditore, hoc exercitu ingentes ſceleratæ factionis copias illico in fugam conuertit, & quicquid machinarum curruumque erat, prætérea nonnulla ſigna militaria abſtulit. Seditioſorum maior pars confoſſa eſt reliquis ad ſyluarum latibula confugientibus; parum cladis Imperatoris exercitui illatum

tum eſt eo conflictu. Hac ſtrage facta in Wirtenbergenſi Ducatu ſeditio ſedata eſt.

DE OPPIDI VINOMONTANI *deſtructione.*

ERANT autem ſupra XX. millia ſeditioſorum, qui in vrbe Herbipolitana, montem D. Virginis matris occuparant, & in Heindinsfeldt caſtra poſuerant. Hi exercitus Sueuorum aduentum audientes, non ſolum ab incepto deſiſtere, ſed etiam omnibus modis reſiſtere & ſuam tyrannicam crudelitatem ad finem perducere cogitabant. Interea Imperator cum exercitu in Vinimontano oppido cruentam crudelitatem & ſcelus, dictu miſerabile, vltum ibat, Captum oppidum, omnibus inde aufugientibus incendit, & prorſus euertit. Eodem modo multos circumiacentes vicos concremat, digna mercede ſceleſtiſſimis nebulonibus retributa.

Weinſperg.

VT SVEVICVS EXERCITVS *in Greichgauiam profectus.*

SEDITIOSORVM cladem in Vinimontano factam Franci moleſtiſſime ferre, agmen circiter VIII. millia virorum congregare, idque in Neckerſolmum mittere, & cum Sueuico exercitu quam primum confligere ſtatuebant, confratres ſuos omnes in diœceſi Herbipolenſi, Moguntinenſi, Palatinatu, & alijs locis appellant, hortantur, rogant, cogunt, compellunt armata manu, imo manibus & pedibus omnibus neruis & facultatibus adſint, præſenti ope, quippe in præcinctu conſtituti, rem egere. Augent exercitum vt maxime poterant. Iam vero oppido Vinomontano penitus euerſo Imperator cũ ſuo exercitu, Principe Palatino rogãte, in Greichgauiam, quam olim Cheruſcos habitaſſe quidam volunt, profectus, de ſeditioſorum anteſignanis ſupplicium ſumpturus. Hic inuenit inſignem latronem, Iacobum de Bechingen dictum, qui exercitum coegerat, & inter ſceleſtiſſimos Phalerides, qui in arce Vinimontana nobilitatem illam miſerabili ſtrage affecerant, nequaquam extremus fuerat. Hunc catena palo affixum, ardentibus prunis appoſitis, donec deficeret, aſſari præcepit.

VT PRINCEPS PALATINVS *ad bellum proceſſerit.*

PER idem tempus Palatinus Princeps Elector exercitu probe auxilijs exornato, collecto, & curiæ ſuæ arce Gettenbuhel dicta, quo tum propter ſeditioſorum inſaniam Princeps Georgius Spirenſis præſul, & dominorum Teutonicorum magiſter Dietherus à Cleen aufugerant, quaquę admodum ingens argenti pondus & auri ceu in tutiſſimum locum repoſitum erat, vna cum oppido ipſo Heidelberga, præſidijs firmiſſimis, tum nobilium tum Martialium, præfecto Duce Schenck Valentino, Barone in Erpaco, firmato, cum Principibus, Treuirenſi & Herbipolenſi, Epiſcopis, & Othone Heinrico Comite Palatino, vtriuſque Bauariæ Duce, inde profectus in Brurhein iter intendit. Equitum inter quos multi Comites, Barones, nobiles erant, duo millia, peditum ſex millia fuerunt.

DE INCENSIONE VICI MALSCH, *& prima noctis face.*

PRÆCESSERAT exercitum cum ortu ſolis Gulielmus ab Habern, Magiſter equitum, equeſtri cum vexillo. Qui inter vias paucis adiunctis equitibus, ad Principem Palatinum cum exercitu ſequentem reuerſus, pagum Malſch, in quo, vt ſupra memorauimus, ſeditio in Brurhein primum orta eſt, nolle ſe vt alij in circumiacentibus pagis fecerant, ad Principis arbitrium dedere, ſed ſeditioſe vallo foſſaque cinctos ruſticos reſiſtere conari indicauit. Quo comperto Princeps Palatinus pagum cum exercitu obſidet, & emiſſis nonnullis machinarum iaculis, cum ſedi-

tioſi necdum ſententiam mutarent, tandem incurſione & incenſione omnia diripi & euerti iuſſit. Admodum elegans pagus erat, nempe vitibus circumquaque pulcherrime cingebatur. Quo incenſo & euerſo Princeps Palatinus cum copijs ſuis in Rottenburgum, id pagi vel oppidi nomen eſt, ſub ditione Spirenſis Epiſcopi iterum abijt. Exercitus alij alijs locis in circuitu caſtra locant. Perendie eius diei mane cum prima luce arcem Kiſſelawe, quæ vno miliari à Rotenburgo aberat, cum equeſtri vexillo & quibuſdam peditibus magiſter equitum obſedit. Erant autem illic in præſidio nonnulli fœdifragi ex agmine fœdifragorum in Brurhein locati, arx breui capitur, familia Principis nomine in deditionem accepta. Verum, vt ſcribere cœperam, quatuor ex fœdifragis plane quid ſerus veſper vehat neſcij, lictorem in arcem iam rum, vt pleroſque quos illic detentos habebant necaret vocauerant. Hos per lictorem quem in aliorum perniciem citauerant, illiço capite plecti, & trũcata corpora in piſcinam pręcipitari magiſter equitum iuſſit, vere non minus quam eleganter vates cecinit:

Neſcia mens hominum fati ſortiſque futuræ.

DE DEDITIONE BRVSEL-lenſium.

FESTA die quæ Chriſto ad cœlos conſcendenti ſacra etat, Princeps Palatinus cum exercitu à Rotenburgo Bruſellam verſus itet conſtituit. Inter vias autem vici à peditibus, ſpoliorum, vt hoc genus hominum ſolet, auidis depopulantur. Iá quod in hoc oppido regimen in Brurhein maiorem partem conſiliotum ſuorum & negotiorum habuerat, & circiter VII. millia virorum eo paucos ante dies miſerat, qui tũ poſtero die directo vexillo inde exeuntes, Principes, nobiles, & viros eccleſiaſticos, ſuæ crudelitati parere coegerant, & omnia iudicia, legeſque in ſuam libidinem pertraxerant, non immerito viſitabatur. Igitur magiſter equitum equeſtri vexillo oppidum Bruſellam obſidet, & per vnum ex numero tubicinum incolas rerum omnium cum oppido Principi in deditionem poſtulat. Mox quidam ex Senatu & communitate conſilia pacis petendæ agitanres, ſe, ſalutem & fortunas ſuas omnes vna cum oppido dedunt Principi. Qui cum præſulibus & Duce Othone, Heinrico, adiunctis copijs oppidum ingreſſus eſt. Principes in arce, Comites & nobiles cum exercitu in oppido caſtra ponunt.

QVID CVM BRVSELLENSIBVS & alijs actum ſit.

EO ipſo die quo Bruſella capta eſt, Senatus & communitas in planitiem ante arcem, vt iuſſierant, conuenerunt. Eo Princeps Palatinus generoſum Schencke Eberhardum Baronem Erpachi, exercitus ſummum Ducem, Ludouicum à Fleckenſtein, Curiæ præfectum, Gulielmum ab Habern, magiſtrum equitum, cum alijs nobilibus mittit. Inter cætera autem Præfectus Curiæ, cui dicendi erat iniuncta Prouincia, dicebat; Principem ſumme deſiderare, quidnam cauſæ ſit vt obliti iuris & æqui, fideique datæ contra magiſtratum, tam facinoroſa factione, & factioſo facinore inſurrexiſſent. Iam cum ipſimet non minima cauſa huius mali eſſent, velle ſerio Principem auctores & anteſignanos ſeditionis nempe ad aliorum terrorem puniendos indicarent. Poſt longam deliberationem LXX. & vltra proferuntur. Quos exercitus Dux in vincula atque tenebras abripi iuſſit, vbi admodum anguſte collocabantur. Hac ſelectione facta cæteris abeundi data eſt facultas. Quibus abeuntibus ſactificulus Eiſenhudt, agminis in Greichgauia Dux, cum alijs tribus ex Eppingen, quos confœderationis Sueuicæ exercitus Imperator capi iuſſerat, & Principi Palatino, vt fieri ſolet in rebus bellicis, dono miſerat, adducitur. Adducti modica præbita audiẽtia, nomine nobilium confœderatorum decollati ſunt. Poſtero die Princeps Palatinus, de ſeditioſorum punitione in oppido ipſo in Vdenheimio, in Rottenburgo, Kiſellawe, Grunaw, & alijs adiacentibus vicis tractauit. Multis in conſilium vocatis pro admiſſo ſcelere, horum oppidorum

& pa-

& pagorum ſeditioſi XL. millibus aureorum, quos Principi darent, damnantur: Et quicquid armorum eſſet magiſtratui redderent, his niſi eo volente, potituri nũquam; Præterea ab integro fidem dare iubentur. Ad hæc Bruſellenſes ſe portas quas ædificauerant diruturos, & quam ſui tegiminis tempore prope arcem concluſerant aperturos promittebant. Flexo iam in veſperam die miſeri illi è turri producuntur ſudore & anguſtia plane pleni. Qui in circulum in arcis atrio conſtituti, ſupremam horam expectabant. E quorum numero cum quinque iam capite truncati eſſent, & ſextus ſimilem ſortem accepturus genua flecteret, Comites & nobiles circumſtantes lictori nihil vltra donec iuſſus fuerit, agat præcipiunt. Miſeri omnes illico flexis poplitibus, manus ſupplices ad cœlos tendunt, & gemebundis eiulatibus miſericordiam implorant. Comites & nobiles Principem adeunt, precibus obnixe rogant, damnatis demat ſupplicia. Princeps vt eſt clementiſſimus, oratores admiſſos, exoratores dimiſit, ſemiuiui vita donati clementia clementiſſimi Principis, leges quas alij ſeruare iurauerant, ſe ſeruaturos quoque pollicentur. Præterea clemẽtiſſimo Principi immortales gratias agunt, qui morte dignorum pœnitentia contentus fuerit. Viuat tua gloria ſemper clementiſſime Princeps, tuam virtutem hoſtes, tuam miſericordiam victi perſpexerunt. Quod ſi pulchrum eſt hoſtem punire & dignum, quanto pulchrius laudabiliusque eſt infelicium ſcire miſereri.

VT PRINCIPIS PALATINI & confœderatorum copiæ coniunctæ ſint.

REBVS ita confectis Bruſella Princeps Palatinus cum exercitu profectus in oppidum Hilſpach in Greichgauia, quæ ad ſeditioſos defecerat, iter inſtituit, vbi & ea nocte quieuit. Venerunt autem ad eum Imperator Sueuici exercitus Georgius Truchſes, & alij Duces, Gulielmus à Furſtenberg, Comes, dominus Frowin à Hutten, eques auratus & Rudolphus ab Ehingen, tractantes quonam locorum copias eſſent iuncturi. Poſtero ergo die Neckerſolmũ verſus cum exercitu progreditur. Princeps inter vias autem obuios habuit Sueuorum confœderatorum copias, quæ inſtructis militariter ordinibus à Ducibus deducebantur. Iucundum ſane ſpectaculum, & Principibus vehementer gratum. Iam vero Principis Palatini exercitu iugum aſcendente, Sueuorum copiæ è bombardarum ſonitu fumoq; vix videri poterant aut audiri. Inter vtriuſque autem exercitus Duces, quo ordine incedendum eſſet conuentum erat. Vterque equitatus vno ordine procedebat. Sueuorum equeſtre vexillum ante ibat, ſequebatur quod in Palatini Principis erat exercitu. Sequenti die hoc Sueuicum præibat. Hac viciſſim alteratione ſatis iucunde vtebantur. Quod de ſignis equeſtribus dixi, idem de equitatu, de peditibus, de machinis bellicis intelligas velim.

DE OBSIDIONE NECKERſolmi.

VTRISQVE copijs eo ordine ad Neckerſolmum tendentibus, milites gregarij ante oppidum & in circuitu caſtra poſituri, iam ante horam præceſſerant. Erant autem ſupra DCCC. ſeditioſos, qui magna & firma præſidia, & ad reſiſtendum ſe prorſus parauerant in oppido, cuius portas quoque probe munierant, conſtituti. Hoc eos qui extra erant tantiſper latuit, donec qui intra, emiſſis machinarum iaculis equitem quendam interimerent. Fœdifragorum dolo cognito ab oppido paululum diſcedunt, & Ducibus, vt res ſe haberent, celerrime nunciant. Vtroque equeſtri vexillo cum leuibus nonnullis machinis celeriter adductis, reliquæ copiæ cum maioribus machinis impigre ſequuntur, quarum iacula in oppidum ſæpe emittebantur, è contra & ij qui muris ſe tenebant, fortiter repugnantes, non ſine eorum qui extra erant damno, reſiſtebant: Pedites cum hinc & inde incurſionibus oppidum vexaſſent, capere tamen eo die nequiuere. Igitur nocte adueniente caſtra ad Neccari ripam Heilpronnam verſus, collocabantur, ſic bellicæ machinæ tandem in oppidum recta ſunt directæ. Verum cum nox eſſet intempeſta, nil aliud

hud agi poterat,quam quod oppidum ex omni parte cingebatur, ne ſeditioſorum quiſquam aufugeret.

QVID CVM SOLMENSI- *bus actum ſit.*

EXORTO ſole,machinis ad mutum iam propius directis,Solmenſes conſentientibus ijs quos habebant in præſidio quatuor ad Principem Palatinum,& exercitus Duces mittunt , qui veniam petentes obnixe ſe & oppidum in Principis & Ducum arbitrium dederent. Qui eo cuius rei gratia in caſtra venerant,expedito regreſſi hoc cæteris renunciant. Interea quid de illis conſtitueretur expectabant. Exercitus Duces deliguntur,cum ciuibus & alijs in oppido de pacis conditionibus tractaturi. Qui oppidum multo equitatu petentes hæc inter reliqua obſeruanda ſtatuere.Quicquid armorum eſſet ponerent,eis nunquam niſi magiſtratu annuente accingendi.Murum diruerent,& turres,id quod ſequenti die faciebant. Mulctati ſunt pecunia,ſed minime illorum flagitijs condigna. Verum ex hoc ordine circiter LX. qui cladi Vinimontanæ interfuerant ſelegebantur, quos laqueis vincientes ex oppido binos ordine producunt in caſtra. Quorum Dux vexillifer,& ſcriba,quem monachum fuiſſe aiunt,cum alijs duodecim numero , eodem die ſub veſperam capite plectebantur. Reliqui varie ſunt diſperſi. Sub idem tempus in circuitu Heilpronnæ plerique vici igne corrumpebantur.

DE PROFECTIONE IN *Oringam.*

SEQVENTI die exercitus Oringam verſus pedem promouit, vbi ſeditioſorum ingentem eſſe multitudinem certum erat. Verum cum exercitus vix vno miliari ab Oringa abeſſet,nunciatur ruſticos ante horam inde diſceſſiſſe. Nihilominus tamen, quo inſtitutum erat pergunt,Oringam capiunt,extra muros in pratis ad ripam caſtra locant. Rem Imperator committit Gulielmo ab Habern, & Diethero Spedt,quibus etiam DC. equites adiungit,vt ruſticos inſecuti cum illis dimicarent,vel ſaltem machinatum bellicarum,quarum neutiquam contemnendum numerum habebant,nonnihil auferrent. Qui vt iuſſi erant longo itinete confecto ſeditioſos inſequuntur. Venientibus illis ad Forchtenbergium , iam primum quos inſequebantur cum machinis fluuium Cocher dictum traiecerant.Sed quid detrimenti in curru paſſi ſint neſcio,certe equites in ſpem adducebantur ſe voti fore cõpotes.Et quanquam iam dies eſſet in veſperam inclinata,ab incepto tamen non deſiſtentes,ſed ad cliuum vſque oppiduli Moguntinæ ditionis Crautten dicti illos inſecuti ſunt. Verum quod ſeditioſi priores oppidulum occupaſſent,cogebantur licet inuiti inde diſcedere. Forchtenbergium igitur repetunt,iamque viris & equis multo labore fatigatis,ad Imperatorem qui tum in caſtris apud Oringam erat,nuncium mittunt,indicantes,circiter VI. millia ruſticorum cum multis machinis bellicis in pago Crautten,& in circuitu locaſſe caſtra,ſibi factu optimum videri, ſi illic manſuri eſſent contractis copijs eum in locum venirent.Ante lucis autem aduentum prænominati duo Duces , cum equitibus è Forchtenbergio in planitiem venientes,ſeditioſos adhuc in caſtris animaduertũt.Interea renunciat Imperator,ſibi non eſſe integrum exercitum,quod non niſi vnus & is peranguſtus quidem aditus eſſet,eo ductare. Meckmullium cum ſuis peterent potius, quo ipſe cum exercitu breui quoque aduheheretur.Oppidum interim ipſum,qui ad ſeditioſos defecerant, & in quo multum crudelitatis ac inſolentiæ ſeditioſi pattarant , Epiſcopo Herbipolenſi reſtituerent.His præceptis,quod iuſſi erant fecerunt. Eo quoqne Imperator cum omnibus copijs vt pollicitus erat,veniebat Principes & Comites in oppido,Copiæ in pratis ponebant caſtra.

QVID IN MECKMVLLIO ET *Ballenberg ſit actum.*

CIVIBVS in Meckmullio pro actis ſuis punitis,& in Epiſcopi Herbipolenſis ditionem eodem oppido reſtituto, ſequenti die exercitus ad Ballenberg Moguntinæ ditionis oppidulum pedem protulerunt. Vbi vt poterant, nam admodum exiguus locus ad tantam multitudinem fouendam erat, caſtra locant. Et hic depopulatione facta, in eos qui ſupplicijs digni erant animaduerſum eſt. Cerneres illic pleroſque vicos ignibus incendi. Cerneres & pedites, vbi poterant finitimis in pagis prædam agere.

VT EXERCITVS IN KOE- *nigshofen profectus ſit.*

HINC exercitus ad Konigshofen, id oppido nomen eſt, progrediebatur. Dederat autem magiſter equitum tribus equitibus res ſuas in Boxſpergo curandi facultatẽ, ſed hac lege vt illico redituri, vbi ſeditioſi, q̃ oppidulũ Crautren occupa ãt caſtra poſuiſſent accurate inueſtigarent. Qui exploratũ præmiſſi redeunt, rem vti erat, turbulentam nunciant, nempe ruſticos Tuberim traieciſſe & locaſſe caſtra intra & extra oppidum Konigshofen, quin & à ſe viſum eorum exercitum, qui vna nocte & die ad VII. millia virorum auctus erat. Hæc quoque ex agricola quem inter vias ceperant, ſe certo comperiſſe teſtabantur. Quæ cum à magiſtro equitum Imperatori dicuntur, eius animus erectus, quod ſperaret, de hoſtibus, id quod poſtea contigit, ſe glorioſe triumphaturum. Bellicum illico canit, ad arma vocat, prælij faciundi tempus adeſſe monet, multis qui rei bellicæ gnari erant in conſiliũ adhibitis, qualiter cum ſeditioſis agendum eſſet explorat. Aberant vero vno miliari ab hoſtibus: Ergo finito conſilio decernit DC. equites, quibus dominum Frowin, & Gulielmũ ab Habern p̃fecit, eoſq; cũ his proficiſci iubet, & ſi poſſint cũ hoſte pugnam conſerant. Proficiſcuntur, ſequuntur copiæ mirifice exornatæ. Intereundum vero Ducibus duobus placuit, diuiſi irent, nempe hac magiſter equitũ, illac vero cum CCC. equitibus traiecto Tuberi dominus Frowin conſilia & hoſtium inſidias anteuenire conſideraret. Vtrorumque exacta diligentia eo pertinebat, vt copijs hic manentibus ipſi montem qui oppido contiguus occuparent. Cũ vero vallem Schupfer dictam mire iocundam deſcenderẽt, & hoſtes & illorum caſtra contemplarentur, ſententiam mutauerunt, quippe quod hoſtes cum agmine & machinis (olfecerant enim ingentes nobilium Sueuorum & Palatini Principis copias) relictis caſtris, ad montem quo vtrique Duces cum equitatu peruenire cupierant, tenderent. Ruſtici occupato monte locant caſtra, poſitis hinc & inde machinis bellicis, quarum circiter XL erant, exceptis quas leues vocant. Quo viſo Duces conſilio inito, conſultum rati, trans oppidum cum equitatu progredi. Interea ruſtici ſuas machinas in Tuberim direxerant, & damnum dabant equitibus iam deuehendis. Vnde & copiæ alio loco transuehi cogebántur. Interim equitum Duces cum ſuis montem conſcendentes, & in loco ab hoſpitum iaculis aliquanti ſper tuto conſtituti, aciem inſtruunt. Eo quoque Imperator venit, & paucis adiunctis hoſtem cingit; diſtribuerant autem ſeditioſi ſuum agmen tres in partes, & pro loco atque copijs poſt machinas collocauerant, machinis ipſis in fronte conſtitutis. Duces interea cum equitatu, & equeſtribus vexillis propius hoſtem accedũt. Quo acceſſu ſeditioſi relictis machinis ac caſtris, vt erant ordine inſtructi fugiunt, & diſperſi, hic lucum qui non procul aberat petit, ille per prata & campos fugit. Horum potior pars confoſſa eſt; Nam equeſtria vexilla, & ij qui leuibus machinis præerant, acrius inſecuti agmen prorſus diſſipauerunt. Inde equites petentes montem, caſtra diripiunt. Interea qui in lucum confugerant ab exercitu per vallem aſcendente circumdati dextra & ſiniſtra funduntur. Sanc horrendum erat ſpectaculum, tam in luco quam patenti campo fugere, ſequi, capi, occidi, vulneribus acceptis, neque fugere poſſe, neque quietem par.. E monte quoque in lu-

cum Duces equitum cum ſuis ſe receperant. Verum hæc illorum dimicatio haud quaquam citra iacturam fiebat, quod hinc & inde arbores illis eſſent impedimento. In hoc luco fere CCC. ruſtici vallo, foſſaque ſeſe abdiderant, vt equitum nemo ad eos ſine ingenti periculo poſſet accedere. Conſulentibus Ducibus pedites non paucos eo mittunt. Concurritur magno clamore, ruſtici cladis acceptæ memores acriter inſtare, Martiales haud timidi reſiſtere. Certatur vi magna. Interemptis è ſediriosis centum, reliqui quod nox intempeſta immineret, à Comite Furſtenbergenſi Gulielmo capti, & pecunia mulctati ſunt.

QVID POST HANC STRAgem factum ſit.

SVPERIS ergo fauentibus omnia aderant, victotia, præda, laus. Vnde Princeps cum Ducibus & copijs omnibus conſcenſo monte lituis tubiſque ob adeptam victoriam Io pęan, canebant. Deſcendentes inde in oppidum Konigshofen pedem promouent, vbi Principes cum maiori exercitus parte conquieſcebant, reliquo equitatu ad Tuberi ripam amæno in praro cōſiſtente, ruſticorum caſtra pedites occupant. Sane in eo conflictu ſeditioſorum circiter VII. millia deſiderata ſunt. Qui non caſtra modo, verum etiam currus & arma in magno numero, præterea machinas XLVII. egregie fabricatas, exercitui diripienda fugientes reliquerant. Habitauerant hoc oppidum ferme CCL. coloni, qui exceptis quindecim hac pugna cæſi ſunt. Similiter ex adiacentibus pagis ſeditioſorum maior pars occubuit, minor domum redijt. Quamuis autem Principibus cordi eſſet, eos qui in aree Herbipolitana erant, celeriter obſidione liberare, tamen quod viri partim labore feſſi, partim ſaucij cogebantur, poſtero die ſe ex labore reficere. Interea vero oppida Mergentheimium, Lauda, Curia Epiſcopalis, vulgo Biſchofsheim dicta, & alia ad Tuberi ſita ripam capta ſunt, ſeditioſorum præcipuis capitali ſupplicio affectis. Sub idem tempus Herbipolenſis Epiſcopus ſuum magiſtrum equitum, adiunctis fere centum equitibus, ad montem qui ex D. Virginis matris nomine appellatur, mittit, vt quo pacto poſſet ijs qui in arce eranr, ſignum flammis ignium daret, quo auxilia & liberationem iam adeſſe certo cognoſcerent. Sic enim ad Palatinum fugiens deſtinarat.

VT EXERCITVS EX OPPIdo Konigshofen diſceſſerit.

FESTO die quem Chriſtiana religio Pentecoſten vocat, inde profecti cum exercitu Principes, vt inter oppidum quod iam reliquerant, & Herbipolin nocte corpora quieti darent. Vtroque autem equitatu exeunte Sueuici pedites progredi nolunt, non paucis ex Principis Palatini exercitu vt idem facerent perſuaſis. In cauſa erat, quod venales illæ animæ, prælij ſtipendium deſiderarent, cum tamen ipſo die pugnæ vix in dimicationis fine, vt ſupra memorauim⁹, aduenissent. Nihilominus vero Principes & exercitus Duces cum paucis equiribus progrediebantur. Cumque iam circiter quatuor millia paſſuum à Konigshofen diſceſſiſſent, Herbipolenſis Magiſter equitum, expedito quod ſibi iniunctum erat, negotio, reuerſus, Imperatori, partim à ſeditioſis arcem obſideri, partim illos in vrbe eſſe, & ex eis ingens peditum agmen machinis & reliqua armatura bellica probe exornatum ijs qui nudius tertius in Konigshofen occubuerant ſubſidio ire, ignari enim rum rerum geſtarum erant, vixque duo millia paſſuum abeſſe, certo nunciabat. Quo audito Imperator pedites, qui gradum facere detrectarant, in expeditionem vocat, hoſtem iam adeſſe propere enunciat, ſperabat enim hoc nuncio eos à propoſito poſſe reuocari: ſed ſurdis, vt aiunt, tum canebat. Illorum vero pertinaciam non perinde curans, Principibus & Ducibus hoſtem adeſſe indicabat,

mox ſigna canere iubet, quo commodius ad cœtum milites cogerentur. Nemo autem non lubens eius imperio obtemperabat. Hinc ipſe paucis equitib. comitantibus, ſeditioſorum agmen contemplabatur. Conſultant autem in medium, prœlium ægre committi poſſe, niſi Guttenberga, id ei ſyluæ nomen eſt, à qua vix duobus millibus paſſuum abetant, præoccupata.

DE RVSTICORVM INTERNEcione in Francia, circa Engelſtadium.

IMPERATORIS itaque iuſſu vtrumque equeſtre vexillum gradum fecit, eo cum reliquo equitatu ſequente. Mouentur interim equitum alæ cum vexillis, perinde ac ab hoſte deſcenderent, idque tantiſper dum inter ſyluam ipſam & ruſticos medii conſiſterent fiebat. Seditioſi pro loco & copiis prope vicum quendam exercitum inſtruxerant, hinc & inde XXXVI. machinis bellicis intermixtis. Quare Principis Palatini magiſter equitum eos qui machinis præerant, cum duce ſuo, ſecum quid hoſtes molirentur exploraturus celeriter incedere iubet. Ruſtici hoc ſpectaculo attoniti rati tutius multo hinc fugere, quam in loco conſiſtere, vallo machiniſque relictis in fugam ſe effudere. Hos equeſtria vexilla in patenti campo vix perſequendo oppreſſerunt. Quicunque autem in vno miliari ad Ochſenfurdum fere comprehenſi ſunt, interficiebantur. Aiunt illorum ſatis amplum numerum fuiſſe.

Ceterum circiter D. in duos non procul diſtantes pagos, vni Gibelſtadium, alteri Sulzfeldum nomen eſt, euaſerant. Qui vna cum pagis concremati ſunt, vt illorum pars minima ſuperfuerit. Paululum ab his locis aberat arx Engelſtadium, aut ſi mauis Angelipolis. Hanc paucis ante diebus elapſis incenderant ſeditioſi, ita tamen vt in neceſſitate, præſertim qua tum premebantur, eſſet receptaculum non contemnendum. Vt enim ſepem probe inflexam, vt muros & foſſas & altos præteream, turris illic erat vallo foſſaque egregie munita. In hanc exoletorum caterua circiter CCCC. cum armis & machinis ſe receperant, introitu & porta quam diligentiſſime obſeratis, vt me hercule mirum dictu ſit, tam breui tempore tantam molem illos congerere potuiſſe. Sed tu mihi, quod ille ait, conſideres, velim; humanæ imbecillitatis efficaciſſimum duramentum eſt neceſſitas, certe eius quanta vis ſit, hoc loco demonſtratur. Qui intus erant ſe probe munitos arbitrati eorum qui extra erant inſultus non magni faciebant, ſed muri pars breui machinis bellicis admotis concuſſa eſt, illico Comites & nobiles, tum alii quoque ex equo deſilire, turrim oppugnare, ſicque ſine ordine currere. Qui intra, ſtrenui manu, extremæ horæ memores, acriter inſtare, repugnare, primum impetum fortiter ſuſtinere. Ex nobilibus vero ferme centum ſauciabantur, tenor enim pugnæ in vltimam defatigationem proceſſerat. Nec ab incepto deſiſtebant, quum integri ſauciorum loco ſuccederent. Itaque ſecundo impetum faciunt. Ea autem parte quæ comminuta erat, non pauci ingrediebantur. Qui incendium quod ſe reſtinxiſſe putabant iam primum gliſcere videbant. Nam erat murus adhuc oppoſitus, vnam tantum habens feneſtram & portam, quæ ferme à ſolo triginta palmis diſtabat, ex qua tanta cæde vtrimque pugnatum eſt, vt comites cum aliis iam ſecunda vice abire cogerentur. Qui quanquam in vitæ fuerant diſcrimine, nemo tamen ex eis interiit. Iam cum ruſtici ad deditionem compelli non poſſent, plus iaculorum è machinis immiſſum eſt, quibus murus magis, magiſque concutiebatur.

Tertio tandem impetu facto, turri cum ſumma difficultate potiti ſunt ruſticis omnib. ad internecionem vſq; deletis. Sane ex agmine quo de ſupra mentionem fecimus CC. ferme in nemus non ꝓcul ab arce ſe ꝓripuerat. Iam cum nox immineret nihil aduerſus eos agi poterat, ne tamē aufugerēt cingebātur, mox vbi dies cœpit omnes ſunt confoſſi. Sic ex hoc ſeditioſorum agmine admodū pauci fuga elapſi ſunt.

T 4 Credi-

Crediderim Hercle dæmonem eo ſacro die Pentecoſtes, verſum ex hymno, quem ſacerdotes ſequentiam vocant, rurſum ceciniſſe; Hunc diem bellicoſum ego feci. Porro victoria iam adepta Principes cum equitatu & ducib. alas ſeditioſorum ſcalares adeunt, & currus cum machinis ſufficienter ornatis inde auehunt. Poſt contractis copiis vicum Moſs, dictum, petunt, vbi incolarum inuenerunt neminẽ. Caſtra prope piſcinam & in circuitu locant, & cibo curati corpora dederunt quieti. Mane Principes cum copiis omnibus, pedites enim ex Chonigshofen quoque ad exercitum acceſſerant, inde profecti itinere circiter ſeptem millia paſſuum confecto ad Heidingsfeldum Herbipolitanæ ditionis oppidum, ad Mœni ripam ſitum peruenerunt. Hinc Principes ſuis cum equitibus, extra vero Imperator Sueuici exercitus cum copiis Herbipolim verſus caſtra collocarunt. Pedites ſuperioribus in locis caſtra à ruſticis derelicta occupauere.

QVID HERBIPOLI ACTVM SIT.

INTER proficiſcendum vero antequam caſtra (vt diximus) ponerentur, Imperator exercitus & Gulielmus à Furſtenberg Comes, Principem Othonem Henricum cum CC. equitibus ſecum ſumentes, proximum montem arcem verſus conſcenderunt. Mox tubicinum, vt fieri ſolet, concentus factus eſt, vt ii qui arci erant præſidio, æque ac qui in vrbe, & ad montis D. Virginis matris radicem erant, copias adeſſe certiſſime intelligerent. Quo concentu, vt ii qui in arce erant, vehementer lætati ſunt, ita ſpe nouandarum rerum inflammati meo iudicio ceteri terrebantur; duces exercitus magiſtrum equitum, & ſummum Palatini copiarum præfectum in arcem mittunt, iis qui illic præſidio erant locati tum Principum tum exercitus aduentum nunciarent, verum etſi hoc difficile erat efficere, quod ſeditioſi non procul à monte caſtra poſuiſſent, quod tamen iniunctũ erat, diligenter expediuerunt. Ex arce reuerſi, quam de tot Principum atq; nobilium aduentu ii qui illic præſidio diſpoſiti erant, exhilarati fuerint nunciarũt. Eo igitur in loco duces eum Principe Othone Henrico & reliquo equitatu cõſiſtunt, dum qui in arce erant, iacula è machinis quarum & magnitudo & numerus ingens erat in vrbem Herbipolim emitterent. Quo facto Heidingsfeldum petunt, ibiq; caſtra vt dicere cœperam, collocauerunt, ſane ruſtici ea nocte relictis ſuis caſtris cum quatuor machinis optimis ſe in vrbem receperunt Poſtero die Gulielmus à Furſtenberg Comes, & Principis Palatini magiſter equitum, ſuburbium, vt vocant, cis pontem cum turre quam etiam præſidiis firmabant, occupant. Interea centum viri armis optime inſtructi deſcendunt ex arce. Quibus prædicti Duces obuiam venientes, vna ad caſtra perueniunt, intrant, offendunt neminem. Relictæ erant quinq; vel ſex machinæ cum nonnullis aliis bombardulis deſtructis, has ſecum in arcem aduehũt. Ceterum in vrbe ciuiũ & ruſticorum vltra ſex millia erant. Cognita Principum voluntate, (decretum enim iam erat vrbem cum machinis & copiis omnibus obſidendam) venerunt ſupplices, ea quæ pacis ſunt tractaturi. Res autem hunc in modum eſt compoſita, vt ſe cum vrbe & rebus omnibus in confœderatorum & Principum arbitrium dederẽt. Quo facto Principes & Præſules cum Imperatore exercitus, & quinquies vicies cẽtenis equitibus pulcherrime exornatis Herbipolim intrant, vt ſeditioſorum anteſignanis ſupplicio affectis vrbs epiſcopo reſtitueretur. Duæ portæ ab vtroque equeſtri vexillo occupantur, reliquis equitibus cum Principibus in planitiem progreſſis. Quinque horas ita conſiſtebant, cautum enim erat vt equis inſiderent. Ad mediæ portæ cuſtodiam ſatellites deputabantur. His itaq; diligenter proſpectis ciues in foro, qui ex epiſcopatus & Marchionatus erant ditionibus in planitie ante D. Virginis matris ſacellum, reliqui in via quæ ab equeſtri curſu nomen habet, vulgariter *Renuueg* dicta, diſtribuebantur. Primo igitur confœderatorum & Principum nomine exercitus Imperator ad ciueis orationem habuit. Qui illico ſeſe omnes Principibus ac nobilibus ad pedes proiecerunt. Rurſus Imperator poſt longam orationem, qua virtutes ornauit, & illorum effrenatam temeritatem eſt inſectatus, ex ea multitudine nonnullis ſelectis, quibuſdam in omnium præſentia decollatis, reli-

reliquos in vincula coniici iubet: Alii epiſcopo nouum iuſiurandum dant. Quo expedito ad planiciem ante ſacellum, cui deipara virgo dea tutelaris præeſt, tendens Imperator, eo quoq; modo cum ſeditioſis egit, eadem pœna qui in via equeſtri erãt afficiuntur, decapitati ſunt autem ex trina illa ſeditioſorum ſelectione LXVII. numero. Inter quos ciuis quidam duobus millibus aureorum vitam redimere voluit. Sed verba, vt aiunt, ad parietem faciebat. Mox alienigenæ cuiuſcunque conditionis erant, tuti ad lares proprios reuertetunt, ſed hoc pacto, vt iis quorum ſub ditionibus erant, ſuum ius eſſet integrum. Rebus ita confectis Principes cancellariã, vt vocant, epiſcopalem cauſa requieſcendi petebant. Inde cõſcenſis equis in arcem ſe conferunt, vbi etiam pernoctabant, Ducibus cum exercitu in caſtra reuerſis. Sequenti die res cum ciuibus compoſita eſt, nempe vt arma illico ponerent, quę in arcem vecta certe collem diceres; Pręterea muros turresque contra arcem diruerẽt. Adhæc confœderatis & Principibus VIII. millia aureorum numerarent. Inter hæc epiſcopo ſuum ius, ſi ita mihi loqui licet, integrum manſit. Porro Principes cum ducibus & copiis octo dies in caſtris prope Heidingsfeldum moram facientes, finitimos quoſque pagos & vicos Herbipolitanæ diœceſis, ſeditioſis decapitatis in priſtinum reſtituebant ſtatum. Quod non citra ingens finitimorum damnum fiebat. Hoc enim genus virorum qui caſtra ſequuntur parta victoria vix cohiberi poteſt. Atqui & ſeditioſi priores in depopulationibus fuerant. Inter hæc quoque res Rottenburgenſium ad Tuberim, vt confœderatis & Principibus quinque millia aureorum penderent, componebatur; idq; vrbis tantum nomine; Nam quod ad ditionis partem pertinebat, id Sueuicis confœderatis illibatum conſeruabatur. Tum quoque ex comitatu Wertheimenſi, tria millia aureorum exacta ſunt. Venit & præſul Argentinenſis Alſatiæ Landgrauius, tum Moguntinenſis Locumtenens quinquaginta equitibus ſtipatus in caſtra. Verum quid hic actum ſit, cauſa breuitatis lubens omitto, quod ad finem huius perturbationis tendat deſcriptio. Iam epiſcopo Herbipolenſi arce, diœceſi, vrbe reſtitutis copiæ ad inuicem ſunt ſeparatæ. Optaſſent Sueuorum Duces cum Principe Palatino progredi, idque facile factu fuiſſet, niſi tam crebro Princeps literis ab Heidelberga miſſis, ſententiam mutare coactus, quippe ſeditioſorum tumultum magis magisque auctum iri, & ni rebus mature conſuleret, de ditione actum eſſe. Scelerum enim artifices omnia diuina humanaque truculentiſſimo genere cupiditatis inquinabant. Hæc itaque cauſa diſceſſus. Conuenit autem inter Principem Palatinum & Archiepiſcopatus Moguntini Locumtenentem, qui, vt principio narrauimus, à ſuis in Aſchaffenburgo male fuerat exceptus, de reſtitutione. Conuenit & inter Sueuicos Duces & Principem Caſimirum Brandenburgenſem Marchionem, qui tum ad Principes multo equitatu venerat, vt is vna cum Gulielmo ab Henneberg Comite, copias quas faberrime exornatas habebant, inde profecturi Sueuicis annumerarent.

DE VLTERIORI SVEVICI EXercitus progreſſu.

IGITVR Sueuorum Imperator cum ſuo exercitu inde digreſſus oppidum Suueinfordum obſedit, & ciuibus ſe in Nobilium Sueuorum arbitrium dedentibus, breui cepit. Re inter illos compoſita, cum ingens agmen ſceleratiſſimorum hominum non ex ſubiectis Herbipolenſis eccleſiæ modo, verum etiam Marchionatu & adiacentibus oppidis & pagis, noctu arces multas nobilium in Bambergenſi epiſcopatu partim depopulatas diruiſſet, partim vero ſolo æquaſſet. Quin etiam Bamberga occupata in Cleri illic diripiendis facultatibus non parum multum inſolentiarum egiſſet, Duces cum copiis eo vbi tunc hæc exoletorum fex triumphabat, pedem protulerunt, diœceſim nemine reſiſtente, facile epiſcopo reſtituerunt, iis qui ex Marchionatu & aliis finitimis pagis erant, redactis in ordinem. Inter alia Princeps Brandenburgneſis Kizingen, id nomẽ eſt oppidi, quo ſeditioſi cateruatim conuenerant, cepit, LX. illic numero ad ſupplicium damnatis oculi erue-

eruebantur. Sedata iam in finitimis pagis turbulentiſſima tempeſtate Sueuici exercitus Imperator contractis copiis ad oppidum Memmingen iter inſtituit. Seditioſorum enim denuo illic magnus exercitus conuenerat, & oppidum obſederat. Imperator eo veniens non procul ab eorum caſtris caſtra ponit. Exploratis inde ferme quatuor millibus ſeditioſorum qui prope pagum Schrattenbacum conuenerant, cum equitibus nonnullis aduerſum hos conflicturus proceſſit. Sed cum nec machinas nec pedites ad ſe ob imminentem noctem poſſet perducere, infecto negotio diſcedere coactus eſt. Sub noctem vero omnibus militatibus copiis hoſtes, quorum XII. millia erant eo aggrediente, rurſus infecto prœlio, quod vltra fluuium Lubas feciſſent gradum, voti compos nequibat fieri. Veruntamen machinis aduerſus illos biduo ſatis proſpere vſus eſt: Multa interim vt hoſti ſit obuiandum ſecum volutat. Tandem vtrinque ad arma concurſum eſt. Seditioſorum multi confoſſi ſunt, quibus etiam Sueuorum pedites vexillum abſtulerunt. Quare qui ſupererant, noctu cum machinis nonnullis aufugientes ad arcem Sulzperg, dictam vix quatuor millibus paſſuum à Campidono diſtantē peruenerunt. Inter hæc fortiſſimus & florentiſſimus Cæſarei exercitus Imperator Georgius à Fronſperg inclinata iam in veſperam die, cum copiis quas è Mediolano eduxerat, Sueuici fœderis nobiliſſimo & fœliciſſimo Imperatori, Georgio Truchſes obuiam venit. Vtrique ergo Imperatores hoſtem inſequūtur Qui impenſiſſimis precibus vt cum Imperatoribus in colloquio verba facere liceret, impetrauit. Res feliciter inchoata felici exitu finita eſt. Dedunt ſe ſeditioſi, armis & vexillis poſitis, in Sueuorum confœderatorum arbitrium. Digna per Iouem laudibus victoria, quæ non humano ſanguine ſed clementia ſtetit potius. Nam ea demum, & apud Deos & homines victoria minimum eſt habitura inuidiæ quæ clementiæ plurimum habuerit.

VT PRINCEPS PALATINVS cum exercitu ſuo per Mænum deſcenderit.

SVEVICIS copiis ex Heidingsfeldo diſcedentibus poſtero die Princeps Palatinus cum exercitu in pagum Remblingen profectus eſt. Milites in Heuſſen & Entingen pagis Comitatus Wertheimenſis caſtra collocabant. Sequenti die in oppidum Wertheim, hinc Milteburgum vna cum Moguntinæ ditionis locum tenēte, qui inter vias obuiam venerat, Principes ingreſſi ſunt. Equitatus in Betſtat, peditatus cum machinis in pagis Hambach pernoctant, conuentione de mulcta Archiepiſcopatus Moguntini facta, Oberburgum Principes, equitatus Niderburgum, Moguntinus locum tenens Cleinuualſtadium petunt.

QVID ASCHAFFENBVRGI ſit actum.

CVM ad Aſchaffenburgum Moguntini Archiptæſulis Curiam, vt vocant ventum eſſet, Principes ſe in arcem illic receperunt, militibus in adiacentibus pagis caſtra collocantibus. Sequens dies ciuium & ſeditioſorum negotiis in ſumptus eſt. Certo autem Princeps Palatinus Mogūtiam & oppida in Ringauia, quod ad ſeditioſos deſciuerant, obſidenda decreuerat. Verum præmiſſis Principum literis, ne id fieret, ſeſe dederunt, res ſeditioſorum compoſita eſt, nempe vt inter cetera non ſuo ipſorum, ſed locum tenentis iudicio ſtarent, denuo iuramento præſtito. Ad hæc XV. millia aureorum exiguntur. Inde Princeps Palatinus cum omnibus militarib' copiis Diepurgum oppidulum petit. Hinc ad Oppenheim celebris nominis oppidum venit. Equitatus cum Principibus Rhenum tranſmiſerat, peditibus ſequenti die ſequentibus. Diem illic manere cogebantur, quod Principi Palatino Moguntinus locum tenens Aſchaffenburgi pollicitus fuerat ſe auxilio cum CCC. equitibus ad Oppenheimium venturum.

VT

VT SEDITIOSORVM TRANSrhenanorum agmen & caſtra explorata ſint.

EODEM miſerandæ calamitatis tempore nil prorſus ab exercitus ſummo duce Schenck Eberhardo Generoſo barone, quod bonum Imperatorem decebat, prætermittebatur, quin nullum non lapidem, vt prouerbio dicitur, mouebat, quo ſeditioſorũ, qui denuo, prope Neapolim conuenerant, propoſitum exploraretur. Hos vero pagum Dalsheimium conceſſiſſe illicque circiter VIII. millia numero caſtra collocaſſe nunciatum eſt. Flagrabant, vt prius, inuſitatis cupiditatibus, minabantur ſe Principem Palatinum cum copiis omnibus, velle non opprimere modo, verum etiam crudeliſſime vexare, & ſe non vexaturos tantum, ſed inaudito quodam feritatis genere interfecturos, quoſcunque ſibi aduerſos comperiſſent. Et me hercle huius ſceleris atrocitas primum illis proſpere ſucceſſit. Omnia minis, tumultu, præda, cæde paſſim implent. Conuenerant autem, vt dicere cœperam, ex Thymopolitanorum, Merleinorum, Heilſpruckenanorum & Wachenheimenſiũ copiis prope Neapolim collecti. Gradu deinde facto Agersheimium, Lamſheimiũ, Freinheimium, oppida capiunt. Hinc Principis Palatini arcem in Dyrmſtein ad deditionem compellunt. Reſiſtebant, qui illic præſidio locati erant, inter quos etiam præfectus à Zell (id ei pago nomen eſt) fuit. Reſiſtentibus inquam illis, id quod tum bonos ac fideles ſubiectos decebat, ſeditioſi violenter arce potiti, præfectum cum quindecim aliis viris miſerabiliter occidunt, occiſos ex arce proiiciunt. Arcem depopulatam vna cum clariſſimi Iurium doctoris, domini Wolfgangi ab Affenſtein caſtello, diripiunt, & ſolo æquant. Pagum egreſſi præſulis Wormatienſis ædes incendunt; Et hac fraterna charitate inflammati arcem Neuueleyningen occupant & depopulantur. Erat illic tum Comitiſſa à Weſterburg, femina pudicitia & natalium claritudine inſignis, quam vt cibum coqueret, & ingurgitantibus miniſtraret, coegerunt. O deteſtabilem, & execrandam atrocitatem dicamne an impietatem! Sed pergam non cum ipſis, ſed vt immaniſſimi latrones perrexerint, ſcribere. Omnibus ad votum illis ſuccedentibus Weſterburgenſem arcem Altleiningen concremarunt. Hinc ad monaſterium Heningen commigrant prædam agentes. Eodem modo pleraſque arces prope montem Donnerſberg dictum capiunt. Hunc ego Tonantis montem à Ioue fulgurante dictum, eo tempore quo Romani cum Germanis bella geſſerunt, crediderim, quippe cum & alia eiuſmodi vocabula præſertim in hoc terræ tractu adhuc licet corrupte pronuncientur, ſuperſint. Sed de his alias fuſius fortaſſe & commodius. Captis arcibus oppidum Kirchemium ſub ditione Comitum à Naſſauue ſibi vendicant Deinde Bolando, & Stauffen arcibus incenſis, in locum qui Gauue vocatur, profecti, breui comparato exercitu damna dederunt vehementer deteſtanda. Ergo quaſi re feliciter geſta, *Io triumphe*, magno plauſu canebant. Quod ſi ſceleratorum hominũ votis ſucceſſus vltra aſpiraſſent, Dij immortales, quo fuiſſet illorum execranda impietas euaſura?

VT PRINCEPS PALATINVS SE contra hos ſeditioſos geſſerit.

IAM cum Principi Palatino, quonam loco ſeditioſi caſtra collocaſſent, eſſet nunciatum, ſuos, quos tanta ſemper clementia gubernarat, ad ſeditionis auctores rurſus deſciuiſſe moleſtiſſime tulit. Vnde feræ gentis ferro duriores animos vt debilitaret, manſuetiſſimum ingenium ſuum, ad tempus depoſita clementia, ſeueriori ſeueritate vti cogebatur. Ducis itaque iuſſu, exercitu probe exornato magiſter equitum ex Oppenheim per arcem cum equeſtri vexillo hoſtem exploraturus profectus eſt, Principe cum omnibus copiis tempeſtiue ſubſequente. Inter vias autem Moguntinus Locumtenens obuiam factus CCC. equites ſuos copiis adiunxit. Iter vero Weſthofen verſus, id pago nomen eſt, inſtituebatur. Interea nunciatum eſt, ſeditioſos noctu ex Dalsheimio profectos ad Gunt-

heimium frequentis nominis vicum, in quo Ioannis ab Oberſtein arx eſt, gradum feciſſe. Huc magiſter equitum illorum ſecutus veſtigia ſe confert. Iam quia per patentem campum acie inſtructa proceſſerant, quot virorum in vno cuneo fuerint, ex ipſis ſemitis erat facile deprehenſu. In ſingulis cuneis quadrageni tres, ad dextram vero in agmine, quod tum leue vocabant, viceni ſeptem inceſſerant. Hinc vero magiſtro equitum cum ſuis ad celebre oppidum Pfedersheim, elegantiores Petram ſanam vocant, tendente, ſeditioſi illum curſu præuertunt. Mox oppido ad deditionem verbis tantum compulſo, quibus auxilia Princeps Palatinus breui, & admodum magna quidem ventura pollicebatur, ad hæc ne ad ſeditioſos deficerent ab ipſo Principe Burggrauius Alzeienſis penes CC. viros ante dies quinque præſidio vt eſſent illuc ordinauerat, intromittuntur.

DE STRAGE IN PFEDERS-*heim facta.*

IAM cum magiſter equitum, quid hoſteis molirentur probe intelligeret, coque indicato iuſſu ducis acies eſt inſtructa, & ad oppidum deducta. Conſultatur hic de hoſte aggrediendo. Ab oppido ergo centum paſſus equitum peditumque exercitus conſtituitur, machinæ leuiores prope montem D. Georgii, cui etiam in cacumine fanum eſt dicatum, vehuntur, ex quibus iacula in oppidum miſſa ſunt, iis qui intus erant, nequaquam in vtramuis aurem dormientibus, ſed fortiter quoque repugnantibus. Erant & ipſis ſuæ machinæ. Iam pene horæ ſpatio elapſo conſultum eſſe iudicant, definiretur numerus equitum, qui trans fluuium Phrem in valle oppidum alluentem mittantur. Hos enim quid ſeditioſi acturi eſſent probe perſpecturos, quod hac quam iſthac multo id commodius poſſet fieri, arbitrati ſunt. Nec fruſtra hoc negotium ſuſceperant. Igitur magiſter equitum cum equeſtri vexillo, aſſumpto Diethero à Schonburgo, Alzeiæ Burggrauio, qui tum quinque turmarum erat decurio, in agro prope ſacellum quoddam cis fluuium conſiſtit. Miſſus erat etiam Iohannes a Schonburgo cum Vbiis equitibus, quos Colonienſes vocant, in valle vt conſiſteret, & quid hoſtis moliretur diligentiſſime conſideraret. Quos qui in oppido erant, nam vexilla tria, vt probe ab incolis cerni poſſent, erigebantur, vel CCCC. vel ad ſummum D.tos numero eſſe, id quod poſtea certo cognitum eſt, arbitrati ſunt. Magiſter equitum interea vices ſuas Wolffgango Vlricho à Flehingen committens, vno comitatus puero ad Principem Palatinum, quid agendum eſſet exploraturus acceſſit. Quo ad exercitum veniente Ducis conſilio decretum eſt, quandoquidem oppidum eſſet obſidēdum, locus quo caſtra poneret, deligeretur. Quæ ad fluuium ſupra oppidum poſita ſunt. Iam vero cum hoſteis in oppido, extra vero copiæ inſtructa acie eſſent, nemo tum futurum putabat prœlium, præſertim iam Heſpero apparente. In caſtra ergo quibus vires reficerent, vinum, frumenta aduehuntur. Verum illico portis apertis, hoſtium ſubita eruptione tria vexilla ex oppido egrediuntur. Eo autem propter impedimenta machinarum, nec equites nec pedites peruenire poterant. Quidam ſeditioſos vt Principis machinas tollerent, alii vt equites depellerent egreſſos arbitrabantur. Inter hæc vltra octo millia hoſtium ex oppido erumpunt, fortaſſe quod ſe facile eas quæ trans fluuium erant copias, prœlio contundere ſperarent. Nam adduci non poſſum vt exercitum qui ad D. Georgii montem erat, ab ipſis viſum credam. His conſpectis equites inter ſe propius iuncti, quid agendum ſit à magiſtro equitum expectant. Qui vt ita iuncti ſuperiora peterent iuſſit. Ipſe vero cum Moguntino equitatu in hoſtium proſpectum proceſſit. Quem ducis iuſſu Treuirenſis & Iuliacenſis copiæ ſequebantur. Exercitus Principis cum machinis interim in expeditione conſiſtebant. Ruſtici viſis equitum copiis, inſtructa acie per medias vineas ad locum impeditum, & iniquum, quoque equites nequibant venire, tranſeūtes, machinas ſuas in exercitū, quo Princeps ipſe erat, direxerūt. Primo iaculo Principis à ſecretis ſupremo fere loco conſtitutus periit. Interim tres machinæ in ruſticos recta procedentes diriguntur, quarum emiſſis iaculis, illico in fugam coniecti

oppi-

oppidum repetunt. Quorum admodum multi ab equitibus, qui in aciei fronte erant, ſunt interfecti. Quod ſi iuxta magiſtri equitum conſilium pedites, qui in leui armatura erant, eadem opera hoſtes adorti ante portam inuaſiſſent, vel pauci vel nulli illorum euaſiſſent. Fugientes vero omnes interficiebantur, vt eo conflictu ferme quatuor millia ſeditioſorum ſint cæſa. Nocte iam prœlium dirimente Principes in caſtra ſe recepere. Præſidio circa oppidum diſpoſito, quatuor parteis, quindecies centeni pedites, & mille equites ſibi vendicabant, in excubiis conſtituti. Poſtero die ſole iam exorto machinæ in oppidum diriguntur; nonnullis iaculis emiſſis: qui intra erant, ſe cum oppido Principi Palatino dedunt. Quo facto illico machinæ ſunt amotæ. Pacem igitur omnium nomine legatis ſuppliciter petentibus iniungebatur ſub vitæ interminatione, quam accuratiſſime curarent, ne quis præſertim anteſignanorum ex oppido aufugeret, ſed ſimul omnes quid à Principe decerneretur expectarent. Sequenti itaque die, quæ Chriſti redemptoris noſtri præconi Ioanni Baptiſtæ ſolennis erat, Principes cum equitibus planitiem non procul à monte D. Georgii occupant: Iuſſi ſunt ex finitimis pagis venire ruſtici, vt ſelectione facta de præcipuis ſeditionis ducibus ſupplicium ſumeretur. Via per quam ingredi debebant trecentis erat munita equitibus, ne hoſtium quiſquam aufugeret. Tria ergo millia ruſticorum iuſſu magiſtri equitum, & domini Fronuin armis poſitis ex oppido egrediuntur. Demonſtrant hi duo viam & quo eundum, & ne fugam meditentur grauiter interdicunt. Quorum fidiſſimo & amantiſſimo conſilio ſi obtemperaſſent, haud quaquam tanta fuiſſet eo die facta ſanguinis effuſio. Monebant enim aperte, actum eſſe de omnibus ſi eſſent fugæ præcipites. Quid multis? Egreſſis illis porta clauſa eſt. Iam vero cum iugum primi hinc & inde ſtipante milite conſcenderent, qui poſtremi erant obtento iam aliquoties cliuo in biuio, fugæ ineundæ gratia conuerſi ſunt. Quos equites inſecuti oppreſſerunt. Hoc viſo equites qui in cacumine erant, ſimili pertinacia illico in conſectandis ruſticis vtebantur. Res viſu & auditu horrenda, Hic Princeps Palatinus cui hæc pugna mire diſplicebat, quippe qui innata clementia pacem potius quam ex humano cruore victoriam peteret, cum exercitus duce, præfecto curiæ, & aliis quam potuit ſedulo, equites ne miseram plebem tam miſere mactarent, ſuos eſſe quos confoderent, orat, obſecrat, obteſtatur. Hanc laudem etiam apud hoſteis tua clementia clementiſſime Princeps Ludouice aſſequutus es. Hoc eſt vere eſſe Principem, hoc eſt vere ſubiectis parcere, cum pœna digni ſupplicio afficiuntur, anteactæ vitæ culpa minime conſiderata, pro illis intercedere, inter excandeſcenteis milites, inter vibratos gladios inter equorum & armorum ſonantem fragorem, medium accurrere, ex media morte raptos ſeruare, plus ſatis effuſum eſſe humani ſanguinis, mitius per imprudentiam peccantes tractandos teſtari, & cum imperio ob incenſum furentium furorem non potes, lachrymis in miſerorum fortunis miſericordiam adhibeant rogare. Ea autem repentina clade fere DCCC. ruſtici cecidere. Ex agmine autem ſeruato circiter XXX. capitali ſupplicio affecti ſunt. Reliqui, quamuis & ipſi rei morti eſſent, denuo iuramento præſtito ad propria redierunt. His rebus confectis iam inclinata in veſperam die ad caſtra Principes tendebant. Verum cum adhuc circiter mille ruſticici in oppido eſſent, verendum erat ne noctu aufugerent, niſi tanta ſolertia quanta præterita nocte vigilarent, quod tamen & equis & hominibus graue erat. Habito conſilio res commiſſa eſt Magiſtro equitum. Qui accepto equeſtri vexillo oppidum petit, & ruſticis in cœmiterio congregatis D. ex illis in eccleſia, præterea portas omnes, ne debitam pœnam ſcelerati effugerent, concludi iuſſit; ciuibus vt diligentiſſime concluſos obſeruent præcipit, ſe ex eis qui bona fide annumerati eſſent, aufugerent, impleturum.

Ad hæc quoſcunque qui ſe vtut poterant occulraſſent inuenirent, quam maxima poſſent diligentia tenerent. Nequaquam autem hoc crudele tibi videatur, cum huius oppidi communitas plus quam effrenata temeritate geſſierit. In caſtra reuerſo magiſtro equitum iniungitur, vt vna cum Iacobo à Fleckenſtein

& Ioanne à Schonburgo craſtina die rem inter oppidanos componat. Qui albicante iam, vt ille ait, die, oppidum ingreſſi cuius rei gratia miſſi erant, oſtendunt, inuenti autem ſunt adhuc CCC. ruſtici; omnibus vero in vnum congregatis ſingulorum nomina magiſtri equitum iuſſu lecta ſunt. Ex quibus XXIV. capite puniebantur, reliqui omnes incolumes ad ſua reuerterunt. Mox res inter ciues componi cœpta eſt. Ex his quatuor capitali ſupplicio afficiebantur, alii quippe ſeditionis duces pridie, cum conarentur Principem & vniuerſam nobilitatem ad internecionem vſque delere, in agmine fugientium occubuerunt. Ciues pecunia mulctati, & vt arma, machinas, gladios in arcem Alzeiæ deferrent, & priuilegia, quæ multis ſeculis obtinuerant, Principi offerrent, nouum iuramentũ præſtarent quoq; decretum eſt. His geſtis dies aliquot Principes in caſtris illic manſerunt, in eo autem terræ tractu multum damni à Martialibus dabatur. Interea quoq; finitimorum pagorum ſeditioſi, ſuorum laborum fructum dignum percipiebant. Huc etiam è Francofordia, Wormatia, Spira ciuitatibus, cum in hac truculentiſſima temporum conditione tumultuantes in clerum atrociter inſurrexiſſent, Legati ad Principem Palatinum pacis & reconciliationis gratia miſſi ſunt, & voti facti cõpotes ad ſua redierunt. Venit & huc Princeps Ludouicus Comes Valdentiæ cum centum equitibus, quos deinde Palatini copiis adiunxit. Quin etiam duo præcipui ſeditioſorum duces in caſtra adducti, vni nomẽ erat Michael Buſch, in quem Princeps Palatinus multa beneficia collocauerat, quorum oblitus fœdifragorum dux fœdifragus effectus eſt; alter Meruuein dictus, ſeditioſorum ſignifer fuerat; Qui interrogatione & confeſſione peccatorum facta decollati ſunt.

VT FREINSHEIMIVM ET NEApolis denuo capta ſint.

HINC oppidulum Freinsheiminm cum vniuerſo exercitu obſeſſum in deditionem acceptum eſt, incolę partim ſuppliciis, partim pecunia mulctati ſunt. Et vt non arma ſolum verumetiam priuilegia illico Principi offerrent, ſancitum. Poſtero die Neapolitani deditionem fecerunt. Qua facta Principes ibi diem vnum ac alterum manſerunt. Treuerenſis, & Principis Ludouici exercitus in Winzingen & Muſpaco, id pagis nomen eſt, pedites in Diedefeldo & Hambaco caſtra poſuerunt. In Neapolitanos ciues, quod inſolentiores ceteris fuiſſent paulo animaduerſum eſt. Octo enim ex illis capite plectebantur, aliis in vincula coniectis. Qui ſupererant, iuſſi ſunt armis & prærogatiuis oblatis, tria millia aureorum pendere.

QVID APVD MINFELDVM actum ſit.

POSTHÆC Principes cum exercitu Neapoli profecti, in pagum Gedromſtein peruenerunt, copiæ in finitimis vicis caſtra collocauerant. Hic oppidi Landoiæ legati venientes, Principi Palatino vinum, frumentum, armenta contulerunt, & in concordiam conſentientes, ad ſua reuerſi ſunt. Sequenti die ad pagum Minfeldum veniunt. Hic Principes caſtra, pedites vero in Frickenfeldo ponunt. Interea Albipolitanis, qui hac in ſeditione ſatis (vt alibi tum vbique locorum fere ferocientes) fuerant inſolenteis, nam oppidum Sels, arcem Remigii depopulari & incendi permiſerant; præterea caſtellum Rœderen occuparant; vt cum Principe Palatino conuenirent: de ineunda concordia dies indicta eſt.

Legati vna cum generoſo Domino Ioanne Iacobo Barone Merſpurgi Cæſareæ & Catholicæ Maieſtatis in inferiori Alſatia præfecto veniunt. Multis vero vocatis in conſilium, poſt longam deliberationem, tandem eo res deducta eſt, vt ciues Principi Palatino ſex millia aureorum darent, & ſeditioſis octo numero in oppido decollatis, maiores machinas iam dicto præfecto redderent. Verum Albipolitani diem ex die prolatantes hanc inire concordiam differebant. Id cur factum ſit, aliorum eſto iudicium. Hoc conſtat Principi Palatino hanc

dila-

dilationem vehementer diſplicuiſſe, quippe quod illa impediretur quo minus illuſtriſſ. Principis ac Domini, Domini Ferdinandi Auſtriæ Archiſtrategi, Cæſaris Caroli inuictiſſimi Imperatoris Auguſti, fratris germani votis faceret ſatis. Miſerat enim idem Archidux viros à conſiliis à Palatino auxilium poſtulatum, bellum contra ſeditioſos geſturus. Equidem hæc acerbitas orbis terrarum perturbatione, omnibus Principibus impendere videbatur.

VT ALBIPOLIS OBSESSA SIT.

IAM cum Albipolitani omnino rebelles eſſe viderentur, Princeps Palatinus eo coactus eſt mouere caſtra. Itaque Dux exercitus & Magiſter equitum cum omnibus copiis ad oppidum peruenientes ea loca occuparunt, quæ nil minus quam occupari poſſe ciues arbitrabantur. Principis Palatini equitatus in monte & in vico Suueig, Treuerenſis in Rechtenbaco, Principis Ludouici equites in Rodt, vltra viam equeſtrem, pedites cum machinis in valle prope collapſa ædes, quas incolæ Burgſtadel appellant, caſtra collocauerant. Interim quoque pagi, qui ad ſeditioſos defecerant, punitis quibuſdam ducibus, quorum ſeptem numero erant, reſtituuntur. Principe igitur Palatino cum equitibus adueniente, ſub noctem dux exercitus ingenti labore, machinas propius muros oppidi ſatis bene munitiad mouit. Exorto iam ſole, ſignum per tubicines datur. Quod ſalutationis genus non omnibus gratum fuiſſe exiſtimo, quippe quod hanc conſonantiam mire diſſonans bombardarum fragor ſit ſecurus. Non erat vſquam quieti locus. Qui in oppido erant, impigre in caſtra æque triſtia iacula, ac immiſſa fuerant emittebant.

VT CONCORDIA FACTA SIT.

EO die Cæſarei Regiminis generoſus Ditherus à Manderſchiedt Comes, & Fridericus a Lidbacho. Præterea ex Argentorato, Spira, Wormatia, Hagenoa, Landoia ciuitatibus legati venerant, rem compoſituri. Princeps Palatinus, vt Cæſarei regiminis Legati pro pace ineunda agerent permiſit. Interim tamen ab oppidi expugnatione nequaquam ceſſabatur. Aiunt poſtero die DC. iacula in oppidum miſſa, quorum ſonitus etiam vltra Rhenum auditus eſt. Porro duorum legatorum ſtudio & cura Albipolitani eo deducti ſunt, vt in veſperam die iam inclinato oppidum Principi dederent, cum iam non poſſent concordiam à præfecto Cæſareo præſcriptam impetrare. Ad hæc non parum incommodorum paſſim erant inter obſidendum. Vt ſummatim dicam: ſic inter eos conuenit, vt Principi Palatino VIII. millia aureorum penderent, eumque cum equitatu in oppidum de ſeditioſis ſupplicium ſumpturum, intromitterent, & machinas cum equitatu maiores euehi permitterent. Quod ciues ſe facturos fide data promittebant. Mane cum iam prima luce Princeps cum equitatu oppidum ingreſſus eſt, tres capitali ſupplicio affecti, duobus digiti detruncati, reliqui gratia Principum ſunt erepti. Oppidum deinde Cæſareo præfecto reſtituit, & ne amplius à Cæſaris tum fide tum amicitia ad ſeditioſos deficeret, Princeps hortatur. Inde in caſtra reuerſus, diem vnum ac alterum propter negotia emergentia illic manſit.

DE PRINCIPVM DISCESSV.

REBVS ita confectis Archiepiſcopus Treuerenſis cum copiis ſuis, Principe Palatino comiter ſalutato, in ditionem ſuæ eccleſiæ per Waſgauiam iter inſtituit. Princeps ipſe dimiſſis quibuſdam equitibus eo die cum reliquis copiis ad Rheni Zaberniam peruenit, vbi pernoctabat. Mane hinc profectus Germershemium, oppidum bene munitum petit, vbi diem propter oppidanorum & maleferiatorum quorundam negotia coactus eſt manere. Deinde prope Germershemium Rhenum cum equitatu tranſmiſit, peditatu Spiram verſus miſſo. Poſt fere DCC. cum equitibus pulcherrime exornatis Heydelbergam abſque vlla

triumphandi pompa, quippe qui mitiſſimo ingenio eiusmodi victorias neceſſarias quidem, lugubres tamen, vtpote non Turcico ſed Chriſtiano, non externo ſed domeſtico ſanguine partas exiſtimet, ingreſſus, in arcem ſuam, qua omnia illæſa ac intacta erant conſcendit. Iam ergo omnem victoriam à rerum omnium conditore eſſe, id quod tum alias, tum hac miſerrima temporum calamitate clarius eſt quam vt probatione indigeat, cogitans, quod Chriſtianum decet Principem Heydelbergæ in Regali Sancti Spiritus eccleſia, ſummæ & indíuiduæ Trinitati, pro conceſſa victoria cum pia gratiarum, ſacro celebrato, comitante Nobilitate interfuit. Deinde eos qui ſtipendia portauerant, ad ſua liberaliter munificeque dotatos dimiſit. Triumphum quidem tibi in præſentia Illuſtriſſime & Clementiſſime Princeps Ludouice, Pater patriæ, Princeps Elector piiſſime, non decernimus, quod inclyti nominis tui inuicta virtus inſtar æterni ſit Triumphi.

IOANNIS ATROCIANI ELEGIA de Bello Ruſtico, anno M D X X. in Germania exorto.

QVIS furor exagitat Germanas vndique gentes?
Quæ peſtis miſeros inficit atra viros?
Iuſtitiæ terram qualis diuexat Erinnys?
In quam perniciem ruſtica turba ruit?
Arma peronatus Mauortia clamat arator.
Martia luctificus clamitat arma furor.
Concutit arma ferox, placidus qui rura colebat,
Affectatque orbis feruidus imperium.
Nomen habent vexilla tuum mitiſsime Ieſu,
Et, Verbum domini tempus in omne manet.
Nomen Chriſte tuum nullus non fundit ab ore.
Omnis Paule tuum perſonat agricola.
Voce Euangelium ingeminant gens ruſtica, quamuis
Nemo euangelico viuere more velit.
Non tantum inſanus quondam inſanibat Oreſtes,
Nec Penthei genitrix tam furioſa fuit,
Ut nunc agricolæ, diuina lege ſuperbi,
Et quibus eſt Chriſtus ſemper in ore ſuo.
Credimus immites Phlegethonte exiſſe ſorores
In noſtram, faciant quo mala multa, plagam.
Eumenides paſsim diſcurſant, nulla furore
Non eſt plena domus, regnat vbique furor.
Inde eſt quod ferrum in dominos gens ruſtica ſtringit,
Et domino ſeruus denegat officium.
Defenſare fera dominum qui morte ſolebat,
Nunc iugulat dominum ſeruulus enſe ſuum.
Teſtatur crudele nephas Viuſperga, peremptos
Quæ luget claros nobilitate viros.

Oppi-

Oppidulum infelix,quod nullum nomen habebat,
Occiſis dominis nobile nomen habet.
Seruo quid credas? ſeruo quid credere poßis?
Omnis ſeruorum contaminata fides.
Quam felix Vrbinus erat,quem cura fidelis
Seruabat ſerui nobilitata nece.
Senſit opem ſerui finita Scipio pugna.
Laudatur ſeruus Marce diſerte tuus.
Euaſit liber ſeruili Reſtio techna.
Concelebrant vernam tempora Gracche tuum.
Viuere qui cupiat,longam & producere vitam,
Agros hic linquat,ruricolasque feros.
Nemo magiſtratus audit,regesque potentes,
Cæſareas leges,cæſareasque minas.
Scripturæ quam nullus honos,quam vilis vbique
Verbum qui domini prædicat ore pio.
Nulla ſalus monachis,non eſt vittata ſacerdos
Tuta, nihil tutum ſeruat vbique furor.
Sacri raptantur calices,veſtesque ſacratæ,
Diſiectæque iacent ſub pede reliquiæ.
Deuaſtata iacent etiam tinctoria ſacra.
Angelicus panis non habet ille locum.
Diuorum delubra cadunt vaſtantibus armis,
Infelix plebes nil ſinit eſſe ſacrum.
Profer Diuorum effigies,depictaque ſigna,
Auertent oculos ruſtica turba ſuos.
Proſtituat ſi quis Lalagen,vel dulce canentem,
Auertent oculos concio nulla ſuos.
Aurum oſtende rubens,auratam oſtende figuram,
Nunquam vileſcet nummus imaginibus.
Tempora ſunt,magni quæ prædixere Prophetæ,
Et quæ non vani concinuere viri.
Diſceßit virgo,deſunt Saturnia regna,
Venerunt duro ferrea ſecla pede.
Ætatę hac prorſum cecidit ſanctißima virtus,
Regnat vbique malum,regnat vbique ſcelus.
Omnia langueſcunt natiuo exhauſta vigore,
Feſtinatque ſuum mundus ad interitum.
Limpidiora olim præbebat lumina Titan,
Clarior & Phœbus lumine clarus erat.
Ipſe vides pariter pulchram decreſcere lunam,
Parcius & noctu luce micare ſua.
Cretica flagrantis decreſcit ſtella coronæ.
Lucis habet Veneris ſtella ſerena minus.

Sentit paulatim viduari luce Bootes,
Euaditque iſtud ſtellula nulla malum.
Ardebat modo fulgenti carbunculus igne,
Fortius & tenebras irradiare nigras.
Quondam thura dabant molles meliora Sabæi,
Iam nec tam præſtans India mittit ebur.
Virtutem amittunt frutices, herbæque ſalubres,
Amittunt vires ſemina quæque ſuas.
Falluntur medici, falluntur pharmacopolæ.
Abrotani vires ſecula longa premunt.
Cenſes illæſum pomis manſiſſe ſaporem?
Cenſen dulcorem vina tenere ſuum?
Mitius afflabant zephyri melioribus annis.
Ver mage formoſum tempora priſca dabant.
Tunc mage mellifluo reſonabant carmine ſyluæ.
Pſallebant volucres tunc mage dulce melos.
Quamuis cantillet modulos philomela canoros,
Imperfecta tamen debilitata canit.
Mirati veteres longæui cornua cerui,
Nunc vix miramur cornua cerue tua.
Præcipitem leporis lapſum, ceruosque volantes,
Mirata eſt multum ſtirps veneranda patrum.
Nos, quia deficere incipiunt cerui, leporesque,
Miramur ceruos parcius & lepores.
Vbera lacte domum vaccas diſtenta videbis
Geſtare (vt quondam) caprigenumque genus?
Tanta mole Ceres curuabit ruſtica plauſtra?
Curuabis vites munere Bacche tuo?
Squamoſi nequeunt piſces euadere damnum,
Fluminibus piſces damna tulere ſuis.
Barbo quippe minor liquidis innaſcitur vndis,
Flumina iam breuior paſcitat alta lupus.
Iſter lenteſcit, lenteſcunt flumina Rheni.
Diminuit curſum Strymonis vnda ſuum.
Aurea nunc ramenta Tagus minuiſſe putatur.
Auri Pactolus fertur habere minus.
Nullus Erythreo inueniet tot gurgite gemmas,
Inuenit veterum quot ſtudioſa manus.
Bethyca prædiues ſundebat multa metalla,
Attraxit vires Bethyca terra ſuas.
Nec tam ſubtiles contexit aranea telas.
Dædaleæ bombyx nunc minus artis habet.
Nonne vides hominum quam nunc ſint corpora parua?
Nunquam tam paruus corpore mundus erat.

Quando adeo morum probitas iacuit, pietasque?
Quando adeo fidei, iuſtitiæque decus?
Quando adeo infelix regina pecunia mundus
Sic tibi ſeruiunt? ſic quoque te coluit?
Quando adeo neglecta fuit dilectio fratrum,
Quam toties Chriſtus præcipit omnipotens?
Quando adeo placuit curare cutem interituram?
Viuimus ô vitam Sardanapale tuam.
Quando adeo illicito ſtimulatus adulter amore
Neglexit leges ô bone Chriſte tuas?
Quando adeo interiit rerum pulcherrimus ordo?
Quando adeo paßim vita pudica ruit?
Nunquam ſtelligero deiecta Superbia cœlo
Aſpernata magis numina magna fuit.
Qui non arma capit, Chriſti non dicitur eſſe.
Bella gerunt Chriſto ruſtica turba ſuo.
Qui non bacchatur vulgi de more furentis,
Inter Chriſticolas non habet ille locum.
Non didicit Chriſtum niſi qui ſimulachra perurit,
Atque ſacerdotum qui ſpuit in faciem.
Non didicit Chriſtum niſi qui æramenta malignus
Irridet, bombos & docet eſſe lupos.
Non didicit Chriſtum niſi qui temerarius audet
Omnia ſanctorum ſpernere dicta patrum.
Non didicit Chriſtum cui Franciſcana lacerna
Ex humero pendet plurima ad vſque pedes.
Non didicit Chriſtum ieiunans tempore certo.
Sultano eſt peior feſta ſacrata colens.
Non didicit Chriſtum manibus qui numina paßis
Implorat, curuans temnitur atque genu.
Non didicit Chriſtum pſallens tibi conditor alme,
Exultanſque chorus relligione caret.
Non didicit Chriſtum niſi qui Mezentius alter
Contemnit diuos, angelicoſque choros.
Non didicit Chriſtum qui te pia virgo ſalutat,
Angelicumque tibi concinit illud aue.
Non didicit Chriſtum natos qui chriſmate ſacro
Vngi permittit nomine Chriſte tuo.
Non didicit Chriſtum niſi qui renouarier optat,
Baptiſmumque iterat credulitate vacans.
Non didicit Chriſtum niſi qui mendice labora
Dicit mendico paupere pauperior.
Non didicit Chriſtum, talpa quoque cæcior ille
Fertur, opus qui nunc aſſerit eße bonum.

Non didicit Chriſtum, requiem qui rite precatur
Æternam, quorum corpora humata iacent.
Non didicit Chriſtum cui libera abunde voluntas
Aſſeritur, non eſt ſcilicet arbitrium.
Non didicit Chriſtum niſi qui te Miſſa nephandum
Eſſe nephas rabido publicat ore ſuo.
Non didicit Chriſtum nudat qui vulnera mentis
Fœda ſacerdoti, mortiſerumque malum.
Non didicit Chriſtum gaudet qui cœlibe vita:
Uxorem ducat qui velit eſſe pius.
Non didicit Chriſtum, cenſus decimasquè libenter
Perſoluens, illum lurida lepra tenet.
Non didicit Chriſtum nudato vertice doctis
Aßurgens, quicquam vix pia turba probat.
Non didicit Chriſtum doctas qui mittit Athenas
Filiolos, multum nil didiciſſe iuuat.
Non didicit Chriſtum cruce ſignans ſe veneranda,
Atque manu geſtans ſigna rotunda precis.
Non didicit Chriſtum germanis qui niſi verbis
Vitali infantes amne lauare ſolet.
Non didicit Chriſtum veteri de more ſepulchrum
Conſtituens, ſtultus qui monimenta cupit.
Tales progenerat fructus lachrymabile bellum,
Bellorum talis tanſitus eſſe ſolet.
Quis poterit deflere ſatis ſeruilia bella?
Flebilibusque elegis omne referre ſcelus?
Enceladum ſi quis viuit, ſæuumque Typhœa,
Magnanimum hunc dicunt ruſtica turba virum:
Hæc ætas ſibi blanditur celare perita
Verrucas, ſcabiem, vulnera magna quoque.
Et ſi quem penitus viciauit lurida lepra,
Sunt qui contendant purius eſſe nihil.
Hypſæa ſi quis fuerit quoque cæcior ipſa,
Attamen exuperat lumina milue tua.
Toxica qui reuomit, fertur dulciſsima mella
Sparſiſſe in populos ô Deus alme tuos.
Cerbereos legit hæc ætas miſeranda ſcreatus,
Bellorum fructus colligit omnis homo.
Callyroen vita referens & moribus atris,
Inter Pimpleas rite locanda venit.
Hoc verum, ſi cuncta probet, quæ ruſtica plebes
Inſanit, ſanæ non erit vllus honos.
Quamuis caſta magis non ſit Tritonia virgo,
Barbaricis ni ſis moribus, eſſe negant.

Aures

Aures occludas cum vulgus iudicat ipſum.
  Iudicium vulgi qui fugit, ille ſapit.
Et ſapiunt omnes, damnant qui ruſtica bella,
  Qui deteſtatur ruſtica bella, ſapit.
Olim ſumma fuit capiti reuerentia docto,
  Contemnunt doctos ruſtica turba viros.
Solus habet nomen docti quem vexat Erinnys,
  Et cuius linguam bilis amara regit.
Talem progenerant frugem triſtiſsima bella,
  Bellaque ſunt tali munere nota modo.
Vrunt innumeros paſsim gens ruſtica libros,
  Librorum paſsim copia magna perit.
Sed quantum facinus miſeri tot perdere libros,
  Soluereque in cineres tot monimenta ſacra?
Ruſtica dic plebes, enarra barbara plebes,
  Dic morum peſtis, dic fugienda lues,
Impulerit libros crepitanti exurere flamma
  Quæ cauſa, infelix, peſtiferumque genus?
Qui Phœbus potuit facinus, quique aurea Phœbe
  Aſpicere hoc veſtrum? qui Deus omnipotens?
Nunquam adeo immitis Scyron fuit, atque Procuſtes,
  Et Scinis & Cacus, Cercyon atque ferus,
Vt qui combuſsit pretioſa volumina nuper
  Seruili bello Martius agricola.
O deflenda dies, nigroque notanda lapillo,
  In qua tot noctes flamma peruſſit edax.
Tantalea dignus pœna viliſsimus author,
  Dignus quippe rota, caucaſeoque malo.
Quod verſas ingens authori Siſyphe ſaxum
  Impone, æternum ſit tua pœna grauis.
Nunquam adeo Mauors noſtras perterruit vrbes,
  Nunquam adeo Reges, belligeroſque Duces.
Vulcano pereunt altis in montibus arces.
  Viuitur ex rapto, nulla rapina ſatis.
Flagranti vruntur flamma numero ſine villæ,
  Vrunturque humiles igne ſonante caſæ.
Theſtilis inde ſua fugitat cum prole, requirens
  Nidum pignoribus, filioliſque ſuis.
Et deteſtatur multum ſeruilia bella,
  Inſanos omnes ruricolaſque vocat.
Inſuper exclamat, pulſat rutilantia clamor
  Sidera, conuellit Theſtilis ipſa comas.
Quid clamare iuuat? quid vellere ſtulta capillos?
  Non reparat clamor, nec coma vulſa caſam.

Tu

Tu potius crines inſano euelle marito,
Supplicio hoc dignus ſtulta maritus erat.
Ille quidem eſt author, quæ tu perpeſſa, malorum,
Et cauſa eſt miſeri Theſtilis exilij.
Diſcite amare viri ſanctam ſuper omnia pacem,
Immenſum pacis diſcite amare bonum.
Omnia tranquillo floreſcunt tempore pacis.
Nil non mellifluum tempore pacis erit.
Si quis prætulerit paci lachrymabile bellum,
Hunc perdent miſere triſtia bella virum.
Theſtilis hinc erras, paci quod bella maritus
Prætulit, in dominos impia bella gerens.
Quid domini faciunt? conducto milite pugnant,
Et pugnant domini, corpore quiſque ſuo.
Innumeri agricolæ iugulantur Marte feroci,
Ruricolûm paßim millia multa cadunt.
Nec tot apud notas proſtrata cadauera Cannas,
Nec totidem extinxit Pharſala pugna viros,
Quot nuper cecidere tuis Germania campis,
Campis humano ſanguine nunc fluidis.
Tale malum quondam Siculas inuaſerat oras,
Id veterum certe quod monimenta docent.
Nam quidam ingenio fallaci, & mente doloſa,
Pollicitus ſeruis vtile conſilium.
Conueniunt, ſuadet, nec perſuadere valebat,
Diſplicuit cunctis vtile conſilium.
Tunc aliud mendax commentum rhetor adornat,
Conſilioque deæ credula turba perit.
Talem etiam noſtri agricolæ audiuere magiſtrum,
Tali ruricolæ rhetore bella gerunt.
Atque etiam talis germanica pectora doctor
Seduxit, tali ruſtica turba iacet.
Iſta licet ſint magna nimis, maiora timenda
Sunt tamen, immenſi Lerna timenda mali.

FINIS.

SEDITIONIS RVSTICANÆ PER SVEVIAM ET RHENI TRACTVM EXCITATÆ, ET PRINCIPVM VIRTVTE repreſſæ, Anno MDXXV. Hiſtoriola ipſo tempore ſcripta ab HVBERTO THOMA LEODIO Illuſt. Princ. Ludouici Palatini Electoris Conſiliario & Secretario.

REVERENDISSIMO IN CHRISTO PATRI ET DOMINO, DOMINO ERHARDO DE MARCKA, Sacroſanctæ Eccleſiæ Romanæ Presbytero Cardinali, Archiepiſcopo Valentiæ, Epiſcopo Leodienſi, Duci Bullonenſi & Comiti Loſſenſi, Domino & Principi meo clementiſſimo Hubertus Leodius ſeſe humiliter commendat.

QVANTVM Germani cæteros mortales belli gloria ſemper antecelluerint, Reuerendiſſime Princeps, plenæ ſunt Hiſtoriarum chartæ; & Mathematici hanc gentem pro horoſcopo Martem habere tradunt. Vnde nō mirum cuiquam videri debet, ſi conqueratur cottidie Germania, & maiores ſuos accuſet, quod res olim præclariſſime fortiſſimeque geſtas, præſenti tum gloria contenti, poſteris tradere neglexerint. Hinc enim factum, vt fortiſſimi Ducis Arimini, (cui ſi quæ pro patria fortiter pertulit, non intercidiſſent, neque Græcia ſuum Alexandrum, neque Hannibalem Africa, neque Scipionem Romanus opponeret) vix nomē ad nos peruenerit. Arioniſtum ſolum è tot bellicoſiſſimis Germaniæ regibus, hoſte virtutem eius non intermori paſſo, nouimus. Nobiliſſimarum familiarum origines vltra quadringentos abhinc annos vix reſcire poſſumus. Quid homines mortale genus memoro? Nonne florentiſſima quondam Germaniæ regna, quaſi Oceano aliquo abſorpta, & tanquam è medio ſublata, hodie requirimus? Sueui Deorum atque hominum contemptores, vbi tam vaſta quondam poſſederint regna, non parum dubitatur. Cheruſcorum & vrbes & oppida ignoramus. Vbi Marcomannorum, vbi Quadorum, Menapiorum, Noricorum celebratiſſimæ ſedes? Nouem cum ſuis cultoribus fato ceſſiſſe dixeris? Neque enim ſatisfaciunt ij, qui occupata vna aut altera alicuius nominis ſyllaba, ſtatim illam aut iſtam gentem eſſe proclamant. Cum videamus præclaros authores, Liuium, Tacitum, Velleium, ſæpius diſſentire. Verum quam non ſunt maiores noſtri culpandi, tam homines noſtræ ætatis accuſandos cenſeo. Illi enim quod eſſent litteris; quibus maxime res mortalium immortales reddi ſolent, deſtituti, nec poſſent ſingulorum res proſpere aut feliciter geſtas ſucceſſoribus conſcribere; id imprimis ſtuduerunt, vt ſaltem belli & ſcientiam & gloriam poſteritati ſuæ quaſi per manus traderent: adhibueruntque omnem operam, vt Germanicum nomen inter cæteras nationes per cottidiana belli decora quaſi adoraretur, & nepotes non tam maiorum factis quam propria virtute inſoleſcerent. Sed nec alteram partem, per omnia neglexerunt, quin interdum Duces ſuos carminibus incompoſitis decantarint: imitati poetas, virum fortem & Vlyſſeum, male cordatos Gigantes ſæpe proſtrauiſſe concinentes. Nos vero qui vtrumque cum laude præſtare

poſſemus,

poſſemus, facile à maioribus noſtris vincimur: quippe qui nullam hodie per arma gloriam niſi externorum Ducum auſpicijs, vnde nihil ad nos nominis pertinet, quærere didicimus: & tantum abeſt vt aliena oppugnare contendamus, vt etiam de noſtro Imperio ab imbelli interdum gente partes non modicas auelli patiamur, & iam vix tueatur ſua littora Rhenus. Præterea ſi quid aliquando dignũ memoria obtigerit, quaſi nihil ad excitandos poſteros pertineat à nobis prudenter geſtum, aut ad euitandos ſimiles actus per imprudentiam commiſſum, literis mandare ſuperſedemus. Literis inquam, quibus beneficio Diuûm adeo antecellunt Germani, vt omnium calculo in illis arcem teneant. Accuſantur Principes, qui bonis ſtudijs aut nulla aut rara ſtipendia conſtituant, maluntque in veritum abire ſua nomina, quam vel modico ære æternitatem redimere. Non laudo Principes in hac parte tam male gloriæ ſtudioſos: nec hos non poſſum non reprehendere, qui niſi præmijs allecti animum ad ſcribendum applicare ſolent. Exigo enim gratuitam, non conductam operam, in huiuſmodi negotijs. Conductum enim ſcriptorem ex animo conducentis ſcribere, etiam præter veritatem interdũ, & adulari neceſſe eſt. Qui vero non locata opera ſcribunt, liberum habent ſtilum, nemini parcunt, nemini blandiuntur, nullius gratiam ambiunt, in nullius laudem propenſiores eſſe coguntur. An putabimus Homerum auſum canere Agamemnona tam molle aduerſus Achillem [illegible] mouiſſe certamen, ſi Agamemnon præmium aliquod carminis ſtatuiſſet? Neque profecto Salluſtius Romanæ hiſtoriæ Princeps, Iugurtham ſceleratiſsimum dixiſſet, ſi Iugurtha illi contexendæ hiſtoriæ author fuiſſet. Vixiſſet diutius Lucanus, nec interruptũ opus deploraremus, ſi blanditus Neroni pecuniaque quam ille libens dediſset, corruptus veritatem reticere quam perfidum Cæſarem appellare maluiſſet. Sed maluit vir diuinus momentanea illa contemnere quam perfidiæ labe ſacrum opus inſpergere. Idque præmij nunc habet, vt viuat: viuetque diu per ſecula vates, viuentque cæteri, qui veritatis amore ducti in hanc ſcribendi arenam deſcenderint: & dũ cæteri ignobiles & putridi iacebunt, inter manus hominum reuoluentur, probabuntur, amabuntur.

Sed dicet forſan aliquis, nihil aut parũ gloriæ ad authorẽ ſolere redire, qui nota hæc ſcripſerit. Fateor profecto, non ſatis gratos nos aduerſus eos qui bono publico inuigilant: cum non decenti honore eos proſequamur, condignis beneficijs non afficiamus, prorſus nullus hic dũ viuitur apud nos remuneratus audiatur. Sed tu quiſquis es quem ex aduerſo dicere feci, pro nihilo pendis, poſt ducentos quadringentoſve annos reuiuiſcere, dũ cæteri ignoti, ignobiles, putridi iacent? Reuiuiſcere enim mihi videtur is, cuius ſcripta poſt tempus hominum manibus reſumuntur, reuoluuntur, admirantur, probantur: laudatur ſcriptor, adoratur. Patria, oppidum, parentes qui, illi vitã, qui penates dederunt, in cœlum laudibus effertur. Sed quorſum hæc? Cũ præſenti anno MDXXV. à condito ferme orbe non habuerimus tot regibus captis, tot occiſis, tot fugatis, tot ſeditionibus memorabiliorem; excitatum velim aliquẽ ex his, qui cum laude hanc prouinciam ſibi deſumere poſſent, ne res cedro digniſſimas nobiſcum obſoleſcere paterentur: ſed adhibito ſtylo & ſibi æternum nomen, & poſteris non ingratum opus cuderent. Quod equidem pro virili Petrus Crinitus * Principi Palatino Electori à ſecretis, amicus meus non vulgaris, patria lingua nuper aggreſſus, ſumma fide atque integritate, nec ſine oleo perfecit. Verum non plane vulneri meo ſatisfecit: quippe quod dolerem memorabilia facinora extra Germaniæ limites non egreſſura, & tantum Teutonibus, quibus res perinde grata eſſe poſsit, ſcriptum

An. 1525.

* P. Harerus.

nunquã

conquerere. Cui vt ſubuenirem, audendum quoque mihi putaui: & vt cæteris nationibus harum rerum auidiſsimis vtcunque conſulerem, Petri mei vigilias in Latinam linguam interpretandas mihi perſuaſi. Quod & eo nomine libentius aggreſſus ſum, quoniam hoc labore etiam inculto & agreſti plurimum gloriæ, nec minus fauoris clementiſsimo Principi meo Ludouico Palatino Electori pariturum me non diffidam: & habeant cæteri per orbem Principes, aliquem, per quem ſe tanquam in ſpeculo intueantur, & ediſcant quo animo eſſe debeant, ſi maior ſeditionum procella ingruerit. Diſcant (inquam) optimum Principem imitari debere medicos, qui vitioſum aliquod membrum prius emplaſtris, collyriis, & herbis ſanare pertentant; deinde ſi illa non proſint, abſcindunt, vt reliqua integra ſeruentur. Habeant inſuper hunc meum Principem tanquam exemplar aliquod principalis virtutis, quem imitentur, ad quem ſe fingant & delineent. Vt ita & glorioſe regnent, & cum maieſtate imperent, & ſubditi placido gaudeant imperio.

* * *

SEDITIONIS RVSTICANÆ HISTORIA.

STATIM huius inſignis anni principio in Hegoia primum belli tumultum Comitatus Lupfenſis incolæ fecerunt, qui ſe ab Eccleſiæ inſignioribus quibuſdam plus æquo premi, primum quidem inter paucos & clanculum, deinde palam & cum pluribus conquerebantur. Tandem cum querelis nihil ſe proficere animaduerterent, ex aliquot pagis armati concurrunt, & quod precibus nequierant, incuſſo terrore ſe impetraturos ſibi perſuadent. Demum vt ſe numero ſtatim præter opinionem auctos vident, audaciam ſumunt, nec iam molliri, verum omne ſeruitutis iugum excutere conſtituunt, & ad libertatem ex omnibus locis proclamant. Cuius rei famam, & dulce libertatis nomen vicini Algoij plauſibiliter exceperunt, qui & ipſi ad rei nouitatem confluentes, poſtremo ad Albim montem & circa oppidum Vlmam copioſo exercitu conſederunt. Forte fortuna hoc tempore ad Vlmam Confœderati Sueuiæ habebant comitia ob Ducem Wittembergenſem Vlricum; qui conducto apud Heluetios milite auitum regnum, quo nuper pulſus fuerat, armis repetebat. Ii conſcripto pro tempore exercitu, dictoque Imperatore Georgio Dapifero à Valtepurga, in Wittenbergenſem mouerunt. Ille interim Stuckgardiam ſuæ terræ principale oppidum acriter oppugnabat, ad vltimumque diſcrimen permanſiſſet, ni reuocato domum ab Heluetijs milite noctu abire infecta re coactus fuiſſet. Reuocandi occaſionem dedit accepta apud Papiam clades, in qua Rex Galliæ Franciſcus cæſo fugatoque exercitu captus eſt.

Poſt abitum Ducis, capta ab eo oppida facile recepta ſunt, turbatuſque Sueuiæ ſtatus compoſitus: Deinde iuſſus Dapifer Georgius in ruſticos ducere militem, nihilque de bello remittere, licet interim de concordia ad eos mitterentur legati: quod fruſtra ire viderentur ad homines, qui nihil ſani intelligerent. Is igitur omnibus copijs circa medium ieiunij è Sueuis mouet eo animo, vt inter Vlmam & Biberacum, vbi ruſtici eſſe dicebantur, congrederetur. Paucis igitur diebus cum illo perueniſſet, caſtraque ad medium à ruſticis milliare poſuiſſet, renunciatur ei illos ob ingentem numerum animoſiores (conuenerant enim iam tum ad quatuordecim millia) & peruicaciores factos, neque quidnam intenderent comprobaſſe, quippe pabulatores quoſdam interceptos & ex nobilitate aliquot trucidaſſe, cœnobia nonnulla deuaſtaſſe, nihilque non feciſſe quod infeſtiſſimus hoſtis perpetrare ſolet. Quare omnino ferro decernere conſtituit in ſequentem diem. Verum ſeu per exploratores certiores facti ruſtici, ſeu quia ita conuenerat, noctu caſtra mouent, & in monaſterium Marchtallum ſe recipiunt, quod vt pleraque alia, omnibus rebus ſpoliant, & fœde dilacerant. Subſequebatur magnis itineribus cum copijs Georgius Dapifer. Cumque propemodum aſſecutus foret, in conſpectumque veniſſet, illi timore perculſi per agros palantes diſſipantur, plurimi in montes ſalutem quæſiuerunt. Hic redduntur Dapifero à confœderatis litteræ, quibus ad Vlmam reuocabatur. Ille ſtatim iuſſis parens, agmen auertit; in itinere multos pagos incolis vacuos concremauit. Erat autem iter inter duo oppida Leiphemum & Gontzbergium: quorum incolę cum vicinis pagis vſque ad Auguſtam Vindelicorum in ruſticorum partes conceſſerant. Illo iuſſus eſt Dapifer omnem belli molem conuertere, quod dum faceret, incidit in ſex ruſticorum millia, qui impetum eius non ſuſtinentes ne momento quidem, partim cæſi, partim in adiacentem Danubium flumen compulſi, ab amne abſorpri ſunt, plures capti, paucis effugere datum. Interim ex Vlma, centum & viginti equites emiſſi erant, vt auerterent ruſticos, qui ex Nouo pago ad Leiphemum præſidium velle mittere nunciabantur. His octingenti occurrunt ruſtici, omni armorum genere ſplendentes. Nec ob hoc territi equites, equis calcaria ſubdunt, territi ruſtici illico fugæ conſulunt. Ducenti quinquaginta animam reliquerunt, totidem ferme capti, reliqui beneficio vicinæ paludis euaſerunt. Eodem die Georgius Dapifer ad oppida prædicta peruenit, quæ ſine mora in quaſcunq; daret victor cōditiones, ſeſe dediderunt. Auctores ſeditionis

par-

partim laqueo, partim gladio meritas pœnas perſoluerunt. Leiphemum pediti, Gontzbergium equiti in prædam datum. Ad quos Senatus Imperialis & ciuitates quædam ſuperioris Germaniæ legatos miſerant, tentaturi ſi quo modo ſine ſanguine res ſedari poſſet: & diu res fruſtra tentata, imperfecta remanſit.

Dum ad Vlmam de pace conſultatur, ruſtici in Riet prope Balderingam reparant vires, miſſis ex Algoia auxilijs: quibus freti plurimas arces conuellunt, monaſteria fœde dilacerant, nobilium ædes depopulantur. Quamobrem Georgius Dapifer in eos mouere coactus, omnem dolum adhibuit, nunc verbis irritans, nūc machinis laceſſens, interdum & formidinem ſimulans, quo eos ad pugnandum allicere poſſet. Donec die ſancto Veneris circa quintam poſt meridiem horam, apud ſuæ ditionis oppidulum Wortzachium, ad tertium à Biberaco lapidem, ad ſeptem millia ruſticorum fundit fugatque, atque adeo ad interniciem, vt nullus ſupermanſerit, niſi captiui admodum pauci: ex quibus didicit tribus illinc miliaribus in pago Wingarteno apud Rauenſpurgium alia octo ruſticorum millia congregata. Quare diluculo facto ſigna conuelli iubet, ac incedere, & agmen ſubſequi Ruſtici quid actum præcedente die foret ignari, eodem itinere ad coniungendas cum cæſis copias properabant. Qua de re per exploratores Dapifer certior factus, aciem inſtruit & ordine obuiam ire pergit. Iamque prope erat vt confligeret: quum vno agmine ruſtici fugientes in paludes proximas ſe conijciunt, ita vt ab equitatu perſequi nequirent, nihilominus machinis petiti plures vitam reliquere, nox vero ſuperueniens quicquam vltra tentari vetuit. Tantum caſtra pro nocte munire iuſſus miles, ſequenti die ni aufugiſſent ruſtici, pugnaturus.

Septimo decimo die Aprilis omnibus copijs è paludibus in Bodami lacus accolas & Algoios promouet: vbi duo exercitus ruſticorum reſtabant. Vt autem ad Beyerſindium peruentum, & ſigna conſpecta, ruſtici montes & vineta capiunt, quo ab equitibus tuti forent. Antequam vero machinæ dirigi & parari in eos potuerūt, haud turbato ordine & ſignis erectis ad Wingartemum quam celerrime contendunt. Equites in eos impetum facere cupiebant, ni abſtinere iuſſi fuiſſent, quod ad duodecim millia hoſtium eſſe, exploratum haberet, nec temere quicquam, vt bonus Dux, Dapifer agendum ſibi perſuaſerat. Ad hoc ſegnius trahebantur machinæ, quibus tandem perductis, & in ruſticos ſumma arte emiſſis, non paruā ſtragem edidere. Superuenerunt autem Comes Ioannes de Monte Forti, & à Rauenſpurgio ad Dapiferum legati, orantes vt mitius parum cum inſaniente populo ageret, neue tātum Chriſtiani ſanguinis Chriſtianus Dux effunderet: ſed datis quas prius ſpreuerant ruſtici, conditionibus, eos ad ſua dimitteret. In quam ſententiam Dapifer tandem perductus, ea potiſſimum cauſa, & quod Duces ruſticorum ſeſe ſupplices adijſſent, & ſigna omnia tradidiſſent.

Interim non quieſcens humani generis perpetuus hoſtis Sathan, & (vt Chriſtus ait) mendax ille noſtræ ſalutis iugulator, omniſque iniquitatis & diſcordiarum fomes & auctor, prædam ingentem ſibi paratam cernens, in omnia ſeſe conuertit; donec laqueos in quos ruentem populum exciperet, reppererit. Inſtructis itaque ſuæ farinæ (vt poſtea fructus docuerunt) miniſtris qui ſacroſancti Euangelij præfigentes titulum ſummique boni præ ſe ferentes imaginem, ſeditioſa ad numerum duodecim edidere & per Germaniam diſparſere pronunciata, maxima pro parte in carnis libertatem excogitata, ab Thoma Munſtero Thuringo è Mulhauſen, quantum coniecturis poſſumus aſſequi. Deprehenſus etenim crebros ad ſeditioſos ruſticos habuiſſe internuncios, vnde illi hæc ſi cui maxime adſcribendum cenſeo. Fuere autem huiuſmodi. *Articuli.*

*   *   *

VT in vulgus prolata ſunt, magno plauſu ab his recipiebātur, quibus etenim ſanctiſſimę leges abominationi ſunt, & vt in omne erumpant impune facinus, quoque mens praua duxerit liberius efferatur, nullis volunt coerceri inſtitutis, nullum quantumuis leue lubenti animo ferre iugum: quaſi naturæ humanæ imbecillitas nullis egeat ſc. frenis, quam tam pręcipitē in omne vicium ruere videm⁹. Hinc coi-

re vndique cœptum, conuenticulaque vicatim habere, dicere adueniſſe tempus libertatis recuperandæ, lætati, exhortati alius alium, quantum lucri & honoris inde prouenturum ad quemlibet oſtendere: Velle Deum rerum publicarum quoque infelici plebi adminiſtrationem ſemel concedere. His & alijs paſſim iactatis, cœpere vbique ruſtici obedientiæ aures occludere, adeoque maleficiendi inualuit, irroborauit amor, & latius indies magis atque magis prorepere væſana regnandi cupido, vt breui nihil non turbulentum ſuperior Germania habuerit.

Graſſante tum vbique hoc morbo tum intra Budaricum ſaltum, quem hodie ſyluam Ottonicam vocant, Georgius Lanius homo nulli rei magis tota vita addictus quam ſcortationibus, commeſſationibus & taxillis, apud Ballenburgam ditionis Moguntinæ oppidulum, ſuæ ſortis primum homines aliquot cogens, & tandem ex vicinis vndique pagis ad rei nouitatem accurrentes oſtenſis ſupradictis atticulis ſtimulans, demum conuenit, vt ſub ſpecie diuini verbi tuendi omnem poteſtatis humanæ euerterent prærogatiuam, tollerent vniuerſa iuris gentium fœdera, nihilque quod ad pacem & vnitatem reipublicæ facere videretur, inconcuſſum relinquerent. Confuenerunt autem circa medium ieiunij ad duo ferme millia è diuerſis locis. Cumque de deligendo Imperatore colloqui cœptum eſſet, certabat vnuſquiſq; etiã rei bellicę inexpertiſſimus, & ſeſe eo honore p̃ cæteris dignũ contendebat; donec opera quorundam quos ſibi beneficijs deuinctos habebat, Georgius Lanius Dux conſtituitur. Qui confeſtim ad vicinos pagos nuncios dimittit hortatum, vt quiſque militiam profiteretur, nolentes minis compellerent. Quo facto
Mergetheim. maximum in breui comparauit exercitum, quem ad Mergethemum ducit. Id eſt oppidum ditionis Teutonicorum dominorũ. Huius ciuibus iam tum cũ dominis ſuis non ſatis conueniebat, quod quingenti ciues paucos ante dies Abbatis Pul-
Schontal. chræ Vallis ædes, quas in eo oppido haber, ingreſſi quinq; vini plauſtra ebibiſſent. Qua de re in ius vocati erant, & rogati cauſam dicere reſpondebant, ſe regeſtum prouentum cœnobij cupere, quo quicquid iniqui oſtendiſſent emendarent. Hæc optima Georgio Lanio occaſio fuit, vt ſine negotio in oppidum admitteretur. Oppido potitus ruſticanus miles in arcem irruit: quam omnium rerum refertiſſimam inueniens, aliquot diebus in edendo & bibendo conſumptis quidquid reliqui fuit,
Neuhaus. inter ſe partitus eſt. Deinde nulla fuit mora, Nouas ædes arcem ſupra Tubarim fluuium, locum quidem ſatis munitum, tamen acceſſibilem expugnant, deprędanturque & exurunt: quodque maxime horrendum, magnam partem mali proprij Teutonicorum dominorum famuli fuiſſe perhibentur. Qui etiam cœnobium nobile Pulchram Vallem fœdiſſime vaſtant. Arce Mergetheimenſi depopulata recurrunt
OEringen. Neuvvenſtein. ruſtici ad Oringam oppidum, quod iamiam ditionis Comitis Hoenloenſis ruſtici ſuæ fecerant poteſtatis, coniecto eius loci in carceres ſenatu. Deinde ad Newenſtein, haud procul à prædicto oppido, vbi regiolam ſuam Comes ſolet habere promouent, hoc quoque oppidulo, quod abeſſet Comes, facile potiuntur. Inuentam eius vxorem, & ſæpius genua Georgij Lanij amplexam, non ſatis pro decore tam nobilis fœminæ tractandam tradunt. Tandem aduocarunt literis Comitem, & eius fratrem; qui vt res non omnino deperditas ſaluarent, has acceperea ruſticis cõditiones. Primo quicquid bellicarum machinarum fuit traditum ruſticis, ciues quotquot vinctos haberent ſoluunt, duodecim illos atticulos centum & vnum annos inuiolatos ſeruarent. Hęc ad Neolithon acta, è nobilitate plurimos ad ſeſecum ruſticis confœderandum permouerunt, alij vi, cæteri minis compulſi, deinde ad Tubarim redeunt, Biſchoffsheim, Laudamque recipiunt, arcem Landenſtein deprædatam exuſſerunt. Hoc rerum ſtatu apud Heilbronnam ad mille ducentos cõuenere, qui Cheruſcos inuadentes breui ingentem multitudinem congregauerunt, cum qua peruagata magiſtri Teutonicorum ditione tandem apud Oringam
Necker-ſulm. cum Budaricis ruſticis ſe coniunxerunt, deinde Neckaream Sulmam petentes à ſuæ factionis oppidanis intromiſſi, ibiq; reperta ſumma annonæ copia aliquot dies morati ſunt. Ad primum à Sulma lapidem intra montium fauces oppidum erat Weinſperg Wirtenbergicæ ditionis, arce & mœnibus egregie munitum: ad hoc in præſidium oppidi miſſi erant ſeptuaginta equites nobiles & animis & genere, quorum

rum præfectus Comes Ludouicus de Helffenſtein. Verum ſeditioſi ciues clanculum cum ruſticis fœdere inito, vt ad ſeſe omnibus copijs venirent, perſuaſerunt. Hij nocte à Sulma mouentes circa nonam horam ante meridiem ipſo die Paſchæ diuiſo exercitu, altera arcem, altera parte oppidum oppugnare, magno clamore & ſtrepitu occœperunt, portaſque refringere. Ciues proditionem diſſimulantes, pro mœnibus ſtare, machinas horrendo ſonitu emittere, ita tamen ex compoſito directas, vt neminem læderent. Quam ob rem audaciores ruſtici facti, ſtatim oppido & arce potiuntur. Qua victoria non ſatiati, ſtudentes peſſimi & horendiſſimi exempli conuentioni quam inierant ſatisfacere, qua præſcriptum fuit, vt intra centum annos equitem nobilem, monachum aut otioſum (vt vocabant) viuere nullum ſinerent, ſeu vt amiſſos ſicuti ſtatim ſocios vlciſcerentur, ſeu vt nobilitati maiorem incuterent terrorem, prædictum Comitem & cæteros equites captos horrenda morte adfecerunt. Vnus forma & viribus præſtans, ſalutem quærens, in turrim cuiuſdam ædis ſacræ euaſerat, quem cōfoſſum gladijs in ſpectaculum ex alta turri per feneſtras deiecerunt. Nec ſat fuit deſæuiſſe in equites, quinetiam iuuenes & pueros eorum pari ſupplicio peremerunt: demptis duobus ſolis, qui fortuna præſeruati adhuc hodierno die ſacra deæ debent. Comitis vxor intra vlnas puerulum geſtans à nebulonum ſæuitia defendere nequijt quin fœde vulneraretur. Præterea quicquid erat nobili matronæ ſupellectilis, inter ſe partiti ſunt. Inſanientibus in Weinſperg ruſticis, Wilhelmus auenarius è Moſſpachij præſidio per Comitem de Helfenſtein ad Weinſperg vocatus, forte cum viginti equis ſe itineri accinxerat. Cumque in proximum oppido collem perueniſſet, iam oppugnari oppidum videt, & capti ſpectator fuit. Nec opus progreſſu exiſtimans, retro redire cœpit. Ecce autem obuiam veniunt ſexaginta ferme ruſtici armis & gladijs ſpectabiles, in quos impetum facit Auenarius. Illi non impigre ſeſe defendunt: Verum præualuit equitum robur. Ita vt omnes perierint ruſtici. Qua clade exercitus ad Weinſperg irritatus minatur ſeſe vel intra Palatinam arcem de Auenario pœnas ſumpturum.

Durch die Spieß gejagt.

W. vom Habern.

Egregio vt exiſtimant & pro decore ad Weinſperg perpetrato facinore, arcique & vrbi impoſito præſidio ad cœnobium Lichtenſtern, promouent, quod peruaſtatum & quicquid vini ebibere non potuerunt effuſum, comitibuſque de Lewenſtein ad conditiones pacis fœdiſſimas accipiendas coactis, deſerunt; & ad Sulmam rediere. Arcem Schewerburg concremarunt, timore à præſidio relictam. Deinde ad Heilpronnam ſe accingunt, cœnobium Carmelitarum egregie apud oppidum conſtructum funditus delent, oppidum ad deditionem ſollicitant. Licet autem Senatus ægre hæc ſcelera aſpiciebat, tamen factione ciuium in partes ruſticas declinatorum, coacti ſunt certum ruſticorum numerum intromittere, qui bona eccleſiarum & nobilium, quotquot in oppido erant, diriperent.

Heilbron.

Ab Heilbronna ruſtici Sulmam redeunt: vnde præſidio relicto ad Gonderſheimium, vbi regiam ſuam habebat Magiſter Teutonici ordinis, oppido & arce nobilem ad Neccarum poſitam promouent. Verum is eo tempore cum tota familia aduentum ruſticorum expectare non audens ſe contulerat Heidelbergam ad Palatinum. Aduenientes igitur ruſtici facile & arce & oppido potiuntur, arcem à fundo diruunt, in qua ad multos dies commeatus inuenere. Commorati aliquot ibi diebus, in Moguntinam ditionem per Budaricos ſaltus ſe recipiunt, ibi nouem inſignia oppida præter innumeros pagos ad eos deficiunt, cœnobium Amerbachiū depopulantur, Moguntini præſulis vicarium Wilhelmum Epiſcopum Argentinēſem in arce Epiſcopali in Aſchaffenburgo, oppugnant, iuuantibus oppidanis qui ſibi iā tum ſacerdotum ædes diuiſerant in eo oppido ad Mœnum: quumq; nec auxilij quidquam nec euadendi locum Epiſcopus aſpiceret, coactus fuit conditiones quas dare ruſtici voluerint, accipere.

Gondersheim.

Amerbach.

His peractis in Franciam Orientalem ad alterum qui ex Franconibus proruperat exercitum, & iam Herbipolim ad VIII. millia obſidebat, commigrant. In itinere Wildenburg & Limpach arces conflagrarunt: Comitem Georgium de Wertheim conditiones ab ſe accipere, & machinas dare coegerunt. Prædicta Frāconicæ gentis multitudo ortum habuit apud Tubarenſe Rottenburgum & ad Ro-

Geilſheim.
Reygelsburg.
Ochſenfurt.
Bercklingen.
Svvartzach.
Geroltzhofen.
Gibelſtat.

tingam conuenerunt, vnde cum ſignis tribus militatibus Butardum petebant, vt centum triginta equites quos ibi eſſe compererant, ſi poſſent interciperent. Sed certiores hij de conſilio facti ſeſe, qua facturi iter erant, in inſidias locant, & ex ꝓmiſſarijs rusticis multos adorti interemerũt. Aduentante autem multitudine retrocedunt Herbipolim, Rustici vero Bnthardum eo die perueniunt, quod copia omniũ rerum refertum deprædantur, & in arcem ignem immittunt. Deinceps apud Herbipolim haud procul ab vrbe caſtra locant: Geilshemium & Reygelsburgum arces concremant, vbi ad quatuor millia modiorum frumenti & olera ad eſum facientia inter ſeſe diuiſerunt. Ab hinc ad Ochſenfurt caſtra ponunt, vbi dies aliquot conſumpſerunt, quod illic vini magnam vim & frumenti inueniſſent. Deinde ad ædes Monachorum apud Bercklingam ſe proripiunt: vbi ſericeas Eccleſiatum magni precij veſtes, calices, & varia id genus ſacræ ædis ornamenta deprædantur. Inde Swartzachum, vaſtum & diues ſupra credulitatem monaſterium, deprædantur. Itidem & de Gerolshemo factum. Stolbergum arcem incendunt, item Bimbachiũ. Conſultantibus deinde quonam irent, vicit ſententia eorum qui Herbipolim oppugnandam cenſerent. In itinere Geroltzhofen concremant, deinde ne quid non tuti à tergo relinquerent, ſequentes arces repetunt, quas omnes deprædatas igne cõcremarũt, ſc. magnũ Lanheimum, Steffansberg, Sichershuſen, Michelfeld. Item cœnobium quoddam mulierũ, & alterum Carthuſienſium. Deinde ad Ochſenfurdiũ iter pedãt, vbi nauẽ varijs bonis refertã (erat Epiſcopi Bambergẽſis) diripiunt. Superueniunt ad duo alia millia rusticorum, quibus adſociatis ad oppugnandam arcem Herpibolenſem contendunt dimiſſa ſuorum parte ad Gibelſtat, Ingelſtat, & Grußfeldt arces concremandas. Interim arcem Herbipolenſem ſollicitant: cumque viderent fruſtra rem per Canonicos protrahi, tandem arcem oppugnare occœperunt: & primo die nouem homines machinis interemerunt. Pendente oppugnatione, ex omnibus tantus confluxit numerus, vt ad viginti hominum millia certo fuiſſe conſtet, ad hæc in oppidum ſunt admiſſi, habuerunt è nobilitate, duos Duces, Gotzen de Berlichingen, & Florianum Geyer.

Rotenburg.
Eidenheim.
Kiſſlavv.
Bruchſal.
Gotſavv.
Prurheim.
Hert.
Metersheim.

Intra feſta Paſchæ ſimiliter ruſticorum tumultus excitatus eſt in ditione Epiſcopi Spirenſis Georgij Comitis Palatini. Primo quidem non multos, verum ſtatim nequicquam per Epiſcopum ſedari poſſe tentatus in magnam excreuit multitudinem. Dimiſſis in proximos pagos literis huiuſmodi, *Conſtans & ſerium Reipubl. Ruſtica decretum, vt vos quamprimũ conueniatis, & nobis delectos è vobis centũ fratres armatos in defenſionem Euangelij & diuinæ iuſtitiæ mittatis Si vitam ſaluam vobis eſſe vultis.* Ita ingentem congregarunt multitudinem, non defuerat tñ Palatino prouidentia. Miſſo enim Auenario cum aliquot equitibus, experiri voluit an principijs obſtare poſſet. Verum prope pagum Malſch quendam obſidebant montem, in quo ab equitibus facile tuti erant. Epiſcopus Spirenſis regia deſerta ad fratrem Heidelbergam ſe contulit, nec mora, Rottenburg, Vdenhemium, Kiſſelauum, Pruxellas, & oppida & arces ſtatim ſuæ poteſtatis faciunt. Per idem fere tempus in Marchionatu Badenſi ad tria Ruſticorum millia rebellarunt, Durlaciumque oppidum ingreſſi pręfectum Vrbis in vincula conijciunt, cœnobium Gotzaw depopulati ſunt. Licet autem cõpulſi à Marchione primo impetu fuiſſent arma deponere, nihilominus adhuc æſtuabant animis ita vt facile reſumſerint arma, & ſe Brurhenijs coniunxerint, qui explicatis ſignis terras Marchionis ingreſſi multa cœnobia peruaſtarunt, præſertim Dominorum Dominarumve Albam, in Hercinia Sylua, & Marchionem adegerunt, vt maius euitaret periculum, quas voluerunt conditiones, acceptare. Redeunt pace data Marchioni in Pturhenum, vnde ſeptem ſigna dimittunt ad obſidẽdam vrbem Spirenſem, ni ſe intromitterent. Quod equidem Spirenſium Pręſul Epiſcopus periculum cernens, impetrauit vt ſub publica fide ad ſe eum venire ſinerent: vt venit, conditionibus datis acceptiſque haud memorabilibus arma deponunt, & ad ſuos quiſque redijt. Panes, vinum, & carnes in aliquot dies Spirenſis Clerus dedit, cœnobium tamen prius Herdam & Mechtershemium depopulati ſunt. Nihilominus regimen apud Bruxellas conſtituitur, ad quod ſi quando opus foret, intra duos dies ad quinq; hominum millia cogere poſſet.

Remanſerant in Bretheimio ſub publica Principis mei fide immenſæ ciuitatum Imperialium merces, quæ ꝓpter morus Ruſticos in Sueuia non auſæ ſunt vltra progredi, has maxime ſollicitabant ruſtici, cumq; nihil vſque tutũ foret nec conueniebanr inter ſe ſatis ciues, Palatinus ad quingentos pedites in præſidium mittebar, qui cum in Prurhenio eſſent, à fidefragis ruſticis nihil tale timentes circumueniunrur, nec fide data iuratæque pacis conditione præualuerunt, quin pedites omnes fide præſtita coegerint Heidelbergam redire, rati (vt credo) ſe tandem Bretheimio potituros. Ad octauam Paſchæ nouus rurſum fuit rumultus in Zabergoia (Zabergou.) qui aucti ruſticis hæc loca incolentibus arcem alteram Magiſtri ordinis Teutonicorum Stockberg, haud procul à Brackena, in monte Heuchelberg, omni annonæ genere abundantem deprędantur & exurunt, deinde cœnobiolum Derdingam, & (Derdingen.) randem ad Maulbronnam perueniunr, vbi aliquot dies commorati ſunt donec victualia ſuperfuerunt: Abeſt autem Maulbrõna ab Oppido Brethaim milliari. Quare ſæpiuſcule non ceſſabant Bretthemiorum ſollicitare deditionem. Cum nequicq̃ res procederet & iam deficerent alimenta, corripiunt ſeſe ad exercitum, qui ex Ruſticis nigræ ſyluæ confluxerat: cum quibus paucis diebus omnes arces & oppida Sueuiæ, (Tubinga, & Vrachio, Abſpurgoque arce exceptis) in ſuas deſcendere coegerunt, Monaſteria & nobiliorum domus concremarunt, fœdeque deſolati ſunr.

Interim libet hic aſcribere qua aſtutia Piurhenii Bretthemium pertentarint, tantus inuaſerat eos poriundi merces inſania. Id equidem breuius fecero, ſi epiſtolam ipſam quam Bretthemium miſerunt, inſeruero, quæ huiuſmodi fuit.

Accepimus fratres & amici chariſſimi, non incerta fama, ingentem aduenire exercitum, qui propter merces illas quæ penes vos ſunt, oppidum veſtrum oppugnatum veniunt. Cum vero vobis ſimus vicini, fraternam decet vos nobis oſtendere dilectionem. Proinde vos rogamus, ſi contigerit quid deterius quamprimum nos aduocetis: Laturi autem tantis & animis & viribus ſuppetias vobis ſumus, vt inuitis hoſtibus ipſi inter nos potius huiuſmodi bona diuidamus. Hæc erant, quæ fraterna dilectio vos ignorare nolebat Valete. Sed neq; hæc nobilium ciuium animos frangere potuerunt, quin fidem illæſam & oppidum Principi ſuo ſeruarent.

Cum nuſquam quieſcente Sathana fama rerum cis Rhenum geſtarum ab Ruſticis Elſatiam peruaſiſſet; & hic ruſtica gens auram celebratæ libertatis hauſit, nec mora, ingens confluit porcorum grex, & ad deprædanda deuaſtandaque vbiq; monaſteria veluti tempeſtas quædam corripitur: Altorff, Neuuenburg, Sanctam Walburgim in Sylua Hagenoia, & pleraque alia cœnobia depopulantur. Res erat grara & plauſibilis, quod in ſumma omnium rerum volutarentur copia & alienas impune opes degluberent, nec opus erat abſcedentibus conuenire ad cretam hoſpitem, præſentia ſolum intuebantur, ignari futuri. Vt autem multas nobilium ædes deuaſtaſſent, ad triginta millia ante Zabernam Elſatiæ, vbi Regiam ſuam Epiſco- (Elſas Zabern.) pus Argentinenſis habere ſolet, caſtra poſuerunr, & in oppidum nulla vi admittuntur.

Hoc rerum ſtatu Dux Lotharingiæ Anthonius vt ſuos iamiam vacillantes ſubditos, quinimo ad Saram fluuiũ motos, in fide contineret, à Sicambro Duce dimiſſa quinq; peditum millia conducit: adhæc ad mille quingentos equites præter ſuæ terræ auxilia cogit, ad Zabernamque properat, in oppido concludit Ruſticos & obſidet, deinde Mercurii poſt Cantate oppido potitur, & ad viginti millia cædit, oppidum militi datum, fœminæ pulchriores abductæ. Aberanr haud procul ab oppido ad ſex Ruſticorum millia, qui ſuppetias ſociis ferre volebant, iis miles Lotharingus occurrit, & vix cuiquam vitam relictam perhibent.

Alterum his temporibus quoque tumultum excitauit intra Vaſcouios montes eiuis Weiſſenburgenſis, nomine Bacchus: qui intra terras illius Ducis Ludouici, quicquid erat Eccleſiaſtici iuris, deuaſtarunt, nomenque à vicino loco Cleburgum (Cleburg.) aſſumpſerunt, primo Diui Pauli cœnobium in Weiſſenburg deprædati ad arcem diui haud procul ab oppido Remigii conuolant. Habebat aliquantulum præ- (Remigsberg.) ſidii ab Abbate relictum, qui ad aliquot dies obſidionẽ pertulit, verum cum nec ſpes

Rodern.

ſubſidii erat, & oppidum Weiſſenburg machinas admouiſſet, coacti ſunt facere deditionem, arx deprædata igne cælum abiit, ad ſellas dehinc rapiuntur, arcemque Roderam incendunt, vbi alter ſe coniunxit exercitus Kolbenhauff dictus: quo freto ad Zabetniam ad alterum exercitum contendunt. Vt autem Ducem Lotharingiæ audiunt peruenisſe, retro pedem ferunt, & generoſi decidunt animi: multi domum rediere.

A pugna Zabetnenſi Dux Lotharingiæ ſanguinolentum adhuc & cæde tepentem militem in ſuperiorem Elſatiam duxit, vbi quoque exercitum ruſticorum ad decem millia cæcidit. Inde domum rediit, militesque dimiſit.

Zufferſtal. Trifels. Neukaſtel. Herd. Bleiſuueiler. Geiluueiler. Helsbruck.

Adhuc intactus manebat hac lue Palatinatus, verum vt domus cuius parietes ardent, interiora diu illæſa conſeruare nequit, ita & hic paulatim intra Palatinæ gentis viſcera ſerpere cœpit, & primo quidem in Sibeldingenſi valle tumultus exortus cœnobium Vſſerſthal deprædatus eſt, arces Trifels & Neukaſtel ceperunt, cœnobium Herd, Pleiſuueiler, Geiluueiler prædæ fuerunt, quin etiam Helsbruck, arcem nobilem Comitum de Leuuenſtein, Scharffeneck, item Bechingen, item Madeburg, epiſcopi Spirenſis, item Berg Zabern, Schlosramberg, Meiſtersheim, Odesheim, Eſſingen, Kituueiler, Iockenheim, Hagenbug, Grobsberg, Keſtenburg, Wingerthen, Wolfsberg, Deitesheim, Fridelsheim, Grunauu, Kuppersberg, Heimbach, deinde Wintzingen.

Neuſtat.

Deinde Neapolitanos ciues minis deterruere, ita vt oppidum illud nobile & munitiſſimum nulla vi perpeſſa nebulonibus tradiderint. Cuius rei fama cum ad vicina perueniſſet, ſtatim putare actum de Palatinatu, & vndique coitiones fieri cœptæ. Præſertim in Bockenheim, ad trecentos conuenere, qui mox ex Petra ſana aucti vicinos cogunt in ſua ſcelera pagos & Hochemiū Liebenauuque cœnobium prope Vangiones, deinde Nouas ædes depopulantur, Hermesheim Dalburgiæ ditionis capiunt, vbi & tormenta bellica & homines conſecuti ſunt, deinde in pago Oſthofen ædes canonicorum deprædati tandem ad pagum Bechtheim ad aliquot dies moram fecere, à Bechtheim ad Weſthofen. Interea Auenarius cum trecentis equitibus & quingentis peditibus ad ea loca per Palatinum miſſus, vt ruentes contineret in fide, cæteros ab huiuſmodi ſeditionibus abſterreret. Vt autem aduertit, in Weſthofen eſſe ruſticos, promouet illuc. Ruſtici ad ordines conueniunt, & vinetum quoddam capiunt, vbi ſine magno equitum incommodo lædi non facile poterant, tormenta in eos diriguntur, erant autem iam ad tria millia, ſuperueniens autem nox vetuit quidquam vlterius experiri, conabantur autem elabi nonnulli è quibus ad ſexaginta cæſi ſunt, nocte intempeſta veriti ne ardor Auenárii mane rediret clanculum diſcedunt, & ad Wachenheim alterum Palatini oppidum ſe conferunt, vbi intromiſſi quoq; vt inde ad exercitum Neapolitanum ſe coniungerent in itinere cœnobium Limpurg ſunt deprædati.

Hocheim. Liebenauu. Neuhauſen.

VVachenheim.

Interea Optimus Palatinus omnia prius adhibens medicamina, quam ad effundendum ſanguinem Chriſtianum properaret, ſeu vt etiam vires nondum ſatis robuſtas colligeret, petiit colloquium. Illi ſuo principi negant cum pluribus quam triginta equis ſe eum auditurum. Paret bonus Princeps, eo enim res deuenerat, & ſub publica eorum fide, qui nihil minus quam Fidem ſeruare vouerant, ad eos venit. Illi in conſpectum explicatis ſignis totis copiis ſeſe oſtentant, tandem poſt multa vltro citroque dicta conuenit, & recipiunt vterque exercitus ſe quam primum ab armis diſceſſurũ, arces, oppida & res redderent, nequid in poſterum tale conarentur, octo erant ruſticorum millia, confert ſe ad neapolim Princeps, vbi ad ſe rediere Duces ruſticorum. quod inter alia conuenerat de Comitiis Heidelbergæ celebrandis, illique diem dicendam cenſebant, iuſſit apud ſedecumbere Princeps, & Pentecoſten diem dicunt.

Extinctus videbatur, cum circa dominicam Iubilate ſacerdos nebulo apud oppidum Eppingam in Cheruſcis (parent illi Palatino) Antonius Eyſenhut, adſociatis ſeditioſis quibuſdam & nihili hominibus nouum excitauit tumultum dimiſſis venenatiſſimis plusquam antea literis huiuſmodi textus.

Patien-

Patientiam & humilem Domini noſtri Ieſu Chriſti conſtantiam in omnibus veſtris neceſſitatibus vobis fratres in Chriſto optamus. Notum vobis eſt, quod ſub Principibus noſtris & eorum præfectis, monachis item & ſacerdotibus perpeſſi ſumus iugum. Tandem Dei gratia reuelata eſt iam eorum iniquitas, ideo moneo vos ſerio, vt cum omnibus confratribus veſtris compareatis ſine mora ad oppidum Gochtsheim & cum vno curru, vt Euangelium & iuſtitia progreſſus habeant. Quod ſi dicto minus audientes fueritis, certo ſciatis me cum fratribus ad vos venturum. Ita paucis diebus ad mille ducentos coaceruauit, indito ſuo exercitui nomine *hellenhauff*, quem explicatis ſignis ad Eppingam ducit, vbi *Eppingen.* ſine mora intromiſſus, item Heidelsheim pari modo, item Hilsbach, item Sun- *Hilſpach.* *Heidelsheim.* tzen, vbi aliquot dies commorati ſunt, quod commeatus apud ſacerdotes *Suntzheim.* inueniſſent, nec tamen abſtinuerunt, quin proximam arcem Steinsberg concremarint, vt quam altum occupat ea arx montem, & omnibus Cheruſcis conſpicua eſt, ignis animos ruſticis faceret. Huic quoque malo vt mederetur Palatinus, ab Euſenhut impetrat, vt ſub publica fide oratores ad ſe ire ſinerent. Oratores fuerunt Comes de Anaxone in Wiſsbaden, quibus nulla fides ſeruata. *Naſſaun.* Sed diu illuſi diem & noctem extremam eſſe horam putarunt, tandem conuenit vt exercitus dimitteretur.

Dum hæc geruntur, redduntur Principi literæ quibus non parum lætatus eſt, quod adhuc aliquid virtutis in ſubditis ſuis eſſe acceperit. Ad Cæſaream Luthecam tumultuabant ad mille homines, Otterburgumque & Visbachium vetera cœ- *Otterburg.* nobia corruperunt, cumq; vicini quidam pagi ſe his malis innodari non pateren- *Viſchbach.* tur, minitabantur illi, contra boni viri ad quingentos conuenere, & in perfidos monent eoſque audacter alloquuntur, & niſi ſe dedant cædes minantur. Illi territi octingenti ſe captos tradunt, arma dant, & res reſtituunt, prædam bonis illis viris & alia pleraque egregii facinoris decora largitus eſt Princeps. Inicii fœdera ſeruare Ruſtici, quod cum Principe Palatino fecerant, non depoſitis armis duas arces deprædati ſunt, Wolffsberg & Winzingen. Item Ruprechtsberg, Diedes- *VVolfsberg.* *VVinzingen.* heim, arcem & oppidum deprædati ſunt. Landauum ſollicitant, neque tamen *Ruprechtsberg.* profecere. *Dideshaim.*

Apud Dirmſteimum vir nobilis erat Aſinus à Vitta, qui ſibi peſſimos quoſq; *Dirmſtein.* aſſocians, nouum in Palatinatu excitauit tumultum, cœnobiumque Francken- *Frankental.* thal deprædatus eſt. Aduertens itaque Palatinus nihil fidei, nihil tuti in ruſticis, acrioraque adhibenda medicamina, quoniam hæc mitiora nihil proficiebant, conſcripſit è ſua nobilitate mille equites peditumque tria millia conduxit, cui quoque ex fœdere Treuir epiſcopus cum delecta trecentorum equitum & peditum mille quingẽtorum manu ſubſidio venit. Miſit etiam equites Landgrauius qui cum exercitu venturus erat, ni & hanc Germaniæ partem hoc imbibiſſet aconitum, cuius ſeditionis origo fuit in Hirsfeld ab Abbatis eius loci ſubditis. Deinde circa Fuldam *Hirsfeld.* oppidum alius emerſit tumultus, congregatis ad ſeptem millia ruſticis, qui Heſſia- *Fulda.* nos captis aliquot oppidis & cœnobiis deprædatis ſollicitabant. quare cum copiis promouendum fuit Landgrauio, & ad Hirsfeld properat, cumq; in conſpectum veniſſet, præmiſit aliquot equites, qui ruſticis dicerent & aperirent ſui Principis indignationem. Illi in oppido Hirsfeld non deterriti ſeſe continebant, & ſtaturos pro mœnibus videbantur, verum tandem arma tradidere, & Principi in quaſcunq; velit conditiones ad quatuor mille venere. Adhuc reſtabant tres ruſticorum greges ad quatuor millia prope oppidum Smalkalden, quinq; millia, apud Fuldam vero ad ſeptem millia. Mouet igitur ad Fuldam Landgrauius: ruſtici ex oppido ſe prorpiũt, & ſpem pugnæ ſimulant in quos emiſſi equites ſtatim fugã fecere. Tormẽta deinde in oppidum torquentur & oppido ſcalæ admotæ, territi ciues ſupplices ad genua Landgrauii cecidere, veniam implorantes, & ciuitatem dedidere, vbi aliquandiu commoratus Landgrauius, interim tota Thuringia tumultuabat, monaſteria, arces, oppida a ruſticis deprædabantur, nobilitas vndique perſequebatur & ſedibus pellebatur. Habet Landgrauius in Thuringia oppidũ nomine Eſchuuege, in quod *Eſchuuege.* centum equites in præſidium miſerat quod ſollicitabant ruſtici, timendum erat ne obſiderentur, quare Landgrauius auctis copiis Thuringiam contendit, cum autem

ad

Eyſenach. ad Eyſenacum perueniſſet, occurrunt illi eum copiis Duces Saxoniæ, & Henricus Brunſuicenſis Dux: qui coniunctis viribus ad Franckenhauſen caſtra locant, in quo oppido ingens ruſticorum multitudo erat, qui ſtatim ex oppido in editum haud procul montem confluxere, eo animo vt monte adiuti confligerent. Verum vt vidêre Principum copias ad ſe tendentes, ad principes ſcripſerunt, ſe Chriſtum profiteri, quod ſi Chriſtiani eſſent Principes & ſe ſuis cœptis accommodare velint, nolit gens ruſtica in eos quicquam vi agere. Ad hæc Principes poſt exprobrata eorum ſcelera reſpondent, ſi Thomam Muntzerum ſeditionis authorẽ & eius aſſeclas ad pœnam darent, reliqui in arbitrium vltionis viui acciperẽtur, cumq́; protraherentur diutius ruſticorum reſponſa, admouent Principes machinas, & copias ſub montem deducunt, remq́; ſerio aggrediuntur: illi quamprimum fugæ conſulunt, fugientes paſſim cæſi ſunt, deinde oppidum corona cingunt, & vi expugnant, quicquid virorum inuentũ, trucidatur, oppidum miles diripuit, deinde ad Mulhauſen quod oppidum authores in Thuringia ſeditionis dederat, omnem belli molem conuertunt, oppidum ſumma vi expugnant, & de ſeditionis authoribus ſupplicium ſumunt, deinde pacata regione ſuas reducunt quiſq́; copias.

Dum hæc gerũtur, in Noricis Dux Fridericus Palatini frater, etſi à ſuis mirum in modum diligeretur, non quietiores habuit ſubditos, propter exortos in epiſcopatu Eyſtetenſi motus, ſollicitatamque plebem ſuam. Ille autem cernens in celeritate plurimum eſſe momenti, ex tempore quotquot potuit conſcripſit equites & peditum nonnullas cohortes, quibus confideret, & tormenta campeſtria ducenda committeret, & in ruſticos qui magno numero in eodem Epiſcopatu congregari referebantur, mouit, caſtraq́; ex compoſito latiora, non procul ab ipſis ruſticorum

Freyſtat. caſtris vſq́; oppidum Freiſtat metatus, in ſequentem diem confligere ſtatuit. Sed quia animaduertebat è ſuis nonnullos conflictum propter paucitatem ſuorum & ingentes ruſticorum copias diſſuadentes, tum etiam quia natura mitis & clementiſſimus Princeps, omnia prius ſibi tentanda, quam ſanguinem effundere, ſibi propoſuit. Quare ad Ruſticos miſit qui dicerent, *ſe iam eo animo & viribus adeſſe, vt ex eis viuum nullum euadere ſineret, niſi protinus ab armis diſcederent, & quiſq́; ad ſua munia rediret. Quod ſi facerent, ſe ſua humanitate eis parciturum.* Illi vt hæc audiuerunt, colloquium petunt, & ad ipſum legatos mittunt qui quidem ruſticos paratos ad obediendum & ab armis diſcedendum renunciant, ea tamen conditione, ne quod egiſſent, cuiquam fraudi foret, neue à ſuis dominis ad pœnam vocarẽtur. Reſpondit Fridericus, *ſe alterius factum promittere nolle, hoc tamen ſancte polliceri, ſe omnem operam daturum, vt in gratiam recipiantur, & pro illis vt offenſa omnis cõdonaretur, interceſſurum.* Ad hæc reſpondit legatio, Non audere ſe hæc ad ſuos referre, quos pertinaciſſimos eſſe cognoſcerẽt, & nequaquam arma dimiſſuros, niſi de poſtulatis ſecuri redderentur. Ad quæ Fridericus: *Abite igitur, & illis renunciate, craſtinum diem de hac controuerſia iudicaturum*, atq́; ita diſceſſerunt. Spe igitur fruſtratus, Fridericus, decertare & de fortuna periclitari conſtituit. Dehortantibus (vt dixi) pleriſque ob paucitatem ſuorum aduerſus tam ingentem multitudinem, quæ ferebantur ad octo millia, quum ipſe ſupra ducentos & quinquaginta equites, & paucos pedites in ſuo exercitu (ſi exercitus dici meretur qui vix cohortem explebat) non haberet. Hos iubet ſecunda noctis vigilia paratos adeſſe, vt ante diei crepuſculum hoſtes ex improuiſo adoriretur. Interim dimittit nonnullos, qui quid agerent ruſtici, diligenter explorarent, quorum vnus ſtatim à media nocte rediit, qui Fridericum (vt decet bonum Imperatorem ſeu Ducem) non dormientem, vt cæteri, ſed animo volutantẽ, quomodo ſine ſuorum ſanguine & incommodo hoſtes adoriretur & profligaret, inuenit, & infit: *Illuſtriſſime Princeps, adſum bonus angelus. Annuncio enim tibi, omnes ruſticos deſertis caſtris & impedimentis relictis, diſperſos & fugientes abiiſſe*, incredulus adhuc Princeps & irato animo, ô, inquit, *proditor mentiris, ſed nõ me decipies, prius enim de te extremum ſumam ſupplicium.* Ad hæc ille, omnino inquit, vt volueris: modo ſcias me nihil eſſe mentitum, qui quæ dixi, hiſce meis oculis viderim. Lætus reſponſo Princeps diligentius de omnibus interrogat, quæ poſtquam veriſimilia intelligit, vt superuenientibus aliis eadem renunciantibus hominem collaudat, & Euangelium daturum ſe ſpondet, moxque

ſuos

ſuos omnes excitari iubet, remq; omnem detegit, qui iam poſito metu audaciores facti perſequendos fugientes ſuadent correptisq; armis & inſcenſis equis ingrediuntur iter, vt vero iuxta arcem Meſſingen quam occupauerant Ruſtici, peruenerunt, inueniunt, vt renunciauerant exploratores, Ruſticos omnes diſperſos, & ad ſua quemq; rediiſſe armaq; depoſuiſſe. Pergit nihilominus Princeps ad oppida recipienda, quæ à fide Epiſcopi deſecerãt, quæ ſine mora ſeſe dediderunt, delictorum veniam deprecantes, verum nullam pollicitus Princeps, tantum interceſſorem ſe futurum clementem reſpondit, omniaq; Epiſcopo reſtituit, cohortantibus pleriſq; vt ſaltem vicina Nouoforo duo oppida Berchingam & Berngrieſam retineret. Atque ita repreſſi & ſedati ſunt in Norico motus.

Meſsingen.

Neumarck.
Berchingen.
Berngries.

DE FRANCISCI A SICKINGEN EQ. rebus geſtis, ſeu potius auſis, & calamitoſo obitu

Hiſtoriola ipſo tempore exarata ab

HVBERTO THOMA LEODIO ILL. *Princ. Ludouici Palatini Electoris Conſiliario & Secretario.*

Sickingen arx.

SECKINGENSIS familia ab arce eius nominis in Cheruſcis nomen ſortita, non tam ante viginti annos apud ſuos nobilis quam illã Franciſcus à Sickingen, is de quo ſcripturi ſum⁹, toti pene Europæ celebrẽ ac formidabilem reddidit. Huic pater Suuickerus fuit: qui proſpera in bello, quod aduerſus Agrippinenſes geſſit conniuẽtibus Principibus, fortuna vſus, acceptas à parentib⁹ opes Franciſco filio adeo auctas reliquit, vt is mortuo Suickero patre arcem ignobilẽ Eberbergũ tantis munitionibus circũſepſerit, vt ne omnibus quidem Romani Imperii viribus expugnari poſſe diu vulgatũ ſit. In rupe ſatis euexa & vndiq; prupta, prætẽr ad eam partem qua Cauro perflatur, conſita eſt. Subiacet oppidulum verſus Septemtrionẽ, qua parte Naua fluuius in Alzentiã, qui à meridie arcẽ ſubluit, immergitur, camp⁹ circũiacet, & Cerere & Baccho ſupra modũ ferulis: ad meridiẽ vltra Alzentiã arx altera, vnde Comites Rheni cognomina habẽt, excelſo mõte dependet, ſubſunt argenti fodinæ, è quibus non parũ emolumenti ſingulis annis ſuſcipiebat. Arcis poſtmodũ Nauſtalli partim pecunia partim minis, in poſſeſſionẽ venit, quæ eſt in Vaſcouiæ mõtibus, fortitudine Eberburgo neutiq̃ diſpar. Acceſſit poſtea illi quoq; expulſis viris dominis, altus mõs, arx itẽ in Vaſcouia tanta altitudine excellẽs, vt nubes cõtingere cacumine crederes. His omnib. fretus Seckingẽſis, ne patri bellicoſo degener filii⁹ videretur, Vangionibus quorum caput eſt Wormatia, bellũ intulit, q in tertiũ annũ vſq; pduxit. Cauſas huius belli referre ſuperſedeo, quod & à Franciſco & à Vangionibus diuerſæ tradantur. Cæterũ tantum hoc bello pfecit, direpta naue, & captis ex primoribus vrbis aliquot, vt auſus ſit magna equitũ manu ante vrbẽ caſtra ponere, & per dies nõnullos ſpeciẽ obſidionis facere, vt ſi poſſet factioſos ciues (quorũ quamplurimos partes ſuas fouere ſciebat) vel ad deditionẽ, vel ſaltem ad aliquas conditiones pacis accipiendas compelleret, parũq; abfuit, quin voti cõpos fieret. Quum.n. videret pauper plebecula vites ſuas excindi, ſegetes cõburi, cõculcatiq; pede, deditionẽ certe meditabatur. Inſtigabat ad id tacite Clerus, cui perpetuũ eſt in hac vrbe cum ciuib. & ppemodũ innatũ odiũ, & illud quidẽ adeo acerbũ vt cuperet maximo ſuo malo ciuitatẽ perditum iri. Sed Comes de Hagis, qui tũ conſiſtorio Imperialis Cameræ pſidebat, & prudens Senat⁹ plebem ad concionem vocant, malaq; & pericula pditionis demonſtrant; rogant vt præſtiti iuramenti memores vrbem Cæſari & Romano Imperio ſibiq; adſeruent, neue tradendo vrbẽ viro imbelli, quã maiores ſui vel educto exercitu ab armis Iulii Cæſaris tamdiu tutati ſunt, indelebili ignominia ſeſe conſpurcarent. His & ſimilibus verbis à ſeditiõne animi plebeculæ reuocati, ſe nulla in re defuturos Senatui pollicentur, iuramentoq; adfirmant, p mœnibus ſeſe vitam poſituros. Quare animaduerſa Franciſcus obſidionem ſoluit, bellumq; crebris vt cœperat incurſionibus continuat, & cum (vt opinor) vires ad perſeuerandum non ſatis ſuppeterent, maximas imperialium ciuitatum merces, quæ per id tempus ad emporium nobile Germaniæ Franckofurdiã deuehebantur, in prædam cepit. Hac de re permotus Cæſar Maximilianus, Imperium in arma vocat, & maiores quam aduerſus nobilem conueniebat vires coaceruat, equites Burgundos in vrbem Wormatiam præmittit: qui in ditionẽ Palatini Comitis, eo quod Franciſco per omnia fauiſſe crederetur, prædas agerẽt. Sed quam pronus in iram Cæſar, tam facile blandis verbis ſeſe ſtatim emolliri patiebatur. Quibus egregie doctus Franciſcus, non ſolum à Cæſare rebus nequaquam redditis pacẽ impetrauit, ſed & ſtipẽdia inſuper addita ſunt, vt ſe à Gallo, à quo

Eberburg.

Reingrauen.

VVaſgauu.

à quo regie donatus nuper erat, prorſus abdicaret. Sed & Vangionibus bellum re- … quibus Cæſar vt facilius condeſcenderent, quadraginta millia aureorum ſe d… pollicetu . Non parum elatus his rebus Franciſcus, coacto exercitu Lotharingiam ex improuiſo ingreditur, caſtella aliquot expugnat, regionem longe la- … depopulatur. Re inopinata territus Dux Antoni⁹ incópoſitam plebē vtcunq; … it, cogit, ſed fama (vt eſt plerumq; maior vero) diuulgauerat, tantam eſſe in exercitu Franciſci & equitum & peditū multitudinē, vt breui & prius quam vllæ poſſent Duci aduenire ſuppetiæ, Lotharingia tota debellata crederetur. Fidem faciebat, quod non ſine maximis viribus Franciſcum tantum facinus in tam potentem Principem, ad hæc Gallico fretum fœdere nequaquam aggredi auſum quiſq; ſecum reputaret, accedebat Duci miſeratio quædam erga ſubditam gentē, cui certo … bat vix prius ſubueniri poſſe, quā tota in prædā veniſſet. Quare meli⁹ ratus, parua iactura magnum vitare incommodū, cum Franciſco paciſcitur, vt accepta pecunia expugnatas arces redderet, tricentisq; aureis in ſingulos annos ex ædibus ſuis ſuam opē contra quēcunq; Duci præſtaret. Dici equidē vix poſſe credo, quantū famæ & honoris hæc expeditio Frāciſco peperit. nobilitas germana illū ad ſydera extollere, d… cere dignū Imperio, hortari ad maiora, fortunā ſumma polliceri, modo pergeret, a… erecte. Nec fruſtra. vt.n. erat animo maximo, poſtmodū Mediomatricibus, quorū c… put eſt nobilis ciuitas Metis, bellū exorditur, pagis nonnullis exuſtis ante vrbem *Mett.* caſtra ponit. Verū Mediomatrices, exēplo Lotharingi, triginta millib. aureorū, & … ti vn… us menſis ſtipendio dato, pacē redemerunt. Nec mora, quin eundē exer- … m in … prouinciæ præſidem, quem Landgrauium Haſſiæ vocamus ducit, erat is ea te… p… ſtate iunior, quā vt recte bello rebus ſuis conſulere per ſeſe poſſet, tumultuoſa … tas, vt tempus patiebatur, in oppidulum non admodum procul à Francofur- … cepit, in quo velut i aues in cauea à Franciſco, ne aliquo modo inde redire p… ent, vndiq; oppugnantur: atq; adeo acriter, vt niſi omnes ſeſe captos velint, triginta … ſex aureorum millibus coacti ſunt pacem redimere.

Hactenus Franciſci ab Sickingen res proſpere feliciterq; geſtas compendio perſtrinximus. In quibus perpetrandis tanto fortunæ beneficio vſus eſt, vt non mo… eos q… os bello perculſus eſt, non male adfectos ſibi non reddiderit; verum excepto Landgrauio ſibi poſtmodū fauentes applaudentesq; habuerit, eoq; faſtigii per- … nit, vt ille optime de rebus ſuis conſultum crederet cui Franciſcus bene volebat, Germaniæ Principes beneficiis ſibi illū demereri ſtudere, ſtipendia dare, nihilq; nō facere quo illū quiſq; in ſua vota pertraheret. Draconis rupes, Lutzelburgum, Danū, *Drachenfels* Frigida rupes, & pleræq; aliæ in Vaſconia pluribus addictæ dominis arces, illum in *Lutzelburg.* cōmunicatē admiſere. Quid plura? huic vni fortuna ſeſe tota effundebat; qua ſi *Daun* … modo vti nouiſſet, vix ſcio an habuiſſet Germania de nobilitate, qui cum Fran- *Kallenfels.* ciſco noſtro aut opib. aut honoribus, ſed nec fauore veniret comparandus, nedum p… ferendus. Sed huiuſmodi ſunt hominum ingenia, vt tum demum nunquam quieta, nunquā tranquilla eſſe queant, quum id tandem tot votis ſumus adepti, quo maxime otium tranquillitas vitaq; beata (ſi qua in hoc ſeculo eſſe poſſit) cōſtituitur, denique opum & gloriæ cupiditas adeo in cordibus humanis dulce venenum eſt, vt illo deguſtato nuquam quis deinde exatiari valeat; quin quo plus eſt epotum, plus ſemper ſititur, vt de aquis inquit Pelignus vates. Quo morbo Seckingenſis eques maxime ſemper laborauit, & licet iam in ſenectam vergeret, & podagra adeo diuexaretur, vt non iam equo inſideret, ſed Lectica deueheretur, nōn tamen potuit cohibere ferocem ſpiritum vt eo bello abſtineret, quod quidem ſupremum gloriæ, ſed extremum, vitæ opumque omnium amiſſionem liberorumq; exilium Franciſco peperit, vt ilatius Diis fauentibus iam proſequar.

Franciſcus Seckingenſis re proſpere vbiq; geſta fertur Deo opt. max. imprimis, deinde poſt Deum Illuſtriſſ. Principi Ludouico Comiti Palatino Sacri Rom. Imperii Archidapifero & Principi Electori, acceptum agnoſcere quicquid fortunę pr… peritate, nec immerito quidem, optimus enim Princeps quod adfectus à Vangionibus iniuria, & à Landgrauio pater eius Philippus bello laceſſitus fuerat, facile paſſus eſt nobilitatem Palatinam per omnia illi præſto eſſe, qua ſine nihil horum

Y quæ

quę geſſit, Franciſcus perficere poterat nec famam vt plus terroris diluere curauit, quæ vbiq; diuulgauerat Franciſcum cūcta ex eius ſentētia & auctoritate gerere. Sed clementiſſimi Principis beneficiū in non ſatis gratum hominem collatum euentus docuit. Quippe cū nobilitas Landgrauiana nō ꝓmiſſis in Datmſtat ſatisfaceret, nec cōuentiones ibidē initas fidei immemor ꝑſtitæ ſeruaret, quapropter vt ꝑfidos vbiq; ꝓclamatet, illi viciſſim conuitiis & famoſis libellis eū dilaceratēt, bello ſe vindicare arderet. Sed deterrebant partim fœdus ꝙ cum Sueuis & Palatino ferierat, partim locorum diſtantia & iniquitas. Multa igitur verſanti animo nō opportuniorē viam

Treuiri. reperit; q̄ per Treuiros, quorumq; Præſul vt tutius ſuas defendere tertas poſſit, eodem Landgrauio & Palatino cōfœderatus erat. Hunc omnino debellare quacunq; data occaſione Franciſc⁹ ſtatuit, nec id operoſum fore multæ cauſæ dictitabār, ſciebat ciuitatē Treuerim ſummū iamdudū odium in clerū concepiſſe, ad hæc renaſcētis Euangelii libertas vniuerſam Germaniā adeo in viros Eccleſiaſticos concitauerat, vt paſſim ludibrio haberentur, & acceptiſſimū Deo ſacrificium ſeſe præſtitiſſe credebat, qui ſummo opprobrio fœdaq; ignominia illos adfeciſſet. Cuius Franciſcus vbique ſe adſertorem defenſoremque data opera iactitabat. Exiſtimabat etiam confœderatos Principes pro more ſerius Treuiro auxilia miſſuros, priusq; ad deditionem Treuirim vrbem venturam, quam vllum aduenire poſſet præſidium: qua dedita facile cætera expugnari poſſe videbantur, atque inde breuiſſima in Heſſiam via pateret. Tentauit igitur ſæpius cauſis diſquiſitis Treuirum; ſed cum illæ non ſatis idoneæ aut iuſtæ viderentur, nec diutius quod concepetat animo differendum putaret, Treuiro in hæc verba bellum indixit.

EX his ſatis patere* exiſtimo belli Treuir.* & originē & cauſas. V*erum haud ſcio an ſatis veritati reſpondeant, quæ de duob. captiuis Franciſcus ſcribit, illi .n. adſeuerant ſe vi ad rogandum Franciſcū cōpulſos, vt ꝓ ſe fidem faceret; Quod vero Cęſarē inſerit, puto magis ad terrorē factum quam vt verum adfirmē, licet ſatis credibile ſit præter iuramentum non adeo per omnia bene voluiſſe Treuiro Cęſarē, quod in electione ſua in Imperatorem, libentius Treuir ſuffragium Gallo ꝑſtare voluerit quam ipſi Auguſto, dum aūt in Deū perpetraſſe quædā ſubinculcat, exiſtimo innuere velle, Treuirum parum (vt oēs ſacrificuli) fauiſſe renaſcenti Euangelio Chriſti, cuius vt ꝑdixi Franciſcus ſeſe ꝓtectorem nominabat. Cæterum octauo ferme poſt indictū bellum die nō impiger (vt ſolet) Franciſcus terras Treuiri ingreditur, & pri-

S. VVendel. mum oppidum S. Wendelini oppugnare contendit. Erant in eo oppido circiter cētum equites ad defenſionē vrbis relicti: quos dum virib. ſuis diffidūt, Franciſcus oēs captiuat. Pergit deinde nonnullas arces expugnare, & tandem ad Treuerim caſtra ponit. Interim Palatinus & Heſſus plus fere ſolliciti de bello, quā Treuerenſis præſul (notat⁹ eſt .n. ſatis ſegniter ſe ꝑparare ſeu ꝙ nimis pecuniis indulgeret, ſeu quod exiſtimaret bellicum Franciſci apparatū non in ſe ſed, vt ipſe diuulgauerat Seckingenſis) in Gallicū bellum ducendum) ſubſidium obſeſſo iam Treuiri mittunt quam acriter Franciſcus impugnabat, parte maxima muri machinis decuſſa. Eodem tempore veniunt à Cæſaris regimine ad Franciſcū literæ, quib. mandabatur ſub grauiſſimis pœnis vt ab armis diſcederet, ille ſpe ad Treuerim fruſtratus ꝙ adueniſſe in vrbem præſulem ſciebat, timebatq; ne ſi copiis Palatinis & Heſſianis coniungeretur, virib. ipſe inferior longe foret, nec iam alimenta vlla in caſtra adueherentur; occaſione ſumpta, ne terga dare videretur, obſidionē ſoluit, in reditu vt ex animo totam iram effunderet, omnē regionē circa igne cōcremat, ſacra quęq; & prophana depopulatur, vaſtat, depilat, atq; ita ſpoliis onuſtus ad arces ſuas redit. Nec ob id Palatin⁹ & Heſſus ab armis diſcedunt, ſed eductis exercitibus Palatinus Altzeiam cōtendit: vbi relictis copiis ad Weſſalā ſuperiorē Treuirum & Heſſum cōuenit, cōſultatum de bello, placuitq; aliquandiu vt ad oppugnandū Eberburgū vnanimiter irent. Sed fama inexpugnabilis arcis, & inſtans hyems, ab hac expeditione deterrebat. Quare

Cronenberg. mutatis conſiliis ad Cronenberg totū pondus belli conuertere ſtatuunt. Oppidum eſt duobus à Francofurdia milliarib. ad altiſſimi montis radices, loco amœniſſimo & fertiliſſimo conſitum dupliciq; orbe murorum circumſeptum. Arx in medio for-

tiſſimo atq; craſſiſſimo muro monté ſatis excelſum obtinet, ita vt non ab re nomen inditum videatur, quippe crebrę turres & ꝓpugnacula ꝓcul aſpicienti imaginē coronæ triplicis, qua conſuerūt Romani Imperatores iam inſigniri, repræſentat. Hoc oppidum Hartmannus de Cronēberg ꝓ patre poſſidebat, vir equidē omniū iudicio bonus & pius, quiq; negotio reuiuiſcentis Euangelii aduerſus calūniatores nuſquā ꝓ virili defuit. Sed dum ipſe diuinorum p̃ceptorum haud ſatis memor cōtra fraternam charitatē Franciſco aduerſus Treuirū bella gerenti ſuppetias tulit, atque arcis Eberburgi cuſtos remanēs ꝑ omnia belli participem ſe fecit, par eſt vt iam qui proſperitatis ſpem ſummam expectabat, aduerſæ fortunæ æquiore animo perferat adflatus. Qui tale nihil metuens, oppidum abſq; præſidio valido reliquerat. Quare aduentu Principum territi ciues, defenſionem quidem aliquandiu ſimularunt, pro mœnib⁹ ſtare, omnis generis machinas dirigere & eiaculari, nihilq; omittere quod ad retinendum oppidum videbatur. Nec ſegnior Hartmānus, qui ſeſe in oppidum recludi non conducibile ſciebat, Principes per amicos orare, rogare præſertim Palatinum, ne ſe qui nunquam aduerſus eum mali quicquam cogitauerit, tam miſere deperdat, noſſet ipſe quanto periculo maiores ſui in bello Bauarico pro Palatinatu etiam aduerſus Cæſarem propugnaſſent, ſi quid ipſe deliquiſſet, mulctari iure percuperet, non recuſaturum quantumuis grauem pœnam, traditurum ſeſe oppidum & arces Imperio, cui⁹ eſſet proprietas, quo ſecuriores principes forent. Quod ſi ſua cauſa non moueretur, ſaltem pueros innocentes inſpicerent, viduarum eiulatus exaudirent. Hæc & ſimilia Palatinum ſatis (vt eſt profectio omniū clementiſſimus Princeps) flectebant, ſed Treuiri recens vulnus nimis adhuc vrebat præſulem, vltima quoq; orationis verba magis Heſſum exaſperarunt quam emollirent, namq; vt eſt ex tēpore ad reſpondendū præceps, cum de puerili ætate miſeranda mētionem audiſſet, *Et quis* inquit, *mei miſertus eſt, dum nuper puer eſſem* (ad Franciſcanū aduerſus ſe bellum retorquens) *Stat ſententia firma, poſtquam Hartmannus præter ius & aduerſus Imperii legem amicum noſtrum Treuirum damno affecit omnino & bona & corpus eius perdere.* Nec mora, machinas muris quanto propius potuit admouere iubent, portas decutere incipiunt. Quare animaduerſa ciues & qui erant in pręſidio, de pace ad principes fecialem mittunt. quæ tradita arce & oppido rebus omnibus ſaluis illis data eſt, præſidiū libere emiſſum, in Moguntiacā deinde nobilitatē animaduertere Principes ſtatuunt: quę maximas Franciſco vires in bellum Treuerenſe ſubminiſtrauerat, imo hac ſuadente ſuſceptum pleriq; adſerunt, nec defuere q̃ aperte dicerent Præſulē tacitū coadiutorē. Certe ſatis mihi perſuadet, nō perinde illū ab hac lepra mundum: qui & magiſtrū ſuum curiæ (vt vocant) Frouinū ab Huttē, & Marſcallum Caſpatē Lorch, addamus & primarios eccleſiæ ſuæ Mogūtinæ Canonicos Franciſco anteſignanos (vt ita dicam) habuerit, paſſusq; ſit prædam Treuerenſem Moguntiæ publice venūdari & in manubias redigi. Quare Principes ab eo litteris expoſtulāt, vt ſinat & adiuuet ſeſe de illis pœnam debitam ſumere, qui publicam Romani Imperii pacē vetito bello violaſſent. quam & ipſe ſe ſeruaturū & defenſurum præſtita fide iuraſſet, Moguntinus confœderatis Principibus reſcripſit.

* *

QVIBVS cum nihil proficeret, principum congreſſum expoſtulat, & ſe publica tamen fide ad eos Francofurdiam venturum pollicetur, ratus ſcilicet plus corā impetraturum quam literis. Qui cum aduenisſet, cauſam nobilium ſuorum eodem ferme tenore quo literis prius egit. Illi reſpondēt, ſe præoptaſſe, ne ad id incommodi nobilitas Moguntina deueniſſet, nunc eo adactos eſſe publicæ rei cauſa, quam deſerere nec vellent nec poſſent, vt de tranſgreſſoribus Legum Imperialium quas ipſi condidiſſent, debitas pœnas exigant: alioquin & malum impunitum in deteri⁹ verteretur, & ipſi periurio obſtricti notari poſſent, ad quæ Moguntinus, *Quandoquidem conſanguinei*, inquit, *ita vobis perſuaſum eſt, vt nec mei intuitu nec vllis precibus moueri poſſe videam, rogo*, inquit, *ſaltem aliquid clementiæ meis impertiri velitis, ne ſe omnino conquerantur meis precibus nihil fuiſſe adiutos.* Cui Principes, Licet ita dictantibus Legibus, vt primo res redderent Treuiro, belli ſumptus reſarcirent, ad hæc ab vnoquoq; ſexaginta millia aureorum exigere poſſent, tamen vt ſui ſentiant ſe omnia cum decore

ſua de cauſa facturos lubenter, ab omnibus ſemel duntaxat ſexaginta flotenorum millia expoſtulant. Territus Moguntinus ea ſumma, ad humillimas fere preces deuoluitur, & tandem impetrat, vt ſtatutis terminis Principib. nomine nobilitatis viginti quinq; millia aureorum perſolueret. Frouin' vero ab Huttē cum interrogaretur, an ipſe quoq; in hoc pacto comprehendi vellet, reſpondit ſe ſaluo honore non poſſe in has partes deſcēdere, & vt eſt elato admodū animo nō dignatus eſt Principes de clementia precari. Quare in reditu ſuo in patriā Landgrauius aliquot arces expugnat, Comes Palatinus & Treuir ſe ad ſua recipiūt, diſpoſitis in Creutzenach, Sobernheim & Lutera præſidiis equitum, qui per hiemē quantū poſſint Franciſco alimenta ſubtrahant. Non tamen ſegnior redditus Seckingenſis, arcem munitiſſimam Lutzelſtein Kalendis Nouemb. noctu per inſidias capere aggreditur. Sed neſcio quo ſpiritu ex colludentibus vigilibus quidam ad ſocios, *memor ſum*, inquit, *arcē (quam tum nominabat) his Kalendis inſidiis receptam, obo circuitū muros, ne tale q̄ vid nobis forte eueniat*. Perſeuerant alii in ludo, ille egreditur, audit intra muros ſtrepitum, & ſubſibilantiū ſibi ſcanſorū tenue murmur, redit ad ſocios remq; omnē narrat, auſcultant & illi, hic verum eſſe affirmat, ille vento commoueri lapides ait, ſubdubitātes tandē concludunt vt machinulę aliquot eiaculentur, ad quarū ſonitum territi Franciſcani, qui iam munitionē primam tenebant, certo exiſtimantes ꝓditionem aperta voce exclamant: *Moriendum eſt vobis nebulones*, illi admouent ea parte, qua iam tumultū audiebant, machinas; & in aſcenſores detorquent. Exaudiri in ſubiecto oppido villani accurrunt, & cauſam tumultus interrogant, quos triginta in arcem recipiunt. Quibus adiuti facile Franciſcanos à mœnibus deturbant, qui tandem relictis ſcalis terga vertunt. Hac ſpe fruſtratus Seckingenſis, non amplius diſſimulari poſſe bellū aduerſus Comitē Palatinū ratus: indicēdumq; ſi ſuo honori conſultum vellet. Mos eſt .n. nobilitati Germanæ, cum alicui bellum indicere volūt, vt prius licere ſibi exiſtiment aliquid ſurripere, itaq; in hæc verba ſcripſit. * *

POSTEA Comes Palatinus vbiq; in vicinis Franciſco oppidis præſidia collocat, Wilhelmo de Habern audaci & tumultuario equiti Cæſaream Lutheram & præſidium commēdat. Ille vt eſt ad ſubeundos labores impigerrimus, cotidie ante arcem Nanſtallū, vbi Franciſcus ſemper fere erat, excurſiones facit. Franciſcus vero nūquam ſui copiam extra oppidum facere voluit. Imo nec cum poſſet, in Palatinos vnquam emitti glandes paſſus eſt. Verū aliquādo emiſſo tabellario illos blande dici iuſſit, paucos & illos quidem pauperes nobiles eſſe in oppidulo, quibus cum ſi malo agatur, exiſtiment viceuerſa idem ſibi euenturū, cauſam nobilitatis tueri ſe, quare reuerterentur Lutheram. Quod ſi velint, aut vini aut cereuiſiæ potum illis libenter de paupertate ſua impertirētur. Hoc modo putans ſe animos eorum emollitururum: nihilominus Auenarius quibus poteſt eum modis perſequitur: & cū reſciret in arce

Wartenberg. Wartenberg Franciſcanos hoſpitari, vnde maxima damna Palatino inferebant, & pecunias à circumiacentibus pagis aut incendia minitabantur, quare aſſumptis peditibus aliquot ante arcem pergit, & his qui in arce erant ad colloquium vocatis, ita infit. *Poſtquam*, inquit, *ex hac arce Franciſco adhærentes principi meo contra ius & leges bellū intuliſtis, exigo à vobis vt quamprimum hos muros mihi tradatis, ſi vos ſaluos eſſe vultis. Ecce enim veni, non reuerſurus, niſi deiectis his mœnibus, quibus videtis me cinctum. Iuro autem Deos, ſi ſinitis vel minimū lapillum emittere, ne vos quidem totus mundus redimeret. quin omnes laqueo vitam finire faciam*. His auditis territi qui in arce erant, ſe emitti liberos rogauerunt: quod equidem recepta arce Auenarius fecit, quam poſtmodum euectis quibuſq; melioribus rebus igne concremauit, crebris deinde ante Nanſtallum excurſionibus Frāciſcum diuexat, quadam vero die circa occaſum ſolis Ioanni ab Sickingen Franciſci filio ab arce Kallenfels redeūti de induſtria occurrit, erat vtrique par ferme equitum numerus, ſed incompoſiti inordinatiq; Franciſci veluti in inſidias incidentes ab Palatinis excipiuntur, haſtis primo concurrunt, deinde diſtrictis gladiis rem gerunt, diu certatum ambigua pugna, nec dubium quin ad Franciſcanos victoria declinaſſet, ni ducis Auenarii induſtria ab ordine cogendo ꝓhibiti fuiſſent, quare cum illi viderent non ſe poſſe coire, more Parthorum nunc terga vertentes, nunc rurſus prœlium redintegrantes, pugnare cœperunt. Sed ardor Ducis Auenarii ita

illos

illos conſequitur, vt tandem ſe captiuos tradere cogerentur, Franciſci filius cum fugam meditaretur, transfoſſo equo concidit, cumq; herbam adhuc porrigere nollet, perfoditur illi mala, atq; tum victum ſe captumq; tradidit.

Continuatur deinde bellum abſq; re vlla memorabili, tentauerũt multi Principes, ſi quo modo diſcordes reducere ad pacem poſſent aut ſaltem inducias impetrarent, cum viderent Principes nec pacem abſque dedecore ſuo, nec inducias ſine magno ſuo incommodo admittere poſſe, vtrumq; excluſerunt.

Interim Ioannes Melchior de Roſenberg qui ſub Principe Palatino ad Cronenberg militauerat, quemq; Palatinus multis beneficiis ornauerat, ſumma pfidia vſus ex arce Boxſperg, in quam nonnunquam clemẽtia eiuſdem comite famulo in- *Bockſperg.* tromittebatur, adiutus ſacrificulorum quorũdam auxilio, cuſtodes nil tale ab eo expectantes excludit, atq; mox vt interim arcẽ & alimenta & militibus induceret Comiti Palatino ſcripſit. Licet multæ cauſæ forent, quæ eum ad recipiendam arcẽ mouere potuiſſent, tamen non ea ratione factum putaret, qua ſuæ clementiæ quidquã detrimẽti inferretur, verum cum ipſe negligentiam cuſtodũ offendiſſet, veritus facillime, ſi id reſcirẽt Principis hoſtes, arcem capi poſſe, atq; ita & ſibi & principi inde maximũ periculũ imminere videret, excluſis cuſtodibus arcẽ in ſuam cuſtodiam recepiſſet, ſubdubitate viſus eſt Princeps, donec audiuerit Franciſcanos in arcẽ receptos. Quare illi neceſſe fuit in oppido mox collocare præſidium, qui illos intra mœnia Boxſperg continerent, & vicinos pagos ab iniuria arcerent. Iam vero appetebat, aptiſſimumq; inuitabat tempus quum tres confœderati Principes non vlterius differendum bellum rati, conducto milite exercitum cogunt, & de induſtria quaſi primam fortunam ad Eberburgi mœnia experirentur, ad Crucenacum cum toto exercitu conueniunt, vnde cum equitatus parte & peditibus aliquot, dum Wilhelmum de Rennenberg, & pincernam Eberhartum de Erbachio ad Nanſtallum feſtinare iubent, vt ſi quo modo poſſent Franciſcum in arce circumcluderent, ſummaq; cuſtodia adfirmarent ne inde exire poſſit: ſe continuo adfuturos cum toto exercitu vt iuſſi faciunt, arcem & oppidum milite, & qua exitus patebat foſſa valloq; cingũt. Præmiſerant vero tabellarium cum literis quibus ſuo nomine Franciſco bellum indicebant. Qui iuſſus expectare, donec rurſum cõſcriberetur interim accurrit quiſpiam nuncians Franciſco, omnia dumeta completa equitibus, ad quẽ ille: ſunt equites Lutherani, volunt videre quid per otium agamus, ſubinfit qui nunciauerat, *at deſcendunt, & equos arboribus adligant.* Tum ſatis perpendens in obſidionem adueniſſe, *manebunt*, inquit, *hac nocte nobiſcum*: & conuerſus ad tabellarium, *adduxiſti*, ait, *nobis peregrinos hoſpites, abi tu & dic principi tuo, audiuiſſe me ei eſſe nouas machinas, mihi noua mœnia, experiemur alter alterum.* Principes vt acceperunt Franciſcũ in arce incluſum, alacres ad obſidionem contendebant. Sed interim Franciſcus volens emittere equites nõnullos, quibus ſuberabundabat, ad alteram oppidi partem laceſſere leui pugnæ genere cœpit hoſtes. In quam partem cum omnes confugerent, equites facillime elabuntur, & in ſyluis ſeſe abdunt quarum beneficio tuti in oppidulum ad Saram Ge- *Sargemund.* mundam peruenerunt. Quæ res non tam ꝓpter equites elapſos Principes male habuit, quam quod ex eo die incerti erant, an Franciſcus cum his aufugiſſet, an adhuc in arce foret. Nihilominus muros omni machinarum genere tantoq; impetu cõcutere cœperunt, vt affirmarent pleriq; longo ſuo tam paruo tempore tantum muri deiicere vidiſſent. Quæ res quum nunciaretur Franciſco, quod præter fidem videbatur antiquum murum XXIIII. pedum perforatũ & omnino concuſſum, voluit ipſe videre iuſſitq; ſe educi quod æger pedib. foret podagraq; laboraret, cum egreſſus eſſet, ecce in eum locum directa machina tantum pulueris parte muri concuſſa fecit vt non viderent accedente (vt ſatis credendum eſt) terrore vbinam recte ſtatuerẽt pedes. Franciſcus ipſe concidit grauiſſimo in ſiniſtro latere accepto vulnere. erant in eo loco pali igne, quo durior foret cuſpis, aduſti; incertum reliquit, an palus an fragmina lapidum eum vulnerauerint. Cæterum cum ſurgere nequiret, nec ab eis qui ſecum erant præ pulueris denſitate conſpiceretur; cœpit vocare vt eum erigerent. cumq; neſcire dicerent, vbinam eſſet, *Auditis me*, inquit, *ſequimini vocem*, tandem Sacellanus eius recepto animo palpando cœpit eum requirere, & cum forte iacentem

deptæhendiſſet,erecto illo teduxerunt in arcem, cumq; medicus tentaret vulnus, inuenit adeo profundum vt epar & iecur vulnerata depræhenderentur: cuius atrocitate deterritus nobilis qui aſtabat collapſus eſt, tum chirurgo, *dimitte me*, inquit Franciſcus, *& iuues illum*, cum vero renueret, *non patiar*, inquit, *me contrectes amplius, ni illi ſubuentum ſit.* Vix conſperſa aqua illi vires reuocauerat, cum aduertens alium item nobilem palleſcere, *educ etiam*, inquit, *prius illum*, & cum tardaret, *audin'* inquam *quid dicam, educ illum.* Hic videre licet profecto, quantus in eo animus, quantaq; mentis acrimonia fuerit, nō enim abiectior ex ea hora ne ſuis animum adimeret, ſed quam ante, longe erectior & lætior viſus eſt, nec eos qui ſecum in arce erant, verum & externos animare voluit, ſcripſit enim quarto obſidionis die vario & ignoto elementorum genere Balthaſari Slors, vt Wilhelmum Comitem de Zorn adiret, iuberet vt quamprimum ipſe ad debellandum Principes, ꝑperaret. Facile id fore, quod nullum ordinem ſeruarent, excubiæ male diſpoſitæ eſſent: vbi & quo loco falli poſſent, edocet, habere ſe in arce familiam intertitam, & in quoſcunq; caſus pronam, nec ob hoc deterreri quod muri maxima ex parte deiecti forent, nihil enim adhuc ad expugnationem, ſe à lapidibus parum læſum, ſed nihil nocere. Literas excubitores intercceperunt, quas ego tandem poſt deſperatam earum lectionē perlegi, quas equidem dicerem à Franciſco de induſtria ad deterrendos Principes confectas. Sed mirabiles characteres & vix legibiles à quoquam ferme fidem adimūt. Cæterum altero poſt die cœperūt in arce ruſtici primum inſtigante illos nobilitate de deditione ſubmurmurare, deinde milites gregarii palam adfirmare; non poſſe diutius, ni exoptent omnes pręſentem mortem, arcem retineri. Quæ cum Franciſcus reſciuit, adeo conſternatus eſt mente, vt ex ea hora magis atq; magis cœperit ægrotare. Conficiuntur autem ſub eius nomine & annulo litteræ in hæc verba.

*　　　　*

Wllhelmus de Rennenberg ex iuſſu principum colloquium admittit, petierunt imprimis ſe emitti liberos, & res aſportare, de Franciſco autem nullum verbū, cumq; Principes id nullo modo facere vellent, tandem cōuenerunt, vt milites gregarii cum rebus ſuis dimitterentur: tantum ne intra menſem aduerſus Principes quicquam molirentur, nobilitati carceres equitum polliciti.

Sequenti die Principes auidi videre Franciſcum, arcem ingrediuntur, decumbebat ille in excauata rupis parte, quem locum vnicum habebat à machinis adhuc imperforatum.

Recepto (vt dictum eſt) Nanſtallo Principes dictum de Rennenberg cum equitatus parte in Vaſcouiam præmittunt, vt experiretur animos eorum qui arcem Drachenuels obtinebant. Vt ille aduenit, arcemq; circumdedit milite, & deditionem expoſtulat, illi territi accepta ad Nanſtallum clade ſtatim in deditionem conſenſerunt, qua recepta igne concrematur.

Drachenfels.

Conſpectus in arce Drachenuels ignis animos caſu Franciſci eorum qui altum montem obtinebant perculſos adeo conſternauit, vt licet ea arx adeo excelſum occupet * *

FRIDERICI NAVSEÆ BLANCICAMPIANI DE PRÆCIPVO HVIVS ANNI POST CHRISTVM NAtum MDXXVIII. apud Moguntiam terræmotu Reſponſum.

REVERENDO IN CHRISTO PATRI AC DOMINO, DOMINO LAVRENTIO TRVCHſeſio de Bomersfelden, inclytæ eiuſdemque Metropolitanæ Eccleſiæ Moguntinæ Decano, Fridericus Nauſea Blancicampianus, ſalutem.

VT olim Mecœnas ille cum Flacco ſuo Venuſino, ita tu Reuerende Pater, cum Nauſea tuo Blancicampiano iam tandem agis. Ipſe quidem non me ſolum antiquo iterum ludo quæris includere, cui dudum valedixi, ſed & ſatagis, vt in arenam deſcenſurus in alieno foro vel cum periculo tuo depugnem. Iubes etenim tibi terræmotus, quem in hac inclita nuper vrbe Moguntina XIV. Kal. Februar. Anno quem nunc agimius poſt Chriſtum natum MDXXVIII. hora poſt mediam noctem ſecunda, non ſine magno ſtupore plerique noſtrum ſenſimus, rationem paucis explicem. Equidem etſi non me fugiat, quam ſub dubia alea in alieno (quod dici ſolet) choro pedem ponam; tua tamen animatus authoritate, vtcunque alijs etiam rebus multo occupatiſſimus; rem diſcendi potius ſtudio quam oſtentandi ingenij cauſa tentabo. Criſim in vniuerſum de terræmotibus ita definiturus, vt facile inde intelligas, quam mihi ad ſcribendum animus tam non ſit cupidus quam nec idoneus. Qui nec tantillum ſutor ſupra crepidam, vtpote qui rem ita ſobrie attingam, vt ſub finem me non finiuſſe ſed cœpiſſe dicturus ſis: interim tamen non ſub inuolucro poſitis quæ ad rei ſummam attinent. Si proinde nonnulla demum deſiderabis, ea non ex Nauſea Theologaſtro & leguleio, ſed ex Anaximādro, Mileſio, Pherecyde, Pythagora, Lucretio, Ariſtotele, Plinio, Aulo Gellio, & hoc genus Phyſicis ſcriptoribus repetes, & hæc noſtra vel quamlibet exigua, quæ vtroque ſcribendi genere dabimus, boni conſules: quem in Chriſto valere opto. Moguntiæ, VII. die Februarii, Anno ſalutis MDXXVIII.

***

AD EVNDEM LAVRENTIVM TRVCHSES, Nauſeæ Propoſitio.

NOSTRA Laurenti ſpecioſa toto
Orbe laus, & dulce decus, leuamen
Maximum, tu gloria noſtra magnum
Magna per orbem.
Quid petis terram moueat, requiris
Quur tremat tellus, veniant & vnde:
Quidque portendant pariter ſub ima
Parte tumultus?
De quibus quid noſtra Minerua ſentit,
Et quid accepi ſtudio, quid ipſe
Denique expertus didici vel vſu
Arteve dicam.
Huc precor conuerte animum, patrone
Atque Mecænas Reuerende, mecum
Hunc meum ſortire nouum benigna
Mente laborem.

INVOCATIO DIVINI NVMINIS.

Scrutator rerum vultu qui conſpicis amplo
Quamlibet occultis abdita cuncta locis,
Huc ades, & noſtris audacibus annue cœptis,
Propitioque nouos funde fauore modos.
Sit mihi fas abſtruſa loqui, & tellure ſub alta
Pandere non ficto condita vera ſtylo.
Vnde Tremor terris, tanti dic vnde tumultus
Ad noſtros veniunt nocte dieque lares?

PHYSICOS QVONDAM PLVRIMVM DE CAVSA TERRÆmotus diſputaſſe & variaſſe.

Non nuper cœpit, dudum ſed quæſtio terræ
De motu Phyſica magnis ratione magiſtris
Diſcutier, nec conuentum, ſub iudice manſit
Lis indefinita, ſophis agitanda peritis.
Hinc mota quondam terra, incerto ſtatuerunt
Nomine Romani ferias de more celebres:
Ne, ſi non veris facerent diis ſacra prophanis,
Sic falſa populum mox relligione ligarent:

VNDE VENIANT TERræmotus.

Porro vſus docuit, rei Magiſter,

Tellu-

Tellurem modo pulſibus moueri
Aquarum, modo flatibus ſub ipſas
Ventorum ſubeuntium cauernas:
Quis motis inibi mouetur vna
Illa, & ſæpe tremens facit ruinam,
Atque vrbes quatit, hæc ſimulque ſternit
Arces, templa, domos, agroſque latos.
Sic longo Dicearchidos tumultu
Arces adſiduam tenent ruinam.
Sic motu Pelopeia adacta longo
Senſit damna, graui ſimulque motu.
Sic Campania (teſte veritate)
Oppreſſit miſeras dolenter vrbes.

QVID PORTENDANT Terræmotus.

Qur tellus moueatur ac tremiſcat,
Pandimus exiguis, Lector amice, modis:
Reſtat, nunc referam, quid hinc futuri
Portendat motu hæc ſic tremefacta ſuo.
Tu rerum varijs docemur actis,
Poſt terræmotum plurima damna ſequi.
Sane hic ſæpe tumultuoſa nobis
Bella inſtare noua ſeditione monet.
Peſtem, & multiplicem non ſine clade necem.

HEM vero ad hunc, quem diximus, modum ſe habere, paucis intelligemus, quæ nobis partim ſunt vſu, partim litterarum ſtudio non obſcure comperta & explorata. Nonne (quæro) poſt Terræ motus, quos ſibi Mardocheus Laheri filius, videre viſus eſt, cunctæ ad pugnam nationes excitatæ traduntur, & dies quoque ſubſequuta tenebrarum & diſcriminis, tribulationis & anguſtiæ, & formido ſuper terram maxima? Nonne & Ozia Rege Iuda in ſuperbiam olim elato, ſibique alienum vſurpante officium, terra ſupra modum tremuit, argumento vltionis contra eundem diuinæ perſpicuo, quum & illo tum lepra infectus regnum deponere coactus fuerit, & ſe in ordinem redigi paſſus, vt qui ex ſummo loco diuina faſtidiſſet, idem in ſordido & humili ab omnibus faſtidiretur. Sunt & quondam infelices Iudæi, non ſine memorabili clade experti. Quid præcedẽtes Terræmotus, quos aliquoties antea obſeruarant, portenderint: nimirum, illud ſupra quam dici queat calamitoſum Hieroſolymitanæ vrbis excidium. Cuius illi inter alia prodigia & oſtenta Terræmotibus ſæpenumero admoniti pœnitentiam de peccatis ſuis, propter quæ hoc ipſum fore ſignificabatur excidium, non egerunt, ſed quam aperte reuocati, vel non crediderunt, vel cæci & pertinaces cœli minas contempſerunt. Quid, obſecro, Terræ motus L. Martio. Sex. Iulio Conſſ. portendit? Proculdubio bellum illud memorabile, quod ciuile dici cœpit, quo vix aliud funeſtius terræ Italiæ fuit. Nonne etiamnum varij Terræmotus bellorum perinde Punicorum magnitudinem prænotarunt? Sic quoque terræmotus apud Conſtantinopolim maximus parum boni portendit, quum ſub id tẽpus pernitioſiſſima Acephalorum hæreſis, Calcedoneum Concilium acriter impugnantium, & pullularit & ſubcreuerit. Quantum vero malorum Terræmotus

Impe-

Imperatore Lothario futurum ſignificarit, Galli & Itali quondam vel ſuo periculo didicerunt. Tum quidem letales inter Imperatorem Lotharium, & fratres natæ ſunt diſcordiæ, atque bella deinde longe maxima ſubſequuta: Normannis omnem deuaſtantibus Aquitaniam, multis incendio conſumptis Cœnobijs, & al quotinſuper Galliæ tum oppidis ad internitionem pene per Normannos redactis. Quid autem Imp. Friderico, eius nominis ſecundo, Terræmotus prænunciarint, dictu perinde iuxta & auditu horrendum eſt. Tradunt ſub illa quidem tempora Friſiam regionem à maritimis fluctibus totam ferme ſubmergi cœptam, & à Tartaris Scythicam, Georgianam, Armeniamque maiorem ſolo propemodum æquatas, ab eiſdemque Poloniam & Hungariam magno nimirum incommodo adfectas. Addiderim (quod ſumme dolendum eſt) Hieroſolyma tum à Carditio magni Saladini filio quintum fuiſſe fund. tus euerſa, templo duntaxat Domini, ac eiusdem ſepulchro precibus Chriſtianorum integro relicto. Et terræ motus quoque Imperatore Friderico eius nominis tertio, non indubie cladem illam Conſtantinopolitanam memoratiſſimam arguit, & conflictum ſubinde inter Chriſtianos & Turcas apud Taurinum oppidum, ſatis horrendum. Tranſeo interim, quantam malorum congeriē terræ motus ſub Iulio Max. Pontif. & Imperatore Maximiliano vel noſt a quidem memoria portenderit: à quo ſane tempore (vt verum ingenue fatear) Eccleſia nullo non luxu & abuſu ita indies magis peſſum iuit ac decreuit, ne niſi cum magno orbis periculo redire poſtliminio poſſe videatur. Hinc non eſt, quod multis ambagibus ambitioſior arguar, quid nobis proxime præcedens in ijs finibus terræ motus portendat, quando ex ijs, quæ diximus, vel quamlibet paucis, & ex parum æquis huius temporis conditionibus nemo Marte ſuo non facile conijciat. Cuius equidem ſignificationem vniuſcuiuſq; iudicio relinquendam cenſeo: non neſcius, Chriſtianam pietatem repudiaſſe vanam & ſuperſtitioſam illam veterum Romanorum, aliarumque gentium circa prodigia omnia & oſtenta obſeruationem, omnia ad diuinam prouidentiam pie & ſapienter referre. Quam ipſe ſequens ſatis me tibi & vnicuique pio Lectori facere arbitror, ſi quicquid hoc eſt, quod vana vetuſtas ſuperſtitioſe ſeruauit, ad prouidentiam retulerim, piaque voce teſter, nihil ſupra, nihilq; infra fieri, quod non numinis aut iuſſu fiat aut permiſſu. Deumque illum Opt. Max. pro ſua ineloquibili ſapientia, qua cuncta recte diſponit, etiam per ea, quæ natura fieri videmus, mirabilia perinde ſupra & præter naturam, nec interim fruſtra operari, ſuamque nobis & patientiam & indignationem, non vno tantum modo ob oculos ponere: vtpote ad pœnitentiam nos omnes prouocantem, quos ad vitam nō ad mortem ipſe condidit. Qui propterea terræmotus, vtique diuinæ ſuæ deſuper in nos iræ ſigna, futuros per loca rerum præſcius prædixit, vt oſtenderet ſe non vna, & ſemel perditurum genus humanum, ſed per partes iudicaturum, & daturum pœnitentiæ locum. Si vero terræmotibus, hocque genus malis incipientibus non corrigemur, in peius proculdubio illa proficient. Quandoquidem ad vſum culpæ conuertimus, quæ ad vſum vitæ accepimus, ita quoque ad vſum nobis vertuntur vltionis, quæ ad vſum prauitatis inflexinus. Et hoc eſt, quod Dominus alibi, quæ ante nouiſſimum diem futura ſunt prænuncians inquit: *Audituri enim eſtis prælia, & opiniones præliorum, videte ne turbemini. Oportet enim hæc fieri: ſed haud dum ſtatim erit finis. Conſurget enim gens contra gentem, & regnum in regnum, & erunt peſtilentiæ, & fames & terræmotus per loca. Hæc autem omnia ſunt initia dolorum.* Quo vel vnico verbo facile docemur, quid nobis futurum vel proxime præcedens apud nos terræ motus portenderit, ſi diuinam contra nos iram euidenter animaduertentes, de peccatis noſtris pœnitentiam non egerimus.

Deus bene vortat, cui ſoli laus & gloria.

GELDROGALLICA CONIVRATIO IN TOTIVS BELGICÆ CLARISSIMAM CIVITAtem Antuerpiam, Duce Martino Rosheymio,

CONSCRIPTA AD PRVDENTISS. VIGILANTISSI. COSS. SENATVMQVE ANTuerpien. Authore IOANNE SERVILIO.

ORNATISS. PRVDENTISS. COSS.

ANTVERPIÆ LAODISLAO VRSVLO, ET Nicolao Schermero, totique Senatorum ordini ampliſſimo, S. D.

CVM hactenus nihil non à noſtræ huius ciuitatis hominibus & dicendi facultate, & omnigena eruditione claris (quibus non minus quam iis qui diuitiis atque ſtemmatum longa ſerie, fumoſisque ceris coruſcant, abundat noſtra hæc reſpublic.)expectare mihi propoſuerim, proximo tamen hoc Geldrogallorum ne an Geldroturcogallorum dicam tumultu, vetus ea opinio ita apud animum meum confirmata eſt, vt non dubitarim mox non aliter, quam ſi pede terram pulſaſſet Pompeius, aliquot ſcriptorum Centurias in medium proſilituras : maxime tali oblato agumento, quod vt cognitione perpetuaque noſtræ regionis hominum, ita & omnis poſteritatis memoria digniſſimum merito debeat iudicari. Si enim hiſtoria hoc maxime nomine conducit hominũ moribus, quod & honeſtate amplectenda, & turpitudine fugienda continet exempla : non video quid ad vtraſque has res magis præſentibus his rebus geſtis conducere queat: cum quæ in vtramque partẽ maximum momentum ſint habituræ & rebus & perſonis ſint locupletatiſſimæ. Abundant enim & optimis exemplis, quæ poſteris non minus lectione iucunda, quã imitatione honeſta ſint futura, & peruerſiſſimis, quæ & hoc boni nobis inuehent, quod & turpitudine ſua deterrebunt, & verſutia huius ætatis, & futurorum temporum homines reddent cautiores, magiſque circũſpectos. Neque enim ſimplex eſt atque vnica huius generis ſcripti vtilitas, vtpote quod ad res vrbanas actioneſque Principum, ad animi mores formandos, ad capeſcenda conſilia, ac rerũ ciuilium prudentiã conſequendam, denique ad bene prudenterque tam publicis quam priuatis rationibus conſulendum, velut aditũ quendam patefecit. Siquidẽ nobis vitam mores factaque aut excellentiũ populorum aut ſummorum Principum, aut alioqui quorumuis virorum illuſtrium, deinde conſilia euentuſque rerum velut in medio ponit, vnde omnis generis documenta & ad priuatim & publice vitã inſtituendã, velut ex refertiſſimo inſtructiſſimoque quopiã penu depromi fœliciſſime poſſunt. Nã & cateræ artes arctiſſimis quaſi limitibus clauduntur, nec ſe earum vſus tã late per omnis generis, omnis ætatis, omnis conditionis, omnis ſexus homines diffundit. Sola hæc latiſſime ſe diſpergit, commoditate ſua velut ramis cuiuſvis conditionis homines obumbrans: vt nulla omnino ſit aut conditio aut fortuna, quæ non multum huic debere ſe iure fateatur. Habent

Prin-

Principes viri quod aut imitentur aut fugiant. Habent priuati velut ſpeculum quoddam, quod in quolibet caſu, in qualibet fortuna intueantur. Habent diuites quo res partas tueantur. Habent afflicti quo inopiam ſubleuent atque moderate perferre diſcant. Mulieribus pudicitiam ſtabilit Lucretia Romanæ caſti[illegible]s. Virorum Principum virtutem armat L. Syllæ, rebus ſuis ad fugam inclinatis in medios hoſtes tali voce prorumpens, Hic hic milites Romani mori volo: & Octauii Conſulis Cinna Marioque vrbem ingredientibus vox, cum ab aruſpicibus prohiberetur, ſe patriam non niſi cum vita relicturum. Non referam Alexandrum illum qui ex rerum geſtarum magnitudine magni nomine honeſtatus fuit, nunquam inferendis prælijs inter poſtremos viſum, primum flumen à cuius ingreſſu deterrebantur milites, ſcuto pe[illegible]ri ſubdito tranantem, primum ſcalis mœnibus admotis in muros vrbium euaden[illegible]tem. Nec interim priuatis deſunt ſua exempla, quæ vbi res virum efflagitat, virtutem d[illegible]ceant. En adeſt M. Sergius ciuis Romana virtute dignus, amiſſa manu ferrea[illegible] bi adaptans, qua quatuor prælijs ita decertauit, vt ſub eo duo foderentur equi, dem[illegible] vulneribus prorſus obrutus, Cremonam atque Placentiam obſidione liberarit, & [illegible] interim non mitiore pugna à debilitatis luxatisque membris infeſtaretur, duos ho[illegible]les exercitus in fugam conuertit. Adſunt ſexcenti Spartani in caſtra Xerxis q[illegible]gentorum milium multitudinem continentia irrumpentes. Pietatem in patriam [illegible]quirit quis? Ex infinitis pauca referam. Verſatur ob oculos Ancharus Mydæ Lydorum Regis filius, qui terræ voraginem ex qua immenſa aquarum vis erumpens & campos & ædes tam priuatas quam publicas, tum etiam homines ipſos inundauerat, oraculo admonitus non niſi re precioſiſſima iniecta in priſtinam faciem muta[illegible]dam, patrem vxoremque complexus, equo inſidens in id baratrum ſe demiſit. Decantatior eſt Curtij Romani ex ſimili virtute parta gloria, quam vt hic referri debeat. Et Deciorum fama vniuerſum orbem ſimili exemplo impleuit: quorum vterque publicam patriæ perniciem in ſuum caput torſit, vitaque obſtitit ne vinceretur patria, morte fecit vt vinceret. Non dicam Brutos non Genitios Cippos non Scipiones cum alijs multis exemplis claros, tum hoc in patriam amore optime de Republ. meritos: cũ vix alio virtutis genere referti magis ſint hiſtoricorum libri, quam huius generis exemplis. Iam qua ratione efficacius ſuaſeris Principi etiam cum vitæ propriæ diſpendio ciuium quærendum eſſe compendium, quam ſi Codrum illum Athenienſium Regem obiicias, qui ſuo interitu ne Athenæ interirent, effecit. Quid multis? Hiſtoria hominem velut in theatrum vocat, vbi ſedens caſibus aliorum ſine ſuo periculo prudentiam, rerumque gerendarum aſtutiam diſcat, exempla capiat omnigena, quæ ad vſum ſuum vtiliter in quolibet negotio traducat. Eadem maximorum hominum de ſummis rebus conſilijs nos interſeri quorum & euentus explicat, vt ex retroactis futura diſcamus ſcienter proſpicere, atque de præſentibus prudenter iudicare. Quantulo enim tempore legendo hiſtoriam, quantus belli Dux euaſit Lucullus, qui cum Roma ad Mithridaticum bellum (quo non aliud fuerat Romanis formidabilius) profectus eſſet, militaris rei omnino rudis, inter nauigandum percunctando à peritioribus, legendiſque rebus geſtis tantus in omni belli genere Imperator euaſit, vt & ipſius Mithridatis Regis militaris rei conſultiſſimi confeſſione atque iudicio omnibus omnium nationũ Imperatoribus anteferretur. Sed quid opus eſt in re ipſo ſole meridiano lucidiore, demonſtratione longiore, cum nemo vnquã tam impudens repertus

ſit

ſit qui, genus ſcripti auſus id vel minima ſuggillatione inſectari, multi vt ſi vnquã alias de re quapiam multa honorifice dixerint. Cicero cuius hactenus in Latina Republ. illibata atque illabefactata fuit authoritas, eam temporum teſtem, lucem veritatis, vitam memoriæ, nunciam vetuſtatis appellauit. Auſer enim hiſtoriam ex rebus humanis, in orbem quid aliud quam meram ignorantiam inuexeris, omnem ſapientiam atque adeo commune atque vulgare illud omnibus à natura datum iudicium, ex orbe ſuſtuleris? Nam cum apud omnes conſtet rerum præteritarum diligenti obſeruatione velut ſolidæ atque firmæ cuidam baſi inniti ſapiẽtiam, nonne hanc collabi neceſſe eſt, ſi hiſtoriam quæ præterita proponit, in quæ intuentes prudentius de præſentibus & iudicare, & de futuris cognoſcere poßimus, è medio ſuſtuleris? Sine hac & fabulis, & ementitis rumoribus omnia ſunt plena. Nec ad hæc docenda longa opus eſt verborum demonſtratione, domeſticis vrgebo exemplis. Quæ dii immortales, quam plusquam fabuloſa noſtri homines de huius vrbis origine, de veteri appellatione, de nominis etymologia, de ſtatu veteri, de rebus geſtis prodiderunt. In memoriã reuoco tantum, non enim libet iis commemorandis quibus Lucianicæ narrationes collatæ propemodum veræ videbuntur, immorari diutius. Rurſus quam vero conſentanea Athenienſes de ſua origine atque de cæteris quæ ad eos pertinere videbantur, prodiderunt. Quam plauſibilia Romani de ſuæ vrbis initiis proferunt, hic certa omnia, veriſimilia omnia. Nullus hic fabulis quibus excogitandis indocti, cum otio vacant, gaudere ſolent, locus relinquitur. Atque id quidem cui rei ſi non hiſtoriæ acceptum ferendum eſt? Hæc enim opiniones firmat, fabulas explodit, tenebras diſpellit, hæcq; vos ampliß. atq; auguſt. viri qui quotidie & laude & admiratione digna deſignatis venturis temporibus conſeruabit, nomina veſtra immortalitati conſecrabit, merita veſtra in Rempubl. noſtram poſteris aut admiranda aut imitanda proponet. Quis enim non dicam poſt ſæcula, ſed annos aliquot nouerit vbi tunc fortaſſe erunt maris aliquando terras, vbi tunc terræ erunt aliquando aquas, vbi tunc ædes aliquando fuiſſe prata. Quis certi aliquid de his proximis Geldrogallorum incurſionibus adferet? Quis quibus artibus iis à vobis obuiam itum eſt, explicabit? Cuius memoriæ conſecrabuntur quæ vos cum ſumma laude, cum ſumma omnium admiratione atque incredibili vtilitate, vaſtiſſimæ molis erigitis opera? Præter hanc ſummam huius ſcripti vtilitatem, cui explicandæ diutius aliquanto quam par eſt immorati ſumus offerebat ſe & excellentiſſima huius ſcribendi generis dignitas, cum longißime eius repetitam originem, à quibus & qualibus profecta ſit viris (quæ non paruum debuerant doctorum animis ſubdere ſtimulum) in animum reuocarem. Siquidem primam eius originem longe fuiſſe antiquißimam quis non ſtatim agnoſcat, cum citra cuiuſquam controuerſiam non tantum cæteras diſciplinas omnes antiquitate ſuperet, ſed & ijsdem prima ſua initia atque adeo incrementa præbuiſſe in confeſſo ſit. Nam cum artes cæteræ ex obſeruatione conſtiterunt primum, quæ citra hiſtoriæ adminicula ſubſiſtere non poteſt, conſtat prima earum initia huic accepta fuiſſe ferenda. Nec diuturnitate ſua tantum cæterarum diſciplinarum initia antecesßiße, ſed etiam omnium rerum ſex dierum curriculo creatarum æquaſſe. Quid antiquius prima illa rerum generatione? Atqui eam diuina illa veteris inſtrumenti hiſtoria antiquitate ſua exæquat. Non dicam quos & quantos habituri ſumus in hoc ſcripto inſtituti noſtri authores, cum in confeſſo ſit id non tantum Græcorum Romanorum-

que doctiſſimos ſapientiſſimoſq;,ſed & Hebræorum ſanctiſſimos ſibi vendicaſſe. Quæ cũ ita ſint, illud ſatis admirari nequeo, neminẽ ex multis quos habet hæc noſtra reſp. longe doctiſſimos, quique ſi quis alius huic muneri ſumma cum laude ſatisfacere potuiſſent, produxiſſe, qui rem & præſentibus & venturis temporibus futuram multo iocundiſsimam ſimul & vtiliſsimam, ſaltem ſuccincta aliqua narratione perſtrinxerit. Non enim Liuii vbertatem aut Cæſaris accuratam diligentiam requirimus, ſed ne res cognitione digniſſimæ omnino inertia noſtra intereant, poſtulamus. Itaque cum fruſtra iam aliquot menſes expectaſſem, viderem que neminem falcem ſuam in hanc miſiſſe meſſem, neminem aut prodire aut machinari aliquid intelligerem: cœpi animo certe coacto (vt ingenue fatear) cogitationes huic rei intendere. Malueram enim aliorum ſcriptis memet oblectare, quam in propriis mihi diſplicere. Sed cum ſcirem ſtudium meum amplitudini veſtræ aliquando non omnino diſplicuiſſe, viderem que nos eo in loco poſitos, vt non ſine ignominia, atque ſumma exprobratione talibus oblatis argumentis tacere poſſimus, malui exiſtimationis noſtræ aliquam iacturam facere, quam aut veſtris ſtudiis deeſſe, aut huius reipubl. honori (cuius dignitati hactenus ſi non feliciter, certe fideliter atque candide conatus ſum omnibus modis conſulere) ſilentio noſtro quicquam derogare. Dicturo itaque mihi de rebus præſenti hoc anno, qui eſt ab humani generis inſtauratione milleſimus quingenteſimus quadrageſimus ſecundus, à vobis geſtis: ante omnia & veſtrum ampliſs. atque prudentiſ. Senatus, & bonorum omnium ſtudium inuocandum eſt, quo me difficillimum iter ingreſſum fauore veſtro ſuffulciatis, vt quod & ingenii vires & exercitatio negarunt, ſtudium veſtrum quo noſtram in dicendo tenuitatem ſubleuabitis, concedant: quod ſi adſit non eſt cur magnopere meæ ſuppellectilis tenuitas, aut animo me deiiciat, aut inſolita harena verſari prohibeat. Nam quantum nos genii noſtri infelicitas deterrebit, tantum fauoris veſtri expectatio recreabit. Vt enim vel minimi auditorii nutus aut propitii alicuius affectus ſignificatio è pulpito aut dicturo aut declamaturo, & vires & facultatem in dicendo maiorem ſuppeditant, inſuetaque eloquẽtiæ copia dicentis linguam exornant, inuentionis facilitatem miniſtrant, ingenii acumen excitant, ita certiſsima fauoris veſtri expectatio, ſi non dicendi facultatem, certe quidlibet audendi facilitatem maiorem atque alacritatem animo noſtro ſuggeret. Quem quidem tanto maiore cum ſpe atque certitudine exſpecto, quod præterquam quod vtriuſque veſtrum & voluptati, commoditati & dignitati, ita & poſterorum vtilitati, hoc noſtro labore videor conſuluiſſe. Habebit enim & veſtra dignitas quod cum voluptate animi ſumma in ſe cognoſcat, & optimi quique cuius memoria ipſis futura eſt iocundiſsima, poſteri quo & inſtruantur atque admoneantur. Hoc enim anno tot clariſsimis & pacis & belli claruit Reſpubl. veſtra operibus (quod ſecundum Deum Optimum Maximum V. D. prudentiæ ſummæ adſcribimus, vt non temere alias & numero plura & admiratione maiora habuerit vnquam: tot ab imis fundamentis ſunt erecta & priuata ædificia, tot ſumptuoſiſsime inſtaurata, vt tota vrbs pene nouam eamque ſplendidiſſimam videatur induiſſe faciem. Tanta prudentia tumultuoſæ huic Geldrogallorum itum eſt à vobis obuiam proditioni, vt qui hactenus pacis artibus ab omnibus habiti eſtis clariſsimi, iidem & militaris rei cõſiliis reperti ſitis eminentiſsimi. Sed quo conſilio alij hanc laudem neglexerint, ſuæque ipſorum famæ non minus quam veſtræ gloriæ inuiderint, prorſus iudicare eſt difficile. Ego certe

non

non quod plus poſſim quam quiuis alius, ſed quod plus cæteris omnibus volui, primus (quod citra inuidiam dictum velim) audaci quidem conatu eius ciuitatis res geſtas non paſſus ſum in obſcuro eſſe, quam ob gloriæ amplitudinem etiam remotiſſimi terrarum anguli & ſuſpiciunt & admirantur. Itaque veſtram ſublimem dignitatem quam poſſum obteſtor maxime, vt quod veſtris auſpiciis in publicum prodit, ſapientiſſimo veſtro iudicio probetur. Quod ſi ita vt ſpero euenerit, voluptati ſummæ futurus eſt nobis ſuſceptus labor, ſimul & ad maiora audenda ingenii noſtri excitabitur exiguitas. Chriſtus Optimus Maximus V. D. & rempublicam, prudentia veſtra diu conſeruet incolumem, & ad maiorem amplitudinem euehat ſemper, perpetuamque eſſe velit.

V. D. addictiſſi. cliens,

IOANNES SERVILIVS.

GELDROGALLICA CONIVRATIO IN TOTIVS BELGICÆ CLARISSIMAM CIVITATEM ANTVERPIAM, *Martino Rosheymio Duce: conſcripta ad prudentiſs. vigilantiſs. Coſſ. Senatumque Antuerp. authore* IOANNE SERVILIO.

Exordium à deſcriptione Brabantiæ.

Brabantiæ etymon.

BRABANTIA Belgicæ illius Galliæ tot encomijs à Cæſare olim celebratæ non minima pars eſt. Dediſſe huic nomen Brabon quidam dicitur, qui forte fortuna in ea delatus loca, cum tyrannum Scaldis fluminis ripas munitiſſima arce occupantem, qua à fluminis traiectu vectores, niſi ſoluto dextræ manus vectigali prohibebantur, interfeciſſet, & regionem eã nomine ſuo honeſtaſſe, & immaniſſimi hominis tyrannide dicitur leuaſſe. Vtcunq; res ſit (nam à memoria noſtra longe remotiſſima adfirmare niſi certiſſimis alludentibus ſignis atque coniecturis, animi fuerit plus æquo leuis atque creduli) illud conſtat non obſcura Antuerpiæ etiamnum oſtentari veſtigia, quæ rem antiquitate ipſa fabulæ non admodum diſſimilem vtcunque munire videntur. Ab ea enim vrbis parte qua flumen ſpectat, vbi nunc eſt celeberrimum illud totoq; orbe decantatiſſimum ex omnibus terrarum angulis mercium nauibus adportatarum receptaculũ, moles vaſtiſſima inuſitatæ his ſeculis formæ, lapide colore ad plumbeum vergente, fluminis ripæ incumbit, portis immaniſſimis, quarum ſeræ vltra hominis mediocris ſtaturæ proceritatem attolluntur, olim immaniſſimi illius tyranni, Arx atque tyrannidis propugnaculum quam vndique olim & ab ea parte qua flumen, & vrbem ſpectat, cinxiſſe mœnia opera vaſtiſſima in gyrum ambientia, licet multis in locis partim vetuſtate collapſa, partim ob viarum commoditatem perrupta, ſatis liquido demonſtrant. Continuus enim murus & vetuſtate & materia conſpicuus eodem lapide quo arx compactus, altitudine admirandus, crebris turribus interſept⁹ à ponte latericio arcuato arci proximo ſeſe orientem verſus circumflectit, qui deinde via publica vbi nunc eſt Gruenebergiorum ædes ampliſſima, tum & multis priuatis ſtructuris interruptus, in auſtrum ſe macellum verſus reflectit, hinc ad portam quæ etiam nunc caſtri dicitur, vbi horrida atque ſqualida illa tetri carceris vmbra: cuius ſtructuris ad aliquot paſſus abolitus, in angulo plateæ caſtri templum cingentis, occidentem verſus rurſus certiſſimis veſtigijs ſeſe prodit, deinde telonij priuatarumque quarundam ædium ſtructuris dirutus, ad flumen ſeſe explicat ad Pontem illum latericium arcuatum, cuius paulo ante meminimus circulari formæ recurrens. Ab hac parte Cataractis penſilibus mare naualia circum murum ipſum facit, quæ quidem olim ad munimentum Arcis effoſſa, nunc ad nauium commoditatem portum exhibent. Etiam hac noſtra ætate Caſtri foſſa dicitur: ab vtroque latere muro latericio educto ornata. Hæc à primis faucibus ſeſe paulatim in anguſtum contrahit, ita vt nauibus capiendis ad pontem qui aditum ad Gruenbergenſem aulam exhibet tantum ſufficiat, ab eo ponte ad caſtri portam delata innauigabilis macelli quod dorſo ei innititur, ſordes ſecum in mare deuoluens. Nec facit ad derogandum huius arcis antiquitati, quod quibuſdam in locis muri videantur recentiores, cum infimæ partes quibus recentiores ſtructuræ impoſitæ ſunt, etiam ipſius Euandri ætatem referre videantur, & ſi qui ab imis fundamentis educti ſunt, in locum vetuſtate collapſorum ſubſtitutos & forma & ſitus ſatis edocent. Patrocinantur & huic opinioni vrbis inſignia, quæ ex initij ſui fortuna duas manus continent. Taceo etiam ipſius vrbis appellationem, quæ vel imperitis ad ea quæ adferimus certiſſimis ſignis alludere videtur. Nec debet id etymon videri doctis ridiculum, qui norint caſus multo ineptiores olim ſæpe & vrbibus & regionibus ſua dediſſe nomina. Vnde quæſo Capitolium niſi ab equi capite inuento appellatum eſt? Et Albanum nomen nonne ab Alba ſcropha eo in loco reperta ſuam trahit appellationem? Cærete autem Italiæ ciuitati olim nobili à ſalutationis omine, quum quidam illac iter faciens obuium quendam ſua lingua χαῖρε quod Romanis ſalue dicitur ſalutaſſet, mox ab eius linguæ imperitis, Cære nomen impoſitum. Et cuius non animo

Arx Antuerpienſis.

Carcer Antuer.

Arcis foſſa.

Inſignia vrbis Ant.

Ciuitatibus nomina à caſu impoſita.

mo hæret illud Vergilij, Mercatique ſolum facti de nomine Byrſam. Nec deſunt qui etiam hac noſtra ætate Leodium Eburonum caput à legione cui Cotta & Sabinus Cæſaris legati præerant illic cæſa, primo Legiam, deinde corrupte à Germanis eius ſoni inſuetis Lugich vocatum, mox g in d detorta Ludich eſſe nominatum. Itaque Brabantiam hanc à Brabone fortiſſimo viro, qui imperium in ijs locis aliquãdo exercuit, primo Brabons lant, deinde quod pronunciatio durior moleſtiorque videretur, expunctis è medio literis brabant vocatam, vt adfirmare non auſim, ita veriſimiliter dicere poſſum. Vbi enim deſtiruimur hiſtoria ad coniecturas deflectẽdum eſt, quæ ſi non certæ, veritati tamen conſonæ eſſe videantur. Verum hæc vulgaris noſtratium hominum opinio vt non temere à nobis adprobatur, ita non niſi allatis certioribus coniecturis refelletur, licet ſciamus poſſe non incommode à Gabrantuicis Angliæ gente cuius Ptolomæus meminit, Brabanticos vocari: aut à Bratuſpanrio Belgicæ ciuitate Cæſaris tempore nobili, expunctis è medio literis tribus Brabantium dictum. Hęc ergo olim Belgicæ illius Galliç, nũc inferioris Germaniç Regio eſt. A meridie comitatu Namurcenſi clauditur. Hinc Orientem verſus Haſbaniam ſinuoſo tractu prærerlegit, atringens & ab ea parte Loſſenſem comitatum, & Hornenſem quos præteruecta Geldriæ Ciſmoſanæ partem alluit. A qua ſe latius aliquanto in Septentrionem pandens, Moſæ fluminis ripas & Raueſteynenſem ditionem attingit. Mox conrenta aliquot paſſuum milia eiuſdem fluminis alueo, Buſcumducis occidentem verſus ſeſe rerorquet vnde ſinuoſo meatu Hollandiam ſpectat, deinde & Zelandiæ Inſulas. Ab occidenre nobiliſſimi fluminis Schaldis ripis Flandriæ comiratu, atque Hannonia excipirur. Patet in circuitu milia paſſuum plus minus ſeptingenta, à meridie in Septentrionem qua laxiſſima eſt, centum patet paſſuum milia. Ab occidenre in Orientem, nempe à Scaldi ad Comitatum Loſſenſem qua arctiſſima eſt, triginta. Flumina habet celeberrima Scaldem, olim obſcuriorem nunc toto orbe nobiliſſimo portu decantatiſſimum.

Æneid. 1. *Leodium olim Legia vocata.* *Brabantia olim Gallia, nunc inferioris Germaniæ regio.* *Brabantia confinia.* *Circuitus, Longitudo, Latitudo Brabantiæ.* *Flumina Brabãtiæ præcipua. Scaldis.*

In hunc deuoluitur Louanium interſecans Dilia: qui tenuibus fontibus enatus multorum riuulorum acceſſione auctus, iuſti fluminis ſpeciem qua laxiſſimus eſt, exhibet. Influit enim in hunc Geeta Thenas ciuitatem intetlabens, vnde per Dieſthenſem Sichenenſemq; ciuitates delatus, mox Demeræ nomen, vbi Arſchotum teliquit ſortitur. Bruxella autem & Viluortum Senam in hunc eundem Diliã tranſmittunt, & Netham Lyra, Breda Mercam habet, Buſcumducis Dieſam ex Aada & Dommela enatum. Oritur & in Haſbani à Ieccra Tungros attingens, deinde Traiectum rapidiſſimo curſu delatus, Moſæ ſeſe immiſcens.

Dilia. *Geeta.* *Zena.* *Netha.* *Merca.* *Dieſa.* *Iecera.*

Sunt in ea ciuitates & numero multæ & fama nobiles, Antuerpia totius orbis opibus horreũ referriſſimum, de qua larius aliquanto poſt inſtituetur ſermo. Hinc pari propemodum interuallo diſtantes Lyra & Machlinia: quarum hæc Meridiem verſus, illa aliquantulum ad Orientem flectitur.

Brabantiæ ciuitates Antuer. Lyra. Machlinia.

Machliniam mox excipiunt à meridie Viluortũ, deinde Bruxella, vbi nunc auguſtiſſimus ille totius Brabantiæ Senatus atque nobilium conſeſſus, antiqua ob loci commoditatem Principum ſedes. Ab hac & Machlinia æquali rurſus intercapedine diſiungitur Louanium oriẽtem ſpectans, vrbs & vetuſtatis & literarum quæ ibi cum ſumma tractantur laude, nomine, toto orbe notiſſima. Vlterius ad Orientem progreſſis occurrunt Thenæ, olim ſatis florentes, ſed Geldtorum Ducis Caroli perfidia noſtra memoria fortunis ſuis ſpoliatæ. Nec procul hinc ciuitas cui à leonibus nomen datum eſt, cui à Septentrione imminet Halemon, mox Dieſthum, & paululum ſeſe in Occidentem rerorquentia Sychenum & Arſchotum, & hinc in Septentrionem cui à valle nomen datum eſt, vulgo Herendalſtum. Toto deinde tractu qui Seprentrionem reſpicit, nullæ occurrunt vrbes præter Eynthouiam, Helmondam, atque Grauiam, Brabantiæ contra Geldros arces atque propugnacula. Hinc Buſcumducis & opere & manu vrbs munitiſſima, à Grauia in Occidentem rendens: quam mox Breda nobiliſſimi atque fortiſſimi Naſſauienſis Comitis atque Arengiæ Principis Reinardi regia, excipit. Ab eadem plaga mari innititur Berga, ciuitas portus commoditate ante annos aliquot celeberrima, nunc Antuerpiæ fama aliquanto obſcurior. Diuiditur tota regio in toparchias quatuor, Antuer-pien-

Viluortum. *Bruxella.* *Louanium.* *Thenæ.* *Leuua.* *Dieſthum.* *Sichenum.* *Arſchotum.* *Herendalſtum.* *Eynthouia.* *Helmonda.* *Grauia.* *Buſcumducis.* *Toparchiæ quatuor in Brabantia.*

pienſem cuius imperio ſubduntur Berga Breda, Lira & Herendalſtum: Louanienſem quam Thenæ ſequuntur. Bruchſellenſem quam Viluortum, & Buſcoducenſem, cui Eyndhouia, Helmonda totaque Taxandria, Peelandia, & maior Campaniæ pars ſubijciuntur.

Pagi præcipui Brabantiæ.

Sunt in ea multi, ijque clariſſimi, vrbes & amplitudine & ſtructuræ magnificẽtia & populi celebritate referentes, pagi.

Non procul Machlinia Waelheymum olim Italorum, quos Germani Walen vocant (ſi etymo fides habenda eſt) ſedes, & Duſtela Netha flumine celebris, vt fortuna iampridem ita & calamitate nunc æquales. Bruxellis adiacet Vura ad Sunij illius nemoris amœniſſimi introitum, Brabantię Ducibus ob venationis commoditatem olim familiariſſima, quorum vt animos, ita & corpora nonnullorum condita

Hoochſtratum.

retinet. In Campania Hoochſtratum arce munitiſſima nobile, & Turnhoutum, nec procul hinc Geela Dympnæ virginis martyrio clara.

Lingua Brabãtorum.

Vtitur tota regio lingua partim corrupta Germanica, qua Germaniam ſpectat, partim qua Galliam, Italica corrupra, vnde & ea pars Italicobrabantia, vulgo Walsbrabantia ab Italis, quos Germani Walen etiam nunc nominant, eſt dicta.

Brabantorum fortiſſimi.

Horum omnium fortiſſimi ſunt qui ad Moſam pertinent, propterea quod à cultu atque humanitate vrbium longiſſime abſunt, neque ea importantur, quæ ad effœminandos animos ſpectant, & nec loci iniquitas laborem intermittere (qua re etiã fortiſſimorum ſæpe videmus langueſcere virtutem) patitur, & quod maximum ad eam rem momentum habere videtur, proximi ſunt Geldris, qui trans Moſam incolunt, per quos ne pace quidem facta, animo quieto eſſe poſſunt vnquam. Ab his quo longius receditur, eo minus bellicæ virtutis animaduertitur, cuius ſtudium amabili illo pacis quietiſque amore permutarunt, tum quod ſe remotiores ab hoſtibus, quam qui ab ijs infeſtari poſſint, arbitrẽtur, tum quod Principis ſui Caroli Imperatoris potentia freti, ſecuri hoſtem deſpiciant, quanquam ne ijs quidem animus

Brabanti natura pacis ſtudioſi.

ad occurrendum, nec robur ad reſiſtendum hoſtibus, vbi opus ſit, deſint. Fuere his grauiſſimæ ſæpe belli contra Geldros cauſæ, quas non quod aut hoſtis potentiam metuerent, aut ſuæ virtuti diffiderent, ſed quod natura pacis & amicitiæ ſtudio nati eſſe videantur, nunquam armis ſunt proſecuti. Maluerunt enim cum nullius iniuria ſuos tueri limites, quam cum multorum fraude alienos inuadere: credentes vel iniquam vel non ſatis honeſtam pacem, iuſto & honeſto bello præferendam eſſe. Nec debet id aut timori aut ignauiæ dari, quod cum iudicio maturo atque exacto ſuſcipitur. Quæ ab ijs ſuſcepta ſunt bella, tanto animo tantis viribus, tanta potentia geſta ſunt, vt quemadmodum in ſuſcipiendo cunctantiores, ita in perſequendo acerrimi merito ab omnibus nunc habeantur, & ab omnibus ſemper ſint habiti.

Caroli Burgundi victoria.

Quanta celeritate, Carolus Burg. Philippi filius Ruremundam, Venloam, Nouiomagum clariſſimas Geldriæ ciuitates atque adeo totam regionem ſibi ſubiecit. Quanta pertinacia Nouesij ciuitatis munitiſſimæ mœnibus adhæſit, quo animi robore etiam cum Friderico Roman. Imperat. auſus eſt pedem conferre. Quanta vi Gallorum Regi Ludouico reſtitit, fugere deinde vel pacem vel inducias per legatos petere compulit. Non dicam Nautium expugnatum, totam Lotharingiam ſubactam. Non dicam vario marte ab eodem contra Heluetios multorum annorum

Heroinæ Brabãtorum.

victorijs elatos, inuictos prorſus eo tempore homines, dimicatum. Nec viros tantum habuit virtute artibusque bellicis claros, ſed & mulieres aliquot Principes in quibus neque ciuilium neque bellicarum rerum cognitio ſumma eſt deſiderata: etiam quarumvis aliarum nationibus Principibus viris conferendas. In his Mariam Maximiliani coniugem atque ejusdem filiam Margaretam, quæ cum ſumma laude imperium multos annos poſt amiſſum coniugem tenuit. Habet & nunc Mariam Hungariæ reginam Diui Caroli Imperatoris ſororem, ſummæ & ſolertiæ & prudentiæ Principem, cuius ſalutari conſilio, pluſquam Heroici pectoris præſtantia, atque omnis generis rerum cognitione, nihil potuit his regionibus magis ſalutiferum turbulentiſſimo hoc rerum ſtatu contingere.

Ad hiſtoriam redit.

Huius regionis imperium cum ſæpe alias, tum præſentis huius anni (qui eſt à generis humani inſtauratione Milleſimus quingenteſim. quadrageſim. ſecundus) ęſtate Franciſcus Gallorũ Rex homo

ad

Brabantia impetum quærit Gallus.

ad turbanda fœdera pacemq; Chriſtianæ relpub. communem rumpendam natus, & in Geldria multorum milium delectu habito, & intra regni ſui pomœria conſcriptis multis legionib⁹, in Lutzelburgenſem agrum à Gallia, & Antuerp. toparchiã à Geldria hoſtiliter irrumpens, quæſiuit.

Belli cauſa.

Non enim potuit tot annorum ſpatium tædium repulſę quam in ambiendo Romano imperio tulerat, & fœditatem cladis olim ad Ticinum acceptæ concoquere. Eſt enim animo ſi quis alius erecto atq; ſublimi, vt gloriæ famæq; appetentiſſimus, ita ignominiæ impatientiſſimus. Hæc cum dies noctéſque animo obuerſarentur, ſolicitumq; animum perpetuo cruciatu torquerent, cœpit omnibus neruis eo contendere, vt ſi & regiæ ſuæ maieſtati, & regno longe florentiſſimo inuſtam turpitudinis notam extinguere prorſus non poſſet, ſaltem rerum exinde gerendarum amplitudine obſcuraret. Id tanta regni potentia, tanta imperii amplitudine, tot regum atque principum ſocietate ſuffulto, facillimum fore ſibi perſuaſerat. Maxima enim pecuniarum vi, profuſiſſimis largitionibus, maioribus pollicitationibus, Holſatiæ Ducem, & Cliuiæ principem in fœderis ſocietatem ſollicitatos ſibi adiunxerat, quorum opera atq; auxiliis, & priſtinum gloriæ ſplendorem recuperare, & contractam bello Ticinenſi contumeliæ labem obliterare cõmodiſſime ſperabat.

Cliuenſis in Galliam proficiſcitur.

Euocarat & in Galliam noui matrimonii prætextu Cliuenſem, cuius authoritatẽ atq; nomen Brabanticæ regioni eſſe formidoloſa, atq; ad eam rem quam animo agitabat magnum momẽrum habitura putabat. Is aſſumptis aliquot equitum centuriis & inter hos Rosheimiũ, munerum amplitudine & promiſſorum magnitudine (quæ apud Iuniorem principem nõ admodum rerum vſu exercitatum, vtpote nuper ad regnum admiſſum, pondus maximũ habere videbatur, pellectus) in Galliam proficiſcitur: non vt de noui matrimonii cõditionibus, ſed quod euentus docuit, de belli conſiliis agitaretur. Hic aliquot menſib⁹ varia deliberatione tranſactis, ſparſus eſt in vulgus rumor, Cliuẽſem inuitum in Gallia à Rege detineri: quod Geldriam cui paulo ante inauguratus erat Cliuenſis, ſui iuris eſſe adſereret Gallus, neq; remittendũ eſſe ducẽ in patriam, niſi ducatu repudiato, Obtinuiſſe deinde à Gallo vt ꝓ ducatu quem emiſſe à Carolo Geldriæ duce contendebat Raueſteinũ munitiſſimũ oppidum ad Moſæ ripas ſitum, cõmutatione facta acciperet: ducatum cui inauguratus erat pro dote cognatæ Nauarræ filiæ retinere ſibi liceat.

Raueſteinum gallicum imperium agnoſcit.

In hunc modum circumuentus Cliuenſis Raueſteynum Gallo cedit, quod mox gallicum imperium agnoſcit, gallica ſigna turribus & portis, in rei geſtæ argumentũ adfigit, ipſe pertinacius aliquanto in incœpto perſiſtere, abiectius & de Brabantia, & Imperatore vero Geldriæ hærede & ſentire & loqui incipit, nam præter neceſſitudinem qua iam Gallo iunctus videbatur, & Anglię regis affinitas multum illi & animum & ferociam auxerat.

Belli aduerſus Brabantos gerendi conſilia.

Decretum itaque eſt inter Gallum & Cliuẽſem, quum primum occaſio rei bene gerendæ ſeſe obtuliſſet, hic Brabantiæ caput Antuerpiam, ille Lutſelburgum eodem tempore inopinato armis inuaderet. Victoriam certam eſſe. Non enim poſſe imparatos duobus exercitibus paratis occurrere, atque vt maxime alteri in vnum collatis viribus reſiſtant, ab altero interim graue detrimentũ paſſuros. Se Lutſelburgi ditionem primum inuaſurum à Gallia, quo eo detortis totius ditionis equitib⁹, facilior ad inuadendã Antuerpiam aditus præberetur. Eſſe in eius vrbis expugnatione totius nõ Brabantiæ tantum, ſed & Flandriæ, cæterarumq; regionum Cæſari parentium, victoriam poſitam. Eam viam eſſe ſolam qua totius Belgicæ imperium rapere poſſet. Cæteras ciuitates eius vrbis expugnatione perterritas, quam ob populi frequentiam, opum vim inexhauſtam, inexpugnabilem crederent, ſupplices & pacem petituras, & deditionem oblaturas. Quod ſi cui difficilior vrbis expugnatio propter amplitudinem ciuiumque celebritatem videretur, is non ſatis meminiſſet, paratam paucitatẽ, imparata multitudine ſemper potiorem eſſe & habitam & viſam. Magnitudinem, multitudinemq;, cum in cæteris rebus pleriſque, tum in bello ſibi ſemper obſtare. Non ſpectandum quanti, ſed quales futuri ſint hoſtes, cum quibus prœlium ſint inituri. Homines nulli rei minus quam armorum exercitio aſſueros, ad primum hoſtium aduentum ciuitatem deſerturos, aut pacis conditiones accepturos. Atque vt maxime mœnibus ſe credere, ciuitatem tueri, hoſtem propellere audeant, commiſſuros ſe vt nun tam cõtra

extraneum hoſtem è mœnibus,quam contra ciues intra mœnia pugnare cogantur. Eſſe ibi ex variis nationibus collectam hominum colluuiem, quam non dubium ſit ſe eo quo fortuna videretur, inclinaturam. Expectare id eos vt oriatur tandem

Occaſio belli Brabantici.

aliquis,cuius freti opera effteni cupiditati ſatisfaciant. Fieri non poſſe quin in tanta opum affluentia ſint multi, quibus aliena fœlicitas ſit inuidioſa. Ad hunc modum conſilio inſtituto quæritur tandem perpettandi eius occaſio: quam abitus Cæſaris è Germania in Hiſpaniam, atque hinc in Argeiram propoſita expeditio, atque in ea fortuna aliquanto Cæſari iniquior videtur præbuiſſe. Ab eo enim tempore copias Cliuenſis palam conſcribi,delectum haberi inſtituit non pro Gallo aduerſus Brabantiam,ſed vt ipſe ſimulabat pro Germanis contra Turcam in Panoniam ablegandas. Habebatur enim per omnes totius Germaniæ ciuitates ex Cæſaris qui tunc abierat in Hiſpaniam imperio militum delectus,quo in Pannonia Turcis bello implicitis, facilior ei in Africa ad res bene gerendas aditus daretur. Hos per ciuitates,per pagos diſtribui iuſſit, expectaturus expeditionis in Argeiram ſuſceptæ exitum: quem & propter alienum à nauigationibus tempus, propter locorũ pericula in quibus bellum geſturus erat, & hoſtium potentiam, infeliciſſimum & ſperabat & expectabat:nihil tentaturus niſi audito tali Cæſaris ſucceſſu, vt non admodum eius potentia poſt videretur metuenda. Nec fortuna eius expectationi defuit.

Fortuna Imperatoris bello Argeroſi

Galli & Geldri Cæſarem mortuum arbitrantur.

A miſſa enim bona nauium pars, multi naufragio eiecti à Numidis interfecti. Nec mitior pugna cum mari barbaro prorſus elemẽto, quam cum hoſtibus fuerat. Erant nonnulli qui publice dicerent, Cæſarem aut vndis oppreſſum, aut in littus delatum itineris incõmoditate,aut animi ægritudine defatigatum oppetiiſſe, quæ fama apud Gallos & Gelros tam fuit certa, quam quæ certiſſima. Non enim difficulter ſtultis atque credulis quæ maxime optabant,perſuaderi poterant. Hac itaq; ſpe erecti altius tollere animos, Brabantis vulgo conuitiari, negociatoribus per Iuliam iter facientibus illudere & paſſim per vrbes, per pagos diſpoſitas copias in vnum contrahere cœperunt, quibus per Moſam in Hornenſem comitatum traiectis ad Leodienſes (quò occultiora eſſent Antuerpiæ oppugnationis conſilia) inſtituitur legatio, qua liberum ſibi in Gallias iter poſtulabant, non vt cum rege contra Imperatorem bellum gererent,ſed vt Nauarræ filiam nuper deſponſatã in Cliuiam deducant.

Traiiciunt Geldrogalli Moſam.

Fallacia Geldrogallorum.

Fuit enim is ab initio copiarum contractarum prætextus. Id ſi cum bona impetretur gratia,ſine maleficio aliquo regionẽ ſeſe tranſituros promittunt. Sin autẽ,ferro iter aperturos ſe minitantur. Diu res Eburonibus quæſtioni fuit,vtra amplectenda videretur occaſio,pleriſq; cenſentibus,pacem etiam quantũuis duris conditionib. quærendã,nec hoſtem accerſendum vbi pace frui liceat. Effectũ tandem Seuenbergenſis autoritate,cui poſt Erardum à Marca eius regionis imperium delatum erat,vt tranſitus cõmuni conſilio negaretur.

Oratio Seuenbergēſis.

Is .n. qua eſt eloquentia multa in vtramq; partẽ & eloquentiſſime & prudentiſſime dixerat: homines feros rapinis & cædibus aſſuetos, nõ facile ſibi à maleficio temperaturos,nec temeritate propria certiſſimam perniciem ſibi accerſendam. Nõ dubiũ eſſe quid eo conſilio adfectent Geldri,nempe vt in Gallia auctis copiis Eburones inuadant.Eſſe enim neſcio quam vererẽ regi de iis querelã: Atq; vt nihil tale fiat, indignũ eſſe & antiqua Eburonum fortitudine,atq; præſenti potentia, hoſti iter ad ampliores contrahẽdas copias permittere,cuius fauorẽ vt non ambire ita & minas nõ admodum metuere debeant. Nõ debere ſibi à Geldris pacis cõditiones pręſcribi,qui olim Romanos ipſos & armis & caſtris exuerint aliquando. Nec ferẽdum vt Geldri eam exercitu peruagentur regionẽ,quæ nec Cæſaris Gallico nomini formidoloſiſſimi caſtra,olim perferre potuerit. Meminerint patrum ſuorum fortitudinis. Meminerint Sabini & Cottæ fortiſſimorum virorum Cæſaris legatorum fortunæ. Etiam deos ipſos voluiſſe eos ſui officiũ commonefacere, quorum conſiliis vrbi ſuæ à legione ibi eorum fortitudine cæſa,nomen Legiæ ſit inditũ. Fruſtra etiã nunc & Sabinæ & Auruncu-

Via Sabinia & Auruncuileia apud Leodienſes.

leiæ viarũ extare memoriã, ſi à Geldris imperata cogantur facere. Et montes ipſos virtutẽ docere qui à Petroſidio Cæſaris aquilifero eorum virtute interfecto nomen Petroſij ſint ſortiti. Hæc cum ſumma cum dignitate atq; eloquentia peroraſſet, cõmuni totius gentis decreto delectus per totã regionẽ habetur,omnes in armis iubẽtur eſ-

tur eſſe, mittuntur aliquot ſigna ad Maſacos Bechaſios, atque munitiſſimam Stocheymenſem arcem, eius regionis contra Geldros propugnacula, quorum virtute hoſtis ab aditu prohibeatur, atque ſi opus ſit etiam arceatur. His ita diſpoſitis, Geldrorum legatis reſpondetur: alium ſibi ad Gallias aditum eſſe quærendum. Non eſſe Eburonibus conſuetudinem armato exercitui viam per fines ſuos concedere. Orare ſe vt ſolita libertate ſibi per ipſos frui liceat. Si pertinaciter in propoſito perſiſtant, nec animum, nec vires ſibi ad reſiſtendum defutura.

Negatur Geldro gallis iter per Eburones.

Dum autem in Abuaricis diutius aliquanto ad rei bene gerendæ occaſionem expectandam morarentur, cœpit & Brabantis ea res non admodum dextram mouere ſuſpicionem: maxime iis quos ad Moſam pertinere ante diximus, à quibus crebræ ad ciuitates potentiores legationes inſtituuntur: non dubia illis eſſe hoſtium conſilia, prætexere enim eos nouæ nuptæ è Gallia abductionem, proditioni futuræ atque ſubitæ in Brabantiam irruptioni. Tot calamitatibus, quibus olim ab iis affecti eſſent, fruſtra ſe monitos, quas omnes non legitime bello indicto, ſed ſimili conſilio pertuliſſent ſi idem rurſus in ſe prudentes accipiant. Falli poſſe ſemel atque iterum hominem improuidum, ſæpius, non niſi eum qui malis ſuis gaudeat, decipi non poſſe. Erant & quædam quæ Antuerpiam (quod poſt res ipſa veriſſimum edocuit) ab iis eſſe petendam dicerent. Sparſæ erant enim neſcio quæ ante menſes atque adeo annos aliquot in vulgus voces, & notus erat Geldrorum in eam ciuitatem animus. Habita fuerant & in ea proditorum quorundam de opprimenda vrbe clandeſtina conſilia, quorum nonnulli quæſtionibus admoti, poſt capite impii conſilii pœnas dedere. Conſpectus erat & in mercatu equorum Martinus Roſheymius homo ad quidlibet audendum minime impiger, miles non minus ſtrenuus, quam belli Imperator conſultus, proditionibus ſtruendis à natura fictus atque compoſitus, cuius ductu olim Haga Hollandiæ intuentibus propemodum præcipuis etiam eius inſulæ ciuitatibus erat direpta. Ita dum cæteræ vrbes rem propemodum fabulæ loco reputant, Antuerpia ſola aliquot cohortes tumultuario conſcribit, quæ ruſticis in Pelandia ad arcendum hoſtem congregatis ſubſidio eſſent.

Creduntur hi eſſe in comitatu Hornenſi.

Roſheymius Antuerpiæ conſpectus.

Ea re dum vrbs occupata eſt, ruſtici non expectatis auxiliis, quam poſſunt maximas vndique ex toparchia Buſcoducenſi ſuæ conditionis copias contrahunt, iiſque etſi equitibus & bombardis deſtituantur, hoſtem adoriri ſtatuunt. In his fuiſſe dicuntur ſclopetariorum milia duo nongenti qui baliſtas chalybeas in prœlium ferebant. Haſtiferorum idem qui ſclopetariorum numerus. Erant & nonnulli bipennibus quas helbardachas vocant inſtructi, vt non ruſticos, ſed exercitatiſſimos milites diceres. Sic enim omnia ad militaris rei rationem erant inſtituta, vt præter ducem nihil in ea multitudine merito potuerit deſiderari. Huic quemadmodum nec animus nec vires, ita nec conſilium defuit. Mittuntur enim ab ea legati ad Abuaritos, in quorum finibus Geldros conſediſſe iam ab initio dictum eſt, qui iis eandem ſecum fortunam experiri perſuadeant. Quod cum minus ex animi ſententia ſucceſſiſſet (eſt enim ea gens neutri parti dedita, ſolita iam aliquot annos inter circumſonantia arma ſemper pace frui) patientia in iram, ita in furorem verſa, agmen agere, rectaque ad hoſtes contẽdere cœpit. Quæ cum aliquot paſſuum milia proceſſiſſet, videretque in concepta pertinacia perſtituta, hoſtes ea quæ occuparant eatenus loca relinquere. Moſamque tumultuario traiicere, fugam non diſſimulatam capeſſere, ſeſe multitudinem agreſtium metuere aperte oſtendere cœperunt. Formidoloſa enim ſemper militibus eſſe conſueuit agreſtium ira, qui vt fortaſſe non admodum artificioſe, ita ſtrenue bella adminiſtrare conſueuerunt. Erant præterea non tam amplæ hoſtium in iis locis copiæ, ac ſecunda irruptione in Brabantiam fuit conſpectæ: non quod milites non habuerint (erant enim eodem tempore tres alii exercitus per Geldriam locis oportunis diſpoſiti, & ex Holſatia non aſpernandus eo conuenerat & equitum & peditum numerus) ſed quod paucitate ſua Brabantis aut contemptum aut ſecuritatem immittere, callide ſtuduerint. Horum

Agreſtes conſpirant contra Geldrogallos.

Fugiunt Geldrogalli.

fuga

fuga cognita vnde venerat reuerſa multitudo dimittitur, communi decreto ſtatu-
to, vt ad tintinnabuli pulſum (quo contra hoſtes excieri ipſis conſuetudo eſt ar-
mati ad eundem locum conuenirent. Dum hæc aguntur, cohortes eę quas Antu-
erpiæ conſcriptas eſſe diximus, ad vltimos Brabantiæ fines peruenere, quarum
aduentu (incredibile dictu) quantum & alacritatis & animi multitudini agreſti
ſit inditum: quibus oportunis locis diſpoſitis iam de hoſte ſecura propemodum
eſſe cœpit ea ruſticorum colluuies. Cæteris omnibus ciuitatibus iam omni metu
Antuerp. Senatus proditionē futurā animaduertit. ſolutis ociumque ab armorum teique militaris exercitio agentibus, Antuerpien-
ſis Senatus nihil omittere quod ad terrendum hoſtem procul, atque arcen-
dum ſi propius acceſſiſſet ſpectare videbatur. Iam in forum Bombardas ex arma-
riis ad quemuis tumultum conuehi, & ſi quæ aut ruptæ aut rumpendæ erant
Custodia Antuerp. ſarciri iuſſerat. Habebantur interdiu ad portas ſingulas duodecim armatorum ex-
cubiæ noctu in mœnibus, portis & turrib. cōtra extraneum hoſtē, in vrbe ad po-
tes vbi veteris vrbis portæ ſteterunt aliquando, & in curia contra proditores
Excubia diurna vigiliæ. Qui interdiu portas ſeruabant ſub quartam ad curiam deferebantur
quibus exquiſite examinatis ſua quibuſque inſtituitur à conſule ſtatio: non quam
quique optabant, ſed quæ caſu obuenerat. Erat enim ſua cuique ſtatio ne
quid proditionis ſtrui poſſet, ſi cuique ſuus locus cognitus fuiſſet) incer-
Excubia nocturna. ta. Noctu excubituri ſub ſeptimam ad eundem locum conueniebant, qui-
bus caſu quoque ſua ſtatio ſtatuebatur. Cuilibet contubernio præponebatur
qui maximæ videbatur autoritatis atque in rempub. fidei decurio. Hic conti-
nere in officio ſuos iubebatur. Huic non minus quam Senatui ipſi iubebantur
parere ſubditi. Expleto excubiarum vigiliarumque tempore cogebantur redire
ad curiam omnes, ſi qui obluctari erant decurionis ſui imperio, horum nomi-
na exhibebantur Senatui, vt de pœna iis inferenda ſtatuarut. Decreta erat &
publico edicto cuilibet contubernio ſua aut vini, aut ceruiſiæ menſura, quo ſeue-
rior diſciplina conſeruaretur, ne potu ſepulti aut indulgentius loca quæ obuene-
rant, obſeruarent, aut magis rebelles decurionis ſui imperio redderentur. Porta-
tum claues ſub veſperam ad curiam, vbi aut conſul alter, aut magnæ autoritatis ali-
quis ſimul cum ſagittariis vigilabat, deferebantur.

Diruuntur ædicula multa. Erant mœnibus adiunctæ multæ ædiculæ dum nihil minus quam bellum
expectamus, hæ omnes publico decreto dirutæ ſunt: vel quod mœnia iis eſ-
ſent impedita, nec tormenta ænea ob loci anguſtiam recipere potuerint, vel
quod periculoſum putabatur, homines ignotos quorum quidam ciuitate dona-
ti nondum erant, deſidere in iis locis, ex quibus cum hoſtibus facile aut collo-
quia miſcere, aut proditiones machinari poſſent.

Leges ab Antuerp. Senatu ad vitandam proditionem lata. Ferebantur multæ reipub. maxime ſalutares leges, ex intima militaris rei
diſciplina enatæ, quibus in ea temporum rerumque ratione à prudentiſſimo Se-
natu nihil potuit excogitari & ad vitandam diſcordiam & alendam inter ciues
beneuolentiam, magis ſalutare atque commodum. Erat ibi varia & ex Iulia,
Cliuia, atque Geldria hominum improba colluuies, quæ ad euitandam egeſtatem
qua in patria premebatur alius alio ſedentariarum artium exercitio inopiam leua-
bat. Hæc audito belli rumore (incredibile dictu) quantopere cœperit criſtas tol-
lere, etiam palam Brabantis & conuiciari & minitari. Eſt.n. ei genti natiuū quod-
Brabantia odiū à natura Geldriis inditum. & pluſquam nouercale in regionem hanc noſtram odium: quod præterquam
quod ei à natura ingignitur, etiam à nutricibus infantes, & adultiores à parenti-
bus velut per manus accipiunt: adeo vt fortiſſimus habeatur, qui in conuician-
do atque maledicendo maxime eſt ſtrenuus. Erant multi qui dicerent non de-
Lex de iuramento iterando. futuros hoſtes intra mœnia, ſi reperiatur hoſtis extraneus. Decretum ita que eſt à
Senatu, quem tam aperti conatus fallere non poterant, vt eius nationis quicun-
que in ius ciuitatis adſumpti eſſent, ſacramento ſe ei & fidos fore obſtrinxerant,
iuramentum iteraturi in curiam veniāt: non ꝗ quos vnius ſacramenti religione
moueri deſperabant, iterato in fide atque officio perſtituros crederent: ſed vt cer-
tus talium hominum numerus Senatui conſtare poſſet, quo rationes ſuas

ſi o-

Quopus eſſet ſecutius inſtituant. Non enim poterant eos qui ſemel ciuitate donati erant, non niſi in aperto maleficio deprehenſos, citra iniuriam eadem pellere. Et notum erat eorum etiam in reſpub. optime de ipſis meritas odium, quibus tantiſper fidi eſſe conſueuerunt, dum quæſtus vberior, aut rapina alio vocaret. Inuentum eſt itaque huic rei à Senatu (qui eo tempore & grauibus prudentibusque tum longo rerum vſu & literarum cognitione claris conſtabat hominibus) remedium vt ciuitate donati iterato iuramento mane ante ſextam, veſperi poſt eandem horam domo non egrederentur, ſi quis auditus fuiſſet in vrbe tumultus, ſi quod enatum incendium, domi ſe continerent, nec in publicum procederent, nec domi cum ſuis conuiuia agitarent, aut colloquia miſcerent. Inuentos in publico poſt tempus conſtitutum, aut incendio enato proditorum loco habendos. Si qui iuramentum non iterarant, ciuitatis iure atq; priuilegiis deſtituebantur.

Perfidia Geldrorum.

Senatus Antuerp. qualis in tumultu geldrogallico.

Qui vrbe donati nondum erant aut iureiurando ſe in fide eius dum in ea ætatem agant perſtituros adfirmare, aut exire relinquereque eam compellebantur. Et ne grauior ea conditio hominibus ſuarum regionum ſtudioſiſſimis videretur, noluit eam iuramenti religionem diutius ſeruari illabefactatam, quam vrbis mœnibus continerentur. Quæ vbi reliquiſſent, futuros ab ea liberos atque immunes.

Mirandum auditu repertos fuiſſe eo tempore plures mille, qui ciuitatem deſerere, rationes ſuas imperfectas relinquere, ad conſuetam inopiam atque egeſtatem redire maluerint, quam in fide ciuitatis, dum in ea agerent, perſiſtere. Adeo difficulter ſemel concepta pertinacia, auitum illud hominum improborum nocendi ſtudium, ſaniore conſilio mutari potuit. Multi certo tempore heris ſuis obſtricti, quo tranſacto non aſpernandam pecuniæ ſummam erant recepturi, maluerunt eius iacturam facere, quam iuramento ad fidem ſeruandam ſe obſtringere. Deſerebant ergo turmatim ciuitatem & in fronte & in oculis minas ſeruantes, dentibus frendentes, etiam apertis vocibus pectoris [illegible]i virus euomentes. Excedere ſe ciuitate velut exules atque profugos, introi[illegible]s fortaſſis non multo poſt vt ciues. Futurum fortaſſe vt à quibus nunc pulſi viderentur, eoſdem cum ſumma turpitudine atque ignominia ciuitate pellerent. Menſuros ſe aliquando pannum Byſſinum holoſericumque non vlnis, ſed [illegible]s: nec pecunias aut lancibus aut numero, ſed caſſidibus expenſuros. Hac peſtifera hominum fece vt leuata reſpub. eſt, ita hoſtium vires non mediocr[illegible]rereuerunt.

Pertinacia Geldrorum.

Ciuitate excedunt Geldri.

Minæ abeuntiũ Geldrorum.

Bona enim horum pars cum primum Geldriam attigiſſet, hoſtibus ſe adiunxit. Nec interim officio ſuo deerat Marchio ciuitatis, Gulielmus Veruia omnes totius vrbis angulos, popinas, lupanaria, maleficorum hominum receptacula atque latebras perſcrutans, non ſatellitibus publicis tantum, ſed & ſagittariis multis ſtipatus, cuius cura effectum vt ſi qui potiùs accepti eſſent, nuſquam tutas latebras reperire potuerint. Adigebantur præterea edicto omnes tabernarii atque popinarũ hoſpitum apud ſe diuerſantium nomina ad conſulem referre ita vt ne vni cuiquam extero in tota ciuitate poruerit eſſe inſcio magiſtratu loc[illegible]s. His edictis vrbe velut vallo quopiam altiſſimo contra proditionem, cuius in tantæ vrbis amplitudine maxima debebat haberi ratio, munita, ad cætera quæ ad obſidionem tolerandam, ad hoſtes propellendos, ſi opus eſſet, ſpectare videbantur, conuertitur. Conflabantur immenſæ molis tormenta ænea, pulueris bellici immenſa paratur copia. Vacant per totam ciuitatem fabrorum cultrariorum officinæ armorum ærugini defricando, acuendis haſtarum, bipennium, gladiorum cuſpidibus, ciues tractare arma, tractare gladios, ſelopetis ſeſe exercere, meditari prœlia, poſcere abſentem hoſtem, & nihil admittere quod & virtute ſua & in patriam pietate indignum debeat iudicari. Neautem interim legum tractatio ſtudiis bellicis prorſus interrumperetur, communi totius ſenatus decreto bellicarum rerum cura Cornelio Spaniæ militaris rei non imperito (qui cum ſumma laude multos annos Magiſtratu atque adeo conſu-

Marchio ciuitatis Gulielmus Veruia.

Leges vrbium valla.

Apparatus bellicus Antuerpiæ.

Cornelius Spania bellicis curis præficitur.

conſulatu ſuperiori anno cum Ioanne Crombachio equite aurato functus fu-
rat) defertur, cuius ſtudium & fides multis argumentis ea functione in rem-

Satellites Spa-nia.

pub. eſt ſpectata. Huic quo maior eſſet authoritas, & ne, qui eius imperanis ſa-
tisfaciant, deſint, XII. ex publico ærario aluntur ſatellites. Hi Spaniam quo-

Diligentia Spa-nia.

quo verſus incedentem denſi circumſiſtere, huius iuſſa capeſſere, procurare
quæ ad conſeruandos in officio & excubitores & vigiles pertinere videbantur.
Ipſe circumire ciuitatem, explorare portas, inſtaurare mœnia, aggeres iniquio-
res æquare, muros recipiendis tormentis accommodare, eoſdem locis qui-
buſdam quod aut minitari ruinam, aut tormentorum vim quæ ex iis erant exone-
randa toleraturi non viderentur, diruere, nihil omittere quod ad hoſtium vim per-
ferendam, ad muniendos oppidanos contra tormentorum ictus, ad hoſtes

Ridet plebs op-pugnationem futuram.

nocendum ſpectare videretur. Erant multi qui hunc Senatus in hoſtes appara-
tum, hanc Conſulum diligentiam apertis conuiciis verberarent, dictitantes
dignum eſſe vrbis amplitudine, apparatu eo bellico aliquam metus hoſtium ſi-
gnificationem dare, quorum amicitiam vt non ambire, ita iram non formida-
re admodum debeant. Nec deerant qui eos ſibi hoſtes fingere auſuri fuerint de-
ierare, quo plebs commodius paulo ante petitæ ab Auguſtiſſimo totius Belgi-
cæ Senatu exactioni acquieſceret. Hoſtem eſſe nullum, ſed aut à meticuloſis
fingi, aut ab aulæ partium ſtudioſis populo perſuaderi. Tantum abeſſe vt An-
tuerpiam cuius ne aſpectum quidem laturi eſſent, aut terrerent aut oppugnarent,
vt ne primos quidem Brabantiæ fines auſuri ſint inuadere. Tantam eſſe Cæſaris
autoritatem non in Geldria tantum, ſed in omnibus Europæ atque adeo totius
orbis partibus, vt vel ſolum nomen ad continendos omnes in officio ſufficere
videretur. Brabantiam quoad in viuis eſſet Imperator, non temere inuaſurum
quenquam. Nullas eſſe aut Cliuenſi, aut Dano in has irrumpendi regiones
cauſas. Non eſſe eos tales qui quo iure quaue iniuria alienos fines ſint inuaſuri.

Cliuenſi à patre iniunctum decertare cum Burgundis aut Brabantis bellum ſuſcipiat.

Cliuenſi prætetquam quod natura pacis quietiſque ſtudioſus eſſet, hoc à patre
iam iam moribundo in mandatis datum, ne aut cum Burgundis aut Brabantis
vel iuſtis cauſis oblatis bello decertaret, poſſe eorum amicitiam & ornamen-
to eſſe & vſui, inimicitiam nil niſi regni euerſionem allaturam. Hæ tere eas pa-
tris voces quas non diu ante ſupremum halitum expirauerit altius filii animo
(quarum etiam nunc eſſet recens memoria) quam vt aut pectore excidere aut
memoria exturbari tantulo tempore potuerint. Inſtitutæ erant & ab Hungariæ
regina Maria, cuius curæ atque fidei totius Belgicæ adminiſtratio à fratre con-
credita fuerat, & à Senatu Antuerpienſi legationes ad Cliuenſem exploraturæ

Reſponſum Cliuenſis.

eius conſilia quibus reſponſum erat. Conſcriptam quidem eſſe bonam copia-
rum partem intra regni ſui fines, nec id ſe autore, vtpote qui hoſtem non
habeat, factum. Licere cuilibet, etiam Brabantis, in ſua ditione delectum habe-
re. Prima conſilia fuiſſe vt aduerſus Turcam mitterentur. Si alio ſpectent ipſa-
rum conſilia, id ſibi curæ non eſſe. Illud ſibi perſuadeant ſe non alium eſſe Bra-
bantis quam fuerit ſemper. Nihil Coſſ. neque Senatum mouere hæ populi voces,
nihil ſimulata atque ſubdola Cliuenſis reſponſa, qui ſcirent conſilia ſua non vul-
gi vocibus, non perfidi hoſtis ſimulatione, ſed exacta ipſius rei æſtimatione me-
tienda eſſe. Nihil ſtultius credentes quam aut à plebe, aut hoſte belli conſilia
capere. Nec offendi quenquam poſſe eo belli apparatu qui non inuadendis alio-
rum finibus, ſed ſuis tutandis: non expugnandis aliorum ciuitatibus, ſed ſuis
propugnandis comparatus videretur. Ciuitate itaque ad hunc modum & aduer-
ſus proditionem, & apertam vim non tam belli apparatu, quam legibus & conſi-
liis, quæ validiſſimæ ſunt regni atque Reipub. baſes, munita, Geldri contra-
ctis in vnum copiis quas locis oportunis diſpoſitas fuiſſe ante demonſtratum eſt,
de traiiciendo Moſam cogitare, animoque diu agitata conſilia, proditioneſque
maturare cœperunt. Legatis Brabantorum qui animum conſiliumq; copiarum ex-

Rosheimii reſponſum.

ploratum venerant, reſpondetur. Nullas ſibi intercedere cum Brabantis belli
cauſas, iuberent ſuos ſecuro prorſus eſſe animo. Id poſtulare ſe tantum vt cum
bona regionis gratia copiarum parti tranſire liceat, quo emaciati diutina

inedia

inedia milites tefici poſſent. Geldriam totam longiore exercitus mora annona proſus eſſe exhauſtam. Eſſe ſe eos qui vt obeſſe nulli non velint, ita multis rationibus Brabantis prodeſſe poſſint. Id officii eos apud minime ingratos poſituros. Nec ſe quicquam tentaturos niſi relato à legatis reſponſo. Dum hæc ad regionis primores deferuntur, Geldri non expectato reſponſo ſcaphis atque pontonibus copias tranſportare non procul à Rauenſteynenſi ditione, qua parte præſidio Brabantiam munitam minime eſſe cognouerant.

Geldrogalli Moſam ſecundo traiiciunt.

Nam cohortes ex quas Antuerpia ante laborantibus ruſticis ſubſidio miſerat, qua parte Abuariros Brabantia attingit, in primo regionis aditu conſidebant, quod noſſent, ſolere illac Geldros in Brabantiam plerumque populaturos excurrere, quod traiectio eo loco è Ruremunda eſſet commodior, ſiue quod crederent eorum fines inuadendos à quibus ante annos non ita multos ipſo Pentecoſtes die grauiſſimum vulnus acceperant, & à quibus non multo ante ex Abuaritis pulſos eos eſſe paulo ante demonſtratum eſt. Flumine traiecto cum omnibus copiis (quæ plus minus duodecim peditum millia, equitum Moloſſæorum non plura duobus, pegaſarios atq; armaturæ non vltra quingentos tenuiſſe dicuntur)

Geldrogalli amicos ſe ſimulant.

primum ſine maleficio aliquo aliquot paſſuum milia euenti, ſpem fecerunt promiſſi implendi, quod nuper Legatis datum erat. Verſabantur enim in terra hoſtili, non vt hoſtes, ſed vt hoſpites, nec ferro nec incendiis graſſantes, nec rapinis aut furtis hoſtiliter loca depopulantes, ſed velut penuria adacti, alienis opibus ciuiliter atque humaniter vtentes.

Id duplici conſilio factum eſſe opinor, vel quod cum plerique milites qui ſub Turcicæ expeditionis prætextu ſacramento ſeſe obligaſſent, incerti conſiliorum

Cur Geldrogalli ſe amicos ſimularint.

p[illegible]ſque futuræ atque in Brabantiam irruptionis crederentur imperium deſe[illegible] conſtitiſſet gentem innoxiam, quæ prodeſſe omnibus, obeſſe nemini conſueuerit, a ſe bello eſſe petendam, qui poſtquam longius aliquanto progreſſi eſſent, non ſine ſummo periculo aut redire vnde venerant aut militiam relinquere [illegible] poſſe putabantur, huc facit quod quibuſdam militib. quo ipſos duceret interrogantibus reſpondiſſe fertur Roshey[illegible]nius. Nec paludamentum quo amictus erat

Stratagema Roshcymii.

[illegible]rum ſe comitari, ſi id putaret conſiliorum ſuorum eſſe conſcium: vel quod Antuerpienſem Senatum, cuius conſilia atque prudentiam non minus quam potentiam videbatur metuere, cunctantiorem negligentioremque amicitiæ ſimulatione redditurum ſe crederet. Nihil ea res Senatum qui iamdudum hoſtium conſilia animaduertetat mouete, ſed tanto magis ſuſpecta hominibus vigilantiſſimis eſſe cœpere omnia, quo occultiora. Itaque cuſtodia vrbis maiori quam ante excubitorum numero mandatur, recognoſcuntur oppidani atque ad aciem inſtruendam, ad irruptiones in hoſtes, ad ſigna obſeruanda atque ad cætera quæ militaris ratio requirere videbatur exercentur. Videbat enim in conſilio atq; virtute ſua ciuitatis ſalutem tantum eſſe poſitam, neque aliunde quam a ſeipſis aut opem aut conſilia eſſe petenda. Exercitus enim in Brabantia nullus, apparatus belli nullus, equites paulo ante recogniti Lutſelburgum profecti. Itaque belli cura nuper in ſolum Spaniam (ne legibus eius moleſtiæ acceſſione aliquid remoræ accederet) reiecta, iam & conſulibus & toti Senatui communis eſſe cœpit.

Belli cura toti ſenatui communis eſſe incipit.

Habebantur enim & diurna & nocturna, non de litibus definiendis, ſed de bello adminiſtrando, de ciuium ſalute tuenda, conſilia: quæ non tam ad hoſtes è vallo atque muris arcendos, quam intra vrbem coniuratos quoſdam compeſcendos referebantur. Videbant enim Coſſ. vtrique rei ſimul occurrendum, ſed ratione diuerſa proditioni, conſilio atque prudentia: armatæ atque apertæ hoſtium vi, ciuium virtute. Quibus rebus licet difficulter eodem tempore conſuli potuerit, tanta tamen ſolertia à Coſſ. atque Senatu iis proſpectum eſt, vt in alterum tantum omnibus & animi & ingenii viribus incubuiſſe merito videantur.

Coſſ. anni XLII.

Habuit enim eo tempore (quod minime ratum eſt) reſpublica noſtra, prudentia rerumque vſu nobiliſſimum Senatum ab Illuſtriſſ. Hungariæ Regina Maria totius Belgicæ præſide præſentis anni Maio menſe creatum, cuius conſilio atque

Aa pru-

prudentia nihil non & ad proditionis conſilia inueſtiganda diſcutiendaque præſtari potuit.

L. Vrſulus.

Conſules enim erant eo tempore Ladislaus Vrſulus ingenii alacritate, pectoris celſitudine, conſiliique dexteritate non minus quam dignitate animi præſtans. Et Nicolaus Schermerus ingenii agilitate, conſilii eminentia, literarumque felici tractatione non minus ſummus quam corpore paruus. Senatum explebant Ioannes Crombacchius, & Cornelius Spania, equites, ambo militaris rei tractatione, non minus quam conſulatus dignitate nobiles. Arnaldus Scutus, Gabriel Triapanus, quorum virtus etiam aliquando in conſulatus officio ſpectata cum ſumma laude fuit: obtinebat quintam ſedem Nicolaus Schermerus conſul, cuius paulo ante meminimus. Succedebant iis Gulielmus & Petrus Halmali, vt cognomine pares, ita nobilitate diutinaque magiſtratus tractatione non multum inæquales, Ioannes Heydanus Iacobi illius Heydani (cuius defuncti memoria reipub. noſtræ etiamnum ob diutinam quæſturæ functionem ſacroſancta eſt) filius, Michaelis Heydani qui nunc ærario publico cum ſumma laude atque fide præeſt, frater. Non prætereundi ſunt Iacobus Herzius, & eiuſdem nominis cui à Ligneis pomis cognomen eſt, non Ioannes Sheyhus omnes ingenii atque literis non minus quam dignitatis ſplendore nobiles. Adiuncti his erant Arianus Vledingus, Valderus Iinmerſelius, Cornelius Berchemius, & eiuſdem cognominis Heymrichus, ſimul & Ioannes Roecoccius nobilitate atque virtute clari omnes, qua re factum eſt, vt nihil quod & ad ſalutem reipub. conſeruandam, & proditionis conſilia diſcutienda pertineret, potuerit deſiderari.

Nicolaus Schermer.

Senatores.

Rosheymius hoſtem ſe profitetur.

Interea nunciatur Rosheymium penitius in Brabantiam ingreſſum, non vt ante amicum ſe ſimulare, ſed ferro atque incendiis hoſtiliter graſſari. Abigi ab hoſtibus vndique prædas, ruſticos inopinantes opprimi. Famam hanc mox confirmat vndique, ex tota Campania agreſtium fuga. Videre erat omnibus ciuitatis portis turmatim non ingredientes, ſed laboribus curuos irrepentes agreſtes, etiamnum vultu metum ſimulantes, non aut ſclopetis, aut enſibus, aut ſimilibus telis, ſed armis quibus aut ruſtici operis aliquid adminiſtrari ſolebat armatos, opes, vxorem, liberos, curru vehentes. Fœminæ eiulare, manus ad cælum tollere, obteſtari deos, Supplices ciuitatis opem implorare, lamentis atque ploratu omnia miſcere, dolere fortunam ſuam, quæ tot annorum labores vnico momento eſſet diſſipatura. Fingere quæ abſentibus ſe ab hoſtibus eſſent deſignanda.

Villarum incendia, gregis abactiones, agrorum depopulationes. Querebantur ſe male in eum diem ſeruatos ſenes, deteſtabantur fati iniquitatem pueri, qui aut non nati ſub ea tempora, aut nati non mox extincti fuerint. Satius fuiſſe malorum expertes mature ex viuis fato eripi, quam tot miſeris exagitatos in ærumnis aut ſupereſſe, aut mox fortaſſis ab hoſte trucidari. Mouebat miſerrimum hoc ſpectaculum non paucos, reputantes fortunæ iniquitatem quæ in iis conſpiciebatur, mox fortaſſis ſibi quoque eſſe ſubeundam. Quoſdam affectus impatientia in iram ſtimulabat, qui cenſebant ferendum non eſſe innoxios fortunis ſuis à prædonibus ſpoliari. Eundum eſſe hoſti obuiam. Eſſe eam ciuitatis authoritatem, quæ nomine ſolo latrones publicos facile eſſet pulſura: quod ſi fortuna iniquior honeſtis conatibus inuidiſſet, plus gloriæ cæſis ex vulnere, quam vtilitatis viuis ex victoria emanaturum. Maiorem publicæ gloriæ quam priuati periculi habendam rationem. Eſſe non exercitatiſſimorum militum, ſed exulum, proditorum, parricidarum exercitum, quem non minus ſceleris conſcientia, quam obuiam miſſæ legiones eſſent territuræ. Hoſtes interim Taxandriam peruagati, ad Royam quæ diuæ Odæ martyrio celebris eſt, appulerant, qua depopulata Oorſchottum, deinde Heluerenbecium petebant. Hinc per Baerlam quæ æquali propemodum & à Breda & Thurnhouto diſtat ſpatio profecti, recta ad Hoochſtratum contendunt. Eſt is pagus platearum numeroatq; ſplendore, ædiũ magnificentia non multũ ab vrbe diſtans, arce munitiſſima no-

Iter hoſtium.

nobilis, Montendiſij cuius prima propemodum ſolet eſſe in aula Burgundica autoritas, regia. In hanc multi mortales fortunas ſuas velut in portum quendam contulerant, nonnulli eodem quo & arci & opibus in eum locum collatis præſidio eſſent, confluxerant. Rosheymius credens & dignitatis ſuæ, & exercitus autoritatis multum intereſſe, ſi arx ea expugnetur, ſtatuit eam ex itinere tantum expugnare, aut miſſis caduceatoribus (Heraldos vocant) deditionem poſtulare. Id tanto alacrius ſibi capeſſendum eſſe duxit, quod pulueris bellici cuius inopia laborabant milites, vim maximam, tormentaque æ nea quibus ea arx dicebatur inſtructiſſima, quæ in Antuerpiæ oppugnatione non mediocri vſui erant futura, ex ea reportaturum ſe exiſtimaret. Facturam deinde eius arcis expugnationem ad Antuerpienſium conſternationem, quos terrore magis atque proditione eminus, quam virtute cominus ſtatuerat oppugnare. Miſſo itaque caduceatore arcem dedi poſtulat. Vſurum ſe victoria magis ad nominis ſui atque exercitus autoritatem, quam ad libidinem ſuam, opumque in ea contentarum direptionem. Præter victoriam ſpectare ſe nihil. Atque vt diuerſis affectibus præſidii conſtantia expugnaretur, adduntur & blanditiis minæ. Ni deditio fiat, proponit direptione, incendiis atque cædibus mixturum ſe omnia. Effectum eſt hac conditionis atrocitate, quæ apud militaris rei imperitos multum valuit, vt vltro hoſti portæ aperirentur, facerentque ſua voluntate quod neceſſitas erat etiam inuitis ipſis extorſura. Acceptus portis hoſtis præter puluerem bellicum & machinas militares aliquot rapit nihil.

Arcis Hooch-ſtratana deditio.

Quanto enim minoris periculi, tanto & mitior victoria fuit. Incredibile dictu quantum hoſtibus ex ea victoria fiduciæ acceſſerit, reputantibus vt impune per mediam Campaniam eſſent peruagati, reliquiſſent à tergo aliquot Brabantiæ non mediocris potentiæ atque autoritatis ciuitates, quarum nulla aut cona[ti]bus ipſorum obſtitere, aut leui aliquo aſſultu auſa ſit eos ſaltem territare. Hic dum aliquantiſper ob loci commoditatem, atque arcis firmitudinem mora[n]tur hoſtes, viderenturque recta Antuerpiam petituri, Renatus Arengiæ Princeps, Comes Naſſauienſis, erecti animi atque ſublimis ſpiritus vir, cuius n[on] pauca ſummæ fidei in hanc regionem noſtram hoc Geldrogallico tumultu apparuerunt facinora, conuocatis equitibus omnibus qui ſuo ſubditi erant imperio, quos audio plus minus quingentos fuiſſe, & cohortibus peditum octo, quæ partim Antuerpiæ primo belli tumultu, partim in Buſcoducenſi toparchia conſcriptæ erant, Brabantiæ periculo (cuius excidium in Antuerpiæ expugnatione ſitum colligebat) motus, magnis itineribus eo contendit, præſidio obſidendæ vrbi futurus. Erat feſtus dies diuo Iacobo ſacer cum Bredam ſuæ ditionis præcipuam ciuitatem relinqueret optimus Princeps, publicam commoditatem propriæ vtilitati præponens, in hoc multorum idque clariſſimorum Imperatorum ſecutus exemplum, quibus publica ſalus priuatarum opum periculo viſa fuit redimenda, quod quidem exemplum quo his moribus rarius eſt, eo plus laudis atque admirationis mereri debet. Atque vtinam non apud plures in eo ſplendoris atque dignitatis faſtigio poſitos, maior priuatæ quam publicæ vtilitatis ratio conſiſteret, profecto melius ſeſe humana negotia tot fortunæ neceſſitudinibus expoſita haberent, nec orbis chriſtianus tam tetris atque horrendis quateretur bellorum procellis. Is itaque relicta patria ſua, relicta arce quæ omnes fortunas ſuas continebat, officii ſui atque fidei quibus Imperatori Carolo Brabantiæ Duci obſtrictus erat, memor, Antuerpiam concitatiſſimo greſſu viam occupaturus contendit. Hærebat enim eo tempore cum Bredam relinqueret, Hoochſtrati Rosheimius, quod à Bredenſi itinere aliquot paſſuum milibus in Orientem recedit.

Totius Brabantiæ periculum in Antuerp. expugnatione ſitum.

Princeps Breda ſoluit.

Publica commoditas priuata præponenda.

Qua re factum eſt vt ſibi initio hoſte videretur iter tranſacturus, quod fieri non poterat ſi Hoochſtrato relicto Antuerpiam verſus caſtra promouiſſet hoſtis. Concurrunt enim viæ & quæ Breda & quæ Hoochſtrato Antuerpiam ducunt non procul Brechſeoto, quod plus minus ſex paſſuum milia ab vrbe diſtat. Huc ſi perueniſſet hoſtis, ad vrbem aditus protſus fuiſſet præcluſus. Id ne fieret, itineris celeri-

tate præueniendum eſſe hoſtem exiſtimauit. Qui per exploratores de principis aduentu certior factus, Hoochſtrato diſcedit, occupaturus viam qua neceſſe erat principi iter facere, eademque propemodum hora qua Princeps Bredam, Hoochſtratum reliquit. *Principis celeritas.* Licet autem quod ad celeritatem attineret nihil reliqui faceret Princeps (Nam vnico impetu, nullo dato militibus ad quietem tempore,Brechſchotum quod pluſminus octodecim paſſuum millia Breda diſtat, appulit) hoſtis quod minus itineris conficiendum ſibi eſſet, aditum ante occupat, Principem iam itineris laboriſque moleſtia defatigatum expectaturus.Equitibus præerat Libbertus Turchius militari rei iam multos annos aſſuetus, pedites ducebat Princeps aſturcone vectus generoſiſſimo, pectora militum audacia atque ſpiritibus implens. Hoſtes quod aliquot horis Brechſcotum ante Principis aduentum occupaſſent, ſe à labore reficere cæteraque quæ ad excipiendum Principem pertinebant adminiſtrare: *Hoſtes principi inſidias ſtruunt.* & licet numero & apparatu ſuperiores eſſent, inſidias incautis ſtruere cœperunt. Vicus hic ad quem hoſtes conſediſſe iam dictum eſt, qua & Bredam & Hoochſtratum reſpicit, aliquot paſſuum millia in ſolitudinem planam atque expeditam exit. In hac bonam copiarum partem (quod loci natura ad inſidias ſtruendas minus apta videretur, neque occultari copiæ aut montium obiectu, aut vallium hiatu, aut dumetis aut arbuſtis poſſent) genubus ſubſidere iuſſiſſe creditur Rosbeimius. Vici exitum præcludebant Holſatienſes atræ armaturæ Pegaſarii. Iuſſit deinde agmen non admodum numeroſum venientibus Brabantis non procul à Brechſcoto via recta oſtentari,credens id paucitate ſua Principem ad inſequendum inſtigaturum.Nec fefellit hoſtes conſilium.Siquidem ad primum huius aſpectum Princeps ſuos ad virtuté hortari: *Oratio Principis.* Adeſſe hic tantum exploratricẽ copiarum partẽ quam vel cum minimo negotio modo virtutis ſuæ meminiſſe velint delere poſſint.Gratulari ſe ſuæ fortunæ, cui data ſit occaſio qua quo in Brabantiam ſit animo, demonſtrare poſſit. Illud teſtare tantum, ne cuius gloriæ dii tam expectata occaſione oblata fauiſſe,milites inuidiſſe videantur. Qua fronte paſſuri ſint eos ſupereſſe diutius, qui non legitime bello indicto, ſed latronum more, contra leges omnes, fœdera omnia, contra vſitatum ab omnibus quantumuis Barbaris bellandi morem, nullis iuſtis cauſis moti hoſtiliter graſſentur. Ad futuram fortunam iis quorum cauſa videretur iuſtiſſima. Nec debere mouere quenquam, quod impune ad ipſius Brabantiæ penetralia ſint progreſſi, cum ne hoſtem quidem vnum toto itinere repererint vſquam. Deditionem arcis Hoochſtratanæ non hoſtium virtuti,ſed præſidii agreſtis imperitiæ adſcribendam. Poſſe hoc agmen priuſquam propius accedat exercitus opprimi facile. Eſſe paucos, eoſque magis prædæ quam pugnæ aſſuetos, equites conſpici nuſquam. Dubitandum non eſſe quin quemadmodum ab equitibus, ita & à machinis bellicis deſtituantur. Cæteros audita ſuorum fuga atque cæde, metu perculſos citra aliquem militiæ ordinem tumultuario fugituros, nec vlterius in Brabantiam progreſſuros.

Si eo animo eant quo Antuerpiæ laboranti opem ferant, committendum non eſſe vt hic oblata à diis immortalibus occaſione,conſilii ſui prorſus obliuiſcantur. Inſidias hoſtium in loco plano atque aperto metuendas non eſſe. Oculis patere circumquaque omnia.Meminerint multos cum paucis, milites cum prædonibus,& armatos cum inermibus dimicaturos. Hæc aliaque quæ in tali negotio militum animis ſuggerere Imperatoris officii eſt, cum dixiſſet, equites ad inſequendum miſit, ipſe militari greſſu (ne aut ordines perturbarentur, aut concitatior inceſſus milites poſt ad pugnam ineptiores redderet) ſubſequitur. Erat non procul ab eo loco quo agmen hoc conſpiciebatur,arbuſtum non admodum denſum, in hoc ſe hoſtes ad primum equitum aſpectum, non diſſimulanter, ſed aperta fuga proripuerunt, *Fugam ſimulant hoſtes.* ſimul vt tuti ab equitibus eſſent, quos norant lanceis in tali loco vti non poſſe; & cohortes peditum in inſidiarum locum perducerent. Ad huius aditum cum equites perueniſſent, vidiſſentque ſe ſua ſpe deiectos, hoſtem è manibus elapſum, conatus ſuos prorſus eſſe irritos, ab inſequendo deſiſtere.

In apertum proſerunt ſe hoſtes.

Fugiunt Principis equites.

Principis varia conſilia.

ſtere. Quod cum animaduertiſſet princeps, cum cohortibus quas ducebat ad pellendos hoſtes latebris contendit. Iam ſigna canere, militum voces quibus ſemutuo ad virtutem acuere ſoliti ſunt, audiri, fremitu atque indignatione omnia compleri cœperant: cum ſubito vndique & à tergo & à lateribus erecta plus minus triginta duo ſigna, quæ eatenus occultata fuiſſe ante demonſtratum eſt, conſpiciuntur. Quæ cum prouolaſſent, rectaque ad inſequentem fugientes principem contenderent, fugientia ſigna pedem referre, infeſtisq; ſignis ſequenti obuiam tendere cœperunt. Concurrebant & à fronte hoſtium equites, rectaque in principis ferebantur: qui nouitate rei atque inexpectaro aduentu perculſi, non dubia fugæ indicia præſeferebant. Videbant enim & numero ſe ptemi, & vndique (niſi ſe celeriter in latus apertum deiiciant) circumueniendos. Itaque & ſi durum videbatur nomen fugæ turpitudine maculare, maluere tamen & famæ & nominis iacturam fugiendo facere, quam fortiter occumbendo patriam in periculum deuocare: arbitrantes maiorem publicæ vtilitatis quam gloriæ priuatę habendam rationem eſſe, male honori ſtuderi qui multorum excidio videretur conſtiturus. Rebus ita conſtitutis Princeps qui inter pedites verſabatur, diu in incerto habuit quid conſilii caperet. Nam neque manere ſine periculo, neque fugere ſine ignominia potuit. In altera parte erat gloriæ ſtudium, quod in iuuene principe tali patre nato fuiſſe feruentiſſimum, dubium non eſt, maxima præmia in ſpe victoriæ, iræ pudoriſque vehementiſſimi adfectus: in altera maiores hoſtium copiæ, equitum fuga, pugnæ periculum. Hæc illo voluente, vicit tandem gloriæ ſtudium obiectas difficultates, iræ pudoriſque ſtimuli pugnæ pericula expugnauere. Tranſcurrit ergo equo concitatiſſimo ad equites, qui iam aliquot ſtadia fugiendo emenſi erant, grauiter caſtigat, qui vix conſpecto hoſte maluerint turpiter & ſe & milites & patriam hoſti prodere, quam fortiter pugnando & ſibi laudem, Imperatori, militibus & patriæ ſalutem conciliare.

Oratio Principis reuocantis ſuos in prœlium.

Hortatur vt ſi non ſui & patriæ amore, ſaltem ſacramenti religione permoti, in prœlium redeant. Parum valuere optimi Imperatoris increpationes atque hortatus apud eos qui ſalutem potius in equorum celeritate quam in dextrę promptitudine poſuerant. Redit ergo ad pedites, in orbem coire iubet omnes, quo acici genere in tali euentu vtilius fingi aliud haud facile potuit. Ipſe inter primos verſari, compellare nominatim centuriones, adminiſtrare quæ ad congreſſum ſpectabant, acuere virtutem dictis. Meminerint pietatis quæ patriæ, fidei quæ duci ſibi debebatur, ſacramenti quo & diis & ipſi & patriæ eſſent obſtricti. Iam acierum frontes propemodum coierant. Canunt itaque vtrimque ſigna, attollitur cælo clamor virorum clangorque tubarum, triſtiſſima tarantaræ vox horribili ſono aures omnium percellit, audiuntur ſclopetorum vtrimque tonitrua: fuitque is aliquantiſper negotii ſtatus, vt nec paucitas multitudini ceſſura, nec multitudo paucitatem ſuperatura videretur. Vt enim ab hoſtibus numero ſuperabantur Brabanti, ita hoſtes animis & alacritate à Brabantis vincebantur. Erat quod ad Imperatorem attinebat vtriuſque exercitus conditio propemodum æqualis, ſed ratione diuerſa: vincebat Roſheimius multorum annorum bellico exercitio Principem. Vincebatur contra à Principe audacia, atque animi in rebus dubiis præſentia. Inſidiis ſtruendis, proditionibus machinandis ille natus, hic ingenue citraque fraudem conſerendis cum hoſte manibus à natura fictus videbatur. Hinc factum dum nec paucos cedere virtus, nec multos ab incepto deſiſtere pateretur copiarum numerus, vt paribus animis, pari ſucceſſu, aliquantiſper dimicaretur, nec aut fugæ aut victoriæ indicia ab alterutris præberentur. Hinc Princeps vrget, illinc inſtat Roſheimius. Mouet hos cauſæ quam ſuſtinebant honeſtas, illos numeri amplitudo. Iactare hi Roſheimium diutina belli tractatione nobilem: illi Principem fortiſſimi patris filium fortiſſimum. Indignabantur hi à paucis multos, illi à prædonibus ſuperati paucos.

Pugna aliquantiſper dubia.

Vt autem quæ ad vicinos hoſtes ſuſtinendos pertinebant à Principe prouiſa erant diligenter omnia, ita quæ ad eos quos exitum vici ſeruaſſe demonſtratum

eſt, pegaſarios atræ armaturæ milites reiiciendos ſpectabant, in tanta militum paucitate, in equitum ſuorum fuga prouideri non poterant. Hi concitatiſſimo curſu à fronte in Brabantos irruere, ſclopetis triſulcis glandium maximam vim conjicere cœperunt. Hinc factum vt ordines armorum nouitate impetuque irruentium perculſi, confunderentur. Neque enim erant equites qui equitum irruptioni opponerentur, nec in hos totius exercitus impetus dirigi ab vndique preſſis potuit. Fuga igitur primum à paucis, deinde vt fit ſequente multitudine paucitatem, ab omnibus copiis orſa eſt. Princeps quod videret ſe diſſipatos ordines in vnum redigere, nec aduerſus hoſtes vndique irrumpentes ſubſiſtere non poſſe, quem fortuna dedit exitum ſecutus, cum paucis elabitur. Nam cæteri priuſquam quid ageretur cognoſcere poſſent, vndique ab hoſtibus ſunt circumuenti, qui deditione facta abiectis armis ſe hoſti commiſerunt, de horum numero alii alia adferunt, conueniunt omnes duorum milium numerum ſupergreſſos non eſſe. Erat hora à meridie circiter ſexta cum generoſiſſimus Princeps fortunæ preſſus iniquitate vitam ſuam ſumma difficultate ex hoſtium manibus extorſit, magis proſperæ fortunæ magiſque propitiæ occaſioni conſeruauit. Interim Antuerpiæ varia de Principis fortuna ferebantur. Aiebant quidam Hoochſtratanæ arcis obſidionem ipſius virtute eſſe ſolutam, interfectam bonam hoſtium partem. Mox hunc cum toto exercitu ab hoſtibus cæſum, hoſtes ea victoria elatos recta ad vrbem contendere: quæ fama quo minus optata, ita propior vero fuit. Vrbs itaque tota non in luctum muliebrem, ſed in virilem audaciam vlciſcendique, non priuatam, ſed publicam totius regionis iniuriam, cupiditatem ſoluitur. Iam regiones omnes diligentiſſime attributam ſibi ſtationem ſeruabant, hoſtis aduentum atque obſidionem expectaturæ. Erant enim ante à Senatu ſingula ita ad quemuis caſum prouiſa vt non admodum hoſtis videretur metuendus. Rebus ita conſtitutis ſuperuenit Princeps non fugienti, ſed triumphanti ſimilis. Iactitabat dextram cælo miram quandam animi alacritatem præ ſe ferens. Confirmabat ciuium tumoris atrocitate de cæde ſua perterritos animos, atque in melioris fortunæ ſpem erigebat. Libertus Turchius neſcio quo caſu in itinere ab hoſtibus dicebatur retractus, nam cum Principe vrbem inuectus non eſt, ſed horis aliquot poſt rediit. Sparſus erat huius ſingularis cuiuſdam facinoris rumor in vulgus, quod quam verum ſit autores eius viderint. Erant multi quibus ea res non parum diſplicere videbatur. Sed in hominem multis annis Brabantorum caſtris aſſuetum non cadebat ſuſpicio ſiniſtra.

Ordines Brabã-torũ perturbantur.

Captorum numerus.

Status Antuerpiæ ad Principis introitum.

Princeps vrbẽ ingreditur.

Hoſtes Dam-[m]um appellunt.

Vix Principe vrbem ingreſſo, iam certiſſimis ſignis hoſtes aduenisſe in pagum cui ab aggere qui olim mari obiectus in eo loco fuit Dammi nomen impoſitum, conſtabat. Diſtat hic non multis ſtadiis ab vrbe qua Septentrionem reſpicit, Xythi coctura nobilis, ebrioſorum, furum atque latronum, cæterorumque hominum malis artibus quæſtum facientium receptaculum. Eo hoſtes itinere defatigati, quod crederent potus copiam ibi ſe reperturos, applicuerant. Audiebantur è mœnibus (nam proſpectum & nox & obiectæ arbores quibus omnia totius ciuitatis ſuburbia obſepta erant, ademerant) in ædes vi irrumpentes, oſtia, feneſtras, & qua facillimus aditus in ædes videbatur, & calcibus & vectibus à cardinibus euellentes.

Cætera omnia omnibus agris & campis profundiſſime ſilebant. Nulla vſquam vox, nullus ſtrepitus, nullus equorum hinnitus audiebatur: non rauca taratantaræ vox, non claſſicorum, non lituorum, non cornuum ſonitus terribilis, & auditus paulo ante dum longius abeſſent, tympani ſonitus conquieuerat. Nec minus in vrbe ſilentio preſſa erant omnia. Oppidani cum ſummo ſilentio ſtationes deſignatas ſeruabant. Mulieres præ foribus quæque ſuis, lychno ſuperiori limini adfixo contra incendia, quæ à proditoribus metuebantur, incredibili taciturnitate excubabant: vt intelligas quanto periculum natura atque conſuetudine ſit violentius. Nuſquam tota vrbe aut nolæ æreæ quarum pulſu ad laudes Deo offerendas certis noctis horis euocantur, quos religioſos vocant, audiri, nec horas æqualibus interuallis loqui, quod eo rerum ſtatu pruden-

dentiſſime ſtatutum, ne certo tempore coniurati proditoreſque, aut conuenire in eundem locum, aur quicquam tentandi conſilium capere poſſent, deinde ne euocatricis nolæ qua ad conſilia ſua per vrbem euulganda vtebatur Senatus, pulſus, aliarum voce obnubilaretur. Erant præterea profunda illa noctis ſilentia tanto terrori hoſtibus, vt ad cuiuslibet folij ſtrepitum expaueſcerent, neque aut arma deponere vllo noctis tempore, aut libere expatiari extra ordines auderent: adeo vt tota nocte exploratores circum ipſa vrbis mœnia conſilia oppidanorum inueſtigaturi reptarint, metuentes aut de inſidijs, aut de eruptione haberi tota vrbe conſilia. Nec minus momenti ad hoſtium aduentum, ad ſuffoſſiones animaduertendas id ſilentium erat habitutum, ita vt ne paucorum quidem aduentus latere potuerit. Reptabat ad mœnia quæ ſunt inter Cipdorpicam & Rubram portas ex vagis illis & prædonibus hoſtibus quidam: animaduerſus eſt à mœnium propugnatoribus ciuibus, rogatus quid hominis eſſet, cuius rei gratia ita furtim expaciaretur, compendio ad vtrunque reſpondit, nihil ipſorum aut quis eſſet, aut cur veniſſet, intereſſe. Quo reſponſo cum quo animo eſſet, ſatis indicaſſe videretur, ad loquentis vocem (nam audiri tantum in tenebris poterat) quidam è mœnibus deſtinatis eo aliquot ſclopetis, hominem qua humeris collum innititur, glande feriunt. Nec deſtitit miſer licet victus, maledicere. Sed cum minis atque imprecationibus & animam efflauit. Auditæ ſunt eius iam corpore cum anima luctante voces, forti homine indigniſſimæ. Ad futuros mox commilitones ſuos (quos fratres vocabat) à quibus idem percuſſoribus ſuis eſſet ſubeundum, quod iam ipſe paſſus videretur. Circumibat tota nocte Marchio ciuitatis Guilielmus Veruia, homo patriæ ciuiumque ſuorum amantiſſimus, omnes totius vrbis cuſtodias, oppidanos ad ſecuturos obſidionis expectatæ labores perferendos animans, nominatim pleroſque compellans. Vt enim omnibus omnis conditionis hominibus innotuerat, ita & pleroſque (quæ eſt hominis popularitas) nouerat. Meminerint patriæ, libertatis, vxoris & liberorum. Meminerint optimo Imperat. Car. fidei datæ. Meminerint huius in ipſos indulgentiæ, atque pluſquam paterni amoris. Turpiſſimum eſſe & ſe libertate, & fortunis omnibus ignauia propria ſpoliare: pluſquam Scythicum amantiſſimam coniugem, parentes indulgentiſſimos, liberos dulciſſimos, hoſti barbaro atque immani obijcere. Qua fronte paſſuri ſint, non à magnæ aut potentiæ aut alioqui auroritatis eximio Principe ſed à ſicario abiectiſſimo, prædone ignobili ſe vinci. Non tantum indignũ ea vrbis potentia, ea ciuium multitudine à ſceleratiſſimis latronibus vinci, ſed & obſideri. Eſſe exercitum talem à quo vt vinci turpiſſimum ſit ita eundem vincere honeſtiſſimum. Facturos ſe non tantum Brabantiæ rem vtiliſſimam, qui ea peſtiferorum hominum fece eam leuaſſent quorum optimus aut proditor aut latro eſſet, ſed & dijs ipſis quibus impietas odio eſſet gratiſſimam. Eadem fuit & Coſſ. L. Vrſuli & Nicolai Scermeri in procurandis ijs quæ in eo rerum ſtatu neceſſaria eſſe videbantur, diligentia, quibus à dijs immortalibus nihil præſenti fortunæ dari potuit vtilius. Erat enim vtriuſque tanta rerum omnis generis cognitio, vt nihil addi poſſe videretur. Vrſulum decorabat multarum rerum vſus, frequens diutinaque negociorum ciuilium tractatio, quæ cum tanta laude multos annos obierat, vt & ab Imperatore Carolo V. conſulatus illi eſſet prorogatus, conceſſus & equitis aurati titulus, in rei prudenter conſultoque geſtæ argumentum: homo proditionum tumultuumque conſilijs inueſtigandis diſcutiendiſque natus. Suſtinuerat hic humeris ſuis Rempublic. Antuerp. Flandrico tumultu ad rebellionem, non imperij odio, ſed maximæ nationis exemplo ſpectantem. Schermerus præterquam quod aliquot annos in Reipubl. adminiſtratione verſatus erat, varia antiquitatis lectione inſtruebatur: qua re factum eſt, vt non minus in quolibet caſu recta conſulere quam ſtrenua deſignare potuerit. Hunc non ambitio, ſed virtutis admiratio, eruditionis ſplendor (quod ijs præſentium temporum ſtatus in quibus tumultibus atque bellis intricata ſunt omnia opus eſſe videretur) Illuſtriſſimæ Hungariæ reginæ totiuſque illius Auguſtiſſimi Senatus calculis ad conſulatus honorem promouerant. Quo enim minus dignitatem ob literarum amorem ſequebatur, eo magis ob virtutis admirationem eam conſequebatur. Hi velut ciuitatis clauum tenebant. Ad hos quicquid

Studium Marchionis.

Oratio Marchionis.

Nicol. Schermerus.

Coſſ. ciuitatis clauū tenebāt.

quid ex reipubl. vſu eſſe putabatur vndique ab mœnium præſidibus deferebatur. Ad hos in quolibet euentu refugium dubitantibus erat. Ab his rerum gerendarum conſilia ad quamlibet fortunam capiebantur. Confluebant vndique ad hos non aliter quam olim ad Delphicum illud toto orbe nobiliſſimum oraculum homines, in rebus dubijs conſilia, in adflictis ſolatia quæſituri. Excubabant cum his aliquot alij

Godenard. Stercius.

qui conſilio maxime pollere videbātur clariſſimi viri, Prætor vrbanus (Amptmannum vocant) Godenardus Stetcius, ad id officij Imperatoris Caroli fauore (in cuius aula cum ſumma laude aliquot annos verſatus fuerat) euectus.

Ioan. Veruia.

Et Ioannes Vueruia vrbis præfectus, Schulterum vulgo nominant. Cum his ciuitatis quæſtores,

Michael Heydanus. Gulielm. Molitor.

Michael Heydanus auitæ nobilitatis atque virtutis exemplar, cuius cum alias ſæpe tū hoc tumultu multa eaque clariſſima in rempubl. noſtram extiteruut merita: Guilielmus cui à clauæ inſignibus quibus ædes eius notantur claua cognomen vulgo inditum, homo ad ciuitatem ſtructuris ornandam muniendamque ingenio adpoſitiſſimo.

Heymri. Laurentius.

Heymricus Laurentius vir & probitate, & pietate, conſilioque minime ſiniſtro conſpicuus. Eadem erat & ijs qui à ſecretis vrbis erant ſtatio commiſſa, maxime ijs qui conſilio ſuo ciuitati laboranti alicui vſui eſſe videbantur.

Cor. Graphæus.

In his erat Coinelius Graphæus in Europa exceptis paucis, celeberrimi nominis, in Belgica maximi ingenij poeta, olim officio ignominioſe per atros quoſdam amotus, nunc cum dignitate ſumma per bonos Vrſulo & Dilpho Coſſ eidem reſtitutus.

Petrus Weſebecius.

Et Petrus Weſebecius vir exactiſſimi iudicij, conſilij ſummi, promptiſſimæ facundiæ, ingenij feſtiuiſſimi atque ad omnia verſatilis, literatorumque cultor ſummus, cuius opera nō parum argumenti nobis ad ſcribendum ſuppeditatum eſſe libenter agnoſcimus.

Guilielm. Ritius. Co. Dicius.

Non prætereundus Gulielmus Ritius, non Cornelius Dycius, ambo corporis firmitudine non minus quam animi præſtantia valentes. Cæteri omnes aut patres aut patricij ordinis homines, qui aut dignitatis aut authoritatis nomine commendabantur, aut vallorum propugnatoribus aut ſagittariorum collegijs, quæ ad forum ſtationes obtinebant, erant præpoſiti. Eſt in ciuitate Sclopetariorum iuratorum collegium multis iiſque fortibus viris conſtans. Eſt & aliud gladiatorum. Sunt & duo collegia iurata eorum qui arcubus chalybeis vtuntur. Horum antiquiſſimi olim Brabantiæ Duci ſatellites erant, hunc ſi quo illi in proximas ciuitates iter eſſet, magnifice & dignitatis & periculi vitandi nomine deducebant: quem deinde eius ciuitatis ad quam appulerat Dux collegium exceptum, vlterius quo contenderet, ſequebatur. Secundum noſtra memoria inſtitutum, & numero & præſtantia non multum antiquiori impar. Eorum quoque qui arcubus ligneis (manuarios vocant) vtuntur, itidem duo erant collegia. Omnibus his iuſſus eſt præeſſe Franciſcus Dilphus, imperatoriæ prorſus dignitatis homo, qui conſulatum ante annos non multos & cum Vrſulo, & Spania ſumma cum laude obtinuerat. Omnia hæc collegia ſtationes ſuas ad forum maximum habebant, ſubſidio laborantibus mœnium propugnatoribus, futura.

Opificum collegia ad forum in tumultu concurrere ſolent.

Opificum erāt & multa collegia, qui ad curias certas in quolibet tumultu confluere ſolebant, mittendi deinde quo aut periculum, aut rei bene gerendæ occaſio vocarent. Quod autem huiuſcemodi inſtitutum non admodum præſenti negotio conuenire iudicaret Senatus, decretum eſt, vt regionatim excubiæ in mœnibus haberentur, attribuerentur cuique regioni ex magiſtratu qui maximæ viderentur authoritatis, atque in rempublicam fidei.

Regiones vrbis xij.

Diuiditur autem tota vrbs in regiones, ſiue vicos, ſiue inſulas vocare malis, duodecim. Prima, forum maximum atque hinc circumiacentes plateas, maxime qua & Occidentem & Meridiem ſpectat vſque ad Groeneburgicam portam complectitur. Hæc quod vt ordine prima, ita & numero maxima eſſet, vallum quod eſt inter Croeneburgicam portam, & eam quæ à virginum ſacrarum cœnobio extra eam non longe tunc poſito nomen habet, ſeruabat: qua parte maximum videbatur imminere periculum ciuitati, quod non procul ab eo loco munitiſſimum eſſet Carthuſienſium monaſterium, quod contra ciuitatem à natura & collibus, dumis & arboribus ita obſeptum erat vt facillimus illinc in ſubiectam ciuitatem pateret proſpectus, commodiſſimumque locum bombardis hoſtium in vrbem dirigendis præbere videretur. Erat deinde ſuperiore anno eiusdem portæ veſtibulum, dum nihil minus quam bellum

expe-

expectamus ad neſcio quem vſum dirutum,ita vt negorio minimo porta acceſſum ad vrbem hoſtibus datura putaretur. Hanc commoditatem quod hoſtes neglecturi non viderentur, factum eſt vt primæ regioni quæ & dignirare & numero ciuium cæteras vincebar hic locus artribueretur. Præerant huic Adrianus & Perrus Vledingi fratres, vt quos eatenus neceſſitudo copularat periculum non diſiungeret.

Adrianus, Petrus Vledingi.

Secundæ regioni attributum eſt id interuallum quod eſt inter portam à virginibus ſacris dictam, & eam cui Diuus Georgius præſider. Sequebatur hæc Arnaldi Scuti hominis diutina magiſtratus functione, & ſenectutis reuerentia venerandi & Ioannis Happardi, qui ante annos non multos quæſturam obtinuerat, Senatum ſua præſentia ſæpius honeſtarar, imperium.

Ar. Scutus.
Ioa. Happardus.

Hunc locum excipiebat regio tertia cuius fidei concreditum erat vallum vſque ad coriariorum turrim quæ æquali ptopemodum interuallo, & à Diui Georgij & Cipdorpica portis diſtat.

Hanc in officio continebat Gabriel Triapanus vir prudentia ſumma, quam & multarum rerum vſus & ſenectus illi addidit ſuſpiciendus.

Gabriel Triapanus.

Officij collegam habuit Aluarum Almaraſſium mira & oris & corporis dignitate reuerendum.

Aluarus Almaraſſius.

Sequebatur deinde quarta regio quæ id loci quod inter turrim hanc & Cipdorpicam portam erat præſidio tenebat. Quæ ad hanc in officio contrinendam pertinebant, adminiſtrabantur à Ioanne Crombachio cuius fides animique magnitudo dum in Pannonia ſub Cæſaris Caroli V. ſignis contra Turcam militaret multis exemplis enituere, vbi ralem ſe geſſit vt equitaruræ aureæ ornamenra virtute ſua mereretur. Conſulatum eum Cornelio Spangia ſuperiore anno non minus fœliciter quam fideliter adminiſtrarit. Præfecturæ huius collegam habuit Iacobū, cui à ligneis malis cognomen inditum eſt, nuper ad rempublicam admiſſum vt corpore paruum; ira animo, ingenio & literis maximum. Excubabat cum hac regione natio Hiſpanica multis clariſſimis fortiſſimiſque viris tum & militibus non paucis quos proprio ære ſtipendiabantur, ſuffulta. Regioni quæ ad forum boarium conueniebar, adſignata erant mœnia quæ Cipdorpicam portam à Rubea ſeparabant. Huius adminiſtratio Cornelio Berchemio & Cornelio Happardo, vt nomine, ita & nobilitate æqualibus, erar atrributa. Ex horum mœnium oppoſiro aliquot ſtadijs vltra templum Diuo Willebordo tunc ſacrum in loco decliuiori inter Damnium, & Burgerhoutum ſtationes ſuas hoſtes habebant, quod is locus natura cōtra Bombardarum ictus videbatur munitus, nec ob anguſtias pauci à multis circūueniri poſſent. Eſt enim via non multos paſſus lata, & aggeribus obiectis, & campi accliuitate qua vrbem ſpectat ita formata, vt tutas prorſus latebras deliteſcentibus præbeat: qua Merxheimium ſpectat, praris aqua intectis vndique cincta, vt nec aut à tergo, aut à fronte irruptiones vllo modo putarint ſibi expectandas. Is loc⁹ à figulis, qui aliquando ob materiam fingendis teſtuaceis vaſis aptam eum inhabitaſſe creduntur, ollæ angulus vulgo dictus Ollæ. Deſidebat hic obſeruatrix copiarum pars. Cæteri non procul partim ad Breſchotum, partim Merxheimio in loco aperto atq; expedito vbi eius pagi ſenatus ſcelerum pœnas à ſceleratis exigit, conſederant, qui via recta ad mœnia hæc quæ Berchemius atque Happardus ſeruabant, reſpiciebat. Itaque proprer hoſtium viciniam & commoditates quam plurimas quæ hoſtem ab ea parte expectandum minitabantur, iuſſæ ſunt negociatorum nationes quaruor ea mœnia ſeruare. Collem qui à Cipdorpica primus occurrit, ſeruabant Angli. Secundum Itali. Inde qui rubeæ portæ vicinus eſt Luſitani. His ſuccedebant Germani. Spectara ſunt eo tempore ſumma omnium negotiatorum in hanc rem public. fides atque officia, maxime Italorum qui proprijs pecunijs trecentos milites ſtipendiabantur. Obtinuit hac in re primas Saluiatorum qui eo tempore Lirenſem aulam habebant, integritas atque fauor, qui licer ante paucos menſes vrbis incolæ eſſe cœperint, tantam tamen reipubl. præſtiterunt fidem, vt maiorem non potuerint, etiamſi multis annis in eius gremio coaluiſſent acquieuiſſentque. Aluit & aliquot inſtitor Luſitaniæ Regis & Germanicæ nationes Foccardi, & Welſeri: deinde Eraſmus Schetus vt nomine & diuitijs celeberrimus, ita virtute maxime conſpicuus

Ioan. Crombachius.
Iacobus Houtappel.
Hoſtium ſtatio.

ſpicuus negotiator, Caſparis Scheti Homericæ Iliados dedicatione non minus quã ingenio literiſque magni, parer.

Erant cuilibet Nationi ſui Duces, Centuriones, Decuriones, erant & ſua ſigna, & tympana, gliſcebat inter eos ſtudium & æmulatio inuicem appararu bellico ſuperandi, qua re factum eſt vt omnes ita fuerint inſtructæ, vt nihil quod ad fidem & ſtudium in tempublicam oſtendẽda pertineret vſquam potuerit deſiderari. Rubeam portam excipit ea quæ à luto nomen habet. Mœnia quæ inter eas ſunt præſidio ſeruabant Gulielmus Halmalus, ſummæ ſolertiæ atque maximæ in ſenatu authoritatis vir, qui vt Amptmanni officium mulros annos cum multorum bono ira cum paucorum offenſa adminiſtrauit. Adiungebarur huic eiuſdem nominis Ranſtius militaris rei longo vſu callentiſſim⁹, & animi magnitudine & corporis heroici dignitate longe eminentiſſimus.

Guilielm. Halmalus. *Guilielm. Ranſtius.*

Proxima mœnia quæ Piſternenſem portam attingunt, habebant Heymrichũ Berchemium antiquę nobilitatis hominem, & Ioannem Roecoccium optimorum parentum filium optimum.

Heymric. Berchem. *Ioan. Roecoccius.*

Totus deinde is tractus, qui ab ea porta ad Scaldẽ pertinet, vbi pons eſt Hartmanni Hacij dictus, Ioanni Heydano arrributus eſt, cui prærer vitæ integritatem, quæ non parum fauoris illi apud bonos quoſque conciliarat, & patris optimi memoria quæ apud bonos quoſque eſt ſacroſancta, mulrum apud plebem illi fauoris atque grariæ adpoſuit. Fungebatur cum hoc eodem officio Cornelius Voſſius Senatoriæ dignitatis homo, & corporis & animi magnitudine præſtans. Excipiebant hos Ioannes Nederuennius corpore ea animi pietate digno, & Guilielmus Immerſelius. Horum dirio ponte iam dicto & foro piſcario continebatur.

Ioannes Heydanus. *Cornelius Voſſius.* *Ioannes Nederuennius.* *Guilielm. Immerſel.*

Ab hoc loco vſque ad portum qui à Ceruiſia nomen habet, præerant Petrus Halmalus, d.utina magiſtratus tractatione non minus quam ſplendore domus nobilis, & Gelaſius Aſſelerus ob virrutis admirarionem ſuperioribus annis ad reipubl. munia protractus. Regio vndecima obtinebat loca proxima vſque ad portum diui Ioannis. Habuit hęc pręfectos Valderum Immerſelium, corpore quidem exiguum, ſed pectoris celſitudine arque animi præſtantia magnum. Et Ioannem Eyndenſem non minus conſilio quam ætate maturum. Reſtabat tantum id ſpacij quod eſt inter hunc portum & portam Croneburgicam. Commiſſum erat id Ioanni Delpho ſenecture & prudentia eminenti viro, & Cornelio Lyrano Marchionis Nicolai Lyrani optime de republ. noſtra meriti, filio. Erant & cuique regioni, prærer præſides hos, centuriones, pro numero ciuiũ aut plures aut pauciores, quorum quiſq; decẽ decuriones ſuo regebat imperio. Decuriones ſuo præerant contubernio: qua diſciplina nihil magis potuit rei publ. ſalutare excogitari. Præſides centuriones obſeruabant. Centurionibus curæ erat de decurionibus, Decuriones nouem eos qui ſuo ſuberant imperio in officio conrinebãt: ira factum eſt vt ne pauci quidem oppidani clam conſulibus abeſſe loco ſibi deſignaro poruerint vſquam. Hæc vrbis diſciplina fuit ad hoſtium acceſſum, neque remiſſa fuit antequam libera ab hoſtium meru eſſet. Ad hunc modum conſtitura ciuitas diem cupida expectat, quo certi quid de hoſtium conſilio è ſpeculis exploraroribuſque cognoſcere queat. Er iam Titoni croceum liquerat cubile Aurora, vehebantque roſeum diem aurato curru ſolis equi, cum hoſtes quos poſt remplum Diuo Villibrordo ſacrum conſediſſe iam ab initio dictum eſt, ſubiectos campos occupant. Volitabant per omnes eius tractus ſe mitas prædabundi, non quidem turmatim, ſed palantium more, ne bombardarum ictibus feriri poſſent. Eiaculabantur enim oppidani tantam continuo ſphærarum bellicarum vim, vt ictus vitare nullo modo potuerint gregatim incedentes. In campis templi cuius paulo ante meminimus proximis, molendina erant non pauciora quindecim, quod is locus ob altitudinem libertatemque ventorum ijs ſtatuendis idoneus videretur. Hæc aſcenſu non aliter quam multorum dierum inedia emaciati c- trarim ſuperant, conuertunt horum alas ad ventum, expandunt vela. Confluunt vndique ad templum, hoc rapinas impias atque prophanas in fano depoſituri, quaſi non ſatis ſir furto atque ſacrilegio ſe contaminare, ni & deorum contemptus accederet. Hæc cum è mœnibus proſpectarent oppidani, viderentque templum in

quod

quod Deo vota oblaturi pij conuenire ſolent, furum atq; latronum factum eſſe receptaculum, impietateque iam prophanorum hominum contaminari, nec ei parcendum eſſe duxerunt: maxime quod ex eo non parum incommodi ab hoſtibus vrbi inferri poterat. Erat enim muro ſatis firmo vndique munitum, deinde turrim habebat & firmitudine & altitudine admirandam, quam ad cognoſcenda ſua conſilia ad prohibendos è mœnibus propugnatores, ſphærarum iactu maximo vſui hoſtibus futuram animaduertebant. Excuſſus itaque eſt bombarda globus ferreus aliquot librarum pondere, tanta vi vt & murus qui templum ambibat perrumperetur, diſſiparētur templi valuæ, rumperetur deinde pila lapidea, cui operis ſtructuræ innitebatur, videreturque templum totum corruiturum. Sunt qui dicant aliquot hoſtes qui turmatim eum locum inſederant, eiusdem globi impetu extinctos, quod fugientium è templo pauor ſatis edocuit. Iam certa videbatur Coſſ. atque Senatui vrbis oppugnatio expectanda, ei rei vt proſpiceretur, iuſſæ ſunt omnes totius ciuitatis matronæ (nam viri mœnia ſeruabant) aut ancillas, aut ſeruos ſportis ligonibuſque inſtructos, ad muros ablegare, quorum opera muri terra altius egeſta cōtra tormentorum vim munirentur. Spectata fuit horum tanta alacritas, vt vallum quibuſdam in locis ad murorum altitudinem conſurgeret, quibuſdam fornices totos paucis horis æquaret. Conuehebantur vndique vaſa ingentia quibus merces aſportandæ includi ſolebant, conuehebantur tota plauſtra ſarcinis lana oppletis onerata quæ omnia humo iniecta adeo condenſabantur, vt machinis bellicis non excipiendis tantum, ſed & repellendis idonea putarentur. Incredibile dictu paucarum horarum ſpacio, iuuentutis ſtudio mœnia eam induiſſe firmitudinem per tantum vrbis circuitum quæ toto eo tempore quo obſeſſa eſt ab hoſtibus ciuitas, ſufficere ad ſphærarum iactus excipiendos ſit viſa. Nec muri tantum terra ingeſta exæquabantur, ſed & vallum ipſum inferiori inſtruitur ambitu, qui muris diſiectis tutas oppidanis ſtationes præberet. Recipiebant eo tempore mœnia à portis tātum propugnatorum acceſſum, cæteris partibus omnibus aut præcipitijs erant inacceſſa, ac hortis amœniſſimis impedita, quæ res cum non parū incommoditatis ad ſuſtinendos hoſtium impetus, ad opem laborantibus ferendam eſſet habitura, præcipitia eodem iuuentutis feruore in molliorem acceſſum expanduntur, diſijciuntur hortorum impedimenta, & quæ ad paucorum voluptatem olim comparata erant, ad communem referebantur defenſionem. Locis plus minus quadraginta ad viæ compendium perrumpuntur priuata ædificia, per quæ gradibus ex ligneis perticis factis, in mœnia ad quemuis caſum aſcenderetur. Comportabant vndique in mœnia ex viarum ſtratis exemptas ſilices mulieres, quin & vaſis detractorum vinculorum ſtupa atque pice materia ad excipiendum ignem aptiſſima obuolutorum, tanta certatim vis comportatur, vt totæ turres excipiēdis ijs longe impares ſint repertæ. Infigebantur itaque terræ altiſſimi pali qui ad ſummum culmen vltra aliquot cubitos ijs circumuinciebantur, eratque mulieribus tantus animorum feruor vt ne in vijs quidem maior ad repellendum hoſtes debuerit deſiderari. Dum autem hęc geruntur mittitur per Cipdorpicam portam hoſtium caduceator, quod cæteræ fere omnes terra aggeſta inuiæ eſſent. Proponit miſſum ſe & Holſatiæ Ducis & Galliæ Regis nomine, vt deditionem offerat: non dubitare ſe quin oppidani eo ſint animo qui pacem quam bellum malint. Spectent præſens periculum quod non periculo, ſed commoditate vitare liceat. Iudicent ſatiusne ſit ciuilitate ſibi prodeſſe quam pertinacia fortunarum omnium & capitis diſcrimen accerſere. Coniunctas eſſe duorum potentiſſimorum regum & Daniæ & Galliæ vires, quorum vtriuſque tanta vbique eſſet potentiæ exiſtimatio, vt non ciuitates tantum, ſed & regiones ſolo nomine eſſet territura. Copiarum Ducem eſſe Martinum Rosheymium, non minus longo militiæ vſu, diutinaque armorum tractatione quam victoriarum numero longe nobiliſſimum. Imperatorem aut vndis in Argeirenſi expeditione oppreſſum, aut in littus delatum animi ægritudine ſupremum clauſiſſe diem. Atque vt maxime inter viuos agat, non poſſe ab eo aliquid præſidij expectari, vtpote qui à Gallia numeroſiſſimo exercitu oppugnetur, longiuſque abſit quam qui paucorum dierum itinere laborantibus ſubſidio venire poſſit. Conſulant fortunis ſuis, conſulant

Hoſtium caduceator.

Oratio caduceatoris.

lant

lant & ſuæ & ſuorum ſaluti, efficiantque ne maiorem fidei Imperatori datæ, quam propriæ incolumitatis rationem habuiſſe videantur.

Reſponſum caduceatori datū.

Reſponſum eſt ex communi totius Senatus decreto atque plebis ſententia: Videri ſibi mirum tantæ vrbis autoritatem adeo ipſis contemptui eſſe, vt non aut Rege aliquo, aut alioqui magnæ potentiæ homine Imperatore: ſed latrone ſceleratiſſimo Duce, eam tentare aggrediantur. Eſſe ſe eo animo qui fidem Imperatori optimo datam nulla quantumuis graui imminēte neceſſitate, prodere velint. Fruſtra ad terrorem, Galliæ Regis & Holſatiæ Ducis authoritatem proponi apud eos, qui præter Imperatorem agnoſcant neminem. Rosheymij latronis nomen quod ad terrorem productum erat, maximo ſibi ſolatio eſſe. Nō dubitare ſe quin eius latrocinijs finē ſi quid tenter, dij immortales ſint impoſituri. Imperatorem mortuum citius euigilaturum quam aut Holſatio aut Gallo conueniat. Externis auxilijs nihil ſibi opus eſſe, quib. non tantum copiæ ſint ad defendendam vrbem, ſed & ad aciē in campo dimicandum. Non videre ſe quomodo & ſibi & fortunis ſuis & liberorum ſaluti ſint conſulturi, ſi optimi Imperatoris abiecto imperio, aut tyrannos aut latrones admittant. Experiantur tantum quid aut Holſatij aut Galli authoritas, aut Rosheymij victoriæ poſſint. Nulla interim vrbis pars quæ hoſtem ſpectabat aut quæ eum contingere glandibus bellicis credebat, vel minimum tempus ab eiaculatione intermittebat. Tonabat vndique cœlum, videbantur diſrumpi vndiquaque nubes, fulmina irata cœlo deijci, remugiebat citra intermiſſionem ſonitus reuerberatione aer, concutiebantur velut terræmotu aliquo vicina omnia. Exterritus ſe intra alueum condebat Scaldis.

Senatus prouidentia.

Senatus interim vt reip. rationes quam firmiſſime ſtabiliret, euocarat e Flandria quæ Scaldi adiacet M. & C C. milites, qui vrbi præſidio & ciuibus refocillationi in excubando eſſent. Erant agreſtes corporibus prorſus giganteis, ſed inermes. Apparuit eo tempore mira Senatus huius noſtri prouidentia, qui inermem eam multitudinē, armis ad id repoſitis ita inſtruxit, vt pręter nomen militum nihil requiri poſſe videretur. Deerant haſtæ. Allata ſunt mox harum aliquot plauſtra in forum, proiectæ in medium cuique quæ ſibi habiliſſima videbatur arripere licuit. Data ſunt ſclopeta ex publico ijs qui vti nouerant. Nec hi tantum ſed tenuiores ciues armis idoneis reip. ſumptu inſtructi ſunt. Nocte ea quæ Mercurij diem ſequitur multa & priuata & publica fana & prophana ædificia in ſuburbio incenſa ſunt, vt & hoſtium inſidiæ flammæ luminibus proderentur, & obſidendæ vrbis præcluderetur opportunitas. Fuit id duriſſimum Senatui ſuorum opes flammis cremare, ſed quid non extorquere potuit extrema totius ciuitatis atque adeo ciuium omnium vitæ neceſſitas. Inter Diui Georgij portam & Cipdorpicam, collegium erat virginum ſacrarum (Nōnas vocant) non multis paſſibus ab vrbis mœnibus è regione cataractæ penſilis cui firmiſſima arx ante annos non multos erecta innititur, quæ eo conſilio conſtructa erat, vt ſi id collegium ab hoſtibus occuparetur aliquando, ex hac in eos ardentes globi conijcerentur, quibus ab acceſſu prohiberi poſſent. Totum hoc incendio aboletur. Cadunt aræ diuis ſacræ, cadunt & horum imagines, nec diui tonantis effigiei impiæ flammæ pepercerunt. Sortitur & collegium id virginū ſacrarum quod erat ex oppoſito portæ quæ ab ijs nomen etiamnum retinet, eundem euētum. Proſpectabant hæc è mœnibus oppidani quorum nonnulli dolorem in lachrymas, plerique in iram atque vltionem hoſtium effundebant.

Oppidani efflagitant portas aperiri.

Efflagitabant etiam conuicijs portas aperiri. Ferendum non eſſe tantam ciuitatem non à militum: ſed prædonum, proditorum atque ſacrilegorum exercitu obſideri, non regibus, ſed proditoribus Ducibus. Poſſe vel ſextam oppidanorum partem ei furori obuiam ire. Coss. atque Senatus (qua erant prudentia) reputantes quantum momenti in eius vrbis fideli atque diligenti cuſtodia poſitum eſſet, quæ opibus & authoritate totius Europæ eſſet nobiliſſima atque in cuius expugnatione non Brabantiæ Flandriæque ſolum, ſed omnium regionum Cæſari parentium victoria poſita eſſet: maluerint continendo cives ſuos intra mœnia, ciuitatis ſaluti proſpicere, quam emittendo portis eos & hoſti obijcere, & publicam ſalutem in periculum vocare. Norant enim ſatius eſſe cum ignominia ciuitatem tueri quam cum gloria eandem peſſundare.

Eruptiones quādo locum habeant.

Eruptiones non niſi rebus deſperatis in extrema neceſſitate hominum eſſe nō fortium,

tium,ſed temerariorum:qui non conſilio,ſed furore dimicant,Stultum eſſe dubiam martis aleam ſubire,vbi pace frui liceat:maxime aduerſus eos hoſtes,qui vt cũ multa gloria vincere,ita propemodum cum dedecore vinci potuerint.Non debere fures,prædones,atque ſacrilegos bonorum ciuium manu cum gloria occidi , ſed aut in rota aut cruce à carnifice cum ignominia ſtrangulari.Diſcuſſis tandem tenebris ſolis orientis radijs , emittebantur crebro portis,maxime ijs quæ hoſtem ſpectabant,ciues aliquot,vt quid hoſtes in animo habeant cognoſci queat.Videbantur enim e mœnibus totum cum campũ qui à Willibordo nomen habet peruagari,nunc dumis arboribuſque quibus is locus munitiſſimus erat ſe tegere,rurſus ex latebris in apertum ſe dimittere , quæ res aut ſuffoſſiones aut vallorum erectiones videbatur minitari,quæ propter arbores obiectas non è mœnibus,ſed per exploratores emiſſos cognoſci poterant.Toto hoc die eadem fuit oppidanorum diſciplina , quæ ad hoſtium aduentum fuerat.Seruabant regionum præſides accurate loca ſibi deſignata. In officio perſiſtebant iaculatorum iuratorum quos ad forum conſediſſe dictum eſt collegia.Periclitantis vrbis clauum tenebant Marchio, Conſules atq; Prætor cum ijs quorum ante meminimus. Emittuntur vndiquaque ex mœnibus turribus atque portis in hoſtem globi,curatur ne quid in vrbe à proditoribus inferri dici criminis poſſet.Examinantur omnes totius vrbis tabernæ popinariæ, œnopolia atque diuerſoria publica , nihilque prætermittitur quod ad compeſcendos intra mœnia proditores,ad arcendos è mœnibus hoſtes ſpectare videretur. Ab eo tempore animus oppidanis creſcere,hoſtibus alacritas diminui cœpit. Siquidem vt viderunt proditionis conſilia diſcuſſa,coniectos eius authores in vincula , nuſquam tota vrbe enaſci incendium,& vrbi in horas recentia aduenire auxilia , tantam bellicarum machinarum vim in muris & turribus & portis diſpoſitam,nec die nec nocte ab eiaculatione globorum tempus vllum intermitti,prodire ſe nuſquam poſſe quin globorum ictibus mox feriantur,ad ſaniora obſidionis ſoluendæ conſilia animum adiicere cœperunt,quæ vt occultiora eſſent ſecundo die ab Iacobi feſto, non procul à porta rubra aliquot ſigna præcedente terribili taratantaræ cantu,cui concitatiores tympanorum bombi admiſcebantur, velut mox vrbem aſſulturi erexerunt. Contorta eſt eo tanta bellicarum ſphærarum è mœnibus multitudo,vt præ fumo clariſſimo die ſol conſpici multis in locis nequiuerit. Qui ad Chroeneburgicam portam ſtationes habebant oppidani,audito hoc aſſultus futuri apparatu, ad Senatum referunt de incendendo Carthuſienſium collegio quod extra eam portam ſitum eſſe ante demonſtratum eſt,quod maximam oportunitatem oppugnandæ eminus vrbis,ob ſitum, munitioneſque firmiſſimas habere videretur. Proponunt iniquum eſſe ob paucorum ambitionem,totius ciuitatis fortunas periclitari, non debere id collegium ab ea fortuna immune eſſe quam iam tot ſplendidiſſima ciuitatis ſuburbia, denique duo virginum ſacrarum cœnobia eſſent ſortita. Si præmonſtratenſi cœnobio quod Michaelitarum vocant,intra vrbis mœnia ſito , tantum loci ademptum ſit,quantum ad ciuitatem ea parte defendẽdam ſufficeret: iniuſtum eſſe hoc ab ea fortuna prorſus liberum ſeruari, quod non tantum ad oppugnandam vrbem,ſed & intercludendam eandem cæterarum ciuitatum auxilijs atque commeatu locum maxime haberet oportunum. Cæteros commodius fortunam ſuam perpeſſuros, ſi eandem cum multis alijs haberent communem.Id ni fiat minitantur ſe mœnia eo in loco deſerturos. Non enim poſſe ſe ciuitatem eam defendere,cuius ſaluti paucorum detrimentum præponatur. Iniectæ ſunt ergo & in hoc faces, non paucorum odio,ſed commodandi communi ciuitatis ſaluti ſtudio. His ſtudijs eo die tranſacto , ſuperuenit nox quæ cum oportuna videretur hoſtium tormẽtis bellicis vrbi admouendis,quæ luce ob globorum qui ex vrbe emittebantur multitudinem nullo modo admoueri poterant , cauetur ne tota nocte vllæ eijciantur bombardis ſphæræ,ne earum ſono hoſtium cœpta vllo modo obnubilarentur. Taciti iubentur omnes ſtationes ſuas obſeruare, auremque ſubinde ad hoſtes admouere,quo ſtrepitus equorum bombardas aduehentium exaudiri commodius poſſet. Silent in vrbe omnia. Nuſquam aut bombardarũ tonitrua, aut tympanorum bombi aut alioqui paucorum ſtrepitus audiebatur:quod ſilentium eo fuit ho-

Animus oppidanis creſcit.

Excedunt hoſtes ſpe oppugnandæ vrbis.

Oppugnatio ſimulata.

ſtibus admirabilius, quo ante tumultuoſiora fuerant omnia. Alijs deinde affectibus ex alijs vt fit mentem tentantibus, quum & ſuam paucitatem & ciuitatis amplitudinem apud animum ſuum reputarent viderentque in proditione qua maxime freti audaciam tentandæ vrbis conceperant, nihil ſubſidij eſſe, & ſceleribus iam animos ipſorum conſcientiæ flagello exagitantibus, & fugam cædemque & quæ his atrociora erant minitantibus, dum machinas admouendas expectamus, hoſtes de amouendis ijs cogitant, dum eos acceſſuros propius putamus, illi de diſcedendo cõſilia capiunt. Erat noctis hora quantum nobis ex ſyderum motu videbatur (nam horologia toto eo tempore quo vrbem acceſſerant hoſtes prorſus muta fuerant) circiter prima, cum ſubito flagellorum quibus equi ad laborem incitabantur verbera e mœnibus audiri, excitari pedum equorum laborantium plauſus, non procul Dammo, quod non multos paſſus ab vrbe diſtabat, nam in tãto ſilentio ne minimus quidem motus latere potuit) oppidani qui inter Cipdorpicam & Rubram portas excubabant (hi enim hoſtibus maxime vicini erant) hæc è mœnibus audientes, cum non multas ante horas de oppugnatione futura rumor per totam ciuitatem ſparſus eſſet, ad ſuſtinendos hoſtium impetus ſeſe accingere, monereque eos qui bombardis præerant, vt eo vbi is tumultus audiebatur, globos dirigerent. Cæteris mœnibus omnibus ad quæ is ſtrepitus non peruenerat, altiſſimum erat ſilentium. Exonerata fuit igitur in eum locum, in quo is ſtrepitus audiri videbatur bombarda, quæ & ob noctis ciuitatiſque ſilentium tanto fragore pertonuit, vt cœlum ipſum ruere videretur. Hoc ſonitu excitati cæteri omnes machinarum præfecti, quod non fruſtra exoneratam hanc putarent ab ea parte qua hoſtes caſtra habebant, immiſſo igne non in ventos, ſed in regionem eam quam hoſtes tenebant, tormenta direxerunt, ita factum, vt vnico momento plura C C C. in hoſtes ſint exonerata. Vagabatur eo tempore per totam ciuitatem fama, hoſtes mœnia ea occupaſſe quæ ſunt inter Piſternenſem portã & eam quæ à luto nomen habet, cuius famæ non dubium eſt quin proditores authores fuerint. Itaque nola maxima cuius ſignum in rebus dubijs obſeruabatur, triſti atque lugubri ſonitu totam ciuitatem perſonabat. Regionum earum præſides quas ad Scaldem excubaſſe dictum eſt, agmina ſibi concredita verſus ea loca agere, quæ ab hoſte occupata dicebantur, Audiebantur ciuium mutuo ſe adhortantium voces. Iaculatorum iuratorum collegia acie inſtructa forum ſeruabant eo properatura quo vrbis periculum vocaſſet, ita de hoſtibus profligandis cogitamus, qui iamdudum ſolo vrbis aſpectu moti fugam meditabantur. Promouerãt enim machinas bellicas non ad vrbem, vt è mœnibus fieri putabant oppidani, ſed ad fugam capeſſendam. Videbant eam enim C o s s. atque Senatus prudentiam, quæ proditioni ſtructæ facile conſilio obuiam eſſe itura, & eam oppidanorum alacritatem atque vigilantiam, quæ tantulis copijs expugnari non poſſe videbatur. Itaque ſub auroram hoſtes (quod noctis inſidias metuerent) caſtra mouere, non diſſimulanter fugam arripere cœperunt, relinquentes vrbem inexpugnatam, ad quã expugnandam tot annis omnes impias proditionum cogitationes atque conſilia adhibuerant. Non potuit eos florentiſſimum Galliæ regnum, non Holſatiæ atque Cliuiæ Ducum authoritas, contra vrbis amplitudinem fulcire. Qui vrbem oppugnaturi venerant, ſolo nomine, ſola authoritate, ſolo eius aſpectu in fugam conijciuntur: multorum annorum proditiones extemporaneis C o s s. atque Senatus noſtri conſilijs expugnantur. Incenditur poſt fugã ab hoſtibus circumforaneis Merxheymium. Incenditur Dammum. Incenduntur ædes multæ extra portam rubram & Cipdorpicam. Omnes ex molæ quas in campo, qui Willebordi templum cingebant, erectas fuiſſe demonſtratum eſt, incenduntur. Erãt negociatoribus Antuerpienſibus pleriſque ſplendidiſſima circum vrbem prædia, hæc omnia maxime quæ Septentrionem & Orienrem ſpectabant, incẽdio abolita ſunt. Profecti deinde per locum qui à figulis nomen habet per Burgerhoutum, omnia incendijs atque rapinis miſcuerunt. Hinc Ranſtum, deinde Lyram prætergleguntur: à cuius oppugnatione multitudine globorum ignitorum deterriti Duffelam petunt, qua non ſine maximo detrimento depopulata Louanium contendunt, certam eius expugnationẽ credentes, à quo & telorum miſſu reiecti, Gallicobrabantiam prædabundi peruagan-

Hoſtes fugam ſequiant.

Nocte vltima creduntur hoſtes ad vrbem accedere.

Fama ſparſa de expugnatione vrbis.

gan-

gantur. Hinc non paucis acceptis vndiquaq; vulneribus, Galliam nunciaturi Gallo ſuas victorias ingrediuntur. Ad hunc modum clariſſima Antuerpiæ ciuitas, primum Deorum immortalium ope, deinde Coſſ. atque Senatus conſilio, ciuium concordi alacritate atque virtute, & contra clandeſtina proditionum conſilia, & apertam hoſtium vim Caroli quinti, Imperatoris imperio ſeruata eſt incolumis.

GELROGALLORVM GRASSATIO IN LOVANIENSES, PER Martinum à Rosheim: ab eximiæ ſpei adoleſcentulo Flandro poſteritati prodita 1542.

Iam modo complerat dignas carbone Calendas
Menſis ab Auguſto Cæſare nomen habens,
Sordida colluuies nebulonum Principe Gallo
Cum fremeret contra nobile Louanium.
Hæc igitur paucis narranti prima ſororum
Cultori fer opem Calliopeia tuo.
In Mare condiderat ſeſe Phœbeius orbis,
Alternas Luna iam ſubeunte vices:
Idcirco vigiles ſomnum petiere diurni,
Nocturnique recens turba ſubiuit onus,
Nox ruit inuoluens denſa caligine cœlum,
Lucifero nec adhuc cura laboris erat:
Sed tamen indicium vicinis fecit ab aruis
Flamma, quod à muris non procul hoſtis erat.
Sueta dies feſtos ornare, tonantia Martem
Aera dabant triſtes terribileſque ſonos:
Protinus attonitis currunt iuueneſque ſeneſque.
Nunc ferus hoſtis adeſt, quilibet ore ſonat.
Claudipedes, valgi, vari, nullumque retardat
Aut podagra, aut febris, vel paralyſis iners,
Quodque magis mirum eſt raptis properare laternis
Vidiſſes Clarium Pierideſque Deas.
Scilicet in tali caſu miſerata ſuorum
Cultorum Altricem numina docta puto.
I nunc, & moueat riſus inſignis Homerus,
Qui fieri diuûm prælia ſcribit ope.
Interea æquoreis rutilum caput extulit vndis
Cynthius, ignipedes iamque reduxit equos:
Ecce cateruatim nitidis micat hoſtis in armis,
Cernis vt in ſummo monte nitere niues,

Corruſcant vexilla, tubæ taratantara fundunt,
Pulſibus horrificis tympana cuncta replent.
Sed tamen impauido cleri cum plebe ſteterunt
Pectore, nec ſæuis ſuccubuere minis,
Pars bombardarum ſatagit prouoluere moles,
Pars turres armis conſtabilire ſuis.
Hâc ſalices, illâc duras crepitantia quercus
Plauſtra vehunt, alij ſtramina, ſaxa, picem.
Suffodiunt alij valido terræ aggere portas,
Certatim exequitur munera quiſque ſua.
Fæmina qua potuit quoque ſedulitate iuuabat,
Pars recreat dulci membra liquore virûm,
Hæ portant cineres, aliæ longo ordine terram,
Saxaque: robuſtas fecerat ipſe Timor.
Vt ſis debilior nano (mihi crede) coactus
Acer & in pugnas ingenioſus eris.
Iamque aderat rogitans, ciuesne apprehendere bellum,
Gallorumne velint ſub ditione tegi.
Conſilium proceres ineunt, hoſtilibus armis
Seſe poſſe negant viribus eſſe pares.
Denique conſtituunt hoſtis tentare ſuperbi
Si fieri pretio lenior ira queat.
Caſtra petit cuſtos inimica Blehemius vrbis,
Vtque aderat, ſoluit talibus ora ſonis:
O Dux, cui medios valide penetrare Brabãtos
Fors dedit, heu nobis fors inimica nimis.
Si qua fides vſquam, ſi qua eſt reuerentia iuſti,
Ne precor infeſtes Louanienſe ſolum.
Non etenim veſtros populatum venimus agros,
Non indicta ſuis ſunt quoque bella modis.
Si tamen in miſeram placeat dominarier vrbem,
Immeritos vrbis cur mala fata premunt?
Apta magis libros quam durum euoluere ferrum,
Eſt ibi doctorum, nobiliumque cohors.
Quos amor huc ſtudij longinquis traxit ab oris.
Parce vel innocuo, non meritoque gregi.
Forſitan & veſtros inter proceresque Duceſque
Eſt, qui non doleat ſe hunc coluiſſe locum.
Si faciles eſtis, pietas tua præbeat aures,
Et fiat precibus mollior ira meis.
Dic pacis leges, nullam patiere repulſam,
Hoc adiuro tibi Cæſarianus eques.
Dixerat. Aſt toruo diſtorquens lumina vultu,
Molles tolle preces, nil (ait hoſtis) agis.

Tradi-

Tradite, vel rapiam vobis hoſtiliter vrbem,
Et tunc conſilium res dabit ipſa mihi.
Ille metu trepidus, pactum vix impetrat hora,
Vt referat tutus ciuibus acta ſuis.
Sic tandem accelerat rapidos ad mœnia greſſus,
Vix tamen in primis faucibus vrbis erat:
Vndique paulatim ſubrepſit perfidus hoſtis,
Explorans ſi qua parte nocere queat.
Non ſecus atque lupus recubans in vertice montis
Reſpicit errantes inſidioſus oues.
Quam nihil ingenuum, quam nil ſine fraude, doloq;
Galle, vel infanda proditione facis.
Hoſtis vt hoſtis adeſt, ſi fidis pace ſequeſtra,
Cur ſtruis occulta callidus arte dolos?
At ſcelus hoc, oculis contemplans omnia iuſtis,
Non potuit tacitus prӕteriſſe Deus.
Sed pius acciuit belli ſtudiique magiſtram
Pallada, & ex imo pectoris orſus, ait:
Chara mihi ante alios diuos Tritonia, quantis
Sit ſubiecta malis vrbs tua nota vides.
Ergo ne tot gemmas, tot lucida ſydera mundi,
Tot ſpes egregias auferat vna dies?
Per Styga non patiar: tu diua tuere Brabantos,
Latronumque tua funde ſub vrbe manus.
Illa minax, alta diuorum ſede relicta,
Contulit audaces ad loca iuſſa pedes.
Vtque aderat, iuuenum ſtimulis ardentibus iras
Suſcitat, vna omnes protinus ore fremunt,
Proh ſcelus, an patimur vinci ſine puluere muros?
An nihil omnino dextera noſtra valet?
Anne vltro iugulum ſtricto prӕbebimus enſi?
Siccine nos vitӕ pœnituiſſe poteſt?
Ne deſint animi, ſtudiis bellisque Minerua
Rite prӕeſt: eius nos quoque turba ſumus.
Si tamen immorimur, mortem defenſa iuuabunt
Mœnia: laus paucis vincere maior erit.
Nec mora, fit clamor, redduntque tonitrua ſӕua
Bombardӕ, credas intonuiſſe Iouem.
Heu quis tunc luctus fuerat, planctuſque per vrbem?
Euictӕ facies hӕc tibi Troia fuit.
Aufugere Duces, locupletes deinde ſequuti
Sunt, vel in abiectis delituere caſis.
Vt taceam, varias quas aſſumpſere figuras,
Quӕ decorent libros Naſo iocoſe tuos.

Quam ſerus heu dominus Timor eſt: vel muris in antrum
Prorepes, modo dum iuſſeris ille tibi.
Virgo pudicitię, ſoboli matrona timebat,
Orando ſuperos ſollicitauit anus.
Et ſimul implerunt vlulatibus aera magnis.
Mortis vbique pauor, magnus vbique dolor.
Interea cleri promptis cum ciuibus acres
Defendunt ducibus mœnia nuda ſuis.
Nec ceſſare prius morti dare corpora, quam nox
Illabens nitidum vinceret atra diem.
Aſt iras hoſtis voluens furibundus inanes,
Subiecit pauitans anxia terga fugę.
Nec redit: vt ſcopulos ſi quando euaſit acutos
Cautus ab infauſtis nauta veretur aquis.
Vos tamen ô ciues diuino numine iuti
Ferte Diis memori ſuauia thura manu:
Seu, quod odorifero thure eſt acceptius omni,
Viuite, vt iratus non queat eſſe Deus.

Aliud in eoſdem.

Hinc hinc Galle procul, procul aut bombarda repellet.
Heus fugito, ſedes hic Iouis ales habet.
Perfidus ille nihil Gelrus, nil Cymber iniquus
Profuerit: criſtas erigere ergo caue.
Quos duce Borbonio ſenſiſti lenius vngues,
Ni fugis, hos acres experiere magis.
Semiputata tibi Latio calcaria quondam:
Ergo fuge, aut totus diripiere miſer.

FRAN-

FRANCISCI REGIS GALLIARVM, ACTITATA PER Legatos & litteras cum Imperii Principibus vniuerſis, atq; etiam Fœderatis Smalcaldicis, in Comitiis præcipue diuerſis in locis celebratis.

E VETERI EDITIONE PARISINA, diligenter emendata, & meliori ordine digeſta.

CHRISTIANISSIMI REGIS AD Imperii ordines epiſtola, menſe Februario data, Anno M. D. XXXIV. calumniarum in eum diſſeminatarum refutatoria. Meminit Sleidan. lib. 9.

FRANCISCVS DEI GRATIA FRANcorum Rex, &c. Reuerendiſſ. Illuſtriſſ. inclytis, generoſiſſ. ſplendidiſſ. ampliſſimis, ſpectabilibus, & prudentibus ſacri Romani Imperii Electoribus, Principibus, Comitibus, equitibus, ciuitatibus, ciuiumque magiſtris, ac cæteris ordinibus, amicis, fœderatis, & ſociis chariſſimis S.

VELLEM, Ampliſſimi ordines, eam haberent omnes illuſtri & excelſo loco nati, veritatis honeſtique rationem, vt quum aliquem neque vere neque per ſe ipſi honeſte accuſare poſſunt, indignum ſua exiſtimatione ducerent clam ſummiſſis calumniatoribus, falſos & commentitios rumores diſſipare: profecto non inuenirentur, qui tam licenter apud vos in circulis omnibus & conuiuiis (vt nunc fieri audio) meo nomine abuterentur ad inuidiam. Qui ſi tamen rationis eſſent atque ſenſus vllius participes, plane intelligerent, longe aliam & maiore artificio fuiſſe in me inſtruendam accuſationem, & quæ ſimilitudinem veri ſaltem aliquam præ ſe ferret; ſi nos modo iactis inde diſcordiarum ſeminibus committere, ſi communis inter nos originis, ſi tot ac tantorum inuicem collatorum & acceptorum beneficiorum memoriam poſſe ſperent aliquando cōuellere. Solimanni Turcarum Regis & Chriſtianæ religionis hoſtis Legatos, apud Chriſtianiſſimum Galliarum Regem honorifice ac liberaliter aiunt excipi: Germanos ad eundem Regem aditu prohiberi: per huius aulam, per vicos & fora, per compita omnia, volitare homines cultu ac veſtitu Turcico: Germanico incedere, flagitii loco eſſe: Germanis omnibus, nullo diſcrimine impingi violatæ religionis crimen, vt huius obtentu capi, vapulare, cædi, & ad omne ſupplicium rapi poſſint: plena eſſe in Galliis eiuſdem gentis hominum ergaſtula, quibus ſpei nihil iam ſit reliquum, niſi vt publico Germaniæ conſilio comparetur ad eos vinculis eximendos numeroſus, idemque inſtructiſſimus exercitus. Quęnam iſta (malùm) eſt hominum dementia & ſtupiditas? Si quum nihil habent quod in me poſſint vere iacere, neque aperte meam famam atque dignitatem apud vos oppugnare audent, ob idque eam ſubuertere per cuniculos & fraudem moliuntur, cur non fingunt aliquid ad eam rem vel aptius vel ſolidius? Cur in iſtis hærēt male concinnatis & frigidis calumniis? Adeone vos vecordes arbitrantur ac ſtupidos, vt temere huiuſmodi rumorum & concionum ventis agitemini? vt conſiderare neſciatis, quid, in quem, a quo vobis proponatur? vt à ſuppoſititiis vera, à translatitiis propria, tanto rerum vſu prudentia præditi ſecernere nequeatis? Proculdubio amici, ſocii, ac fœderati veteres, ſi quid eorum criminum, quorum intentatione ab iſtis ego vapulo, non eſt

 omni-

omnino commentitium, id iſti calumniarum artifices ab iiſdem ipſis, à queis mihi ſubornati ſunt, in me tranſtulerunt. cui ſane non criminationi (eam enim ne texere quidem poſſunt) ſed conuitio potius atque petulantiæ, non tam ad reſpondendum adducor, vt ne famam negligere videar, quæ ab iſtis apud vos, hoc eſt, ab impudentiſſimus & leuiſſimis hominibus, apud grauiſſimos & prudentiſſimos viros detrimentum accipere nequeat: quam ne hanc in eorum authores aliquando recaſuram inuidiam, diutius velle videar alere ſiletio ac taciturnitate mea. Quos nimirum pro ea quæ cum illis mihi intercedit affinitate, proque eius Imperii maieſtate quod gerunt, honoris tantum atque amicitiæ gratia nominari à me poſſe velim. Id quod ego quum videam à me perfici nulla ratione poſſe, quod hæc in primis ad eos pertineat oratio: ſic enitar tamen more ac modo reſpondere, vt ſi dicenda quædam mihi erunt (vti erunt profecto) quæ ſint eorum aures offenſura, perfacile intellecturi ſitis incidiſſe me in ea potius, quam ex induſtria deſcendiſſe. Atque hoc primum magnopere velim ex iis quærere, quum ad Turcarum Regem iidem ipſi abhinc annos aliquot iterum atque iterum Legatos miſerint, & ab eo viciſſim acceperint, cum literis & mandatis fortaſſe minus honorificis, idque inconſultis & inſcientibus iis, quos maxime conſuli oportebat, quorum ſcire quidnam tetum illi molitentur intererat: cur id mihi de re omnium maxime ad vniuerſorum decus, & ſingulorum quietem (vti ſtatim audietis) pertinente non liceat? Egone ſic ad eorum ſim factus arbitrium, vt mittete ad neminem, à nemine accipere Legationem audeam, niſi impetrata prius ab iis venia? vt Legatos quos omnia omnium gentium iura, vel ab hoſte venientes eſſe ſacroſanctos volunt, ego pro illorum arbitrio debeam violare? Hoſtis autem appellatione Solimannum vt cenſeam (ſepoſita interim religionis cauſa) veſtræ quietis, ampliſſimi ordines, vna ratio, meumque in vos præcipuum ſtudium effecit, dum eidem ſcilicet in vos armato, mei capitis & fortunarum periculo bellum indixi: dum accito in ſocietatem meius belli Sereniſſimo Britanniæ Rege, qui cum omnia ſoleo habere communia, ego me in illum, ſi vnquam in vos bellum moliatur, ducem fore & anteſignanum recepi: dum equitum cataphractorum tria milia, peditum quinquaginta, atque ex eorum numero, ad triginta Germanorum milia, per literas ad vos, ad Cæſarem, ad Pontificem, ad vniuerſos, quarum exemplaria etiam ad Solimannum ipſum perlata ſint, auctoraturum me ſum profeſſus. Et interim tamen criminabantur iſti, quaſi contuliſſet, atque adeo communicaſſet ille mecum ſua conſilia; imo quaſi ego illum eſſem, vt in Germaniam armis inuaderet, adhortatus. Hoc eſt ſcilicet, Solimannum in vos excitare, quod illi me ipſe atque meas opes omnes opponam, quod in illum vos armare, quod alere meo ſumptu non recuſem? At is (inquiunt) Legationem ad me miſit hoc tempore. Miſit ſane. Atqui ſi nos omnes ſano vti conſilio voluerimus, ab Opt. Max. Deo primum, deinde mea ſimul induſtria, ſimul in religionem eximia pietate, factum eſſe intelligetis, vti ex communi piorum omnium vſu ac dignitate, quam chariorem ſemper habui meis omnibus commodis & rationibus, eandem ad me Legationem miſerit. Etenim quam ii pacem ab eo tam indignis ambirent legib⁹, vt eius fieri vectigales non erubeſcerent, quo ſcilicet expeditionem eius ſecuri, minore vſurparent negotio affectatam in Chriſtianos omnes tyrannidem: ego eam mihi ab Solimano vltro oblatam pacem, minime quidem reiiciendis conditionibus: tamen conſtanter ac diu accepturum me pernegaui, niſi pios cæteros eriperem mecum omnes ab eiuſdem hoſtis iniuriá Neque vero aliá ille ob cauſam in mora eſt, quominus eam ab ſe pacem impetrari quamprimum ſinat, quam quod iſtos intelligit, monarchiam in nos obſcure, ac veluti certa propemodum ſpe complecti: quibus ſi res (dum nobiſcum ille pacem colet) ex animi ſententia ſucceſſerint, inuidioſa illi futura ſit eorum potentia. Quod ſi bello inter nos cenſuerimus omnino abſtinendum, & quæ iuſte quiſque poteſt, ea retinere tantummodo voluerit, nihil ille magis cupiat, quam vt ſibi liceat, omnis item belli a nobis ſecuro, extra noſtros fines adornare alios, aut perſequi armorum apparatus. Itaque in manu habemus noſtra poſitum, vtrum ſine cæde & ſanguine potentiſſimum hoſtem longiſſime à nobis continere, an vt priuatam vnius aut alterius

Solimanus.

rius

riusalamus ambitionem, (cuius neque finem vllum prouidere, neq; fidam potentiam diutius ſperare poſſumus)rem publicā noſtram incertiſſimis bellorū euētis, & ancipiti vel poſt victoriam fortunæ malimus exponere. Quid cæteris eſſe optimū factu videatut, in medium ipſi afferant. Ego quidem ſi quis vllam honeſtæ pacis,vel induciatum duntaxat cum eo conditionē eſſe repudiandam cenſuerit, illum officii ſui parum eſſe memorem(ne quid grauius dicam)exiſtimo: hoc præſertim difficillimo tempore,quo afflicta bellis ciuilibus,atq; peruerſis nō paucis in religionem inuectis opinionib⁹ ſaucia reſpublica,nihil magis ſpectare videatur,quam vel tantillū in ſecura pace laxamenti:dum ſeipſa reficiat & recreet, dum coacto vniuerſorum Concilio,ſtatuamus in his pugnantium inter ſe dogmatum fluctibus,quid dignitas Eccleſiæ,qd temporū ratio,quid ſuæ cuiuſq; in præſens ſalutis,& in futurum quietis cura poſtulet. Atq; vtinam Numinis benignitate,ſuperſtitem annos aliquot adhuc habere nobis licuiſſet Clementem VII. Pont.Max.vidiſſetis profecto,idq; perbteui,nos iterum omnes in vnum velut corpus coaleſcere.

Clemēs VII. PP.

Intellexiſtis enim prope omnes,certe multi,ex Legato ad vos noſtro, quid iam eſſemus ego & ille inter nos ea de re commentati, ac prope iam pacti: atq; ne tunc indiceretur Concilium, vnum hoc nobis impedimento fuiſſe,quod is Cæſari,eum ſe conuentum in Italia habiturum,receperat. Contra ego cōtendebam efficaciſſimis(vt mihi videbar)rationibus quum haberent ipſe ac Cæſar in Italia nulli non formidoloſos exercitus, illos magis vt in decreta ſua nos cogerent, quam adducerent,eo nos quodammodo velle pertrahere,pro certo haberi oportere. Addebam (id quod erat) tot initis à Cæſare fœderibus,quo videlicet me acceſſu Italiæ procul ſummoueret,armatum citra rerum nouandarum ſuſpicionem, inermem citra periculum, committere illis me locis nō poſſe:atq; adeo non ſublatis in ea belli atque diſſenſionum cauſis, debere potius ad veſtræ Germaniæ limites, quæ vix illi Chriſtianorum iniuriæ ſuſpecta ſit, hoc tempore indici Concilium:cuius ſane indictionem,ſicut Chriſtianæ reip. neceſſariam, modo loco libero,neq; conuenturis infido,ita diuerſo in loco,ne aliud oriatur ex alio diſſidiū,metus & periculi plenam eſſe iudicabam. Sed quod Clemente Pontifice perficere non licuit,faxit Deus Opt.Max. Paulo tertio Pontifice vt liceat.

Paulus III. PP.

Is quantū intellexi ex omnibus iis quicunq; bene cognitum hominē habēt, ſemper ab omni diſſenſione inter pios abhorruit. In quo quidem Pontifice creando ſic fuere libera ſuffragia,ſic eſt ab omni ambitu & largitione,ſic ab omni vi temperatum,cenſūram nullius Synodi vt timere poſſit, quæ fortaſſe conſcientia quoſdam ſuperiores Pontifices hoc infœlici ſeculo reuocare ab indictione Concilii potuit.

Cōcilii indictio.

Et hæc ſane conſtans de illius eximia virtute opinio, quodq; nullarum eſſe partiū diceretur,ſic apud me valuit,vt quum penes eos Cardinales,qui meam hactenus ſecuti ſunt authoritatē,creandi quem vellent,poteſtas eſſe, & eorum comitiorum cardo in eorum verti calculis videretur,ego tamen non vt meæ gentis aut factionis hominem(quod facile quidem factu erat, & nonnulli adhuc ſumma ope ac ſtudio perfecere) verum vt hūc ipſū deligerent,omnis mihi adhibita eſt cura & diligentia. Quodq; ꝓfiteri palā auſim, vt qui eius rei teſtes locupletiſſimos habeā oēs omnium partium Cardinales, vnum hoc in deſignationis eius gratiam impetrare volui, vti primo quoq; tempore piorū omniū Conciliū indiceret, opportuno omnib. atq; tuto loco, vtq; vnius Dei (q; feciſſe antehac ſēper dicitur)ſpectaret in primis dec⁹ & cultū,ſarciēdæq; & reſtituēdæ inter oēs cōcordiæ rationes. Habetis de Legatione Turcica. In qua vobis exponenda,quū ego tam appoſite in hanc inciderim Chriſtianorū concilii & publicę tranquillitatis mentionē,magnopere vos etiā atq; etiā rogo,cū vt veſtros quiſq; Cōcionatores moneatis, vt quā de mitigandis iis quæ circa religionē inoleuerunt controuerſiis, cogitationē & curā ſuſceperunt,eandē ne abiiciant:

Concionatores.

tū vt me certiorē faciatis ſuper hac indicēdi Concilii ratione,quid perfici à me,quid apud hunc Pontificē curari maxime cupiatis. Ego quicquid gratia apud eū valeo, & quantū ipſe per me poſſum,id omne ad hanc rem vnam perficiendam collatur⁹ ſum & cōſumpturus. Iam de veſtratium cæde aut captiuitate(quod iſti alterum caput conflandæ mihi inuidiæ conſtituunt)res omnis quomodo geſta,vnde collecti rumores, & ab ipſis calumniæ anſa quæſita ſit & arrepta,intelligite. Superiore Autumno ſub Legati mei

à vo-

à vobis reditum, quum is ab iiſdem veſtris Concionatoribus quoſdam velut iſagogicos libellos de ſedandis iis controuerſiis attuliſſet,& cur nō ſpe imbueret optima initio, nihil eſſet: ecce nobis diſſenſionum & mendacii patens, veritatis & quietis hoſtis, quoſdam excitauit furioſos magis quam amentes, qui omnium expetendarum rerum ſubuerſionem haud dubie molirentur ac tentarent; quorū ego paradoxa malo iiſdem ſepeliri tenebris, vnde ſubito emerſerant, quam apud vos, ampliſſimi ordines, hoc eſt, in orbis terrarum luce memorari. Tantum hoc dico, ſi qui vnquam inter vos eorum ſimiles, aut longo etiam ab iis interuallo ſuperati extiterunt, abominati (vt debuiſtis) illos atque execrati eſtis omnes. Quæ nimirum contagioſa peſtis, atque ad teterrimam ſpectans ſeditionem, ne latius in Gallia ſerperet, omni ſolicitudine, induſtria, opera reſtiti. In conſcios omnes quicunque fuere deprehenſi, vti more maiorum ac legibus animaduerteretur effeci, nulli hominū generi parcens aut nationi. Quod ſi aliquis inter hos fuiſſet Germanici ſanguinis homo deprehenſus, certe in eum (pace hoc eſſe dictum veſtra velim) eadem oportuiſſet me lege vti, qua niſi viciſſim ego vt in meos vtamini concedam, ſi (quod nolim) vllum huiuſce genus piaculi apud vos aliquando admiſerint, indignus ſim & amicitia veſtra & Chriſtianiſſimi principis cognomento. Sed quod mihi periucundum accidit nemo veſtri generis homo (vtinam neq; noſtri) inter deprehenſos inuentus eſt, ad quem vel vlla ſuſpicio, nedum affinitas huius culpæ pertineret. Igitur niſi (quod improbe iſti videntur velle) hæretici omnes pro Germanis habeantur, nemo veſtratiū in Gallia cæſus eſt, nemo ad vllum ſupplicium raptus, nemo (quod ſciam) habetur in vinculis. Patet aula, patent fora, patent omnia deniq; loca Germanis in Gallia omnibus. Germanici nominis aliquot Principes, multi equites, ſcholaſtici complures, mercatores, & opifices quamplurimi inter nos tuti agunt: quibus (vt abſoluam) in Gallia liberum eſt, quicquid Gallis, quicquid ipſis meis liberis eſt liberum. Ego vero, amici, ſocii, ac fœderati veteres, ſatis credo vos dudum illuſtribus argumentis perſpexiſſe, quam inſidioſa ſit, & quo tendat hæc in me perquam impudens & commentitia criminatio: qua me deferri qui volunt, proculdubio infenſiores mihi non ſunt quam ipſis vobis, quam ipſi toti Germaniæ. Quandiu autem hæc duratura eſt, Gallogermanorum & Germanogallorum inter nos (ita enim loqui placet) germanitas, infirmiores futuros ſeſe perſpiciunt, quam vt ſimul vtroſq; poſſint opprimere. Sunt igitur in hoc toti, vt collidi nos mutuo faciant, vtricunq; parti male ceſſerit ſuam fore occaſionem rati, quo inualidioribus vtriſq; effectis, in alterutros maiore compēdio bellum capeſſant, & minore negotio conficiant. Sed hæc inter nos amicitia (quod ponere ſoleo inter Dei Optimi Maximi in vtramq; gentem, Gallicam dico & Germanicam, immortalia & maxima beneficia) hæc inquā amicitia, quam iſti adeo ſubuertere connituntur, longe firmioribus innititur radicibus, quam vt machinis huiuſmodi conuellere eam poſſint, aut vos in amicum & ſocium Regem concitare, cui⁹ nulla in vos niſi ficta commemorari poſſit iniuria: imo vero qui maiorum ſuorum exemplo, ornamento ſemper eſſe vobis ſtuduerit, atq; vſui: quemq; nemo ſit mortalium, infirmum expertus vel hoſtem vel amicum.

Germanorū & Gallorum coniunctio.

Reuerendiſſimi, illuſtriſſimi, inclyti, generoſi, ſplendidi, ampliſſimi, ſpectabiles, & prudentes, amici, fœderati ac ſocii, Deum Optimum Maximum deprecor, opes ac dignitates veſtras vt tueatur, atque etiam augeat. Datum Lutetiæ Pariſiorum, Cal. Feb. Anno Dom. M. D. XXXIIII.

* *
*

AD IMPERII ORDINES DE INDIcendi communis Chriſtianorum omnium Concilii ratione, Chriſtianiſſimi Regis epiſtola.

FRANCISCVS DEI GRATIA FRANCORVM REX, &c. Reuerendiſſimis, Illuſtriſſimis, inclytis, generoſis, ſplendidis, ampliſſimis, ſpectabilibus, & prudentibus Sacri Romani Imperii electoribus, principibus, equitibus, ciuitatibus, ciuiumque magiſtris, ac cæteris vniuerſis & ſingulis ordinibus, amicis, fœderatis, & ſociis chariſſimis, S.

SVPERIORIBVS ad vos literis, quum ad quaſdam reſpondere͂ paſſim apud veſtrates in me diſſeminatas calumnias: obiter vobis, Ampliſſimi ordines, meum ſuper indicendo communi Chriſtianorum Concilio, ſenſum, animum, & expectationem ſignificaui: id quod fortaſſe tum feciſſem accuratius ac diligentius, ſi vel leuem coniecturam habuiſſem, fore vnquam vt (quod poſtea & literis multorũ & ſermone omniũ ad me perlatũ eſt) iſta quorundam obtrectatione ſugillater, me ſcilicet ad eam rem vltro ſeſe accingenti Pontifici moram vnũm attuliſſe, atque etiam (ſi CHRISTO placet) tam ſanctæ, piæq; voluntati eius me interceſſore͂ obtuliſſe. Vt nunc aũt ſe res habent, hoc eſt, quum iam dubitari apud omnes deſiiſſe debeat, quo ego ſim in eandem rem animo, atq; teſtes habeam locupletiſſimos, & grauiſſimos omnes omnium partium Cardinales, nihil me ab ipſo Pontifice contendiſſe obnixius atq; efflagitaſſe, quam vt primo quoque tempore omnes conueniremus: nihil ſane hoc tempore optare potui accommodatius, vel ad eorum, quibus ſolo vitæ meæ curſu offenſis, quæuis ſemper viſa eſt ſatis iuſta mei criminandi cauſa, vobis prodendam audaciam & impoſturam, vel ad meam apud vos ipſos ſartam tectam ab eorundem iniuria conſeruandam dignitatem, quam vt rumores de me ſererent huiuſmodi, & ſermones, quos res ipſa confeſtim eſſe falſos quum arguat, nullam iſtis in poſterum non modo credulitatis & fidei, ſed ne exiſtimationis quidem partem relictura ſit: id quod illis contigiſſe ſpero, atque plane confido. Sub id enim tempus, quo ii ad me rumores ſunt perlati, ſuſpenſum quidem & expectantem, quid Pontifex ſtatueret, & quem ipſe locum indicendo Concilio capiendum deſignaret, commodum adueniſſe nuntiatur ab eodem ad me miſſus Rodulphus Pius, Fauentiæ Epiſcopus, ſingulari vir ingenio, indicio, atque doctrina, communicaturus videlicet mecum his ipſis de rebus, ad quas eundem ego Pontificem ſuapte incenſum natura, meis quotidianis precibus & flagitationibus inflammaram. Quum igitur res per ſe ſatis ipſa loquatur, nihil poſthac futurum video, cur iſtorum ego animos, qui me tam grauiter ſuis maleuolentiſſimis obtrectationibus premere voluerunt, vel leuiter debeam, quamuis laceſſitus, repungere. Animi vero mei magnitudinem, & in religionem ſtudium vt inflectam, nulla vnquam cuiuſquam faciet iniuria, quin communi conſilio (quoad eius fieri poterit) affectæ reip. Chriſtianæ & afflictæ remedium, atque opem præſentem vna vobiſcum afferamus. Factutos porro nos operæpretium exiſtimo, ſi (quod veſtro fieri velim arbitratu) aut vos ad me, aut ego ad vos virum mittam, rem totam edoctum, vti facilius inter nos omnium cogitationum noſtrarum rationes explicemus. Multa certe vobis & quod ad rem, & quod ad conuentus ipſius locum ac tempus attinet, non æquo modo animo, ſed libentes etiam dabimus, quo certatim ad noſtras inuicem voluntates (quantum nobis per Deum ipſum licebit) aggregemur. Pium vero interim apud me retinendum cenſui, dum certum nobis quid actum, quid conſtitutum à vobis fuerit, quid curari per me, quid perfici, cupiatis, referatur. Dabitur autem ſemper omnis omnino a me opera, vt nec vniuerſa reſpub. vere Chriſtiani à me animum, nec vos amici, deſideretis.

Rod. Pius Epiſc. Fauentinus.

Reue-

Reuerendiſſimi, Illuſtriſſimi, inclyti, generoſi, ſplendidi, ampliſſimi, ſpectabiles, & prudentes, amici, ſocii & fœderati, chariſſimi, Deum Optimum Maximum deprecor, dignitates & amplitudines veſtras vt tueatur, atq; etiam augeat. Ex Laiano ſaltu, die XXV. Febr. M.D.XXXIV.

CHRISTIANISS. REGIS LITERÆ, DE RAtione conſtituendæ inter Chriſtianos omnes Eccleſiaſticæ concordiæ, ad Imperii ordines Eslingæ conuentum habentes.

FRANCISCVS DEI GRATIA FRANCORVM REX, &c. Vniuerſis & ſingulis inclytæ Germaniæ ordinibus, conuentum Eslingæ nunc habentibus, amicis, ſocus, & fæderatis chariſsimis, S.

QVANTOPERE ſemper hactenus elaborauerimus, vt pro iis opinionibus quæ in Chriſtiana Eeclesia conttouerſæ factæ ſunt, vnum in ſenſum ac decretum ad omnipotentis Dei cultum & gloriam reducendis, eelebrando vniuerſorum concilio indieeretur loeus ac tempus, nemini veſttum non ſatis eſſe compertum exiſtimo. Sed quum horum conditione temporum viderem multorum prõptam ad hoc voluntatem retardari, dum de loeo ac tempore idoneo non plane conſtat, decreueram (& nunc totus in eoſum) Gulielmum Bellaium conſiliarium & cubieularium noſtrum intimum iſtuc ad vos mittere, certas quaſdam rationes executurum, à me pridem ſuper hoc omniũ inter mortales pulcherrimo ſanctiſſimoq; inſtituto iam initas, ac per eum vobis aut pleriſque veſtrum meo antea quidem iuſſu propoſitas, vt pro ea ſcilicet quæ Franciacæ meæ genti vetus cum veſtra intercedit communis originis & ſubinde renouatorũ fœderum memoria, conuentum inter nos piorum & doctorum vtriuſq; gentis hominum ageremus, quę veluti conſultatio quędam eſſet rerum ad religionem pertinẽtium, euius interuentu ſcilicet ac diuinę bonitatis auſpieio, iam nunc etiam, ne hoc nobis tempus fruſtra pereat, dum Eccleſiæ iuſta Synodus rite cogitur, ab omni recedentes controuerſatum inter nos opinionum contentione, ad amicam veniam earundem opinionum paeificationem & eoncordiam. Quod ipſum vtiq;, ſi quibus expectamus à vobis conditionibus, & veſtra iam mitigata dogmata nos ipetare iubent, aliquando tandem eonſtiterit; nihil dubie ſperamus quod inter nos ea in re conſtitutum fuerit, id cum à Sanctiſſimo Paulo tertio Pontifice, tum à futura illa iuſta Synodo, laudatum omnino atq; approbatum iri. Sed quum iſtius apud Eslingam veſtri eonuentus ſero admodum ad me fama perlata ſit, verẽdum mihi vt ſit ne Legatus ad vos noſter tempeſtiuus eo non perueniat: committere tamen nolui, quin his ſaltem meis literis, & per hunc expeditum curſorem, teſtatum hoc vobis facerem, ſimul omni ratione confirmarem, nullum eſſe nos vnquam vel laborem detrectaturos, vel ſumptum recuſaturos, quo eandem vna omnes aſſequamur rectæ religionis atq; vitæ rationem: ſimul nulla vos alia in re de nobis mereri poſſe melius, quam in eo quod hanc in rem præſtiteritis officio ae ſtudio, prout fuſius ex eodem noſtro legato intelligetis, cui nos hunc curſorem breui ſequuturo noſtram omnem ſuper eo inſtituto mentem, animum, ſenſum & cogitationem aperuimus, & cui vos tantundem habere fidei volumus iis omnibus in rebus, quas meo nomine vobis expoſiturus eſt, quantum nobis præſentibus & rem vna tractantibus haberetis. Quod reliquum eſt, amici, ſocii ac fœderati chariſſimi Deum Optimum Maximum deprecamur, vt fortunas, dignitates, ornamentaque veſtra omnia tueatur ſemper, atque etiam augeat. Ex Gynuilla Campaniæ Gallicæ oppido, die decimo Septemb. M.D.XXXV.

Gul. de Bellay.

LEGATI REGII ORATIO AD EOS

Imperii ordines habita, qui conuentum Smalcaldiæ habuerunt menſe Decembri. Anno M. D. XXXV.

LEGATIONIS meæ teſtimonium, Illuſtriſſimi & excellentiſſimi Principes, voſque cæterorum ordinum ampliſſimi & præſtantiſſimi viri habetis ex his quas affero à Chriſtianiſſimo Galliarum Rege ad vos literis. Cauſas quæ omnino duæ ſunt, ſi me (quod ſpero, & vos aliis cõuentibus adhuc feciſtis) attente ac beneuole audieritis, fideliter ex eius verbis ac breuiter expoſiturus ſum: & earum quidem vna in eiuſdem apud vos purgatione, altera in gratulatione verſabitur, & commendatione ſanctiſſimi veſtri inſtituti, conuentuſque huius quem ad conſtituendam vnanimem inter vos, tam de religione, quam de tuenda veſtra dignitate conſenſionem eſſe à vobis indictum intelligit. Priore dum probari vobis cupit ſua omnia inſtituta & conſilia, quantã & quã ſancta ſit apud eum veſtra omnium exiſtimatio, declarabit. Poſteriore intelligetis, ſi eam quam erga ſe adhuc habuiſtis, voluntatem retinetis, eandem & ſe, quam erga Germanos omnes ſemper habuit, retinere velle, vt quam veluti per manus à maioribus ipſis ſibi traditã acceperit: quorum ipſorum ductu ac virtute, Germaniam hanc veſtram, domicilium atq; ſedem Imperii conſtitutam eſſe, vos ex Annalibus veſtris recordamini. Atque ad rem vt veniamus, Superiore hyeme, illuſtriſſimi & ampliſſimi viri, Chriſtianiſſ. Rex cum in Germania pleniſsimi calumniæ rumores de ſe, verbo, ſcriptura diſsiparentur, quibuſdam authoribus, qui quoniam aliquem per ſe aditum ad aures veſtras habere poſſe diffiderent, ideo credulitatem ambiebant ex emẽritæ legationis titulo, reſpondere coactus eſt, diuiſis paſsim & euulgatis literis, ne ſilentium eius iniqui rerum æſtimatores conſcientiæ aſsignarent. Et eæ quidem literæ quum ad ipſum dimanaſſent (cuius iſti abutebantur nomine) Auguſtiſsimum Cæſarem: nihil ille antiquius habuit quam vt illuſtriſsimo & excellentiſsimo Principi, Palatino Comiti Friderico, vtriuſque Bauariæ Duci, tum ex Hiſpania in Germaniam per Gallias properanti hoc mandaret, vti Regi ſuis verbis fidem faceret atq; ꝓlixe cõfirmaret, nihil horum aut volente, aut laudãte, aut ſciente ſe vnquã ipſi eſſe factum. Quod Cæſaris de ſeipſo & in iſtos luculentum adeo teſtimoniũ, quũ abunde coarguat licentioſam, & impudentẽ eorũ audaciã & petulantiã, plane ſperat & cõfidit Rex Chriſtianiſsimus, recẽtiores eorundẽ obtrectationes, quas denuo iſti ad ſplendorẽ eius maculandũ, ad vocãdum eum in inuidiam adornarunt, fidẽ aurib. veſtris nõ feciſſe. Quæ vt valeant quidẽ apud imperitorũ aures, tamen ab ingeniis prudentũ, hoc eſt veſtri ſimiliũ, refutandæ omnino ſunt atq; repudiandæ. Duo ſunt aũt quæ in eum iſti cõſtituunt, inuidiæ capita: alterũ à religione, alterũ à Legatorũ ad vos miſsione deriuatur. Atq; horũ duorũ prius illud, quo miſcere cælũ terræ conati ſunt, hoc vno videtur niti, ꝙ in ſuorum quoſdam Rex animaduertendo, quos iſti ſentire vobiſcum aiunt, inuidioſum de vobis præiudicium ferre, atq; in eis cauſam veſtram reprehenſione tacita cõdemnare quodammodo videatur. His ego eos quidem commoueri pro ſua intemperantia & ſtultitia nihil miror: veſtram prudentiam eouſq; deſpexiſſe, vt vos ſecum ſperauerint permouere poſſe, hoc demiror. nam vt doctrinæ veſtræ Rex non faueat, non ignoratis hoc illi eſſe cum pleriſque aliis & Principibus & nationibus commune. Sunt profecto & in hac veſtra Germania multi, qui à iudicio veſtro partim magnopere abhorrent, partim non omnino iiſdem verbis ei ſubſcribunt: atq; inter vos ipſos qui eandem ꝓfitemini doctrinam, non fuit ſemper idem omnium ſenſus. Quod aũt iam in vnum coiiſtis, hoc ipſe Rex ex vobis, hoc boni & pii omnes gratulãtur. Non eſtis porro vos eiuſmodi, neq; præ vobis hoc vnquam tuliſtis, vt omnib. velitis præſcribere, aut hoc vobis atrogare, vt volentes nolentes ad eam quam velitis omnes religionem adigatis. Et ſane de vobis ſolet ipſe amanter & perhumaniter loqui: agnoſcit quædam à vobis eſſe ſanctiſsime declarata, ſed moderatius quædam fieri voluiſſet. Videt plane atq; perſpicit,

Frideric. II. Pal. poſtea Elector.

cit, interuallo temporum & humana imbecillitate, fortaſſis & præfectorum Eccleſiæ iniuria, vel ſuperſtitioſa præpoſteraque pietate (grauius enim loqui non placet) irrepſiſſe in Eccleſiam inutiles quaſdam, & antiquatione, vel moderatione dignas ceremonias. Si quis tamen omnes ideo ceremonias auertendas putet, ſi quis iis omnibus pro vniuſcuiuſque ſiue voluntate, ſiue opinione & clamore multitudinis imperitæ, ſine vllo publico vel decreto, vel conſilio, interdictum nobis iri velit, abhorrere illum putat à maiorum conceſſis, ſi dicere non libet inſtitutis. Eſt & fuit ſemper (quod nobiſcum & vos agnoſcitis) ceremoniarum traditio Chriſtianæ comes & adminiſtra religionis: quando .n. ceremoniæ in Eccleſia non fuere? quando reprehenſæ? quando non permiſſę? quando deniq; fuit, vt quod licet, temere damnantes, imo quæ ſi retenta non iuuant quidem, at non obſunt tamen, arbitratu ſuo conuellentes, atq; ob id in pacata repub. tumultuantes, ſupplicio digni non haberentur? aut non comprimenda duceretur temeritas concitatę multitudinis, & occurrendũ perditorum audaciæ? Si vos autem ea prudentia, humanitate, clementia præditi, fortiter pro eo ac debuiſtis, ruſticorum ſceleri atq; tumultui reſtitiſtis, ſi vindicandam Anabaptiſtarum inſaniam iudicaſtis, ſi de vobis cogitari vultis, ſi ne cauſa nihil facere velle videamini; cur non æquum eſt idem & vos de amico Rege cogitare? aut cur eum, quoties aliquid ſine vlla vobis cognita & aperta cauſa aliter egent atque vultis, ideo ſine cauſa id feciſſe cogitabitis? Proculdubio neſcitis, vt eſt nobis in prouerbio, qua parte illi calceus pedem premat. Cogitare debebatis potius ab iis eſſe tentatum aliquid, quare fuerit eorum conſiliis, antequam latius malum ſerperet, occurrendũ, & debilitanda illorum audacia. Egerit fortaſſis cum bonorum aliquo dolore, & propter multorum delicta peruenerit etiam aliquando ad minus nocentum pericula ſupplicium: verum, vt id fieret, non cauſa ſolum, ſed & neceſſitas eſſe potuit, quæ quanta fuerit, aut quæ ſingulorum flagitiorum capita, nihil eſt hic dicere neceſſarium. Quædam .n. plerunq; fiunt, quæ ne cum facta quidem fuerunt ſciri ab omnibus expedit, quare facta ita ſint: neque vobis ignotum eſt, quædam vno tempore vel diſſimulanda, vel admodum leui caſtigatione reprimenda eſſe, quæ alio eadem tempore nullo ſatis ſeuero ſupplicio cohiberi poſſunt. Et prudenti Regi in tam late patente regno non quod agitur tantummodo videndum eſt, verum & prouidendum quid poſtea futurum ſit: & quod agitur, quo ſit tandem, & quo conſequentiæ periculo erupturum. Hæc ſi vobiſcum expendẽtes bene cognitum huius Regis ingenium habeatis, agnoſceris hunc eundem ipſum artes quidem lenitatis & miſericordiæ ab ipſa fuiſſe natura edoctum: verum horum iniquitatem temporum ſeueritatis ei perſonam impoſuiſſe, quam vt ſuſtineret ad tempus, neceſſitate naturam vinci oportuit. De hoc enim ſic habete, Si quis ei cum ratione quicquam profert, attente hic illum audit: iis ſuccenſet, qui temere quicquam moliuntur, & ad eos non referunt, ad quos diſſerendi atq; definiendi authoritas iure pertinet. Quare ad ſupplicium eo ſciente qui ſunt rapti, non (quod iſti aiunt) ſentiebant ii vobiſcũ, ſed à veſtra plane aberrabant ſẽtẽtia. Nam quæ ipſi ſtatuiſtis aut feciſtis, exiſtimare vult Rex Chriſtianiſſ. ea vos omnia cõmuni conſilio feciſſe atq; ſtatuiſſe: recte aũt an ſecus feceritis: aut ſtatueritis, nihil hic à ſe vult videri p̄iudicatum: ſed ne quid ſentiat quidem ipſe, in medium eſſe prolatum. Nam ſi magna eſſe res omnino videri debet, de rebus tam magnis dicere, multo omnium maximũ eſſe cenſet de iis ſtatuere: temerarium vero, ſe iudicem præ aliis conſtituere. Habet vtraq; pars aliquid, & ꝙ probari, & quod reprobari poſſit. Verum iidem ſi iudicent qui & diſſerunt etiam vt pii ſint atque eruditi, euenire poſſe putat, vt ſi minus conſilio, tamen caſu lapſi falſum aliquando iudicent, & quod non eadem ratione ſtatuitur, eodem eſſe iure debere non exiſtimat. Sed ego fortaſſe nimis multum de re minime dubia loquor, quaſi vos aliquid in hac cauſa de ſe temere credidiſſe, aut imminutum de ſe veſtrum iudicium ſuſpicetur. Igitur venio ad aliud inuidiæ caput. Cauendum eſſe vobis denuntiant ſagaces iſti patriæ conſiliatii, ab externis Regum & Principum legationibus, qui aliud in ſpeciem agere ſimulent, aliud interim obſcure moliantur: & cum Legationem Gallicam nõ duxerint eſſe nominatim excludẽdam, ꝙ hoc ſibi inuidioſũ fore arbitrati ſunt, ita deſignarũt tamẽ homines ad

Abuſus in Eccleſia.

Ruſticana ſeditio.

Anabaptiſtica.

ſuſpi-

ſuſpicionem vitandam ingenioſi, vt quod verbo non exptimunt, indicare digito videantur. Vos aũt ego hic appello, quicunq; adeſtis illuſtriſſimi, & ampliſſimi omniũ ordinũ viri. Quænam vnq̃ ad vos vniuetſim, ad ſingulos priuatim, ab hoc Rege Legatio de re vlla ꝓfecta eſt, quæ nõ eſſet cum publico totius Getmaniæ, ſacroſanctiq; Imperii Romani vtilitate, dignitate, ornamentis cõiunctiſſima? Scio equidẽ de qua ipſi queri maximopere legatione ſoleant. Sed cum eius reptehẽſio tam ſit refutatu facilis, vt Cæſaris ipſius debilitetur, aut frangatur potius teſtimonio, qui literis ſuis vt ea fierent, quæ legatione illa quærebantur, interfuiſſe publicæ Germanorum pacis & otii teſtatus eſt. Quidnã igitur iſti moliãtur, aut quo hæc animo dicãt & faciãt, vos ꝓ veſtra prudentia perſpicere atq; intelligete iam poteſtis. Ego fortaſſe, niſi iuſtis de cauſis ſtatuiſſem hic mihi breuiter eſſe dicendũ, oſtenderẽ ad abalienandos à vobis ſociorum Principũ & populorũ animos ptinere: docere eos in re fortaſſe iudicio ſuo patua, meo autem magna patientiam veſtrã tentare voluiſſe: vt ſi hoc exemplum à vobis nõ eſſe refutatũ intelligant, ꝓgrediantur audacius ad cætera veſtrę libertatis cõuellenda ꝑſidia. Conuincetem ex hoc nihil aliud quæri, quam vt vobis nullũ relinquatur ab exteris poſthac ſocietatib. ꝑſidium cõtra improborum hominum audaciam, & maligna conſilia: vtq; ab amicis nudi & inopes, nullaq; fœderum ſocietate muniti, opportuniores eorum ſitis iniuriæ. Deprehenderẽ iſtorum deplotatam, amentiã dicã, an impudentiã pari cum ſtupiditate coniunctam? qui vos adeo eſſe putent rudes & ignaros rerum, adeo expertes ingenii & cõſilii, vt tutores vobis veluti pueris, vel vt mẽtis impotib. curatores dari oporteat: quaſi diſcernere ipſi nequeatis, ſi à quoquã ad vos decetnuntur Legationes, accõmodatæne ſint vobis atq; vtiles: aut tam oblitos eſſe vos libertatis veſtræ (cuius ꝓpugnatæ nomine longe cæteris nationib. antecellitis) vt hoc ꝓ nihilo habeatis, q̓ in Germania iſti tegnum cõſtituant, libertatẽ veſtram tollant. Etenim plane ſeruitus eſt, ab alteri⁹ nutu pendere, nec licere quẽ velis admittere, aut quẽ nolis repudiare. Sed hæc vobis oſtendere, quæ ſunt vobis perſpicua, inutile cũ ſit & ſuperuacaneũ, hoc ego tantũ breuiter hic attingam, nulli⁹ tantas opes atq; vires eſſe, vt ſine multorũ amicitiis diuti⁹ ſtare poſſint: Legationib. vero & mutuis officiis retineti veteres amicitias, nouas allici, placari turbatas. Adhęc vicinitatis & originis cõiunctione, & alterius alteri vtili auxilio, amicitiæ quũ alligentur; vos nec habere hodie poteſtis, nec antehac vllũ habuiſtis, in quẽ iſta magis quã in Regẽ Galliarum cõueniant. Nam quis vnquã Germanici nominis dignitatẽ Gallis Regib. induſtrius, quis alacri⁹, quis fœlicius honeſtauit, amplificauit? *Coniunctio Germ. & Gal.* Contra, cuius vnquam nationis miles quam Germanicæ, paratiot aut ꝓmptior fuit in diſcrimen ſe offerre ꝓ Gallorum Regum ſtatu, tranquillitate, pace, otio? Quæ gẽs altera alteri vel ſedium ſitu vicinior, vel generis, ſiue Gallum & Germanum, ſiue Francum & Alemanum ſpectes, origine cõiunctior? cuius alterius calamitas ab alterius magis calamitate pendet? quæ inuicẽ altera alteri nationes, maiori vel in pace ornamento, vel in bellis ſubſidio eſſe poſſunt? Itaq; cum intelligat Rex Chriſtianiſſimus in concordia veſtta & virium veſtrarum conſeruatione, ſuarũ ipſius magnũ firmamentum eſſe repoſitum, atq; ideo vtilitatib. veſtris patere viciſſim ipſe velit; ꝓculdubio quoties inter vos minus conuenire audit, nihil ducere pri⁹ ſolet (id q̓ eius pleriſq; ad vos literis, & Legatorum eius ſetmonibus, & te ipſa, vti ego exiſtimo, didiciſtis) quã vt ſuam ad vos vna reconciliãdos interponat authoritatẽ, curam, opetã, diligentiã, ſtudium. Atq; adeo cum iamdiu intelligetet, circa teligionẽ vos diſſidere, ac piorum interim affligi cõſciẽtias, ancipiti cõtentione diſtractas, dum dubitãt quid fas, quid nefas, quid liceat, aut expediat; maximopere ſemper eſt veritus, ne diſſimilirudo iſta rituũ & diſtractæ ſententiæ diſiunctionẽ etiam animorũ, ea vero diſiunctio diſſenſionẽ intet vos pareret, q̃ vt tacitis initio cõtineretur diſcordiis, tamẽ erumperet tandẽ in domeſticum aliquod bellum, in quo vincere quã vinci paulo minus eſſe duceret parti victrici luctuoſum. *Diſſenſiones pernicioſa.* Sed (quæ altera eſt Legationis meæ cauſa) poſteaquã Regi Chriſtianiſſimo de hoc conuentu renuntiatum eſt, in eo vos ſtatuiſſe inuicẽ veſtrum ſtudium ad communẽ retinendam dignitatem profiteri, neq; ſi quis in teligione ſit diſiunctus, coniungi nihilominus amicitia velit, in animum vt tepellatis induxiſſe: tum veto magnam in ſpem ingreſſus eſt,

& quemadmodum cōfidit veriſſimam, optimum hoc iaci fundamentum ad diſſenſionum vias omnes intercludendas, & conſtituendam inter vos concordiam, muniendaq; præſidia quietis & pacis veſtræ: quinimo futurum, vt quos opinionum diſſenſio diſiunxerat, conſenſus & ſocietas conſeruandæ dignitatis ad opinionum etiã & doctrinarum concordiam reuocet & coniungat. Quocirca per literas a quibuſdam admonitus (qui aliqua ſunt in hoc cōuentu dignatione) viris, ad hanc veſtram animorum inductionem ex ipſius authoritate nonnihil acceſſionis fore, ſi Legationem ad vos eam in cauſam decerneret, oſtenderetq; non abhorrere à ſocietatis eius veſtræ (cuius nunc ſatagitis) coniunctione: neq; illorum ipſe deſiderio non ſatis facere voluit, neq; committere, vt hoc vobis non gratularetur ſanctiſſimum inſtitutũ & conſilium. Quod ipſum quidem vt cæteri amplectantur inter ſe Chriſtiani oēs, quemadmodum eſſe votis omnibus optãdum exiſtimat, ita quum videat infœlicia hæc tempora moram afferre quominus in præſentia id perfici poſſe ſperet, diſſidētibus inter ſe Chriſtianis Principibus & populis: dum qui locus indicendo communi piorum omnium Concilio, hoc maxime ſi alio vnquam tempore neceſſario, vnis & alteris arrideat, aliis ad hunc peruenire tutis, ſubſiſtere ſecuris; & (q̃ eſſe præcipuũ videtur ad res rite conſtituendas fundamentum) ſententiam libere dicere non liceat: eam ob rem è totius Germaniæ commodo fore ducit, atq; ad perficiendi facilitatem pertinere, conuentum vt Germani omnes inter vos interim ipſi habeatis, in quo in vnã omnes ſtudeatis conuenire ſententiam: id quod facile quidem factu erit, ſi quæ quiſque propoſuerit, quum à diuerſæ partis rationibus eſſe falſa conuincantur, aut aliquanto minus rectæ cæterorum opinioni accommodata, ſequatur is alterius ſententiam, & mutet conſilium: neq; à ſua quiſque dignitate vel conſtantia eſſe alienum putet, aliquid alteri condonare, potius quam obſtinatione etiã rectæ ſententiæ diſſenſionem hanc alere. Ad hoc, illuſtriſſ. Principes & ampliſſimi viri, ſanctiſſimum & pulcherrimũ opus ſi (quemadmodum Rex Chriſtianiſsimus intelligit) accingimini, idq; maximopere ad publicam Germaniæ pacē retinendã, atq; adeo veſtræ nationis conſeruandã amplitudinē pertinere putat, ipſũ vos ad eã rem ſociũ fideliſsimũ, adiutorē fortiſsimum experiemini.

Pauli III. confeſsio.

Ipſe etiam Paulus tertius ſummus Pontifex ſæpe ab eo per nuntios ea de re interpellatus, inficiando non eſt, non eandem ſemper ab iiſdem humanarum traditionũ eſſe retinendam rationē, ſed quãcunq; temporũ inclinatio & publicæ quietis vſus poſtulare videbitur. Ipſe idem, modo rite omnia atq; ordine fiant, multa ſe pfeſsus eſt temporibus, multa communi concordiæ permiſſurum. De ſe autem Rex Chriſtianiſsimus vobis & Germanico nomini ſpondet, quicquid vobis æquum eſt polliceri, id ſe omni cura, ſtudio, opera gnauiter eſſe præſtaturũ. Quod ſi vobis ex vſu fore videbitur ad decidendas cõtrouerſias, vt ſuffragia quoq; noſtrariũ accedãt, ſiue vobis ſelectos ex veſtratibus doctos aliquot & pios viros mittere placuerit, ſiue ad vos vt ex ſuis mittat malueritis, habituros eum vos paratum & alacrem, & qui vobis pene ſit in hoc omnium ſanctiſsimo inſtituto præcurſurus. Interim vos adhortari atq; admonere non deſiſtit, quam inter vos ſocietatem inibitis, eam vt colatis omnes ſanctiſsime, memineritiſq; munimenta hæc mutuæ inter vos defenſionis, vincula eſſe pacis externæ, quod qui ſingulos quidem aggredi, idem etiam faceſſere vniuerſis negotium fortaſſe non audeat. Et ne incertis ſignificationibus teſtatam vobis Rex faciat ſuam adiuuandi huius conſilii voluntatem, hoc vobis ego eius verbis palam ac dilucide „ polliceor, atq; omni ratione confirmo, nulli eum veſtræ ſocietatis, aut veſtrum vlli „ priuatim hoſti, ope, auxilio fauore, conſilio eſſe affuturum: modo vt feciſtis adhuc, „ parem à vobis in ſe reſpectare veſtri animi voluntatem iubeatis. Quam inuicem vobis inter vos vltro delatam amicitiæ confirmationem, ſicut ſibi ipſi, ita & ſereniſsimo Britanniæ Regi Henrico, quicum habere omnia ſolet bello & pace communia, iiſdem legibus vt impetrarem, mandauerat.

Henricus VIII. Rex Angliæ.

Sed quum eius adſint Oratores, ego æquum eſſe vt hac illis cedam prouincia, exiſtimo.

Carolus Dux Geldriæ.

Carolum vero Geldriæ Ducem, Regis item mei neceſſariũ, fœderatum, & ſocium, ſi à vobis eadem vt amplectamini amicitia impetrauero, rem omnium ipſi Regi gratiſsimam feceritis: ac pariter vtrũque ſemper ab omnibus inimicorum veſtrorum conſiliis alieniſsimum, amicorum amiciſsimum habebitis.

LITERÆ CHRISTIANISS. GALliarum Regis ad ordines ſacri Romani Imperii.

FRANCISCVS DEI GRATIA FRANCOrum Rex, Reuerendiſsimis, Illuſtriſsimis, ampliſsimis, inclytis, magnificis & ſpectabilibus ſacri Romani Imperii ordinibus, amicis & fœderatis chariſsimis S.P. D.

MITTIMVS iſtuc ad vos ex nobilibus cubiculariis noſtris, Gulielmum Bellaium Langium, noſtrum Bailliuum Ambianenſem, vobis noſtro nomine certa quædam expoſiturum. Ei fidem ſi adhibeatis, rem nobis feceritis gratiſſimam.

Reuerendiſſimi, Illuſtriſſimi, &c. Altiſſimus vos conſeruet. Datum Lugduni die XXX. menſis Maii. Anno M.D.XXXVI. Sign. FRANCOIS. & paulo inferius à ſecretario, *Bayard.* In ſuperſcriptione autem, *Reuerendiſsimis, Illuſtriſsimis, &c. Sacri Rom. Imperii ordinibus, conſanguineis, amicis & fœderatis chariſsimis.*

AD EOSDEM LITERÆ SERENISSImorum eiuſdem Regis liberorum.

FRANCISCVS DEI GRATIA, CHRISTIAniſsimi Galliarum Regis primogenitus, Delphinus Viennenſis ac Britanniæ Dux, &c. Henricus Aurelianorum, & Carolus Engoliſmorum Duces, &c. eiuſdem Chriſtianiſsimi Regis etiam filii: Reuerendiſsimis, Illuſtriſsimis, generoſis, magnificis & ſpectabilibus Sacri Romani Imperii ordinibus, conſanguineis, amicis, & fœderatis chariſsimis S.

GVLIELMO Bellaio Langii Domino, Chriſtianiſſ. Regis patris ac Domini noſtri ſemper obſeruandi conſiliario & intimo cubiculario, ad vos de arduis ac magnis rebus nunc Legato, quædam etiam ad vos mandata communiter dedimus, ſuper hæreditariis quibuſdam noſtris rationibus: quarum nomine quum eiuſdem Sacri Rom. Imperii beneficiarii & clientes ſimus, viſum eſt nobis, apud alios quam apud veſtros ipſos ampliſſimos ordines conqueri non debere de iniuſta ac violenta noſtrarum rerum occupatione. Cuius indignitatem vobis coram expoſituro, eandem à vobis fidem adhiberi velimus, quam nobis ipſis, ſi præſentes vobiſcum vna loqueremur, haberetis.

Reuerendiſſimi, Illuſtriſſimi, &c. Deus Opt. Max. ſacroſanctum iſtud veſtrum Imperium tueatur ſemper atque etiam augeat. Datum Lugduni Calendis Iunii M.D.XXXVI. Sign. *FRANCOYS, Henry, Charles*: & paulo inferius à ſecretario, *Clauſſe.* & in ſuperſcriptione, *Reuerendiſsimis, Illuſtriſsimis*, &c. *Sacri Rom. Imperii ordinibus, conſanguineis, amicis, & fœderatis chariſsimis.*

* * *

LITERÆ A LEGATO CHRISTIANISſimi Regis, & Sereniſſimorum eius liberorum, ad Principes Electores & alios Sacri Romani Imperii Principes, Datæ menſe Iulio, M. D. XXXVI.

REVERENDISSIMI, Illuſtriſſimi, & excelſo loco nati Principes, &c. Quo tempore venturus in Germaniam à Chriſtianiſſimo Rege dimittebar, is & Sereniſſimi eius liberi, quum & literis & ſermone multorum accepiſſent, atque ita perſuaſi eſſent, ampliſſimos Sacri Romani Imperii ordines conuentũ inter ſe hoc tempore habituros, literas & mandata communiter ad eum conuentum mihi dederant, vt ſenatum ſibi dari flagitarem, quo vos libere ac tuto, citraque omne offenſionis vllius periculum, tam de ſuis ad Inſubres atque alias hæreditates rationibus abs ſe per vim atque iniuriam abſtractas, per Legatos earum actionum peritos edocerent, quam apud hoc ſacroſanctum Imperium, in quo dignitatis ſuæ ſplendorem obtinere ſemper cupiunt, ſui facti rationem probarent, & ſingula in ſe intentata maledicta potius quam crimina diluerent. Verum poſtquam in Germaniam perueni, ſimul didici, neq; in præſens haberi, neq; propediem habitum iri Concilium: ſimul mihi minime tutum fore, veſtras ſingulatim adire atq; appellare Amplitudines: quin à pleriſque ſumma dignatione viris amice ac ſerio ſum admonitus, mihi extrema omnia intentari, ſi vſpiam in Germania publice apparerem. Commotus ſum ex eo ſane non mediocriter, neq; meo tantũ & Regiæ cauſæ periculo (quanquam & eo quoq;) ſed ipſius etiã rei nouitate, ſimul & indignitate, q̃ non magis Regẽ meum violari, quam vos ipſos, quã ſacroſanctam huius Imperii & Germanicæ nationis authoritatẽ intelligebam, quib. olim cum diuina clementia eam animi & roboris excellentiam impertierit, vt non ſua tantum, verum aliena quoq; ab omni iniuria vindicare, ꝓpugnare, tueri, in animum inducerent ſuum: quis non dignum omni commiſeratione iudicauerit, huc iam veſtram recidiſſe libertatem, vt hoc vobis ferentibus atque conniuentibus, admittere quiſquam, aut repudiare vos pro ſuo arbitrio, Regum & Principum legationes iubeat? quibus velit, aditum ad vos patere, aut intercludi edicat? & iis edicat nominatim, qui authores generis eoſdem habent, quos habetis Imperii, ſiue Francos eſſe, ſiue Francogermanos malueritis: qui que hoc ipſo vobis conciliato, & veluti poſtliminio ad Latinos è Græcia reducto Imperio ſupra ea quæ in Germaniã & Italia, & vbiuis gentium vobis multo ſuo ſudore ac ſanguine pepererunt ornamenta eius Imperii, & præſidia libertatis veſtræ, iis etiam quas peramplas ex ſuorum antiquo patrimonio proprias ad vtramque Rheni Ripam obtinebant prouincias, liberaliter auxerunt nomen, atq; fines Germaniæ, honeſtarunt hoc Imperium: tum res ſuas ita vobiſcum ſemper amice conſtitutas habuerunt, vſu, ratione, concordia, vt ne in grauiſſimis quidem & pertinacibus bellorum, inter Reges ſuos & Cæſares veſtros incendiis (q̃ nõ ita pridem experti eſtis) veſtra cum illis ſocietas, & mutua inter vos cõmunicatio diſſoluta vnquam aut diſſipata fuerit? Ab iis (inquã) ius gentium in hoc imperio, vt ſociorum Legati ſint apud vos ſacroſancti, quorum nomen eiuſmodi eſſe debet, vt etiam inter hoſtium arma verſetur incolume, deſiderabitur? Sed hanc, Principes ampliſſimi, & aliastam indignas quam inſolitas ſibi factas iniurias permittit Rex æquiſſimo Dei omnipotentis arbitrio. Ego vero, qui me videbam ab illo, & ſereniſſimis eius liberis nullam magis ob aliam cauſam in Germaniam eſſe miſſum, quam vt vobis quibus vt ius deſignandi Cæſaris; ita permiſſa ſunt beneficiorum & clientelarum Imperii iudicia, controuerſas illorum cauſas explicarem, & eorum patrimonii occupatores ex iure manu conſertum vocarẽ, de quo patrimonio iudiciũ detrectaſſe deferũtur, & quo ꝓculdubio eo carẽt ægri, q̃ illius cauſa inter huius imperii ampliſſimos ordines haberi enumrariq; poſſunt, atq; adeo glorioſum ſibi eſſe ducũt. Ego inquam, ne omnino mea illis legatio fruſtra eſſet, quod me coram facere ſummo ſine periculo nõ poſſe admonitus eram, per literas id exequi conſtitui, atq; ad Illuſtriſſ. Principẽ Ludouicũ Comitẽ Palatinum, quod

Francorum Imperium.

Legati ſancti.

Ludouicus Pal. Elect.

quod is Galliæ finitimus quum eſſet, in Galliam ab eius ditione receptus, minus habere videbatur periculi; quas à Rege meo & liberis eius habebam literas, adiecta illis mandatorum ſumma, per nuntium diligenter miſi, enixe orans, vt cum ſuis collegis, & cæteris item imperij ordinibus, ad quos eius rei iudicaret notionem pertinere, communicare de cauſa vellet, deque iuſtis illorum poſtulatis ſtatuere. At is mihi per literas ſignificauit, ſe ad ſereniſſimum Regem Ferdinandum omnia miſſurum eſſe, per quem ad Cęſarem de ijs referretur; qui ſe quemadmodum ea in cauſa debeat gerere, probe norit. Sed quid ego ſapientiſſimi Principes, à Cæſare aut Ferdinando ſperem, niſi vt mandata cum literis ſupprimant? Alter enim eorum Principum ornatus eſt ſpolijs, auctus patrimonio. Vterque dum id agunt, id cogitant, in eo laborant, vt Regem apud omnes traducant: ſtud oſiſſime (vt videtis) ne quid ipſe de inuidia deoneret, quod in eos traijciat, itinerum obſeſſione curant: & hunc interim criminantur nunc Inſubres ſine iure repetere, per iniuriam prius occupaſſe, nec ſubire vllius vnquam iudicium voluiſſe: quum nihil horum ſit tamen, contra vero ſint omnia. Nam in poſſeſſionem Inſubrium, Ludouicum Regem, & hunc generum & propinquũ eius, ex hæreditario, auito, & proauito (vt ſic loquar) iure, Maximilianus Cæſar re quæſita & deliberata miſit, in fidemque & clientelam Imperij more maiorum ac de procerum conſilio accepit.

Mediolanum.

Tum Rex meus, huius Imperij ordines, totius controuerſiæ diſceptatores non modo nunquam recuſauit, ſed vltro etiam ac ſæpe depopoſcit: tantum abeſt vt vel in hac, vel in Sabaudienſi cauſa (quæ aliter etiam vobis atque habet expoſita eſt) conflictari iudicio detrectauerit. His ego igitur tot ac tantis difficultatibus affectus, vt offenſionem negligentiæ vitare tamen atque effugere poſſim, & pro eo officio, quod Chriſtianiſſimo Regi meo, & ſereniſſimis eius liberis debeo, illorum mandatis ſi non plene, ſaltem aliqua ex parte ſatisfaciam, & aliquid certi atq; teſtati referre ad illos poſſim, ecquod in æquitate veſtra paratum habeant perfugium. Ecce, Principes æquiſſimi, communiter ad vos vniuerſos has literas per proprium hunc tabellarium ſcribo, & priuatus ſingulos nominatim appello, veſtram omnium & ſingulorum fidem imploro. Reſpicite regni noſtri, atque Regum eius, cum hoc ſacroſancto Imperio antiquiſſimam fœderis ſanctitatem, & cum veſtræ Germaniæ Principibus renouatę toties cognationis, neque vnquam intermiſſæ amicitiæ neceſſitudinem.

Gallia & Germania coniunctio.

Cogitate qui ſitis, quo loco, quod ſit antiquæ veſtræ veræque Germanicæ libertatis officium. Expendite quid vos dare huic imperio, quid authorũ eius memoriæ reddere, quid præſtare reipubl. Chriſtianæ debeatis. Ne ſinite concuti ac debilitari præcipua eius capita, quorum ex amplitudine præſidia periculis, & adiumenta honoribus quærere ac ſperare poteſt: quorum maiores præ cæteris ſemper, res, corpora, vimque omnem ſuæ poteſtatis, incommoda eius & incrementa conſumpſerunt. Hoc enim vnum omnium maximopere vos oro & obſecro. Hæc eſt Regiorum ad vos mandatorum ſumma, vt omnia deponatis, ſi qua ex falſis auditionibus iam omnino concepiſtis præiudicia: vt à quo ſtant iura omnia, ad eum tranſire opinionem iuſtitiæ patiamini: vt in memoriam redeatis iuris eius hæreditarij, iam inde à proauis atque atauis certi ac teſtati, tamque luculento Maximiliani Cæſaris teſtimonio ac iudició comprobati: vt conſideretis cum animis veſtris voſmetipſi, Maximilianum ab huius ſocero pro ea (quam vocant) inueſtitura, ſupra centena quinquagena nũmum aureorum millia extorſiſſe: neque ita multo poſt coacto exercitu, (atque iiſdem fortaſſe diuiſis in eum vſum pecunijs) eundem ipſum exegiſſe.

Maximilian. I. Imp.

Meum Regem ab eodem Maximiliano Mediolani Ducem agnitum, quum iam multos annos receptum ab occupatore Principatum poſſediſſet, à Carolo Cæſare etiam indicta cauſa deturbatum: cum hoc tamen iure & maiores veſtri, & vos ſemper vſi fueritis, vt Imperij veſtri beneficium ab altero in alterum transferendi ius & facultas in lege, non in vllius conſiſtat voluntate atque audacia.

Feuda Imperii.

Cuius legis, cum veſtrum ſit æquiſſimi Principes, proprium ac peculiare iudicium, conſtituite iam apud vos, quid ſit vobis ad hæc ſereniſſimorum Principum æquiſſima poſtulata reſpondendum: qui vos orant, vt ſe quoque (ſicut cæteros ſacri huius Imperij Principes) dignos exiſtimetis, quorum cauſam intelligere non aſpernemini. Mihi proculdubio, ſi vos eſ-

ſe,qui eſtis,recordamini,hoc eſt,Imperij Romani liberos ordines, & ſupremos eodem in imperio controuerſiarum iudices;ſerio videtur à vobis vrgendus Cæſar, vt ſenatum illis dari,vt parere iudicato malit,quam vt in illa permaneat,quam neſcio an ſatis digne iactat opinione, vt conferre ſe vires ſuas omnes,& in Regem meum experiri malit,quam in Turcam ipſum, in Chriſtiani ſanguinis & nominis hoſtem hæreditarium: ſeque profiteatur dimoueri nulla re ab hac ſententia poſſe,quin omnia potius, atque ſuas ipſius omnes prouincias,quas à tergo relinqueret, expoſitutum prædæ Turcicæ,quam à bello caput auerſurum, ſemel in eum Regem cœpto,cuius à maioribus ea profecto acceſſerunt familiæ Auſtrianæ opum & facultatum incrementa,quibus maxime in hoc,quo nunc eam videtis,eluctata eſt culmen atque faſtigium. Quod ſi maluerit in hac perſeuerare voluntate,& in noſtros fines ſemel (vt aperte minitatur,& iam fortaſſe aggreſſus eſt) impreſſionem fecerit;nihil ſane Rex Chriſtianiſſimus,aut liberi eius omiſſuri ſunt,atque Deo propitio iam ad omnia egregie inſtructi ſunt,quæ ad eum intrepide excipiendum ſpectant,& curari debent à patriæ ſuæ atque ciuium ſuorum amantibus ac vigilantibus patronis. Sed antequam tanta excitetur in republ. tempeſtas,ex qua ipſi, quicquid CHRISTO audiens eſt,ad exitium & vaſtitatem vocari non ignorant,iam inde ab initio vt iniretur via, qua ſanguini parceretur, aut aliquid ſaltem adhiberetur temperamenti, hæc me apud vos commemorare voluerant:vt intelligatis,ſi ad arma cum Cæſare veniant,non ſuam eos voluntatem,ſed tuendi ſe, atque iniuriæ propulſandæ neceſſitatem adduxiſſe Quod quum præſenti mihi perficere non licuerit (multa enim fruſtra & apud multos ſum expertus) ad extremum literarum ſubſidio eſſe vtendum duxi, Amplitudines veſtras interim obſecrans, vt quid ſuper hac æquiſſima Regis mei ac liberorum eius petitione ſtatueritis, mihi per hunc nuntium reſcribere ne grauemini.

Auſtriæ incrementa.

Reuerendiſſimi, Illuſtriſſimi, &c. Deus Opt. Max. eaſdem amplitudines & dignitates veſtras tueatur & fortunet,atque in hoc graui & vrgente negotio, vereque ad vniuerſos pertinente,tam ea vobis inſpiret conſilia, quæ veſtri officij ratio poſtulat,quam quæ Chriſtianæ rei exigit neceſſitas.

CHRISTIANISSIMI REGIS EPISTOLA AD ELECTORES IMPERII, DATA menſe Decembri Anno Domini M. D. XXXVI. qua conuentum ad diſceptandam de Mediolano controuerſiam, & ſe aduerſus maleuolorum calumnias purgandum, indici poſtulat.

FRANCISCVS DEI GRATIA FRANCORVM REX &c. REVERENDISSIMIS atque Illuſtriſſimis Principibus ſacri Romani imperii electoribus, conſanguineis, amicis, & fœderatis chariſſimis, S.

SATIS ſuperque ampliſſimi Principes,amici veteres,fœderati, & conſanguinei chariſſimi,intellexiſſe vos exiſtimo,quibus, quoties, & quã inuidioſis criminibus,ex quo primum in fortunas meas hoſtiliter inuaſit Cæſar,acceſſitus oppugnatuſque fuerim. Quanta vero idipſum iniuria, vt iniquorum meorum refutatis calumnijs aliquando vobis conſtet: atque vt controuerſias meas & liberorum meorum cauſas vobis explicem, quarum eſt propria notio iudicij veſtri: quemadmodum ego mea quidem intereſſe duco, ita veſtri fortaſſis officij fuerit, ſenatum ijs de rebus mihi dare: cum pro ea quæ vobiſcũ intercedit mihi antiqua, & quantum in me fuit, ſancta ſemper amicitia: tum vt in-

com-

commodis occurratis indies eo ex bello gliſcentibus, quod earum occaſione retũ ſubinde renouatum eſſe conſpicitis. Id quod ego ſub initia renaſcentis huius belli, quum à vobis diligenter efflagitauerim (dolenter hoc, non contumelioſe in vllum dicam) minorem mihi habuiſſe videmini, ac par erat, poſtulationis meæ rationem: vt qui nondum mihi tanto iam interuallo ſignificaueritis, quid ab æquitate veſtra ego ac liberi mei ſperare debeamus perfugij atque præſidij. Eam obrem vt ne temere forte, neque tam ex animo quam perfunctorie poſtulaſſe id à vobis videamur, idem in præſentia ego etiam atque etiam eo quidem accuratius efflagito, quod ſubinde atrociotibus affectus iniurijs atq; indignitatibus, extare apud vos cupio (quicunq; poſtea caſus conſequetur) & petitionum mearum & conſcientiæ teſtimoniũ aliquod ſempiternum. Enimuero non ignoratis, quemadmodum Cęſar, vbi me ſatis in inuidiam rapuiſſe ſibi viſus eſt, longa illa & intemperanti oratione, qua publice Romæ apud ſummum Pontificem, & conſeſſum Patrum, eorum in me culpam deriuare conatus eſt, quæ contra me ipſe multa egerat: tum ad eam ſe accingens prædam, quam opinione ac ſpe velut explorata deuorabat: improuiſo, atque adeo cum de firmanda inter nos pace, conciliandaque ſanctiote amicitia, cum Legatis meis tranſigere ſimulabat, inſtructiſſimis terra marique exercitibus, quadripartito me inuaſerit: eo etiam animo & conſilio, nunquam vt bello facturus finem eſſet, donec me, cæteris interim poſthabitis cum priuatis tum publicis commodotum atque incommodorum cogitationibus, imperio ac fortunis omnibus (vt publice iactitabat) exuiſſet. Neque veto defuere, qui vt expeditius illi foret, hoc re ipſa præſtare, quod ipſe iam ante Neapoli ſctiptum, meditatum, cogitatum attulerat, Romæ non iracunde minus quam inſolẽter effutierat, facinus auſi ſunt, omnium poſt homines natos deterrimum & crudeliſſimum, quod iam dimanaſſe ad aures veſtras puto. Ego vero tractare nequeo ſine refricatione doloris, ex patrio ſenſu, & acerba recordatione miſerabilis & indigniſſimæ necis, natu maximi filij mei, cum quo quanta conciderit huius florentiſſimi regni expectatio, non patitur mœror vt referim. Et ſane id teſtificati poſſunt externi & domeſtici, quicunque egregiam adoleſcentis indolem recordantes, temperare ipſi lachrymis non poſſunt. Huius ego nefandiſſimi ſceleris, ampliſſimi Principes, nolim cuiuſquam, nedũ tanti Principis famam perſtringete crimine, quod ſuſpicionibus tantum & coniectura poſſit coargui. Verum ipſe tam exſectandi facinoris adminiſter, cuius ex nominis recordatione totus horreo, Sebaſtianus Comes à Montecucullano, priuatim & publice, etiam in ipſo ſupplicij atque mortis articulo profeſſus eſt, authores ſibi fuiſſe patrandi huius atrociſſimi ſceleris, Antonium Læuam, & Ferdinandum Gonzagã, Principes in exercitu Cæſariano viros, ſeque primum à Ferdinando multis oneratum promiſſis, quo tollendos viros aliquot primarios ſuſciperet, ad Cæſarem eſſe introductum: à Cæſare multa interrogatum, de mea cibi atque potus ratione, ad Antonium vt quæ ille imperaret exſequeretur, eſſe miſſum. Antonium, vt me primum, & ex meis item aliquot veneno tolleret, hoc mandaſſe. Si hæc amici veteres, fœderati, & conſanguinei chariſſimi, tam atrox accepta iniuria digna vobis nõ videtur, quæ hominem poſſit à vitæ ſuo ſtatu deducere, quænam tandem eſſe digna poſſit, non video. Tametſi ego quidem tantis affectus indignitatibus, maledictis & contumelijs laceſſitus, petulantibus libellis (indigniſſimo Regibus exemplo) traductus, clientum meorum ad defectionem ſollicitatione oppugnatus, crudeliſſimo bello abſque denuntiatione vexatus, talis filij crudeli & miſerabili morte afflictus, cum me ad vlciſcendas has iniurias efferret animi quidam dolor neceſſatius, occaſionem afferrent Cæſariani exercitus, vbicunque poſuerunt veſtigia, mutilati & affecti: tamen vt ſanguini Chriſtiano parcerem, & quod authorem huius victoriæ Deum dominum exercituum agnoſcerem, quo nimirum vlciſcente Cæſar ab audaciſſimo cœpro abſtractus eſſet, potius quam humanarum virium auxilio: venienti ad me Legaro Pontificis, de pace cum hoſte denuo coagmentanda, lubens parui: etiam meas liberorumque meotum res interuerſas eiusdem hoſtis beneficio accipere non recuſaui. Contra hoſtis ne Fortuna quidem fractus minuit inſolentiam, & Legati ad ſe Pontificij orationem, vt antea feceтat, inſtructiſſimis & promitten-

Delphini tumu- rum.

mittentibus ſibi victoriam exetcitibus ſic affectis & profligatis, contumacitet & ſuperbe repudiauit, ſeque in Italiam tecepit ardens & cumulatus ira, inueteratoque odio noſtri nihil quicquam niſi de pernicie noſtra cogitans. Atque adeo ſeſe de integro teparaturum vites minitatur, & eam vlturum in me de qua conqueritur iniuriam, quæ à me profecto nulla (quod ſciam) in eum eſt profecta: niſi hoc aſcribere iniuriæ voluetit, quod me ſupra quam voluerit aut ſperauerit, eius obſiſtente conatibus, vel numine potius eius vlciſcente contumaciam, effectum eſſe intelligit, vt inuectus in me iracundius, quam fortius exequutus videatur. Quorſum hæc tandem omnis, dicetis, ſpectat oratio? nempe vt quam obſtinato cum hoſte bellum habeam, intelligatis: & cum iam is mecum agat, non quam late regnaturus, ſed regnaturus ne ſim, eius etiam adminiſtri an victurus; mirum vt ne vobis videatur, ſi me poſthac mea cautio adigat (vti adiget, ſi ab æquitate veſtra nihil impetrauero) mihi ac rebus meis vt capiam vndecunque dabitur conſilium: id quod mihi antea quidem licuit ſemper, & nunc neceſſe eſt etiam, loquatur licet in me hoſtis quicquid ſibi libuerit. Ego vero ſemper habiturus ſum (quod habui adhuc) præ oculis, tum vt ne vllo ſcelere me aſtringam, tum vt cuiuſcunq; armis vtar, ſi erit neceſſe vti, ſiue ad propulſandam iniuriam, ſiue ad res meas & l.betorum meorum repetendas; tamen ijs quibus ſine noſtra reptehenſione non poſſint, ea arma ne noceant.

Reuerendiſſimi & Illuſtriſſimi Principes, amici veteres, fœderati & conſanguinei chatiſſimi Deus Optimus Maximus ſacroſanctum hoc veſtrum Imperium vobis ac reipubl. Chriſtianæ tueatur, atque etiam augeat: & ea vobis inſpiret conſilia, quæ poſtulare videbitur horum temporum occaſio & neceſſitas.

EXPOSTVLATORIA CHRISTIANISSIMI REGIS EPISTOLA, DE VI[o]lato tabellario, ad ampliſsimum Cardinalem Moguntinum : qua conuentus iter[um ad] diſceptandam Mediolanı controuerſiam poſtulatur : tum alia quædam explicantur, ad retinendæ publicæ concordiæ rationem facientia.

FRANCISCVS DEI GRATIA FRANCORVM REX, &c. REVERENDISſimo & Illuſtriſſimo Principi Alberto, eadem gratia Eccleſiæ Moguntinæ Archiepiſcopo, ſacri Roman. Imper. Electori, atque in Germania Cancellario ſummo, ſacroſanctæque Romanæ Eccleſiæ Cardinali digniſſimo, &c. conſanguineo, amico, & fœderato chariſſimo, S.

QVVM proximam ad Septemuirale iſtud ampliſſimum veſtrum collegium à me ſcriptam epiſtolam tabellario ad te dabam, per te virum eo ipſo in Collegio Principem cum collegis tuis communicandam; tum equidem oſtendebam vehementet me demirari, neque id certe immetito, nihil iam tanto interuallo reſponſum à vobis fuiſſe ad priores Gulielmi Bellaij Legati ad vos noſtri literas: quibus videlicet vbi aditus eo perueniendi ſibi cōperiſſet ipſe omnes eſſe interclusos, poſtulata noſtra detuliſſet, de priuatis illa quidem noſtris rationibus, ſed tamen ad officium proprie iudiciumque veſtrum, & publicorum auerſionem incommodotum (vt quæ maxime) pertinentibus. Interea vero dum me reſponſionis expectatio veſtræ ſuſpenſum ac ſollicitum haber, ecce tibi non admirationis nouæ rantummodo, ſed expoſtulationis quoque oblata cauſa eſt, & ea profecto non minima. Etenim quum iam tabellarium dimiſiſſem, tum

mihi è Germania prior ille tabellarius, cui literas ſuas Bellaius ad vos perferendas crediderat, præſto fuit: à quo ego quum itineris ſui rationem acciperem, varie profecto & pro eo ac debui affectus ſum. Initio enim quum ex eo audiebam, fuiſſe à pleriſque veſtrum humaniter & acceptum & dimiſſum, reſcripſiſſe item nonnullos ad Legati mei literas: quoſdam promiſiſſe paratas literas ſe ad reditum eius habituros; mirifice (vt par erat) ea in me beneuolentiæ ſignificatione recreabar. Verum vbi, quam pro redditis literis ab Illuſtriſſimo Ioachimo Brandeburgenſi Marchione, tui fratris filio accepiſſet iniuriam, intellexi; tum vero hac contumelia grauiſſime non commoueri non potui: eiuſmodi enim ea fuit, nullam vt rem in hoc genere poſt hominum memoriam, inſigniorem aut indigniorem non modo ad vos vnquam delatam, ſed ne à quoquam quidem auditam eſſe arbitremur. Nam quid veteres illas commemorem Regum & populorum expoſtulatas grauius inter ſe, ac vindicatas acerbius iniurias? Ego enim adhuc nullam audire memini, quæ tam ſine vllo exemplo quidem ea ſit, magis tamen ad exemplum pertineat. Berlinum tabellarius cum literis Legati mei, & mandatis ad Marchionem venerat: tabellarius ille inquam Principis, nec id tantum, ſed (vt mihi hoc meo iure dicere liceat) Chriſtianiſſimi Galliarum Regis nuntius, credo & amicitiæ noſtræ, & veteris ſocietatis authoritatem aliquid valere alioqui debuiſſe. Sed vide, quam pro nihilo ea mihi omnia fuerint, quo minus ab eo quidem (à quo minime debui) indigniſſime contemnerer ac violarer. Venit ad Marchionem cum literis ac mandatis nuntius meus. Marchionem, vt fit, honorifice ſalutauit: reddidit etiam quas ad eum habebat literas. Accipitur ſane, quod ad ſpeciem & ſimulationem attinet, non omnino inhumaniter. diuertit, nec id iniuſſu Marchionis, in cauponam: vnde commod us poſſet, quandocunque liberet, accerſiri. Nec erat quicquam quare ſecus ſuſpicari poſſet is, quem conſuetudo inter nos, ac fides mutua, & libertas ad vtroſque vltro citroque commeandi, ſecurum præſtabat: ita vt nihil omnino doli, nihil inſidiarum vel periculi ſubeſſe videretur. Atque non multo poſt reuocatus ad arcis ipſius ingreſſum, humaniter in vaporarium eſt deductus, ibidemque cum aulicis aliquot iuſſus diſcumbere. Quo poſt paulo ingreſſi viri quinque primarij, ex quibus duos tantum ſe noſſe dicit, alterum Marchionis magiſtrum equitum (Mareſcallum vocant) alteri Euſtathio Schlebello nomen eſſe: cæteros, quinam eſſent, ignorare. Eos inquit meus nuntius, vbi ex ſe de ſuo primum, deque Legati mei toto itinere, atque vbinam ille tum ageret, & quo ſtipatorũ numero iter faceret, quæſiiſſent: deinde ad incutiendum terrorem & trepidationem, minaciter eſſe percõtatos, Quonam ipſe in loco, & quibuscum, cædem eam feciſſet, cuius reus ageretur: poſtremo nunquid ex eorum eſſet incendiariorum numero, qui tum Germaniam nocturnis incendijs deuaſtarent & perderent. Cum negaret, vllius ſe homicidij aut incendij ſibi conſcium eſſe: ſe nuntium noſtrum affirmaret, eius mandati adminiſtrum, à quo cum nihil diſceſſiſſet, nihil in quenquam hominum ſcienter feciſſe, quod ab vllo reprehendi poſſe arbitraretur. Tum ij nihilo hac reſponſione facti æquiores, dum nuntium noſtrum, vt latronis ſatellitem excutiunt, in earum exemplaria literarum inciderunt, quas Legatus meus communiter ad vos dederat, & formis vt excuderentur ea tantum gratia curauerat, vt quam ego ad æquas me demiſiſſem conditiones, vniuerſi per Germaniam intelligerent. Ea quidem exemplaria & aliquot præterea literas Legati mei, nondum ijs ad quos mittebantur redditas, tum vnius atque alterius veſtrum ad Legatum eundem meum epiſtolas, tabellario noſtro per ſummam contumeliam abſtulerunt: ſubinde ſciſcitantes, Annon ſatis ſciret, quam inter me & Cæſarem belle conueniret? annon edicto publico Gallos omnes, & quicunque Gallicæ ditionis eſſent, regionis illius aditu prohiberi? quæ tanta illi fuiſſet confidentia, vnde iſte contemptus eſſet, vt non impetratis publicæ fidei literis eo per ſe venire auſus eſſet, vbi libellos diſſiparet huiuſmodi, quo vno facto incendiarius vere dici poſſit atque debeat? vtpote qui Cæſari, ac rebus eius plus inde incommodi atque periculi attulerit, quam ſi pagos duodecim igne immiſſo aliquando conſumpſiſſet. Quum iterum ille mandara patroni excuſaret, cum nihil offenſionis à ſe prudente fuiſſe oſtenderet, cum teſtaretur antiquiſſimam Imperij veſtri

Ioachim. M. Brandenburg.

cum

cum hoc Regno meo ſocietatem, quæ publicæ fidei literarum loco eſſe ſibi debuiſſet; quo etiam nomine & abs te Marchionis patruo, & à cæteris quos ante adijſſet Principibus, & acceptus & dimiſſus fuiſſet humaniter: illi miſerum hominem diuina humanaque iura atque auxilia implorantē, onuſtū grauibus catenis, quas tū collo, tū ſiniſtro brachio inuolutas miſerabili aſpectu geſtabat, ſpreta Dei religione, ac humana ſocietate, gentiumq; omnium iure violato, in cuſtodiā crudeliſſime & inhumaniſſime coniecerunt. Habes hactenus quam honeſta & iuſta cauſa nuntium meum fœderatus & amicus in vinculis habuerit. Iam venio ad reliqua. Ibi cum ille totos dies quinque, grauiora morte ſupplicia expectaſſet, rurſus ijdem ad eum ingreſſi, diligentius exquirunt, quidnam rerum toto itinere feciſſet, dixiſſet, audiuiſſet: minati etiam, ſe de eo quæſtionem habituros, niſi vltro confiteatur omnia. Addunt illum à patrono ſuo ijs periculis fuiſſe de induſtria expoſitum, & Principes illos, qui ſe dixerant reſcripturos, hoc ideo promiſiſſe, quod ſcirent eum nunquam ad ſe reuerſurum. Quibus ille minis tam præſens certumque ſibi ſupplicium capitis ſignificari ac promitti intelligebat, vt ne nunc quidem dubitet, eas pœnas ſe daturum fuiſſe, niſi diuino potius beneficio quam humano ſubductus fuiſſet conſilio. Quo in loco mira Marchionis in me iniquitas, & improbior quædam maleuolentia & iniuria extitit. Nam cum miſer ille forte fortuna elapſus eſſet è vinculis, ac tum fuga, tum latebris, ſibi ſalutem quæſijſſet: Marchio edicto ſuo, florenos quingentos præmium ei propoſuit, qui ad ſe fugitiuum illum retraxiſſet incendiarium (ita enim tabellarium ille deſignabat meum) quem Rex Galliarum ad vaſtandam igne Germaniam ſummiſiſſet, quique magicis artibus & præſtigijs è carcere aufugiſſet. Dignumne per Deum immortalem edictum, quod in Regem Galliarum, à Germano Principe, hoc eſt, à fœderato in fœderatum non temere tantum, ſed (ne quid durius dicam) tam maligne emitteretur? Quid enim, patienſne, an diſſolutus hoc in edicto videar, ſi æquo animo diſpendium hoc famæ, hanc atrocem iniuriam, à Marchione illatam paterer? præſertim cum non modo nulla eſſet à me prouocatus iniuria, ſed non obſcura etiam mea in eum voluntate, officijs etiam meis, vel in hoc ornatus, quod ego ad eum quoque inter cæteros cauſam meam vltro detuliſſem. Ad quam tantam contumeliam & hoc quoq; accedere voluit, quod miſer ille hoc edicto ruſticorum obiectus eſt furori, qui cum iacturam (vt audio) magnam ab incendio fecerant, tum etiam præmio inuitabantur ad illius perniciē. Cujus ſi innocentia nihil commouebat Marchionem, nihil miſerrimi hominis & peregrini apud exteros ſolitudo, nihil afflicti & plane perditi calamitas; an et iam illum nihil noſtri nominis, nihil Imperij veſtri maieſtas, nihil noſtræ ſocietatis & amicitiæ reuerentia, nihil humanæ communitatis leges, nihil religionis ac pietatis obſeruantia debuit commouere? Dimanarant ad me quidem antea clientum aliquot meorum aliæ querimoniæ, qui ſe dicerent aliena quædam à commodis ſuis in Germania eſſe paſſos: audiebam apud vos agi, & traduci honorem meum & opinionem in circulis & conuiuijs: neque ignorabam quoties in Germaniam Legatos mittebam, ſiue ad refutandas aduerſariorum in me calumnias, ſiue ad alia quæcunque procuranda negotia, eos paſſim intercludi, obſeruari, obſideri. Poſtremo & hoc etiam intelligebam, de quo ego ſic vobiſcum expoſtulandum eſſe duco, vt quā ab æquitate veſtra ſit, & à noſtra coniunctione alienum, voſmetipſos cogitare, proque ſocietatis inter nos & fœderis ratione ſtatuere, maximopere cupiam & flagitē. Intelligebam (inquam) nihilo mitius hodie cum veſtratibus agi, qui mihi ad retinēda vel obtinenda mea nomen darent, quam ſi vobis, imperio veſtro, templis, delubris, calamitatem omnem & ſolitudinem attuliſſent. Hæc tametſi omnia vt indigna erant, ita mihi videbantur, quod Rex amicus, quod ſocius, quod in legitimo atque hæreditario regno more maiorum conſtitutus, quod alieni nunquam appetens, quod maiorum meorum in omnes officijs, meis etiam in plurimos, mihi viderer eſſe meo iure commendabilis: tamen ea (quoad ejus fieri poterat) ſic ferebā moderate, nulla vt mihi oblata ſit interim de vobis bene merendi occaſio, in qua non experti ſitis, ſicuti & in poſterum (niſi vobis aliter videbitur) experiemini, ſummā meam in commoda eiusdem imperij veſtri communia diligentiam, in ſingulos ordines

dines benignitatem, in omnes homines beneuolentiam & fidem. Nam nec ego meopte ingenio tam libenter de amicis bene mereri deſino, quam grauate nuntiũ illis remitto: nec eas omnes injurias arbitrabar, aut à vobis, aut ab vllo in quem ſtatuendi ius eſſet vobis, ſed à maleuolis meis atque aduerſarijs tantummodo proficiſci: qui quum ipſi nihil intentatum vellent relinquere, quo antiquam illam inter nos conſuetudinem dirimant, ſibi vero perſuaderent futurum, vt ſi noſtris hominibus injurioſe in Germania habitis, ego Germanis paria in hoc regno meo rependerem, tum inter nos tandẽ committeremur: hac vtique perſuaſione moti, & ſpe imbuti, curauiſſent clientes & Legatos meos male in Germania excipi & haberi. Tum quæcunque ad me inuidia obruendum maledicta judicabant accommodatiſſima, quum ex conſcientia ſuorum in me factorum & conſiliorum ſceleratiſſime deprõpſiſſent, neque vellent aut purgandi mei, aut quod deonerarem de inuidia, in eos trajciendi à quibus ſtaret inuidia, locum mihi ac facultatem vllam ſupereſſe: tum vero illos ad vim arbitrabar animos intendere, atque in eo laborare, vt quos nullis poterant artibus diſiungere, acerbitate certe ſuppliciorum ab eadem auerterent conjunctione, atque mutua inter nos beneuolentia. Ad poſtremam hanc injuriam tantum abeſt vt eodem quo priores gradu ponam, vt ne diſſimulare quidem eam poſſim: nempe qua ſim ab eo affectus, à quo minime debui: & in eo Imperio, quod a majoribus meis acceperit præcipua pacis ornamenta, & libertatis ſuæ in periculis præſidia tutiſſima: liceat enim hoc mihi ſine inuidia dicere: in eo (inquam) Imperio, quicum amice ſemper vixerim, quod quo ſponte offenderem, ne minimum quidem vnquam in me fuit: in eo meum nuntium, & ab eo Principe, quocum ego Rex ſocius & amicus de ſumma reipubl. Chriſtianæ velut cum arbitro agerem (cõjuncta eſt enim ejuſdem reipub. periculis qua de nunc agitur controuerſia) inſidioſe capi, contumelioſe haberi, vinciri, cuſtodiri, veſte, zona, pecunijs, armis, equo, ſarcinis, meis ad Principes imperij, & Principum ad me literis ſpoliari, & quo mihi grauior conflaretur inuidia, pro ſummiſſo incendiario, atque à me ſubornato, capitali ſupplicio deſtinari: ad hunc retrahendum, trucidandum, efferatum vulgus, & perſuaſione injuriæ, & præmio propoſito concitari. Ego ſane, dum ille miſer etiam tum injuriæ illius ac violentię immanitatem, pallore, macie, trepidatione præ ſe ferens, catenarumque adhuc impreſſa oſteñdens veſtigia, flens apud me miſerabiliter ca ſum ſuum deploraret: cum hoc ipſo commotus ſum vehementer, tum edicto iſto inſolenti eſſe me inſigniter violatum, grauiſſime doleo. Tuam vero, ampliſſime Princeps, hic appello conſcientiam & memoriam, ecquid aliud Legati mei ad vos literæ, ecquid mandata continebant, præter meam de injurijs, deque itinerum inſeſſione querimoniam, cum poſtulatione juris conjunctam? idque præſertim apud eos, à quibus vt non poſtulaſſem, expectare tamen debueram. Marchionem porro auditis, nunc quoque ſe hac vna ratione defendentem, quod diſperſa circum Germaniæ ciuitates earum literarum exemplaria, plus Cæſari attulerint incommodi, quam ſi opulentiſſimi pagi duodecim incendio illi perijſſent. Quodnam vero ejuſmodi eſſe poteſt incommodum, niſi quod ijs literis aduerſus maleuolorum & obtrectatorum noſtrorum calumnias, aliquando eſt defenſa veritas? Sed hæc ratio non video quid habeat in quo poſſit conſiſtere, niſi forte vnus hic fuit ab Imperio ad vos translato Cæſar, cui non modo iura imperij omnia tradidiſſe Germania videatur, ſed à cuius etiam præſcripto nihil audeatis recedere: cuius vel injurijs omnibus patrocinari vos oporteat: qui ſi cuiuſuis exiſtimationi notam inurat, ſi quem de poſſeſſione vi ejciat, ſi clam, ſi dolo malo in alienæ rei poſſeſſionem obrepat, eam vos confeſtim eſſe ejus propriam atque legitimam jubeatis: quicunque autem re aut verbo eidem reſtiterit, vel ad vos prouocarit, quorum eſſe debet earum rerum peculiaris ac propria cognitio, hunc vos in hoſtium publicorum, hunc incendiariorum in numero habere cogamini. Neque enim adduci poſſum, vt voluntate vos potius adductos, quam impotenti ejus tyrannide adactos, hæc videre ac pati poſſe putem. Veruntamen ſi acceptam à maioribus veſtris libertatis, æquitatis, ac religionis gloriam retinere vultis, cur alios potius, quam vos ipſos reſpicitis? Cur non aliorum ſecuri, veſtri memores eſtis in æ-

Cæſaris poteſtas.

qui boniq́ue judicio? aut ſi patimini æquo animo, diuina humanaque iura impunè violari, cur non libenter etiam de antiqua illa laudis poſſeſſione deceditis? An cum apud vos toties, nunquam tamen niſi juſte querar, nunquam animos veſtros, nunquam æquas aures habeam? à plæriſque repudier? Senatum petens violer? cum hoſte interim bellum habeam, qui omnes cum omnibus reconciliationes gratiarũ in meam vnius ambiat perniciem? Cur igitur mihi non liceat jam tot annos, & has, & alias multas indignitates paſſo, contumelijs omnibus onerato, amicitijs, clientelis, contra fœderum leges nudato, bello crudeliſſimo abſque denuntiatione vexato, legatorum offenſione, per eum etiam à quo jus expectari oportuit, violato, ratiſſima indole filij, crudeliſſima & indigniſſima necati morte afflicto, veneno ipſe quoque vt tolleret, appetito, à vobis denique neglecto, deſerto, derelicto: cur non liceat (inquam) mihi ac rebus meis aliunde capere, vndecunque dabitur conſilium? modo tamen vt quam ego mihi ac rebus meis adhibebo cautionem, ita eam adhibeã, vt ſi maledicta quidem non potero, certe crimen effugiã. Sed redeo ad poſtremam hanc, qua de nunc agitur, injuriam: de qua prius quam ego apud iſtud ampliſſimum veſtrum Septemuirale collegium publice conqueror, mihi viſus ſum facturus operæpretium, ſi apud tuam familiariter Amplitudinem expoſtulauero. Etenim cum tu primas iſto in Collegio feras, ſis in Germania iſtius Imperij Cancellariorum ſummus, ingenij grauitate polleas, ijs dotibus fueris in ordinem patrũ Eccleſiæ cooptatus, ijs nominibus abhorrere omnium maxime debeas (vti mea quidem ſententia facis) ab ijs omnibus quæcunque vi ac injuria tentari, agive à quocunque contigerit: maxime vero eidem Marchioni cum ſis patruus, à quo violari jus gentium, & quantum in eo fuit, diſturbari vitæ ſocietatem, moleſte (vti par eſt,) ſis laturus; non dubito quin omnem ſis operam, omnem curam atque ſolicitudinem adhibiturus, vt ille in ſalutaribus tuis monitis acquieſcens, memoriam hujus offenſionis, cum animi æquioris atque reſipiſcendi ſignificatione, tum inſigni aliquo deleat officio. Quod ſi pro ea, qua valere apud eum debes authoritate perfeceris, proculdubio pro ejus perſonæ quam ſuſtines officio, pro mutua inter nos fide ac neceſſitudine, pro majorum opinione noſtrorum, pro Chriſtiana pietate, pro communi omnium & in præſens & in futurum otio, pace, tranquillitate laudabiliter ac ſancte feceris. Summa igitur meæ apud te poſtulationis hæc erit, vt de Marchionis facto ita ſtatuas, meam vt dignitatem poſſim apud omnes integram obtinere: deinde vt communicato cum ampliſſimis iſtis & prudentiſſimis tuis collegis conſilio, illam ſeueritatem moderemini (nolo enim grauius quicquam dicere) qua in Germania paſſim (vt dicebam) animaduerti audio in veſtrates omnes, quicunq; mihi meruere milites: poſtremo vt ijsdem iſtis de rebus, deque eo quod ſperari vultis mihi ac liberis meis eſſe relictum in æquitate veſtra, perfugio, dilucide mihi & ſignificantibus verbis aliquando reſcribatis. Ego ſane nihil rerum omnium inter homines magis ex animo cupio, quam publice ac priuatim ſic inter nos conuenire, nonnihil vt potius ad amicitiam noſtram conjunctionemque priſtinam accedat, quam vel tantillum de ea decedat.

Reuerendiſſime, Illuſtriſſime Princeps, conſanguinee, amice, atque fœderate chariſſime, Deus Optimus Maximus Amplitudinem tuam tueatur ſemper, atque etiam augeat.

AD V-

AD VNIVERSOS IMPERII ROMANI ORDINES, CHRISTIANISSIMI Regis de indicendo conuentu, deque ſibi oblatis per Solimanum Turcarum Regem pacis conditionibus, Epiſtola.

FRANCISCVS DEI GRATIA FRANCORVM REX, &c. REVERENDISSIMIS, Illuſtriſsimis, generoſis, inclytis & ſpectabilibus ſacri Rom. Imper. ordinibus, conſanguineis, amicis, & fœderatis chariſsimis S.

QVVM per hoſce dies crebris amicorum ad me literis, mihi ſignificatum fuerit, Cæſarem Carolum certos homines miſiſſe, qui à vobis auxilia peterent, tum ad noſtros aduerſus ſacrum veſtrum Imperium conatus (vt dicebat) reprimendos, tum vt Solimano Turcarum regi occurreret, quem ajebat etiam inuitatu atque hortatu noſtro exercitum in vos comparare: viſum eſt mihi pro antiqua illa inter nos jam inde à prima gentis vtriuſque origine contracta conjunctione & amicitia, non temere ferendum eſſe, vt inter vos inauſpicata hæc de mea erga vos omnes voluntate opinio, taciturnitate mea diutius leneſceret: quin potiꝰ veſtram duxi omnium & ſingulorum æquitatem & prudentiam etiam atque etiam implorandam, vt ne continuo fictis hujuſmodi & commentitijs accuſationibus aures veſtræ pateant: quas accuſationes non modo me refutaturum, ſed trajecturum etiam in eum ipſum accuſatorem ſpero & confido: modo vt vos nihil grauemini, ſenatum ijs de rebus mihi dare, quemadmodum ego id à vobis, & ante hac ſæpe ac diligenter perij, & nunc denuó etiam atque etiam efflagito: tum vero officij veſtri & quam ſuſtinetis perſonæ ratio mihi videtur, vt cõcedatis, exigere. Atque vt ad primum accuſationis ejus caput veniam, prætermiſſis ijs omnibus quæ contra me Cæſar nulla fœderum habita ratione multa egit, & quæ tametſi quidem tuendæ noſtræ integritatis ratio vt exponam, hoc loco poſtulat, quia tamen non flagitat, præterite malo. Ego, ampliſſimi ordines, quinam ij ſint mei conatus, quos apud vos Cæſar tantopere vt à commodis Imperij veſtri alienos criminatur, quos publico Germaniæ conſilio vindicandos quiritatur, non video. Enimuero ſi poſteaquam omnes fruſtra ſum aggreſſus retinendæ atque ſtabiliendæ pacis inter nos & concordiæ rationes, ea tandem armis recuperare tentauero, quæ mihi per vim atque injuriam ablata Cæſar retinet; vel ſi ſanguinem vlciſci meum aliquando in animum induxero, quem vos quibus artibus quamque crudeliter & ſcelerate iſti appetierint, audiuiſtis: ego vero neque non recordari, neque recordari ſine lachrymis vnquam poſſum: vel ſi bellum in Cæſarem hoc tempore ſuſcepero, quo is ſcilicet (poſtquam ab ejus me inſidijs liberauit Deus Optimus Maximus cauſæ meæ complexus æquitatem & innocentiam) jactitare publice non erubeſcit, ſe nullius gentis aut hominis auxilium aut fauorem aſpernaturum, dum eam vlciſcatur, quam in ſe queritur à me profectam eſſe injuriam: an me ideo Ampliſſimi ordines continuo perduellionis reum eſſe, continuo veſtri Imperij hoſtem judicabitis? Tametſi ego quidem hui9s de me querimoniæ nullam agnoſco omnino cauſam, niſi forte quod obuiam illi cum exercitu in me irruenti, ſupplex & reuinctis à tergo manibus, non prodierim, neque me ad ejus pedes illico abjecerim: quemadmodum ipſe ſibi perſuadebat fore: certe apud ſummum Pontificem, apud Cardinalium Eccleſiæ Romanæ ſacrum ordinẽ, apud omnes omnium Principum, ciuitatum, populorum Legatos, ita ſe facturum dictitauerat, ſi ſe habere militem exiſtimaret, adeo & rudem & inexercitatum, atque me judicio quidem ſuo

habete prædicabat. Verum ad rem vt redeam, Ego, Ampliſſimi ordines, etiam vt vindicaturus ſim aliquando tam atroces eas, neque homini vel diſſoluto ferendas iniurias, tantum abeſt tamen vt aduerſus veſtrum iſtud Imperium moliri ac tentare quicquam velim, vt è contrario nihil minus cupiam eius cauſa laborum ſuſcipere, quam maiores olim mei ſuſceperunt, quamque ego me ſuſcepturum antehac ſæpe obtuli. Iam quod Cæſar addidiſſe fertur, Solimanum ſe hortatu atque impulſu meo, ad inferendum Chriſtianis atrox bellum accingere: equidem de illius apparatu non ita pridem ex multorum ad me literis intellexi, in quibus erat etiam, adornare Solimanum eos exercitus quanta maxima vnquam feciſſet cura, celeritate, diligentia, idque (vti vulgo ferebatur) ad vlciſcendum id quod in Africa proxime damnum acceperat. Cur id autem exiſtimabitur meo feciſſe vel hortatu, vel conſilio, ſi quum olim à Cæſare vocarer in eiuſmodi ſuſpicionem criminis, æque atque nunc etiam vocor, exitus adhuc fidem fecit me fuiſſe purum planeatque innocentem? Aduerſus autem hunc tanti hoſtis apparatum, vt ſe potius compararet Cæſar, quam vt bellum in me (quod nunc omni conatu facit) de integro inſtauraret, æquum proculdubio vel hac vna ratione foret, quod cum illi cauſam dedit arma in nos conuertendi, dum pro Rege Afro bellum intulit, tum vero id longe audaclus & maiore ſpe aggrediendi, occaſionem vnus affert, miſera inter nos virium noſtrarum acciſione, ex hoc tumultu inteſtino: quem non minus obſtinate nunc tuetur, quam eiusdem prius voluntarius author fuit. Sed veretur, opinor, atque refugit leuitatis & inconſtantiæ ſibi notam inurere, ſi contra quam ſe publice teſtatum meminit, non omnia ſuſque deque ferat tum priuata ſua, tum publica rei Chriſtianæ incommoda, potius quam vt caput ſit vnquam à ſuſcepto ſemel in me bello auerſurus. Quin & plerique mihi nuntiant, etiam quidam à Conſtantinopoli recentes (ego vero temere vobis affirmare non auſim) eundem ipſum veſtrum Cæſarem hoc nunc vnum agere, hoc cogitare, in hoc laborare, vt quibus ego Solimani eiuſdem viribus & opibus, antehac mihi ne cogitanti quidem oblatis, vti nolui, non modo ad inferendam, ſed ne ad arcendam quidem iniuriam; illis ipſe (inquam) Cæſar viribus vltro & ambitioſe expetitis, ad me vnum exercendum, diuexandum, conficiendum abutatur. Sane vero vtcunque ſe res habet, mire inſtat Solimanus, atque inter hos apparatus mihi iam aperte denuntiat, nullum ſe amplius dubitationi locum reliquum eſſe velle, quin aperte ſignificem, pacatone me, an hoſte, in re præſertim nihil ad me præcipue, nihil ad Chriſtianorum commune pertinente vti, ſibi ſperandum ſit. Cogitate porro voſmetipſi cum animis veſtris, Ampliſſimi ordines, conſanguinei, amici, ſocij, atq; fœderati veteres, quorſum tandem hæc mihi proponatur optionis, hoc maxime tempore neceſſitas: quo ego ſcilicet in extrema ſum poſitus fortunarum omnium, ac vitæ, ſalutiſque noſtræ dimicatione. Cogitate (inquam) ac redite quæſo in memoriam eorum omnium, quæ tum ijs ipſis ad vos literis, tum alijs non vnis, ad eos Principes, ad quos deſignandi Cæſaris cura pertinet, commemoranda duxi. Recordamini, me iam ſtatim ab initio, cum res adhuc in apparatu magis quam in adminiſtratione belli verſaretur, Legatum ad eos miſiſſe cum mandatis ampliſſimis, petitum atque oblatum Cæſari, iuris noſtri ex moribus & exemplis diſceptationem. Qui cum ipſi hortari me ad id, atque in primis vrgere debuerint, tamen poſtulata mea non repudiarunt modo, ſed Legatos etiam & nuntios meos violari paſſi ſunt: neque id tantummodo, ſed accurrere ſuos clientes, & certatim ei nomina dare, qui me indicta cauſa, cōtraque ius & fas omne opprimendum, exigendumque regno ſuſceperat: neque id tantum etiam, ſed in eos quoque animaduertere, quicunque mihi ad propulſandam iniuriam atque perniciem, adducti coniunctionis noſtræ memoria meruiſſent: atque ita animaduerti, quaſi Imperio illi veſtro, aris, focis, templis, periculum, vaſtitatem, ſolitudinem attuliſſent. Quæ cum ita omnia ſe habeant, quæſo vos, ſi vt implacabili, ſi vt contumaciſſimo omnium hoſti, facilius poſſim obſiſtere: ſi vt de altero ſim ſecurus, æque formidabili quidem ipſo, ſed neque adeo vel iniquo vel implacabili: ſi vt ne cum illo hic ſe coniungat (à quo illo intelligo non iam fortunas meas, vt antea, ſed vitam hanc atque animam peti) cum hoc ego pacem

Solimani conatus

Rex Tunetanus.

cem fecero : addite ſi placet, nulla interim eorum habita ratione, qui nullam ipſi periculorum & incommodorum meorum habuerunt : quæſo vos (inquam) ecquænam mihi aſſignari eo nomine culpa, vel conflari iuſte inuidia poterit? Vel ſi poterit, annon illam iuſtus dolor excuſabit atque diluet? Mihi vero, dilectiſſimi conſanguinei, amici, ſocij, atque fœderati veteres, cogitata diu ratione conſtitutum eſt, pertentate malle omnia, quam vt noſtram antiquam illam coniunctionem non omnino retineam : aut ſi minus retinere poſſim, reſtatiſſimum certe non relinquam, omnem à vobis eius rei culpam, à me partem illius nullam extitiſſe. Vos itaque re integra commonefaciendos eſſe duxi, quidnam ego in præſenti rerum mearum acerba ea quidem & anxia, ſed inculpata difficultate, mihi capiendum eſſe conſilij exiſtimem. Cuius ſane conſilij, atque adeo cautionis, & vos quoque, niſi per vos ſteterit, participes fore velim & confido. Etenim ego ita omnino conſtitui, ſi quo Solimanus apparatu contendere dicitur, eo contendat : neque animum ſuum Cæſar ad clementiorem inclinauerit ſententiam : cæteri vero Chriſtianæ reipublicæ ordines incommodorum meorum interim ſpectatores, quidam etiam impulſores, authores, fabricatores eſſe perſeuerauerint; quaſi ſalus illius in mea vnius conſiſtat pernicie, cuius in ſalute conſiſtere potius bonam partem & ſalutis & ornamentorum illius exiſtimo : ego (inquam) omnino ita conſtitui, cum eo me depacturum, ſi quas aliquando potui, etiamnum impetrare poſſim pacis aut induciarum conditiones. Veſtrum porro erit de ijs omnibus (ſi quidem ita placet, & videtur) mihi per literas reſpondere, atque voluntatem ſignificare veſtram, gratumne vobis futurum ſit, ſi quanto vos huic incendio propinquiores video, propter loca quædam in limitibus veſtris ab illo iam capta, tantum ego apud illum, vt ipſi quoque ad me ijſdem pacis ac induciarum conditionibus adiungamini. Atque vtinam cæteri omnes Chriſtiani nominis ordines eo eſſent affectu, ea voluntate, ea denique propenſione, & animorum inclinatione ad pacem, vt vnuſquiſque rationi obediendum ſibi duceret : atque alter alteri vt ne nocere vellet, quo nos ſimul omnes, quicunque CHRISTO eidem Domino militamus, communi animorum conſenſione viam inueniremus, qua ille ab inuaſione noſtri deflecteret: atque in alienas à fide noſtra gentes tantummodo, vires ſuas & inſtructiſſimorum exercituum robur conuerteret.

Reuerendiſſimi, Illuſtriſſimi, generoſi ac ſpectabiles, conſanguinei, amici & fœderati chariſſimi, Deum immortalem enixe precor, veſtrum vt Imperium vobis & reipublicę Chriſtianę perpetuo conſeruet ac tueatur. Lutetiæ, die XXII. Ianuarij. MDXXXVI. ad calculum Gallicum.

* * *

CHRISTIANISSIMI GALLIARVM REGIS, AD PRINCIPES ET ALIOS IMPERII ordines Wormaciæ conuentum habentes Epiſtola, qua Sena tum de Mediolanenſi controuerſia ſibi dari poſtulat, & alia quæd am ſuper Solimani expeditione ſignificat.

FRANCISCVS DEI BENEFICIO FRANCORVM REX, &c. VNIVERSIS & ſingulis ſacri Romani Imperii ordinibus, fœderatis, ſociis, & amicis chariſſimis S.

QVANQVAM ego, Ampliſſimi otdines, ex ſuperiotibus non paucis meis ad vos literis, (quæ vt ad vos vniuerſos & ſingulos aliquando peruenirent, quoquo modo potui, operam dedi) conſtare omnibus arbitror, nihil prorſus intentatum nos reliquiſſe, vnde imminentibus ex renouato inter me ac Cæſarem bello, reipubl. incommodis occurri poſſe ſperauerim: quia tamen ex amicorum ad me literis conuentum à vobis Wormaciæ Vangionum propediem eſſe habendum intellexi; conquieſcendum adhuc mihi non putaui, quin eadem quoque ipſa repeterem, quæ prioribus illis Epiſtolis non poſtulaueram modo, ſed enixe etiam flagitaueram: nempe vt pro eo quem geritis magiſtratu, pro eo quod in commune Chriſtianorum nomini, quod majorum noſtrorum inter nos communium memoriæ, quod mutuis viciſſim inter nos acceptis & collatis beneficijs, debere videmini officio, conuentum tandem indiceretis, ad quẽ mihi Legatos actionum mearum omnium peritos libere ac tuto ſecuroſque offenſionis omnis mittere liceat: qui tam aduerſariorum meorum refellere poſſint maledicta (ſi quod forte ſupereſt ejuſmodi, cui virorum illuſtrium famam eſſe ſubijciẽdam arbitremini) quam etiam noſtræ liberorumque noſtrorum cauſæ rationes ad eas res confirmare, quibus rebus ſub Imperij quidem veſtri clientela poſitis, ad nos vero pertinentibus, nullo noſtro merito ſumus, nullo neque more neque exemplo ſpoliati: qui tamen quemadmodum earum rerum cauſa inter eiuſdem Imperij veſtri clientes enumerari, diciq; non inglorium nobis eſſe ducimus: ita nos vobis neq; incõmodo neq; dedecori futuros arbitramur. Et Legatos quidẽ noſtros, Ampliſſimi otdines, quanquam accipere à me legationẽ vlla de re, Imperijs atq; edictis prohibeamini; iam nunc tamen veſtra nixus æquitate dimitterem, niſi ſerius de indicto conuentu veſtro accepiſſem: quem fortaſſis, & (vt ego exiſtimo) eo animo, deque induſtria Cæſar improuiſum & inexpectatum indici voluit, ne indictionis ad me perueniente fama, cauſæ mihi per legatos eo in conuentu exponendæ explicandæque (vt qui in tenebris ipſe verſari, quam in luce malit) occaſio daretur & [illegible] Duo porro percrebuiſſe iam video, & in ore atque ſermone omnium eſſe, de quibus referendum Cæſar eſſe ducit, ac de quibus à nonnullis conſultus iſtius veſtri ordinis non infima authoritate viris quidnam ipſis ducerem eſſe reſpondendum: quoniam ad me quoque, atque ad eam quam apud vos petitionem inſtitui, pertinere puto, viſum eſt noſtri eſſe officij, noſtram vt vobis ijs de rebus ſententiam aperirem. Conqueritur apud vos Cæſar de impenſarum immanitate, quas gerendo, vno eodemque tempore tot diſiunctiſſimis in locis bello, ſuſtinere cogitur: accedere ad id nouum à Solimano Turcarum Rege in Chriſtianos omnes præcipueque in Germanos bellum: imparemque ferendo ei oneri ſe teſtatur. Proinde cupit vt interim Imperij veſtri ſenatoribus ſalaria, vt militi aduerſus Solimani apparatum ſtipendia, veſtro ære perſoluantur. Horum primum, Imperij veſtri ſenatum videlicet profitetur (vt eſt reuera) dirimendis clientum inter ſe controuerſijs, juri omnibus dicundo, tuendæ proborum innocentiæ, cohibendæ improborum audaciæ,

Comitia Imperii.

præ

præ cæteris rebus omnibus accommodatiſſimum: atque ob id multis ante ſæculis à priſcis illis Imperatoribus ſanctiſſime inſtitutum. Alterum, vt Solimani occurratur conatibus, Chriſtianis inquit in vniuerſum omnibus, priuatim vero imperio veſtro, vt ſi vnquam alias, hoc tempore maxime neceſſarium. In vtroq;, vt video, idem ſpectatur Cæſari ſcopus, idem finis: nimirū vt ad nummos veſtros celeriter perueniat. Ad vtrumq; ita reſpondebo, viam vobis vt aperiam, qua impenſis vt quam minime grauemini, atq; honoribus interim veſtris & dignitatibus fruamini ſine periculo. Tametſi ego quidem non ignoro ad Cæſarem debere hoc potius pertinere, vt quem exiſtimem eo fuiſſe priſcis illis Imperatoribus ſuffectum, vt qua illi olim, eadem nūc ipſe ſolertia, cura, vigilantia, ius vnicuiq; reddat, imperiumque veſtrum non tueatur modo, ſed augeat etiam. Quo magis mirari ſubit, Ampliſſ. ordines, audere Cæſarem ad vos ſcribere, ſibi ad ius reddendum, ad tuendum imperium, hoc eſt, ad officium propriè ſuum, pecunias deeſſe: quæ abunde tamen illi ad inferendam iniuriam, ad interuertendas imperii opes ſuppeditant. Nam hoc bello, quod cauſatur, ſicut iniuſto illo quidem, ita voluntario (vt excuſationem hanc prætexere nequear) vtcumque per eum agi confirmare liquido poſſum. Sed quum mearum quoque partium eſſe ducam, & Imperio prodeſſe, cuius me clientem agnoſco Inſubrium principatus ergo, & auertere omnia quę inimica eſſe videantur veſtro nomini, atque dignitati: ego ad poſterius hoc ita profiteor, quoniam aliquo ſuſpicionis odore à quibuſdam eſt deprehenſum, qui eius me rei admonitum voluerunt, hanc à Cæſare denegationem ſalariorū aliqua in cauſa eſſe quo minus ego quum ſępenumero conuentum indici, ſenatum mihi dari, exemplis ac moribus me deduci petierim, & eo tempore quo Cæſar nobis in ſpem veræ pacis obtinendæ ingreſſis, de integro eam ſubuertit, & quo iam, volente Deo, incitatos impetus eius retardaueram, adhuc tamen id impetrare potuerim, quod negari mihi certe ſine ſummo Cæſaris, ſine famæ atque nominis veſtri aliquo detrimento non poteſt: profiteor (inquam) me potius quam vt hæc veſtro decori denegatæ vel dilatæ iuſtitiæ nota inſideat, vel de veſtro ſalarium dare iudicibus cogamini, id me quamdiu noſtra cauſa Senatus habebitur, deque noſtra controuerſia diſceptabitur, ſuppeditare de meo velle: tantum vt diſceptatore imperii populique Romani ſenatu (qui vſpiam ne ſit, haud ſatis ſcio) non Caroli Cæſaris redemptorum iudicum concilio decidatur. Tametſi ego quidem (vt plane loquar) nihilo leuioribus ad me defendendum, quam Cæſari ad me offendendum impenſis opus eſſe mihi cenſeo. Sed cum videam eo rem adductam eſſe (bonam in partem accipi hoc à vobis velim, quemadmodum dico animo amiciſſimo) non grauabor, vt exemplum hoc in me Cæſar inſtituat, ſi qui poſthac (veſtris Cæſaribus ærarium publicum ad opprimendos eos exhaurientibus, quos tueri magis deceat) ius ab imperii Senatu poſtulaturi ſint, ſalaria iudicibus vt præbeant. Iam vt ad alterum petitionis Cæſareæ caput veniam: Ego, Ampliſſimi ordines, quum viderem Cæſarem (qui occupaſſe adeo poſſeſſionem Fortunæ ſibi videatur) ardentem odio atque in me plus quam hoſtili animo, publice teſtari auſum, ſua omnia prædæ Turcicæ permiſſurum, potius quam vt bello in me abſtineret (quod ipſum ſane aliud nihil erat, quam Solimanum ad paratam & indefenſam prædam inuitare) quum viderem Cæſaris orationi reliqua conuenire, id pugnare illum ſcilicet, id agere, vt me (quantum eſſe in eo potuit) fortunis omnibus euerteret: ad apparatus Turcici famam, ad vtriuſque Siciliæ trepidationem, ad populorum ſuorum diuina humanaque auxilia implorantium obteſtationem & obiectationem, nihil vel parum commoueri: poſtremo cum viderem ira me à Solimano vrgeri, vt differre non poſſem, quin vel illi pacatum me fore promitterem, vel hoſtem ex profeſſo experirer, quo pacato vti poteram, & quo vti erat neceſſe: adactus ſum ea neceſſitate, quum iam vel minima dilatio temporis plena eſſe periculi mei videretur, cum altero placabiliore ſcilicet hoſte Solimano depaciſci inducias, vt aduerſus impotentem, implacabilem hoſtem Cæſarem facilius me tuerer ac defenderem. Verum iſtas inducias tamen ea ratione ſum depactus, vt quoad eius fieri potuit, non vni mihi tantummodo, quaſi veſtra cæterorumque Chriſtianorum pericula pro nihilo mihi habenda eſſe ducerem, ſed

Mediolanum.

Imp. P.Q.R. Senatus.

Chriſtianis in vniuerſum omnibus conſulere prouidereq; ſtuduerim. Cuius rei vos ego teſtes appellare poſſum, ſi quidem ad vniuerſos meæ literæ peruenerunt, quemadmodum eas proximo Ianuario menſe ad ampliſſimum Cardinalem Moguntinum, vt eum cæteris communicaret, dedi: ad quem eas perueniſſe certo ſcio. Vtcunq; eſt, etſi reſponſi nihil à vobis tulerim, Legatus tamen meus hanc ipſius Solimani vocē excepit, *Nihil ſe, niſi prouocatus fuerit, Germaniæ nociturum.* Ac tum fortaſſe factu facile fuerat, vt vos mecū ad eaſdem pacis aut induciarū conditiones adiungeremini, idque vt mihi relinqueretur integrum, quantum per obſtinationem hoſtis importuniſſimi licuit, curaui atque prouidi. Porro autem veſtrum erit ea de re (dum eſt integrum) ſtatuere, meque, ſi vobis ita videbitur, conſilii veſtri atq; voluntatis admonere. Vos me ſane ad eam rem (vt quam maxime omnium velim) interprete fideliſſimo, ſponſoreq; officioſiſſimo vtemini: vt qui perſiſtere cupiam in illa ipſa eadem erga vos animi beneuolentia, vobis meo iudicio non incognita. Vicisſim vero & hoc à vobis, Ampliſſimi ordines, q̄ non ſemel antehac feci, diligēter etiam atq; etiam poſtulo, & veluti meo quodam iure debitum efflagito, vt qui è veſtratibus milites ad me tuendum, ad conſtituendum aut recuperandum fortunarum mearum ſtatum, ſtipendia mihi fecerint: eo apud vos eſſe velitis loco, quo ii eſſe debent, qui mutuæ originis, ſocietatis, neceſſitudinis, amicitiæ memores, depellere vt decuit à cognatis, à ſociis, à neceſſariis, ab amicis iniuriam voluerūt. Tum pueri huius, per quem vobis hæ reddenrur literæ, tutum itum & reditum, non à veſtra ipſorum quidem (à quibus ea timere nolo, quæ ne Barbaris quidem in mentem, vt committant, venire debeat) ſed ab eorum præſtetis iniuria, quibus nihil eſſe ſanctum experior, & fortaſſe non nemo veſtrum intelligit.

Reuerendiſſimi, illuſtriſſimi, inclyti, generoſi, ſplendidi, ampliſſimi, ſpectabiles, & prudentes amici, ſocii, fœderatiq; chariſſimi, Deum Optimum Maximum veneror, vt quod illo conuentu ſtatueritis, decreueritis; fœlix, fauſtumq; ſit vobis, cunctæ Germaniæ, Imperio veſtro, & Chriſtianis in vniuerſum omnibus. Medone, Pariſiorum agro, Pridie Cal. Aug. M. D. XXXVII.

FRANCISCVS DEI GRATIA FRANCORVM REX, &c. ILLVSTRISSIMIS ET excellentiſſimis Principibus Ioan. Friderico eadem gratia Sacri Roman. Imp. Archimareſchallo, & Principi Electori, Landgrauio Turingiæ, Marchioni Miſniæ, &c. & Philippo Landgrauio Haſſiæ, Cattorumque Comiti, &c. conſanguineis, amicis, & fœderatis chariſſimis, S.

REDDITÆ ſunt mihi literæ, veſtro fœderatorumque veſtrorum nomine quibuscum Schmalcaldiæ tum conuentum habebatis, tertio Nonas Martias ad me datæ. Quarum tria potiſſimum eſſe capita animaduerto. Primum quidem excuſatis quod ſuperioribus eodem in loco conuentibus habitis, Orator noſter non quam expectabam reſponſionem tulerit: cauſam etiam affertis quare ne nunc quidem decerni à vobis Legati ad nos potuerint. Deinde poſtulatis vt hæreditariam illam beneuolentiam ac fidem, qua Germanos omnes ſemper ſumus ꝓſecuti, perpetuo tueamur ac retineamꝰ: neq; vos & qui vobiſcum eandem in ſocietatem coierunt, à nobis deſtitutos velimus, quin ſingulari eorum atq; veſtræ in Eccleſiæ cōcordiam & Chriſtianę reip. otium animo voluntatiq; ſuffragemur. Poſtremo, quid conſilii de Synodo ceperitis, ſignificaris copioſe, oſtēditisq; ſcire velle, quæ ſit ea de re mens noſtra. Quod ad primū attinet, multo gratiſſimum fuit intelligere, quicquid ſuperiore conuentu omiſſum eſt, id neq; à culpa veſtra, neq; abalienato à nobis animo profectum fuiſſe. Quamobrem qui rerum ſummæ apud vos præſunt, ſi (quemadmodum conſtitutum vobis eſſe video)

deo.) Legatos ad me ſunt miſſuri, hos ego humanitatis genere omni ſic accipere cogito, vt ſi literæ meæ illis (quemadmodum ſcribitis) ſuaues ſunt viſæ, conſpectus noſter nihilo minus iiſdẽ iucundus ſit futurus. Ad caput alterũ ſic habetote: Scire vos opinor, viri ampliſsimi, gentẽ quidem Germanicam, ex qua velut ſtirpe genus meũ duci non ſolũ libenter ꝓfiteor, ſed magno etiã in honore pono, tanta neceſsitudine ſemper cũ Francica coniunctã fuiſſe, vt maiores noſtri vtranq; fere ꝓ vna eademq; gente habendam cenſuerint. Quod ſiqui adhuc ſunt, qui non ita exiſtiment, vehementer meo quidem iudicio falluntur, manifeſteq; originem noſtram ignotam ſibi eſſe præ ſe ferunt. Itaq; mirum videri minime debet, ſi quæ inter cæteras nationes pacta ſunt atq; inita fœdera, literarum monimentis & quam validiſſimis fieri potuit cautionibus nitantur: qua vero inter nos neceſſitudine vincimur, ea demum vna ſit, quæ cum ex ſeſe ipſa conſiſtit, tum in populi vtriuſque pectoribus impreſſa longa temporum ſerie egiſſe radices altius, inſeuiſſeq; hanc non iam conſuetudinem, ſed potius naturam videtur, & ita inſeuiſſe, vt quantumuis corruptis vetuſtate ac ſitu (ſi id forte aliquando contingat) mutuæ beneuolentiæ velut tabulis, ipſa tamen amicitiæ inueteratæ vis non idcirco labefactetur, ac ne in dubium quidem vocetur: nec illa præteriti temporis ab omni prope æternitate memoria nobis à maioribus noſtris per manus tradita, ſatis ad legem & authoritatem non futura ſit. Deum enim homineſque teſtor, quantum ad me attinet, viri ampliſſimi, me hac in re non modo ad maiorum meorum ingenium accedere voluiſſe, verum etiam, vt præcederem, elaboraſſe. Quod mea quidem ſententia ita eſt vniuerſo orbi teſtatum & cognitum, vt nihil hoſtes meos, eoſdemque veſtros (quales, eſtis experti) amicos, peius his proximis annis habuerit, quam quod ſenſerint viri ſagaces, nullum aliud propugnaculum aduerſum ſuos ad immodeſtum illud immodicumque totius orbis imperium conatus, firmius noſtra amicitia opponi poſſe. Quare nihil eſt cur miremini, ſi omnes omnium temporum calumniatores comminiſcendis diſſeminandiſq; calumniis, mendaciis, confictiſque in me criminibus arte & diligentia ſuperarunt: quam ſolam inierunt labefactandæ amicitiæ noſtræ rationem. At Dei benignitate, veſtra vero prudentia, noſtra item erga vos fide, de qua præmiis nullis, nulla aureorum montium pollicitatione deturbari vnquã potuimus, repulſi fractiq; ſunt. Qua ex re iudicium ego quidem facio, magiſque in dies aduerto, quam iſti male operam ſuam ponant, communes (cur enim nõ ita eos appellem?) aduerſarii noſtri, cum inſidias eorum vel pueris (quod dicitur) infantibus detectas, ac manifeſtas eſſe conſtet. Nihilominus tamen quoniam literis multorum ad me perfertur, eos eandem vſquequaq; cantionem (vt in prouerbio eſt) occinere, nec proximo conuentu vllo eſſe pudore cohibitos, quominus odii ſui virus omne in me iamdiu conceptum, in tanta tamq; celebri virorum ampliſſimorum corona euomerent, ſtatui mihi faciendum, vt certa quædã atrociorum criminum capita, quibus nomen meum abſentis deferunt, & nos vulgo traducunt, diluẽda, & cauſam meam agendam curarem: nimirum vt recognita, veritatis ipſius luce, mendaciorum iſtorum tenebræ diſcuterẽtur. Non q̃ iſtos tamen, qui ea in me maledicta effuderunt, tanti faciã, vt illis reſpõderi à me oportere iudicẽ: cum neq; illi, ſi id ſua ſponte faciũt, ſint eiuſmodi, quibuſcum mihi rem vllam eſſe velim: & ſi authorẽ ſuum ea de re laudant, ille non neſciat, quid ſibi, quum quid de me ſecus dicere auſus eſt, reſpõdere ſolitus ſim. Quid ergo? an hoc à me agitur, vt vobis innocentiam meam probem? Nequaquam. Neq; enim mihi cognitu facile quidem videtur, vtris maiorem iniuriam facerem; vobiſne, ſi de veſtra erga nos amicitia, quæ à recta bonaq; opinione ſeparari nequeat, dubitem; an nobis, ſi apud vos, hoc eſt, viros integerrimos, ne alia exiſtimatione ſimus, vereamur. Quorſum igitur hæc ſpectat defenſio? Eo ſane, vt qui genere ipſo rerum poteſtis omnem ex omnium animis, & iuris noſtri, & aduerſarii iniuriæ dubitationem tollere, nunc ſit vobis in prõptu ſingulas partes, quibus alter abſoluatur, alter condemnetur, explicare. Quod omnino facturos vos pro veſtra erga me beneuolentia mihi ipſe promitto ac recipio. Porro autem hoc vos pro certo habetote, cum Apologiam quandam recognoſcerem, quam ad refellenda iſtorum in me crimina & cõuitia curaui ad vos perferendã, in ea me nihil deprehẽdiſſe, quod vel trãſuerſum (vt aiunt)

Franci à Germanis.

Quæ ſequitur.

aiunt) digitum à rei geſtæ veritate diſcedat, quodque pro vero ab vniuerſo orbe recipi non debeat: & vt ita vobis perſuadeatis, velim. Quod ad tertium attinet totius epiſtolæ veſtræ caput, breue eſt quod reſponſurus ſum: atq; eo breuius, quod ad ea, quæ ſcribitis, nihil addi aut debere, aut poſſe videatur. Reliquum eſt, vt calculum meum ponam. Hoc igitur ſuffragium meũ breuiter obſecro accipite. Eum me ſemper ſenſum in hac re habuiſſe, vt quemadmodũ temporibus noſtris perutile, vel potius neceſſarium arbitrarer, publicum Chriſtianorum conuentũ loco haberi libero minimeq; ad alterius partiũ iniuriam opportuno, et maq; rite ac diuini illius Spirit' inſtinctu & nomine, more maiorum agitari, in quo ageretur de publica & vtilitate & Eccleſiæ totius conciliatione & conſenſu; ita, ſi quid horum deeſſet, nullo modo coitionẽ eiuſmodi ꝓbarem: & vt q; res eſt dicam, & antehac quidem, & nunc maxime in ea ſum opinione, vt non aliter recte atq; ordine concilium haberi poſſe mihi perſuadeam, & ita perſuadeam, vt contrariæ ſententiæ authoribus aures nunquam ſim in poſterum patefacturus. De Scotorum Rege, cuius & mentionem facitis, curabo diligenter, vt quod velle oſtenditis, literæ cum illo veſtræ communicentur. Neq; eſt quod dubiteris, quin ille authoritatem meam ſit ſequuturus, pro ſuo in me ſtudio & obſeruantia, quam eandem filii pietatem in patrem interpretari poſſum; præſertim cum ipſe mihi conſcius ſim, eum à me inuicem non ſecus, quam liberos amari & obſeruari.

Illuſtriſſimi & excellẽtiſſimi Principes, conſanguinei, amici, & fœderati, chariſſimi, Deus Opt. Max. ornamenta veſtra tueatur atq; augeat. Farræ, X. Cal. Iun. M.D.XXXVII.

APOLOGETICA EPISTOLA DE SENTENTIA CHRISTIANISSIMI REGIS AD AMPLISSIMOS Sacri Rom. Imperii ordines ſcripta.

QVOD chriſtianiſſimi Galliarum Regis apud vos vel opinionem, vel grariam, vel authoritatem maledictis eleuare obtrectatores ſtuduerunt, iampridem, viri Principes, ampliſſimi ordines, inclyti conuentus conciliaque Germanici nominis, animaduerſum eſt, id eos quidem morbo quodam animi, ac linguæ petulantia magis quam iudicio egiſſe: at dediſſe tamen operam, quacunq; id ratione tentare potuerunt, vt temporũ noſtrorũ omnẽ inuidiã in nomen Gallicũ, atq; in Gallorum Regẽ ipſum transferrent: deniq; vt vos nominis noſtri, ac generis totius Francici authores, vel verius parentes, à nobis abalienarent, qui veſtri & eſſe & dici contendimus. ac tametſi eorum iniquitas ſe in nonnullorum è veſtris aures nimis familiariter inſeruit, ſperaui nihilo ſecius, Ampliſſ. viri, pro veſtra æquitate & ſapientia, me facile apud vos veritati locum eſſe inuenturũ, apud quos ſeſe ipſa non tueri modo atq; per ſe conſiſtere, ſed refellere etiam calumniam & explodere poſſit. Eam autem veritatem, dum breuiter expono, me ſane beneuolis & attentis vobis vſurum eſſe confido, ſpero quidem certe. tantum enim abeſt, vt omnes iſtorum omniũ calumnias pertimeſcendas putem, vt etiam non dubitem quin nobis tam ſit cauſæ æquitas profutura apud vos, quam iſtis ſua impudentia vobis hanc controuerſiam diſceptantibus, obfutura. Eoq; id futurũ magis credo, quod anno ſuperiore itineribus per hoſtium inſolentiam quoquouerſum obſeſſis, tabellariis, qui ad vos hinc mittebantur, partim interceptis, partim interfectis, eorum etiam edicto (quo res indignior ſit) quorum iniquum imperiũ diſſimulare cogebamini, cum interim nos ea ipſa cauſa noſtri apud vos purgandi locum nonniſi anguſtiſſimum haberemus, veſtra tamen æquitate factum eſt, vt vna velut Apologia, quæ ad vos & authore incerto, & itineris ratione incomperta peruenisſet, tantum valuiſſe exiſtimetur, vt conflatæ in nos inuidiæ pars non minima in calumniæ retorqueretur autores: vos etiam vt & Francorum genti, hoc eſt generi veſtro, & ipſi etiam Regi gentili atq; conſanguineo, veritate comperta, eſſe cœperitis æquiores. Hæc vero quum ita ceſſerint, quid nunc tandẽ ſperare non poſſim? ꝗppe

Apologia, quæ hanc epiſt. ſequitur.

non

non modo repreſſa, verumetiam Dei primum immortalis benignitate, deinde Regis Chriſtianiſſimi incomparabili & virtute & fœlicitate, labefactata hoſtium noſtrorum, veſtrorum etiam aduerſariorum (ne quid grauius dicam) inſolentiæ & arrogantiæ priſtinæ cauſa, adituque nobis ad vos ſummo veſtro beneficio, nec minori animorum veſtrorum magnitudine patefacto. Eſt certe, niſi me longe fallit opinio, cur mihi de veſtra humanitate & beneuolentia quippiam non mediocre ꝓmittam, vt qui neque mea ſponte, neq; item temere cuiuslibet hominis inſiſtens veſtigiis, ſed Regis optimi, integerrimi, vobis amiciſſimi, ac propinquiſſimi autoritate fretus, vobis eadem illa confirmanda, atque iis etiam gratiora exponenda quædam ſuſceperim; quæ ante ex aliis, qui nec commendatione pari apud vos, nec gratia valerent, non ſine magna tamen animi attentione ac voluptate accepiſtis. Quãquã ne id quidem ꝙ nunc agim⁹, tale eſt, vt in eo inſtructam valde, aut exactam, numeriſue omnibus abſolutam defenſionem ordiar: quin potius id à nobis agitur, vt ſi qui forte adhuc ſunt, qui ſuperioris illius Apologeticæ epiſtolæ vel authoritatem, vel fidem in dubium vocent, quod ea iſtuc exierit, nec ſcriptoris nomine, vtpote incerti, nec cuiuſquam ſubſcriptione cõmẽdata: nunc tandẽ Regis confirmationẽ ſecuri, quam ipſius ex literis videre eſt, ſatis ea de re factum ſibi eſſe intelligant. Nec enim ex ea ipſa Apologia (quiſquis hominum tam egregia in patriam ac principem volũtate fuit, qui negotii huius rationẽ totam vobis exponens, innocentiũ cauſam ſuſcepit ſuapte ipſe ſponte) eſt ꝙ demere vel velim vel debeam. nam pauca ſunt fortaſſe, quæ pro rei ipſius magnitudine addenda cenſeam. Eam itaque in partem hoc noſtrum, quicquid eſſe videbitur, accipiatis velim, vt quod vobis hic legendum traditur, illius eiuſdem eſſe partem Apologiæ exiſtimetis: tametſi non eodem eſſe filo attexta videbitur. Minime vero offenſum iudicium veſtrum velim, ſicubi res aliqua in priore illa defenſione leuius perſtricta, eadem in hac velut appendice vel repetetur ad refricandam memoriam, vel copioſius aliquanto de Regis Chriſtianiſſ. ſententia & voluntate pertractabitur. Habetote igitur, Ampliſſ. viri, ex hac noſtra, vt rudi fortaſſe & impolita, ſic minime fucata atq; ſubdola defenſione, mentis atq; animi Regis, eiuſq; conſiliorum ſummæ, imaginem & ſimulacrum, iconice (vt ita dicam) & ad viuum expreſſum: ꝙ prudentiæ veſtræ ꝓ ſpecimine erit voluntatis prob. atq; plane regię, vt ſignificãtiſſime loquar. Id aũt à me eam in partem dictum eſt, vt ex eius Principis ingenio facile iudicare poſſitis, cõficta fuiſſe illa crimina, ſcelerata aduerſariorum impudentiq; vaniloquentia. Qui dum ipſi quidem neq; pares ferre queunt, neq; armis tamen de virtute contendere audent, ad conuicia ſe & calumnias, ſua opinione firmiſſimum improbitatis præſidiũ & propugnaculum, conferunt: vnde atrociſſima ꝓbra in nos, in Regem, in nomen vniuerſum Francicum, velut infecta & recocta tela importuniſſimi homines, animo plus quã fas eſt hoſtili, iaculantur. Enimuero ex multis, & (ſi Deo placet) appoſite ad ſpeciẽ cõfictis criminibus, tria eſſe video præcipue animaduertenda, quæ & maximam nobis inuidiam apud imperitos excitare queant, & quæ inter nos quidem, qui iam olim, atq; à conditis propemodum nominibus & veſtræ & noſtræ gentis, ſanguine, moribus, fœderibus, ſumus quam coniunctiſſimi, vel grauiſſima odia, vel funeſtiſſimas ſimultates ſerere, atq; alere poſſint. certe quidẽ eiuſmodi ſunt, iis vt iſti ſe concordiã facile noſtrã dirempturos, ac publicã cauſam iugulaturos confidant. Imprimũ Carolũ Cæſarem à Rege, bello indicto, interpellatũ ac reuocatum ab expeditione Turcica tumultuoſe vociferantur. Deinde ab eodem Rege incitatum euocatumq; in Chriſtianos Regem Turcarum ſcelerato commento (vt interdum eſt maleuolentia cum amentia coniuncta) proferre non veriti ſunt. Tertium illud de bello Sabaudienſi vel crimen vel maledictum huiuſmodi eſt, atq; iis argumentis inſtructum, pariterque (vt iam dicta) ſic ieiune ac frigide tractatum, indignum vt mihi videatur, in quo refellendo contendendum mihi ſit vehementius.

Horum igitur criminum primum eſt illud, & ſerie temporis vetuſtiſſimũ, quo clamitant Carolum Cæſarem à bello Turcico regiis armis reuocatum. Hæc qualia moleſtiſſimi homines arma fuiſſe intelligant, cum nulla fuiſſe norim: quodnam illud ſit bellum Turcicum, denique vnde ſit Cæſar reuocat⁹, cum diu mecũ reputa-

uerim;

Solimanus irrũpens repreſſus.

uerim, nulla poſſum ſuſpicione aſſequi. Non me latet Solimanum iam ante quinquennium magno tumultu, magnaque conſternatione omnium, ac perturbatione in vtramq; Pannoniam inuaſiſſe: Cæſarem maximas aduerſus illum & florētiſſimas copias coegiſſe, vt quidē fama fuit. Verum vt hæc omnia vera eſſe non inuitus credidi, qn maiora veris iactata eſſe, & ſermone celebrata memini, ita explicare non queo quid in cauſa fuerit, cur trepide (vt iſti volunt) ſe è Germania recipientem hoſtem, plane etiam profligatum, fugientique ſimilem Cæſar non ſit perſequutus, cur occaſionem illam tantæ gloriæ, tantique ad rempub. Chriſtianam momenti neglexerit: cur denique victoriam iam partam de manibus amiſerit. An vt nos ſæpius cum terribiliſſimo hoſte de ſalute, de vita, de libertate, de fortunis omnibus dimicaremus? Num etiam tum ſeſe interpellatum eſſe ac retractum à Rege dicere ipſe audebit? cum id omnibus ſatis innotuerit, adornanti expeditionem illam Cæſari Regem ipſum obtuliſſe peditum millia quinquaginta, maiorem multo partem (ne quid incommodæ ſuſpicionis eſſet) è Germania delectam, equitum Gallorum millia ſex, adhæc tormentorum vim ingentem, nec vero tantum haſce copias ſuas opeſque in expeditionis illius & periculi ſocietatem ei detuliſſe, ſed proficiſcentem etiam ad bellum, ſimul ipſo in bello res gerentem, ſuſceptis publice pro ipſius ſalute atq; exercitus votis, & more noſtro ſupplicationibus indictis, inſuper proſequutum eſſe fauſtis ominib⁹, vt aſſolet, abſentiſq; rebus perinde atq; ſuis ipſi⁹ fauiſſe: poſtremo redeunti Cæſari precioſiſſimam illam, atq; (vt ferebatur) laborioſiſſimam victoriam gratulatum miſiſſe. Iis ſi officiis Rex Cæſarem ab expeditione reuocauit, faciendum illi quid fuit vt retineret? Illa profecto ſi hominem interpellauere, ſi a perſequendo hoſte Regis liberalitate atq; eius generis beneficiis retractus eſt, quib. nos maxime incitari ſolemus: cauſæ nihil eſt, cur vel hunc credere poſſim Solimano hoſtem fuiſſe; vel ſi fuit, neceſſe eſt iis aſſentiar, qui Cæſarē negant tam obſtinato implacabiliq; eſſe in ſuos hoſtes animo, quam homines pleriq; conqueruntur: qui ſi (vt reliqua perſequar) tanto ſtudio tenebatur, quanto iſti prædicant, Turcicarum rerū funditus euertendarum, ac nō potius ſic ſuis cupiditatibus velificabatur, vt ſub obtētu pietatis ac religionis ſacra æque ac ꝓfana raperet & auerteret, & vero (vt plane loquar) vt hoc præclarū Imperatorii muneris tyrociniū admiſeræ atq; exanguis & ſpoliatæ Europæ iniquam poſſeſſionē verteret; ſi tanta (inquam) animi cōtentione in hoſtem Chriſtianæ pietatis ferebatur, neq; hac ſimulatione religionis tot nationum, tot populorum dominationi imminebat; ſi noſtræ deniq; libertati, ac fortunis omnium non inhiabat auidiſſime; quid accidit cur auxilia noſtra tantopere neceſſaria, ad id bellum & vltro & hilariter delata, Imperator repudiaret? atq; is Imperator qui minime tardi aut negligentis ſpeciem præ ſe ferat. Sed operæpretium eſt audire, quid ad conditionem eam ſibi oblatam reſponderit. Ait ad id bellum quod
,, ſuſceperat iam non ope, ſed opibus; non equitibus, ſed argentariis; non vi tormen-
,, torum, ſed copia nummorum; nō deniq; ſibi prompto, expedito, numeroſo milite;
,, ſed prompta, ſed expedita, ſed confeſtim numerāda pecunia opus eſſe. Et hæc cum
,, ita perſpicua ſint omnibus & cognita, vt negari ne ab illo quidem ipſo poſſint, vel ſi omnium impudentiſſimus eſſe ſuſtinuerit: tamen cum à ſingulari bonitate & liberalitate eximia proficiſcerentur; videte quæſo, viri ampliſſ. hoc Regis tam liberale officium, tam oportunum, tam appoſitum, quam maligne, quam peruerſe, quam ſiniſtrorſum Cęſar ipſe interpretatus fuerit. Deus immortalis, non veritus eſt dicere, Italiā libera litatis ſubdolæ, & officii ſpecie repetere nos tentauiſſe, & oſtentatione delectus Germanici ipſius Germaniæ vires imminuere & exhaurire: atq; ea ratione illā inermem & nudam, nec alienis tantum, ſed domeſticis etiam præſidiis ſpoliatā, infenſiſsimis hoſtibus obiicere conculcandā. Qua in re ſi quæ in Regem maledicta edita voluit, nunquam vera eſſe cenſuit, (id quod facile ideo mihi perſuadeo, ꝙ & Regis vniuerſa anteacta vita, & recentia eius in Cæſarē ipſum officia longiſsime ab iſtiuſmodi flagitii ſuſpicione abſunt) ſi non, inquam, ꝓ veris habuerit, quali ingenio quali ſit integritate & ſanctitate Cæſar, qui innocentiæ noſtræ hæc crimina affinxerit, apud vos ipſi cogitatote. Sin vera ea fuiſſe putauit, quam ex Regis ingenio cōiecturam facere non potuit, eam de ſuo hac in calūnia feciſſe, quæſo vt arbitremini.

Ve-

Verum illa fuit, ſcilicet belli Turcici ſpecies, magnifice adumbrata, in quo iſti cum ſibi ob hoſtem (vt loqui ſolent) deletum mirifice placent: tum vero de nobis ipſis, quos quo iure, quaue iniuria ſemper hoſtiū numero habuere, multo magis (vt quidem e'te eorum ſenſus) triumphant, quam de hoſte atrociſſimo Chriſtiani nominis. Niſi vero cum bellū Turcicū iactant, & Cæſarem reuocatum inde, ac vi extractum quiritantur, non illud in Germania geſtum, tanquam momēti exigui, verum poſterius alterum inſigne Africanum, cuius beatos illos & plauſibiles triumphos à Diuo (ſi Deo placet) Carolo agi vidimus, ſignificant. *Triumphus Africanus.* nullum enim video tertium eſſe, nec præterea vllum. Tametſi quod ad triumphum illum attinet, non dico quam ſit nugatorium. Sed .n. nullum iudicio meo Carolus in omni vita aut geſſit, aut geſturus eſt bellum, ꝙ verius Turcicum nominari aut debeat, aut poſſit, quam quo bello *Bellū Turcicū.* gentem illam alio tum intentam ad bellum Chriſtianis inferendum ꝓuocauit. Vtinamq; ea falſa ſint, quæ tamen ſunt veriſſima, quæ quotidie cum ex Genuenſibus & Venetis, tum ex aliarum omnium nationū hominibus audiuimus, qui in Africa aut mercaturam faciunt, aut alia ob negotia illuc commeant, imo vero quæ ex procuratoribus ipſius Cæſaris accepimus. Nemo eſt enim eorum quin affirmet Solimanum, cum ex Perſica expeditione rediret, publice apud omnes dicto eius audiētes populos per literas, (quarū exemplū legimus,) queſtū eſſe, quod, cum Tunetani ciues Regis ſui tyrannidem ac violentiam pertæſi, Ænobarbum Turcicæ claſſis præfectum *Barbaroſſa.* ad ſe aſſerēdos aſciuiſſent, ſeq; eius commiſiſſent fidei; illum poſtea ſecurū & nihil minus quam vim à Carolo Hiſpaniarum Rege (ſic enim eum appellant) metuentem, repētino bello oppreſſum de Tunetis poſſeſſione Carolus deturbaſſet, id tum demum, quum ipſe Solimanus in longinquam expeditionem profectus eſſet, auſus facere, contra fidem ab oratoribus datā nihil eum interim rerum nouaturum. Proinde admonere Solimanum, rogare, hortari ſingulos & vniuerſos, ſibi in vlciſcendo hoſte, vti ne deeſſent. Siquidem certum ei omnino eſſe, vires ſuas omneis & copias quā primum in eum, à quo eſſet violatus, cōuertere. Quare fabricādis nauibus, rei nauticę inſtruendæ, ſociis naualibus vndecunq; cogendis animū intenderēt: ipſum ꝙ ſui eſſet officii, in reliquis curaturum. Hæc ſi vera ſunt, vt ſunt veriſſima, equidem non video cur non recte (atque vtinam non tam vere) calumniatores homines bellum hoc poſterius, bellum Turcicum nominare poſſint: quo quidem bello Cæſar Turcarum gentē in Chriſtianā remp. ꝓuocarit, incitarit, elicuerit. quippe cum illa gens dubio ꝓcul nihil motura in Occidentē fuerit, niſi prius laceſſita, vt video perſuaſum omnibus: ſed impetus ſuos omneis, in res Perſicas cōuerſura. Et eorum quidem conſilii vel hoc inter cætera fidem faciet, ꝙ Solimanus cum à nonnullis, quos nō imprudens rerum taceo, quorumq; maxime intererat mare hoc noſtrum minime nobis fieri infeſtum, rogaretur, vt ab his noſtris finibus abſtineret, animum potius ad Orientis opes, quā ad Europæ vires adiiceret; reſpōdit ille, *ſe nō inuitum, vt quieſceret facturū, duntaxat quod poſſet integra ſua exiſtimatione facere: pateretur modo Carolus AEnobarbum ſuæ claſſis præfectum Tunetem, vnde erat depulſus, repetere: cæteris de controuerſiis facile tranſactū iri.* Deus Opt. Max. faceret, vt latā conditionē rationibus Chriſtiani nominis accommodatiſſimā acciperemus, nec tam improbe atq; impie vel gloriæ noſtræ vel cupiditati ſeruiremus, vel denique obſtinato animo vſque adeo obſequeremur: melius profecto & commodius rebus Occidentis conſuluiſſemus, ac de Chriſtiana religione ſalutarius ſtatuiſſemus. Nam per Deum immortalem, quid cauſæ fuit, cur non eadem de Tunete, id eſt Mahumetanorum latebra magna cum noſtra lau- *Tunete.* de & compendio faceremus, quæ paulo ante de Methone arce ac præſidio Chri- *Methon.* ſtianorum illuſtriſſimo ipſis Chriſtianis, qui nos inuocarent, proditis maximo quidem cum noſtro diſpendio, ſed maiore multo dedecore & ignominia feceramus? Hoccine illud eſt tandē quod iſti perhibēt, de quiete & ſalute Reip. ſemper ſe cogitare? ſemper eſſe ſollicitos? ſua opera, ſtudio, diligētia, virtute, fide illa omnia ſuſtineri & ſeruari? præ illis priuatarum ſe rerum omnium & vtilitatum ſuarum rationem nullam habere? An etiam id eſt Herculem alterum orbis liberatorem eſſe? alterum eſſe Cæſarē Romani aſſertorē imperii? Hoc eſt religionis Chriſtianæ ꝓpugnatorē ſe

vnicum velle videri, atq; eo nomine apud omnes inclateſcere? Quod ſi Rex, quem iſti tam pii homines neglectæ religionis, quid dixi neglectæ? imo vero prod tæ & afflictæ inſimulant, hac occaſione oblata aut alia eiuſmodi, illud neſcio quod propugnaculum aut caſtellum ad fauces Tunetis poſitum Solimano non reſtitueret: ſi non tyranno omniũ quos terra ſuſtinet, impuriſſimo (de Rege oppidi illius loquor) amicitiam renuntiaret: ſi non ab inhoneſto fœdere, ſi non à conſenſu Chriſtianæ pietati pernicioſiſſimo recederet: niſi iniurias omnes, ſi quas ab hoſte accepiſſet, Reip. quieti benigne remitteret: niſi Africanum omne imperium & inanes illos Europæ, Aſiæ, Africæ titulos otio Chriſtianorum condonaret: niſi deniq; omnia faceret, vt iam ingruentem noſtris ceruicibus tempeſtatem auerteret: quid tum, obſecro vos, quid (inquam) non eſſent rigidi iſti cenſores proloquuturi? Nonne cupidũ, nonne inſolentẽ, nonne impotentẽ animi, nonne iam moribus præſentibus intolerandum patum illis eſſet eum dicere? Sceleſtum mediusfidius, nefarium, ſacrilegũ, impium, humanitatis, pietatis, religionis euerſorem, aris focisque infeſtum Regem eſſe clamitarent: idq; non iniuria. Neq; enim vllum opprobrii, vllum contumeliæ tam inuidioſum genus eſt, quo non digniſſimum eum homines merito iudicarent. Verum in hoc bello quidnam eſt tandem, in quo Regis benignitatem, humanitatẽ, æquitatẽ poſſit Cæſar deſiderare? quid quamobrẽ Regem ſugillare iure poſſit. Cœpit ipſe hoc triẽnio claſſem parare in noſtri litoris vicinitate, omniũ quas noſtra vidit ætas, atq; audiuit, tum robore copiarum numeroq;, tum omni apparatus genere longe inſtructiſſimã. Excipiebantur eius interim voces minarũ pleniſſimæ; quæ ad Regẽ ſolum non dubie pertinebant. deprehenſi & conuicti viri nefarii aliquot, qui

And. Auria. Maſsilia proditio.

tantam Cæſaris claſſem in Maſſilienſem portum accipiẽdam, quiq; Andreæ Auriæ (quẽ vos & de fide & de nomine ſatis noſtis) Maſſiliam ipſam vrbem omnium nobis maritimarum opportuniſſimã, tradendã ſuſceperant & redemerant. Detectæ iam erãt inſidiæ, patefacta erat ſceleſtæ expeditionis adumbratio. nec dubium erat quin verbo quidem ad Punicæ oræ oppugnationẽ tanta claſſis, re autẽ vera ad Chriſtianæ expugnationem occupationemq; vrbis iam dictæ parata eſſe videretur. Tam inſigni iniuria Rex laceſſitus, ne ſic quidem ab vetere inſtituto ſuo diſcedendum putauit. Satis tum habuit ab inſidiis cauere, reiq; euentum opperiri: nec in cauſa tamẽ fuiſſe facile affirmauerim ſceleratam hanc perditorum hominum coniurationem, cur tandiu Cæſar ſuam ꝓfectionem diſtulerit: nec ei moram attuliſſe eam ſpem, ꝙ de capienda per proditionem Maſſilia aliquid aut cogitauiſſet ipſe, aut ſperauiſſet. Nam id licet veriſimillimum multis viſum ſit, quia tamen nihil vobis ex vano hauſtum tradere inſtitui, neque quenquam niſi comperta re fraudis ac perfidiæ incuſare, veſtro ſapientiſſimorum virorum iudicio rem totam arbitrandam relinquo. Id demum aſſeuerare iure poſſum, ſimul vt detecta eſt ꝓditio atq; oppreſſa, Cæſarem qui diu nullam ob cauſam manifeſtam cunctatus Barcinone in anchoris ſteterat, illico cum ingenti illo apparatu ſoluiſſe. Qui iam in altum ꝓuectus id Regiis oratoribus, ꝙ eos perſæpe antea ſciſcitantes celauerat, conſilium expeditionis ſuę tandem aperuit, & hactenus tamen aperuit, vt Regi amico, Regi ſororis viro, id demum ſignificati vellet, ſeſe in expeditionem quandam Chriſtianæ reipub. gratia proficiſci, ſuiſq; verbis per ipſos Oratores rogari, vt abſenti ſibi Regis fides atq; amicitia perinde vt præſenti conſtaret, nec quicquã rerum interim in Italia moliretur. Hoc poſterius tametſi durum, (nam ſuperiora cum à Rege ſponte ſemper exhibita eſſent, nihil attinebat poſtulare) verum hoc tametſi durum, & præter æquum videbatur additum, pro ingenio Regis tamen & perpetua voluntate in remp. ab eo non eſt recuſatũ. *In Italia vt nihil nouaretur*, poſtulabat Cęſar. id contra ius æquumq; iniungi ſibi ꝓbe Rex intelligebat, indignariq; eam ob rem iure poterat, idq; eo etiam magis, ꝙ præter hæreditarias in agro Inſubriũ poſſeſſiones, quas repetere debebat, recẽtem

Fr. Sfortia.

Franciſci Sfortiæ iniuriam Mediolanenſium tyranni, nullam moram admittere, nullam cunctationem perferre intelligebat hominum opinione. quippe pro contumeliæ acceptæ magnitudine è Regis tanti dignitate non erat, Tyrannum illum ſinere diuturnum fructum violati iuris gentium carpere. Et nihilo ſecius tamẽ Rex placidiſſimus, cum vellet reip. potius quã vel dolori ꝓprio vel dignitati morẽ geſtũ

pedem

pedem domo non extulit, quamdiu in Africa Cęſar belligerauit. Hæc ſi ad examen æquitatis veſtræ perpendentur, viri ampliſſimi, nec futilia eſſe videbuntur, nec Cæſaris oſtentationibus ſimilia. Cæſar enim maluit alienæ tyrãnidi in Africano negotio, quam ſuo officio, quam otio Chriſtiani nominis & ſecuritati conſulere. Rex vero (vt cæteras cauſas, quæ & plurimæ erant & iuſtiſſimæ, prætercam) dolorem proprium, vindictæ occaſionem cum æquitate coniunctã, publicæ tranquillitati, Chriſtianorum quieti atque vtilitati poſtpoſuit. Neque vos latet tamen Sfortiam hac patientia Regis, hac animi æquitate indignum fuiſſe: qui in Legato Regis violando omnem barbarorum feritatem ſuperauerat. Nam primum Regis Chriſtianiſſimi *Legatus violatus.* Legatum comiter admiſſum, deinde crebro & familiariſſime acceptum, ad extremũ contra ius gentium trucidauerat. Tyrãnus videlicet nulla virtute nec corporis nec animi præditus; ne inglorius moreretur, innoteſcere facinore immanitatis cõcupiuit. Et vero Diomedis illius Thracis & Buſiridis Ægyptij, qui necandis hoſpitibus ſuorum nominum memoriam ab obliuione vindicauerunt, æquare gloriam contendit. etſi hoc illis præſtitit in eodem genere crudelitatis, quod illi in aduenas & viatores, hic in ciuem & popularem: illi in quoslibet & ignotos homines nulliuſq; nominis, hic in virum nobilem, & legatione Regia functum, ſpecimen dare ingenii barbarici voluit. Quod inauditum ſcelus & in primis nefarium, Rex & indignitate contumelię, & iuſtiſſima doloris cauſa percitus, vltum ire properabat: à quo etiam, cum diu hac de re ſatisfieri ſibi poſtulaſſet, fruſtra habitus contemptuſq; erat. Neq; ea tamen omnia Regium animum à communis vtilitatis atq; humanitatis ſtudio abduxere, vt publicæ commoditati vel iuris ſui vel iniuriæ perſequutionẽ præferret. Id quod tamen ſine vlla cuiuſquam offenſione aut reprehenſione facere poterat. Erant .n. tum Regi ad manum omnia, quæ ad vindictam nefarii facinoris viã munirent ac rationem expedirent, tempus, res, occaſio, copiæ, bonorum omnium, populi totius in optima cauſa conſenſus. quæ quamuis & viderẽtur, & eſſent maxima, non tamẽ tantum apud eum valuere, vt reip. ratio ac vitæ conſuetudo nõ multo plus potuerit. Vos itaq;, vos appello, Ampliſsimi viri, veſtrũq; iſtud collegiũ, cuius, cuius (inquam) dignitate & gloria imperio Romano ſua conſtat adhuc priſca & Auguſta maieſtas; vos quæſo atque obteſtor, vt in re veſtra contra veritatem atque æquitatem, calumniæ & vanitatis patroni & defenſores eſſe ne ſuſtineatis: præſertim cum apud Cæſarem ipſum ne dignitatis quidem iſtius illuſtriſsimi collegii ius obtinere potueritis. Quanquam quid dico dignitatis? qui & ſaluti & incolumitati veſtræ, affectatę ſibi quoquo modo tyrannidis, etſi iniquiſsimę, tamen tutelam propugnationemq; anteponere nõ dubitarit. Verum quoniam omnia ſibi ignoſci poſtulat & permitti, aliis contra nihil de ſummo iure remittere conſueuit; hoc etiam in illius gratiã, vt æquũ eſt, fateamur, in contentione humanitatis & beneficentię nimis inique Carolum Cæſarem cũ Franciſco Rege cõponi. Sit .n. ſane huius Regis Chriſtianiſsimi, non iſtius Imperatoris Romani, de Chriſtiano nomine bene & ſentire & mereri. Itaq; hactenus de illo & de illius in remp. voluntate dictum ſit. Hoc certe ꝗ ſequitur, Regii plane fuit animi & moris, ꝗ aliquanto poſt Africanum bellum cõfectũ mortuo Sfortia, ne tum quidem Regẽ de ſententia caſus appoſitiſsimus & tãquam cælitus oblatus deduxit. Siquidem ea mors Sfortiæ omnẽ aditũ in vacuã poſſeſsionem veluti caducam remigrandi Regi aperuerat, abſente præſertim, hoc eſt è Sicilia nondũ egreſſo Cæſare: vbi tum etiam & incõmoda valetudine & rerum inopia omnium ex Africa reuerſus, premebatur. Neq; vero erat tum in re improuiſa & repentina, vnde auxilium facile mitteretur Antonio Leuæ, qui tum forte Mediolanum cum imperio ille quidem, verũ ſine exercitu obtinebat. *Ant. Leua.* Contra Regi præſto erant populorum ſtudia, ſi iis vti in animũ induxiſſet, pleræq; arces præfectorum voluntate, permulta oppida Inſubriũ munitiſsima patebãt: iam vero Rex ipſe ad radices Alpiũ verſabatur, cum ab reb. cæteris omnibus, tum vero maxime ab exercitu paratiſsimus: cum tot tamẽ tantarumq; rerum copia atq; oportunitas in idẽ temp' illud incurriſſet, nihilo ille ſecius tempetãdum ſibi eſſe duxit, adhucq; expectandũ, ecquid Dux ille Sabaudiæ pateretur ad æquitatẽ ſe adduci, apud quẽ iam decenniũ erat, cũ aſsidue per internũtios Rex ageret, vti ablata per vim & retenta, motib' ſibi

reſtituerentur. Quæ cum ita eſſent, ecquis crederet Regem viribus, opibus, ſtudiis, cauſa denique ipſa ſuperiorẽ, adde etiam (ſi ita videtur) & animo & rerum vſu, nihilo (vt leuiſſime dicam) Cæſare inferiorem, ne ad hanc quidem occaſionem loco ſe fuiſſe moturum? Nemo opinor. Atqui ne ſignificationem quidẽ vllam huiuſmodi dedit. Et quanquam toties ante expertus in ſe Cæſaris animum, & vero certior factus, Cæſarem Regiæ ſuæ primoribus iureiurando illo ad oſtentationem Imperii exquiſito affirmaſſe, potius extrema ſe exempla paſſurum, quam vt in Italia Regi vel tantulum retinere, in quo veſtigium figere poſſet, per ſe liceat: attamen iterum atque iterum & ſæpius tẽtandum eſſe iudicauit, ſi quo pacto hominis ingenium molliri poſſet & mitigari: & ſi minus illum æquitatis & officii reſpectus, at hominũ certe exiſtimatio, & temporum communium ratio eo adducere poſſet, vt aliquando non inuitus faceret, vt Mediolani poſſeſſione ſibi cederet. id autẽ erat, vt alienum, quod per ſummam iniuriam occuparat, iuſto domino redderet, non armis quę (ſi in armis ius poneret) promptiſſima erant, ſed iure, ſed legibus repetenti: hoc eſt, vt Chriſtianorum quieti prouideret, cuius rei cauſa velle ſe omnia præ ſe ferebat, tum quidem certe: nam nunc, ne ſimulat quidem. Neq; vero fuit vlla tam iniqua conditio, quam non pro æqua, ſi modo ratio ſui aliqua haberetur, Rex fuerit amplexurus. Acta autẽ res inter vtrumque per Oratores fuit, ita vt fieri aliquid poſſe ſperaretur. Quidnam igitur ille? Diem de die ex induſtria ducere, Regem pacis cupidiſſimum, ſtudii eiuſdem ſimulatione fruſtrari, dum ſacramento quoſcunque poteſt, adigit, exercitus comparat, dum pecuniam ad ſtipendia militum vndecunq; cogit, dum locis opportunis munit oppida, dum quacunq; poteſt ratione, quorumnis hominum animos ſibi cõciliat, alios etiã per fraudem ab Rege alienat. deniq; dum populos Regi audientes ſolicitat ad defectionem, & Regis vero familiares qua ſpe, quibus præmiis, quibus pollicitationibus poteſt, calcata iuſti, æqui, honeſtiq; reuerentia, corrũpit: ac ne pluribus, dum omnia omnium ingenia, qui vnquam arte, diligentia, induſtria, labore ad ambitionem valuere, non æquat modo, verumetiam vincit. Vbi autem hæc ex animi ſentẽtia omnia ſucceſſere, tum impetu ſane incredibili, viribuſq; poſt hominum memoriam formidoloſiſſimis Regem vndiq; à fronte, à tergo, à lateribus adoritur: Galliam ipſam, quid Galliam dixi? imo Europam, potius atque Aſiam & Africam ſpe quadam infinita & libidine dominandi inexplebili deuorat, ne id quidem obſcure ferens, ſe non ante quieturum, quam Regem, nec tantummodo Regem, ſed Regem Chriſtianiſsimum, Regem fœderatum & ſocium, Regem cognatum, prætereaque Regem ſibi ex ſororis ſuæ matrimonio ante alios affinem factum, de Rege priuatum, de locupletiſsimo egentiſsimum omnium, & ſi natura pateretur, de propinquiſsimo alieniſsimum reddidiſſet. Proh Deum immortalem: quo tãdem

Mithridates R. Pont. iſta animi impotentia eruptura eſt, niſi prouidentia cæleſtis frænos impoſuerit? Mithridatem olim Regem Ponti, cum à Populo Rom. iuſtiſsimis armis premeretur, q; maximis contumeliis ciues Romanos in Aſia ſocioſq; affeciſſet, antiquorũ monimentis traditũ eſt poſt grauiſsimas clades acceptas, Fortunæ ſuæ miſericordia non vicinos modo Reges ac neceſſarios ſibi populos cõmouiſſe, verumetiã nationes illas, q̃ ſupra Euxinũ pontũ incolunt, immanes & barbaras, & ab omni ꝓpemodũ humanitatis ſenſu remotas, Regii nominis ſanctitate atq; reuerentia ſibi ad auxiliũ extremiq; caſus ſocietatẽ adiunxiſſe: vt cum illo quidẽ, quocũ nulla alia cauſa aut neceſsitudine iũgebãtur, tamẽ pericula ſua omnia ac fortunas cõmunicari voluerint. Tute vero populi (vt vis) Chriſtiani Imperator, nõ tãtũ Chriſtianũ, ſed Chriſtianũ Regẽ, Regem etiã Chriſtianiſsimũ, & quo nũc affinitatis iure vtimur, Regẽ fratrem tuũ poſt illas tot tantaſq; à te illatas iniurias, homo barbaris inhumanior, nullo nec dicto nec facto laceſsitus, bello atrociſsimo atq; ſceleratiſsimo incautũ opprimere conatus es: & quẽ amare, quẽ tueri, quẽ defendere, ſiquis alius violaſſet, debueras, omni dignitate ſpoliare, omnib. fortunis euertere, ſpiritum ei⁹ haurire & ſanguinẽ exorbere voluiſti. O ingeniũ truculentũ! o mores ab humanitate Chriſtiana abhorrentes, iſtiq; Maieſtati tuæ minime conſentaneos! Atqui illa eſt vis violati numinis, illæ ſunt animi conſcelerati tenebræ ad lucẽ illuſtrẽ caligantis, vt qui ſe in grauiſſimũ aliquod & nefariũ induunt flagitiũ, iis conſilii acies & mentis ipſius oculi in illa

velut

veſana concitatione animi, velut tenebris intus offuſis, iam ſui impudentes ſint. Illas, illas inquam voces ab omni humanitatis more, & ſocietate communis vitæ diſſonas & diſcrepantes, non prius emiſit ille in publicum, quam apud ſeſe ſtatuiſſet, ita ſe diſtrictum Regem & irretitum tenere, vt nullus iam recipiendi ſui locus ei ſupereſſet: id .n. ſibi nec prouidentiſſime nec intelligentiſſime perſuaſerat. Nam Romam quidē cum paulo ante veniſſet, vbi ad eam perniciem accōmodatiſſimos hominū ſenſus inuenerat, illiuſq; ſuæ ſententiæ non fautores modo, verumetiā authores nequaquā aſpernandos, illo tamen in Pōtificio ſenatu, illo principe orbis terrarum conſenſu, negare non auſus erat, ſua nihil intereſſe, quod Rex Duci Sabaudiæ bellum faceret: nec ſe ea re bello ab Rege laceſſitū, nec fœdera ideo violata videri. Equidem etſi (vt pleriq; audiſtis) nihil Regē tum ꝓhibere poterat, quin exercitum, ſi vellet, in quoſuis ꝓmoueret Italiæ angulos: id tamen vt faceret tantum abfuit, vt etiam copias Vercellis oppido illius agri munitiſſimo, & momēti ſine dubio ad obtinēdum Mediolani dominatū maximi, ſed tum imparato retraheret, dum de omni controuerſia, Cæſare ipſo rogante, & Pontifice Paulo vrgente tranſigeretur, idque ſummi illius ordinis vel potius Imperatoris ipſius (vt poſtea cognitum eſt) arbitratu. Et vero tum quidem eam ſpem nobis Cæſar iniecerat, vt pax conuenire poſſe videretur, quo facilius, dū pacis conſilia ſimulabat, occulta belli ſtudia diſſimularet: q; totū fallendi genus ſic ab iſto eſt adminiſtratum, vt certas etiam ipſas conditiones tota de re ꝓponeret, quæ ſi reciperentur, de Mediolani poſſeſſione ſe confeſtim deceſſurum oſtendebat. Quas conditiones poſteaquam Cardinalis Lotharingus, vſus ad ipſum incredibili celeritate itineris, & ad eam rem miſſus ab Rege Legatus, accepiſſet ꝓ poteſtate, & cōprobaſſet; Carol⁹, qui illa omnia ad fallendū cōpoſuiſſet, qui videret noſtras copias occaſionem rei gerendæ non minimam amiſiſſe, ſuas ꝓcedere cœpiſſe, qui etiam (ſi Deo placet) a Marchione Saluſſiorum homine perfidiſſimo, quem pollicitationibus aureorum (vt dicitur) montium corruperat, ſe milites omnes deditos ac vinctos, & prouinciam ad quam ſciebat eum pro Rege mittendum, breui recepturū ſperabat. Qui igitur hæc omnia in ſinum ſibi ceſſura certa iam & geſtiente ſpe confidebat, & præſertim qui de ſuperiori rerum ſucceſſu in poſterum coniecturam non dubiam faceret, ſententiam ſe mutaſſe perfricta neque ſatis auguſta fronte (nequid amplius dicam) reſpondit. nec id tamen (bone Deus) quum diceret, erubuiſſe fertur. Negauit ſe ad eaſdem, quas ipſe paulo ante tuliſſet, conditiones deſcenſurum, quinimo nec ad alias quidem nobis iniquiores, quas Cardinalis pacificator miſſus, pacis publicæ pro Regis more cupidus, alias atque alias in medium afferebat: nihilque iam niſi arma, cladem, excidium, extremam vniuerſæ Galliæ perniciem loquebatur. diceres eum iuriſiurandi ac ſocietatis & fœderis fidem non officio & honeſtate, ſed commodo atque vtilitate metiri. Atque ea fuit ad illa tempora, viri Principes, pacis toties fruſtra deſideratæ à nobis, fruſtra toties tentatæ, & Cæſaris conditionum tyrannicarum ſumma. Nec vero quæ ſecuta ſunt, aut æquiora, aut commodiora nobis à Cæſare fuerunt: piget enim referre quæ toto illo tempore, deinde caſtris ad Aquas Seſtias Romanorum quondam in ꝓuincia poſitis fecerit, quum ad eum etiā tum de pace referretur. Quo tempore cum Annas Mommorentius præfectus Aulæ regiæ, quem caſtris ad Auenionē poſitis Rex ſibi legauerat, ſummam ſibi rerum creditam ac mandatam vt pri⁹ in pace ſapientiſſime, ita tum illic in bello fortiſſime adminiſtraret, nihil ipſe quidem prætermiſit quod ad pacem ſalua Regis ac gentis dignitate ſpectaret. Hic per Deum immortalem, quæ dubiis adhuc vtrinq; rebus, quæ iam perditis Cæſaris, dicta, facta fuere? quale hoc tandem eſt, quod iam fugam circumſpectans per Pontificis Pauli internuntios, Regi iam plane victori ea ipſe imperaret, q̄ vel victo haudquaquam eſſet imperaturus, niſi videri vellet & crudelis & impudens. Sed hæc & his ſimilia permulta prudens prætereo, ſimul ne in eundem maledicentiæ ſcopulum, ad quem aduerſarii naufragium iamdiu fecerunt, ipſe quoq; impingam: ſimul vero ne non ſecutus mei Regis exemplum videat qui nihil vnquam tam alienum nobilis aut egregii hominis inſtituto duxit, quam hoſtem maledictis non modo laceſſere, verum etiam propulſare. Cum quo vtinam ipſo Rege hoſtes, quam faci-

M. Saluciarum.

An. Mommorentius.

facile maledicendi libidine & inſania tranſuerſi rapiuntur, tam eſſent parati vel de pacis ſtudio, & placabilitate, vel de belli gerendi ratione, & magnitudine animi cótendere: aut in has miſerias in quibus hodie verſamur, non eſſemus coniecti: aut in his diutius opes non contereremus. Nam alterum, ad arma ne iretur, facile impediſſet: alterum, poſtquam eo ventum eſt, pacem, vel alterutrius fortaſſe interitu nobis, hoc eſt, Chriſtianæ reip. reddidiſſet. Proh Dei hominumq; & veſtram in primis fidem! tantamne eſſe hominũ iniquitaté, tantam rei indignitaté, tam præpoſteram iſtorum voluntaté, vt qui ſe publicæ quietis & ſalutis vindices, nos contra, vtriuſq; hoſtes, vtriuſq; turbatores appellant: tamé quocunq; in rerum ſtatu poſitos videas, neq; rem pace componere, neq; dirimere bello velint? Hoc enim poſterius plane expeditio illa ipſorum Maſſilienſis docuit, nonnihil hæc etiam Belgica, in qua Rex hoc tempore ius ſuum armis repetere, & ſe ſuaque aduerſus infeſtiſſimos hoſtes munire coactus eſt; cùm in neutra hactenus progredi in aciem, & de ſumma rerum prœlio decernere auſi ſunt, facta toties à nobis pugnandi poteſtate. Nam ſuperius illud omnibus abunde probatum eſſe confido, conſilia iſtorum videlicet ſemper à concordiæ ſtudio ac pacis mentione aliena fuiſſe. Nam quod arrogantiæ genus, quod ſuperbiæ, quod autem exemplum crudelitatis & contumeliæ florentibus eorum rebus non ſumus experti, & perpeſſi? quos non dolos & vafricias dubiis adhuc rebus eius, quam non obſtinationem animi iam afflictis ſenſimus? Qui quamdiu illum fortuna in ſinu veluti Iunonium puerum & partum matris ſuæ (vt ait ille) aureũ geſtauit, vix nos congreſſu aut colloquio dignatus eſt: tantum abfuit vt nos noſtra repetentes æquis auribus audiret. Age poſteaquam de rerum ſucceſſu & communi belli Marte dubitari cœptum eſt, quanto ille æquior factus eſt aut humanior? Qui etiam amiſſo ad Aquas Sextias, & pene deleto exercitu, in eadem animi acerbitate amarulentiaque permanſerit: quum eſſent tamen qui ſperarent, hac offenſione belli, hominis animum ad æquitatem aliquam perduci poſſe: idque ſibi hauddubie aliiſque polliceri & ſpondere auderent, non mediocris illi quidem neque iudicii neque authoritatis viri, quos ea de re Pontifex Paulus, Chriſtiano nomini proſpiciens, miſerat: atque hoc illi ita futurum iudicabant, ea ratione maxime adducti, quod Regis Chriſtianiſſimi maximus natu filius, in quo prius controuerſiæ pars non minima reſediſſe certas ob cauſas putabatur, eſſet de medio ſublatus. Hoc vnum modo verebantur, ne Rex præſente fortuna elatus eas recuſaret conditiones (ſi iterum offerrentur) quas rebus adhuc dubiis Cæſar Regi latas, ab eoq; acceptas, ipſe qui tuliſſet & præſcripſiſſet, improbarat ac fecerat irritas: haud facile dixerim, minorene fide, an maiore animi impotentia. Verum eaſdem illas ſi viciſſim à Rege quoque ferrentur, Cæſar ipſe pro rerum euentu magni beneficii loco arrepturus putabatur, & amplexurus cupidiſsime. De Regis animo qualis tum (vt dixi) in pacis conditiones futurus eſſet, in tanto rerum ſucceſſu erat non paulo magis incertum. Videte nunc igitur obſecro, viri Principes, & apud vos ipſos perpendite, quam præter multorum veſtramque fortaſſe opinionem accidit, quantoque natura magis quam fortuna in vtràmuis partem humanus inclinatur animus. Mutata erat in vtroque, neque hoc paruo momento Fortunæ, id eſt rerum apud multos omnium moderatricis ratio: idem ingenii habitus, idem animus, eadem vtriuſque voluntas remanſerant, vt neque Franciſcum ab humanitate ſecundæ res, nec Carolum aduerſæ ab immanitate deterrerent. Nã illæ quidé conditiones quas aduerſante Fortuna, tamen vt iniquas ſibi, nec dignitati ſuæ conuenientes, ſuo iure poſſet ab ſeſe amoliri, eaſdem obſecundante rerum curſu, velut æquas ac dignas amplitudine ſua, publicæ concordiæ amore & Chriſtianæ pacis ſtudio amplexus eſt. Hic contra, populi Rom. Imperator, nominis Chriſtiani vindex (vt quidem videri cupit) & Cæſar & Auguſtus, quod in medio victoriarum plauſu, pacis cauſa, vt quidem ipſe dictitabat; verum vt res erat, ſimulandi ac decipiendi conſilio obtulerat; idem ipſe ſublimi illo ſtatu grauiſsime inclinato, cum nullus vltra fraudi locus relictus eſſet, ob publicæ quietis tædium ſequi noluit. Itaque Rex ſuperiores illas de pace leges, quas iure poterat repudiare, recepit: Cæſar, quas à ſe latas, ſine iniuria ac ſcelere immutare ne verbo quidem poterat, abrogauit. Qua in re nec exiſtimationi

Fortuna.

tioni ſuæ conſuluit, nec fidei, nec humanitatis, nec denique reipubl. rationem habuiſſe dici poteſt: nec vero in Pontificis maximi authoritate eſſe ſuſtinuit: poſtremo nec religionis metu, nec vllius aut diuini aut humani iuris reuerentia flectere animi duritiam potuit. Is vero cum nec humanam in hac re ſocietatem violari vereatur, cum nec diuina apud eum iura interdictaque ſancta ſint, cum omnia incredibili cupiditate miſceat, & honeſti, boni, & æqui rationem conculcet: nos deniq; cum tot iam annos nimis æquo animo iniurias illius nec ſine contumelia paſſi ſimus, nihil otij ciuilis cauſa antea non tulerimus, nihil potro ferre indignitatis recuſemus: ille ſe publicæ pacis authorem, ſe Patrem patriæ, ſe conſeruatorem publicæ dignitatis: nos iuris omnis violatores, nos hoſtes publicos, nos turbatores otij communis eſſe clamitat: nunc etiam (ô ſummam indignitatem!) cum Rex in ſententia pacis, ipſe Cæſar in belli pertinacia conſpicue permaneat, cogitate apud vos ipſos quæſo, Illuſtriſſimi Principes, & ſecum quiſque expendite, quid ſit nobis, quid nomini Chriſtiano, quid vniuerſo orbi noſtro de huius contumacia, quid de animi effrenata libidine ſperandum: tum Franciſci facilitatem ex diuerſa parte in rempub. cui priuatas omnes iniurias ac regni ſui publicam contumeliam non inuitus facetet vt condonaret, ſi per aduerſarium liceret, iſtius peruicaciæ opponite, ſicque amborum ingenia, inſtituta, conſilia comparate. Non habeo, fateor, inſignes illos Africanos titulos, quos vobis pro Rege amiciſſimo & officioſiſſimo ſcribens in præſentia venditem. Quibus nugis, ſi iſti non ambitionis fructum magis quam Dei immortalis gloriam in victoria illa, ſeu Turcica ſeu Africana, quæſiſſent, ſi nō hoc nomine ſatis à ſe Chriſtiano nomini factum eſſe putarent, quod Solimano Turcæ rerum geſtarum gloria & magnitudine atque numero victoriarum minime ceſſerint, nimirum non eo nobis res ſumma rediiſſet, vt tam male, tam incommode CHRISTI Dei immortalis religio audiat apud exteras nationes ac gentes. Id quod et am ipſum eo magis indignum eſt, quod à Getis & Sarmatis Romani homines (ne dicam Chriſtiani) in religionis ac pietatis diſputatione hodie reprehendimur: quippe qui hoc nobis clare exprobrant, bellum illud non Chriſtianæ pietatis propagandæ gratia, ſed imperandi ſtudio ac libidine, aut aliena potius diripiendi ſuſcepiſſe: id quod exitu fortaſſe non obſcuriſſimum fuit. Multo certe plures numerantur ex ijs qui Cæſarem in Africam ſunt ſequuti, qui à CHRISTO ad Mahumetem deſciuerint, quam qui ad CHRISTVM tranſierint ab ipſo Mahumete. Porro autem vel apud Afros ipſos, in quos ea tum belli procella incubuit, is ſermo peruagatus eſt, Cæſarem Chriſtianorum omnium (vt gloriatur) Ducem, pro rerū ſuarum amplificatione expeditionem ſumpſiſſe, religionis ſuæ illuſtrandæ curam aut nullam aut minimam certe habuiſſe. Quæ dum inter ſe homines barbari quidem illi, ſed rerum tamen non omnino imperiti æſtimatores proloquuntur, qua tādem nos infamia apud ipſos, qua iſtos apud omnes inuidia flagrare judicatis? vt minime mirum ſit, in cōtemptum veniſſe religionem noſtram, quæ à nobis ipſis ſperni publice & pene irrideri videatur. Quæ cum diligentius omnia & attentius mecum reputo, nihil profecto in iſta gloria ineſſe video, quare præclaros iſtos triumphos Cæſari inuidendos eſſe cenſeam: aut cur egregiæ Regis noſtri in rempublic. voluntati, & propenſo ad publicum compendium animo anteponendos putem. Quam voluntatem tametſi non tam ex tota oratione mea, quam ex ipſius vita & inſtitutis intelligere potuiſtis: tamen quando nos eo rapuit aduerſariorum injuria, qui ob ea quæ audiſtis, nomini nunc ejus atrocius & inhumanius obtrectant, ad ea, quæ jam à me expoſita ſunt, pauca etiam nunc addere, ad iſtorum calumniam refellendam & conuincendam, pro eiusdem innocentia cogimur.

Africana expeditionis fama.

Et priore quidem illa accuſatione, viri ampliſſimi, quo nomine Regem de interpellato Cęſaris in Turcas bello apud vos in inuidiam vocent, intellexiſtis: quam ad accuſationem, non dubito quin à nobis ſatis pro conſcientia veſtra & prudentia animi ſit reſponſum. In qua tamen, quod facile ſubſcriptores inuenerint homines ſui ſimillimos, eo maiore animi fiducia, vel confidentia potius, alteram illam eamque longe vehementiorem ſunt aggreſſi: quod membrum totius cauſæ ſecundum eſt. Non.n. ſatis habuerunt impudenter & proterue falſoque objeciſſe, Cæſarem

rem à bello Turcico Regijs armis eſſe retractum, niſi (vt ſunt audacia projecta) ad id hoc etiam, vt priori crimini affine & ſatis conſentaneum, adderent, Turcarum Regem à Chriſtianiſſimo Rege in Chriſtianos ipſos accerſitum de induſtria & euocatum. Equidem vt credam, tam flagitioſi mendacij caput eſſe authoremque Cæſarem, ægre adduci poſſum: vt ne illud quidem mihi fidem faciat, quod pleríque tamen vt teſtatum, vt compertum, vt confeſſum affirmant, hominem Cæſarem & Auguſtum tam atroci ac præcipiti ira fuiſſe percitum, vt Regem patrem filio chariſſimo orbare tanto famæ ſuæ diſpendio voluerit. Id enim non ſolum à viri in Republica Principis ſenſu, verum ab hominis ejuſmodi, cujuſmodi Cæſarem eſſe cupimus, ingenio eſt abhorrentiſſimum. Tametſi (verum vt fatear) permagna res non caret ſuſpicione. ſiquidem conſtat, & eos qui venenum filio curauere, dum idem telum patri quoque intentarent, & eorum plæroſque qui in eum tam inhumaniter hodie inuehuntur, tantaque linguæ procacitate, tanta maledicendi libidine efferuntur, Cæſari fuiſſe pridem & etiamnum eſſe omnium qui viuunt, gratiſſimos atque jucundiſſimos: ex ijſque qui nihil non poſſunt apud Cæſarem, nullos adhuc majore beneuolentia quam iſtos, nullos amplioribus præmijs, dignitatibus, honoribus Cæſarem eſſe & ante & poſtea proſequutum. Quorum factum ſi ipſe Cæſar (vt par erat, & ego quidem peruelim) fuiſſet deteſtatus: proculdubio neque tanti actâ nefarij flagitij, neque eorum quæ partim iam commemorauimus criminum, atque artificiorum authores eo apud eum loco, eo numero eſſe debuerunt. Quorum vel flagitiorum vel certe artificiorum ſi Cæſar ipſe (vt multi exiſtimant) vel author eſt vel fabricator; tam aſture, tam veteratorie negotium tractat, hominem vt manifeſti facinoris conuincere aut tenere non poſſis. Quid tum enim facturum Regem non fuiſſe putatis, quo non deſcenſurum, ſi vel authorem flagitij, vel huius ſe maledicẽtiæ Cæſar non modo præſcriptorem eſſet profeſſus, verum etiam ſi vel ſubſcriptorem? Sed ita ſe res habet, vt ejuſmodi calumniæ, quod nec teſtibus, nec argumentis, nec bonorum hominum opinione confirmari poſſint, ab hujuſmodi criminationum artificibus, velut per cuniculos in hominum mentes inſinuentur ac ſerpāt, neque ex his ſit quiſquam, qui ſe earum authorem eſſe fateatur. Neque tamen cum ſint ejuſmodi, vt & patrono careant & aſſertore juſto, non fautores quoslibet interdum inueniunt, aureſque pronas ad maledicta exaudienda. Quo fit vt ſenſim quaſi per manus hominum tradita commenta maleuolorum, pro veris & exploratis cedant. Atque illa quidem etſi minime ſunt tanti (quod ad fidem attinet) vt graues homines & experientes magnopere mouere debeant; Rex tamen pro ſuo in vos affectu, officij ſui eſſe duxit, intereſſeque exiſtimationis ſuæ, ea quanquam nulla, aut contemnenda authoritate nixa, tamen non contemnere: ſed pro eo quanti veſtrā de ſe opinionem facit, diluere: & quod vos quoque pro ſe alijs reſpondere poſſitis, tractare atque abſoluere. Et prioris quidem totius tragœdiæ argumentum, & ſupradicti commenti cauſam à Cæſare profectam eſſe, vobis (ſi prudentiam veſtram & intelligentiam bene noui) Apologetica illa epiſtola pro Rege ſcripta, criminum refutatrix, fidē fecit: ſatis vero ex ijs literis, ſi modo eas omnes accepiſtis, quas proximo menſe Ianuario ad veſtros iſtos ordines Rex dedit, perſpectum eſſe vobis exiſtimo, qui eius ſit animus ad res Turcicas capeſſendas, quanta in Chriſtianam rempublicam fide conſtet. Neque enim ſi ſibi ſuiſque liberis & Galliarum populis cōſultum cupit, continuo reipublicæ Chriſtianæ (à qua nomen clarum atque illuſtre ſortitus eſt) incommodare contendit: quod Deus omen auertat. Neque ideo ſe aut impium aut nefarium videri debere putat, quod ſalua Chriſtianæ reipublicæ non modo quiete, verum etiam (quod ad eum attinet) dignitate rebus ſuis proſpicit: quid ſuis dixi? imo vero dum Chriſtianæ pietatis, ſalutis & religionis incolumitati conſulit. Cum autem apud vos purgatum ſeſe voluit, tum vero animi ſui ſententiam teſtandam eſſe duxit. Turcarum igitur Regem neque ſe excitaſſe teſtatur, neque cum eo ab aduerſarijs excitato ſtatuiſſe rerum ſuarum ſummam conjungere: cæterum præterita fortuna, & præſenti adhuc rerum ſtatu admoneri, ne hoſtem temere ſibi illum (quo ſibi pacato opus ſit) ad ſuperiora incommoda, ad ſuperiores clades, velut additamentum inteſtinorum hoſtium aſciſceret, in ſeſeque prouocaret.

Quæ ſequitur.

ret. Sed illarum literarum tamen exemplar ſimul cum hac Apologia ideirco ad vos perferendū modo curauim⁹, quod incertū nobis eſſet, an illæ vobis redditæ fuiſſent, an (vt ſæpe de cæteris contigit) in itinere interceptæ. Nec dubito quin quo iudicio & prudentia polletis, qua rerum peritia & vſu omnia perſpicitis, ipſius Regis conſilia minime improbetis. Nam qui in rerum veſtrarum conſilijs agitandis prudentia & circumſpicientia vti ſoletis, circumſpecto Regi prudentiaque prædito non conuenire iudicabitis, hoſtem talem tantumque, quantus Solimanus eſt, vltro in ſeſe irritare, vt Principis non modo minime ſibi amici, verumetiam hoſtis infeſtiſſimi atque acerbiſſimi imperium conſtituat, vel tyrannidem potius ſtabiliat: præſertim cum nec adhuc vſquam Rex in ſua cauſa apud amicos & ſocios ſatis iuſtum modum æquitatis interpretandæ inuenerit, nec vllam apud hoſtes immenſæ cupiditatis, arrogantiæ, crudelitatis moderationem, ex ijs quæ anteceſſerunt, ſe in poſterum inuenturum ſperare debeat. Solimanum vero quid fuit quamobrem in caput ſuum & fortunas conuerteret? Habet ille (vt perhibetur) nauales apparatus ingentes, claſſemque, vt ſi qua vnquam, in Græco mari inſtructiſſimam & numeroſiſſimam, quam claſſem in noſtram oram ſe appulſurum non obſcure fert. Nos autem dum à Cæſare grauiſſimo bello & periculoſiſſimo diſtinemur, quid nauium tantæ claſſi opponamus, certe in promptu non habemus. Quin & littus noſtrum, quod hoſti plus minus milia paſſuum ad quadringenta eſt expoſitum, cum per ſeſe ſit portuoſiſſimum, eo q; magis injuriæ obnoxium, cum vna excepta Maſſilia, nulla in parte tractus totius ſatis ad tantos impetus excipiendos munitum eſt. Hæc quū ſit rerum noſtrarum conditio, nunquam vobis diſſimulandum eſſe iudicauimus, pacem ab hoſte in primis omnium formidabili oblatam minime repudiaſſe: quam ſi vltro tum appetiſſemus, tamen conſilium noſtrum præſentium temporum ratio deberet comprobare. Sed pacem hanc tamen (ne forte hoſtium noſtrorum importuna obtrectatio vobis obrepat) nec ab vtilitate communi, nec ab honeſtate noſtra remotam reperietis, & vero ſummopere temporibus noſtris neceſſariam. Quanquam ne Cæſareæ quidem ambitionis pœnas luere, ſi id in rem futurū Chriſtianæ religionis videretur, recuſandum eſſe putaremus. Verum ita ſuum animum antehac dictis factiſque ſuis Cæſar, omnibus qui modo aliquid vident patefecit, vt amicitiam eum quouis mortalem fortaſſe, inimicitias certe nobiſcum immortales ſibi eſſe conſtitueret: vt nihil ipſius ratione, cum æquitate pugnantius, nihil quieti publicæ & ſaluti infenſius exiſtimemus: in ejuſque ſententiam ire, id vero arbitremur eſſe perniciem publicam ac bellum ciuile perpetuum indicere. Enimuero ſi præclari illi Cæſaris conatus, ſi bella ab eo ſuſcepta eo ſpectabāt, vt Orientis populi eius armis ad religionis noſtræ partes adiungerentur; quin igitur ſubacta iam Africæ parte, in Aſiam ipſe (quod palam jactabat facturum) tranſibat: atque id fieri quū deberet multorum iudicio ac opinione? Nonne id & conducibilius in vniuerſum fuiſſet, & nomini Auguſto ſplendidius, quam cupiditate detecta atque animi impotentia, repente nullam ob cauſam ſatis dignam aut luculentam, Chriſtianas copias in Chriſtianiſſimam gentem vertere? Quod quid aliud fuit accurate rem expendentibus, quam collectam ſuperioribus annis ex Fortuna gloriam paucis menſibus effundere? Quid vero ſi ne nos quidem, quos nunc in inuidiam rapit, quum eum illud facturum alij ſperarent, voluntati hominum & poſtulationi defuimus? Equidem memini Romæ hac de re conſilium haberi, in quo conſilio quum multas ob cauſas, tum vero maxime ob vicinitatem loci (nam erat tum Cæſar ad Neapolim) multis magniſque de rebus tractatum eſt. In eo conſilio præfuit ſummus Pontifex, affuit ampliſſimus Cardinalium ordo, Legati Ferdinandi Regis, Legati Luſitanorū, Florentinorū, Genuenſium, Lucenſiū, Iudæorū deniq; qui magno numero trans inauditos quoſdam & incognitos Arabiæ (vt fertur) vlteriores montes incolunt: quin & Venetorum ipſorum Legati, certatim ad eam expeditionem ſuſcipiēdam nomina dederūt. Nemo erat omnium quin vires, opes, facultates, vitam etiam ipſam & ſanguinem, in tam pium bellum ſe profundere velle diceret, præ ſe ferret. Tum togatus ſententiam Cardinalis nomine Bellaius, quem maxime conſcium Regis conſiliorum eſſe conſtabat, ecquid pro Rege Chriſtianiſſimo polliceretur, reſpon-

Solimani potentia.

Maſſilia.

Fœdus Franc. cum Turca.

Concilium Romæ.

Card. Bellaius.

,, reſpondit, Regem ad ea quæ jam diximus, in Pannoniæ tumultu oblata eſſe, additu-
,, rum etiam triremes quinquaginta, & nauium quæ ex Oceano maximæ & inſtru-
,, ctiſſimæ adducerentur, numerum ingentem: ac ne ipſum quidem Regem, ſi ita vi-
,, deretur, ab expeditione abfuturum. æquum proinde eſſe, vt ratio eius haberetur. Id quod poſtea re intellecta ipſe Rex protinus confirmauit, ſeque ea lubenter præſtaturum eſſe, quæ pro ſe Cardinalis ille recepiſſet, promiſit. Hic enimuero peruelim, vt hoc mihi lepidi iſti criminatores vnum explicent, quæ cauſa fuerit, cur ad egregiam tot populorum, tot Regum, tot ciuitatum voluntatem, aut potius pro republ. ſingularem animorum deuotionem, Cæſar id quod ſe tantopere depoſcere oſtendebat & dictitabat, (præſertim quum illi factu facile eſſet, & vltro etiam obuium) non exequeretur. Quid à nobis amplius, quid ab vniuerſo orbe vel ſperare vel deſiderare potuit? Quod ſi hanc animi noſtri egregiam promptitudinem in capitis crimen ac judicium iſti adducunt, ſi omnia ad arbitrium ſuum collata, à nobis cauſam fuiſſe exiſtimant, quare inuiſi omnibus & offenſi eſſe debeamus, quaſi ab expeditione Turcica Cæſarem reuocarimus, quaſi Solimanum in finium Chriſtianorum depopulationem ac vaſtationem vocauerimus: jam ego quid potiſſimum in cauſa ſequar, quid fugiam, quid defendam, & quid refellam, quo me vertam, ignorare fateor: cum iſti rationem omnem officij & culpæ, omnem æqui & iniqui naturam peruerterint, vt quid apud eos bonum ſit, quid malum, quid rectum ſit, quid prauum, quęve ijs rebus vocabula apta ſint, iam intelligere non poſſim: niſi hoc ſorte agunt, vt nos pro rebus juſtis, pro officijs præſtitis, pro ingentibus meritis cauſam dicere cogamur. Quid ita? nempe quid ad rem Cæſaris faciat, hoc in judicio juſtitiam accuſari & probitatem, injuriam & nequitiam defendi. Hic locus eſt quiritandi (vt videtur) & Dei hominumque implorandi, & veſtram maxime, viri integerrimi, æquitatis & juſtitiæ ſtudioſiſſimi, fidem in tam inaudita inſolentia. Sed quoniam id è moribus gentis noſtræ atque dignitate Regis minime viſum iri intelligo, non eo me vehemenriæ iſtorum indignitas impellet: non committam, vt iſtorum improbitate percitus, non ſimilis eſſe mei, noſttorumque non meminiſſe videar. Quanquam in hac controuerſia diſceptanda non ſatis conſtitutū habeā, quid potiſſimum, quid primum, quid ſecundum ac deinceps defendam: nec vero, quid in primis accuſent: imo vero, quid omnino accuſent, quid querantur, quid in nobis deſiderent, quid à nobis abeſſe velint, ignorem: cum ipſi in ſuis criminibus nihil cōſtitutum habeant & definitum, niſi quod ſummam accuſationis ſuæ eo referunt, vt maledictis, ijſque falſo excogitatis Regem Franciæ ac gentis ipſius nomen cooperire obruereque poſſint. Qui cum noſtra benefacta in malefacta obtrectandi iniquitate vertant, etiā ſua ipſi maleficia pro egregijs in vniuerſum religionis nomen vobis venditant, tanta eſt confidentia inſtitutæ calumniæ. Verumetiam ſi inſolentiæ ſuæ finem nullum faciunt, ego pro noſtra conſuetudine tamen, ne veſtra facilitate atque æquitate in cauſam noſtrā abuti videar, finem hic ſecundæ faciam refutationis. In qua probaſſe nobis videmur, non modo nos hac modeſtia, hac animi perpetua liberalitate gentem Turcarum in rempublic. non concitaſſe, verumetiā ſua arrogantia iſtos & cupiditate rem Chriſtianam communibus hoſtibus & domi & foris prodidiſſe & perdidiſſe.

Quod tertium ex diuiſione fuit, idque poſtremum, quæſo viri Ampliſſimi, paucis ex me intelligere attente ac beneuole, ne grauemini. Hoc vero ab eadem mente profectum, qua ſupradicta, congruentis quoque cum illis eſt vaniloquentię. Quippe Regem eundem tot aliunde calumnijs oneratum, apud vos in inuidiam adducere hoc quoque nomine conantur, quod in Mediolanenſem, quod in Sabaudienſem agrum, veſtro, hoc eſt, Principum Senatus Imperijque Romani injuſſu inuaſerit, eaque re ſic Imperij veſtri jus atque authoritatem læſiſſe vociferantur, cum ij populi in veſtra ſint fide, ac veſtri (vt iſti dicunt) beneficiarij: vt Rex vel hoc ipſo majeſtatis reus apud vos agi peragique & poſſit & debeat. Quo in accuſationis genere mirari ſatis non poſſum iſtorum hominum incredibilem ſtupiditatem ſumma cum impudentia conjunctam. Qui enim Regem majeſtatis poſtulant, illi quo maxime crimine apud omnes laborant, ejuſdem eum qui

ab hoc

ab hoc quam longiſſime abeſt, inſimulant: nec interim, credo, ſentiunt à vobis viris perſpicaciſſimis ea non poſſe non animaduerti, ſicque proinde in hoc crimine ſe jactant, ſic exultant, quaſi veſtrum ſit aliquis, qui neſciat neminem poſt Caroli magni tempora fuiſſe (qui primus Imperiū Ro. inuexit in Germaniam) qui hunc Cæſarem non dicam ſuperare, ſed æquare quidem potuerit in dignitate Imperij ornamentis omnibus ſpolianda, euertenda fortunis omnibus, ne dicam interuertenda; ijs qui Imperij adminiſtrationi & majeſtati atque grauitati moderandæ præfecti ſunt, in ordinem redigendis, ærarij opibus & facultatibus exhauriendis, atque dilapidandis. Cui enim non dico Auſtria ipſa, (cuius vos poſſeſſione atque clientela majores ejus defraudarunt) ſed facta ejus recentia non inſident animo, vel potius verſantur ante oculos? quæ ſi ego non ſingula quidem illa (nam infinitum eſſet ea commemorare) ſed ſi ex tam multis ea ſaltem vulnera commemorabo, quæ in Italia, Florentia, & Piſæ: in Germania, Vltrajectum & Wirtenberga ab eo acceperunt: & ſi vos ea (vt facitis) recordamini, diſſimulate nunc ſi poteſtis, populo Florentino, atque Piſano, libertatem à Carolo magno Imperatore veſtro & ciue datam, aliorū deinceps Imperatorum beneficio omnium conſeruatam, his proximis annis nulla veſtri habita ratione, vtrique populo per vim Cæſarem ademiſſe, & mox Tyranno contra juſiurandum, contra Imperatoris fidem & officium mācipaſſe, deinde pretio accepto eidem in numerum dotis attribuiſſe. nam res Vltrajectenſis, quando ea quidem palam eſt, & oculis veſtris expoſita, eo leuius attingenda mihi eſt: neminem enim veſtrū latere puto, qua arte Vltrajectenſi Epiſcopo patrimonium omne ſubduxerit, non quidem vt inopi & mendicæ plebi, vel certe ijs qui præ egeſtate literarum ſtudia tueri nequeunt, erogaret: ſed vt totum hoc in priuatum ſinum auerſum ſibi ſumeret, aut potius conſumeret. In cauſa ſane Wirtembergenſi, mirū, ni quod egit, ſatis animaduertiſtis: opinor enim quale fuerit, vos vidiſſe: atque à vobis eſt hoc pro rei natura & authoris ipſius ingenio perſpectum. Et tamen id facinus nec prohibuiſſe vos, nec admiſſum vindicaſſe, certū eſt: ſi quidem ea vera ſunt, quæ multorum ſermone, rumoribus etiam ad nos & fama perlata ſunt. An vobis hoc parum viſum eſt, dignitatis Imperij, & vtilitatis publicæ cupidiſſimis, tantam prouinciam ac tam nobilem de Imperij clientela oblique eſſe iſtorum artificio exemptam? cujus Imperij beneficium eo jure erat, vt aut ſi quid forte eſſet à cliente contra fidem beneficiariam admiſſum, aut ſi ad eum caſum res deueniſſet; vt in familia clientelari mas nullus ſuperſtes eſſet, ager ille fieret publicus populi Romani. At id jus omne ita eſt interuerſum à Cæſare, vt totum in gentilitatem Auſtrianam ijsdem conditionibus tranſcriptum ſit, pacto an peccato dicam, neſcio: certe quidē contra jus, contra æquum & bonum, contra morem majorum. Id quod eo eſt & indignius, & multo etiam minus tolerabile: quod ea fraus in captionem Imperij conflata, in acceſſionem Ducatus Auſtriæ futura ſit. Quæ Auſtria cum ante Maximilianum Cæſarem in fide Imperij Romani eodem, quo Wirtembergenſis ager, jure eſſet, ab illo ipſo Maximiliano fide liberata, clientelæ immunitatem ſumma fraude & flagitio Imperatoris veſtri conſequuta eſt. Quæ tum jura Imperij veſtri, non ab exteris nationibus, non ab hoſtibus tentata, ſed ab Imperatoribus veſtris, nimia omnino (quod pace veſtra dixerim) ac plane diſſoluta conniuentia, erepta ſunt Imperio. Quo in ſcelere exiſtimo vos, Ampliſſimi viri, minime eſſe hallucinatos: ſed ea temporum ratio ſuperiorum extitit, vt facilis fortaſſe fuerit ejus improbatio, ſed difficilis interceſſio. Nam illud inſigne in Comiti Carpenſi injuria facta (quod nūc, vt arbitror, magnitudine jam dictorum obſcuratum vos effugit) nōn modo aut Imperij veſtri majeſtatem violaſſe, aut Chriſtianæ religionis authoritatem, ſocietatē, pietatem contempſiſſe, verum humanitatem etiam omnem (quod in Cæſare fuit) deleuiſſe videtur. Erat vir ille, vt noſtis, non modo gentis imaginibus, opibus, vitæ innocentia, & morum probitate, ac doctrina ſingulari, tota prope Italia clariſſimus: verumetiam ætatis jam grauitate, & quod ſartum & tectum ab omni violentia præſtare eum debuerat, valetudinis perpetua infirmitate, membrorum omniū debilitate, minime ad injuriam opportunus, indignuſque omnino, qui vllo inhumanitatis genere afficeretur. Verum, vt credo, cum hæc omnia Cæſarem minus

inhi-

Imperii diminutio.
Auſtria.
Florentia. Piſa.
Vltraiectum.
Wirtenberg. Ducatus.
Carpenſis Comes.

inhibere potuerint, vt manus à grauiſſimo & ſanctiſſimo viro, propter tot cauſas abſtineret; nō vulgaris aliqua ratio eum induxit, vt vim nobiliſſimo illi homini nihilominus inferret. Obſecro vos igitur viri Principes, rem vt totam cognoſcere velitis. Fuerat ille inter clientes Imperij Romani in primis nominatus, cum apud Romanum Pontificem Regis Chriſtianiſſimi legatione fungeretur. Apud quem Pontificem, per Deum immortalem, cui populo, cui nationi, cui Regi, cui denique Chriſtiano homini legatum habere, aut cui denique homini & nunc, & antea non ſit, non fuerit, non olim futurum ſit oratori eſſe liberum? At in hoc viro tamen, exempla majorum & inſtituta, Carolo minime ſequi viſum eſt. Siquidem quaſi violato hoc vno nomine jure publico, authoritate Imperij Romani ludibrio habita, grauiſſime ille tulit, vel ſimulauit potius, quod cum in fide populi Romani eſſet Carporum Comes, injuſſu Imperatoris pro Chriſtianiſſimo Rege legationem ſuſcipere auſus eſſet. E o de homine quid futurum eſſet, hujuſmodi de crimine quidipſe ſtaturus, non magnopere quiuis anxius eſſe debebat (vt quidem ipſe teor) qui & Cæſarem nouiſſet, & culpæ genus intelligeret: credentes objurgatione contentum hominem fore, & verborum caſtigatione, ſi non qualibet, certe ſeueriuſcula. At id aliter homini viſum eſt. Neque enim ſatis habuit, aut Imperatore dignum eſſe cenſuit, admonere hominem durius, & grauius reprehendere, comminari etiam inſolentius vt deſiſteret, ac nequid tale moliretur in poſterum. Hoc ille quidem parum ad injuriam juris communis, parum ad libertatis contumeliam eſſe judicauit: tametſi id omnes merito iniquiſſimi, & arrogantiſſimi Imperij eſſe exiſtimarent: videlicet id ab iſto reprehendi, quod non tantum moribus omnium & inſtitutis receptum & vſitatum eſſe probaretur, verum laudandum etiam eſſe ſummopere inter omnes conſtaret. Exiſtimo vos, viri Ampliſſimi, nihil grauius in hujuſmodi culpa, ſeu crimine ad ſpeciem exaggerato expectare, quam vt rem ab omnibus receptam atque probatam, Cæſar quamlibet iofenſus, ſuis decretis & condemnarit & abrogarit. Hoc vero quanto grauius eſt, quanto ad iniquitatis memoriam indignius, quod vir in Italia Princeps, vir ſumma nobilitate, ſumma authoritate, ſumma dignitate præditus, vir cujus vel humanam quamuis culpam valetudinis (vt modo dicebam) imbecillitas, debilitas membrorum omnium, ætas ante annos affecta, & ea ipſa tamen canitie matura venerabilis, deprecari debuiſſet: vir (inquam) ille, qui & ingenij & morum ornamentis, qui vitæ per virtutem actæ patrocinio meritæ quoque pœnæ eximendus erat: qui ob ſenectutem jam confectam & emeritam ſacroſanctus huiuſmodi legū ſanctionibus eſſe debebat, (proh ſancte I E S V) è lare ſuo familiari, ex auitis ſedibus, è patrijs poſſeſſionibus, fortuniſque omnibus io Regis inuid am ejcitur, exigitur, deturbatur: quo innocentior & indignior tam fera crudelitate, eo non meo tantum, ſed aliorum multorum judicio miſerior: tūque ex omnibus fortunis, imo vero ex ipſa luce communi & ſpiritu eijcitur, quum nullo exemplo, nulla probabili ratione, indicta cauſa damnatus eſt. Quo autem injuria eſſet cumulatior, noxa caput (quemadmodum apud iuriſperitos dicitur) ſequuta eſt: caput nunc, ipſum Cæſarem voco, qui Carpenſem Principatum publicatum Imperio Romano adiudicauit, vt litem ſuam faceret, quam homini inſonti ſpecioſe intentandam curarat. Iam non ego quidem miſeri illius Comitis fortunas, nec priſtinam gentilemque dignitatem per ſummam indignitatem ereptam, nec acceptam illam miſerabilem calamitatem deploro, neque gentis noſtræ, neq; Chriſtianiſſimi Regis propinquiſſimi odium conqueror: verum hac tota de te iuris gentium calcati inſignem contumeliam, Imperio Romano maculam inuſtam, & labem Chriſtianæ pietatis neceſſario dolore concitatus profero. Nam totum illud, quod ſequitur, multo impudentius & tetrius, licet ad omnes quidem homines vniuerſum, verum quadam in parte tamen præcipue ad vos pertinere arbitramur. Siquidem ager ille cum factus eſſet publicus, vis illa quidem tanquam veſtri Imperij acerbitas quædam & iniuria, tametſi nemini vnquam toleranda eſſe viſa eſt, tamen quod eſſet nomine veſtro adumbrata, quod Imperij Romani authoritate ſubnixa, leuior ea cauſa tolerabiliorque videbatur. At vero cum eſt à Cæſare quaſi auctionante, non obſcuro bonorum & grauium omnium gemitu, ſi non publice, at domi

domi tamen, proſcriptus & addictus licenti potentatus; dici non poteſt, ne cogitari quidem, quanto altius omnium in viſceribus ſenſus ac dolor indignitatis illius inſederit : cum eo ventum eſſe videretur, vt nihil tam ſuum cujuſquam, tam mancipio quæſitum eſſet, quod non precarium eſſe cœpiſſet, ad quod libidini Cæſaris & rapinis aditus eſſet aliquis patefactus, intra cujus parietes diuinarum omnium rerum & humanarum, domeſtico quidem illo & familiari ſcelere, nundinæ eſſent inſtitutæ. Verum id quod ad vos præcipue attinet, viri Principes, vos mihi locupletiſſimi teſtes eſtis, an pecuniam illam ex miſeri illius hominis viſceribus & eruore redactam, poſtea expenſam reipubl. tulerit, aut acceptam, vobis ipſique Imperio retulerit. Id quod ſi ipſe faciendum duxiſſet, facinoris grauitatem aliquantum eleuaret: quaſi non ſibi iniquus & crudelis, ſed Imperio & majeſtati Auguſtæ eſſe meditaretur. Sinite igitur vos hac de re interrogari, ecquid vobis ille viſus ſit ex calamitoſiſſimi ſenis manubijs reipublicæ commoda aut reditus Imperij auxiſſe. Sed enim moleſtus eſſe nolo : non exprimam vocem inuitis, & verecundantibus ipſe pro vobis reſpondebo. Non retuliſſe illum : nec ſi retuliſſet, ſi innocentiam veſtram bene noui, hanc tam ignominioſam, tam funeſtam & quaſi miſeri & innocentis ſanguine redundantem pecuniam punctum temporis apud vos reſidere pateremini: ſed tanquam ad vos inauditæ illius & incredibilis inhumanitatis labes & contagio quædam delata eſſet, aſpernaremini. Quod igitur non veſtra ille authoritate, ſed ſua ipſius audacia partum eſſe cognouerat, id nec vobiſcum communicandum eſſe duxit, ſed ſibi vni aſſignandum. Quanquam quis hoc vnquã non dicam Chriſtianus, ſed Romanus Imperator auſus eſt? Si quis vnquam de publico auertere conatus eſt, id ille nec per ſe, nec palam, nec in manifeſto facinore, ſed per magiſtratus cupiditatis ſuæ adminiſtros, ſed occulte, ſed ſpecie aliqua vel honeſtatis vel neceſſitatis obtenta tentauit. At vero hic nummarius Populi Romani Imperator ducenta illa aureorum ducatorum millia, vel plus etiam aliquanto, quæ ex miſeri illius Comitis capite redegerat, ſub publici nominis velamento, ſibimet ipſe quaſi ſuo jure vendicauit. Quare hac in parte ſaltem hujus cauſæ, in eoque crimine diſceptando, non ſeueritatem tantum judicum, ſed inimicorum etiam & accuſatorum acerbitatem & vehementiam ſuſcipere debetis. Neque enim quo animo eſſe hujus criminis judices debeatis, dubitare poſſum, cum ad vos potiſſimum Imperij Roma. ſanctitas, & publici juris tutela dignitaſque pertineat : quos etiam apud alium judicem acriores, quam ego ſim, actores & accuſatores eſſe oporteret. Hoc loco fortaſſe reclamabunt aduerſarij noſtri, vehementioreſque aſſurgent: enimuero nos nec lege, nec moribus agere, qui accuſationem pro Apologia ſcribamus, inſtitutamque defenſionem objectorum nobis criminum inchoatam derelinquentes, in recriminationem ſenſim delapſi ſimus. Et nos quidem, quoniam æquum eſſe exiſtimamus, non aduerſariorum exemplis hujuſmodi cauſam noſtram tueri, quanquam ſummorum patronorum exemplis receptum ſit & legitimum, vna cum defenſione referre aduerſarijs criminum quæſtionem, tamen innocentiæ argumentis & ſignis exponendis & explicandis libentius indulſerim, vt nihil tale à nobis ne cogitatum quidem eſſe doceamus, nec in Mediolanenſi cauſa Regem Chriſtianiſſimum quicquam, quod vos offendere debeat, eſſe aggreſſum facere. Neque enim in eum agrum (quod iſti pro ſolita maledicendi & mentiendi conſuetudine affingunt) inuaſit, vt conſtat: nec ſi inuaſiſſet, quicquam vos cum illo eo nomine expoſtulare potuiſſetis. Iure enim hæreditario ipſi obueniſſe illius agri dominium, altera illa Apologia mihi quidem abunde probauiſſe videtur. Atqui per vim & injuriam rapta, vi & armis repetere jure tum gentium, tum ciuili Romanorum, tum Pontificum licet. Hæc autem jura tam nota ſunt, tam cuilibet vel imperito audita & cõperta, vt nulla re magis quam communi omnium perſuaſione, & ſenſu poſſint confirmari. Quod porro ad Ius Imperij attinet, ſiue id clientela, ſiue beneficium Populi Romani appellandum eſt, quod iſti inueſtituram ſuo vocabulo appellant, vtinam autem quale id eſt cunque, aut quodcunque vocari debet, non tanti pridem nobis Maximiliano Imperatore conſtitiſſet: aut ſi id factum oportuit, vtinam (inquam) dum jus noſtrum toties, & pacem publicam ab Imperatoribus veſtris immani pretio redimi-

200000. Ducat.

Mediolanum feudum Imperii.

mus, ejus pecuniæ portio aut in reipublicæ, aut in veſtra ceſſiſſet commoda: ſi tamē hoc veſtra amplitudine veſtraque virtute non indignum exiſtimatis. Non enim vniuerſum illud nobis, quo jure quave injuria ablatum pretium conſeſtim, in noſtri capitis & regni hujus noſtri perniciem vertiſſet. Verum enimvero hujuſmodi rerum nobis quidem pœnitendarum, illis autem pudendarum commemoratio in querimoniarum formulam aptius concipi poteſt, quam in verba vota facientium. Quare voce jam optantis non vtar: neque enim in præteritum aut illis aut nobis jus eſt, vt ea induci Senatuſconſulta, & facta infecta fieri poſſint. Cur autem nunc de

Sabaudienſe bellum.

bello Sabaudienſi nobis moleſti eſſent homines iſti ſapientiſſimi, prorſus nihil fuit. Neque hac de re mihi magnopere apud vos laborandum eſſe exiſtimo. Quid enim tam ridiculum eſt, quam quoties bellum cum aliquo de finium vel hæreditatis controuerſia neceſſario ab aliquo ſuſcipitur, hoc ſtatuere ? *Qui Senatus injuſſu digitum vnum commouerit, vt illius nomen vel abſentis ita recipiatis, vt apud vos capitalis rei, apud vos perduellionis reus ſit, aut hoſtis à vobis judicetur.* Id cum neque moribus vſquam receptū eſt, nec majores veſtri tam iniquam legem, tam duram, tam contumelioſam ſanxerunt: tum profecto exiſtimo vos, ſi res integra ad vos delata fuiſſet (quæ veſtra eſt æquitas) ſecundum Regem omnino ſententiam fuiſſe laturos. Itaque Rex ereptam progenitoribus ſuis per vim maternam hæreditatem, vi quoque, quando aliter non poterat, cenſuit repetendam: cui ſi facultas fuiſſet controuerſiæ judicio dirimendæ, jamdiu cum Duce auunculo, judicio expertus eſſet. Longe enim illi fuiſſet optabilius recuperatoribus ab eo datis, cui dandi jus fuiſſet, re judicio concertata ad pacatam hæreditatem integramque peruenire, citra cædem & ſanguinem, quam belli laboribus, ſumptibus & jacturis vexatum ad eandem illam direptam & exhauſtam, atque omni belli clade deformatam Marte non incruento irrumpere. Age nunc, viri Principes, judices illi feramus, quoſcunque æquitas veſtra prudentiaque cenſuerit, ni per eum factum ſit, quominus res nobis repetere judicio non licuerit: neminem vt iniquum nobis, reijciemus, qui æqui boni conſulturus magis, quam juris iſtius Imperatorij ſit, id eſt juris, quod Cæſar ſibi dixit: neque vero vos nobis eum judicem eſſe debere cenſebitis, qui Mediolanum nobis per ſummam injuriam abſtulit, & majore etiam nunc iniquitate retinet: nec vllum à nobis reditum in Italiam in hæreditatem noſtram non modo poſtulari, ſed ne ſperari quidem permittit. Nā quid eo eſſet iniquius? Verum quid faceremus? ad vos, cum id maximopere cuperemus, Legatos mittere non poteramus. Quid quod ne tabellarium quidem? cum itinera nobis obſtructa, cum omnes ad vos aditus nobis intercluſos comperiſſemus, vos certe mihi teſtes optimi eſtis, viri Ampliſſimi, hoc toto triennio Regem tentare non deſtitiſſe, ſi quo modo tandem ſuæ ad vos juſtiſſimæ querimoniæ perferrentur, ſi quo poſſet modo fieri, vt de omnibus controuerſijs, quæ ſibi cum Cæſare intercederent, diſceptationem ſuſciperetis. Quod ille non modo ne fieret obſtitit, ſed ne ad vos querelarum noſtrarum, ſuarum injuriarum nuntius perferretur, omni ope atque opera vt prohiberet, enixus eſt: veſtram nimirum æquitatem ſapiētiamque veritus: id quod ſatis, vt ſpero, comperiſtis. Neque hic libet labores commemorare, pericula recenſere, quæ quidam ex noſtris hominibus, quæ Oratores ea de re ad vos miſſi adiere. Vetera illa, quorum ſine dolore & acerbo quodam contumeliæ nobis illatæ ſenſu meminiſſe non poſſum, prætermittam. Hoc vnum tantum etſi maxime doleo, tamen operæ puto eſſe pretium exponere, quod paucos abhinc mēſes accidit. id fere eſt ejuſmodi: Cum literas ad ſingulos ordinis veſtri Rex dediſſet, quibus literis Senatum ſibi medium in Germania dari flagitabat, apud quem ageret, partim de controuerſijs priuatis ſuis, partim de ſumma reipublic. nominis Chriſtiani (nam rerum ſuarum controuerſiam, non minus quam vniuerſitatis, per vos diſceptari concupierat, veſtræ tum ſapientiæ tum æquitati confiſus) videre nūc etiam atque etiam, obſecro, quam ſemper, quum æquiſſima poſtularemus, iniquis aduerſarijs noſtris vſi ſimus: qui noſtras tali ac tanta de re, tam neceſſaria, tam juſta, literas ferebant, eorum partim aut Cæſaris aut Ferdinandi edicto finibus veſtris prohibiti ſunt & excluſi: partim (vt non vaniſſimis cognitum eſt teſtimonijs) crudeliter necati. Sed hoc ab iſtis ex more ſuo perfectum: quod etſi non grauiſſime ferte, in

te,in

re, in re publicæ vtilitati tam idōnea nō poſſumus, hoc nobis tamen multo grauius fuit, & inſolentius viſum eſt, quod ex ordine veſtro, vnde nihil tale futurum neque in nos, neque in rempub. Chriſtianam timueramus, inuentus ſit, qui nuntium Regis Chriſtianiſſimi, qui literas ei de re ad communem reipub. Chriſtianæ vtilitatem pertinente reddiderat, mox in carcerem teterrimum, vinculis grauiſſimis oneratū, inhumaniſſime conijceret, prius tamen capitis denuntiato ſupplicio. Sed & cuſtodia illa, (vt dicitur) loci ipſius horrore & illuuie atque ſitu, crudeliſſimi cujusdā Tyranni carnificinæ accommodata videbatur. Quam inhumanitatem, non dubitamus iſtum veſtrum in Cæſaris gratiam ſuſcepiſſe. Itaque ab illo miſero, qui in carcere erat, nihil leuius morte expectabatur : omnia in ſe tormentorum genera exquiri intelligebat. Sed eo ipſo die, qui ad ſupplicium illi erat conſtitutus, nec miſericordia cujuſquam, nec vlla humana ope aut conſilio, ſed ſingulari potius Dei immortalis beneficio ſeruatus eſſe judicatur. Deum ipſum immortalem teſtor, viri Ampliſſimi, libenter me pro inſtituto noſtro facturum fuiſſe, vt nomen ejus ſilentio prætermitterem, qui flagitium hoc commiſit. Verum & officio meo & fide quam huic cauſæ præſtare plane debeo, ne hoc prætermittam, inhibitus ſum, & multo vero magis cauſa veſtra: nempe vt vos exemplum hoc deteſtati, diligentius poſthac, nequid fiat ſimile, prouideatis. Brandeburgenſis Marchio nulla a nobis re laceſſitus, ne verbo quidem vllo, eadem qua vos nobiſcum, neceſſitudine conjunctus: ille inquam Marchio (quando nomen ejus proditum oportuit) quantum in ſe fuit, Regium nuntium omni genere tormentorum excruciatum necauit, nullam aliam ob cauſam, quam quod ad eum de republ. Rex, & Rex Chriſtianiſſimus, de re etiā priuata ſcribere per eum auſus eſſet. Ille quod honoris maximi cauſa factū erat, quod neceſſitudini ſummæ datum & beneuolentiæ, pro injuria & maleuolentia habendum eſſe cenſuit. Quo facto, non modo antiquiſſima fœdera inter maiores veſtros Franciæ Regum progenitores, & Reges ipſos Francos icta, tot annos ſanctiſſime ſeruata violauit: verumetiam jus ipſum gentium, quod idem naturæ jus eſt, in tabellario Regio in vincula conjiciendo, & omnes humanitatis leges infregit: eo quoque etiam crudelior & inhumanior barbaris omnibus, quod poſtquam miſer ille ſorte diuinitus oblata è vinculis ereptus eſt, non plus apud eum Fortunæ illius diuinæ benignitas quām humanitatis ejus ratio authoritatis habuit. Sed præmia multiplicia propoſuit, qui latitantem, & fame ac frigore (vt conijcere eſt) exanimatum hominem ad ſe retraheret: eamque in conquirendo diligentiam adhibuit, vt niſi prouidentia rerum hujuſmodi arbitra, hominem calamitoſum furori ejus ſubduxiſſet, exemplo ille quopiam abominando ſublaturus eum fuerit. Affuit miſero mire numen diuinum, fugitanſque & pauore exſanguis, non mortem, quam optabat, ſed Tyranni Principis iram fugiens in latrones incidit, vel ſeruatrices potius latronum manus inuenit. Sed enim facinus deteſtandum abunde eſt quoquomodo indicaſſe: quare digreſſiunculam parum feſtiuam abrumpam, vt eo quod agebatur, redeam: ne ſcilicet in re Mediolanenſi vel Sabaudienſi diſceptanda cujuſquā, modo non iniqui, judicis arbitrium refugiſſe Regem Chriſtianiſſimum puretis, cū ne ad vos res integra deferretur, ſi deferenda fuiſſet, & temporum & hoſtium iniquitate factū eſſe videatis. Nā quos tādem judices aut arbitros Rex inuenire tū poſſet, quibus æquis vteretur, aduerſario Cæſare, ob res paulo ſecundiores terram cœlumque territante? Cæterum quod in direptione oppidi Montis Iuelli unita inter nos fœdera violata eſſe obijciunt, quod res nonnullæ mercatorum veſtrorum à militibus direptæ ſunt: id vero totum eſt ejuſmodi, vt ab homine quopiam vaniloquo & ſycophanta confictum eſſe videatur, aut mendacio permixtum: & vero quod exacte quæſitum non fraudi nobis apud vos, ſed laudi futurum ſit. Quem enim ea in re expoſtulandi locum Rex videri poteſt reliquiſſe, cum quicquid fuit vel mercatoribus illis, vel negotiatoribus in direptione ereptum, id ſicubi cōpareret, integrum, Rex vt reſtitueretur curauerit: quicquid deperierat, vel fuerat corruptum, vt cujuſque de ſuo æſtimatio ad nummum perſolueretur: denique vt quicquid eſſet detrimenti acceptum, quanti cujuſque intereſſet, tantum ille auferret, vt meo quidem judicio nec conſuetudini ſuæ, nec animo ſuo in vos, nec fidei ſuæ, nec conſtantiæ, nec grauitati potuerit cumulatius ſatisfacere.

Marchio Brandeburg.

Monte Iuello.

Abſoluta ſunt tandem aliquando illa tria, viri Principes, quæ ab initio ſuſcepéramus refutanda, ex quibus vobis (vt opinor) conſtitit, nihil fuiſſe aut opera, aut mandato Regis factum, quominus Cæſar in rebus aduerſus Turcas gerendis operā nauaret bonam, ſtrenuam, & vtilem reipubl. Chriſtianæ, religioni ac pietati à Seruatore noſtro nomen, authoritatem originemque habenti. Contra vero, Regem ipſum religionis ipſius cauſa omnia cupientem, ſic animo comparatum fuiſſe, eam egregiæ voluntatis ſignificationem non obſcuram dediſſe, ſic palam teſtificatum eſſe, vt ſi per Cæſarem licuiſſet, omne ſtudium, omnem curam, omneis copias, in cauſam communem optima fide collaturus fuerit. Tantum abeſt, vt ſciens ac prudens Rex Chriſtianiſſimus tam præpoſtere de ſemetipſo, de penatibus Franciæ clariſſimis, de liberis, de hæredibus tanti regni, de nepotibus, de nomine denique Francorum pietatis retinentium in primis atque reuerentium mereri inſtituerit. Tantum vero Rex ab ea voluntate alienus fuit, vt vlla in re Imperij Romani majeſtatem atque authoritatem veſtram violare contenderit; vt etiam omni obſeruantiæ, officij, fidei, diligentiæ genere, & ſemper coluerit, & in poſterum, quoad per vos licuerit, colere conſtituerit. Vos itaque per libertatem communem, per fidem & amicitiam atque neceſſitudinem tum Chriſtiani nominis, tum generis ac ſanguinis noſtri obteſtor; vos per CHRISTI religionem, per pietatem obſecro, viri Ampliſſimi, ne Regis hic tantummodo nomen, aut Francorum opinionem tentari exiſtimetis, ſed rem etiam agi veſtram arbitremini, exiſtimationis hic veſtræ, æquitatis, honeſtatis, vtilitatis judicium fieri. Hoc denique nunc ſollicite expectari, publicane conſilij veſtri authoritate, importuniſſimi homines iniquitatum ſuarum atque injuriarum authoritatem conſtituant & ſanciant, atque innocentiæ præſidia vobis conniuentibus intercludant; an potius iſti more à majoribus veſtris prodito, non nobis tantum, ſed reliquis Chriſtianis nationibus, ſed conſenſui & concordiæ bonorum & fidei, denique & æquitatis cultoribus, ſpes aliqua juris ſui obtinendi reliqua ſit. Hac etiam in cauſa exiſtimetis impotentiam iſtorum & inſolentiam per fortunarum noſtrarum ſtrages ad libertatis veſtræ ruinam, gradum ſibi facere, aditum & viam munire conſtituiſſe. Ac multa quidem recenſere poſſem, ſi neceſſe putarem, quæ nobis jure communi omnibus vobiſcum intercedunt, quibus tanquam retinaculis charitatis, vniuerſum nomen Chriſtianum complecti æquabili nexu ſoletis. Eſt autem noſtrum id jam non commune, ſed peculiare & ſingulare, quod & de vobis, & de communi gentium Chriſtianarum meritos nos eſſe bona veſtra venia (niſi fallor) vel gloriari vel prædicare poſſumus. Et quidem quod ſtemma regium ad majorum veſtrorum originem ſuam refert, & generis propinquitate aliaque neceſſitudine arcte conjunctum, id vero ad vos priuatim viri Principes, attinet. Quod vero & majores Regis & Rex ipſe, ex quo diuina benignitate regno auctus eſt, libentiſſime fecit, atque cupidiſſime, quandocunque res communis poſcere viſa eſt, & tempora ejus ita tulerunt, vt bene ac prolixe de nomine Chriſtiano mereretur, id jam communem cauſam habet & latiſſime patentem. Et Chriſtianiſſimi quidem Regis ea ſemper fuit æquitas, eaque moderatio animi, vt neminem vnquam cum poſſet, atque incitaretur à nonnullis, per occaſionem vllā injuria affecerit. Certe ipſum Carolum in ipſius regni auſpicijs cum facile deturbare de vtriuſque Siciliæ regnis potuerit, noluit: quin & illum rebus ejus male pacatis protexit, ornauit, auxit, filij loco habuit: à quo poſtea rerum potito, & proſperis rebus elato contemptus, nullum damnum, nullam contumeliam acceptam ab eo, nō humanius fortaſſe quam par erat, & negligentius tulit: videlicet Rex æquus & bonus, in dignitatis atque amplitudinis veſtræ gratiam, neceſſitudiniſque reuerentiā ſibi vobiſcum intercedentis, & alioqui rei Chriſtianæ affectus ſuos dedens, quod parum ſibi ceſſurum honori videbat, honeſtiſſimum nihilominꝰ ac velut decorum eſſe duxit. Idem Rex, quo Solimanus Chriſtianorum hoſtis à noſtris ceruicibus cōmuni omnium conſenſu depelleretur, apud eos, qui poſſent in republ. plurimum, aſſidue inſtitit opes ſuas omnes, vitam etiam non ſemel in tam piam ac ſalutarem expeditionem obtulit: nunquam non dignitatem veſtram ac Romani Imperij nomen coluit, fœdera tot ſæculorum à majoribus noſtris accepta, quæ illi vobiſcum in-

Origo Francica.

intercedunt, ſanctiſſime ſeruauit: ſingulorum etiam Germanorum ita coluit amicitiam, vt nullum honoris, nullum obſeruantiæ genus, in quenquam eorum quos ornare potuit prætermiſerit, quod poſſet à Rege omnium humaniſſimo proficiſci. Hoc poſtremo perfecit, vt non tanrum majorum ſuorum apud vos authoritate & gloria, ſed ſua potius virtute & beneficijs niteretur, vt ſe & vobis & optimis quibuſque auito illo & Regis Chriſtianiſſimi nomine quam digniſſimum probaret. Agitedum conferte eorum facta cum noſtris, jam inuenietis omnia ijs contraria. Iſtorum enim proprium eſt (ne pluta dicam) quod hæc omnia pro nihilo ſemper habuerint, conrempſerint, calcauerint. Hoc igitur à vobis, viri Principes, impetrandum habemus & exorandum, vt ſi ii erga vos fuiſſe videmur, qui fuimus, & quales eſſe debuimus: ſi nos iam olim quaſi coloni veſtri, nunquam ab ingenio veſtro, ſi *Franci.* nunquam à virtute atque indole auorum communium degenerauimus, ſi ſemper in officio fuimus, neque vnquam ab honeſto declinauimus: ſin contra illi alieni à vobis, ſi barbari, nihil veſtri ſimiles, nihil quicquam dignum vobis præ ſe ferunt: *Hiſpani.* hunc Regem vobis conſanguineum & ſocium, vobiſcum idem ſentientem, pro ſuis officijs & meritis, proque veſtro more generoſo amplectimini, veſtris inquam ſtudijs ac fauore proſequimini: antiquam inter nos amicitiam, quemadmodum ille, ita vos quoque viciſſim teligioſiſſime colitote: neve vt exteris indulgearis, neceſſarijs & propinquis duros & acerbos vos exhibetote: neve nos vobiſcum arctiſſimo ſanguinis pignore, & originis ejuſdem vinculo conjunctos, alienis hominibus proditote: quod omen Deus auertat. Quos ſi nullam aliam ob cauſam, certe auitæ, atque (vt ſic dicam) proauitæ, vlterioriſque memoriæ gratia tueri & proregere debetis, atq; iſtius amplirudinis & authoriratis ſcuto ſartos ac tectos ab omni noxa præſtare. De nobis autem hoc vobis ipſi perſuadete, ita nos animo comparatos eſſe, vt ſiquando etiam (id quod ominari nolim) incommoda aliqua ſuſpicio, aut obtrectatorum noſtrorum factio, in perniciemque noſtram coitio, aures nobis veſtras obſtruxerit, aut beneuolam iſtam mentem à nobis auerterit, nunquam tamen immemores futuri ſimus, vt antiquæ & auitæ, ita viciſſitudine officioſa obſequioſaque confirmatæ neceſſirudinis atque amiciriæ.

Reuerendiſſimi, Illuſtriſſimi, inclyti, magnifici, ſpectabiles, & prudentes, ſacroſancti Roman. Imperij ordines, Deum Oprimum Maximum deprecor, opes ac dignitates veſtras perpetuo vobis vt fortunet. Ex caſtris ad Contæum Belgicæ vicum. Die VII. Maij M.D.XXXVII.

APOLOGETICA CVIVSDAM FAMÆ REGIÆ STVDIOSI EPISTOLA, QVA DE REbus inter Regem & Cæſarem controuerſis ad interrogationem amici reſpondetur.

TAMETSI mihi, amice optime, tuis ad me literis, quibus de imminente aut cœpto iam potius inter Regem meum ac Cæſarem bello, quæ ſint veſtrorum hominum iudicia, ſignificas, ſicut varie ita vehementer affecto, viſus es cauſæ Regiæ paulo atque vellem iniquior, tui tamẽ te ſimilem ſemper in omnibus præbuiſti, hoc eſt, ſincerum ſemper & plane candidum. Et ſane quod Cæſari tuo propenſius faueas, non admodum quidẽ ego commouebar, vt qui probe ſcirem, fere vſu eſſe ac natura comparatum, vt quorum quis ſub Imperio ac ditione vitam degat, iiſdem ipſe vt plurimum faueat, & eorum cauſas enixius amplexetur. Sed quod eſſe tibi quodammodo perſuaſum intellexi, omnem omnino culpam abeſſe à Cæſare, contra, Regem meum eorum criminum affinem eſſe, quæ obijci illi ad me ſcribis; hoc vero tam me commouit initio, quam poſtea recreauit, quod tu de ijs omnibus, quemadmodum à principio geſta & contracta ſint, percontandum eſſe me duxeris. Ex eo enim cœpi conijcere, ſi qua in animo tuo inſederit de Regia voluntate minus æqua perſuaſio: eam tamen haud perinde valuiſſe, neque velut radices altius egiſſe, quam vt veritate patefacta euelli atque eradicari poſſe ſperem. Alioqui enim ſi quoniam Carolus dixerit, continuo Franciſcum ſine vlla dubitatione nocentem eſſe judicares, fruſtra earum rerum explicationem, atque vt ſe habeant quæſieris. Quum igitur omnia ejus non facta tantummodo, verum etiam conſilia, tibi tuique ſimilibus probari cupiam, quorum ope apud omnes conſtaturum illi ſpero innocentiæ ſuæ fructum, nihil libentius hoc tempore facturus ſum, quam vt tibi morem in hoc geram, atque ad ea capita ſigillatim reſpondeam, ex quibus præcipuam illi conflatam eſſe ſcribis inuidiam. Etſi enim nulla mihi hujuſmodi prouincia exiſtimationis Regiæ à falſa criminatione defendendæ à quoquam eſt mortalium demandata, atque ob id non ſum perinde inſtructus ex libellis, chirographis, & literis Regijs, vt hæc rata & firma eſſe poſſint: tamẽ ipſe per me ſatis abũdeq; paratus eſſe mihi videor, & hoc Regi meo me debere intelligo, pro eo quanti eum facere ſcio, bona eſſe apud veſtrates exiſtimatione. In hac itaque parte deſiderio tuo ſatisfaciam, nec officio deero meo: quin confido etiam ita me rem tractaturũ, vt niſi longe me fallit opinio, demõſtraturus ſim, quæcunque tu in eum intendi ſcribis, omnia illa quidem vel omnino commentitia, atque morbo quodam animi potius quam judicio ſceleratiſſime conficta eſſe, vel non ita certe criminoſa.

Iam primum quod ex me ſcire cupis, ex tam varijs nec inter ſe conſentientibus quæ miſiſti ad me, quaſi conteſtationis cujusdam Cæſareæ exemplaribus, qua in Regem Cæſar ipſe apud ſummum Pontificem & Senatum Cardinalium inuectus eſt, quod eorum accedere proxime ad veram ejus orationem exiſtimem: ego proculdubio, quoniam eo tempore Romæ non fui, nihil tibi quod pro certo habeam, reſpondere poſſum: neque vllum ejus exemplar adhuc legere memini, in quo veritati nihil quicquam vel detractum, vel additum affirmare auſim: adeo mihi valde multi videntur in ijs omnibus pro ſuo quiſque & ingenio & libidine quædam immutare, quædam amplificare, quædam imminuere voluiſſe. Inueniuntur enim hoc præſertim infœlici ſeculo, homines (vt ajebat ille) inimici otij, fama naufragi, qui quoniam nullæ in tranquilla & ſana republ. ejus adminiſtrandæ partes eorum eſſe poſſunt, ægri ſemper aliquid eſſe velint, & tempeſtatem aliquam excitari, vt ſit cujus ad curationem adhibiti ſibi nomen parent, vel in reipubl. procellis & turbulentis rebus portum ipſi aliquem ex priuatis ſuis malis inueniant. Id

quod

quod accidiſſe in hac cauſa (meo quidem iudicio) tempus declarabit. Etenim permulta legi paſſim nomine Cæſaris euulgata, quæ vt credam in mentem illi vnquam veniſſe, vt tam falſo ſcilicet atque impudenter in quemquam affingeret mortalium nedum in Regem & affinem ſuum, nulla prorſus adduci ratione poſſum. Verum, vt ne ad tuam hanc petitionem prorſus nihil reſpondeam, hoc habeto: legiſſe me quidem aliquando literas, quas ad Regem Chriſtianiſſimum duo eius Oratores, alter apud ſummum agens Pontificem, alter apud ipſum Imperatorem, ea de re communiter ſcripſerunt: quæ literæ, ſi Germanicum exemplar quod miſiſti typis excuſum fideliter mihi expoſitum eſt ab interprete, non admodum mihi videntur ab eodem exemplari diſcedere. Regis autem defenſio, quæ vulgo habetur, & typis excuſa eſt, quantum ego memoria poſſum repetere, mihi videtur fideliter eſſe verſa. Eius vero (vt ne poſthac dubitare poſſis) vbi primum in Galliam me recepero, deſcriptum exemplar ex ipſo (vt ſic dicam) autographo tibi me curaturum recipio. Sed iam ad crimina ipſa veniamus, ex quibus in primis eſſe Regi meo conflatam inuidiam amice atque ingenue admones: & quod eſt omnium primum, clamitant Ludouicum Regem Franciſci ſocerum fidem Maximiliano Cæſari fefelliſſe, quod Carolo eius nepoti Claudiā filiarum ſuarum natu maximam nō dederit in matrimonium; quam vt illi ſcilicet deſpōderet, Mediolani principatum à Maximiliano impetrauerat beneficio Populi Romani (quod veſtrates vocabulo nouo inueſtituram vocant) ſibi tradi. Proinde iuſta indignatione motum fuiſſe Maximilianum, vt pro eodem principatu aduerſus Ludouicum arma caperet. Ego, amice optime, mirari ſatis nequeo iſtorum impudentiſſimam procacitatem, & maleuolentiam pari cum amentia & ſtupiditate coniunctam, qui cum hunc Regem velint etiam repetito iam inde à maioribus eius criminandi principio, in inuidiam trahere, nō ferendo illo quidem atq; vſitato longe minus exemplo, haud quaquam animaduerterint, quam ſit promptū atque omnibus expoſitum intelligere, in eo non modo ipſa re, ſed etiam temporibus illos errare. Etenim ignorare non debuerunt, hodie quoque multa ſupereſſe hominum milia, qui pro teſtimonio poſſunt dicere, natu maximam Ludouici filiam non modo eo tempore, quo in Ludouici principatum Maximilianus arma intulit, verum vno etiam atq; altero poſt anno nemini collocatam, atque adeo apud patrē adhuc fuiſſe: ipſum vero Maximilianū Cæſarē iam antea deſpondiſſe Carolo Mariam, Britannorum Regis Henrici ſeptimi filiā. Præterea & hoc aliunde in prōptu eſt coarguere mendacium, nempe ex illius ipſius Imperialis beneficii diplomate: quo nimirum & is Ludouicus, & quicunque ſuperſtites ei forent liberi, nulla prorſus conditionis adiecta mentione in clientelā accepti ſunt imperii Populique Romani: tum huic ipſi Franciſco Valeſiorum & Engoliſinorum id tēporis principi, Galliarum nunc Regi, ſuccedendi ius ad eundē principatum eodem ſiue clientelæ ſiue beneficii nomine aſſertum eſt, atque teſtimonio luculentiſſimo confirmatum, ad quod ipſe proculdubio Ludouico ſine liberis maribus vita functo, ex publicis tabulis & conſignato Populi Romani beneficio vocatus eſt. Dum ex hoc igitur Ludouicum iſti perfidiæ inſimulant, nihil mihi aliud videntur agere, quā quod redire nobis in memoriam faciunt, Maximilianum Cæſarem parum ſancte (ne quid dicam acerbius) Ludouico fidem ſeruaſſe: cuius ope cum ampliſſimas in Italia recepiſſet ciuitates, proq; illo ſuo quod dicebam imperialis beneficii diplomate magnam vim pecuniarum, certe ſupra centena quinquagena nummûm aureorum millia, paulo ante à Ludouico accepiſſet: eadem mox pecunia vſus eſt ad cogendum exercitum, quo principatum eundem inuaderet, cuius nomine Ludouicum in fidem re cauſaque intellecta, deque Principum Sacri Romani Imperii conſilio acceperat. Iiſdem porro ex tabulis nullo negotio refelli poſſunt, qui (vt ſcribis) Regem meum aiunt ſola ditionem amplificandi cupiditate adductum, nullo alioqui vel iure vel præiudicio, ad hunc ducatum aſpiraſſe, atque Maximiliano Sfortia per vim atque iniuriam ſpoliato, & antea quidem occupaſſe, & nunc etiam magno publicæ quietis incommodo repetere. Enimuero ingenue ac liquido Maximilianus iis tabulis agnoſcit & fatetur, neque gratioſas eas fuiſſe, neq; perperam alioqui ablatas, ſed ad Regem meum hunc principatum vſque ab auis & proauis hæreditario iure pertinere.

Claudia Ludouici XII. F.

Inueſtitura Mediolani.

Io. Galeacij poſteritas.

Atque,vt rem altius repetam,Io.Galeatio Mediolani duci liberi mares duo tantum (ſi forte neſcis)fuere, Iohannes & Philippus,cognomento Mariæ: quorum vterque ſine legitimis liberis vita functˀ eſt. Soror eis inter cæteras fuit Valentina: ea nupſit Ludouico Aureliorum Duci Caroli V.Galliarum Regis filio,& Caroli VI.fratri: ea » lege matrimonio adiecta,vt ſi Ioannis Galeatii liberorum marū ſeries interiret, ex » Ludouici autem & Valentinę nuptijs ſupereſſent mares,illis ipſi in principatū Me» diolani ſuccederent. Eam legē(quæ ſi adiecta non fuiſſet,conciliatū alioqui nō fuiſſet matrimoniū)cōprobauit ſummus Pontifex,ad quē erant faſces Imperii,qui tum ad interregnū redierant,translatirio iure deuoluti. Ex eo matrimonio tres nati ſunt filij,Carolus Dux Aureliorū, ex quo is Ludouicus cuius nuper meminimus, qui ad regnum Galliarum hæreditarium mortuo abſq; liberis Carolo eius nominis octauo eſt vocatus: Philippus Comes Virtutenſium, cui liberi non fuere, & Iohannes Engoliſmorum Comes,ex quo natus Carolus huiuſce Franciſci Regis pater. Vides igitur Franciſcum Regem huius principatus hæreditatem creuiſſe antiquo auito atque proauito(vt ſic loquar)iure. Mortuo enim Philippo Maria, quamuis Franciſcus Sfortia qui Philippi notham filiam in matrimonio habebat, ipſum ducatum occupauerit, nunquā tamen nec ipſe nec eius liberi in fidem ſunt imperii Rom. eo nomine recepti; donec tandem Maximilianus Cæſar,adductus neſcio quorum

Lud. Sfortia.

importunis ſuaſionibˀ,Ludouicū Sfortiā, verum abſq; cauſæ diſceptatione, principatus huius cauſa in clientelam accepit Romani imperii. Quem eundem principatū aliquanto poſt re intellecta & deliberata,deque Septemuiralis collegii conſilio,reiecto Sfortia in Ludouicum ipſum Galliarum Regem, eo, quod nunc dicebam, diplomate tranſtulit: huic autem Ludouico abſq; liberis maribus decedenti, Franciſcus iure ſanguinis vt Regni Galliarum,ita Mediolani principatus hæres fuit: atq; à Maximiliano Cæſare(id quod minime tamen illi fuerat neceſſariū)in fidem & cliētelam imperii Populiq; Rom. principatus eiuſdem nomine acceptus eſt: ex quo per

Imperij feuda.

vim atq; iniuriam, indicta cauſa, præter morem maiorum & feudorū imperialiū iura (vt nunc loquuntur Romanarum legum interpretes) à Carolo Cæſare deiectus eſt. Sed hic nobis obiicitur, Regem noſtrum qui ſe ac liberos ſuos captiuitate liberare vellet, ſiquid iuris in hoc principatu habuerit, id Cæſari ex pacto & tabulis con-

Renunciatio du cat. Mediol.

ceſſiſſe. Ego vero, amice optime, nihil hic pertinere ad rem exiſtimo, de iis rebˀ diſputare, de quibus ille aduerſario poteſtatem optionemq; facturus ſit, eligat vtrum velit, validam fuiſſe renuntiationem necne. Minus autem de hoc diſputare, quo iure, qua humanitate Cæſar ſupra ſummam pecuniæ maiorē, quam qua olim ſe Galliarum Reges à Saracenis hoſtibus redemerint, ſupra traditam illi ſine dote ſororem, ſupra duriſſimas alias conditiones hactenus apud Chriſtianos inauditas, hanc à Rege meo extorſerit auiti principatus ceſſionem, ſuperſtitibus præſertim filijs, ad quos ille nō ex patris tantum, ſed ex paterni proaui & materni aui cauſa pertineret. Hoc contendo, & me probaturum omnibus confido, nedum veſtris hominibˀ, qui æquitatē apud ſe valere, vulgatiſſimaq; clientelarum iura ſinunt, Regē hac ceſſione huic liberorum ſuorū cauſæ nullū præiudiciū afferre potuiſſe: quibus quod ex auito illo atq; ſucceſſionis iure quæſitum eſt, nulla auferri ab illis ratione poteſt. Quare vehementer miror hanc ceſſionem Regi meo ab hominibus veſtris obijci, apud quos

Feudorum iura

alioqui hæc clientelarum iura ſancta eſſe ſoleant, eaq; diligētia & religione ſeruari, vt pro impijs habeantur, quicunq; non omnia impendere parati ſint potius, quam in alias transferri patiātur familias, etiā ſiquid præter ea iura vel ceſſione (vt fit quādoq;) vel vēditione, vel alio quouis pacto, admiſſum extiterit. Familiarum .n. & non perſonarum beneficia & iura ſunt, atque ipſis adeo familiis addicta: vt ſi non ipſe tantummodo Rex meus, ſed ipſi etiam eius liberi, paternis (quæ vocatis) nedum his auitis beneficiis eo viuo cederent, inualida nec efficax eorum ceſſio ex iuris iſtius vſu, ac more veſtro futura ſit. Quo proculdubio magis miror, veſtrum Cæſarem qui ſe adeo ſtudioſum pacis & publicæ concordiæ haberi velit, innocentes hos principes ſpoliando, vt eorum ſpoliis ſpuriæ mulieris hæredem augeret atque ornaret; florentiſſimamque regionem ereptam veris & honeſtiſſimis dominis, acceſſito atque turpiſſimo inquinaret poſſeſſore, futuram tamen hanc certam ac ſolidam

lidam pacem ſibi perſuadere voluiſſe. Nam vt in eis ex proprio incommodo nullus dolor inſideat, tamẽ illa ſuperest cogitatio, in abiecti hominis prælatione ſe deſpectos, dignitatemq; ſuam eſſe contemptam: habet autem (vt ille ait) habuitq; ſemper cõtumelia quẽdam velut aculeum, quem diutius pati, cum generoſi homines, tum præterea excelſo & illuſtri loco nati, difficillime poſſunt. Addis, male apud veſtrates audire meum Regem, quod cum feſta pace Chriſtiana frueretur reſpub. ipſe vnus & hoc, & priore bello, prouocando ad arma Cæſarem, ſummam reipub. tempeſtatem excitarit, eo maxime tempore quo alioqui Cæſar (vt inquiunt) expeditionem erat ſuſceptur' ꝓpagandę CHRISTI religionis cauſa. Ego vero dico, & priore bello, & eo q aecendi hoc tempore videmus, non minore in præſens reip. incõmodo, quam in futurum periculo, ſemper Cæſarem fuiſſe prouocatorẽ: contra, Regem ſemper illata tantummodo bella propulſaſſe, id quod æquis & iniquis omnib' perfacile probaturum eſſe me confido. Atque vt de priore bello prius dicam, quod cauſatur Cæſar bellum in ſe à Roberto Marchiano natum, conflatum, ſuſceptum *Robertus Marchianus.* Regis impulſu & opera fuiſſe: oſtendã nihil horum eſſe, cõtraq; habere omnia. Etenim ita res habuit: ſimultatem & litem primum, deinde bellum fuiſſe ortum, inter hunc Robertum & Emeriarum regulum, idq; de eius caſtelli controuerſia cui nomen eſt Hyergiæ. *Hyergia.* Contigit vero vt Marchianus qui Franci co regno eſſet finitimus, cuius etiam liberi & maximas haberent opes in Gallia, & honores gererent quam ampliſſimos, ei bello gerendo & ſuſtinẽdo, ſibi militem ex Gallia eduxerit: ſed hoc ꝓculdubio & inſciente & tum grauiter ægrotante Rege fecit: qui poſtquam è morbo recreatus id reſciuit, nihil prius habuit, quam vt Cæſaris ad ſe Legatum vocaret, ſeque non modo apud eum diligentiſſime purgaret, verum aduerſus Marchianum quoq; profiteretur, ſeſe, vbi rogaretur, auxilio Cæſari affuturum. Nec cunctatus (id quod omnibus, qui rem modo inueſtigare voluerint, ſatis conſtat) miſſo confeſtim, idque diſpoſitis equis, nuntio, Gallicum militem edicto grauiſſimo reuocauit: cum iam Viritonum oppidum, quod tum Marchianus oppugnabat, prope vt dederetur, aut vi caperetur eſſet. *Viritonum.* Quo milite reuocato, Marchianus non tantum obſidionem ſoluere, ſed ſaluti ſuæ conſulere adactus eſt: neque multo poſt oppida non pauca, & ex ſuis arces haud ignobiles, vi aut deditione captas amiſit. Tum Carolus Cæſar, qui fortaſſe ſuſpicatus eſt, vel volente vel impulſore Rege, bellum hoc Emeriano ſibi merenti homini à Marchiano Regi merente illatum, ad ſe quoque pertinere; vel ab Emeriano ita perſuaſus, qui ſe imparem Marchiano ſentiens, alliciendum in partes ſuas Cæſarem eſſe duxerit: *Emerianus.* copioſum interim exercitum magna vi, celeritate, diligentia comparauit. Siue igitur de Franciſco iamdiu male cogitabat, & occaſionem affectabat ſuſcipiendi aduerſus eum belli; ſiue quod exercitum omni adeo apparatu inſtructum dimittere, neque vllo edito inſigni operæpretio diſſoluere, atque impenſas tantas ſibi fruſtra eſſe ac perire, nec decorum nec vtile arbitratus eſt; progrediendum longius, & tentandam eſſe belli aleam iudicauit. Vtcunque certe cogitauerit, eius milites non contenti Marchiani mulctatione, in Galliam irruperunt: & antequam Rex ſibi eſſe de bello cogitandum arbitraretur, Moſonem oppidum ad deditionem compulerunt, *Moſon.* Macerias oppidum obſederunt. *Maceriæ.* Rex qui publicæ pacis ſtudio ſerius omnino quam hoſtilis apparatus fama poſtularet, aliquando tamen exercitum & ipſe comparare cœperat. Macerias ſubitario immiſſo milite eo vſque tutatus eſt, dum ad eas obſidione liberandas tempus ſupplendo exercitui ſuffecerit: eo ſuppleto, fatemur eum obſidione ſoluta, & in agros Cæſareæ ditionis incurſiones feciſſe & traiecto amne Schalde, vi aliquot oppida cepiſſe: Cæſaremque ipſum, vt ſe periculo ſubduceret, compuliſſe. Sed hoc nemo ita vnquam interpretabitur, vt Cæſarem à Rege prouocatum audeat affirmare: qui non ſua voluntate, ſed adductus aliena vi & iniuria, & tuendi ſua neceſſitate compulſus, arma ceperit. Atque ideo qui hunc authorem belli faciunt, hac omiſſa criminatione, ad aliam confugiunt nihilo minus frigidam & inualidam, ſed quam tamen probari facilius imperitis rerum exiſtimant. Adhuc enim nõ in cauſa ſed in perſuaſione, ſpes eorum omnis fuit: ac dum ſummo artificio accuſationes confingunt quam poſſunt ſuis rationibus accommodatiſ-

datiſſimas, dum quæ comminiſcuntur, quibus volunt, affingunt crimina, atq; dum magnitudine horum, animos occupant multitudinis; nullum interim omittunt inſidiarum genus, quo aditus omnes ad vos perueniendi intercludant, ne quem apud vos ſemel accuſauerint, is purgare ſe vobis, & in illos retorquere falſæ accuſationis poſſit inuidiam.

Henricus Rex Nauarræ.

Itaque obijciunt Regem meum aduerſus Cæſarem ſuppetias Henrico tuliſſe, quem Albreti dominum Cæſar contumelioſe vocat, non dignatus eum appellatione Regia. Cuius rei hiſtoriam quæſo (ſi forte neſcis) intellige. Maximilianus Cæſar cum diu nimis ac fruſtra tentaſſet Iulium ſecundum Pontificem Maximum, vt Cōcilium publicum Chriſtianorum indiceret, adducere: ipſe tandem vel nolente Pontifice indicendum duxit. Sequuti ſunt illius ſententiam Ludouicus Galliarum, & Iohannes Nauarræ Reges, aliquot item alii Reges & Principes, Epiſcopi & Cardinales non pauci. Iulius eos omnes anathematis illius Apoſtolici fulmine percuſſos, Schiſmaticos & Hæreticos eſſe pronuntiauit. Reges & Principes regnis & principatibus, ſacerdotes ſacerdotiis, quo jure, quaue iniuria eſſe indignos iudicauit: Regna, principatus, ſacerdotia, primi cuiuſque occupantis fore iuſſit. Occaſionem hanc arripiens Ferdinandus Hiſpaniarum Rex, Caroli Cæſaris auus maternus, Rege Nauarræ tum abſente, qui Ludouici partes ſequebatur, ex improuiſo regnum eius ſibi finitimum inuaſit, occupauit, præſidio firmauit, & moriens Carolo nepoti per manus tradidit. Hoc iure (ſi ſumma iniuria juris nomine cenſenda eſt) Carolus Cæſar Nauarræ regnum obtinet. Quod ſi fuiſſe jure occupatum, & nunc retinere jure contendit, prius neceſſe eſt fateatur, Maximilianū Cæſarē auum ſuum paternum, cuius ad cauſam Rex Nauarræ tantummodo ſe adiunxerit, multo magis Hæreticum & ſchiſmaticū fuiſſe. Is igitur Nauarræ Rex cū eo tempore, quo Ludouici (vt diximus) in partibus erat, regno ſuo deiectus fuiſſet; Ludouicū ad ſe in regni recuperatione adiuuandum, ex fœdere obſtrictum habuit. Defuncto vtroque, cum Franciſcus in Galliarum, & Henricus aliquanto poſt in Nauarræ ſucceſſiſſent regna, & eaſdem fœderis conditiones inter ſeſe pepigiſſent: contigit vt Ferdinando ipſo quoque è vita ſublato Hiſpani Carolum eius nepotem vt principem quidem, & futurum Regem agnoſcerent; interim autem viua nec conſentiente matre Ferdinandi filia, Regem ſalutare detrectarent. Carolus igitur Franciſci præpotentis, ac vicini regis authoritatem magno ſibi vſui fore intelligens, quo ab Hiſpanis ſtatim admitteretur in regnum, cum eodem fœdus atque amicitiam inire voluit: à quo nimirum ea fide receptus eſt, vt interim tamen Franciſcus admonendum eſſe illum duxerit, prioris eius fœderis, quo Nauarræ Regi obſtrictus eſſet. Pepigit Carolus, ſe ante conſtitutum certum diem cum Henrico tranſacturum: alioqui fore Franciſco liberum, ſuppetias Henrico ferre, ſaluis nihilominus noui fœderis legibus, inuiolataque amicitia. Quo tempore pridem exacto, & Carolo ſæpe ac fruſtra interpellato, neque cum Henrico decidente, appellatus ex fœdere Franciſcus, non potuit petitas ac tot nominibus debitas Henrico ſuppetias denegare: in quo ſi criminari quiſquam eum poteſt, Henricus potius quod ſerius, quam Carolus quod tulerit, ſuo jure criminari poteſt. Liquido igitur conſtare iā omnib. arbitror, qui Franciſcum quidem ante quam armis à Cæſare peteretur, Henrico qui Cæſari bellū inferret, opē tuliſſe nouerant: ſed id officio integro inuiolatoq; fœdere potuiſſe ignorabant, Franciſcum hac auxiliorum præſtatione, neq; Cæſarem prouocaſſe, neque prioris illius belli authorem dici aut haberi vlla ratione poſſe.

Iulii II. anathema.

Nauarræ regnū.

Iam ad bellum quod nunc geritur, aut imminet, veniamus, per quod Cæſar ab expeditione Turcica interpellatum & reuocatum ſe fuiſſe quiritatur. De Allobrogum inuaſione querimonia profertur: inuaſionis ratio non expenditur: jurene an iniuria inuaſerit, hoc non quæritur: & quod in nullius aut modici pretii fundis, primum & maxime quæritur, quo jure quis poſſideat, quo jure quis eiectus ſit: id veſter Imperator in tam amplo patrimonio, in tot agris, vrbibus, populis, quæri non putat oportere. Cumque ſine controuerſia, omni & Romano, & gentium omnium, & naturæ jure, omnibus liceat, licueritque ſemper, occupata per iniuriam, & per legatos fruſtra repetita, iuſtis armis repetere; hoc vult idem veſter

Impe-

Imperator vni Franciſco Regi non licere. Sed operæpretium eſt rem altius paulo repetere, vt intelligas Regem meum ſicut in cæteris, ita in hac etiam cauſa, finibus ſuis, atque auitis, dominandi cupiditatem ſibi circumſcribendam cenſuiſſe. Philippo Amædei Sabaudiæ Ducis filio nupſit Margarita Borboniorum Ducis filia, ſub ea conditione, vt ſi forte accideret Amædeum, ſuſceptis alijs maribus liberis Philippo ſuperſtitem eſſe, ex eoque matrimonio Philippus liberos ſuſtuliſſet, ij Philippi patris loco, Amædeo auo ad eas opes ſuccederent, ad quas Philippus ſi vixiſſet, ætatis prærogatiua ſucceſſurus erat, ipſius ordine prærogatiuæ ſeruato, cui naſcendi conditioni atque ordini præcipuus honor habetur. Nati ſunt ex eo matrimonio Philibertus & Ludouica: Philiberto, cui nupſerat Margarita Maximiliani Cæſaris filia, nulli fuere liberi. Ludouica Carolo nupſit Engoliſmorum Comiti, ex qua hunc Franciſcum Galliarum nunc regem ſuſcepit. Ea igitur naſcendi prærogatiua ſuccedit Franciſcus, cum in omnia Margaritæ maternæ auiæ bona, tum vt Ludouicæ matris, Philibertiq; auunculi, & ex eorum cauſa, Philippi materni aui hæres, ad omnia quæcunq; cenſentur eo iure, vt cadere in fœminas, atq; inter hæredes diuidi poſſint: & hac conditione Amædei materni proaui hæreditatem creuit, & ciuili, & naturæ & pactionis præterea ſponſalitiæ iure. Adhæc Nicia & VillaFranca Narbonenſis Galliæ oppida, Taurinorum itē, ſiue (vt nunc vulgus vocat) Pedemōtanæ Galliæ principatus, tanto iam tempore, vt ab hominū memoria initiū eius rei ſit, ꝓpter vetuſtatē remorū, veterum Prouinciæ comitum in fide ſemper fuere. Hic etiam idem principatus mancipij lege, ita vt eximi aut mitti nequeat, addictus eiuſdem Prouinciæ principatui. Quæ omnia Sabaudiæ Duces vi, fraude, clientū ad defectionē ſolicitatione, certe per iniuriam occuparūt, dum Comites Prouinciæ alijs eſſent bellis impliciti, & vehementer occupati. In quorū ius cum Franciſcus partim ab inteſtato, partim ex inſtitutione ſucceſſerit, atq; aliunde iniuriam à Sabaudis acceperit, qui nonnullas arces & vicos ex Salaſſiorum Marchionaru, qui Delphinatus Viennenſis eſt in clientela, multos annos vſurparunt, inſigni iuris Delphinatium imminutione, atq; iactura minime vulgari; nec ipſe tam multis ac tam magnis iniurijs affectus, quicquā ſua repetendo ꝓficeret; tum demū omnib. antea fruſtra tētatis, neceſſario bellū intulit. Sed hoc bellum ad Cæſarem (niſi ad ſe ipſe pertinere putet, quicunq; in Franciſci bona inuadant, eos vt in poſſeſſione tueatur iniuſta) non video quo modo pertineat: prẹſertim cum initio huiuſce belli Franciſcꝰ edictis grauiſſimis interdixerit: neq̃d miles ſuus vel attingeret, ꝙ in Cæſaris quouis modo eſſet re, iure, aut poſſeſſione. Namq; Sabaudo ait Cæſar Samarobrinenſi fœdere cautum ac ꝓſpectum eſſe, abunde Rex ſua in defenſione oſtendit, eo fœdere non caueri, vt quæ Sabaudus aliena poſſideret, præſertim vero illa de quib. nulla omnino mētio aſcripta eſt in fœdere, nunquam ea reſtituere debeat, nec ipſe ab eo ſpoliatus ablata per iniuriā repetere. Sed hanc tamen occaſionē arripiens belli Franciſco faciendi, Cæſar exercitū coegit, in præſidia regia inuaſit, cliētes eius & beneficiarios (vt vocant) ad defectionē ſolicitauit. Hoc ſi eum non conuincat belli authorē eſſe, nō video cuinā tandem belli cuiuſuis cauſa poſſit ferri accepta. Sed quid, Amice optime, cogitare hic putas cordatos & rerū æquos expenſores, quum audiunt Cæſarem ea principe authoritate, flagitium vt ſit apud eum mentiri, prẹtexere ipſum ſibi ius legitimæ defenſionis Sabaudi, aduerſus affinē Regem: quib. conſtat vt cognatos ſuos, Ludouicum & Chriſtiernum, hunc Danorum, illum Pannoniarū Reges, vt vnicum fratrem Ferdinandū, vt auitam ditionē, ipſamq; adeo Romani ſedē imperii Germaniam, à Turcica defenderit iniuria? Nemo proculdubio, qui modo rem voluerit ad examen veritatis perpendere, non iam intelliget Imperatorem hunc veſtrum, adeo ſibi ex innocentia ſua placentem, bellum hoc aduerſus Regem meum, non modo qualicunq; ſibi oblata occaſione ſuſcepiſſe, ſed etiam vltro appetiuiſſe: ſiue perditum iri (vt publice iactitauit) Regem cupiat, ſiue id commodum ſibi fore putauerit initium ad alia quæ molitur, ac de quibus malo quoſuis potius apud ſe cogitare, quam ex me referente accipere. At inquiunt Cæſariani, eo Regem animo & conſilio in Allobroges mouiſſe, vt hoc adumbraro, maiora conſequentis belli momenta tegeret, commodioremque ad inuadendos Inſubres expeditionem inde ſuſciperet.

Prouinciæ Comites.

Sabaudiæ Duces.

ret. Hoc vero diuinare eſt, & ex vana & futili coniectura, vbi deeſt argumentum & cauſa, ſuſpicionem quamuis pro veriſimili crimine intendere. Nihil enim de Inſubriũ ditione miles Francicus attigit, neq; aliud quicquã in hac cauſa, q̃ offendere Cęſarẽ debuerit, aggreſſus eſt facere. Eſto vero & hoc demus aduerſarijs, voluiſſe Regem Allobrogum & Taurinorum agros ad ſe iure pertinentes occupare, atq; Inſubrium finibus imperium ſuum coniungere: idq; potiſſimum eo tempore, quo ſperare ſuo iure potuit, vt cum tyrannus & prædo Sfortia è prouincia occupata, è vitaque ſimul exceſſiſſet; pacato & volente Imperatore veſtro (qui ſe toties id facturum fuiſſe confirmarat, niſi iam obſtrictam antea Sfortiæ fidem habuiſſet) Mediolanum facile reciperet: ſi non ſibi qui ceſſiſſet, at liberis certe ſuis, qui nec renuntiarũt vnquam ſuo iuri, neq; nõ ad ſua recuperanda ſancte iuuari à parente potuerunt. Quid in eo contra eundem ipſum Imperatorem veſtrum, quid in fœdera peccatum eſt? Nihil ſane. Sed maleuolis quibuſdam, qui nolint in Italia aut Regem, aut eius liberos quicquam habere, vbi pedem in ſuo ponere poſſint, maluit ipſe veſter Imperator, cum & fidei & famæ ſuæ detrimento morem gerere, quam toties datam fidem principibus adoleſcentibus liberare. Nam hanc illorum voluntatem aliquando excuſauit Cæſar, quo minus Regi aut liberis eius Mediolanum redderet. Vtcunque autem res habet, certe Mediolani fines miles noſter ne attigit quidem, æquis tantum legationibus, non armis (quæ promptiſſima ipſi erant) cum Carolo Franciſcus egit, vt liberis ſuis, ſi non ſibi, pecunia ſaltem numerata impetraret id, quod omnium conceſſu, quicunq; ſunt prudentes iuris, pertinere ad illos intelligeret. Et quę obſecro cauſa fuit, vt non ſperare debuerit à Cæſare tam (vt videri vult is) æquo, à Cæſare cognato, à Cæſare ſibi religione fidei obligato, hoc facile impetrare, quod

Sfortia prædo. antea prædo Sfortia impetraſſet? quem perſæpe tamẽ conqueſtus Cæſar eſſet, in ſe fuiſſe proditorem & perfidum. Nulla igitur, vir amice, cauſa iuſta quidem data eſt Cæſari à Rege meo, vt tam atrox ei bellum inferret, nulla dum ipſe laceſſit' iniuria. Sabaudi namq; cauſam nulla conſtante ſatis ratione ſuam facit, qui antea ſororũ viros, vnicum fratrẽ, auorum incunabula, Germanicum imperium haudquaquã hiſce conatibus vindicare vnquam in animũ induxerit. Mihi vero crede, alio ſpectant (vt nobis eſt in ꝓuerbio) alio tendunt remiges. At inquiũt decuiſſe, Regem omnem cauere occaſionẽ interpellandi & auertendi Cæſaris, cum à publico Chriſtianorũ conuentu, tum à religione aduerſus eiuſdem hoſtes propaganda: quam in curam (vt illi aiũt) mente & animo totus incũberet. Hic ego (vt plane loquar) ſatis aſſequi cõiectura nequeo, tametſi diligenter & accurate omnia perpendi, quid in cauſa eſſe potuerit, quare occaſionẽ illã tantæ gloriæ, tantiq; ad religionẽ momenti negligeret, tamq; facile à tam ſancto ꝓpoſito, ad alienarum rerum tam iniquam inuaſionẽ deflecteret, atq; omnes adeo vires ſuas ab impio in Chriſtianum, ab hoſte in cognatum conuerteret, à quo fateatur neceſſe eſt nullam ſe accepiſſe iniuriam: niſi hoc iniuriam eſſe voluerit, quod liberis ſuis ius auitum, & per Maximilianũ Cæſarẽ luculenter adeo confirmatum, reddi poſtulauerit, idq; legationibus tantum, nulla penitus vi. Ergo apud æquos iſtos veſtros homines, ii perturbant Chriſtianorum pacẽ, ii bella excitant, ii procellam reip. inuehunt, qui legitima viã ſua repetunt? Contra qui aliena occupant, & quęcunq; quacunq; vi, vel iniuria ſemel occupauerint, de iis nolint partem vnquam aliquã amittere, quinetiam occupata repetẽtibus continuo bellum inferunt; ii conciliatores publicæ quietis, ii publicæ ſalutis habebuntur vindices. Finge vero Regis ipſius filios ita Cæſarem appellare, Patrem noſtrum, Carole Cæſar, patrimonio quod ſecundum eum nobis eius liberis debebatur, nihil de te male meritis, id quod omnibus adeo in ꝓmptu eſt, vt negare ne tu quidem poſſis, eiecisti: & eo patrimonio, quod iam olim per maiores noſtros, multo ſuo ac ſuorum ſudore atque ſanguine, à Longobardis potentiſſimis hoſtibus aſſertum, imperioq; Romano liberaliter donatum, multis ſubinde ſeculis, ad proauos noſtros eiuſdem imperii beneficio redierat: hoc inquam patrimonio patrem noſtrum vt cederet cõpuliſti, & à nobis, eorum poſteris, qui hoc florentiſſimum imperium, cui' adeo creuiſti viribus & opibus, poſtliminio in Europam reduxerunt, per indignitatem ſummam & iniquitatem ablatum, ad nepotem calonis & ſpuriæ trãſtuliſti: eo mortuo,

per

p[illegible]e. Id quoniam abs te iure fieri non fatemur, quoniam indigni- «
ta[illegible] uriam ponere gratificationis loco recuſamus : quoniam apud patrem «
v[illegible] iuer in[illegible]ſtimus: quoniam is ſpem fortaſſe nobis aliquam præbet: mater- «
[illegible] ioniam fruſtra tentatis omnibus, tandem armis adeundam cē- «
[illegible] illum accuſas, quaſique nobis ipſe ad recuperanda noſtra parare «
gra[illegible] unire viam ſtuduerit (id quod ita ſi fieret, tamen crimine ac repre- «
he[illegible] cre debeat) violatæ pacis & fidei apud rerum imperitos reum agis, fa- «
na[illegible] tibus animum ad nefanda hæc audendũ, quæ noſtra videt ac patitur æ- «
[illegible] ilſe, Turcarum Regi ad inuadendos pios viam paraſſe ac ſtrauiſſe, atq; ad- «
[illegible] in nos euocaſſe vociferaris. Vſquequo demum & quos tandē ad fines iſtud «
ctime, iſtam querimoniã diſturbatæ pacis extenſurus es, aut quib. es certis limitib⁹ «
circũſcripturus? An nõ, etiã ſi nos hoc auitũ regnum, hoc natale noſtrum ſolum ac «
ſolũ inuaſuris obſiſtam⁹, eo vſq; ꝓferes querimoniã? & hanc nobis legē præſtitues, «
tibi vt quantũ accipere libuerit cedamus, alioqui pacis, alioqui reip. alioqui religio- «
n s ꝓditores, Turcarum, hæreticorũ, impiorum, nefariorum, & fanaticorum om- «
n[illegible] in fautores, euocatores, authores habeamur? Ad hanc, amice optime, liberorum «
regiorũ expoſtulationē, quid obſecro reſpondere Cæſar poſſit, q; apud æquum vllũ
i[illegible]icem valere, aut grauiſſimæ expoſtulationis huius aciem poſſit vllo pacto retun-
dere? An nõ, ſiqui erunt (vti certe erunt) æqui rerum exiſtimatores, perpenſuri ſunt
[illegible] gentius quidnã olim Francorũ reges chriſtianæ ꝓſtiterint reip. vt Rom. imperij
dign tas ad Germanos primum per Carolum Magnum, gentilem eum quidem ve-
[illegible]m, ſed tamen & Francum & Francorũ Regem inuecta, ac per eum & poſteros e-
ius aucta atq; exornata fuerit, vtq; per ipſos eoſdē Reges noſtros imperio veſtro ac-
ce[illegible] int tam multa, quæ prius ad eos vel publice Regio, vel priuatim hæreditario
[illegible] pertinerent: plane vt multo ſit futurum longius, quæ ab illis, quam quæ aliũde,
I[illegible]rio accreuerint numerando percenſere. Contra vero Auſtrianos iſtos ab im- *Auſtrianorum incrementa.*
perio, nõ ab Auſtria iis imperiũ creuiſſe facile perſpicient. An nõ hoc quoq; putas
ex[illegible]natuos, Auſtrianam familiam ea hodie de Francorum ditione poſſidere, qui-
[illegible] maxime in hoc eluctata eſt & peruenit quo nunc eam videmus faſtigiũ? Profe-
[illegible]r amice, recte h ec expendẽtes tanta iſta iniquitas, ne dicam crudelitas, in Re-
[illegible]s adoleſcentes hac generis nobilitate, hoc ætatis flore plauſibili, hac innocentia
er[illegible] omnes, tamq; decedentibus hanc dignitatem moribus, magnopere debet cõ-
mouere: quodq; præter hanc adeo violentam hæreditatis eorum auerſionem, ipſi
q[illegible]oniam de auxilio patrem appellent, pater quoniam eis pie faueat, tam indigne
traducantur accerſanturq; inuidioſiſſimo violatæ pacis ac proditæ fidei crimine, &
impii præterea nefariique fauoris in Turcas: idque ab eo qui præter affinitatis & co-
gnationis iura, tam multa debeat noſtræ Galliæ. Nam vnde Auſtrianis opulentus il-
le, ac Regius comitatus Flandriæ? vnde Sequanorum, vnde Atrebatum, vnde Han-
noniæ, vnde Hollandiæ, & alij pleriq; principatus? Vides igitur quam ſit facile non
[illegible]um accuſati aliquem, ſed apud rerũ imperitos reum etiam peragi, dum delatori
[illegible]icit accuſaſſe: atq; modis omnibus (vt dicebam) prouidetur, ne apud quos reus
c[illegible]tatuitur, ad illos defenſio eius perueniat. Sed veritas ipſa tamen cum diu calum-
[illegible] tenebris merſa delituit, emergit tandē alicunde in lucem, atq; erumpit: & quo *Veritatis vis.*
[illegible]te artificio ne in lucem ꝓdiret depreſſa fuerat, eo cum ſe prodit, ſicuti maiorē
par[illegible]ei, qui ſit calumniam paſſus, gloriam, ita grauiorem affert calumniatoribus in-
u[illegible]a n[illegible]d quod ego in hac cauſa vſu venturũ confido, ſpero quidem certe. Age ve-
ro [illegible]oncedat Rex accuſatoribus ſuis, ſe ſuorum liberorum ad eorũ fortunas etiam
armis vendicandas flagitationibus, non modo non defuturum, ſed nec etiam, niſi
reſtitutis i s, finem bello ſe facturum. Vter tandem pacem turbat? vter imperui Tur-
cico via[illegible]ſternit? An qui res fruſtra motibus repetitas, iuſto bello recuperare con-
tendit? an potius qui negligit pacem reipub. aliena reſtituendo redimere, imo vero
ſua repetenti bellum infert: nec ſi Turca in nos inuaderet, à ſententia ſit diſceſſurus
ſua : Nam hic veſter Imperator eo ipſe animo bellum intulit, & hoc ipſum
auſus eſt apud ſummum Pontificem publice conteſtari, non ab initio quidem
be[illegible]i, dum in promptu Regi erat, in Italiam arma importare, & cum ipſe ad elu-

 den-

dendum Regem conſilia pacis ſimulabat: verum poſtquam reuocato Regio exercitu, ita ſe illum tenere implicitum iudicauit, nullum vt ad fugiendi locum eſſe reliquum arbitraretur: hoc tum (inquam) ipſum auſus eſt conteſtari; ſi vel omni col- » lecto ſuorum exercituum robore, Turca bellum Chriſtianis inferret, nihil eſſe de » bello Gallico ſe remiſſurum: hoc eſt, CHRISTO audientes prouincias ſeſe prodi- » turum potius, quam vt eum Regem non perderet, eam familiam non deleret, cuius fide ac virtute terribilior eſt, fuitque ſemper impijs nationibus Chriſtiana reſpub. & iuſtitia longe commendatior. O digniſſimam vocem eo, qui ſe pro pace inter Chriſtianos componenda deuouere velle, qui pro pace redimenda ſua ſe permiſſurum alijs gloriatur. At vero nihil opus eſt neque ad componendam, neque ad redimendam pacem, vt vel mactandum ſe ipſe præbeat, vel de ſuo quicquam amittat: tantum aliena quæ per ſummam iniuriam detinet, iuſtis dominis reſtituat. Quod ſi Mediolani principatum, in quo præcipua videtur harum cauſa ſimultatum cōſiſtere, ad Franciſcum Regem, aut liberos eius pertinere non exiſtimat; cur non ſubit ea de re cum ipſis iudicium communem clientum Imperij? Cur eos iudices reijcit, ad quos ea proprie cognitio pertinet? Nam ad Regem meum & liberos eius quod attinet, hoc ego confirmare tibi poſſum, eos non modo conſeſſum illum Principum Imperij diſceptatorem & recuperatorem non eſſe recuſaturos, verum hoc etiam vltro & vehementer quidem depoſcere. Qua de cauſa & hoc menſe Iulio, ſub naſcentis huius belli exordia, legationem qua petebant conuentum indici, ſibi Senatum dari, deq; Mediolani cauſa diſceptari, ad principes illos decreuerāt. Sed eorum Legatus à grauiſſimis & authoritate ſumma viris eſt monitus, ſibi extrema intentari, ſi vſpiam locorum apprehendi eum in Germania contingeret. Huc igitur veſtra, ô Germani, recidit libertas? Hoc pati poteſtis? Hoc imperij eſt veſtri ferre, vt Legati tanti Regis, cuius maiores de Chriſtiana tota repub. deque veſtro imperio tam egregie ſunt meriti ius gentium apud vos, quo ſacroſanctum ſit legationis munus, requirant? & ſi qui ſunt qui ſanctum eſſe illud velint, vix audeant tamen Legatos ad ſe Regios admittere, & cum illis de re vlla communicare? Ac ne me putes, Amice optime, hæc falſo comminiſci, Is Legatus cum per intentatas ſibi ab hoſte inſidias, peruenire non potuiſſet ad Septemuiros illos, Cæſareæ maieſtatis non conſtituendæ modo arbitros, ſed tuendæ quoque authores; literarum id ſubſidio, quantum in ſe fuit, ſupplere conatus eſt: quarum exemplar ab eo qui has tibi redditurus eſt accipies: quæ cum tuto vt perferrentur ad eorum vnum curauiſſet, qui ad collegas ſuos referret, eadem de re vt Senatus Regi ac liberis eius daretur, & ij ſemel vel ab infeſtatione Mediolanenſis agri, iure ac moribus ſummouerentur, vel ab omni vindicarentur iniuria: ita ſe reſiam apud vos habebant, vt is princeps auſus non fuerit » cum collegis ſuis communicare: tantum ſe ad Ferdinandum de re tota referre velle dixit, fratrem ſcilicet ipſius Cæſaris, à quo nihil illi quidem poſſunt in poſterum ex præteriti temporis comparatione, niſi vim atque iniuriam expectare. Sed iam ad Cæſarem redeo. Hic ſi quantum videri, tantum ex animo velit, quieti & paci prodeſſe & conſulere in publicum; cur non à ſuſpicione ſe remouet, aliud ſe priuatum ac próprium ſub obtentu pacis publicæ ſpectare interim atque moliri? Cur non ſatis illi eſt, eius pacis ad alios fructum, ad ſe gratiam peruenire? aut cur eiuſdem pacis, cum ijs ſaltem, quibus eam tanti vult vendere, non aliquod emolumentum communicat? Cur illius de qua ſtatim ago, Chriſtianiſſimi Regis diuturnæ, atque ſine vllo in hunc diem exemplo memorabilis patientiæ, non aliquam habet rationem? Sed quid patientiæ dico? Imo vero tam liberalis officij, aut potius beneficij. Nam quo ego alio nomine hoc appellem, neſcio; quod cum pulcherrimam haberet Rex occaſionem, ſimul ſuas & liberorum opes vindicandi, à tam indigno atque iniuſto occupatore Sfortia, ſimul pro ſumma indignitate & iniuria ex Legato ſuo immaniter cæſo, illum eundem vlciſcendi; quum præſertim ab optima ducatus eius primariorum hominum parte vltro inuocaretur, & exercitus in promptu illi eſſet, qui tum in Germania conſcriptus, reque feliciter & facile confecta, cuius cauſa conſcriptus fuerat, vltro ante quam dimitteretur, nomen illi deferebat, atq; vt in id bellum authoraretur flagitabat: quum (inquam) ita

Iudex competens cauſæ Mediolan.

Electores

Rex eſſet ab exercitu, ab re nummaria, ab ſocijs, ab rebus omnibus, quæ ad bellum celeriter conficiendum pertinent, parariſſimus & inſtructiſſimus; tamen rogatus à Cæſare, tum expeditionem in Africam adornante, *ne quid moueret interim, aut nouaret in Italia*, morem gerere non recuſauit, atque omnium indigniſſimæ iniuriæ vltionem & dolorem diſſimulauit ac diſtulit, tantum ne moram conatibus Cæſaris vllam afferre velle videretur. Quanquam ego (vt ingenue ac vere loquar) neque illa ex Africana victoria, in qua mirifice adeo ſibi Cæſar placet, amplificatam *Africana victoria.* aut illuſtratam eſſe religionem, neque latius quam antea prædicari CHRISTVM video; tantum abeſt, tam plauſibiles triumphos inde agere debeamus. Nam quid noſtra intererat, à Turca ne an ab Afro Machometana prædicetur in Africa ſuperſtitio? At expulſum è ſedibus ſuis Tunetis Regem Cæſar in regnum magnifice reſtituit: Sit illud ſane magnificum & imperatorium. at hoc magis magnificum & imperatorium fuerat, pluris nō feciſſe, Regem vt impium periculo atq; ſanguine piorum virilium Chriſtianæ reip. militum imminutioneque Chriſtianarum virium in regnum reſtitueret, reſtitutioneque illius Solimanum in nos à Perſicis rebus, noſtro omnium communi periculo, ſuæ vnius ambitionis cauſa reuocaret, quam vt (quod etiam homines harum rerum inſolentes facile intelligere poſſunt) Chriſtianum Nauarræ Regem, regno ſuo per iniuriam eiectum, propterea quod ex ſtudio corrigendæ quaſique reformandæ Eccleſiæ, cum Francorum Rege Ludouico, & Maximiliano Cæſaris auo, ad cogendum Concilium conſenſiſſet, quo Eccleſiæ tentaretur neceſſaria illa (vt dixi) reformatio; aut Chriſtianiſſimum Galliarum Regem, & liberos eius, ampliſſimis patrimonijs fortuniſque per vim ſpoliatos, in ſua (quod poterat citra cædem & ſanguinem, & virium Chriſtianæ reipub. damnum & detrimentum) reſtitueret. Sed coniunctas habere fortaſſe mauult rationes cum Machometanis Afris, quam Regibus Chriſtianis: cum interea tamen Franciſcum Regem non minus falſo quam inuidioſe, quaſi communia habeat cum Turcarum Rege conſilia, criminetur. At hoc ego, quum ipſe verbo tantum arguat, nihil proferat; nihil literis, aut teſtimonijs probet, ſed inani & nugatoria quadam maleuolentia, criminis inſimulet, verbo duntaxat refellendū duco: tum quod accuſatoris ſit criminem probare, tum quod neminem eſſe tam profligato vel potius perdito deploratoque iudicio exiſtimem, qui præſertim in tanti re momenti, putet ſatis eſſe vt quicquam eius peragatur, temere accuſari, vel qui comminationi iſti fidem habeat. modo tamen meminerit, Regem eundem per literas & nuntios quinquaginta militum millia vt minimum per id temporis obtuliſſe, quo Viennam Turca cum exercitu obſideret, atque (vt dicebam nuper) ad Africanam expeditionem profecto Cæſari, tanta in occaſione atque gerendæ rei opportunitate, pedem domo non extuliſſe. Etenim ſi ſpem Franciſcus in Turcarum viribus poſuiſſet, tum certe pro recuperandis ſuis rebus, bellum potius ſuſcepiſſet, cum illi victore exercitu longe lateq; dominabantur, quam vt in hoc diſtuliſſet tempus incommodum, quo Rex eorum Solimanus, præter quas in Africa & Germania clades accepit, toties in Perſide fuſus ac fugatus fertur, iam vt Cæſariani dictitēt, non de inuadendis alienis, ſed de tutandis ſuis finibus, neceſſario capiendum illi eſſe conſilium. Et vero poterat tum quidem Rex, minore impendio ac periculo ſuo arma capeſſere, vt non duobus in locis diſtractiſſimis maximeque diuerſis, à potentiſſimis hoſtibus bellum vno eodemque tempore gereretur; cum ancipiti contentione diſtractus Cæſar, ad difficillimam de imperio toto ac ſalute dimicationem vocaretur. At Legatos Franciſcus à Turca (inquiūt) accepit, atq; ſuos ad eum viciſſim ipſe miſit. Ego vero facile patior, id accuſatorem obijcere, quod ego defenſor poſſim ſine periculo confiteri, & quod accuſatus nunquam neque criminoſum, neq; diſſimulandum eſſe vobis iudicauit. Acceperunt item & miſerunt ipſi etiam Cæſar & Ferdinandus, vt mirum ſit quod liceret ſibi putāt, cur in alio reprehēdi velint. Neq; vero illi Legatos acceperunt tantummodo, verumetiā munitiſſimas in Peloponneſo vrbes, quæ vt CHRISTVM Seruatorem liberius profiteri poſſent, ſeſe vltro Cæſari dediderant, ipſi iidem Solimano Turcarum Regi, vt aliquam ab eo bonam inirent gratiam, tradiderunt, aut potius prodiderunt. Quæ quidem poſtea tam immaniter à Solimano ſunt habitæ;

vt nemo ſatis vnquam earum deplorare poſſit & commiſerari calamitatem. In quibus tamen ipſis vrbibus, poterant Chriſtiani ad Græciam ſeruitute liberandam, appoſitiſſimam gerendo bello arcem conſtituere. Sed redeo ad Turcicam legationẽ.

Solimanus pacis cupidus.

Dico igitur ſæpe Solimanum cum Francis pacem, vt à quibus omnium maxime gẽs Turcica ſibi ſemper timuerit, vehementius expetiuiſſe. Dico eundem Solimanum vt Chriſtianiſſimum Regem aliquo ſibi demereretur beneficio, atque pacem eo facili⁹ impetraret, ſuppetias ei & captiuo, & mox datis obſidibus filijs liberato, etiam atque etiam obtuliſſe; ita vt neminem vnquam Rex infeſtiorem ſibi habuiſſe videatur Cæſare, conſanguineo ſuo, & cognato. Illud vero contenderim tam eſſe Regi glorioſum, quod in tantis rerum difficultatibus tam ſæpe conſtitutus, alienorum à religione auxilia nõ admiſit, quam eſt alteri cuidam (cuius ego nomini parco) ignominioſum, ſtudioſe ambiuiſſe, nec vt ſe in clientelam ille acciperet impetraſſe, quin potius ab illo magnifice deſpectum fuiſſe atq; reiectum. Quod ſi eo loco, quo Rex meus, Cæſar veſter eſſet: atq; is à quo tam indigne ac tot afficeretur iniurijs, tantopere iſtam illi coniunctionis Turcicæ mentionẽ exprobrando inculcaret: ipſe interim & præteritis incommodis, & præſenti periculo, & publica tam potentis aduerſarij profeſſione premeretur: à cæteris vero Chriſtianis principib⁹ ſe videret derelictũ, ac veluti prædæ expoſitũ: vel neſcio, vel nõ dico, an ad ſuperiores calamitates, ad alia præſentia pericula, tantum ſibi hoſtẽ vellet, quantus eſt hic Solimanus, aſciſcere: quo pacato tamen vti promptum ſibi eſſet atq; expoſitum, idq; maxime cum Abrahamus, Dauid, Salomon, Machabæi, & alij permulti ſancti & religioſi duces, ab hoc fœderũ genere nõ abhorruerint, non dico (inquã) an à Turcarum Rege tam liberaliter oblatas ſuppetias eſſet repudiaturus, qui nõ ignoret, iure Pontificio licere Chriſtiano principi, ſua per iniuriã ablata & occupata, ſi virib⁹ ſuis nequeat, impiorum auxilio recuperare, vbi piorũ illi auxilia denegẽtur. Vides itaque, Amice optime, quam hoc loco Regem meum traduxerint eleganter, cui cum id criminoſum eſſe velint, ꝙ illi tamen licuerit; id ipſum etiam ꝙ affingunt, nemo falſum eſſe neſciat, qui res duntaxat iſtas mediocriter vnquã inueſtigauerit. Verũ hæc omitto, cum ſit omnib. longe certiſſimum, nullã in orbe terrarum eſſe Regiã, ab hac ſuſpicione tam alienam atq; purã: vt quę plures ab hoſtibus noſtrę religionis triumphos numerat quã Reges: quorum regum & maiorum ſuorum veſtigijs inſtitiſſe ſemper hunc Franciſcum Regem, etiã ipſos mea ſentẽtia, qui tam atrociter eum deferunt, ſi iurati dicerent, agnituros non dubito. Sed quoniam intelligunt, queſtum eſſe apud ſuos Solimanum, quod quum Ænobarbo ſuæ claſſis præfecto à Tunetanis euocato, ij in clientelã ſe illius dediſſent, hunc poſtea inſperato bello à Cæſare oppreſſum qui aduerſus eum nõ pro religione bellum ſuſceperit, ꝙ ſolẽne fuit priſcis Imperatoribus: non ꝓ tuenda vel amplificanda ditione, quorum altera ſemper omnibus, altera pleriſq; magno & excelſo animo viris iuſta belli gerendi occaſio viſa eſt: ſed ꝓ impio Rege, de ſe nihil merito, & fide fortaſſe Punica beneficium agnituro, proq; ſola vel glorię cupiditate, vel ſtudio cõtentionis, quã videntur inter ſe de monarchia ſuſcepiſſe, difficillimo tempore arma ſumpſerit: artificioſe hoc diſſeminãt, & quãtum in ſe eſt, ante rei euẽtum, in aures imperitorum inſinuãt, vt ſi poſtea (ꝙ eſt credibile futurum, & ipſi ad rationes ſuas & cõcilianda Cæſari publica Chriſtianorum auxilia accõmodatiſſimum eſſe purãt) his duob. ſummis Chriſtianorum

Solimani ingenium.

principib. inter ſe ptinaciter cõflictantib⁹, occaſionẽ eſſe ſuã ratus Solimanus rex (vt eſt magnanim⁹, gloriæ cupid⁹, in vindictã ardẽs, necdum adeo fractis virib⁹, vt nos fortaſſis eum eſſe cõminiſcimur) in Cæſaris ditionẽ impetum violenter faciat: hoc tum ipſi habeant iactum fundamentum, atq; apud ignaros veri, & iam ante falſis auditionibus occupatos, veriſimilitudinis ad credulitatem argumentum: quo tum Regem traducẽtes quaſi ab eo ſit Solimanus auxilij gratia in Chriſtianos euocatus, ceterorum in eum Chriſtianorum arma cõcitent. Neq; alio conſilio exiſtimandi ſunt perſuaſiſſe Cæſari, vt ea vteretur apud ſummum Pontificem publica teſtatione, cum auditu crudeliſſima, tum indigniſſima Chriſtiani Cæſaris ꝓbitate ac virtute. At clamitant Cæſariani, viſa fuiſſe in Africa tormenta Francorum Regum inſignibus inſculpta, ſignaq; militaria ijſdẽ inſignibus non pauca in Ænobarbi fuiſſe poteſtate.

Hoc

Hoc ego ſicut verum ne ſit, plane neſcio: ita magnopere refutandum eſſe non arbitror. Nam triremes plus minus quindecim Andræas & Antonius Auriæ, vexillis, armis, tormentis, & remigibus Regijs inſtructiſſimas, à Rege ad Cæſarem deficientes abduxere: quarũ ego aliquas cum omnibus ſuis impedimentis in Ænobarbi veniſſe poteſtatem intellexi. Quod ſi vt mihi renuntiatum eſt, ita contigit, neq; tam in Regijs triremibus ſuo Cæſari ſeruandis, Auriæ diligentes fuerunt, quam in ijſdem ab Rege ad Cæſarem furtim abducendis flagitioſi; non mirum eſt fuiſſe hoc tempore viſa in Africa & vexilla & tormenta Gallica. quæ nonnunquam alias tamen, & olim, & hoc Rege, ijſdem in locis fuiſſe viſa conſtat: verum ad religionis noſtræ illuſtrationem & amplificationem, & maiore ſiue fructu ſiue gloria, quam hoc tempore Cæſar intulerit.

Sed pene iam præterieram imprudens id, quod iſti tam pertinaciter (vt ſcribis) inclamant, ſeſe Regem ita in laqueos adductum & implicitum tenere, vt elabi nulla ratione poſſit, quin ſit illi confitendum, ſe in Samarobrinenſe fœdus offendiſſe, atq; Imperatori veſtro iuſtam in ſe arma capiendi occaſionem præbuiſſe, qui ſcilicet Huldarico VVirtembergæ Duci bellum aduerſus Cæſarem ſuſcepturo pecunijs ſuis affuerit. *Vlricus Dux VVirtemberg.* Aureis enim nummis Gallicis (quod negare nemo poſſit) eo in bello perſolutũ eſſe militi ſtipendiũ. Ego vero ne hoc loco Camarinam (vt aiũt) mouere cogar, ac Cæſaris male de Imperio meriti conſilia detegere, maxime vellẽ cõtentos eos fuiſſe ipſa Regis mei ſuper ea re defenſione. Neq; .n. diſſimulandũ vobis eſſe duxit, pecunias ab ſe fuiſſe numeratas, ſed pro montis Pellicardi Comitatu quẽ ex Huldarico Rex emerat. *Montbeliard.* At quos in vſus venditori placuerit pecuniam ab emptore numeratam vertere, hoc vero non putauit ſua vt percontaretur, intereſſe: quemadmodum neq; venditoris, quo animo emptor, aut quem ad finem emerit.

Sed quoniá iſti tam cupiunt eſſe diligẽtes, introſpicere vt velint Regis mei nõ facta tantummodo, ſed cogitationes etiã & conſilia; ego ſic viciſſim illos rogare velim. Inter Galliarũ Reges & hoc ſacroſanctũ Imperiũ, intercedit vetus defenſionis mutuæ ſocietas. Multo poſt initũ eſt nouũ fœdus inter hunc Galliæ Regẽ & Cæſarẽ, ſed quo nec genere ſit ipſo, nec partib⁹, vlla ratione, antiquo illo fœderi derogatũ neq; vt derogaretur, flagitare veſter Imperator debuit: eo ipſo appellatione imperatoria ſe indignũ præbitur⁹. Imperator idẽ veſter, Huldarico imperij cliente, ab ea paterna hæreditate deiecto, quæ tum ꝓpria & peculiari exceptione ſic addicta, & iam inde ab initio affecta erat illius gentilibus, vt ijs ſuperſtitibus nequeat in aliam «
tranſire familiã: tum eidẽ iſti veſtro imperio ita eſt clientelæ iure obnoxia, vt extin- «
cta ea familia, ad Imperij ærariũ, cuius beneficiũ eſt, redire debeat, neq; pacto vllo mitti abalienariue poſſit: veſter (inquam) Imperator, Huldarico deturbato, eãdem hæreditatem illius gentilibus (ꝙ facere iuratus debuerat) non tradidit, quin potius, ſpreta iterum iuriſiurandi religione vſurpauit ac retinuit. imo vero ne non ſatis grauiter contempſiſſe iuſiurandum videretur, Imperij iure interuerſo, vel euerſo potius, vſurpatam ab eodem exemit, ac veluti emancipauit imperio: vt iam nihil minus, cum tantus ſit imminutor Imperij, quam Auguſtus dici mereatur. *Auguſtus.* Huldaricus igitur lauto illo atque amplo patrimonio ſuo ſpoliatus, Regem appellat ſuo & veſtri imperij iure, vti ex fœderis antiqui formula non modo ſibi, quod non mediocrem quidem ad impellendum cauſam, ſed imperio veſtro, quod maiorem multo vim habeat, opem ferre velit: neque patiatur opulentam prouinciam ærarij veſtri propriam, ab eo per iniuriam abalienari & diſtrahi. Finge nunc Cæſarem contra, ex nouo fœdere (per quod tamen illud vetus induci non potuit) obteſtari Regem, vt ne aduerſum ſe defendendam imperij Romani authoritatem ſuſcipiat: alioqui præter fœdus facturum eum pronuntiare. Cedo hoc loco quemuis arbitrum. vincam equidem (vt ille ait) quocunque iudice, etiam curioſo illo inueſtigatore, imperione an Imperatori morem gerere, antiquum publicũ, an priuatum recens fœdus Rex debeat reſpicere. Vbi ad hoc ille mihi reſponderit, tum de facto Regis mei conſtituã, quid me oporteat reſpondere. Verum ego ipſum veſtrũ Imperatorẽ hoc me onere liberaturum ſpero, imo etiam exiſtimo ipſius in Regem criminationi & conuitijs fuiſſe hoc accuſationis caput ab aliquo malitioſe additum, eoq;

de induſtria conſilio & ſtudio, vt huic anſam daret in Cæſarem aliquid dicendi: quod, vt facile credam eo adducor magis, quod tam ipſe Cæſar quam etiam Ferdinandus ſuis aliquando literis, quarum ad me quoque exemplaria peruenerũt, ſicut vere, ita ingenue teſtati ſunt, fuiſſe omnino è re Germaniæ, ſua vt reſtitueretur Huldarico Wirtemberga. Quod ſi agnouerunt & ipſi, non eſt quare fraudi hoc eſſe Regi velint, ſi ad eius reſtitutionem Germanicæ quietis ac pacis cauſa conſenſerit.

Burgundia. Subdis, & hoc nomine male audire Regem, q̃ Ducatũ Burgundiæ, qui Cæſaris eſſe (vt inquiũt) hæreditario iure debeat, tanto iam tẽpore, ac tã iniuſte detineat. Sed hoc loco vt perſpicias quã frigida nitantur iſti, neq; ſubſiſtente ratione, rẽ explicabo tibi fortaſſe non intellectã. Eudoni Duci Burgũdię filia fuit vnica (ſi bene memini) Adella. Quæ cum Galliarũ Regis filio nupſiſſet, is Ducatũ Burgundiæ, velut vxorium ac dotalẽ Eudone mortuo ſtatim occupauit, & aliquot annos nullo intercedente pacatum tenuit, donec alter quidam extitit, eques ille quidem & nobilis, ſed peregrinus, neq; admodum opibus aut viribus pollens, qui in ius eum vocarit, diſceptatoremq; partem eius Regem petierit: apud quem contendens cum dixiſ-
» ſet, ad Burgundiæ Ducatum fœminas non admitti, ſe vero ab antiquis eius gentis Ducibus, idq; haudquaquam intermiſſa maſculorum ſerie ꝓgenitum: permiſſa eſt cauſa parium Franciæ iudicio, qui ſunt in regno noſtro principes duodecim, proxima ſecundum Regem ac velut pari (vnde & nomen traxerunt) in ſummarum diſceptatione rerum authoritate præditi. quibus cum cauſam ille probaſſet ſuam, re diligenter quæſita, hi expulſo Regis filio, ſecundum illum equitem pronuntiarunt, & Ducatum illi, accedente Regis ipſius authoritate, more maiorum vtendum fruendum tradiderunt: quo Ducatu & ipſe, & qui ab eo mares nati fuerunt, nullo ipſis poſtea controuerſiam faciente, potiti ſunt. Poſſem & alia in rem præſentem afferre huiuſmodi exempla: ſed hoc vnum exiſtimo ſatis eſſe, vt quod ab omni ſit corruptorum iudiciorum ſuſpicione tutum: veriſimile cum ſit, iudices illos facilius à ciue ſuo prædiuite, Regis filio, quam à peregrino tenui, atque ab amicis inopi corrumpi gratia, pecuniis, metu potuiſſe. Hoc ego inquam vno exemplo ſatis conſtare arbitror, non potuiſſe Cæſarem eius Ducatus hæreditatem aſſequi, cuius pater Philippus, filius fuerit Mariæ Caroli filiæ: ad quam peruenire Ducatus ſuperiore illo iure minime potuerit. Vnde autem is Ducatus ad Philippum alterum, in hac familia primum Burgundiæ ducem, & Caroli, quo de agitur, abauum, peruenerit: & quanto Rex Carolus quintus eius frater ſtudio, labore, familiaris & publicæ rei diſpendio, quamque profuſa & immodica liberalitate eas nuptias illi conciliarit, aut redemerit potius, ex quibus hodie Cæſar amplas illas & opulentas habet in Gallia Belgica & inferiore Germania prouincias, longum eſſet, neq; hic neceſſarium dicere. Ego vero perquam lubens prętermitto, ne hanc velut anſam arripuiſſe de induſtria videar, declamandi hoc loco aduerſus poſterorũ illius Philippi Ducis in benemeriti Caroli Regis poſteros, ingrati animi conſcientiã. Nã cum iſti hoc etiam Regi meo crimen obiiciant male agnitæ Cæſaris, primũ in ſe, qui captiuus eſſet, deinde in liberos ſuos obſides, humanitatis & liberalitatis ſummæ: malo crimen iſtud diluere, quam vel recriminatione, vel (vt loquuntur hodie) culpę compenſatione, quodammodo crimen agnoſcere. In quo ego, vt ignoſcas, velim, ſiquid mihi vel iam exciderit, vel nunc dicturus ſim, quod fortaſſe de Imperatore veſtro dictum nolis. In hac enim contentione, in quam tuæ me literæ adduxerunt: ſi quidem excuſatum Regem meum volo (vti velle debeo) verſari hoc in genere non poſſum abſque accuſatoris contumelia: verum adeo id modeſte adhuc feci, & faciam, quantum rei patitur atrocitas, vt intelligas me nolentem eſſe pertractum in hoc argumenti genus, non ſtudio atq; affectatione deſcendiſſe. Tractauit (inquiũt)

Francisci in captiuitate tractatio. Cæſar Regem captum liberaliter atq; humaniter. Ego vero ſi hoc vocatis humaniter hominem tractare, quod confecto bello, atque armis longiſſimo iam interuallo poſitis, non occiderit, quodque magno ſuo ex redemptione commodo dimittere, quam inedia pædoreque conficiendo ſimul redemptionis pretium amittere, ſimul famæ periculum ſubire maluerit (quorum vtrumque nullis vnquam Barbarorum tyrannis in mentem vt committerent venit) non diffitebor ſane humaniter

fuiſſe

fuiſſe tractatum Regem à Cæſare. Sed cum memoria ipſe repeto, Cæſarem ſupra redemptionis pretium immanius (vt dicebam nuper) quam quo antea Francorum Reges ſe ab hoſtibus Saracenis redemerint, ampliſſimis Regem patrimonijs ſpoliaſſe, ornamentis regni quamplurimis mulctauiſſe, atque alias adieciſſe conditiones partim quæ ignominioſæ ſint, partim quas ipſe Rex præſtare nec ſi debeat poſſit, nec ſi poſſit debeat, quaſque nemo ſimul ac intellexit, non iniquas, vt reuera ſunt, iudicauit: ego humaniter eum fuiſſe tractatum nego. Mitto, quod nec dimiſſurus erat, quanuis iniquis ijs conditionibus, niſi medici quibus ægroti Regis cura à Cæſare ipſo commiſſa erat, diligenter eum admonuiſſent, vix futurum vt Rex (etiam ſi ad tempus recreari videretur à morbo) plene tamen conualeſceret, aut diuturnioris vitæ foret. Itaque ſummopere Carolum hortabantur omnes qui conſultum illius commodis volebant, vt acceptis obſidibus duobus liberis natu maximis, Regem ipſum dimitteret: qui ſi forte in vinculis moreretur, tum aliquod inde ſubiturus eſſet Cæſar famæ ſuæ periculum, tum omnis illi ſpes expectatæ prædæ peritura. Contra vero ſi liberatum Regem datis obſidibus liberis, è viuis excedere contingeret, tum alterum ejus loco Regem: atque ſi etiam is moreretur, alterum item demortui loco ſubſtiturum habiturus Cæſar videretur. Quibus demum hortationibus motus ac perſuaſus eſt (vt tum ego ex Cæſarianis intellexi, qui hoc palam dictitabant) longe cautius ſibi proſpectum fore, ſi duobus adoleſcentibus quaſi Regibus valetudinarium vnum permutaret, qui & ipſe ſi conualeſceret, nihil minus pro filiorum quam pro ſua ipſius liberatione ac ſalute, pro paterno animo humanique ingenij ſenſu ſolicitus ſemper foret. Habes igitur qua vſus ſit Cæſar in captiuum Regem humanitate atque liberalitate. Cui ſi conſilij illius in mentē veniſſet, quod Samnitum Imperatori ſenem patrem dediſſe Liuius tradit, intellexiſſet inter clementiam & crudelitatem quæri medium non debere. Iam erga Regis liberos vt ſe geſſerit, intellige. Optimates viros & matronas aliquot nobiles, qui formandæ ac dirigendæ illorum ætati traditi erant, atque ipſum etiam eorum pædagogum à quo literis inſtituebantur, procul ab illis amandauit, cæteros omnes minoris authoritatis miniſtros, & in ijs plæroſque non ignobiles, quibuſcum in Hiſpaniam accepta fide publica venerant, à famulatu illorum per vim atque injuriam abſtractos, contraque jus gentium ferreis compedibus & catenis vinctos in triremium ſuarum dedidit remigia: audio etiam minimum abfuiſſe, quin & pumilionem abſtraherent, quem vnicum apud illos Gallum hominem reliquerunt: eum (vti fertur) quod vix cubitalem excederet altitudinem, remo trahendo imparem fore arbitrantes. Eos cum in triremibus duriſſima quæque & indigniſſima diu paſſos, ſaltem pretio pro dominorum ſuorum liberatione perſoluto, vna liberari decuiſſet: idque vt fieret, cautum fuiſſet ex fœderis formula: tamen rogatus Cæſar, & per nobilem virum ejus rei cauſa illuc à Rege miſſum appellatus, non dimiſit: neque aliud cauſatus interim eſſe dicitur, quam triremes ſuas, ſi tum eos dimiſiſſet, ab remigum penuria adduci poſſe in periculum: quaſi vero non honeſtius fuiſſet mercenarios conducere, quam hanc ipſis tam inſignem injuriam facere. Verum eæ triremes, quibus miſeri illi, non vt Regiorum liberorū miniſtros decuit, ſed vt noxæ dedititij, tranſtris alligari vehebantur, à piratis Mauris captæ ſunt, & illi ipſi ex Chriſtianorum vinculis, in Maurorum inciderunt manus: apud quos fœde quidam perierunt, quidam adhuc miſerabiliorem morte vitam trahunt, procul à parentum, ab vxorum, à liberorum ſuorum complexibus. quibus fœlicius cecidit, ij Tunete oppido à Cæſare capto, ſeſe in Galliam ſemiuiui, atq; ſtipem emendicantes receperunt: ne quadrante quidem à Cæſare (cujus per injuriam tam indigna paſſi erant) quo ſe domum reciperent, ſubleuati. Hæc eſt illa, quam adeo magnifice Cæſariani jactant, Cæſaris humanitas: niſi hoc addere forte velint, atque humanitatis loco ponere, quod sereniſſimam noſtram Reginam, ſororum ejus natu maximam, quæ nec bello capta, nec alioqui obſes erat, multos annos vi tenuerunt, ne ſe ad Regem virum ſuum optatiſſimum reciperet.

Reſpondi meo judicio ad omnia literarum tuarum capita: ſed hæc velim tibi tantum, non vniuerſis eſſe ſcripta exiſtimes: quod hæc mihi à Rege meo demanda-

ta non ſit prouincia: per quem ego quidem plenius edoceri atque inſtrui tota de te potuiſſem. Quicquid tamen, Amice optime, his literis tibi expoſui, ita mihi Deum eſſe propitium velim, quemadmodum bona fide, vt ſe habent omnia, expoſui: in quo ego te fidem mihi habiturum haud dubito, vt quem adhuc nulla in re vanum eſſe deprehenderis.

EXEMPLVM RESPONSIONIS CHRISTIANISSI. GALLIARVM REGIS, AD orationem, qua Cæſar in eum Romæ inuectus eſt, Latinitate donatum, in gratiam eorum qui Gallice non nouerunt.

MAXIME vellem, Beatiſſime Pater, ampliſſimi Cardinales, & diuerſarum gentium clariſſimi Legati, tum præſenti mihi adeſſe contigiſſet, quum iſtic Carolus Cæſar, quæ illi ſint rationes & cauſæ mecum, longa oratione vobis expoſuit. Commodius enim ad ſingula capita reſpódiſſem, neque ſuſpenſa, vt nunc, alterius tantum actione percepta, judicia veſtra tenerentur. Sed quoniam id mihi per abſentiam non licuit, exiſtimaui mihi eſſe ſcripto ſatisfaciendum, ad ea duntaxat, in quibus honos meus agitur, & veritas inuoluitur ac tegitur: quo vos ipſa re vobis ante oculos propoſita, facilius in quo rotum contineatur negotium, intelligatis. Quanquam idipſum quoque, quam mihi ſit futurum difficile, non ambigo: quod nec Cæſar Legatis apud ſe meis, illius ſuæ orationis exemplum tradere, nec Legatus ejus, quæ de ſcripto recitauit, eorum deſcribendorum copiam facere voluerit. Itaque ad ea tantum reſpondebo, quæ vel ipſe memoriæ vtcunque commendaui, vel meorum ad me literis ſunt perſcripta. Sed me in his difficultatibus tuæ (Beatiſſime Pater) æquitatis rectiſſimique judicij perſuaſio, & quam de illo veſtro ampliſſimo conſeſſu opinionem concepi, plane recreant ac reficiunt: magna vt me ſpes teneat fore, vt nudę veritatis cauſa, etſi propter has difficultates iniquo in primis loco conſtituta, tamen aditum ad omnium & ſingulorum animos omnium affectuum vacuos inueniat. Ac ne diutius expectatione vos teneam, ſane Cæſar dum quæ à ſe faciunt, amplificate oratione, contra quæ à nobis aut ſubterfugere reticendo, aut obſcurare dicédo voluit: mihi ejus quá texendam ſuſcepit hiſtoriæ dimidiam tantum partem attigiſſe viſus eſt: atque ex tota cauſa id quod ſibi commodum eſſe judicauit elegiſſe. Ac primo quidem, dum ab eo exorditur loco, quod cum ego primum ad regni hæreditatem ſum vocatus, illuſtriſſimum virum Anaxonenſem Comitem ad me miſerit, retinendæ confirmádæque inter nos amicitiæ gratia: ſimul meminiſſe debuit, ſe à nobis rejectum eo tépore non fuiſſe, quo potiſſimum hæc amicitiæ inter nos conciliatio, magno ei futura erat (vti certe fuit) præſidio, vt ſcilicet (quod maxime omnium rerum cupiebat) è manibus ſe ſubduceret Margaritæ amitæ ſuæ, & ab aui ſui Maximiliani (qui tum ejus tutelam inuiti & ingratis adminiſtrabat) poteſtate atque Imperio ereptum aſſeretet. Atque dum adijcit (id quod ego etiam tum ex literis mei apud eum Oratoris intellexeram) ſe acceptis de victoria mea, deque Inſubrium receptione nuntijs, non minorem cepiſſe animo voluptatem, atque ex alia quacunque te fuiſſet accepturus: cur me ſperare non debuit, ſi par illi ſucceſſus contigiſſet, æque in ſe beneuolo futurum animo? qui quam illi ejus rei memoria obſtrictum eſſe me ſentitem, nunquam præ me diſſimulanter tuli. Magis autem miror ſubjeciſſe illum, ſe quum ab auo ſuo Maximiliano vrgeretur, vt dum ego Inſubrico bello implicitus eram, aliunde mihi bellum inferret, morem ei tamen in gratiam meam non geſſiſſe: quaſi vero neſciat, obligatum ſe juriſiurandi atque exiſtimationis periculo, ne id aggrederetur, fuiſſe: vt taceam quod eodem ipſo illo tempore, ego egregiam illi, & ex animo nauabam operam: neque mihi prius eſſe conquieſcendum putaui, quam ille Hiſpanias omnes (quæ non adeo lubentes illum Regem accipiebant) dicto ſibi audientes habuerit. Nec cujuſquam ego præterquam ipſius vnius ſtare velim teſtimonio,

Comes Naſſouienſis.

monio, quid tum ego, quid Legatus meus à me ita juſſus, ex ipſius commodo vtilitateque ſuſceperit atque perfecerit: fauorque meus & conjunctionis noſtræ authoritas, quantum ipſius rebus opis atque incrementi attulerit. Addit ſubinde pacti ſibi cum altera filiarum mearum matrimonij mentionem. Ego vero perſanctè me aſſeuero, cum ad me de obitu earum allatum eſt, non majorem ex patrio ſenſu dolorem cepiſſe, quam quod ereptam mihi hanc videbam arctioris cum illo amicitiæ conciliationem. At cum ſubdit, eo tempore quo ego & ille ad Imperij dignitatem vna vterque aſpiraremus, ſubortam primum inter nos fuiſſe quandam veluti zelotypiam, & ſimultates ſubinde natas: quanquam ego tamen ejus apud me Legato ſæpenumero profeſſus eram, me perinde hanc honorum petitionem exiſtimare, atque ſi eaſdem vterque nuptias ambiremus: me adeo (vtcunque res caſura eſſet) in eadẽ velle cum ipſo amicitia integra inuiolataque permanere. Ego proculdubio ijs me verbis apud ejus Oratorem vſum eſſe non negabo: neque tum certe orationi meæ voluntas non conſentiebat. Quod vero queritur, vbi Cæſar fuit renuntiatus, me obſides ab ſe flagitaſſe, non contentum ad amicitiæ noſtræ firmamentum ſuperioribus fœderum vinculis: adhæc nouam ſibi matrimonij mentionem cum Renata meæ vxoris ſorore injeciſſe. Agnoſco equidem omnes à me initas eſſe rationes, vt hæc nobis amicitia ſancta eſſe poſſet atque ſempiterna. Atque adeo, ſi cum filiarũ mearum natu majorem mihi fato erepta, altera tam tenera ætate eſſet, vt nuptiarum expectatio diuturnior eſſet futura: ego nihil mihi humanarum rerum prius agendum eſſe judicaui, quam de renouanda (nam ea res noua non erat) cum Renata matrimonij mentione: perſpicuum eo ipſo facere Carolo volui, me quacunque fieri poſſet ratione, retinendæ ejus amicitiæ ſtudioſiſſimum fuiſſe. Nec alio ſpectauit, quam hic ipſe objectat, obſidum efflagitatio. Etenim quod annua centena ſolatorum nummûm aureorum millia, quæ mihi Neapolitani regni ergo ex fœdere pactus erat, diu ſoluere differebat: ego, ne concidente fide ob dilatam multorum annorum penſionem, amicitiæ quicquam decederet, obſides aut potius prædes eſſe mihi flagitandos duxi. Quos vtique petiturus non eram, ſi ad conſtitutam diẽ mihi Carolus nomen diſſoluiſſet. Cujus procraſtinatio tametſi paulo mihi diuturnior viſa eſt, non adeo tamen ex ea commotus ſum, vt (quod ipſe quiritatur) ego vel in Germania quenquam aduerſus eum per Legatum meum ſolicitauerim, vel Robertum Marchianum vlla ratione in eum concitauerim. Mandaueram equidem Legato meo, vt ſacri Romani Imperij ordines, quibuſcum me tum peruetus amicitia, tũ principatus Mediolani ratio ſociarat, per occaſionem mihi ſalutaret, meque oſtenderet non ignarum eſſe, quænam mea eſſe deberet & cum illis ſocietas, & erga illud ipſum ſacroſanctum Roman. Imperium obſeruantia. Et Legatus quidem ille meus in comitatu etiamnum agens meo, ſanctiſſime deierat, ſe præterea nihil quicquam in Germania molitum eſſe. Quod ſi ſecus feciſſe conuincatur, proculdubio nec volente, nec ſciente me, nec impune laturus id fecerit. In Robertum autem ego Caroli Oratori etiam auxilium, ſi rogaret, ex fœdere me laturum obtuli: & militem quem Robertus in regno meo inſciente me conſcripſerat, ſtatim vbi ad aures meas permanauit, grauiſſimis edictis reuocaui: nec id ſine magno Roberti incommodo, qui præter ſpem ab eo milite nudatus, haud ignobiles arces non ita multo poſt vi ac deditione captas amiſit. Nauarrorum autem Regi Henrico, quod tulerim ſuppetias, mihi hoc criminoſum eſſe minime poteſt. Etenim ijs fœderibus quæ Carolo mecum intercedebant, accurate hoc exceptum erat; Niſi certo præfinito tempore, cum Henrico illi conueniret, ego quas alio ex fœdere Henrico debebam ſuppetias, rogatus ferre poſſem: idque etiam fide in Carolum integra, & inuiolatis quæ inter nos icta eſſent fœderibus. Itaque ſuppetias Henrico tuli, ſed Carolo præmonito: atque ita tuli, magis vt mihi verendum ſit, ne Henrici conqueſtio, quod ſerius, quam Caroli accuſatio, quod tulerim, improbitatis ſit maculam allatura. Quibus ex rebus, Beatiſſime Pater, voſque amplſſimi Cardinales, & clariſſimi Legati, ſatis (mea quidem ſententia) intelligitis, nullius nos culpę ex hoc priore bello affines dici aut haberi poſſe. De fœdere autem Madrilienſi (quod vocant) apud Mantuam Carpetanorum icto jam toties ac tam abunde à nobis dictum eſt, vt hic quicquam repe-

Imperii ambitio.

Madrilienſe fœdus.

repetere ſuperuacaneum eſſe mihi videatur. Tantum hoc conſtanter affirmabo, virum bello captum (id quod apud omnes conſtar) ſi poſteaquam de redemptione pepigit, adhibita cuſtodia obſeruatur, liberandæ fidei, cum habita ei non fuerit, reũ non eſſe: ego vero non modo toto itinere, ex quo id fœdus ictum fuit, ſed etiam ad Fontem rapidum, quo primum ex loco ſum dimiſſus, etiam majore quam dum eſſem Mantuæ, præſidio ac diligentia obſeruabar, adeo vt obſtrictam illis fidem habuiſſe, qui diligentiæ ſuæ potius quam fidei meæ confidebant, nullo jure condemnari poſſim: imo libera fide atque ſine vlla obligatione me ad meos receperim. Quare quod addit Cæſar, fuiſſe ſibi antequam ego dimitterer indicatum, ex me plæroſque audiuiſſe, non ſeruatum iri ejus pacis & fœderis conditiones: equidem id me dixiſſe non diſſimulabo. Videbam enim ejuſmodi eſſe conditiones, quas ſeruare, neque ſi poteram debuiſſem, neque vt vellem, potuiſſem. At fœderis Italici ſocietas, à qua ſibi Cæſar, vt liberos mihi meos reſtitueret, denuntiatum fuiſſe inquit, eo contracta fuerat, vt per eam ipſe ad æquiores adduceretur conditiones, & pro redemptione mea contentus pecunia eſſe vellet.

Lauttecanam vero expeditionem, ſicut omni aſſeueratione confirmo, ad liberandum captiuitate Pontificem initio ſuſceptam fuiſſe, ad quod majorum meorum exempla me inuitabant: ita fateor me liberato eo, & Cæſare ita pertinaciter omnes recuſante conditiones, omnis vt ſpes pacis jam ſublata eſſet: opportunitatẽ hanc ex adornati jam exercitus occaſione amplexum fuiſſe. In quo bello ſi (quod objectat Cæſar) occubuit Lautrecus Dux ſtrenuus, imo (quod diſſimulare neque) bona pars exercitus fœde perijt; tamen negare non poterit, quin ſi Deo Optimo Maximo viſum fuiſſet, ita meum exercitum à peſtilenti clade, ſicut ab hoſtium vi adhuc fecerat, defendere: alio atque inclinauerit, rem omnino inclinaturam fuiſſe.

Samarobrinenſis conuentus.

Porro Samarobrinenſis conuentus indictus cum fuiſſet, ad ea mitiganda, quæ in Madrilienſi pactione iniqua nimis, neque tolerabilia videbantur, non modo non remiſſum aliquantum & relaxatum eſt, ſed iniquis conditionibus iniquiores etiam ſunt adjectæ: quas ego tamen accipere ſum coactus, quod me tæderet indignæ ac diuturnæ liberorum captiuitatis, quorum calamitas ex dulciſſima commendatione naturæ, mea mihi calamitas eſſe videbatur.

Quæ cum ita ſint, nunquam vel in maximis rei gerendæ opportunitatibus, vt à pactione diſcederem, aut in eam quicquam offenderem, adductus ſum: imo vero quo tempore Turcarum exercitus bellum in Auſtriam circumtulit (ad cujus me rei

Balanſonus.

mentionem Cæſar reuocat) ego Balanſono, qui ab eo miſſus catafractos equites, & pecuniarium à me flagitabat ſubſidium, quanquam de pecunijs quidem non aſſenſi, quod nummularius non ſim, à quo pecunias flagitare Cæſar debeat: cui tum ſatis eſſe oportuit, quod vicies centena millia nummûm aureorum à me recens accepiſſet: tamen obtuli liberaliter, quod majores mei (quibus nihil vnquam eſt præſcriptum, vbi de ipſorum aduerſus hoſtem religionis ageretur officio) præſtare ſunt ſoliti, id me perlubentem eſſe Chriſtianæ reipubl. præſtaturũ: vt copias ſcilicet meas omnes (etſi multæ mihi tum proponebantur à bello quieſcendi occaſiones) tamen ipſe præſens, vel ad tuendam Italiam, cui tum etiam Turca imminebat, vel alio quocunque rei poſtularet neceſſitas, educerem: ita tamen vt Cæſari nihilominus Principem ea in expeditione locum non grauarer ex officio cedere: ac ne ſuſpectæ cuiquam eſſent vires meæ, potiorem exercitus mei numerum ex milite Germanico conſcribere. Quo vocatus ſi fuiſſem, eo proculdubio deſcenſurus eram apparatu, bonam vt partem eo ex bello accepturus fuerim vel gloriæ vel periculi. Iam quod

Marauillia.

attinet ad Bononienſe fœdus, atque cædem Marauilliæ, mei apud Frãciſcum Sfortiam Legati: non video quare horum mentionem Cæſar hoc loco facere voluerit. Nam Bononienſis quidem fœdus, quem ad finem ictum fuerit, plane omnes recordamini. At Marauilliæ cædes, etiam vt ille quicquam aliter molitus ſit, atque ſolum decuerit, (id quod minime mihi perſuadeo, certe nullum à me hujuſmodi habuiſſe mandatum ſcio) tam indigna tamen fuit, tam ſceleris & nefandi flagitij plena, vt antea nunquam exiſtimauerim Sfortiæ factum iſtud à Cæſare probatum iri: qui quo amplius habet atque latius patens Imperium, eo plurium Legatorum opera,

atque

atque apud plures vt indigeat neceſſe eſt: quanquam (vt verum ingenue fatear) vbi me intellexi de tam immani ſcelere apud ipſum Cæſarem, affinem & fœderatum meum, Sfortiæ vero dominum, à quo tam atrocem acceperam injuriã, fruſtra querimoniam detuliſſe, commotus ſum ſane: neque diſſimulabo, nihil quicquam vnquam mihi accidiſſe tam improuiſum ac inopinatum, quã hoc turpiſſimum Sfortiæ facinus, laudatorem Cæſarem habuiſſe. Quod ſubinde Cæſar obiectare auſus eſt, à me præter Samarobrinenſe fœdus, quædam aduerſus ſe in Germania eſſe cõſtituta atque inita conſilia; maximeque bellum Wirtenbergicum meo ære fuiſſe geſtum: profiteor hoc ego iterum, atque agnoſco, me in Germaniam ſæpenumero Legatos miſiſſe: nam & ego & majores mei, conjunctas ſemper habere voluimus cum Germanis Principibus & ciuitatibus rationes: noſtra etiam memoria viſum eſt, quamuis inter ſe nonnunquam Cæſares & Galliarum Reges bello contenderent, Germanicæ tamen & Gallicæ nationum amicitiam ac ſocietatem non ideo fuiſſe diſſolutam. Tum à me pecunias eſſe Wirtembergæ Duci numeratas, nunquã ire inficias volui: ex quo Duce Montis Pellicardi oppidum emeram, quod is tamen anno vertente (vt inter nos conuenerat) refuſa pecunia redemit atque recepit, me non perlubente profecto, qui oppidum illud quam pecuniam mihi maluiſſem. In quos autem vſus ille pecuniã eſſet conuerſurus, nunquã ad me pertinere vt ſciſcitarer, arbitratus ſum. At hoc magis miror, non fuiſſe hoc loco à Cæſare prætermiſſum, (de quo ego quam honeſte queri poſſit, non video) aliquot videlicet ejus ex ditione bello à meis captos homines, diutius fuiſſe in triremibus aſſeruatos: ſimul enim meminiſſe illum oportuit, quam indigne meos triremium ſuarum addixiſſet remigijs, præter æquum & honeſtum, ac per ſummam injuriam à liberorum meorũ obſidum famularu comitatuque vi abſtractos: ſimul ſuos quum fateatur ipſe Cæſar ſtatim meis à ſe miſſis per me quoque fuiſſe liberatos, ignorare non potuit, à ſeipſo moram fuiſſe, quominus ipſe ſuos quoque maturius ex me reciperet. Quod adjicit, quoſdam in ſe Principes Italiæ viros, à me fuiſſe per Dinteuillanum ſolicitatos: ego id mihi certe non facile perſuaſerim: etenim neque vllum à me Dinteuillanus mandatum ea de re acceperat, neque vllum mihi cum Cæſare bellum id temporis intercedebat. Quod ſi mihi aliquot inſignes ex Italica nobilitate viri mereãt, haud video quemadmodum Cæſar initorum in ſe conſiliorum aut violatorum fœderum inſimulare me hoc obtentu poſſit. Qui ſi voluerit, dum tam creber eſt in commemoranda libertate Italiæ per ſe reſtituta, hoc interim Italicæ nobilitati jugum imponere, vt ab eo cum receſſerint, nulli hominum dare nomen audeant; hoc certe ſi erit libertatem eorum ſimulatione propugnationis expugnare, ac re ipſa ſeruitutem ementito nomine libertatis imponere. Atque vt jam ad Mediolani Principatum veniamus, ſæpe mihi Cæſar per legatos ad me ſuos ſignificauerat, niſi fidem ipſe Franciſco Sfortiæ jam obſtrictam habuiſſet, eum ſe Principatum mihi omnino traditurum fuiſſe. Itaque mortuo Franciſco, ſublataque ea excuſationis cauſa, quũ veniſſe tempus viderem, deeſſe mihi ea in occaſione nolui, miſi qui eum principatũ mihi à Cæſare repeterent: ſignificauit ille ſeſe vni ex filijs æquiore animo traditurum. Aureliorum Ducem nominaui, in quem vt ego potius quam in aliorum quẽuis hunc transferri principatum cuperem multæ me & magnæ rationes inuitabãt: quas quoniam ego non ad regni mei pacificationem tantummodo, ſed ad totius etiam Chriſtianæ reipubl. pacem, otium & quietem pertinere maxime arbitrabar, Cæſari commemorandas & explicandas curaui, etiam atque etiam rogans & obſecrans, vt quæ ſua eſſet ea de re mens & cogitatio, mihi aperte atque ingenue indicare vellet: quemadmodum & ego mea omnia conſilia candidiſſime, citraque omnem diſſimulationem ejus Oratori expoſueram. Tandem poſt multas vltro citroque nuntiorum & literarum miſſitationes, Orator ejus acceptis (vt aiebat) ea de re mandatis, mihi aſſeuerauit, poſtulatis eſſe meis aſſenſum: tantum vt principatus ejus vſufructu cederem, quem deberi mihi contendebam. Nolui hanc vnam vſusfructus controuerſiam retinendæ inter nos amicitiæ moram illam afferre. Ceſſi, renuntiaui, Cæſarem de animo ac ſenſu meo certiorem feci: plane vt jam nihil videã, quod pacem inter nos atque amicitiam impedire poſſit, modo quę Legatus ejus eſt polli-

Montbeliard.

Mediolani Ducatus.

pol[illegible]us,ea duntaxat præſtare Cæſar,& caueri ſibi æquis tantum & honeſtis conditionibus velit:quemadmodum ipſe quidem eo tempore, quo hæc inter nos tractabantur,ſe facturum affirmabat:quippe qui fateretur, ſi alias proponeret conditiones,ſatis ſigni ſe daturum,nolle omnino vt inter nos conueniat. Igitur dici non poteſt,per me ſtare,quominus pax inter nos fiat, quum in eaſdem ipſas conditiones,quæ mihi ſunt ab ejus Legato propoſitæ,deſcenderim:à quibus ipſe ſi diſceſſerit,omnis in eum neglectæ pacis culpa,nulla in me reſidebit. Ego enim retinendæ pacis tam ſum & fui ſtudioſus,vt etiam ſuperiori tempote, quo nec mihi Cæſar nec liberis meis Mediolani principarum teſtituit,nihil aduerſus eum molitus ſim, imo quo tempore Turcicus exercitus in Auſtriam mouit,non modo à bello quieui, ſed copias etiam meas (vt nunc dicebam) obtuli. Et cum Cæſar expeditionem adornaret in Africam,ego,vt ipſe voluit,cum omnibus pacem colui;& quod facere tum poteram,minore quam nunc obtinente Italiam Cæſare,impendio meo,& periculo,a tepetendis & recuperandis meis abſtinui:qua in re tuam in primis conſcientiam,Paule Pontifex Maxime,implorare mihi libet. In cæteris vero omnibus,quæ ad Chriſtianæ reipubl. quietẽ & commoda pertinent,nulli concedere velim Chriſtianorum Principum,vt ea majote quam ego,proſequatur affectu ac ſtudio: cujus

Gallorum mores.

mei inſtituri eſſe poſſunt indicia ſolida ſatis & expreſſa, Gallorum meorum mores ac diſciplina. Quamobrem Beatiſſime Pater,voſque ampliſſimi Cardinales, & clariſſimi Legati, ea omnibus nota patientia, qua mihi factas injurias hucuſque tuli, hæreditaria mea,& meorum filiorum bona tot jam annos me ferente per alios occupata; interdictum,nequid mei quod in re aut poſſeſſione Cæſaris eſſet,attingerent;copiarum mearum à Vercellis de medio quaſi jam deſponſæ ac deſtinatæ victoriæ curſu reuocatio,& ſtatiuis in caſtris nequid tumultus excitaretur collocatio; conſtituendæ pacis ampliſſima & libera facultas Cardinali Lotharingio permiſſa; vſusfructus de quo memini ceſſio,ſatis declatant, pacene an bello recuperare noſtra maluerim. Neque vero ſanctitati tuæ mirum hoc loco videri debet,ſi quod ſentio libetius profiteor. Nam ſi occupator alieni quiritari audet interim ac dolere; ego quid facere debeam,qui tam ampla patrimonia videam mihi ac liberis meis per

Sabaudienſis controuerſia.

injuriam auferri,& noſtra cum ignominia retineri? Quod vero ad Sabaudiæ Ducẽ pertinet,non video qua ille ſe tueri aut defendere ratione poſſit,apud quem toties expoſtulatum ſit,à quo toties flagitatum, vt decidere judicio mecum vellet,de ijs rebus,& quas à majoribus ſuis nullo jure occupatas,meo damno poſſidebat,& quas hæreditario jure pertinere ad fœlicis memoriæ matrem meam ambigere non poterat. Quæ ipſa quidem mater mea dum viueret,ſæpe ad eum certos viros repetitũ ſua quum miſetit cum mandatis(vt ſototem decebat) humaniſſimis: ego quoque ab ipſius morte viros meæ cauſæ petitiſſimos, quique vel diſceptatoribus ijs, qui ſunt illi à conſilio,eandem in judicium deducerent legauerim,neque quicquam in legationibus tamdiu profecerimus;neceſſario mihi veniendum ad arma fuit. Qua in re vero nihil à me peccatum eſt in ea fœdera,quæ cum Cæſare mihi intercedunt: quibus etſi prohibeor,vt ne cum vllo Italiæ Principe aduerſus illum conſilia communicem:non video qua ratione bellum iſtud Allobrogicum ad ſe ſpectare Cæſar arbitretur, vel ad eam cauſam vllo modo pertinere: quum interim exercitus meus (vti nunc dicebam)nihil earum rerum prorſus attigerit,quas intellectum ſit ab eo quo jure quave injuria poſſideri: atque vt ne id faceret, diligenter omnibus à me fuerit interdictum. Neque enim ſi fœdere Samarobrinenſi Sabaudiæ Ducis mentio inter Cæſaris fœderatos injecta eſt,continuo tamen earum rerum quas is ad me pertinentes occuparet,jus in eum eſſe translatum intelligo:quum nec eo in fœdere nomen ejus,vt nobiſcum tranſigentis,aſcriptum ſit: nec vox de rebus meis quæ ab illo tenebantur,vlla eo in conuentu emiſſa. Itaque fœderis ejus tabulæ,me ceſſiſſe jure meo,nulla coarguere ratione poſſunt. Atqui ego & antea ſperaui ſemper,& nunc etiam ſpero fote, vt Carolus pro neceſſitudine affinitateque noſtra, meam potius jure ac legibus nitentem, quam iniquam Sabaudienſis cauſam, ſibi eſſe ſuſcipiendam ducat. Quanquam hoc ego tamen video(id quod ſatis mirari non poſſum)cæterotum factum,qui & ipſi armis in Sabaudienſis bona inuaſetint,à Cæſare

non

non reprehendi: duntaxat reprehendi meum, qui cum illo ſim maximis vinculis & propinquitatis & neceſſitudinis conjunctus: neque vendicare quicquam in quo perſpicuum jus, & clarius ipſa luce non habeam, voluerim: neque niſi rite repetitis rebus arma ceperim. Atque adeo, Beatiſſime Pater, paratus ſum Sanctitati tuæ, ſi hoc ita libuerit, rationes omnes meas ex tabulis authenticis comprobare: vt quæcunque dixerim, nihil omnino diſcrepare à vero intelligas. Quod ſi ille animum induxerit, mea mihi reddere: viciſſim ego, ſi quid mei præterea occuparunt, non grauabor illi reſtituere. Iam quod Cæſar inquit, ſi de pacis inter nos retinendæ cõditionibus conuenire non poſſit, è re atque commodo fore Chriſtianæ reipublicæ, noſtras vt controuerſias ſingulari certamine dirimamus: ego quum hactenus (ſi quis vitæ meæ ſplendori notam vllam allinere tentauerit) abunde mihi ſatisfeciſſe videar: & quum hæc duelli à Cæſare commemoratio, voluntatis tantum declaratio, non etiam prouocatio eſſe videatur, aut decoris atque honeſtatis noſtræ oppugnatio: ego (inquam) breuiores eſſe noſtros enſes, quam vt tanto interuallo diſiuncti congrediamur, exiſtimo. Quod ſi nos propius occaſio aliqua ſtiterit (id quod mihi credibile eſt futurum, ſi res ad arma redierit) atque ſi tum Cæſar eandem retineat, quam nunc ſe habere oſtendit, decertandi mecum voluntatem: meque tum ipſe ad certamen prouocare velit: non recuſo, quin ſi exiſtimationis meæ defenſioni defuero, probi me atque graues viri inter profligatæ famæ homines repudient. id quod mihi tamẽ acerbius multo futurum eſſet, quam cũ illo ſingulariter armis decertare, formidoloſius. Quod ſubinde declarauit, neque à ſe quicquam accuſandi, aut ſugillandi mei cauſa dictum, neque dicta ſua velle à quoquam ita accipi, quaſi ſpe pacis omni ſublata, jam claſſicum veluti cecinerit: ego vero non minimam ex ea re voluptatem me cepiſſe profiteor. Hæc ſunt porro Beatiſſ. Pater ampliſſ. Cardinales, & clariſ. Legati, quę apud vos commemorare volui, non accuſatorie id quidem, aut lædendi cujuſpiam animo, ſed purgandi mei cauſa: vt omnes intelligant quam ego in publicæ pacis ſtudia & commoda reipubl. propenſa ſim volũtate: perſpiciantque omnes ad arma cum Cæſare deueniendi culpam, ſicut à me adhuc abfuiſſe, ita ſemper abfuturam: id quod omnes ſine vlla dubitatione judicaturos ſpero, & confido, quicunque ſecum accurate reputauerint: ad quas ego me continendæ pacis ſtudio demiſerim conditiones.

ORATIO DE SENTENTIA CHRISTIANISSIMI REGIS, SCRIPTA AD SERENISSIMOS, Reuerendiſſimos, Illuſtriſſimos, Excellentiſſimos, Magnificos, Spectabiles viros, vniuerſoſque ſacri Imperii ordines Spiræ conuentum agentes, Anno MDXLIII.

IOANNES CARDINALIS BELLAIVS EPISCOP. PARISIENSIS, Franciſcus Oliuarius in Senatu Pariſienſi Præſidens, & Africanus Malleius Balliuus Diuionenſis, Legati Regis Chriſtianiſſimi Sereniſſimis, Reuerendiſſimis, Illuſtriſſimis, Excellentiſſimis, Magnificis, Spectabilibus viris, vniuerſiſq; ſacri Imperii ordinibus Spiræ conuentum agentibus S.

VTINAM, Ampliſſimi ordines, non tam valuiſſet quorundam in iſto Germaniæ longe frequentiſſimo conuentu authoritas, vt quæ à Rege & nomine & reipſa Chriſtianiſſimo ad vos mandata de ſumma Republic. havebamus, ea perferre inaudita vi quadam, & more inter homines maxime barbaros, nedum Chriſtianos, nunquam antea recepto prohibiti eſſemus. Niſi enim veſtram aliquorum humanitatem illorum acerbitas, veſtram modeſtiam eorum impotentia ſuperauiſſet: eratis profecto ea de iis malis, quæ hoc tempore vniuerſum terrarum orbem complectuntur, paruo temporis momento de nobis audituri, quæ neque pronuntiata à nobis eſſe, neque à vobis ſuo tempore intellecta, erit aliquando (niſi nos Dei bonitas reſpexerit) non vobis modo ipſis, quibus natura non eandem conceſſit ætatis & animorum æternitatem, non veſtris liberis ac nepotibus, ſed noſtris quoque, ſed omni Chriſtianorum poſteritati maxime dolendum. Nos certe quos cum Reipubl. charitas, tum Regis obſeruantia, communis huius vitæ rationem habere prohibuerat, effeceratque, vt omni poſthabito periculo per infeſtos hoſtium gladios, atque inſidias ad veſtros vſque fines, ipſumque prope conſpectum perrumperemus, veſtra freti æquitate videlicet, veſtraque veteri illa cum germanitate, tum libertate: quid nunc ab amicis & fœderatis excluſi, quid noſtra omni de vobis ſpe deiecti moliamur, quid capiamus conſilii, non ſatis perſpicimus: præſertim quum & inſperato nos id malum perculerit (quis enim hoc aut ſperare vnquam potuit, aut vlla ratione prouidere?) & explorandæ in tam acerbo nuntio Regiæ voluntatis facultatem hinc temporis anguſtia nobis ademerit, inde hoſtium iniuria per ſummum nefas eripuerit, qui & vias circunquaque omneis obſident, & nos ipſos his mœnibus quibus Kancell. *c.ntinemur, pedem efferre non ſinunt. Quid, quod ipſe caduceator & ſanctus & pacificus, qui Regis nomine literas cum Cæſari, tum vobis ipſis redditum iuerat, quibus literis aditus nobis ad veſtrum conſpectum quæreretur, ab iis qui veſtræ libertatis ſeſe ſtudioſos prædicant, ſic eſt acceptus, quaſi patriam veſtram non recreatum, ſed inflammatum veniſſet? Quaſi vero non ſatis eſſet, tot itineris pericula veſtra in primis cauſa, hoc eſt veſtræ quietis, veſtræque ſalutis curandæ gratia, eum adiſſe, niſi poſt blandas ſuppliceſque appellationes, vix tandem cum incredibili minarum acerbitate,*

bitate, cum crebra carnificis ac ſupplicii oſtentatione, denique cum atrocißimo reſpō-ſo, tremens ac prope exanimis dimitteretur. Ne tamen hac rerum difficultate animum deſpondiſſe videremur, cauſamque vel priuatam Regis ipſius, quæ nobis apud vos credita fuerat, prodidiſſe; vel veſtram etiam, quam præcipue tractaturi eramus, deſeruiſſe: nobis omnia animo luſtrantibus illud tandem venit in mentem, quod viros olim ſapientißimos feciſſe legimus, quum è ciuitate, de qua erant optime meriti, eiicerentur: vt quæ ſuis ciuibus de Republ. propter inimicorum impotentiam coram exponere prohiberentur, ea ad ipſos quoquo modo peruenire curarent. Ita quæ vobis coram expoſituri eramus, eo conſilio vt inde ad ampliora quædam (ſi res ita tuliſſet) aditus patefieret: ea dedimus operam vt verbis iiſdem, quibus concepta à nobis fuerant, ad vos, ſi fieri vllo modo poſſet, perferrentur. Tametſi non neſciremus, vel rerū ipſarum argumenta, vel res ac ſententias ipſas nouis quibuſdam & paulo breuioribus commentariis facilius nos complecti potuiſſe. Verum ab ea nos cogitatione illud auertit, quod ne hac quidem parte voluimus aduerſariorum patére inſidiis: quo verbo quid ſignificemus, diuinare perfacile poteſtis, qui iſtorum morum & ingenia iam eſtis pridem maximis veſtris incommodis experti. Nudam igitur ipſam orationem atque ſimplicem, qualem de Regis Chriſtianiß. mente deſumptam adferebamus, viſum eſt ad vos mittere: tantumque in ea mittenda interponere temporis, quantum ſibi ad eam deſcribendā librarius minime piger depopoſciſſet. Sic enim denique aduerſarius omnem calumniandi viam præcluſiße videbimur: qui ſi iactauerint, confictā eam derepente fuiſſe, & ad noſtras rationes accommodatam; facile cum ſummis noſtri temporis anguſtiis, tū grauißimis amplißimorum virorū teſtimoniis refelli poterunt. Ad huius autem ſenſum orationis (ſi quidem oratio appellanda eſt, ſimplex & minime fucata rerū expoſitio) ſi illam ingeniorum aciem quæ in pleriſq; veſtrū ſumma eluceſcit, acriter intenderitis, facile & earum calamitatum, quæ Rempublic. hodie vexant, imago ſeſe vobis ſubiecerit; & Regis Chriſtianißimi ad eas depellendas egregia quadam & prope diuina voluntas apparuerit. Quam ipſam quandoquidem vt ex animi ipſius ſententia vobis coram exponamus, nulla poſſumus ratione impetrare: officii noſtri eße duximus, cum in ipſum Regem, tum in vniuerſam Remp. teſtatum hic vobis quocunque licuit modo relinquere, nihil eum quod vel ad veſtrā ſalutem pertineret, vel ad communem Chriſtiani nominis quietem, prætermittere voluiſſe. Deum Opt. Max. quæſumus, Amplißimi ordines, vt veſtris animis ea conſilia, eas cogitationes inſpiret, ſic vniuerſæ Reipublicæ ſalutares, vt ea incolumi & honeſtißima (quod hoc rerum ſtatu minime nobis ſperandum eſt) quamdiutißime frui vtrique poßimus. Nantij, III. Non. Martii. MDXLIII.

LEGATORVM CHRISTIANISS. REGIS ORATIO SCRIPTA AD SERENISSIMOS, REVERENdiſsimos, Illuſtriſsimos, Excellentiſsimos, Magnificos, Spectabiles viros, vniuerſoſque ſacri Imperii ordines Spiræ conuentum agentes.

PER incommode nobis accidit, Sereniſſ. Reuerendiſſimi, Illuſtriſſimi, Magnifici, Spectabiles viri, quod quum à Francorum Rege miſſi eſſemus, de rebus maximis, & vobis Reique publicæ Chriſtianæ pernecesſarijs apud vos verba facturi; acerbiſſimos de ejus & erga Rempubl. & erga vos ipſos fide rumores, de quibus adhuc in itinere poſiti inaudieram*, poſtquam huc frequentes conueniſtis, plus apud quoſdam valere intelleximus, quam adhuc opinione percepiſſemus. Quod vulnus in ejus cauſæ, quam tractaturi ſumus, viſcera receptum, dici non poteſt, quantam attulerit noſtris animis perturbationem. Nam quum permultæ res ſunt, quæ omnem Legatorum gratiam facile cōuellant, hæc vero eſt potiſſima, quum pro eo dicendum eſt, qui de ſua exiſtimatione grauiter apud auditores laboret. Quare ab ipſo ſtatim exordio venia à vobis petenda eſt, Viri humaniſſimi, quod de noſtra oratione, hoc eſt de ijs rebus, ad quarū narrationem nos de Regis Chriſtianiſſ. voluntate comparaueramus, partem aliquā reſecantes, ea ſubſtituere cogamur, quæ propria ſunt criminum excuſationi: illam autem quæ ſuperſit, ſed propius Reipubl. rationes attingat, in ipſum orationis calcem reſeruemus. Vtrumque enim nobis imponere videtur, hinc amici vobis ante omnia reconciliandi ratio, inde veſtrarum occupationum, quibus tales Legatos non inſeruire turpe ſit, magnitudo. Neque vero id à vobis quoque eſt, Viri optimi, mediocriter petendum, vt quoniam nos, ita vti diximus, à noſtro & meditato orationis curſu ſubito depulſi, diuerſo argumento ad aliud quoddam, & prope extemporaneum dicendi genus neceſſario delapſi ſumus; vos ſi quid minus aut cultum ingenio, aut induſtria elaboratum huc attulerimus, eo libentius ignoſcatis, quod vt ſumma quadam dicendi facultate præditi eſſemus, qui intra mediocritatis laudem conſiſtimus, tamen in eas temporis anguſtias ſumus conjecti, quæ vel optimo cuique oratori ſint pertimeſcendæ. Id ſi à vobis pro veſtra humanitate, germanoque iſto animorum candore impetrauerimus, tum illud nos aſſequutum iri apud vos ipſos, quamuis aliorum præjudicijs occupatos, confidimus, vt ex noſtra oratione, & omnem de Rege amico, conſanguineo, vetuſtiſſ. fœderis jure vobis conjuncto, ſuſpicionis offenſionem facile deponatis, quod eſt hominibus Chriſtianis digniſſimum, & cum ad veſtri otij rationem, tum ad religionis conſtitutionem viam munire poſſitis, quod hoc tempore adprime vobis eſt neceſſarium. In his autem explicandis rebus, ijſque refellendis criminibus, quæ nos in Regis gratiam oportet refellete, quæcunque hic dixerimus, in eam partem quæſo accipiatis, vt non lædendi cauſa (neque enim quenquam noſtra ſponte læſuri ſumus) verum tuendæ eorum innocentiæ, qui à culpa longiſſime abſunt, ea nos in medium attuliſſe exiſtimetis: vtique quoties nobis tritum illud aduerſariorum nomen in ore verſabitur, ne illos (ſi quid forte erit acerbius) peti judicetis, quos authoritas cum veſtra, tum ſua ipſorum ab omni contumelia vendicat: ſed eos potius appellari, qui & ſiniſtræ cujuſque de Rege ſuſpicionis authores illis fuere, & hujus, quam vobiſcum execramur, Reipubl. perturbationis. Qua in re ſi vobis paulum modo attentis beneuoliſque vtemur, nemini obſcurum eſſe poterit, vnde ægritudo illa quæ totum Reipub. Chriſtianæ corpus occupauit, originem duxerit, incrementum acceperit, vires acquiſierit: tum autem longe facilior vobis apparebit curatio, quorum eſt in primis egregia voluntas, & ſumma in ea re potentia. Bellum igitur (vt inde ordiamur) poſt hominum memoriam maximum, atque in omneis orbis partes quam latiſſime propagatum videmus. De ejus initio non ambigitur; recens eſt enim, de origine, de

Bellica tempeſtas.

causa,

cauſa, de authore, de tota denique ejus ratione varie inter multos, pro cujuſque vel ſenſu, vel animi affectu diſputatur. Ita fit, vt tradendis ejus belli authoribus, eoque reprehendendis, variæ ſint pro ſtudijs partium ſententiæ. De cæteris orbis partibus non deerit nobis ſuus ad dicendum locus: de Germania vere hoc dicere poſſumus, & omni aſſeueratione affirmamus, quod illa hodie pene omnis fluctuet, quod foris, hoc eſt, in ſuis finibus, bello; quod intus diſſenſionibus vexetur, nemini eſſe quam Regi Chriſtianiſſ. acerbius. Quur enim non illi doleat, lacerari in ipſius pene oculis atque conſpectu, regionem orbis terrarum nobiliſſimam, vnde ipſe genus, *Germania.* vnde originem traxerit: quam primum priuatus, poſt ad Regni faſtigium euectus, plus mortalibus reliquis coluerit: pro cujus dignitate ipſius majores tantum periculorum adierint, tot bella geſſerint, toties depugnauerint: pro cuius libertate nũquam ſuis opibus, nunquam ſuo ſanguini pepercerint? Neque hæc de prouincia tantum Germania, ac Germanica in vniuerſum natione dicimus, qua euerſa natio Gallica ſalua eſſe non poſſit: de ipſo Imperio, de ipſo (inquam) veſtro hoc Imperio, *Imperium,* hoc eſt de veſtra dignitate, deque veſtra libertate dicimus, Viri maximi, atque inuictiſſimi, qui ipſi regendo Imperio, vna cum his Auguſtiſſimis Cæſaribus hic præſidetis. Nam Carolus magnus idem Gallorum parens, & idem veſter, omnium con- *Carolus M.* feſſione afflictum illud, propeque collapſum vnus erexit: vnus de nefariorum hominum faucibus eripuit: vnus è Græcia, vbi exulabat abjecta ejus dignitas, non minus fortiter huc quam fœliciter inuexit. Nunc igitur partam tot ſuorum laboribus & periculis dignitatem vobis extorqueri, illa veſtræ majeſtatis jacta à ſuis majoribus fundamenta conuelli, Rex majorum ſuorum ſummus admirator, inſtitutorũ quæ ab ijs profecta ſint, tenaciſſimus obſeruator voluerit? Cur ita tandem? Qua per Deũ immortalem aut veſtra injuria commotus, aut ſua vtilitate adductus, de veſtra pernicie cogitare debuit? Quis vnquam vel in media barbaria natus, vel inter gentes efferatiſſimas educatus, non ad amicorum miſerias ingemuit? aut ſi tam fuit ferre*, vt ingemiſcere nequiret, tamen eorum calamitatem, gratis & nullo ſuo commodo appetiuit? Quid ſi oſtenderimus, veſtram perniciem non ſolum Regi profuturam non eſſe, ſed multo ei plus quam cæteris Chriſtiani nominis Regibus obfuturam? Omittimus illa communia, tempeſtatis vim quæ in finitimorum agros incumbat, ex quadam velut contagione tibi pertimeſcendam: tunc rem tuam agi, quum ignis vi[illegible]o parieti ſit immiſſus, atque ejuſmodi quamplurima. dicam ea quæ propriè ad nos ipſos, hoc eſt ad gentem Francicam, ad ipſumque Francorum caput pertinent. An nos hoc neſcire putatis, nullam procellam poſt homines natos in Germaniam ingruiſſe, quæ non confeſtim ad nos peruenirer? Fuere patrum memoria, qui Galliam debellarent, vincerent, opprimerent; abſtinere tamen à Germania cogerentur. qui Germaniam vicerit, qui non idem Galliam quoque ſubegerit, nemo adhuc inuentus eſt. Quid ita? noſtrum hic non eſt dicere, ne vel veſtræ laudi nimium aſſentari, vel detrahere majorum noſtrorum virtuti videamur. Attamen neminem latet, minimeque omnium Chriſtianiſſimum Regem, qui tum in rebus gerẽdis annos plus triginta exercitatus, tum omnis vetuſtatis eſt peritiſſimus; quantum ſibi periculi, quantum liberis, quantum patriæ (quæ ei vita ipſa eſt charior) impendeat, tentata ſemel Germaniæ libertate, ne dicam euerſa. Intellexit jampridem (vt eſt hi- *Fr. Rex Philiſtor.* ſtoriæ Germanicæ, non minus quam Gallicæ ſtudioſiſſimus) majores ſuos, quum vtrique prouinciæ imperitarent, diligenter cauiſſe, ſuum vt jus Galliæ, Germaniæ ſua libertas conſtaret: neque ab re in gentis vtriuſque finibus, & ad ipſius Rheni ripas, viros aliquando collocaſſe vtrique genti ſacroſanctos, qui & Imperij majeſtate *Epiſcopi.* & ſacrorum religione patriam in officio vtrinque continerent, eſſentque Galliæ juxta ac Germaniæ præſidio ac ſaluti. Quid ſi nunc Franciſcus quæcunque finibus ſuis propugnacula, quaſcunque arces Pipini, Ludouici, Caroli, illa orbis miracula poſuere, volens ipſe ac ſciens reſcindat, diſſipet, conuellat, num eum inſanire dicatis? Sed nõn inſaniet, non delipiet, non hoc molietur, quomodo veſtra libertate oppugnanda ſuam ipſe euertat, ſibique ac ſuis ruinæ periculum ſtruat. Equidem non exiſtimamus quenquam eſſe (eorum duntaxat, qui Chriſtiano nomine cenſentur) tam profligatum, tam ab omni honeſtate relictum, vt veſtram illam libertatem la-

befactatam velit, juſque & nomen auguſtiſſimi hujus Imperij, quod vos ſuſtinetis, imminutum ſed ſi forte eſt quiſpiam, is proculdubio Franciſcus non eſt: nullius enim (nobis credite) vel quieti, vel etiam ſaluti minus id conducit. Dicat aliquis, non ſatis eſſe, turbare non debuiſſe, Regem Francorum oſtendere: non turbaſſe, doceri oportere: propterea quod inuenti aliquando ſunt, qui in ſe ipſi ſæuirent, nedum manus ab amicis & neceſſarijs abſtinerent. Quę ſi vox, Viri ampliſſimi, loci tantundem apud vos habitura ſit, quantum apud rerum imperitiores ſibi vendicaſſe dicitur; conditio certe nobis durior imponitur, quam vt vel veſtra æquitas hoc ferre queat, vel vſu ac moribus adhuc, ne inter priuatos quidem, ac litigantes in foro fuerit receptum. Semper à majoribus obſeruatum audiuimus, quoties accidit in jus aliquem vocari, vt ſummo jure cum eo agatur; qui reum egerit, qui vel capitis, vel famæ arceſſerit, neceſſitatem illi probandi impoſitam: huic inficiandi poteſtatem datam. Nos (vt penitus in cauſam ingrediamur) hoc nomine ab aduerſarijs apud vos inſimulamur, nec inſimulamur modo, ſed aperte, ſed vehementer, ſed atrociter impetimur; quod quieta quum eſſet, velutique in portu aut ſtatione Reſpub. Chriſtiana, eam in vaſtum bellorum ac ſeditionum pelagus conjecerimus, quodque gẽtem Turcicam Chriſtiano infeſtam nomini, in eandem Rempublic. immiſerimus. Si nihil ejuſmodi nos non modo feciſſe, ſed ne cogitaſſe quidem dixerimus: ſi Regi propinquo, ac fœderato veſtro id vnquam in mentem veniſſe negauerimus: ſi nos ad ea quoties objicientur, refellenda obtulerimus: quid eſt quod præterea vel noſtri accuſatores à nobis exigere, vel vos de Regis nomine atque exiſtimatione grauius ſtatuere poſſitis? Sed non erimus vobis tam importune in tergiuerſando moleſti, neque in tantis occupationibus, quantas res veſtræ recipiunt, ſic aſtute cauſam tractabimus, quaſi videamur, diem dicendo eximere voluiſſe. Quare & cauſæ ipſius bonitate, & veſtra freti æquitate, non dubitabimus de noſtro omni jure illo, quod defenſoris eſt proprium, decedere, quo vobis rei pernoſcendæ cupidis, veritas ipſa nuda atque aperta ſtatim appareat. Quæcunque enim Chriſtianiſſimo Regi objecta apud vos eſſe, memoria nobis ſuppeditatit, ea quantum per modeſtiam licebit, in præſentia refellemus: de cæteris, quæ cæco quodam rumore circumferuntur, non ita valde laboramus. Si qui tamen ſunt, qui ſe authores profiteri velint, prodeant: detur nobis Senatus iterum, regnet in hoc ſanctiſſimo orbis terrarũ concilio illa, quæ regnare debet, æquitas, rectum illud animorum judicium locum ſibi vendicet: niſi tenebras, ſi quæ artibus neſcio quibus veſtris forte mentibus obductæ ſint, depulerimus; niſi calumniæ præſidia de veritatis arce deturbauerimus, facile patiemur eo apud vos loco haberi, quo iſtos ſpero habebitis, ſi aut certamen iſtud detrectauerint, aut ex æquo nobiſcum contendere recuſauerint. Primum igitur dicimus, hoc maledictum, quod ab aduerſarijs crebro jactatur; Regem Chriſtianiſſimum bellum in Republic. bis excitaſſe, minime in eum conuenire. Neque enim ſi arma initio laceſſitus, pro patriæ ſalute ſuſcepit: ſi eadem illa de manibus abjecta, aliquanto poſt repetere coactus eſt, cõtinuo earum tempeſtatum, quæ Rempublic. exercent, author appellandus eſt: nec veremur quominus re per vos intellecta, ipſum hoc crimine facile ſitis liberaturi. Ignoſcendum vero hic nobis maxime eſt, Viri humaniſſi. ſi in ijs rebus commemorandis, quas niſi præuaricatores ſimus, præterire non poſſumus, leuiter eos viros, quos & veneramur ipſi, & quorum nomen vobis jure eſt ſacroſanctum, perſtrinxerimus. Vtinam, Cæſar, vel hujus initio belli, quod adhuc viget, tua illa in Sabaudiæ Ducem indulgentia, in armis aduerſum Regem affinem tuum capiendis non fuiſſet: vel illis poſtea Pauli Pont. Maxim. opera intermiſſis, ipſum Regem ad ea reuerti tuorum ſcelerata audacia non compuliſſet: maneret hodie, maneret illa toties inter vos data acceptaque fides, illa juriſiurandi religio, illa conjunctio animorum: nec eſſet tanto bonorum omnium mœrore, tanto Reipublicæ malo labefactata. Nam aliud profecto, niſi contumeliæ acerbitas, labefactare illam non poterat, quæ tam firma eſſet, quæ talem ſe & tam illuſtrem omnium oculis jam iterum exhibuiſſet, quæ eos plauſus, eas acclamationes, eam hominibus Reipubl. cupidis alacritatem attuliſſet. Quis eſt enim, cui ſi proponatur tuus ille, Cæſar, in Narbonenſem Galliam pacificus adpulſus, non

Cæſar in Gallia.

omnibus gaudijs exultet? Contra, ſi oſtendatur calamitas, ex iſta inter vos ſuborta immuratione, in orbem terrarum inuecta, non ad eam ingemiſcat, nõ perturbetur? Quod ad nos attinet, quoties ſubit animos temporis illius recordatio, quo tempore viſus eſt Rex maximus è continente ad tuam claſſem ſtadia quatuor in ſcapha adnauigare, tu confeſtim è triremi in ſcapham deſilire, in eius munitiſſimum oppidum inermis, incomitatus ingredi, fraterne ilico, nedum amice inter vos conuenire, vnam de officiorum mutua gratia eſſe contentionem; & huius miſerias temporis cum illius fœlicitate comparamus: non poſſumus non valde commoueri. Quis enim non libenter intueatur, duos orbis terrarum potentiſſimos Principes, vno Dei clementiſſimi (vt erat credibile) adflatu repente inimicitiarum oblitos, de optimo Reipub. ſtatu, de eius perpetua quiete, tam familiariter, quam tunc feciſtis, inter ſe colloqui, mala præterita abominari, optime in poſterum ominari? Quum hinc ſoror tua, fœmina ſanctiſſima, viri pene aduoluta genibus, lachrymis effuſis, quas illi lætitiæ magnitudo expreſſerat, nunc fratri ſuam fidem, nunc marito ſuum candorem, vtrique ſuam pietatem gratularetur: inde Franciſci ſoror, vt ſanctitate morum tuæ ſorori comparanda, ita præſtantia ingenij cæteris facile anteponenda, ſic te obſeruaret, vt controuerſiæ, quæ de Regno Nauarræ ſumma eſt, oblita videretur? Quum te Regis liberi, paternæ in Rempub. fidei perpetui obſides, nunc tanquam orbis terrarum principem colerent, nunc veluti parentem alterum venerarentur? Quum denique quicunque aderamus, arctiſſime inter nos complexi, iſtam noſtrorum principum amicitiam, illas Bellonæ ac Martis (vt tunc rebamur) exequias, votis omnibus proſequeremur? Neque vero fuit inexpectatus quidem ille amicitiæ radius, cuius nobis conſpectum exortæ repente nebulæ adimerent, neq; parua ſui diu potiundi ſpe nos impleuerat, quod biennium totum ſeſe maius indies ac præclarius orbi oſtenderit, quam initio exhibuiſſet. Veſtrum enim neminem latere arbitror, poſteaquam vtrimque diſceſſum eſt, vt nullum prætermiſerint tempus amice inter ſe ſalutandi, placido appellandi, omnibus officijs, omni humanitate ſeſe inuicem proſequendi (mirum id forſitan vobis videbitur, quod vere dicam, nec hyberbolice) conſilia etiam pleraque omnia inter ſe perfamiliariter communicandi. Nam vt illa attingam venus quam commemorem, quæ ſunt recentibus adhuc veſtigijs in hominum memoria impreſſa: quæ maior vnquam viſa eſt vel inter fratres, vel inter parentes ac liberos, voluntatum paritas, quam toto illo per Galliam Cæſaris itinere inter iſtos fuerit? De Rege perſancte confirmare hoc omni vobis aſſeueratione poſſumus eum de rebus ad ſe duntaxat pertinentibus nihil Cæſarem celauiſſe: de plerisque etiam eius conſilium ſequutum eſſe. Miſit Marchionem Vaſti ea tempeſtate Venetias Cæſar, qui de rebus grauiſſimis ageret: iuſſus eſt Ennebaldus in ſubalpinis gentibus Prorex eo quoque vna proficiſci, quæ Vaſto è Repub. Chriſtiana eſſe viderentur, ijs aſſentiri: ſiue ea nominatim agerentur, quæ res Orientis reſpicerent, ſeu ea quæ intra noſtros ipſorum cardines verterentur: & ſic iuſſus eſt, vt ad Vaſti ſententiam, hoc eſt, ad Cæſaris arbitrium, omnia referrentur.

Caroli & Franciſci congreſſus.

Marchio Vaſti.

Fuere alibi alia vel dicta, vel agitata, vel facta, quæ ſic ad ipſum (vt ita dicam) nutum Cæſaris, Rex ſui hoſpitis cultor benigniſſimus, accommodauit, quaſi non iam Franciſcus regni Francici habenas regere, ſed illas Carolus pro iudicio ſuo flectere ac reflectere videri poſſet. Omitto gratulationes, ſupplicationes, pompas, ferias, ſummum illud Regis ſtudium, ac diligentiam, nequid quomodocunque forte accideret, quod amici animum vel angere poſſet, vel leui aliqua offenſione adficere. Neque illud ſane mediocri fuit omnium voluptate acceptum, quod ſpectaculorum quippiam quum artificis errore male ſucceſſiſſet, diceretur que Cæſari aliquid perturbationis incommodæ attuliſſe, ſuborta eſt inſignis quædam ac memorabilis inter duos principes contentio, quum Rex ad rei nuntium commotus, miſerum artificem ad ſupplicium rapi iuberet, Cæſar contra niteretur: iretur interim vltro citroque, & apud alterum dolor amoris ac officij plenus locum ſibi vendicaret: apud alterum vigeret miſericordiæ

coniuncta humanitas: atque id veniret in controuerſiam, quod ingreſſo Galliam Cæſare vſque à finibus Hiſpaniarum non veneret, vt in reo liberando, de ſumma Galliæ poteſtate inter iſtos contenderetur. At enim fuit illa per bella quædam inter vtrumque foris amicitiæ ſimulatio, intus inimicitiæ latebant. Non ita eſt, Viri ampliſſ. ita quemihi contingat Deo vti propitio, vti ego de altero perſuaſum habeo, de altero etiam penitus cognitum, candorem illum, qui in amborum vultu, in ſermone, in ore ſe oſtendebat, fuiſſe in ipſorum animis, atque intimis ſenſibus penitus defixum. Quid ergo eſt? Dicam plane, neque me, quominus id faciam, eius perſonæ, quam vna cum his clariſſimis viris collegis meis ſuſtineo, ratio deterrebit. Equidem exiſtimo, Viri ſapientiſſ. Deum Opt. Max. tantorum ſcelerum, quibus vrgemur, perpetuæque noſtræ in ſe impietatis pertæſum, facile paſſum eſſe homines & rerum nouarum cupidos, & ſeditionis amantes, id facinoris audere, quod facinus iſtorum principum alterum ad vltionem accenderet, alterum ad iram: nos miseri de publicæ quietis & ſempiterni otij arce, quam ante obtinebamus, illorum odijs deturbaremur. Tua illa, Cæſar, à multis deprædicata, nobis facile aliquando perſpecta virtus, animique moderatio: ille Regis Chriſtianiſſ. candor nemini non ſatis cognitus, illa integritas, nos aliter de vobis apud nos ſtatuere minime patiuntur. Sed vt aliquando ad rem redeamus, ſummatimq, (diſerte tamen, vt ſumus polliciti) reſpondeamus iniquorum vel calumnijs, vel cæteris maledictis: De huius belli primis initijs, cuius (ita vt dixi) nomine apud vos, Viri maximi, in inuidiam rapimur, nihil eſt quod ad ea adijciamus, quæ vobis quandoque in Ratiſponenſi conuentu, poſt hic Spiræ à Regijs oratoribus demonſtrata ſunt. Hos enim vobis commemoraſſe audio, vt Rex Chriſtianiſſ. poſtquam crebro ad Sabaudiæ Ducem, ius ſuum hoc eſt hæreditatem quæ ad ſe pertineret, repetitum miſiſſet: quum totum decennium nullum tempus, nullam rationem prætermiſiſſet ipſius interpellandi, nec quicquã tamen impetraſſet: poſtquam ab eodem duce etiam ſe vltro laceſſitum, ſuorum equitum turmam, nondum etiam renuntiata amicitia, per inſidias circumuentam, & cõciſam vidiſſet, inſignia ſceptri Gallici ijs locis, quæ maiores ne attingere quidem audebant, paſſim per vim & contumeliam detracta audiuiſſet, ad extremum ſibi ad arma confugiendum duxerit: quæ [illegible] tamen tractarit, ſic ſe in illis geſſerit, vt nemi nem, vno excepto Duce, læſerit: nemini, ne Cæſari quidem ipſi nocuerit: cuius duces, inque ijs Antonius Læuianus, qui Mediolanum cum imperio obtinebat, haud obſcure Sabaudo non fauerent modo, verum hominem ſatis alioqui in æquo bono denegando peruicacem, tamen peruicaciorem ſuis promiſſis, ſuis opibus, ope, authoritate milite redderent. Audiſtis etiam, quanta tum fuerit nihilominus euiſdem Regis animi moderatio, vt ab agro omni Mediolanenſi, qui ſuus & eſſet, & ſibi pateret maxime, tanquam à re ſacra ſeſe abſtinuerit: vt de reconciliatione (ſi qua modo interceſſerat illi cum Cæſare offenſio) cum per ſuos oratores, tum per virum clariſſimum Cardinalem Lotharingum, quin & per Pontificem ipſum Max. toto illo tempore ſerio ac ſedulo egerit. Meminiſtis autem, vt derepente quadripartito terra marique, præſertim duobus poſt hominum memoriam maximis exercitibus ſic petitus ſit, propius vt nihil fuerit, quam vt opprimeretur, antequam ſpatii ſatis ad ſe colligendum, ad vires comparandas, ad munienda oppida, ad conſcribendos exercitus haberet. Quare ea, quæ vobis tam nota opinor, quam quæ ſunt notiſſima (partim enim vidiſtis ipſi, partim, vt diximus, ex alijs audiſtis) in præſentia non repetemus: præſertim quum ne ii quidem, qui acerrime cauſam aduerſariorum tuentur, eius belli cum Cæſare initia Regi adſcribant: ſatiſque habeant hoc tempore, ei obiicere altero capite ſuæ accuſationis, quod extinctas eius incendii faces exuſcitauerit, pactas cum Cæſare & ſanctas inducias violauerit. Qua in controuerſia, ſi vſitatum quoddam certaminis genus ſubirem, æquiore certe animo cauſam hanc communem in diſcrimen deducerem. Nunc vero quum is, pro quo nunc depugnare cogimur, velit ea lege certari, vt inimicorum petulantiam alia re nulla frangamus, quam modeſtia, ab omni paulum modo atrociore dicto abſtineamus, quam hunc ſecurim iniecisse putâtis defenſioni apud vos ſuæ? Quid enim hac re aliud fecit, quam nobis ſui defenſoribꝰ arma de manib. excuſſit? Nam niſi id feciſſet, id eſt, niſi

Antonius Leua.

nos

nos in hoſtem tela omni impetu vel vibrare, vel regerere noluiſſet, niſi in ipſius arcem calumniæ penitus inuadere prohibuiſſet, Deus immortalis, quæ nobis eſſet dicendi copia ex aduerſariorum maledictis ſubminiſtrata? qui eſſent orationis aculei, quos in iſtos defigeremus, ſuppeditati? Verum quia gerendus ei mos fuit, complura ad calumniæ confutationem prope neceſſaria compreſſimus, ſed ita compreſſimus, vti mucronem vagina reconditum, in quo ſtringendo, ſi Rex iuſſerit, aut ſi aduerſariorum nos importunitas coegerit; nullam moram ſumus interpoſituri. Interim ea in primis proferemus, quę quia ſunt omnibus notiſſima, minime accidet ijs viris, qui ſunt apud vos in honore, de improuiſo commoueri. Hoc enim iſto accuſationis capite tantum defendemus, quicunque ij ſunt, quorum (vt ſupra diximus) ſceleris atrocitate, & magnitudine contumeliæ Rex ad arma reuerti coactus eſt, ijs potius violatarum induciarum culpam aſſignari oportere, quam in hunc reijciendam. Quid faceret Rex nobiliſſimus, quum viros dignitate conſpicuos, ſuos legatos, illuſtri apud ſe loco, dum iter in pacato faciunt, crudeliter contra ius gentium interfectos audiuiſſet? non excandeſceret? non vlciſceretur? non pœnas ſceleris repoſceret, quacunque ratione repetere ſe poſſe arbitraretur? an potius periculum honoris, atque exiſtimationis non adiret modo, ſed eius perpetuam iacturam faceret? Ecquæ tandem fuit vnquam natio in terris, quæ non ſuos legatos, non dicam interfectos nefarie, ſed violatos, ſed pulſatos perinde vlta ſit, atque parentum aut liberorum ſolemus iniurias? Verum hac in re non deeſſe dicuntur, qui eam religioſius tractandam fuiſſe exiſtiment, putentque omnem hanc iniuriam condonari Chriſtianæ Reipub. oportuiſſe. Quaſi vero ſi Res ipſa publica loqueretur, iuberet Regem ea inter cæteros dignitate, ea apud omnes mortales opinione, tale in ſe recipere ad poſteritatis memoriam ignauiæ exemplum, quale ſi è veſtra nobilitate priuatus quiſpiam recipiat, non pateat illi poſthac, ne ad infimos quidem militiæ ordines aditus: quaſi (inquam) vellet eadem Reſp. noſtra iſta patientia, & tacito quodam conſenſu, hunc morem in nomen Chriſtianum introduci; vt cuius fines iter exteri legati facere inueniantur, ab eiuſdem milite ad hanc rem comparato, palam, in luce hominum, impune trucidentur: ijs autem interfectis, ad miſerarum coniugum eiulatus, ad infantium liberorum (quales erant iſtorum) vagitus, ad illas innoxij ſanguinis lachrymabiles voces, eius Regis aures occludantur, cuius ignominiæ hoc fuerit ſanguine litatum. An vos hoc, viri nobiliſſimi, Rempub. voluiſſe, an ipſum Reipub. caput CHRISTVM hanc hominibus legem ſanxiſſe putetis? Triennium ante hanc cædem Franciſcus Sfortia Mediolani tyrannus, in regione eadem eodem prope exemplo, Marauillium Regis eiuſdem apud ſe Legatum, qui frequens illi & aſſiduus interdiu eſſet, de media nocte in ſuo lectulo comprehenſum occidi, eius cadauer poſtridie proijci in forum in Regis contumeliam iuſſerat. Nemo Chriſtianorum Regum, nullus Princeps, nullus aliqua dignatione vir inuentus erat, qui quum ad ſeſe hoc exemplum (quando res ita ferret) pertinere facile intelligeret, inauditum hoc & incredibile facinus acerrime vindicandum non arbitraretur, quique Regem Chriſtianiſſ. ad arma non hortaretur; vno excepto Cæſare, cuius in fide Franciſcus Sfortia eſſet, cuique ſororis ſuæ filiam paulo ante in matrimonium dederat. Cœpit igitur Cæſar à Rege ea re grauiter commoto, omni ratione, precibus omnibus, omnibus pollicitationibus contendere, (cauſam Reip. ſuis precibus prætexens) vt ſceleris vltionem in ſuum ex Africa reditũ, quo ſe comparabat, differret: & ita contendit vt impetraret. Quid enim tum illo pietatis nomine, tum altero neceſſitudinis, Cæſar à Rege, & amico, & Chriſtiano non impetraſſet? vel quid potius ſemper ab ipſis & ætatis & amicitiæ incunabulis non impetrauit? Interim Tyrannus moritur, & moritur ſummo noſtro dolore, quibus vlciſcendæ iniuriæ ratio omnis adempta eſſet: magno autem Cæſaris commodo, qui illo ſuperſtite in Mediolani poſſeſſionem nondum penitus ſe immiſerat. Quis non hoc facile iudicet, Viri prudentiſſimi, ſi tam acriter perfecta eſſet vltio, quam fuerat diligẽter ſuſcepta (iam enim moturus erat Rex, iam progreſſurus, quum iſtis precum & amicitiæ compedibus retentus eſt) quis nõ (inquam) iudicet, hanc poſteriorũ Legatorum cædem, de qua nunc tãtopere labotatur,

Legatorum violatio.

Fr. Sfortia.

ratut, ſuperioti ſucceſſuram non fuiſſe? Illa enim profectò poſterioti huic veluti gradum fecit, ad hancque moliendam impuris hominibus animos, atq; audaciam ſumminiſtrauit, neque ad eam ſolum, ſed ad alias porro cædes ex aliis ſerendas, veluti ſementem ac materiam præbuit, maiorem item indies præbitura, niſi hanc vlciſci velle Rex apud ſe ſtatuiſſet. Sed expoſtulare primum debuit, ſed admonere, ſed tentare potius omnia, quam ad arma decutrere. Ille vero non admonuit? non expoſtulauit? Teſtis eſt hæc ipſa Germania, in qua agentem id temporis Cæſarem Franciſcus aliquando tum ſuis, pmiſſis, tum loci genio ac religione adductū exiſtimauit, animum adiecturum fuiſſe ad facti animaduerſionem. Et credo adieciſſet, vel ſua ſponte, vel veſtris impulſus conſilijs, niſi abeuntem de ſinu veſtro Italia excepiſſet, prouincia & multiplici ingeniorum varietate abundans, & in qua plurimum poterant ij, qui exiſtimabantur ab eo ſcelere, cuius quærebatur vltio, non eſſe alieni. Vbi Italiam Cæſar attigit, num Franciſcum ceſſaſſe puteris? num cœpra poſtulatione deſtitiſſe? At perſtitit, appellauit, vrſit: neque vnquam obteſtari, rogare, hortari deſijt, nunc per communes amicos; nunc per legatos, & homines certos, qui apud ipſum tanquam obſignatis tabulis agetent, futuros rerum motus, ingruere bella, niſi ſatisfactum eſſet, demonſtrarent: qui Paulum Pont. Max. appellatent, quo ius hac in re ſuum apud præſentem Cæſarem tueretur: quum prius author (vt diximus) reconciliandæ gratiæ; & paciſcendarum induciarum fuiſſet. Quid, quod ſimul ac ipſos Lucam conueniſſe audiuit, diſerte iiſdem denunciauit, niſi breui de interfectis legatis, & violato iure gentium ſibi ſatisfactum eſſet, aut in culpæ authores animaduerſum, ſeſe pacta irrita, violatas inducias ex eo tempore habiturum? Hoc erat amico inſidiari? hoc velle virum maximum, ſuum neceſſarium nec opinantem aggredi? Cogitate quæſo apud animos veſtros, Viri ampliſſimi, atque ante oculos vobis hoc proponite, ſi ea mens fuiſſet Francorum regi, ſi ea voluntas, Cæſarem incautum, implicatum, irretitum, opprimere (quod iſti eum voluiſſe faciunt) quando vnquam facilius potuerit quam tum, quum traiecit in Africam, eo fortunarum ſuarum diſcrimine, vt aliquando in Gallia, in Italia, in hac ipſa Germania apud pleroſque omnes, vel pro profligato, vel pro naufrago (vt certe erat naufragium paſſus) vel etiam pro extincto haberetur? Quum Neapoli, Mediolani, Genuæ ſupplicationes ad omnes aras pro eius ſalute (ſi forte eſſet ſuperſtes) decernerentur. Quum pro mœnibus vrbium, pro ſtationibus, pro propugnaculis, qui vim hoſtium, quæcunque ſe oſtendiſſet arcerent, vix vlli inuenirentur: à pleriſque etiam Rex ad ea inuitaretur? Erat illi proculdubio ſi honoris, ſi fidei obliuiſci vellet, minus aliquanto futurum negotij, vel in ſuo repetendo, vel in iniurijs tunc perſequendis, quam poſtea illo præterito tempore, quod inducijs conſtitutum diximus, fuerit: tantumq; intelligebat, in ea altera ſibi fore impendii, quantum haud dubie compendii in altera fuiſſet. Igitur (vt vno tandem verbo abſoluam) quandiu abeſſe Cæſar dictus eſt Reip. cauſa, vel quamdiu aliquid fuit ſpei purgandæ abſque perturbatione rerum ignominiæ, quieuit Rex, nec quicquam interea vel mouit, vel à ſuis moueri eſt paſſus: tametſi in hoſtem imparatum, impeditum, fortaſſe etiam exhauſtum, ipſe à viris, ab armis, à machinis, à pecunia, quantum antea nunquam fuerat, paratus & inſtructus eſſet. Quæ ſi ita ſunt (vt certe ſunt, & ita eſſe planum vobis fecimus) non video quid iam aduerſariorum criminibus relinquatur loci: niſi quod de Turcis (vt ſuperius attigimus) ad decipiendam Rempub. per nos inuitatis tantopere vociferantur. Quo in crimine refutando, ſi vobis vtemur tam benignis, quam adhuc vſi videmur, profectò vobis hoc recipimus, Viri optimi, nos cum noſtræ rationes innocentiæ facile eſſe explicaturos, tum nihil vel alienum, vel confictum vel aſtutum, vel denique ex vano hauſtum huc eſſe adlaturos. In hac præcipue cauſa, quam ſumus, quam breuiſſime fieri poterit, tractaturi, duo nobis obiici videmus: Veniſſe cum Solimano in fœdus, & belli ſocietatem: Tum eum ipſum ad nos euocaſſe, & in Vngaros, Germanoſque cõcitaiuſſe. Quod ad fœdus attinet, licet hic nobis, ſi volumus, communi quodam omnium gentium iure recepto vſque à patente illo Chriſtiani ſeminatii Abrahamo, paruo nos negotio tueri: neque nobis defuerit aut Dauidis authoritas, aut Salomonis, nec Phi-

Italia. (margin, beside "excepiſſet")

Fœderum vſus. (margin, beside "gotio tueri")

Phineæ, nec Tobiæ liberorum, nec denique ducum Macchabeorum exempla: quorum nemo, nec à prophanorum hominum commercio in priuatis rebus, nec in publicis à rei bellicæ ſocietate abhorruit, ne ſi quidem cum ſuæ religionis hominibus bellum gerendum eſſet. Taceo prudens Chriſtianorum quorundam exempla: ne mihi ſtatim obtrudatur, non iſta eorum eſſe hominum, qui neque falli potuerint, neq; voluerint fallere. Sed tamen licebit hic nobis opinor, ea quæ ſunt aduerſariorum veluti propria, & vere domeſtica, bona eorundem venia in medium adferre. Non Federicus ſecundus Imperatot, Sarracenotum humeris in Italiam, vnde illum Pontificum authoritas eiecerat, reportatus eſt? Non Lucetiam eius gentis ingentem coloniam deduxit, cuius ope ac potentia tum gentes finitimas compeſceret, tum eos qui res nouas molirentur, per vim in Romani Imperij fide atque officio contineret? Sed non longe abierimus: non eorum ſententia, qui iuris Pontificij (quod vobis credo eſt ſacroſanctum) peritiſſimi ſunt, licet ijs quibus aliunde auxilium defuerit, ad impiorum opem, pro rerum ſibi ablatarum vendicatione, confugere? Neque vero hæc dicimus, quo vobis hac in te vel opus ſit veterum, tecentiumue hominum patrocinio: vel quo nos eorum exempla ſequutos eſſe, in ope ab impijs imploranda fateamur. Quinimo vt intelligatis, quam plane, quamque præciſe inficiemur: negamus Franciſco Francorum Regi cum Solymano fœdus vllum intercedere, interceſſiſſeue, præter vulgare illud commerciorum, & quietis publicæ ergo: quale Venetis, Polonis, & alijs quibuſdam Chriſtiani nominis gentibus eſſe omnes ſcimus, vel quale à quibuſdam maximis & præclariſſimis hoc tempore viris appetitum, nec impetratum eſſe audimus. Neq; ſatis perſpicim⁹, quid in eo aut à vobis, aut ab vllo mortalium improbari debeat, ſi fœdus ſanciuimus eorum exemplo, quos probatis maxime: ſi in eo ſanciendo nemini nocuimus, ſed contra, vel aduerſariorum confeſſione, certe ipſorum rogatu, nonnullis profuimus: ſi nihil clam, ſed palam, ſed in luce hominum: ſi nihil precario fecimus, quod ad id ineundum ſimus non ſemel inuitati, fortaſſis etiam (vt mox dicemus) coacti: ſi viris in Repub. principibus, neque reclamantibus, quum præmonerentur, neque inuitis, ſed omnibus approbantibus, pleriſque etiam ſuadentibus. Et fieri quidem poſſit, vt non ad omnes, qui hic adeſtis, omnia hac in te Francorum Regis conſilia peruenerint: (eſtis enim prohibiti) ſed quicunque ex hoc ordine eſtis, quibus eorum cognitionem aduerſariorum impotentia adimere non potuit; vel quos, adempta adhuc facultate, cognoſcendi tenet cupiditas: facite pro veſtra benignitate, vt rerum præteritarum apud vos paulisper verſetur recordatio. Inde vtrique conſequemur, vos, vt cognoſcere poſſitis quid inter maledictum & certum crimen interſit: nos, vt noſtri apud vos tam ſolicite purgandi vitemus neceſſitatem. neque enim ad rem mediocriter pertinet, intelligere vos, nihil in cauſa hac omni Turcica Regem Chriſtianiſſ. molitum eſſe vnquam, nihil geſſiſſe, nihil tractaſſe, cuius ante quam quicquam vel gereret, vel moliretur, vel tractaret, aut frequenter hoſce ampliſſimos ſacri Imperij ordines non admoneret, aut ſententiam communiter omnibus ſuam, ſingulatim autem ijs, ad quos aditus ſuis legatis patuetit, non diligentiſſime atque amiciſſime aperitet. Extant credo per vniuerſam Germaniam (vt multum ſuppreſſa ſint) non vnarum ad ipſos Imperij ordines exempla literarum, quarum in quibuſdam demonſtrabat, vt Solymanus fœdus, vt amicitiam, vt opem ſibi vltro detuliſſet, quum eſſent qui eandem magnis oblatis conditionibus ambirent, eiuſque vellent eſſe in clientela: vt idem poſtea Solymanus eadem illa, ſed ampliore argumento iterum ac ſæpius repetiſſet: vt ſe demum dubitationi locum relinquere nolle pronuntiaſſet; *Franco vel parato tam ſibi vtendum eſſe, vel aperto hoſte, nihil eſſe tertium.* Hanc ſibi imponi reſpondendi neceſſitatem, Rex aliorum minime ſecutus, quum vobis ſignificaſſet, ijſdem videre licet exemplaribus vt vos ſtatim interrogarit, *Velletis, cuperetis communes ſecum inducias honeſtas, veſtri otij & retinendæ dignitatis gratia, cum hoſte, qui vobis immineret, paciſci?* Quæ quum ad vos ſerio, neque ſemel tantum ſcripſiſſet, dicimus alijs ſubinde literis vobis eum oſtendiſſe, vti ad eiuſmodi demum inducias cogeretur, niſi otam ſuam omnem maritimam, quæ latiſſi-

Frider. II. Imp.

Fœdus cum Turca.

latiſſime in Narbonenſi Gallia pateret, hinc vicino minime pacato expoſitam eſſe vellet, illinc hoſti ſupra modum nautico apparatu inſtructo. Dicimus præterea Regem, quæcunq; prioribus literis vobiſcum de communicandis inducijs egerat, eandem his poſtremis iterum detuliſſe: vobiſq; Ordines ampliſſ. tam crebro quam hic recitauimus admonitis, tum deniq; de inducijs cum Solymano tranſegiſſe. An hoc per Deum immortalem, fuit Solymanum in vos concitare? an cum gente Turcarum de Chriſtiani nominis pernicie paciſci? Veſtram hic conſcientiam appello, ordinis iſtius Ampliſſimi principes, atq; delectiſſimi conſiliarij, ſi quicquam in hoc facto eſt, quod Regi Chriſtianiſſimo ſiniſtræ vllius ſuſpicionis notam inurat, qui & ea egerit, quæ ſibi erant neceſſario agenda, ſi conſultum vellet ſuorum ſaluti: & rationem veſtri habuerit, qualem eum habere oportuit, qui fœderatorum quieti vellet conſulere. Tum hoc magnopere à vobis poſtulo, vt redeatis in memoriam eorum, quæ ijs malis in quibus hodie (quod ad rem Turcicam attinet) verſamur, cauſam atque originem dedere. Scitis vt illa nunquam ſatis deploranda de regno Vngariæ controuerſia, principio Solymanum in Vngariam ipſam, mox in Germaniam quoque immiſerit. In hac ſedanda controuerſia vtinam tantum, Viri optimi, Regis Chriſtianiſſimi gratia apud partium alteram val[illegible]et, quantum apud ſe valituram eſſe altera præ ſe ferebat. Nam ſi ſunt qui adh[illegible] dubitent, quantum in ea pacificanda curarum, quantum laboris impenderit [illegible] neque literis, neque chirographis, quæ permulta ſunt, fides habeatu[r]: at ce[rte] L[eg]atis vltro citroque frequenter miſſis, quorum nunc etiam nonnul[li] ſunt [illegible]tes: at viris quibuſdam in Repub. principibus, quin & Regibus quoque a[illegible] c[r]edi oportet. Et Rex quidem Chriſtianiſſ. tametſi non tantum ſe interdum, ac volebat, proficere videret: nõ tamen facile vnquam deſpondit animum, nec deſi[illegible]tinitijs illis, quandiu poſtea valuit ipſius apud Ioannem Regem authoritas, com[m]onefacere, precari, hortari, denique omnia facere, quo eius animum ad Solymanum[illegible] vt videbatur) reſpicientem inde auerteret: & auertit non ſemel, tandiuque in officio retinuit, tum ſua, tum Pontificis Clementis, tum illuſtri Regis Britanniæ opera, qui in id quoque incumbebant maxime, quoad neceſſitas (cui dicebat ille ne Deos quidem immortales repugnare poſſe) Regem miſerum ac calamitoſum ad extrema omnia deſcendere coegit. Itaque deſcendit, vt vidiſtis, Solymanumque Rege Chriſtianiſſ. partim inſcio, partim reclamante, ad ferendam ſibi opem aſciuit. Quæ poſtea ſunt conſequuta viuo Ioanne, poſtea etiam mortuo, vendicante ſibi regnum per tutores pupillo infante, tam libenter omittimus, quam cætera quoque (ſi liceret) prætermitteremus. Hoc quidem certe quod ſequitur, quia de eo mendacii ſumus inſimulati, præterire ſilentio ſine ſcelere non poſſumus: Quod Solymanus & Vngariam rurſum inuaſit, & vexauit Germaniam, ipſum eſſe ſolitum vni Tunetanæ expeditionis iniuriæ acceptum referre, affirmantem contra promiſſorum religionem, ſuos hoſtes id bellum ſuſcepiſſe. Verum earum rerum ſit penes authorem fides: conſtat certe, Solymanum id diſperſis quam latiſſime per orbem terrarum literis teſtatum reliquiſſe: quumque Regij apud ipſum oratores, pro ſuo in Rempub. officio, hominem ab inſtituto reuocare omni ſtudio contenderent, vna illis expeditio Tunetana ſemper obiecta eſt, cuius ignominiam diceret ſe ſalua exiſtimatione ferre non poſſe: quæ tantum in ſuam contumeliam, nec in noſtræ religionis propagationem excogitata ſuſceptaque eſſet. Neq; vero hæc in eam partem accipi velimus, vt nos exiſtimetis vel bellum illud Africanum, aut ſi aliud quoduis Chriſtianæ dignitatis cauſa ſuſceptum ſit, improbare. Nam ſi ea mente fuiſſet Franciſcus vt improbaret, illud idem adornanti, opemque aduerſus Solymanum imploranti Cæſari peditum quinquaginta millia (quorum pars maxima eſſet è veſtratibus) equitum millia ſex, cum vi tormentorum ingenti, ad eiuſce belli ſocietatem non detuliſſet, vti & eo tempore liberaliter detulit, & inſequente anno per noſmetipſos Romæ in Pontificio illo Senatu iterum, & ſæpius cõfirmauit. Nec mirum videri debuit, ſi is faceret ijs rerum motibus, qui ſæpe [illegible], tum per ſeipſum, tũ accepto in partẽ eius muneris Rege Anglo, qui l[i]bẽt[illegible]batur, idẽ ſe facturum, nõ ita valde neceſſario tempore recepiſſet. Non igitur ad [illegible]

Lis de regno Vngariæ.

Tunetana expeditio.

Fran-

Franciſcus Solymanum in Germaniam pellexit: non in veſtra reique publicæ viſcera eius accitu hoſtis graſſatus eſt. De reliquo tempore nunc eſt dicendum. Ad hanc rem autem diligenter quæſo animos veſtros, Viri ſapientiſſ. attendite, vt eam vere, perſpicue, exacteque cognoſcere poſſitis. Præter Pannonicas expeditiones reliquas, vnam Solymanus ſuperiore æſtate ſuſcepit: aliarum culpæ ſat oſtendimus nequaquam nos eſſe affines: quare ſuprema in nos transferarut potius, cauſæ nihil eſſe dicimus. Nam quod aiunt miſſum Rinconum in Orientem, qui apud Othomanum hanc contenderet: non confecit tamen. At enim ſi in itinere non eſſet interfectus, cōfeciſſet. quis hoc diuinare poſſit? Quid ſi hoc dixero, & vere dixero, & vobis hic ꝓfiteor eſſe veriſſimum, habuiſſe in mandatis, vt prohiberet, vt omni & Regis, & priuata ſua gratia contenderet, quo à Germania, ab Vngaria à cunctis Reip. Chriſtianæ finibus ſe abſtineret, aliorſum imperum omnem belli, ſi tanta armorum flagrabat cupiditate, conuerteret? Redarguant aduerſarij ſi mentiar, quod ſane ſit illis facillimum. Nec enim homicidas illos arbitror, quum de trucidatis Legatis nūtium adferrent, in mandatis, quæ Legatis à Rege diſcedentibus ſcripta ſignataq; data eſſent, reddendis, negligentes fuiſſe. Et profecto quoſcunque indices de miſerorum nece adhuc habuimus (habuimus autem multos) eoſdem de interceptis ipſorum mandatis, ac literis habuimus. Neque ſi non habuiſſemus, eſſet tamen credibile, quum veſtem, quum torques, quum annulos, quum ipſam animam eripuiſſent, cui rei præcipue inſidiabantur, quam maxime petebant, mandata, literas, commentarios, ei rei ſponte ſua (quum nemo eſſet qui intercederet) homines verecundos ſcilicet pepercisse. Quo magis iſtorum admiror improbitatem dicam, an perfidiam? qui cum hæc ita eſſe ſciant, quum apud ſe habeant, tamen non proferunt, non fatentur: patiuntur autem iſtos interim Principes de Rege affine, & conſanguineo ſuo male exiſtimare, voſipſos, aut veſtrum aliquos in eodem forſitan errore verſari. Obijciat nobis hic aliquis Paulinum Regis miniſtrum, qui Rincono in iſta Legatione ſucceſſerit, apud Ænobarbum præfectum claſſis Turcicæ fuiſſe conſpectum: permagnam inde ſuſpicionem colligi, quod venerit Ænobarbus, id Regis opus fuiſſe. De Paulino mox dicemus. De claſſe, vnum eſt quod veſtris animis omnem facile ſuſpicionem detergat. Scitis opinor, quantus noſter terreſtris exercitus anno ſuperiore agrum Ruſcinonenſem, ad maris Hiſpanici oram ingreſſus ſit, vtique ibi Parpinianum obſederit. Quod re infecta domum redierit, omnes exiſtimant in cauſa fuiſſe vires Cæſaris maritimas, quibus noſtra claſſis erat inferior. Si de Ænobarbo Rex cogitauerat, ſi accerſere voluerat, quando potius accerſere debuit, quam illo tam neceſſario tempore, quo per eum maris imperium hoſti adimere potuit? at conſtat, tunc non feciſſe. Dicat aliquis, accerſiſſe ſane, ſed vt eo anno veniret, efficere non potuiſſe. Quid tam ſit ridiculum? Nam ſi in annum inſequentem expectabatur, quod ſcire oportebat, non Regem putatis in eundem quoque annum illos Ruſcinonenſes conatus dilaturum fuiſſe? Sed non diſtulit, ſed claſſem Turcicam non expectauit, neque poſtea quam anno inſequente ea venite dicta eſt, inſignem vllum apparatum terreſtrem, cum illo maritimo (quum facile poſſet) coniunxit. Relinquitur ergo vt non accerſierit, vt quidem non accerſiſſe, & nos hic aſſeueramus, & quo exaudite omnes facilius poſſitis, clariſſima voce profitemur. Nunc de Paulino eſt reſpondendum. Fatemur ſucceſſiſſe Rincono, fuiſſe in claſſe Ænobarbi: ipſum per mare noſtrum nauigantem ab vſque Thracio Boſphoro proſequutum eſſe. quid multa? etiam hoc addemus (ſi placet) cum ipſo nonnulla de rebus nonnullis conſilia, ſed ea optima ac ſalutaria communicaſſe. Nec enim Rincono interfecto noluit Franciſcus ſuum morem retinere, qui ab omnibus probaretur, in quo vel veſtros Cæſares imitaretur, de Legato apud Othomanum habendo. Miſit igitur Paulinum: nec ita repente miſit, dum inira pud ſe rationem, quomodo ſitim iſtam inexhauſtam, & redundantes ſuorum Legatorum ſanguine gladios, aliqua ludificatione fruſtretur: quæ mora vtinam non eam attuliſſet iacturam Reip. dum interim nemo apud Solymanum eſt, qui vel ipſam Rempub. (quod Rinconum facturum

Franciſca Legatio ad Solimanum

Barbaroſſa.

Parpiniani obſidio.

Rinconus Paulinus.

fuiſſe diximus) ſapienter tuendam ſuſcipiat, vel animum mitiget h‹ minis, de interfectis, qui ad ſe mitterentur Legatis accenſi. Hic Paulinus igitur: poſtquam aliquádo ſenſit parum illic ſibi eſſe negotij, bellum hic terra marique aperte geri, cômercijs quæ in Ægypto & Syria nobis eſſenr, per Cæſarem, qui mare Liguſticu m, Sardoum, Siculum obtineret, facile interdictum eſſe: Ænobarbum naualem apparatum in prouincias Cæſaris moliri: pro magno habuit, poſſe huic ſe comitem adiungere. Itaque adiunxit, ab eoque vſque dum appulit Maſſiliam, ne veſtigium quidem diſceſſit. Hoc puto minime à viris bonis reprehendendum: illud vero etiam commendandum, quod quacunque nauigauit Ænobarbus, factum eſt Paulini diligentia, ac fide (qui ad iſtius apparatus famam id erat curare iuſſus) vt quæcunque littora, quaſcunque oras ille attingeret, dempto ranrum hoſtico, manus ab omnibus abſtineret.

Niceæ obſidio.

Quod vero in Niceæ obſidione, quæ poſt paulo conſecuta eſt, iſti tantopere de nobis triumphant, audite quæſo vt ſe res habuerit, nihil enim affingam: nec recens modo eſt, verum & præſens quoque eorum, quæ dicturi ſumus, memoria. Ænobarbus vbi primum mare Liguſticum ingreſſus eſt, nihil habuit antiquius, quam vt Andream Auriam Cæſarianæ claſſi præfectum, qui ſecum de rei naualis gloria certare vellet, opprimeret. Igitur hominem omnibus ranquam veſtigijs perſequitur: vbi videt conſequi non poſſe, ait conſtate ſibi rationem quomodo Niceam occuper, arcem (quod nemo neſcit) ad Imperium maris Liguſtici maxime accommodatam.

Grinianus.

Id Griniano viro prudentiſſimo, qui pro Rege noſtræ prouinciæ præerat, demonſtrat: rogat vt quamdiu in arcis obſidione diſtineretur (quam ſi occuper, ſibi habere velit) loca mediterranea interim tuta ſibi præſtet ab omni hoſt um iniuria: aut ſi malit Grinianus munus obſidionis in ſe recipere, pollicetur ipſe viciſſim ſeſe, qui claſſe valeret, omne maris periculum præſtaturum, neque impediturum quominus capta à noſtris Nicea Rex Chriſtianiſſ. potiatur. Quid obſecro vos, Grinianus faciat, homo tum pius, tum minime ad inſidias apertus? patiatur munitiſſimum maris Liguſtici propugnaculum, quod vetus ſit patrimonium Regis, indubitatumque, vbi ſit portus mille nauium capax, quo poſſit, quoties neceſſitas ingruat, Othomanus nominis Chriſtiani hoſtis, naues, viros, arma, commeatum in ſupplementum abuſque toto Ægæo mari, & Æolico mittere, venire in Ænobarbi poteſtatem? Nonne in hac Niceæ obſidione, quæ à nobis eo nomine ſuſcepta eſt, vt culpa aliqua fuerit (quæ tamen nulla fuit) ſatius erat nos & obſidionis tædia, & pericula oppugnationis ſubire, cum nonnulla ſpe eius expugnandæ, quam ſpem eandem, qualiſcunque ea eſſet, Ænobarbo relinquere? Atenim neutrum faceremus: arceremus hominem ora noſtra maritima, igni, aqua, tellure interdiceremus. Licebatne eum arcere, qui pacatus & minime hoſtis, ipſo induciarum tempore veniret? & ita veniret inſtructus, vt prohibendi non eſſet facultas, quum in apparatu nauali pares illi eſſe non poſſemus? Fuiſſet hoc extremæ amentiæ, quum illo in mari inferiores aliquanto ſint noſtræ opes, vel vnius Cæſaris opibus, Othomanum inſuper nobis ad rationem inimicitiarum adiungere. Quare negamus in hac obſidione quicquam eſſe à nobis commiſſum in Chriſtianam Rempublicam: in nos quidem ipſos à nobis peccatum eſſe, facile fatemur. Niſi enim Reipub. in auertendo ab oppugnatione Ænobarbo tam ſtudioſe proſpexiſſemus, iactura à nobis tanta facta non eſſet, quantam virorum, armorum, commeatuum fecimus. Neque eſt aliud quod ea in re nobis præterea obijci queat, niſi tritum illud, & iam toties decantatum. Quod arma cum prophana gente aduerſum Chriſtianos (hoſtes quidem illos, ſed tamen Chriſtianos) communicauerimus. Verum id quam innocenter, quam moderate, quam religioſe, ſuperius vobis expoſuimus. Quanto amicorum beneficio, teſtis eſt Italia prope omnis, quæ prætereuntem Ænobarbi claſſem tantum de littore ſalutauit. Quanto etiam inimicorum, Genuenſes in fidem quodammodo Cæſaris recepti, tamen ipſi quoque fatentur. At licebit hic, credo, per veſtram modeſtiam nobis in cauſæ defenſione, optime quidem, ſed forſitan apud vos propter inimicorum calumniam dubiæ, id vſurpare, quod vel in maxime aperta cauſa nemini vnquam vitio datum eſt, vt vel clauum clauo truderet, vel ſuum factum de aduer-

ſarij facto iudicibus probaret. Obſecro igitur vos, Viri perſpicaciſſimi, vter magis
reprehendendus eſt, iſne, qui quum iuſtiſſima arma ceperit, in eis armis exercendis
milite barbaro, non in rem militis, verum in ſuam ipſius vſus ſit: an is qui generi ho-
minum eidem, barbarorum ſcilicet, in cauſa armorum longe diſſimillima ipſorum
commodo militauerit? vter magis culpæ obnoxius, iſne qui in ſuo repetendo
ſuorum, hoc eſt Chriſtianorum ſanguini pepercerit, alienorum periculis ſua peri-
cula texerit: an is qui alieniſſimarum gentiũ gladijs Chriſtianorum vitam, pro ho-
mine maxime & à religione & à fide alieno, obiecerit? Si qui hæc fecit, non re-
prehenditur, imo ſi omni laude à ſuis fautoribus cumulatur; vos æquiſſimi cauſa-
rum, ac rerum æſtimatores, ſaltem hoc dabitis alteri, vt de ſuo facto illo mini-
me reprehendatur? Verum hæc nolite exiſtimare, Ampliſſimi ordines, nos per-
ſtringendi Cæſaris gratia (quem honoris cauſa nominamus) in medium proferre.
Neq; enim ſi proferenda non eſſent, ſi ſupprimenda ea ipſe duceret, Africanam illã
expeditionem, quam pro Rege Tunetano eum ſuſcepiſſe vidiſtis, inter res à ſe præ-
clare geſtas locum ſibi vendicare fineret: nec in reditu, aut Vrbem terrarum domi-
nam ouans ingreſſus eſſet, aut ab Vrbis eiuſdem principe omni exquiſitiſſimo ap-
paratu excipi voluiſſet. Quod ad Regem Chriſtianiſſ. attinet, equidem non dubi-
to quin ſit facile paſſurus, factum illud Cæſaris vel in cœlum (ſi ita placet) extolli:
modo ſibi ab ipſo interim concedatur, ſuum viciſſim minime, vti ab imperitis fit, vi-
tuperari. Nam quid tandem, Viri nobiliſſimi, Rex iſta rerum perturbatione faciat?
Bellum ab ipſo neceſſarium geritur cum principibus totius Europæ longe poten-
tiſſimis, & ijs principibus, qui non diſſimulent, quinimo (quod vos ſcitis) palam p-
fiteantur, nunquam ſe conquieturos etiam vt Germaniæ omni pereundum ſit, do-
nec funditus hominem euerterint: vt interim taceam conſenſum illum Regulorũ,
ciuitatum, conuentuum, qui quia vnius auctoritatem ſequantur, in eandem Regis
perniciem ex illius decreto coniurauerunt. Hæc cum ita ſint, videte quæſo quam
iniuſte, quam nullo aut veterum, aut recentium exemplo nobiſcum agatur. Regnũ
illud Francorum florentiſſimum, nobiliſſimum, firmamentum (quandiu à finitimis *Francorum regnum.*
vexatum nõ eſt) Reip. Chriſtianæ, vobis, Proceres Germani, vetuſta neceſſitudine,
& propria quadam (vt ſic dicam) germanitate coniunctũ, hoc tempore, hoc (inquã)
tempore, à fronte, à tergo, à lateribus, ab hoſtibus infeſtiſſimis petitur, obſidetur,
vallatur: nobis ad ferendos tantos, & tam incredibiles impetus non ſatis eſt mi-
litum domeſticorum, propterea quod plebem Gallicam maiores noſtri agri-
culturæ magis aſſueſcere, quam rei militari voluerunt. Itaque pedite extero
nobis opus eſt, vt multis ante ſeculis opus fuit, quoties bellum maximum ge-
rendum fuit. Hoc Cæſar qui ſat cognitum haberet, propoſuit edicta (vt leuiſſi- *Cæſaris edicta.*
me dicam) ſeueriſſima, *Nequis Germanus miles Franco militet: qui militauerit, ca-
pite luat*: cum vxore quidem, ac liberis mitius aliquanto agatur: Italis autem, quod
fere his nitamur duabus nationibus, pœna prope conſimilis infligitur: quicunque
aut in Galliam, aut in quaſcunque Regis ditiones patent militi aditus, omnes ma-
gnis diurnis nocturniſque præſidijs circumſepſit: quicunque in itinere deprehenſi
adhuc ſunt, trucidari omnes iuſſit, neminem ad Regem penetrare, quoad potuit, ſi-
uit. E diuerſo gentem, quam vt prophanam atque impiam decennium fere eſt exſe-
cratus, nunc poſteaquam ſeſe in nos incitari paſſa eſt, ad militem euocandum, ad
Germaniam in veſtro conſpectu omni iuuentutis robore ſpoliandam, ſummis præ-
mijs inuitat. Neque interim licere nobis vult, omni Europæ ope atq; auxilio exutis,
aliunde, neque ex Africa, neue ex Aſia militem euocare: ſi euocauerimus, ſcelera-
tos, impios, inteſtabiles pronunciat. Deus immortalis, quæ lex grauior feratur, quæ
atrocior pœna ſtatuatur, quam quæ in nos ſtatuitur, aduerſus eum, qui victus,
qui profligatus, qui bello captus vitam precario agere cogatur? Si & noua iſta pluſ-
quam imperatoria aduerſum nos edicta locum habeant, & omni externa ope nihi-
lo ſecius excludamur, quid nobis deniq; fiat? quid miſeris & infelicibus Francis, co-
gnatis veſtris ſuperſit, niſi vt ferreis manicis vincti, compedib. adamantinis obſtri-
cti, iugulum irato hoſti hauriendum, ceruicem victori (quod ipſe iam præ ſe fert)
implacabili feriendam præbeant? Maiores veſtri, Viri præſtantiſſimi, illi, ſæpe pro

iniuria arcenda, nonnunquam & pro vlciſcenda, non dubitauerunt gentes, non modo prophanas & à religione abhorrentes, ſed exleges, ſed impias, ſed efferatas, in homines & Chriſtianos, & aliquando morum ſanctitate claros, magnis ad ſe pollicitationibus, quum tamen aliorum ope non excluderentur, allicere. Sic Federicus Ænobarbus homines impios, eoſdē alter Federicus, cuius ſupra mentionē fecim^9, ſibi in auxilium aſſumpſere: idem ante hos fecerant Honorius, Conſtantinus Conſtantis parens, Theodoſius iunior, Iuſtinianus ſecundus, Palæologus, Leo, omnes Imperatores, & pij, & à bonis omnibus optimi habiti. Poſſem adducere Hiſpaniarū Regem Maurogatum, & earundem Iulianum facile principem, alios item viros pios, qui alijs locis vel regnarunt, vel imperitarunt: ſed eorum malo vobis exempla ꝓpoſuiſſe, quorum exiſtimatio iſtius ſit ordinis exiſtimationi coniuncta. Ne Carolus quidem ille ob res in Repub. geſtas, Magni cognomentum adeptus, veſtri huiuſce Imperij idem author, & propagator, hoc exemplo interdum abſtinuiſſe traditur. Nos, vt maledictum, quod in nos hoc nomine confertur, aduerſarijs concedamus, minus tamen veſtris Imperatoribus fecimus. Inducias cum Solymano, honeſtas tamen, & nemini pernicioſas, à viris maximis ambitas, bona veſtra venia, qui ſæpe à nobis ſententias (vt ita dicam) rogati non improbaueritis, pacti ſumus. Eidem aduerſum hoſtem communem noſtrum bellum gerenti copiolas noſtras quaſdam, & triremes paucas ad menſes aliquot, tum in noſtri patrimonij vendicationem, tum vt hac via Reipub. caueretur, adiunximus. Si vobis, Viri præclariſſimi, ea re digni videmur, quos communi veſtra amicitia, antiquo veſtro fœdere arceatis: quorum Principem Regem Chriſtianiſſimum ex hoc ordine, cui iure adnumerandus eſt (nam Dux Mediolani eſt, pro eiuſque repetitione fidem veſtram ſæpe implorauit, ſæpe Senatum, quo omnis controuerſia à vobis ipſis decideretur, ſibi dari petiuit) ſi inquam æquum videbitur, vt quemadmodum ab aduerſarijs de Mediolani poſſeſſione, ita à vobis de ordinis iſtius dignitate eo nomine Rex Francorum deturbetur: multum proculdubio maiorum veſtrorum, quos commemorauimus dignitati, multum illorum memoriæ, quæ ſancta vobis eſſe debet, detrahetis: magnam denique apud omnes mortales perfidiæ notam illorum nomini inuretis. Quo ſcelere ne eos obſtringatis, neue illa labe perfundatis, qua vos quoque pro ea perſona, quam in huius amplitudine Imperii ſuſtinetis, ſi id fiat aſpergamini, veſtræ grauitatis eſt, Viri prudentiſſimi, veſtræque ſapientiæ prouidere: neque id tantum prouidere (quod eſt tamen maximum, vobiſque & huius maieſtati loci perneceſſarium) verum id quoque, ad quod noſtræ orationis vos hortabamur exordio, vt memineritis quo in ſtatu Reſpub. Chriſtiana ſit, vt ægrotet, vt angatur, vt iaceat, vt medicinam aut à vobis hoc tempore, aut aliunde nullam expectet. Quod præterea ſumus polliciti, vt vi omni ac ratione morbi explicata, nonnulla proponeremus quæ & ad veſtras iſtas cogitationes pertinerent, & ad medendi rationem non vulgare quidpiam adferrent: ea videlicet Regis Chriſtianiſſimi verbis vobis proponimus: vt ſi in retinenda Germaniæ Imperijque iſtius dignitate partes ipſius eſſe aliquas iudicabitis: ſi in ſananda Repub. in tollendis de medio contentionibus ipſum poſſe aliquid putabitis (vt quidem certe videri debet poſſe plurimum) cogitetis ipſi, quid ſuper ijs rebus ab alijs fieri oporteat potiſſimum, quid ipſe præſtare queat, quid efficere ſuo omni officio, honore, exiſtimatione, quam imminutam, aut ab amico neglectam eſſe nolitis. Faciet enim vt intelligatis, ipſum & veſtrum de rebus omnibus maximis, mediocribus, minimis, iudicium plurimi feciſſe, & quominus quieta, florentique Repub. frui poſſitis, per ſe minime ſtetiſſe. Aut ſi parum exiſtimaris generatim hæc proponi vobis, niſi ſpeciatim aliquid expromamus, quod magis veſtræ expectationi reſpondeat: itaque, Sanctiſſimi ordines, apud vos ratio quo modo funeſta bellorum ſeminaria illa quæ toties referre piget, de medio tollantur, hoc eſt patiatur, qua eſt animi in vos propenſione Cæſar, aut vos à ſe hoc imperrare, aut ipſam Rempub. vt quarum rerum in poſſeſſione verſatur, ad Chriſtianiſſimum Regem pertinentium, vti quæ optimo iure, ſed vnde caſibus (vt ſæpe audiſtis) deturbatus eſt, ſibi illis rebus vti frui per Cæſarem liceat, eaſdemque ipſo tradente obtineat, vt ſane ipſo-

Auxilia ab infidelibus.

Carolus M.

Fr. Rex inter ordines Imperij.

ipſorum vtrunque ſuum obtinere, neutro impediente, æquum eſt. Hoc ſi fueritis aſſequuti, eadem opera effeceritis vt Rex communicatis inuicem (quod aiunt) Fortunæ euentibus, vires ſuas, opes, facultates, vitam denique ipſam ad Germaniæ quietem, ad vim omnem externam, quæ ei inferatur, arcendam, repellendamque, libenter vobiſcum & bona fide coniungat. Quo beneficio haud ſcio an maius aliud aut Germanica natio à populo omni ſibi neceſſitudine coniuncto expectet, aut vobis, Ampliſſ. ordines, quicquam proponi à quoquam queat, in quo aut dignitas veſtra magis acquieſcat, aut veſtra libertas. Quid eſt enim quod in poſterum ab omni gentium exterarum tumultu coniunctis ſemel Galliæ atque Germaniæ viribus pertimeſcatis? aut quæ eſt natio quam Sol aſpiciat, quæ vobis vim adferre cogitet, ſi intellexerit, eiuſdem in caſtris eſſe, iiſdem ſub ſignis militare, eidem parere imperio. hinc Germanici peditatus robur incomparabile, hinc florentiſſimas equitatus noſtri, & Francæ nobilitatis copias? Vel quid eſt quod de vobis cogitaturus ſit quantumcunque formidabilis hoſtis, ſi tantum auditu perceperit, Francos atque Germanos, quæ gens aliquando eadem fuerit, nunc repetita memoria prioris ætatis, iterum in vnam veluti ſtirpem coaluiſſe, copias, opes, facultates, vires communis ſalutis cauſa in vnum contuliſſe? Quum autem maiores noſtri (Germanos dico, ac Francos) non ita multis ſeculis Thraciam, Macedoniam, Cappadociam, Græciam omnem, omnem Aſiam, Syriam, Armeniam vtramque, ipſam Ægyptum (quæ prouinciæ partim ab infidis ſocijs tenebantur, partim ab infeſtiſſimis Chriſtiani nominis hoſtibus occupabantur) anni prope vnius, & alterius ſpatio, vel debellarint, vel ad ſuam authoritatem adiunxerint: Perſarum, Medorum, Parthorum tyrannos toties fuderint, quoties illi in aciem prodire auſi ſint: plus ſexcenta millia hoſtium & ſempiternorum, & in bellis exercitatiſſimorum plerumque parua manu, prœlijs ſemper maximis ceciderint, eundem victoriæ terminum, quem ſui progreſſus ac voluntatis fecerint: nos eorum ſoboles, ſi cauſam, ſi arma, ſi pericula, illorum exemplo inter nos communicauerimus, ſi vni Imperatori CHRISTO vnanimes, alacres vna militauerimus, erit credo verendum, ne minus fœlices ſimus in aris ac focis noſtris tuendis (quod vos tantum cogitare audimus) quam illi in aliorum inuadendis fuerint? Niſi ſiqui forte ſunt, qui vel noſtris exercitibus imperatores deſiderent, vel in imperatoribus fortunam. Sed ſiqui adhuc ſunt, qui de ea re dubitent, ij profecto neque ſatis intelligunt qualem Imperatorem Germania habeat, qualem Regem Gallia, quam ſapientes, quam fortes, quam & fœlices, & rei bellicæ peritos: quorum ducum apud ipſos conſilia valeant, qui flos iuuentutis, quæ liberorum propago illis ſuccreſcat: quorum liberorum in aliquibus paternarum laudum, gloriæque æmulatio haud obſcura iam appareat: in aliis, quibus nondum ætas id conceſſit, tamen indoles quædam eluceſcat clariſſimæ virtutis. Sed eorum bonorum, quæ commemorauimus, quietis iſtius, quam propoſuimus, tantę ac tam indubitatę ſpei fructus ad vos vt perueniat, in vobis ipſis ſitum eſt, Ampliſſimi viri atque ſapientiſſimi Neque enim ſi ita vt debetis, in negotium hoc incubueritis, exiſtimo Cæſarem (de cuius egregia in Rempub. voluntate dubitare nos vetat congruens factis pleriſque, aſſidua eius & quotidiana oratio) non inquam exiſtimo Cæſarem illa, quæ ſi tantis comparentur rebus, pro nihilo habeantur, quum iuſte, quum religioſe, quum hoc loco petieritis, non libertati veſtræ, non Germaniæ quieti, non Chriſtiani nominis ſaluti eſſe condonaturum. Acceſſimus proxime ad veſtram de nobis ſpem, Viri optimi, niſi forte etiam eam ſuperauimus, quum vltro Regis Chriſtianiſſ. verbis (ſic enim in mandatis habebamus) ea vobis detulimus, quæ forſitan eratis verecundius ab illo poſtulaturi. Nihilominus, quoniam ad aliquid de morum quoque conſtitutione, & concordia religionis audiendum ipſo vos orationis exordio erexiſſe videmur: pauca hic quædam ea de re ſubijciemus. Scitis vt Rex Chriſtianiſſ. tum pietate animi quadam, tum ſua in vos adductus beneuolētia, nullum adhuc tempus intermiſerit veſtri rogandi, obſecrandi, monendi, quo tandem aliquid ſiue inter vos ipſos, ſiue communi ſuo veſtroque conſenſu conſtitueretur: vtque apud quoſdam ex hoc ordine Illuſtres viros, non vno in conuentu,

Coniunctio Galliæ cum Germania.

nec modo eodem, nunc per literas, interdum per oratores ſua omni ratione id inſinuauerit: denique vt illud idem ab cunctis Imperij ordinibus, Eslingæ, Wormaciæ, Haganoæ, atque hoc ipſo in loco perſæpe, non contenderit modo, verum efflagitauerit, ſuaq; ad vnum id omnia detulerit. Nunc quum eadem tempeſtate, iiſdem ſeditionum procellis, illis fluctibus ſchiſmatum agitetur Reſpub. Chriſtiana, quibus tum agitabatur: proſpicite animis veſtris, Viri prudentiſſimi, num vel Regis eiuſdem opera, vel induſtria eorum, qui ipſius fidem atq; authoritatem ſequuntur, vobis opportuna videatur, aut neceſſaria. Quæcunq; enim Rex pius, & amicus, vel in vniuerſum omnibus, vel ſingulatim aliquibus adhuc alibi ſuper ea re detulit, quæ videntur eſſe maxima, eadem ipſa, animi affectu eodem, iiſdem verbis deferenda hic vobis putauit. Pro quo ſingulari in vos ſuo amore, inque maieſtatē ordinis iſtius vetere ſua obſeruantia, ſi viciſſim eo ipſum loco habueritis, quo amicum fidum, vicinum pacificum, charum fœderatum, ac conſanguineum haberi oportet, maximam exiſtimabit ſibi vos gratiam retuliſſe.

A D

AD PRINCIPES, MAGISTRATVS, POPVLOSQVE GERMANIÆ, IN SPIRENSI CONVENtu Anno DMXLIV. habito, PAVLI RICII Oratio,

DE VITÆ MORVMQVE EMENDATIONE SERIO FACIENDA, ET BELlo in Turcas ſuſcipiendo.

VENIENTEM *gladium Speculator cum viderit, & populo non annunciauerit, ſanguinem illorum qui peribunt, de manu Speculatoris requiram.* Ezech. 33.

Magna quidem & inconſulta exiſtimari poterit hæc mea hodierna fiducia atque præſumptio, qua ea quæ longo antehac temporis tractu nulla quidem potuit Romanorum Pontificum ſanctitas, nulla præpotentum Imperatorum authoritas, non Regum, non Principum ampla poteſtas, neque eruditiſſimorum Oratorum ſolertia, & conſummata dicendi facultas; nunc imbecillis egô, expers eruditione & eloquentia homo, hac rudi & inculta oratiuncula, adeo intrepide audere, aggredi & tentare videor. Verum hac noſtra tempeſtate ad tanrum diſcriminis, ad tantum (proh dolor) calamitatis, & turbulentiæ deuentũ eſt, vt nulla jam Pontificum, Imperatorum, Regum, & Principum authoritate præeunte, nulla ſuadente Oratorum facundia, res ipſa vſque adeo admoneat, vrgeat atque impellat, vt niſi ſummus ille cœlorum Pontifex, orbis Imperator, & omniũ ſæculorum Rex & conditor Deus, qui pro communi mortalium ſalute, nec vnigeniti quidem filij ſui ſanguini pepercit, niſi (inquam) celeri clementia & miſericordia teterrimam gregis ſui ſortem inſpexerit, mox nil aliud quam fidei & religionis caſus & ruina, horrendumque Romani Imperij excidium, vaſtitas & deſolatio exſpectandum erit. Ecce Speculator religioſiſſimus Princeps & Rex Ferdinandus venientem properantemque immaniſſimi & furentis tyranni gladium vobis ſacri Imperij proceribus, vobis conſultiſſimis magiſtratibus, vobis Germaniæ populis omnibus annunciat: ne æternus ille judex, vltor, vindexque juſtus innocentium Chriſtianorum ſanguinem, qui aliorum tardirate & ſocordia effundi contingeret, de innocentiſſima ejus manu requirat. Horret quippe animus, mens ſtupet, & cor ipſum trepidar & contremiſcit mecum cogitando, ne dum viua orationis voce exprimendo miſerum & formidabile excidium, dirumque naufragium, quod Chriſtianorum diſſidio & torpore protinus imminere video. En fides jam confunditur, labitur religio, corrumpuntur mores, nullus nec Principum, nec populorum mutuus amor, nullus reſpectus honeſti, viget dominandi libido, viget habendi cupiditas, vigent ſolicitudo & ſtudia ventris, fraudes, rapinæ, incendia, arma. Sæuit interea, ſæuit furitque truculentiſſimus ille Turcarum tyrannus, vniuerſi turbator & perditor orbis, ac ſitientiſſimus Chriſtiani ſanguinis inſidiator & hoſtis: qui igne & ferro cuncta deuaſtat, regna ſubuertit, fidem obruit, ejus denique furore & rabie jã vniuerſa fere Iſtri Danubijque ora, & tota pene Illyrica tellus innocentium, heu Chriſtianorum, juuenum ſenumque, matrum & infantium ſanguine, & cruore madent, optimatum conjuges proſtituunt, virgines contaminant, captiuant, vendũt, cruciant, & ſordidæ ſeruitutis jugo ſubijciunt. Quod ſi immaniſſimi hujus tyranni ſęuitiam, & rabiem in Chriſtianam pietatem à primordio quis reputet, cogitetque miſerum & importabile jugum, quod ſpurciſſimum iſtud Barbarorum genus ceruicibus Chriſtianorum impoſuit; neminem tam inhumanum, tam rigidum Chriſtiani nominis hominem exiſtimo, qui non in gemitum, in mœrorem, & lachrimarum fontem prorumpat. Si enim magni & pij Conſtantini tempora inſpicias, ejuſque memoranda geſta attendas, perplane quidem intelliges, quod ſacra verita-

Ferdinand. R. Rom. & Vng. &c.

tis fides,& religio,per vniuerſam tunc Aſiæ,Africæ, & Europæ plagam veluti limpidiſſimus Solis radius effulſerit: nulla erat gens, nulla cogniti orbis natio, quæ Chriſtianorum non pareret Imperio,quæ non militaret ſub vexillo crucis,& genu flecteret in ſublimi & inſcrutabili nomine Ieſu. Pax alta,& ſecura erat quies, omni Chriſtiani nominis genti,gens ſancta,gens electa & populus acquiſitionis. Donec tentator malorum Sathanas,horrendum illud Arabiæ monſtrum,aſpidem & Draconem Mahumetum excitauerit, qui Diabolico inſtinctu ementita fide, ficta ſanctitate,Chriſtianis animis inſidiari cœpit, & vepribus, acerrimeque pungentibus ſpinis,ſemitam & iter Chriſti viatoribus intercipere conatus eſt,& anguſtam æternæ ſalutis portam obſtruendo,lata via omnium turpitudinum & ſcelerum plena incedere compulit, ac ſub exitialis & pernicioſæ libertatis ſpecie, totins ferme Aſiæ & Africæ rudem quidem & barbaram gentem ad ſui interitum & perditionem allexit. Solet enim ſtolidum & ignobile vulgus, alioquin ad ventrem & pecudum vitam pronum,longe facilius ad illorum trahi obſequium, qui concupiſcentiæ & libidinis frena relaxant,quam illorum obtemperare monitis,qui ad religionem,ad morum vitæque mundiciem intendnnt. Quemadmodum & nos ærumnoſo hoc ſæculo,cum non parum Germanorum dedecoris, & animarum & corporum jactura longe lateque experimur. Quippe puerorum inſtar, qui promptius lætiuſque obædiunt cuiquam inerti & petulanti homini, qui xeniola, poma, & crepitacula donat,effrenamque euagandi & curſitandi licentiam,ad eorum miſeriam & ruinã concedit,quam vt probo & erudito pareant pædagogo, qui virgæ & ferulæ minis, puerilem inquietudinem & inſaniam coercere,eamque ad virtutem capeſſendam, ad vitæ incolumitatem,& gloriæ incrementum inſtituere nititur.

Mahumet.

REDEAMVS VNDE DIGRESSA eſt oratio.

HIs igitur impij Mahumeti fallacijs,his fraudibus & præſtigijs pedetentim hoc malum irrepſit,& tantum virium ſibi vndique deſumpſit eundo, vt jam ortum & occaſum & Solis occupet vtrumque cubile:nulla fere ſit cœli plaga, nulla ſublunaris machinæ regio,quæ funeſta hac lue infecta,& fœdo Mahumetorum ritu cõtaminata non appareat. Quocunque vertimus oculos, quocumque cogitatione percurrimus,vbique de Mahumetana colluuie hoſtes, perſecutores & fidei coinquinatores nos circumdant.Sicque in anguſtum coartati ſumus,vt ex tanto ſpacioſiſſimi olim Chriſtiani orbis ambitu,nec vnus quidem Europæ ſuperſit angulus,in quo ab hoſtium incurſionibus & Chriſtiani nominis deſolatoribus,tuto degere nobis liceat. Si vero ſingulas per ſeriem cædes,& clades ab initio Chriſtianæ calamitatis recenſere velim, & ea omnia quæ noſtra ignauia & ignominia ad hunc vſque diem amiſimus,enumerare dixerim,tranſiret vtique dies, præteriret & nox, nec finem noſtra haberet oratio.Tranſeat ergo omnis Aſia, omnis Africa, taceamus veterem ignominiam:recentiora quoque Conſtantinopolis,olim Chriſtiani orbis oculi,Trapezuntij,Euboeæ,& Illyris horrenda excidia prætereamus. Lamentemur & defleamus ea quæ paulo ante acta vidimus, & præſentibus annis noſtros ante oculos verſantur.

Vidimus(nondum ſex circumuoluuntur anni)Rhodiorum inſignem Europæ Inſulam,& Tyrrheni æquoris, totiuſque Italiæ, interioriſque Hiſpaniæ & Galliæ littoris præſidium & columen ingenti Chriſtianorum turpitudine & clade expugnatam,captam,& in miſeram barbarorum ſeruitutem redactam. Paulo poſt Belgradum,quam Græcanicam Albam vocant,vnicum regni Pannonum, & Germanorum Imperij antemurale,& propugnaculum,noſtro diſſidio atque ſocordia cruenta expugnatione ſuperatam,perditam,& in Turcarum coloniam ſubactam vidimus. Sileo tot interea per Illyrim,Carniolam,& per Pannoniam incurſiones, incendia,capturas,cædes,& tot millium animarum exterminia,miſerabile horrendumque auditu. Vidimus nouiſſime inclyti,& toto terrarum orbe celebrandi Vngariæ regni,vniuerſæ Chriſtianæ militiæ ſcutum & munimentum, lugubrem & lacrima-

ctirabilem tuinam,& deſolationem,qua immanis ille Chriſtiani nominis hoſtis, tanta atrocitate, tanto furore,& rabie debacchatus eſt in Chriſtianorũ ſanguinẽ, vt id abſque acetrimo cordis cruciatu,abſque mœrore,& gemitu,nec per me quidẽ narrari,nec à vobis audiri poſſe exiſtimo. Vbi præpotentem innocentiſſimumque *Ludouici Reg. Vng. cædes.* Ludouicum Regem,pie & ſtrenue pro Chriſti cruce militantem, in primo floridæ juuentutis limine , teterrimo conflictu & pugna proſtratum ſublatumque , & vno temporis momento(ò perfida,ó impia & crudelia fata)vno inquam temporis momento , & vita & regno priuatum exutumque vidimus. Numeroſo & ſtructiſſimo ejus exercitu profligato,& ad internecionem quaſi fuſo & deleto. Et quot ibi orthodoxi pijque antiſtites , quot ſtrenui & nobili ſtemmate trucidati ſunt Duces? quorum alius haſta transfixus,& per caſtra delatus,alius palo trajectus , alius jugulatus,alius medio ſectus,alius patibulo affixus,alius aquarum gurgite abſorptus , alius flagro conſumptus,alius viuus defoſſus,alijſque horrendis , & inauditis nouæ mortis ſupplicijs affectus. Nondum tamen impius ille tot occiſorum ſanguine ſa- *Turcica Tyrannis.* tiatus,mox impetit furitque paſſim per campos , per rura,oppida,vrbes,vbique incendia,vulnera,tormenta,cædes.Nulla perfidus ille promiſſa,nulla concordiæ fœdera ſeruat,& contra naturæ leges,contra humanæ pietatis jura infantes , infantes de maternis vberibus & vlnis jugulat,in cunis transfodit , vel ad parietẽ fracta ceruice conquaſſat,matrem ſtrangulat,ſenem parentem de tecto præcipitat,juuenem medio ſecat,vel diris horrendiſque tormentis diſcruciat,& ſi quos carcere aut vinculis tenet,vel concatenatos per rapidos torrentes transducit , aut illaqueato collo per impetuoſa flumina traijcit , non ad humanum aut honeſtatis vſum, ſed ad ſupplicia,vel ſordidam aut omni morte amariorem ſeruitutem reſeruat Talia adeo truculenta,ſic impia & nefanda facinora,nunquid auris humana, nedum Chriſtiana,aut mortalis ſenſus , abſque mœtore & ſuſpirijs,abſque gemitu & ejulatu audire vel cogitare poſſet. Nulla ſiquidem gens tam feta , tam rigida , nulla ſic inculta & Barbara natio,quin pro patriæ ſalute,pro gentis ſuæ ſecuritate & pace,opes,corpora , vires , animumque profundat. Quinimmo & ſtolida ac viliſſima animantium, grues,formicæ,apes,& id genus,pro vita & incolumitate gregis ſui tuenda , perpetuis duriſque laboribus inſudant , & ſua cujuſque munia ſedulo proſequuntur & curant,confligunt,pugnant,& pulchram (vt Maro loquitur) petunt per vulnera mortem. At prudens & diuinum animal,ſanctum Chriſtianorum genus,tot prophetarum oraculis prænunciatum,Chriſti cruce conditum , Apoſtolorum prædicatione ſolidatum, Martyrum ſanguine roboratum, Sanctorum legibus , & doctrinis excultum, diuorum Imperatorum,Regum & Principum religione,armiſq; tutatum,modo ad ſui deſolationem,ad miſerabile ſui excidium , & cladem (proh pudor)ita ſocors , ita ſomnolentum ſtupidum & inſenſatum jaceat. Nam & adamas omni metallo,& ſaxo durior,ſolo hirci ſanguine emollitur,& eliqueſcit : at Chriſtianæ pietatis hominum,ſic aſpera,ſic rigida ſint præcordia,tam dura ſint pectora, vt tanta,& nunquam ſatis deploranda innocentium Chriſtianorum cæde, ſanguine & cruore atteri,molleſcere,aut vlla in parte flecti nequeant.O miſeram,o miſeram,miſeramque ſponſam talibus commiſſam paranymphis,qui ejus aduerſus calumniatores tutelam,non modo negligunt,& floccipendunt,ſed eam inſuper nonnulli fucato ſuo dogmate , fallacibus prauiſque doctrinis prophanare, & effrena (quam Chriſtianam vocant)libertate , & libidine diſſipare & ſubuertere,nullo vnquam temporis momento deſiſtunt. Vbi vbinam priſca illa Germanorum gloria, *Chriſtiana libertas.* & omnibus ſeculis formidabilis fortitudo,& ſpectata virtus , qua Germanas duriſſimas bello gentes,nec à Romanis quidem orbis terrarum dominis,licet non ſemel crudeli animo petitas , nuſquam tamen victas & ſubactas legimus ? Vbi vbinam *Germanor. priſca virtus.* prior illa Germanorum victus modeſtia,& ipſa pacis & concordiæ altrix, diſſidij & ſimultatum expultrix,frugalitatis & parſimoniæ virtus ? Qua Germani præ cæteris mortalibus (ſi præſtanda eſt Hiſtoriæ fides)auri & argenti maximarum peſtium fuere ſpretores , qua & omnem veſtimentorum ſpernebant cultum,& amictuum protinus abijciebant blandimentum,qua & vini contemnebant,ac ignorabant , vſum,nec aliunde id importari permittentes,quod ejus intemperie, & luxu mentẽ

hebe-

hebetari, & ad labores homines molleſcere & effeminari arbitrahantur. Vbi vbi denique prior ille Germanorum fidei feruor, & pertinax religionis cuſtodia & obſeruãtia? *Imperium Rom.* cujus merito eximium Imperij decus, quod primo ab Aſſyrijs, Perſis, Macedonibus ad Romanos peruenit, vltimo loco ad Germanos cõmigrauit, vti ad eos qui præ cæteris nationibus digni habiti ſint, quibus Chriſti vexillum, ejuſque reipublicæ cuſtodia & gubernacula committantur. Nunquid tanta, & omni æuo memorabilis extincta eſt Germanorum gloria, tantus roboris & fortitudinis ſplendor euanuit, vt nulla ſit reliqua reſipiſcendi facultas, nulla expectatio priſtini decoris, laudiſque recuperandi? Longe & procul auertant id Superi. Quinimmo ſi vlla vnquam futura eſt ſpes labentem Chriſtianorum orbem reſtaurandi, ſi vlla datur fiducia orthodoxam pietatem in priſtinam ejus ſpeciem ſuumque vigorem reſtituendi, hanc vel maxime quidem in Germanorum præſidio, virtute, & ope ſitam exiſtimo. Cum innata ſint Germanorum proſapiæ fidei, religionis, & militaris diſciplinę ſemina. Quæ tamerſi modo non coaluerint, obſtantibus diſſidio, pompæ libidine, & intemperie victus, quæ præclaram hanc ſementem obnubilant, ſuffocant, & corrumpunt, facile tamen in priſtinum virorem floremque reſurget, ſi hæc tria omnium quidem malorum radix & fomentum abſtuleris.

Concordia. Diſſidium namque, liuor, & ſimultas quantum incommodi, quantum damni, & rũinæ humanæ ſocietati afferat, concordia vero & amor quantum incolumitatis, & vitæ dulcedinis pariat, operæ preciũ minime fore exiſtimo id longa verborum & orationis ſerie oſtendere, cum id palam, clariuſque res ipſa demonſtret, naturæ quoque, & rerum ordo, immo & ipſa jumentorum conditio doceat, & ſacra authoritas multis quidem modis admoneat. Concordiam enim & vnanimitatem tanti facit diuina authoritas, vt eam religionis etiam obſeruantiæ, & altaris ſacrificio anteponendam ſtatuit. *Si offers*, inquit, *munus tuum ad altare, & ibi recordatus fueris, quod frater tuus habet aliquid aduerſum te, relinque munus tuum ante altare & vade prius reconciliari fratri tuo.* E diuerſo diſcordiam, & odia vſque adeo abhorret diuina ſollicitudo, vt & ipſum nephãdum idolorum cultum diſſenſionis ac diſſidij crimini poſtponendum docuerit: *Osee 5. & 10.* *Particeps*, inquit, *idolorum Effraim dimitte eum, diuiſum eſt cor eorum, nunc interibunt.* Omne enim regnum (inquit veritas) *in ſe diuiſum deſolabitur & omnis ciuitas, vel domus diuiſa contra ſe non ſtabit.* Docuit idipſum claro experimento prudens vir Sertorius. Duos enim equos in medium produxit, vnum ſolidum robore & floridum annis, alterum vero languidum, tabe & annis confectum, exinde languidi & ſqualidi equi caudam juueni & viribus potenti homini euellendam tradidit: Floridi autem & robuſti equi caudam, imbecilli & ſeni homuncioni eruncandam commiſit. Tum vir juuenis ſuo robori innixus, & tabidi equi imbecillitate inſpecta, caudam vno & perpetuo tractu totam inſimul extirpare incaute ac temere, & fruſtra denique præſumpſit. Senex vero homuncio, perſpicacius rem conſiderans, ipſius floridi & robuſti equi caudam in exiles portiunculas diuiſit & ſparſit, quas minutatim & tractuum frequentia extraxit, ita vt breui temporis ſpacio vniuerſam robuſti equi caudam tabidus ille ſenex nulla moleſtia, nulloque labore funditus euulſit. Quo ſapiens vir ille admonuit, quodcunque exiguum & tenue robur, ſi concors, ſi junctum fuerit, non facile etiam à ſolidiori ampliориq; potentia vinci aut ſuperari poſſe: è diuerſo quod valida & perampla poteſtas, ſi diſiuncta & ſparſa fuerit, à quauis exili & imbecilli manu opprimi, ſubjugari, & extingui poterit. Docet idipſum ſagax jumentorum inſtinctus, quod ſtrenuus ille Dux Dacum Cotio in Principum illius gentis conſeſſu prudenti quidem facto oſtendit. Duos enim ferociſſimos canes congredi, & in inuicem ſæuire permiſit, quos vbi acriori certamine, & rabie ferocire cognouerit, lupum clam ſuper immitti juſſit, quem canes cum vidiſſent, e veſtigio, omni eorum lite dirempta, concordi fœdere in lupum profligandum conuerſi ſunt. Si igitur bruta ſtolidaque jumenta priuatum certamen & odium, vt in communem hoſtem inſurgant, deponere non dubitant: tu qui rationis compos es, homo, qui Chriſtianæ pietatis cultor, qui rerum publicarum moderator, quid debeas, quid ad te ſpectet, tuipſe cogita & conſidera. Docet idipſum naturæ & rerum ordo, quod vniuerſa quæ natura ipſa effingit atque producit, ſola concordia gignit,

ac

ac genita conſeruat, quod quamuis in omnibus & ſingulis, quæ naturæ opere conſtant, plane appareat, euidentius tamen hoc in noſtra humana compagine videre & experiri licet. Vbi ſi concordiam, & mutuam membrorum opem abſtuleris, mox in tabem & corruptioně tota corporis tui moles redigatur, neceſſe erit. Noſti haud dubio ſapientis apologum, quem & nunc ſedulo rogo attendas. Pedes & manus conqueſti de viſcerum tranquillitate, & ocio ventris, ſuoſque perpetuos motus & agitationes lamentantes, ineunt demum conſilium, quo decernunt nil exinde operis & miniſterij ſui impartire viſceribus & ventri. Venter autem & viſcera inanita, à pedibus manibuſque ſolitum ſibi ſubminiſtrari petunt alimentum, illi ſtolida pertinacia negant. longa tandem inedia, & defectu reſtaurantis, jam innatus calor hebetatur, & vis naturæ labitur, ipſi quoque manus & pedes titubantes, & jam naturæ caſum perſentientes anxie ſollicitant, & omnem operam dare, opemque pręſtare feſtinant: at ſero nimium, jam proſtrata eſt eorum mouendi & agitandi virtus, deeſt & ventri cibum concoquendi facultas. Euenit denique ex pertinaci illo membrorum diſſidio, vt paulo poſt ſqualeant omnes corporis artus, extinguatur calor, ſpiritus euolet, & vniuerſa demum compago in putridum cadauer conuerſa ſit. Apologus, noſtri temporis calamitatem perplane, ſi aduertis, deſignat: vbi pedes & man⁹, ruris ſcilicet coloni, opifices, & plebei, aduerſus reipu. viſcera & moderatores, nefanda temeritate inſoleſcunt. Rudes enim agricolæ, & plebei, Principū & magiſtratuum munia & gubernacula ambiunt, macellarij & piſtores ſacerdotij miniſteria & opera ſibi præſumunt. Sutores & cerdones legum & ſacrorum Canonum interpretes jactitant. Mulierculæ (o inſania, o furor) mulierculæ de myſterijs, & reconditis fidei Sacramentis philoſophari, & cenſere non dubitant. Caue, caue inquam, iterum dico caue, & cœli auertant omen, ne & tu, niſi maturius ocyuſque reſipiſcas, & animum à contentione, & liuore temperes, ac vnumquodque reipub. tuæ membrum id muneris exerceat, quod diuina ſanctio, & naturæ ordo cuique diſtribuit mox parem experiaris exitum, quem & præfata diſſidentium membrorum compago miſere perſenſit. *Apologus.*

Luxus vero inanis pernicioſiſſima reipublicæ labes, quantum jam vniuerſam Germanorum gentem occupet, & quam procul hæc ipſa à majorum ſuorum frugalitate & modeſtia degeneret, nemo eſt qui non iudicat. Rarus ſiquidem homo ille, cum quantumlumcunque nobilitatis jactitet, vel alicujus opulentiæ ciuem, mercatorem, vel opificem agat, qui indumentorum cultu lanea dignetur veſte, niſi exotico & peregrino Britañiæ aut Hiberniæ vellere contexta: qui non ignominioſum putat ouinis vulpiniſque tegi pellibus, aut qui vulgaris lanificij pileo, & ſago ſit cōtēt⁹: niſi bino & trino ex oloſerico, & purpura martrina aut ſebelina (vt vocāt) pelle ſubducto, ſplendeat indumento, & niſi pileo (quod byrethum appellant) ex Lugduno Galliæ aduētitio luxuriet, coccineo margine circumſepto, & aureis exculto fibulis, cum ſinuoſis ex purpura vittis, idque ſciſſurarum varietate, flatibus, imbribus æſtuantibuſque ſolis radijs ſit peruium. Diploide quoque & caligis cum fuluo, aut vermiculari ſubſtrato ſerico, quod per fiſſuras, & rimulas ſexcentum transfulgeat: necnon & byſſina camiſia, aureo, & acupicto circumdata collo limbo, ſimilique faſtu & pompa laſciuiat. Taceo inexplebilem menſæ, & obſoniorum libidinem, qua non tribus, non quatuor eſculentis, non vna vel bina vini, aliorumque potuum varietate ſunt contenti: neque ſatis reputant, bis terque in die ad menſam recumbere, niſi & ſomnifero noctis poculo Pizinum, Falernum, Ribolium, Creticum, & id genus meri ingurgitent, quibus omnem ſane prouentum, quæſtus, fortunaſque omnes abſumis, corporis ſimul & animi vim, roburque proſternis. Fies viribus imbecillior, in re pauperior, ad religionis opera ſegnior, ad conſilium obtuſior, ad bellicum apparatum impotentior. O ſceleſtam & flagitioſam pompam, o crudelem & impium luxum inanem, qui illuſtrium domos diſſipas, optimatum cognationes diſperdis, deſtruis regna, & omne ſublime imperium ſubuertis, & nemo eſt qui te caueat, qui reijciat vel contemnat. Si digitum tuum virulenta lues corrumpit, ſi manum ſi pedem venenata vlcera inquinant, non dubitas digitum, manum, pedēque ferro & igne totum abſumere, vt reſiduum corpuſculi tui cuſtodias, & ſerues inco- *Contra luxum.* *Vinorum genera.*

incolume. At pro vniuerſæ Chriſtianæ reipubl. incolumitate & tutela, quam ob exorbitantem luxum tuum, & effrenam pompæ libidinem, in vltimo jam exterminij & vaſtitatis diſcrimine conſtitutum, & vides & palpitas, nec vnum tamen (o dedecus, o pudor) nec vnum nocturnum poculum, non vnum obſoniolum, neque minimam blandidulam veſtem, & amictus pompulam, faſtumque abſcindendum vel temperandum ducis.

Ferdinandi laudes.

Quod ſi nulla te pietas, nulla religio, aut primorum tuorum gloria, & virtutis ſplendor moueat, vnicum hoc pientiſſimi Ferdinandi Regis exemplum te inflectere, allicere, & trahere debet. Procul ſit omne lenocinium, & palpans adulatio, ex re ipſa loquor, quæ omnem hanc laudem longe quidem ſuperat & præcellit, nouit ille, qui eſt reconditorum ſcrutator & cognitor Deus. Is enim religioſiſſimus Rex Ferdinandus, tanto ſtemmate, & alto ſanguine natus, in tam ſublimi ſceptrorum, & regnorum ſpecula conſtitutus, juuentutis in eo florentibus annis, calcato tamen juuenilis ſpiritus ardore, rejectis voluptatibus, ſpretiſque omnium delitiarũ illecebris, nulla (vbi de religione, & publico commodo agitur) nulla aduerſa, nulla incõmoda, nec æſtus, nec frigora, non ventos, imbres, aut grandines horret, nullis vigilijs, nulla inedia, nec quibuſcunque anxijs laboribus frangitur, & modo tanquam ſolers & vigil Chriſtiani gregis Speculator, ac ſtrenuus anteſignanus crucis, aduerſus trucem & furibundum Chriſtiani orbis exterminatorem, in aciem ad pugnamque deſcendere, & pro commiſſo ſibi grege copias, opes, vires, animumque obijcere non formidat.

Exaudite autem mihi videor ſuſurrantis, & ſecum murmurantis vocem dicentem: Et quid mirum, quod Rex Ferdinandus arma moueat, copias colligat, vires conatuſque omnes in hoſtem intendat? cum ejus jam intereſt & ad eum præ cæteris Germaniæ potentatibus ſpectat, impij tyranni furorem impetumque compeſcere, qui ejus Pannoniæ, Croaciæ, & Dalmatiæ regni jam viſcera penetrat, incendit, vaſtat, & quæque regni illius præſidia & propugnacula occupat, cæteri vero Germaniæ Principes, magiſtratus, & populi, adhuc procul ſunt ab hoſte, nondum illorum pulſat fores, nullius confinia, nullius adhuc limina tangit. Hæc tecum cogitas, hęc murmuras, hęc dicis? O inprouidam, o vanam nec homine dignam vocem. Si enim non prius reſiſtendum, non prius bellum parandum dixeris, quam cum vibrantem jam hoſtis gladium, & mucronem in te ſtringi videris, flammarum & incendij voraginem palpitando ſenſeris, quid obſecro inter hominem & jumentum, quod inter prouidam & rationalem creaturam, & inter belluam diſcrimen facies? quandoquidem nullum eſt adeo torpidum ſtupidumque belluarum genus, cum videat, cum ſentiat hominem, aut feram inuadentem, quin mox inſurgat, dente ferociat, cornu & calce petat, vel vnguibus feriat perſequentem. Aut quis adeo incircumſpectus, & expers conſilij homo, qui non judicat, qui palam non videat, ſi adhuc ſemel horrendum illud monſtrum in Vngariam irrumpat (quod faciet, niſi tua religio, prudẽtia & arma reſiſtent, cum regni illius jam claues, arces & præſidia occupet) quin ſtatim in Auſtriacas prouincias irruet, & cuncta ferro & igne ſolita truculentia & rabie vaſtabit. Et quid tunc quæſo obſtabit, quis iter claudet, & aditus obſtruet, quin eueſtigio, veluti perfracto magni fluminis aggere, impetus illius nulla tunc mole, nullis obicibus contineri poteſt. Sic impius ille Tyrannus mox per Bauariæ, Sueuiæ, Rheni, & Saxonum plagas impetat, ferociat, ruinis & cædibus omnia compleat: adeo (auertant id Superi) vt Rhenus & Albis, quemadmodum Danubius & Iſter, innocentium Chriſtianorum inficiãtur cædibus, ſanguine & cruore rubeanr. Sed eſto, & admiſſo (quod tamen nemo prudens dixerit) vt ſæuus ille tyrannus, cum Vngariam ſubegerit, Auſtriam euerterit, pedem ibi ſiſtat, & in te gladij ſui furorem non conuertat, nunquid tibi videretur humanum, nedum pium & Chriſtianum, populi tui ruinam & cladem dimiſſis conniuere palpebris, & veluti ignauus & ſtupidus homo aliorum calamitatem, complicatis in ſinũ manibus ſpectare & intueri? Si in foribus ciuis tui tecta rapi incendio, ejuſque ædes, ſuppellectilem, coniugem, & infantes crudeli vorari flamma videas, nonne impius & ſceleſtus reputaberis homo, ſi mox non clamites, vicinos excites, aduoces, & tu ipſe præcipitem

Periculum à Turca.

piti pede aduoles, manu & dorſo, viribuſque omnibus opem feras? Si euangelica veritas ouem vel bouẽ qui in foueam ceciderit, eripiendum enunciat: ſi & Moſis ore præcipit vt aſinum ſub opprimente onere iacentem erigas & ſubleues; fidelem hominem, & vaſtam Chriſtiani nominis multitudinem, pro qua Chriſtus ſeruator ſputa, flagella, crucem, vulnera, plagas, amarulentæ deniq; mortis ſupplicia non abhorruit, tu qui Chriſti ſeruum ſpondes, qui auditorem & factorem verbi polliceris, de profunda hac anguſtiarum fouea & voragine eripere, & de truculenta manu trucidatoris, ſanguinem tuum ſitientis protegere & eruere abhorrebis? Abſit nefanda hæc crudelitas, horrendaque impietas, ab innata Germanorum ſodalitate & dulcedine, qui nõ aliunde vocati ſunt Germani, niſi ex eo quod ſe mutua benignitate, & amore quaſi fraterno ſanguine iuncti amplectuntur, & fouent. *Germanorũ priſca virtus.* Cuius olim beniuolentiæ & fraternæ concordię merito nulla fuit vnquam orbis terrarum natio, nulla quantumcumq; dura & atrox bello gens, quæ tanta virtute & gloria Tyrannorum impetum & violentiam coercuit, ſuamque genuinam libertatem tutati ſunt, quemadmodum Germani. Quis enim pop. ulorum, quæ gens vel natio Magni Alexandri Macedonis, orbis domitoris vim repreſſit, eiuſque impetum compeſcuit, ne Danubii ripas excederet, niſi Germani? Darius Hidaſpis filius, & Cyrus præpotẽtes Aſiæ reges, Danubium traiicientes auſi non ſunt attingere Germanos. Octauii Auguſti legiones apud Cariſcos ad internetionẽ deleuerunt Germani. Tiberium quoque Vindelicos armorum impetu aggreſſum, in fugam, & extra ſuos limites coegerunt Germani. A Veſpaſiano ſummo, poſtea Imperatore duabus & triginta pugnis commiſſis ſuperari, & vinci non potuerunt Germani. Longobardorum diuturnam tyrannidem, quæ nulla Regum neq; Principum potentia, & nullo robore retundi & cohiberi potuit, ſuperarunt & extinxerunt Germani. Tanta denique & tam acris erat Germanorum belli, & pugnandi virtus, vt natum ſit inter finitimos adagium; *Male qui pugnare velit, cum Germanis pugnet.* Si prioribus ergo ſeculis Germani, dum adhuc ſub mundi ſeruiebant elementis, & muta gentium colebant ſimulachra, nec dum regale ſceptrum, nec dum imperii faſtigiũ adepti, virili ſemper audacia, & in cõcuſſo animo & robore aduerſus regum imperia ferociſſimarumque gentium irruptiones & impetus, ſuam libertatem & gentis ſuæ tranquillitatem pacemque tutati ſunt, modo ſumma religione, ſumma veritatis fide inſtructi, diuinis legibus moribuſque inſtituti, Imperatoria maieſtate decorati, militari diſciplina & armis præcunctis gentibus muniti: quanto condecentius, quanto opportunius, atque glorioſius pugnandum ſit vobis aduerſus atrociſſimi & furibũdi Tyranni gladium, aduerſus ſeruilem & ſpurciſſimam omnium mortalium colluuiẽ, quæ non modo agros domoſque vaſtando, ſuppellectilem diripiendam quærit, ſed vitam veſtram, filiorum, matrum, & infantium ſanguinem & oſſa petit, ſacratiſſimæ fidei, & religionis exterminium affectat, principatus veſtro veſtrumque imperiũ non vt poſſideat, ſed vt perdat, deleat, & extinguat, requirit, quod non ſemel ex impio & polluto huius Tyranni ore auditum eſt. Non prius velle reuocare manum, ferrum & ignem à Chriſtiano populo, nec ſatiari ſe poſſe Chriſtianorum ſanguine, donec illorum tollat & exterminet imperium, eiuſque memoriam & nomen funditus deleat & extinguat.

Agite igitur exurgite vos ſacri Imperii proceres, vos conſulentiſſimi magiſtratus, *Exhortatio.* & populi omnes agite, & arma, tela, enſeſque arripite, & rumpite moras antequam cadant de montibus vmbræ, & repentinæ indelebileſque ærumnarum vos tenebræ cõprehendant. Iam ad arborem poſita eſt ſecuris, iam peſtifera illa lues veſtra ad vſque limina ſerpſit, paululum moræ ſi feceritis, actum erit de fide, de religione, imperio & principatibus veſtris. Agite itaque & exſurgite dum tempus eſt, dum parum adhuc diei eluceſſit, & pientiſſimum Crucis anteſignanum Regem comitamini Ferdinandum, qui pro religione, pro Chriſtiano populo, pro veſtroque imperio, ſceptra, regna, copias, fortunas, vireſque opponere non formidabit. Agite deniq; pro illius fide, qui pro vobis in Cruce pependit, agite pro religione, propter quam ſancti dira ſubierunt mortis tormenta. Agite pro imperio, principatibus & magiſtratib. veſtris: quæ Othones, Henrici, Federici, ceterique maiores veſtri, religione armis ſuoque ſanguine adepti, & tutati ſunt. Agite pro veſtro, pro filiorum, pro coniugum, & innocentium

paruulorum ſanguine & cruore, quem petit, quem ſitit immanis ille & furibundus Dei & naturæ hoſtis. Age denique, & diſſidium liuoremque depone, depone faſtum & pompæ libidinem, depone luxum & intemperiem victus, vt illa tibi innata virtutum ſemina coaleſcant, & in priſtinum gloriæ, & in ſplendoris tui germen floremque reſurgant, eriſque viribus incolumior, in re opulentior, religionis cultu vigilantior, ad conſilium perſpicacior, ad bellicum apparatum munitior, in cunctis denique rebus tuis gerendis, actibus & ſucceſſibus tuis eris felicior, & in omne æuum beatior.

BEL-

BELLI SMALCALDICI
ANNO M. D. XLVI.
INTER CAROLVM V. CÆS. ET PROTESTANTIVM DVCES GESTI,

Commentarius

Græco ſermone eleganter ſcriptus

A

C. V. IOACHIMO CAMERARIO Pabepergenſi:

Cum

verſione Latina & ſupplemento SIMONIS STENII Lomacenſis.

Kk 2

V. N.
MARQVARDO FREHERO CONSILIARIO PALATINO

Simon Stenius S. D.

REMITTO *ad te, Vir nobiliſsime, Camerarii* ξυγγραφὴν *Latinè à me redditam. Quia autem nonnulla deeſſe videbantur, viſum eſt & illa ſupplere, & quidem breuiter, vſque ad captiuitatem Saxonis: quæ rectè (vt puto) hanc conſcriptionem finit, vt Iliada mors Hectoris. Nam quæ ſecuta, ex vita Mauritii peti potuerunt, vel multo magis ex aliis luculentis hiſtoricis. Vale & me ama. Sign.* XVIII. *Iulii.*

M. DC. VI.

DE

DE BELLO SMAL- CALDICO.

ΕΠΕΙΔΗ καθέστηκε τηλικοῦτος ὁ μέγεθος πόλεμος, αἰφνιδίως μὲν ἐξαφθεὶς, σφοδρότατα δὲ τῇ ὁρμῇ ἀεὶ τὰ ἐχόμενα εἰς τὸ προσσφετερισάμενος, ἔδοξέ μοι ξυγγράφειν τὰ ἐγνωρισμένα ἡμῖν, δυοῖν μάλιστα ἕνεκα, τοῦ μὲν, ὅτι ἑώρων ἀρχόμενα ἤδη ἐκβαίνειν πρὸς τὸ τέλος τὰ πολλὰ, ὑπὸ τῶν πάλαι προειρημένα ἔκ τε τινῶν ἀστρολογικῶν ἐπινοιῶν καὶ ἀδήλων χρησμῶν τε καὶ ἐνθουσιασμῶν, ἃ δὴ κατὰ τὰ παρὰ τοῖς πρεσβυτέροις ὥσπερ πατέρων παραδοθέντα μαντεύματα ᾀδόμενά τε καὶ φατιζόμενα. ἔπειτα δέ με προετρέψατο ἐπὶ τὴν ξυγγραφὴν τόδ' ἦν, ὅτι ἐτεκμηράμην πάνυ πολλοὺς ἔσεσθαι τοὺς ἱστορησομένους τὰ νεωστὶ γεγονότα, καὶ ὡς τὸ εἰκὸς, ἕκαστον ἐκθήσεσθαι τὰ πεπραγμένα κατὰ τὸ αὐτῷ δοκοῦν τε καὶ ἀρέσκον, ἐπιπροσθοῦντος ἀεί τι τῇ ἀληθείᾳ τοῦ πάθους, καθάπερ τις ἤτοι φιλίας ἢ μίσους ἔχοι πρὸς ἑκατέρους τοὺς διεστηκότας. οὐ γὰρ χειρῶν μόνον καὶ παρασκευῆς καὶ ἔργων κίνησις μεγίστη ἥδε, ἀλλὰ καὶ φρενῶν καὶ γνώμης καὶ σπουδῆς ἐπίτασις ἣ δή τις ἐγένετο παρὰ πᾶσιν, ὡς εἰπεῖν, ἀνθρώποις. ἡγησάμενος δὲ πρὸς τοὺς μεθ' ἡμᾶς ποτε γενησομένους, εἴ τισιν εἴη ἐπιμελὲς ἴσως ἐπιγνῶναι τὰ συμβεβηκότα ἀκεραίως τῇ μνήμῃ παραδοθέντα, καὶ οὐ διαστραφέντα τῇ τοῦ διηγησαμένου οἷον προσνεύσει ἐπὶ θάτερον τῶν συρραγέντων μέρος, διὰ ταῦτα οὖν ᾤμην δεῖν ἀναγράψαι

Qvandoqvidem bellum ingens repentè inſtar incendii exarſit,& vicina quæque deinceps continuâ vehementiâ impetus ſui corripuit & abſumſit: viſum eſt ea conſcribere, quæ de eo mihi innotuerunt, duas potiſſimùm ob cauſas: primum enim videbam paulatim euenire,& ad exitum perduci ea, quę magno numero iampridē prædicta fuere, tum ex aſtrologicis quibuſdā conſiderationibus, tum ex oraculis obſcuris & enthuſiaſmis, ſecundum diuinationes à grandioribus natu decantatas & celebratas, quod à patribus ſe has accepiſſe dicerent: deinde ad conſcriptionem etiam hoc me incitauit, quod coiiciebam multos fore, qui hiſtoriam de iis, quæ modo facta ſunt, diuulgaturi eſſent, & vnumquemq; de rebus geſtis expoſiturum ea, quæ ſuæ opinioni arriderent, cum ſemper obſtruere luminibus veritatis affectus ſoleat, quatenus nimirum quiſque vel amore vel odio tangitur partium diſſidentium. Non enim tantum manuum & apparatus,& facinorum motus hic extitit maximus, ſed animorum etiam, ſententiarumque & ſtudiorum apud omnes (vt ita loquar) mortales vehementia. Putaui autem poſterorum etiam reſpectu (ſi forte aliquibus curæ erit cognoſcere ea quæ acciderunt, caſte & integre memoriæ tradita, nec narrantis inclinatione quadam in alteram digladiantium inter ſe partem detorta.) Putaui igitur hac de

cauſa incorruptam narrationem & hiſtoriam quandam ſinceram contexendam eſſe de iis, quæ quaſi in propatulo & in oculis omnium geſta forent. Optarim autem hanc elaboratam fuiſſe ab vno aliquo ex iis, qui & ſcirent omnia, & primas quaſi rerum cauſas attendendo eſſent aſſecuti, qui veluti conſiliarius fuerit & ad deliberationes adhibitus ab iis qui vniuerſis negociis præfuerunt. Hic enim vt oculatus teſtis accurate poſſit commemorare, quę paſſim factitata fuere: & pleniùs atque eruditius exponere, cum in ciuili prudentia & experientia, ſpectatior ſit, quam nos. Quia autem incertum erat, num talis aliquis ſcriptor inueniri poſſet, nos rem aggreſſi ſumus, plurimorum ſane & maximorum, (qualia omnino ſunt, quæ cauſam & initium belli prębuerunt) ignari, & in elocutione minus fortaſſe exercitati, quam debebat eſſe is, qui ad huiuſmodi conſcribēda accedat, facultate orationis prorſus deſtitutus. Verum enimuero non potuimus non rationem habere veritatis manifeſto in periculo verſantis, propter ſermones tum in circulis & conuiuiis vſurpari ſolitos, tum multorum literis diſſeminatos. Cæterum libero, &, (vt ita dicam) aperto ore narrationem exponemus ſine omni fortaſſis ornatu, & in qua aliquid deſiderari poſſit, non tamen falſam aut gratificantem cuiuſcumque ſane vel auribus vel voluntati: imo ſine omni diſſimulatione ea etiam indicare conabimur, quæ forte in mentem venerint de cognitis & deprehenſis. Ac viſum eſt vti linguâ Gręcâ, vt etiam, ſi fieri poſſit, hæc gens de his omnibus veritatem edoceātur. Eſt autem patria mihi vrbs nomen ſortita à monte pauonis in finibus Franconiæ, vbi alueos ſuos miſcent Moganus & Rhegneſſus. Ita enim in quibuſdam de Carolo Magno confectis monumentis ſcriptum legitur. Nomen autem noſtrum * Græcorum lingua verſum erit Anaſtaſius.

Pabenperg.

* Ioachim.

Multis igitur in Germania motis diſputationibus, tum de doctrina eccleſiaſtica, tum de inſtitutis ac ritibus, quæ in hac continentur, cum errorum impietas defenderetur manifeſta, vt conſtabat omnibus, atque in multis deprehen-

τινὰ λόγον καὶ ἀκραιφνῆ ἱστορίαν τῶν φανερῶς γενομένων καὶ ἅπασι πρὸ ὀμμάτων γεγενημένων πραγμάτων ἀποδεῖξασθαι, καὶ βουλοίμην ἂν ἐξεργάσασθαι ταύτην τινὰ οὐ μόνον τῶν εἰδότων ἅπαντα καὶ παρηκολουθηκότων τῶν ἀνωτάτω αἰτίαις, ὡς σύμβουλον ἀπ' ἀρχῆς τυγχάνοντα, καὶ συνέδρων τῶν προεστηκότων τοῖς ὅλοις, καὶ ἀκριβῶς τὰ ἕκαστα τὰ ἀποτελεσθέντα, ὡς αὐτόπτην γενόμενον διελθεῖν δυνάμενον, ἀλλὰ καὶ φύσει μᾶλλον ὑμῶν πολιτικὴν γνῶσιν ἔχοντα, καὶ ἐμπειρίας ἐπὶ πλεῖον ἥκοντα, καὶ ἐκφράζειν ἐπὶ τὸ σαφέστερον τε καὶ λογιώτερον ἐπιστάμενον. ἀδήλου δὲ ὄντος εἴ τις τοιοῦτος ξυγγραφεὺς εὑρεθείη που, ἡμεῖς δὲ τὸ λοιπὸν ἐπεβαλόμεθα τῷ ἐγχειρήματι τῶν τε πλείστων καὶ μεγίστων οἷα εἰσὶ πάντως τὰ αἰτιώδη καὶ ἀρχικὰ ἀγνοῶντες, καὶ τὰ περὶ τὴν λέξιν ἧττον ἠσκηκότες ἢ ἐχρῆν τὸν ξυγγράψαι ταῦτα προῃρημένον, τῆς δὲ τοῦ λόγου δυνάμεως παντάπασιν ἄμοιρος ὤν. ἀλλ' οὐ γὰρ οἷοί τε ἐγενόμεθα περιόψεσθαι τῆς ἀληθείας προφανῶς ἤδη κινδυνευούσης ἐκ τε τῶν ἀγοραίων τύπων καὶ συμποσιακῶν καὶ τῆς διὰ γραμμάτων ἐνδείξεως, διαθρυλλουμένων, τὸ λεγόμενον, τοῦ τε στόματος ἀνοιγομένην πύλας, καὶ ἐνδεῆ μὲν ἴσως πάνυ δὲ ἀκαλλώπιστον ἐκτιθέμενοι τὴν διήγησιν, οὐδαμῶς δὲ ψευδῆ ἢ κατακεχαρισμένην οὔτινος οὖν οὔτ' ἀκοῇ, οὔτε βουλήσει, καὶ μηδὲν ὑποστελλόμενοι δηλῶσαι πειρώμεθα, ἅττα καὶ ἐπὶ τῶν καταληφθέντων ἐνθυμηθῆναι ἡμᾶς ξυμβῇ. ἔδοξε δὲ χρηστὸν ἑλληνικῇ γλώττῃ, ἵνα καί πως οἱ ἕλληνες διδαχθεῖεν περὶ τούτων τὴν ἀλήθειαν. ἔστι δέ μοι πατρὶς μὲν ἡ καλουμένη ταῶνος ὄρος πόλις μεθορία τοῖς φραγκοῖς ἔνθα σχεδὸν, ὅτε μογαῖος καὶ ῥήγνισος συρρέοντες μίσγονται ἀλλήλοις, οὕτω γὰρ ἔν τισιν ἐπὶ καρόλῳ τῷ μεγάλῳ ὑπομνήμασι ποιηθεῖσιν ἀναγέγραπται, ὄνομα δὲ εἰς τὴν ἑλλήνων γλῶσσαν μεθερμηνεύεται ἀναστάσιος.

Πολλῶν δέ ποτε συζητήσεων ἐν τῇ γερμανίᾳ γεγενημένων περί τε τῆς ἐκκλησιαστικῆς διδαχῆς, καὶ τῶν ταύτῃ ἐμπεριεχομένων ἐπιτηδευμάτων τε καὶ θεσμῶν, ἀμαρτησάντων τὴν ἀσέβειαν ἤδη χειροδείκτων τῶν πιστῶν, ὡς ἐν πολλοῖς κατεφωράθη

ρέθη, καὶ ὑπό τινων τρανῶς κατεδείχθη, σφαλμάτων καὶ ἀσεβημάτων ὑπερασπιζομένων, καὶ τῶν δὲ ἐκκλησιαστικὸν κράτος κατειληφότων τά τε κέρδη καρπουμένων καὶ τῷ ἀξιώματι ἐπαρθέντων οὐδ' ἀκαριαῖον ἀποστῆναι ἐθελόντων οἷς κατηγορούμενοί τε καὶ ἐλεγχόμενοι ὑπό τινων τῷ τε ἀληθεῖ προσεχόντων καὶ τὴν εὐσέβειαν κατορθοῦν ἐσπουδακότων κακῶς ἤκουον, τότε δὴ σύμπνοιά τις καὶ κοινωνία ἐποιήθη ὑπό τινων ἐν τῇ Γερμανίᾳ δυναστῶν τε καὶ πόλεων ἀντιλεγόντων καὶ μὴ προσδεχομένων τὸ περὶ τῆς πρὸ τοῦ ἀνεξετάστου καὶ πολλαχῆ διεφθορυίας, ὡς ἔφασκον, διδαχῆς ἐντολήν τε καὶ παραγγελίαν, ὥστε μηδὲν νεωτερίσαντας ἄνευ προκρίματος τηρῆσαί τε καὶ προσοικειώσασθαι πάντα τὰ τότε ἐπιπολάζοντα τῶν τε δογμάτων καὶ ἐθῶν ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ οἰκονομίᾳ. διαμαρτυρία τε τις νομίμως παρεισετέθη, ἦ μὴν τῆς ὀρθοδόξου καὶ καθολικῆς πίστεως καὶ ἀληθείας ἀντιλαβέσθαι, καὶ ἐθέλειν ποιεῖν ἅπαντα ἅπερ ἑκάστοις προσήκει, ὑπακούειν τε οἷς χρὴ καθ' αὐτοὺς ἅπαντας, ἐκτὸς τοῦ κατὰ τῆς ἀρχικῆς τε καὶ εὐαγγελικῆς διδασκαλίας κυρωθέντος ἐντάλματος. ἐξ οὗ δὴ τοῦτο τὸ ξυνεστηκὸς ἐκλήθη τὸ τῶν διαμαρτυρησάντων μέρος. καὶ ἐν τοῖς συλλόγοις τῶν ἐκκλήτων οἳ συγκροτοῦνται ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος πρὸς τὰ παραπίπτοντα περὶ τῶν κοινῶν ἐμμήγυρις καλοῦνται τῆς ἀρχῆς, ἐν ταῦτα ἄρα οἱ διαμαρτυρήσαντες ἀπὸ τῶν λοιπῶν ἀπεστάθησαν χρηματισάντων δῆτα ὑπήκοοι, ὥσπερ ποιοῦντες τὰ δέοντα ἡσυχῇ καὶ οὐδεμιᾶς ταραχῆς αἴτιοι ὄντες. τῆς δὲ διαφορᾶς αὐξανομένης κάρολος αὐτοκράτωρ καῖσαρ σεβαστὸς τότε ἐν ἰταλίᾳ παρεπιδήμησεν ἄλλων τε ἕνεκα, καὶ δὴ πολέμου τοῦ πρὸς τὸν γαλατῶν βασιλέα ἀεί πως ἀναβλαστάνοντος, καὶ ὑποθορυβοῦντος, καὶ ὡς οἶμαι, τὴν στεφάνωσιν κατά τινα ἀρχιερατικὸν νόμον, ὑπὸ κλήμεντος τότε ἐπὶ τῇ ῥώμῃ προεδρεύοντος, ὁδοῦ παρέργως κομισόμενος, καὶ παραστησόμενος τὴν τῶν φλωρεντίνων πόλιν ἐναντιουμένων τῷ κλήμεντι, ἀξιόλογα χρήματα, ὡς ἐφάσκετο παρ' αὐτοῦ λαβών, τὴν τῶν φλωρεντίνων δουλείαν ὥσπερ ὠνησάμενος. τότε γοῦν προαγορευθέντος συλλόγου ἀρχικοῦ ἐπὶ τῆς οὐινδελικῶν καλουμένης σεβαστῆς, διαθεὶς κατὰ νοῦν ὁ αὐτοκράτωρ κάρολος τὰ ἐν ἰταλίᾳ παρεσκευάζετο καὶ αὐτὸς διὰ ἄλπεων προ-

ſum & à nonnullis liquido demonſtratũ; cumq; illi, qui in Eccleſiis dominabātur, & earundem reditibus fruebantur maxima dignitate prædíti, ne tantillum quidem ab iis, quorum accuſabantur & conuincebantur operâ quotundam veritatis ſtudio religionis correctionem ſerio quærentium, decedere vellent, & ob id male audirent; tunc conſpiratio quædam & ſocietas in Germania inita inter quoſdam Principes & ciuitates admittere recuſantes mandatum & edictum de doctrina, neq; examinata antehac, & multipliciter corrupta, cum præciperetur ſine præiudicio & nouitatis ſtudio ſeruāda & amplectenda eſſe omnia dogmata & ritus tum in eccleſiaſticis diſpenſationibus vſitatos. Proteſtabantur autem illegitime, ſe orthodoxam & catholicam fidem ac veritatem amplecti, & velle vnumquemque præſtare quod deceat, etiam obedientiam iis quibus debeatur, excepto mandato aduerſus veram & Euangelicam doctrinam promulgato. Vnde factum eſt, vt hoc fœdere coniuncti, *Proteſtantes* appellarentur. Atque in comitiis ii qui euocantur ab Imperatore ad publicas deliberationes, Ordines vocantur Imperii. Tum igitur Proteſtantes à reliquis ſe ſeiunxerunt, nihilominus profeſſi, ſe dicto audientes eſſe, quippe qui nullarum turbarum autores, quiete facerent, quæ ſui muneris eſſent. Porro creſcente diſſidio, Carolus Imperator Cæſar Auguſtus eo tempore in Italia commorabatur, tum aliis de cauſis, tum quod bellum aduerſus Gallorum regem non ſine tumultu ſubinde fruticaretur. Fortè etiam (vt puto) ſecundum quandam Pontificiam legem, à Clemente tunc Romæ præſidente ſe coronari obiter volebat, à quo (vt perhibebatur) magnam vim acceperat pecuniæ, vt Florentinorum vrbem Clementi aduerſantem Pontificiæ ſeruituti ſubiiceret. Eo igitur tempore Comitiis Imperii Auguſtæ Vindelicorũ edictis, Imperator Carolus rebus Italicis ex animi ſententia compoſitis, per Alpes

Proteſtantiũ nominis origo.

Franciſcus R. Gall.

Florentia.

Comitia Aug. 1530.

profectus Auguſtam petiit; cuius præſentiam per neſcio quot menſes expectauerant, qui acceſſiti fuerant; tum Electores Eccleſiaſtici, tum alii Principes & proceres ac ciuitatum legati. Aderant ibidem & Gallici legati, & Britannici, itemq; ex Dalmatia & Pannonia miſſi. Campegius autem à Clemente electus, Carolum ſecutus, vnà cum ipſo eques vrbem ingreſſus eſt x v die Iunii. Porro omnia plena erant bonæ ſpei de rebus vniuerſis, & incredibilis animorum erga Carolum alacritas. Sed nihil vtiliter actum: imo ſemina tum iacta multorum & magnorum malorum, & maior quam antehac vbique ferme confuſio & perturbatio extitit. De controuerſiis autē Eccleſiaſticis Proteſtantes confeſſionem quandam, (vt aiebant) ſuæ veræ fidei & concinentis cum ſcriptura ſacra & doctrina Prophetarum & Apoſtolorum, ac qui his ſucceſſerunt Sanctorū Patrū exhibuerūt: à quo tempore ii, qui huic adhæreſcebant, etiam *Confeſſioniſtæ* appellati. Eſt autem illa confeſſio talis, vt maxime digna videatur, quæ legatur ab omnibus, qui veritatem amant, & mendacium oderunt, tum propter accuratam & ſimplicem, tum propter ſinceram & piam expoſitionem. Sed ipſa hoc oſtendat, vt dici ſolet. Cæterum cum nihil tunc concluderetur, & proteſtātium factio indies validior fieret, accedentibus ad hāc ſubinde aliis, biennio poſt Comitia iterū Ratisbonæ edicta. Cumq; iam per Vngariā Turci progreſſi denuo Viennam aggreſſuri viderentur, res inter partes diſſidentes, ita cum Imp. compoſitæ, vt inducię & pax eſſet inter ipſoſuſq; ad Synodum vel conuentū alterum, in quo de controuerſiis diſceptetur. Atq; ita ſocietate dē communi conſilio inita, apparatus bello ſumma omnium voluntate decretus, Turcorum impreſſionē auertit. Poſt hæc claſſis aduerſus Tunetē miſſa, & anno poſt bellum Gallorum rex aperte mouit, & Carolus contra Maſſiliam copiis ductis, re infecta diſceſſit, vt ita aliquot annis per Germaniam quiſq; in ſuo principatu ſine

Campegius Cardinalis.

Confeſſio Auguſtana.

Confeſſioniſtæ.

Turcica irruptio.

Tunetanum bellum.

προβιόμενος εἰς σεβαστὴν προσεδοκηθέντων μῆνας ἐκ οἶδ' ὅσους ἐκ τῆς παρουσίας αὐτοῦ πάντων τῶν προσκεκλημένων, τῶν μὲν ἐκ τῶν ἑπτὰ τοῦ ἀρχαιρεσιαστικοῦ ἀξιώματος πλειόνων, τῶν ἄλλων δὲ ἀρχόντων τε καὶ δυναστῶν καὶ ἐκ τῶν πόλεων πεμφθέντων ἀπάντων. παρῆσαν δὲ καὶ τῶν ἐκτὸς οἵ τε παρὰ τοῦ τῶν γαλατῶν βασιλέως, καὶ τοῦ τῶν βρεταννῶν, ἀπό τε δαλματῶν καὶ παννονίων ἀπεσταλμένοι. ὁ δὲ καμπήγιος ὑπὸ τοῦ κλήμεντος κατειλεγμένος εἵπετο τῷ καρόλῳ, καὶ ἅμ' αὐτῷ εἰσελάσας ἵππῳ εἰς τὴν πόλιν τῇ τοῦ ἰουνίου ιε΄. ἦν δὲ ἅπαντα μεστὰ ἀγαθῆς τινὸς ἐλπίδος περὶ τῶν ὅλων, καὶ προθυμία εἰς τὸν κάρολον ἀμήχανος. οὐδὲν δὲ ἐπράχθη τῶν χρησίμων, ἀλλὰ καὶ πολλῶν τε καὶ μεγάλων κακῶν οἱονεὶ σπορά ποτε κατεβλήθη, καὶ ἀκρισία τε καὶ ταραχὴ μείζων ἢ πρὸ τοῦ ἁπανταχοῦ σχεδὸν ἐγένετο. περὶ δὲ τῶν ἐκκλησιαστικῶν διαφορῶν οἱ διαμαρτυρήσαντες ἐξομολόγησίν τινα τῆς αὐτῶν ἀληθοῦς, ὡς ἔλεγον, πίστεως καὶ συμφώνου ταῖς τε ἁγίαις γραφαῖς τῶν τε προφητῶν καὶ ἀποστόλων διδαχῆς, καὶ τῶν ἐν ὁσίοις πατέρων μετ' ἐκείνους προειληχότες ἐξέθηκαν, ἀφ' οὗ χρόνου καὶ ἐξομολογηταὶ οἱ ταύτῃ ἐμμείναντες ἐπεκαλοῦντο. ἔστι δὲ ἐκείνη διά τε τὸ ἀκριβὲς καὶ ἁπλοῦν καὶ ἀκέραιον καὶ εὐσεβὲς οἵα καὶ ἀξιωθῆναι ἐν τοῖς ὅτι μάλιστα τοῦ ἀναγινώσκεσθαι ὑπὸ πάντων οἷς φίλη ἡ ἀλήθεια καὶ ἐχθρὸν τὸ ψεῦδος. δειξάτω δὲ τοῦτο αὐτή, κατὰ τὸ λεγόμενον. ἀλλ' οὐδενὸς περαινομένου τότε καὶ τῆς τῶν διαμαρτυρησάντων στάσεως ἰσχυροτέρας καθ' ἡμέραν γινομένης προστιθεμένων ἀεί τινων ἑκατέροις, μετὰ δύο ἔτη ὕστερον συλλόγου αὖθις ἐν τῷ ῥηγινοπυργίῳ γινομένου τῶν τουρκῶν ἤδη διὰ παννονίας παρελθόντων, καὶ σπευδόντων τὸ δεύτερον ἐπὶ τὴν βίενναν σύμφασιν ἐποιήσαντο, τὰ διεστηκότα μέρη σπονδὰς ἀδὴκεχείρει περὶ ἐκεχειρίας καὶ εἰρήνης ἀγωνισομένης μεταξὺ αὐτῶν ἄχρις συνόδου ἢ συλλόγου ἑτέρου ἐν ᾧ τὰ ἀμφίλογα διαγνωσθῇ. καὶ οὕτω συμμαχίας γινομένης καὶ κοινοβουλίας καὶ παρασκευῆς ἐμμεθόδου τῶν τουρκῶν προσβολὴ ἀπεκρούσθη. μετὰ ταῦτα ἐστάλη ὁ ἐπὶ τὸν τυνῆτα στόλος, καὶ τῷ ὕστερον πόλεμος ἐξεκινήθη λαμπρῶς ἤδη ὑπὸ τοῦ τῶν γαλατῶν βασιλέως. καὶ ἐπὶ τὴν μασσυλίαν στρατευσάμενος ὁ κάρολος ἄπρακτος ἀπῆλθεν. ὥστε ἐνιαυτοὺς μέν τινας ἐν γερμανίᾳ ἀδεῶς ἐν αὐτῇ ἑστίᾳ διάγειν ἅπαντας. τῆς δὲ διαφορᾶς οὐχ ὅλως ἐπιτιθεμένης, καὶ ἡ

διαμαρ-

διαμαρτυρήσαντες φοβούμενοι μὴ παρὰ γνώμην βιασθέντες πάθοιέν τι ἀνηκέστερον, οὐκ ἀδήλων οὐσῶν τῶν καθ' αὐτῶν μηχανῶν, συνελθόντες ἐπὶ τῷ ἐπιμαχίαν τε καὶ συμμαχίαν προσαλύντων τοῦ τε σαξονικοῦ ἑνὸς ἐκ τῶν ἑπτὰ ἀρχαιρεσιαστῶν, καὶ τοῦ τῆς ἱεσσίας ἄρχοντος, οἱ καὶ ἡγεμόνες καὶ πολέμαρχοι ἀπεδείχθησαν. ἐγένετο δ' ἡ ξύστασις κατὰ πάντων ὁμοίως τῶν αὐτοῖς ἐπιβουλευσόντων ἀορίστως. ὃ καὶ μάλιστα δοκεῖ δῆξαι τὴν τοῦ καρόλου φρένα ὑπονοήσαντα καθ' αὐτοῦ μάλιστα τὴν συμμαχίαν γεγενῆσθαι. ἐκεῖνοι δ' ὅμως οὐ τὸν γαλατῶν βασιλέως ἐχθρωδῶς τότε διακειμένου πρὸς τὸν κάρολον καὶ σύμμαχος ἐκείνοις γενέσθαι καὶ αὐτὸς ἐθέλων, τοῦτο μὲν παντάπασιν ἀνήνοντο, κατὰ σφᾶς αὐτοὺς δὲ ταῖς συνθήκαις ἐμμένοντες διετέλουν. ἐπράχθη δὲ τὰ περὶ τῆς συμμαχίας δεκαετοῦς ἐν πολίχνῃ πρότερον ἀδόξῳ κειμένῃ ἐπὶ τοῖς μεθορίοις τῶν φραγκῶν τε καὶ δυριγγῶν, ἣν ὥσπερ διὰ τὰ συχνὰ τοῦ σιδήρου ἐργαστήρια χάριν. ἐπιστάμενοι τινες χαλκίδα ὠνόμασαν, ἄλλως δὲ ὄνομα ἔχουσαν σκολιὸν καὶ ἀνεκφώνητον τῇ τῶν ἑλλήνων γλώττῃ. οὐκ ἀπάντων δὲ ταύταις ἐμπεριειληφθέντων, οὔτε γὰρ ὁ μαρχίων, οὔτε ἡ νωρικὴ καλουμένη πόλις ἐκείνων ἦν, ἐξενίκησεν ὡς τήνδε μερίδα χαλκιδονίαν λέγεσθαι ξυμμαχίαν. μετὰ ταῦτα καὶ τὸ βελγικὸν στασιάζειν ἤρξατο. διὰ τὴν ἀκυιτανίαν τε καὶ κελτικὴν ἀποδημούντων ὄντων ὁ κάρολος ὅτι τάχιστα διερχόμενος καὶ εἰς ὑπερβολὴν ὑπὸ τοῦ συγγενοῦς βασιλέως τῶν γαλατῶν, εἶχε γὰρ οὗτος τὴν τοῦ καρόλου ἀδελφήν, φιλοφρονούμενος, τὰ ἐκεῖ παραλαβὼν ἐξ ἐνδόσεως καὶ ζημιώσας βαρέως τοὺς δοκοῦντας αἰτίους τῆς ἐπισυστάσεως γεγενῆσθαι οὕτω δὴ πρὸς τὰς καταλλαγὰς τῶν περὶ τὰ ἐκκλησιαστικὰ διαφερομένων αὖθις ἀπέκλινε. ἐγένοντο δ' ἐκκλήσεις τῶν ἐλλογιμωτέρων εἶναι δοκούντων ἐπί τε τὸ ἁγνιώνιον καὶ τὰς βαγγίας, καὶ τὸ ῥηγινόπυργον, καὶ πολλῶν μὲν λεχθέντων τε καὶ ἐπισημανθέντων, ὀλίγων δὲ πάνυ ἀξιολόγων μέντοι καὶ περισπουδάστων ὁμολογηθέντων τε καὶ ἐπὶ τὸ σαφέστερον ἐκτεθειμένων καὶ ὑπ' ἀμφοτέρων δοκιμασθέντων, ἐν οἷς ἦν τὸ, ὅτι μόνῃ τῇ πίστει δικαιοῦνται οἱ μετανοοῦντες τῶν ἀνθρώπων, ὅπερ κεφάλαιον ὂν τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας, παραδοξότερον ἐξερμηνεῦσθαι ἐ-

metu degeret, diſſenſionibus nihilominus interim creſcentibus. Ac Proteſtantes veriti, ne ex aliorum violentia plagā aliquam inſanabilem acciperent, cum machinationes aduerſus ipſos obſcuræ non eſſent, ſocietatem & fœdus coierūt, autoribus duce Saxoniæ vno ex Septemuiris, & Haſſiæ Principe, qui etiam belli duces declarati. Fœderis autem ratio hęc fuit, vt iniretur indefinite aduerſus oēs, ſimiliter ipſis inſidiantes: quod putabatur pupugiſſe mentem Caroli, ſuſpicantis contra ſe maxime ſocietatem hanc initam, in quam tamen regem Gallię, hoſtem rum Caroli, recipere prorſus recuſarunt, cum hanc ipſam ambiiſſet. Atq; ita ſoli ipſi in pactis perſtitere. De ſocietate autem illa ad decennium duratura actū in oppidulo non admodum prius celebri attingente fines Franconię & Duringiæ, quod oppidulum propter frequētes ferri officinas quidam eruditi Chalcidem appellarunt, cum nomen alias habeat adeo tortuoſum, vt Græca lingua exprimi nequeat. Verum enimvero cum non omnes pactis illis comprehenderētur (neque enim Marchio, neque vrbs Norica iis continebatur, ita factum, vt ſocietas illa fœdus diceretur Chalcidicum. Poſt hęc ſeditione in Belgio exorta, Carolus [illegible] Aquitanicum ac Celticum fœdus Galliam maxima celeritate emenſus, & ab affine Rege, (habebat enim in matrimonio ſororem Caroli) ſumma humanitate exceptus, cum in Belgio ſponte obſequium præſtaretur, grauiter multatis iis, qui viderentur eſſe autores ſeditioſæ coitionis, ita tandem ad componendas controuerſias Eccleſiaſticas denuo animum appulit. Atque euocati, qui putarentur eſſe celebriores & doctiores, tum Hagenoam, tum Wormatiam, tum Ratisbonam. Ibi cum multa dicta eſſent & notata, pauca interim non contemnēda, tamen & ſtudio digna, confeſſione omnium & liquidius expoſita, & ab vtraq; parte approbata fuēre, in quib. erat hoc, *Sola fide homines reſipiſcentes iuſtificari.* Quod cum caput eſſet Euangelicę doctrinæ, videbatur abſurdiore interpretatione de-

Smalkaldẽ.

Smalkaldicum fœdus.

Iuſtificationis articulus.

prauatum, non ſano ſenſu à vulgo accipi, & fieri ſermonem quaſi fatuum. Hoc igitur caput tum & verbis & ſenſu accurate elaboratum, & ſcripto comprehenſum eſt. Poſt hoc ſecuta infelix illa in Africam expeditio maritima, & excepit Carolum bellum in Meſſapiis, incitantibus & adiuuantibus Gallis: cum Geldriā ad ſe pertinere Carolus diceret, negaretque ſe permiſſurum, vt Iuliacenſis dominus eius eſſet. Quo paulo poſt in deditionem accepto, & bello Gallico finito, ita ad res Germaniæ male ſe habentes, & propter præſidum vtriuſque partis diſſidentes animos, valde laborantes iterum ſe conuertit. Non licebat autem illi, nulla ſimulatione vtenti, quieſcere, cum ſine intermiſſione inſtarent ii, qui de vi iniuſta, & expulſione ac contumelia cōquerebantur, quique probris & ignominia contra leges affecti auxilium implorabant Imperatoris, quem ſcirent communem eſſe legum cuſtodem, & patrem patriæ. Inprimis autem intolerabilis propemodum erat Eccleſiaſticorum importuna compellatio, quorum accuſationibus & vociferationibus Carolus tantum non obtundebatur, cum ſuis ſe bonis per vim euerſos & ſpoliatos dicerent. Inter hos primas ferebat tum is, qui Epiſcopatum Neoburgenſem in Duringia ſibi vendicabat, tum Canonicorum collegium Auguſtanum: à quo Carolus iampridem ab aliis irritatus putatur vehementiſſime eſſe exaſperatus, mortuo iam priore Epiſcopo Stadiano viro admodum moderato, cui ſucceſſerat iam alius Cardinaliſ titulo inſignitus. Non etiam quieſcebant exules Saxonici, & cognati atq; amici ducis Brunonſuicenſis paulo ante capti. Hi volebant in Germanorum imperio ſecūdum leges reddi per vim erepta, & corrupta reſtitui in integrū, ac tum demum cōcedi diſputationes, ſi qui alii aliis litē intendere vellent. Ac ſocii fœderis Chalcidici exiſtimabantur admodū in eo erraſſe, quod valde petulanter & inſolēter ſuo, (ſecūdū Poetam) robore freti omnia perpetuo adminiſtraſſent, nulla prorſus ratione habita aliorum beneuolentia; cum putarēt neq; factis neq; verbis bonis alio-

Africana expeditio.

Geldrica bellum.

Epiſcop. Neoburg.

Ottho Truchſes Cardin.

δοκεῖ καὶ παρὰ τοῖς πολλοῖς οὐχ ὑγιῶς καταλαμβάνεσθαι καὶ γίνεσθαι ὥσπερ τινὰ λόγον ἄφρονα. τότε δὴ οὖν τοῦτο τὸ κεφάλαιον ῥήμασί τε καὶ νοήμασι διακριβωθὲν καὶ γραφῇ περιληφθὲν οὕτως ἐξεποιήθη. μετὰ ταῦτα καὶ ὁ ἐπὶ τὴν Λιβύην στόλος, καὶ ἡ ἐκεῖ ἀτυχία συνέβη. καὶ ὁ ἐν τοῖς Μεσαπίοις πόλεμος τῶν Γαλατῶν ἐποτρυνόντων καὶ συμπαραταττόντων τὸν Κάρολον κατέλαβε. τὴν γὰρ Γελδρίας χώραν αὐτῷ τι προσήκειν φάσκοντα καὶ οὐκ ἐθέλοντα ἐᾶσαι κατέχειν αὐτὴν τὸν Ἰουλιακέα. ἐκ τούτου καὶ παραδόντα αὐτὸν ἑαυτὸν λαβὼν τὸν Ἰουλιακέα καὶ συρράψαντα πρὸς τοὺς Γαλάτας διαπολεμήσας πόλεμον, οὕτω δὴ πρὸς τὰ ἐν τῇ Γερμανίᾳ κάμνοντα καὶ διὰ τὴν ἑτερογνωμοσύνην τῶν παρ' ἀμφοτέροις προστατούντων νοσοῦντα ἀπῆλθε πάλιν. οὐκ ἦν δ' αὐτῷ μὴ προσποιουμένῳ ἠρεμεῖν, ἐπικειμένων ἀδιαλείπτως τῶν περὶ βίας ἀδίκου, καὶ ἐξελάσεως, καὶ ὕβρεως ἐπικαλουμένων, καὶ ἀξιούντων βοηθῆσαι αὐτοῖς παρὰ τοὺς νόμους προπηλακιζομένοις τὸν αὐτοκράτορα ὡς τὸν κοινὸν νομοφύλακα καὶ πατέρα τῆς πατρίδος. ἡ δὲ τῶν ἐκκλησιαστικῶν λεγομένων ἐφόρμησις ἀνυπόφορος τις ἐγίνετο. καὶ ἐπεσκοτίζετο ὁ Κάρολος ταῖς κατηγορίαις τε καὶ κραυγαῖς τῶν ἐκβεβλῆσθαι τῶν ἰδίων ἢ ἀφαιρεθῆναι τι βιαίως διατεινομένων, ἐν οἷς πρωτεῖα ἔφερον ὅτε μὲν κατὰ τὸν ἐν τοῖς Δουριγγίοις Νεοπύργιον ἐπισκοπὴν αὐτοποιούμενος, καὶ τὸ τῶν Σεβαστηνῶν ἱερατικὸν τέλος ὑφ' οὗ ἐπειδὴ ἀπέθανεν ὁ πρότερος ἐπίσκοπος ὁ Στάδιανος, γενόμενος εἰς τὴν πάνυ ἐπιεικῶν, ὁ δὲ νέος ἐκεχειροτόνητο παροξυνθεὶς τε πρότερον ὑπό τινων καὶ καρδινάλις ἀναγορευθείς, σφοδρότατα (ὑπολαμβάνεται) ὁ Κάρολος ἐκπικρανθῆναι. οὐχ ἡσύχαζον δὲ καὶ οἱ φυγάδες Σαξονικοί, καὶ οἱ τοῦ πρὸ ὀλίγου αἰχμαλωτισθέντος Βρουνσβιγέως συγγενεῖς τε καὶ φίλοι ἀλλ' ἤθελον ἐν τῇ τῶν Γερμανῶν ἀρχῇ κατὰ τοὺς νόμους τά τε βίᾳ παραληφθέντα ἀποδοθῆναι καὶ διαφθαρέντα ἀποκατασταθῆναι καὶ οὕτως καταδικάζεσθαι τοὺς ἀλλήλους ἐγκαλοῦντάς τι. ἐδόκουν δὲ οἱ Χαλκιδικοὶ σύμμαχοι μάλιστα ἐσφάλθαι ἐν τούτῳ, ὅτι ἄγαν προπετῶς καὶ καταφρονητικῶς οἷα ἀγηνορίῃσι κατὰ τὸν ποιητὴν πεποιθότες. ἅπαντα διαχειρίσαντες διετέλουν, ἀμελοῦντες παντάπασι τῆς τῶν ἄλλων εὐνοίας, καὶ μήτε ἔργοις μήτε λόγοις ἀγαθοῖς τῶν προ-

θυμίαν

ξυμμίαν θεραπευτέοι ἡγούμενοι, μήτε συνέργους τινὰς πρὸς τὰ πράγματα ποιητέοι εἶναι, ἤ τινι τιμὴν ἢ χάριν ἀναλωτέας. πλὴν τῶν συμμετόχων, καὶ πρὸς αὐτοὺς ἀεὶ πελκύσαιτον εἴ τι τυγχάνοι που προσγινόμενον, τούτοις γὰρ καὶ πλεῖστα ἐχαρίζοντο καὶ οὗτοι τιμῆς ἔλαχον μεγάλης, ἀνθ' ὧν πρὸς χάριν ὑπουργεῖν τε καὶ συνεῖναι τοῖς ἄρχουσιν εἰώθησαν. ἦσαν δὲ πολλοὶ μὲν παρὰ κύλιξί φασι φίλοι, παῦροι δὲ ὠφελήσιμοι. τῶν δὲ ἄλλων καὶ αὐτῶν ἤδη που συμμάχων, οὐδεὶς λόγος, λυπεῖν τε μᾶλλον καὶ ἀναγκάζειν ἀπαιτοῦντες ὑπηρετήσοντα, ἢ προσαγαγέσθαι τούς τε δρασαμένους καὶ εἰπόντας ἰδίους ἦν αὐτοῖς. συνέβη γοῦν καὶ ἀλλοτρίως ἔχειν πρὸς αὐτοὺς πολλοὺς καὶ οὐκ ὀλίγους ὑποδεδιέναι τὴν ἐκείνων δύναμιν. καὶ ταύτῃ μὲν οὖν ἁμαρτεῖν τοῦ χρησίμου, καὶ προσπταῖσαι τῇ τύχῃ ἐδόκουν. ἔνιοι δὲ πως εἰς ὑπερβολὴν τὸ δικανικὸν καὶ νομικῶς ἀπολῆσαι, οὗτο περὶ τὴν ἐγκλημάτων καὶ ἐγράφοντο βιβλία καὶ λόγοι καὶ ἀντιλοιδορίαι ὥσπερ παρ' ἀρτοπωλίσιν, ὥς φασιν, ἐγίγνοντο. τέλος δὲ καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς συμμαχικοῖς ὑπονοιῶν προσγεφυομένων καὶ γιγνομένων τῶν ἐν τοῖς μετ' ὀλίγον ῥηθησομένων, διελύθη ταχέως ὃ συστὰν ἤδη καὶ τοῦ τῶν δεκαέτους χρόνου ἐξελθόντος. ἀλλὰ περὶ τούτων ὕστερον λεχθήσεται). αὖθις δὲ ἐπὶ τὰ τοῦ Καρόλου περὶ τὰ διάφορα τῶν Γερμανῶν διανοίας, καὶ τὰς τῶν φιλοτίμων τε καὶ φιλοκτεάνων σπουδάς τε καὶ τέχνας τοῦ ἐπισπεῖσαι αὐτὸν ὥστε ἐν ἐχθρῶν ἀριθμῷ θέμενος τιμωρήσαιτο τοὺς παραβάντας, ὡς ἔλεγον κατηγοροῦντες, τε καὶ ἀθετήσαντας τὰ νόμιμα πρός τε θεὸν καὶ τοὺς ἀνθρώπους. ἠξίουν τε αὐτὸν τοῦτο ταχὺ καὶ πάσῃ σπουδῇ καὶ μὴ παριέναι τὸν καιρὸν ἐκρεῖν διὰ τῶν δικῶν καὶ λόγοις διαφερομένοις τοὺς ἔργῳ βλάπτοντας. ἦλθε δὲ Κάρολος μετὰ τὸν γαλατικὸν πόλεμον, τῆς εἰρήνης κατὰ τὴν αὐτοῦ γνώμην πεποιημένης, εἰς τοὺς Βαγγιόνας, καὶ παρεγένοντο οἵ τε ἄλλοι τοῦ ἱερατικοῦ τάγματος πρῶτοι, καὶ καρδινάλις Φαρνήσιος υἱωνὸς ὢν Παύλου τοῦ πάπα Ῥωμαίων, καὶ ἐξ ἀπεσταλμένου μέγα χρήματα ἐπαγγείλασθαι τῷ Καρόλῳ ἐθελήσαντος ὑπ' αὐτῶν εἴ τις αὐτοὺς ἐκκόψοι, καὶ ἀπόλοις ὑποπεσεῖν τοῖς ὅπλοις καὶ δυνάμει πολεμικῇ. Κάρολος δέ, ὡς εἰκός, ἐπινοῶν,

rum voluntates alliciendas eſſe, aut opẽ adiungendam, neque quicquam vel honoris vel beneficii conferendum, prætерquam in eos, qui vna ſocii eſſent, & quicquid forte offerretur ad ipſos traherent. His enim plurima liberaliter largiri, plurimum honoris tribuere, quod hi conſueuiſſent iucunde conuerſari cum Principibus, & pronite inſeruire in iis, quæ ipſis grata eſſe intelligerent. Atque multi ex his, amici erant (vt dici ſolet) inter pocula: pauci vero conducibiles. Reliquorum atq; adeo etiam ſociorum nulla haberi ratio, imo ſuauius erat ipſis quoſuis, quorum opera vti poterant, moleſtia afficere, & cogere, quam partibus ſuis adiũgere eos, à quibus & verbis commendati, & reipſa adiuti eſſent. Vnde accidit vt multi alieno eſſent erga ipſos animo, & non pauci ſibi nonnihil metuerent ab illorum potentia. In hoc igitur non parum illi videbantur aberraſſe ab vtili, & offendiſſe ad fortunam. Nonnulli tamẽ ſupra modum ferme occupari rum in litibus, & criminum defenſionibus, conſcribi etiã libelli & orationes, ad quas regerebãtur male dicta, vt fit (quẽadmodu dici ſolet) inter ancillulas panem vendere ſolidos, multaq; huiuſmodi & deformia admitti. Tandem vero cum inter ipſos ſocios ſuſpiciones ſiniſtræ naſcerentur, atque eaſierent, de quibus paulo poſt dicetur fœdus illud diſſolutum eſt, elapſo iam decennio. Sed de hoc in ſequentibus.

Redeo nunc ad Caroli cogitationes de Germanorum diſſenſionibus, & ad hominum ambitioſorum & auarorum ſtudia & artes, quibus incitarunt Imperatorem, vt in hoſtium numero haberet, & pœna afficeret violatores legum & diuinarum & humanarum. Atq; hoc ipſum fieri volebant mature omni conatu, ne occaſio tẽporis inter lites elaberetur, cũ ad eos verborum diſceptatione opus nõ ſit, qui facto lędant. Venit autem Carolus poſt bellum Gallicum, pace ex animi ſententia facta, Wormatiam, quo acceſſerunt & alii Eccleſiaſtici ordinis præcipui, & Cardinalis Farneſius, nepos Pauli III. Romani Pontificis. Ab his ferebatur magna vis pecuniæ promiſſa Carolo, ſi contumaces illos & legum contemptores armis & vi belli domitos deleret. Sed Carolus (vt puto) intelligens ma- *Colloquium Wormatiæ.*

gis ab ipſis quęri corroborationem ſuæ potentiæ, & opulentiæ, dignitatis, quam veritatem & correctionem Eccleſiaſticæ diſpenſationis, non æquum tum iudicabat, præbere ſe ipſis miniſtrum non admodum ſanctæ vltionis. Ita igitur denuo ad diſputandum Ratisbonam vtrinq; euocati, tum ex iis, qui volebant eſſe & dici obedientes, tum ex Proteſtantibus viri doctrinæ & virtutis laude clari apud ões. At Melanchthon, qui omnibus ſuperioribus diſputationibus affuerat, tũ domi relictus eſt. Annus erat, quo tunc conuenerunt, ſextus & quadrageſimus, poſt milleſimum & quingenteſimum à ſalutari Ieſu Chriſti natiuitate in carne ex Virgine, ab Auguſtanis Comitiis decimus ſextus. Ceterum Proteſtantium Theologi, eum dicerent, inique inſtitutam eſſe diſputationẽ neq; commorationem in iſtis locis periculo vacare, ita reuocati illi ſine Caroli venia domum abierunt, rebus omnibus relictis imperfectis, cõſcriptaq; Apologia ſpecioſas ſui diſceſſus cauſas enumerarunt. Ac verum ſane erat, aduerſæ partis diſputatores auſos fuiſſe omnia euertere & refellere, quæ antea communi conſenſu explanata & ſcripturę teſtimoniis perſpicue cõfirmata fuerant: quin etiam exorſi quaſi ab initio, de omnib. Auguſtanæ confeſſionis capitib. dubitationes mouere voluerunt. Hoc ſtatim Proteſtantium Theologis ſuſpectum eſſe, & videri intolerabile, ſi liceat illis cõfeſſione omnium approbata & accurate examinata pro ſuo arbitrio, & refutare & mutare. Non enim re ad hũc modum adminiſtrata quenquam ſperare poſſe, vel finẽ aliquando harum diſputationum inuentum iri, vel compoſitiones faciles de aliis; cum non pudeat ipſos de integro nouas requirere ſententias, noua iudicia, & quę amplius ambigua non ſunt ad diſceptãdũ reducere. Carolus tamen, quod ſine ſuo iuſſu & conceſſu abiiſſent, grauiter & inique animo tulit, & mandata dedit ad Imperii Principes, vt ipſi coram comparerẽt ões, criminatuſq; eſt Proteſtantes, & propter abruptas collocutiones ipſorũ contumaciam incuſauit. Atq; apparebat, ob

Ratisbona.

MDXLVI.

Apologia.

ὅτι μᾶλλον τὴν αὐτῶν δυναστείαν καὶ τὸν πλοῦτον καὶ τὸ ἀξίωμα καταστῆσαι ζητοῖεν, ἢ τὴν ἀλήθειαν καὶ κατόρθωσιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς οἰκονομίας, οὐκ ἐδικαίου αὖθις αὐτὸν διάκονον τῆς οὐ πάνυ ὁσίου ἐκδικήσεως. οὕτω γοῦν αὖθις αὖ πρὸς συζήτησιν ἐξεκλήθησαν ἑκατέρωθεν ἔκ τε τῶν ὑπηκόων εἶναί τε καὶ προσαγορεύεσθαι βουλομένων, ἔκ τε τῶν διαμαρτυρησάντων εἰς τὸ ῥηγινοπύργιον ἄνδρες παιδεύσεώς τε καὶ ἀρετῆς ἔπαινον κτησάμενοι παρὰ πᾶσιν· ὁ δὲ Μελάγχθων πάσαις προτέραις συζητήσεσι παραγενόμενος τότε οἴκοι κατελείφθη. ἔτος ἦν ὅτε συνῆλθον ἀρχόμενον ἕκτον καὶ τετταρακοστὸν μετὰ τὸ πεντακοσιοστὸν καὶ χιλιοστὸν τῆς ἐν σαρκὶ καὶ σωτηρίου ἐκ παρθένου γενέσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀπὸ δὲ συνόδου (?) ἐκκαιδέκατον. οἱ δὲ τῶν διαμαρτυρησάντων φάσκοντες οὐδὲ ἐξ ἴσου γίνεσθαι τὴν συζήτησιν οὔτε ἀκίνδυνον εἶναι τὴν αὐτῶν ἐκεῖ ἀναστροφήν. οὕτω δὴ ἀνακληθέντες, χωρὶς τῆς τοῦ Καρόλου συγχωρήσεως ἀπῆλθον ἐπ' οἴκου, ἀτελῆ καὶ ἀνήνυτα καταλιπόντες ἅπαντα. αὐτοὶ δὲ ἀπολογίαν ξυγγράψαντες εὐπροσώπους αἰτίας τῆς ἀναχωρήσεως κατέλεγον. καὶ ἦν ἀληθὲς ὅτι οἱ τῶν ἐναντίων συζητηταὶ τὰ πρότερόν πως καὶ συμφωνηθέντα καὶ διασαφηθέντα καὶ γραφῇ δηλωθέντα, πάντα ἀνατρέπειν καὶ ἀνασκευάζειν ἐτόλμησαν, καὶ ἄνωθεν ἀρχόμενοι ἠθέλησαν διαπορεῖν περὶ τῶν σεβαστικῆς ἐξομολογήσεως κεφαλαίων ἐξ ἀρχῆς ἁπαξαπάντων. τοῦτο δὲ εὐθὺς ὕποπτον τοῖς τῶν διαμαρτυρησάντων ἦν, καὶ ἀφόρητον ὑπελαμβάνετο, εἰ ἐξουσίαν ἔχοιεν οἱ ἐναντίοι καὶ τὰ ὁμολογηθέντα καὶ διηκριβωθέντα πρότερον, δόξαν πως αὖθις, περᾶν καὶ μεταβάλλειν. οὐ γὰρ διοικουμένου τούτου τοῦ τρόπου τοῦ πράγματος ἐλπίδα τις ἂν ἔχοι, ἤτοι τελευτήν ποτε τῶν ἀμφισβητήσεων ἢ διαλλαγὰς ῥᾳδίως περὶ τῶν ἄλλων εὑρίσκεσθαι, ὅπου γ' ἀπαιτεῖν ἐξ αὖθις δευτέρας τινὰς ψήφους καὶ εὐθύνας καὶ τὰ μηκέτι ἀμφίβολα ὑπὸ δίκην ἀγαγεῖν οὐκ αἰσχύνοιντο. ὁ δὲ Κάρολος ὅμως τὴν ἀκέλευστόν τε καὶ ἀσυγχώρητον ἀποστροφὴν ἐκείνων χαλεπῶς τε καὶ ὀργῇ φέρων, ἔγραψε πρὸς τοὺς ἐν τέλει τῆς αὐτοκρατορικῆς ἀρχῆς, ἐντειλάμενος παρεῖναι αὐτοπροσώπους ἅπαντας, καὶ τοὺς διαμαρτυρησαμένους διαβαλὼν μὲν ὡς καὶ ὅτι ἀπιέναι ἔκφυγοι ἀπορρήξαντες τὴν συζήτησιν καταιτιώμενός τε αὐθάδειαν καὶ δῆλος ὢν τῷ

χειριστ

γγιόστι μεγάλως ἀγανακτήσας καταφρονηθεῖσαι τε δόξας, καὶ ἡγησάμενος τοὺς ἀεί τι ἀντιτεινομένους καὶ βραδύτερον ὑπακούοντας κολάζειν δεῖν. τά τε γοῦν ἐπαγγελθέντα παρὰ τοῦ ἱερατικοῦ τάγματος χρήματα λαβὼν, καὶ ἐν τῇ ἰταλίᾳ διὰ τοῦ ῥωμαίου ἀρχιερέως μισθωσάμενος ἐπικουρικὸν, καὶ τὰς ἰβηρικὰς δυνάμεις πανταχόθεν συλλέξας, τὰ μὲν ἐστρατεύετο συμβουλευόμενος μετὰ τῶν παρόντων τηλικῶν ἐν τῷ ῥηγινοπυργίῳ, καὶ τὰ κεφάλαια προτιθεὶς, ὡς εἰώθει ἀεί πως γίγνεσθαι, στρατιὰν δὲ ξυνήγειρεν ἅμα καὶ δυνάστας τινὰς ἀλλοτριώτερον ἔχοντας πρός τε τὸν σαξονικὸν καὶ ἐσσιακὸν, δι' αἰτίας ἰδίας καὶ πλησιοχώρους διαφορὰς εἶναι πολλάκις ἐκ τοῦ πλεονεξίας φρονήματος τοῖς γείτοσι δυνάσταις τε καὶ πόλεσιν ἐμφύονται, ᾠκειοῦτο, τε αὐτοὺς ὅπως ἱππεῖς τε καὶ πεζοὺς παρασκευάζωσιν ὥστε ἔχειν ἑτοίμους ἢν δέῃ χρῆσθαι, διὰ τοῦ ταῦτα πεζῶν παμπληθὲς ὄντι καὶ αὐτοὺς γερμανικοὺς μάλιστα τῆς νίκης ἐπηβόλους ἐγένετο, τοῦτο βουλήσει τε καὶ δυνάμει διαχωρισθέντας. καὶ τοὺς ἅμα ἐπεισίεναι τοὺς δυνάστας δελεάζειν ἐπισπασάμενος, ἅμα δὲ τῶν πόλεων ἐπιστολαῖς, ὅτι ἐν νῷ ἔχει ἐπεξιέναι τὸ θράσος, τε αὐτάδες καὶ ὑπερόπλιον τινῶν οὐδὲν ποιεῖν τῶν κελευομένων ἐθελόντων, ὀνομάτων μὲν ἀπεχόμενος, ἐμφανίζειν δ' οὐχ ἧττον ὅτι ἡ παρασκευὴ γένοιτο κατὰ τοῦ χαλκιδικοῦ συστήματος, καὶ ἐν πρώτοις τῶν πολεμάρχων. παρῄνει τε αὐτοὺς τοὺς προσεῖναι κοινωνίας ἀποστάντας οὔτ' ἔπει φασιν, οὔτ' ἔργῳ αὐτοὺς ὠφελεῖν. ἐπεὶ δ' ἤδη τῶν διαμαρτυρησάντων εἶναι τούς τε δυνάστας ἐκείνους καὶ τοὺς ἐν πόλεσι, πίστις τε ἔδωκεν καὶ βεβαιοῦσθαι ἐποιήσατο αὐτοῖς, ὅτι κατὰ τῆς διδαχῆς καὶ τῶν ὑπ' αὐτῶν νεωτερισθέντων ἐν τῇ τῶν ἐκκλησιῶν διοικήσει τοῖς ὅπλοις οὐκ ἂν χρῆσθαι βούλοιτο. τούτων ἐκ πύστεων γενομένων, πάντα μὲν θορύβου μεστὰ, οἱ δὲ πολέμαρχοι πεπεισμένοι εὔνουν ἔχειν τὸν αὐτοκράτορα αὐτοῖς, καὶ εἴ τι που γένοιτο πρότερον διαλυθεῖναι ἅπαν, δεινὸν ἐποιοῦντο ὅτι ἀπροσδοκήτως καὶ αἰφνιδίως πόλεμον ἐκεῖνος ἐπάξειν αὐτοῖς ἔμελλε. ὑφορώμενοι δὲ τὴν πρᾶξιν, ἐφοβοῦντο μάλιστα αὐτοὺς ἡ τοῦ καρόλου, ὡς ἐλέγετο, τοῖς τοῦ ἱερατικοῦ τέλους γενομένη ὑπόσχεσις, τοῦ μη-

hoc factum valde ipſum indignari quod ad ſui contemtum referebat exiſtimabatque puniendos randem eſſe eos, qui ſemper aliqua in re aduerſarentur, & tardius dicto ſibi audientes eſſent. Accepta igitur ab Eccleſiaſtico ordine pecunia, quã promiſeranr, & conducto in Italia per Pontificem Romanum milite, collectiſque Hiſpanicis vndique copiis, cum Ordinibus, qui tum Ratiſbonæ præſentes erant, de capitibus pro more propoſitus deliberare, exercitumque ſimul conſcribere, & proceres quoſdam alieniore animo a Saxone & Heſſo propter priuatas cauſas & controuerſias de territoriis (quales ſæpe inter vicinos principes & ciuitates exoriri ſolent, ex auaritia, & inſolenti ferocia) ſibi conciliare, & cum eis agere, vt equites & pedites conducerent, quibus vti poſſet cum opus eſſet. Atque harum copiarum opera inprimis, quod magnus numerus peditum eſſet, eorundemque Germanorum, victoria potitus eſt, gente hac tum voluntate tum viribus diſtracta. Simul igitur Imperator proceres inceſcatos ad ſe attrahere, ſimul ciuitatibus per literas ſignificare, conſtituiſſe ſe nonnullorum audaciam & contumaciam deſpectricem vlciſci, recuſantium facere ea quę leges iubent. Etſi autem abſtinebat a nominibus, ſatis tamen oſtẽdebat, apparatum futurum contra fœderis Chalcidici ſocios, & præcipue contra belli duces, monebatque vt deſertis illis nec verbo nec facto queq̃ exiis iuuarẽt. Quia autem nouerat, ex Proteſtantium numero eſſe tum illos Principes, tum etiam ciuitatum proceres: fide illis data cõſtanter affirmauit, ſe armis non vſurum aduerſus doctrinam, vel ea, quæ ipſi in Eccleſiarum adminiſtratione innouaſſent. His palam auditis, omnia tumultus plena erant, & belli duces, perſuaſi ſe habere Imperatorem beneuolum, & ſi quid forte prius factum eſſet, illud omne abolitum, iniquiſſime tulerunt improuiſo & repente ſibi bellum ab Imperatore illatum iri. Cum autem totum negocium ſuſpectum haberent, maxime tamen ipſos exterruit promiſſio facta a Carolo Eccleſiaſtico ordini, ſe ſcilicet non amplius paſſurum, veritus receptę religi-

Saxonis & Heſsi aduerſarii.

onis mutarentur, promteq; opitulaturũ oppreſſis & afflictis vim propulſando. Sane certo conſtabat, literas fuiſſe miſſas à Pontifice Romano tum ad alios, tum ad Polonos & Heluetiorum commune, quibus diſerte affirmabat, Carolum iam bellum indixiſſe deſertoribus vel apoſtatis, præcipiebatque vt preces & vota fierent pro victoria. Nam quod vulgo ferebatur, miſſos fuiſſe ab eodem, qui puteos veneno inficerent, & vicos & oppida incenderent, & quaſi res deprehenſa eſſet, afferebatur; equidem non crediderim, aut ſi crediderim, neutiquam tamen pro certo coner affirmare: quod & minus probabile videatur, & ab omni humanitate alienum. Hoc igitur à nobis omittatur. Cæterum condenatio doctrinæ Proteſtantium, & odium Papæ videbatur tũ aſſumſiſſe quaſi adiutorẽ vel potius propugnatorem Carolum, ex huiuſmodi coniectura. Hoc autem ab iis, quæ Carolus ipſe promiſerat & oſtẽderat, plane diſcrepabat, de quibus per digreſſiunculam quandam neceſſe eſt aliquid differere, vt ſi qui noſtra lecturi ſint, de hoc toto negotio veritatem diſcant. Cum Proteſtantes conſcientiæ refragantis reſpectu dicerent, ſe non poſſe non improbare mendacia palam detecta & fraudes manifeſtas, quod antiquius ducerent & Deo ſuum honorem tribuere, & obedire Scripturæ potius ſacræ vt diuinitus inſpiratæ, quam traditionibus humanis, & adderent, hanc cauſam eſſe, cur nollent quicquam præter hanc doctrinam & ritũ in hac monſtratũ vſum admittere: hæc cum dicerent, viſum eſt iis ordinibus, qui in vrbe Nemetum Spira appellata conuenerant, præſide tum Ferdinando Rege, oportere tandem aliquando de his Synodum conuocari œcumenicam. Interim quo pacto quiſque ſperet, & Deo ſe & Imperatori rationem repoſcenti ſatisfacturum eſſe, ita in pietate & ſubiectione vnicuique viuendũ eſſe, & expectãdum fore, vt Synodus in Germania celebretur ſine vlla fraude & adulatione, & qualem par ſit celebrari ſecundum Chriſtianorũ libertatem, ita vt infirmiores nullius potẽtioris dominatu immoderato opprimãtur. Placuere hæc, atq; ita decreta, vna cũ

Comitia Spiræ.

Synodus libera in Germania.

καί τι προσιδεῖν μεταπιθέμενα τὰ τῆς νενομισμένης θρησκείας ἔθη, καὶ ὅτι πρόθυμος ἦ τοῖς πιεζομένοις αὐτοῖς ἐπιβοηθεῖν, καὶ ἀμύνειν τοῖς κακῶς πράττουσι, καὶ ἦν ἀληθὲς ὅτι γράμματα ἐπεπόμφει ὁ τῆς ῥώμης ἀρχιερεὺς πρός τε ἄλλους τινὰς καὶ δὴ πρός τε Σαρμάτας καὶ τὸ τῶν ἑλβετίων κοινὸν, ἐν οἷς διαῤῥήδην ἰσχυρίζετο, ὅτι ὁ κάρολος πόλεμον ἤδη πρὸς τοὺς ἀποστάτας ἐξενηνεγμένος εἴη, καὶ προηγόρευέ τε δεήσεις τε καὶ εὐχὰς ποιεῖσθαι ὑπὲρ νίκης. τὸ γὰρ θρυλλούμενον ὅτι καὶ ἀπεστάλκει τινὰς φάρμακα ἐμβαλοῦντας τοῖς φρέασι καὶ πυρπολήσοντας τὰς κώμας καὶ πόλεις, τὸ διαμαρτυρησάντων καί περ παραδοθὲν ὡς καταληφθὲν, οὐκ ἂν πιστευσαίμην ἔγωγε, οὔτε πιστεύσας ἐπιχειρήσαιμι ἂν διισχυρίζεσθαι ὅτι ἔχει οὕτως, διά τε τὸ ἀπίθανον καὶ σκαιόν. τοῦτο οὖν παραλείφθω ἡμῖν. ἡ δὲ κατάγνωσις τῆς τῶν διαμαρτυρησάντων διδαχῆς καὶ ἔχθος τοῦ παπᾶ ἐδόκει τότε παρειληφέναι συνεργὸν, ἢ μᾶλλον πρόμαχον τὸν κάρολον ἐκ τοιούτων τεκμηρίων. ἦν δὲ τοῦτο τοῖς τε ὁμολογηθεῖσι καὶ ὑπὸ τοῦ καρόλου ἐνδειχθεῖσι παντάπασιν ἀπᾶδον, περὶ ὧν ἀναγκαῖον μικρὸν παρεκβάντα διαλέγεσθαί τι, ἵνα οἱ ἐντυχόντες καὶ περὶ τούτου τὴν ἀλήθειαν καταμανθάνωσι. τῶν διαμαρτυρησάντων διὰ τὴν ἐναντιουμένην συνείδησιν, οὐ φασκόντων οἷοί τε εἶναι μὴ οὐχὶ πρεσβυτέραν ἄγοντες τήν τε τιμὴν τοῦ θεοῦ, καὶ τῇ ἁγίᾳ γραφῇ ὡς θεοπνεύστῳ οὔσῃ ὑπακούοντες μᾶλλον ἢ ταῖς τῶν ἀνθρώπων παραδόσεσι, τὰ φανερωθέντα ψεύδη καὶ πρὸς δήλους ἀπάτας ἀποδοκιμάζειν, καὶ μὴ δύνασθαι προσίεσθαι ἤ τινα παρὰ ταύτην διδαχὴν ἢ τῶν ἐθῶν χρῆσιν, ἔδοξε δὴ ξυνελθοῦσι τοῖς τέλεσιν εἰς τὴν τῶν νεμητῶν πόλιν, καλουμένην σπείραν προεδρεύοντος τότε φερδινάνδου βασιλέως περὶ τούτων δεῖν σύνοδον οἰκουμενικὴν χρόνῳ ποτὲ γενέσθαι, μεταξὺ δὲ τούτου ἑκάστους ὅπως αὐτοὶ ἐλπίσαιεν τῷ τε θεῷ καὶ τῷ αὐτοκράτορι λόγον ἀπαιτήσαντι ποιήσειν τὸ ἱκανὸν, οὕτως ἐν εὐσεβείᾳ τε καὶ ὑποταγῇ διαβιῶναι καὶ προσδέξασθαι γενέσθαι τὴν σύνοδον ἐν γερμανίᾳ καὶ ἄδολον καὶ ἀκολάκευτον καὶ οἵαν ἂν κατὰ τὴν τῶν χριστιανῶν ἐλευθερίαν εἰκὸς, οὐ καταδεσπόζοντος ἰσχύος τινὸς ἢ δυνάμεως μείζω τῶν ἀσθενεστέρων. ἤρεσέ τε ταῦτα οὕτως καὶ συγκατεψη-

φισθη

φάνῃ τοῖς ἄλλοις περὶ ὧν τότε ἡ σκέψις καὶ ἐκυρώθη ὡς ἔθος. οὐ γὰρ ἧττον ἤλπιζον οἱ διαμαρτυρήσαντες πολὺ, μᾶλλον δὲ διδάσκειν τε ἐκ τῶν ἁγίων γραφῶν καὶ πᾶσι καταστῆσαι φανερὸν, ὅτι τὸ κατὰ τὴν ῥώμην καὶ τούτῳ ἐνώμοτον πανταχῆ ἱερατικὸν, ἀποστατικόν τε εἴη τῆς τοῦ χριστοῦ ἐκκλησίας, καὶ παραβατικὸν τῶν τῆς εὐσεβείας κανόνων. αὐτοί τε ἀπὸ τῶν ὀνόματι μὲν ἐκκλησιαστικῶν, ἔργῳ δὲ οὐδαμῶς, ἀναχωρῆσαι ἔφασκον, καὶ προὐκαλοῦντο ἀεὶ περὶ τῆς ἀληθείας τοὺς βουλομένους συζητῆσαι. παρεκινήθη δὲ ἀρχῆθεν τὸ πρᾶγμα ἐκ πάνυ φαύλων καὶ ἐξηλλαγμένων τινῶν πρὸς χρηματισμὸν ἐργασιῶν, καταχρώντων τολμηρῶν ἢ μᾶλλον ἀναιδεστάτων τινῶν τῷ τοῦ λεγομένου παπᾶ ὀνόματι πρὸς τὸ ἁπλοϊκοὺς καὶ εὐλαβεῖς τῶν γερμανῶν καὶ τῆς δεισιδαιμονίας αὐτῶν μισθὸν τὸν ἑκουσίων εἰς φορὰν ἐκκαρπουμένων. ἦν δὲ τὸ γινόμενον παρὰ τοῖς μὲν σεμνοτέροις ἐπίφθονόν τε καὶ ἀπρεπὲς, παρὰ δὲ χαρίεσι παγγέλοιον, οἳ καὶ ἔσκωπτον εἰς τοῦτο καθημέραν παρρησιαστικώτερον, ὅσῳ τὰ ἐν παραβύστῳ τεχνασθέντα ἀεὶ μᾶλλον ἐπὶ τὸ φῶς προεστήγοιτο. καὶ ἦν ἐτεὸν τόλμη δεινὴ μὲν αὐτὴ, τοῦ δὲ προσχήματος κατὰ μικρὸν ἀπορρέοντος τῆς ἔν τε οὐρανῷ καὶ παρὰ τοῖς κάτω τοῦ παπᾶ αὐτεξουσιότητος, γυμνὴ τὸ λοιπὸν τὸ μὲν παρώφθη, τὸ δὲ καὶ σὺν χλευασμῷ ἐξουθενώθη. ἀγορὰ γὰρ προὐτίθετο ἀποιχομένων ψυχῶν, ἃς ἐξῆν νόμισμα ῥητὸν δόντα λυτρῶσαι. καὶ παραπτώματα ἴδια ὁποιασοῦν συγγνώμης ἐτύγχανεν εἰ τοσοῦτόν τις ἀργύριον καταβάλοι. τὰ δὲ γινόμενα χρήματα ἀνηλοῦντο ὑπὸ τῶν ἐργατῶν εἰς παντοίας ἡδονὰς, οἱ τὰ τῶν ἀνοήτων γερμανῶν ἐν πολλῇ ῥαθυμίᾳ κατευωχοῦντο. συγγνώμη δὲ ἁμαρτημάτων τοῦτο ἐκαλεῖτο. καὶ εἰ ἀληθὲς εἰπεῖν ἔξεστιν οὐκ ἀνόμοιον ἦν τὸ γινόμενον τοῖς ὑπὸ τῆς ἴσιδος ποτὲ ἢ συρίας θεᾶς θεραπόντων τῶν παρὰ ταύτης ταῖς ἀφέσεσι τῶν ἀνθρώπων τὰς θείας πωλούντων εὐεργεσίας. ἔμελλε δὲ ἄρα τοῦτο τοιοῦ εἶδος ἀνακαλυπτόμενον καὶ ἄλλ᾽ ἅμα ὥσπερ ἕλκη τοῦ ἱερατικοῦ σώματος συνεμφαίνειν. οὐ μὴν ἀλλὰ μεταξὺ τούτων δεινή τις ἐν τῷ βίῳ ἀταξία καὶ

aliis de quibus tum deliberatio inſtituta, & pro more rata habita. Non enim Proteſtantes minus, ſed magis ſperabant, ſe ex ſacris literis omnibus liquido demonſtraturos, quod Romana factio, & huius coniurata omnibus in locis ſacerdotum natio, defecerit à Chriſti Eccleſia, & violauerit pietatis canones. Se autem receſſiſſe aiebant ab iis, qui nomine, non re, Eccleſiaſtici eſſent, ſimulque laceſſebant omnes, qui vellent cum ipſis de veritate colloqui. Motum autem hoc negotium ab initio ex improbis, & ad quæſtum paratis nundinationibus, cum nonnulli audaces, vel potius impudentes, homines *Tetzelius indulgentiarū propola.* nomine Papæ abuterentur ad decipiendum ſimplices & religioſos Germanos, ex quorum ſuperſtitione mercedem ſpōte oblatam illi tamquam fructum aliquē colligerent. Ac ſane quod fiebat, apud homines grauiores, & inuidioſum erat & indecorum: apud homines politos & eruditos, ridiculum, qui etiam quotidie magna cum libertate ſalſis iocis hoc ipſum exagitabant: eoque magis, quo magis ea, quæ in occulto callide excogitata fuerant, in lucem producerentur. Atque reuera audacia ipſa erat quidem horribilis & admirabilis. Sed cum illud quod prætendebatur, paulatim dilaberetur, nempe poteſtas Papæ tum in cœlo, tum apud inferos, nuda illa deinceps partim neglecta fuit, partim non ſine irriſione flocci habita. Venales enim proponebātur defunctorum animę, quas licebat redimere certo ſoluto pretio, & peccatis ſuis quiſque qualibuſcumque hanc veniam impetrare poterat, numerata pecuniā quantam inſtitor petebat. Ac nummi collecti ab illis negociatoribus inſumebantur in varias voluptates, cum de Germanorum ſtolidorum opibus animo illi quieto delicatiſſime viuerent. Vocabatur *Indulgētia.* autem hæc mercatura, *Venia peccatorum.* Et (ſi verum dicendum eſt) res non erat diſſimilis iis, quæ fiebant olim ab Iſidis aut Syriæ Deæ miniſtris, qui ſimiliter hominibus ſtolidis Deę huius beneficia vēditabant. Atque hoc probrum detectum etiam alia ſimul quaſi vlcera ſacerdota-

lis corporis oſtenſurum erat. Interim tamen mirifica quædam perturbatio & cõfuſio in vita frequẽtari cœpit. Cum enim doctrinæ falſitas & fraudes opinionũq; vanitas ita vulgo innotuiſſet, vt manifeſto quaſi teneretur: maior pars vehemẽte impetu abrepta eſt & ad dicendum & ad agẽdum aliquid aduerſus ea, quæ antea perperam admiſſa videbãtur, & quẽadmodum apud Homerum *Abruptis vinclis ſatur ad præſepe caballus Egreſſus campis geſtit ſaltare per æquor:* Sic tunc omnes ferme exultare & gaudio efferri, abiecto quaſi onere S. ſeruitutis, & frenis ſtolidæ ſimplicitatis in credendo quibuslibet ſine vlteriore inquiſitione ruptis, quibus olim conſtringebantur. At ſacerdotalis ordo non modo non ad meliorem & modeſtiorem vitam maiori ſtudio ſe conformare, ſed etiam ipſe impunitatem nactus, in varia vitæ probra ſe conijcere, vt præter infamiam qua flagrabat, omnium etiam criminationibus eſſet expoſitus, præberetque ſe valde facilem ad tollendam illam duriorem & moleſtiorem viuendi rationem, & negligendum certas quaſdam corporis afflictationes, vt ita in victus ſuauitate, & veſtium varietate, iucunde luxuriari poſſent. *Hypocriſis.* Quicunq; autẽ traditionum obſeruantes eſſe volebant, illi tamquam in cœlum ex hac tolerantia euolaturi, reliquos homines præ ſe cõtemnebant. At mentem veritatis cognitione exornare, & actiones ad rectam rationem accommodare, nemo exiſtimabat eſſe operæ pretium. *Ordo Romanus.* Tantum erant occupati in ſacris tractandis, & cultu peragendo, ſecũdum quaſdam ceremonias neutiquam priſcas, ſed admodum recentes & rum introductas, cum Epiſcopatus Romanus ad altiſſimum dignitatis faſtigiũ euectus eſt, & ſummum in omnes alios dominatum occupauit: cũ interim imitarentur mores & habitum, quos etiamnum gloriantur didiciſſe à maioribus, quorumque deſcriptiones habent ante breue tempus elucubratas. Quę omnia illi ſequuntur quidem, ſed (dicatur enim id quod res eſt) vt cæcus cæcum ducem, non inquirentes aliquid accuratius, neque cogitantes, num poſſit aliquid inueniri pulchrius & vtilius, quam id, quod obſeruatum damnum

σύγχυσις ἐπεπόλασε. τῆς γὰρ ψευδοῦς καὶ ἀπατηλῆς διδασκαλίας καὶ δόξαι ματαίων ἐλεγχομένης καὶ καταδήλου γινομένης τοῖς πολλοῖς, ἄσχετός τις ὁρμὴ κατέλαβε τοὺς πλείστους ὥστε λέγειν τι καὶ πράττειν κατὰ τῶν πρότερον ἀμφιθεῖσαι δοκούντων, καὶ ὥσπερ ὁ παρ' ὁμήρῳ στατὸς ἵππος ἀκοστήσας ἐπὶ φάτνῃ δεσμὸν ἀποῤῥήξας θείει πεδίοιο κροαίνων, οὕτω δὴ τότε ἅπαντες σχεδὸν ἀγαλλόμενοι καὶ χαίροντες ἐξεφέροντο ἀποῤῥίψαντες οἱονεὶ ἄχθος τι τῆς ἱεροδουλείας, καὶ τοὺς χαλινοὺς τῆς ἐν τῷ ἅπασιν ἀδιακρίτως πιστεύειν εὐηθείας οἷς ἐκ παλαιοῦ συνείχοντο διαῤῥήξαντες. τὸ δὲ καλούμενον ἱερατικὸν οὐχ ὅτι μᾶλλον τι αὐτὸ ἐπὶ τὸ βέλτιον τε καὶ σωφρονέστερον ἐσχημάτιζεν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ ὥσπερ ἀδείας τυχὸν ἐξώκειλεν εἰς παντοίας ἀμαρτίας τοῦ βίου, ὥστε αἰτιματίζεσθαι σφόδρα καὶ διαβόλως ἔχειν παρὰ πᾶσι σχεδὸν, παρέχοι δὲ καὶ αὐτοὺς πάνυ εὐχερὴς πρὸς κατάλυσιν τῆς σκληροτέρας καὶ ἐπιπόνου μᾶλλον ἀγωγῆς, καὶ τὸ ἀμελεῖν τινῶν ταλαιπωριῶν, καὶ τῆς τροφῆς ἡδυπαθείᾳ καὶ τῶν ἐσθήτων ποικιλίᾳ ἐνδιαθρύπτεσθαι. ὅσοι δὲ τηρεῖν τὰ παραδοθέντα ἐβουλήθησαν, ἐκεῖνοι ὥσπερ εἰς οὐρανὸν διὰ ταύτην ἐπιμονὴν ἀλλόμενοι τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους ὑπερεώρων. τὸν δὲ νοῦν ἀληθείας ἐπιγνώσει κοσμεῖν, καὶ τὰς πράξεις πρὸς τὸν ὀρθὸν λόγον ἐφαρμόζειν, οὐδεὶς ἂν τοῦ προὔργου τι εἶναι ὑπελάμβανεν. μόνον δὲ ἔτι τοῖς ἱεροῖς περὶ θρησκείαν καθυποκείμενοι κατά τινας θεσμοὺς οὐ παλαιοὺς, ἀλλὰ χθὲς καὶ πρώην εἴποι τις ἂν τεθέντας ὁπότε τὸ τῆς ῥώμης ἐπισκοπεῖον ἐξεκεκορύφωτο ἤδη, καὶ ὑπέρτατον κράτος κατειλήφει, καὶ ἐπηκολουθηκότες τρόποις τισὶ καὶ σχήμασιν, οὓς παρά τι τῶν προτέρων μαθεῖν, καὶ νῦν σεμνύνονται, καὶ ὧν ἔχουσιν ἀναγραφὰς πρὸ χρόνου βραχέως κατασκευασθείσας οἷς ἕπονται μὲν, ἀλλ' εἰρήσεται γὰρ τὸ γινόμενον, ὥσπερ τυφλὸς τυφλῷ ὁδηγῷ οὐδ' ἐξετάζοντές τι εἰς τὸ ἀκριβέστερον, οὔτ' ἐνθυμούμενοι, εἴ τι κάλλιον ἂν καὶ ὠφελιμωτέρως γένοιτο, ἢ ὃ καὶ τηρούμενοι ἂν βλάβην φέρει

καὶ τῷ

καὶ τῷ θεῷ ἅμα ἐχθρὸν εὑρεθείη ἄν, τοῖς τε νοῦν ἔχουσι τῶν ἀνθρώπων ἄνοια, τοῖς δὲ χαριεστέροις παιδιὰ δόξειεν. κρατυνόμενοι δὲ καὶ βεβαιούμενοι τῇ τε τοῦ πλούτου δυνάμει καὶ τῷ συνόρκων πλήθει καὶ χωρῶν τε καὶ γῆς πολλῆς κτήσει, ἐν ἀσφαλεῖ διάγουσιν, ὡς οὐδέντος οὐδενὸς φροντίζοντες. εἴποι δὲ ἄν τις τὴν θαυμαστὴν μεγαλοπρέπειαν κατιδών, καὶ τὰ παρ᾽ ἐκείνοις τῷ ἱερατικῷ τέλει δεδωρημένα, καὶ τὰς τῶν κοινοβίων κτήσεις, καὶ τὴν ἐκκλησιῶν οἰκοδομήσεις, ὅτι ταῦτα μὲν ἐκεῖνα ἅπαντα μνημεῖα τῆς εὐσεβείας τῆς πάλαι, τῆς δὲ ἐν τῷ παρόντι, εἰ καὶ ἐπαχθέστερον ἴσως εἰπεῖν, ἀσεβείας ἐργαστήρια. ηὔξησαν δὲ πάνυ σπουδαίως αὐτὰ καὶ λαβόντες ὥσπερ ἓν τάλαντον οὐκ ἐν μακρῷ τοσοῦτον ἐκέρδησαν, ὥστε τὸ ἓν ἐκεῖνο, ἄλλα δέκα προσκτήσασθαι. ἀμέλει καὶ ὑποχειρίους εἶχον ἤδη κατεξουσιασθέντας καὶ βασιλέας καὶ ἄρχοντας, καὶ πᾶν τὸ ἐπιχθόνιον κράτος. οἱ γὰρ μεμφόμενοι τῷ ἱερατικῷ καὶ ἐλεγχόμενοι τὴν τῆς διδαχῆς διαφθοράν, οὐδὲν ἡγοῦντο ἔργον εἶναι τὸ δεῖξαι ὅτι αὐτοὶ μὲν κομπάζουσι τῷ τῆς τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίας ἐν δόξῃ ὀνόματι, εἰσὶ δὲ τῶν ὡς πορρωτάτω ἐκτός, εἴ τις ἤτοι τὰς τῶν ἁγίων γραφῶν ἢ ἰδίων παραδόσεων καὶ διατάξεων αὐτοῖς προσάγοι κανόνας, καὶ πρὸς τούτους διασκέψαιτο πρῶτον μὲν τὰ δόγματα καὶ τὰς πράξεις, ἔπειτα καὶ τὰ ἐπιτηδεύματα καὶ ὅλον τὸν βίον. ἔστι δὲ οὖν ἡ σύγχυσις δεινή, καὶ οὐκ ἄν τις ἐλπίζοι τὴν τοῦ θεοῦ δόξαν ἐκλάμψεσθαι παρὰ τῶν ἐν τοῖς πρώτοις τήν τε δόξαν καὶ ὑπεροχὴν ἰδίαν ζητοῦσιν. ὃν δὲ τρόπον οἱ πάλαι σοφοὶ ἐπ᾽ ὀλέθρῳ τῆς καλῆς ἀγωγῆς ὑπ᾽ οὐκ οἶδ᾽ ὧντινων τὸ δίκαιον καὶ τὸ συμφέρον ἀπ᾽ ἀλλήλων διακεχωρίσθαι ἔλεγον, οὕτω εἴποι ἄν τις, ὡς οἶμαι, οὐκ ἂν ἁμάρτοι, ὅτι πλοῦτος καὶ προεδρία τῆς ἀρχῆς τε καὶ δυνάμεως παραποιηθεῖσα τῷ ἱερατικῷ τὴν ἐκκλησιαστικὴν διοίκησιν ἀνέτρεψεν, ὥστε τὴν τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίαν ὥσπερ πλοῖον κατὰ τὸ θρυλλούμενον βαπτιζόμενόν τε καὶ κλυδωνιζόμενον μόλις ἔτι ἀντέχειν πρός τε τὴν κυμάτων ἐπίκλυσιν, καὶ τὴν ἀνέμων πνοάς. ἀφίξεται δὲ ὅμως ὁ ἐπιφανείς ὅτε δή ποτε αὐτῇ

importet, & ſimul Deo inuiſum reperiatur, hominibuſq; intelligẽtibus ſtultitia, elegãtioribus & doctioribus luſus videatur. Cæterum corroborati & confirmati opibus & coniuratorum numero, territoriiq; ampli poſſeſſione tuti degunt, (vt putant) neminem curantes. Cõſpicatus vero aliquis magnificentiam Germanorum in iis quæ donarunt ordini ſacerdotali, extructioneſque cœnobiorum, & templorum ædificationes, merito dicere poſſet, illa quidem omnia eſſe monumenta pietatis veterum, in præſentia vero (etſi forte memoratu in moleſtius eſt) impietatis officinas. Auxerunt autem illa magnõ ſtudio, & accepto vno talento tantũ lucrati ſunt, vt vnum illud decem alia acquiſiuerit. Tandem poteſtati ſuæ ſubiecerunt ipſos Reges & Principes, & quicquid in terris aliquem dominatum obtinuit. Nam qui Sacerdotalem ordinem reprehendebant, & eundem corruptelarum in doctrina conuincebant, non arduum putabant eſſe demonſtrare, ipſos quidem ſeſe efferre ſplendido Eccleſiæ nomine, ſed longiſſime ab eo eſſe remotos, ſi quis vel ſcripturæ ſacræ, vel propriarum traditionum & conſtitutionum adducat ipſis Canones, & ad hos conſiderando examinet, tum dogmata & actiones, tum ſtudia ipſorum & totam vitam. Eſt igitur confuſio horribilis, neque vlla ſpes reliqua, fore vt gloria Dei illuſtretur ab iis, qui præ aliis omnibus ſuam gloriã & eminentiam quęrunt. Quemadmodũ autem veteres Sapientes aiebant, in perniciem vitæ honeſte degendæ iuſtitiam ab vtilitate neſcio à quibus alteram ab altera disiunctam fuiſſe, ſic ſi quis dicat, diuitiarum opulentia principatusque potentia ſacerdotali ordini conceſſa, Eccleſię adminiſtrationem plane euerſam fuiſſe, a vero (puto) non aberrauerit. Vt iam Eccleſia inſtar nauigii, expoſita fluctibus & ſubmerſionis periculo, vix vndarum alluuiem & ventorum flatus ſuſtineat. Suſtinebit tamen, vbi, quocunque ſane tempore, apparebit Seruator, qui tempeſtatem increpet. Ac tum iterum

Largitiones veterum.

Eccleſia nomen.

Naui ula fluctuans.

conſpicietur tranquillitas exoriente ſole, & diſſipante ſpecioſas nubeculas ſuperbiæ & inſolentiæ, & quæ ad omnia ferme prætenditur, dignitatis. Cæterum qui colore quodam ſacratum adminiſtrationum, multas & ſplendidas poſſeſſiones tenent, cum *in ipſis nihil* (ſecundum prouerbium) *ſacri ſit*, ii re deliberata debebant inueſtigare aliquam viam, qua fieri poſſit vt iis, quæ habent, non priuentur, vtque depulſa ſanctitatis ſimulatione, id quod non ſunt amplius, non etiam appellentur. Quod ſi Dei honorem, & Euangelii præconium, ac veritatis doctrinam, quemadmodum par erat, plurimi facerent, ac illi omnem dominatum concederent, profecto ii, qui cum ipſis digladiãtur (vt mihi perſuadeo) Deo gratias agerent, ſi illi retentis iis, quæ habent, quieſcere tantum velint, nec veritati bellum inferre. Deus det omnibus cor Dei amans, vt vnuſquiſque ſuo loco ſtudeat recte collocare ea, quæ & Deo & hominibus debentur. Ac Carolus quidem, vt initio promiſerat, ſtudioſe id agebat, vt Synodus conuocaretur: ſed ſemper aliquod impedimentum incidebat, vel Pontificis Romani culpa, vel Proteſtantium. Litigabatur etiam de Præſide, & de ſuffragiis, à quibus illa fieri deberent, cum paulo ante quæſitum foret, penes quem ius eſſet indicendi Synodum, poteſtatem huius rei, vt ſibi propriam Pontifice Romano vendicante. Proteſtantibus contra contendentibus, hoc ipſum manifeſtum eſſe præiudicium, neque ferendum vt iidem & iudices ſint & rei. Non enim minus oportere iudicio ſubiici ſacerdotalem ordinem, & rationes reddere tum doctrinæ, tum ſtudiorum, quam ipſos; ita vt de vtriſq; ſententiæ ferantur æquales & ſimiles, à neutra tamen parte, ſed ab iis qui ſolam veritatem fideliter adamarent: vtque dogmata examinarentur abſque contentione & malitioſa æmulatione. Amboque hęc vt fiant ſecundum doctrinam ſacrarum literarum, & has ſecutorum in Catholico Eccleſiæ conſenſu orthodoxorum Epiſcoporum & doctorum. Non nega-

Synodus conuocanda.

τοῦ σωτῆρος καὶ ἐπιτιμήσαντος τῷ χειμῶνι, καὶ ὀφθήσεται αὖθις αὖ γαλήνη ἀνίσχοντος ἡλίου, καὶ διασκεδάζοντος τὴν τοῦ τύφου τε καὶ τοῦ ἀεί που προστιθεμένου ἀξιώματος νεφελώδη φαντασίαν. εἰ μὲν οὖν οἱ ἔχοντες προφάσει τῶν ἱερῶν διοικήσεων πολλὰ καὶ ἀγλαὰ κτήματα, ἐπεὶ δὴ ἐν αὐτοῖς οὐδέν, κατὰ τὴν παροιμίαν, ἱερόν, ὤφελον μὲν σκεψάμενοι ὁδόν τινα ἐξιχνιάζειν ἣν δι' αὐτοί τι οὐκ ἀφαιρεθήσοιντο τῶν ὑπαρχόντων, καὶ τῆς ὑποκρίσεως ἀπαλλαχθείσης ἐκεῖνο ὅπερ οὐκ εἰσὶν ἔτι οὐδὲ προσαγορεύοιντο, τὴν δὲ τοῦ θεοῦ τιμήν, καὶ τὸ τοῦ εὐαγγελίου κήρυγμα καὶ τῆς ἀληθείας διδάγματα, περὶ τοῦ πλείστου αὐτοὺς ποιεῖσθαι δέον, καὶ τὸ πᾶν κράτος ἐπιθεῖναι τούτῳ. οἱ δὲ προσμαχόμενοι τοῖς δὲ χάριν ἂν εἶχον, ὡς ἐγὼ πείθομαι, εἴπερ οἱ φυλάξαντες ἐκεῖνα ἅπερ καὶ ἔχουσιν, οὐκ ἐκφέρειν μόνον πόλεμον πρὸς τὴν ἀλήθειαν βούλοιντο. καὶ δοίη θεὸς καρδίαν θεοφιλῆ πᾶσιν ὥστε καθ' αὑτὸν ἕκαστον εὖ θεῖναι σπουδάζειν τὰ πρὸς τὸν θεόν τε καὶ τοὺς πέλας. καὶ ὁ μὲν Κάρολος ὡς τὸ πρότερον ὑπέσχετο, τὴν σύνοδον συναχθῆναι ἐσπούδαζεν. ἐμπόδιον δὲ ἀεί τι ἐνεπιπτε παρὰ τοῦ τῆς Ῥώμης ἀρχιερέως, ἢ παρὰ τῶν διαμαρτυρησάντων. ἠρίζετο δὲ καὶ περὶ προεδρείας τε καὶ ἐπιψηφίσεως, ὑφ' ὧν γίνεσθαι χρεών, καὶ πρότερον ἔτι περὶ τῆς ἐπαγγελίας, ἃς διὰ τὰ πρωτεῖα τῆς ἐπισκοπῆς αὐτοῦ ἀπονέμεσθαι ἰδίᾳ εἶναι ὁ τῆς Ῥώμης ἀρχιερεὺς ἔλεγεν. οἱ δὲ τῶν διαμαρτυρησάντων ταύτην ἤδη σαφῆ εἶναι προκρίσιν ἔφασκον, καὶ ἔτι ἀφόρητον τοὺς αὐτοὺς δικαστάς τε καὶ ἀμφισβητητὰς γίνεσθαι. δεῖ γὰρ οὐχ ἧττον τὸ ἱερατικὸν σύστημα ὑπόδικον παρασταθῆναι καὶ εὐθύνας δοῦναι τῶν διδασκομένων τε καὶ ἐπιτηδευομένων ὑπ' αὐτῶν, ἢ σφᾶς αὐτούς. δίκας τε γίνεσθαι ἴσας τε καὶ ὁμοίας ἀμφοτέρων, δικαζόντων μὲν τῶν οὐδετέρου τῶν μερῶν καὶ μόνῃ τῇ ἀληθείᾳ πιστῶν τε καὶ φίλων, ἐξεταζομένων δὲ τῶν δογμάτων ἄνευ ἐριθείας τε καὶ ζήλου κακόφρονος· τούτων δὲ ἀμφοῖν γιγνομένων κατὰ τὴν τῆς ἁγίας γραφῆς καὶ ταύτῃ κατακολουθηκότων ἐν τῇ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας ὁμονοίᾳ ὀρθοδόξων ἐπισκόπων τε καὶ διδασκάλων. οὐκ ἠρνοῦντο δὲ οἱ ἄλλοι ὡς ἦν μὲν

περὶ

παρὰ σφῶν οὐκ ὀλίγα κατορθώσεως δεόμενα, οὐ χρῆναι δὲ κατ᾽ αὐτῶν τοὺς ἤτοι φθόνῳ ἢ ἔχθρᾳ προσενεχθησομένους τῇ διαγνώσει παρίζεσθαι, καὶ ὀνόματα λέγοντες τινῶν τῶν ἐναντίων λοιμούς τε καὶ οὐτιδανοὺς καὶ πλάνους ἀποκαλοῦντες, οὐ τούτων, ἀλλὰ τῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ κορυφαίων, τὴν διάκρισιν τελείαν τε καὶ τὴν δίκην παρ᾽ αὐτῶν οὐκ ἐφέσιμον εἶναι ἠξίουν. τούτων οὖν ἀμφισβητουμένων ἐπὶ χρόνον τινὰ ὄντων. τέλος δὴ σύνοδος ὑπὸ παύλου τοῦ τρίτου προηγορεύθη ὅπου τὸ τριδέντον, καὶ ἐλέγετο τοῦτο σὺν τῇ τοῦ καρόλου γνώμῃ πραχθῆναι, καὶ ὅτι ὁ κάρολος βούλοιτο ταύτην εἶναι τὴν ὑπεσχημένην σύνοδον, τοῦτο γὰρ τριδέντου πόλεως τόν τε φερδινάνδον βασιλέα κύριον εἶναι. καὶ αὐτοῦ ἐφορωμένου πάντα γενήσεσθαι τὰ δέοντα. οἱ δὲ διαμαρτυρήσαντες οὔτε ἀσφαλῆ τὴν ἐκεῖσε πάροδον, οὔτε ἀκίνδυνον ἐνταυθὰ διατρίβειν ἔσεσθαι ἀντέλεγον, καὶ ἐκτὸς τῶν τῆς γερμανίας ὅρων ἀνενδοιάστως εἶναι τὸ τριδέντον, καὶ οὐδαμῶς ἤθελον συγκατατεθῆναι τοῖς φάσκουσιν εἶναι τὴν ψηφισθεῖσαν ἐλευθέραν τε καὶ ἀνύποπτον σύνοδον. καὶ ἐδόκουν οὐκ ὀρθῶς ποιῆσαι ἀμφότεροι, ὅτε κάρολος τὸ μὲν ποίαν γνώμην ἔχοι περὶ τῶν ἃ ἂν ἡ σύνοδος διατάξῃ μὴ διασαφῶν, ἀλλὰ κρύπτων ἅπαντα καὶ ἐάσας ἐν τῷ δογματίζειν τὴν σύνοδον προϊέναι καταδικάζουσαν ὥσπερ ἐρήμην τῶν διαμαρτυρησάντων. τὸ δὲ διπλώμασί τισι τὰ ἀμφιβαλλόμενα δόγματα διακρίνας καὶ κελεύσας τινὰ τῶν ἐλεγχομένων ὡς πάνυ ἄτοπα, πιστεύεσθαι ὅμως καὶ τηρεῖσθαι. οἱ δὲ διαμαρτυρήσαντες ἀποστρεφόμενοι παντάπασι τὰ τῆς συνόδου καὶ φιλονεικοῦντες πρὸς τὴν κλῆσιν, οὐδ᾽ ὅλως γενησομένην ἴσως, καὶ εἰ γένοιτο, δέον αὐτοῖς λόγον παρέχειν τῆς διδαχῆς, καὶ μὴ φεύγειν τὸ φῶς, καὶ ὅσα τοιουτότροπα εἰρῆσθαι φιλεῖ. ἐχρῆν δὲ ἄρα ἀρχήν ποτε ἀνατεῖλαι τῶν ἐνστάσεων καὶ ποίῳ τε δὴ τελευτηθησομένων. μόνος γὰρ τοῦτο εἶδεν ὁ θεός. ἡ γὰρ σύνοδος συγκροτηθεῖσα ἅπαξ οὐκ ἀνῆκεν ἐπεξερχομένη τὰ τῶν ἐναντίων, ἀντὶ ἐλέγχων τοῖς ἰδιάζουσιν ἀξιώμασι χρωμένη, καὶ ὁ κάρολος

bat autem & altera pars, multa apud ſe eſſe, quæ correctionis indigeant, *Abuſuum emendatio.* non tamen oportere ſibi in controuerſiarum diſceptatione æquari eos, qui vel inuidia vel odio perciti ipſos adorturi eſſent, ac nomina quorundam aduerſariorum commemorabant, appellantes ſimul eos *peſtes*, & *nihili homines*, & *planos*; volebantque non ab his, ſed ab iis, qui capita eſſent Eccleſiæ, perfectam controuerſiarum diiudicationem petendam. De his cum aliquandiu diſceptaretur, tandem Synodus à Paulo III. indicta fuit Tridenti, *Paulus III. P. P.* ac dicebatur hoc ipſum factum fuiſſe Carolo aſſentiente, qui vellet hanc *Tridentum.* eſſe Synodum promiſſam, quod Tridentum vrbs Ferdinandum Regem dominum agnoſceret, quodque Imperatore quaſi inſpectore omnia futura eſſent, quæ fieri debeant. Proteſtantes contra neque tutum ſibi illuc aditum fore, neque commorationem ibidem periculo vacaturam aiebant, quod ſine omni dubitatione Tridentum extra Germaniæ fines ſitum eſſet: negabantque ſe ſuffragari poſſe iis qui dicerent, hanc eſſe illam decretam Synodum liberam, quam nemo ſuſpectam habere debeat. Ac videbatur vtraque pars perperam egiſſe, Carolus quidem partim *Vtrinque peccatum.* occultando omnia, neque explanando, quid ſentiret de iis, quæ Synodus conſtituiſſet, & permittendo Synodum progredi in dogmatibus ſanciendis, cum interim inauditos condemnaret illa Proteſtantes: partim diplomatis quibuſdam editis controuerſa dogmata diſceptando iubendoque vt nonnulla etiam extremæ abſurditatis conuicta & crederentur tamen & obſeruarentur. Proteſtantes autem auerſando prorſus omnia, quæ a Synodo fierent, & vocationi pertinaciter obnitendo, quæ fortaſſis nulla futura erat, aut ſi fieret, æquum certe foret ipſos rationem reddere ſuæ doctrinæ, neque lucem defugere, & quæcumque huiuſmodi dici ſolent. Oportebat igitur tandem initium exiſtere eorum, quæ quo ſane modo & tempore ad exitum perducenda ſint, Deus ſolus nouit. Synodus igitur ſemel conuocata non deſinebat inſectari aduerſariorũ dogmata, pro argumentis vtẽs ſuis propriis axiomaſi. Et Carolus putabatur

decreta velle etiam armis rata facere. Vnde factum eſt, vt Proteſtantes conſiliariorum ſuorum ſermonibus territi, ad bellum incitarentur: cum & ipſi prompti & alacres eſſent ad periculi aleam ſubeũdam, & ad negotium illud ſemel armis & copiis tranſigendum, ne ſemper & ſumptibus exhaurirentur, & exitii metu angerentur. Ita igitur & illi exercitum maxima celeritate colligere, & omnia agere, vt vim illatam defenderent, neque ocioſe domi ſedentes expectarent impreſſionem hoſtium, ſed potius occurrendo ipſis ſtuderent anteuertere eos qui nocituri viderentur. Id quod ab ipſis etiam factum. Nam numeroſo exercitu conſcripto per Franconiam ad Lyeum & Danubium celerrime profecti ſunt, quod putabãt in eo ſe inferiores futuros, quod tarditatis culpa omiſſum eſſet: vt contra ſperabant ſuperiores fore, quo quidque velocius expeditum eſſet. Iam vero ciuitatum alacritas in ſuppeditãdis belli ſumptibus admirabilis erat, & omnia ita agebantur a ſociis, vt ſeſe ad extremum periculum pararent. Cæterum ſtatim omnia negligenter & improuide adminiſtrare videbantur iis, qui quæ facta ſunt, norũt, & de iis incorrupti iudicant. Neq; enim cogitare illi de magnitudine belli, quod ſuſcepiſſent, neque quales ii eſſent, cum quibus pugnandum foret, quam ſolertes in excogitando, quam induſtrii in agendo; multo minus perpendere Caroli potentiam, quot & quantas gentes illa complecteretur. Apparatus igitur minus laudabilis, minuſq; conſultus videri. Ac neſcio qua illi ſpe foti, quibus promiſſionibus ſublati, quibus cogitationibus elati, ſimiles videbantur iis, quibus perſuaſum eſſet, paulo poſt omnia ipſorum poteſtati ſubiectum iri. Si quis igitur vellet illos dehortari, ac putaret ſatius eſſe humiliter ſe demittẽtes pacem ſpectare potius quã pugnam expetere: non eſſe fiduciam ponendam in eo quod ſpecioſe quidem, ſed breui temporis interuallo prætẽdi poſſit, & vltimum euentum incertum eſſe, nec vno momento aleam de ſumma reipublicæ iaciendam eſſe. Horum nihil illi admittere, eoſque qui proferrent, vel deridere vel aſperioribus verbis abigere: ſtatimque qui non omnia laudarent, quę dicerentur & agerentur, aut formido-

Belli apparatus.

προσελαμβάνετο τὰ δεδογμένα βούλεσθαι κυρῶσαι καὶ ὅπλοις. οὗ δὴ ἕνεκα οἱ ἀμφ' αὐτοὺς λόγοις ἐκπληττόμενοί τε καὶ παροξυνόμενοι, καὶ πρόθυμοι δὴ καὶ αὐτοὶ ὄντες μετεωρότερά τε τῇ δυνάμει κινδυνεύειν, καὶ διαχρίσασθαι τὰ πράγματα εἰσάπαξ, καὶ μὴ ἀεὶ ταῖς τε δαπάναις καταστρύχεσθαι, καὶ φόβῳ τῆς ἀλώσεως συνέχεσθαι, οὕτω δὴ καὶ αὐτοὶ οἱ ξύμμαχοι στράτευμα ὅτι τάχιστα συνάγειν, καὶ ἅπαντα δρᾶν ἤρξαντο, ὥστε ἀμύνεσθαι εἴ τις βιάζοιτο, καὶ μὴ προσδοκᾶν αὐτοὺ καθεζομένους τὴν τῶν πολεμίων ἔφοδον, ἀλλὰ προαπαντῆσαι αὐτοῖς καὶ φθάσαι τοὺς μέλλοντας κακὸν ἐργάζεσθαι ἐσπούδον. ὃ καὶ ἐποίησαν, καὶ παρ' ἐλπίδα στρατὸν ξυναγείραντες πολὺν, διὰ τῆς Φραγκίας ἐπὶ τὸν λύκον καὶ δανούβιον ὅτι τάχιστα ἐπορεύθησαν. ἐν ᾧ μὲν ὑστερήσωσιν ἐν τούτῳ ἡττᾶσθαι ἡγησάμενοι. ᾧ δὲ ταχεῖς δυνηθῶσι κρείττους ῥᾳδίως ἔσεσθαι ἐλπίσαντες. τό γε τῶν πόλεων ὑπηρέτημα προθυμότατον ἦν, καὶ χρήματα παραδόξως πλεῖστα ἐπέμφθη, καὶ πάντα ὡς ἐπ' ἔσχατον κίνδυνον παρασκευαζόντων αὐτοὺς τῶν ξυμμάχων οὕτω διεπράχθη. ἀλλὰ καὶ πάνυ ἀφροντίστως τε καὶ ἀπρονοήτως μεταχειρίζεσθαι πάντα εὐθὺς ἐδόκουν τοῖς τε τὰ γενόμενα καταμανθάνουσι, καὶ ἀδεκάστως κρίνουσιν αὐτά. οὔτε γὰρ ἐνθυμηθέντες ἡλίκου μεγέθους πολέμου ἄρχοιντο, οὔτε ἐφ' οἵους αὐθέντας στρατεύσοιντο, ὡς δεινοὺς μὲν νοεῖν, ὀξεῖς δὲ πράττειν, οὔτε τὸ ὑπερμέγεθες τοῦ καρόλου δυνάμεων λογιζόμενοι. οὔκουν βέλτιόν τε καὶ προμηθέστερον παρεσκευάζοντο, ἀλλ' οὐκ οἶδ' αἷς τισιν ἐλπίσι βοσκόμενοι, ἢ ποίαις ἐπαγγελίαις μετέωροι, ἢ ποίοις ἐπαιρόμενοι λογισμοῖς ὡς ἂν ἤδη πάνθ' ὑφ' αὐτῶν ποιήσειν πεπεισμένοις ἐῴκεσαν. καὶ εἴ τις ἄρα ἀποτρέπειν βούλοιτο καὶ οἴοιτο ἄμεινον εἶναι ὑφειμένους καὶ ταπεινοὺς αὐτοὺς τῆς εἰρήνης στοχάζεσθαι μᾶλλον ἢ μάχης ἐπιθυμεῖν, καὶ μὴ πιστεύειν τῇ τῆς προφάσεως εὐπρεπείᾳ οὔσης βραχείας, καὶ τὸ ἔσχατον ἐκβαῖνον ἄδηλον, καὶ ὅτι οὐ χρὴ ἵνα ἀναρρίπτεσθαι περὶ τῶν ὅλων, οὐδὲν ἐκεῖνοι προσίεσαν τούτων, καὶ ἤτοι κατεγέλων ἢ καὶ πικρότερον διέκρουον, καὶ εὐθὺς ὅσοι οἱ μὴ πάντα ἐπαινοῦντες τὰ λεγόμενά τε καὶ πραττόμενα, ἢ φο-

ἢ ψοφοδεεῖς ἢ ἄπιστοι ἢ καὶ τῶν δογμάτων προδόται. ἀμέλει δ᾽ ὁ μὴ παρά τε τούτοις ἃ αὐτοῖς ἤρεσκεν κάλλιστα ἔχειν διϊσχυριζόμενος ἅπαντα, παρά τε τοῖς τἀναντία φρονοῦσι, μὴ ὅσα οὗτοι ἐβούλοντο ἐπαινῶν, εὐθέως καὶ ἤκουε κακῶς καὶ ἐμισεῖτο, ὥστε παῤῥησίᾳ καὶ ἐλευθεριότητι χώραν οὐδαμῶς ἀπολείπεσθαι. ἐπεὶ δ᾽ ἐν πολλῷ χρόνῳ εὖ φερομένης τῆς γερμανίας τῶν παρὰ τοῖς ἄρχουσι πρώτων ἔφυ τις ὑπερφανία καὶ τοῦ πλούτου ἐπιθυμία τε καὶ ἐπίδειξις τό, τε τοῦ νομίσματος πλῆθος ὡς οὔπω πρότερον προσεγένετο, καὶ ἀργύρου τε καὶ χρυσοῦ πολλὴ χρῆσις. τὸ δὲ τῶν ἐσθημάτων πολυτελές τε ἅμα καὶ ἀλλόκοτον οὐ ῥᾳδίως ἄν τις ἐξηγήσαιτο. τούτων δὴ αἴτιοι ἁπάντων αἱ συνεχέστεραι ἀποδημίαι καὶ μίξεις πρὸς τοὺς ἔξω, κατά τε ἐμπορείαν καὶ ἐκστρατείαν, μάλιστα παρά τε γαλάταις τε καὶ ἰταλιώταις καὶ ἴβηρσι. τό τε κοῦφον καὶ ἐν βαθείᾳ ἡσυχίᾳ ἄφροντι τῆς γνώμης. ἀήθεις τε γὰρ πολέμων καὶ μᾶλλον εἰωθότες μέχρι τοῦδε οἱ γερμανοὶ ἐπιέναι μεθ᾽ ὅπλων τοῖς ἄλλοις ἢ ἀμύνεσθαι τοὺς ἐφορμῶντας, καὶ ἐν τοῖς ἐμπορεύμασιν οὐχ ἥκιστα εὐτυχοῦντες, καὶ πλείστοις ὅσοις ἔτεσιν ἄμαχοι μεταξὺ σφῶν αὐτῶν διατελέσαντες, εἰ μὴ ὅτι μικρόν τι ἐνίοτε ἐξαπίνης προσπεσόντες, καὶ εὐθὺς αὖ διακριθέντες ξυνεπλάκησαν αὐτοῖς, καὶ ἐπὶ τῇ τῶν ἀγροίκων συνωμοσίᾳ ὀλίγον ζημιωθέντες ταχέως ἀνεκτήσαντο αὑτοὺς καὶ εὐπορώτεροι καὶ ἰταμώτεροι σχεδὸν ἅπαντες ἢ πρὸ τῆς συμφορᾶς ἐγένοντο. ἔβλαψε δὴ αὐτοὺς ἐν τοῖς πρώτοις ἡ φιλοδοξία τε καὶ φιλοκτημοσύνη, ὑφ᾽ ἧς οἷον οἰστρούμενοι ἀποστρεφόμενοι τὴν πατρίδα, καὶ ταύτης ὡς μικρᾶς καὶ ταπεινῆς καταφρονήσαντες καὶ τὴν εἰθισμένην ἀγωγὴν ὡς ἀνελευθέραν παρορῶντες, δρόμῳ ἐφέροντο ἐπὶ τὰ τῆς ξενιτείας καὶ μισθοφορᾶς, καὶ εἰς τὰς τῶν βασιλέων αὐλὰς καὶ τὰ ἐγκύκλια αὐτόθι ὑπηρετήματα ἔσπευδον, καὶ ὁ μὴ γαλατίζων ἢ ἰταλιανίζων τότε σχήματι καὶ τῇ φωνῇ, ἄχρηστός τε καὶ οὐτιδανὸς ἐνομίζετο. τότε τῇ τῶν πατρίων ἐθῶν ἀφελείᾳ ἐμμένειν, καὶ ὃ μάλιστα εἰς ἀλλόφυλον τι παραβαίνειν ἐλευθεριότητος καὶ σοφίας ἔργον ὑπείληπτο. καὶ ἐπεὶ τῆς τε γνω-

loſis aut infidi, aut dogmatum proditores vocari. Poſtremo qui non tam apud hos ea, quæ ipſis placebant, præclariſſime ſe habere affirmaret omnia, quam apud diſſentientes non commendaret ea, quę ipſi vellent, extemplo male audire, & in odio eſſe, vt plane libertati orationis ingenuæ nullus locus reliquus foret. Quia aũt per multos annos ſatis felix Germanię ſtatus fuerat, mirifica hinc inter proceres ſuperbia enata, & diuitiarum cupiditas atque oſtentatio, cum pecuniæ tantus numerus eſſet, quantus nunquam antehac, & argenti aurique magnus vſus. Ac non facile aliquis enarrauerit & nouitatem veſtium, & ſumptus in illis conficiendis. His omnibus cauſam prębuere cum frequentiores peregrinationes ad exteros, apud quos vel vt mercatores, vel vt milites verſabantur, maxime apud Gallos, Italos, & Hiſpanos; tum etiam leuitas, & in profundo ocio negligentia excolendæ mentis. Inſolentes enim bellorum, magis conſueuerunt vſque ad hoc tempus Germani armis adoriri alios, quam inuadentes repellere. Ac in mercaturis exercendis ſatis felices complures annos ita vixerunt, vt inter ipſos nullum bellum vel prælium exiſteret, niſi interdum paruum aliquod: ſtatim tamen poſt vnum conflictum res inter ipſos cõpoſitæ. Sane in ruſticorum coniuratione nonnihil multati, celeriter ſeſe recollegerunt, opulentiores & procaciores ferme omnes redditi, quam ante fuerant. Inprimis autem ipſis nocuit ambitio, & pecuniæ ſtudium, quo quaſi œſtro perciti & patriam auerſari, & hanc vt vilem & humilem deſpicere, & conſuetam viuendi rationem vt illiberalem negligere, & curriculo quaſi ferri ad externam militiam, feſtinareque ad Regum aulas, & ad vulgaria in illis miniſteria. Vnde qui non Galliſſaret, vel Italianiſſaret tum habitu tum ſermone, ille inutilis & nihili haberi, & ſtolidus, qui ſimplicitatem patrii moris conſtanter retineret: immo eo quiſque liberior & ſapientior videri; quo magis peregrinos imitãdo exprimeret. Accedebat sũma licẽtia in ſentiendo

Luxus ex opibus natus,

Ruſticana ſeditio,

Morum apud Germanos corruptio,

& viuendo, & relictus quiuis ſuæ voluntati, poterat & dicere & facere quæcumque in buccam & mentem veniſſent. Hinc incredibilis auaritia tempeſtatis inſtar Germaniam fluctibus quaſi obruit, cum neque generis ſplendor, neque ingenii excellentia, neque eruditionis copia maiore in honore eſſet quam opulentia. Poſtea vero quam omnes ferme corporis voluptatibus ſeſe emancipar ãt, honeſtæ actiones non ita ſtudioſe frequentari ſolitæ fuere. Atque in his etiam aliquis perſpexerit, bona nihil prodeſſe, niſi etiam verum horum vſum Deus præbeat, etiam Germanis ita attritis, qui non tantum nulla gente inferiores fuerent tum recta inſtitutione, tum ſtudiis optimis, tum pietatis & omnis veritatis zelo, ſed etiam ſoli ex omnibus (vt ita loquar) mortalibus & iuſtitiam colere, & virtutem amplecti, & humanitati ſtudere, honeſtumque laude, turpe vituperatione dignum eſſe ſtatuebant. Quod ſi quis optimarum artium & philoſophiæ ſtudium admiratione dignum putet, is non inueniat Germanos vel neglexiſſe hoc, vel inferiores in eo fuiſſe aliis, qui etiam valde celebres & illuſtres perhiberentur. Hæc omnia & opinionum leuitas, & victus ratio mollior, & vitæ diſſolutio corrupit, & in id malum & probrum gentem coniecit, vt ne mare quidem illam expurgare queat, & ſi ſecundum Euripidem *poteſt illud abluere omnia hominum peccata.* Prolapſi autem ſunt ad hoc ipſum, quod & antea præcipue exitii cauſa exitii potentibus & populoſis gentibus, & deinceps exiſtet, nempe contrarias habere opiniones tum de diuinis, tum de humanis rebus. Quemadmodum enim (vt quidam ex veteribus dixit) vna & eadem opinio de Deo, & mutuus in vita & conſuetudinibus conſenſus, pulcherrimum in moribus hominum concentum abſoluit: ſic diuerſitas ſententiarum etiam eandem gentem disiungit. Ac diſſidentes facile hoſtes fiunt; diſcordia autem & ſeditio genus abſumit, quæ etiam familias præclare ſtantes euertit, ſecundum Cyrenæum poë-

Germanorũ dotes.

Diſſidia eius ſæculi.

μης καὶ τοῦ βίου αὐτεξούσιοι καὶ καταλελειμμένοι τῇ βουλήσει τοῦ λέγειν τε καὶ ποιεῖν ἐθελόντων ὥσπερ ἂν ἐπὶ τὸ στόμα καὶ τὸν νοῦν ἔλθοι. ἐκ τούτου καὶ φιλοχρηματία δεινὴ τὴν γερμανίαν κατέκλυσεν, καὶ οὔτε γένος, οὔτε εὐφυΐα, οὔτε τὸ λόγιον τῇ ἀφθόνῳ τῶν χρημάτων κτήσει προυτιμᾶτο. ἐπεὶ δὲ πάντες σχεδὸν ἐχειραγωγοῦντο ὑπὸ τῶν τοῦ σώματος ἡδονῶν, ἐπράττετο οὐκέτι πολλὰ τῶν καλῶν ἔργων σπουδαίως. κατίδοι δέ τις καὶ ἐν τούτοις ὅτι ὄφελος οὐδὲν τῶν ἀγαθῶν μὴ παρέχοντος τοῦ θεοῦ δεῖ χρῆσθαι αὐτοῖς, ὅπου οἱ γερμανοὶ οὕτως ἐτρυχώθησαν οὐ μόνον μηδενὸς ὕστεροι ὄντες τῇ τε ὀρθῇ παιδείᾳ, καὶ τοῖς ἀρίστοις ἐπιτηδεύμασι καὶ τῷ τῆς εὐσεβείας καὶ πάσης ἀληθείας ζήλῳ, ἀλλὰ οἱ μόνοι ἐξ ἁπάντων ὡς ἔπος εἰπεῖν θνητῶν ἀνθρώπων δικαιοσύνην τε ἤσκουν, καὶ ἀρετῆς ἀντελαμβάνοντο καὶ φιλανθρωπίαν ἐπιτήδευον, καὶ τὸ καλόν τε καὶ αἰσχρὸν τὸ μὲν ἐπαινετὸν τὸ δὲ ψεκτὸν εἶναι πεπεισμένοι ἦσαν. εἰ δέ τις καὶ τὴν περὶ τοὺς λόγους καὶ τὴν φιλοσοφίαν σπουδὴν οἴοιτο θαύματος εἶναι ἀξίαν, οὗτος οὐκ ἂν εὕροι τοὺς γερμανοὺς ἤτοι ἀμελήσαντας ταύτης, ἢ ὑστερήσαντας κατὰ ταύτην καὶ τῶν πάνυ ὀνομαστῶν τε καὶ περιφανῶν εἶναι φασκόντων. ταῦτα δὲ πάντα τὸ ῥᾴθυμον τῆς γνώμης καὶ μαλακὸν τῆς διαίτης καὶ ἀνειμένον τοῦ βίου διέφθαρε καὶ εἰς τοῦτο κατέστησε τὸ ἔθνος ἄτης τε καὶ ὀνείδους, ὥστε οὐδ' ἡ θάλασσα καθαίρειν ἂν ἱκανὴ εἴη, καίπερ οἷά τε ἐκείνη κλύζειν κατὰ τὸν εὐριπίδην πάντα τἀνθρώπων κακά. ἐκπεπτώκασι δὲ ἐπὶ τὸ αὐτό, ὅπερ καὶ πρότερον μάλιστα ὀλέθρου αἴτιον τοῖς δυνατοῖς καὶ πολυανθρώποις τῶν ἐθνῶν ἐγίνετο, καὶ μετέπειτα γενήσεται, τὸ τὴν ἐναντίαν σφίσιν αὐτοῖς δόξαν ἔχειν περί τε τῶν θείων καὶ ἀνθρωπίνων. ὥσπερ γὰρ ὡς ἔφη τις τῶν παλαιοτέρων τὸ μίαν μὲν ἔχειν καὶ τὴν αὐτὴν δόξαν περὶ θεοῦ τῷ βίῳ δὲ καὶ τοῖς ἔθεσι μηδὲν ἀλλήλων διαφέρειν καλλίστην ἐν ἤθεσιν ἀνθρώπων συμφωνίαν ἐπιτελεῖ, οὕτως τὸ ἀλλόγνωμον τότε ὁμοφύλους διΐστησι, καὶ τὸ διάφορον ἐν τάχει ἐκπολεμοῦται, ἡ δὲ διχοστασίη τρώχει γένος, ἥτε καὶ εὖ περ οἴκους ἑστῶτας ἐσίνατο, κατὰ τὸν κυρηναῖον ποιητήν.

τεῖν. ἀλλὰ περὶ μὲν τοῦ δὲ ἢ ἑτέρως ξυνενεχθῆναί τι ἐν ὑστέρῳ τῷ ἔθνει τούτῳ γένοιτο ἂν ὅπερ θεῷ φίλον. ὁρῶ γὰρ τῶν μεγάλων μεταβολῶν αἰτίας πάντως ἐκ τούτου ἀρτηθῆναι, οὔτε τῆς ἐπιθυμίας ἀνθρώπων πρὶν ἢ καιρὸν ἥκειν καίπερ ἐπιβλαβοῦς μάλιστα οὔσης προεξεργαζομένης, οὔτε τῆς προνοίας ᾗ τὰ πλεῖστα κατορθοῦται, ἀποτρέπειν τὸ χρεὼν δυναμένης. τὰ δὲ περὶ γερμανῶν ξυμβήσεσθαι μέλλοντα, ἐμοὶ μὲν σχεδὸν ἅπαντα ξυλλήψεσθαι δοκοῦσι καθόλου τι τῆς τύχης ἐφ᾽ ἅπασαν τὴν καθ᾽ ἡμᾶς οἰκουμένην. ὅτινι δ᾽ ἐδόξασεν ἑτέρως μᾶλλον τι ὑπέθηκεν, ἐκεῖνος ἀνέγκλητον ὑφ᾽ ἡμῶν καὶ τὴν αὐτοῦ γνώμην ἐχέτω. οἱ μὲν οὖν ξύμμαχοι προθύμησαν, ὡς ἐνενόησαν κατὰ τάχος καὶ οὐδενὸς ἐμποδὼν ἱσταμένου, καὶ αὐτοὶ μελλήσεώς τι καὶ διατριβῆς μηδεμιᾶς χρώμενοι ἐπὶ τὸν Κάρολον παρὰ Δανουβίῳ τότε τὴν δύναμιν ἀθροίζοντα κατὰ τάχος τὴν πορείαν. ὁ δὲ Κάρολος καίπερ ἀπαρασκευότερος ὢν τυγχάνων, ὅμως συναγαγὼν οὕσπερ οἷός τε ἦν τῶν μάλιστα ἐπιχειρῶν καὶ ὁμόσε χωρεῖν τοῖς ἐπερχομένοις διενοεῖτο. ἐφάσκετο δὲ παρὰ τῶν ἰδόντων ὅτι ξυνελέγη παρὰ τῶν ξυμμάχων στράτευμα τῇ τε ῥώμῃ καὶ τῷ πλήθει τῶν ἱππικῶν καὶ πεζῶν δυνάμεων καὶ ταῖς μηχαναῖς καὶ πάσῃ παρασκευῇ εἶδον καθορᾶν κάλλιστον καὶ θαυμασιώτατον, καὶ παρὰ δόξαν ἁπάντων συναθροισθῆναι, κἂν μήκει ὁπωσδήποτε τοῦ χρόνου μὴ ὅτι γε ἐν ὀλίγαις ἡμέραις αἷς ξυνῆλθέ τε καὶ προσῆλθεν ἀπηρτισμένου τῇ πάσῃ χρείᾳ τοῦ πολέμου. ὥστε εἰ καὶ ᾔδεσαν ἅπαντες ὅτι ἐν τοῖς μάλιστα δυνατόν τε καὶ δεινὸν πολέμιον ἔχοιεν τὸν Κάρολον, ὅμως ἐπῄει πολλοῖς μᾶλλον παραφοβεῖσθαι τὰς οἰκείας αὐτῶν ἁμαρτίας ὑπὲρ τῶν ἐναντίων τὴν στρατηγίαν. οἱ δὲ σεβαστηνοὶ καὶ οὐλμαῖοι πεζοὺς ἔχοντες τὸ μὲν σκεδάσαι τὰς τῶν καρολείων ξυνόδους ἐσπούδαζον, τὸ δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλπεων κλεισουμένων στενά, ἃ κλεῖθρα ὀνομάζονται, παρωσάμενοι τοὺς ἀντιπάλους κατέλαβον. καὶ ἐντεῦθεν μετ᾽ οὐ πολὺ ἐξεβλήθησαν αὖθις. ἤλπισαν δὲ τὴν εἴσοδον ταύτῃ κατέχοντες ἐμποδὼν στήσασθαι τῇ τῶν ἰτα-

tam. Sed de eo, quod deinceps vel profuturum ſit huic genti, vel non ſit, fiat id quod Deo viſum fuerit. Video enim magnarum mutationum cauſas omnino ex hoc pendere, cum neque cupiditas hominum etiam maxime detrimentoſa illa aliquid efficere poſſit, antequam tempus veniat, neque prouidentia, qua plurima recte expediuntur, fatum auertere. Quæ autem Germaniæ euentura ſunt, ea mihi conſideranti videntur in vniuerſum comprehenſura aliquid Fortunæ per vniuerſum terrarum orbem: qui aliter opinatur, ille bona noſtra cum venia ſentiat quod volet.

Porro fœderis ſocii, vt inſtituerant, celeriter progredi, & nullo impedimento ſine vlla cunctatione & mora contra Carolum ad Danubium tum copias cogentem iter maturare. Carolus etſi imparatior erat, tamen collectis iis, quos maxime opportunos habere potuit, ſtatuit aduentanti hoſti occurrere. Narrabant autem qui viderant, à ſociis fœderis collectum fuiſſe exercitum & robore, & numero peditum equitumque, ac machinis bellicis, & omni apparatu pulcerrimum aſpectu, maximeque admirabilem, qualis vix longiſſimo temporis ſpatio cogi potuiſſet, nedum intra paucos, præter omnium opinionem dies, quibus conuenit & inſtructus proceſſit omnibus iis, quæ ad bellum requiruntur. Idcirco etſi nouerant omnes, quod hoſtem haberent potentiſſimum & ſolertiſſimum Carolum, multorum tamen animus hæc occurrebat cogitatio, magis metuenda eſſe propria ſociorum peccata, quam aduerſariorum in re militari peritiam. Cæterum Auguſtani & Vlmenſes cum pedites haberent, partim conabantur diſſipare conuentus eorum, qui Carolo militare volebant, partim anguſtias Alpium, quæ clauſtra vocant, deiectis aduerſariis occuparunt. Sed paulo poſt inde iterum eiecti fuere. Sperauerant ſcilicet ſe hoc aditu potitos facile poſſe impedire, quo minus Italorum

Proteſtantium copiæ inſtructiſſimæ.

Auguſtani, Vlmenſes.

Cluſa.

copiæ, quę aduentare dicebantur, ea ingrederentur. Sed nihil effectum à commorantibus ad vnam clauſtrorum portam, cum multæ ſint aliis in locis viæ, & vna maxime trita per Venetorum ditionem, qua etiam maxima pars Italorum militum acceſſit. *Ingolſtadiū.* Carolus interim Ratiſbona exercitum eduxerat, & fluuium ad dextram habens, Ingolſtadium Bauariç oppidum petebat, cum ex altera ripa confœderatorum copiæ conſpicerentur, quarum ingens alacritas erat ad confligendum cum hoſte. Sed Carolus vt dux multis bellis exercitatus, contra ſtatuerat nequaquam congredi cum milite adhuc feroce, & quaſi geſtiente, magnoſque ſpiritus gerente; ſed vt periti ſolent hoſtem frangere, tum temporis diuturnitate attritum, tum ſumptuum multitudine grauatum, tum vero etiam difficultate & extrema deſperatione, ex crebra caſtrorum mutatione ad animi anguſtiam redactum. *Cautio belli trahendi.* Quippe Germanum in ſtatariis pugnis & conflictibus hactenus inuictum, ſed parum aſſuetum laboribus tolerandis, & prudenter rebus gerendis. Poſtremo etiam tale quid narratur: Conſpicatus Carolus ex ſpecula quadam vniuerſas & adhuc integras confœderatorum copias, quæſiuit ex vno eorum qui aſtabant, Num omnes hi Germani eſſent? cumque reſponderetur, eſſe: *Ergo*, inquit, *celeriter hi & pecuniæ & conſilii inopia conflictabuntur.* Atque hoc quidem Carolum dixiſſe perhibent. Variis igitur belli artibus cum hoſtes eluderet, reſque ſuas ita vbique inſtitueret, vt in tuto eſſent, belli opportunitatem præſto labatur. Id quod confœderatos magna moleſtia afficiebat, ægre ferentes ſe à Carolo huc illuc diſtrahi; pugnam detrectante & tergiuerſante. Idcirco conuerti illi ad conuicia, nec abſtinere à iocis & Carolum irridere, arroganteſque conſcribere prouocationes, Indulgendo ſtoliditati animi. Aduerſus hos Carolus propoſuit libellum condemnationis imperatoriæ, atrocium criminationum plenum, quo inſimulabantur proditionis, ſeditionis, periurii. Illi quę accepe-

λιωτῶν ἐπιστρατείᾳ ἐπιδόξῳ οὔσῃ, ἀλλ' οὐδὲν ἤνυον αἱ κατεζόμεναι ἐπὶ μιᾶς τῶν κλείθρων πύλης, ἐπεὶ πολλαί εἰσιν ἄλλοθι ὁδοὶ, καὶ μία πολυτελὴς ἡ διὰ Βενετῶν, ᾗ καὶ τὸ ἐξ Ἰταλίας στρατιωτικὸν παρεληλύθει μάλιστα. προεξαγαγὼν ἤδη ἐκ τοῦ Ῥηγινοπυργίου ὥρμητο τὸν στρατὸν ὁ Κάρολος, καὶ τὸν ποταμὸν ἐν δεξιᾷ ἔχων, ἐπὶ τὸ τῆς Βαυαρίας Ἰγολστάδιον ᾔει, τοῦ ξυμμαχικοῦ ἐπὶ τῇ ἑτέρᾳ ὄχθῃ ἀντιπαράγοντος. ἦν δὲ τοῦ ξυμμαχικοῦ πᾶσα προθυμία ὥστε ἐν χερσὶ νόμῳ διακινδυνεύειν. ὁ δὲ Κάρολος ἅτε δὴ πλείστοις πολέμοις ἐγγεγυμνασμένος, ἐναντίον ἔγνωκεν οὐδαμῶς συμβαλεῖν ἄλλως τε καὶ σοβαροῖς ἔτι καὶ ἐνθυμοῦσι καὶ φρονηματιζομένοις, ἀλλὰ τῇ ἐμπειρίᾳ γνωσάμενος τοὺς πολεμίους καταθραύειν τῷ τε τοῦ χρόνου μήκει ἐπιτετριβομένους, καὶ τῷ τῆς δαπάνης πλήθει βαρυνομένους, καὶ δὴ καὶ τῇ ἐν ταῖς μεταστρατοπεδεύσεσι δυσχερείᾳ τε καὶ τελευτώσῃ ἀπαγορεύσει ἀδημονοῦντας ὄντας γερμανοὺς ἀνικήτους μὲν τέως ἐν ταῖς συστάδην μάχαις καὶ προσβολαῖς, ἀήθεις δὲ τοῦ διακαρτερεῖν ἐν τοῖς πόνοις, καὶ τῇ φρονήσει τοῖς ἔργοις προεστῆναι. ἀμέλει καὶ λέγεται τοιοῦτό τι, ὡς θεασάμενος ἐκ περιωπῆς τὰς ἀκεραίους καὶ ἅμα πάσας τοῦ ξυμμαχικοῦ δυνάμεις, ἔρετο τινα τῶν περὶ αὐτὸν, εἰ ἅπαντες γερμανοὶ οὗτοι; φαμένου δ' ἐκείνου, ἄρισω εἴποι, ὅτι τάχιστα καὶ χρημάτων καὶ φρονήσεως ἐνδείᾳ συσχεθήσονται. καὶ τοῦτο μὲν οὕτως ἀποφθέγξασθαι αὐτὸν ἐλέγετο. καταστρατηγήσας δ' οὖν αὐτοὺς ποικίλως, καὶ τὰ καθ' αὑτὸ ἀπανταχῇ ἀσφαλισάμενος οὕτω ἐκαραδόκει τὸν τοῦ πολέμου καιρόν. τὸ δὲ ξυμμαχικὸν ἐπὶ τούτῳ τε ἐλυπεῖτο καὶ χαλεπῶς φέρειν τὰς περιολκάς τε καὶ [illegible]· καὶ στροφὰς τοῦ Καρόλου ἐπὶ λοιδορίας καὶ βωμολοχίας καὶ χλευασμοὺς τὸ λοιπὸν ἐτρέποντο, καὶ προκλήσεις ξυνεγράφοντο ἀλαζονικαί τε καὶ θυμοῦ ἀφρονι κεχαρισμέναι. προὔθηκε δ' ὁ Κάρολος κατὰ τοῦ ξυμμαχικοῦ αὐτοκρατορικῆς καταδίκης βιβλίον δεινόν τε καὶ βλάσφημον, προδότας καὶ στασιαστὰς καὶ ἐπιόρκους ἀποκαλοῦν αὐτούς. ἐκεῖ-

σ αὐτὸ

δ' αὐτοῖς τῷ μέτρῳ καὶ λῷον ἀποδιδόασι, ἐπιβοῶντες τὴν ἐπιορκίαν τοῦ Καρόλου, καὶ δύο κεφάλαια ἐκ τῆς ὁρκωμοσίας τῆς ἀρχαιρεσιαστικῆς αὐτοῖς ῥήμασιν ἀπομνημονεύοντες, οἷς ὁρκωθεὶς ἀπώμοσε, μή ποτε τὴν ἔξω δύναμίν τε καὶ στρατείαν τῇ Γερμανίᾳ ἐφ' οἵᾳ δὴ προφάσει ἐπάξειν, μήτε βίαν ἐποίσειν τῶν ἐν τῇ Γερμανίᾳ δυναστῶν οὐδενὶ δι' ἥστινος οὖν αἰτίας, ἀλλ' εἴ τι αἰτιῷτο, καὶ μέμφοιτο, δίκας δοῦναί τε καὶ λαβεῖν ἐπὶ τοῦ ἐννόμου τῆς ἀρχῆς συλλόγου, ὧν δὴ ἀμφότερον προφανῶς παραβεβηκέναι αὐτὸν ἐπεδείκνυον. καὶ ἦν οὐδὲν ὅ, τι μὴ παντάπασι πέρα μετρίου γιγνόμενον ἐν ταύτῃ τῇ τοῦ γράφειν τε καὶ ἀντιγράφειν τεχνολογήματι, ἀνάξια οὔσῃ τοῖς ὅπλα ἔχουσι μετὰ χερσὶν, ὥστε οὐ παραμέλως ἐπιτιμῴη τις ἂν τούτοις τὸ ὁμηρικὸν

οὐδέ τι σφας χρὴ,
νηπιάας ὀχέειν, ἐπεὶ οὐκέτι τηλίκοι ἐστέ.

τῷ ὄντι γὰρ, ὡς ἄλλοθί που φησὶν Ὅμηρος, ὁ μὲν Κάρολος ἧττον, οἱ δὲ ξυμμαχικοὶ ἀναίδην τε καὶ κατακόρως, νηπύτιοι ὡς ἑστῶτες ἐν μέσῃ ὑσμίνῃ δηιοτῆτος, ὀνείδη ἐμυθοῦντο, καὶ αὐτοὶ αὐτοὺς ἐρρύπαινον ἐς τὰ μάλιστα. τοῦ μὲν πολέμου ὄντος τέλους ἐν χερσί· ἐπέων δ' ἐνὶ βουλῇ. οἱ δ' ἀργοὺς μὲν χεῖρας γλῶτταν δ' εἶχον ἐργάτιν, τοιγάρτοι καὶ δυσπραγήσαν, καὶ διὰ τὴν ὑπερηφάνειαν ἧττον ἠλεήθησαν ζημιωθέντες. μὴ γὰρ ἦν καὶ ἀληθῆ ἦσαν τὰ ὀνειδιζόμενα, μὴ βέλτιον ἄρα ἦν οὕτως ἀσκέπτως τε καὶ ἀνοήτως καὶ μεγαλορρημόνως ὥσπερ ἐξ ἁμάξης ἐπιφέρειν, τῷ εἰ μή τι ἄλλο, αὐτοκράτορι γοῦν ὑπὸ σφῶν αὐτῶν αἱρεθέντι· ὃς ἐπειδὴ οὐ τυραννεῖ ὥσπερ βαρβάρων ἔχει κατὰ τὸν τοῦ Εὐριπίδου Θησέα, ἀλλ' ἢν δίκαια δρᾷ, δίκαια πείσεται αὖ εἰκὸς αὐτὸν, ἕξει πάντως καὶ τέλος τὸ ταῖς πράξεσι προσῆκον, οὐδεὶς γὰρ ὡς ἀποφαίνει ὁ παλαιὸς χρησμὸς ἀνθρώπων ἀδίκων τίσιν οὐκ ἀπέτισε. ἡμῖν δ' ἄρα ἐκ θεοῦ ἡ δ' ἡ δικαίωσις ἐπίπεμπτος ἐγένετο τοσαῦτα ἠσεβηκόσιν εἰς αὐτὸν καὶ οὕτως ἀχαριστήσασι τοσούτοις καὶ τηλικούτοις ἀγαθοῖς αὐξηθέντες. οὐκ ἔστι δὲ μοίρας τὸ χρεὼν τ' ἀπαλλαγῆ καὶ οὐχ εἱμαρμένον μόνον κακῶν βουλευμάτων κακὰς ἀμοιβὰς γίγνεσθαι

rant, eadem menſura atque etiam meliore reddere, & periurii notam Carolo inurere, duoq; capita ex formula iuriſiurandi Electoribus dati ipſis verbis recitare, in qua ille iuratus promiſerat, ſe nunquam externum militem quocunque ſane colore in Germaniam ducturum, neque vlli ex principibus Germaniæ vim allaturum quacumque de cauſa: ſed ſi quid ſit, quod incuſare & reprehendere poſſit, de eo in legitimo Imperii conuentu iudicium aliis permiſſurum, quorum vtrumque violaſſe illum & peierаſſe demonſtrabant. Et nihil erat, quod non præter modum fieret in illo ſcribendi & reſpondendi artificio, indigno iis, qui arma haberent in manibus, vt non abſurde increpaturus ipſos potuerit vſurpare Homericum illud:

—— nec vos decet eſſe
Hac ætate pares pueris modo farier auſis.

Reuera enim (vt alibi Homerus ait) Carolus ſane minus, Confœderati autem liberrime & ad ſatietatem vſque vt pueri, ſtantes in media acie probra proferebant, quibus ipſiſemet maxime inquinabant, cum belli finis in manibus ſit, verborum in conſiliis: illi vero manus habere ocioſas, linguam valde occupatam. Idcirco etiam iidem gerere res infeliciter, & propter ſuperbiam multati minus miſericordiæ conſequi. Vt enim vera eſſent, quæ obiiciebantur, non tamen melius erat ita inconſiderate & ſtolide magnis verborum ampullis quaſi è plauſtro illo conii cere in eum, qui, ſi nihil aliud, Imperator certe erat, & ab illis ipſis electus, qui quando tyrannidem non vt barbarus habet (ſecundum Euripidis Theſea) ſi iuſte egerit, etiam vt par eſt, mercedem debitam accipiet, & omnino eum ſortietur exitum, qui actionibus conueniat. Nemo enim (vt oraculum vetus pronunciat) hominum iniquorum pœnam non perſoluit, quæ etiam nobis diuinitus inflicta, qui impie ipſum offendimus, ingrati inuenti, tot tantisque bonis ab eo aucti. Fatum autem auerti non poteſt. Et certum eſt, malorum conſiliorum inter mortales non tantum eſſe malas compenſationes, ſed

atrocia etiam perpeti eum, qui perpetrauerit. Sed philoſophatum ſatis eſt, ac fortaſſe ineptius in hoc genere ſcriptionis. Poſſint tamen (credo) hæc in tali rerum ſtatu fortunatos monere, vt de præſentibus accuratius cogitēt, & de futuris prudentius conſulant. Cæterum vbi prope Ingolſtadium vtriuſque partis copiæ cōuenere, poſt excurſiones aliquas plurimorum ſententiæ eo inclinabant, vt putarent Carolum circumuentum vndiq; exercitum reducere non poſſe. Atque hi ſpem conceptam de rebus & in præſentia ſtatim, & paulo poſt præclare & vtiliter gerendis magno non permutaſſent.

Caroli res in arcto.

Iamque ſcribi literæ, & multa diei ſtolida & inanis iactantiæ plena. Sane verum erat, potuiſſe tum confœderatorum res eſſe ſuperiores, Carolinis metu perculſis, adeo vt caſtris motis tentoria deſerta relinquerentur, & ipſe Carolus pedetentim retrocederet, reliqui curriculo: ſi ſaltem è veſtigio fortunam voluiſſent ſequi. Sūt qui putant, illo die potuiſſe eos finem bello imponere. Sed (neque enim futurum erat, vt fatum huc propenderet) quādo confœderatos, ſi ſequi vellent, oportebat & pedeſtri pugna dimicare, & mœnia oppugnare: cum ex aduerſo eſſet Ingolſtadium munitio validiſſima: cunctatio quędam & metus inuaſit confœderatos, quo minus victorię cupiditatem perſequerentur, præſertim cum freti ſuis copiis numero longe ſuperioribus, multo facilius ſe victores fore putarent, quam illum progreſſurum. Ac felicitas illa, quā præter ſpem experti erant, in repentina tanti exercitus collectione, ſpem futurorum confirmabat. Verum enimuero poſthac conſpectę fuere foſſę & aggeres, tanta profunditate & altitudine, vt facile expugnari potuiſſe non viderentur. Ita igitur tum occaſio illa omiſſa. Atque ex eo tempore Caroli res magis magiſque augeri: Confœderatorum contra ſenſim flacceſcere, & retro ferri. Atque ex Belgio dux quidam Caroli nomine Burenius, ſeptem millia equitum, & triginta millia peditum collecta, trāſgreſſus Rhenum, ad Carolū magna celeritate

Comes Burenſis.

βερτοῖς, ἀλλὰ καὶ διὰ πάθη διὰ τοὺς εἰργασμένους. καὶ ταύτῃ οὖν ταῦτα πεφιλοσοφήσθω ἡμῖν, ὡς ἐν ξυγγραφῆς λόγῳ, ἴσως ἀπειροκαλώτερον. ὡς δὴ ἐν τοιαύτῃ τῶν πραγμάτων περιστάσει ὡς οἶμαι οἷά τε τοῖς εὐτυχοῦσι περὶ τῶν παρόντων λογισμὸν καὶ τῶν μελλόντων προμήθειαν ἐμποιῆσαι. ἐπειδὴ δὲ περὶ τῷ ἰγγελσταδίῳ παρενέβαλον ἀμφοτέρωθεν αἱ δυνάμεις μετά τινας προγεγενημένας ἐκδρομάς, τῶν πλείστων γνῶμαι συνέτρεχον, τῷ καρόλῳ ἐμπεριληφθέντι πάντοθεν ἀνάζευξιν οὐδεμίαν ἔσεσθαι. καὶ οἱ τῇ δὲ τὴν ἐλπίδα τῆς τε παραυτίκα κατορθώσεως καὶ τῶν μετέπειτα δή τε καὶ χρησίμως γενησομένων οὐκ ἂν πλείστου ἠλλάξαντο. καὶ ἐνέγραφόν τε γράμματα καὶ ἐλέγετο πολλὰ μωρὰ καὶ κομπώδη. ἦν δὲ ἀληθὲς ὅτι προτερήματα τότε ἔσχον, ἵνα οἱ ξυμμαχικοὶ καὶ φοβηθέντων τῶν καρολείων καὶ τοῦ στρατοπέδου ἅπαντος κεκινημένου, καὶ μερῶν τῶν σκηνῶν ληφθέντων, καὶ αὐτοῦ τοῦ καρόλου χαζομένου εἰς τοὐπίσω βάδην, τῶν ἄλλων σχεδὸν δρόμῳ ἀναχωρούντων, εἰ τῇ τύχῃ κατὰ πόδας ἠθέλησαν ἕπεσθαι. εἰσὶν οἳ νομίζουσιν ὅτι ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ τέλος ἐπιθεῖναι τῷ πολέμῳ ἐδυνήθησαν, ἀλλ', οὐ γὰρ τῇδε ῥέπειν ἔμελλε τὸ μόρσιμον, ἐπειδὴ δὲ ἐν τῷ ἐπεξιέναι ἐχρῆν τοὺς ξυμμάχους καὶ πεζομαχεῖν καὶ τειχομαχεῖν, ὄντος ἀντιπροσώπου τοῦ ἰγγελσταδίου, ὀχυρώματος ἰσχυροτάτου, ὄκνος τις ἔλαβε καὶ δεῖμα τὸ ξυμμαχικὸν ἐπεκώλυσε τῇ τῆς νίκης ἐπιθυμίᾳ, ἄλλως τε καὶ πεποιθότας τῇ αὐτῶν πολλαπλασίᾳ δυνάμει πολὺ ῥᾷον περιγενήσεσθαι τοῦ καρόλου, ἢ ἐκεῖνον καταπροΐξεσθαι τι τότε παραλόγου εὐστοχίας ἐν τῷ παραχρῆμα ἀθροισθεῖσαι τοσούτου στρατεύματος ὑποθείσης ἰσχὺν τὴν εἰς τὰς ἔπειτα ἐλπίδας. ὤφθησαν μέντοι μετὰ ταῦτα βόθροι καὶ χώματα τὸ βάθος καὶ ὕψος οἷα τὰ οὐ ῥᾳδίως ἁλωτ' ἂν γενέσθαι. οὕτω γοῦν παρείθη τότε ὁ καιρὸς καὶ ἐκ τούτου, τὰ μὲν τοῦ καρόλου ἐπὶ τὸ μεῖζον αὔξεσθαι, τὰ δὲ τῶν ξυμμαχικῶν ἠρέμα ἀπομαραίνεσθαι τε καὶ ἀναποδίζεσθαι ἤρξαντο. τότε γοῦν τῶν βελγικῶν τοῦ καρόλου στρατηγῶν τις πουριανὸς τοὔνομα ἑπτακισχιλίους ἵππους καὶ πεζοὺς τρεῖς μυριάδας ξυναγαγών, διαπεραιωσάμενος τὸν ῥῆνον εὐθὺ πρὸς τὸν κάρολον ἔσπευδε

ἔσπευδε πορευόμενος. ἐνέδρευον δὲ καὶ περὶ τὸ Φραγκοφόρδιον δυνάμεις τοῦ ξυμμαχικοῦ, τῆς τε πόλεως συμπαρατλούσης, καὶ τοῦ Ὀλδεμπυργίου ξυναγείραντος. ἀλλ' οὐ γὰρ ἀντίπαλοι τοῖς πολεμίοις ἦσαν, παρῆλθον ἐκεῖ οἱ Βέλγαι, καὶ τότε οἱ τοῦ ξυμμαχικοῦ ἐνταῦθα ἐπὶ πόδα ἠκολούθουν. διεφημίζετο τε ὅτι τινὲς ὑποστάντες τὴν τοῦ ῥείνου φυλακὴν καὶ πιστὰ παραδεχόμενοι τοῦ ἡσσιακοῦ πρὸς τοὐναντίον τότε τήν τε δίοδον καὶ τὸν διάπλουν τοῖς πολεμίοις παρασκευάσαι. ἀλλὰ περὶ τούτων οὐκ ἔστι πρόχειρον οὐδ' ἀσφαλὲς ἀποφῆναί τι, τήν τε ὑπόσχεσιν τῶν εὐλαβῶς γινομένων, καὶ τὴν σφαλέντων. περὶ δὲ μὴ δοκεῖν ταῖς εἰς ἄλλους ἀεὶ τὴν αἰτίαν ἐπιφεροῦσι κάλλω πιζημιῶν. τοῦτο οὖν ἐν μέσῳ κείσθω, καὶ εἰκαζέτω περὶ αὐτοῦ ἕκαστος ὡς βούλεται. ἐπεὶ δὲ ἡ γνῶσις ἐγένετο τοῖς ξυμμάχοις τῆς τῶν Βελγῶν ἐφόδου, πάνυ γὰρ προθύμως ἐσημαίνετο ὑπό τε τῶν ξυνόντων αὐτοῖς καὶ ἄλλων τινῶν οἷς ἡ τοῦ καρόλου εὐτυχία ποῖ ὀρίσειεν ἂν ἄδηλος ἐδόκει, καὶ φοβερὰ ἦν δὲ ἀναντίρρητος. τότε κατὰ εἰ μὴ προσχωρήσοι τι τοῖς ξυμμάχοις, σκοπεῖν ἐκεῖνοι μετὰ σφῶν αὐτῶν οὐκ εἰδότες ὅπως βουλευσάμενοι, παρῆκαν τὰς δυνάμεις ὥστε ξυναλισθῆναι μετὰ τῆς τοῦ καρόλου πάσας ἀπροσκόπτως. καὶ πῶς μὲν παρῆκαν, οὐκ ἂν ἔχοιμι εἰπεῖν. παρῆλθον δ' οὖν ἀπὸ τῆς ἐρυθρᾶς καλουμένης πόλεως εὐθὺ τοῦ νωρικοῦ ὄρους, καὶ ἐνδιατρίψαντες(?) αὐτοῦ ἐβάδισαν ἀκωλύτως τὸ λοιπὸν ἕως τοῦ καρόλου. τότε οὖν οἱ συνετώτεροι εὐθὺς ξυνελογίζοντο τό τε ἴσχατον ἔκβαν, καὶ τὴν τῷ ξυμμαχικῷ ἀντιπνέουσαν τύχην καθεώρων. οἱ δὲ ἄλλοι ἀπὸ τοῦ ὄχλου ἀγροικότεροι, κατάραις τε καὶ ματαιολογίαις ἐπεχείρουν ἐπανορθώσασθαι τὸ ἤδη γεγονός, καὶ καταβαλέσθαι τοὺς κρείττους ἤδη ὄντας. οἱ δὲ ξύμμαχοι προσελθόντες ἤδη καὶ τῶν τοῖς Βέλγαις ἐπακολουθησάντων, καίπερ τῇ ἵππῳ οὐκ ἐξισούμενοι τοῖς ἐναντίοις, ὅμως ἐπιθύμουν τῆς ἐκ παρατάξεως μάχης. καὶ ἐκκαλοῦντος πρὸς ταύτην τοῦ καιροῦ καὶ ἐποτρυνόντων τῶν στρατηγῶν οὐδ' οὕτως ἐλέγετο ὁ κάρολος συμβαλεῖν πρότερον τῷ στρατῷ ἐθελῆσαι, ἤτοι φειδοῖ τῶν

adducebat. Atque his inſidiabantur quidem prope Francofurtum copiæ confœderatorum, cum & vrbs illa horum partes iuuaret, & Oldeburgius militem coëgiſſet. Sed quia pares hoſtibus non erant, ideo Belgæ præterierunt confœderatis è veſtigio illos ſequentibus. Multorum autem ſermonibus affirmabatur, nonnullos, qui Heſſiaco fide data in ſe Rheni cuſtodiam receperant, & tranſitum & traiectum hoſtibus paraſſe. Sed de his neque facile, neque tutum eſt aliquid certi pronunciare, cum homines in promittendo valde cauti eſſe ſoleant, & ſi quid peccatum eſt, ne videatur, ſpecioſe ad alias cauſas referant. Hoc igitur in medio relinquatur, & vnuſquiſque, vt volet, de eo coniiciat. Confœderatis autem vbi innotuit Belgarum aduentus, quem præpropere ſignificabant tum ii, qui cum ipſis ſentiebant, tum alii etiam nonnulli, quibus obſcurum erat, quonam Caroli felicitas euaſura eſſet, cuius potentia tum quam nemo negare poterat, terribilis videbatur, niſi confœderatis proſpere aliquid cederet. Atque hi rebus ſuis proſpicere, & neſcio quo conſilio Belgicis iis tranſitum præbere, vt ita omnes integre ad Carolum congregarentur. Quo pacto autem præbuerint, dicere non poſſum. Tranſierunt tamen è ciuitate Rubra appellata, recta ad montem Noricum, ibidemque commorati, nullo deinceps impediente ad Carolum acceſſerunt. Porro intelligentiores tum de vltimo euentu ſtatim ratiocinando concludere, ac videre Fortunæ flatum confœderatis eſſe aduerſum; alii ex rudi & imperito vulgo execrationibus & vanis ſermonibus conabantur corrigere id quod factum erat, atque ita debellare qui iam ſuperiores erant. Confœderati autem, cum iam aduenitſſent, & ii, qui Belgas ſecuti fuerant, etſi equitatu aduerſariis pares non erant, prælio tamen decertare ſtatuerunt. Cumque ad hoc & occaſio inuitaret, & tribuni incitarent, Carolus tamen ne ſic quidem voluiſſe perhibetur acie cum hoſte congredi, vel

Francofur-tum.

Com. Olde-burgius.

Rotb oppidū Noricu. ga.

quod parceret militib. ex vtraq; parte & numero & virtute præſtantibus, vel quod conſcius ſibi eſſet ſuę potentiæ, & aduerſariorum imbecillitatis, ſi bellum duceretur. Quin etiam dixiſſe fertur, *ſe eſſe bellatorem per integrum annum, illos per vnũ diem.* Ita igitur per aliquot menſes pugnatum eſt, vt ſine intermiſſione fierent velirationes, vtque & inſequerentur, & ſe reciperent, aut etiam incurſiones facerent, in quibus omnibus non multum inferiores erant confœderati, imo etiam potius ſuperiores. Atque Italorum ſatis pauci admodum, de magno numero, qui venerat, ad ſua viui redierunt. Grauis enim lues primum Caroli caſtra inuaſit, tranſgreſſa deinde etiam in Confœderatorum. Et tempus Autumni erat alias corporibus noxium. Atque ex Confœderatis, materia mali quaſi intus concepta, ſequente hyeme complures moriebantur ægre & miſerabiliter, viri & corporis robore, & animi præſentia præſtantiſſimi. Inque caſtris Caroli tum peſtis graſſari ingens, quæ celeriter homines interimeret: adeo vt etiam ex medicis nonnulli, qui ad infectos curationis cauſa accederent, extinguerentur. Ex contubernalibus vero & conuictoribus multo plures. Nam ſi cui tantum ex eodem poculo bibendum erat, è quo ægrotus biberat, ſtatim morbo corripiebatur. Appellabatur autem lues Hiſpanica, eo quod primum Cæſaris exercitum afflixiſſet. Sentiebatur intus grauis æſtus, cum capitis doloribus, & inflammatione faucium, & ſiti, quæ ſedari non poſſet. Accedebat tuſſis pectus concutiens, & halitus redolens ſub dulce aliquid & tabificum. Sequebantur in iis, qui non diligenter curabantur, phrenitides, qui ferme omnes moriebantur; aliis malum hoc deſinebat in dyſenterias & colicos dolores, ex quibus nonnulli conualuere. Omnino tamen maior numerus eorum erat, qui interibant. Porro Carolus non tantum armis aduerſarios vincere, verum etiam callide aliquid excogitare ſtudebat, quod eſſet illis funditus euertendis. Secum igitur animo reputans, fore, vt ſi bellum in illorum territoria transferat, & ſententiæ

Morbifer Autumnus.

Hiſpanica lues.

παρ' ἀμφοτέροις στρατιωτῶν πολλῶν τε καὶ ἀγαθῶν, ἢ συνέσει τῆς τε αὐτοῦ δυνάμεως, καὶ τῆς τῶν ἐναντίων χρόνου ἐγγιγνομένου ἀδυναμίας. ἀμέλει καὶ εἰπεῖν λέγεται, ὅτι αὐτὸς μὲν εἴη πολεμιστὴς ἐπὶ ὅλον ἐνιαυτόν, ἐκεῖνοι δὲ ἐφ' ἡμέραν μίαν. οὕτω γοῦν ἐμάχοντο ἐπὶ πολλοὺς μῆνας, ὥστε ἀδιαλείπτως γίγνεσθαι ἀκροβολισμοὺς διώξεις τε καὶ ὑπαγωγὰς καὶ καταδρομάς, ἐν αἷς οὐ πολύ τι ἥττους ἦσαν οἱ ξυμμαχικοί, ἀλλὰ καὶ ὑπέρτεροι μᾶλλον. τῶν γοῦν Ἰταλιωτῶν οὐ πάνυ πολλοὶ ἀπὸ πλείστων ὄντων ἀφίκοντο ἀνακομισθέντες ζωοὶ ἐς τὴν πατρίδα. ἐπέσκηψε γὰρ καὶ νόσημα δεινὸν πρῶτον εἰς τὸ τοῦ Καρόλου στρατόπεδον, μετέπειτα καὶ ἐφοίτησε καὶ εἰς τὸ τῶν ξυμμαχικῶν. καὶ τὸ τῆς ὥρας ἤδη ἦν ἐπὶ φθινοπώρου φθοροποιὸν τῶν σωμάτων. καὶ οἱ τῶν ξυμμαχικῶν ἀθρόως μᾶλλον ὥσπερ τῆς τοῦ κακοῦ ὕλης ἔνδοθι συλληφθείσης ἐν τῷ παρεπομένῳ χειμῶνι ἀπέθνησκον πάνυ τι ταλαιπώρως καὶ ἐλεεινῶς, ἄνδρες ῥώμῃ τε σώματος καὶ παραστάσει ψυχῆς ἄριστοι. ἀλλὰ τότε, ἐν τῷ Καρόλου στρατοπέδου λοιμὸς ἐγένετο μέγας καὶ ὀξύς, ὥστε καὶ τῶν δημοσιευόντων ἰατρῶν τινας προσιόντας τοῖς ἀσθενοῦσιν ὡς θεραπεύσοντας φθαρῆναι. τῶν δ' ὁμοσκήνων κοινὸν τὸ κακόν, ξυνδιαφθεῖρον τῶν δὲ πολὺ μᾶλλον. μόνον γὰρ ἐκ τοῦ αὐτοῦ ποτηρίου πιεῖν τινὰ ἔχρῆν τῷ νοσοῦντι, καὶ εὐθὺς συνέβη ἐπίληπτον ὑπὸ τῆς νόσου ληφθῆναι καὶ αὐτόν. ἐπεκαλεῖτο τε ἐκείνη ἰβηρική, ἐπειδὴ τὸ τοῦ Καίσαρος στρατιωτικὸν τὸ πρῶτον κατέλαβε. καὶ ἦν φλὸξ δεινή τις ἔνδον σὺν κεφαλαλγίαις τε καὶ τῆς φάρυγγος ἐκκαύσει δίψα τε ἄπαυστος καὶ βὴξ τὸ στῆθος διέσειε, καὶ πνεῦμα ὄζον τι ὑπόγλυκυ φθινῶδες. καὶ ἐπεγίνοντο τοῖς μὴ σπουδῇ θεραπευομένοις φρενίτιδες, οἳ καὶ ἀπέθνησκον σχεδὸν ἅπαντες. τοῖς δ' ἄλλοις καὶ εἰς δυσεντερίας καὶ περιόδους τῶν κώλων ἐτελεύτα, ἐν ᾧ καὶ ῥᾴσαι τινὰς ξυνέβη τούτων. οἱ φθειρόμενοι πολλοὶ τὸν ἀριθμὸν πλείους ἦσαν. ὁ Κάρολος οὐ μόνον ὅπλοις νικῆσαι τοὺς ἐναντίους, ἀλλὰ καὶ τεχνάζεσθαί τι πρὸς τὴν ἐκείνων καταστροφὴν ἐσπούδαζεν. ἐνθυμούμενος δ' εἰ πόλεμον ἐπὶ τὰς χώρας αὐτῶν ἐφήσει, ὅτι διήνυσεν τὰς γνώμας καὶ ἀμ.

καὶ ἀμβλυνοῖ τὰς παρούσας πράξεις, οὕτω δὴ ἐπέστειλε τῷ τῆς μυσίας ἡγεμόνι ὄντι υἱῷ ὁμαίμου ἀνεψιοῦ γεγονότος τοῦ ἰωάννου τοῦ σαξονικοῦ ἀρχαιρεσιαστοῦ τὴν ἐπὶ τὰ πατέρας, καὶ παρήγγειλεν ἐντολὴν δῆθεν ὡς αὐτοκράτωρ καταλαβεῖν τὰ τοῦ σαξονικοῦ. καὶ προφθάσας ἢν αὐτὸς ὀκνοίη, ἄλλους ἐκεῖνα ποιήσειν ὑφ᾽ ἑαυτοῖς καὶ στερήσεσθαι αὐτὸν ἁπάντων. ἐπεὶ γὰρ οὐκ οἶδα διὰ τί, πολεμεῖν ἀρξάμενοι οἱ ξύμμαχοι, ἢ φάσκοντες ἀμυνεῖσθαι ἐπιφερομένην βίαν, ὅμως τούς τε ὅρκους τῷ καίσαρί τε καὶ βασιλεῖ ἀπεκήρυξαν οἱ ἐνώμοτοι γίγνονται οἱ ἐν τῷ τέλει ἀρχὴν αὐτοκρατορικὴν ἄρχοντι. οὐδὲν δέον, ὡς ἔοικεν, εἴπερ ἀμυνεῖσθαι τὴν βίαν καὶ οὐκ ἐπιφέρειν αὐτοὺς ἀληθὲς ἦν. ὁ γοῦν τῶν μυσῶν ἡγεμὼν ἅμα τε δεδιὼς μὴ ζημιωθῇ ἀνηκουστήσας ἅμα τε τῇ καίσαρος ἀξιώσει ἀπειθῆσαι δεινὸν ἡγησάμενος καὶ εἰδὼς τὸν βασιλέα ἔχειν ἄλλην τε δύναμιν ἡτοιμασμένην, καὶ δὴ καὶ ἱππέας παννονικοὺς τοὺς ὀνομαζομένους οὐασσάρους, οὓς καὶ ἤδη εἰς τὰ ἄνω τῆς χώρας τόπους ἐσβεβληκέναι ἐγνώκει, καὶ ὅτι τὸ τῶν ξυμμάχων στράτευμα διαλύεσθαι καὶ πανταχόθεν κυκλοῦσθαι τὸν συγγενῆ καὶ ἀμήχανον εἶναι αὐτῷ τὴν μετὰ δυνάμεως ἀναστροφὴν πεπεισμένος ἐπέπειστο, τότε δὴ ἐπιβάλετο τῷ ἐγχειρήματι, γράψας δὲ ὅμως πρότερον πρὸς τὸ συμμαχικὸν καὶ ἐνδείξας ὅτι καταληπτέον εἴη τὰ τοῦ συγγενοῦς εἰ μὴ βούλοιτο παντάπασι στερίσκεσθαι. καὶ ὑπισχνεῖτο, ἄν τι ξυμβῇ μεταξὺ τοῦ τε καίσαρος καὶ τοῦ συγγενοῦς, τὴν περὶ τῶν καταληφθέντων τοῖς ἐν τῇ χώρᾳ πρὸς τοὺς διαδικασίας παραχωρῆσαι. ταῦτα δὲ τοῖς ἀμφὶ τὸν σαξονα ἀπάτη καὶ δόλος ἐφάνη, καὶ δεινὰ ἐποίουν εἰ τολμήσειεν ἐκεῖνος οὕτως περὶ τὸν συγγενῆ ἄπιστον αὐτὸν παρέχειν καὶ ἀπειλεῖν δέ τι παρέσχεσαν. καὶ τὸ ξυμμαχικὸν ἔπεμψεν ἀποκρίνεσθαι αὐτῷ εἴ τι κατὰ τοῦ συγγενοῦς νεωτερίσειεν, ὡς αὐτὴν οὐ περιοψόμενοι. οὕτω δὴ καὶ γνωσθέντος εἴσω τι τοῦ τραύματος περὶ τοὺς ἄνω τόπους ὅπου οὐ πολὺ μείους τῶν δισχιλίων ὑπὸ τῶν οὐασσάρων οἰκτρῶς τε καὶ αἰσχρῶς κατεκόπησαν, ὁ τῶν μυσῶν ἡγεμὼν μεταχειρισάμενος τὸ πρᾶγμα ἐπέθετο τοῖς πέλας καὶ ἤρξατο προσαγορεύειν τοῖς ἱππικοῖς τοῦ συγγε-

diſtraherentur, & hebetarentur præſentes actiones. Miſſis igitur literis ad Miſnenſium ducem Mauricium filium Hērici, qui patruelis fuiſſet Ioannis patris eius, qui tum erat Saxonicus elector, mandauit ei, vt Imperator, vt occuparet Saxonici ditionem, ſimulque oſtendit, ſi ipſe tergiuerſetur, alios eam ſibi ſubiecturos, ipſumque ita omnibus priuatum iri. Cū enim neſcio qua de cauſa ſub initium belli Confœderati dicerent ſe vim illatam repellere, nihilominus tamen iuriiurando, quo omnes Principes ei qui Imperatoriam dignitatem obtinet obſtricti ſunt, Cæſari & Regi renunciarant, quod fieri neceſſe non erat (vt videtur) ſi verum erat ipſos defendere vim, non inferre. Miſnenſium igitur dux, ſimul veritus ne mulctaretur, ſi dicto audiens non fuiſſet, ſimul tatus graue eſſe, non parere petitioni Cæſaris, cum ſciret regem Ferdinandum cum alias habere copias pãratas, tum equites Pannonicos, *Huſſaros* appellatos; quos etiam in ſuperiora regionis loca impreſſionem feciſſe cognouerat: Confœderatorum autem exercitum dilabi, & omnibus ex locis cognatum ita circumdari audierat, vt prorſus nequeat cum ſuis copiis redire. His omnibus perſuaſus, rem tunc aggreſſus eſt, literis tamen ante ad Confœderatos miſſis, quibus oſtendebat, ſibi territorium cognati occupandum eſſe, niſi velit prorſus eodem ſpoliari: promittebatque ſi quę inter Carolum & cognatum compoſitio fiat, ſe iudicio de occupatis conceſſurum eſſe ditionis proceribus. Hęc autem Saxoni videri fraudulenta & doloſa, indigniſſime ferenti, quod auderet ille adeo infidum ſe exhibere erga cognatum. Nonnihil igitur minari, & confœderatis autor eſſe, vt reſponderent ipſi, ſe non paſſuros, ſi quid noui aduerſus cognatum moliretur. Ita igitur cum clades inſuper accepta eſſet, in locis ſuperioribus, vbi non minus duo millia ab Huſſaris miſerabiliter & turpiter conciſa fuerant, Mauricius rem aggreſſus eſt, & adortus eos, qui proximi erant, cum ſignificaſſet iis, qui cognato parebant, eos dein-

Mauricius Henrici F. Saxo.

Huſſari.

Denũciatio.

ceps ſub ipſo fore. Id quod alii aliter accipiebant. Et varii erant ſermones, maxime eorum, qui ignari omnium, neque accurate de negotiis edocti, conſueuerunt tamen & ſuſpicari & opinari de omnibus. Diuulgabantur autem tum multa maledicta contumeliis & calumniis referta, cum nonnulli alios apud vtroſque forte criminarentur. Saxonico autem quoſdã hoc conſilii dediſſe aiebant, vti ne prorſus a ſe abalienaret cognatum, neque hoc inteſtinum malum præter ſuperiora excitaret, ſed tempori inſeruiret, ac amantius reſponderet ipſi, eſſe eum adhuc iuuenem, & fortaſſe ab aliquibus inflari ad cupiditatem maiorum, & colore tantum aliquo indigere, propter ſimultates adhuc reſidentes, tum de cõtrouerſiis in vicinia exortis, tum de aliis, quæ ipſi nota eſſent. Putare autem ſe in omnem partẽ periculo carere illam ſubmiſſionem: victoriam enim aut penes ipſos futuram, & tunc facile poſſe recuperari, quibus ceſſiſſet, aut penes Cæſarem, & tum ſimiliter melius eſſe, ipſius ditionem à cognato obtineri, quam ab aliquo externo. Quod ſi res componantur, & pax fiat, recuperationem fore in procliui. Sed contra hæc multa dicta fuiſſe ferebatur ab iis, qui nihil concedi volebãt pſeudocognato illi, & immemori beneficiorum, quæ ipſe & pater eius a confœderatis accepiſſet. Itaque nemo ad ſuperiorum ſententiam acceſſit. Ac literæ tum ſcribi minaces, quibus commemorabantur, & propemodum exprobrabantur beneficia ſuperiori tempore collata. Et putabant nõnulli, Saxonicum principem malorum hominum colloquiis & cõgreſſibus plus æquo vtentem, cum nõ haberet, qui boni aliquid dicerent, neque ipſe præ iracũdia quod optimum eſſet, intelligeret, vtrobiq; grauiter deliquiſſe. Ex eo tempore pauca & dicebãtur & agebantur ordine apud confœderatos. Non enim amplius concordibus animis bellum gerebatur, & nonnihil inuidiæ & ſuſpicionis inter ipſos ſocios naſci, ac Ciuitates grauatæ ſumtibus reſtrictiores eſſe in contribuenda pecunia, & minus commode loqui, tum de belli diuturnitate, tum de nimiis Ducũ ſumptibus, quod maior pars pecuniæ impenderetur in eos, qui pluribus ſtipendiis alerentur, atque ita ce-

ιοῦς ὅτι μετὰ τοῦτο ὑπ' αὐτῷ ἔσοιντο. τὸ δὲ δ' ἀπεδέχετο ἄλλη ἄλλος. καὶ ἦσαν λόγοι πολυειδεῖς μάλιστα τῶν μὲν εἰδότων οὐδὲν ἀκριβὲς, ὑπονοεῖν δὲ καὶ δοξάζειν περὶ ἁπάντων εἰωθότων καὶ δύσφημα πολλὰ καὶ ὑβριστικὰ, καὶ συκοφαντικὰ διεδίδοντο, διαβαλλομένων ὡς ἔτυχε παρ' ἀμφοῖν ἀεί τινων τοὺς ἑτέρους. τῷ δὲ σαξονικῷ καὶ ξυμβουλεῦσαι ἔφασάν τινες, μὴ παντελῶς ἀπαλλοτριοῦν τὸν ξυγγενῆ, μηδὲ τοῦτο τὸ ἐμφύλιον κακὸν παρὰ τὰ πρότερα ἐγεῖραι, ἀλλὰ δουλεύσαντα τῷ καιρῷ φιλοφρονέστερον ἀποκρίνασθαι αὐτῷ, εἶναι τε νεανίαν ἔτι ὄντα, καὶ ἐλπίζεσθαι ἴσως ὑπό τινων ὥστε καὶ μειζόνων ἐπιθυμῆσαι, καὶ προφάσεως μόνον δεῖσθαι διὰ τὰς ἔχθρας διαμενούσας ἔτι περί τε τῶν γειτονικῶν ἐγκλημάτων καὶ ἄλλων ἕνεκα ὧν εἰδείη αὐτός. εἰκάσαι δὲ ὅτι ἀκινδύνως εἰς ἀπομηχα-[illegible], τὴν γὰρ νίκην ἔσεσθαι ἢ αὐτῶν, καὶ τότε ῥᾳδίως ἀπολήψεσθαι τὰ παρακεχωρημένα, ἢ τοῦ καίσαρος εἶναι· ἄρα βέλτιον ἔχειν καὶ ἐκείνου τὸν συγγενῆ ἢ ἕτερόν τινα τῶν ἔξω, ἢ συνθεμένοις εἰρήνην ποιήσασθαι, καὶ οὕτως ἂν προχείρως γενήσεσθαι τὴν ἀνάκτησιν. ἀλλὰ τούτοις ὑπ' ἄλλων τινῶν τὸ μηδὲν ἐνδοῦναι τῷ ψευδοξυγγενεῖ καὶ ἀμνήμονι τῶν τε εὐεργεσιῶν ὧν αὐτός τε καὶ ὁ πατὴρ πρότερον ἐκ τοῦ ξυμμαχικοῦ ἀπολαύοι νομιζόντων χρῆναι, ἀντιλέγεσθαι τε πολλὰ ἐφάσκετο, καὶ οὐδεὶς προσεχώρει τῇ γνώμῃ. καὶ ἐγράφοντο γράμματα ἀπειλῶν τε καὶ τῶν πρὶν εὖ πεποιημένων ὑπομνήσεως καὶ σχεδὸν ὀνειδίσεως μεστά. καὶ ᾤοντό τινες τότε τὸν σαξονικὸν ἄρχοντα οὔτε ἔχοντα τοὺς χρηστὰ λέξοντας, καὶ κακῶν ἀνθρώπων ὁμιλίαις μᾶλλον ἐπιδιδόντα ἑαυτόν, οὔθ' ὑπ' ὀργῆς οἷόν τε νοῆσαι τι καὶ φρονῆσαι εὖ, τότε παρ' ἀμφότερα ἐσφάλθαι. ἐκ δὲ τούτου ἐλέγετό τε καὶ ἐπράττετο κόσμῳ τῷ ἐν τῷ ξυμμαχικῷ οὐ πάνυ πολλά. οὐ γὰρ ἔτι πάνυ ὁμοθυμαδὸν ἐστρατεύοντο, καὶ ὑπόπτως εἶχον πρὸς ἀλλήλους. καὶ βαρυνόμεναι ταῖς δαπάναις αἱ πόλεις γλισχρότερον ἐπήρκεσαν ταῖς εἰσφοραῖς καὶ ἐν αὐταῖς πενιακίζετο πρός τε τὸ τοῦ πολέμου μῆκος, καὶ τῶν στρατηγούντων πολυτέλειαν. εἰς γὰρ τοὺς πο-

λυμι-

λυμαινέσθαι ὧν ἀριθμὸς μέγας πλεῖστοι ὅσοι τοῦ μισθοῦ διεδίδοντο, καὶ τὰ ξυνεισφερόμενα οὕτω τάχιστα ὑπανηλώθη, καὶ ὄκνος τὸ ἐντεῦθεν τὴν τοῦ πολέμου τέλος οὔτε τῆς αὐτῶν ἀποπληρώσεως καθορώντων. πολλῶν δὲ ὄντων τῶν ἡγεμονευόντων καὶ ἀκαταστασίᾳ ἦν ἐν τῷ βουλεύεσθαι, καὶ τῶν δοξάντων ἐξαγγελίᾳ· Κάρολος δὲ ἦν γὰρ αὐτοκράτωρ τε καὶ ταμίας αὐτὸς μόνος ἅπαντα καὶ χρηστοτέρως καὶ πρακτικωτέρως καὶ συντονωτέρως μετεχείριζε, καὶ ἐν καιρῷ φυλακῇ ἐπετήρει τὰ τῶν πολεμίων σφάλματα. τῶν δὲ χρημάτων τὰ μὲν αὐτὸς ἔχων ἦλθε, τὰ δὲ ἐφοίτα παρὰ τοῦ ἱερατικοῦ. ὅτε καὶ τοιοῦτοι λέγεται ἀποφθέγξασθαι περιστάσεως συμβάσεως ποτε, ὅτι αὐτὴ οὐκ ἂν ἐπιλείποιτο τοῦ ἱερατικοῦ καὶ τῶν πόλεων εὖ πεπορισμένων χρήμασι. καὶ παρήκμαζεν ἤδη τὸ φρόνημα καὶ τῆς εἰρήνης ἱμείροντο πάντα τε ὡς πρὸς διάλυσιν τῆς δεκαετοῦς ξυμμαχίας ἤδη καὶ τῷ χρόνου γεγονότι ἐκείνῳ ἐς τέλος οὕτως συνεκύρησε. οἱ δὲ πολέμαρχοι ὅμως ἤθελον φανῆναι ἐλπίδα ἐπέχειν ὡς περιγενησόμενοι αὖθις τῶν πραγμάτων. ἦν ἀντιλάβοιντο, καὶ ἐξ ἀμφοῖν τοῖν στρατοπέδοιν περιέπεμπον ἐπιστολαὶ τὰ πλημμελήματα ἴδια εἰς τὸ ἐπικρύψαι, τὰ δὲ ἄλλα ἐπὶ τὸ μεῖζον ἆραι, καὶ τὰ πρὸς αὐτὸν λογοποιοῦσαι. αἱ μὲν ἐκ τοῦ καίσαρος στρατεύματος περιεῖχον ὑποχώρησιν καὶ φυγὴν καὶ ἀχρηματίαν καὶ πρὸς ἀλλήλους δυσκολίαν τοῦ ξυμμαχικοῦ. αἱ δὲ ἀπὸ τοῦ ξυμμαχικοῦ καὶ τὰ παρ' αὐτοῖς εὖ ἔτι καὶ ῥωμαλέως ἔχοντα ἀπήγγελλον, καὶ ἐναντίων μάλιστα δὴ τῶν ἰταλιωτῶν τε καὶ ἰβήρων τὴν ὠμότητα καὶ μιαρίαν διετραγῴδουν, πάντε ἐμμελεῖα ἀνοικτέως τε καὶ θηριωδῶς εἴς τε τοὺς τῶν ἐκκλησιῶν ποιμένας, καὶ περὶ ἰσομένειν εἰς τὸ γυναικεῖον φῦλον. σφαγάς τε καὶ ἁρπαγὰς καὶ μίξεις ἀνοσίους καὶ αἰσχρουργίας ἀφορήτους, καὶ διακορεύσεις τῶν παρθένων καὶ ἀπαγωγὰς τῶν τέκνων θρηνοῦντες καὶ ἐπὶ τὸ μεῖζον διασειῶντες ἅπαντα ἐσήμαινον τοῖς γνωρίμοις. καὶ τὰ μὲν πλείω τούτων ἐπίπλαστα μὲν οὐδαμῶς, ἐνομίζοντο δὲ τοσῷ βαρύτερα καὶ χαλεπώτερα, ὅσωπερ ἀπείρους μᾶλλον εἶχεν ἡ τῇ δὲ δυσθεσπις αὐτῶν, καὶ ἀκοῇ μᾶλλον παρ' ἑτέροις ἀνομηθέντα ἢ παρὰ σφῶν αὐτῶν ὄψει ἐπιγνῶσαι. ἐποιοῦντο οὖν

lertime quæ collata eſſent, abſumerentur. Minus igitur deinceps promptæ erant, cum neque belli finem, neque ſuę denudationis viderent. In copia autem Ducum, & conſiliorum inconſtantia animaduerti, & quæ decreta eſſent, enunciari. Carolus autem Imperator, & promus belli ſolus, omnia & vtilius & maiori cum contentione, adminiſtrare, & opperiendo occaſionem hoſtium errata obſeruare. Ac pecuniam partim ipſe ſecum adduxerat, partim a ſacerdotali ordine accipiebat, & cum aliquando compoſitionis mentio fieret, tale aliquid dixiſſe fertur, *Eam nunquam futuram, dum Sacerdotalis ordo & Ciuitates opibus affluant.* Confœderatorum igitur magni ſpiritus langueſcere, & pacis illi cupidi eſſe. Ac omnia ad diſſolutionem ſocietatis illius decennalis ſpectare, cum eaſu quodam illud ipſum tempus elapſum eſſet. Belli tamen Duces volebant videri, ſe adhuc ſpem habere de victoria, ſi recte res adminiſtrarentur, & ex vtriſque caſtris mittebantur ad omnia loca epiſtolæ, quibus ſua errata quiſque tegeret, aliorum exaggeraret, nonnulla etiam affingeret. Et ex Cæſaris caſtris miſſæ continebant diſceſſionem & fugam, & inopiam pecuniæ, & mutuam inter ipſos ſocios ſimultatem. Confœderatorum vero literæ & res ſuas validas & firmas eſſe nunciare, & tragice inſectari aduerſariorum maxime Italorum & Hiſpanorum crudelitatem & impuritatem, quæque ab illis nefarie perpetrata eſſent, belluarum more, ſine vlla commiſeratione tum in paſtores Eccleſiarum, tum in fœminas, cædesque & rapinas & concubitus nefandos, & libidinum turpitudinem intolerabilem, ſtupraque virginum, & raptus liberum deplorare, & atrocius exaggerare, notiſque ſignificare. Atque maior pars horum ficta nequaquam erat. Putabantur autem tanto grauiora & aſperiora, quanto minus horum locorum homines ea experti fuerant, & magis fando apud alios flagitioſe admiſſa cognouerant, quam ipſi ſuis oculis viderant. Fiebant igitur vota

Italorum & Hiſpanorum ſæuitia.

& preces ad Deum, vt cuſtodiret Germaniam, & arceret tam barbaram & furioſam petulantiam hoſtium, neque Deum metuentium, neque homines verentium: neu fineret in capita & familias ipſorum irruere cum impetu eos, qui non mitius quam Turci & Sarraceni ipſos tractaturi eſſent. Atque hæc pro auertendis malis a Deo petebant timore perculſi. Is autem non exaudiebat, quod adeſſet iam tempus illud, quo merces accipienda erat nimiæ impietatis. Sed redeo ad propoſitum. Miſnenſium dux, cum nemo à cognato accederet de occupatione ditionis, & haberet ſecū Huſſaros, & peditum quatuor millia equitatūq; nec numero cōtemnendum, & pulcritudine eximium, eos qui cognato parebant, ſibi dicto audientes eſſe voluit. Cumque obiret oppida, & res in illis conſtitueret, iureiurando ſibi ciues obligauit, vt nunc moris eſt, non admodum laudabilis, quod hinc diſcant homines facile mutare iuſiurandum. Atque nihil vſpiam occurrit, quod conatum eius impediret, præter vrbem ad Albin admodum munitam, vbi ſunt monumenta Electorum Saxonicorum & Academia fundata, quæ paruo temporis ſpatio valde creuit. Quam vrbem excolere & aggeribus ac propugnaculis firmare magno ſtudio laborarunt. In ea validum erat præſidium, & tormentorum maximorum numerus ingens, & alia ad obſidionem neceſſaria, ex quibus nonnulla iam ante præparata fuerant, tunc vero plurima ex vicinis oppidis importata, & ex agris. Præſidiarii igitur, & ſuburbia incenderunt, & nihil pacificum reſponderunt iis, à quibus iubebantur tradere vrbem, quod ſtatuiſſent oppugnaturos propulſare. Petierunt tamen decem dierum inducias, vt interim deliberare poſſent quid faciendum eſſet. Durantibus his, pauci quidam eruptione facta quatuor Miſnenſes nihil periculi propter inducias metuentes, & in oppidulo vicino pernoctantes comprehenſos abduxerunt. Hac re audita Miſnenſium dux valde iratus, in vicinos vr-

Vuittenberg.

εὐχαὶ καὶ δεήσεις πρὸς τὸν θεὸν τοῦ φυλάσσειν τὴν γερμανίαν καὶ ἀπείργειν οὕτω βαρβαρικὴν καὶ ἐπιμανῆ ἐμπαροίνησιν τῶν οὔτε θεὸν φοβουμένων, οὔτ᾽ ἀνθρώπους αἰδουμένων ἐχθρῶν, μήτε ἐᾶσαι ἐπὶ τὰς κεφαλὰς καὶ οἴκους αὐτῶν ἐμβάλλειν τε καὶ ἐπιδραμεῖν τοὺς οὐδὲν ἠπιώτερον ἢ οἱ τοῦρκοι ἢ σαρρακηνοὶ προσοίσειν αὐτοῖς μέλλοντας. καὶ ταῦτα μὲν οὖν πρὸς ἀποστροφὴν τῶν κακῶν ἐν δέει ὄντες ἤτουν παρὰ τοῦ θεοῦ. ὁ δὲ οὐκ ἄρα εἰσήκουεν, ὅτι χρόνου ὄντα περίοδος παρῆν ὥστε τὰς ἁμαρτίας ἤδη μισθὸν λαβεῖν τινὰ τῆς ἄγαν, ἀλλ᾽ ἐπάνειμι γὰρ πρὸς τὰ προκείμενα. ὁ μὲν τῆς μυσίας ἡγεμὼν οὐδενὸς παρὰ τοῦ ξυγγενοῦς περὶ τῆς χώρας καταλήψεως προσχωροῦντος, ἔχων τε τοὺς οὐσάρους καὶ πεζοὺς εἰς τετρακισχιλίους καὶ ἵππους ἀριθμῷ τε οὐ μεμπτοὺς καὶ κάλλει ὑπερέχοντας, προσῆγε τε αὐτῷ τοὺς τῷ ξυγγενεῖ ὑπηκόους, καὶ τὰς πόλεις ἐπερχόμενος καθίστατο τὰ ἐν αὐταῖς καὶ ὁρκωμότας τοὺς ἀεὶ προσηγμένους, ὡς νῦν ἔθος ἐπικρατεῖ, οὐκ ἀγαθὸν ὂν δίδαγμα τῆς τῶν ὅρκων εὐμαροῦς μεταθέσεως. ἀπήντα δὲ αὐτῷ οὐδαμόθεν οὐδὲν ἀποκωλυτικὸν τῆς διαπείρας, πλὴν τῆς παρ᾽ ἄλβιδι ἐχυρᾶς πάνυ πόλεως, εἶτα καὶ μνημεῖα τῶν σαξονικῶν ἀρχαιρεσιαστῶν καὶ σχολαστήριον ἔκτισο, ὅπερ ἐν οὐ μακρῷ χρόνῳ μεγάλως ηὐξήθη, καὶ ἣν αὐτοὶ κοσμῆσαι τείχει καὶ χώματι καὶ προμαχεῶσι κρατῦναι ἐπιμελῶς ἐσπουδάκασιν. ἐνταῦθα γὰρ καὶ στρατιωτικὸν πολὺ ἐνῆν καὶ μηχαναὶ πλήθει πλεῖσται καὶ μεγέθει μέγισται, καὶ τἄλλα ἀναγκαῖα εἰς πολιορκίαν, προπαρασκευασθέντα μὲν ἤδη πρότερον, τότε δὲ παρακομισθέντα τῷ πλείστῳ ἐξ ἁπάσης ἀπὸ τῶν περιοικίδων πόλεων καὶ ἐκ τῶν ἀγρῶν. ἐκεῖνοι γοῦν καὶ τὰ προάστεια κατέκαυσαν καὶ οὐδὲν εἰρηνικὸν ἀπεκρίναντο τοῖς κελεύουσι παραδοῦναι τὴν πόλιν, καὶ διενενόηντο ἀπομύνειν τοὺς προσβαλοῦντας. ἐξεπράξαντο δὲ ὅμως δεχήμερον σπείσασθαι ἐκεχειρίαν ἐν ᾗ περὶ τοῦ ὅτι καὶ χρὴ δρᾶσαι διαβουλεύσαιντο. ἐν ταύτῃ τῇ προαστειοῦντες ὀλίγοι τινὲς οὐδὲν διὰ τὰς ξυμβάσεις φυλαττομένους τέσσαρας τῶν μισνικῶν ἐν πολιχνίῳ γείτονι διανυκτερεύοντας συνέλαβον καὶ ἀπήγαγον. τοῦτο ἀκούσας ὁ τῆς μυσίας ἡγεμὼν καὶ σφόδρα ὀργισθεὶς ἐπιπέμ-

ἐπέπεμψε τοὺς οὐσσάρους ταῖς ἀμφὶ τὴν πόλιν κώμαις ἐπιτρέψας λῄζεσθαι αὐτοῖς. πρὸς τοῦτο δὲ μάλιστα ἐπιτήδειοί εἰσι καὶ πρόθυμοι ἐκεῖνοι, ἱππεῖς τε ὄντες καὶ ὅπλοις ἀμυντικοῖς οὐ βεβαρυμένοι πλὴν ἀσπίδων ἃς προβάλλονται. αὐτοὶ γοῦν περὶ τὸν ἄλβιν ἅπαντα καταδρέχοντες καὶ λαφυραγωγοῦντες ἐνήδρευον τοὺς φρουροῦντας ἐν τῷ ὀχυρώματι. ὁ δὲ τῆς μισνίας ἡγεμὼν καὶ τὴν τῶν ἁλῶν πόλιν μεταλλάξας ἐν αὐτῇ ἄλλα τῆς πρότερον πολιτείας καταστησάμενος, τὴν ἄλλην τῆς γῆς διοίκησιν διὰ χειρὸς εἶχε. καὶ ἤδη διερχομένῳ ἀδεῶς τὴν χώραν καὶ παραλαβόντι τάς τε πόλεις καὶ φρούρια ἅπαντα ἐκτὸς τοῦ γοτθιέως πάνυ ἐχυροῦ ὄντος, ἀγγέλλεται ἡ τοῦ ξυγγενοῦς ἀναζεύξις καὶ τοῦ ξυμμαχικοῦ στρατεύματος διάλυσις. ὁ γὰρ σαξονικὸς ἀρχαιρεσιαστὴς πρὸς ἐκείνην τὴν τοῦ συγγενοῦς ἐπιθέμασιν καὶ ὡς ὠνόμαζον αὐτοὶ ὕβρειν καὶ προδοσίαν, δυσπαθῶν καὶ ἀβίωτον ἡγησάμενος εἰ μὴ ἀμύνοιτο αὐτὸν, ὅσους δὴ μέρους εἰκάζουσι αὐτοῦ τοῦ στρατιωτικοῦ ἐδυνάτο, καὶ ἀποστρατείας ἤδη καὶ ἀπαγωγῆς γεγενημένης στρατιᾶς ἁπάσης ἀκινδύνως μὲν οὐκ, ἀζημίως δὲ, σὺν τοῖς ἰδίοις ἀπῄει τὴν εὐθὺ ἐπ' οἴκου, ὡσαύτως δὲ καὶ οἱ ἄλλοι ὅποι ἑκάστῳ ξυνέφερεν. προσεῖχε δὲ τὸν νοῦν εἰς ἀεὶ διαβαλλομένοις ἐχθίστῳ λόγῳ τὸν ξυγγενῆ, καὶ ἐπίστευε τοῖς φάσκουσιν ὅτι ἐκ παλαιοῦ ἐκεῖνος τὸ ἀρχαιρεσιαστικὸν μνηστεύσας ἀξίωμα συνθήκας πεποιημένος εἴη πρὸς τὸν κάρολον, παροξυνθεὶς γοῦν ἐκεῖνος τάχιστα τὴν ἀναχώρησιν ἐποιήσατο, τοῦ χειμῶνος μεσοῦντος καὶ ψύχους ὄντος μεγάλου. ὅπερ καὶ τοὺς στρατιώτας γυμνοὺς ὄντας τοὺς πλείστους μάλιστα ἔβλαψεν. ὁ δὲ τῆς μισνίας ἡγεμὼν προκαλοῦντος τοῦ τῆς ἑσσίας ἄρχοντος πενθεροῦ ὄντος περὶ διαλλαγῶν προσίεσθαι λόγους ἤθελε. τὴν δ' ἔφοδον τοῦ ξυγγενοῦς ἄφροντις ἦν, ἐλπίζων τόν τε καίσαρα κατὰ νώτου, ἄλλους τε τινὰς ἐναντίους γενομένους συνέξειν αὐτὸν, καὶ μὴ ἐπιτρέψειν τὴν κάθοδον. ὁ δὲ κάρολος ἀποχωρησάντων τοῦ ξυμμαχικοῦ πρός τε διάλυσιν αὐτοῦ παντελῆ ἐτετράπτο, καὶ ἀργυρολογίαν διενοεῖτο, τοῖς δὲ Φραγκοῖς γράμματα ἔπεμπε κελεύσας πάσῃ δυνάμει ἐμποδὼν ἵστασθαι τῇ διόδῳ τῶν σαξονικῶν, ὀνειδίσας τε τὴν φυγὴν καὶ λοιδορίας πολλὰς καταχέας αὐτῶν. ἀπέστειλε δὲ καὶ τὸν μαρχίωνα

bi pagos Huſſaros immiſit, poteſtate prædandi illis conceſſa. Ad quam rem valde apti ſunt equites illi omnes abſque graui armatura, qua vis hoſtilis defenditur, præter ſcuta quæ obiiciunt. Illi igitur ad Albim omnia vaſtantes & deprædantes, præſidio quod in vrbe erat, inſidiabantur. Cæterum Miſnenſium dux Salinis Saxonicis relictis, & nonnullis in veteri Republica conſtitutis, aliam territorii adminiſtrationem in manibus habebat. Tranſeunti autem illi abſque vllo metu per ditionem, & occupanti tum oppida tum præſidia, excepta Gotha, loco valde munito, nuncius affertur de reditu cognati, & fœderatorum exercitus diſſipatione. Saxonicus enim Elector grauiſſime conqueſtus de cognati violenta aggreſſione, & (vt ipſi vocabant) contumelia & proditione, ratusque ſine vltione ipſius vitam ſibi acerbam futuram, cum iam vniuerſæ copiæ abducerentur, non quidem ſine periculo, ſine iactura tamen, cum ſuis, quotquot ex exercitu ad ſe allicere potuit, recta domum contendit. Similiter & alii, quo cuilibet commodum erat. Animum autem attendebat iis inprimis qui inimiciſſima oratione cognatum criminabantur, fidemque habebat affirmantibus, iampridem illum initis cum Carolo pactis ambiiſſe Electoralem dignitatem. Irritatus ille igitur diſceſſum maturabat media hyeme, & frigore magno: quod milites, cum maior pars nuda eſſet, admodum afflixit. Miſnenſium autem dux à ſocero ſuo Heſſiæ Principe admonitus reconciliationem non aſpernabatur, de aduentu cognati parum ſolicitus, quod ſperaret illum retentum iri à tergo opera Cæſaris, aliorum à fronte, vt redire omnino non poſſet. At Carolus vbi fœderati diſceſſerant, conuerſus ad perfectam ipſorum diſiunctionem, de rationibus pecuniæ colligendæ, cogitauit, literiſque ad Francos datis iuſſit illos Saxonicorum tranſitum impedire, fuga his exprobrata, & multis conuiciis in eoſdem effuſis. Miſit etiam Marchionem auxiliares equites

Gotha.

Reditus Saxonis.

Philippus Landg. Haſ.

Marchio Anſpacenſis

ducentem & ex ſuis aliquos, cum his mandatis, vt à prælio abſtinerent, & tantiſper hoſtium impetum cauerent, dum ipſe accederet. Affuturum ſe autem tempori. Et Marchio ſtatim tum in Fráconia, tum Electoris fratris & aliorum, qui vna militauerunt, ditionem ſubegit, & ſua in montanis occupata recuperauit, atq; ita ad Miſniam acceſſit, iam Saxonicis ferme omnia obtinentibus, quæ in Miſnia erant: Cum enim impreſſionem illorum neglexiſſent, improuiſo & oppida & vicos capiunt, pediteſque & equites antequam ex præſidiis adduci poſſent. Erant autem vbique tumultus reditusq; celeres, & conuerſationes, exilia & eiectiones, & bonorum exportationes ex agris in loca munita. Ac milites Saxonici non admodum commode ferri poterát, imo nihil ſibi reliquum faciebant ad crudelitatem, in abducendis aſportandiſque & amicorum & aliorum facultatibus. Copiæ autem omnes ductæ ad Salinas Saxonicas, in qua vrbe erat tum Epiſcopus, cui imperium ademptum, & ſtatua quædam ſubdio in foro, quæ antea ſub tecto fuerat collocata, cognomento Rulandi, cognati Caroli Magni, ſororis enim ipſius filius fuerat. Nomen autem Græce redditum fuerit, *ἠρεμία γῆς*, *terræ quies*. Sunt ſimiles aliæ in vrbibus Saxonicis poſitæ hac ex cauſa. Carolus ſæpe Saxonibus ſubiugatis, cum nihil efficeret, quod illi ſemper iterum deficerent, tandem triceſimo anno bello iis domitis Saxoniam obtinuit, inque vrbes ſeruitute oppreſſas miſit magiſtratus & Harmoſtas, arcium cuſtodes, præcepitque erigi obedientiæ ſignum Rulandi ſtatuam, ſimul oſtendens, eos libertate priſtina, virtute ſuorũ ex quibus primus erat ſororis filius, priuatos eſſe: futurumque, vt, ſi deinceps obedientiam præſtiterint, terra quieta ſit. Sed horum plurima ſequenti tempore & mutata & innutata fuere, de quibus etiam multæ inter locorum dominos controuerſiæ exortę. Tunc igitur Saxonici in Salinis commorantes circa hæc occupa-

Halla Saxo.

Rolandi ſtatua.

Saxonia à Carolo M. ſubacta.

ἄγγελα ἱππεῦσι πρὸς βοήθειαν· καὶ τῶν περὶ αὐτόν τινας ἐντειλάμενος ἀπέχεσθαι μὲν μάχης, μόνον δὲ φυλάξαι τὰς τῶν πολεμίων ἐφόδους ἕως οὗ παραγένηται αὐτός, παρέσεσθαι δὲ ἐν καιρῷ. καὶ ὁ μαρχίων εὐθὺς ἔν τε τῇ Φρανκίᾳ τοῦ τε ἀρχαιρεσιαστοῦ ἀδελφοῦ καὶ ἄλλων τινῶν συστρατευσαμένων χώρας ὑφ᾽ αὐτὸν ἐποιήσατο καὶ τὰ αὐτοῦ καταληφθέντα ἐν τῇ ὀρεινῇ ἀνεκτήσατο, καὶ οὕτως ἧκε πρὸς τοὺς μυσοὺς ἤδη τῶν σαξονικῶν σχεδὸν κατεχόντων ἅπαντα τὰ τῶν μυσῶν. ἀμεληθείσης γὰρ τῆς ἐκείνων ἐφόδου ἐπιπεσόντες αὐτοὶ αἰφνιδίως αἱροῦσι τε πόλεις τε καὶ κώμας καὶ ἱππεῖς ἅμα καὶ πεζοὺς τῶν ἐναντίων ἁλίσκουσι φθάσαντες τὰς ἐκ τῶν φρουρίων ἐξόδους αὐτῶν. θόρυβος δὲ ἦν πανταχοῦ καὶ ἀναζεύξεις ὀξεῖαι καὶ ξυνδρομαὶ φυγαί τε καὶ ἀπελάσεις καὶ τῶν ὑπαρχόντων ἀνακομιδαὶ ἐκ τῶν ἀγρῶν εἰς τετειχισμένους τόπους. καὶ οὐ πάνυ ἦσαν οἱ σαξονικοὶ στρατιῶται ἀνεκτοί, μᾶλλον δὲ οὐδενὸς ἀπελείποντο τῶν ὠμοτάτων ἐν τῷ ἄγειν τε καὶ φέρειν ὁμοίως τὰ τῶν προσκεχωρηκότων καὶ τῶν ἄλλων. καὶ ὁ μὲν στρατὸς ἀθρόος ἤγετο ἐπὶ τὴν τῶν ἁλῶν πόλιν ἐν ᾗ καὶ ἱερεὺς τότε ἦν, ὃν τῆς καὶ ἀρχῆς ἔπαυσε, καὶ ἀνδρείκελόν τινα ὕπαιθρον ἐν τῇ ἀγορᾷ πρόσθεν ὑπωρόφιον ὄντα καθίδρυσεν ἐπώνυμον ῥουλάνδου συγγενοῦς καρόλου τοῦ μεγάλου, ἀδελφῆς γὰρ αὐτοῦ ἦν υἱὸς ὁ ῥουλάνδος· τὸ δὲ ὄνομα μεταφρασθὲν εἴη ἂν ἠρεμία γῆς. εἰσὶ δὲ καὶ ἄλλοθι ὅμοιοι ἐν πόλεσι τῆς σαξονίας ἱδρυθεῖσαι ἐξ αἰτίας ταύτης. ὁ κάρολος πολλάκις καταστρεψάμενος τοὺς σάξωνας οὐδὲν ἤνυε, ἀποστάντων αὖθις ἀεὶ ἐκείνων. τέλος ἔτει σχεδὸν τριακοστῷ ἐκπολεμώσας οὕτω κατέσχεν, εἰς τὰς δουλωθείσας τῶν πόλεων ἄρχοντας καὶ οὓς ἁρμοστὰς καλουμένους πυργοφύλακας ἔστειλε καὶ ἐκέλευσε τῆς ὑπακοῆς σημεῖον τὸν τοῦ ῥουλάνδου ἀνδριάντα ἀναστῆσαι ἐνδεικνύμενος ἅμα ὅτι ἐλευθερίας τῆς προτέρας διὰ τὴν τῶν ἀμφὶ αὐτὸν ὧν πρῶτος ἦν ὁ ἀδελφιδοῦς ἐστερήθησαν, καὶ ὅτι ὑπακούσαντες τὸ λοιπὸν γῆν ἠρεμαίαν ἕξουσιν. ἀλλὰ τούτων χρόνῳ ὑστέρῳ μεταβληθέντων καὶ ἐκαινοποιήθη πλεῖστα, περὶ ὧν καὶ τοῖς τῶν τόπων ἄρχουσι διαφοραὶ πολλαὶ ἐγεγόνεισαν. τότε δὴ οὖν οἱ σαξονικοὶ περὶ ταῦτα ἐν τῇ τῶν ἁλῶν πόλει διατελοῦντες καὶ ἀσχολούμενοι. οὐκ ἐβού-

λοντο

λανθάνειν δ' ἤθελον εἶναι τὴν διάλυσιν τοῦ ξυμμαχικοῦ, ἀλλὰ λόγους τε διεδίδουν διαμένειν ἔτι τοὺς ὅρκους καὶ ὅσον οὐκ ἤδη περὶ τῆς ξυμμαχίας ἀνανεώσεως διαβουλίας ἔσεσθαι. τοῦτο δὲ ἦν λόγος ἄλλως. ἅπαξ γὰρ διαχωρήσαντος τοῦ ξυμμαχικοῦ περιεσκόπει τὸ λοιπὸν ἕκαστοι τῆς ἰδίας σωτηρίας, τῶν ἄλλων πέρι λογισάμενοι οὐδέν. καὶ ὁ καῖσαρ εὐθὺς ἀπὸ δανουβίου καὶ τοῦ νεοπυργίου τῇ σουηβίᾳ ἐπῆλθε, καὶ ἐζητημένων ἱκετῶν τούς τε δυνάστας, καὶ τὰς πόλεις χρήματά τε εἰσέπραξε καὶ φρουρὰς ἔφαινε ἐπὶ τὰς ἀφεστηκυίας, οὕτω γὰρ ἐκάλουν, τῶν πόλεων, καὶ ὀχυρώματα τινα φυλακαῖς ἐβεβαίου, καὶ τὰς δυνάμεις ἀνελάμβανεν ἀεί τε ἀκεσάμενος τὸ νοσοῦν, καὶ τὸ λειπόμενον ἀναπληρώσας καὶ τῶν ἰβήρων πλείους προσκαλεσάμενος. καὶ ὁ μὲν καῖσαρ ἐν τούτοις ἦν πάνυ χαλεπῶς τι καὶ λυπηρῶς προσφερόμενος τοῖς ἱκέταις οὓς προσίετο. οἱ δ' ἄλλοι ἐν παντοίῳ ἦσαν φοβούμενοί τε καὶ ἀντιβολοῦντες καὶ ἐπιλεύξεις ζητοῦντες πρὸς τὸ μαλακώτερον ἀπολαῦσαι τὰ παρὰ τοῦ καίσαρος. καὶ τοῦτο ἐπικερδὲς ἐγένετο τοῖς πολλοῖς, οὐδὲν γὰρ ἄνευ χρημάτων ἐποιεῖτο. ἀλλὰ τοῖς δυναμένοις ἔχουσι μόνοις εὐμαρὴς ἦν ἡ πρὸς ἀσφάλειαν ὁδός, προῖκα δὲ θαρρῆσαι ἢ εὐπαθεῖν οὐκ ἦν. καὶ ταῦτα μὲν οὕτω ξυνέβαινε τότε ἐργάζεσθαι αὐτόν τε τὸν καίσαρα, καὶ τοὺς ἀμφ' αὐτόν. οἱ δὲ σαξονικοὶ ἐν τῇ τῶν ἁλῶν πόλει περὶ τὸν ἀνδριάντα καὶ ἄλλας τινὰς φλυαρίας διέτριβον. πολλὰ δὲ ἀσελγῶς τε καὶ ἀπανθρώπως ἐπέπραττε τὸ πλῆθος τῶν ἁλουργῶν τοῦ στρατιωτικοῦ μάλιστα κακεκτικὸν προσεταιρησαμένη, περί τε τὰ ἱερὰ καὶ μοναστήρια καὶ τοὺς οὐ τὰ αὐτῶν φρονοῦντας. ὃ καὶ τοῖς σαξονικοῖς παρὰ πᾶσι κηλῖδα προσετρίψατο μεγάλην. ἀλλ' ὁ τῶν μυσῶν ἡγεμὼν ἀδεῶς τε καὶ ἀφρόντις, ὡς ἔφην, τῆς τοῦ ξυγγενοῦς ἐφόδου ὤν, ἐτύγχανε τότε τῇ λιψίᾳ παρεπιδημῶν, καὶ γνοὺς τὴν ἐκείνου προσέλευσιν, καὶ ὅτι οὐχ ἑκὰς εἴη ἤδη, εὖ εἰδὼς ὅτι περὶ λιψίας ὁ πρῶτος ἀγὼν ἔσοιτο, τὸ στρατιωτικὸν ἅπαν ἐπὶ τήνδε τὴν πόλιν ξυνήγαγε. καὶ τότε τὰ προάστεια ξὺν πολλοῖς καὶ καλοῖς οἰκοδομήμασιν ἐν οἷς καὶ ἀξιάγαστον ἔργον ἦν ξενοδοχεῖον καὶ μύλαι καὶ ἐνοικητήρια, ἐμπρήσας, καὶ καταλιπὼν αὐτοῦ τὸ πεζὸν ἅπαν ξὺν τῇ ἵππῳ αὐτός τε καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ ἐς τὰ ἄνω ἀπήεσαν εἰς τὰς γειτνιώ-

tierant. Nolebant autem vulgo innoteſcere confœderatorum exercitus diſſipationem, rumoreſque ſpargebant, iuſiurandum adhuc eſſe integrum, & propediem de renouanda belli ſocietate deliberationes inſtitutum iri. Sed hæc erant fabulæ. Confœderatis enim ſemel diſſolutis, quilibet ſuę ſalutis rationem habuit, de aliis parum ſolicitus. Cæſar autem ſtatim à Danubio & Neoburgo Sueuię imminuit. Cumque ſupplices fieretn, & à Principibus & Ciuitatibus pecuniam exegit, præſidiiſque firmauit ciuitates quæ defecerant (ſic enim loquebantur) & in caſtella quædam cuſtodibus miſſis militem recreauit, ægrotos curando, & quod deerat, ſupplendo, pluresque Hiſpanos aduocando. Ac Imperator in his erat erga ſupplices, etiam quos admittebat, ad modum aſper & triſtis. Reliqui in varias partes animum diſtrahebant, metuentes & ſupplicantes, & deprecationes quærẽtes quo placabiliorem Cęſarem haberẽt. ſr.Lro
Et hoc lucro fuit multis: neque enim ſine pecunia hæc impetrari poterant, ſed illis ſolis, qui haberent quod darent, facilis erat ad ſecuritatem via: gratis autem, neq; cõſidere licebat, neque boni aliquid accipere. Atq; hoc quidem ita accidit vt fierent, tunc & ab Imperatore & eius conſiliariis. Saxonici autẽ in Salinis erectioni ſtatuæ, & aliis ineptiis vacabant. Salinarũ
Multa autem impure, flagitioſe & inhumane admiſit colluuies operarum (quos ad ſal coquendum adhibent) adiuncta ſibi deterrima exercitus parte, tum in templis & monaſteriis quibuſdam, tũ aduerſus eos, qui non idem ſentirent. Id quod Saxonicis apud omnes magnam maculam inuſſit: ſed Miſnenſium dux (vt dixi) omnis metus & curæ expers de agnati aggreſſione, morabatur tum Lipſiæ, & aduetu eius cognito, qui appropinquare dicebatur, probe gnatus de Lipſia primum certamẽ fore, omnes milites in id oppidũ collegit, & incẽſis ſuburbanis cũ multis & pulchris ædificiis, in quib. erat Xenodochiũ admiratiõne dignũ, & molæ & amœna prędia, relictiſq; ibidem omnib. peditibus; cum equitatu ipſe & frater eius diſceſſerunt ad ſuperiota loca Muldam tranſgreſſi, Lipſia. Muldaſl.

miſſis qui iuberent pontes deſtrui, quos Mulda & Sala haberent. Non enim tantum copiarum apud ſe habebat, vt ante confligere auderet, & quo minus id tentaret, etiam Cæſaris mandato prohibebatur. Præſidiarii autem in oppido Lipſia ita ſe præpararunt, vt quaſi propediem & obſidio & oppugnatio futura eſſet, cum inter vrbem foſſas facerent, & omnia ad defenſionem quam optime poterant, diſponerent: Præſidio autem præfectus erat Balbicius quidam genere, non inferior quouis ex ſummis tum ducibus virtute, tolerantia, ſolertia.

Bombvvitz.

MDXLVII. Iam prior annus effluxerat, & erat initium noui, die poſt brumam 18. Et Saxonicus exercitus Salinis egreſſus proceſſerat. Ex vrbe autem ad Albim munita aduchi tormenta, & alia ad obſidionem neceſſaria. Milites vbi aduenere, pagos quoſdam ſemiuſtos inuenere, & alicubi ignem ipſi vel incendium reſtinxere. Ira igitur Lipſia obſeſſa quatuor ex partibus. Sperauit autem Saxonicus eos imparatos (vt ferebatur) ſi conſpicati fuiſſent copias hoſtium, metu ne per vim vrbs caperetur, deditionem facturos, neq; arma contra laturos. Poſtquam autem poſt colloquium nihil profectum, mox omni vi & arte vrbem aggreſſi ſunt. Putabatur autem non minimum fuiſſe peccatum, in eo, quod Saxonicus non recta confeſtim exercitum ad oppidum Lipſiam duxiſſet: quod ſi factum eſſet multi exiſtimant potuiſſe eum vrbem integram capere, nondum intro recepto præſidio. Cum autem nemo ex vrbe veniret, qui de deditione ageret, ita prolixe & liberaliter tormentis vſus eſt, vt intra XIIII. dies, quib. eam obſedit, mœnia peterentur decem millibus globorum ferreorum, quales ex æneis fiſtulis vi ignis expulſi, omne quod obſtat horribili cum ſonitu proſternunt & rumpunt impetu eo delati. Horum globorum plurimi erant talenti põdere, nonnulli etiam duorum. Iniecti etiam fuere globi ſulphure & pice compacti, & incẽſi in aëre, quod machinarum genus maxime admirabile & terribile eſt. Sed

Lipſia obſeſſa.

σας κώμας πῦρ ἐνιέντες, καὶ τὸν ποταμὸν μύλδαν περαιωθεὶς τάς τε ἐπ' αὐτῷ καὶ τὰς ἐπὶ τοῦ ἄλεως γεφύρας πέμψας ἐκέλευσε καταλῦσαι. οὐ γὰρ ἀξιόμαχον εἶχε πλῆθος ὥστε ξυμβαλεῖν ἐκ χειρός, καὶ ἀπηγόρευτο αὐτῷ ἐκ τοῦ καίσαρος ἡ πεῖρα. οἱ δὲ φρουρήσοντες ἐν τῇ λιψίᾳ κατὰ τάχος παρεσκευάζοντο ὡς πρὸς πολιορκίαν καὶ τειχομαχίας ὡς οὐδέπω ἐσομένας. τήν τε πόλιν εἴσωθεν διετάφρευον καὶ πάντα πρὸς ἄμυναν ὡς ἐδύναντο ἄριστα διετίθεντο. φρούραρχος δὲ ἦν Βαλβίκιος τις τὸ γένος, οὐδὲ τῶν πάνυ στρατηγῶν τότε ἧττον γενόμενος, ἀρετῇ τε καὶ καρτερίᾳ καὶ γνώμῃ· ἤδη δὲ τὸ πρότερον ἔτος ἐπεπλήρωτο, καὶ ἤρχετο νέον, τῇ μετὰ τὰς χειμερινὰς τροπὰς ιη' μάλιστα ἡμέρᾳ, καὶ ἐκ τῆς τῶν ἁλῶν πόλεως τὸ σαξονικὸν στράτευμα προῄει. καὶ ἐκ τοῦ παρ' ἄλβιδι ἐχυρώματος προσεκομίζοντο μηχαναὶ καὶ τἄλλα πρὸς πολιορκίαν ἀναγκαῖα. ἐπιτυχόντες δὲ στρατιῶται τινὰς ἡμικαύστους τῶν κωμῶν εὗρον, καὶ τὸ πῦρ ἔσθ' ὅτι αὐτοὶ ἔσβεσαν. οὕτω γοῦν ἡ λιψία ἐπολιορκήθη ἀπὸ μερῶν τεσσάρων. ἤλπιζε δὲ ὁ σαξονικὸς ἀπαρασκευάστους, ὡς ἐλέγετο, φανείσης τῆς αὐτοῦ δυνάμεως καὶ διὰ τῆς κατὰ κράτος ἁλώσεως, ἐνδώσειν αὐτούς, καὶ μὴ πρὸς τὴν δύναμιν αὐτοῦ ἀντισπᾶσθαι, ἐπεὶ δὲ λόγους ποιησάμενοι περὶ τούτων μηδὲν ἥνυον, ἐκ τούτου δὴ πάσῃ βίᾳ καὶ μηχανῇ ἐπέθηκαν τῇ πόλει. σφάλμα δὲ ἔδοξε γενέσθαι καὶ τοῦτο οὐ τῶν μικροτάτων, ὅτι ὁ σαξονικὸς οὐ τὴν εὐθεῖαν κατὰ τάχος ἐπὶ λιψίαν ἦγε τὴν στρατιάν, οὗ γενομένου πολλοὶ οἴονται ὅτι ἀκεραίαν ἂν τὴν λιψίαν οὐδέπω τοῦ μισθοφορικοῦ παρόντος καταλαβεῖν ἂν ἐδυνάτο· ἀλλὰ τότε οὐδενὸς ἀπαντῶντος παρὰ τῶν ἐν τῇ πόλει ἐνδόσιμον ταῖς μηχαναῖς ἀφθόνως οὕτω ἐχρήσατο ὥστε ἐν ταῖς τέσσαρσι καὶ δέκα ἡμέραις αἷς ἐπολιόρκησεν, ἐμβαλεῖν τοῖς τειχίσμασιν ὑπὲρ μυρίας τῶν σιδηρῶν σφαιρῶν, οἷαι ἐκ τῶν χαλκῶν αὐλῶν τινῶν βίᾳ πυρὸς ἐξωθούμεναι καὶ πᾶν τοὐναντίον ξὺν σμαραγῷ δεινῷ στορνύντες τε καὶ ῥήξαντες ῥύμῃ φέρονται. αἱ δὲ πλεῖσται τῶν σφαιρῶν ταλαντιαῖαι, τινὲς δὲ καὶ διτάλαντοι. εἰσεβλήθησαν καὶ σφαῖραι εἰς τὴν πόλιν θείῳ καὶ πίσσῃ συμπαγεῖσαι καὶ ἐμπυρωθεῖσαι ἐν τῷ ἀέρι. μηχάνημα δέ ἐστι τοῦτο τῶν θαυμασίων τε καὶ δεινῶν μάλιστα. κατεσφαλίσθη δὲ ὑπὸ τοῦ-

τὸ πύργων πλεῖσται, ἕσον μία μόνον τις περὶ τὸ τεῖχος οἰκία. ἦχος γοῦν καὶ τῷ ὄντι δοῦπος τῶν μηχανῶν εἰς ἠκούσθη ἀπωτέρω τῶν τριακοσίων σταδίων, οὕτω τρανῶς ὥστε καὶ ἀριθμεῖσθαι τὰς καθ' ἑκάστου βολάς. καταναλώθη δὲ ἐν τῇ πολιορκίᾳ μάτην χρήματά τε πλεῖστα καὶ τὰ μηχανικά, καὶ δὴ οἱ στρατιωτικοὶ, ἥκιστα δὲ πεζοί, συρηδὸν γὰρ ἐφ' ἁμαξῶν ἐκ τοῦ στρατοπέδου ἐκομίζοντο οἱ ἀσθενήσαντες, ἀπόσχοντες ἤδη ἐνίων ὀλίγοι. τῶν δὲ τεθνεώτων οὔτε λόγος οὔτε ἀριθμὸς ἐγένετο. οὐδὲν δ' οὖν ταῖς τῶν μηχανῶν ἐπιβολαῖς περαινομένου, φήμην ἐξέθεσαν οἱ σαξονικοὶ καὶ δόξαν ἐνεποίησαν τοῖς ἐν τῇ πόλει ὡς αὐτίκα μάλα μαχουμένοις περὶ τὸ τεῖχος, ὃ σεισθέν τε καὶ διατρηθὲν ὑπὸ τῶν σιδηρῶν σφαιρῶν καταπεπτώκει ἐπὶ πήχεις πλείους ἢ τριάκοντα, καὶ τὰς τάφρους ὡς πληρώσοντες ὕλης φακέλλους συνεφόρησαν. τοῦτο δὲ δράσαντες αὐτῆς τῆς νυκτὸς ἀναζεύξαντες ἀπῆλθον, γενομένης πρὸς βραχεῖς ἐκδρομῆς οἰχομένων αὐτῶν ἐκ τῆς πόλεως καὶ διαρπαγῆς εἴ τι ἐν εὕροι. παρετηρήθησαν δὲ καὶ σημεῖά τινα τῆς ἐπιστρατείας ταύτης. ὁ μὲν ὅτι ἐξαίφνης φλὸξ πρὸ τῆς πόλεως ἐν τῷ προηγουμένῳ θέρει ἐξήφθη καὶ θόρυβον ἐποίησε, τὸ δὲ ὅτι οὐδενὸς ὁπλίτου παρόντος πρὸ ἡμερῶν ὀλίγων πρὶν πολιορκηθῆναι τὴν πόλιν ἐκτὸς πρὸς τοῖς τείχεσι ἦχος ἠκούσθη, ὡσεὶ παραπορευομένων πλείστων ὅσων καὶ ψόφος δοράτων ὡς συναρασσομένων. προέρρητο δέ τις ὡς παλαιὰ τότε ἔλεγχος ἦν ἐν τῇ πόλει, ὡς χρεὼν κατασκαφῆναι τὴν λιψίαν ἐν τοῖς ἔτεσι δυοῖν. ἀλλὰ ταῦτα προβαίη ᾗ τῷ φίλον τῷ θεῷ. μετὰ δὲ ταῦτα πρέσβεις ἐπέμποντο ὑπὸ τῶν πλησίον δυναστῶν καὶ παύειν τὸν πόλεμον πολλοὶ ἐπειρῶντο. ἐπέτυχε δὲ οὐδεὶς οὐδέν. καὶ οἱ σαξονικοὶ ἤδη σχεδὸν πάντα τὰ τῶν μυσῶν κατεῖχον, καὶ ὁ μάρχιων ἐν τῷ καλουμένῳ ῥωχλικίῳ πολιχνίῳ κειμένῳ παρὰ τῷ μούλδῳ ἑάλω, ἀμεληθέντων τῶν περιφυλακῶν, τότε ἄρα καῖσαρ στρατὸν ἄγων ἰσχυρὸν παρεγένετο εἰς τὴν νωρικὴν πόλιν, καὶ οὐ πολλαῖς ἡμέραις ἐκεῖ καταμείνας ἀσθενής τε τὸ σῶμα καὶ νοσερὸς ὅμως πρὸς τοὺς σαξονικοὺς ἔσπευδεν, ὀχούμενος ἐπὶ φορείῳ.

plurimis horum immiſſis, vna tantum domus conflagrauit muro vicina. Sonus igitur & reuera fragor tormentorum longius ab oppido trecentis ſtadiis exauditus eſt adeo clare, vt ſinguli ictus numerari poſſent. Abſumpta autem fruſtra in obſidione illa & pecuniæ magna vis, & tormentorum: & milites, inprimis pedites, aceruatim in plauſtris exportabantur ęgrotantes, inter quos non pauci moriebantur. Mortuorum vero neque ratio, neque numerus erat. Cum igitur tormentorum ictibus nihil efficeretur, famam Saxonici ſparſerunt, qua opinari volebant eos, qui in vrbe erant, paulo poſt futurum, vt ad murum pugnent, qui concuſſus & perforatus globis ferreis ad XXX. cubita & plura conciderat, & quaſi impleturi eſſent, comportarunt manipulos. Atque hoc facto, ſtatim noctu motis caſtris diſceſſerunt, breui quadam ex oppido excurſiuncula facta, illis abeuntibus, & direptione ſi quid inuentum fuiſſet. Obſeruata autem & ſigna quædam huius expeditionis. Nam repente incendium ante oppidum præcedente æſtate exarſerat, tumultumque excitauerat; & cum nemo armatus adeſſet, paucis diebus ante vrbis obſidionem auditus ad mœnia extra vrbem ſonus, quaſi præteriret hominum maximus numerus, ſtrepituſque haſtarum quaſi colliſarum. Etiam prædictio quædam antiqua in ore erat vulgi, *In fatis eſſe, vt Lipſia intra biennium ſolo æquaretur.* Sed hęc progrediantur quo Deo viſum fuerit. Poſt hæc legationes mitti à vicinis Principibus, & multi conari bellum ſopire. Sed nihil effectum ab vllo. Et Saxonici iam ferme omnia Miſniæ loca tenebant, & Marchio Rochlicii (oppidum hoc eſt vicinum Muldæ) captus eſt, negligentia eorum, quibus cuſtodia mandata erat. Ac tunc Cæſar validum ducens exercitum Noribergam adiit, ibiq; paucis diebus commoratus, etiam corpore ſatis infirmo & ægroto, tamen contra Saxonem profectus eſt in Lectica vectus.

Prodigia obſidionis Lipſienſis.

Rochlitz.

SVPPLEMENTVM à Simone Stenio addi tum. Egra.

Venit autem primum Egram extremam regni Bohemiæ vrbem, vbi ipſum Ferdinandus frater & Mauricius Miſniæ dux, & Auguſtus huius frater expectabant, equites habentes cataphractos, & leuis armaturæ ter mille, & peditum viginti cohortes. Inde igitur cum omnibus copiis in Miſniam contenderunt, quod ſcirent in ea regione Saxonicos commorari, qui (Deo iam illis ſanam mentem eripiente) adeo ſecuri erant & negligentes, vt nulli fidem haberent renuncianti aduentum Imperatoris, imo potius deriderent, ſi quis conſtanter affirmaret ſe ſuis oculis multitudinem hoſtium vidiſſe. Memini ego admodum puer tum temporis vniuerſas Saxonici copias pernoctare in patria mea, *& Imperatorem non longius triginta ſtadiis abeſſe. Tunc tamen noui vix Saxonicis perſuaderi potuiſſe, vt hoc crederent, & Miſenam oppidum peterent; quo paulo poſt relicto, & ponte incenſo, non procul à Mulbergo oppido caſtra poſuerunt. Carolus autem veritus ne forte Wittebergam Saxonicus ſe conferret, quæ & munita egregie eſſet, & validiſſimo præſidio firmata, vnius tantum diei quiete exercitui ſuo conceſſa, XXIIII. Aprilis mane ad Albim propere iter dirigit. Cæterum in vlterioribus ripis paſſim à Saxonico collocati erant cum tormentis qui & impedirent ne fluuius ponte iungeretur, & à vado hoſtes arcerent, ſi quos reperirent, & vero etiam vt pontem, quam ipſi è ſcaphis & lintribus fecerant, defenderent. Verum enimuero hi conſpicati Imperatorem cum omnibus copiis adeſſe, & Hiſpanos mille ferme aut plures fluuium magno impetu ingreſſos, ferreos globos in ipſos frequenter immittere, igne in ſcaphas iniecto, vt comburerentur, paulatim à ripis receſſerunt. Atque ibi ſane Hiſpanorum nonnulli nudi gladios mordicus apprehenſos, & tranſuerſos ore ferentes in fluuium ſeſe coniecerunt, cumque in aduerſam ripam enataſſent, nauigia à Saxonicis de

*Lomaci.

Mulberg.

Ἀφίκετο δὲ πρῶτον εἰς τὴν ἔγραν πόλιν τῆς βασιλείας βοημικῆς ἐσχάτην οὖσαν, ὅπου αὐτὸν Φερδινάνδος ἀδελφὸς καὶ Μαυρίκιος τῆς μισίας ἡγεμὼν καὶ Αὔγουστος τούτου ἀδελφὸς ἀνέμενον ἱππεῖς ἔχοντες καταφράκτους καὶ κούφους ἐς τρισχιλίους καὶ πεζῶν σπείρας εἴκοσι. ἐκεῖθεν οὖν μετὰ πάσης δυνάμεως ἤλασαν ἐπὶ τὴν μυσίαν, εἰδότες ἐν τῇδε τῇ χώρᾳ διατρίβοντας τοὺς ἀμφὶ τὸν σαξονικόν, οἳ θεοῦ ἤδη βλάπτοντος ἐν τοσαύτῃ ἀδείᾳ καὶ ῥαθυμίᾳ διῆγον ὥστε οὐδενὶ πιστεῦσαι ἀπαγγέλλοντι τὴν τοῦ αὐτοκράτορος ἐπέλασιν, μᾶλλον δὲ καταγελάσαι ἤν τις διισχυρίζοιτο καὶ αὐτόπτης γεγονὼς τοῦ πλήθους τῶν πολεμίων. μέμνημαι ἐγὼ κομιδῇ παῖς ὢν τότε τὸν στρατὸν ἅπαντα τοῦ σαξονικοῦ αὐλισάμενον μὲν καὶ νυκτερεύσαντα ἐν τῇ πατρίδι μου τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ τῆς μάχης, τὸν δὲ αὐτοκράτορα στρατοπεδεύσαντα οὐ πορρωτέρω τετταράκοντα σταδίων. τηνικαῦτα μὲν τοίνυν μόγις πεπεισμένους οἶδα τοὺς σαξονικοὺς ὥστε τοῦτο πιστεῦσαι, καὶ ἀποχωρῆσαι εἰς τὴν μυσῶν πόλιν, ἣν μετ᾽ ὀλίγον καταλιπόντες καὶ τὴν γέφυραν ἐμπρήσαντες παρὰ τῷ πολιχνίῳ μυλβεργίῳ ὀνομαζομένῳ ἐστρατοπεδεύσαντο. ὁ δὲ κάρολος φοβηθεὶς μήπως ὁ σαξονικὸς εἰς τὸ λευκόπετρον ἀπελαύνῃ πόλιν ἐχυρωτάτην καὶ φρουρὰν ἰσχυροτάτην ἔχουσαν, μίαν μόνον ἡμέραν ἀναπαύων τὴν στρατιὰν τῇ τετάρτῃ ἐπὶ εἰκάδι τοῦ ἀπρὶλ. ὑπὸ τὴν ἕω πρὸς ποταμὸν ἄλβιν μετ᾽ ἐπείξεως ὥδευε. ἐπὶ δὲ ταῖς πέραν ὄχθαις κατὰ πολλοὺς τόπους παρατεταγμένοι ἦσαν ὑπὸ τοῦ σαξονικοῦ σὺν ταῖς μηχαναῖς τῇ τε γεφυρώσει τοῦ ποταμοῦ ἐμποδιοῦντες καὶ τοῦ πόρου τοὺς πολεμίους ἀπείρξαντες εἴ τινα εὕροιεν, καὶ δὴ καὶ φυλάξαντες τὴν γέφυραν, ἣν αὐτοὶ ἐκ σκαφιδίων καὶ μονοξύλων πεποιηκότες ἐτύγχανον. οὐ μὴν ἀλλ᾽ οὗτοι ἰδόντες τὸν αὐτοκράτορα μετ᾽ ὅλης δυνάμεως παρόντα, καὶ ἴβηρας ὡσεὶ χιλίους ἢ πλείους εἰς τὸν ποταμὸν μεγάλῃ ὁρμῇ ἀχε-βλαχίων εἰς βαιὰς σιδηρᾶς σφαίρας εἰς αὐτοὺς ἐξ αὐλῶν μικροτέρων συχνάκις ἐφιέντας εἴς τε σκαφίδια πῦρ ἐμβαλόντας ὥστε κατακαυθῆναι, βάδην ἀπὸ τῶν ὀχθῶν ἀπεχώρησαν. καὶ ἐνταῦθα δὴ τῶν ἰβήρων τινὲς γυμνοὶ τὰ ξίφη ἐνδακόντες καὶ πλάγια ἐν στόματι φέροντες εἰς τὸν ποταμὸν σφᾶς αὐτοὺς ἀπέρριψαν, καὶ εἰς τὴν πέραν ὅθεν ἐκνηξάμενοι τὰ πλοῖα

πλοῖα ὑπὸ τῶν σαξονικῶν τοῦ λοιποῦ τῆς γεφύρας μέρους ἀπορραγέντα, καὶ κατὰ ῥοῦν ἀπενεχθέντα κατεῖχον, καὶ παραβόλως πανταχόθεν βαλλόμενοι ἀπήγαγον. ἐκ τούτων οὖν πλοίων καὶ ἄλλων ἐφ' ἁμαξῶν προσαχθέντων τὸν ποταμὸν γεφυρώσαντες διαβιβάζειν ἔμελλον δὲ τὸ πεζὸν καὶ τὰ σκευοφόρα. ἐν τούτῳ δὲ ὁ σαξονικὸς ἀκούων ἐτύγχανε τῆς τοῦ εὐαγγελίου ἐξηγήσεως, καὶ προπέμψας τὰ σκευοφόρα ἐπὶ λευκορείου, ἵνα περ δὲ πρῶτον ὡρμήθη, ἐστέλλετο. ἀλλ' αὐτοκράτωρ ταχυεργίας ἐχόμενος πόρον εὑρών, πρῶτον μὲν διαβαίνειν τὸν ποταμὸν τοὺς οὐσσάρους καὶ τῶν ἱππέων τοὺς κούφους ἐκέλευε, μετέπειτα δὲ καὶ αὐτὸς μετὰ τῶν ὁπλιτῶν διέβη. νομίσας δὲ ὅτι οὐ προὔργου ἔσται ἀναμένειν τὸ πεζὸν διαβαίνειν καὶ τῆς ἀποσκευῆς, μετὰ τοῦ ἱππικοῦ ἐπὶ τὸν σαξονικὸν σπουδῇ ἤλαυνε, καὶ ἐπιτυχὼν αὐτοῦ εὐθὺς τῆς μάχης ἤρξατο, ἧς καρτερῶς γινομένης μέχρι τῆς ἑσπέρας τέλος πλειόνων ἡττήθησαν οἱ σαξονικοὶ καὶ αὐτὸς ἡγεμὼν εὐρώστως τοὺς ἀντιπάλους ἀμυνόμενος κατὰ πρόσωπον τρωθεὶς ἐν παρειᾷ ἀριστερᾷ ζῶν ἑάλω ξὺν ἐρνέστῳ τῷ βρουνονισφικηνῷ· παραδοὺς δὲ δακτύλιον καὶ στρεπτὸν περιτραχήλιον, ὁ λόγος ἐστὶν, ἱππεῖ τινι εὐγενεῖ ἐκ τῆς μισνίας. ἀνδρείῳ δὲ καὶ ἀγαθῷ ἀνδρὶ ἐν τῇ παρατάξει γινομένῳ τῷ σαξονικῷ καὶ φερδίνανδος αὐτὸς ἐπιμαρτύρησεν εἰπὼν ὅτι, εἰ πάντες ἠγωνισμένοι ἦσαν ὁμοίως τῷ ἡγεμόνι, οὐκ ἂν αὐτὸς ἐνικήθη ἐν ἐκείνῃ γε τῇ ἡμέρᾳ. καὶ πολλοὶ ὑπέλαβον τότε, εἰ πᾶσαν στρατιὰν συναθροισθεῖσαν εἶχεν ὁ σαξονικός, ἀγχώμαλον ἴσως μάχην ἂν γενέσθαι. ἤδη δὲ ἔν τε πολλαῖς ἄλλαις πόλεσι φρούρια καταλέλειπτο, καὶ δὴ καὶ ἐν τῷ λευκορείῳ τὰ πλεῖστα καὶ κράτιστα ἐκ τῶν γεγυμνασμένων. καὶ ὁ χιλίαρχος τομίσηρνος οὐκ εὐκαταφρόνητον τῆς στρατιᾶς μέρος ἄγων ἀπῆν. τοιγάρτοι ὁ κάρολος τῇ ὀξύτητι δεξιῶς χρησάμενος ἔφθη ἑνὶ τῷδε τῷ ἔργῳ τὸν πόλεμον κατωρθωκὼς πρὶν στρατιὰν πᾶσαν τοῦ σαξονικοῦ συνελθεῖν. ὥσπερ δὲ τῇ ὁμήρου ἰλιάδι τέλος ἐπέθηκεν ὁ τοῦ ἕκτορος θάνατος, οὕτω καὶ τῇδε ἡμῶν ξυγγραφῇ εἰς πέρας ἄξει ἡ τοῦ σαξονικοῦ αἰχμαλωσία.

reliqua pontis parte abrupta & ſecundo flumine delata attinuerunt, & audaci facinore etiam vndique petiti abduxerunt. Ex his igitur nauigiis, & aliis, quæ plauſtris aduecta fuerant, pons effectus, vt & pedites & impedimenta tranſire poſſent. Interim Saxonicus audiebat Euangelii explicationem, & præmiſſis impedimentis Wittebergam, quo primum proficiſci voluerat, petiturus erat. Imperator vero celeriter rem exſequi volens, inuento vado primum tranſire fluuium Huſſaros iuſſit, & leuem equitatum: poſt ipſe ſecutus, cum grauis armaturæ militibus. Ratus autem non commodum fore, ſi expectandus eſſet peditum & impedimentorum tranſitus, equitatu aſſumto Saxonicum feſtinanter inſecutus eſt, eumque aſſecutus ſtatim initium prælii fecit, quo acriter commiſſo vſque ad veſperam tandem Saxonici numero hoſtium victi ſunt, & ipſe Dux cum fortiter ſe defendiſſet, in aduerſum os vulneratus mala ſiniſtra, viuus captus eſt cum Erneſto Brunoniſuicenſi, annulo & torque traditis equiti cuidam (vt perhibent) ex Miſnia nobili. Fuiſſe autem Saxonicum virum fortem & ſtrenuum in acie, etiam ipſe Ferdinandus teſtatus eſt, cum negaret futurum fuiſſe, *vt illo ſaltem die vinceretur, ſi omnes ſe pares in pugna Duci præſtitiſſent.* Et multi tunc putarunt, ſi omnes ſuas copias ſecum Saxonicus habuiſſet, fortaſſis æquo Marte diſceſſum fuiſſe. Iã vero cum in multis aliis oppidis præſidiarii milites relicti fuerant, tum Wittebergæ plurimi & validiſſimi ex militibus veteranis, & tribunus Tomiſernus non cõtemnendam exercitus partem ducens aberat. Quapropter Carolus dextre celeritate vſus, ante hoc vno prælio bellum feliciter ad exitum perduxit, quam copię Saxonicæ vniuerſæ conuenirent. Vt autem Homeri Iliadi finem impoſuit mors Hectoris, ſic etiam hanc noſtram hiſtoriam Saxonici captiuitas terminabit.

Saxo victus & captus.

Tomiſernus.

MARTINI CRVSII DE PARENTVM SVORVM PERICVLIS,

Quæ

tempore Smalcaldici belli experti ſunt circa annum

M. D. XLVI.

Narratio ſcripta anno M. D L I.

NOBILI-

NOBILITATE GENERIS, PIETATE, SAPIENTIA, PRÆCLARO VIRO, D. PHILIPPO WERTERO, ILLVſtriſſimo Saxonię Electori à conſiliis, S. per Chriſtum.

COGITATIO cogitationẽ mouet: ſicut Ariſtoteles ἀναμιμνήσκονται ἀφ᾽ ὁμοίου, ἢ ἐναντίου, ἢ τοῦ σύνεγγυς, γίνεται ait: recordationem aliqua re ſimili, aut contraria, aut vicina, excitari. Cur hoc dicam: cauſa hæc eſt.

Venerunt ſuperiore anno ex Argentoratenſi Academia (poſt Præceptorem Sturmium, nunc etiam ibi excellente viro, Melchiore Iunio, Rectore) in hanc noſtram, tres illuſtres adoleſcentes, Tybingenſes Comites. Horum non ſolum quarumuis laudabilium rerum amorem & ſtudium (ſicuti mihi Ioan. Ludouicus Hauuenreuter, in illa Academia Profeſſor: & Blaſius noſter Fabricius, laudauerant) coram cognoui: ſed etiam clementiæ erga me maioris beneuolentiam expertus ſum. Volens itaque viciſſim ego aliquam grati animi ſignificationem dare, inſcripſi eis Epitomen Æthiopicæ Heliodori hiſtoriæ, quam trigintaquatuor abhinc annis (quando in eadem Argentina Schola viuebam) amore Græcæ linguæ in eum Autorem confeceram. In quo ſcripto, & recognoſcendo, & expoliendo, cum haud negligenter proximis menſibus verſarer: venit mihi rerum quoque illarum in mentẽ: quas οἱ μακαρῖται Parentes mei, ante triginta ſex annos, magni illius & periculoſi inter Imp. Carolum V. & noſtræ Religionis Principes illuſtris memoriæ, belli tempore paſſi erant: quas res ego aliquot annis poſt, vtriuſq́ linguæ in re vera & chara exercendæ cauſa, in libellum conieceram. Ἐκ τοῦ σύνεγγυς autem è vicino, in mentem rerum illarum venit: quod non longe tempore poſt Æthiopicum Compendium in eadem vrbe, in eademque domo, etiam hanc de Parentibus narrationem contexueram: necnon vt priorem: ita & hunc libellum (alterum poſt alterum) ad patrem miſeram. Etiam ἀφ᾽ ὁμοίου, καὶ τοῦ ἐναντίου, in mentem venit: ob ſimilitudines aliquas rerum aut alicubi cõtrarietates, quæ in vtraque Hiſtoria ſunt: quæ tamen à me, cum de meis ſcribam, non explicabuntur, ſed prudentiæ diligẽtiæq́ Lectoris (ſi modo res lectu & collatu non indigna videbitur) committuntur.

Huc iam libellum (quanquam non de magnis ſcriptum, & illu-

ſtribus perſonis: ſed piis dumtaxat, & quarum etiam nunc recordatio mihi grata eſt) vir nobilis, pie, ſapienſq́;, D. Philippe Wertere, ad tuam excellentiam mittendum, propter aliquas excuſabiles cauſas, æquitate tua fretus, duxi. Primùm quod Argentorati eum quoque ſcripſeram: quando me tecum, & cum beato fratre tuo D. Antonio, veſter præſtantiſsima eruditione prudẽtiaq́; frater, D. Wolfgangus (nunc ipſe etiam ἐν τοῖς οὐρανοῖς, τῆς ἀμείνονος λήξεως ἐφικόμενος*) me, inquam, indignum, domi Iacobi Froſchæſſeri, vxoris eius Annæ* (τῆς φιλοξένου καὶ μακαρίτιδος) *in Monaſterienſi vico viuere, & D. Sturmii Ciceronianas Ariſtotelicaſq́; prælectiones vobiſcum audire, volebat. Deinde, quod, cùm illo tempore apud vos parentum pericula & calamitates, interdum in ſermonibus noſtris ſuauiſsimis inciderem: vos propè pari mecum dolore afficiebamini: eaq́; dicebatis & faciebatis, quæ pietas & charitas vera ſuggerebat. Poſtremò, quod proximo Ianuario (vt aliàs ſæpe) ad me cum Reuer. Ilfeldenſi Abbate D. Neandro ſcribens, Medicus Northuſæ præſtans Ioannes Thalius (qui nunc & ipſe cum Chriſto beatam vitam degit) ſe apud præſtantiam tuam recens fuiſſe ſignificauit. Ibi te honeſtiſsimam mei mentionem feciſſe: mihiq́; ſuauiſsimis verbis Germanicis, emphaſin habentibus (quæ* αὐτολεξεὶ *in epiſtola poſuit) ſalutem dixiſſe; id quod mihi tam iucundum fuit, quam quod iucundiſsimum.*

His igitur de cauſis, & quod inuicem excellentiam tuam diligo & colo, accipe benigna mente & vultu, quali ſemper erga me fuiſti, hoc, quamuis leuidenſe munuſculum: in quo, qualecunq́; etiam eſt, nõ dubito: quin, ſicut amantiſsimorum fratrum tuorum recordatio tibi dulcis eſt, me, ſi piorum parentum meorum ἀειμνήστων *mihi quoq́; ſuauis ſit: facile ab æquitate & humanitate tua veniam conſecuturum. Delectationem enim, rerum dudum honeſtè præteritarum recordatio affert, præſertim iam ſenioribus. Domino* IESV *præſtantiam tuam & huic me, commendo. Tybingæ ex Muſeo meo, die S. Catharinæ, anno M. D. XXCIII.*

Excellentis virtutis T.

ſtudioſiſs.

MARTINVS CRVSIVS,
V. L. in Academia Tybyng. Doctor.

MAPTI-

ΜΑΡΤΙΝΟΥ ΤΟΥ ΚΡΟΥΣΙΟΥ ΔΙΗΓΗΣΙΣ ΠΕΡΙ ὧν οἱ γονεῖς αὐτοῦ κατὰ τὸν Σμαλκαλδικὸν πόλεμον ἐπειράθησαν, ,αφνα. συγγραφεῖσα.

Ἐν Ἀργεντίνῃ γενόμενος πέντε ἔτη τῆς παιδείας ἕνεκα, σπουδα-τεύψας ἄλλοις τε πολλοῖς ἀνδράσι σοφοῖς καὶ μάλιστα Ἰωάννῃ τῷ Στουρμίῳ, ῥήτορι δεξιῷ τε, καί μοι διδασκάλῳ ἀγαπητῷ· ἀναγκαίως εἶχον, πρῶτον μὲν, εἰς Οὔλμαν ἰέναι· εἶτα δὲ, τοὺς ἐμοὺς γονεῖς διὰ πολλοῦ ἐπισκέπτεσθαι. πρὸς οὓς ἐπειδὴ (τῆς Οὔλμης παρὰ τῷ αἰδεσίμῳ μου καθηγητῇ Γεωργίῳ Λεονάρδῳ καλῶς ἀπηλλαγείς) ἀφικόμην, ὑπὸ δὴ φιλοστόργως ὑποδεχθείς, ἱκανὰς ἡμέρας κατέμεινα· ἤκουσα τότε αὐτῶν διηγουμένων, ὅσα κατὰ τὸν αἰὼ Γερμανικὸν, οὔπω τελεσθέντα πόλεμον, ἐν Λουτζεούσῃ πεπόνθεσαν. ἡ δ᾽ ἐστὶ κώμη τῶν Οὐλμαίων, μεταξὺ τῆς αὐτῶν πόλεως, καὶ Γεισλίγγης, πολίσματος καὶ αὐτοῦ ἐκείνων ὄντος· ἐν ᾗ κώμῃ τὰ τοῦ Χριστοῦ διδάσκων ἐτύγχανεν ὁ πατήρ. ἅπερ ἀκούσας, οὐχ οὕτως ἥσθην αὐτοῖς παρελθοῦσιν· ὡς ἐλυπήθην φοβεροῖς γενομένοις. καὶ ταῦτα διὰ τοῦτο μᾶλλον· ὅτι κατ᾽ ἐκείνους τοὺς χρόνους ἐν Ἀργεντίνῃ μετὰ πολλῆς ἡσυχίας ἐγὼ παιδείᾳ συζῶν καὶ τὰ περὶ τοὺς γονεῖς ἀγνοῶν· τοὺς αὐτῶν κακοῖς οὐκ εἶχον παραίαι. ταῦτα μὲν οὖν, ὡς καὶ ἀληθῶς αὐτοὶ διεξῆλθον· καὶ ὁ πατὴρ ἔδωκέ μοι τούτων τὰ κεφάλαια γεγραμμένα, διηγήσομαι· οὐ μόνον, ὅτι τοῖς ἐμοὶ προσήκουσι ταῦτα γενέσθαι ξυνέβη. ἀλλὰ καὶ ὅπως ᾖ λογίζεσθαι· πόσα καὶ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων ἐκ τοῦδε τοῦ πολέμου κακὰ καὶ φόβοι ἥψαντο. οὐ μὴν, ἀλλὰ παραλείψω ἐκεῖνά γε· ὅσα ἐν ἀρχῇ τοῦ πολέμου συνέπεσεν αὐτοῖς· καθ᾽ ἡμέραν τῶν στρατιωτῶν πολλὰ ἐν τῇ

MARTINI CRVSII NARRATIO DE PERICVLIS, QVÆ IPSIVS PARENTES tempore Smalcaldici belli experti ſunt, ab ipſo CIↃ IↃ LI conſcripta.

CVM Argentorati bonis literis operam dediſſem ad annos aliquot: præceptoribusq;, cũ aliis multis hominib. doctiſſimis, tũ inprimis Ioanne Sturmio, viro literatiſſimo diſertiſſimoq;, vſus eſſem: meæ rationes ſic tulerũt: vt primũ Vlmã ire neceſſe haberem: deinde ad parentes meos amantiſſimos proficiſcerer: quos longo interuallo inuiſere aliquãdo cupiebã. Ad quos cũ (re Vlmæ apud Prçceptorẽ Gerg. Leõhardũ bene meritũ bene geſta) perueniſſẽ, diesq; cõplures me amantiſſime cũ eis oblectaſſẽ: cognoui ex ipſis ea, quæ ſuperiore Germanico, necdum finito bello, pericula & calamitates experti fuerãt Lucẽhuſç, qui eſt pagus in ditione Vlmenſiũ, inter eorũ vrbẽ, & oppidũ Geislingã: quod itẽ ſub poteſtate Vlmenſiũ eſt: in quo pago pater doctrinam ſeruatoris noſtri Chriſti explicarat. Quarum rerum cognitio, nõ tam mihi iucunda fuit, quod præterierant: quam conſideratio triſtis, quod formidabiles fuerant: cum præſertim me id temporis, quo acciderant, Argentinæ in ſtudio vmbratili, literarum abditum, ſocium ærumnarum & comitem calamitatum, non habuiſſent. Eas hoc tempore res, vt & parentes vere mihi expoſuerunt: & pater in libello non indiligenter conſignauit, commemorabo: non ſolum quia ad meos, quos grato animo colere debeo, ea mala peruenerunt: ſed etiam quod ſpero conici poſſe ex eorum miſeriis: quantæ etiam ad alios homines calamitatum procellæ redundarint. Sed in hac expoſitione prætermittam: quid in principio huius belli acerbitatis viderint, propter quotidianas tranſeuntium mili-

Argentina.

Vlma.

Gregor. Leõhardus.

Lucenhuſa

Geislinga.

[illegible]

1546. circ. S. Viti diem. Carolus V. & Proteſtantes.

tum noſtrorũ iniurias: quos noſtri Principes, contra Carolum Cæſarem collegebant. Illud ſolum tẽpus perſequar: quod inſecutum fuit ab illorum diſceſſu, & domum reditione: cum nulla res amplius aduerſariis ad libere vagandum, quo vellent, obſtaret.

Narratio.

Ad Ingolſtad. caſtra. Duo Iouis a Gallis, motus à Cæſareanis & Vlme trepidatio.

Cum itaque Dux Elector Saxoniæ, & Landtgrauius Cattorum, à bello & caſtris ad Ingolſtadium factis, diſceſſiſſent: rumores in omni Vlmenſi agro, & voces ſunt exauditæ miſerabiles. Cæſarem cum vniuerſis copiis ad vrbem obſidendam venturum. Hic tum Vlmenſes militem ſuum & Heluetios, quorum aliquot cohortes aderant, inſtruere, arma expedire, tormenta ad mœnia ſubuehere & diſponere, ad obſidionem ſuſtinendam ſe totos comparare, cœperunt. Nec quiſquam, qui extra vrbem erat, nõ commoueri præſentis forma tumultus, & metu rerum futurarum. Itaque multi Geiſlingam, multi Vlmam fuga petebãt.

Geislingam & Vlmam fuga.

Alii res ſuas tergo ferebant: alii carris & plauſtris de medio remouebant. Incredibilis enim metus, omnium mentes occuparat. Quem metum augebat etiam incurſio repentina eorum, quos ante ſe Cæſar miſerat, Hiſpanorum, aliorumque leuis armaturæ militum.

Hiſpanica incurſiones & graſſatio.

Ii ea die pene ad vrbem vſque adequitantes, clamore hoſtili & impetu furibundo, miſeros homines fugientes feriebant, ſpoliabant, neq; ab vllo iniuriæ & maleficii genere temperabant. Pagi exuſti complures, aut in totum, aut magna ex parte. Cæſar tamen ipſe eo tempore non venit.

Vlmam venit.

Eo die pater meus cum nonnulla pecunia, aliiſque melioribus rebus, matrem Vlmam miſerat: quæ cognoſceret, quid ipſis tali tempore agendum eſſet. Eo cum non ſine periculis veniſſet: trepidationemq; & vociferationes ciuium campanarumq; ſonitũ audiſſet, animaduertit, non nequicquã eos tumultus eſſe. Itaq; cõtinuo egreſſa, vitam ſuã in diſcrimen, pro ſalute patris iniecit: vt quam celerrime Lucenhuſam aduolaret, patremq; moneret ſibi proſpiceret, ne in manus hoſtium imprudens incideret. Qua in re, vt alias ſemper, ad feſtinationem, quamuis via vi militum infeſta eſſet, ſibi nihil reliquũ fecit. Eodẽ

παρόδῳ ἀδικησάντων· οὐ ἡμῶν οἱ ἄρχοντες ἐπὶ τὸν αὐτοκράτορα συνέλεγον. ἐκείνων μόνον ἐξόμαι τὸν καιρόν, τὸν μετὰ δὲ τοὺς ἡμῶν στρατηγοὺς οἴκαδε ἀπελθεῖν· ὅτι οὐδὲν ἔτι δὲ κωλύον ἦν τοὺς ἐναντίους, ὅποι ἂν βούλοιντο, βαδίζειν.

Τοῦ τοίνυν ἐκλέκτορος σαξονίας, καὶ τοῦ τῶν καττῶν ἄρχοντος, σὺν τῷ στρατῷ τῆς τῶν ἰγγολστάδιεων πόλεως ἀπεληλυθότων φήμη τις ἄρα κατὰ πᾶσαν τὴν τῶν οὐλμαίων οἰκτρὰ διεσπάρη· ὡς ἄρα ὁ αὐτοκράτωρ ἅπασαν τὴν δύναμιν ἔχων, ἐπὶ τὴν πόλιν ἥξει. διὰ τοῦτο τοὺς ἑαυτῶν στρατιώτας, καί τινας ἑλβητίων σπείρας, οἱ ἐν τῇ πόλει ἐυτρέπισαν· τὰ ὅπλα συνήγαγον τὰς μηχανὰς τοῖς τείχεσι προσπελάσαντες διέταξαν· καὶ δὴ παντελῶς, ὡς τὴν πολιορκίαν δεξόμενοι, παρεσκευάσθησαν. οὐδέ γε εἷς ἔξω τῆς πόλεως ἦν· ὅστις οὐχὶ ταῦθ' ὁρῶν ἐφοβεῖτο. ὥστε πολλοί, οἱ μὲν εἰς γείσλιγγαν, οἱ δὲ εἰς οὔλμην, κατέφευγον. καὶ οἱ μὲν τὰ αὐτοῖς ὑπάρχοντα, ἐπὶ νώτων, οἱ δὲ ἐφ' ἁμαξῶν ἄγοντες, ἐκ μέσου ἐποίουν. θαυμαστὸς γὰρ ἅπαντας κατειλήφει φόβος· ηὔξανέ τε καὶ τῶν ἱσπανῶν, οὓς ὁ αὐτοκράτωρ πρὸ ἑαυτοῦ πέμπων ἔτυχεν, ψιλῶν ὄντων, ἐξαίφνης ἐμβαλόντων. οὗτοι γὰρ ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ μικροῦ καὶ ἄχρι τῆς πόλεως ἐφιππεῦσαι ἐδόκησαν· ἔκραξάν τε καταπληκτικῶς καὶ μαινομένοις ἐοικότες, τοὺς φεύγοντας ἐδίωξαν, τύπτοντες, λεηλατοῦντες, μηδεμιᾶς αἰκίας ἀπεχόμενοι. κῶμαι ἐμπρησθεῖσαι, αἱ μὲν ὅλως, αἱ δὲ κατὰ μέρος, ἀπηλώθησαν. οὐ μὴν ὁ αὐτοκράτωρ τότε εἰς οὔλμην ἦλθε. κατ' αὐτὴν δὲ τὴν ἡμέραν ἐκείνην, ὁ πατὴρ τὴν μητέρα μου, ἔχουσαν χρήματα, εἰς τὴν πόλιν ἔτυχε πέμπων. σκεψομένην, καὶ ἐκεῖ ἀκουσομένην, τί χρεὶ ποιεῖν ἐν τοιούτοις καιροῖς. ἢ τις ἐπεὶ δὴ εἰσῆλθε· καὶ τὴν ταραχὴν τῶν πολιτῶν ἤκουσεν· ἔγνω δὴ ταῦτ' οὐχὶ παιζόντων ἀνθρώπων εἶναι. εὐθέως οὖν ἐξελθοῦσα, ἐσπούδαζεν, ἐκ κινδύνου τῆς ὁδοῦ ὑπὸ στρατιωτῶν ὑπαρχούσης, ταχέως εἰς λευτζιούσαν ἐπανελθεῖν, καὶ τὸν πατέρα προτρέπειν, φυλάττεσθαι· μήπως εἰς τοὺς πολεμίους ἐμπίπτων λάθῃ. τηνικαῦτα τὰ ἔξω τῆς

πόλεως

πόλεως οἱ οὐλμαῖοι ἐνεπίμπρασαν, τὰ ἱερά, τὰ τῶν κήπων δωμάτια, τοὺς μύλωνας, τὰ κναφεῖα, τὰ ἱστοκομεῖα καὶ τεκνοτροφεῖα· καὶ δενδροκοποῦντες δέ, πάντα τὸν περὶ τὸ τεῖχος πεδίον ὡμάλιζον. ἐν ᾧ δὴ οὔπω οἴκαδε ἐπανήκει ἡ μήτηρ, πολύ τι πλῆθος ἀνθρώπων διὰ λυζειούσης εἰς γείσλιγγαν, ἥτις ἀπέχει οὔλμης τρία μίλια, καταφευξομένων παρήμειβε. τούτων οἱ μὲν μεγάλα ἐβάσταζον φορτία· οἱ δὲ τὰ τέκνα ἐχειραγώγουν· οἱ δὴ ἐν κοιτίσι βαστάζοντα ὑπὲρ τῆς κεφαλῆς ἔφερον. καὶ οἱ μὲν ἐν ὅπλοις ἦσαν διεσκευασμένοι· οἱ δὴ ἐφ᾽ ἵππων ἐθορυβοῦντο· οἱ δὲ ἄρτους, ἤ τι ἄλλο, τοῖς δόρασι διαπερονήσαντες ἔφερον. πάντα δὲ τὰ κατὰ τὴν ὁδόν, μεστὰ κραυγῆς καὶ ὀλολυγμοῦ. ταῦθ᾽ ὡς ἑώρα γενόμενα οὕτως ὁ πατήρ· καὶ αὐτὸς δὴ ἤρξατο δεδιέναι καὶ μέρος τι τῶν ὄντων εἰς τὸν ναὸν ἀποκρύπτειν. ὀλίγῳ δὴ ὕστερον ἦλθεν ἡ μήτηρ, περὶ ὥραν τρίτην. καὶ τῷ πατρὶ παρῄνεσε φεύγειν, εἴπερ ὑπὲρ σωτηρίας φροντίζοι, εἰς γείσλιγγαν. πείθεται, καὶ εἰς αὐτὴν ὡς ἦλθε· πᾶν ἤδη τὸ πόλισμα πλῆρες ἀνθρώπων ἦν. ὥστε πρὸς στέφανον ἄνδρα δίκαιον, καὶ διάκονον ὄντα τῆς ἐκεῖ ἐκκλησίας, κατηγάγετο. παρ᾽ ᾧ αὐτός τε, καὶ τινὲς ἄλλοι εὐσεβεῖς, τὰ ἑαυτῶν δαπανῶντες, ἓξ ἑβδομάδας ἔμειναν, μετὰ πάσης διαφυλαχθέντες φιλοφροσύνης. ἦλθε δὲ καὶ ἡ μήτηρ ἔπειτα ἐκεῖσε. παρὰ δὲ τὴν ἀπουσίαν ποτὲ αὐτῆς, οἱ τῶν οὐλμαίων στρατιῶται, ἐπανελθόντες ἀπὸ ἐπισιτισμοῦ, εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ πατρὸς ὁρμησάμενοι, καὶ πᾶν τὸ εὑρισκόμενον λαβόντες, ᾤχοντ᾽ ἀπιόντες. καταστρεψασῶν δὲ τῶν ἐξ ἐκείνων ἑβδομάδων, ὡς ἤδη πάντες ἐκ τοῦ φόβου ἀναφέρειν, καὶ τῶν κινδύνων ἀπαλλαγῆναι ἐδόκουν. ὁ πατὴρ εἰς λουτζενούσαν ἐπανῆλθεν. οὐ μὴν ἐπὶ πολὺ ἀσφαλείας οὔσης, πάλιν εἰς γείσλιγγαν ἧκε, μένων ἐκεῖ σχεδὸν ἡμέρας ὀκτώ. μετὰ ταῦτα, ὡς ἀνάπαυσις πλείων εἶναί τις ἐδόκει· οἴκαδ᾽ ἐπανῆλθε, καὶ μέχρι τινὸς πολλὰ μεριμνῶν ἔμεινε. κατὰ τοῦτον τὸν χρόνον ἄνδρες δύο βουλευταί, πεμφθέντες ὑπὸ τῶν οὐλμαίων, εἰς κώμην νέλλιγγαν καλουμένην ἦλθον. αὐτὸ δὴ τοῦτο κἂν ἄλλοις ἐγίνετο τόποις, τοῖς ὑπ᾽ ἐκείνους οὖσιν. οὗτοι καὶ τοὺς ἐκ τῶν γειτνιωσῶν κωμῶν γεωργούς τε καὶ πρεσβυτέρους συγκεκλήκεσαν.

tempore Vlmenſes pro. vrbe exurebant *Suburbana à rē exuſta.* ea, quæ nocitura ſibi putabant: ædes ſacras, ædiculas in hortis, molas, domos ad pannum lineum extructas candidum faciendum, ædificium infantium vulgo repertorū, ceteraq; ſuburbana: arbores excidebant: omneq; circa vrbem ſolum cōplanabant. Interea, dum mater mea adhuc domum non reuenerat: magnus hominū *Hominum fuga.* numerus Lucenhuſę tranſiens, Geiſlingam ire contēdebat: quod oppidum trib. milliariis Vlma abeſt. Eorum partim magnas ferebant ſarcinas, partim liberos manibus ducebāt; nonnulli in cunis capite geſtabant: quidam armis ſe induerant; pars in equis: panem, aut quid aliud bipennibus aut haſtis appēſum portabant. Eorum quæſtibus & clamoribus omnia terrore complebantur. Dum hæc ita fiebant: etiā pater commoueri, partēq; rerum ſuarū in templum conferre, & in adyto abdere, cœpit. Paulo poſt mater *Matris reditus Vlma.* circiter horam diei 3. rediit; patremq; modis omnib. ſi vitam conſeruare velit, Geiſlingam cōfugere hortatur & orat. Eo cū *I. Ceſſio patris Geiſlingam.* ille veniſſet: oppidum iam completum erat hominib. qui eo fugerant. Itaq; domū *Steph. Gapel, Vellacēſis Carinthius.* optimi viri Stephani, qui ſacrarū rerū ibi miniſter erat, venit. Apud quem ipſe, aliique pii homines cōcionatores, ſuo ſumptu ad ſex hebdomadas tecti humaniſſime, & conſeruati ſunt. Eodem etiam quādoque mater venit. Ea quodam die abſente, milites Vlmenſium, reuertentes à frumentatione & pabulatione, domum patris Lucenhuſæ irruperunt: atq; quicquid potuerunt, aſportarunt. Hæc ab amicis, & religionis libertatisq; propugnatoribus fiebant. Poſt illas 6. hebdomadas cū homines paulatim à metu reſpirare, & ſe defunctos periculis eſſe, arbitrarentur: pater ſe Lucenhuſam recepit. Verū ibi nō *II. Ceſſio, eodem.* diu conſiſtenti facultate data, rurſus Geiſlingam rediit: ibiq; dies prope octo manſit. Poſt id tempus, cum res paulo pacatiores eſſe viderētur: domū iterum ſe retulit: aliquandiuq; cū ſolicitudine ibi hæſit. Eo tempore duo Senatores ab Vlmenſib. miſſi (quod idē aliis etiam locis fiebat) in *1547. die Sabbato poſt Epiphania Nellinga cōuentus.* pagū Nellingā venerūt. Eodem plebem quoq; ex aliis in circuitu vicis, atque vna eorū vicorū concionatores, conduxerāt.

Sociorū prædatores.

Horum tum numero ſeptem cum patre aderant. Cum hi, quos dixi, duo Senatores, vna cum populo in templum conueniſſent: literę nomine Senatus recitatæ ſunt: quarum hæc erat ſententia. Vlmenſes deditionem feciſſe: & apud Cæſarem in gratia poſitos eſſe. Multos quidem eos, magnoſque ſumptus, in hoc bello feciſſe: ſed tamen caput totius rei, pro quo tanta contẽtione elaboraſſent, obtinuiſſe. Deprecatoribus enim legatis ad Cæſarem miſſis, impetraſſe: vt ne ipſorum religionem, & ſacroſanctum Chriſti Euangeliũ, tolleret, aut impugnaret. Quare cauſam nõ eſſe: cur quicquam poſthac metuant: vnumquemq; ſi ſapiat, domi manere debere: & ſua, quæ exportarit, ad ſe reuocare. Illud quidem fore certo, vt Cæſariani tranſeant: nihil tamen ea re cuiquam ereptum, aut vllam iniuriam allatum iri. Nihil debere quenquam, præſertim cibariorum & lectorum, domo efferre: ne Cæſar, vbi adueniat, cogitet, ſibi parum haberi fidei. Adhęc, cum tantum detrimentum Reſpub. hoc bello ceperit: tantamq; rerum ſuarum diminutionem fecerit; æſque grande alienum conflatum ſit: futurum, vt certum tributum ſit imponendũ. Quod tamen non rei frumentarię futurũ ſit: aut rerum, quibus nemo carere poſſit: ſed vini tantummodo & zythi, quibus rebus minus opus ſit. Debere igitur vnumquẽq; in ea re ſe paratum, & minime recuſantem, præbere: atque hoc eo magis, quod de religione & euangelio retinendo promiſſio eſſet facta. Inprimis autẽ cõcionatores admonebantur; vt plebi hæc perſuaderent: efficerentq; omni ratione, vt ne grauate facerent. His auditis domum ſuam reuertebantur: lęti quiſq; bello tam facile & commode finem eſſe factum: atque, quod ſperarẽt bene de religione, tributi impoſitione illa, non valde grauabãtur. Credebant. n. hæc, vti dicta fuerant, ita certo futura. Verũ nõ diu poſt euenit: vt quidam Cæſariani milites, qui agmen præcedebant, Germani Lucenhuſam venirent. Horum numero 15. vna cum ſuis mulieribus, ad patrem diuerterunt. Inter eos duo erant nobiles. His, quidquid potuit, quam optime paratum copioſe appoſuit; ita vt merito ſe iniuria abſtinuiſſent: ſi hoc in militum ingeniis eſſe poſſet. Nam vbi largius in vinum ſe in-

Inanis ſpes tranquillitatis.

Οἰσιτανῇ τελεγμένα πόλεμος. Mehr Vngeldt.

Acquieſcitur.

Die Martis poſt Dominicam primam Epiphaniæ, milites Lucenhuſa.

Rerum petulantia.

ἦλθε μετὰ τούτων καὶ ὁ πατήρ, ὧν ἔβδομος αὐτός. πάντων δὲ εἰς τὸ ἱερὸν συνελθόντων ἀνέγνωσαν γράμματα τῆς ἐξουλῆς τοιάδε. αὐτοὺς τὴν πόλιν τῷ αὐτοκράτορι παραδόντας, τυχεῖν συγγνώμης. καὶ πολλὰ μὲν εἰς τὸν πόλεμον ἀναλῶσαι· ἐκνικῆσαι δὲ ὅμως τὸ κεφάλαιον, ὑπὲρ οὗ τηλικαύτην ἂν εἶεν πεποιημένοι τὴν σπουδήν. πρεσβευσαμένους γὰρ ἐπὶ τὸν αὐτοκράτορα, διαπεπρᾶχθαι περὶ τοῦ τὴν ὑπάρχουσαν ἀληθῆ τοῦ χριστοῦ θρησκείαν μὴ παραιρεθῆναι. οὐδεμίαν οὖν τοῦ φοβεῖσθαι λοιπὸν αἰτίαν εἶναι· δεῖν ἕνα ἕκαστον κατὰ χώραν μένειν καὶ τὰ ὑπεκκομισθέντα ἀνακαλεῖσθαι. τοὺς περὶ τὸν αὐτοκράτορα, μέλλειν μὲν διελεύσεσθαι, μηδένα δὲ ἀδικήσειν. δεῖν δὴ μηδένα ποιεῖσθαι μηδὲν ἐκποδών. ἵνα μὴ ἐλθὼν ὁ αὐτοκράτωρ, ὑποπτεύσῃ μὴ πιστεύεσθαι. ἔτι δὲ, ἐπειδὴ ἐν τῷδε τῷ πολέμῳ πολλὰ ζημιωθείη, καὶ εἰς στενὸν κομιδῆ καθεστῶσα ἡ πόλις, πολλὰ χρήματα ὀφείλουσα· εἰσέον μὲν φόρον τινὰ ἔσεσθαι, μικρὸν δὲ τοῦ σιτίου γὰρ δὴ τῆς σιτώνης, ἧς πᾶσι δεῖ· ἀλλὰ τοῦ οἴνου καὶ ζύθου, ἃ ἧττον ἀναγκαῖα. προσήκειν τοίνυν, καθ' ἕνα ἕκαστον πρόθυμον ἑαυτὸν παρέχειν, καὶ μὴ δυσκόλως φέρειν· ἐπειδὴ καὶ ἡ ὑπόσχεσις, ἡ περὶ τοῦ εὐαγγελίου, γένοιτο τηλικαύτη. μάλιστα δὲ παρεκάλουν τοὺς ἐκκλησιαστὰς, ταῦτα τοὺς ὄχλους πείθειν· καὶ μὴ βαρέως ὑπακούοντας παρέχειν. τούτων ῥηθέντων, διελύθη ὁ σύλλογος· καὶ ἐγήθουν ἕκαστοι τὸν πόλεμον οὕτω καταλυθῆναι ῥαδίως· καὶ διὰ τὰς περὶ τῆς θρησκείας ἐλπίδας, οὐχὶ μάλα τῷ φόρῳ ἤχθοντο νομίζοντες, ταῦτα πάντα, ὡς εἴρητο, βεβαίως ἕξειν. οὐ πολὺ δὲ συνέβαινεν ὕστερον, πλῆθος στρατιωτῶν γερμανῶν, τῆς τοῦ αὐτοκράτορος δυνάμεως προηγούμενοι, εἰς λουτζενοῦσαν ἐλθεῖν. ἐκ τούτων τινὲς, ἀριθμῷ πεντεκαίδεκα, σὺν ταῖς ἑαυτῶν γυναιξὶ, τὴν τοῦ πατρὸς οἰκίαν κατελάμβανον· καὶ ἦσαν ἐν αὐτοῖς δύο τῶν εὐγενῶν. αὐτοῖς οὖν ὁ πατὴρ, ὅσα ἐδυνήθη, πάντα καλῶς παρεσκευασμένα παρέθηκεν, ὅπως μηδὲν ἀδικοῖεν. οἱ δὲ τῷ οἴνῳ ἀκράτως χρησάμενοι, καὶ βαρυνθέντες.

καὶ

κακόν τι ἐκεῖνοι ποιεῖν ἐπεχείρουν· καὶ ὅπως εὐλογώτερον τόδε δόξαιεν δρᾶν· περὶ τῆς θρησκείας αὐτῷ διαφέρεσθαι ἤρξαντο. πρὸς μὲν δὴ ταῦτ' εὖ γ' αὐτοῖς ἀπεκρίθη· καὶ ὅτι τῶν οὐλμαίων ὄνομα προὐβάλλετο· λέγων, ὅτι, παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος ἔτυχόν τε τῆς εἰρήνης· καὶ διεπράξαντο περὶ τῆς ἀληθινῆς ἡμῶν θρησκείας. ἐκεῖνοι δὲ ταῦτα πυθόμενοι, ἀπεκρίνοντο· ὅτι οὐδεμίαν ἡμεῖς γ' εἰρήνην οἴδαμεν· οἵ τε οὐλμαῖοι τῷ αὐτοκράτορι προσεχώρησαν· ἐφ' ᾧ χρήσασθαι αὐτὸν ἐκείνοις, ὅ, τι ἂν βούληται. πρὸς τούτοις δὲ, καὶ τὰ μέγιστα τοὺς οὐλμαίους ἐβλασφήμουν· ἀπίστους καλοῦντες, καὶ ἐξουσίαν σφίσι διαρπάζειν ἐκείνους ἔχειν φάσκοντες. ταῦτα εἰπόντες, καὶ τὸν πατέρα ἀφέντες, πρὸς τὸ πλέον οἴνου ἐμφορεῖσθαι ἐτρέποντο. περὶ δὲ τὸ μεσονύκτιον, ὡς καθευδήσοντες κατέκειντο. πάλιν αὐτῶν ἔνιοι βιάζεσθαι ἐνεχείρουν· εἴπως χρήματα ἐξελκῦσαι δύναιντο. πλέον δὴ ἐν αὐτοῖς, εἷς τις ἀπὸ τῆς ποδαμικῆς λίμνης· ὃς ἐν φανερῷ πρότερον εἶπεν, οὐκ ἀπελεύσεσθαι ἐκ τούτου τοῦ οἴκου, πρὶν μ΄ χρυσοῦς ἐκφέρειν. οὗτος ποτὲ τὸν πατέρα περόνῃ ὀξείᾳ, δι' ὧν καὶ ἡ φύσις ἀπέκρυψεν, ἐπειρᾶτο κατακεντεῖν. ἐπειδὴ δὴ ὅμως τοὺς ἄλλους ἀπὸ μέθης κραιπαλῶντας οὐκ εἶχε συνεργούς· καὶ ἡ μήτηρ ἐνετύγχανε· τούτου τοῦ ἐγχειρήματος εἴργετο. τῇ δὴ ὑστεραίᾳ, αὐτῶν ἀνισταμένων· τὰ πρὸς τροφὴν ἀφθόνως παρετίθετο καθάπερ καὶ τῇ προτεραίᾳ, καὶ ὡς αὐτοὶ προσετάξαν. ἦν δὴ εἰς τῶν ἀνακειμένων καὶ ὁ πατήρ· καὶ σχεδὸν ἤδη τέλος τῆς εὐωχίας· ἐνταῦθα ὁ βδελυρὸς ἐκεῖνος, περὶ οὗ εἰπὼν ἔφθην, πρὸς τῇ τραπέζῃ ἀνίστατο, βλοσυρὸν βλέπων· καὶ μεγάλην ἐν τῇ χειρὶ περόνην ἔχων, ὁρᾷς, ἔφη, ταύτην; καὶ ἅμα λέγων ἐπιχειρεῖν ἐβιάζετο. ὁ δὲ πατὴρ τῶν εὐγενῶν τῶν συνανακειμένων ἐδεήθη· μὴ περιιδεῖν τοσοῦτον ἀσέβημα γινόμενον περὶ τὸν πᾶσαν αὐτοῖς φιλανθρωπίαν ἐνδειξάμενον· ἀλλὰ κωλῦσαι τοὐπιχείρημα τοῦ τολμηροῦ ἐκείνου. καὶ ἡ μήτηρ δὲ δακρύσασα παρεκάλεσεν ἐπισχεῖν αὐτοὺς τῆς βίας τὸν μιαρόν. ἔστι δὴ ἄρα, ὅτε δύναταί τι ὅμως καὶ ἡ δέησις· καὶ τοὺς [illegible] τῶν ἀνθρώπων ποθ' ἡ μετὰ ταπεινοφροσύνης λιπάρησις δυσωπεῖ· καὶ προσκόπτει πολὺ ὁ ἐλεεῖσθαι ἀξιῶν· γινομένου τοὐναντίον, τοῦ ἀποτόμως αἰσθησάμενον, πολλά-

gurgitarant: patri manus adferre conati ſunt; quod ne tamen ſine cauſa facere viderentur; multa in religione cum eo diſputare cœperunt. Ad quæ cum eis reſpondiſſet: & nomen Vlmenſium obieciſſet: quomodo hi de vera noſtra religione cum Cæſare decidiſſent: pacemque ab eo redemiſſent; referebatur ab eis, ſe nullam ſcire pacem; Vlmenſes ita in deditionem veniſſe, vt de eis ad arbitrium ſuum Cæſar ſtatueret. Præterea maximis conuitiis in Vlmenſes inuehebantur: perfidos nominabant: ipſorum diripiendorum a Cæſare ſibi poteſtatem factam clamitabant. His ita dictis, patre relicto, ad helluandum magis ſe conuertebant. Media fere nocte, cum ſe ad dormiendum abieciſſent: quidam iterum vim facere tentauerunt: ſi forte pecuniam extorquere poſſent. Sed inter hos præcipue vnus, qui palam antea dictitarat: ſe non prius hac domo exceſſurum: quam quadraginta aureos abſtuliſſet. Is patrem adoriri, & ſubula configere conabatur. Sed quia ceteri vino impediti, iuuare non volebant, matterque interueniebat, conata perficere non potuit. Mane cum luxiſſet, illique ſurrexiſſent; cibus atque potio iterum prolixe, quemadmodum pridie veſperi factum erat, ipſique iuſſerant, apponebatur. Pater ſimul accubuerat: propemodumque iam conuiuii finis erat. Hic ille miles, de quo antea dixi, ad menſam ſtetit, fœdis & minitantibus oculis: magnamque tenens ſubulam: Videſne, inquit, hanc? ſimulque impetum facere voluit. Ibi pater a nobilibus, qui vna aſſidebant, petiit, ne hoc tantum ſcelus admitti paterentur; ſe, quam potuerit omnem beneuolentiam & officia eis præſtitiſſe: debere eos impedire hominis nefarium conatum. Mater etiam ſupplicíter locuta, flens, obſecrauit: vti patrem ab audaci latrone prohiberent. Eſt tamen aliquando precibus in feritate morum locus: & homines crudeles, quandoque mouentur oratione ſupplici; proficitque is, qui miſericordiam captat: cum ei, qui aduerſetur, ſæpenumero ſit pereundum. Sed

Einer mit eim Pfriem. homo ſanguinarius.

Ὁρᾷς ταύτην.

Ein Thumbherr, vir melior.

animos flectit Deus ſolus: & eorum, quos diligit, ſalutem expedit. Nam tum alter è nobilibus illis, qui Canonicus fuerat, manus continere ſicarium iuſſit. Quoniam tamen, inquit, bene de nobis meritus eſt: iniuria ne ei inferatur. Cum ille vim facere fortiter perſeueraret: iracundiaque totus exalbuiſſet: quin, inquit ille nobilis, abſtines manus? minatuſque illi grauiter, patri dicit: mane in hoc loco nobiſcum; quod ſi exieris, periculum tibi non præſtabo. Ibi ille ſceleratus, cum à conatu depulſus eſſet: poculo vini pleno prehenſo, propino ergo tibi, inquit ad patrem. Ipſe recuſare: tamen, quia alii imperabant, inuito reſpondere. Deinde cum ille exiuiſſet; tum nobilis ille de quo dixi, aiebat, hunc militem, aliosque permultos, quod ſtipendium eis non daretur, ſolere iſto modo rapinis & cædibus viuere. Addebat etiam, in hoc bello eundem iſtum, perforatis quorundam presbyterorum, & forte etiam aliorum hominum, genibus, plumboque infuſo feruenti; ſic ab eis per maximos cruciatus pecunias expreſſiſſe. E qua re videri facile poteſt: vt nullum animal homine, qui diſciplina & legibus regitur, præſtantius & excellentius ſit: ſic nullum aliud æque ferox & crudele eſſe: cũ velut carceribus emiſſus, ad vim aditum, & ad flagitium licentiam, fuerit nactus. Ea autem licentia eſt in bellis: quæ quantumuis pie ſuſcipi poſſint, ſcelere nunquam carent: eorumque animos etiam, qui alioqui forte mites eſſent, audaciores redigunt; omnemque humanitatem compendii cauſa exuere cogunt. Quo maiora ſunt ſcelera eorum, qui natura ad maleficium propendent, & ad iniuſtitiam ingenium inclinatum poſſident. His rebus ita geſtis: hi, de quibus ſcripſi, milites diſceſſerunt Vlmam verſus. E veſtigio ad meridiem alius militum Germanorum grex bene magnus, qui eodem iter habebant, aduenit. Pater tum in lectulo paululum ad quieſcendum ſe dederat. Acceſſerunt quidam ex illis ad ædes: vehementerque pulſarũt; quo ſtrepitu ipſe excitatus, paululum proſpiciebat per feneſtrã: ſed reſpon.

Ἀγριοῦ προπόσεις. *Crudelitas latronu.* *Licentia bellorum.* *Die Mercurii post Dominicã primam Epiphanias, alias mẽdures.*

κις ἀπέθανε. τὸν μέντοι νοῦν τῶν ἀνθρώπων μόνος ὁ θεὸς κυβερνᾷ· καὶ τούτους εἰς ἔλεον στρέψας, εὖ γε ἐπιζητεῖ τὴν τῶν ἠγαπημένων σωτηρίαν. τότε γὰρ δὴ ἅτερος τῶν εὐγενεστάτων ἐκείνων, γενόμενός ποτε τῶν ἐν ἐκκλησίᾳ κανονικῶν, κατέχειν ἐκέλευσε τὰς χεῖρας τὸν μιαιφόνον. ἐπειδὴ μέντοι, φησὶν, ἡμᾶς ἐφιλοξένησε· μὴ ἀδικείσθω. ἐκείνου δ' ἡσυχίαν ἄγειν οὐκ ἐθέλοντος· ἀλλ' ὑπ' ὀργῆς ὠχριῶντος· κελεύω σοι, φησὶν ὁ εὐγενὴς, κρατεῖν τῶν χειρῶν. οὐκ ἀκούεις; καὶ ἀπειλήσας, λέγει πρὸς τὸν πατέρα· μένε μεθ' ἡμῶν ἐνταῦθα. ἢν δ' ἐξέλθῃς, οὐδὲν πρὸς ἐμὲ τὸ μετὰ ταῦτά σοι συμβησόμενον. δὴ τότ' ἐκεῖνος, ὡς ἔγνω μάτην ἐπιχειρῶν· ποτήριον οἴνου λαβὼν, προπίνω δή σοι τουτὶ, φησὶ πρὸς τὸν ἀδικούμενον. ὁ δὲ τὰ μὲν πρῶτα παρῃτεῖτο· εἶτα δὲ, τῶν ἄλλων κελευόντων, ἄκων μὲν, ὑπέμεινε δέ. μετὰ ταῦτ' ἐκείνου ἐξελθόντος, ἔφη ὁ εὐγενής· ὡς ἄρα οὗτός τε, ἄλλοι τε πάμπολλοι τῶν στρατιωτῶν, διὰ τὸ μὴ λαμβάνειν μισθὸν, εἰώθασι πορίζεσθαι τὸν βίον τουτονὶ τὸν τρόπον ἀπὸ ἁρπαγῆς καὶ φόνων. καὶ μὴν κἀκεῖνο προσετίθη· ὅτι ἐκ τουτωνὶ τῶν πόλεων ὁ αὐτὸς ἐκεῖνος, πρεσβυτέρων τινῶν, καὶ ἄλλων ἴσως, τὰ γόνατα τρυπήσας, καὶ μόλυβδον βράζοντα ἐγχέας, οὕτως διὰ μεγίστων ἀλγηδόνων ἠργυρολόγησεν. ἐξ οὗ ῥᾳδίως ἄν τις ὁρῴη· ὥσπερ οὐδὲν ζῶον ἀνθρώπου βέλτιόν ἐστι, παιδείᾳ γε καὶ νόμοις πειθομένου. οὕτως οὐδὲν τοῦ αὐτοῦ καθεστηκέναι ὠμότερον· ὅταν χωρισθεὶς τῶν καλῶν, ἐξουσίαν αὐτοκράτορα καὶ ἀκώλυτον πρὸς τὴν μοχθηρίαν λάβῃ· αὕτη δ' ἡ ἐξουσία παρὰ τοὺς πολέμους ἐστίν· οἳ καίπερ πολλάκις δικαίας ἔχοντες προφάσεις, οὐ πώποτε κακουργημάτων ἀμοιροῦσιν· ἀλλὰ καὶ τοὺς φύσει μὴ τοιούτους ὄντας, εἰς πᾶσαν προτρέπουσι τόλμαν, καὶ ἰδίᾳ λυσιτελοῦντος ἕνεκα. ὅσῳ πλείονα τὴν ὠμότητα γενομένην τούτων· οἵτινες εἰς ταύτην κέκτηνται κατασκευὴν τὸν τρόπον. τούτων δ' οὖν οὕτω γενομένων· οἱ μὲν εὐθὺ Οὔλμης τείνοντες ἀπῆλθον. εὐθέως δ' ἄλλο τι στρατιωτῶν στῖφος, τὴν αὐτὴν ἐκεῖσε πορευομένων, περὶ τὴν μεσημβρίαν ἐφέστηκε. ἤδη καὶ ταῦτα δ' ὁ πατὴρ, ἐπὶ σκίμποδος μικρὸν ἐπαναπαυόμενος ἡσυχίας εἴχετο. προσελθόντες τινὲς ἐκείνων, τῇ οἰκίᾳ καὶ τὰς θύρας ἰσχυρῶς ἔκοψαν. ἐξεγερθεὶς δὴ ἐκεῖνος, παρέβλεπε διὰ τῆς θυρίδος· οὐ μὴν ἀποκρίνεσθαι, μήτε

γε δὴ

γε δὴ εἰσδέχεσθαι, ἤθελε. πλείονες ἐκεῖνοι τῶν κόπτειν ἐνέκειντο· τοῦ τοίνυν θορύβου ἡ μήτηρ αἰσθομένη, τότε που τῆς κώμης γεγονυῖα, παραγίνεται δρόμῳ. ἐκεῖνοι βιαζόμενοι εἰσπηδῶσιν. ἐν ᾧ μόλις ἐκφεύγων ὁ πατὴρ, διὰ τῶν βαθμῶν εἰς τὰ ἀνώτερα τῆς οἰκίας ἀναβαίνει. ἦν τι ἐν τοῖς ὄπισθεν αὐτῆς χαρτοφυλάκιον· καὶ ἐπάνω τούτου περιστεροτροφεῖον· τὰ δ' ἐν μέσῳ τόπιν, κενά. ἔνθα ὁ πατὴρ εἰς τὸ περιστεροτροφεῖον εἰσελθὼν, διὰ ὀπῆς ἐπὶ τὰ τοῦ χαρτοφυλακίου σανιδώματα κατέβη· καὶ τὴν ὀπὴν ἤδη ὑπὲρ κεφαλῆς οὖσαν σανίδι ἐκάλυψεν. ἐνταῦθα μὲν αὐτὸς ἐκρύβη, τὰ μὲν ἐπὶ νώτων, τὰ δ' ἐπὶ στέρνα, τὰ δ' ἐπὶ πλευρὰ κυλισθεὶς, ἐν μεγάλῳ φόβῳ καὶ ἀγωνίᾳ. ἐκεῖνοι δ' εἰσβιασάμενοι, ποῦ ἐστιν ὁ κύριος; ἠρώτων. τῆς δὲ μητρὸς οὐκ εἰπούσης ἔνδον αὐτὸν εἶναι, ἐκεῖνοι, ψεύδῃ, ἔφασαν· ἑωράκαμεν αὐτὸν διὰ θυρίδος. καὶ ἦν ἀληθῶς γε ἴσως οὐκ ἀδύνατον, αὐτοὺς διὰ ὑάλου θεωρεῖν ἐκεῖνον. ἐζήτουν τοίνυν αὐτὸν πανταχοῦ διατρέχοντες. οὐ δὲ τότε γε οὐδ' ἡ μήτηρ ἐγνώκει, ποῦ λανθάνει ἐκεῖνος. αὐτοὶ πολλάκις ἐφώνουν· κύριε, ποῦ εἶ; προέρχου, οὐδέν σε κακὸν ποιήσομεν. τελευταῖον δ' εἷς αὐτῶν ἀνέβη εἰς τὸ περιστεροτροφεῖον· εὗρέ τι τὸν χιτῶνα τοῦ πατρός. ἐν γὰρ τῇ ἐξαπιναίᾳ ταραχῇ ἐκδυσάμενος αὐτὸν, ὅτε ἐπὶ τὸ χαρτοφυλάκιον ἑαυτὸν κατῆγε, ἐνταῦθα αὐτὸν ἀπέρριψε. τηνικαῦτα ὁ στρατιώτης τῇ μητρὶ, ἰδοὺ, φησὶν, ὁ χιτὼν αὐτοῦ. ποῦ δ' ἐκεῖνος αὐτὸς ὢν τυγχάνει; ἐκείνη δ' οὐδεμιᾶς ἀπολειπομένη θηλείας· ἥτις ὡς τὰ πολλὰ τῶν ἀνδρῶν, ἐμπεσόντος ἀπροσδοκήτου κινδύνου, δεινοτέρα ἐξευρίσκειν τι πιθανὸν, ἀπεκρίνατο τῷ στρατιώτῃ ὅτι ἐγὼ τῆς παρῳχημένης νυκτὸς, παρόντων καὶ τότε στρατιωτῶν, ἐνταῦθα κατέθηκα· ἵνα μή τις ἀφελόμενος οἴχοιτο. ὁ μὲν οὖν οὐδὲν ἔτι ποιεῖν ἔχων, καὶ τὸν ἐζητημένον οὐχ εὑρίσκων, κατέβη πάλιν. θαυμασία αὕτη καὶ θεία εὐεργεσία. τίς ἂν διενοήσατο; ὅτι ἐκεῖνος οὐχ ἑώρακε τὸ θύριον, τὸ πρὸς τῇ κλίμακι ἀνεῳγμένον, δι' οὗ πρὸς τὸν πατέρα κατάβασις ἦν. ἀλλὰ περιέφραξε τοὺς αὐτοῦ ὀφθαλμοὺς ὁ θεός. ἐξ οὗ δῆλον, ᾧ τινι πάρεστιν αὐτὸς, ἱκανὸς πρὸς πᾶν κακὸν εἶναι πεφυλαγμένον. καθὰ καὶ τοὺς Σοδομίτας ἡ ἐξαπίνης τύφλωσις, τὸν τοῦ Λὼτ, καὶ τῶν ἐπιξενωθέντων ἀγγέλων, οἰκίας ἀπήλασεν. ὡς δ' οὔπω ζητοῦντες ἐπαύοντο· ἀλλὰ καὶ οὐδὲν ἀνίχνευτον κατέλι-

dere, aut intromittere nolebat. Illi acrius inſtare. Tum ſonitu commota mater, quę alicubi in pago fuerat, adcurrit. Illi vi intrortumpunt. Interim pater vix effugiens, per ſcalas aſcendit in ſuperiora domus. Erat in poſteriore parte ædium tablinũ; ſupra id imminebat columbarium: ita tamen, vt in medio locus aliquis eſſet vacuus. Ibi pater columbarium ingreſſus, per foramen deſcendit ſupra tabulata tablini: aſſerculoque id foramen, quod iam ſupra caput erat, contexit. Ibi ergo ſe abdidit, modo tergo, modo pectori, modo lateribus incumbens, magno metu & ſollicitudine. Illi ingreſſi de hero interrogarunt. Quibus cum mater diceret, eum domi non eſſe: illi, mentiris, inquiunt: vidimus eum per feneſtram. Et ſane fieri potuit: vt trans vitrum eum viderent. Ibi tota domo diſcurrebant quærentes. Nec dum etiam mater norat, vbinam ille ſe occultaſſet. ſæpe illi clamare: Heus here, vbi es? progredere, non nocebimus. Tandem vnus ex eis aſcendit in columbarium, reperitque patris tunicam. Hanc ille in illa ſubita trepidatione exuerat; in eoque loco reliquerat: cum ſupra tablinum deſcenderet. Ibi ille miles ad matrem, en, inquit, hic tunica eius. Vbi ergo ipſe eſt? Tum mater (vt eſt fœminarum ingenium in caſibus repentinis ad excogitandum aliquid, quam virorum; plærunque promptius & ſolertius) reſpondit nuliri ſe præterita nocte, cum etiam milites adfuiſſent, eo loci eam conieciſſe, ne quis auferret. Ille reſponſo contentus, iterum deſcendit: nec reperit patrem latitantem. Mirabile profecto Dei beneficium: illum non vidiſſe oſtiolum, quod patebat, & per quod ad patrem deſcenſus erat, prope ſcalas. Sed pręſtrinxit illius aciem oculorum Deus: vt manifeſtum ſit, cui ille adeſt, eum ſatis cuſtoditum eſſe aduerſus omne malum, quamuis propinquum, vt etiam Sodomitas repentina cæcitas a domo Lothi, & hoſpitum Angelorum, quos ille receperat, prohibuit. Cum illi quærendi finem nõdum facerent: ſed omnia loca percurſa-

Ein Stüblin vnd Taubenſchlag. *Ibi occultatur.*

Periculum imminendi.

Fœminarũ prompta ingenia.

Τύφλωσις, Geneſ. 19.

rent: mater idẽtidem animos eorũ pmulcens: videtis ipſi, inquit, filii mei, eum nuſquam adeſſe. Cur hunc laborem inanem capitis? Introite in hypocauſtum, dabo equidem vobis, quicquid ad curationem corporum pertinet. Hæc eo conſilio dicebat: vt cognoſceret illis remotis, vbi nam pater lateret: vtique eum aliqua ratione clam emitteret. Tanta eius

Vxoris fidelitas.

in illum iis temporibus conſtitit fidelitas. Ac profecto ſæpius de patris ſalute actum fuerat; niſi huius fideliſſimo ſtudio, & virtute incredibili, pericula depulſa fuiſſent. Illi eius oratione perſuaſi, inueſtigatione deſtiterunt: atque in hypocauſtum ingreſſi, quę ad famem ſitimque ſedandam requiruntur, omnia affatim inuenerunt.

Fronte capillata.

Breui mater in culinam egreſſa: pater, cũ ſolam animaduerteret, vnguibus parietem fricãs, ſe eſſe ſuperius ſignificauit. Erat enim tablino culina continẽs. Quare animaduerſa, cum militum animis in res alias intentis, tempus opportunum ipſa cepiſſet, ad patrem celeriter aſcendit; eumque maximopere adhortata eſt: vt quam maxima poſſet celeritate decurreret: & per ianuam poſteriorem, hortumque domui adiunctum, fuga ſibi ſalutem peteret. Illos enim maxima ei & extrema ſupplicia minari. Ibi ille paret: atq; ſumma contentione decurrit. Mater pauore exanimatum, nec ſat rationis habentem, ſecuta, tunicam & haſtam poſt eum portauit: atque in hortum deduxit. Quo cum

Σὺν δὲ δύ' ἐρχομένω.
Στρατιώτης ἀφοδεύων ἢ χέζων.

veniſſet, miles quidam in foſſa poſt horreum ſedebat caligis impeditus. Is eos conſpicatus, atque expalleſcens, mane, inclamauit, bone vir; quorſum te proripis? Non faciemus tibi iniuriam. Huic conuerſus pater, breui, inquit, reuertar: adeundus mihi quidam eſt ægrotus, &

Ill Ceſſio in Scharesteteſem pagum.

conſolatio adhibenda. Ita cum horto exiuiſſet: multi equites apparebant in via, quæ via proxima horto, & humilibus duntaxat vepribus, ab horto diſcreta erat. Illi clamare, mane vir optime, quo contendis? Ipſe nihil contra, ſed ſecundũ hortum ad alias partes declinare: loca flexuoſa & viã concauam, atq; anfractus petere. Inde ſyluã ſubiens, breui Schareſte-

Scharestett.

tum, qui vicus dimidio milliario Lucenhuſa diſtat, perterritus, tutus tamen,

που· ἡ μήτηρ ἀεὶ βουκολοῦσα, καὶ πρὸς ἄλλα ἀπάγουσα, ὁρᾶτε αὐτοὶ, φησὶ, φίλα τέκνα, ὅτι οὐδαμοῦ ἐνδημός ἐστι. τί μάτην ἑαυτοὺς κόπτετε; εἰσέλθετε εἰς τὸ ὑπόκαυστον· ἕτοιμος ἔγωγε δοῦναι πᾶν ἀφθόνως σιτίον τε καὶ ποτόν. ταῦτα δὴ ἔλεγε, βουλομένη ἐκείνων ἐκποδὼν γενομένων μαθεῖν ποῦ ὁ πατὴρ ἐκρύπτετο, ὅπως αὐτὸν ὑπεκπέμψῃ. τοσαύτην περὶ αὐτὸν ἔχουσα πίστιν ἐφάνη· ἐπεὶ διά γε αὐτὸν πολλάκις ἂν ἀπώλετο εἰ μὴ ταύτης ἡ ἐξαίρετος ἀρετὴ καὶ σπουδὴ πάνυ ἐποίησε παρελθεῖν τὸ κακόν. οἱ μὲν οὖν αὐτῇ πεισθέντες, ἀπέστησαν τῆς ἐπιζητήσεως· καὶ εἰς τὸ ὑπόκαυστον ἐλθόντες, πάντα τὰ ἐπιτήδεια εὗρον. οὐ πολὺ δὲ διαλιποῦσα, ἐξῆλθεν εἰς τὸ μαγειρεῖον. ὁ δὲ πατὴρ μόνην κατανοήσας, τοῖς ὄνυξι τὸν τοῖχον, τῷ μαγειρείῳ συνεχῆ ὄντα, ξέων, ψόφον ἐποίει. ἡ δὲ τοῦτον συνεῖσα, τῶν στρατιωτῶν περὶ ἄλλα ἀσχοληθέντων, καιρὸν εὔκαιρον λαβοῦσα, πρὸς τὸν πατέρα ὀξέως ἀναβαίνει· καὶ ἐκ παντὸς τρόπου προσλιπαροῦσα παραινεῖ, ὡς ἂν δύνηται τάχιστα κατατρέχειν· καὶ διὰ τῆς ὄπισθεν θύρας, κήπου τε πρὸς τῇ οἰκίᾳ ὄντος, φυγῇ σωτηρίαν ζητεῖν. ἐκείνους γὰρ μανίας καὶ θυμοῦ μεστοὺς, τὰ ἔσχατα αὐτῷ ἀπειλεῖν. ἐνταῦθα δὴ πείθεται· καὶ ὡς εἶχε τάχους καταβαίνει. ἡ δὲ μήτηρ αὐτῷ ἐκπεπληγμένῳ συμπαρέμαρπτε, τὸν χιτῶνα καὶ τὸ δόρυ φέρουσα· καὶ αὐτὸν εἰς κῆπον ἐκπέμπουσα. εἰς ὃν ἐλθόντος· εἷς τῶν στρατιωτῶν ὄπισθε τῆς ἀποθήκης ἕνεκα τοῦ τὰ ἐνοχλοῦντα ἀποσκευάζεσθαι καθήμενος, ὡς ἔβλεπεν, ὠχριάσας μεγάλῃ φωνῇ κέκραγε· μένε ὦ οὗτος. ποῖ, ποῖ; οὐδέν σε ἀδικήσομεν. πρὸς ὃν ὁ πατὴρ ἐπιστραφεὶς, οὐκ εἰς μακρὰν, φησὶ, πάλιν ἔρχομαι· νῦν μέν γε ἰτητέον μοι πρός τινα νοσοῦντα, παρακλήσεως ἕνεκα· εἶτα τοῦ κήπου ἐξελθόντος· ἱππέων πλῆθος κατὰ τὴν ὁδὸν ἐφαίνετο· ἥ τις ἔγγιστα τοῦ κήπου, ταπειναῖς μόνον ἀκάνθαις διαζεύγνυται· ἐκεῖνοι μὲν ἐκραύγαζον, μένον ὦ τάν· ποῖ σπεύδεις; αὐτὸς δὲ σιγήσας, δι' ἑτέραν ὁδὸν, κοίλην οὖσαν καὶ καμπύλην, παραμείβων τὸν κῆπον, ἐτρέπετο. ἔπειτα διὰ ὕλης, εἰς σχαρεστῆτον, κώμην ἀπέχουσαν ἥμισυ μιλίου τῆς λουτζειούσης, περίφοβος μὲν, ἀσφαλὴς δὲ

ἦλθεν

ἦλθεν. ἔνθα παρὰ τῷ παρόχῳ εἴτουν ἐκκλησιαστῇ κατέλυε, τρεῖς αὐτοῦ μείνας ἡμέρας. ἐν αἷς δὶς εἰς τὴν Λουτζεισοῦσαν πέμψας, τῇ μητρὶ παρεκελεύετο. πάντων μὲν τῶν ἄλλων ἀμελεῖν, μόνης δὲ καλῆς σωτηρίας ἀντέχεσθαι. καὶ ἐπειδὴ πάντα διὰ τοὺς πολεμίους πάντα ἐπικίνδυνα εἴη, ὅτι τάχιστα εἰς τὸ Χαρεστῆτον παραγίνεσθαι. τῇ τρίτῃ δὴ ἡμέρᾳ, ἱσπανῶν ἱππέων ἴλη κατὰ τοὺς περὶ τὴν κώμην ἀγροὺς ἑωρᾶτο. οἱ μὲν οὖν γεωργοὶ συνδραμόντες ἐκωδώνιζον, πειρώμενοι κωλύειν αὐτοὺς τῆς εἰσβολῆς. ἄλλοι δέ τινες εἰς τὸν τοῦ ναοῦ, τοῦ πρὸς τοῖς ἀγροῖς ὄντος, πύργον ἀνέβαινον, καὶ μετὰ τούτων ὁ πατήρ· σκοπησόμενοι, τί ποιεῖν ἐκεῖνοι μέλλουσιν. ὁρῶν δὴ αὐτοὺς ὁ πατὴρ δεῦρο κἀκεῖσε τοῖς ἵπποις ἐλαύνοντας· ἀγαθῇ τινι τύχῃ, μᾶλλον δὲ θεόθεν, καθορᾷ κάτω οὖσαν ὀστοθήκην ἢ κρύπτην· καὶ γνώμην ἐποιεῖτο, εἰ ἄρα μὴ κωλύεσθαι δύναιτο, ἐν αὐτῇ κρύπτεσθαι. τῇ δὴ αὐτῇ ἡμέρᾳ, ἑσπέρας οὔσης, ἦλθεν ἡ μήτηρ, ἐκλιποῦσα τὸν οἶκον διὰ τὸ τῶν πολεμίων πλῆθος· καὶ τὴν θύραν τῆς ἐκκλησίας ἐξέκρουσε. ῥυπαρὰ δέ, θορυβηθεῖσα, καὶ οἱονεὶ παρακεκινηκυῖα. ἐν γὰρ τῇ ὁδῷ περιπεσοῦσα, ἱσπανοῖς, ὅσα ἐξέφερεν οἴκοθεν ἀφῄρητο· ὡς δὴ αὐτὴν εἰς τὴν ὕλην ἕλκειν ἐπεφράδοντο· τὰ μὲν ὡς μέγιστον ὀδυρομένη κέκραγε· τὰ δὲ πρόσωπον πηλῷ μεμιασμένον, καὶ αὐχμηρὸν ὑπάρχον ἔδειξε· τὰς δὲ καὶ τὰς ἐπὶ τῇ κεφαλῇ ὀθόνας λύθρῳ κεχρισμένας περιέφηνε. ταύτῃ δὲ τῇ ἐπινοίᾳ οὐ τότε μόνον, ἀλλὰ καὶ πρότερον καὶ ὕστερον πολλάκις, τῆς ἀπ' ἐκείνων ὕβρεως ἑαυτὴν ἐξεποίησε. ταύτῃ τῇ ἑσπέρᾳ, λέκτρα εἰς τὰ ἀνώτερα τοῦ ναοῦ ὁ πάροχος ἐκομίσατο· ὅπου καθευδήσειν αὐτός τε καὶ ὁ πατὴρ ᾤοντο. ταῖς γυναιξὶ καὶ οἰκέταις τὸν οἶκον καταλείποντες. ἤδη δὲ νυκτὸς οὔσης καὶ τῶν λύχνων ἀνημμένων, μελλόντων αὐτῶν δειπνεῖν· ἐξαίφνης ἅμα σάλπιγγι τὸ ἱσπανικὸν ἐμβάλλει. μέγιστος μὲν ἅπαντας καταλαμβάνει φόβος· ὁ δὲ πάροχος, τοῦτ' ἐκεῖνό ἐστι, φησίν, ἀπολώλαμεν. ὥστε σύμπαντες τὸν οἶκον λιπόντες, ἄλλος ἄλλον ὑποδύεται τόπον. οἱ δὲ γονεῖς, τὸ μὲν πρῶτον, ἀπὸ τῶν τόπων ἄπειροι, ἀλλήλων χωρίζονται· θείως δὴ ὅμως δαιμονίως ἐν τῷ κοιμητηρίῳ πάλιν ἑαυτοὺς ἀνευρίσκουσι· καὶ εἰς τὴν κρύπτην, περὶ ἧς εἶπον, ἄμφω εἰσδύου-

peruenit: Ibi ad Parochum diuertit, triduumque cum eo manſit. Quo ſpatio tamen bis Lucenhuſam miſit: qui matrem admonerent: omnibus vt rebus poſthabitis, tantum honeſtæ ſaluti conſuleret: & quoniam illic infeſta omnia eſſent hoſtibus, quam maturime ad ipſum properaret Schareſtetum. Tertio die poſt, aliquot Hiſpani: in campo circa Schateſtetum viſi. Hic agricolæ concurrere, campanas pulſare, ab ingreſſu vici eos repellere, contenderunt. Alii in turrim templi, quod in campum ſpectabat, aſcēderunt: & cum his pater, ad ſpeculandū, quid in animo illis eſſet facere. Cum eos in agris oberrantes equis cerneret: caſu, vel potius diuinitus, Oſſuariam ſeu cryptam, quæ infra erat, deſpexit. Conſilium cepit, ſi illi prohiberi non poſſent: ac vi incurſionem facerent: ſe in eam latendi cauſa ingreſſurum. Eodem die ſub veſperum venit mater, profugiens domo, propter vim & multitudinem Hiſpanorum: pulſabatque ianuam parochi: ſqualida, exanimata, ac ſimilis mente captæ. Nam in via inciderat in Hiſpanos: a quibus ea, quæ domo extulerat, erepta fuere. Qui cum in ſyluam pertrahere illam conarētur: clamores, quantos maximos potuit, queſtusque ſuſtulit: faciem luto & ſordibus perlitam monſtrans: & caput vitta cruenta tectum, taboque infecta, oſtentans. Quibus rebus non tum ſolum, ſed aliis etiam temporibus, ab illorum ſeſe iniuria liberauit. Ea veſpera Parochus in ſuperiora templi lectulos portandos curauit: vbi ipſe ac pater pernoctarent: mulieribus & familiæ domo relicta. Noctu luminibus accēſis, cum ante cœnare vellent: repentino tuba exaudita, Hiſpanorum mox irruptio ſubſecuta eſt. Maximus omnibus timor iniectus: parochus, nunc, inquit, de nobis actum eſt. Ergo omnes ſeſe domo eiicere: diuerſas fuga partes ſinguli petere. Parentes, vt locorū ignari, primū diuulſi, mox tamen diuino quodā beneficio in cemiterio cōuenientes: ambo ſeſe in cryptā, q̄ demōſtraui cō-

Ibi paſtor Eccleſiæ, Georgius Hornus, vir humaniſſimus.

Die Veneris, equitum Hiſpanorum eo acceſſus.

Beinhaus, *Oſſuarea*, Krufft.

Σαθρωθεῖσα προφυλακή.

Hora noctis ſexta.

iecerunt: in partem eius intimam ſe abdiderunt: duoque feretra, quę ſupra mortuorum oſſa erant, obduxerunt. *In oſſuarium irreptio.* Erat iam hora ſexta. Nihil adeo homini tali tempore recuſandum: vnde ſalutem honeſte petere poteſt: nec aſpernandum id, quod in periculis auxilio poteſt eſſe, quamuis alias iniucundum: nec nouit homo, vnde *Bene fallit.* aut quomodo ſæpe contingat ei ſalus: cum res contemptæ aut abominabiles alioqui, vim quandoque ad conſeruationem habeant maximam. Ita (ſi licet huc aduocare homines ex ſacris literis maximos.) *1. Sam. 21.* Dauid non dubitauit cum apud Regem Achin extremo diſcrimine ſtaret, prope a ſatellitio eius proditus, nec capite in parietes arietare, qua in re magnus dolor erat; nec barbam ſaliua defluente turpificare, quod ſane fœdum: nec ſimulare dementiam, à qua re nemo facile illi amica commodi aliquid caſurum crediidiſſet. Eodem modo (ne lōgior ſim) centum Prophetæ in ſpeluncas ſe abdi ab *1. Regum 18.* Abdia, Procuratore Regis impii Achaabi & conſeruari, æquis animis tulerunt. Nā ſe vitamque ſuam in diſcrimen iniicere; cum ea re nihil proficiatur: cumque antea miſerabilis mors ſubeunda ſit, quam confeſſio Chriſti fieri magnanima poſſit: atque cum mutus de medio tollaris: nec ea gratia hoſtes adſint, vt de Religione inquirant: eſt quidem illud non ſeruire gloriæ Dei, meo quidem animo: ſed ipſum necem ſibi adferre. *Irruptio hoſtium in pagum.* Tunc igitur, vt dixi, ad eum modum Hiſpanij irruperunt. Pars clamabat ſancta Maria, Landtgrauius, Landtgrauius: alii his reſpondebant, non Landtgrauius, ſed Cæſar, Cęſar. Mox fores perfringere; ſumma vi domos irrumpere; coniicere prædam in plauſtra: tum domum parochi aggredi cœperunt. Ibi pater tunicam interiorem qua pectus circumueſtiebat, haſtamque reliquerat. His rebus atque aliis ablatis in cœmiterium aduolarunt: valuas templi effregerunt, adytumque: omnia, quæ inuenerūt, exportarūt. Alii hominem mortuum in cœmiterium inferebant: omnes partes perſcrutabantur: tecta diſturbabant, ſi quis forte ſub eis lateret. Quidam

σιν. εἴς τε τὸν μάλιστα ἔνδον τῆς ὀστοδόχης μυχὸν ἑαυτοὺς συνωθοῦσι· καὶ φέρετρα δύο, κείμενα ἐπὶ τῶν ὀστέων, προβάλλονται. ὥρα δὲ τότε ἕκτη. οὐδὲν δῆτα προσήκει ἀναιρεῖσθαι ἐν τοιούτοις καιροῖς ἄνθρωπον· ἀφ᾽ οὗ καλῆς ἐστι τυχεῖν σωτηρίας· οὐδὲ καταφρονεῖν· οὗ ἐκ κινδύνου ῥύεσθαι δυνάμενον, καίπερ οὐχ ἡδέος ὄντος. οὐδὲ ἔγνωκεν ἄνθρωπος, πόθεν ἢ πῶς τεύξεται τῆς τῶν δεινῶν πολλάκις ἀπαλλαγῆς· δήπου τι, καὶ φαύλων ποτὲ καὶ μυσαρῶν ὀργάνων, οἷων τε διασώζειν ὄντων. οὕτως. (ἐξείη δέ μοι μέγιστα μικροτέροις συγκρίνειν.) ὁ ἁγιώτατος Δαβὶδ οὐκ ὤκνησεν, ὡς παρ᾽ οὐδὲν ἦλθεν ἀπολέσθαι παρὰ τῷ βασιλεῖ Ἀχεὶς, σχεδὸν τῇ τῶν αὐτοῦ δορυφόρων μηνύσει ἐγκαταληφθεὶς, οὐδὲ τὴν κεφαλὴν εἰς τὸν τοῖχον κρούειν, καίπερ ἀλγηδόνος τοῦ πράγματος παρέχοντος· οὐδὲ τὸν πώγωνα σιάλῳ καὶ ἀφρῷ μολύνειν, ὃ δὴ αἰσχρόν· οὐδὲ πλάττεσθαι παράνοιαν, ὅθεν οὐδὲ ἂν εἰς ὠφεληθῆναι αὐτὸν ᾠήθη. τὸν δὲ αὐτὸν τρόπον (ἵνα μὴ πέρα τοῦ καλῶς ἔχοντος μηκύνω) οἱ ἑκατὸν προφῆται εἰς τὰ σπήλαια ἐμβαλλόμενοι ὑπὸ τοῦ Ἀβδία, τοῦ διοικοῦντος τὰ τοῦ ἀσεβοῦς βασιλέως Ἀχαάβ, οὐ βαρέως ἔφερον. τὸ γὰρ αὐτὸν εἰς περίστασιν κινδύνου ἐμβάλλειν, οὐδὲν τῷδε ὠφελοῦντα· ἀναγκαζόμενον πρότερον οἰκτρῶς ἀποθανεῖν, ἢ γενναίως ὁμολογῆσαι τὸν Χριστόν· καὶ τῶν ἐχθρῶν οὐ διὰ τοῦτο παρόντων ὅπως τὰ περὶ τῆς θρησκείας ἐξετάσωσιν· ἀλλ᾽ ὅπως παντὶ τρόπῳ καὶ ἀκαίρως ἀνέλωσιν· ἔστι μὲν τόδε γ᾽ οὐχὶ σπουδάζειν ὑπὲρ θεοῦ δόξης· μᾶλλον δὲ ἑαυτὸν τοῦ ζῆν ὑπεξάγειν, πλεῖν αὐτὸν αὐτόχειρα γινόμενον. τότε μὲν οὖν, καθάπερ εἶπον, τὸν δὲ τὸν τρόπον οἱ ἰσπανοὶ εἰσεπήδησαν. τοῦτων οἱ μὲν κατὰ τὴν ἐμβολὴν ἐβόων, ἁγία μαρία, λανδγραύιος, λανδγραύιος· οἱ δὲ ἀντεβόων, οὐ λανδγραύιος ἀλλὰ καῖσαρ, καῖσαρ. μετὰ βραχὺ τὰς θύρας συνέτριβον. εἰς τοὺς οἴκους βίᾳ εἰσεπήδων· τὴν λείαν ἐπὶ τὰς ἁμάξας ἔβαλλον· τελευταῖον δὲ καὶ τῇ οἰκίᾳ τοῦ παρόχου ἐπεχείρουν. ἔνθα ὁ πατὴρ τὸν χιτωνίσκον ἑαυτοῦ, καὶ τὸ δόρυ, καταλελοίπει. ταῦτα καὶ τἄλλα πάντα ἀφελόμενοι, εἰς τὸ κοιμητήριον ἦλθον· καὶ τὰς τοῦ ναοῦ θύρας συγκλάσαντες, καὶ τὸ ἄδυτον, ὅσα εὗρον, πάντα ἐσύλησαν. καὶ ἄλλοι μὲν νεκρόν τινα εἰς τὸ κοιμητήριον εἰσέφερον· ἄλλοι δὲ οὐδὲν ἀνερεύνητον ἀφίεσαν· ἀλλὰ καὶ τὰ στέγη ἐκμολύνοντες ἐπόρθουν, εἴ τις ἴσως ὑπ᾽ αὐτοῖς κρύπτοιτο. ἦσαν δὲ

καί τι-

καί τινες τῇ κρύπτῃ προσιόντες καὶ ταῖς δᾳσὶ φαίνοντες πολλάκις εἴσω, καὶ ξίφεσιν ἐρευνῶντες. καὶ αὐτοὶ μὲν ἐναργῶς ὑπὸ τῶν ἔνδον ἑωρῶντο· οὐ μέντοι γ' αὐτοὺς ἑώρων. τὸ δὲ ἄλλο πλῆθος πᾶσαν τὴν κώμην κύκλῳ περιελάμβανεν ἵπποις· καὶ φυλακὰς περί που πέντε τόποις ἐκάθιστη. μετὰ δὲ ὥρας δύο, νομιζόμενοί ποτ' αὖ ἀπελθεῖν ἅμα τῇ λείᾳ τὰ βοσκήματα κόπτειν, καὶ ἕψειν, ἐπεβάλλοντο. τῇ δὲ νυκτὶ μέσῃ, γυναικῶν κλαυθμὸς ὑβριζομένων. οὐ πολλῷ δὲ ὕστερον ἦλθέ τις εἰς τὴν κρύπτην παραδύων. οἱ μὲν ἐμοὶ νομίζοντες Ἱσπανὸν εἶναι, ἐσίγων, καὶ μάλα ἐφοβοῦντο. ὁ δὲ μέσης ἴσως ὥρας ἀπελθούσης ἐκρυπτέτη ψοφοῦν ὑπὸ τὰ τῶν τεθνεώτων ὀστᾶ. καὶ πάλιν ἐξῆλθε. προσελθοῦσα δὲ ἡ μήτηρ, εὑρίσκει τηλεβόλον, ὑπὸ τοῦ παρόχου τοῖς ὀστοῖς ἐγκρυβέντα. ἤχθοντο τοίνυν οἱ γονεῖς, ἀλλήλους οὐκ ἀνεγνωκότες· καὶ τῶν κινδύνων ἀπαλλαγῆναι ἐκτενῶς ηὔχοντο τῷ θεῷ. ὥρας δὲ μιᾶς παρῳχηκυίας· σιγῆς πανταχόθεν οὔσης, προῆλθεν ἡ μήτηρ, σκοπήσουσα, εἴ που ἔξεστιν ἐξελθεῖν. ἔρχεται τοίνυν εἴς τινα οἶκον, ὅπου γεωργούς τινας μὲν εὑρήσειν ᾤετο, φόβῳ καταφυγόντας ἐκεῖσε· ἦσαν δὲ Ἱσπανοί. οἵτινες, ὡς αὐτὴν εἶδον, ὡς τάχιστα ἐπεδίωκον, κράζοντες γερμανικῇ φωνῇ· δεῦρο γυνή, δεῦρο γυνή. αὐτὴ δὲ πολλῷ τάχιον φεύγουσα, οἰνῶνός τινος ἀνεῳγμένου ὑπεράλλεται. καὶ πάλιν ἐπὶ τὸ κοιμητήριον, οὐ μὴν τὴν εὐθεῖαν, ἀλλὰ διὰ καμπυλοτήτων καὶ μαιάνδρων, μὴ ἅμα ἑαυτῇ καὶ τὸν πατέρα ἀπολέσειεν, εἰς τὴν κρύπτην ἔφυγε. καὶ λέγει μὲν αὐτῷ, πόσῳ περιέπεσε κινδύνῳ· καὶ ὅτι μηδεμία σωτηρίας ἐλπὶς εἴη ἔτι. ἐλυπεῖτο δὲ αὐτὸς ἄρα τῷ πράγματι· καὶ πρὸς τούτῳ καὶ τοσοῦτον ἐρρίγει, ὥστε μόλις δύνασθαι φέρειν. καὶ δὴ φανερὸν γέγονεν, ὅσον ἡ ἀνάγκη ἰσχύει· τῷ γὰρ ῥάκει τῷ ἐπὶ τοῖς φερέτροις, ἠναγκάζετο τὼ πόδε καλύπτειν ὅπως τῷ ψύχει πως ἀνθίσταιτο. πρὸς δὲ τούτοις, καὶ ἀμφότεροι ὑπνομάχουν διηνεκές· καὶ δὴ τέλος ὁ πατὴρ ὑπό τε τοῦ ψύχους, καὶ τῆς λύπης (δυοῖν ἐπακτικωτάτοιν τοῦ καθεύδειν) εἰς ὕπνον κατεσπάσθη. μετὰ δὲ μίαν σχεδὸν ὥραν ἐξεγερθέντος· καὶ τῆς μητρὸς περὶ τετάρτην ὥραν εἶναι λεγούσης· προσευξάμενοι χριστῷ, σωτηρίαν δοῦναι καὶ ἀπαλλα-

etiam ad cryptam accedebant: ſæpenumeroque facibus introrſus porrectis, gladio ſcrutantes, explorabant. Atque hi à parentibus perſpicue videbantur: ipſi tamen illos non videbant. *Diſcurſatio & ſpoliatio.* Reliqui vicum omnem equis circuibant: excubitoresq; locis quinque diſponebant. Poſt horas duas, cum putarentur tandem cum præda abituri: pecora cædere, atque coquere cœperunt. Nocte media eiulatus mulierum puellarumque auditus. Non multo poſt venit quidam, qui ipſe quoq; cryptam ſubibat. Eum mei putabant Hiſpanum eſſe: ideoque ſilebant; & ne inuenirentur, non mediocriter pertimeſcebant. Idem poſt horam dimidiam aliquid inter oſſa mortuorum, idque ſonans, occultabat, atque exibat. *Sclopus inter oſſa.* Mater accedit, & reperit bombardam abſconditam à parocho. Dolebant ergo ambo, ipſos inter ſeſe nõ agnitos eſſe: Deumque enixe, ſe vt ex eo diſcrimine ſeruaret, precabantur. Poſt vnam horam, cum ſilentium in vico eſſet: mater è crypta progreſſa, de exitu diſpiciebat. Venit in quandam domum: vbi ſperabat ſe aliquos agricolas, qui metu eo concurriſſent, inuenturam. Ibi Hiſpani, qui intus erant, eam viderunt: velociſſimeque inſequentes, Germanice inclamabant, fœmina pro me, pro me. Illa ex inſidiis iſtis multo velocius fugere; cellam quandam vinariam apertam, ſaltu ſuperare: *Trans cellã ſaltus.* ſeque in cœmiterium, ſed non recta, verum per ambages & flexiones, ne patrem quoque proderet, recipere. Cum iterum in cryptam ad patrem veniſſet: indicauit, quantum periculum adiiſſet: nec eſſe adhuc vllam ſpem euadendi. Triſtis ea ſane re ille erat: nec ſatis cõmode a frigore maximo ſe defendere poterat. *Ianuarij frigus.* Atque ibi perſpici potuit, quanta vis neceſſitatis eſſet. Nam pedes eo panno, quo feretra integebantur, contra frigus hybernum velare cogebatur. Huc accedebat, quod perpetuum vtrique cum ſomno certamen erat: *Somnus in frigore.* ac tandem pater, tũ frigore, tum triſtitia (quæ res ad inducendum ſomnum, multum momenti habẽt) dormire cœpit. Cum poſt vnam circiter horam experrectus eſſet: materque diceret, prope horam eſſe quartã: habita precatione ad Chriſtum Opt. Max. in viam *Hora matutina quarta.*

ſe dederunt. Metuebant enim, ne, ſi dum luceret expectarent, ab hoſtibus deprehenderentur. Itaque ſilentio per vicum euntes: cum plauſtra ſpoliis onuſta aſta-

Euaſio è Schareſteto.

rent: ſecundum ea in tenebris, nemine vidente, elapſi ſunt. Atque qua via proxima per hortos trans ſæpes erat, in agros deuenerunt. Vbi, cum lapides & truncos obiectos non curarent, fiebat: vt non raro in foſſas præcipitarentur. Conſilium inibant, Vlmam ire: ſed non recta: ne iterum in Hiſpanorũ manus, qui circumcirca omnibus vicis conſederant, inciderẽt. Dextrorſus dumos & ſyluas petierunt: in quibus amplius duo milliaria, incerti viarum & locorum, errauerunt. Diſtabat autem vrbs ab eo, vnde exierant, vico, ad

Die Sabbati.

duo milliaria. Qua ſe cumque conuertebant: aut Germanos audiebant, aut Hiſpanos milites, & ſonitus tympanorum.

Bermelinga. Aſch.

Primum itaque variis difficultatibus & metu Bermelingam, poſt Aſcam, peruenerunt: qui ſunt duo magni pagi. In iis locis aqua & pane vires reficiebant.

VVippinga.

Inde Wippingam tranſgreſſi: in idipſum, quod vitare voluerant, diſcrimen inciderunt. Hiſpani enim circiter viginti numero, magna vi & terrore adequitabant. Hic cum pater manus ad eos tendere, & orare inciperet: vnus eorum venabulo ipſius caput percutere nitebatur, id tamen mater præoccupans

Spoliatio ab Hiſpanis.

impediit. Primum ei ademerunt gladium: deinde pulchrum pileum nigrum: pro quo ei quidam ſordidum ſuũ cinerei coloris impoſuit. Poſt etiam peram, cingulum, pugionem. Alii tunicam à pectore diſcindebant: pars thoracem ex ceruina pelle manibus tractantes, pecuniam quærebant, in quo aurei aliquot inſuti, tamen inuenti non ſunt.

Pera confixio.

Vnus eorum haſta peram partibus omnibus transfixit: in qua pecunia nonnulla reperta atque ablata, obolos tamen & nummos minutos reliquit. Ita variis modis ab eis huc illuc raptabatur. Tum pater Latine cum eis loqui, atque precari cœpit: Id ei profuit. Vnus enim ex illis exclamans, Latine ſcit, inquit: clericus eſt. Cumq; quis, vnde, quo tẽderet, quæſiuiſſent, ipſeq; reſpondiſſet: poteſtatẽ abeundi

γνοὺ τῶν φόβων, ἀπιέναι ὥρμησαν. δεδίεσαν γάρ, μὴ τὴν ἡμέραν ἀναμένοντες, ὑπὸ τῶν ἐναντίων ξυλληφθῶσιν. τοιγάρτοι μετ' ἡσυχίας διὰ τῆς κώμης, μηδενὸς ἐν τῷ σκότει κωλύοντος, τὰς ἁμάξας σκύλων γεμούσας παραλλάξαντες, καὶ τοὺς τῶν ἔγγιστα κήπων φραγμοὺς ὑπερβάντες, εἰς τοὺς ἀγροὺς ἀφίκοντο. καὶ συνέβη πολλάκις αὐτοῖς, φροντίδα τῶν ἐμποδὼν οὐ ποιουμένοις, ἀλλὰ σωτηρίας λόγον ἔχουσι μόνης, εἰς τέλματα καὶ βόθρους ἐμπιπτεῖν. εἶχον οὖν οὕτω γνώμης, ὥστε βούλεσθαι μὲν εἰς Οὐλμὴν ἰέναι. οὐ μέντοι γε κατὰ τὸ εὐθύ· μὴ πάλιν εἰς Ἱσπανοὺς, τοὺς τὰς κύκλῳ κώμας ἁπάσας κατέχοντας, ἑαυτοὺς ἐμβαλεῖν φέροντες. ὥστε τὴν ἐν δεξιᾷ ὁδὸν ποιοῦνται, τὰ ἀκανθώδη καὶ ὑλώδη ὑπεισῆλθον· ἔνθα πλέον, ἢ δύο μίλια, διὰ τὴν ἀπειρίαν τῆς χώρας, ἐπλανήθησαν. ἀπεῖχε δὲ ἡ πόλις, ἧς ἐξῆλθον κώμης, περὶ δύο μίλια. ὅποι δὲ ποτ' ἐτρέποιντο στρατιωτῶν, ἢ γερμανῶν ἢ ἱσπανῶν, θορύβου καὶ τυμπάνων κτύπου ἤκουον. πρῶτον μὲν οὖν πολλὰ κακοπαθοῦντες, εἰς Βερμελίγγαν, εἶτα δὲ εἰς Ἄσκαν ἦλθον, κώμας δύο μεγάλας. ὅπου ἄρτῳ καὶ ὕδατι ἀνελάμβανον ἑαυτούς. ἔπειτα δὲ εἰς Βυίππιγγαν πορευόμενοι, οἷς ἔφυγον κακοῖς, αὖθις περιέπεσον. Ἱσπανοὶ γὰρ ὄντες εἴκοσι τὸν ἀριθμὸν, μάλα καταπληκτικῶς προσίππευον. τοῦ δὴ πατρὸς δεῖσθαι μέλλοντος αὐτῶν, εἷς ἠπείλησε μὲν προβόλῳ τὴν αὐτοῦ κεφαλὴν πατάξαι· τοῦτο δὲ ἡ μήτηρ ὑποδραμοῦσα ἀπεκρούσατο. πρῶτον μὲν οὖν αὐτοῦ τὸ ξίφος ἀφῄρουν· εἶτα δὲ καλὸν μέλανα πῖλον· ἀνθ' οὗ τις αὐτῷ τὸν ἴδιον, σποδοειδῆ καὶ ῥυπαρὸν ὄντα, ἐπέθηκεν. εἶτα δὲ καὶ τὴν πήραν, καὶ τὴν ζώνην, καὶ τὸ ἐγχειρίδιον. ἄλλοι δὲ τὸν χιτῶνα τῶν στέρνων ῥηγνύντες ἀφείλκυσαν. τινὲς δὲ τὸν θώρακα, πεποιημένον ἐξ ἐλαφείου δέρματος, μετὰ χεῖρας στρέφοντες, χρήματα ἐρραμμένα ἐζήτουν. ἦσαν δὲ ἐν αὐτῷ μὲν νομισμάτια τινὰ χρυσᾶ· οὐ μέντοι γ' εὑρέθησαν. εἷς δέ τις τὴν πήραν πανταχόθεν διαπείρων, ἀργύριόν τε εὑρίσκων· τὰ μὲν ἄλλα ἀφείλετο· τοὺς δ' ὀβολοὺς κατέλιπεν. οὕτωσὶ ποικίλως ὑπ' αὐτῶν δεῦρο κἀκεῖσε ἑλκυσθεὶς, ἤρξατο τέλος αὐτοῖς διαλέγεσθαι λατινιστὶ. καὶ δεῖσθαι· καὶ οὗτος σωτηρίας ἦν ἐκείνῳ αἴτιον. αὐτῶν γάρ τις βοῶν. λατινιστὶ, φησὶ, οἶδε· κληρικός ἐστιν. ὡς οὖν ἠρώτησε, τίς, πόθεν, ποῖ πορεύοιτο, κἀκεῖνος ἀπεκρίνατο· ἀπελθεῖν εἴασαν.

σαι. ἐδέησε δὲ αὐτὸν ἀποδῦναι τὴν ζώνην, ὡς δὴ αὐτοῦ τῷ σώματι τὸν χιτῶνα προσστέλλοι. ἀπέδοσαν αὐτήν, καὶ τὴν πήραν πρός. κἀκεῖνος δέ, ὃς τὸν πῖλον ἀφείλετο, τοῦτον ἀποδούς, τὸν ἴδιον ἀπέλαβεν. ὡς δὲ αὐτοὺς τρόπον τινὰ πραϋνθέντας ἡ μήτηρ ἑώρα, παρεκάλει, τὴν ἡλικίαν τοῦ ἀνδρὸς αἰδουμένους, καὶ τῶν ὅπλων θάτερον ἀποδοῦναι. ἦσαν γάρ τινες αὐτῶν, τῆς γερμανίδος γλώττης οὐκ ἀγόβιοι ὄντες. ἠρώτων μὲν οὖν τὸν πατέρα ὁπότερον βούλοιτο, τὸ ξίφος, ἢ τὸ ἐγχειρίδιον; τοῦ δ᾽ ἐπ᾽ αὐτοῖς ποιουμένου τό, ὁπότερ᾽ βούλοιντο, δοῦναι· τὸ ἐγχειρίδιον τις εἰς χεῖρας λαβών· καὶ ἐπὶ πολὺ θεωρῶν, διότι τινὶ ἀργυρίῳ κεκόσμητο, τελευτῶν ἀπέρριψε, καὶ λαβεῖν ἐκέλευσεν. ἔλαβε, καὶ σὺν τῇ μητρὶ ἀπῆλθεν. ἐκ λόφου δέ, ὡς ὄρους τινός, οὗ ὑπένερθε ποταμὸς ἔρρεε, κατέβαινεν· ἄλλη τις ἱσπανικὴ ἴλη ἐπελθοῦσα προσελαύνουσα. οὓς οἱ μὲν θεασάμενοι, ταχέως τὸν ποταμὸν διέβησαν· οἱ δὲ οὐ βραδέως ὑπερπηδήσαντες, ἐπέδραμον. πλήν, ὅτι πρότερον αὐτοὺς σχολεύοντας ἑώρων· καὶ τὴν πήραν ὁ πατὴρ ἀδεῶς κεχηνυῖαν αὐτοῖς προὐφαίνεν, ἀπηλλάττοντο. τὸ δ᾽ αὐτὸ συνέβαινεν αὐτοῖς ὄρος ὑψηλὸν ἄλλο, τῷ προτέρῳ ἀντικείμενον, διαβαίνουσι, καὶ μήπω μέσον ὑπερβαλοῦσι. καὶ γὰρ ἄλλοι τινὲς ἱσπανοὶ δρόμῳ ἱππικῷ προσελαυνόμενοι· καὶ ταὐτὰ τοῖς προτέροις ἰδόντες, ἤροντο, εἰ φορβὴ ἔστιν ἄνω· πολλήν τε λέγοντες εἶναι· καὶ οὕτως ἀφείθησαν. ἐπειδὴ δὲ τὸν λόφον ὑπερέβησαν, ἦλθον εἴς τινα κώμην. ἣν ἱσπανοὶ μὲν εἶχον. οὐδὲν δ᾽ ὅμως αὐτοὺς εἰργάσαντο κακόν. ἐνταῦθα τοῦ πατρὸς ὕδωρ παρά τινι οἰκίᾳ αἰτοῦντος, ἀπεκρίνατο ἡ τὴν οἰκίαν οἰκοῦσα γυνή, ἔχειν ἀγαθὸν οἶνον. ὁ μὲν πατὴρ ἔλεγεν, οὐκ ἔχειν χρήματα, καὶ τὴν ταλαιπωρίαν προσετίθει. ἡ δὲ μετὰ σιγῆς ἀπελθοῦσα, οἶνον προσήνεγκεν ἕνα χόα μέτρον, καὶ βαθὺ ποτήριον ὑάλινον. ἐπειδή, φησί, τὸν οἶνον ἀποβλητέον ἐστὶν, οὖν σοὶ πολλῷ ἢ τοῖς ἱσπανοῖς ἐθέλω δοῦναι. εὐχαριστήσαντες δὴ οἱ γονεῖς, καὶ τὸ τέταρτον ἑνὸς μιλίου προελθόντες, εἰς ἄλλην κώμην ἦλθον. ὅπου τοῦ παιδὸς πλέον, ἢ πρότερον, διψῶντος, καὶ πρός τινι οἰκίᾳ πίνοντος ὕδωρ ἐπιόντος, ἱσπανὸς ἐλθὼν ἐν τάχει, τὸν πῖλον αὐτοῦ τῆς κεφαλῆς ἀφήρπασεν. ὁ μὲν δὴ στραφείς, ἐδεῖτο πάλιν δοῦναι· ὁ δὲ τὴν λόγχην ἐπιτείνει τοῖς στέρνοις· οὐδέ γε ὄφελος οὐδὲν ἦν τῆς ἐντεύξεως

diſfecerunt. Ibi rogabat, vt cingulum ad tunicam adſtringendam redderent. Id reddiderunt, atque etiam peram. Etiam is qui pileum abſtulerat, eo reddito, recepit ſuum. Quorum animos cum ad humanitatem aliquam à ſæuitia traductos mater videret: orabat, quoniam viderent hominem eſſe id ætatis, redderent etiam ex armis alterutrum. Nam quidam inter eos quoque Germanice norant. Itaq; Latine patrem interrogabant: vtrum peteret, gladiumne an pugionem. Cum diceret, redderent, vtrum vellent: quidam accepit pugionem: & manibus diu tractans, quod aliquid argenti pro ornamento haberet: tandem proiecit, ac recipere iuſſit. Recepit, atque cum matre abiuit. Inde de monte quodam, infra quem fluuius erat, cum deſcenderent; mox alia Hiſpanorũ turma exutit. Quos conſpicati, celeriter fluuium tranſierunt. Illi haud ſegnius tranſilientes, equos concitato curſu adegerunt. Verum cum eos iamdudum ſpoliatos viderent: paterque eis peram bene hiantem oſtenderet, abſceſſerunt. Idem accidit, cum montem alium, qui contra priorem erat, excelſum aſcenderent, ac vix dum medium ſuperaſſent. Nam alii Hiſpani, cum ad eos incitaſſent equos: eademq;, quæ ſuperiores, vidiſſent, quæſiuiſſentq;, num pabulum eſſet ſupra: reſponderunt, magnam eius rei copiam eſſe, atque ita dimiſſi ſunt. Cum iugum ſuperaſſent, venerunt in quendam vicum: quem tametſi Hiſpani tenerent: tamen ſine maleficio eos dimiſerunt. Hic pater ante quandam domum cum peteret aquam: mulier reſpondit, ſibi eſſe bonum vinum. Pater ſuas miſerias, & ſe nullam nummorum facultatem habere demonſtrabat. Illa tacita abiens, vini attulit vnã forte menſuram, poculumq; è vitro altũ. Quoniam, inquit, vini huius iactura facienda eſt: multo tibi, quam Hiſpanis dare malo. Gratiis actis, pater diſceſſit, atq; cum matre, confecta quarta milliarii parte, alium in vicum peruenit. Vbi cum vehementius, quam antea ſitiret: & ante quã dam domũ ex hydria biberet: Hiſpanus quidam aduolans derepente, pileum de capite eius detraxit. Pater conuerſus, illum, vt redderet, orare: ille contra haſtam infeſtam pectori intentare. Nec agricolarum etiam, qui pro patre ora-

Clementia hoſtilis.

Ἐγχειρίδιον;

Alii Hiſpani.

Alii.

Pagus.

Liberalitas cauta.

Alius pagus.

Pilei ablatio.

bant, deprecatio proficiebat. Horum vnus poſtea narrabat: Hiſpanos etiam ſuo patri, ætate confecto, recentes calceos pedibus detraxiſſe. Inhumaniter hęc quidem omnia Hiſpani: ſed non putamus, multo atrociora alienis in terris à Germano milite factitata ſępe eſſe? Compertum certe hoc bello eſt: in multis locis, multa crudelius & intolerabilius facta eſſe à Germanis, non ſolum iis, qui cum Cæſare fuerūt; ſed etiam illis, qui in noſtro exercitu erant: quam ab vllis aut Italis, aut Hiſpanis. Atqui his magis hoc ignoſci poteſt, quib. ſpe calamitates Germanos intulit. Quid vero noſtris iniuriā apud nos fecit? Subiiciam vnum tantum atq; alterum exemplum; ex quo noſtrorū hominum mores in locis exteris cognoſcātur. Audiui ex hominib. fide dignis: cū Roma ſuperiorib. annis capta eſſet; quoſdā milites in monaſterio quodā illius vrbis conueniſſe. Ibi reliquos ebrios in cella vinaria factos, dolia petulanter contudiſſe: vnum, comprehēſo quodam indidē monacho: pecunias monaſterii vt monſtraret, vim adhibuiſſe magnam. Cum ille ſuſtineret: hunc poſteriores partes corporis illius, ferro traieciſſe: idque ferrum identidem in vulnere verſaſſe. Hoc dolore miſerum illum, ad necem excarnificatum, indicium totius gazæ feciſſe. Audiui etiam ex optimo viro: Mediolani, vbi ipſe quoque dum miles fuerat: quendam Germanum in domum fœminæ cuiuſdam nobilis inuaſiſſe: cui filiæ duę puellę virgines eximia pulchritudine fuerint. His cum ad libidinem ſuam abuti voluiſſe. Has tanta virtute in tuenda pudicitia fuiſſe: vt, cum ille nefarius gladio eas cogere conaretur: eumque ipſis vociferantibus ſuccurreret nemo; in ferrum vltro incurrerent. Ea cauſa illum ira percitum: cum eis potiri non poſſet: ipſasq; iam manibus, aliiſque partibus corporis, conuulneratæ eſſent: vtraq; trucidaſſe. Multum a noſtris peccatum eſt: ſed ea peccata homines etiam innocentes luere poſtea coguntur. Hæc eſt mirabilis Dei gubernatio in hac vita: vt, niſi ſacræ nos docerent literæ: piis iuxta ac improbis graues cala-

Calceorum detractio.

Germanorū militum iniquitas.

1527. Crudelitas facta Romæ.

Mediolanū.

Afficiant etiam impij mortalia iu- ſtu.

τῶν γεωργῶν ὑπὲρ τοῦ πατρός. τούτων τις ἔπειτα διηγεῖτο· ὡς καὶ ἱσπανοί, τῶν ποδῶν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ καινὰ ὑποδήματα ἀφείλκυσαν. πικρῶς μὲν ταῦτα πάντα οἱ ἱσπανοί. ἀλλ' οὐκ οἰόμεθα πολλῷ δεινότερα τοὺς γερμανοὺς ἐν ἀλλοδαπῇ γῇ πολλάκις ἐξεργάσασθαι; καίτοι παμπόλλοις ἐν τῷδε τῷ πολέμῳ συνέβη, μακρῷ χαλεποτέροις χρῆσθαι τοῖς γερμανοῖς, οὐ μόνον τοῖς μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος, ἀλλὰ καὶ τοῖς μεθ' ἡμῶν οὖσιν· ἢ οἷς ποτ' οὖν ἰταλοῖς, ἢ ἱσπανοῖς. καὶ μὴν τούτοις μὲν συγγνώμη ἐστὶ, πολλάκις ὑπὸ γερμανῶν παθοῦσι κακῶς. τί δὴ οἱ ἡμέτεροι προηδικήθησαν ὑφ' ἡμῶν; γνοίη δ' ἄν τις ἐξ ἑνὸς καὶ ἑτέρου παραδείγματος· πῶς ἔχουσιν ἤθους ἐπὶ; τῆς ἀλλοτρίας οἱ ἡμέτεροι. ἀκήκοα γὰρ ἀνδρῶν οὐκ ἀξίων τε ψεύδεσθαι, τῆς πρεσβυτέρας ῥώμης ἐν τοῖς ἄνωθεν ἐνιαυτοῖς ἁλισκομένης, γερμανῶν στρατιωτῶν τινὰς ἔν τινι μοναστηρίῳ συνελθεῖν. ἔνθα τοὺς μὲν ἄλλους ἐν οἴνῳ μεθυσθέντας, συντρῖψαι δι' ἀσέλγειαν τοὺς πίθους· ἕνα δὲ, ὡς ἔλαβέ τινα τῶν μοναστηρίου μοναχὸν, προσθεῖναι μὲν αὐτῷ, ὅπως δείξειε τοὺς θησαυρούς, βίαν μεγάλην. τοῦ δὲ καρτεροῦντος, αὐτὸν τὰ ὀπίσθια τοῦ σώματος μαχαίρᾳ διαπείραντα, ταύτην τε συνεχῶς ἐν τῷ τραύματι στρέψαντα, δεῦρο κἀκεῖσε παρακινήσαντα, ἀναγκάσαι τὸν ἄθλιον ἐκεῖνον, τὰ ἔσχατα παθόντα, πάντα ὅ, τι εἰδείη δεῖξαι. ἐπυθόμην δὲ φιλαλήθους ἀνδρὸς· ἐν μεδιολανοῖς, ἔνθα αὐτὸς ἐγένετο τότε στρατιώτης, γερμανόν τινα παρεισιέναι γυναικός τινος εὐγενείας οἰκίαν· θυγατέρας ἐχούσης δύο παρθένους, ὡραίᾳ καλλει διαφερούσας. τὸν μὲν αὐταῖς πρὸς αἰσχρότητα καταχρήσασθαι θελῆσαι. τὰς δὲ ἑαυτὴν ὑπὲρ τῆς καθαρᾶς μένειν ἀρετὴν παρασχεῖν· ὥστε τοῦ μιαροῦ ἐκείνου τὸ ξίφος σπασαμένου καὶ τὰ ἔσχατα, εἰ μὴ παρέχοιεν ἑαυτὰς ἀπειλοῦντος· ἀφ' ἑαυτῶν ἑτοίμως ἀπαντᾶν τῷ ξίφει, καὶ ἀποθνήσκειν ὑπὲρ τῆς σωφροσύνης ἐθέλειν. διὰ τοῦτο ὑπ' ὀργῆς καὶ θυμοῦ αὐτὸν ἐκμεμηνότα, ὡς ἤσθετο αὐτοῦ ἐγκρατὴς καθίστασθαι οὐ δυνατὸς ὤν, κατατραυθεισῶν ἤδη τάς τε χεῖρας καὶ τὸ λοιπὸν σῶμα, ἑκατέρας φονεῦσαι. πολλὰ μὲν δὴ ὑπὸ τῶν ἡμετέρων ἡμάρτηται· ταῦτα δ' ἔπειτα πολλάκις οἱ μηδὲν ἀδικοῦντες ἐκτίειν ἀναγκάζονται), οὕτω γὰρ θαυμαστῶς τἀνθρώπινα διοικεῖ θεὸς ἐν αἰῶνι τούτῳ· ὥστε, εἰ μὴ ἐδίδασκον αἱ ἅγιαι γραφαὶ, τοὺς εὐσεβεῖς καὶ τοὺς ἀνοσίους ὁμοίως κακὰ μέ-

καὶ μεγάλα, καὶ πολλάκις ἐκείνους τούτων μείζονα καὶ δεινότερα παθεῖν· εἰκότως ἂν δυσχεραίνοιμεν· καὶ μηδεμίαν τοῦ θεοῦ κατὰ τὰ τῶν ἀνθρώπων πράγματα πρόνοιαν εἶναι, ἀλλὰ πάντα ἀπὸ ταὐτομάτου φέρεσθαι, νομίζοιμεν. ἔσται μέν τοι, ὅτε αἰωνίου χαρᾶς ἀπολαύσουσιν οἱ χρηστοί· καὶ ἤδη μάλα κάμνωνται ταλαιπωρούμενοι συνεχῶς· ὃ δὴ αὐτό, ὅτι νῦν τοσαῦτα ἀδικοῦνται, μεγίστην ἀπόδειξιν ἔχει· ἐπειδὴ παντοῖα ἀγαθὰ ἐπαγγέλλονται αὐταῖς ἑκασταχοῦ αἱ θεῖαι γραφαί. ζωὴν ἄλλην εἶναι λοιπήν, ἐν ᾗ τοὺς καρποὺς τῶν ὑπομενόντων τούτων κομιοῦνται. ἀλλὰ γὰρ ἐπανέρχομαι, ὅθεν ἐξῆλθον. ἀπιοῦσι δὴ τοῖς μου γονεῦσιν, ἐξ ἧς εἶπον κώμης, ἀπαντᾷ τις ἱσπανὸς ἐφ' ἵππου, ἀναβαίνων, ἐξ ἀριστερᾶς. ὁ μὲν ἤρετο τὸν πατέρα, εἰ τὴν λατινίδα ἐπίσταιτο διάλεκτον. τοῦ δὲ φάσκοντος, ἐκεῖνος, τί ἔπαθεν, ἀνηρώτα. ἑώρα γὰρ αὐτόν, τὴν μὲν κεφαλὴν γυμνόν, ταῖς δὲ χερσὶ τὰ ὑποδήματα βαστάζοντα· διότι τηκόμενος ὁ πηλὸς μέσης ἡμέρας, αὐτὰ τῶν ποδῶν ἀπέσπα. ἀπεκρίθη ὁ πατήρ, ἀποσεσυλῆσθαι. πάλιν ἐρομένου, ποῦ; ἔλεγε, τὰ μὲν ἐν ταύτῃ τῇ κώμῃ· τὰ δὲ καὶ ἀλλαχόθι. ἀκολουθεῖτε τοίνυν ἐμοί, ἔφη, πάλιν εἰς τὴν κώμην. ἐπανελθόντων οὖν, ἐκεῖνος οὐδὲν ἄλλως ἀξίωμα περικείμενος, ἴσως γε κατὰ τὸ πρόσωπον, ὅμως διὰ τιμῆς ὑπὸ τῶν ἱσπανῶν εἴχετο. ὁ μὲν ἐπυνθάνετο περὶ τοῦ συλητοῦ· οἱ δὲ τοῦ ὄρους ἔφασαν αὐτὸν καταβῆναι. παρεκάλει γοῦν τοὺς γονέας αὐτῷ εἰς τὴν παρεμβολὴν ἕπεσθαι, ὡς τὸ συληθὲν ἀποδώσοντι. αὐτοὶ δὲ φοβούμενοι, κἂν οὕτως ὑπόσχηται φιλίως· μὴ ὅμως ὑπὸ ἄλλων ἀναιρεθῶσι. χάριν αὐτῷ τῆς προθυμίας εἰδότες, ἀπῆλθον. εἶτα μετὰ πολλῆς δυσχερείας ὑπὲρ τὸ Σεβλιγγαι πρὸς ποταμὸν ἧκον. ἡ μέν ἐστι κώμη, τέταρτον μιλίου οὔλμης ἀπέχουσα. ὁ δὲ ποταμός, διότι τὸ χρῶμα γλαυκός ἐστιν, ὅθεν τὰ πρῶτα προρρεῖ, τοῖς γερμανοῖς Βλαῦβα προσαγορεύεται. προρρεῖ δὲ ἐν Βλαυβουργῳ τείχει, ὑπὸ πέτραις τραχείαις μάλα καὶ ἀποτόμοις ᾠκισμένῳ, ἐν τῇ τοῦ Βιρτεμβεργίου δουκός, ἀφεστηκότι δύο μιλίω οὔλμης. ἔνθα ὅτι πορρωτάτω φάραγξ παγκαλλής, λειμῶσί τε καὶ πλήθει κωμῶν, ἐκτείνεται· δι' ἧς οὔλμην μέχρι ῥεῖ ἡ Βλαῦβα ἐπειδὴ οὖν. παρὰ τοῦτον τὸν ποταμόν, καθὼς εἶπον, ἐληλύθεσαν· ἀπαντῶσιν ἱσπανοί τινες ἐπέκεινα ἱππαζόμενοι, λα-

mitates, ſępe etiam illis, quam his, grauiores, ſubeundas eſſe: iure indignaremur: atque res humanas nulla prouidentia Dei regi: ſed in iis fortunam cæcam pro libidine putaremus ludere. Erit tamen tempus, quando boni ſempiterna fruentur lætitia, quamuis nunc vexentur: quod ipſum, quod affliguntur in hac vita: maxime argumento eſt: cum in ſcriptura vbiq; eis ampliſſimi honores & præmia promittantur: aliam vitam reſtare: in qua hi muneribus afficientur: & in qua promiſſa Deus ipſis pręſtabit. Sed ad meos redeo. Qui cũ ex eo pago, de quo dixi, abiſſent: obuiam fit eis Hiſpanus quidam equo vehens, & ſiniſtrorſus aſcendens. Is patrem interrogabat, num Latine ſciret. Qui cũ ſe ſcire reſpondiſſet: ille rurſum, quid ipſi accidiſſet, requirebat. Videbat enim eum eſſe nudo capite, & manu calceos portare: quod lutum meridie liqueſcens eos pedibus, auelleret. Reſpondit pater, ſe diſpoliatum eſſe. Iterum quærenti, quo in loco, reſpondit, partim in pago iſto, partim alibi. Iuſſit ille parentes in pagum ſe rurſum ſequi. Quo cum rediſſent: is é, tametſi nulla autoritate ad ſpeciem præditus eſſet: tamen honorabatur ab Hiſpanis. Quos cum de ereptore interrogaſſet: dixerunt illi, eum de monte deſcendiſſe. Voluit ergo parentes vna ſecum deſcendere in caſtra: ſe amiſſum eis reſtituturũ. Illi, quod metuerent, etiamſi benigne Hiſpanus promitteret: ne tamen ab aliis nõ dimitterentur viui: gratias ei egerunt pro eo ſtudio; atque longius progreſſi, poſt multa incommoda ſupra Sœflingam ad fluuium venerunt: qui eſt pagus, quarta milliarii parte Vlma diſtans. Fluuius autem, quod cærulæi eſt coloris ibi, vbi naſcitur, Blaua dicitur. Oritur in oppido Blaubeura: quod inſra aſperrima ſaxa ſitum in ditione Ducis Wirtembergenſis, duobus abeſt Vlma milliariis: ex quo oppido longiſſime porrigitur vallis amœna: per quam Blaua Vlmam labitur. Ad eum fluuium, cum, vt dixi, veniſſent: occurrerunt vltra fluuium quidam equites Hiſpani. Ii Latine

Bonus Hiſpanus.

Sefling.

Blaw. Blaubeura.

Hiſpani equites.

cum de altitudine fluuii quærerent : pater, reſpondit, admodum eſſe altum. Ita, quamuis libenter tranſmiſiſſent: & forte iis qui citra erant, nocuiſſent; tamen diſceſſerunt. Cum Sœflingam intraſſent: inuenerunt eum pagum præoccupatum ab Hiſpanis: nec non viam, quæ Vlmam ducebat : aliis ingredientibus, aliis exeuntibus. Ibi bonus quidam vir eos illa nocte ſecum retinere; ſuaq; cum ipſis communicare voluit. Sed ipſi Deo confiſi, in vrbem ire pergebant. Cumque veſperi portam nouam, quæ nominatur, ſubirent: ciues in armis aſtabant : & inter hos vnus Senator, quibus cuſtodia portæ commiſſa à Senatu fuerat. Nōdum enim eo tempore Cęſar Vlmam venerat; eaque re portæ adhuc Vlmentium cuſtodia tenebantur. Tum vnus ex illis armatis : qui nomine Nicolaus Tendelius, artificio figulus, voluntate patri amicus erat : accedens, esne, inquit, ille meus Martinus, annon? Viderat enim nec pileo tectum, nec calceis indutum; caligis etiam contritis deformatum, atq; miſerabilem. Cum ſe eſſe reſpondiſſet: circumſiſtentibus omnibus reliquis, atque audire auentibus, rem omnem narrauit. Tum Tendelius iuſſit ambos domum ſuam ire: ſe eodem quoque breui venturum. Nam quod diei veſper erat: alios ad portam ſucceſſuros. Ipſi vero primum domum Agnetis Friccinæ honeſtæ viduæ, iuerunt: cuius viro, quoad vixerat, familiariſſime ſemper fuerant vſi. Apud quam cum paululum ſeſe cōfirmaſſent: poſtea ad Ioannem Eſſelingerum figulum: cum quo eis non tantum notitia, ſed etiam conſuetudo & vſus perpetuus erat, migrarunt. Is atque vxor eius, optima fœmina, quæ poſt paulo vna cum multis millibus hominum peſtilentia ſublata eſt, eos quam humaniſſime rebus omnibus tractauerunt. Nam tum vicem eorum, calamitatesque ex animo dolebant : tum aquam ad abluendos pedes (qui patri quidem frigore ita corrupti erant, vt longo poſt tempore vix in integrum reſtituerentur) dabant: tum cibum potumque ſuppeditabant: tū etiam cum reliqui lecti ab Hiſpanis tenerētur; eum, in quo ipſi cubare ſolebant,

Vlmenſes porta.
Eo aduentus illo die Sabbati.
Nicol. Tendelius, ex Βαναυσία, τύγι. ... μονασ... γαμ... προσ...
Nicolai Friccin Textoris vidua.
Ioa. Eſſelinger figulus. Hic & Tendelius habebant duas ſorores.
Hoſpitalitas erga miſeros.

τινι διερωτῶντες, εἰ βαθὺς ὁ ποταμός; ἀπεκρίνοντο οἱ περὶ τὸν πατέρα, ἄγαν βαθὺν εἶναι· οὕτως, εἰ καὶ ἡδέως ἂν ἐπεραιώθησαν, κακόν τι δώσοντες ἴσως αὐτοῖς, ὅμως ἀπήλλαξαν. ὡς δὲ εἰς σοίφλιγγαν ἦλθον· προκατειλημμένην εὕρισκον τήν τε κώμην ὑπὸ ἱσπανῶν, καὶ τὴν ὁδὸν, τὴν εἰς οὔλμαν φέρουσαν· τῶν μὲν εἰσπορευομένων, τῶν δὲ πάλιν ἐξερχομένων. ἔνθα ἀγαθὸς μέν τις ἀνὴρ ἤθελεν αὐτοὺς ὑποδέχεσθαι τὴν νύκτα· καὶ ποιεῖν ὅ, τι καὶ δύναιτ᾽ ἂν ἀγαθόν. οἱ δὲ τῷ θεῷ θαρροῦντες, εὐθὺ τῆς πόλεως ἔσπευδον. ἤδη δὲ ἑσπέρας οὔσης, καὶ αὐτῶν ὑπὸ τὰς νέας καλουμένας πύλας γινομένων· πολῖται παρίσταντο ἐν ὅπλοις· καὶ ἅμ᾽ αὐτοῖς εἷς τῆς συγκλήτου, τὴν φυλακὴν ὑπ᾽ αὐτῆς ἐμπιστευθέντες. διὰ γὰρ τὸ μήπω τὸν αὐτοκράτορα ἐλθεῖν, οἱ οὐλμαῖοι τὰς πύλας ἐπεφύλαττον. δὴ τότε τῶν ἐνόπλων τις, νικόλεως τενδίλιος ὄνομα, κεραμεὺς ὤν, καὶ τοῦ μου πατρὸς φίλος· προσελθὼν, ἆρα σὺ, φησὶν, εἶ ὁ ἐμὸς μαρτῖνος, ἢ οὔ; ἑώρα τὸ γὰρ αὐτὸν ἄνευ πίλου ὄντα, καὶ χωρὶς ὑποδημάτων τῷ πηλῷ ἐμβαίνοντα, καὶ πάμπαν ἐλεεινὸν ὑπάρχοντα. εἰπόντος δὲ αὐτοῦ, ὅτι ἐκεῖνός εἰμι, ἐν μέσῳ τῶν ἄλλων, καὶ ἀκούειν ἑτοίμως ἐχόντων, τὰ περὶ αὐτὸν διηγεῖτο. τότε ὁ τενδέλιος ἐκέλευσεν αὐτοὺς εἰς τὴν αὐτοῦ οἰκίαν ἀπιέναι· ὡς καὶ αὐτοῦ μετὰ μικρὸν ἐλευσομένου. διότι γὰρ εἴη σχεδὸν νύξ, ἄλλους τὴν φυλακὴν τῶν πυλῶν διαδέχεσθαι μέλλειν. αὐτοὶ δὲ, πρῶτον μὲν παρὰ ἄγνην τι φρικκίνην, χήραν ἀμώμητον, ἐξενίζοντο ἧς ἀνδρὶ, ἕως ἔζη, φιλίᾳ μεγίστῃ παρὰ πάντα κεχρημένοι χρόνον ἦσαν. ὅπου μικρὸν αὖθις ἑαυτῶν γινόμενοι εἶτα παρὰ ἰωάννην ἐσλιγγῆρον κεραμέα, ἐπιτηδείῳ καὶ φίλῳ μάλιστα ἐκ παντὸς χρόνου γινομένῳ κατήγοντο. οὗτος δὲ, καὶ ἡ αὐτοῦ γυνὴ, ἣ οὐ πολλῷ ὕστερον ἐπιβεβίωκε χρόνον, λοιμῷ πολλῶν χιλιάδων διαφθειρομένων, αὐτοῖς ἁπάσας προσφερόμενοι τῆς φιλανθρωπίας διετέλεσαν. ἅμα μὲν γὰρ ἐπὶ τῷ συμβαίνει αὐτοῖς τῇ ψυχῇ συνήλγουν· ἅμα δὲ ὕδωρ, πρὸς τὸ τοὺς πόδας λούεσθαι ἐδίδοσαν· οἳ τῷ πατρὶ ὑπὸ τοῦ ῥίγους διῳδήκεσαν· καὶ οὕτως ἦσαν διατεθειμένοι, ὥστε πολλοῦ χρόνου μόλις ἀναλαβέσθαι. ἅμα δὲ τὴν τροφὴν ἐπορίζοντο ἱκανήν· ἅμα δὲ τῆς ἰδίας κλίνης, ἐπειδὴ τὰς ἄλλας προκατειλήφεσαν ἱσπανοὶ αὐτοῖς παρεχώρουν. ὥστε, ὅσῳ σπανιώτεροι κατὰ τοὺς κινδύνους ἀληθινοὶ φίλοι εὑρίσκονται·

πόσῳ

τοσῷδε τιμιώτεροι τυγχάνουσιν οἵτινες ἐπαμύνουσι, οἱ ἐν πικροῖς καιροῖς φιλόφρονες· ὡς καὶ τὸν χρυσόν, ὅτι μᾶλλον ὀλίγος, τῶν ἄλλων προτιμῶμεν μετάλλων. οὕτω δὴ μετὰ πάσης φιλοφροσύνης ξενωθέντες, ἡμέρας πολλάς, ὅπως τὴν ὑγίειαν ἀνακτήσαιντο, αὐτόθι παρέμειναν. συνέβη δὲ τότε τῇ ἑξῆς, τοῦ τε πατρὸς, καὶ τινῶν ἄλλων, εἰς τὸν περὶ Ἰωάννην Βουλκεσταινίου ἐκκλησιαστήν, σὺν ἀγάπῃ καὶ συμπαθείᾳ πιόντων, ἐλθεῖν ἐκεῖσε καὶ Γεώργιον, τὸν τοῦ Σχαρεστῆτου πάροχον· οὗ περὶ μέμνημαι καὶ πρότερον. ἡδὺ τοίνυν πάντες εἶχον τούτου· αὐτὸς δὲ διηγεῖτο τοὺς ἑαυτοῦ κινδύνους, καὶ τὴν σωτηρίαν. ἔφη γάρ, ἐν τῇ ἑαυτοῦ κώμῃ πρὸς Ἱσπανῶν ἁλῶναι, ἀλλ' ὅμως οὐ γνωρισθῆναι· καὶ δὴ τοῦ ἑαυτοῦ τριβωνίου μελανίου ἀπεστερηθείς, καὶ πληγὰς ἱκανὰς λαβών, εἶτα ἀφεθῆναι. διὰ τοῦτο ἐν αὐτῇ τῇ νυκτὶ ἐκείνῃ παραγενέσθαι πρὸς τὸν ἑαυτοῦ κηδεστήν, ὑποδημάτων ποιητὴν ὄντα, εἰς Νελλίγγην· καὶ διότι καὶ αὐτόθι γερμανικαὶ φρουραὶ διατετάχατο, καί τινες αὐτῶν ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ κηδεστοῦ ἕωθεν ἅμα αὐτοῖς, τὴν λόγχην ἑνὸς βαστάζων, εἰς τὴν πόλιν ἐλθεῖν. καὶ ταῦτα μέν, ὧδε. ἐν δὲ τοῖς ἐμοῖς γονεῦσι θαυμάζειν ἄξιον. ἐπεὶ γὰρ τοσαυτάκις παρὰ Ἱσπανῶν ἀπεσυλήθησαν, ὅμως οὐκ ἀφαιρεθῆναι τὸν πατέρα οὔτε χιτῶνος οὐκ ὄντος φαύλου, καὶ οὔτε ἐλαφείου θώρακος, εἰς ὃν χρυσίον τι ἐρράφθαι ἔφην· οὐδὲ τὴν μητέρα ἀπολέσαι, ἢ τὸν χιτῶνα, οὐ κατὰ σύνεσιν ὄντα· ἢ τὸν τοῦ πατρὸς δακτύλιον, ᾧ πρὸς τὸ ἐπισφραγίζειν χρῆται, καὶ τι ἀργύριον· ἃ δὴ ὑπὸ τοῦ πατρὸς ἐν τῇ κρύπτῃ λαβοῦσα, ὑπὸ κόλπῳ ἔκρυψεν· ἢ καὶ τελευταῖον, τὸ ἐγχειρίδιον, ἔχον τι ἀργύριον· ὃ ὑπὸ τοῖς ἱματίοις ἦν κεκρυμμένον. οὐδὲ δὴ εἰκὸς ἐστὶ λόγῳ εἰπεῖν ὅσων πεπείρανται συμφορῶν· οὐ μόνον μετὰ τὴν τῶν ἀρχόντων ἡμῶν ἀναχώρησιν, ἀλλὰ καὶ πρότερον, εὐθὺς τοῦ πολέμου συστάντος. ἐμοὶ μὲν ἀλλὰ δεινότερα τῇ μητρὶ συμβῆναι οἴομαι. τοῦ γὰρ πατρὸς οὐκ ἐπιδημοῦντος, πολλάκις δεινῶς, ὑπὸ γερμανῶν καὶ Ἱσπανῶν στρατιωτῶν ἐπιπλήσσετο καὶ ἐτύπτετο· τὰ μὲν χρήματα, τὰ δὲ σῖτον, τὰ δὲ οἶνον δοῦναι προστατόντων· καὶ ταῦτα, πρότερον ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν διαπεπορθημένων. καίτοι κἀκεῖνο ἄξιον μεμνῆσθαι· ἐξ οὗ καταφανῶς ἐστιν ὁ θεὸς τοὺς φίλους πολλάκις διὰ τούτων, ἃ παρ' εὐελπίαν φέρονται, κατά γε τὸν ἀνθρώπινον

ſolebant, eis concedebant: vt, quo pauciores veri inueniuntur, in periculis & ærumnis amici: hoc maiorem laudem debeant ii ferre, qui tali tempore ſeſe officioſos præſtiterunt: vt etiam aurum, quo minor eius copia eſt, eo cæteris metallis magis antefertur. Quorum hominum ꝓlixa benignitate parentes adducti: dies poſtea complures ibi curandæ valetudinis cauſa manſerunt. Poſtridie aũt tunc à meridie, cum pater, aliiq; nonnulli, apud Eccleſiaſten Io. Wolckeſteinium (quem iam mortuũ, honoris cã nomino) colloquio & vino ſe reficerẽt: venit eodẽ Geor. parochus Shareſtetẽſis: de quo multa antea ſcripſi. Eius aduentus exoptatus admodum omnib. erat. Is exponebat, quib. in periculis fuiſſet: & quemadmodũ ſe ab his vindicaſſet. Se in vico ſuo captum ab Hiſpanis fuiſſe: ſed non cognitum ab illis pallio ſuo nigro ſpoliatum: poſtremo bene pulſatum, tamen dimiſſum fuiſſe. Itaque eadem nocte ſe ad affinem quẽdam ſuum ſutorem veniſſe Nellingam, quoniãq; ibidẽ quoq; Germanorũ ſtationes fuiſſent: ac eorũ nõnulli, in domo affinis, mane cum eis portantem vnius haſtam, Vlmam perueniſſe. Illud in meis parẽtib. mirandum: cũ toties ab Hiſpanis fuerint ſpoliati: retinere potuiſſe tamen patrem tunicã, quæ non mala fuerat: & thoracem ceruinũ, in quo ſupra dixi aliquot aureos inſutos fuiſſe: nec matrem amiſiſſe aut tunicã, quæ ſane bona: aut annulũ patris ex argento, quo annulo in literis obſignãdis vtitur: & nonnihil pecuniæ: quas res in crypta à patre acceptas in ſinu occultarat: aut pugionem aliquid habentem argenti, quem ſub veſtib. geſtarat. Nec ſatis dici põt: quid acerbitatis & miſeriarũ, nõ ſolum poſt diſceſſum noſtrorũ principũ: ſed etiam ante, bello recens exorto, perpetiendũ eis fuerit. Grauiora tamen matri accidiſſe exiſtimo: quod abſente patre maximis ſępe conuitiis & verberib. a Germanis Hiſpaniſq; militib. afficeretur: cum nunc pecuniam flagitarent, nunc cibum, nunc vinũ, idq; cum ab iis, qui antea adfuerãt, reliqui iactum nihil eſſet. Illud, inprimis, memorabile: in quo apparet. quã Deus conſeruet ſæpe ſuos rebus iis: à quibus auxilium humana ratio non

Die Dominico.

Ioan. Wolckſtein.

Georg. paſtor Scharſtet.

In infortunio fortuna.

Matris afflictiones.

ſperaret: vt tum accidit. Nam quodam tẽpore, cum Hiſpanus aliquis cingulum collo eius inieciſſet: arcteque comprimẽs magna voce pecuniam poſtularet: ipſaq; iamiam vocem miſſura, & omnia monſtratura eſſet: canis, qui in lectulo recubabat, deſiliens: crus Hiſpani mordicus apprehendit: nec prius deſtitit: quam ille dolore commotus, gladium in canẽ ſtringeret: qui primum ſub lectulum, poſt ſe foras eiecit incolumis; mater etiam tantum ſpatii nacta, vt proſilire poſſet, ſalutem ſibi peperit. Eum canem illius fidelitatis ergo etiam nunc parentes alunt. Alio etiã tẽpore, item patre abſente: cũ metu venturorum militum ſuppellectilem, quam poterat, alio conferẽdam in plauſtrum coniiceret; aliquot bombardarum ſonitus exauditi, & in ꝓpinquo animaduerſi ſunt: Poſtea compertum eſt, hoc factum eſſe a malis quibuſdam incolis, & his ictus petiſſe matrem: vt ea de medio ſublata, illi res eas in ſuum commodum conuetterent. Denique ſæpe coacta fuit profugere domo propter hominum iniurias: qui interea pecus, veſtem, & alia, quę inueniebant, eripiebant. Domus vniuerſa fœdata, libris conciſis conſtrata, cæterisque rebus exinanita. Sed redeo ad Eſſelingerum. Ab eo parentes, quod locus ipſis propter Hiſpanos amplius non eſſet: ad Wolckeſteinium ſe contulerũt: atq; quamuis nec illius domus ab Hiſpanis vacua eſſet, ad decem hebdomadas cum eo, ſuo ſumptu vixerunt. In ſequenti tempore, cum Cæſar in Saxoniam Vlma profectus eſſet: ſe Lucẽhuſam receperũt: domoq; purgata, ad tempus ibi conſtiterunt, quanquam non ſine timore: præſertim poſteaquam capto duce Electore Saxonię, Auguſtam Vindelicorum cum exercitu victore Cæſar rediit: paſſimq; copiæ vltro citroque profectæ fuerunt: quo tempore etiam non raro cedere cogebãtur. Poſt id tempus cœpta eſt, aſtuta quædam, tetraque bellua procreari, & in lucẽ edi: quæ cum alias gentes, tum inprimis Sucuorum, miſere depaſcit: ac niſi aliquando huic aliquis Hercules inuentus erit: qui claua nodoſa eam conficiat: plurima adhuc damna dabit. Interim Cæſar Vlmam reuertit. Proximo die quam reuerterat, concionatores Vlmenſium 5.

Canis fidelitas.

Non vicinus à vicino tutus.

Bibliotheca laceratio. [illegible]

V. Volckeſteni. φιλόξενος.

Bacchanalibus.

Ioan. Frid. Saxo. Auguſta.

1548. in Iulio, Interim.

λογισμὸν, ὅπερ τυγχάνει· ὡς καὶ τότε συνέβη. καὶ γάρ ποτε ἱσπανικοῦ τινὸς τῷ τραχήλῳ αὐτῆς ζώνην ἐπιβαλόντος· καὶ μεγάλῃ φωνῇ χρήματα αἰτοῦντος· αὐτῆς δὲ ἤδη ἀσχολουμένης, καὶ φωνὴν ἀφιέναι μελλούσης· ὁ οἰκιακὸς κύων τοῦ κλινιδίου ἀποπηδᾷ· καὶ σκέλος τοῦ ἱσπανοῦ δάκνει· οὐδὲ πρότερον, ὀδὰξ εἰλημμένος καὶ ἐμφυὴς, παύεται· πρὶν ἐκεῖνον ὑπὸ τῆς ἀλγηδόνος ἐπὶ ξιφουλκίαν προαχθῆναι. ὑπ' ἐκείνου ἀπελαθέντος, ἥ τε μήτηρ, καὶ ὁ κύων, ἐκπηδῶντες, τυγχάνουσι σωτηρίας. ἧς ἕνεκα πίστεως ἔτι καὶ νῦν οἱ γονεῖς τὸν κύνα τρέφουσιν. ἔτι δὲ καὶ ἄλλον καιρὸν, τοῦ πατρὸς καὶ τότ' ἀπόντος· αὐτῆς ἕνεκα τῶν ἐπελευσομένων στρατιωτῶν ἐφ' ἅμαξαν ἐκ τῆς οἰκίας σκευαγωγούσης. τῶν χειροπλήρων τηλεβόλων ἐν τοῖς ἐγγίστα τόποις ἠκούσθησαν εἶτα φανερὸν ἐγένετο, πεποιηκέναι τοῦτο πονηρούς τινας τῶν ἐνοικούντων τῆς κώμης. βουληθέντας, αὐτὴν δολοφονήσαντας, τὰ ὑπάρχοντα σφετερίζεσθαι. τέλος δὲ, πολλάκις εἰς ἀνάγκην ἐνέπεσεν, ἐκφυγεῖν τῆς οἰκίας (τὴν κακοῦργον γέγονε βία ἀνθρώπων) ἐν τοσούτῳ τὰ βοσκήματα, τὴν ἐσθῆτα, ἄλλα τὰ εὑρισκόμενα, ἀποστερούντων. ἡ δὲ οἰκία πανταχόθι μεμιασμένη· βιβλία χαμαὶ διεσκεδασμένα, καὶ διερρηγμένα· τὰ λοιπὰ ἀφῃρημένα. ἀλλὰ γὰρ πρὸς τὸν ἐσλιγγῆρον ἐπανέρχομαι. παρ' ᾧ οὐ δυνηθέντες ἐπὶ πλεῖον οἱ γονεῖς διὰ ἱσπανοὺς μένειν πρὸς τὸν βουλκεστάινιον ἦλθον· καὶ παρέμενον αὐτῷ ὡσεὶ ἑβδομάδας δέκα ἀπὸ ἰδίων ἀναλωμάτων· καίπερ οὐδὲ τῆς αὐτοῦ οἰκίας κενῆς ἱσπανῶν οὔσης. ἐν δὲ τῷ μετὰ ταῦτα, τοῦ αὐτοκράτορος ἐξ οὔλμης ἐπὶ σαξονίαν ὁρμησαμένου· πάλιν οἴκαδε ὑπέστρεψαν· καὶ τὴν οἰκίαν καθαίροντες, μέχρι τοῦ· καίτοι οὐκ ἄνευ φόβων, ἔμειναν· καὶ μάλιστα, ἐπειδὴ τῷ στρατῷ εἰς αὐγοῦσταν ἐπανῆλθεν ὁ αὐτοκράτωρ· ἄγων τὸν τῆς σαξονίας ἐκλέκτορα κατὰ τὴν μάχην αἰχμάλωτον γενόμενον. ἐν ᾧ καιρῷ, στρατιωτῶν, τῶν μὲν ἀπερχομένων, τῶν δὲ προσιόντων· οὐκ ὀλιγάκις ὑποχωρεῖν ποι ἀναγκαίως εἶχον. μετὰ ταῦτα, πανοῦργόν τι καὶ φοβερὸν ἀπεκυήθη θηρίον· ὃ ἤδη μὲν πολλὰ κακὰ ποιεῖ· πλείονα δ' ἔτι ὕστερον δώσει· ἢν μὴ θεόθεν τῆς λυσσώδους ὁρμῆς ἐν βραχεῖ ἀποκρουσθῇ. μεταξὺ μὲν ὁ αὐτοκράτωρ εἰς οὔλμαν ἐπανήκει. τῇ δὲ ἐφεξῆς ἡμέρᾳ, πέντε τῶν οὐλ-

μαίων ἐκκλησιαστῶν ἁλίσκονται· διότι τοῦ θηρίου ἠναντιοῦντο. εἰσὶ δὲ οὗτοι· μάρτιος Φρέχθος, κορυφαῖος αὐτῶν· μάρτιος ῥαύβηρος, βοναβεντούρας σταλτζῆρος, γέρων ἰάκωβος σπιέσσιος καὶ γεώργιος φιέσσιος. ἅμα δὲ ἡλίσκετο τούτοις Φρέχθου ἀδελφὸς ὑποδημάτων ποιητής· διότι προσδραμὼν, συλληφθέντα τὸν ἀδελφὸν παρεμυθήσατο. ἀπηνέχθησαν σύμπαντες εἰς κίρχαν τοῦ βυιρτεμβεργικοῦ δουκός· ὅπου μιᾷ συνδεθέντες ἁλύσει, μετὰ πολλὰ λυπηρὰ, τελευτῶντες ἐπὶ δόσει χρημάτων ἀπελύθησαν μὲν, οὐ μέντοι γε ὧν ἀεὶ πεφρονήκεσαν ἀπέστησαν. τούτων μὲν οἱ ἄλλοι διεσκορπίσθησαν ἄλλοσε· ὁ δὲ Φρέχθος ἐν τυβίγγῃ κατὰ τόνδε τὸν χρόνον διατρίβει· ἐν τῇ ἀκαδημίᾳ προεστὼς τῶν νέων· οἱ παρὰ δουκὸς χριστοφόρου προσόδους φέρονται λόγους· οὓς πιστότατα ὁ ἀνὴρ αὐτοῖς διασαφηνίζει. ὃς πάντα μὲν τὸν πρὸ τοῦ χρόνον εὔνοιαν τοῖς γονεῦσί μου κἀμοὶ διετέλεσεν ἔχων· κατὰ δὲ τοὺς αὖ μῆνας, ὅτε δι᾿ ἐκείνης τῆς πόλεως ἐβάδιζον, πᾶσαν φιλανθρωπίαν ἐνεδείξατό μοι, καὶ βουλῇ με ἀγαθῇ ὠφέλησε. τότε δὲ οὖν, ὡς ὁ πατὴρ ἐκείνους ἐπυνθάνετο συλληφθῆναι, ἐν λουτζεούσῃ διάγων βραχύ τι μετὰ ἰωάννου μάκκου, ἐν λαυνεσσιώνῃ παρόχου γεγονότος, εἰς αἱδεναῖμον, πόλισμα τοῦ βυιρτεμβεργίου, ὑπεξῆλθεν· ἐν ᾧ καιρῷ ὑπὸ ἱππέων οἴκοι ξυλληπτέος ἐζητήθη. μετὰ δὲ ἡμέρας ὀκτὼ, ἃς ἐν τῷ εἰρημένῳ πολίσματι παρὰ ἐκκλησιαστῇ ἰωάννῃ βυιρτζβουργήρῳ γεγόνει, αὐτός τε καὶ ἄλλοι πρεσβύτεροί τινες, εἰς λουτζεοῦσαν ἐπανῆλθεν. ἔνθα μίαν νύκτα διατρίψας, τῇ ἐπιούσῃ εὐθέως εἰς οὔλμαν ἀφίκετο· διὰ τὸ τοὺς τὸν αὐτοκράτορα καὶ ἐκλέκτορα ἀπιόντας, προπέμψαντας στρατιώτας, τὸ πλεῖστον μέρος ἐπανιέναι. κἀκεῖ διέμεινεν ἡμέρας ἑπτά. οὐ πολὺ μετὰ ταῦτα, πάντες οἱ κατὰ τὴν τῶν οὐλμαίων χώραν ἐκκλησιασταὶ, εἰς τὴν πόλιν ἐκλήθησαν ὑπὸ τῆς συγκλήτου. ὡς δὲ συνήχθησαν αὐτοῖς προσήχθη τὸ θηρίον ἐκεῖνο καὶ προυτέθη, ὅπως οὐ μόνον οὐκ ἀποστραφεῖεν αὐτὸ, ἀλλὰ καὶ θρέψαιεν, καὶ κτενίσαιεν, καὶ κοσμήσαιεν, καὶ παντὶ τρόπῳ αὐτοῦ ὑπερμαχέσαιντο· μηδ᾿ ὁποῖον εἰς αὐτὸ ἀκόντιον ἀφεῖεν. παραιτουμένοις δὲ καὶ ἀντιβαίνουσι, ἐπὶ τρὶς αὕτη ἐδόθη ἡ αἵρεσις. καὶ μάλιστα δὲ τὸν πατέρα ἐκβιάζεσθαι σπουδὴν ἐποιοῦντο· διὰ τὸ αὐτὸν εἶναι τῆς τῶν ἄλλων διδαχῆς καὶ

capti ſunt: quod illius beſtiæ fuerant aduerſarii. Hi fuerunt Mart. Frechthus, S. Theol. Licent. princeps Vlmenſium cōcionator, reliqui, Mart. Rauberus Bonauent. Steltzerus, ſenex, Iac. Spieſſius, & Georg. Fieſſius. *Concionatores capti.* Captus eſt vna cum his, frater Frechti ſutor: propterea quod accurrens, captum fratrem conſolatus erat. Abducti ſunt omnes in ditionem ducis Wirtemb. & in oppido Kircha, in vnam coniecti catenam. *Kirchatetta.* Ibi in ſqualore & mœrore longo verſati, tandem ſe pecunia redemerunt: nec tamen ſententia priſtina deſtiterunt. Eorum alii loca alia, vitæque genus aliud ſecuti ſunt. Frechthus hoc tempore Tybingæ viuit: in Academia ab illuſtriſſimo principe Chriſtoph. præfectus iuuenib. qui principis liberalitate ad ſtudium diuinarum literarū alūtur: *Mart. Frechthus, Tybingæ. Stipendium illuſtre.* quas pro eruditione ſua, magna cum laude explicat. Qui cum omni tempore optime de parentibus meis & me eſt meritus; tū proxime ſuperioribus menſibus, cum illac tranſirem, humaniſſime me eſt complexus, conſilioque iuuit. Tum autem cū pater hos, de quib. dixi, captos audiret: *IIII. Ceſſio Heidenhemum.* qui eo tempore Lucēhuſæ erat: pauliſper ſe cum Io. Macco, *Ioan. Maccus.* qui Eccleſiæ Lauſenēſi præfuerat, in ditionem Wirtemberg. in oppidum Heidenh. cōtulit. Quo interea tempore ab equitib. domi quæſitus eſt. Poſt 8. dies, quibus Heidenh. apud Ioannem Wirceburgerum, verbi Dei miniſtrum, fuerat: *Io. VVirtzburger, διὸς ἀγαθὸς καὶ τίνων συνθ. V. Ceſſio, Vlmam.* quo etiam alii presbyteri confugerant, Lucenhuſam reuertit. Ibi vnam tantum noctem commoratus: Poſtero die confeſtim Vlmam iuit: propterea quod ii, qui Cæſarem abeuntem, Electoremq; curru aſportatū, proſecuti fuerant, magna ex parte redirent. Ibi manſit ſeptem dies. Non multo poſt omnes Vlmenſis agri cōcionatores in vrbem à Senatu accerſiti. Iis cum conueniſſent, adducta eſt illa, quam dixi, beſtia. Propoſitū eſt, vt non tantum non eam auerſarētur: ſed etiam Deum & ſanctos omnes iurarent, ſe eam alituros, pexuros, ornaturos, defenſuros, nec vllo modo telum vllum in eam coniecturos. *Interimens a'ſſyne cur. χ, ὁ δὲ ἀνάγκῃ τι... καὶ οὔτι ... χιόνοι ... ἐπίδοσιν.* Tergiuerſantibus & renuentibus, tertio ea conditio lata. Ac præcipue patri inſtiterunt, quod is eſſet vnus ex iis, qui reliquorum doctrinam &

mores, attenderent. Ita vti per Deum eos obteſtaretur pater; ne tale vinculũ conſcientiæ ſuę iniicerent. Sed ex iis concionatoribus eo tempore fortiter reliqui ſuſtinuerunt illum impetum: nouem tamẽ fuerunt expugnati. Itaque iis, qui repugnabant & perſtabant, numero circiter quadraginta, abeundi poteſtas data eſt: ipſisque pro viatico viceniquini aurei donati. Qui in exilium proficiſcentes, alii alia loca, pro eo ac poterant, petebant. Cęteris, qui beſtiam colebãt, ternæ, aut quinæ, aut ſenę, Eccleſiæ commiſſę. Parẽtes cum rebus ſuis Noribergam, & Heroltzbergam, aut alio, ad affines & amicos ſe contulerunt: & ita ad tempus vagando ſibi vitam propagarunt. Tandem Culmbachium in regionem Marchionis Alberti peruenerunt: atque poſt paulum commendatione Othonis Korberi, doctiſſimi viri, & aulici illic concionatoris, Wartenfelſium tranſlati ſunt: qui eſt pagus & arx amœna, in poteſtate nobilis & clari viri Wolffgangi Adolfi a Waldenfels: ſitus ſupra Culmbachium ad vnum & dimidium milliaria: in quo loco pater hoc tempore Eccleſiæ pręeſt. Quos meos parentes anno hoc 1551. mente Maio inuiſi: gratiaque Dei incolumes inueni. Poſtea Menſe Iunio Argentoratum redii ad Dominos meos Wetteros, Philippum & Antonium, nobilitate & ſtudio litterarũ claros iuuenes; eum quib. iam quadriennium magna commoditate & otio in literis vixi: &, ſi Deo optimo maximo placitum erit, diutius eum eis manebo: operamque ipſis pro parte mea nauabo.

Tertia feria poſt Martini. *Noribergo.* *Heroltzberg.* *Culmbach.* *M. Otho Corb.r.* *VVartenfels.* *VValdenfels.* *VVetteri.*

βίου ἔφορον ὤν, τε πλείστων περὶ τῆς διαθήκης αὐτῶν, καὶ μαρτύρασθαι· μὴ ὅπως λάβῃ τῇ αὐτῶν συνειδήσει τοιοῦτον βρόχον. οἱ μὲν οὖν ἄλλοι πάντες, ἀντιλέγοι διέμειναν· ἐννέα δὲ ἐξεπολιορκήθησαν. συνεχωρήθη δὲ, τοῖς μὲν ἐναντιωθεῖσι, ἑκάστοις εἴκοσι καὶ πέντε φλωρίνους ἐφόδιον λαβοῦσι δωρεάν, ὅποι βούλοιντο ἀπιέναι. οἱ πιες ὡς φυγάδες, ἄλλοι ἄλλοσε, ὡς ἕκαστος εἶχε δυνάμεως, ἐξεπορεύοντο. οἱ δὲ λοιποὶ οἱ τὸ θηρίον προσκυνοῦντες· κατὰ τρεῖς, ἢ τέτταρας, ἢ καὶ πλείονας, ἐκκλησίας ἐνεχειρίσθησαν. οἱ δέ μου γονεῖς, ἔχοντες τὰ ἑαυτῶν, τὰ μὲν εἰς νωρεμβεργίαν, τὰ δὲ εἰς ἑρολτζβέργιον, τὰ δ᾽ ἄλλοσε, πρὸς κηδεστὰς καὶ ἄλλους φίλους, παραγενόμενοι, οὕτως μέχρι τοῦ πλανηθέντες διεζήσαντο. τὰ δὲ τελευταῖα, εἰς κουλμβάχιον τοῦ μαρχίωνος ἀλβέρτου ἐλθόντες, μικρῷ ὕστερον συμπεριάξαντος ὀθωνος κορβήρου, ἀνδρὸς ἐπὶ παιδείᾳ λογιωτάτου εὐδοκίμου, καὶ αὐλικοῦ ἐκκλησιαστοῦ ἐκεῖ ὄντος, εἰς βουαρτενφέλσιοι μετῳκίσθησαν. ἔστι δὲ ἐστὶ κώμη ἀκρόπολις καλή, ἐν τῷ μὲν κυρίῳ, τῷ εὐγενεῖ τε καὶ ὀνομαστῷ βουολφγάγγῳ ἀδόλφῳ βουαλδενφέλσιος· ὁδὸν δὲ ἀπέχουσα κουλμβαχίου, μίλιον ἓν καὶ ἥμισυ. ἐν ταύτῃ νῦν ὁ πατὴρ τὴν ἐκκλησίαν διοικεῖ. τοὺς μὲν δὴ γονεῖς μου ἔτει τῷδε, τῷ αφνα. μηνὶ μαΐῳ ἐλθών, ἔτι σῶς θεῷ σὺν εὗρον. εἶτα δὲ, ἐν ἰουνίῳ εἰς ἀργεντίνην ὑπέστρεψα πρὸς φίλιππον καὶ ἀντώνιον βερτέρους, νέους εὐγενεία τε καὶ περὶ παιδείαν φιλοτιμίᾳ προέχοντας πολλῶν τῆς αὐτῆς τάξεως· οἷς ἤδη διὰ τετραετίας ἐπὶ πολὺ ῥᾳστώνῃ καὶ καλῇ σχολῇ συνέζησα· καὶ ἐπὶ πλεῖον δὲ, ἂν τῷ θεῷ δοκῇ, τὰ εἰς ἐμὴν δύναμιν ἔχω τι αὐτοῖς ὑπηρετήσων.

VITA

VITA
Fortiſsimi & laudatiſsimi Ducis
MAVRICII SAXONIÆ QVONDAM ELECTORIS,

Gracè conſcripta ac in Latinum ſermonem conuerſa

A

SIMONE STENIO Lomacenſi.

ILLVSTRISS. PRINCIPI AC DOMINO D. FRIDERICO IIII. COMITI PALATINO, DVCI BAVARIÆ, ELEctori, Domino ſuo clementiſſimo fauſtum noui anni auſpicium precatur Simo Stenius.

INTVENS ego in pericula, quæ Germaniæ imminent tum ab Othomanica potentia, tum à Pontificia, ſæpe recordor Mauricii Saxoniæ quondam Electoris, cuius virtute vtramque à ceruicibus noſtris depulſam eſſe qui negat, & inuidum ſe is & ingratum fateatur neceſſe eſt. Quibus vitiis haud ſcio an laboret Flaciana factio, quæ vt viuentem probris inſectata fuit, ſic mortuo etiam nunc obtrectat, eodem animi morbo, & eadem criminandi libidine, qua vſa eſt & vtitur in vita & manibus exagitandis laudatiſsimi Electoris Chriſtiani, cui Mauricius patruus fuit. Ceterum turpe credo ſit illos diligentiores eſſe in optimis principibus deformandis, quam nos in iiſdem ornandis. Atq; hæc cauſa me impulit, vt rerum à Mauricio geſtarum breuem ſynopſin complecterer ex Panegyricis doctiſsimorum & diſertiſsimorum virorum narrationibus decerptam. Quam ſtrenulæ loco, illuſtriß. Elector, ad tuam Celſitudinem mittendam eſſe duxi ea gratia, quod viderem, tempora hæc Mauricianis non eſſe diſsimilia, & difficultates eaſdem propemodum in pari rerum Germanicarum perturbatione, & maiorum confuſionum metu, initio gubernationis tuæ offerri. Ex quibus omnibus vt feliciter te, quemadmodum ſuperiori anno, ſic & hoc, quem modo auſpicamur, & ſequentibus, expediat omnipotens & miſericors Deus, & ego precor & mecum omnes boni. Dab. Calend. Ian. Ann. 1593.

VITA

VITA
MAVRICII SAXONIÆ QVONDAM ELECTORIS, &c.

Græcè ac Latinè conſcripta.

"Μ[illegible] [illegible] ἄρα [illegible] ἡμᾶς [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] λό-γου [illegible] [illegible] τῆς [illegible] μάλιστα εἰς [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] πειρι-[illegible] [illegible] [illegible] μαζων [illegible] ἀλλ' [illegible] [illegible] τῆς ἡμετέρας [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] μὲν [illegible] τῶν [illegible] [illegible] [illegible] ὀνομα-στάτων τῶν καθ' ἑαυτὸν γεγονότων περίεργον ἂν εἴη μακρολογεῖν συνείροντα ἐκεῖνα, ἃ πολλοῖς [illegible] τῶν [illegible] φασὶ δακτύλῳ τῆς γερμανικῆς ἱστορίας ἐπιγεγονό-

NE noſtra quidem ætas, vt verbis Græci cuiuſdã vtar, expers eſſe debuit virorum memorabilium. Dico autẽ hoc tum ad alios reſpiciens, tum ad Mauricium ducem quondam & Electorem Saxoniæ. Ac de aliis quidem literis [illegible] narrationes extant & fortaſſe [illegible] alterum. De Mauricio vero etſi multorum eruditionis & ſapientiæ [illegible] & [illegible] & orationes legimus: nõ tamen [illegible] indecorum exiſtimo, a nobis etiam aliquid commemorari duabus de cauſis: quarum prior eſt, [illegible] ad poſteros propagẽtur, quantum in me eſt, qui inſtitutionis & diſciplinæ ratione pulcerrimo beneficio ab ipſo affectus ſum (quippe primis pueritiæ annis in illuſtrem & celebrem Miſenæ ludum pietati & Muſis a Mauricio conſecratum, ipſo adhuc viuente receptus) altera vt ex iuuenib. generoſiſſimi quiq; & nobiliſſimi fortitudinis & bellicæ gloriæ decus [illegible], non tantũ priſcæ [illegible] exempla habeãt, quæ æmulentur, verum etiã noſtræ ætatis domeſtica tanquam normã & regulã ſibi proponant, ad quã ſeſe ipſi conforment. Ac primum quidem de maiorib. nobiliſſimis & ſuæ ætatis celeberrimis, ſuperuacaneũ fuerit multũ verborũ facere, atq; ea colligere, quæ pleriſq; nota ſunt qui vel ex-

tremis (vt dici ſolet) digitis Germanicas hiſtorias attigerunt. Quid enim proauo Friderico II. clarius? quis virtute ſuperauit auum Albertum, quem Innocentius Romanus Pontifex propter rerum geſtarũm magnitudinem *dextram imperii manũ* appellare ſolitus eſt. Et Fridericum Electorem, quẽ filiũ reliquit Erneſtus Alberti frater, prudẽtiſſimum principem, mortuo Maximiliano Imperatore, dixiſſe perhibent, *ſe nullum alium ſucceſſorem nominaturum fuiſſe, quam patruum Albertum, ſi tũ ſuperſtes eſſet*. Pater autem Mauricii Henricus, etſi Deus non dedit ei ab adoleſcentia vſque ad ſenectutem τολυπεύειν, vt Homerus loquitur, ἀργαλέους πολέμους. i. *tractare difficiles bella*: quod tamen ad iuſtitiam attinet & pietatem & amorem veritatis ac ſtudium humanitatis, par illis fuit, etiam ſi fortitudinem ſpectes. Huius aũt Henrici & Catharinæ filiæ ducis Henetorum & re & nomine Magni, Mauricius filius cũ eſſet, neque auo ſe neque aliis maioribus inferiorem præſtitit, vt deinceps oſtendemus, vbi prius formam eius depinxerimus; etſi huius artificii nõ admodum periti. Corpore fuit procero & pulcro, forma vere digna imperio ſecundum tragœdiam, vt etiam nunc in ſtatuis apparet. Colore rubro, coma flaua, quæ adultiori ſubruffa. Oculorum obtutus acer & viuidus adeo, vt etiam aſpicientibus terribilis eſſet, quemadmodum de Alexandro Magno Ælianus ſcribit. Hęc de forma corporis: ſed animi effingere imaginem nulla oratio poterit, & minime omnium mea. Manſuetudinem enim & conſtantiam, humanitatem, & ardentem amoris in ſuos affectionem, animum omnis pauoris inter pericula expertem, cui prudentia & ſolertia militaris comes eſſet, moderationem præterea & ſimplicitatem fidemque hæc omnia ſi quis in vnũ colligat, non tamen expreſſerit pulcerrimum animi temperamentum. De quib. diſſerere poterunt ii, qui eloquentiam oſtentant, non ii qui vitam ſcribunt. quibus ſatis eſt multa breuiter complecti, & elaborationem ſingulorum Rhetoribus

Genus & parentes.

Corporis habitus.

Mores.

μένων. τί γὰρ τοῦ προπάππου ἐνδοξότερον τοῦ Φρειδερίχου τοῦ δευτέρου; τίς δ' ἀρετῇ τὸν πάππον ὑπερέβαλεν τὸν Ἀλβέρτον, ὃν Ἰννοκέντιος τῶν Ῥωμαίων ἀρχιερεὺς διὰ τὰ μεγαλουργὰ ὀνομάζειν εἴωθεν δεξιὰν τῆς τῶν Ῥωμαίων πολιτείας. καὶ Φρειδερίχον τὸν ἐξ-Φοφίερον, ὃν υἱὸν κατέλιπεν ὁ Ἐρνέστος τοῦ Ἀλβέρτου ἀδελφός, ἀρχὴν φρονιμώτατον γενόμενον, ἀποθανόντος τοῦ μεγίστου αἰμιλιανοῦ τοῦ αὐτοκράτορος, εἰπεῖν φασιν, ὅτι οὐδένα ἄλλον διάδοχον ἐκείνου ὀνομάσειν ἂν, ὅτι μὴ τὸν πρὸς πατρὸς τὸν Ἀλβέρτον, εἰ ζῶος παρῆν. ὁ δὲ πατὴρ τοῦ Μαυρικίου ὁ Ἐρρίκος, εἰ καὶ θεὸς οὐκ ἔδωκεν μετ[illegible]τητος καὶ εἰς γῆρας πολυπ[illegible], ὡ[illegible]ρος εἴρηκεν, ἀργαλέους πολέμους, [illegible] συνέσει μὲν τοι καὶ [illegible] θεάσθαι, καὶ φιλανθρωπίᾳ [illegible] τοσοῦτος ἐγένετο, [illegible] ἐκεῖνο[illegible], τοῦ δὲ Ἐρρίκου καὶ Αἰκατερίνης θυγατρὸς τοῦ [illegible]μένους τῶν Ἐνετῶν τοῦ λεγομένου τε καὶ ὄντος μεγάλου ἔκγονος ὢν ὁ Μαυρίκιος οὔτε τοῦ πάππου, οὔτε τῶν ἄλλων προγόνων καταδεέστερον ἑαυτὸν παρέσχε. ὡς ἐν τοῖς ἔπειτα [illegible]σομεν, ὑπογράψαντες πρότερον τὴν μορφὴν αὐτοῦ, καί τοι μὴ πάνυ γραφικοί τινες ὄντες. τὸ δὲ σῶμα εὐμήκης τε ἦν καὶ καλὸς, ἔχων ὡς ἀληθῶς κατὰ τὴν τραγῳδίαν εἶδος ἄξιον τυραννίδος, ὡς καὶ νῦν ἐπὶ τῶν ἀνδριάντων φαίνεται. τὴν χρόαν ἐρυθρὸς, ἡ κόμη ξανθὴ, καὶ ἀνδρὶ γενομένῳ ὑπόπυρρος, ὀφθαλμοὶ πολὺ τὸ γοργὸν καὶ ἔνθεον ἀπαστράπτοντες ἐς τοσοῦτον, ὥστε καὶ ὑπαναφαίνεσθαί τι ἐκ τοῦ εἴδους φοβερὸν, ὥσπερ Ἀλεξάνδρῳ τῷ μεγάλῳ κατὰ τὸν Αἰλιανόν. καὶ τοιόσγε ἦν τὴν μορφὴν Μαυρίκιος. τῆς δὲ ψυχῆς οὐκ [illegible] λόγων δύναμιν καὶ μάλιστά γε τῶν [illegible] ἐμφανίσαι τὴν εἰκόνα. τὸ γὰρ ἥμερον καὶ τὸ στερρὸν, καὶ φιλάνθρωπον, καὶ φιλόστοργον καὶ τὸ ἀνέκπληκτον παρὰ τὰ δεινὰ τῇ συνέσει καὶ δεινότητι στρατηγικῇ συγκεκραμένον, καὶ δὴ καὶ τὸ ἐπιεικὲς καὶ ἀφελὲς καὶ τὸ πιστὸν κἄν τις συναγάγῃ εἰς τὸ αὐτὸ ἅπαντα, οὐχ ἧττον διατυπώσειεν ἂν τῷ λόγῳ καλλίστην τινὰ ψυχῆς κρᾶσιν ἐκ παντοίων ἀρετῶν συγκειμένην. περὶ ὧν διαλεχθεῖεν ἂν ἐπίδειξιν ποιοῦντες, ἀλλ' οὐχ οἱ τὸν βίον γράφοντες, οἷς που ἱκανὸν ἐστὶ τὰ πλεῖστα ἐπιτέμνειν καὶ τῶν ῥητόρων παισὶ παραχωρεῖν τοῦ πάντα καθ'

[illegible] θ' ἑκάστοι ἐξεργάζεσθαι. τοιγαροῦν καὶ ἡμῖν ἐν τῷ παρόντι ἔδοξε διὰ βραχέων συλλαβεῖν τὰ ἱστορηθέντα περὶ τοῦ μαυρικίου, ἀρχὴν λαβοῦσι ταῖς τῆς διηγήσεως ἀφ' οὗ ἔτη γεγονὼς εἴκοσι τὴν ἡγεμονίαν τοῦ πατρὸς ἀποθανόντος παρέλαβε, ζήσας πρότερον ἐν αὐλαῖς ἐπιφανεστάταις τοῦ τε πατραδέλφου γεωργίου, καὶ τοῦ ἀλβέρτου ἐπισκόπου μογουντίνου ἐκ τῶν ἑπτά, καὶ τὸ τελευταῖον τοῦ ἰωάννου φρειδερίκου τοῦ ξιφοφόρου, ἀγχιστέως ὄντος. διεδέξατο δὲ ὁ μαυρίκιος τὴν ἀρχὴν ὁπότε τὰ πράγματα πολλὴν σάλον καὶ κίνησιν εἶχε διὰ τὸ ἐκστασιάζεσθαι καὶ συγκρούεσθαι πάντας σχεδὸν πρὸς ἀλλήλους τότε, ὥσπερ καὶ νῦν, ὑπὲρ τῆς χριστιανικῆς εὐσεβείας καὶ σωτηρίου διδασκαλίας τῆς πίστεως, οὐ μόνον τοὺς προεστῶτας ἐν τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς συλλόγοις, ἀλλὰ καὶ ἄρχοντας λαοῦ καὶ ἰδιώτας ἢ χυδαίους. ἐν τοσούτῳ οὖν ταράχῳ ὁ μαυρίκιος τὴν ἀρχὴν διαδεξάμενος τὸ εἰλικρινὲς τῆς πίστεως τοῖς ὑπηκόοις διαφυλάττειν περὶ πλείστου ἐποιήσατο, ἡγησάμενος οὐ μόνον θησαυρῶν καὶ χώρας παμφόρου, πλήθει τε ἀνθρώπων καὶ κάλλει τῶν πόλεων ἐν ταῖς μάλιστα θαυμάζεσθαι ἀξίας, ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον τῆς ἀληθείας καὶ εὐσεβείας πατρῴας κληρονόμος γενέσθαι, καὶ μεῖζον νομίσας πρὸς σωτηρίαν πατρίδος τὸ σεμνύνειν τὰ θεῖα ἢ ἐφεστρίδα φορεῖν ἢ διάδημα βασιλικόν. ὀλίγῳ πρότερον ἢ τελευτῆσαι τὸν πατέρα ἐρρίκον ἔγημε θυγατέρα τοῦ περιφανεστάτου φιλίππου ἄρχοντος τῶν κάττων, ἐξ ἧς ἐγένοντο αὐτῷ υἱὸς ἄλβερτος καὶ θυγάτηρ ἄννα. ὁ ἄλβερτος βρέφος ἔτι ὢν ἀπέθανεν. οὗ τεθνηκότος ἐμπαθέστερον ἢ γενναιότερον ἐνεγκεῖν τὴν συμφορὰν ἔδοξε τοῖς οἰομένοις ὅτι οὐδεὶς ἀνδρεῖος καὶ πολεμικὸς νομίζοιτ' ἂν δικαίως, ὁ μὴ ἄγριος ὢν καὶ πικρὸς τὸ ἦθος καί που καὶ ὠμός. ἀλλ' οὐ μαυρίκιος τοιοῦτος, οὔτε ὁ πάλαι ἀγησίλαος, οὔτ' ἄλλοι ἥρωες φιλοστοργότατοι γενόμενοι. καὶ δή που τὸ στρυφνὸν περὶ τὸ ἦθος καὶ τὸ αὐστηρόν, εἴ τι γέγονεν ἐν τῷ μαυρικίῳ, στρατιωτικῆς μᾶλλον ἢ πολιτικῆς παιδείας μεταλαβόντι, παραβαλλόμενον αὐτοῦ τῷ ἡμέρῳ καὶ φιλανθρώπῳ, καὶ ἔτι καὶ τῷ φιλομούσῳ, εὐθὺς [illegible] ἀχαρὲς ἀφανισθήσεται. φιλοπόλεμος μὲν γὰρ ὢν τῇ φύσει, καὶ ὑπ' ἀσχολιῶν, ἐφ'

relinquere. Vnde & nobis in præſentia viſum eſt ea, quæ de Mauricio tradita literis ſunt, paucis comprehendere, initio narrationis ſumto ab eo tempore quo viginti annos natus in adminiſtratione Reipublicę parenti mortuo ſucceſſit, cũ antea vixiſſet in illuſtriſſimis aulis patrui Georgii, & Alberti Epiſcopi Moguntini Electoris, & tandem Ioannis Friderici Electoris, agnati. Succeſſit autem Mauricius patri in gubernatione tum, cum res admodum turbulentæ eſſent & inquietæ, propter ſeditiones, quibus committebantur inter ſe (vt etiam hac noſtra ætate) religionis Chriſtianę & ſalutaris doctrinæ fidei cauſa non ſolum Eccleſiarum prędes, ſed etiam ipſi Principes atque adeo fęx plebis. In tanta igitur rerum omniũ perturbatione Mauricius ad principatum euectus nil [illegible] antiquius habuit, quam puritatem fidei conſeruare ſuis, ratus ſe non tam theſaurorum & regionis fertiliſſimę, multitudineq; hominum & pulcritudine vrbium ante alias admiratione dignę hęredem factum eſſe, quam veritatis & pietatis paternę, in certa perſuaſione ad ſalutem patriæ plus momenti habere diuini cultus exornationem, quam geſtationem purpurę, vel regii etiã diadematis. Paulo ante obitum Henrici patris duxit illuſtriſſimi Chattorum principis Philippi filiam, ex qua ſuſcepit filiolum Albertum, & filiam Annam. Albertus infans adhuc deceſſit: cuius mortem parens mollius quam virum fortem deceret, ferre viſus eſt iis, qui putant neminem animoſum & bellatorem merito haberi poſſe, qui non ingenio ſit aſpero, inmiti atque adeo ſęuo. Sed non Mauricius talis, nec priſcus ille Ageſilaus, nec alii heroes, qui ardentiſſimo amore ſuos complexi fuere. Si quid tamen vel nomine acerbitatis vel auſteritatis notari potuit in moribus Mauricii, militariter potius quam ciuiliter educati, illud ipſum certo ſcio ſubito euaneſcet, ſi comparetur cum manſuetudine ipſius & humanitate ac eruditorum amore. Natura enim bellicoſus ille cum propter occupatio-

Gubernatio

Studiorum amor.

nes tantam operam, quantam vellet, ſtudiis ſapientiæ dare non potuiſſet, nihilominus tamen doctrinæ eruditionem eo & honore & admiratione proſecutus eſt, vt Academias non tantum in priori ſtatu conſeruarit, ſed etiam magnifice amplificarit, ſplendide & copioſe ſuppeditando ea, quæ neceſſaria eſſent, & tribus ducalibus ludis viros celebres præficiendo, qui Chriſtianã fidem & Latinas ac Græcas literas adoleſcentes docerent. Sed de his ſatis. Altero principatus anno accidit, vt d[illegible] inter Mauricium & Ioannem Fri[illegible]m, quod eo contenti[illegible] progreſſum eſt, vt vterque copias ex [illegible] tis armarit. Ac fortaſſe [illegible] finita fuiſſet, niſi cõpoſita foret ab illuſtriſſimo Chattorum duce Philippo Mauricii ſocero. Cauſam d[illegible]is vulgus perhibebat fuiſſe cõtrouerſiam quandam de oppido Wurcina. Homines politi & elegantes conferebant in fatum & in

Ate. Aten, quam apud Homerum Agamemnon incuſat, cum ſe culpa omni vacare dicit. Poſt h[illegible] Mauricius cum exercitu, quem ſuis ſumptibus ale-

Vngarica expeditio. bat, in Pannoniam inferiorem (Vngariã vulgo appellamus) profectus parum abfuit: quin vel interficeretur vel ſaltem caperetur a Turcis. Ad repentinam enim hoſtium impreſſionem armis ipſe arreptis alacriter & quaſi diuino inſtinctu percitus, more catulorum generoſorum, longe ante alios in prædam agentes irruit, ſtipatores & cæteros, qui auxilium ferrent, non præſtolatus. Audacius autem & incautius cum vehementiore impetu i[illegible]ctum equitum turma excepit deiecitque. Ac forte delapſus ille ex equo in terram occiſus fuiſſet, niſi ex ſtipatoribus quidam genere non obſcuro natus Se-

Seb. Ribiſch. baſtianus Ribiſſus accurriſſet, vitæque ſuæ periculo pro Mauricio pugnaſſet, ſolus aduerſus multos, certus mori potius quam ducem deſerere iacentem. Interim multis ex caſtris aduolantibus, Turcæ in fugam vertuntur. Ac ſatelles quidem præter ſpem Mauricium præſenti diſcrimini eripuit, ipſe tamen multis

ὅσον ἦν πρόθυμος, ἀσκῆσαι τὴν φι[illegible]αν καὶ μαθεῖν οὐκ ὀλιγώρως, τὴν πα[illegible]αν ὅμως ἐτίμησέ τε οὕτω καὶ ἐθαύμασεν, ὥστε τὰς ἀκαδημίας οὐ μόνον ἐν τῇ προτέρᾳ καταστάσει διασῶσαι, ἀλλὰ καὶ μεγαλοπρεπῶς αὐξῆσαι, λαμπρῶς καὶ δαψιλῶς ἐπιχορηγήσαντα τὰ δέοντα, καὶ τρισὶ διδασκαλείοις ἡγεμονικοῖς ἐπιστήσαντα ἐλλογίμους ἄνδρας, τῆς τε χριστιανικῆς πίστεως καὶ ἑλληνικῶν καὶ ῥωμαϊκῶν μαθημάτων διδασκάλους. ἀλλὰ περὶ τούτων ἅλις. τῷ δευτέρῳ τῆς ἡγεμονίας ἔτει συνέβη διαφερομένους πρὸς ἀλλήλους τόν τε μαυ[illegible] καὶ τὸν ἰωάννην φρειδερῖκον ἐς τοσοῦτο φ[illegible]κίας προελθεῖν, ὥστε ἑκατέρους ὁπλίσαι δύναμιν ἐκ τῶν ἀρχομένων [illegible] μαι ἴσως ἐπελεύτησεν ἂν αὐτοῖς ἡ [illegible]ρα, εἰ μὴ διέλυσεν αὐτὴν ὁ περιφ[illegible]στατος ἡγεμὼν τῶν κάττων ὁ φίλιππος [illegible] τοῦ μαυρικίου τὴν αἰτίαν, ἀφ' [illegible] διαφορὰν ἐποίησαν τε κατὰ τὸν ὁμ[illegible] λεῖς λέως φασι γεγενῆσθαι ἀμφισβ[illegible] περὶ πολίσματος βουρκίνης [illegible] οἱ εἰδότες τὴν μοῖραν καὶ τὴν ἄ[illegible] ἀγαμέμνων παρ' ὁμήρῳ αἰτιᾶται, αὐτὸν φάσκων οὐκ αἴτιον εἶναι. μετὰ [illegible] ὁ μαυρίκιος εἰς τὴν [illegible]νίαν τὴν κάτω μετὰ στρατεύματος δαπάναις αὐτοῦ ἰδίαις τρεφομένου [illegible] ἢ ἔτι ἀποθανεῖν ἢ ζωγρηθῆναι ὑπὸ τῶν τουρκῶν. ἄφνω γὰρ πολεμίων ἐμβαλλόντων [illegible] ὅπλα [illegible] πάσας ἐκ [illegible] ἐνθουσιῶντι [illegible] πολὺ πρὸ ἄλλων κατὰ τοὺς [illegible] τῶν σκυλάκων [illegible] τοὺς λείαν [illegible] ὁρμῆσαι, τοὺς δορυφόρους καὶ ἄλλους ἐκβοηθήσοντας [illegible]. ἐπιφερόμενον δ' αὐτὸν μεθ' [illegible] σφοδροτέρας θρασύτερον καὶ [illegible]τερον [illegible] τὸ ἄγημα τῶν ἱππέων κατέβαλεν. καὶ τάχα που ἀποπεσὼν ἐκ τοῦ ἵππου εἰς γῆν ἀνῄρητο ἄν, εἰ μὴ τῶν δορυφόρων τις ἀνὴρ οὐ τῶν ἀφανῶν [illegible] εἰς ὃ [illegible] σεβαστιανὸς ὁ ῥιβίσσος προσδραμὼν ὑπὲρ τοῦ μαυρικίου διεκινδύνευσε πρὸς πολλοὺς μόνος, ἐγνωκὼς ἀποθανεῖν μᾶλλον ἢ στρατηγὸν ἀπολιπεῖν κείμενον. ἐν τοσούτῳ δὲ πολλῶν ἐκ τοῦ στρατοπέδου [illegible] τροπὴ τῶν τουρκῶν ἐγένετο. [illegible] ἀνέλπιστον μὲν τὸν μαυρίκιον περιεποίησεν, αὐτὸς δ' ἐκ τῶν τραυμάτων κακῶς [illegible]

τὴν καρ-

τὴν παρεμβολὴν ζῶν ἔτι ἀπεκομίσθη, καὶ ἡρωικῶς ὑπὲρ τοῦ ἄρχοντος ἀγωνισάμενος κάλλιστον τοῦ βίου καταστροφὴν ἐποιήσατο. περὶ τούτου τοῦ κινδύνου ἀκούων ποτὲ ὁ μαυρίκιος ὑπὸ ψευδομένων τινῶν αὐτῷ ἀριστείας τινάς, καὶ ἀναπλάττοντας ἔργα χειρὸς θαυμαστά, ἀποστρεφόμενος δὲ ἀναιδὲς τῆς κολακείας, οὐδὲν ἐπειπεῖν ἄλλο λέγεται ἢ τοῦτο· ποῦ γὰρ ἐγὼ ἤμην τὸν χρόνον ἐκεῖνον; ἀνδρώδης γὰρ τὴν γνώμην ὢν τοῖς κόλαξιν ἑαυτὸν ἱππάσιμον οὐκ ἀνῆκεν. ἀνελθὼν ἐκ τῆς παννονίας βοήθειαν προσήγαγε τῷ καρόλῳ αὐτοκράτορι πολεμοῦντι τότε τῷ βασιλεῖ τῶν γαλατῶν τῷ φραγκίσκῳ καὶ πολιορκοῦντι τὸ λανδρήσιον. καὶ μετ' ὀλίγον αὐτός καὶ ἀδελφὸς αὐτοῦ αὔγουστος ἐξ ὑπαρχῆς βοηθήσοντες τῷ καρόλῳ ἥκουσιν ἱππεῦσιν εἰς γαλατίαν ἄγοντες ἐπιλέκτους, καὶ περὶ τὸ νικήπου τοὺς πολεμίους τρέπουσι, λαμπρῶς αὐτῶν κρατήσαντες. πολιορκοῦντας δὲ τοῦ καρόλου τὸ λανδρήσιον ὡς τοῖς προσβάλλουσιν ἀπήντων σφαῖραι σιδηραῖ ἐξ αὐλῶν χαλκῶν ὑπὸ πυρὸς ἐξακοντιζόμεναι φοβερῷ ἤχῳ καὶ ὁρμῇ τινι ἀνεκφράστῳ ἅμα φθόρῳ πολλῶν, ὤφθη ὁ αὐτοκράτωρ τὸν μαυρίκιον ἐπικινδύνως ταῖς βολαῖς αὐτὸν ὑπάγοντα, καὶ ἀναχωρεῖν ὀπίσω κελεύων, τοιόνδε ἐπειπών, ὥς φασι μετὰ μειδιάματος. ὅτι οὐ πάντες τήνδε τέχνην εἰδότες τυγχάνουσιν, ἣν προσχρησάμενός τις δύναιτ' ἂν οὕτω διαθέοντα ἐκφυγεῖν τὰς βολάς, ὥστε μὴ τιτρώσκεσθαι. ἐπὶ τούτοις ἐκ τῆς γαλατίας ἐπανελθὼν εἰς τὴν γερμανίαν κίνησιν ἐπισφαλῆ ἐν τῇ σαξονίᾳ καὶ πόλεμον παρὼν ὀξέως τῇ αὐτῇ ὥρᾳ ἣ ἔμελλον εἰς χεῖρας ἥξειν, κατέπαυσε, τὸν ἐρρίκον ἡγεμόνα πείσας ἐγχειρίσαι ἑαυτὸν τῷ φιλίππῳ τῶν καττῶν ἄρχοντι καὶ ἰωάννῃ τῷ φριδερίκῳ, οἷς ἄφνω ἀπαρασκεύοις ἐναντία ὅπλα ἐκεῖνος ἦρατο. τούτου δὲ θορύβου λήξαντος ὁ αὐτοκράτωρ μηνιῶν τῷ τε φιλίππῳ ἡγεμόνι καὶ τῷ ἰωάννῃ φριδερίκῳ ξιφοφόρῳ διά τε ἄλλας αἰτίας, καὶ διὰ τὸ αἰχμάλωτον λαβέσθαι τὸν ἐρρίκον καὶ ἐν φυλακῇ κατασχεθῆναι πόλεμον εἰς γερμανίαν ἐξήνεγκεν ἐρεθισθεὶς οἶμαι καὶ ὑπὸ τῶν ἐπὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς θρησκείας μεταβολῇ δυσχεραινόντων. ὡς οὖν ὁ πόλεμος ἑκατέρωθεν ᾕρετο καὶ κεκήρυκτο ἤδη σαφῶς ὁ μαυρίκιος μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐγούστου τῷ καρόλῳ συμμαχεῖν ἠβουλήθη, ἤτοι ἀσφαλέστατον ἡγησάμενος,

vulneribus acceptis viuus adhuc in caſtra delatus pulcerrimo fine vitam clauſit, cum heroice pro principe ſuo decertaſſet. De hoc periculo audiens aliquando Mauricius à nonnullis falſo confingi admirabilia quædam facinora militaria, quæ manu edidiſſet, auerſatus aſſentationis impudentiam, nihil aliud ſubiunxiſſe dicitur quam hoc: *Ego vero tum temporis vbi eram?* Cum enim animo eſſet maſculo, multo minus adulatores ferre poterat, quam equus ſternax ſeſſorem. Ex Pannonia reuerſus, auxilia adduxit Carolo Imperatori bellum tum gerenti cum Gallorum rege Franciſco, & obſidenti Landreſium. Paulo poſt ipſe & frater Auguſtus denuo ſuppetias laturi Carolo cum lectiſſimo equitatu venerunt in Galliam, & ad Victorini hoſtes egregie fuderunt fugaruntque. Tempore obſidionis Landreſianæ, cum in oppugnantes tormenta ænea vi ignis globos ferreos horribili cum ſonitu & impetu incredibili eiacularentur, cum multorũ pernicie, conſpectus eſt Imperator Mauricium temere ictibus ſe offerentem ſubducere & præcipere, vt recederet, cum ſubridens hoc, vt aiunt, adderet: *Nõ omnes illam artem tenere, qua vtens aliquis ita diſcurrere poſſit, vt vitatis ictibus plane non vulneretur.* Poſt hæc reuerſus ex Gallia in Germaniam, motum & bellum in Saxonia periculoſum præſentia ſua celeriter ea ipſa hora, qua congreſſuræ erant acies ſedauit, cum duci Henrico perſuaſiſſet, vt ſe dederet Philippo Cattorum principi, & Ioanni Friderico, quibus imparatis ſubito ille bellum intulerat. Hoc tumultu ſublato Imperator iratus Philippo duci & Ioanni Friderico Electori, tum propter alias cauſas, tum quod captiuum in cuſtodia tenerent Henricum Brunoniſuicenſem, bellum in Germania gerendum eſſe ſtatuit: irritatus credo etiã ab iis, qui religionis mutationẽ iniquo animo ferrent. Cum igitur vtrinque bellum & ſuſceptum & indictum eſſet, Mauricius cum fratre Auguſto partes Caroli ſequi voluit, vel tutiſſimum hoc eſſe ratus,

Auxiliator Caroli Caſ.

Saxonicus motus.

Caroli bellũ in Germania.

vel iuſtiſſimum coniungere ſe cum Imperatore, præſertim pollicito, quod in Eccleſiaſticis nihil mutaturus eſſet. Poſt prælium In Miſnia inſeliciter commiſſum, Chattorum dux Philippus Mauricio & Brandeburgico Electore autoribus, qui ſe moderationis Caroli ſponſores offerebant, ſupplex in Salinas Saxonicas venit, ſeque Imperatori dedidit: cuius bonitatem cum nonnulli immutatam corrupiſſent, factum eſt, vt ille præter ſponſorum ſpem, ne ſuſpicātibus quidem etiam aliis tale aliquid futurum, abduceretur valida adiuncta cuſtodia. Quæ res non leuiter Mauricii animum percuſit, immo plaga illa lethalis & alta medium quodammodo diſſecuit, ſi ita loqui licet. Ac ſi quis dicat, pœnituiſſe nonnullos poſtea eorum, quæ facta eſſent, à vero credo non aberrauerit. Finito bello, Carolus conuocatis omnibus Principibus & proceribus in vrbem Vindelicorum Auguſtam, Ioannem Fridericum in prælio, in quo fortiter ſe etiam accepto vulnere defenderat captū parte territorii Miſnici mulctat & Electoria dignitate, Mauriciumque & regione & honore donat, gratiam ita referre volēs pro belli ſocietate. Poſt hęc Syngramma Metaxicum vel *Interim* appellatum complurium in Germania turbarum occaſio extitit. Multique qui ſimulabāt ſe religionis cauſa odia ſuſcipere, Mauricium criminabantur quaſi doctrinam Apoſtolicam ſinceram & integram non conſeruaſſet. Iniquam autem fuiſſe calumniam illam, qua tum ipſe, tū Philippus Melanchthon petebatur, conſtat ex iis monumētis, quæ fide digni autores reliquerunt. Quis autem non miretur ignoraſſe illos, quod mendacia ſua occulta habere non poſſent, verba faciētes ad eos, quibus omnia nota eſſent? Eodem tempore accuſationibus nonnullorum affirmantium ſolum Melanchthonem aduerſando communibus decretis etiam alios ab aſſenſu auertere, Imperator Carolus ita inflammatus & incitatus eſt aduerſus Philippum; vt in extre-

Mauricius fit Elector.

Interim.

Philippus Melanchthon.

ἢ δικαιότατον προσδέχεσθαι τῷ αὐτοκράτορι, ἄλλως τε ὑποσχομένῳ ὅτι οὐδὲν τῶν ἐκκλησιαστικῶν μεταχινήσει. μετὰ τὴν μάχην ἐν τῇ μισνίᾳ γενομένην ὁ κάττων ἡγεμὼν ὁ φίλιππος ὑπὸ μαυρικίου καὶ βρανδιβουργικοῦ ἄρχοντος τῶν ἑπτὰ ἐγγυησαμένων τὴν ἐπιείκειαν τοῦ καρόλου πεισθεὶς ἐπιτρέπειν τῷ αὐτοκράτορι τὰ καθ᾽ ἑαυτὸν εἰς ἁλοπήγιον σαξονικὸν ἱκέτης ἦλθεν, καὶ εὐθύς, ἀποστρεψάντων δῆθεν καὶ διαφθειράντων τινῶν τὴν χρηστότητα τοῦ αὐτοκράτορος, παρ᾽ ἐλπίδα τῶν ἐγγυητῶν, οὐδὲ ὑποπτευσάντων τοιοῦτόν τι γενέσθαι ἂν καὶ τῶν ἄλλων ἀπήχθη, ἰσχυρᾶς φυλακῆς ἐπισταθείσης. καὶ τόδε δὲ τὸ πρᾶγμα οὐκ ἐξ ἐπιπολῆς οὐδ᾽ ὡς ἔτυχε τοῦ μαυρικίου καθίκετο, καὶ βαθεῖά πως καὶ καίριος ἡ πληγὴ ἐγένετο τὴν μέσην, εἰ οἷόν τε εἰπεῖν διακόπτουσα τὴν ψυχήν. καὶ εἴ τις λέγοι ὅτι ἐπὶ τοῖς οὕτω πραχθεῖσιν ἀπλευστηκέν τισιν ἡ μετάνοια οὐκ ἂν οἶμαι δόξειεν ἂν ἀπεικότα λέγειν. ἐπεὶ δὲ τῷ καρόλῳ τέλος ἦν τοῦ πολέμου πάντων ἀρχόντων καὶ δυναστῶν εἰς αὔγουσταν τὴν οὐινδελικῶν συλλεγέντων ὁ αὐτοκράτωρ ζημίαν ἐπιθεὶς τῷ ἰωάννῃ φριδερίκῳ ἀριστεύσαντι μὲν ἐν τῇ μάχῃ καὶ τρωθέντι, αἰχμαλώτῳ δ᾽ ὅμως ληφθέντι τάς τε πόλεις μισνιακὰς αὐτὸν ἀφείλετο καὶ τὸ ἀξίωμα τῆς ξιφοφορίας λεγομένης, τὸν μαυρίκιον τῇ τε χώρᾳ καὶ τῇ τιμῇ δωρησάμενος, καὶ οἱονεὶ χαριστήρια αὐτῷ ἀποδοὺς τῆς συμμαχίας. μετὰ ταῦτα δὲ μεταξυκὸν λεγόμενον σύγγραμμα παμπλείστων ἐν τῇ γερμανίᾳ ταραχῶν ἐγένετο πρόφασις καὶ πολλοὶ τῶν ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας ἐχθραίνειν κατασχηματιζομένων διέβαλλον τὸν μαυρίκιον ὡς οὐκ ἀκέραιον καὶ ἄθραυστον διασώζοντα τὴν ἀποστολικὴν διδασκαλίαν. ὅτι δ᾽ ἀδίκως ἐπὶ τούτῳ διεβάλλετο αὐτός τε καὶ οἱ περὶ μελάγχθονα, δῆλον δὲ ὧν ἀξιόπιστοι ξυγγραφεῖς καταλελοίπασι. καὶ πάνυ τις θαυμάσειεν ἂν ἐκείνων εἰ ἠγνόησαν, ὅτι οὐ λήσουσι ψευδόμενοι ἐν τοῖς εἰδόσι τοὺς λόγους ποιούμενοι. τοῦ αὐτοῦ δὲ χρόνου κατηγορίαις τινῶν διισχυριζομένων ὅτι μόνοι οἱ περὶ μελάγχθονα ἐναντιούμενοι κοινοῖς δόγμασι, καὶ τοὺς ἄλλους ἀποτρέπουσι τῆς συγκαταθέσεως, αὐτοκράτωρ κάρολος οὕτως ἐξεκαύθη καὶ παρωξύνθη κατὰ φιλίππου ὥστε

κατὰ

χάτοις αὐτὸν περιπεσεῖν κινδύνοις. καὶ ἀπώλλει ἂν ἴσως, εἰ μὴ διεσώθη πρὸς μαυρικίου, οὗπερ ἐπαίνους ἀναριθμήτοις οὐ μετρίως ηὔξησε καὶ αὕτη ἡ κηδεμονία μεγαλόφρονος ἡγεμόνος ἀξία. ἐπὶ τούτοις ὁ μαυρίκιος προστάξαντος τοῦ αὐτοκράτορος παρθενόπολιν ἐν τῇ σαξονίᾳ ἐπολιόρκησεν ἐγκρατὴς αὐτῆς μετὰ μῆνας δέκα καὶ τρεῖς γενόμενος παραδόντων ἑαυτοὺς πολιτῶν τῷ στρατηγῷ σπονδὰς οὐκ ἀφορήτους προτείναντι καίπερ εἰς ἔσχατόν πως λιμοῦ ἀφικομένοις. μεταξὺ πολιορκίας τῆς δὲ πλῆθος στρατιωτῶν ἐν τῇ διοικήσει οὐερδαίᾳ συλλεγὲν αἰφνιδίως ὁ μαυρίκιος καταπληξάμενος, ὥσπερ ὀρνίθων σπερμολόγων συνδεδεμένον διεσκέδασεν θαυμαστῇ τῇ χειρουργίᾳ ἀποσκευασάμενος ἀφορμὴν ἐπισφαλοῦς θορύβου. Ταῦτ' οὖν πράξας ὁ μαυρίκιος, καὶ ἐν τῇ παρθενοπόλει διαταθεὶς ἅπαντα ἐφ' ἑαυτοῦ καθ' ὃν ἐβούλετο τρόπον, οὐκ ἐπελάθετο ὧν τῷ πενθερῷ φιλίππῳ ὑπέσχετο ἐγγυησάμενος αὐτῷ, ὡς ἔφθημεν εἰρηκότες, καὶ σωτηρίαν καὶ συγγνώμην παρ' αὐτοκράτορος. Οὐκοῦν δ' εἰδὼς τρεῖς αἰτίας οὔσας δι' ἃς ἄνθρωποι παραβαίνουσι τὰς ὑποσχέσεις καὶ ψεύδονται, ἢ γὰρ εὐθὺς ἐξαπατῶντά τινα φάναι, ἢ φῆσαι τὰ ὕστερον μεταγνῶναι, ἢ βουλόμενον ἐξαδυνατεῖν. τούτων τὸ μὲν πρῶτον φαύλης εἶναι προαιρέσεως ἡγήσατο, τὸ δὲ δεύτερον ἀσθενοῦς κρίσεως, τὸ δὲ τρίτον ἐνδεοῦς δυνάμεως. τοιγάρτοι βουληθεὶς ἀεὶ τό τε φιλάγαθον φυλάξειν, καὶ τὸ βέβαιον, καὶ τὸ τελεσιουργὸν κατὰ τάχος ἐπὶ κάρολον ἠπείγετο συμμάχους ἔχων τοῦ φιλίππου ἡγεμόνος υἱὸν πρεσβύτατον, καὶ ἄλβερτον τὸν μαρχίωνα πάντα ἐν ὑστέρῳ τῆς τοῦ πενθεροῦ ἐλευθερώσεως τιθέμενος. ὁ αὐτοκράτωρ τότε εἰς πόλιν οἴνου γέφυραν ὀνομαζομένην νοσηλευόμενος ὑποκεχωρήκει. καὶ ἐκπλαγέντα αὐτὸν τὴν τῆς ὁρμῆς ὀξύτητα, καὶ βαρυθυμοῦντα παρηγορῶν τις τῶν περὶ αὐτὸν ἡγεμόνων ἰβηρικῶν θαρρεῖν ἐκέλευσε τὴν δυσχωρείαν προβαλλόμενος, καὶ αὐτοφυὲς τῶν τόπων ἔρυμα ἄλπεων τὴν πάροδον στρατιωτῶν φυλαττόντων, καὶ ὀχυρωτάτου χωρίου ἐρεβούργου φρουρῷ κατεχομένου. τούτων ἀκούσας ὁ αὐτοκράτωρ ἠρώτα εἰ οἷόν τε παρελθόντα

mo illo verſaretur periculo. Et periiſſet fortaſſe, niſi eum Mauricius ſeruaſſet: cuius laudes innumerabiles non mediocriter auxit, & hęc ſolicitudo magnanimo Principe digna. His geſtis Mauricius Imperatoris mandatu Magdeburgum in Saxonia obſidet, eaque poſt decem & tres menſes potitur, ciuibus dedentibus ſe Principi tolerabiles conditiones offerēti, etiam cum extrema fame conflictantibus. Tēpore obſidionis illius Mauricius colluuiem militum quæ in diœceſi Verdenſi confluxerat, repente adeo terruit, vt auicularum inſtar diſſiparentur: Atq; ita admirabili celeritate occaſionem remouit periculoſi tumultus. His expeditis Mauricius rebuſque omnibus Magdeburgicis pro ſuo arbitratu diſpoſitis, non oblitus eſt eorum, quæ ſocero Philippo promiſerat, cum ſpopōdiſſet (vt ſupra dictum) *fore, vt & ſalutem & veniam ab Imperatore impetraret.* Non ignarus autem tres potiſſimum cauſas eſſe ob quas homines promiſſis non ſtent: aut enim ſtatim fallendi animo dicere aliquid, aut poſtea dictorum ipſos pœnitere, aut in voluntate præſtandi deſtitui perficiendi facultate: quorum primo iudicauit indicari voluntatis improbitatem, altero iudicii infirmitatem, tertio virium inopiam: Idcirco volens Mauricius oſtendere & Principē probum ſe eſſe & conſtantem & efficacē magna celeritate, contra Carolum mouit, ſocios expeditionis habens Philippi ducis natu maximum filium, & Albertū Marchionem omniaq; poſt ſoceri liberationem ducens. Imperator tunc corpore æger Oenipontē ſeceſſerat: Hunc expeditionis celeritate perculſum, grauiterque animo cōmotū, quidā ex procerib. Hiſpanis, qui tum aderant, conſolans bono animo eſſe iuſſit, quod locorum aſperitas & naturale Alpium munimentum hoſtem arcerent, & milites inſuper tranſitū cuſtodirent, caſtellumq; firmiſſimū Ereburgum pręſidio teneretur. His auditis Imperator quæſiuit, num etiam fieri

Magdeburg. capitur.

Carolus Caſ. Oeniponte.

Ereburg.

poſſet vt aliquis circumeundo montes per ſemitas quamuis anguſtas & præcipites ad eius loci verticem aſcenderet, in quo caſtellum, iuga claudēs, ſitum eſſet? Hæc cum Carolus quæreret, reſpondit ille, cuius modo mentionem feci tribunus puto Hiſpanorum: poſſe circuiri mōtes illos, ſed hoſtes propter ingenii ruditatē ad eiuſmodi ſtratagemata animum non aduertere: multo minus facturos, vt tantam rem aggrederentur laborum inſolentes. Ad hoc Carolus, qui & Ducem probe noſſet & copias ipſius: *Si qua*, inquir, *ſemita eſt ad caſtellum milites ducens, iuratus affirmo iam iam illud captum iri.* Vix finierat ſermonem, cum Mauricius aduētare nunciatur, ſuperatis iugis & caſtello expugnato: vnde tantus tumultus & trepidatio extitit, vt Imperator ipſe hactenus per totam vitam inuictus, Oeniponte relicto alio ſe conferret territus, vna cum fratre Ferdinando. Tam alte autem in pectus Caroli deſcenderunt ea, quę facta erant, vt nunquam potuerit eorum obliuiſci. Et cogitationem ipſi non raro perhibent iniectam, poſt ſeceſſionē

Imperium abdicat. illam, abdicandi ſe imperio. Id quod tandem fecit in Hiſpaniam reuerſus. Poſt expugnationem Caſtelli, Mauricius cū ad milites ob rem bene geſtam duplex pro more ſtipendium & quidem non ſine tumultu efflagitantes, audacius acceſſiſſet, parum abfuit, quin interficeretur: fuga igitur ſibi conſulere coactus. Oppidū Oenipontem nullo defendente occupatum militi diripiendum conceſſit, hoc edicto addito, *vt Hiſpanorum res agerent ferrentq́, Ciuium & Ferdinandi bonis abſtinerent vim & manus.* His ex ſententia animi geſtis, Paſſauiam regreſſus eſt cum copiis, ibiq;

Passauina transactio. propoſitis Imperatori honeſtis conditionibus, pacem Eccleſiis ſocero & agnato libertatem, Othoni Henrico Palatino dignitatem, Germaniæ gloriam, audacia & felicitate admirabili vſus, recuperauit, Carolo ſcilicet conditiones latas non aſpernante. Paratas autem copias cum haberet, autore & ſuaſore Ferdinando cum vniuerſo exercitu in Pannoniam inferiorē aduerſus bellicoſam Turcarū gentem,

τινὰ τὰ ὄρη διαβάντων ἀτραπῶν, καὶ στεναὶ καὶ παράκρημνοι εἶεν ἀναβαίνειν ἐπὶ τὰς κορυφὰς ὄρους ἐν ᾧ χωρίον ἔκτιστο, τὰς ἄκρας περικλεῖον; ταῦτα τοῦ καρόλου ἐρωτήσαντος ἀπεκρίνατο ἐκεῖνος, οὗ μνείαν ἐποιησάμην χιλίαρχος εἶναι τῶν ἰβήρων, δυνατὴν μὲν εἶναι περίπλησιν ἐκείνην καὶ κύκλωσιν, ἀλλὰ τοὺς πολεμίους διὰ μὲν τὴν ἀφυΐαν τοιούτοις στρατηγήμασι νοῦν οὐκ ἐπέχειν, πολὺ δὲ ἧττον ἐπιχειρῆσαι ἂν τηλικούτῳ ἔργῳ ἀήθεις ὄντας τῶν πόνων. τούτων λεχθέντων ὁ κάρολος καὶ τὸν στρατηγὸν εἰδὼς καὶ τοὺς περὶ αὐτόν, εἴ τις, ἔφη, τρίβος ἐστὶν ἄγουσα τοὺς στρατιώτας πρὸς τὸ χωρίον, ἐπομοσάμενον ἂν ἤδη μὴν ὅσον αὐτίκα καταληφθῆναι ἂν αὐτό. οὔπω πᾶν εἴρητο ἔπος καθ' ὅμηρον, καὶ κατηγγέλθη μαυρίκιος ἐπελαύνων καθυπέρτερος γενόμενος τῆς ἄκρας καὶ φρούριον ἑλών, ἐφ' ᾧ δὴ θόρυβός τε πολὺς ἦν καὶ φόβος ἁπάντων. καὶ ὁ αὐτοκράτωρ αὐτὸς ἄμαχός τις τέως ὢν καὶ ἀήττητος δι' ὅλου βίου ταραχθεὶς ἀλλοσέ ποι σὺν ἀδελφῷ φερδινάνδῳ ἀπ' οἰνὸς γεφύρας ὑπεχώρησεν. οὕτω δὲ βαθέως καθίκετο τοῦ καρόλου τὰ γενόμενα, ὥστε οὔποτ' ἐδυνήθη ἐπιλαθέσθαι αὐτῶν, καὶ ἔννοιαν αὐτῷ φασιν ἐπελθεῖν πολλάκις μετὰ τὴν ἀναχώρησιν ἐκείνην τοῦ τὴν ἀρχὴν ἀφιέναι. ὅπερ καὶ τέλος ἐποίησεν εἰς τὴν ἰβηρίαν ἐπανελθών. μετὰ τὴν τοῦ φρουρίου ἅλωσιν μαυρίκιος τοῖς στρατιώταις ἐπὶ τῷδε τῷ κατορθώματι, κατὰ ἔθος, μισθὸν διπλάσιον σὺν θορύβῳ ἀπαιτοῦσι, μάλα θρασέως ἐπελθὼν ὀλίγου διεφθάρη, εἰ μὴ τῷ ταχίστῃ διέφυγεν. τὴν πόλιν οὖν, οὐδενὸς ἀμυνομένου καταληφθεῖσαν ὁ μαυρίκιος ἐπέτρεψε τῷ στρατῷ διαρπάσαι, οὕτως ἄγειν καὶ φέρειν τὰ τῶν ἰβήρων, ὥστε ἐκ προστάγματος οὐδὲν τῶν πολιτῶν καὶ φερδινάνδου χρημάτων ἰδιοποιεῖσθαι ἀφαιρεῖσθαι καὶ βίᾳ οἷα δή ποτ' οὖν. ταῦτα κατορθώσας ἀνέζευξεν εἰς πασσαυΐαν πόλιν καὶ ἐνταῦθοι προτεινάμενος τῷ αὐτοκράτορι εὐγνώμονας διαλύσεις, ταῖς μὲν ἐκκλησίαις εἰρήνην, τῷ δὲ πενθερῷ καὶ ἀγχιστεῖ ἐλευθερίαν, τῷ δὲ ὄθωνι ἐρρίκῳ παλατίνῳ ἀξίωμα, τῇ δὲ γερμανίᾳ δόξαν, τόλμῃ καὶ εὐτυχίᾳ παραδόξῳ χρησάμενος ἀνεκτήσατο, τοῦ καρόλου δηλαδὴ τὰς προκλήσεις αὐτοῦ ἀσμένως δεξαμένου. ἑτοίμην δὲ ἔχων δύναμιν ἐπειδὴ πρὸς τοῦ φερδινάνδου ἁπάσῃ τῇ στρατιᾷ ἀπιέναι εἰς παννονίαν τὴν κάτω ἐπὶ τῶν τουρκῶν ἔθνος ὁρμω-

μένους

μάχιμον τὴν τῶν χριστιανῶν γῆν σοβαρῶς
κατατρέχειν καὶ λεηλατοῦν, οὓς παραγενό-
μενος; εὐθὺς ἀνέστελλε, καὶ οὕτως ἐν ἑνὶ καὶ
τῷ αὐτῷ χρόνῳ φοβερὸς ἐγένετο δυνάσταις
τῆς τε ἀσίας, καὶ τῆς εὐρώπης ἀνικήτοις.
καί τοι τὸ τῶν τουρκῶν ἔθνος καὶ πρὸ τοῦ τὴν
ἀρετὴν μαυρικίου καὶ ὄνομα καταπλα-
γὲν εἴδαμεν, ὧν τις αἰχμάλωτος γενόμε-
νος καὶ θεασάμενος τὸν μαυρίκιον οὐ πολεμι-
κῷ καὶ τετριμμένῳ δι᾽ ὅπλων ἐοικότα, ἀλ-
λὰ γλαφυρὸν καὶ νεοπρεπῆ καὶ ποιοῦ τὸ σῶ-
μα, κατὰ τὸν εὐμένην παρὰ πλουτάρ-
χῳ, διηρθρωμένον ὡς ὑπὸ τέχνης ἀκρι-
βῶς τοῖς μέλεσι θαυμαστὴν συμμετρίαν
ἔχοντα. ταῦτα ἰδὼν ὁ βάρβαρος πάνυ ἐ-
θαύμαζεν εἰ τουρκοῖς φοβερός ἐστιν ἄνθρω-
πος οὕτω τὸ εἶδος ἡδὺς καὶ τὴν ὄψιν φιλάν-
θρωπος βαρβαρικῶς δηλαδὴ ἐν τῷ τρα-
χώδει τῆς προσόψεως τὸ ἀνδρεῖον τιθέμε-
νος. ἀλλ᾽ οὐ παρ᾽ ὁμήρου τὸ τοιοῦτον, ὃς
τὸν ἀχιλλέα κάλλιστον ἅμα καὶ ἀνδρειότα-
τον εἰσῆγεν. ἐπανελθόντος δὲ τοῦ μαυρικίου
ἐκ τῆς παννονίας συνέβη ἐς ἀλλήλους κα-
κοτεχνίαις ἐνίων ὡς πολλοῖς ἐδόκει, συμ-
πεσεῖν αὐτόν τε καὶ ἄλβερτον τὸν μαρ-
χίωνα, ὃν πορθοῦντα καὶ διαρπάζοντα
τὰς πόλεις ἐν γερμανίᾳ παῦσαι βουλόμενος
ὁ μαυρίκιος σπουδῆς οὐδὲν ἀπολείπων ἐξαρ-
τύσας, σὺν στρατῷ ἠθροισμένῳ ἐν τῇ
σαξονίᾳ τῷ ἀλβέρτῳ ἀντιπάλῳ συμ-
βαλὼν αὐτοῦ τῆς νίκης μὲν ἐγκρατὴς ἐγένε-
το, αὐτὸς δὲ καιρίαν πληγὴν ἐκ σφαίρας
σιδηρᾶς διὰ παντὸς ὅπλου χωρησάσης ἐς
τὴν πλευρὰν δεξιὰν κατὰ λαγόνας λαβὼν
ἐν τῷ στρατοπέδῳ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ μετὰ
τὴν μάχην ἀπέθανεν, τὸν ἀνταγωνιστὴν
οὕτω τεταπεινωμένον καταλιπὼν ὥστ᾽ ἐπᾷ-
δειν πάντας τὸ τοῦ θρυλλούμενον

κλαίει νικηθεὶς ὁ δὲ νικήσας ἀπόλωλεν.

ἐν δὲ συμπλοκῇ καὶ ἄλλοι περιφανεῖς ἄνδρες
μαχόμενοι ἔπεσον καὶ δὴ καὶ ὁ κάρολος καὶ
ὁ φίλιππος ἡγεμόνες βρουνσουϊκαῖοι τοῦ ἑρρίκου παῖδες, καὶ ὁ φρειδερῖκος λουνε-
βουργικαῖος. ὁ νέκυς ὁ τοῦ μαυρικίου μετὰ πομπῆς σεμνοτάτης διὰ σαξονίας ἐπὶ τὸ ἄ-
στυ μισνίας φρείβεργον ἀπήχθη ὅπου ἰδεῖν ἐστι μνῆμα παμμέγεθες τῷ ταφέντι ἐπικείμενον
δαπάναις τοῦ περιφανεστάτου ἀδελφοῦ καὶ διαδόχου αὐγούστου ἐς κάλλος ἐξησκημένον λίθου

populationibus & prædis agendis agros *Turca repreſſ.*
Chriſtianorum vaſtantem profectus eſt:
aduentuque ſuo confeſtim excurſiones
illas repreſſit. Atque ſic vno & eodem
tempore inuictis Aſiæ & Europæ Dyna-
ſtis terribilis extitit. Cæterum Turca-
rum gentem etiam antehac virtutem &
nomen Mauricii exhorruiſſe ſcimus: ac
quidam ex illis captiuus Mauricium cō-
ſpicatus, non viro militari & duris agita-
to in armis (vt verbis Poetæ vtar) ſimi-
lem, ſed lepidum & venuſtum & iuueni-
li pulcritudine, quemadmodum Eume-
nem Plutarchus deſcribit, decorum ita
membris admirabili proportione & æ-
quabili cōmenſu figuratis, ita toto cor-
pore apte diſtincto & articulato, vt arte
exquiſita & perfecta fictus eſſe videretur:
hoc igitur conſpicatus Barbarus, valde
miratus eſt hominem tam venuſtum &
humanum aſpectu Turcis ita formidabi-
lē eſſe, cum Barbarorū ſcilicet more for-
titudinis laudem in truci & horrido vul-
tu poneret. Sed non ita Homerus, à quo
Achilles & pulcerrimus ſimul & fortiſſ.
introducitur. Reuerſo ex Pānonia Mau-
ricio accidit, vt malis nonnullorum arti-
bus (quemadmodū multis videbatur) cōl-
liderentur inter ſe & ipſe & Marchio Al- *Albertus Brandeburg.*
bertus, quem à vaſtatione & direptione
Germaniæ oppidorum auertere volens
Mauricius, magna celeritate & ſtudio co-
piis conſcriptis in Saxonia cum hoſte cō-
fligit: ac victoria quidem potitur, ſed i-
pſe bellici tormenti ictu, quem in latere
dextero ad ilia acceperat, cum globus ar-
ma penetraſſet, tertio poſt prælium die
obiit, aduerſarii viribus ita fractis, vt o- *Obitus.*
mnes occinerent illud, quod vulgo tritū
eſt: *Victus flet, contra victorem fata tulere.*
In conflictu illo tum alii illuſtres viri pu-
gnantes oppetierunt, tum etiam Caro-
lus & Philippus Duces Brunoniſuicen-
ſes Henrici filii, & Fridericus Lunebur-
genſis. Corpus Mauricii per Saxoniam
in oppidum Miſniæ Fribergū cum pom-
pa ſplendidiſſima delatum: vbi videre
eſt monumentum ingens ſepulto impo-
ſitum, ſumtibus Illuſtriſſimi fratris & ſuc-
ceſſoris Auguſti ſcite factum ex pulcer-

rimo lapide : cuius monumenti ſimile haud ſcio an aliud Germania habeat.

Prodigia prænuncia. Mortem eius cum alia prodigia & ſigna multorum opinione portẽdere viſa, tum etiam hæc. Sanguineæ guttæ in arborum & herbarum folijs conſpectæ, eiulatus nocturni exauditi in oppidis, horribiles item in aere fremitus, & hominum equorumq; illo campo in quo congreſſi fuere, clamores. Præterea viſæ immanes in agris moloſſorum mutuis in ſe morſibus ſæuientium pugnæ, quæ adeo augerentur, vt neque clamoribus paſtorum nec verberibus dirimi potuerint. Maxima vero hæc, quod primum tentorium Principis venti procella ſubito exorta, reliquis omnibus ſaluis manentibus, dilacerarit. Deinde quod in arce Perlini de ſtatua Mauricii, paucis diebus ante prælium illud, nulla vi adhibita, delapſum caput eſt: cuius Mauricii ſi & ætatem & animum & facta ſpectes, ducibus ſummis & fortunatiſſimis non indigne eum comparaueris. Cuius in virtutibus aliis non minimum laudauerim, placabilitatem aduerſus eos à quibus eſſet offenſus. Si enim forte acciderat, vt commoueretur, ac ſentiret ipſe ſe præter decorum aſperiorem extitiſſe, non ante quieuit quam & vultus hilaritate & blanda compellatione oſtenderet animum reconciliatum. Ex his, quæ breuiter commemorauimus manifeſtũ, credo, omnibus, non ſimpliciter (vt multi etiam ex ſapientibus opinantur) omnia bona in terris periiſſe: ſed cum antea videre licuit, tum etiam noſtro tempore licet in compluribus antiquæ virtutis reliquias. Quod ſi quid forte adoleſcentulus deliquit, venia danda & morum ſimplicitati, & ætati iuuenili: & vituperanda eorum inhumanitas, qui cõtumelioſe ipſum inſectantur. Neque tamen mirum idem ei accidiſſe, quod priſcis ducibus, quos admodum belle Themiſtocles quercuum ſimiles eſſe dicebat, quas pluuiis cadentibus ſubirent homines ramis illarum ſe tegi expetentes: cum ſereno tempore eaſdem prætereuntes ...

τοῦ καλλίστου, οἷον μνῆμα οὐκ οἶδ᾽ εἴ τι ἕτερον ἡ γερμανία ἔχει. τὸν θάνατον αὐτοῦ πάντα ἄλλα τέρατα καὶ σημεῖα, ὡς πολλοῖς ἔδοξε, προυσήμαινε, καὶ δὴ καὶ τάδε. αἷμα ἐπὶ φύλλα τῶν δένδρων καὶ ἐπ᾽ ἄλλην ὕλην ἐν μεσονίᾳ κατέσταζεν, καὶ γόοι νυκτερινοὶ ἐν ταῖς πόλεσιν ἐξηκούσθησαν, καὶ φοβεροὶ ἦχοι ἐν τῷ ἀέρι, καὶ βοαὶ ἀνδρῶν τε καὶ ἵππων μεσονυκτίου ὄντος, ἐν τῷ αὐτῷ πεδίῳ ἐν ᾧ ἀλλήλοις ἐπήεσαν. ἐπὶ τούτοις ἐν τοῖς ἀγροῖς ὤφθησαν θηριώδεις μάχαι μολοσσῶν ἀλλήλοις συμπλακέντων ἐς τοσοῦτον αὐξανόμεναι, ὥστε μήτε βοαῖς μήτε πληγαῖς τῶν ποιμένων διακριθῆναι δυνασθῆναι. καὶ τὰ μέγιστα, ὅτι μὲν πρῶτον τὸ σκήνωμα τοῦ ἄρχοντος ἀνέμου θύελλα ἄφνω ἐπιγινομένη διέσπασε τῶν λοιπῶν οὐδὲν πεπονθότων. ἔπειτα δὲ καὶ τῇ ἀκροπόλει περλιναίᾳ ὀλίγαις ἔμπροσθεν ἡμέραις τῆς μάχης ἐκείνης, οὐδενὸς κινήσαντος, κεφαλὴ κατέπεσεν ἐκ τοῦ ἀνδριάντος τοῦ μαυρικίου, οὗ εἴ τις ἡλικίαν καὶ φρόνημα, καὶ ἔργα θεωρεῖν ἐθέλοι, εἰκότως ἂν παραβάλλειν αὐτὸν δύναιτ᾽ ἂν ἡγεμόσιν εὐτυχεστάτοις καὶ μεγίστοις. καὶ τοσαῦτα μὲν περὶ τοῦ μαυρικίου. οὗπερ ἐν ταῖς ἄλλαις ἀρεταῖς οὐχ ἥκιστα ἐπαινέσαιμεν ἂν τὸ διάλλακτον τοῖς προσκρούσασι κατ᾽ αὐτοῦ. εἴ ποτε γὰρ εἰς ὀργὴν προήχθη, καὶ εἶχεν αἰσθητικῶς ἑαυτοῦ πέρα τοῦ καλῶς ἔχοντος, τραχυτέρου γινομένου, οὐ πρότερον ἡσύχαζε πρὶν καὶ τῷ βλέμματι φαιδρῷ καὶ λόγῳ μειλιχίῳ ἀποφαίνειν τὴν εὐμένειαν. ἐκ τούτων ἃ διὰ βραχέων ἐδιηγησάμην πρόδηλον οἶμαι πᾶσι ὅτι οὐχ ἁπλῶς, ὡς πολλοὶ καὶ τῶν σοφῶν ὑπολαμβάνουσι, πάντα τὰ ἀγαθὰ ἐκ τῶν ἀνθρώπων ἀπόλωλεν, ἀλλ᾽ ἰδεῖν καὶ πρότερον ἦν καὶ νῦν ἔστιν ἐν πολλοῖς ἀρχαίας ἀρετῆς λείψανα. εἰ δέ τι πεπλημμέληται ἴσως αὐτῷ μειρακίῳ ὄντι, συγγνώμην ἀπονεμητέον τῷ τε τοῦ τρόπου ἀφελείᾳ καὶ τῷ νεαρῷ τῆς ἡλικίας, καὶ ψεκτέον δὲ ἀπάνθρωπον τῶν πολλὰ καὶ βλάσφημα εἰς αὐτὸν ἀπορριπτούντων. θαυμαστὸν δ᾽ οὐδὲν εἰ τὸ αὐτὸ ἔπαθεν τοῖς πάλαι ἡγεμόσιν, οὓς ὑπερεῦγε ὁ θεμιστοκλῆς εἴκαζε ταῖς δρυσί, λέγων ὅτι ἐκείνας ὑπερέχονται οἱ ἄνθρωποι καὶ δέονται αὐτῶν ὅταν ὕῃ στέγειν ἐκ τῶν κλάδων ποθοῦντες, ὅταν δ᾽ οὔσης εὐδίας παρίωσι τίλλουσιν αὐτὰς καὶ [illegible].

περικλῶσι. ἀπέθανεν ὁ μαυρίκιος πρώτῃ ἐπὶ δεκάδι μεταγειτνιῶνος ἔτη βιοὺς τριάκοντα δύο. εἰς ὃν γέγραπται ἡμῖν ποτὲ ἐπίγραμμα οὕτως ἔχον·

tes vellicarent ramis deſtractis. Mortuus Mauricius eſt v. Id. Quintilis cum vixiſſet annos XXXII. De quo olim ſcripſimus Epigramma tale:

Αἰνεαδῶν τις ἀνὴρ φιλοποίμενα ἔσχατον εἶπεν
Ἑλλήνων, ἀρετὴν ἀνδρὸς ἀγασσάμενος.
Μαυρίκιον δ' ἐγὼν ὑστάτιον ἔσχατον οὐκ ἄν,
Φαίην δ' ἡμετέροις πρῶτον ἐν ἡγεμόσιν.

Aeneadum quidam ex Graecis Philopœmena, dixit
Poſtremum, admirans fortia facta viri.
Mauricium ſed ego haud poſtremum dixero noſtris
E ducibus. ſancto hic omnis primus erit.

ANNOTATIO RERVM PRÆCIPVARVM QVÆ ACCIDERVNT AB ANNO CHRISTI MDL. VSQVE AD MDLXI.

V. Cl. IOACHIMI CAMERARII Pabepergenſis.

[*Ex aduerſariis eius manu exaratis ſumma fide & diligentia exſcripſit M. F.*]

ANNO MDL.

PACIFICATIONE ad Brunſuigam certis conditionibus perfe-
cta, vti quæ Dux illo bello occupaſſet, ea reſtitueret ciuitati, ſimi-
liter & ciuitas vt redderet ea quæ ad Ducis ditionem pertinerent,
& controuerſiæ vt legitimis cognitionibus deciderentur; tum
milites dimiſſi fuerunt, quos Dux ad vrbem habuerat, cohortes
circiter X. & equites CC. quibus præerat Dux Megalopurgenſis.
Hoc agmen contulit ſe in agrum Magdepurgenſem, & prædis ac
direptionibus illum vaſtare cœpit. Confugerunt igitur ruſtici ad oppid nos, & o-
pem illorum implorauerunt. Itaque eductis co iis prope militem, quæ magna ex
parte ruſticis conſtarent, præſente tum Alberto Comite Mansfeldenſi, cum intelli-
geret hic vir peritus rei militaris, difficilem futurum conflictum, & euentum du-
bium eſſe pertimeſcendum, ægre obtinuit vt tum copiæ in vrbem reducerentur.
Cum illi vagi milites direptionum finem non facerent, & ne ab incendiis quidem
abſtinerent; rurſum ex oppido ad inſequendos eos copiæ eductæ fuerunt, magno-
pere diſſuadente Comite Alberto. Has fuiſſe aiunt ad M. VIII. peditum & equi-
tes CC. In peditatu narrant fuiſſe cohortem vnam ciuium, & nonnihil mercena-
riorum militum. Equites quidem diximus numero pares equitibus hoſtium, verum
eos qui non ante equeſtribus in præliis fortunam belli experti, ſed de fort uito ob-
22. Septem. tis & ſeruitiis in equos impoſiti eſſent. Profecti ex vrbe fuerunt X. Calend. Octo r.
quo die ad faſtos D. Mauricii nomen adſcriptum legitur. Habuerunt munitionem
carrucariam more veteri Germanico, & bombardas præliares grandiuſculas ad XV.
Cum ad vagos illos milites ventum fuiſſet, qui in quodam p o tum pernoctauer
excitati illi ſtrepitu hoſtium intrepide arma ceperunt. Dux in equ o inſ l e.
ermis, & militem ſubito alloqui, hortari & monere, oſtendere in ſola virtute
ſalutis poſitam. Fama autem ſparſa fuerat & de ſuppliciis ſumendis a captis, & d e-
dibus corū qui in fuga deprehenſi fuiſſent aut reſtitiſſe , mandata a Ma - pur en
bus præfecto copiarū & paganis data eſſe. Sane quædam præſcripta fuiſſe poſtea co-
gnitum fuit, quaſi euentum in ſuis manibus haberent. Milites illi vagi longo te pore
noti inter ſe, & periti rei bellicæ, celeriter inſtrui & ſuo quiſq; loco conſiſtere, & ac e-
dere ordinibus diſpoſitis ad hoſtes. Hi vero intra ſuas munitiones quaſi in tuto re i-
terunt, tormētis de colle quodam profligaturos ſe aduerſarios ſperante . Sed v uer-
ſis globis fruſtra emiſſis, cum ſimul (vt fit) caligo de fumo loca vicina obſcuraſſet,
priuſquam

priuſquam ad ſecundos ictus globi tormentis indi poſſent, vagi illi milites oppidanos celeriter aggreſſi, fortiores (hi magna ex parte ciues fuerunt, qui alicunde in illam vrbem tanquam libertatis præ aliis patronam commigraſſent) reſiſtere & prodire auſos cum profligaſſent; vel potius cum in fugam verſi equites in vallum ſuorum intra carrucas irrupiſſent, ſecuti illac hoſtes vniuerſos oppreſſerunt intra anguſtias plauſtrorum, vt neque armis, neque virtuti, neque robori locus eſſet. Tum ſubter plauſtra & carrucas elabi proximi, medii contruncari, nec minus tamen & elapſi conſecuto illos equitatu intra munitionem etiam facile penetrarunt, qua parte denſi & impediti ſua multitudine ruſtici conſtiterant. Itaque cædes miſerabilis, & fuga turpis ſtatim facta. *In hoc prælio horrendum eſt quod accidiſſe narratur. Nam filius fertur, qui cum Duce Georgio eſſet inter illas vagantes cohortes, patrem ſuum egreſſum cum aliis vrbe contra hos, cum agnoſceret, tamen intereniſſe. Hoc vt in conflictu factum, nemo putauit tum improbe aut ſcelerate deſignatum eſſe. Autor tamen cædis huius paulo poſt, cum ad aggerem quendam conſtitiſſet, fortuito globo ex vrbe emiſſo fuit, & ipſe miſerabiliter interfectus; globo in frontem impacto, & ita capite eliſo, & patris ſui voluntario iugulatore obtruncato.* Et interfecti ad duo millia D. capti circiter DCC. omnibuſque tormentis & impedimentis & tota munitione vagi illi milites cum Duce Georgio potiti fuerunt. Dux Georgius vexilla capta ad Cæſarem, munitionem hoſtium Duci Mauricio dono miſit. Hos milites fertur Dux Mauricius Elector conduxiſſe ad menſes tres. Acceſſerunt aliquot cohortes Epiſcopatus Magdeburdenſis, & Comitum Mansfeldenſium, quibus vrbs nunc obſidetur. *Magdeburg.*

Hac obſidione inchoata, negotium & Imperatori ſignificatum, & ad ſuos relatum fuit à Duce Mauricio. Cæſar rem probauit, & ſtatim cum mandatis Lazarum Suendium ablegauit. Sed Mauriciani conuentu a Duce indicto, belli ſocietatem recuſarunt, in pecuniæ tamen exactiones conſenſum fuit. Conditiones tum Magdeburgenſibus latæ denuo fuerunt, cum ante ab Ordinibus ad cognitionem cauſæ & ſpem compoſitionis euocatæ fuiſſent, eo die ſcriptis ac datis Auguſtæ literis, quo clades, quam retulimus, accepta fuit. Conditiones fuerunt (quas ipſa ciuitas publicauit recuſatione ſua) vt rebus difficilibus & laborantibus admodum tolerabiles, ſed hæ ſimpliciter repudiatæ fuerunt. Neque putatur hæc tractatio cum multis in vrbe fuiſſe communicata.

Interea in territorium Bremenſe concurrit militum collectitia manus, numero & robore non contemnenda, cum equitibus paucis. Hi primum contra Ducem Brunſuicenſem cogi, & mox aduerſum Megalopurgenſem duci cœptæ erant, cum nemo sciret quorſum illius impetus euaſurus eſſet; metuente etiam fratre ipſius Iohanne Alberto, ne contra ſe aliquid ille moliretur. Sed cum Dux Mauricius copias victrices conduxiſſet, & cum Megalopurgenſi per legatos res confecta eſſet; pleriſque equitibus qui excitati fuerant domum reductis, reliquæ copiæ in agrum Bremenſem tranſierunt; cum forte ad accuſationem cuiuſdam hominis priuati, iudicio Imperii Epiſcopus Bremenſis damnatus eſſet. Itaque illæ collectitiæ copiæ in ditione Bremenſi omnia hoſtiliter inuadere, & prædas agere, atque occupare ea loca quibus potiri potuiſſent: inter quæ oppidum Verdenſe fuit, veteri Epiſcopatu nobile. Tum terror ingens omnes vicinos atque etiam longius diſtantes regiones occupauit, vt alicubi etiam fugæ conſilia inirentur. Fama autem & exercitum illum ingentem eſſe, & minari Miſniæ ferebat. Itaque Dux Mauricius vndique militibus ægre quidem & difficulter hiberno tempore contractis, & aucto equitatu, contra Bremenſis agri vaſtatores proficiſci, vt illis profligatis vrgere oppugnationem inſtitutam, & ſuam ditionem ſecuram reddere poſſet. Hæc brumali tempore gerebantur. *Bannus Imperii.* *Verda.*

Interea qui ad vrbem relicti fuerant, præfecto rerum ſummæ Duce Georgio, audacius & negligentius rem adminiſtrare. Itaque primum equitum aliquot turmæ in pago quodam a militibus Magdeburgenſium oppreſſi, cæſi captique fuere. Et biduo interpoſito, confidenter ſimul & inſidioſe rurſum exierunt milites Magdepurgici: in quos animoſus iuuenis Dux Georgius dum temere fertur, & primos facile reiicit ac propulſat, vltro etiam cedentibus & huc elicientibus his, vt Ducem in in-

ſidias præcipitarenr, ita accidit vt equo Dux ſemel atque iterum deturbatus, in pe- teſtatem hoſtium ſaucius perueniret, & in vrbem captus deduceretur. *Dux Georgius captus.* [illegible] mo- rabili fortunæ conuerſione, & Attiliano quodam exemplo, ſi parua cum mag[illegible] conferenda ſunt. Duci Georgio in vrbe periculum à mulierum, quarum ſupe- riore prælio viri occubuiſſent, ſæuitia impendiſſe aiunt. Hic dies fuit XIII. *20. Decemb.* Calend. Ianuarii. Dux Mauricius cum neque ſibi ab illis Bremenſibus copiis me- tuendum crederet, & detrimentum acceptum cognouiſſet, ſuos ad vrbem re- duxit, & repente omnes vbique in ſua ditione expedire arma, & paratos præſtolari imperium militiæ, & nobilitatem de præfecturis & obnoxiis bellicæ ſeruituti fun- dis, ſtatim ad ſe accurrere iuſſit, in oppidum principum Anhaltinorum Zerbeſtum. *i. fundis. Zerbſt.* Ab ordinibus autem Imperii Romani decretum fuit, vt ante pecunia collata in [illegible]s » belli ſumtus conferretur LX.M. in menſem. De cæteris Cæſar prolixe promiſit. [illegible]er- » ea libellis edendis non ceſſarum: ſed mutuis conuiciis ac maledictis vtrinq; ſtrenue dimicatum fuit. Quæ leuitas noſtris temporibus & infamiæ dedecus addidit, & i- gnauiæ damna inflixit nationi Teutonicæ.

Cum autem accuſarentur violentiæ & iniuriarum & crudelitatis, vel immanita- tis potius, Magdeburgenſes à collegio Sacerdotum, penes quod tum Epiſcopo mor- tuo more maiorum ſumma rerum eſſe debebat; permanſerunt illi in hac defenſione, vt dicerent ſe propter aſſertionem veritatis Euangelicæ oppugnari, neque vllam con- ditionem accipere poſſe ab iis qui illam odiſſent. Etſi autem à Mauricianis oſtende- batur, cauſam Religionis, ſi Auguſtanam veterem cōfeſſionem probarent, diuerſam non eſſe: tamen illi in eo perſeuerabant, ſe ſolos ſinceram Euangelii doctrinam reti- nuiſſe, neq; Mauricianos ſatis fortes & conſtantes in hac parte fuiſſe; quod vel Cæſa- ris, vel præſentium temporum, vel vllius rei conſideratione & reſpectu moueri ſe paſ- ſi fuiſſent, vt quacunque ratione concedendo aliquid quieti contulerent.

Cum nobilitas euocata Zerbeſtam conueniſſet, & iam princeps Mauricius ex- ercitus contra copias Bremenſes ducere inſtituiſſet, pleriq; illorum ſe ad ſequendum teneri negauerunt. Pauci tamen ad imperatum faciendum præſto ſe eſſe profeſſi, laudem obedientiæ conſecuti ſunt. Alii literis quidem ſe & factum ſuum defende- re conati fuere, ſed Principem placare non potuerunt. Qui cum equitibus ferme bis mille, & peditibus numero imparibus hoſtili exercitui, ad Bremenſes copi[illegible] ac- ceſſit, & illas in oppido Verdenſi deprehenſos grauiter preſſit; cum etiam ipſe non- nihil difficultatis experiretur, præſertim commeatu deficiente. Interea & Cæſaris Caroli literis Bremenſibus copiis certorum dierum tempus indicatum fuit, quo ni diſſiparentur, pro Imperii hoſtibus & ſceleratis latronibus haberentur, quæ eſt in- famia militaris ſumma. Hac comminatione illi territi, & quod equitatum non ha- berent, & commeatus interclusi eſſent, primum concurrere & tumultuari: mox per Duces conditiones tulerunt & acceperunt, & laceratis vexillis in quædam capita iureiurando adacti, ita diſceſſerunt, cum quidem ad duo M. Mauricius ſuis ſtipendiis conduxiſſet. *12. Cal. Feb.* Cæteri palantes & diſperſi, receptus hic illic quæſiuerunt. Hæc geſta ſunt Anni LI.

MDLII.

POſt hæc oppugnatio Magdeburgi non quidem multo acrior, ſed minus timenda fuit. Velitationes quidem factæ, maxima vi erumpentibus obſeſſis, & oppu- gnantes varie affligentibus, & machinis lædentibus plurimos, dum hyeme deſinen- re & frigore finito, cum oppugnatio vehementior apparari cœpta, accerſitis vndi- *Albis fl.* que foſſoribus, vt vrbs vallo cingeretur. Tum obſeſſi incremento fluuii Albis, qui præter vrbis mœnia fertur, occaſionem nacti, nauigiis quibuſdam inſtructis & muni- tis excurſionem fecerunt, & diripuerunt in vicinia oppidula quædam & pagos, ſine diſcrimine ditionis prædas agentes vbi reperiſſent. Inter hæc tamen rurſum ten- tata fuit pacificatio, interponente ſe Iohanne Marchione Electoris Ioachimi fratre. Et Marchio Ioachimus ad Mauricium venit Deſſauiam, oppidum Anhal- tini principis Ioachimi, Idibus Martii. Principis Mauricii animus à pace non ab- horruit: Collegium Sacerdotum durius fuit. Sed ciuitas omnes pacis condi- tiones

tiones repudiauit. In Albi multi libelli & literæ comprehenſæ fuerunt. Inter has Alberti Comitis querentis de inopia ſua, & ſignificantis filiis ſuis, *Res eſſe in vrbe non plane expertes periculi*; & cuiuſdam Galli nomine, qui cum iam ad externam vim ſuſtinendam vrbem ſatis pacatam eſſe crederet, in illam ſe ante biennium contulerat, & ad populum in templis concionandi munus adeptus fuerat. Is etiam notis conſcriptas literas ad amicos in Saxonicis ciuitatibus mittere ſtuduerat, ad commouendos hominum animos. Sed querela omnium fuit, ſe turpiter à Bremenſibus copiis deſtitutos eſſe. Conſtat etiam βλακικὰ quædam inuenta ductoribus tum demonſtrata, vt de haſtis globos eiacularentur, & alios docuiſſe quomodo allici ad oppugnationem hoſtes, & magno numero trucidari poſſent; quæ tamen vt ab imperitis excogitata, ſpreta & deriſa fuerunt. Tantus autem ardor fuit, vt ſanguinem ſuum plerique non dubitarent impendere exitio aduerſariorum. *Artes βλακικαί.*

Cum autem circumuallationis opus vrgeretur XV. Cal. April. & Princeps ad tractationes de pace Deſſauiam profectus, nõdum in caſtra rediſſet, foſſores quidem ad opus faciendum ſtrenue adigi, ſed pręſidio militum negligentius defendi. *18. Martii.* Iuſſerat enim Princeps ſemper vexilla quatuor in armis ad eruptiones repentinas præſto eſſe, cum vero vix vnum, & illud quidem numero militum admodum diminutum affuit. Subito igitur eruptione magna multitudine hominum facta, copiæ Magdeburgenſes vna parte fodientes ruſticos aggreſſi, miſere conciderunt ſupplices & orantes veniam. Milites ceperunt ad centum qui mox dimiſſi fuerunt pecunia numerata, de qua initio oppugnationis conuenerat: *vt capti milites, quiſquis eſſet, pro ſua liberatione non amplius penderent ſtipendio menſtruo.* His geſtis rurſum pacis ſpes debilitata ac fracta fuit: Ac deinceps munitionibus perfectis & aucto equitatu, adductis circiter quadringentis Francicis ab Alberto Caſimiri F. Marchione, obſidione indies grauius premi ciuitas, & defenſio reddi magis dubia: cum vrgeri ſe diutius cernerent, quam initio omnino fieri poſſe putauerant. Iam enim tempus anni vnius conuerti incipiebat, quo obſidio durauerat. Etſi non intermiſſæ eruptiones, neque non tentata omnia fuerunt, quibus hoſtes affligerentur. Ac conſtat, cum præſentiſſimis animis omnes difficultates eſſe toleratas, tum plurima fortiſſime geſta, cum vrbs tantis operibus eſſet munita, vt vi aperta inexpugnabilis haberetur. Sed tandem penuria cœptum laborari, omnium pene rerum quæ ad victum neceſſariæ ſunt, & præſidiarius miles pene infeſtior imminere ciuibus quam externus. Poſt varios igitur & multiplices tam audaciæ quam calliditatis conatus, interponentibus ſe quibuſdam, rurſum de compoſitione actum fuit. Sed res eo deducta iam erat, vt niſi tradita vrbe pax fieri non poſſet: nam hac conditione finiri bellum Cæſar permittebat. Itaque omnia aliquantiſper hærere, & impediri tractationes, quod Ciuitas, ſi deditio fieret, de ſalute & incolumitate ſpem haberet nullam. Perſuaſum tamen illi tandem fuit, *deditionem tuto fieri poſſe*, cum hoc affirmaretur ab iis quorum ciuitas opera ante adiuta fuerat, & quibus fidei habebat plurimum. Ita factum fuit vt ſe fortunaſque ſuas Mauricio traderent. *Deditio Magdeburgi.*

Poſt annuam igitur obſidionem paucis diebus, id eſt VI. Id. Nouembr. Dux Mauricius cum copiis equeſtribus & pedeſtribus proceſſit inſtructa acie ad vrbem. *8. Nouemb.* Huic obuiam venere ex vrbe præſidiariæ cohortes cum vexillis tribus, plerique ſclopetarii & equites C[illegible]C. Vexilla geſtarunt inuoluta, & ſonitus tympanorum repreſſus fuit. Hi abducti fuerunt, ſequentes fidem Ducis Georgii, qui hactenus in vrbe cuſtoditus fuerat. Cumque deberentur eis ſtipendia menſium V. Sponſorem ſolutionis acceperunt Ducem Georgium: pecunia autem poſt quatriduum perſoluta fuit, & copiæ Zerbeſtum, quod oppidum diſtat Magdeburgo XX. millibus paſſuum, deductæ, vbi illis dictum fuit vt diſſiparentur. Egreſſis ex vrbe præſidiis introductæ copiæ Mauricianæ fuerunt cum V. vexillis. Poſtero die vrbem ingreſſus eſt Dux Mauricius cum V. vexillis, relictis ante vrbem X. vexillis, quæ manus *Inferæ plagæ Miles* nominabatur, & ea erat quæ primam ſtragem ediderat. In ponte deprecatio facta a Senatu geſtu ſupplice, & oblatę claues porta-

rum. Dux illas acceptas tradidit Lazaro Suendio, præſenti loco Cæſareæ Maieſtatis, & mox benigne acceptos productoſque in forum iurare in capita quædam, quæ tum pronunciata fuerunt, iuſſit. Iureiurando dicto, primum in nomen Romani Imperii & Maieſtatis Cæſareæ, deinde Ducis Mauricii, orarunt Ducem vt ſe tueri & defendere vellet. Dux reſpondit, *Si ita ſe vt bonos deceret, geſſiſſent, plus eſſe ipſos clementiæ experturos quam mererentur. Quodque ad ſe attineret, non defuturam Ciuitati protectionem ſuam, donec decreto Senatus Imperii aliud conſtitueretur.* Poſt hæc rurſum eductæ fuere omnes copiæ, præter primum introductas, cum V. vexillis & aliquot equites. Negant multo plures milites quam ducentos LX. præſidiarios toto tempore obſidionis deſideratos eſſe: cum obſidentium in velitationibus, & fortuitis ictibus, & morbis triplo plures interierint. Fuere & copiæ ſatis magnæ in vrbe, & ductores exercitati: ideo non magno cum negotio & periculo nullo defenſa eſt. Scitum eſt quod narrant, vna in vrbis parte opportuna, veteris adhuc turris reliquum fuiſſe faſtigium ita altum, vt ab hoſtibus facile conſpiceretur. Eo noctu faces & lumina illata, & circum illa loca tanquam operarum, quæ aliquid extruerent, ſtrepitus editi; atque ita in ſuſpicionem adducti hoſtes fuere, quaſi munitionis aliquid illa vrbis parte eximiæ conſtrueretur. Itaque eo machinas & tormenta omnia dirigere & mox vim globorum eiaculari, atque ita fruſtra conſumere præparatam copiam tam pulueris quam globorum totinentotum, & aliis locis vrbis parcere. Quanquam autem præſidio illo vrbs defenſa fuit, tamen eam experti ſunt ciues importunitatem & ſæuitiam huius, vt poſtea non deeſſent, qui parum referre dicerent, *hoc ne modo vrbs retineretur, an admitteret hoſtes.* Peſſimo exemplo in poſterum, quod metu ſimilium euentuum vrbes recepturæ potius quoslibet, quam defenſionis externæ fortunam periclitaturi eſſe videantur.

Præſidiorũ incommodũ.

Eiuſdem anni ſuperiori menſe educta fuerant Hiſpanica præſidia ex agro Wittenbergenſi, quæ illam ditionem totis annis ſex contumelioſe vaſtauerant. Sed Mauricius iis rebus, quas narrauimus, confectis, cum iuberetur dimittere militem, prætexuit inopiam pecuniæ: qua quidem quin laboraret, fieri non potuit. Sed Cæſariani aliquid geri occultius ſuſpicati, Cæſari ſignificarunt, melius eſſe retineri militem ſacramento addictum Cæſari. Cæſari autem placuit diſſipari, & pecuniam iuſſit quibus poſſet nominibus confici, ſeque promiſit ſolutionem præſtiturum eſſe. Interea in Duringia crudeliter & flagitioſe copiarum pars graſſari, pars in ditione Ducis Mauricii diuiſa incolas premere. Marchio autem Albertus clandeſtinis itineribus in Galliam diſceſſit.

Landgrauii captiuitas.

R. Daniæ.

Egerat Dux Mauricius cum Cæſare toto quinquennio ſubiectiſſime de ſoceri ſui liberatione, quem quidem conſtabat calliditate quorundam irretitum in eam cuſtodiam delatum fuiſſe. Sed mirifice res vel protracta, vel etiam eluſa ad illum vſque diem fuerat. Cum autem impetratum fuiſſet a rege Cymbrico & multis illuſtriſſimis Principibus, vt deprecatione ſua apud Cæſarem, clementiæ illius reſponſum certum de Principis captiui liberatione elicerent: poſtulante Cæſare vt Dux Mauricius ipſe ad ſe veniret, placuit Duci oſtendere literis Cæſari, id ſe eſſe facturum cum primum recte poſſet. Eam occaſionem Cæſar arripuit, & ne tum quidem cum tam multi & tales deprecatores peterent, reſponſum de Principis captiui liberatione dedit, ſed totam rem ad Ducis Mauricii aduentum reiecit. Dux Mauricius iter ingreſſus, fertur quorundam magnorum & potentium literis monitus fuiſſe, vt eo in itinere caute & circumſpecte verſaretur. Et in illum articulum Marchionis Alberti reditus ex Gallia forte incidit. Itaque Dux Mauricius ad Cæſarem, quo proficiſci inſtituerat, non perrexit: & mox violenta conſilia agitare cœpit ad liberandum ſocerum; cum a Rege Galliæ auxilia haberet promiſſa. Fuerunt his conatibus implicati & alii Principes. Marchio autem Albertus videri noluit ſuam operam conductitiam eſſe. Etſi autem illa negotia ſic geſta adminiſtrataque ſunt, vt Germaniæ conturbandæ, & præſentem ſtatum Imperii euertendi cauſas dediſſe videantur: tamen memorabile eſt quod in illis animaduertitur, id accidiſſe tum quoque, quod ante multa ſecula fieri ſolere

ora-

oraculo prędictum fuiſſe accepimus : *Eiſdem aliquem artibus plerumque circumueniri quibus ante alterum ipſe ceperit.* [Vſque adeo autem diſſimulata conſilia belli iſtius fuere, vt Dux Mauricius ſuos etiam ad Synodum Tridentinam tum indictam miſerit : *Tridentina Synodus.* quæ vti inſtituta erat temere, ſic facile eſt diſſoluta: nam ad nuntium belli omnes ſunt dilapſi. De huius Synodi conſilio & actionibus nunc diſſerere non eſt propoſitum : & (vt verum fatear) quid narrem non reperio, niſi omnia & incepta & geſta me cognouiſſe prępuſtere atque peruerſe, vt de talibus initiis atque conatibus finis & euentus felix ſperari non potuerit.] Cum enim mirifica calliditate publica gubernatio ad illum vſque diem vſa fuiſſet, & omnia obſcuris atque tectis machinationibus confeciſſet : ſimiliter tum aduerſarii potentię & inclementiæ Cęſarianę, occultando & diſſimulando, etiam fingendo quędam, non parum rem Cæſarianam labefecerunt. Cum autem occupata arce in Alpibus Tirolenſibus, *Ernberger clauſſ* propemodum omnibus viribus humanis inexpugnabili, Cęſar coactus Oeniponrem relinquere, & ſe in Carinthiam recipere, inſtitutæque fuiſſent Paſſauii ad *Inſpruck.* Danubium tractationes de pace : interea miſerabiliter Germania ferro igneque lacerata, & direptionibus vexata fuit. inprimis territorium Vlmenſe & Norimbergenſe.

Norimberga etiam à Marchione Alberto oppugnata. Sed pecunia numerata, & *Norimberga* traditis machinis aliquot bellicis, ea res compoſita, & ad Francofurtum omnes copię abductę fuerunt. Pręuiderat ea ciuitas periculum, & pręſidia magna compa- *Frãcofurtũ.* rauerat : itaque oppugnatio fuit difficilior. Ibi Georgius Dux Megalopyrgenſis fortuito ictu machinę bellicæ occubuit. Et mox de pace inter Cęſarem & Ducem Mauricium conuenit. Itaque ille ſuas copias Francofurto, non paucis (à quibus & relictus fuit) inuitis abduxit. Marchioni Alberto cum latæ, & à Duce Mauricio acceptæ, conditiones non placerent, obſidionem quidem vrgere viſum non fuit, ſed propius Galliam potius contendendum. Populabundus igitur per Moguntinam ditionem, & Treueros ad Mediomatrices [quam aliqui Metiam ab inſtauratore Mario Metio C. Iulii Cæſaris præfecto nominarunt, nobis etiam *Metas* eſſe has non abhorrere videtur a vero) peruenit. Eam vrbem Galli occupatam præſidio firmarant, *Metæ.* & magnis operibus muniuerant. Etiam Cæſar ingenti exercitu comparato ad illam oppugnandam aduentabat.

Albertus Marchio; qui eo animo in illa loca veniſſe crederetur, vt ſuas copias, quas habebat bellicoſas inprimis, cum Gallicis coniungeret, non diu commoratus ibi, à Cæſare deprecatus aduerſationis pœnam, illique reconciliatus fuit conditionibus optimis: inter quas erat, vt tranſacta cum Wurcepurgenſi & Bambergenſi Principibus inuiolata iure pacti conuenti ſeruarentur ; cum prius & illa omnia Cæſar reſcidiſſet, & ſeueriſſime mandaſſet, vt occupata a Marchione reciperentur, & omnibus actionibus obligationem & fidem detraxiſſet. Captioſe autem illa perſcripta nouis motibus occaſionem dederunt, & alterum bellum excitarunt, non minus neque leuius priore. [Extorſerat Marchio Epiſcopis duobus Babepergenſi & Wurcepurgenſi, vt paciſcerentur ille belle propemodum regiouis & territorii ſui, hic valde magna pecunia. Norica autem Ciuitas ea de quibus conuenerat, quamuis indigne vexata, & multipliciter non ſeruatis iis, quæ in conditionibus erant, afflicta perſoluit & tradidit Marchioni ſine detrimento. Cæſar qui imploratus neque Epiſcopis ſubueniſſet, re integra, neque ad opem ferendam vllis ſe pararet, ægre tuliſſe fertur & magnopere improbaſſe Noricas actiones. De Epiſcopis autem ferebant ſolitum dicere Atrebatenſem: *Quo tempore Cæſar pecuniam poſtulaſſet, eo negaſſe illos ſe habere pecuniam : Marchione autem eos oppugnante, reperiſſe pecuniam.* Itaque intellectum fuit, quadam malitia decertos illos, & deinde cætera ſic geſta fuiſſe, vt cum adiuuari edictis ſaltem Cæſarianis poſſent & deberent, indignis modis læſi, talia illa proponerentur & ſcriberentur, vt ambiguitare etiam hoſti prodeſſent. Neſcio autem cur culpandi ſint, qui vel interitum vel extremas calamitates auertunt paciſcendo, & ſe redimunt quanto licet, neque omnia in diſcrimen adducunt, cum tamen interea fidem non violent. Ac venit mihi in mentem defenſionis Anaxilai Biſſantii,

qui humaniſſimo iudicio abſolutus fuit Spartæ reus proditionis, cum docuiſſet vitam ciuium ſuorum ita eſſe conſeruatam, quod Clearchus ciues affligeret non tueretur. Quæ autem tum geſta ſunt, ea explanare non libet, obſtante pudore quorundam, & dedecoris atque infamiæ metu noſtrorum ad externos.

Marchionem non fuiſſe à Gallo receptum ferebatur, vetantibus admitti hominem inquietum & turbulentum proceribus regni, præſertim Præſulibus. Cæſar hyeme Mediomatricum vrbem obſidendo peracta, cum machinis bellicis munitiones diſiceiſſet, non tamen auſus fuit oppugnationem violentam tentare, ita ſtrenue præſidia Gallica recentibus operibus munitiones intra diſſipatas excitarunt. Itaque tandem frigoris vi, & morborum lue pene extincto exercitu Cæſariano, obſidio ſoluta fuit. Et Cæſar in Belgium rediit, vbi grauiter cœpit ægrotare. Horribile eſt quæ fœditas ſtragis illius, & quæ calamitatis magnitudo fuiſſe perhibeatur. Etiam auaritiæ ſcelus frumentis ſuppreſſis auxit publicam cladem, quæ poſtea corrupta magno aceruo reperta eſſe traduntur. Sed ita acre malum fuit famis, egeſtatis, frigoris, morbi, vt ſpe cibi & potus quiduis auderetur. Paſſim etiam iacuere tam homines quam iumenta inſepulta. Etiam in tabernaculis multa cadauera congelata, ſuper quibus alii conſidere non verentur: quos plurimos, cum aliquid eſcæ aut potus nacti fuiſſent, mox ſimilis fati finis excepit.

Metis obſidio ſoluta.

Marchio Albertus & ipſe ad ſuos reuerſus, poſtulauit fieri promiſſa ſecundum Cæſarianam reconciliationem. Cum autem Cæſar ante mandaſſet, vt Germaniæ ordines vbique locorum ſe coniungerent, & pacem publicam decretam tuerentur: accidit vt Franciæ regionis ſeu tribus ordines, obtemperantes Cæſarianis iuſſis, hoc nomine ſe coniungerent. Itaque Marchioni aduerſari imprimis Princeps Bambergenſis, cui pene dimidium * ſuæ ditionis penitus eriperetur, & cogi ad illum tuendum cæteri. Ibi Palatinus Rheni, & alii Principes, periculum fecerunt voluntatem vtriuſque partis, ſi quoquo modo res componi poſſet. Sed ea fuerunt poſtulata Marchionis, quæ iniqua viderentur vniuerſis: & refragatio & contumacia aduerſariorum importuna. Itaque tum bellum exortum. Marchio celeritate vſus equitem contraxit, & cum Wirceepurgo cognouiſſet adduci copias (vexilla ſex erant cum non magno equitatu, cui Naſſauienſis Iohannes præfuit) in itinere illas aggreſſus fudit, cum vtrinque ad D.cçſi. interiiſſent, multis vulneratis: cæteri abiicere arma iuſſi, & in deditionem accepti ſunt. Marchio benigne compellauit victos, & ſaucios curariiuſſit, & more Germanorum adegit iuratos ad promiſſionem, *contra Cæſarem & ſe non laturos arma menſibus VI.* volentibus etiam ſuis auſpiciis ſtipendia facere, bene pollicitus fuit.

** Καὶ δίμοιρον.*

III. Id. Apr. 1553.

Poſtea Marchio Hoheſtadium tentauit: ſed præſidium ibi collocatum vim oppugnationis, hoſtibus detrimento affectis, fortiter repulit.

Hochſted.

Interea Pabeperga quidquid peditatus & equitatus fuit abductum, cum ingenti terrore omnium, quem fuga multorum præſertim ordinis ſacerdotalis ſecuta. Ciues munitionum aliquid, quod paulo ante, cum defendi poſſe vrbs ſperaretur, inſtitutum fuerat, ſtatim diruerunt, & deditionem ſe facturos pre ſe tulerunt. Præſul Vorhemium ſe contulit, relicto præſidio in arce veteri quæ vrbi imminet. Marchio tormenta maiora aducturus, Landeſpergium in Francos, arcem ante aliquot annos occupatam, cum ditionem Suareepergenſem inuaderet, & authoritate Cæſaris ſibi vendicaret, conceſſurum ſe eſſe famam diſperſerat: ſed occupationem Pabepergę animo agitabat, vt euentus declarauit.

Forcheim.

XVI. Cal. Mai.

Cæſar illo tempore in Belgico, & cum valetudine, & aliis rebus aduerſis conflictari. Res in Italia eſſe turbulentæ. Papa Cęſarianas copias, quæ compararentur ad Senarum recuperationem, metuere. Miſerat autem Cæſar Ducem Albanum in Italiam mortuo prorege Neapolitano. Gallorum Rex etiam non quieſcere, & inſectari Cæſarem litteris ad Principes Germaniæ ſcriptis; quibus hortaretur, vt partam ſuo beneficio libertatem retinerent, neue debilitatum Cæſarem vires recolligere paterentur, qui hoc ſemper egiſſet, vt oppreſſa Germania

nia

nia regnum ſuum ſtabiliret. Neque tantum homines ſuſpicabantur, ſed plane etiam loquebantur, Marchionem à Cæſare ad turbandas res ſubornatum & inſtructum eſſe; quod vel ita vires Germanorum mutuis certaminibus frangi, vel ſine ſuo ſumtu copiis contractis, quoties vellet, ſua authoritate compoſitis rebus, potiri poſſe arbitraretur.

Cum ita hæc gererentur, Rex Ferdinandus & tres Principes Electores, cum aliis quibuſdam Principibus & ciuitatibus tractationem habere inſtituerunt de fœdere ad pacem publicam tuendam; ad hanc Ægranum oppidum delectum. *Eger.* Cæſar etiam Memmingæ conuentum haberi eiuſdem rei cauſſa iuſſerat.

Hoheſtedii expugnationis ſpes cum fruſtrata fuiſſet Marchionem, ſtatim tumultuoſe inde copias, non paucis amiſſis, retro inde abducere ſe ſimulans, ſubito impetum omnem Pabepergam conuertit: quam defenſoribus vacuam facile cepit, *Bamberg. capitur.* non modo reſiſtente nemine, ſed qui remanſerant, iis etiam ſe humiliter dedentibus in poteſtatem Marchionis. Feſtinare autem Marchio exiſtimabatur, vt coniungeret ſe cum copiis, quas adducere deberet Chriſtophorus Comes Oldepurgi vexillorum circiter viginti, & equitum M. quos tum Heſſiam tranſiuiſſe ferebatur, falſoquidem, vt poſtea cognitum fuit.

Etſi autem multi mirabantur, illac duci exercitum permiſſum Oldeburglo fuiſſe, tamen adhuc opinio erat Ducem Mauricium Marchioni amicum non eſſe. [*Sed de Oldepurgenſi etiam exercitu famam falſo ſparſam poſtea compertum fuit.*] Wircepurgenſis autem Princeps equitum nonnihil & peditatum ſatis magnum collegerat. Itaque Marchio occupata vrbe ſtatim poſtulauit, vt arx traderetur. Hoc facere recuſantibus iis quorum fidei illa credita à Præſule fuerat, moræ paululum fuit interiectum. Marchio poſtulata ſua ad Præſulem miſit, & conditiones illi tulit, vt fœdere inito ſe abdicaret, vt ſibi oppida ante bellum traderet, vt controuerſias omnes iudiciarias aboleret; quas niſi acciperet, ſe exacturum de ciuitate C. M. aureorum. Qui arcem tenebant, cum primum fortiter reſpondiſſent, poſt triduum illam omnibus rebus ad bellum & defenſionem inſtructiſſimam Marchioni tradiderunt. Recordati fuerunt homines ſermones ſenum, prædicantes patriæ tales euentus Quodam etiam tempore cum ciues munire vrbem vellent, Sacerdotum collegium id fieri vetuit, quod iam tum ſubditis malignius confiderent. Tum memorabant ſeniores, auditas eſſe optimatum liberas orationes, qui etiam affirmarent, *futurum eſſe aliquando, vt munitam eſſe vrbem optarent.* Eſt in ſummo templo ſepulcrum marmoreum Clementis Pontificis, *Prodigium.* in cuius latere expreſſa quatuor Virtutum ſimulacra viſuntur, & inter hæc Iuſtitiæ cum libra; quæ cum eſſet efficta inæqualiter lancibus appenſis, vt effingi libræ ſolent, de hoc veteres conſtat audita priorum vaticinia retuliſſe: *Si quando illud iugum directum fuiſſet, & exæquatæ lances, tum imminere ingentem calamitatem ditioni Pabenpergenſi, & Eccleſiaſticæ poteſtati.* Id de libra de magnis viris ita ſe habere animaduerſum eſſe iis temporibus, quibus tumultus plebei graſſati in Germania fuerunt, & ita illos interpretari prodigium audiui, quaſi iam accepta clades ſignificata, & res Pabēpergenſis fato illo infelicitatis defuncta eſſet. Sed maiora ſcilicet mala impendiſſe apparet, quæ vtinam hoc etiam loco inſiſtant. Nam & quendam non bene mentis compotem, paulo ante hunc caſum, cum ipſe morti eſſet vicinus, optaſſe narrant, *templum Pabepergenſe nunquam fuiſſe extructum.* Cum cauſam voti ſciſcitarentur aſtantes, reſpondiſſe fertur, *Quia iterum illud conflagratio maneret.* Id Teutonicis verbis ambigue quodammodo pronunciatur, vt & conflagratio ſimpliciter, & ſecunda conflagratio ſignificetur. [alii narrant auditum eſſe ex illo, *grauiter afflictam iri ciuitatem Bambergam, ſed abiturum malum ſine cædibus & incendio.*] Conflagrauit autem illud poſt primam extructionem annis circiter CL. & inſtauratum fuit ab Othone præſule viro religioſo ac pio.

Interea Cæſar conuentum ſe habiturum Francoforti perſcribere, & Ordines vniuerſos Imperii illuc euocare, polliceri ſe cogniturum de omnibus, & operam daturum, vt remotis cauſis diſſidiorum pax in Imperio conſtituatur; & edicere, *Ne quis alteri vim faceret, aut arma intentaret.* Edicto huic patere Marchioni facile eſſe

credebatur, qui interea iis quibus potitus eſſet, alere copias poſſet: cum aliis & erepta ſua, & magnis impenſis exercitus retinendi eſſent. Itaque ſermones haberi libere, & omnia vndique reddi ſuſpecta, & creſcere diffidentia. Marchio arcem Pabepergi captam ſtatim inflammauit; vbi & commeatus, & argenteorum vaſorum nonnihil repertum; nam Epiſcopus defenſum iri arcem ſperauerat. Et non diſſimulauit, ſe ita eſſe animatum, vt ſi in ſuas conditiones res componi non poſſet, ipſe non ſolus periiſſe, ſed aduerſariis etiam author exitii fuiſſe videretur.

Tractatio Ægrana lente proceſſit, Memmingenſis plane euanuit. Ac putabatur Rex Ferdinandus negotiis Turcicis occupari, expectabatur tamen Princeps Plauenſis, qui à Rege cum mandatis adueniret. Affirmabatur autem Turcicam claſſem inſtructiſſimam Conſtantinopoli ſoluiſſe & Siciliam petere. Ferebatur etiam Pontificem Romanum, & Regem Angliæ, pacificationem tentare inter Cæſarem & Galliæ Regem; quam multi perfectum iri arbitrabantur; & hoc eius rei cauſa Cardinalis in Germaniam veniſſe, & ad Cæſarem contendere ferebatur.

Capta Pabeperga, Hocheſtadium tradi ſibi Marchio iuſſit. Cum præſidium peterent tutam deceſſionem, & Marchio Wurcepurgenſes exciperet, noctu confertim oppido egreſſi, Vorchemium vel inde euocati, vel vltro omnes ſe contulerunt.

Sileſii equites.

Cum Marchio Albertus Pabepergam occupaſſet, & pleraſque Canonicorum ędes, ac domunculas alias Sacerdotum diripiendas tradidiſſet equitibus, ciues autem exactionibus compilaret: cognoſcit Norimbergenſibus adduci equites Sileſios, quorum illi opera ad excurſiones vſuri eſſent. Itaque vna parte miſſis aliquot turmis ſuorum, altera eum reliquis copiis ipſe profectus, equites Sileſios qui intra oppidulũ quoddam Norimberga diſtans M. Paſſ. X XIIII. ſe receperant, eo adegit vt ſecum ſuis omnibus traderent. Hoc ſucceſſu magis ille metui, & confirmari eorum animi qui cum eo ſe coniunxerant, & aduerſarii reddi timidiores, & de illa ipſa oppreſſione equitum varii ſermones haberi: cum alius aliud accuſaret, reprehenderet, notaret, quemadmodum fieri conſueuit rebus non ſatis exploratis, & non ſimiliter affectis animis. Mihi quidem conſilium nunquam fuit vt hiſtoriam ſcriberem, ſed quæ accidiſſe cognouiſſem, ea initio placuit notare. Quod ſi ea eſſet facultas noſtra, quæ in eo debet eſſe, qui ita litteris mandaturus ſit res in bello aut pace publice geſtas, vt expoſitio digna ſit prudentum & doctorum lectione; tamen opus hoc aggredi non

Temporum iniquitas.

liberet, quod non ſperare auderem mihi eam cognitionem rerum poſſe contingere quam copia narrationis deſideraret. Primum enim ea calliditate, & verſutia, & ita tecte, clanculum, occulte cum conſulta tum acta omnia eſſe & nunc fieri conſtat, vt ea quæ forte euulgentur, dubia & incerta eſſe omnia neceſſe ſit. Cum enim de induſtria, tum interdum fortuito plerumque falſiſſima fama diſperſa fuit, quam ſequentes turpiter errarent. Iam proferuntur de ſecretis illis deliberationibus omnia propemodum ita inſidioſe & aſtute, vt rumores nunquam fere cum actionibus conſentiant. Etiam hæc negocia ita & ipſa mirabiliter inuolui & conturbari vidimus, vt credibile ſit, ne eos quidem qui autores ſunt & adminiſtratores, liquido ſæpenumero aliquid cognitum aut firmiter conſtitutum habere. Ex eo eſt factum, vt nemo quiſquam alteri fidem, & vnuſquiſque alterum ſuſpectum haberet, formidaret, odiſſet, cum interim ſimularet ſæpe ſummum ſtudium & beneuolentiam animi ſingularem.

Alberti ſæuitia.

Sed redeamus ad rem. Diſſipatis illis equitum auxiliis, in territorio Norimbergenſi atrociter graſſatus fuit Marchio, & ferro ac igni ſæuiit crudeliter. & ſi quibus pepercit, iis tantam imperauit pecuniam, quam ſi perſoluerent, omnibus eos fortunis euerti neceſſe eſſet: ipſe tamen vades ſolutionis abduxit. Conſtat Bamberga arreptos in Saxoniam vſque ciues honeſtos, annis graues, quoſdam etiam eff[illegible] ætate & viribus defectos, e quibus nonnulli in itinere mortui fuerunt. Arcem quandam cepit, traditam illam quidem a præſidio, cuius dominus erat vnus ex nobilitate autoritatis præcipuæ in ditione Pabepergenſi. Homo vehemens & iracundus, eam ſtatim inflammari iuſſit, & præſidiarios ſuſpendi laqueis de proximis

arbo-

arboribus, matremfamilias & mulieres captiuas abduxit. Cum autem ex illis locis diſceſſiſſet, Norimbergenſes comparato equitatu mediocri, ſimiliter oppida Marchionica aliquot diripuerunt, & munitiones & arces quaſdam exuſſerunt. Cumque eduxiſſent etiam pedites ex vrbe, Marchio ſumma celeritate cum ſuis copiis accurrit, & recipere illos ſe intra vrbem coëgit, profectus ſpacio horarum XXIV. amplius mil. paſſ. LX.

Intereà Epiſcopi mittere ſuos, qui pecuniam conficerent, quibuſcunque modis poſſent, & exercitus cōducerent: facta autem ſpes illis fuerat ſuccurſionis, & à Duce Saxonum Mauricio, & Brunſuicenſi Henrico. Cum autem Brunſuicenſi in ſua ditione nonnihil difficultatum obiiceretur, tardius ſuppetiæ laborantibus latæ fuerunt vt ſpacii ſatis haberet Marchio ad vaſtandam Franconiam. Conuenerunt tamen tandem magnæ copiæ, equitum inprimis, ad Iſenacum, cum quidem Marchici excurſiunculis quibuſdam pedites vlterius progreſſos diſiecissent. *Eiſenach.*

Interea Francofurti de compoſitione deliberatum, vbi iam Electores tres Epiſcopi, & Palatinus Rheni conuenerant. Sed res cum negligenter, tum etiam ita acta, vt variæ tam ſuſpiciones quam ſermones quoque hominum orirentur: cum aliqui minori curæ eſſe tantas res conuenturi quam deberent quærerentur, aliqui tractationes pacis aut repreſſionem violentiæ callide impediri, à quibus minime oporteret, coniecturis quibuſdam colligerent. Sed rebus omnibus incertis & ſuſpenſis, ille conuentus diſſolutus fuit.

Cum autem in Brunſuicenſi ditione turbarum non minus eſſet, eduxit copias equeſtres & pedeſtres haud contemnendas Philippus Magnus Henrici F. Dux Brunſuicenſis, vt ſe cum aliis ſtipendiariis Franconicorum Principum, quorum ductor erat Herdeccius, coniungeret. Quo facto valido exercitu profecti fuerunt, vt opem auxiliumque ferrent Principibus Franconicis, quos Marchio Albertus grauiter & hoſtiliter vrgens affligebat. Qui cum animaduerteret ſe parem aduerſariis non eſſe, capto de repente nouo conſilio, peditatus præcipuam partem in oppido imperii Romani ad Mœnum, quod vi occupatum tenebat, reliquit: ipſe cum equitibus circiter M D. celeritate ſumma & maximis itineribus per Duringicam ſiluam recta in Saxoniam contendit. Cum autē tranſeundum eſſet Ducis Saxonum Mauritii & fratris illius Auguſti territorium, neque ea de re certiores Principes reddidit, neque vbique ab iniuriis & vi temperatum fuit; Erphordenſium quidem pagos multos diripuit, cum illi ingentem pecuniæ ſummam, quam poſtularat, perſoluere recuſaſſent. *Sueinfurt.* *Erford.*

Auditum etiam poſtea fuit, ad Iohannem Fridericum veniſſe Marchionem Albertum, & ſecreto cum eo locutum, atque obtuliſſe illi operam ſuam & exercitum quem haberet, ad recuperanda erepta à Cæſare, & occupata à Duce Mauritio. Sed Iohannes Fridericus princeps pius & ſapiens, fortunæ etiam experientia tum redditus doctior, vel indignum ſe negocium neque ſatis honeſtum ratus, vel audaciam conatus improbans reſpondit; *ſe ſtatuiſſe, omnia de ſe in poſterum æterno Deo permiſſurum, neque vnquam iterum bellum ſuſcepturum, neque gerentem adiuturum eſſe.*

In Saxonia habuit ſtatim ſocium & adiutorem conſiliorum atque actionum ſuarum Ericum Ducem, cum quo nupta eſſet ſoror Ducis Mauricii: & omni ſtudio copias vndique colligere, & ciuitatem Brunſuicenſem ad communitatem belli adducere conatus fuit. In quam receptus ille quidem non putebatur, conſecutus ea quę ſperauerat; etſi & honorifice habitus & armis inſtructus fuiſſe perhibebatur. Cum poſtea tamen compertum fuerit, & allectum eum ab hac ciuitate, & omni ope adiutum fuiſſe: quod metu & odio Ducis Henrici, quem ſibi ſciret eſſe infenſiſſimum, factum fuiſſe credebatur.

Quæ cum adhuc gererentur, cumque mirifici & contumelioſi atque minaces ſermones ſpargerentur in vulgus, de Duce Saxonum Mauricio, contraque ditionem Miſnicam, Dux Mauricius faciendum neutiquam ratus, vt eas res ita procedere videret atque pateretur, cum ſuo quoq; & ſuorum periculo; etiam miſericordia motus communis patriæ, quam tam crudeliter nefaria vi diripi, vaſtari, euerti cerneret; monuit Marchionem literis, vt tandem violentiæ intolerabilis modum ſtatueret, aut plane declararet de illo bello voluntatem ſuam. Ad has literas ita reſpondit Marchio, vt

quid ſibi vellet ac quæreret, cognoſci non poſſet, neque ea explicaret de quibus ad eum ſcripſerat Dux Mauricius. Rex etiam Ferdinandus multis ſignis perſpexit, illius belli pericula ad ſe quoque & ſuum regnum pertinere. Ideo tandem ambobus exercitum contra Marchionem educere placuit. Ac magnis equeſtribus copiis & mediocri peditatu contracto, Dux Mauricius in expeditionem profectus, & denunciatio belli neceſſarii perſcripta literis, ſolenni militiæ more, Marchioni in caſtra tranſmiſſa fuit. Quibus lectis non nihil illum quidem perturbatum fuiſſe ferunt, ſed rem tamen dictis mordacibus eluſit, & puerum nobilem qui literas illas attulerat, donatum aureis paucis cum ſuperbo reſponſo dimiſit: *Se illo loco expectaturum eos, quibus unquam placuiſſet rei ſecum negotiique aliquid habere.* Sed admouente caſtra propius Duce Mauricio, & acie inſtructa ſe ad conferendum manus paratum eſſe demonſtrante, Marchio quod ſuſtinere ſeſe vim illius poſſe non confideret, ceſſit aliquo vſque retro, ita vt videretur opportunitatem petere eorum locorum, per quæ cum equitatu expedito recipere ſeſe in Miſnicas Duringicasque & inde in Franconicas regiones poſſet. Quo animaduerſo Dux Mauricius equitum aliquot turmas, qui præoccuparent anguſtias quaſdam locorum, qua exeundum eſſet Marchioni abitur, ablegauit. Ille itaque cernens propoſitum ſe ſuum perſequi non poſſe, aliis modis tergiuerſando bellum trahere inſtituit, & ſecum exercitu ad vrbem Brunſuigam recipere. Sed cum die nona menſis Quintilis iam à meridie declinante velitationes quædam fieri cœptæ fuiſſent, ita tum ſubito vtrinq; aliquibus ſuccurrentibus ſuis, & animi exacerbati & copiæ auctæ fuerunt, vt res ad iuſtum conflictum contra deliberata perueniret, & collatis ſignis decertaretur horis circiter V. Quo in prælio principis Mauricii & turmarum aulicarum præcipua virtus fuit, quę & grauiſſime afflictæ ſunt, multis inclitæ & nobilis conditionis equitibus interfectis, & ipſo Duce ictu bombardæ manuariæ vulnerato, delata pila ad ilia ſupra coxam ſiniſtri femoris. qui in caſtris tertio poſtea die placido & religioſo ac ſancto fine vitam ſuam in terris clauſit.

Diffidatio. *VII. Id. Iul.* *Mauricii obitus.*

Brunſuicenſium etiam equitum impreſſio vehemens fuiſſe narratur. Carolus quidem Victor Henrici F. Dux Brunſuicenſis tum cecidit, & frater Philippus vna, circum patrem Henricum fortiſſime hoſtes adorti. Marchionem qui ſecuti fuerant, partim cæſi, partim capti. Ex ductoribus quidem euaſiſſe perpaucos, qui non vel in prælio occubuerint, vel in hoſtium poteſtatem venerint, ſatis conſtat. Mauriciani vexilla pedeſtria XL. & X. equeſtria retulerunt. Ipſe Marchio Albertus fuga elapſus, recollectis aliquot turmis qui conflictui non interfuerant, Hanobram primum Erici Ducis vrbem petiit, & inde in arcem munitam Neoſtadium ſeſe recepit. Inde literas miſit ſuperbe & contumelioſe ſcriptas ad Ducem Henricum Brunſuicenſem, quibus & calamitatem ipſi propriam exprobraret, & læte atque inſolenter ferret interitum Principum. Sed nihil tum reſcriptum illi fuit.

Hanouer. *Neuſtad.*

Magna & atrox hæc clades fuit, quæ non paruam partem roboris equeſtris abſumſit: vt autores conflatoresque huius belli Germaniæ acerrimi hoſtes fuiſſe videantur. Neque noſtra memoria Germanici exercitus inter ſeſe acrius depugnarunt, aut mutuis cædibus immanius ſæuierunt, aut magis deplorandam ſtragem ediderunt. Etſi in Mauriciano exercitu pedites pene nulli, equites autem in comparatione perpauci deſiderati fuere, victoribus tamen flebilis hic ſucceſſus audacia aduerſariorum contigit. Tanta fuit arabies acerbitatis & alienatorum animorum, & peruicacia in perſequendis inceptis. Hoc tamen conſtat, niſi magnitudo animi & virtus Ducis Mauricii graſſanti violentiæ ſeſe oppoſuiſſet, futurum breui fuiſſe, vt totius Germaniæ reliquæ adhuc vires conficerentur, & ſpes omnis ſalutis in poſterum eriperetur. Quas tamen adhuc eſſe quantulaſcumque magnanima Ducis Mauricii virtus declarauit: vt iam niſi ipſa ſibi Germania turpiter deeſſe velit bona ſpes concipi poſſit, quantumuis acciſam rem vel inſtaurari, vel retineri ſuſtentari poſſe. Id quod votis omnes patriæ amantes piarum precum petere, & quicunque poſſunt, conſiliis dictiſque & factis adiuuare debent. Etſi Duce ſublato è medio etiam præſidium miſeræ Germaniæ ereptum videtur, vt hanc

iam fata interitus tangere, & mutatio ſumma rerum omnium impendere videatur.

Ante hoc prælium conſtat diu & multum obſcœnos vlulatus canum in oppidis auditos, & lacerationes fœdas deprehenſas eſſe. Conſtat & in agro Miſniaco non vno in loco ſanguinem pluiſſe, guttis & ſuper linteis & arborum foliis & ædificiorum materia dilapſis & viſis. De ſtatua Mauriciana Berlinii poſita caput ante aliquot menſes dilapſum: & in arce Wittenbergenſi columnæ noctu ardere viſæ. Quo loco prælium commiſſum fuit, eo cum aliis temporibus tum præcedente diem conflictus nocte, horribiles fremitus tanquam equeſtrium & pedeſtrium copiarum manus conſerentium auditi: & priore die tabernaculum Ducis, in quo cibum capere ſolebat, vento euerſum & ſciſſum, vna cum altero culinæ, nullo alio afflicto aut læſo.

Profligato exercitu Marchionis, eæ literæ deprehenſæ fuerunt, de quibus cognoſceretur iniquiſſima voluntas perfidiæ multorum, & cognatione coniunctorum cum Principe Mauricio, & qui ſingularem amicitiæ neceſſitudinem in familiaritatis præcipuæ vſu ſimulauerant. In quibus & muliebria ſcripta reperta: quæ omnia eam turpitudinem & tantum dedecus complectuntur, vt poſſe obliuione ſempiterna illa obrui optem. Quid miſeriæ quidem & tam publicæ quam priuatæ calamitatis allatura ſint, de ſimilibus veterum hiſtoriarum expoſitionibus facile colligi atque conſtitui poteſt. Nunquam enim prodita communis ſalus ſine priuata pernicie reperitur: & perpetuo vera eſt vel oraculi vel Heſiodi verſus ſententia, *Ipſum ſibi vnumquemque malum ſtruere, qui ſtruat alteri.* Sed cupiditatis & odii & audaciæ infinita eſt improbitas, & cæcus ſemper impetus, & tanta amentia, vt præſens peſtis ſæpe non conſideretur, neque quid cogitatum & actum ſit prius intelligatur, quam ſentitur damnum: id quod ſero fit plerunque & rebus perditis, vt nihil poſtea autoribus tam aliorum quam ſui interitus & afflictionis relinquatur, quam immenſa perturbatio in pœnitendo, ſempiternaque vel mortuos infamia & dedecus turpitudinis maximæ conſequatur.

Marchio Albertus poſt cladem illam prælii, cum ad ſuos literas eas miſit, quibus eleuaret vel potius eluderet verbis acceptum detrimentum, tum bellum ciuitati Erphordienſi atque Molußenſi indixit. Quod eo conſilio factum putabatur, vt terrore aggreſſionis & his minis pecuniæ ab illis aliquid exculperet, qua magnopere egere exiſtimabatur. *Erford. Mulhauſen.*

Nota. prædictum fuiſſe bellum Cæſarianum in Germania, cuius initium duceretur ab eo tempore quo confœderati in expeditionem profecti fuere, qui eſt annus Chriſti M D X L V I. [illegible] gitur duraturum eſſe prædictum fuit annis V I I I. & grauiter afflictum iri Germaniç pręcipua loca, & opulentas vrbes, aliquarum etiam ſtatum mutatum iri. Sed Noribergam extra mœnia grauiſſimas clades perpeſſuram eſſe, ſtatu tamen illius ſaluo & conſeruata forma reipublicæ. Poſt tempus autem octo annorum Cæſarem in Germania non magis potentem fore.

Nota, fuiſſe conſilium expectare hoſtium aggreſſionem; id ſi proſecuti fuiſſent, potuiſſent hoſtes in illas difficultates adduci, cum quibus Mauritiani conflictati fuere. Sed Princeps Mauricius animaduerſa exultatione, & conſpecta impreſſione hoſtium, tanquam equus generoſus ad tubæ ſonitum (vt ait Maro) *ſtare loco neſcit*, ita oblitus deliberationum & conſultationum omnium in hoſtes agmen ſtatim duxit. Præſertim cum periculum eſſet, ne hoſtes locorum opportunitate prærepta elaberentur, & vrbem Brunſuigam, quo tendere illos apparebat, apprehenderent: quo ſi perueniſſent, Mauricianis magna rei gerendæ erepta fuiſſet opportunitas. Hoc nunciauit Henrico Brunſuicenſi Philippus filius, qui primum admiratus non id fieri de quo conueniſſet, deinde *Pergamus*, inquit, *& nos in hoſtes.* Erat via plana anguſtior inter duas vtrinque ſalebras paluſtres. Cumque peterentur hoſtes, forte fortuna euenit, vt Dux Henricus cum filiis illo deferreretur ac pergeret, cæteri qui ſequi eos & ſtipare deberent; in paludibus hæſerunt, ita diſtractis ordinibus & ictibus temere delatis, Mauriciani non tam ab hoſtibus quam à ſe ipſis afflicti fuerunt.

Painu.

Quoniam autem prælium commiſſum ad Painium ab aliis aliter narratum eſſe ſcimus, ſtudui de iis qui interfuere negocio, rem certo cognoſcere, quæ ita geſta fuit. Princeps Mauricius pridie eius diei quo pugnatum eſt, literis allatis a Cæſare humaniter & eum ſignificatione ſingularis beneuolentiæ ſcriptis, ſtatuit finem cœptis imponere, & poſtero die propius hoſtes caſtra mouere. Mane igitur ſtatim ipſe ſua arma induit, & aliis hortator fuit vt & ipſi induerent, quod diceret, *ſibi in animo eſſe, eo die prælium commiſſum iri.* id quod tum alius nemo fuit opinatus. Sed productis copiis, nunciatur ſtatim aduentare exercitum hoſtium. Ibi Dux Mauricius ordines mox inſtruere, animo alacri & confidente. Sed hoſtes freti robore exercitus & equitum virtute, ita audacter inuecti fuere, vt cum ab Occaſu pergentes & ventum, qui tum procelloſus obortus puluerem denſum excitabat, & Solem à tergo haberent, magno incommodo Mauriciani afficerentur, neque a ſe hoc vlla ratione vlloue conatu poſſent auertere. Pedites Mauriciani initio conflictus non adfuere. Itaque equites impreſſione in hoſtium peditatum facta, illum fuderunt, multis trucidatis, pluribus captis. Inter hæc aliquot equeſtres turmæ Mauricianorum terga vertere hoſtibus viſa: quam coniecturam de vexillorum motu illi fecerant. Per eos igitur tranſuerſos à quibus peditatus diſſipabatur, hoſtium equites cum tribus quatuorue vexillis perruperunt, vt profligatis iis quos fugere ſuſpicabantur, ſe in alios conuerterent. Hoc animaduerſo is qui vltimo loco curabat, quamuis hoſtium tria quatuorue vexilla cerneret, tamen cum vno illis obuiam prouectus fuit, & ſuos inclamans maximo animo adortus hoſtes cecidit & ſtrauit. Hoc momento rerum victoria confirmata fuit. Sed per Mauricianos illis (vt diximus) perrumpentibus alia etiam turma hoc conſpicata hoſtium ſe conuertit. In hanc Dux Mauricius inuectus, cum denſi ordines propter celeres mutationes prælii, & loci difficultatem ſeruari non poſſent, a tergo vulneratus eſt. Sed ſimul vniuerſus exercitus hoſtium aut fuſus cæſusque, aut in fugam datus fuerat.

Anglica.

Hoc anno & in Anglia noui motus extiterunt, morte Eduardi nati annos tum XVI. cum non abeſſet ſuſpicio veneno illum lento necatum eſſe. Sed res eum habuit exitum, vt Regina renunciaretur Maria conſobrina Cæſaris Caroli; & de iis qui illam remouere à gubernatione conati fuerant, quorum princeps Tudleus Northumbrius, ſupplicium ſumeretur.

Georgius Pr. Anhaltinus.

Hoc etiam anno obiit diem ſuum Georgius Princeps Anhaltinus, ſapientia, virtute, fide, religione præſtans. Qui & veritati cæleſti conſentaneos ritus cum inſtituit, tum conſeruauit, iis etiam in locis vbi antea non vera ratione res adminiſtrata fuerat. Quod autem eſſet ingenio miti & natura clemente, quamuis animus & conſtantia & fortitudine non deficeretur, à quibuſdam tur[illegible]tis contumeliis exagitatus fuit, cum illorum dedecore qui ſanctiſſimi Princip[illegible]nam arroſerunt, & Principis ad bonos laude ſempiterna.

Victoria ad Painium cruenta parta, Marchio Albertus qui fuga elapſus in ditionem Ducis Erici peruenerat, inde Brunſuigam ſe recepit. Et rurſum equitatu peditatuque contracto, Henrico Duci infeſtus imminere. Caſu autem fratris indicato Duci Auguſto, qui in Cherſoneſo Cymbrica tum aberat, ille paucis poſt diebus vna cum coniuge in Miſniam venit, cum quidem in itinere (vt ferebatur) ſtructas ſibi inſidias vitaſſet. Is bello ſe immiſcere inconſultum ratus, ab externa tantum vi vt tutus eſſet, aliquantulum copiarum earum quas Dux Mauricius coegerat, retinuit: cæteras perſolutis ſtipendiis dimiſit. Cum Marchione vtrum reconciliatus eſſet, an non eſſet, in vulgus ignorabatur. Sed neuter aduerſus alterum hoſtiliter ſe geſſit: & poſtea cognitum de tranſactione fuit, quæ neque neceſſaria, & nimis a Duce ſucceſſore fratris properata fuiſſe multis videbatur. Cum Duce autem Iohanne Friderico tractationes habebantur. Sed Marchio Albertus qui reſciuiſſet in exercitu Ducis Henrici ſeditiones fieri, quod ſtipendia nō ſoluerētur, propius acceſſit cum ſuis ad hoſtium caſtra, cum multo quidem ille paucioribus, ſed & inprimis audacibus, & cū ſpe occaſionem ſe aliquam rei bene gerendæ nanciſci poſſe. Verum de improuiſo rebus admodum turbulentis accidit, vt illa nocte pecunia afferretur & ſtipendia exoluerentur, ignorantib. aduerſariis. Qui minus ſibi proſpicientes ita denuo fuſi fugatiq;

Dania.

ſunt, interfectis præcipuis ductoribus. Cecidit hoc [illegible]
ſuaſerat conflictum) iuratus Brunſuicenſis hoſt[illegible]
nemo vtiliorem operam præſtitit in contrahendis eq[illegible]
ctus in hoſtium ordines, cum ſe euadere non poſſe ce[illegible]
ſario, *vt ſe captum ſuum eſſe pateretur*, oblaturus annulum pign[illegible]
deretur, ab altero confoſſus fuit, traiectus præcordia haſtæ [illegible]
tus non fuerat. Hoc cum factum fuiſſe narrabatur, quod ſuper[illegible]
ptus fidem ſeruaſſe negaretur.

Interea exercitus Fœderis, cum quo princeps Plauenſis e[illegible]
magnis ſuis detrimentis montanam regionem Marchionica[illegible] & [illegible]
dam oppidulis Pabepergenſis ditionis, quæ Marchionici occupa[illegible]
do Curiæ per deditionem & pactionem, vt præſidio diſcedere [illegible]
potiti. Cumque alterum oppidum, in quo & ipſo præſidium er[illegible]
nunciatur aduentare Marchionem cum exercitu. ad nuncium aute[illegible]
ta trepidatio orta fuit, vt copiæ omnes congregarentur Pabepergæ [illegible]
uitatem maximis damnis affecit, exercitu & ciues compilante, & vic[illegible]
liante, vt multi occupationem Marchionicā clementiorem fu[illegible]ſe plane [illegible]
Marchionici autem Curiam & alia oppida facile receperunt, Marchionica [illegible]
ſidia ad Mœnum cum aucta tum confirmata, Wurcepurgenſem grauiter a[illegible]
omnia vbique plena eſſe formidinis & trepidationis. Nobilitate etiam cu[illegible]
nicie diſſidente, & conuentus tum agente.

Quo tempore rebus in Saxonia compoſitis, cum & Duces Henricus atque Ericus inter ſe, & Henricus cum ciuitate Brunſuicenſi reconciliatus fuiſſet, ita adducere Henricus ſuum exercitum in Franconiam cœpit, ſtipendiis quidem Fœderis. Et proficiſcens perditionem Copurgenſem, minaces literas miſit ad Ducem Iohannem Fridericum. cum quo tamen & ipſo poſtea de certis capitibus conuenit, vt neutè erga alterum hoſtili deinceps animo eſſe deberet. Milites Brunſuicenſes rapinis tamen poſtea in illa vicinia aliquantulum graſſati fuerunt. Aduentu Marchionis Alberti peditatus & equitatus rurſum confirmari: & quædam copiæ accedere ad hoſtes propius, a quibus occupatum fuit nemine defendente oppidum vnum ditionis Pabepergenſis. Eo ſtatim illa manus quam Pabepergæ congregatam fuiſſe narrauimus, expedita accurrit, & deprehenſos tam equites quam pedites extra oppidum partim profligauit atque diſſipauit, partim in oppidum repulit. Eo receperunt ſe vexilla nouem, equitibus pleriſque fuga dilapſis. Quibus adhunc modum geſtis Brunſuicenſis ſuperuenit, & tormentis admotis hoſtiliter adoriri oppidum. Ibi præſidium territum ſuppliciter precari, vt in deditionem acciperentur. Itaque poſtero die omnes in poteſtatem Ducis Henrici venerunt. Tunc duobus in vincula coniectis, alii tribuni & centuriones in libera cuſtodia habiti, miles gregarius inermis more militari iureiurando dato, dimiſſus fuit.

Coburg.

Marchio Albertus cum ad illum locū, vbi res geſta fuerat, appropinquaret, ex equitibus fugientibus cognitis iis quæ acciderant, in montanā regionem iter conuertit: atque ibi collectis equitibus circiter ducentis magna celeritate in Franconiā contendit, nocte dieq; pergēs, & oppreſſit illo itinere quoſdam in ſibi ereptis locis, & illorum nonnulla, ſed & alia inflammauit. In Franconia autem & arces nobilium quaſdā occupauit, & rurſum augere equitatum conatus fuit, confluentibus ad eum vndique aliquibus. Quod eo tempore & Albertus Roſepurgius hoſtis eſſet Palatini principis, & illis in locis expeditiones equeſtres plurimæ fierent. Aduentu copiarum quas in montana ductas eſſe retulimus, terror magnus omnibus incuſſus fuit. Paiereutum ſtatim qui traderent oppidum, obuiam venerunt. Sed Dux Henricus ad Plaſſepurgam tendere, impediente quidem iter ipſius inopia commeatus: cum pagis circumquaque pleriſq; omnibus incenſis ab ipſis Marchionicis (vt ferebatur) ob hanc etiā ipſam cauſam maxime ſtramentorum & pabuli penuria laboraretur. Plauenſis Peiereuto occupato, cum nemo oppidum iam defenderet, neque præſidium in illo eſſet, vt creditum fuerat, recepit Curiam vacuam defenſoribus & ipſam. Marchionici autem in Franconia totum fere tractum Rænanum (ita regio vocatur quæ verſus ſiluam Du-

Alb. de Roſenberg. *Bayreut.* *Plaſſeburg.* *Ad Ranſ.*

ringicam extenditur) terrebant, & vaſtantes, & occupantes atq; deprædantes omn Dux autẽ Brunſuicenſis miſſis aliquot turmis equitũ in Franconi m, & relicto pedita tu ad Blaſſeburgum, cui ſubiectum oppidum incenſum illud quidem a præſ to aſſlagrans in poteſtatem iam Brunoſuicenſis peruenerat, reſtincta nõnulla ex parte flamma fuiſſe perhibebatur ab occupantibus, ſcilicet vt obſidio arcis eſſet ipſis commodior. Cumq; reſciuiſſet Dux in Saxonia rurſum exercitum conflari, & hoc conari atq; agere Marchionem Albertum, vt a ſuis fautoribus immitterentur populatores ditioni Brunoſuicenſis, ita Dux cum equitibus circiter cc. per Duringiam ad ſuos rediit.

Albertus bannitus. Interea nihilominus & Blaſſepurgi obſidio vrgebatur, & in Franconia copiæ continebantur, quo tempore tandem ſententia Imperatorii iudicii lata *hoſtem Marchionem eſſe* pronunciauit, & recipi adiuuariq; vetuit. Ipſum tamen ferebant in Franconia Iudæos paſſim de illius regionis oppidis, in caſtra munita ad Mœnum oppido ibi occupato (vt ſupra indicauimus) captos complures perduxiſſe, & magnam ſummam pecuniæ his indixiſſe. Famá etiam erat quod a familia Fuggeriana mutuum pecuniæ grandis petiiſſet, quo denegato bellum illis eſſe denuntiatum. Nemo tamen certo affirmare poterat, ipſe ne quoq; apud eas copias verſaretur, cum alio ſeſe cõtuliſſet. Suſpiciones autem diuulgabantur aliorum, eſſe eum ad Cæſarem profectum; aliorum, petiiſſe Saxoniam, vt nouum equitatum colligeret. Tunc & Palatini nomine equitatus narrabatur contrahi, & fuit hiems peracris.

M D L I V.

POſtea à Cæſare mandatum fuit iis qui oppidum occuparant ad Mœnum, vt inde recederent, & vicinis Principibus ne vacuum occuparent. Marchionici reſponderunt, niſi dimiſſis ab aduerſariis copiis ſe decedere non poſſe. Rotenpurgi autem ad Tuberin de pace tractatũ fuit, miſſis illo à certis principibus legatis. Etiam conuentus Imperii, cõſtitutis qui vice Cęſaris illum haberent, inprimis Rege Ferdinando, procedere debebat. Cæſar quidem filio ſuo deſponſa conſobrina ſua Maria Britanniæ regina, aduenturus ad conuentum non putabatur, q; negociũ haberet vicinius & maius.

R. Maria Britannica. Huic Reginæ cum populares, propterea quod Hiſpanorum dominationem perpeti nollent, cœpiſſent repugnare, ipſa ſuperior fuit, & poſtea atrociter ſæuiit in cõtrariá partem, reſtituta inprimis Papę Romani veneratione, & obſeruatione religionis eius, quæ Eduardo regnante mutata fuerat ſublatis erroribus falſitatis. Nulli tum generi, conditioni, ætati, ſexui pepercit crudelitas atripientium pro ſeditioſis omnes quacunque de re diſſentientes. De D. Iohanna Suffolcide ſupplicium capitis ſumtum: quæ heroica quadam conſtantia ſanctiſſimo fine vitam ſuam clauſit. Cantuarienſis Epiſcopus Crammerus, & alii multi ſapientes, docti & religioſi viri in carcerem coniecti: Epiſcopo Vintonienſe Stephano Gardinicio omnia adminiſtrãte, quæ ad reſtituendum ſtatum Eccleſiaſticæ potentiæ pertinerent: quem vt omnes qui norant, callidum & ingenioſum eſſe fatebantur, ita malitiæ & ſuperbiæ vitio præ cæteris laborare aiebant. De Maria autẽ ferebatur, incredibili illam cupiditate gubernationis ardere, & concipere iam animo, quod maritũ habituram ſe eſſe ſperaret filium Cæſaris Caroli, totius orbis imperium. Prudentiores autẽ præuidentes multiplices occaſiones mutationũ, longe alios euentus expectabant, quam Cæſarianos ſibi polliceri apparebat.

Agebatur annus Chriſti MDLIV. Marchio Albertus in occupatum ad Mœnum oppidum, cũ alii aliter de ipſius conſiliis & itineribus loquerentur, ad ſuos venit, & cũ illis valde hilariter Germanica conſuetudine aliquantiſper verſatus fuit. etiam de ſtipendiis nonnihil perſoluit. Poſtea cum pollicitis magnificis diſcedens, in Saxoniam *Salinæ Sax.* ſe recepit, ac contulit primum ad conſanguineos Marchiones. In Salinis etiam apud Epiſcopum ſuo more conuiuando delicias fecit Quod autem publicata eſſet Cæſarei iudicii proſcriptio, ne hoc noceret, proferebat literas ab ipſo Cæſare ſcriptas, quibus & compellabatur Marchio, vt is qui non modo communiter, ſed ſingularem in modũ tanquam princeps Imperii Cæſari eſſet adiunctus; & proſcriptionem editam eſſe ſciente Cæſare negabatur. Cohortationes tamen additæ erant, vt Marchio permitteret fidei Cæſaris deciſionem controuerſiarum omnium, cum promiſſis, præſtiturum Cæſarem vt ea permiſſio Marchioni detrimento non eſſet. Marchiones conſanguinei conſiderantes, & quantum calamitatis iam concitatum, & quid in po-

ſterum

ſterum miſeriæ metuendum eſſet, ſtatuerunt pacificationem vrgere: profectique ſunt Rotcburgum Marchio Iohannes frater Ioachimi principis electoris, & Iohannes Georgius filius. Ac ferebatur Marchio Albertus promiſiſſe, illorum arbitrio ſe ſtare velle, præſtareque quidquid recepiſſent. Sed poſtea litteræ narrabantur interceptæ, mirifice & veteratorie ſcriptæ, vt omnes omnia callide geri ſuſpicarentur. Illi tamen Principes, qui compoſitionem in manus acceperant, ſtudere eam perficere, & mittere legatos ea de re ad Cæſarem.

Interea & Norimbergæ Herendegeni duo, qui inſeruientes Marchioni opera ſua capti fuerant, corrupto cuſtode elapſi minari omnibus Norinbergenſibus mutilationes corporum, & vitæ interemtionem, & bonorum direptiones. Sed hi non multum damni dederunt, atque paulo poſt ambo interierunt. Et fœderis copiæ arce in Franconia Hohelandeſpurgo per deditionem potiti fuere, præſidiariis militibus cum enſibus dimiſſis, ductoribus captis & abductis: machinarum magna copia ibi reperta, & multæ merces illic deprædationibus conuectæ. Herdegen. Hohen-landsperg.

Marchio autem Albertus in Saxonia nouum militem contrahere, & accerſere Franconicos equites, qui adducente Heliſeo Grumbachio (quem Heſſelum vocabãt) aduenere circiter CCCC. In Saxonicis autem regionibus collecti fuerant ad DC. Hi cõiuncti traiecto flumine Albi, verſus Marchiam & Luſatiam tendere. Dux Henricus re cognita ſtatim mittere qui illos perſequerentur. Ipſe in ſua ditione de neceſſariis rebus ad bellum conſilium rationemque inire: retineri etiam aduerſa valetudine, cũ quidẽ Marchionicos ad ripã vſq; Albidos fuiſſet ſecutus. Ac fuit vbiq; magna trepidatio, præſertim in Luſatia & Sileſia. Narrabatur etiã ſpe ſeditionis Bohemicę propius illas copias fuiſſe adductas à Marchione Alberto, apud quẽ exules quidẽ eſſent gẽtis illius.

In Miſnia quies tum fuit, & Dux Auguſtus cum gentili Iohanne Friderico in gratiam redierat adhuc viuente, in que illa reconciliatione filii illius permanebant. Ipſe etiam Dux Auguſtus cum Ferdinando Ferdinandi Regis F. coram collocutus fuerat, vt omnes de tranquillitate harum regionum bene ſperarent. Iohannis Friderici mors placida fuerat, perſeuerante illo in confeſſione veritatis, & inuocatione Ieſu Chriſti: cum ante octiduum amiſiſſet coniugem, quæ cum efferretur, præſagiens ipſe imminentem exitum è vita, valedixit illi, iuſſitque ita ipſam ſepeliri, vt ſuum etiam ſepulcrum ſeruaretur, quod breui ſe ſecuturum illam eſſe intelligeret. Id dictum euentus comprobauit: poſt dies enim octo v. Nonas Martii & ipſe mortem obiit, & propter coniugem ſepultus fuit. Io. Friderici Sax. obitus. 3. Martii. 1554.

Dux Henricus traducturus exercitum per Mansfeldenſem ditionem, poſtulauit, ſi vellent ita tranſire ſuos, ne cuiquam hoſtiliter noceretur, vt Albertus comes deprecaretur offenſas. Id recuſatum fuit. Mansfeld.

Spargebantur etiam non modo rumores, ſed ſcripta quoque quibus ferebatur, qualibus conditionibus Marchio Albertus reconciliatus Regi Galliæ ſuam illi operam denuo addixiſſet. Quæ erãt eiuſmodi, vt incredibilia illa quidem viderentur pleriſq; omnibus: ſed ſi vera eſſent, houo ſcelere & recẽte metu terribilia & nefaria eſsẽt.

Marchio Albertus collegerat rurſum (vt diximus) equitatum numero neutiquã contemnendum. Sed Brunoſuicenſes copiæ magna celeritate vrgentes, illum nuſquã conſiſtere & (vt dicitur) reſpirare paſſi ſunt. Cumq; etiam Marchio ipſe neque ſuis neq; hoſtibus ſe oſtenderet, Equites illi metu inſequentis hoſtis & deſperatione à cõductore dilapſi fuere. Tum pars Brunoſuicenſis exercitus duce Achimo Riba in ditionem Megalopurgenſem perrexit. Erant controuerſiæ inter fratres, & alterum ſtudere partibus Marchionicis ſatis conſtabat. Sed nonnihil copiarũ etiã ad Hamburgenſem ciuitatem adductum fuit. Interea ii qui in Franconia pacificationi operam dederunt, infecta re diſceſſerunt, cum oppugnati a Mareluone ordines pecuniam grandem perſoluere recuſaſſent, quam Marchio peti voluerat.

Rumores tum ſparſi fuere de apparatu belli Gallici, & conſtabat Cæſaris pecunia & nomine exercitus conflari diuerſis in locis, & Heluetiorum auxilia in Galliam veniſſe. Etiam tum ad Rhenum equites in armis fuere, quaſi qui præſidio eſſent regionibus illis. Aduenerunt & Bohemici equites numero M D. qui (vt credebatur) contracti fuiſſent ad metum irruptionum Marchionicorum in Sileſiam.

Hi circum Lucam in Luſatia ſubſtiterunt. Multi tum narrabant Marchionis Ioannis territorio ab his periculum impendere. Sed ſemper fit hoc, vt quod quiſque ſuſpicatur, aut cupit, aut etiam metuit id turbatis rebus memorare, non etiam nunquam affirmare auſit. Itaque nihil tam abſurdum eſſe poteſt, quin reperiatur qui narrationis autor & aſſertor eſſe velit. Sunt autem plerique eo ingenio nati, vt pro laude ducant facultatem & acrimoniam callida ſuſpicione aliquid comminiſcendi & veriſimili expoſitione tegendi confictа. Quorum improbitate fit, vt vel falſa rumoribus diſſipentur omnia, vel vera etiam aliqua mendacii appendice deprauentur.

Exercitus Brunoſuicenſis inſtructo & armato (vt ferebatur) Vlricho Megalopurgenſi contra fratrem Iohannem Albertum, in ditione Hamburgenſium caſtra

Sendien. habebat, & inſtruebatur ad Marchionem Albertum perſequendum. Sed & Iohannes Albertus, & ciuitates Oceanitides, vaſtationem territorii & agrorum ſuorum data pecunia auerterunt. Interea Marchio Albertus, qui debilitatus & fractus eſſe perhiberetur, recollectis equitibus & pedite contracto ſatis copioſo vrbem Francicum ad Mœnum, vbi præſidium diutius anno habuerat, & quam extructionibus magnis munierat, petiit: & inde ſuos omnes vna cum præda & machinis & impedimentis vniuerſis eduxit. Rurſum autem editæ litteræ Cæſarianæ fuerunt, quibus mandaretur, *Ne illam vrbem, quæ ad corpus Romani imperii pertineret, vllus occupare teneréue auderet.* Sed eductis ex vrbe copiis Marchionicis, cum reliqui ciues numero perpauci portas clau-

Francofurti clades. ſiſſent, hoſtes Marchionis vrbem quæ illi hoſpitium præbuiſſet, vt hoſtilem adorti ceperunt, & direptam inflammarunt: non conſiderantes ad illam neceſſitatem impreſſione hoſtili ciuitatem eam adactam fuiſſe, neq; perpendentes quod tam longo tempore miſeriæ pati ac videre fuiſſet coacta. Magiſter incendiarius ita tam atrox facinus conatus eſt defendere, vt diceret ac ſcriberet, aliter ab vrbe abduci militem auidum prædæ non potuiſſe, & inſequendi tum hoſtem celeritate opus fuiſſe. Hoc modo vrbs antiqua euerſa & deleta miſerabiliter, non minima infamia iſtius calamitoſi belli autoribus & geſtoribus adiuncta cum multorum etiam externorum detrimento, con-

12. Iunii. flagrauit prid. Id. Iunii Anno 1554.

Marchio Albertus exercitum ad vrbem transfluuium traduxerat, & aduerſum illum proceſſit in ditionem Papebergenſem tendens; famaque erat ſparſa hoc cum agere & conari, vt reliquis vaſtatis ac ſpoliatis tranſiret ad Gallum. Exiſtimabatur in exercitu habere equites mille, peditum vexilla x x. Sed cum non longe a nemore

Staiger-wald. quod Stagerium vocant, abeſſet, oſtenderunt ſe cohortes aliquot equitum, ad quas ille inſtructa acie cum ſuis recta perrexit. Sed cum propius acceſſiſſet, cognouit longe ſe copiis aduerſariorum ſuperari. Itaque ſtatim equitatum abduxit, qui dilapſus huc illuc, cum ipſe Mœnum tranſiſſet, facile euaſit. Sed pedites omnes, non paucis interfectis, vna cum machinis & impedimentis in poteſtatem hoſtium venerunt.

His geſtis poſt paucos dies arx Blaſſeburgum Regi Romanorum tradita fuit,

Blaſſeburg. cum defenſores iampridem penuria neceſſariorum ad victum laborare cœpiſſent. Puteus profundiſſimus eſt in arce: hunc placuiſſe aiebant iniecto aggere & materia corrumpi, vt occupatoribus hoc nomine minus vtilis eſſet arcis poſſeſſio. Et milites quidem rem aggreſſos eſſe, ſed non perfeciſſe.

Eodem tempore etiam Cæſaris Caroli declaratio & aſſertio proſcriptionis publicata fuit, & hoſtis Marchio ſine omni ambiguitate appellatus, & ad ſumma mandata ad ordines Imperii, *Ne quis illum reciperet, & vt vicini perſequerentur*: At ille elapſus vt diximus) nihilo ſecius nouos delectus habere, & locum vbi conueniretur aſſignare. Brunſuicenſis autem Dux ſuis copiis imminere illi vndique, & conturbare conſilia & impedire conatus. A quibus etiam ferebatur Comiti Alberto, non deſinenti diſſidiorum cauſas ſerere, nonnihil damni fuiſſe inflictum, cum propius adductæ in Magdeburgenſis Præſulis territorio illæ verſarentur. Ac erant qui Salinis etiam ab his pe-

Hall. riculum eſſe ſuſpicarentur. Ferebatur autem Marchio apud gentiles, Principes deliteſcere, & occultis machinationibus inſtaurare bellum. Interea Cæſaris non ſine Laſſarus Suendius hoc agebat, vt copiæ quas Brunſuicenſis coegerat, Cæſar in ſua poteſtate haberet: a quo iam apparatu ingente exercitus complures contracti, aduerſus Regem Galliæ duci, & res violente geri.

In Fran-

In Franconia autem fœdere coniuncti, qui rebus aſperis & duris cõiunctionis
fidem mutuam præſtitiſſent, iraſci vicinis, quibus ſimiliter vt ipſis pacis publicæ con-
ſeruatio & defenſio vicinorum fuiſſet mandata, quod à communitate belli ſe ſepara-
uiſſent. Mortuo enim Præſule EyſtetenſiMauricio, ſucceſſor ipſius Eberhardus gente
Hurnheimẽſis, bellum cui ille ſe immiſcuiſſet, pro ſua parte proſequi noluit. Magiſter
autem Ordinis Teutonicæ militiæ aliis modis elabi, & negotiorũ difficilium atq; pe-
riculoſorũ ſocietatem fugere. Vrbs autem Roteberga ad Tuberim, quod aliquando Roteburg
Marchionẽ Albertũ patronũ more & iure adoptaſſet, credebatur illius rebus fauere, an der Tauber.
& ferebatur commeatus interceptus, quem ad illum deportari iuſſiſſent. Ab his igitur
Franconici cõfœderati multas deſertionis ſane graues exigere, & niſi illæ perſoluerẽ-
tur, vaſtationem agrorum minari. Ac Rotenburgenſes quidem numeraſſe pecuniam
non paruam aiebant. Eyſtatenſi autem à Duce Bauariæ Alberto pendere aliquid, in-
terdictum fuiſſe. Prudentes quidem inter eos qui vincere iam videbãtur, hoc ſucceſ-
ſu non nimium lætari, quod animaduerterent ex his euentis maiorem diſſipationem
Reipublicæ exiſtere neceſſe eſſe, & aliter fieri non poſſe, quin omnibus modis lacera-
ta illa aut ſeditionũ perpetuis motibus iactaretur, & mutuis iniuriis ac viribus confi-
ceretur, aut in vnius tandem poteſtatem deferretur. Cum autẽ tanta eſſet & animorũ
acerbitas & voluntatum alienatio, neque quiſquã rebus laborantibus ſubuenire poſ-
ſet, & illa iactata libertatis aſſertio iam dudum in ſeruitutem & exitioſam oppreſſio-
nem deferretur; optandũ interdũ videbatur, vt non inclementiſſimũ dominũ Ger-
mania tandẽ ſortiretur, cui adhuc incolumi vtrũq; aliqua parte parceret, & à quo ſalus
ipſius conſeruaretur. Sed redeamus ad rem. Victores in fœdere tandẽ iis à quibus de-
ſtituti viderẽntur, multatis & coniunctione renouata, iis qui Marchioni Alberto in-
ſeruiiſſent diem dixerunt, ad quẽ Vorhemii apparerent, & ſe pugnarent. Etſi autẽ ſine Forcheim.
querela hoc negotiũ geri non potuit, tamẽ clementiã vſurpatã eſſe conſtabat, quod &
ipsũ erant qui reprehenderent: præſertim cum Blaſſepurgũ non deſtrueretur, vicinis
quoque optantibus remoueri metũ arcis illius. Ea res differebatur, quod arx quã fami-
lia Marchionum ad illius domus principatũ ante alias pertinere affirmaret, niſi re de-
liberata accurate, non videretur eſſe demolienda. Albertũ Marchionẽ non quieſcere,
ſatis conſtabat, ipſe quidem latebat, & modo in Germania conſpectus eſſe, modo ad
Regẽ Galliæ tranſiiſſe ferebatur. Sed factio illius aperte ei fauere: alii quidam occul-
te fouere partes ipſius odio & inuidia aduerſariorum, qui non aliter quam per con- Pfaffen.
tumeliam *Sacrificuli* & *Mercatores* appellabantur, quaſi non ordines Imperii & Kauffleut.
ipſi, aut ita mutilari Teutonici nominis veluti corpus parua res & contemnenda
eſſet.

A Fœdere tu[illegible]liquid copiarum dimiſſum fuit. Sed & Cæſari placuerat, & pe-
ricula ipſis adhuc impendentia monebant, vt præſidiarium exercitũ retinerent. Nam
ſollicitari indies reſciſcebant equites & pedites diuerſis in regionibus, & iam adeo
quoſdam aliquid recentium copiarum conflare. Equorum numero Talbiccius qui-
dam Beſtualos & Heſſos excitans, à Philippo Lantgrauio repreſſus fuit. Cum autem
exhauſti eſſent fœdere coniuncti immodicis ſumtibus diuturni belli, authoritate &
nomine Cæſaris poſtulatum fuit, vt Teutonici Imperii tribus illa præſidia collata pe-
cunia alerent. Eam ob rem in Saxonia Guterbocci & ad Rhenum in Vangionibus con- Gutterbock
uentus haberi. Worms.

Interea Rex Galliæ infeſtus imminere Belgico. Quapropter Carolus Cæſar
exercitum contra illum educere coactus; Namurcam ad Moſam caſtra poſuit. Cepe-
rant autem Galli oppidula quædam & munitiones in illa vicinia. Sed cum Philippus
Caroli filius princeps Hiſpaniarum in Angliam claſſe viris & pecunia inſtructa de-
latus heredem (vt tum habebatur) regni, Mariam duxiſſet vxorem, & Hiſpani mili- *Iulii die 19.*
tis maximam partem Carolo tranſmiſiſſet, Galli retro ceſſere, omnibus ferro & igne *25.*
qua iter facerent, vaſtatis. Eos Cæſar Valentinam vſque inſecutus, ſi occaſio ſe offer-
ret, prælium commiſſurus eſſe credebatur. Detrimenta ab vtriſque accepta eſſe con- *Valẽtiennis.*
ſtabat. Sed paulo glorioſius ambo de ſuis rebus locuti fuere. Carolus in finibus territo-
rii ſui & Gallici veteres quaſdam munitiones inſtaurauit, & equeſtres copias Germa-
nicas retinuit, cæteris partim dimiſſis, partim in Angliam tranſmiſſis.

odigia. Multa prodigia rurſum hoc anno nuntiata ſunt. Conflictus in aere viſi, & ſtrepitus auditi in Norico multis locis. In Sileſia cælum ardere nauigii ſpecie & arcus cæleſtis conſpectus inuerſus. Teterrimum autem id, quod conſtabat ſanguine pluiſſe copioſo in vicinia Sueuiæ. *Italica.* In Italia etiam res a Cęſarianis feliciter geſtæ fuerũt, funditus deletis copiis iis quas Petrus Stroza ad liberandos obſidione Senenſes cõtraxerat. Fertur re nuntiata Pontificem, cum forte apud illum diuerſarum partium Cardinales eſſent, aliquantiſper conticuiſſe: mox compoſito ad ſeueritatẽ vultu dixiſſe; *ſe dolere cum dolentibus & lætari cum lætantibus: aliis enim gratulari victoriæ ſucceſſum, alterum infortunii cladem deplorare.* Qua ſimulatione & ioco non tempeſtiuo admodum neque vrbano vſus eſſe putabatur. Sed Turcica claſſis eodem tempore populata fuit oram Appuliæ, & in Pannoniam excurſionibus ſæuitum.

Marchio Albertus, qui iam nuſquam tuto conſiſtere auderet, quamuis & conſanguineos multos in Imperio haberet, & plurimorum fauore ſubleuari videretur, *Lotharingia* quod nemini confideret, ita vagabundus in loca vicina Galliæ peruenit; Lotharingiam iam vocant: olim fuiſſe *Tulingi* putantur. Interea actum à Fœdere fuit de contributione ad pacem publicam tuendam; quod cum proſcriptus eſſet Marchio Albertus, defenſionem iam communem & impenſas pares fieri ab ordinibus exiſtimarent. *Circuli.* De hoc cum à conuentibus regionum, in quas Imperii corpus diuiſum eſt, deliberationes ſuſceptæ eſſent, placuit Francofurti ad Mœnum principum legatos congregari, & ea de re aliquid ſtatuere. Id cum factum fuiſſet Saxonicæ regionis conuentu refragante, decreta tamen contributio fuit obligatione dura confœderatorum ſed neceſſitas... Miſit ad conuentum Francofurtenſem Marchio Albertus puerum cum litteris variis atque multiplicibus, ita audacter & confidenter atque etiam minaciter ſcriptis, vt vires quidem & potentiam illius fractam eſſe, animi ferociam & robur remanere priſtinum appareret. In iis & ſignificatio diffidentiæ manifeſta inerat, & querelæ violatæ fidei & promiſſorum: tum conuicia & contumeliæ tam in mortuos quam viuos, atque etiam minæ admiſcebantur. Nunquam autem aduerſarios aliter quam cognomentis probri & conuicii appellabat. Id prudentibus & bonis tum maxime miſerabile & indignum viſum fuit, Principem in Imperio non poſtremi loci talia ſcribere, & ea referre quæ & turpiter facta quædam, & quorum culpa ante oculos eſſet. Tum ea legi, narrari, cognoſci aliis applaudentibus, aliis ridentibus, aliis contemnentibus: cum tamen vniuerſum nomen Germanicum & Imperii maieſtas, & dignitas publici ſtatus vehementer infamaretur. Ipſe Marchio præ ſe ferre etiam atque profiteri, in omnium vicinarum nationum linguas tranſlata illa ſe eſſe diuulgaturum. Rex Galliæ & ipſe litteras illo miſit, quibus a ſe amoliretur ſuſpicionem ſubleuati à ſe Marchionis, aut cõtra vllos in Imperio inſtructi: ſe ran[illegible] miſericordia moueri narrabat afflicti indignum in modum contra pactiones & pollicita, quibus ille fidem habuiſſet. Quibus manifeſte criminabatur illas actiones, reconciliari primum ad Metas Marchionis cum Carolo.

Fuit & Blaſſeburgum tandem ſuffoſſum & diſiectum, comperta re quod arx illa ab antiquo familiæ Marchionicæ non fuiſſet, ſed quodam tempore & certo caſu acquiſita. Atq; eodem tempore litteris Cæſaris accerſiti fuere ad ſolemnem conuentum Imperii omnes Ordines, & præcipui inprimis, iuſſique Auguſtam quamprimũ ſe conferre, quo Rex Ferdinandus iam proficiſci dicebatur. Hic annus Chriſti fuit MDLIV. & tempus Autumni. Ante quod difficultates non modicæ oblatæ fuere ſociis in dimittendis copiis, quarum opera in bello Marchionico fuerant vſi: Nam & multa ſuperbe hæ loqui, & facere inſolenter, & iam etiam ad vim & iniurias concurrere. Atq; putabatur Dux Henricus commodi priuati procuratione non parum tunc oneris & detrimenti his impoſuiſſe atque.... Sed tandem ſolutis maxima ex parte ſtipendiis, & dimiſſo exercitu impendiis & maximis incommodis ſociorum, in Germania latrocinia paſſim exerceri, inque pręſtandis itineribus tutis minus eſſe diligentes plerique Principes. Et Marchionem Albertum Rhenum denuo tranſiiſſe pro certo ferebatur, ſi quid conflare noui exercitus, aut ſaltem ſi conciliare deuincireque aliquos ex ductoribus ſibi ſuiſque rebus poſſet: in quo ipſo non etiam nihil perfectum eſſe credebatur. In reliquis autem debitis diſſoluendis vehementer laboratum fuit à

ſociis

ſociis & intolerabilia onera tributorum impoſita ſubditis, omnibus adhuc etiam rebus incertis, cum in Germania Marchio Albertus fuiſſe crederetur, & in Gallia paulo poſt conſpectus eſſe perhiberetur. Conuentus autem non procedebat, ad quem Francofurtenſes deliberationes de pace publica reiectæ eſſent. Et in Franconia paſſim ſæuire peſtilentia, & penuria eſſe victus, & omnia plena difficultatis maximæ: cum iam Annus

M D L V.

inciperetur, & inter Cæſarem ac Regem Galliæ tractari de pace dubium non eſſet. In *Anglica.*
Anglia autẽ filius Caroli Philippus rerum iam potiri, at accerſito Cardinale Polo, regnũ cum Romano Pontifice reconciliatũ, & rurſum iuri ditioniq; illius ſubiectũ fuit, & cætera ſtudioſe ad reſtituendum vbique priſtinum ſtatum acta.

Auguſtæ quædam capita de quibus tractaretur, fuerunt propoſita. Principes eo pauci acceſſere. Etiam Naopurgi in Turingia conuentũ fuit de fœderibus heredi- Naumburg
tariis familiæ Saxonicæ, Marchicæ & Heſſicæ. Sed eodẽ venerunt & alii Principes: Ferebantur autem cum alia falſo quidem omnia, tum quiddã ſtrui aduerſus Ducem Brunſuicenſem Henricũ. Ea eſt enim audacia hominũ, vt quidquid ſuſpicantur, vel *Antuerpia.*
metuentes vel ſperantes, id loqui etiã non dubitent. Etiã Antuerpiæ fuit tumultuatũ, & introductæ a Lazaro Suendio copię ſedarunt turbas, deq; aliquibus ſuppliciũ ſumtum, & magnæ pecuniæ exactæ fuere. Ex conuentu Naopurgum litteræ miſſæ ſunt accuratæ ſcriptæ ad Cæſarem & Regẽ, cum ſignificatione quod ad diſſipationẽ maiorem prohibendam in ſcriptum Confeſſionis Auguſtanæ conſenſum eſſet. Omnibus autem in rebus opera ſubiectiſſime offerebatur Cæſari & Regi.

Interea Rex Gallorũ omnia moliri, quibus Cæſari noceretur, & in regione Pedomontii occupare quædã loca, quæ à Cæſarianis præſidiis tenerentur: & capto Como Mediolanenſibus metum incutere. Et tum vrbem munitam eſſe conſtat, quod ante factum non eſſet. De pace aut induciis nihil potuit perfici inter Cæſarẽ & Gallũ.

Cum Auguſtanus Conuentus lentus haberetur, & conſultaretur tum de pace in Germania conſtituenda, nuntiata fuit Iulii III. mors, & poſt hanc Sebaſtiani Moguntini Epiſcopi. Venerat autem Auguſtam legatus Cardinalis Moronus, qui ſtatim nuntio de morte Iulii accepto, Romam properauit reuerti. Eodem excurrit & Cardinalis Auguſtanus, teſtatus ſolenniter ſe nullam tractationem de Religione contrariam iis, *Chaſteau*
quæ iuratus eſſet Papæ & Cæſari, approbare approbaturumue eſſe. Marchio autẽ Al- *Thierry,*
bertus, qui ad Caſtellum Diterichi viſus eſſet, Pariſios ferebatur perrexiſſe, & cum Rege collocutus, inprimis iuſſus eſſe nullum ordinem Imperii oppugnare, ſed vni Cæſari hoſtem ſe fore perpetuo promittere. Atq; in Italiam cum copiis eum miſſũ iri pleriq; ſuſpicabãtur, quod minus confideret Rex Alberto, ſi in Germania exercitum ductare pateretur. Repudiaret autẽ inſolẽter & ſuperbe omnes cõditiones pacis Marchio omnibus temporibus: vt appareret eum in pace & quiete viuere non poſſe: cuius maxima vel vnica potius eſſet voluptas, tam ſe quam alios affligere belligerãdo. Cũq; *Alberti ani-*
Ducem ſe eſſe & haberi cuperet, neque exercitus vnde aleretur pecunia ſuppeteret, *mus & mo-*
ſemper quærenda erat belli alicuius occaſio; quã animo auidiſſimo arripere ſolebat, *res.*
ſimul etiã indulgens odiis erga aliquos, aut gratificans beneuolentiæ cupiditati. Erat autẽ Albertus is qui ſpem ſpe inuolueret, & ſucceſſu quidẽ efferretur, detrimẽta autẽ ſarcire nouis ſemper cõatibus ſtuderet. Itaq; & vincẽdo pergebat, & victus nõ ſciebat quieſcere, ſed vnus hic erat ardor animi, nocere aliis & turbare, nil curans ſi ipſe quoque damnũ faceret & exagitaretur. Nemo enim hoc vnquam vel minus interrito animo bella geſſiſſe (ideoq; & militibus carus erat) vel minus conſulto quidquam egiſſe facile reperietur. Erant autem eo tempore in Anglia res non turbulentæ illę quidem, ſed nondum prorſus certæ: quod quia Regina grauida eſſe diceretur, Cæſaris filio non placeret imponi coronam Regni, donec coniux peperiſſet.

His temporibus fama ſparſa Ducem Henricum ſe pro electore Saxonico gerere, & titulos illos vſurpare, venit ipſe ad Auguſtum Dorgauiam, & illi hoc nomine ſatisfecit excuſatione ſua: cum quidem non eſſet ignotum Auguſto, quod Dux Henricus reli- *Torgau.*
gionis nouæ crimen intenderet Auguſto, & huius quaſi caput eum appellando inuidiam conflare conaretur. Sed familiariter Dorgauiæ collocutos inter ſe hos eſſe conſtabat, & hilariter ibi peractum ab Henrico diem vnum.

In Saxonia apparatus fuere rurſum maximi, cum Cæſariani Duces equitem & peditem contraherent: Atque fama diuulgabatur, contra Regem Gallorum illo exercitu Cæſarem eſſe vſurum. De cuius tamen valetudine ita loquebantur, vt neque corpore illum neque animo ſatis firmum eſſe plerique affirmarent. Auguſtæ autem & mors Papæ, & Moguntini deceſſio, incoata negotia repreſſit, cum quidem in diſſenſione Ordinum illa ſatis impedita & difficilia viderentur: præſertim Rege Ferdinando tum id agente, vt ea de quibus aliquando cum Mauritio Electore ad Danubium tractatum eſſet atque conueniſſet, reſcinderentur, tum referente de aliis nonnullis ſuſpicioſe, præſertim iis quæ ad cultum religionis pertinerent. De quibus quaſi
Bohemica. præiudicia facta in regno Bohemico, eiectione de multis locis ſacerdotum coniugum, non parum terrebant aliorum principum animos: & videbatur ſane prudentibus illa res alieno tempore ſuſcepta atque geſta: Et Maximilianus Ferdinãdi F. ſignificaſſe ferebatur, ſibi illa nõ probari. Itaq; ea vndiq; confuſio atq; implicatio cõſultationum & deliberationum ſe oſtendebat, vt non appareret non modo proſperi euentus ſpes, ſed ne ratio quidem exitus vlla, vtque metuerent prudentiores, ne erumperent illa diſſidia & exalienationes, quibus Imperii Germanici & ſtatus Reip. quaſi nauis adhuc procellarum & fluctuum ſæuiſſimos impetus ſuſtinens, tandem diſiecta & fracta interiret. De cuius calamitatis tempore vetera memorabantur vaticinia, cum quaſi corpus Imperii deſtitutum veluti capite, diffluere atque vacillare cerneretur. Eaque cum minarentur externorum vim & dominationem, qui animum negotiis intenderent, ii magnopere perturbabantur formidine irruptionũ Turcica-
Turca formidatur. rum, quorum maxima potentia tam vicina & irritari & allici videretur: tantum abeſſe intelligebatur, vt ad reſiſtendum graſſationi illi conſilia inirentur.

Auguſtana actiones. Sed actiones Auguſtanas magis colluſiones eſſe contra communem vtilitatem, & de priuata potentia, vel etiam eluſiones conſiliorum & rationum de pace & tranquillitate publica, quam fideles atque ſinceras tractationes de ſalute & incolumitate patriæ tuenda, & inſtauranda dignitate atque exiſtimatione antiqua, declararunt ea ipſa quæ relata, propoſita geſtaque fuerunt; omnia reſpectu eius quod quiſque ſibi promitteret commodi, moderante aut commouente odio erga alios aut cupiditate vindictæ incitante, aut impellente dolore, aut agitante inuidia atque malitia. Quo autem ſcilicet impedimentum inferretur progreſſioni ad aliquem in conſenſu euentum proſperum, Georgius Fridericus Marchionis Georgii optimi principis F. con-
V. Id. April. fœderatos Francicos acerba oratione coram Rege primum, deinde palam coram Ordinibus Imperii accuſauit, quaſi ab illis vim & iniuriam perpeſſus eſſet.

Hoc anno & Coloniæ Agrippinæ, propter libertatem concionum quarundam, res turbulentæ & commota ciuitas fuit. Sed & repentinus & temerarius tumultus magis muliebri ſexu quam virili concitato, & ſedata omnia ſtatim fuere.

Marchio Albertus cum audiiſſet aliquos Auguſtæ conueniſſe, illuc ſtatim litteras miſit ſatis minaciter ſcriptas, quibus expoſtulauit cum Ordinibus Imperii de neglecta reſponſione ad litteras ſuas miſſas Francofurtum. Cum autem aliæ tractationes non procederent, illa negotia de bello Marchionico in manus ſumta & tentata compoſitio fuit. Cum quidem fœdus ad accuſationem Marchionicam grauiter & copioſe reſpondiſſet, & falſo in ſe pleraque conferri demonſtraſſet, denique cognitionem & deciſionem vniuerſam permiſiſſet ordinibus Imperii, venerunt tum quidam fide publica Auguſtam, quorum opera præcipua in bello Marchio Albertus vſus fuerat: atque id agebatur, vt ira Marchionis Alberti pecunia placaretur. Quod prudentes (quamuis omnes fere Alberto propter indolem virtutis bene cuperent, & illam aliis rebus elucere optarent) exempli tamen cauſa quorſum euaſurum eſſet verebantur, ſi mercedes ſeditionibus & vaſtationi patriæ tribuerentur, quibus in poſterum periculum eſſet, ne cuiuſuis audacia & improbitas euocaretur, & hac via demonſtraretur ſceleri atque furori turbulentorum & inquietorum, quorum indies numerus augeretur. Sed præponebatur omnibus honeſtis conſiliis & veris cupiditas pacis & tranquillitatis in præſentia, tametſi prudentiores firmi nihil aut certi ſibi pollicerentur. Erant autem res difficiles vbique. Nam & Cæſar cum Gallo duriſſimo bello conflictabatur, & quia illud trahebatur, detrimenta accipiebantur vtrinque

maiora

maiora, terra ſimul atque mari. Magis tamen comperiebatur victoria quaſi fauere Cæſari, & fama Gallicæ coniunctionis cum Turcis erat inuidioſa. Rec[illegible]pis autem Fortuna Cæſaris. Senis, magnopere exiſtimatio Galliei nominis in Italia fuit deminuta. Non tamen pa- rum odii exactionum aſperitate & inclementia aliis in partibus, gubernationi Cæſa- rianæ cōtrahebatur. Et in Britannia ſtatus is non erat, cui poſſet aliquis confidere: præ- ſertim falſo rumoribus ſparſis de Reginæ partu, quam ne grauidam quidem fuiſſe vn- quam perhiberetur. De Cæſare autem ea ferebantur, vt neque nulla, neque præclara ſpes de actionibus illius in poſterum conciperetur. Sed ita res erat, vt ſapientes neque felices ſucceſſus de longiore vita Cæſaris promittere Reipublicæ auderent, & ad co- gitationem mortis illius vehementiſſime animo perturbarentur: quod omnes ca- lamitates quaſi impetu facto deinceps erupturas eſſe metuerent, vel potius præuide- rent. In Germania autem tanta erat animorum alienatio, tanta occultatio callidorum conſiliorum, & ea cupiditatum indulgentia, & neglectus rerum communium, ſtudi- um priuatarum, vt nemo in illa quæ & agi & moueri cerneret intuens, non imminen- tis ex[illegible]i ruinam horribilem pertimeſcere cogeretur.

In mortui autem Iulii locum ſurrogatus fuit Marcellus ſecundus, qui pontifi- catu functus dies XXI. deceſſit & ipſe, cum medicamento vſus fuiſſet. de quo plurimo- rum ſpes bona fuerat, qui & doctum virum & amantem veritatis eſſe arbitrabantur. Huic ſucceſſit Theatinus Cardinalis familia Caraffa patria Neapolitanus, appellatus Paulus IV. ætate ſenex, magis ſuperſtitionum quam religionis ſtudioſus: a quo fami- Paulus IV. Pp. liam in primis magni fieri ferebant quorundam qui Ieſuitæ vocari vellent, quaſi Chri- Ieſuitæ. ſtianū nomē parum eſſet inſigne. Atque hæc ſecta eos habuit, qui in Germania turbas graues commouerunt, & patefactos errores defendendo aut pingendo impediuerunt correctionem, & vaſtarunt multis in locis Eccleſias. Hic Auguſtam miſit Epiſcopum Veronenſem, primum ad Regem Ferdinandum, & vt cognoſceret quid ibi gereretur. Qui poſtea tendens ad Regem Poloniæ, literas ex itinere ad certos Principes miſit, quibus vehemēter queſtus fuit de conſiliis & actionibus conuentus Auguſtani, quod ea ad euertendam pontificiam potentiam atque dignitatem ſuſcepta eſſent. Sed Au- guſtæ nihil (vt diximus) conſtituebatur, & iam dimitti qui conuenerant, & indici alter dies nouo conuentui, qui haberetur proximo anno Ratiſhonæ. Incurrebat au- tem in dicta facetorum Calendarum dies, vt iocantes *ad Calendas Græcas conuentum* Cal. Martii. *habitum iri* dicerent: quod ſæpenumero dies conuentuum Calendæ præfinitæ eſſent, & nihil fere vnquam deliberatum, quo miſeriæ & laborantibus rebus patriæ ſubue- niretur.

Hoc anno nupſit Iohanni Friderico Iohannis Friderici F. Saxonum Duci vi- dua Mauriciana, Philippi Lantgrafii F. quæ illo in matrimonio non diu ſuperſtes vi- xit. Et multa portenta atque prodigia nuntiata fuerunt: atque erupiſſe de lacu ad Vi- Prodigia. nariam cruentas aquas conſtabat. Etiam ſtillæ cruentæ in foliis arborum, & ſuper re- cente materia viſæ, & pluiſſe ſanguinem in Bauaria nuntiabatur: & partus monſtroſi hominum & pecudum editi. Inter quos cognitum in Duringia ignem ardentem cum ſonitu expuliſſe fœtum muliebrem ex vtero matris, fœtu ita aduſto vt exanimum ob- ſtetrix acciperet, & ipſa quoque flamma erumpente læderetur. Qua re teſtata pleri- que omnes ſingularem in modum fuerunt perturbati, cum nihil ſimile audiſſe aut le- giſſe recordarentur, atque ideo euentus mirificos & prius incognitos conſecuturos eſſe ominarentur.

Marchionem Albertum in Gallia ad Regem veniſſe, non ignorabatur: etiam quid ab hoc illi penderetur, narrari. Nonnulli quoque ab eo profecti ita ſe dimiſſos eſſe aiebant, vt quos diutius alere ob tenuitatem ſtipendii non poſſet. Sed nihilomi- nus paulo poſt tamen dictum, in Germania eum verſari, & manifeſte apud cognatos Marchicos diu[illegible]. In Saxonia autem tum non tam bellum apparabatur, quam com- parabantur copiæ, & conſcribebant ductores & loca vbi milites conuenirent, deſigna- bantur. Denique quaſi in corpore parum ſano, turgida res erat. Hominum autem ſer- mones erant liberrimi, vel petulantes potius & effrenati: cum quibus & vita atque mores conſentiebant, diſciplina vniuerſa labefactata atque diſſoluta. Odium vero ingens premebat fœdus Francicum, & in his maxime ciuitatem Norimbergenſem:

Noriberga Fortuna. vt audiuerim ſæpe mirantes quoſdam, quæ cauſſa eſſe videretur, vt cum in aliis nefaria ſcelera quæ eſſent ita atrocia & manifeſta, vt neque inficiando negari, neque excuſando defendi poſſent, vel inuenirent tamen approbatores, vel carerent certe iis qui odiſſent & execrarentur; ſola illa ciuitas neque in veris & minime dubiis vllorum fauore ſubleuaretur, neque in ambiguis & obſcuris beneuolentiam, neque omnino in maximis calamitatibus & indigniſſima fortuna miſericordiam & humanitatem, debitam communi conditioni non modo gentis & nationis, ſed naturæ & generis experiretur. Atque animaduertebatur, quam eſſet nocens & mala atque plane cæcares, *Inuidia malum.* Inuidia & Odium. Nam ſtudio affligendi illam ciuitatem compertum eſt neque ſuæ famæ aliquos peperiſſe, neque facultates reſpexiſſe, & ſuam ſalutem, dignitatem, fortunas non dubitaſſe proiicere, opinione concepta, poſſe aliquo ſe detrimento ciuitatem illam afficere, & lædere incolentes. Hęc alii cernentes vt non augerent adiuuando, tamen diſſimulando & conniuendo alienam inſolentiam confirmabant ac fouebant. Etſi autem videbant quidam, ad quæ incommoda via aperiretur, tam audacia quam incuria iſta, & quid intra eſſet miſeriæ atque mali; tamen indigne hoc maxime ferebant, non admoueri ſingulos de iis, quæ aliis gentibus atque nationibus accidiſſe ſcimus, quid ab huiuſmodi conſiliis & actionibus ſibi quiſque ſperare aut metuere deberet. Sed nimirum vera eſt ſententia veterum; *Fatum.* *Fatales euentus euitare, non eſſe in hominis poteſtate.* Quos autem nos qui Chriſtiani perhiberi cupimus, fatales euentus eſſe ſentiamus, de eo nunc diſſerendum non eſt. Non enim ita loquuntur de his, vt quidam veteres docti illi quidem, ſed expertes cognitionis veritatis cœleſtis, cuius interpres eſt filius Dei. Sed ea, quorum cauſſæ ſtudio & opere humano collectæ fuerunt, cum Deus euenire vult atque iubet, explicari oportere ſcimus, & in eo ſibi plerunque aliquos qui corripiuntur, autores malorum eſſe cernuntur, cum nihilominus ira Dei & vindicta Iuſtitiæ deprecando & reſipiſcendo vel auerti vel certe leniri poſſet. Sed iſta (vt aiebam) in præſentia diſputando exquiri alienum. *Diſciplinæ labes.* Ea quidem erat corruptio vel exterminatio diſciplinæ militaris & antiquæ ſeueritatis, vt quacunque copiæ ducerentur, ea latronum ſæuitia graſſaretur: neque intererat quidquam, pacatæ eſſent regiones an turbulentæ, & eodem loco habebantur hoſtes, & qui defendi deberent, quem morem adducti externi milites in Germaniam introduxerant. Sed hæc ipſa licentia totam vitam corrupit, vt iam omnibus in rebus & partibus nemo nil putaretur, qui aliquid clementiæ & humanitatis vſurparet: vtque is ignauus, futilis, nihili perhiberetur, qui non & verbis ferox, obſcenus, maledicus, & factis audax, iniuſtus, crudelis eſſet. Omnibus etiam partibus educatio puerilis inter hæc deprauabatur, vt & ornatu & victu & reliquo vitæ cultu tenera ætas ad leuitatem & turpitudinem, ad ſcelera atque impietatem præpararetur.

Hoc anno & Albertus Mansfeldius cum Henrico Brunoſuicenſi in gratiam rediit: cumque ad illum acceſſiſſet, perhumaniter acceptus fuit. De quo plerique coniecturam faciebant, ſpem inſtaurandi belli fuiſſe ereptam inquietis, fœdus autem Francicum promiſit, ſe traditurum eſſe omnia loca erepta Marchioni Alberto, in poteſtatem & manum Cæſaris, deque ſua poſſeſſione abiturum Calen. Decembris: ac deliberatum fuit de Præfecto, cui illa gubernanda committerentur. Marchioni autem ipſi copia facta eſt fide publica apparendi coram conuentu Imperii ad diem huius, ita quidem vt proſcriptio nihilominus duraret, niſi tranſactum fuiſſet. Atque tum Fœdus equites quoſdam externos bene onuſtos ſtipendiis & rapinis dimiſit: & nonnulli ſecuris animis iam eſſe, & ad ſuperbiam atq; faſtidia priſtina reuerti: neque fere illi quærere aut conſulere, quo pacto vel ad Deum bonā ſpem habere, vel hominū ſtudia ſibi conciliare poſſent. Hoc modo agebatur, vt repertis nouis nominibus pecuniæ cōflaretur aliquid; quod onus cū in mediocres deuolueretur (vt fit) & afflictæ ciuitates, grauiſſimæ & variæ querelæ commotæ fuerunt. Semper *Exactiones.* autem accidit, vt tributa quæ ſingulariter exiguntur, neque ſummis & opulentiſsimis neque infimis & inopibus magnopere moleſta ſint. Illi enim aut à ſe detrimenta amoliuntur, aut hæc non ſentiunt: hi quid conferant, aut quid ipſis adimatur,

non

non habent. Ita quemadmodum in Homerico prælio, qui inter hos medii ſunt, omnẽ acerbitatem & miſeriam compilationum perpetiuntur atq; ſuſtinent.

Auguſtæ, quemadmodum diximus, ita fuit concluſus conuentus, vt indiceretur dies alterius. Rex Ferdinandus feſtinauit tum diſcedere, cum ad Pontem Oeni ditioni ſuæ illis in locis ſubiectos conuocaſſet: atque putabatur inde in Auſtriam perrecturus eſſe. Diſceſſum autem ita fuit Auguſta, vt de quibuſdam inter Ordines conueniret, de quibuſdam minus. partes quidẽ vt his aliquot annis, erant præcipuę duę; vna quæ antiquam (vt vocabant) religionẽ ſe tueri dictitarent & vellent appellari Catholici: Altera aduerſatrix quædam errorum ſuperſtitioniſque, & emendatrix. Hæc ante bellum, quo Cæſar Carolus Germaniam domuit, aliud nomen habuerat ab eo quod decretis conuentuum ſe non aſſentiri publice & ſolenniter teſtarentur. Tunc *Auguſtanæ confeſsionis approbatores* nominabantur. Ita igitur tum conuenit, vt vtraq; pars tuta eſſet, *Ne qui alteris poſthac quidquam eriperent: vtque in eo ſtatu quo iam eſſent, omnia conſeruarentur. Si qui confeſsionem Auguſtanam amplecti vellent, ne id famæ ipſorum maculam inureret: ecclesiaſtica tamen dignitate & opulentia, ſi qua forte prædití forent, hoc facto vt priuarentur.* De hoc alii aliter & loqui, & ſentire, & ſperare quoque. Nam erant qui ſibi hinc quietem pollicerentur, alii hæc nouorum diſſidiorum cauſas complecti verebantur. Mirum autem nonnullis videbatur, nunc quodammodo permitti neque improbari eius vitæ & perſuaſionis profeſſionem, propter quam & maximæ turbæ excitatæ, & grauiſſimæ ſimultates ſuſceptæ, & atrocia facinora perpetrata eſſent: cum nunc quoque multis in locis illa damnaretur & in ea perſeuerantes horribilibus ſuppliciis afficerentur. Neque aliter arbitrabantur, quam maiores motus breui conſecutores eſſe, & imminere Reipublicæ repentinam mutationem.

Catholici.

Proteſtantes cõfeſſioniſtæ.

Pax religionis.

Inter Cæſarem & Gallum non quidem bellum eſſe deſierat, ſed minus acriter gerebatur; cum quidem de pace tractationes non intermitti dicerentur. Albanus copiis in Italia præfectus, ad Taurinos Gallis appetentibus Inſubriam obſtabat. Florentinus autem copias habebat in Hetruria: Ac Paulus Põtifex propter quædam pericula & ipſe exercitum conſcripſerat. Itaque Italia bellis tum & apparatu bellorum, iiſq; quæ comitari conſueuerunt, fame & peſtilẽtia miſerabiliter vaſtari. Cum ne Turcica quidem claſſis ceſſaret tentare littora Apuliæ, & in Corſica duæ adhuc vrbes maritimæ tantam vim & impreſſionem illorum tolerarant. A portu Herculis receſſerant, detrimento accepto virtute militum Germanorum, quos in itinere paucos pluribus reſiſtẽdo in naues Turcicas copias repuliſſe conſtabat. Atque affirmabatur fœdus ictũ eſſe inter Turcam & Gallum, cuius & hoc caput memorabatur; *Munitiones occupatæ vt in poteſtate Galli eſſent: prædatam hominum quam aliarum rerum Turcis cederet.* Aliqui narrabant, Paulum etiam Pontificem eſſe conſcium atque participem huius conuentionis. Nam & familia huius exul, & ipſe eſſe patria pulſus ferebatur, vt odiſſe Cæſarem eum nemo dubitaret. Se autem Gallo fauere tum declarauit, afflictis quibuſdam qui Cæſariani eſſent, & inter eos Cardinalibus quoque. Fratris autem filium educatum in caſtris, & qui vitam militarem ad eum vſque diem duceret, Cardinalem creauit, & ſibi legatum Bononiæ præfecit.

Italica.

Venit ſub Autumni tempus ad Carolum in Belgas Philippus princeps Hiſpaniarum, relicta Anglia, & in hac cõiuge, quam partus ſpes fruſtrata eſſet. Spargebaturq; fama, tympanitide illam laborare, quem morbum de medicationibus contraxiſſe multi ſuſpicabantur. Sermones etiam diuulgabantur, vel Carolum vel nepotem in Hiſpanias reuerſurum eſſe. Magnam autem vim auri ex Indicis inſulis aduectam: cum tamen nihilominus Belgæ compilarentur exactionibus variis & multiplicibus. Quæ omnia cumulari credebant prudentiores ad celerem rerum conuerſionem, & aliquam ſubitam mutationem præſentis ſtatus.

In Anglia perrexerunt ſuppliciis afficere deſertores Papiſticæ religionis. Et combuſti fuerunt duo viri ætate & dignitate venerandi: Vnus Latemerus, doctrinæ & eruditionis literarum quoq; nomine celebris, alter Londinenſis Epiſcopus. Cum hi in confeſſione & defenſione ſententiæ ſuæ & dogmatum perſeuerarent, adductum fuiſſe accepimus Thomam Crammerum archiepiſcopum Cantuarienſem, quem ſpectaculi honore ſperarent territum, de religione perſuaſionem ſuam eſſe mutaturum.

Anglica.

Sed illum ſupplice geſtu orauiſſe narrant, vt ſibi mors cum cum illis ſanctiſ[illegible] communis decerneretur. Itaque qui arbitrati fuerant metum incuti poſſe C[illegible], cum viderent animum redditum eſſe firmiorem, hunc in carcerem redu[illegible], il-los vt inſtituerant cremandos curauerunt.

In Belgico Carolus Cæſar cum ſtatuiſſet reuerti in Hiſpaniam, VIII. Cal. N[illegible]emb. Bruſſellæ accerſitis ordinibus regionum illarum, ipſe in ſolio reſidens, & a[illegible] ad dextram filio Philippo, & ad ſiniſtram ſorore Maria, longam habuit ora[illegible] q[illegible] cum alia commemorauit, tum recenſuit de ſcripto ſeriem bellorum quæ ſ[illegible] & geſſiſſet, conſiliaque & occaſiones illorum expoſuit. Atque ita oſtendit [illegible]bi in [illegible]mo eſſe in Hiſpaniam reuerti: *Et nunc cariſſimo filio huic*, inquit, *meo, omnem horum locorum ditionem atque poſſeſſionem trado, & committo gubernationem.* Simulque eum c[illegible] hortatus eſt, vt [illegible]i in illa parte ſtrenue ſuccederet, & religionem Catho[illegible] a[illegible]eretur. Filius ante patrem in genua mox procubuit, & egit gratias, & d[illegible]igentiam o[illegible]æ ſtudiique a ſe omnem eſt pollicitus. Tum de more ordines ſuo quique loco [illegible]ce-rum dixerunt. Stetit tum poſt Philippum Epiſcopus Atrebatenſis, cu[i]us ſu[illegible] ad-miniſtrationem in Belgico affirmabant futuram eſſe, vices q[ui]dem g[illegible] Phi-lippi fratre patruele Ferdinando Ferdinandi Regis F. Naues ad traiiciendum tum in-ſtrui, & parari diſceſſio. Erant qui in Anglia hibernaturum eſſe Car[illegible]um arb[illegible]-tur. Atque in Hiſpania eſſe in ſolitudine ædes cœnobii familiæ cuiuſdam Io[illegible]i-cæ extractas ferebatur, quo Cæſar commigraturus eſſet, & reliquum vitæ tempus quietum in cultu diuino tranſacturus. Mariam quidem ſororem adduci ab [illegible]o, erant qui mirarentur. Voluiſſe autem Cæſarem illi nauem inſtrui peculiarem, qu[illegible] d[illegible]-ret ſibi ingratos futuros eſſe eiulatus fœmineos, ſi forte inter nauigandum tempeſtas coorta eſſet. Sed res dilata fuit.

[*Hanc migrationem in ſcheda adiecta aliis verbis Auctor in hunc modum deſcripſit:*]

Ita igitur ille annus abire incipiebat, cum Cæſar aduocatis præcipuis in Belgico, & conuentu habito, ad dextram aſſiſtente filio Philippo, ad ſiniſtram ſorore Maria, longa oratione verbis Gallicis commemorauit curam laboreſque in Rep. ſuos & bella geſta enumerans, tandem ſe moli tantorum negotiorum ſuſtinendæ imparem confeſſus, ſed [illegible]xit gubernationis ius tradere velle [illegible]um fi[illegible]em ingenio ſciret eſſe bono, idque ſi forte per ætatem nondum potuiſſet perſpici, ſe ſperare p[o]ſtmodo fore manifeſtum omnibus. Inprimis illum commendauit à fideli cuſtodia veteris & catholicæ religionis. Cætera Viglius proſecutus fuit. Cæſar filium in conſpectu omnium amanter complexus fuit filius ad pedes patris ſe abiecit. Poſt hæc præ ſe tulit Cæſar, ſe mare eſſe tranſiturum. Et miſſi fuere legati ad Principes Germaniæ à Philippo, conciliandarum voluntatum gratia. Cumque propter anni tem-pus nauigari non poſſet, & Cæſaris tranſmiſſio neceſſario perhiberetur differri, fama fui[illegible]ta ad conuentum Ratisbonæ indictum Cæſarem ipſum venturum, & inde in Italiam tran[illegible]urum e[illegible]. Erat autem ad res turbandas & animos hominum alienandos aptiſſimum, quod ſi quid in [illegible] Cæ-ſaris diceretur, id plerique in contrarium interpretarentur, aut certe aliud cogitari agique ſuſpicar[e]n-tur. Itaque diffidentia & calliditate & occultis cum conſiliis tum machinationibus omnia plena erant.

Hactenus ſcheda.]

Senarum clades.

In Italia Senæ receptæ à Cæſarianis ita afflictæ fuere, vt de maxima ciuiũ copia vix D. relicti eſſe putarentur: cætera fœda dictu & relatu indigna, non putaui exponenda. Atque ita antiqua vrbs, in Imperatores Rom. ſemper officioſiſſimæ fidei, cupiditate dominationis in Italiæ diſcordia, vaſtata fuit.

Exitu huius anni ſæuæ tempeſtates fuerunt, & multa templa de cœlo tacta. Ignis etiam de cœlo labi viſus: & ſpecies igneæ conſpectæ quaſi vagantes in agris. Ad-hæc alii alia portenta comminiſcendo attribuebant, quemadmo-dum fit, vt figmenta etiam ipſa opinionem por-tenti haberent.

ANNO CHRISTI MDLVI.

ANnitente Pontifice Romano vel pacem vel inducias fecerunt Cæſar & Rex Galliæ. Etſi enim Inſubribus Galli infeſti erant, tamen in Belgico Cæſariani illos ſatis acriter exercebant. Hæc fama varie commouit Germaniam. Itaque rurſum in hac vbique fere trepidari & apparari neceſſaria ad bellum; præſertim cum rumores etiã exiſterent, Naſſouium in eam dirionẽ reſtitutum iri quæ à Landgrauio occupata ad Naſſouium pertineret. Ferdinandus autem Rex ab Auſtriacis & Tyrolenſibus pecuniam ad bellum Turcicum poſtulabat. De quo Vngari præclare atque prolixe fuerant polliciti, definito equite, pedite, ſtipendiis ad illud bellum. Sed Auſtriaci petebant, vt veræ religionis liberior vſus ſibi concederetur, & abrogarentur quidam ritus non conſentanei cum doctrina veritatis: putabaturq; de ea re miſſurus aliquos ad Romanum Pontificem Rex Ferdinandus, id quod & Poloniæ Regem feciſſe ferebatur. Interea indictus in Boemia conuentus differrebatur, & hæc mora Ratiſponenſibus actionibus obſtabat, quibus tempus tum protrahebatur.

Hoc anno deduxit Marchiacam Henricus Plauenſis, & Geræ magno apparatu hoſpites accepti, ſed nuptiæ hæ parum felices propter vtriuſq; morbum fuere.

Hoc anno menſe Februario adducta fuit ad D. Henricum Brunoſuicenſem ſponſa Polonica, Regis ſoror. ætas tum Ducis fuit annorum LXVI.

Fulſit menſe Martio Cometes flamma tenui quaſi capillo eminente, Græci *Pogonias* hoc genus nominant, tranſiit à ſpica ad Cephæum per anguẽ, ibique propter nubium obſcuritatem & deinde ſplendorem Lunæ, quod eo tempore orbis complerетur, deſiit apparere: animaduertebatur autem tendere ad Solem. In Pomerania eodem tempore noctu Piſcatores vidiſſe ſe narrarunt in aëre igneos exercitus, quaſi inſtructa acie prælium committentes. *Cometes.*

Antuerpiæ cum vario ludorum apparatu, & maximæ eiaculationis ignium noctu ingredientem Philippum ciuitas exciperet, Genuenſes Mercatores, qui in illo genere ſingulare & eximium quiddam edituros ſe ſperaſſent, cippos æreos propoſuerũt de quibus flamma mirabiliter erumperet, iiſque diſiectis vi ignium incluſorum illam pompam reddidere luctuoſam. Auſtriacus Dynaſta vnus decuſſo crure poſtea mortuus fuit.

Mortui ſunt hoc anno de Septemuiris, quorum ius eſt comitiorum creando Cæſari, duo; Palatinus Fridericus, & Iſenbergius Epiſcopus Treuirẽſis. Palatino ſucceſſit fratris filius Otho Henricus, Iſebergio Layus Iohannes quæ familia eſt Treuirenſis plagæ antiqua & nobilis. Cum autem Marchioni Alberto poteſtas facta eſſet veniendi ad conuentum Ratisbonenſem, affuit ille in Germania menſe Martio. Copergi cum alii Principes ad ipſum acceſſerunt, tum patrui filius Georgius Fridericus, & hilariter atque iucunde vna verſati fuere. Marchio ad vitricum inde Ottonem Henricum putabatur diſceſſiſſe.

Pogonias rurſum conſpectus fuit mane ante ſolis ortum, & in Andromedæ catenis diu hæſit. Cœptum eſt agi de compoſitione inter M. Albertum & Francicum fœdus. Poſtulata Alberti cum alia, tum pecuniȩ fuit octogies centies milliũ aureorũ, fœdus ſexagies poſtulauerat. Nemo putabat tranſactum iri, plurimorum autem ſtudia in Albertum erant propenſa.

Conuentus Ratisbonenſis ad Cal. Iunii denuo indictus, & petitum vt Theologi à Principibus adducerentur.

Marchionis Alberti ferebatur magna eſſe confidentia, neq; vllius periculi formido. Cum Cæſar adhuc in Belgico moraretur, accerſiuit Maximilianum Ferdinandi Regis F. cũ filia ſua, quaſi ſalutaturus eos ante diſceſſum. In Anglia narrabantur res eſſe turbulentæ. Cantuarienſis autem Epiſcopus Crammerus vir optimus & veritatis conſtantiſſimus, in confeſſione religioſa perſeuerans, vltimo ſupplicio affectus, & viuus combuſtus fuit. Crammerum narrarunt primum cupiditate vitæ & commoditate ſermonis quorundam impulſum, vt quibuſdam capitibus de religione propoſitis, quæ contraria viderentur puriori doctrinæ & ſententiæ ipſius, ſubſcriberet nomen ſuum. Sed cum nihilominus ad ſupplicium raperetur, illuſtri cõfeſſione denuo vſum execrantem etiam manum dextram adminiſtram nefariæ ſubſcriptionis. Sed & de a- *Anglica*

liis crudeliter ſupplicia ſumta tam in Anglia, quam Gallia & Belgico, ſi qui deprahēderentur improbatores veterum errorum. Interea in Pannonia Tranſyluani in poteſtatē Stephani Ioh. filii venerunt, occupantibus quibuſdam adductis Vualachis. Deditio facta fuit, cuius poſtea plurimos pœnituit. Cibinium tū cōflagrauit. Bellerbeius etiā Græciæ, cuius virtus & prudentia prædicabatur, adducere exercitū in Pannoniā ferebatur: cum nihilominus de induciis impetrandis legatos mitteret Ferdinandus.

In Germania autem vbique apparatus erant occulti. XIII. Calend. Iunii obiit mortē Wigandus gente Rebicius epiſcopus Papebergenſis ſenex mane in lecto mortuus repertus, cum gubernationi præfuiſſet annis XXXIV. Succeſſerat optimo & laudatiſſimo Principi Georgio Limpergenſi, & miſere atq; indignis modis afflicta omnia fuere ſubdita ditioni & iuri ipſius, tam in Franconia quam Carinthia. Ipſo mortuo gubernationem ſuſcepit Georgius gente Fuxius, qui adhuc viuente Wigando deſignatus epiſcopus fuerat.

Erphord. Hoc anno & Erphordenſis ciuitas à vicinis Principibus Saxoniæ & nobilitate multipliciter vexata fuit, in primis negantibus Principibus copiam lignorum, quæ ex ſyluis ditioni Principum ſubiectis in vrbem deportaretur.

Interea compoſitionis formula edita fuit de annorū ſex induciis inter Cæſarem & Regem Galliæ, quam aliqui Papæ probari, aliqui improbari ſuſpicabantur: Quin etiā fama ſpargebatur, has firmas non eſſe, atque menſe Iunio rumores diſſiparunt violationem illarum. Poloniam autem religionis cauſa inquietam eſſe conſtabat, atq; Cracouiæ tumultum excitari cœptum.

Confluebant autem in Germaniæ diuerſa loca exules, Angli, Galli, Itali: & inter hos aliqui & genere nobiles & olim honorati viri, omnibus viribus Pontificiam poteſtatem oppugnabant, & religionis ſtudium prætendentes nonnulli, illum ſtatum euertere & nouum quendam alterum fundare quærebant. Ipſaſq; etiam ſeditiones excuſabat religionis ſpecies, cum interim & diſciplina omnis funditus extingueretur, & vitiorum licētia in vitam introduceretur, & mores eſſent corruptiſſimi: hæcq; Pietas & vocabatur & habebatur ſola, aduerſari & maledicere Papiſticæ potentiæ, & iis omnibus quæ autoritati illius niterentur. In quæ prudentes cum intuerentur & reſpicerent ſimilia tempora antiquitatis, expectare euentus alios non poterant, quam quales eaſdem cauſas olim ſecutos eſſe comperiſſent. Itaq; erat horum deſperatio omnium rerum maxima, alii aut cupide mutationem vrgentes nouis rebus ſtudebant, aut voluptatibus ſuis indulgentes, tanquam in meridie (vt dicitur) poti accubantes ita quid fieret futurumue eſſet, parum curabant.

Zellerbad. Hoc tempore nunciatū fuit, Marchionē Albertum valetudinis cauſſa in Cellenſia balnea ditionis Badenſis ſe contuliſſe: quod erāt qui conſiliū nō ad valetudinē, ſed alio pertinere atq; ſpectare arbitrarentur. Interea tū cūpoſitio tentari non intermittebatur, Marchionicis rerū aſperitatē etiā verborū atrocitate augentibus. Atq; affirmabatur, non omnino firmiſſima valetudine M. Albertum vti, ipſi autem pendebantur à Rege Galliæ annis ſingulis milia XII. coronatorum.

Rex Maximilianus ad patruū cū coniuge menſe Iunio proficiſcens, iter fuit ingreſſus. Cū autē res Angliçę eſſent turbulentę, & in multos Regina ſæuiret, multi in Galliā exulatū abiere, & in illā Inſulā Cæſar traiecturus credebatur, quē narrabāt iā etiā corporis cuſtodes dimiſiſſe, ſimulariq; pleriq; nauigationē in Hiſpaniā ſuſpicabantur, vt de improuiſo in Angliā veniret: Prudenter quoq; arbitrabātur, hāc cauſā fore vt induciæ quinquenii rūperētur, præſertim cū iā mutuę expoſtulationes fierent ſuperbæ.

Ratisbonā autē cū Rex Ferdinandus nondū veniſſet, cæteri etiā ſuos mittere differebant.

Liuonica. In Liuonia Wilhelmo Archiepiſcopo Rigenſi volente deſignare ſucceſſorē Chriſtophorū Ducē Megalopurgenſem, cōmuni voluntatē Collegii cōſpiraſſe hi cū equitū Teutonicorū illis in locis ordine nunciabantur ad reſiſtendū actioni deſignationis, & obſideri ipſe cū Megalopurgenſi. Itaq; Albertū Ducē Pruſſiæ vndiq; copias contrahere & habere promiſſa auxilia a Rege Poloniæ, & accerſi Albertum fratris filium qui bellum illud adminiſtraret.

Sed hunc in vicinia thermarum Cellenſium valetudini operā dare ferebatur, qua non firmiſſima vti eum narrabatur. Interea ea loca quæ ditioni ipſius ſubiecta fœdus

Fran-

Francicū occuparūt, tradita ſūt in poteſtatē & ius adminiſtrationis Comitis Ioachimi Schliggii: vix enim tandem repertus fuit, qui illam quaſi prouinciam capere vellet. Interea Rex occupatus negotiis Pannonicis, cum ipſe conuentum habere præſens nō poſſet, cum mandatis generum ſuum Albertum Ducem Bauariæ præfecit, & actiones incoare iuſſit. A quo propoſita hæc fere fuere. I. de Religionis negotio. II. De moneta. III. De pace publica conſeruanda. IV. De bello aduerſus Turcas.

In Saxonia autem vbiq; exercitus confici, quod in Liuonia Marchio Wilhelmus cum Duce Megalopurgenſi Chriſtophoro a Collegio Rigenſi, & ordine Teutonico in libera cuſtodia iam teneri perhiberentur, quod Archiepiſcopus Wilhelmus contra voluntatem Collegii ſucceſſorem deſignare D. Chriſtophorū conatus fuiſſet. Multa rurſus prodigia nūciata. In nubibus ſpecies mirificæ & terribiles viſæ. Alicubi ſanguinē pluit, alicubi grādo cecidit quadri libris. Cōſtantinopolim terræ motus grauiter afflixit, multis mortalib. obrutis, & labefactatis vbiq; muris, & cæteris pleriſq; ædificiis. Prodigia.

In Italia Pontifex manifeſtum ſe hoſtem Cæſaris profiteri, & in familiam Columnenſium, tanquam Cæſareanarū partium, ſæuire atrociter. Ferebatur etiam hunc conatum per proditionem Neapolim occupare, cognita re nihil effeciſſe, & de indicatis quibuſdam ſupplicia crudeliter ſumta. Etiam inter Cæſarem & Regem Galliæ diſcordias gliſcere, & inſtaurari bellum nuntiabatur.

Moguntiæ hoc anno conuenerunt Electores Principes ad Rhenū, adducente Palatino priuignu ſuū March. Albertū. Sed opinio erat, non cū optima gratia diſceſſū eſſe.

Adminiſtrationi Præpoſitus Monaſterii Waldſaſſenſis Rupertus, cū ſuſpicio eſſet eum præſidia regia quærere, Ambergā abductus fuit. Sed deinde reſtitutus, Palatini de religione cōſtitutiones ſeruare iuſſus eſt. Mox vir ſapiēs & doctus, & quid quæreretur, & in quo verſaretur periculo intelligens, illa adminiſtratione certis conditionibus ceſſit Illuſtriſſimo Principi Richardo Palatino. Tractationes inter Fœdus Francicū & Marchionem Albertum cum lente procederent, mox intermiſſæ fuerunt, vt appareret pleroſque a pace abhorrere. Id fiebat partim odio aduerſariorum, partim ſpe in bello ſarciti accepta damna poſſe.

Ferebatur ad Ferdinandum Regem Turcicam legationē veniſſe, & re infecta diſceſſiſſe. Veniſſe & Perſicā cum pollicitis belli communiter aduerſus Turcas adminiſtrandi. Atq; erant qui Ferdinando victoriam pollicerentur: prudentioribus autem multiplex metus incutiebatur, quod vt maxime Turcicæ vires debilitarentur, vel etiā vt regnum illi genti a Perſis eriperetur (nam vt a noſtris id fieret, ſpes nulla oſtendebatur) nihilo meliore in loco res Chriſtianorum futuras eſſe viderent.

De Liuonia nunciatum falſo fuit, mortuum eſſe Archiepiſcopum Wilhelmum, & de componendis controuerſiis ſuſceptos tractatus, offerentibus ducenta millia ad bellum auertendum equitibus Teutonicis. Nuntiabatur & velitationibus quibuſdā ſuperiores fuiſſe aduerſus Polonos equites Liuonicos. Copiæ autem quæ in Germania cœperunt contrahi, partim pergere, partim dimitti; vt de conſiliis autorum belli huius ſuſpiciones eſſent variæ, de euentu autem ſtatui nihil poſſet. Liuonica.

In Styria & Vngaria à Regiis copiis res mediocri cum ſucceſſu geri ferebatur.

Albertum Marchionem conſtabat in ditione vitrici Electoris Palatini cum hilaritate degere. Ratisbonæ negotia differebantur, quod de propoſitis ad deliberandum pleriq; legati non ſatis ſe eſſe inſtructos ſuorum Principum mandatis dicerent.

Induciæ inter Cæſarem & Regem Galliæ eſſe infirmæ putabantur, atq; erant qui violatas iam eſſe affirmarent. Galliæ Rex legatos ad Principes Germaniæ mittebat, cum querelis & accuſatione aduerſus Cæſarem.

Cum tū Carolus tranſiturū ſe eſſe in Hiſpanias conſtituiſſet, naueſq; ſub Autumni Caroli abi-
tempus conſcendiſſet in Belgico, ferebatur omnib. portubus & locis ditioni Gallicæ tus in Hiſpan.
ſubiectis fuiſſe a Rege mandatū, vt comiter acciperetur Carolus, ſi in illa fuiſſet delatus. Peruenit autē, vſus ſatis proſpero curſu, in Hiſpaniam vna cum ſororibus duabus.

Hoc anno mortuus eſt Marianus Socinus Senenſis, qui annos amplius L. Iura publice docuiſſet, exhæredato filio Lælio ob ſuſpicionem Luteraniſmi: ne ſi ille pro hærede gereret, bona confiſcarentur.

In Italia Pontificii adiuti factione Gallica infeliciter rem geſſere. Hoſtia amiſſa Italica.

fuit. De conditionibus pacis non potuit conuenire,etſi Regem Galliæ ferebatur hortatorem fuiſſe Pontifici, vt quoſcunque admitteret tam imparatos ad bellum Heluetiorum VI. millia in Pedemontium adducti, & inde priora præſidia in Italiam deducti,& erat opinio Pontificios exercitus firmos eſſe habituros,neque Albano ceſſuros.

In Hungaria vtrimque in hiberna diſceſſum, abducente copias Ferdinando Ferdinandi Regis F. ſed res eo loci pleriſque viſæ, vt irritato tam potente hoſte Vngaria pro amiſſa iam habenda eſſet, pertinente periculo ad proxima illa in Germania loca.

Interea ad Danubium,cum eo Rex menſe Decembri veniſſet, deliberando quid explicaretur,non apparebat,feſtinanter omnia Rege agente. Cum autem in Germania varii eſſent rumores bellicorum apparatuum, Gallicaque pecunia verſaretur in medio, audirenturque narrationes mirificæ de quorundam cum Rege Galliæ coniunctione, & plurimi inceptis illis nihil obſtare, niſi quod ductor Marchio Albertus valetudine aduerſa impediretur, quominus rei aliquid gerere poſſet. Tractatione etiam de pace inter hunc & Francicum fœdus pendente, initio anni ſecuti LVII. Marchio Albertus VI. Idus Ianuarii Phorcæ moritur cum inter cruciatus vehementes morbi putreſcere,& vermiculos ebullire corpus animaduerteretur.

M. Alberti obitus.

Conſtabat conductum hunc fuiſſe ſtipendio Gallico,cumq; & Rex Angliæ paulo poſt ſtuduiſſet ſibi conciliari operam Alberti, eam conditionē quæ eſſet lautior, non maturius oblatā fuiſſe, grauiter ipſum tuliſſe ferebatur. Sed morbo impeditus,& mox morte ſublatus(vt diximus)tam adiuuare quam lædere alios deſtitit. Cōtrouerſiæ quidem inter hunc & Francicos ſocios non ſimul etiam penitus extinctæ ſunt: Nam cā partē Marchionicæ ditionis,quę ſubiecta ditioni Alberti & a Francicis ſociis occupata fuerat, cōuenit reſtitui oportere fratri ipſius patrueli Georgio Friderico Georgii F. Mandata pace partibus, & interdicta vi armorum,& reiectis poſtulationibus, ad cognitionem legitimam & explicationem iuris publici Marchioni Georgio Friderico menſe Martio reddita fuere omnia loca, quæ Francici ſocii tenuerant. Editum fuerat, non diu ante mortem Alberti M. longum ſcriptum & mirificum, plenum diſputationibus Iuriſconſultorum de cauſſa ſua,ſed contumeliis plenius in plurimos. Huic ſocii Francici copioſe reſponderunt, & conati fuerunt paria facere. Atque in his contentionibus & rixis verborum deſitum eſt ferro & igni vaſtari patriam, aſperſis notis infamiæ compluribus, & odio inter populares confirmato: quo quidem in primis Ciuitas Norica laborauit, neque quiſquam potuit ſperare reconciliationem gratiæ, præſertim Marchione Georgio Friderico,quamuis adoleſcente, tam infenſo ciuitati vicinæ: qui quibus modis concedebatur, declarare non deſiſteret, quam inimicus illis eſſet, neque in iſta animi incitatione & ferocia tegere hoſtilem voluntatem potuit.

Ratisbonæ conſenſerunt ordines cum Rege de contribuenda pecunia in ſumtus belli Turcici. Hanc & accipere, & colligere, & diſtribuere ac expendere oportebat ab ordinibus Imperii deſignatos

M D L V I I.

ITaque Anno ſtatim ſequente conflari copię tam equeſtres quam pedeſtres,& certa loca indicari, ad quæ ab vnoquoque pecunia tributi mitteretur. Et equites vere medio congregari: cum quidem tributum à quibuſdam negligenter, à quibuſdam penitus non penderetur. Delectu tamen habito copiæ perrexerunt,& in Vngariam peruenerunt.

Illyrici qui Regi Ferdinando adhuc parebant, ferebantur de improuiſo Turcica aliquot illis in locis oppida cepiſſe & diruiſſe, & feciſſe cædes crudeliter. Sed copiæ Regiæ ad Presburgum venere, vbi laborari pecuniæ penuria iam dicebatur.

Italica.

In Italia procedente bello inter Pontificem & Albanum Ducem Philippi Regis Angliæ, cum Pontifex Columnenſes afflixiſſet, & aduerſarios deuouiſſet, tum igitur Hoſtia deferente hanc Albano recepta fuit. Sed aliis locis res minus feliciter geſta à Pontificiis: atque putabatur Cæſareana factio eſſe in Italia ſuperior. Coſmus Medices Florentinus Cæſareanas partes ſtrenue defendit: Ferrarienſis non obſcure Gallicos fouit: Venetis & Mantuano medios ſe probantibus,neque illis certaminibus ſe admiſcentibus.

Debel-

De bello autem Liuonico tractabatur,& ferebantur conditiones, Archiepiſcopus Rigenſis vna cum Chriſtophoro Duce Megalopyrgenſi, cuſtodiebantur illi quidem,ſed ita vt quo vellent animi cauſſa,eo conferre ſe poſſent. Cum autem fuiſſent à Liuonicis interfecti legati Polonici de pace miſſi,Poloni vlciſci armis iniuriam, illatã ſuis decreuerunt,& cogebatur exercitus,& bellum expediebatur. Sed hoc pene deditionem facientibus Liuonicis,Polonici Regis arbitrio compoſitum mox fuit. Magna dicta tributa impoſita Liuonicis, & alias conditiones difficiles ab illis acceptæ. Fuerat autem ita inſtructus Rex, vt ſi perrexiſſet, bello ſubiugare totam Liuoniam potuiſſe decretum. Etſi hæc leuiora fuiſſe compertum, Rex Magiſtrum admiſit, pactum mutuum iureiurando confirmatum, *ne cum Moſchi Rex aut Liuonici ſocietatem iungerent.* Deprecatio ad ipſum Marchionem Wilhelmum facta,cætera humaniter compoſita. Liuonica.

Gallicum autem bellum manifeſte mouebatur. Cum autem Rex Philippus magnas copias equeſtres ductoribus Comitibus & Principibus quibuſdam coëgiſſet; nihilo tamen minus & ad Regem Galliæ plurimi ſe contulere,tam equites quam pedites, etiam turmatim per Heluetios in Galliam profecti, id quod ante id tempus factũ non fuerat. Atque conſtabat e Germania educta eſſe vno hoc anno ad Turcicum & Gallicum bellum ad xiii.millia equitũ, quod ſuperioribus temporibus Ordines Imperii fieri non permiſiſſent. Non autem magnopere, vt in præſentia fieri conſueuit, hæc & his ſimilia vel curabantur vulgo, vel etiam animaduertebantur: ſed prudentiores & virorum ope & pecuniæ copia nudari Germaniam, periculoſum eſſe intelligebant, & prouidebant in hoc articulum mutationis, Reipublicæ de qua & veterum ſapientum & vaticiniorum oracula prædictionesque extarent.

In Gallia crudeliter necare non deſierunt eos, qui religiouis veritatem exquirendã confitendamque cenſerent. Magna multitudo non frequentantium cætus Eccleſiaſticos vſitatos,ſed occulte conuenientium, vt veram doctrinam audirent & ritus religioſos ſeruarent, capta fuit. In qua repertæ & fœminæ potentum virorum. Venerunt quidam ad Principes Germaniæ Geneua, cumque his Varellus, petentes interceſſionum literas, & ediderunt confeſſionem fidei ſuæ congruentem cum Auguſtana per omnia, excepto articulo de Cœna Domini de qua obtulerunt ſe rationem reddituros,& veritati neutiquam refragaturos re explicata. Genouenſes.

Pariſiis hoc anno ſcholaſtici pernicioſe tumultuati fuere. cum enim ambulationum prata, quibus liberis ab antiquo ordo ſcholaſticus vſus eſſet, cœpiſſet occupare ædificiis vicini Monaſterii Abbas, queſti fuere ſcholaſtici iniuriam, & ſuum ius demonſtrarunt. Sed non ſuccurrente Magiſtratu, ipſi manu violenta ædificia diſiicere & inflammare. Ea res intolerabilis viſa. itaque Magiſtratus armatis copiis contractis audaciã illorum repreſſit, quibuſdam male mulctatis, neque ſine cædibus res dicitur abiiſſe. Rex autem atrocibus accuſationibus inflammatus, omnibus Profeſſoribus ſuis, qui ſoli Pariſiis bonas literas & artes atque Philoſophiam docent, mercedes ademit,& ſtudiorum hunc curſum eruditionemque ingenii remouit. Dicebatur autem minime hunc eſſe æquum doctrinæ ſtudiis quam pater fuiſſet, qui incredibili fauore doctos & eruditos proſequeretur. Idem tamen cũ Legati ab Academia ad ipſum miſſi negotium totũ certius & verius explicuiſſent, facile obtineri paſſus fuit, vt decretũ quod ſeueriſſime fuerat factũ mitigaretur. Edidit Orationẽ de ea legatione Petrus Ramus. Pariſ. Academia.

Colloquio quod de religione haberetur decreto Ratisbonæ,& dicto die IX. Cal. Septemb. cœperunt ii de quibus conuenerat vndique ſe illo conferre. Hoc autem tempore proficiſcente Duce Auguſto ad Regem Danicum ſocerum, vt de nuptiis fratris filiæ ageretur, quæ deſponderetur (vt rumores erant) Regis filio, iuſſus fuit Philippus Meãlchthon differre ſuum iter, donec Conſiliarius Principis D. Mordyſen ad eũ veniſſet. Rex autẽ Danicus & ipſe Synodum Theologorum conflabat, & quæſtionẽ ſtudebat explicari de Cœna Dominica, de qua leuius verba facere viderentur quidã, quam probaretur Saxonum vehementiæ, & hoc nomine D. Albertum doctorem eccleſiæ Bremenſis damnaturi videbãtur. Atq; iſtud certamen indies creſcebat, quibuſdam cupidiſſime accipientibus hanc occaſionem reddendi inuiſum ad vulgus Philippum quoq; Melanchthonem, quem ſcirent in loquendo proprietatem ſeruare, neq; admittere inexplicatas orationis figuras ſeu phraſes. Pii autem & religioſi incredibili metu & dolore afficiebantur, cum viderent aliter fieri non poſſe, quam inter contentiones vt ſanctiſsima actio Chriſtianorum profanaretur. 24. Auguſti. Philip. Melanchthon.

Interea nunciatum fuit, magnis copiis congredi Reges duos, Anglicum atque Gallicum, cum quidem in exercitu Anglici multi etiam inſulæ illius incolæ eſſent. Claſſem autem Turcicam præclare inſtructam appuliſſe, & in Apulia portum occupaſſe: eam autem eſſe ſociam partium Gallicarum & Pontificiarum.

Hoc anno cum ea caritas annonæ & frumenti penuria fuiſſet in Belgico, homines vt porcorum pabulis & aliis etiam fœdioribus cibis veſcerentur, & multi mortales fame interirent, naues aliquot æſtate aduenerunt Hiſpanicæ, quæ non modo magnam vim frumenti, ſed auri etiam copiam aduexerunt, cum paulo tamen ante nonnihil calamitas illa fuiſſet alleuata.

Bello Gallico ſuſcepto, Rex Philippus copias firmas equitatu inprimis Germa-
S. Quintin. nico Quintinum verſus adducere, quo conſtaret vndique è vicinia omnium opes tanquã loco tuto congeſtas atque depoſitas. Atque hanc vrbem ſemper Reges Gallici oportunam habuere ad inuadendum Belgicum. Minime autem hoc ſuſpicati fuerant Gallici. Itaque conſilio iſto perſpecto, operam dare cœperunt, vt vrbs illa defenderetur, quæ modico præſidio tum tenebatur. Primum igitur Amiraldus in eam cum non magna manu peruaſit. Sed Coneſtabulus Annas Momerantius vndique contractis copiis pedeſtribus ad XVI. millia in quibus XI. millia Germanici nominis ductore Rheingrauio fuere, & equeſtribus ad IV. millia, in quibus Germani ad DCC. ſperauit, non modo vrbem à ſe defendi, ſed hoſtium etiam copias profligari poſſe. Vrbis ſitus eſt ad paluſtrem vna ex parte planiciem, vnde fluuius Sona profluit. Hanc vete-
Samarobrina. rem *Samarobrinam* aliqui eſſe exiſtimarunt. Cum autem introducere conati fuiſſent Galli præſidium copioſius, prohibiti fuere vigilantia & induſtria hoſtium, & nonnullam cladem acceperunt. Momerantius qui modis omnibus tuendam conſeruandamque vrbem ſtatuebat, propter loci opportunitatem, & Gallicam nobilitatem quę cum Amiraldo intrauerat, & quia tota vicinia facultates incolarum in eam fuerant deportatæ, contractis igitur (vt diximus) copiis propius ad hoſtes acceſſit. Cum quidem vel falſis indiciis cognouiſſet, vel incertas coniecturas ſecutus, ſuſpicaretur hoſtium copias eſſe exiles. Sed equitum Germanorum tanta fuit confidentia, vt tranſgreſſi flumen nondum ſubſecuto peditatu impetum ſe facturos eſſe in Gallicas copias præ ſe ferrent. Tum cedere Momerantius, & accliuia loca petere, & properare ad caſtra propter fera poſita. Itaque vniuerſis copiis Præfectus Allobrogum Dux Emanuel Philibertus Caroli F. animaduerſa Germanorum pugnandi cupiditate, & inprimis Erneſti Ericique Brunoſuicenſium generoſa animi incitatione, quodque hoſtes iniquiore loco conſtitiſſent & arma expediiſſent; audendum, neque illam occaſionem amittendam, & hoſti receptum in caſtra concedendum ratus, equitatum dilatatis ordinibus immiſit in Gallicos equites, quibus profligatis ſine negotio & pedites diſſipati fuere. Tum fuga facta fœda & miſerabilis, neque Galli vſpiam perfugium habuerunt. Victoribus igitur res hominesque prædæ fuerunt; multi interfecti, capti plures, totusque exercitus ille deletus eſt. Neque quicquam, tormentorum pecuniæve aut cæterorum inſtrumentorum belli conſeruatum, inque hoſtium poteſtatem venerunt omnia. Princeps Momerantius vna cum filio captus. Itemque Rheingrafius, & alii ductores præcipui copiarum Gallicarum. E victoribus non multi ceciderunt. Iohannes Erneſſus, qui ſuperioribus annis captus à Gallis fuerat, ictus in prælio periculoſe, mortem tamen euaſit. Philippus Rex eo in prælio non fuit, ſed poſtero die aduenit. Quidam in illius conſpectu commiſſum prælium tradidere. Poſtea oppugnari vrbs Quintinum cœpta, & defendentibus iis qui non multi numero in præſidio cum Amiraldo erant, VI. Cal. Septembris vi capta eſt XVII. die poſt prælium. Irrumpente milite, omnes obuios tam armatos quam inermes trucidati fuere. Poſtea tamen cæteris parcere ſunt iuſſi, multæ nobiles matronæ ac virgines in vrbe deprænhenſæ. Præda autem immenſa, de qua & victores inter ſe decertantes non nullo detrimento ſe ipſos affecerunt.

Paulo ante hos in Belgico ſucceſſus, etiam in Italia ad Paleanum Pontificiæ copiæ fuſæ victæ fuerunt. Littori autem Calabriæ infeſta imminebat Turcica claſſis. Neque obſcure ferebatur, coniunctos eſſe Pontificem Romanum Galliæque Regem cum Turcico Imperatore aduerſus Cæſarianos.

In Ita-

In Italia & Roma ipſa ſæua fames fuit, multaq; millia ædium à profugientibus vaſta ſunt relicta.

Albanus eo adegit Pontificem, vt pacem peteret. Ea pax cum hoc Regis Philippi nomine facta eſt; multis improbantibus, quod exiſtimaretur Paulo ſeuerius tractandus fuiſſe Pontifex, qui illud tantum bellum excitaſſet, & ab Albano fieri potuiſſe quæcunque voluiſſet. In iſta compoſitione factus Cardinalis ferebatur filius Albani: Ferrarienſi Duci impoſita grandis multa nunciabatur. Erantque in Inſubria adhuc tam Philippicæ quam Gallicæ copiæ.

Et in Belgico muniebatur Sanquintinum, & vaſtabantur loca vicina. Quidam etiam Polbeilerus nomine aliquid copiarum tumultuario itinere ad Lugdunum adduxerat, & ita terruerat incolas vt multi ex vrbe profugerent. Et ſi celeritate vſus fuiſſet, putabatur vrbem illam primo impetu potuiſſe capi. Sed aſperitate viæ impeditus exercitus progredi potuiſſe negabatur: ita reductæ copiæ illæ fuere. Poſtea neſcio quid prælii factum eſſe narrabatur, & rurſum victi Galli, ſed falſo. Et copiæ Polbeileranæ Allobra ges fruſtra tentarunt, cumque pecunia deficeret, ductor clam copias deſeruit, quæ ita diſſipatæ fuerunt. Dictum etiam fuit in Belgico excurſiones factas vſque ad S. Dyoniſium, & ibi ſepulchra Regum diruta; falſo.

De Carolo nihil dignum memoria nunciabatur.

A Pontifice captum fuiſſe Cardinalem Moronum conſtabat, quod aduerſatus *Card. Moronus.* fuiſſet furori ſenis in mouendo temere tanto bello. Hic eſt Moronus Hieronymi F. Hieronymus autem pater ſummus vir habitus, primo loco apud Franciſcum Sphor- *Hieron. Moronus.* tiam Mediolani Ducem fuerat. De hoc accepi, illo tempore quo victo ad Ticinum Franciſco Rege Galliæ, quanquam Cæſarianas res Dux iuuiſſet omnibus viribus, tamen fuiſſe in periculo, vel non iniuſto, ſaltem metu periculi, à ductoribus copiarum. quæ negoria ab aliis ſunt copioſe enarrata. Fuit deliberatum tunc de profectione Ducis ipſius, & de acceſſione in Caſtra Cæſariana. Id cum fieri non oportere iudicaretur, placuit tamen præcipuos aliquos conſiliarios illuc mitti. Inter eos principe loco deſignatus fuit Hieronymus Moronus. Opinio de hoc erat, admoneri ipſum de iis quæ euentura eſſent occulta voce ſibi familiaris Spiritus, quæ de annulo applicato auri ſonaret. Cogitans igitur hic de itinere illo, & quaſi cogitabundus de ea re, ita aſſedit impoſito capite manui intenti cubito, & annulum auri admouit, ibi audiſſe ſermone Italico fertur hæc verba; *Ibis, redibis; Non capieris.* Ipſe vero lætus, id arripiens quod cupiebat, & complectens verba blandimentis voluntatis ſuæ, ſe reuerſurum & non fore captum ſperauit, & alacri animo legationem obiit: captuſque & crudeliter excruciatus fuit.

Quo tempore pax inter Pontificem Roman. & Regem Philippum publi- *Italica.* cata fuit, eo imbribus & Tiberis exundatione horribiliter fuit afflicta Roma, & tantum damnum datum vt hoſtilis direptio vix peius nocere potuiſſet. Circum Florentiam etiam ſimiliter ſtrages datæ, & factæ labes. Et in Sicilia ad Panormum mons vicinus tantam vim aquæ effudit, vt in vrbe multa ædificia euerterentur, & in aquis homines interirent, & in agris innumerabilia pecora & ſtirpes delerentur.

Interea conuentus Principum ſeptem, qui Electores vocantur, à Rege Romanorum indictus fuit ad Nonas Ianuarii Anni LVIII. Vlmæ ſed quibuſdam & *5. Ianuar.* de tempore & de loco commodiore interpellantibus, quid futurum eſſet, non- *1558.* dum ſciebatur. Fama autem erat, velle Carolum Imperatorem vniuerſa adminiſtratione, iure & titulo Imperii cedere, & ſe Imperio abdicare. Verum putabatur hoc agi, vt Ferdinandus quidem Rex Imperator fieret, deſignaretur autem Cæſar, id eſt ſucceſſor, Philippus Caroli filius. Hoc neque admiſſurum Ferdinandum, neque permiſſuros Principes Electores plerique ſuſpicabantur.

Callidi quoque & prudentes animaduertebant nouas diſſipationes quæri, quod priora vulnera non ſanata, & vtile eſſe externæ potentiæ

cernerent diſſenſione mutua & certaminibus inteſtinis frangi vires Germaniæ. Inter
ſe enim commiſſis Germanis, quicunq; ſuperiores fuiſſent, eos facile vel adiungi vel
opprimi etiam poſſe. Sed hæc ipſa diſcrimina non intelligebantur, vel contemneban-
rur a plerisq; excæcatis odio aut ambitione. Principes Saxoniæ rebus omnibus com-
poſitis, non verbis illi quidem diſſidebant, ſed animis & voluntatibus non concorda-
re eos multa indicia notabant. Edita fuerant ſcripta contumelioſe & petulanter ma-
ledica, in viuos & mortuos eius partis, cui ſucceſſerat mortuo fratre Auguſtus. Horum
compertum autorem curauerat indicandum Auguſtus, & petendum vt in eum debi-
ta pœna ſtatueretur. Compererunt autem autorem illum, qui ſcelerata diſſimula-
tione nomen falſum præſcripſerat, inquirendo in eum qui imprimendo ſcripta illa
ediderat: quo Francofurti ad Mœnum comprehenſo, omnia fuerunt patefacta.
Atque poſtulante Principe Auguſto, vt illa petulantia coerceretur, & animaduerte-
retur in Autorem, Autor indicatus negauit ſe eius facinoris conſcium eſſe, & ſe
iuri ſiſtere velle, vades dedit. Ita re dilata indicatus autor periculoſe ægrotare
cœpit.

Wormaciense colloquium.

In Vangionibus Borbedomagi indictus conuentus, vt de religionis controuerſis
capitibus colloquium inſtitueretur, procedere; conuenireq; ibi vtriusq; partis dele-
cti & iam deſignati: loco quidem Regis Ferdinandi, cum ille propter bellum Vngari-
cum adeſſe non poſſet, præſidere debuerat Epiſcopus Spirenſis. Sed cum hic corre-

Iulius Pflug.

ptus morbo obire illud munus non valeret, mandata curatio iſta fuit Iulio Epiſcopo
Naoburgenſi. Mersburgenſis autem quem Sidonium nominabant, Princeps, erat ſui
gregis. Auguſtanam autem confeſsionem defendendum quaſi caput Philippus Me-
lanchthon. Aderat á principe Auguſto Legatus Ludouicus Comes Neogardienſis,
virtute & ſapientia & ſingulari humanitate excellens. Omnino negari non poterat,
Pontificias partes & doctrinæ & rituum & vitæ vitiis laborare, & neceſſario errores

[illegible]

quoſdam notari. Hi initio ſtatim petierunt vt diſputationes non colloquendo, ſed ſeri-
bendo peragerentur. Id facile obtinuerunt, cum non minus ſcribendo quam loquen-
do valerent Auguſtanæ confeſsionis defenſores. Sed cum hi præclare ſtarent, ab Ele-
ctoris Principis aliquando Iohannis Friderici filiis miſsi ad eum conuentum ſua per-
uicacia totum negotium corruperunt. Hi a loco vbi illorum Principum aula ſe-

Vinarienses.

dem habebat, Vinarienſes vocabantur. Et rem optatiſsimam aduerſariis, diſſenſio-
nem inter ipſos commouerunt. Poſtulare enim ante omnia, vt condemnationes
pronunciarentur eorum quos ipſi nominibus Adiaphoriſtarum & Maioriſtarum &
Zvvinglianorum infamabant: niſi enim hoc fieret, non fore inter ipſos firmam con-
ſenſionem. Nihil erat inter cæteros harum partium controuerſiæ aut diſſenſionis
de dogmate. Itaque amanter ab ipſis petebatur, ne eſſe vellent autores pernicioſi diſ-
ſidii. Quinetiam damnationes promittebantur, ſed ſuo loco, & rebus explicatis.
Cumque Philip. Melanchthon etiam tum illas damnationes agitare cœpiſſet, a ſociis
& collegis reclamatum, & hoc conſilium Philippi, ipſo non aduerſante illis, impe-
ditum fuit. Philippus autem omnino ſtuduerat omnem occaſionem amoliri, qua
ſuſceptis actionibus mora aliqua obiiceretur. Rurſum igitur petitum fuit, vt con-
corditer cauſſam non controuerſam tuerentur, de cæteris capitibus differrent co-
gnitionem. Nihil horum illi admittere, ſed vrgere poſtulationem. Ibi illis di-
ctum fuit, licere initio & eſſe melius diſcedere, quam impedire actiones bonas
& vtiles. Tum igitur illi demum & aſſenſi ſunt, & promiſerunt ſe vno ore & animo
defenſuros doctrinam ſecundum capita Auguſtana. Itaque ſcriptis mutuis diſputa-
tiones illæ agitatæ atque frequentatæ fuerunt. Cum mox incertum qua noua cauſſa,
aut cogitatione impulſi Vinarienſes, ſe niſi condemnationes præmitterentur, non
poſſe coniungi cum cæteris, vociferari; & vbique etiam apud aduerſarios hoc teſta-
ri, & turbare inchoatas diſputationes. De hoc alii tum aliter. Quidam ad impo-
tentiam animi, & vetera partium odia illam diſceſsionem referebant. Quidam
non dubitabant ſuſpicione illos onerare, quod aliis non probabatur, quibus nota
eſſet hominum vehementia. Sed ita tum omnia mirabiliter miſcebantur, vt ni-
hil non credibile videretur. Solenniter igitur illi teſtati, quamobrem coniungi
cum iuratum partium cæteris non poſſent, ita diſceſſerunt. Atque in itinere a-
liqui horum rumuſculos ſparſerunt futiles & varios. Hoc cum aliis delectano-
ni fuit,

ni fuit, & doctrinæ quam Euangelicam perhiberent, obtrectauit, cum præberetur occaſio tam execrationibus quam ridiculis quibuſdam dictis. Tum accidit aduerſariis peropportune, qui iamdudum certamen illud animaduerterent iniquius eſſe comparatum. Nam ſe neq; doctrina neq; vſu rerum iis, quibus opponerentur, pares eſſe ſentiebant. Sed Præſes loco Regis Ferdinandi Iulius, vir prudens & doctus, quod pro altero præſideret, oſtendit ſe neceſſe habere rem perſcribere Regi. Dum autem expectatur reſponſum, omnia fuere interim quieta & ſummum otium Borbetomagi.

Regis reſponſo allato, quo iubebatur primum, ſi fieri poſſet, vt integra ab vtraque parte & concors diſputatio inſtauraretur; ſi minus, vt in eorū qui diſceſſiſſent locum alii ſurrogarentur, & continuaretur negotium: quod cōgruere cum decreto Ratisbonenſi videbatur. Tum igitur Pontificii ſane perculſi, negare ſibi hoc faciendum, neq; aduerſariis diſſidētibus diſputationem producendam eſſe. Quid enim hoc profecturum eſſe, cum ignoraretur ad quas ſententias reſpicere deberent? Cur enim nō prius conuenirent aduerſarii inter ſe, vt ſciri poſſet quid defenderetur? Poſtularunt & condemnationes quaſdam nominatim, imitantes Winarienſium actiones. Sed fuit diſerte reſponſum, totam rem decreto Ratisbonenſi & ſecundum hoc reſponſo Regis eſſe explicatam. Et Auguſtanæ confeſſionis defenſores præſto eſſe atq; in medio, neque defugere aut recuſare vllos legitimos congreſſus, & teſtari, ſi abrumperetur diſputatio, ſua id culpa non fieri. Ibi Præſidi moleſtiæ oblatum fuit & ſolicitudinis plurimum. Sed cum Pontificii nullo modo proſequi diſputationes vellent, ita conuentus ſolutus fuit. Qui ibi remanſerant ex defenſoribus Auguſtanæ confeſſionis, Præſidis etiam teſtimonio laudati ſunt. Et ipſi inter ſe cum priore neceſſitudine confirmata, tum noua ſocietate coniuncti, domum ſuam quiſq; reuerſi fuerunt.

Poſtea Fridericus Staphylus, qui ſe in aulam Ferdinandi Regis inſinuarat, edidit [*Fr. Staphylus.*] ſcriptum tam futile, vt contemni; tam vero improbum & malum, vt animaduerſionē effugere non debere videatur. Mirabanturq; prudentes, tantum licentiæ concedi furori leuitatis, neq; intelligi quæ ſtabiliri iſti vellent, ea vehementius labefactare; præſertim cum ſimilis veſaniæ & ab hac infelicium euentuum exempla eſſent in medio. Quidam Auoes etiam neſcio quid effutiuit ſcribēdo. Philippus Melanchthon breuiter ille quidem ambobus, ſed grauiter & luculente reſpondit.

In Vngaria nihil omnino rerum eſt geſtum. Pecunia debita ex decreto, neq; vniuerſa & ſero ſoluta fuit. Etiam alia ſic adminiſtrata, vt non conſpecto hoſte iam Autumno deſinente copiæ omnes reducerentur, ſolutis quidem ſtipendiis, ſed cum querela multorum, qui ſe ad diuturnius bellum inſtruxerant.

Conſtabat tum in Croatia alicubi aduerſus latrocinia Turcica à paucis Regiis aduerſus magnam multitudinem hoſtium rem benè & feliciter geſtam, & multis cæſis prædam arreptam hominum & pecorum vi ademptam fuiſſe. Id quod ſolum laudabiliter toto illo bello geſtum narrabatur. De Turcicis rebus nunciabatur, graues & intolerabiles ferri conditiones Ferdinando Regi, vt Segetium demoliretur (hæc [*Segetium.*] munitio ad illud tempus irruptionibus Barbarorum Styriam & Auſtriam verſus ſola obſtitiſſe putabatur) vtq; mitteret biennii munera. Ita enim demum paſſurum Imperatorem Turcicum de pace aut induciis agi.

MDLVIII.

IN Belgico, cum eo veniſſet Cardinalis Carafa, ſperabatur rem inter Reges vicinos compoſitam iri. Conſtabat autem & perbenigne acceptum illum à Rege Philippo, & prolixe ac munifice tractatum eſſe. Sed dimiſſis à Philippo Rege copiis magna ex parte, Galli de improuiſo Calete oppugnare cœperunt. Ex Italia autem reuocatæ copiæ Gallicæ, equis & viris languentib. ac debilitatis, ſine pecunia & nudæ reuerſæ, nō magnopere vtiles ad bellum Regi futuræ eſſe exiſtimabantur. Affirmabatur & legatos eſſe Gallicos ad Turcarum Regem miſſos, & ex Italia euocatum Ducem Albanū, Pontifice penitus cum Philippo Rege in gratiam reuerſo. Ferdinandus Gonzaga autem dum ex Inſubribus in Belgicum contendit, Patauii ægrotare cœpit, ibiq; inter curandū mortem obiit.

Interea Calete & vehementer oppugnatum, & fraudulentis conſiliis tentatū, interq; hoſtiles machinarum impetus patefacta parua porta arcis, & irrumpentibus ho- [*Cales capitur.*]

ſtibus captum fuit. Quo ſucceſſu detrimenta omnia à Gallis ſuperiore anno facta, abunde compenſata fuiſſe credirum.

[Non fuit præſidio munitum Caletu: & ſperauerat Regina, Regem Philippū occaſione vſurum & vrbē occupaturū eſſe, cum aliter tradi ei non poſſet. Vt tamen cautū dicunt, diructa arce veteri.]

Inter eos autem qui aſſertores defenſoreſq; veræ & ſanæ atq; ſalutaris doctrinæ videri volebant, fœde cōtumelioſis ſcriptis dimicabatur. Quæ res multorū animos grauiter perturbabat. Hoc illi nihili pendere, quaſi caput eſſet Religionis, diſſenſionū & diſcordiæ acerbitas. Etſi vt ingenia atq; naturæ & inſtituta, ſic conſilia voluntateſq; & actiones diſſimiles animaduertebantur: neq; enim probabantur omnibus ea quæ à ſuis fiebant. Et non dubitabant quidam aperte tam ſuorum conatus quoſdam reprehendere, quam aliorum facta laudare. Quo ipſo quaſi impelli res iamdudum procliues ad ruinam, & accelerari euerſio à prudentibus exiſtimabatur.

Caleti occupati Rex Philippus nuncio accepto, ſtatim quantas maximas copias potuit, contractas ad obſidendum illud miſit, quod ſpes eſſet non eſſe eorum quæ ad victum neceſſaria ſunt, præparatam copiam.

Auguſtus Elector Lipſiam venit v. Febr. & eodem Dux Brunſwicenſis Henricus, & deinde Marchio Elector. Hi cum familiariter collocuti conuiuatiq; eſſent, rediit ad ſuos Brunſuicenſis, & Marchio Auguſtum præcedentē, vnum adhuc diem Lipſiæ commoratus, deinde fuit ſecutus. Iter autem inſtitutum erat Francofurtum, vt ad cōuentum abdicandi Imperii cauſſa indictum proficiſcerentur.

Hoc tempore nunciatum fuit, Regem Galliæ motum literis quorundā Germaniæ Principum, deprecantibus ſalutem & incolumitatem in regno ipſius religionis cauſa coniectorū in vincula, edixiſſe, *Ne in vllos deinde Religionis nomine inquireretur.* Eos rumores alii callide diſſipari eo tempore opinabantur, vt ſtudia Germanorum retineret. Sed ſi verum eſſet, pietatis amantes, quacunq; occaſione hoc fieret, lætabantur Galliæ hanc qualemcunq; quietem cōtingere, & intermitti crudelitatē ſuppliciorum in eos, quibus nullum crimen præter odium ſuperſtitionū & fuga errorum inferretur. Sed celeriter cōpertum eſt, famam illam non nuntiaſſe id quod fieret: præſertim Regis literis, quibus reſpondebat, defendentibus factum, & petentibus, ne tales deinceps interceſſiones fierent.

Galliæ autem Rex, occupato Caleti, non ceſſabat augere copias, & confirmare vires ſuas. Et verſabantur in Germania paſſim abſq; non modo occultatione, ſed omnino diſſimulatione negotii, planeq; manifeſto, cōductores equitum in primis. Quibus ſtipendia promittebantur hactenus vſitatis ſeſquimaiora. Nam cum XII. aurei prius conſueuiſſent pendi menſe vno equiti, conductores Gallici XVIII. fuere polliciti: & exiſtimabatur breui futurus Rex Galliæ turmis Germanicis inſtructiſſimus, vt de cōpoſitione belli ſpes nulla eſſet. Franciſcus etiam Guiſius reuerſus ex Italia, quo Gallicas auxiliares copias Pontifici adduxerat, quod bellator eſſe exiſtimaretur, animos ſuorum erexerat. Et hoc duce omnes ſibi victoriam promittebant. Quæ opinio confirmata fuit ſucceſſu Caletis, quod negotium Guiſius adminiſtraſſe credebatur. Dicebatur etiam Pontifex omnino eſſe ad Gallicas partes propenſior.

21. Febr. X. Cal. Mart. venit Francofortum Rex Ferdinandus, comitatu equitum bis mille, IX. Palatinus Elector cū equitibus D. VIII. Archiepiſc. Moguntinenſis cum CC. Auguſtus Princeps Elector cum D. Marchio Ioachimus Elector cum CCL.

VI. Cal. aduenit Treuirenſis Elector cum equitibus CC. Colonienſis V. Cal. cum equitib. CCL. Araniæ autem Princeps legatus Caroli Cæſaris cum centum equitib.

IV. Cal. mandata Cæſaris Doctor Seldius expoſuit coram Rege Ferdinando & Electoribus. Ea fuerunt abdicare ſe Carolum Imperio ſimpliciter, & abſque omni pactione aut conditione, & tradere fratri, atq; ipſis ſceptrū & coronam Imperii, cui hactenus præfuiſſet, neq; præeſſe diutius poſſet. Tum deliberatum fuit, quid in re inuſitata & noua agendum videretur, & de iuriſiurandi formula, qua obligaretur nouus Imperator, conſultatum.

Carolus abdicat Imperium.

Conſtabat ante annos pene XXX. eadem conſilia agitaſſe Carolū, & abdicare ſe gubernatione illa voluiſſe, vt totū ſe bellis gerendis addiceret. Sed ipſius fratris & aliorū precibus & monitis victum, ab incepto deſtitiſſe. Omnibus a. temporibus, nunquam vllis hic rumorib. bellicis territus fuit, neq; occaſiones bellorū fugit. In gerendis animoſus mirabiliter, cæteris rebus callidior, & ab iis virtutibus quæ leniores ſunt & vocantur

cantur, quibuſque conciliari in primis ſtudia hominum ſolent, alienior. Magiſq; metu excitabatur quædam veneratio hominum, quam amore obſequium cõciliabatur.

Ferebatur Romani Pontificis cum Gallo coniunctionem animo iniquiſſimo tuliſſe Carolum, quod diceret, ſtudio erga ipſum & ob defenſionem ſtatus Eccleſiaſtici ſe quatuor detrimenta accepiſſe, quorum tria eſſent irrecuperabilia. Impenſas theſaurorum, *hoc poſſet fortaſſe damnum ſarciri*, inquit. *Sed amiſſa exiſtimatio nominis, afflicta valetudo, etiam ſpes erepta conciliandi Imperium filio, omnino periit.*

De conditionibus quibus iureiurando obligatus eſſet Ferdinandus, ferebatur inprimis hoc, *ne quicquam machinaretur aut faceret, quo propter religionem læderetur dignitas aut ſtatus vllius Principis in Imperio.* Ipſum Cæſarem Ferdinandum properare in Auſtriam narrabatur. Atque diſſipabantur rumores, Pannoniæ nouos exercitus Turcicos imminere, & Tartaros Liuoniam verſus incurſionem feciſſe, & magnas ſtrages dediſſe. Hæc falſo ſpargi erant qui ſuſpicarentur, & tributi alterius nomen confingi. Sed plurimi vera illa eſſe affirmabant, & dolebant tam lente agi negotia Reipublicæ, & de ſimilibus negotiis euentus minus proſperos expectabant. *Ferdinandus Imp.* *Tartarica.*

De Tartaricis quidem irruptionibus hoc comperiebatur, brumæ illos tempore denſiſſima niue, cum præſidia ibi nulla eſſent, neq; metueretur hoſtis, ſubito magno equitatu Rutenos eſſe adortos, qui regni Polonici limites ſunt. Atq; multis vulgo obtruncatis, magnam prædam abegiſſe pecudum & hominum inter quos vtriuſq; ſexus ingens numerus nobilitatis fuerit, ad ducenta oppida atq; pagos incendiſſe. Sed reuertentes eſſe afflictos, aliquot millibus cæſis ab inſequentibus Polonis, & nonnihil prædæ ereptũ. Præcipua autẽ pars præmiſſa à Tartaris recuperari non potuit. Hi ſunt Scythæ, Hamaxobii, cũ familiis crebro mutantes ſedes, & ſequẽtes vberiora paſcua.

Ad Regem Galliæ ſine diſſimulatione atque palam magnus numerus equitum ſe conferebat. Colligebantur & equites, qui adducerentur Regi Philippo: Sed procliues erant fere omnes magis in Gallicas partes, quod à Rege Philippo male ſoluta fuiſſe ſtipendia narrarent. Affirmabatur peruentum ad Gallum v. millia Germanorum equitum, & ad Regem Philippum totidem. Ducem etiam Iohannem Wilhelmũ Iohannis Friderici filium, ferebatur magnas copias contrahere, quas multi in Galliã abducturũ ſuſpicabantur, aliis affirmantibus Regi Philippo operam nauari, neq; deerant qui loquerentur pro certo. In Haſſia congregari dicebantur, & delectum fore ad Metas Loteringicas, quam vrbem occupatam Rex Galliæ adhuc tenebat. Haſſia quidem patebat equitibus Gallicis. *Metz.*

Hoc anno xv. die April. Melchior ex nobilitatis Franciçæ gente Zobelia, Epiſcopus Wirceburgenſis, cum ex vrbe vt arcẽ aſcenderet equo proueheretur, ad pontem Mœni, quem tranſierat, interfectus fuit, globorum duorum ictibus, & cum eo ex nobilitate duo, ſauciis aliis quoq;, ex quibus mox tres & ipſi deceſſerunt. Epiſcopus ictus non ſtatim de equo cecidit, ſed prouectus aliquo vſq;, ſi forte durare poſſet dum in arcem perueniret, relinquentibus eum viribus, ita ex equo ſublatus ibi vitam finiuit in ſemita. Huius facinoris autores ignorabantur, ſed ſuſpicio fuit de Grunbachiis, quibus ipſorũ bona erepta eſſent, quod Epiſcopum ſuperioribus annis hoſtiliter oppugnaſſent, ſocii & adiutores conſiliorum & actionum Marchionis Alberti. Cædis huius autoribus nihil periculi imminuit, ſed facile euaſerunt; conſtabatq; in vrbe eos pernoctaſſe, tunc quando mane facinus aggreſſi fuerunt. Etiam alibi in quoſdam* impetus ſimiles facti ſunt, vt tota Francica regio ditionis Wirceburgenſis eſſet inquieta & turbulenta partim formidine, partim indignatione, partim etiam audacia graſſatorum, collocarant illi ad extremum pontem, ne fuga pateret ad conſpectum ipſorũ Epiſcopo territo & in vrbem recipienti ſe, pedites duos: eos impoſuerũt in duos equos interfectorum. Narrabatur & hoc, * vnum acceſſiſſe ad Epiſcopum, & tradidiſſe literas, quibus more gentis hoſtem ipſius ſe profiteretur Grunpachius, & inter legendum cædem de improuiſo eſſe factam. *Episcopi Zobelii cædes.* **In Iohannem Zobel, quem & ſpoliarunt.* *Falſo.*

Cum fuiſſet demonſtratũ Ducibus Saxoniæ Ioannis Friderici filiis, de quibus conueniſſet in Vangionibus, & petitũ vt illa approbarent, & ſequerentur: Reſponderunt *Rem indigere deliberatione.* Et conuocarũt ſuos atq; Saxonicos Theologos Magdeburgi die xvi. Maii, Magdepurgenſes petierunt vt ratione habita difficultatis temporũ il-

Tr 2

lorum, ſuæ vrbi parceretur, & alibi indiceretur conuentus. Accerſiuerunt autem vndique alios ad conſcribendum aliquid cõtra edita Francoforti, de quibus inter Principes conuenerat. Ipſorum autem Theologi cum Vinariæ diu fuiſſent collocuti, tandem diſcrepantibus ſententiis diſceſſum fuit. Interque hæc & Dux Ioannes Fridericus vxorem duxit filiam Friderici Palatini, Iohannis neptem. Fridericus autem deſignatus erat, patre mortuo, ſucceſſor Otto-Heinrici. Sed Dux Iohannes Wilhelmus conducta opera ipſius à Rege Galliæ, ad illum equeſtres copias duxit, in quibus præcipui fuere ii qui Marchionico bello ordines duxerant, & conſiliarii fuerant.

Heinricum autem Ducem Brunſwicenſem aiebant copias contrahere ad reſiſtendum confluentibus Gallicarum partium copiis, & eas diſſipandum. Inter quæ filius Iulius ab eo clam diſceſſiſſe, & ad affinem Ioannem Marchionem Brandeburgenſem ſe contuliſſe dicebatur. Sed nemine magnopere impediente, copiæ Germanicæ in Galliam peruenerunt, quin etiam in itinere alicubi interdum diuerſarum partium turmæ vna verſatæ ſunt, neque hoſtiliter quicquam actum. Rex Galliæ cum Germanicum equitatum haberet magnum, adortus munitum oppidum tam operibus quam præſidio Diedenhofen cepit, *Theodonis villa.* multis in oppugnatione interfectis, & cum his Petro Stroza: cum aliquantiſper defenſum, tandemq; deditio facta fuiſſet. Inde Luceburgum contendit. Interea ad x. millia Gallorum Caleti in Flandriam graſſatura de improuiſo Regis Philippi copiarum ductoribus primis, Allobrogum Principe & Laſaro Suẽdio, incluſa, circumuenta, fuſa, deleta ſunt, captis magni nominis viris, neq; potuit Rex Galliæ ſuis ſubuenire, & eos periculo eripere. Hæc res geſta eſt
13. Iulii, III. Idus Iulii

Claſſem Turcicam appuliſſe ad Corſicam, inſtructam & magnam, nuntiatum fuit, & Præfectum claſſi profeſſum ſe auſpiciis Regis Galliæ militare, & illius hoſtes perſequi. Fuere hoc tempore negotia eiuſmodi, vt animaduertentes facile intelligerent ingentes eſſe ſecuturas diſtractiones, id etiam de ſermonibus notabatur. Vt enim inimicitiæ aut maleuolentia inter aliquos fuerat, ita detrimentis gaudebatur eius partis cui aliqui ſe addixerunt.

XVI. Cal. rurſum confluxere exercitus Regum, & fuerunt ſuperiores Gallici, ferebanturque in Regis Philippi exercitu deſiderata eſſe ad M D. equites. *Falſum.*

Hac æſtate Cæſar Ferdinandus in periculoſam febrim incidit. Quamuis autem ſignificabatur morbum medicando remoueri, tamen periculo liberatum eſſe nõ exiſtimabatur. Nonnihil etiam non tam ſimultatis quam diſputationis vehementioris interceſſerat inter Cæſarem Ferdinandum & Regem Maximilianum de religionis doctrina. Sed Maximilianum Regem conſtabat omnibus officiis ſummæ pietatis lenire ſtuduiſſe commotum aliorum incitatione animum patris.

Bellum Gallicum trahebatur, & magnis ſumptibus alebãtur exercitus ocioſi, qui inſuper prædas non ceſſabant agere in iis locis, ad quæ defendenda conducti fuerant. Atque Regem Galliæ dixiſſe ferunt: *Germanorũ mores.* *Germanos nationem eſſe illam quidem militarem & fortem, ſed præterquam quod igne & ferro non vaſtent ſuorum regiones, non videre ſe quid hoſtes detrimenti amplius dare poſſent.*

Momorancius. Induciæ tum tentatæ fuerunt, & certis conditionibus Momorancius liberatus, qui compoſitionem ſtuderet efficere. Cum in Gallico concilio res ea acta eſſet, deliberatione finita narrant iuſſiſſe Regem remanere proceres conuocatos, iam ſurgentes vt diſcederent. Qui cum paruiſſent, Regem dixiſſe: *Videtis præſentem meum compatrem Momorantium. De quo abſente alii aliud locuti ſunt. Poſtulo coram me & ipſo exponi, quocunque nomine accuſandus eſſe videatur. Quod ſi quis nunc tacuerit, is ſciat ſi quid poſtea audeat contra ipſum proferre, me pro falſo eſſe habiturum.* Sed cum nemo quicquam commemoraret, ita eſſe concilium ſolutum. Summam trecentorum M. pro redemtione Momorancius numerare, debebat: Sed remiſſum iri vel totam vel partem præcipuam, ſi pax fieret, exiſtimabatur; fore etiam pacem credebatur, præſertim tantis iam impenſis factis, & dimiſſis copiis externis, & vi iniuriiſque illarum liberatis ambobus regnis: & tam Carolo Philippi patre, quam coniuge Philippi Regina Angliæ mortua. *Caroli V. obitus.* Deceſſit autem Carolus die vigeſima prima Septembr. hoc anno M D L V I I I. in Hiſpaniæ ſeceſſu, non procul ab ea quam Vallem-doleti nunc appellant, quæ olim fuiſſe Pintia putatur. Pecuniæ numeratæ VIII. M. aureorum reliquiſſe

liquiſſe ferebatur, iuſſiſſeque pauperibus diuidi. Vixit annos LVIII. menſes VI. dies XXVII. quæ ætas fere fuit & Maximiliani aui. Febre extinctum conſtabat, ſed rumuſculi ſpargebantur etiam φθιριάσεως. Poſtea menſe Octobri mortua eſt ſoror ipſius Maria Regina Vngariæ. Et Decembri Maria Angliæ Regina, cui nobilitate & omni populo conſentiente ſuffecta fuit Eliſabeta Heinrici filia, & Annæ, q[illegible] ille dimiſſa Mariæ matre Catarina duxerat, & poſtea iuſſerat interfici. Eodem fere tempore & Polum Cardinalem mortem obiiſſe ſignificabatur, cum non defuiſſet ſuſpicio ſimulari exitum è vita, quod rebus mutatis ille in periculo futurus eſſet, & ſibi metueret. Funeris exequiæ magno apparatu deductæ fuerunt, & familiares ad rem certo cognoſcendam cuſtodiæ mandati. *Polus Card.*

Regina Maria ſororem Eliſabetham oderat, & non modo regnum, ſed vitam (ſi potuiſſet) exiſtimabatur illi erepturа fuiſſe. Papiſticam religionem Eliſabeta improbabat. Itaque ſtatim ad eam ſumma rerum delata, mutationem fore apparebat, vel omnino iam incipiebat fieri. Miſſa tamen eſt ad Regem Philippum Anglica legatio, regni illius nomine, ſignificans quid accidiſſet, & petens vt erga Angliam voluntatem propitiam Philippus retineret, ſeque ope conſilioque iuuare vellet, deque coniugio etiam Reginæ ipſius ſententiam cognoſcere ſe eſſe iuſſos. Neque deerant qui dicerent id agi, vt Eliſabeta nuberet Ferdinando Ferdinandi Cæſaris filio. *Eliſabeta Angl. R.*

In Pannonia vrbes metallicæ Turcicis irruptionibus grauiter fuerunt afflictæ, & alibi etiam a Turcicis vicinorum locorum præſidiis cum caſtella occupata, tum prædæ actæ ſunt. Regina ſoror Regis Polonici in eos, quorum opera factioneque fuerat vna cum filio in regni partem inſtituta contra Ferdinandum Regem, ſæuitiam crudelem exercuit, atque rumores falſo ſparſi fuerant, eam ab his comprehenſam & per cruciatus occiſam fuiſſe. Hoc conſtabat accuſationes & querelas de eius cum inhoneſta vita, tum iniuſtitia regni ad Turcarum Imperatorem eſſe grauiſſimas delatas.

Alicubi tamen & Turcicæ excurſiones repreſſæ, & copiæ conciſæ fuerunt ab equitatu populari Regis Ferdinandi. Interea fames Pannoniam horribiliter afflixit, fuitque fama ſparſa de apparatu Turcici belli, quod inferretur Vngariæ. Sed hunc propter Perſicam quandam victoriam fuiſſe repreſſum ferebatur. Immiſiſſe enim Turcam Perſæ ingentem manum Tartarorum, cum eſſent induciæ inter Perſas atque Turcas. Quibus ſuperatis & magna cæſa multitudine, fuiſſe in metu Turcam, quouſque progreſſuri Turcæ eſſent. Diſſidio etiam duorum filiorum impediri ipſius conatus nunciabatur. *Turcica.*

Copiæ Germanorum à Gallorum Rege dimiſſæ, ſtipendio perſoluto, magna ex parte ſub ſignis remanſerunt; cum Wilhelmus Grunbachius a ductoribus impetraſſet, vt adducerentur contra fœdus Franconicum, à quo ius ſuum hac occaſione armis poſſet obtinere. Inuitabat ſpes prædæ pleroſq;. Itaque magnæ equitum & peditũ copiæ proceſſerunt itinere directo ad Rhenum. Sed priuſquam tranſirent, Electores Principes vicini Rheno, polliciti ſunt ſe daturos operam, vt ſine vi & armis Grunpachius, quod æquum iuſtumq; eſſet, conſequeretur.

Ita illæ copiæ fuerunt dilapſæ, fœdere admodum perculſo ad famam tanti exercitus, & contrahente ipſo quoque equitum aliquid. III. autem Calend. Ianuar. Norinbergæ ſumtum eſt ſupplicium de Heliſæo ſeu Heſſelo Grunpachio, ex Franconica quidem nobilitate, & Wilhelmi gentili, ſed cuius pater in Phryſia ſedem habuiſſet; & caput amputatum illius eſt eo loco quo ſontes plecti conſueuere. Deprecationes pro illo fuere maximæ & plurimæ, ſed non admiſſæ, præſertim ſimiliter iam ſupplicio ſumto Viennæ de Siluestro Raita. Nobilitas indigniſſime factum tulit, & minaciter locuta fuit aduerſus ciuitatem. Ciuitatis hoc facto odium magnopere auctum, & Nobilitas indignationem ſuam nõ tegere, & minari vltionem habereque in animo & oreccędes ciuium Noticorũ, & direptiones mercium in vecturis. Quæ cũ tam imprudens hæc nulli videretur, quin proſpiceret & euentura eſſe intelligeret, omnes maximam & grauiſſimam cauſam fuiſſe ſtatuebant ſupplicii iſtius: cum quidam eſſent, qui dicerent, Cæſaris Ferdinandi iuſſu mandatoq; illud tandem poſt longam interpoſitam moram ſumtum fuiſſe. *Her[illegible]*

Ferdinandus Rex eum Ratisbonæ ſubſtitiſſet, feriis natalis Ieſu Chriſti, Auguſtam venit.

Dux Saxoniæ princeps Elector Auguſtus cum conſtituiſſet eodem proficiſci, & XVI. Calend. Februarii iter ingredi, diſtulit profectionem, quod accepiſſet ante Martium menſem neminem ſui ordinis futurum Auguſtæ.

Miſnica.

Interea in Miſnia ortæ quædam diſſenſiones grauiſſimæ inter Principem Auguſtum & Epiſcopum Miſnenſem gente Haubitium, cum ex nobilitate tum forte quadam gente Carolouicius, quod ſibi deberi arbitrabatur, non obtineret ab Epiſcopo, & bellum Epiſcopo indixiſſet, impune ei licuit graſſari & prædas agere & diripere præfecturas Epiſcopi, donec & ſedes Epiſcopi Stolpa occuparetur. Ita tandem & quibuſdam interfectis, & Epiſcopo maximis detrimentis affecto, res compoſita & omnia certis conditionibus tranſacta fuerunt. Quæ ad talem modum geri prudentibus, non placebat, deq; iis metuebant euentus minime felices.

Cum autem Electores principes, Palatinus, Saxonicus & Brandepurgenſis inter ſe & cum aliis quibuſdam Principibus conſenſiſſent de quadam forma doctrinæ, qua ſperabant non neceſſarias contentiones & ſuperuacaneas rixas ſopiri poſſe; Et hæc conſenſio deſcripta penitus à principibus Saxoniæ, quorum Wimariæ aula eſſet improbaretur, & infamiæ nominibus deformaretur, viſum fuit conueniri iterum, & principes Wimarienſes adhibere, & de tota re denuo conſultari. Ei rei locus deſignatus Fulda, ſed Saxonicus & Brandeburgicus id fieri non oportere cenſuit, vt ſeparatim conuentus haberetur, cum publicus Imperii eſſet indictus. Et Auguſtæ poſſe commodiſſime talia diſputari atque agi iudicarunt. Sed venire principes Auguſtam minime properabant, cum ibi Imperator ad diem indictum præſto fuiſſet, præmittebantque Conſiliarios, vt ſibi morari diutius liceret. Saxonici autem Wimarienſes Principis nomine & autoritate præſcripta, cuius erat gubernatio, liber edebatur de dogmatis, in quo & aſſererentur vera ſecundum ipſius ſententiam, & contraria iis damnarentur, indicatis notariſque expreſſe rebus & perſonis. Hoc cum manifeſte pertineret ad ſeparationem, & odium vicinarum Eccleſiarum; prudentes animaduertebant quam fœda diſſipatio impenderet, & dolebant atque querebantur tantas res nemini magnopere eſſe curæ, & pauciſſimos intelligere imminentia pericula.

Wimarienſis liber.

Pontif. quid ad electionẽ Ferd.

Pontifex Romanus, cuius tum non longe ætas abeſſet ab anno LXXXII. ex illis difficultatibus, quibus bello Neapolitano pene obrutus fuerat, emerſus alia mouere atque conari. Nam ſimpliciter improbabat Electionem Ferdinandi, quod neque fuiſſet in poteſtate Caroli abdicare ſe Imperio ignotante Pontifice Romano, cuius autoritate confirmatum illud Carolo fuiſſet. Nam Reges eligi, ſed Imperatoris excellentiam conſecratione à Romano Pontifice adiungi. Non igitur fuiſſe tum vacuum locum Imperatoris, neque Electores principes habuiſſe poteſtatem creandi ſucceſſorem Carolo, qui non ab ipſis, ſed a Romano Pontifice Imperator factus eſſet. Neque enim ius habere Electores eum qui Pontificia conſecratione Imperatoris appellationem adeptus eſſet, ſua ſponte priuare imperio. Quod liceret in illo, qui conſecrationem non eſſet conſecutus. Præterea Electores tres defectione ſua ab eccleſiæ Romanæ principatu, ſibi ipſis poteſtatem eligendi Regem Romanorum ademiſſe. Quod autem conſenſiſſent Electores Epiſcopi, id grauiſſime & iniquiſſimo animo tuliſſe ferebatur Pontifex, & deliberationem inſtituiſſe de illis citandis, vt Romæ cauſam dicerent. In quo ne perſeueraret, vnius traditur oratione motus fuiſſe, qui oſtenderet præſens eſſe periculum ſi illi Romam cogerentur venire, & conſtaret quam ob rem citati eſſent, ne ditionis ipſorum loca interea alii occuparent.

Liuonica.

In Liuonia irruptio Moſchobitarum maximam cladem intulit vbique. Terbetinam ditionem vna cum vrbe cepit. Epiſcopo placuerat, ſuæ ditioni ſubiecta loca illi tradere, quod defenſionem non poſſet ſperare. Id qui ſuaſerant, tanquam proditores arrepti ſunt. Epiſcopus capta vrbe contra promiſſa, aut ſaltem [illegible], cum ſplendido veſtitu fuit abductus & dono miſſus cuidam Tartarico Regi, cum e-

logio, cum Principem eſſe Germanici Imperii hominū, de quibus opinio fuiſſet eſſe genus inuictum. Miſerat autem Moſſchobitarum Princeps Tartarorum aliquor millia in Liuoniam, non tam quod confideret occupari illam poſſe, quam vt prædæ in finibus maximæ agerentur. Sed fortuna fuit melior expectatione ipſius. Irritauerat eum Magiſter Teutonicus, qui vt Archiepiſcopum Rigenſem Wilhelmum Marchionem opprimeret, certis conditionibus atque pactis ferebatur pacem cum Moſchobita feciſſe. Cum autem rebus inter ipſum & Epiſcopum compoſitis illa neque poſſet neque vellet ſeruare de quibus conuenerat, ita illa irruptio eſt ſecuta. Conflixere ſæpe Liuonienſes cum Tartaris, non etiam nunquam ſuperiores fuere. Sed copia & multitudine ingente Tartarorum factum eſt, vt defendere ſua non poſſent.

Conſtat in exercitu Tartarorum fœminas bellatrices fuiſſe, quarum aliquæ ipſæ equites eſſent, aliquæ tergis equorum quos viri agitarent inſidentes, in prælia proueherentur, magna ex parte ætate prouectæ. Et has crudeliſſime & ſæuiſſime cædes feciſſe compertum eſt. Cum Liuonenſibus non ſuccurreretur, progreſſę copiæ hoſtiles Rigam obſederunt. Ipſum Moſchobitarum Principem in exercitu nunquam fuiſſe perhibetur. Poſtea induciæ narrantur eſſe factæ: Moſcho tamen occupata, loco retinente & muniente.

Huic cui nomen Ioanni Baſilio, viro forti (vt aiebant) & bellatori, Rex Daniæ cum legatis dono inter alia miſit horologium præclari operis: quæ quoniam machinatione quadam aliquantiſper ita conuertuntur, vt horas & progreſſiones Solis, Lunæ, atque etiam aliarum ſtellarum quas Errantes vocant, demonſtrari videantur nullius ope, ideo αὐτόματα vocarunt. Moſchus cum Soli & Lunæ imagines atque notas expreſſas vidiſſet, munus accipere noluit, iuſſitque illud legatos referre ad ſuum Regem, & nuntiare, *ſe eſſe Chriſtianum.* Accepit tamen indicium horarum quod pulueris quaſi fluxu fit, vt κλεψάμμιον ſicut κλεψύδραν fortaſſe nominare liceat. *Ioh. Baſilius Moſchou.* *Horologium artificioſ.* *Sand-uhr.*

Cum Marchiones Brandeburgenſes bello cum Alberto geſto à fœdere Francico ſe quoque eſſe detrimento affectos contenderent, factum tandem eſt Ferdinandi Cæſaris autoritate, vt de omnibus tranſigeretur, & fœdus aliquot annis certam pecuniam perſolueret. De quo diuerſorum erant iudicia diuerſa. Cur enim impetiti afflictique aliquid numerarent? Sed rem negotiumque aliter potuiſſe geri dicebant, alii prudentes tamen ſtatuebant tranſactionem iſtam fœderi pro ſtatu & ratione temporis minime fuiſſe defugiendam.

MDLIX

Cæſar Ferdinandus Auguſtæ ad diem affuerat, quo iuſſerat ibi ordines Imperii conuenire. Eo legatos pleriquc miſerunt. Cum autem putaretur Palatinus Elector illuc venturus, & Saxonicus quoque, nuntiata mors eſt Palatini Othonis Henrici, quam obiit ille prid. Id. Februarii. Quo nuntio accepto ne Saxonicus quidem ſe commouit. Moguntinus tamen & Treuirenſis eo ſe contulerunt. Referri curauit Cæſar ad Ordines III. Non. Martii I. de diſſidiis Religionis. II. de periculis & calamitate belli & impreſſionum Turcicarum, & ad propulſandam vim hoſtilem petita ſunt auxilia pecuniæ duplicis, quantum contribui in protectionem Romanam Cæſari conſueuiſſet, & indicatum eſt ſi tributa illa conferantur, Maximilianum Regem ad exercitum eum ducendum ſe benigne obtuliſſe. III. Tertium caput fuit de pace in Imperio conſeruanda. IIII. de æquali & ſimili numo percutiendo. Poſtulatumque eſt, daretur opera vt res celeriter explicaretur. *12. Febr. 1559.*

In Germania conduci equites conſtabat magno numero, famaque erat bellum inter Reges, Hiſpanicum atque Gallicum procedere. Sed multi alia ſuſpicabantur atque metuebant. Cum allatum fuit certis nuntiis, pacem inter Reges XII. die Martii eſſe factam, præcipuis conditionibus his: Caletē vt Galli annis octo in ſua poteſtate retinerent, poſt hos reſtituerent, ita vt munitus locus eſſet Anglis, vna cum certo machinarum ſeu tormentorum bellicorum magnorum numero. Corſicam vt reciperent Genuenſes. Niſi Calete poſt annos VIII. reſtitutum eſſet, vt obligarent ſe certi mercatores perſolutum iri Anglis quingenta M. coronatorum & Galli nihilominus

obligatione reſtituendi loci (vt dictum eſt) tenerentur. Inter capita & [illegible] tractari ferebantur. Id quod poſt omnia bella ab antiquo fieri ſolitum animaduertitur.

Cæſar Ferdinandus coram Electoribus præſentibus Auguſtæ queſtus fuit Rom. Pontificem nolle adhuc ſe rite creatum Imperatorē agnoſcere. Et ea de re Iuriſco[n]ſultorum ſententiæ ferebantur exquiri, cum non dubitarent quidam dignitate præſtantes, & in conſiliis Principum non poſtremi, affirmare de quodam fœdere inter Pontificem Romanum, Cæſarem & Regem Galliæ tractari.

Danica. Hoc anno mortuus eſt Chriſtianus Rex Danorum, cui ſucceſſit filius Fridericus. Et Chriſtiernus admodum ſenex, qui in libera cuſtodia multis annis fuerat, cum regno Daniæ prius fuiſſet eiectus, obiit mortem. Cum autem pax inter Regem Philippum & Henricum facta eſſet, & Adolfus Dux Holſatiæ frater Chriſtiani Regis nonnihil copiarum, quas ad Regem Philippum adduceret, contrahere ſtuduiſſet, occaſione vſus bellum inopinatum intulit Dietmarienſibus, & Regis Chriſtiani filius Fridericus cum eo ſe coniunxit, & communiter bellum gerendum ſuſcepit. Eſt regio Dietmarienſium pars Cherſoneſi Cimbriei, ſpectās mare quo & alluitur à latere vergenre ad occaſum. Non illa quidem ſpatioſa, ſed cuius incolæ viri fortes ſemper habiti ſunt. Qui quoniam elegantiam & ſplendorem vitæ non ſectati fuere, & agros colendo & paſcendo pecora victum quæſiuere primum, deinde & quæſtum inſtituere, & ex eo locupletati fuerunt, ideo Ruſticos vicini illos appellarunt. A Ducibus Holſatię eos aliquando defeciſſe traditur, & cum hos tum Danos hoſtiliter ſe inuadentes aliquoties magnis cladibus affectos repuliſſe. Itaque multis annis in libertate vi[x]erunt: qua tandem elati animis ſuperbire etiam cœperunt, & in opulentia priſtinæ virtutis obliuiſci. Atque tum neque ipſi inter ſe concordes, cum diffidentia quadam alienatis animis ne externa quidem auxilia vlla accerſere voluiſſent, ſperaſſ[e]tque munitiones quique eas quas tenebant facile defendi poſſe, & aquis paſſim per foſſas immiſſis loca inuia hoſtibus reddi: ita victi oppreſſique & in extremam ſeruitutem redacti fuere. Tria munita loca, & pręclare instructa machinis & viris habuerunt. Fuit autem maxima illo tempore ſiccitas, & ingens æſtus. Venti etiam perpet[u]o Aquilones & apeliotæ, quibus vndæ maris reiicerentur, vt nihil incommodi ab aquarum iundatione hoſtibus afferretur. Ipſi tamen fortiſſime pro patria & libertate propugnarunt, armatæque atque obtruncatę mulieres inter viros ſunt repertæ. Sed ſuſtinere vim & impreſſionem tantam non potuere, præſertim ſine equitatu, quo penitus caruerunt. Nonnulli ex nobilitate Holſatica & Danica in hoc bello ceciderunt, & Dux Adolfus graue vulnus accepit, fuitque [v]ictoria cruenta, plurimis tamen cæ-

Dietmarſi. ſis Dietmarienſibus. Victis grauiſſimę leges ſunt impoſitę, nihil iuris ipſis in regione ſua relictū, externi magiſtratus dati, denique ſeruilia omnia impetata. Hanc g[e]ntem ſunt, qui ex Marſis populis Teutonicis in ea loca migraſſe exiſtimant, & ex eo *Tiet-*

Diet-maŗr. *marſos* appellatos. Aliis placet *Dietmarios* eſſe, à multitudine ſeu copiis agreſtium. Nam principium nominis ſignificat veteri vſu linguæ Germanicæ multitudinem & copias, & finis, agricolas ſeu ruſticos.

Anglica. In Anglia regnante Eliſabetha mutatæ res erant. Et defendebantur ii qui paulo ante exagitati fuerant multipliciter & varie. Perſuaſio enim de religione erat Eliſabethæ diuerſa. In Scotia etiam ſeditio extitit, & oppugnata fuit factio Papiſtica. Fi[l]ia autem regia in Gallia iam nupſerat Franciſco Henrici filio. Rumorque ſpargebatur matrem regiam in Scotia obſideri. Hanc certis conditionibus dimiſſam, & in Galliā auectam poſtea nuntiatum eſt, Guiſianæ familię principem fœminam.

Menſe etiam Octobri literis quibuſdam ſignificatum fuit, ęgrotare Eliſabetham Anglię reginam: cuius nuptias peti ferebatur, a Ferdinando Ferdinandi Cęſaris F. a filio regis Suetię, & Duce Iohanne Vuilhelmo conſtabat.

Facta pace inter Regem Hiſp. Philippum & Gallię Henricum, cum aliis cond[it]ionibus, tum vt nuberet Philippo Regis Heinrici filia: & ſoror Margarita Philiberto Sabaudię Duci: inter apparatus nuptiarum Sabaudienſium, iam deſponſa abſenti Re-

Vlt. Iunii 1559. gi Philippo filia Regis Henrici, agente & perficiente nomine Regis Phili. illam rem Duce Albano: Rex Henricus dum ludis equeſtribus operam dat, prid. Cal. Iulii cuſpide haſtæ

de haſtæ ictus, oculo dextro pertuſo, & ruptis temporum venis, decimo poſtea die mortem obiit, Rex animo excelſo, firmoque corpore, & bellator.

Ferunt per quietem oblata Reginæ ſpecie cruenti Regis, magnopere eam oraſſe, ne Rex quidquam inſtitui pateretur, quo vulnerari aliquis ſoleret aut facile poſſet Sed fata nimirum impediri noluerunt. Nam & hoc narratur, cum videretur Rex nimis ſe defatigare, moneretur que vt finem faceret ludorum, dixiſſe eum, *Vnum adhuc concurſum ſe dare velle ſponſo affini.* concurrendum tunc fuit cum nobili iuuene Gallicæ gentis familiæ Iorchiæ. Is cum videretur Regi non aduerſaturus totis viribus, Rex ei dici iuſſit, *faceret quæ poſſet, ſe ipſi non velle parcere.* Sed ſic tamen vertente illo haſtam, vt directior eſſet Regius ictus, procumbens Rex, & caput vertens cupiditate per indignationem illum deiiciendi. Ita tempus dextrum obiecit cuſpidi, & id accidit quod retulimus. Moriens accerſitum filium (vt aiunt) promittere coegit, primum ne quid ei à quo afflictus eſſet, noceri pateretur. Secundo vt pacem factam pro ſua parte ſeruaret, & præſtaret dictas conditiones. Tertio ne ſtatum religionis in regno Gallico mutari ſineret. Multi tum in cuſtodia, èque iis aliqui genere & opibus atque autoritate præcipui viri, de multis crudeliter ſumtum etiam ſupplicium fuerat. Atque ferunt patrem eius, quo congrediente ictus Rex fuit, præfectum fuiſſe ſumendis ſuppliciis de iis, qui propter errores improbatos in religione in vincula coniecti fuerant, quorum aliquos illum congreſſum & vulnus eſſe inflictum Regi vidiſſe. Similiter in Hiſpania abſente Rege Philippo, Carolo filio ipſius & ſorore huius adhibitis, inquiſitum in eos qui ab erroribus vulgaris abhorrerent, quos *Lutheranos* vocare, & pro hęreticis habere plerique conſueuere.

Mongomery. / Lutherani ;

De multis etiam ad priorem ſententiam conuerſis ſumptum ſupplicium. Horum ſtrangulatorum corpora combuſta. Vnus qui conſtanter in ſententia perſeuerauerat, viuus crematus. Cuiuſdam mulieris mortuæ oſſa de ſepulchro eruta. Horribilis actio illa fuit, & non modo indigna profeſſione religionis ac nomine Chriſtiano, ſed ab omni humanitate aliena. De his conſiliis & rebus hæ inter Reges miſſæ ferebantur, quibus vterque quod apud alterum gereretur, admodum probaret. Sed diu ſæuitiam in hoc genere exercere Henrico non licuit.

Hoc tempore menſe Auguſto Rex Philippus è Germania diſceſſit, nauibus rediturus in Hiſpaniam. Et ferebatur claſſis cogi in Sicilia ad Meſſanam, qua mare aduerſus Turcas tutum præſtaretur, & noceretur hoſtibus.

Ferdinandus autem Cæſar inducias & pacem fecit cum Solymano Turcarum Imperatore, quas neque neceſſarias, neque tempeſtiuas, & indecoras eſſe, erant qui non vererentur dicere. Sed nimirum ſuæ cuique res ſunt notæ inprimis, & ſentiunt omnes quo affligantur, & ſæpe ille hoſtis irritatus maxima damna dedit, raro aliqua accepit. Conditiones igitur quamuis durę & graues, quas Solymanus tulerat, repudiandæ non ſunt viſæ. In quibus & tributum pendi iubebatur, & neque Iohannem Vngariæ Regem, neque Henricum Galliæ lædere. Pacem legatos Gallicos magnopere ſtuduiſſe impedire nuntiabatur. Sed Solymanum in ſententia permanſiſſe, cum quod ſibi expediret non negligendum eſſe cenſeret.

Conſtabat tum res Turcicas eſſe difficiles & perturbar[illegible] Solymano ſeneſcente valetudineque aduerſa laborante, & filiis tribus diſſidentibus: quorum vnus Solymanus & ipſe nomine maior natu apud Patrem ad ſpem ſucceſſionis educeretur. Cōtra hunc alter Baiaſſeta vna cum minimo fratre conſpirans quod eſſet iuuenis ferox atque bellicoſus, Duces complures ſibi dicebatur conciliaſſe, nec non allexiſſe è robore exercitus Turcici quoſdam qui Ianiſſari nominantur: contractaſque copias contra fratrem duxiſſe, & cum pene profligaſſe: de improuiſo enim aduenīſſe narrāt præfectum Græciæ cum integris copiis, & victores perculiſſe. Ita cedentem Bayſſetū ſe ad Perſarum Regem contuliſſe, alterum in Syriæ Ægypto vicinis locis reſidentem, moliri res nouas. Turcica

Literæ Turcicæ ad Cæſarem Ferdinandum ſcriptæ in Senatu Imperii recitatæ ſunt. In quibus & hoc fuit licere Regi etiam Philippo legatos ad ſe mittere.

In deliberationibus autem de religione in Germania conſtituenda nihil eſt tum

explicatum,& res ad Synodi Oecumenicæ cognitionem reiecta , interea decreto communi pax inter ordines Imperii ſancita.

Fridericus III. Elector Palat. Cumque controuerſia eſſet inter Palatinum Fridericum Electorem,& Albertum Bauarum,de munere Septemuirali,illique magnopere diſſiderent , adeo vt bellum metueretur, res intercedente Palatino Wolffgango & Duce Wirtebergenſi compoſita fuit.

Cum ſoluto conuentu Cæſar Ferdinandus menſe Auguſto in Bauariam vicinam tranſiiſſet,inde in Auſtriam deſcendit,nunciatumque fuit XV.Cal. Septemb. Papam Romanum Paulum IIII.eſſe mortuum.Cæſar etſi illum erga ſe inimico animo fuiſſe diceret,tamen honoris cauſa quem haberet ſedi Romanæ , iuſſiſſe ferebatur apparari ea quib. mortui memoria tanquam exequiarum celebraretur.

Hoc conuentu tentata fuit reconciliatio inter fœdus Francicum & quoſ[illegible]m ex nobilitate potiſſimum Francica detrimentis affectos bello Marchionico , qu[illegible]um caput nominabatur & erat Wilhelmus a Grunbach. Hic comitatu magno affuit, & aduocatos habuit plurimos,etiam Principum multorum legatos. Audita cauſa pronunciatum fuit partes iure diſceptare controuerſiam eam debere. Ita petitores occupatorum bonorum ab aliis , & vt ſarcirentur pecunia data damna , infecta re, nihil territi aut de priſtina animi elatione remittentes diſceſſere.

Publicata tum fuit etiam proſcriptio Creſceri illius qui autor fuiſſet interficiendi Epiſcopi Herbipolenſis.

Saxonica. Hac æſtate Principibus Saxoniæ in Duringia improbantibus ea de quibus Wormaciæ inter certos ordines conuenerat,illuſtriſſ.Pr.Ioannis Friderici & fratrum nomine editus liber fuit complectens definitionem doctrinæ puræ , & damnat[illegible]onem dogmatum & hominum quorundam nominatim. Hæc cum vera ratione non [illegible]eri, & quædam illo libro expoſita diligentiore conſideratione viderentur indigere, nonihil nouæ turbulæ datum eſt:præſertim cum iuſſiſſent in omnibus locis ſuæ ditioni ſubiectis a paſtoribus eum librum populo recitari , & ad aſſentiendum perſc[illegible]tis & probandum mandata ſuadendo inducere. Iamque apud ipſos quoque de his aliqui loqui liberius,ſuſpectuſque vt improbans conſilia actionesque illas Victorinus Stri-

Vict. Strigelius. gelius & Andreas paſtor, noctu admiſſis qui illos comprehenderent , inhumaniſſime intra domos ipſorum capti,& in eſſedum coniecti atq; abducti fuere. Victorinus nudus è lecto effractis foribus ædium arreptus fuit, & alia fœde facta perhibebantur. Diu in cuſtodia cum fuiſſent , tandem menſe Auguſto Victorinus remiſſus domum eſt,cum promiſiſſet obligatione legitima,ſe extra ædes nuſquam diſceſſurum , antequam ad accuſationes reſpondiſſet.Reuerſus ille domum febri laborare cœpit, & animo perturbari,ferebatur autem inſimulari à Principe, quod ea reprehendiſſet culpaſſetque quæ prius non modo laudaſſet,ſed quorum etiam autor & adiutor fuiſſet.

Mulichius. Fuit & in vincula coniectus Mulichius,maxima potentia & autoritate in Vimarienſi aula præditus.Spargebaturq; fama,quod capitale de eo iudicium futurum eſſet.Multi tamen quibus & negotia & homines nota erant , quid ageretur , non poterant decernere,neque ſtatuere [illegible]ria ne res ageretur , an ſimulatio illa aliqua eſſet. Hic cum Gothę in cuſtodia aliq[illegible]tiſper fuiſſet , poſtea traductus eſt in arcem Leuchtebergenſem ad Calam Duringicam.

In Daniam Illuſtriſſ. Princeps Elector Auguſtus cum coniuge profectus , ornauit præſentia ſua feſtiuitatem coronationis Regis affinis ſui , & rediit ſaluis rebus menſe Septembr.

Liuonica. In Liuonia factis induciis (vt diximus) miſeranda quies fuit. In conuentu autem Auguſtano ſubſidii nomine placuerat contribui millia C.aureorum,qua pecunia Liuonienſes adiuuarētur. Sed fama ſpargebatur,neceſſarium & propius auxilium ab illis Regis Poloni implorari,& exiſtimabantur ſub ditionem illius venturi eſſe, vt prius veniſſent Pruſſiaci.Inter hæc tamen Moſchobitam bello Tartarico implicatum ferebatur,atque eo nonnihil afflictum eſſe.

Cum Turcarum Imperatore,pace per aliquot annorū inducias facta ,nihilominus præſidia quæ limites tuebantur non quieſcere,vere illa quidem conſuetudine quod

exer-

exercitationes tales eſſe vellent rei militatis, neque pacta conuenta minus ſeruari, quod nulli iuſti exercitus educantur. Tentata fuit proditio arcis Segethi ad Drauum munitiſſimę. Sed proditore indicio pueri comprehenſo, allectus quidem Turcicus Baſſa, qui illum pecunia corruperat, traditur aduenisse, ſed re prouiſa, cęſis multis & omnibus impedimentis amiſſis reiectus eſſe. Alibi etiam prædę actæ & incurſiones factæ ſunt. Sed præſidiario equite Pannonię vbique hoſtes adhuc quidem profligante & ſternente, & recuperante prædam, Baſſa Budenſis moribundus, omnes Chriſtianos captiuos interfici iuſſit, & iſtas inferias ſibi fieri. Segethum.

In Germania diu vagata diuerſis in locis mulier quædam, quæ ſe pro Regina Angliæ ſorore Ducis Iuliacenſis gereret, cum & à Principibus quibuſdam honorifice acceptafuiſſet, tandem peruenit hoc anno ad Ducem Saxoniæ Vinariam: à quo & cognata appellata, & eo qui illuſtrem fœminam deceret omnibus in rebus reſpectu eſt tractata. Narrare illa magnam vim auri & argenti & pretioſæ ſuppellectilis ex Anglia ſe aduexiſſe: ſed arcis quibuſdã deportatis Vinatiam, & fraude deprchenſa in vincula coniecta eſt, & quæſtio habita. Multa temere in congreſſibus & colloquiis cum illa geſta narrabantur, quæ in multorum dicta incurrebant. Hæc tandem ad perpetuos carceres fuit condemnata. Pſeuderegina.

Eodem hoc anno horribiles imbrium & fulminum tempeſtates fuerunt diuerſis in locis, & alicubi inuſitati terræ motus. Friberga, vbi metallica antiquiſſima ſunt in Miſnia, grauiſſime labefactata eſt. In Marchia corruiſſe ædificia quædam perhibẽtur, & multos homines obruiſſe. Fulmina in aquas etiam delata illas infecerunt, & piſces deinde mortui fuere.

Hoc anno reuerſus eſt in Germaniam Iohan. Wilhelmus Dux Saxonię, Ioan. Friderici pr. Electoris filius: cum aliquantiſper in Gallia poſt bellũ confectum inter duos Reges reſtitiſſet. Fuerat autem ad Regem Galliæ profectus militatum.

Ad Rhenum vina ſatis bene prouenerunt, & fuerunt in Palatinatu res quietæ.

Treuiri, cum quidam ibi natus diu abfuiſſet domo ſtudiorum cauſſa, reuerſus ad ſuos primum ſcholas habere cœpit, & pueritiam accuratius quam prius inſtituere cũ literis, tum cognitione religionis. Ea re multorum fauorem ſibi conciliauit. Atq; tandem docere ipſe cœpit grandioribns argumentis veritatem rerum diuinatum. Cum audire quamplurimi cuperent, factum tandem eſt hoc labores recuſante vt accerſeretur conciliante Principe Wolffgango Palatino .... Chulmanni. Epiſcopus Treuirenſis, cum diſſimulare rem diutius non poſſet tales cætus haberi à ſuis vetuit. Sed ciuitas nihilominus retinere & fouere atq; defendere doctores ſuos. Donec Epiſc. pro hoſtibus habere eos inſtituit, & ciuium mercibus onuſtas primum naues aliquot intercepit, deinde itinera omnia infeſta ciuibus facere, denique parare ſe ad vim & bellum. Ciuitas ad vicinos principes legatos miſit, & quæ cauſſa quodque negotium eſſet ſignificauit, & illorum reſpectum ad ſe petiit.

Similes motus animaduerſi ſunt in Moguntiaca regione. Et Aquis multitudo flagitare cœpit emendationem doctrinæ & rituum ſacrorum.

Romæ cum Paulus IV. P. M. ætate admodum graui ægrotate cœpiſſet, & de improuiſo febris acceſſiſſet acerrima: ita mortem ille obiit XIV. Cal. Septemb. cum vixiſſet annos . . . Cum adhuc viuus decumbetet, ſparſa fama mortis ipſius multitudo (vt talibus temporibus ſolet) commota multa deſignauit turbulentiſſime, carceres omnes effregit, & captiuos liberauit. Cuſtodia eorũ qui delati religionis nomine detinebantur repugnantibus iis qui armati in illis ædibus ſeruabantur, tandẽ multitudo & ipſa armata non modo aperuit, ſed ædes ipſas etiam incendit. Narrant monumentum ſepulcri Pontificii, quod iam poſitum eſſet præclarum ſignis à multitudine diſiectum, & ſtatuæ quæ Pontificis effigiem præferret mutilatam, & tractam eſſe ignominioſe. Plurimos magnopere lætatos aiunt morte iſta. Eſt & Cardinalis Moronus liberatus, qui longo tempore in arce Sancti Angeli captiuus fuerat. Tumultus iſti celeriter ſedati fuere, & capita gubernationum conſtituta. Romæ gubernatio cõmiſſa Carolo Craſſo Epiſcopo Montisflaſconis. Et x. Cal. cœptæ exequiæ celebrari mortui. Et tandem poſtridie Non. Septemb. incoata deliberatio de creando nouo Pontifice, cum intraſſent in conclaue ſolenne Cardinales quadraginta v-

nus. Creatus Cardinalis Medicinus Mediolanenſis, & appellatus Pius IIII. qui fratrem habebat Iacobum Mediceum Marchionem Muſſiæ. Horum auus fuiſſe Medicinæ profeſſor dicebatur, & ex ea arte ingentes opes collegiſſe, & poſſeſſiones iterum quarundam titulumq; nobilitatis paraſſe, reliquiſſeq; poſteris.

Medici.

Danica.

Mortuo Chriſtiano Rege Daniæ filius illius Fridericus coronatus Rex fuit XIII. Calend. Septem. ad cuius pompæ feſtiuitatem vna cum coniuge ſorore Regis acceſſit princeps Elector Auguſtus; *Idem eſt ſupra narratum.*

In Gallia cum ſuffectus eſſet Regi mortuo filius Franciſcus Secundus, cum quo nupta eſſet filia Regis Scotiæ, natꝰ annos nondum XVIII. gubernatio regni fuit penes familiam Guiſianam, in primis Cardinalem Carolum & fratrem huius. Quorum ille doctrina & ſapientia præſtare exiſtimabatur, hic vitrute bellica celebris erat. Cardinalis regiam gazam & iuris vniuerſi ditionem habebat in manibus, frater rem totam militarem & copias.

M D L X.

Magna autem ſæuitia vſurpabatur tam inquirendo quam animaduertendo in eos, qui inſimulabantur deſeruiſſe religionis antiquæ ſanctitatem, & amplexi eſſe nouam doctrinam autore M. Luthero: cuius nomine omnium abhorrentes atq; alienæ ab vſitatis obſeruationibus ſentẽtiæ, prauæ etiam & pernicioſæ iudicabantur, vt nullum eſſet atrocius crimen quam Lutheranum appellari. Atq; ferunt cum quodam tempore ſupplicio ſimul afficerentur quidam, qui latrocinãdo cædes fecerant, & qui religionis veterem pietatem mutaſſe perhiberentur, & vocarentur Lutherani, latrones iam imminente morte teſtatos fuiſſe, ſe pœnas dare latrocinii non Lutheraniſmi cauſa. Vſque adeo immane ſcelus eſſe Lutheri doctrinam ſequi inculcatum fuit vulgo, cum & in æternum Deum contumelioſus ille, & omnibus rebus depravator eſſe Chriſtianæ religionis crederetur. Viuente adhuc Rege Henrico coniectus in carcerem fuit vnus perquam celebris Iuriſconſultus Annas Burgius ſeu de Burgo, quod crudelitatẽ illam animaduerſionum ſuppliciorumq; non probaret. De eo cognitione dilata, cum morte Regis Henrici tum aliis de cauſis ſupplicium ſumptum poſtea: fuit & ille viuus crematus. Alii etiam, interq; eos vtriuſque ſexus genere & opibus primarii, partim correpti fuerunt, partim in diſcrimen extremum venerunt vitæ fortunarumq; omnium. Quæ cum ad hunc modum gererentur, magnis & pernicioſis motibus cauſas dederunt. Varia etiam & multiplicia ſcripta in Gallia clanculum fere edebantur, in quibus grauiſſime accuſabantur Guiſiani. Erat autem præcipua querela Rege nondum eam ætatem habenre, quæ ſufficeret gubernationi regni, prætexi illius nomen & maieſtatem à Guiſianis, ſuo arbitrio facientib. quæcunq; liberet: cum de ſententia Ordinum in regno legitimi curatores conſtitui deberent, ſecundum ſcriptas leges, & more maiorum. Hæc a Guiſianis defendebantur, commemoratis exemplis compluribus annorum ſuperiorum, quibus Reges minore etiam ætate ſibi conſilium aſciuiſſent ſua voluntate. Et probatis copioſe actionibus omnibus quæ in primis reprehendebantur. Coierunt tum nonnulli, inq; his ex nobilitate quidam non poſtremi: ſatiſq; magnæ copiæ cogi cœptæ. Rex tum Amboiſiæ erat. Qui coierunt, nullo modo ſe contra Regem arma cepiſſe affirmabant, ſed pro illius ſalute & incolumitate, cui Guiſiani inſidiarentur, quod dicerent eum poſteritatem eſſe Capeti, ſeu Caroli Magni ad quos legitima ſucceſſio regni pertineret. Fuerat deliberatum, & pene conſtitutum viuente adhuc Henrico II. *Ne Religionis nomine in quemquam animaduerteretur ante decreta concilii Oecumenici.* Hæc ne firma rataque eſſent, per Cardinalem Carolum Lotaringum ſtetiſſe aliqui criminabantur. Quorum caput quidẽ ex nobilitate Rainaldus (quem ſui valde laudarunt, aduerſarii vehementer vituperarunt) copias contractas collegit adduxitq; Amboiſium; vbi cum Rege Cardinalis & frater ipſius Franciſcus Guiſius tunc fuit. Prætendebant hi morui metum ſolicitudinemq; ſuã de Rege, cui à Guiſianis impenderet periculũ, pertinens ad totius regni cladem: & inuidioſiſſime cõmemorabantur cum alia crudeliter, auare, ſuperbe à Guiſianis geſta tũ ſupplicium Dn. Burgii, qui Cardinale procurante eſſet cõbuſtus, propterea quod illius voluntati refragaretur, & nõ approbaret aſſentando errores in doctri-

Lutheraniſmus.

An. Burgius

Guiſiani

doctrina & vſu religionis manifeſtos. Sed his copiis ſiue vi ſeu fraude diſſipatis, & Reinaldo aliiſque conſpirationis eius principibus interfectis, ita aliquantulum otii fuit. Nihilo tamen minus inteſtina odia remanſerunt, neque ſeditionis quaſi ignis penitus fuit extinctus. Horum conſiliorum plerique conſcium eſſe aiebant Regem Nauarræ. Congregati etiam quidam fuere ad inuadendam & occupandam vrbem Lugduni, qui ſacerdotum bona diriperent ſi proceſſiſſet conatus. Sed hi ſunt detecta re, partim oppreſſi, partim repulſi.

Nominabantur per contumeliam deſertores errorum veterum non modo Lutherani, ſed etiam Hugenoti. Hoc a Guiſianis nomen in ſeditioſos & turbulentos, à quodam Hugenoto ſeditioſo confictum, inimici illorum etiam ad Regis contumeliam interpretabantur, quem ab Hugone Capetio genus ducere conſtaret. Regem etiam Henricum II. iocantem rythmo populari prædixiſſe ferebatur in Guiſianos, *Eos purpuratos ſe mortuo, populum Gallicum vero camiſiatum fore.* Hugenoti.

Cum Tripolis in Affrica oppugnaretur Hiſpanica claſſe admodum inſtructa nauibus & viris, multo maiore claſſe Turcica oppugnatores circumuenti, & claſſis illa diſiecta fuit multis captis, etſi pleraſque euaſiſſe periculum plurimi poſtea ſcripſerunt, & acceptum damnum eleuare fuere conati. Itaque creditum eſt tantam illam cladem non eſſe quantam rumores ſparſiſſent, cum quidem magnum detrimentum acceptum eſſe conſtaret. Turcica claſſis fortuna vſi fugientes inſecuta eſt, qui fere petierunt munitam inſulam Gerbinam. Meninga hanc a veteribus appellatam fuiſſe perhibent. Perueniſſe tamen eo dicebantur omnes triremes ad Tripolim fuga elapſæ præter vnam ſegniorem. Gerbina & loco opportuno habuit vrbem arcemque bene munitam, & præſidium firmum ad V. millia Germanorum, Italicorum, Hiſpanorum militum, quorum ductor ſeu Præfectus Hiſpanus Donalfarus nominabatur. Hi fortiter ſe gerere, in velitationibus hoſtem facile repellere, & eſſe ſuperiores, cum aqua in vrbe non ſit, altero quoque die armata manu eam aduehere & deportare, ſed deficere etiam eos neceſſaria cætera ad victum cum inciperent, captos ita demum reſtituerunt, ſi pro illis certa copia commeatus penderetur. Præfectus præſidio, poſtulanti ductori claſſis Turcicæ, vt deditionem faceret, reſpondit, *ſe eum non eſſe qui, vt alii, munita loca traderet hoſti. Et hoc facientes dignos eſſe ſuſpendio, quod ipſe ſimili in facinore ſupplicium in ſe quoque ſtatuat.* Africana. Gerbina Inſula. Don Aluaro.

Interea ferebatur duas triremes Florentinas potitas eſſe tribus Turcicis appulſis ad neſcio quod littus. Itaq; homines fere effugiſſe, multos tamen captiuos, & nonnihil pecuniæ in nauibus inuentum.

Ferebatur & hoc, Genuam veniſſe legatum, Regis Perſici, promittente Turcicum bellum, quod Perſa ſummis viribus geſturum ſe eſſe affirmaret, ſi Chriſtianitas quoque Turcas aggredi velit. Dicebanturque eadem de re Legati miſſi ad Cæſarem & Regem Hiſpaniarum. Erant tum res Turcicæ non prorſus quietæ diſſidio enim inter fratres orto minor natu Baiaſſeta transfugerat ad Perſas. Et repoſcebatur ille enixe à patre, ſed reddi nondum conſtabat. Significabatur autem decreta Legatio eximia, cum præcioſiſſimis muneribus a Solymanno ad Perſam iter breui ingreſſura, vt de Baieſſeta reſtituendo cum Perſa ageret. Conſtantinopoli etiam peſtilentia ſæua fuit. Turcica.

Hoc anno XIII. Cal. Martii mortuus eſt Wittenbergæ Philippus Melanchthon, cum vixiſſet annos LXIII. & totidem pene dies, quem luxerunt boni omnes mortuum, mali & petulantes quidam inſectati ſunt. Et controuerſiæ Eccleſiaſticæ fieri cœperunt maiores & importuniores, renouantibus quibuſdam contentionem de Sacramento Cœnæ Domini, & rem actionemque ſanctiſſimam profanis diſputationibus contaminantibus. Obitus Philippi. 18. Febr. 1560.

Liuonienſes metu hoſtis potentiſſimi & immanis, omnium opem auxiliumque implorare. Ferebatur hic captis iubere manus & pedes præcidi. Teutonici quidam numero CXXIX. adorti illo bello Moſchobitas DC. profligarunt hos, ſed cum finem inſequendi non facerent, circumuenti interfectique ſunt vniuerſi præter XXX. Liuonica.

qu[illegible]ter vol[illegible] [illegible] h[illegible] pertinerent [illegible]arere [illegible] m[illegible]nt. Imm[illegible] [illegible] p[illegible] [illegible] & [illegible]borum q[illegible] [illegible] adue[illegible] [illegible]is p[illegible] [illegible] ſt[illegible] es[illegible]. F[illegible] ciuitates quædam ſuſpe[illegible]od M[illegible] obitas variorum rerum commeatu adiuuarent & hoc nomine Lubecca male audit inprimis.

H[illegible] circumferebatur exemplum epiſtolæ quam ſcripſiſſet Cardinalis Lotaringius ad Papam. Continebat h[illegible] q[illegible]n grauem [illegible] quæ nouari inciperent in Gallia, & implicari ſignificabatur n[illegible] viros, & re[illegible] periculorum. Addebat[illegible]que pe[illegible]o, v[illegible] [illegible]ico[illegible]e Apoſtolice &mandatis in Galliam Cardinalis Turnonius Col[illegible]us.

Conuentus autem fuerat habitus Principum in regno Galliæ &

* huc vſque autographum *

ORATIO

ORATIO FVNEBRIS DE MORTE CAROLI V. ROM.

Imperatoris, & Hiſpaniarum Regis.

ETst, Principes populique Germani, Caroli V. Imperatoris noſtri mortem ſine graui animi dolore commemorare nequeo, tamen cum de nobis atque vniuerſa Repub. Chriſtiana tam bene meritus fuerit, quã qui optime facere, non ſane poſſum, quin ego eundem in hoc publico luctu memoria grata proſequar: & quæ de eo tacitus cogitare ſoleo, eadem proferam, & vobiſcum quodammodo communicem. Non quod putem vobis non meliora in mentem venire poſſe, ſed quia ſpero eo minus repudiaturos eſſe vos hanc noſtram tenuem orationem, quod memoria eius quem diligitis iure, nec vobis poſſit non eſſe grata. Ac primo quidem, vt intelligi poſſit, quantum damnum morte eiuſdem Principis noſtri fecerimus, cogitemus nihil eorum, quæ vel fortunæ vel animi ſunt bonorum huic defuiſſe, & Deum ita cum donis ſuis ornauiſſe, vt videretur ad res maximas, atque ipſum adeo Imperium orbis terræ natus eſſe. Ortus quidem erat è gente Auſtriaca, vnde tanquam ex equo Troiano tot Reges, tot Romanorum Imperatores prodierunt, à quibus ad eum tantum bonorum permanauit, vt ſimul ac in hanc lucem æditus fuit, ampliſſimorum Populorum atque Regnorum iam hæres foret. Fuit enim (quod quidem vos minime ignoratis) Maximiliani Imperatoris, è filio Philippo Hiſpaniarum Rege, nepos. Et quanquam hæc in eo genere ſunt, quod non virtus cuique ſua parit, ſed fortuna quodammodo adiungit, tamen ita vſuuenit, vt cum è bonis boni naſcantur, horum virtuti ille honoris ſplendor, quẽ à Parentibus atque maioribus ſuis trahunt, iure deberi videatur. Quod ſi vlli ante hac Regi contigit, certe Carolo noſtro contigiſſe videtur. Nam tot ac tantis virtutibus præditus fuit, vt non ſolum ſplendorem a maioribus acceptum, tueretur cum laude, ſed nouis etiam acceſſionibus augeret atque cumularet: Ac ſi non aliena, hoc eſt, maiorum virtute niteretur, dignus tamen eſſet, qui ſummis honoribus ornaretur. Temperanter ſane vixit, luxum omnem fugit, & poſtquam ad Remp. acceſſit, præclara dedit ſigna ſingularis cuiuſdam iuſtitiæ. Quippe qui ius ſuum cuique tribueret æquabiliter, & mallet propulſare ab iis quos in poteſtate ſua habebat, iniuriam, quam, ſi quam ipſe acceperat, perſequi. Cum qua virtute ſua, tantum fortitudinis coniunxerat, quanta in hominem vllum cadere poteſt. Cuius pars illa, quæ in perpeſſione malorum conſiſtit, è moribus eius mirabiliter eluxit: Etſi enim eo morbi genere, quod acerbiſſimum dolorem facere ſolet, ſæpe affectus fuit, hoc tamen non paſſus fuit ſe ita frangi, vt quoties opus eſſet, muneta militaria in Caſtris non ipſe obiret. Verum vt ita ſeipſum vicit, ſic hoſtes ſuos, quotieſcumq; poteſtatem facerent pugnandi, fortiſsime ſuperauit, & pro magnitudine animi ſui res maximas, non ſolum in Europa, ſed etiam in Aphrica geſsit. Neque enim vllum in locum victrices copias ſuas duxit, in quo non impreſſæ virtutis ſuæ veſtigia relinqueret. Acceſſit huc prudentiæ tantum, quantum Imperatores ſummi ad procurationem Rerumpublicarum ſuarum afferre debent. Nam quoties legatis reſpondit, aut de maximis rebus conſultauit, vox eius quoddam veluti oraculum Reipubl. eſſe viſa eſt. Artem autem rei militaris non minus bene tenuit, quam peritiſsimus quiſque legatorum eius: Imo tam bene, vt hoſtes etiam primas ipſi in hoc genere tribuere non dubitarent. Et quamquam erat tam ſtrenuus, vt cum hoſtibus quotieſcunque res poſtularet, manus ipſe conſereret fortiter, eoque ipſo documenta ſtatueret, quantum in ſe eſſet fortitudinis, tamen

nihil faciebat iracundè, ac nullus vnquam Imperatorum, hic certe viſus eſt omnes animi ſui in poteſtate habere, & nullo prorſus impetu ferri. Etſi autem Carolus noſter his virtutibus plane Imperatoriis prȩditus fuit, & ad bonam bonorum omnium exiſtimationem ita profluxit, vt Traianis atque Antoninis Romanorum Imperatoribus laudatiſſimis, in quorum ſede collocatus fuerat, iure conferri poſſet, tamen vt pro dignitate Chriſtiani nominis his etiam longo interuallo antecelleret, ad eum tantum deſiderium fuit diuinitus, vt Conſtantinorum, Theodoſiorum, Carolorum, Othonum eſſici quam ſimillimus. Qui cum Chriſtum Dominum atque Seruatorem noſtrum colerent recte ac piè, è fonte eius ſalutari, multo vberiores hauſerunt virtutes, quam quȩ humanitus comparari poſſunt: Itaque vt Princeps ille noſter non minore, quam illi virtute ornaretur, tantum fide, tantum ſpe, tantum charitate, tantum denique omni pietatis genere excelluit, vt ſanctiſſimi illi atque optimi Principes, deque re Chriſtiana optime meriti, in eo reuixiſſe viderentur. Quippe cum hic ſe rebus ſecundis non minus efferri, quam aduerſis frangi paſſus vnquam fuerit, tantumque abfuerit, vt moueretur cupiditate gloriȩ, quȩ alias magnis atque excelſis animis ineſſe ſolet, vt in ea ipſa contemnenda, ſe ipſum quodammodo vincere videretur. Nec alium è victoriis ſuis repetiuit fructum, quam vt haberet, quo vel orbi Chriſtiano benignius facere, vel Deo, cui quicquid harum rerum erat, acceptum referebat, gratias agere, & beneficentiam eius ſingulari pietate laudare poſſet. Nam tantum in eo modeſtiȩ erat, nihil vt ſumeret ſibi, ſed omnia potius benignitati diuinȩ tribueret, nec de hoſtibus victis, vllum ageret ipſe Triumphum, quaſi a ſe partȩ eſſent victoriȩ: ſed in Templis beneficentiam Dei immortalis exquiſitiſſimo laudationis genere celebraret. Adde, quod tanta cum pietate preces ſuas quotidie adhibuerit, vt facile appareret, non ſua eum virtute, ſed tantum benignitate Dei, ad ſpem bonam niti, in bello autem periculoſiſſimo, ſi quam populus atque milites eius forte contraxiſſent culpam, eam ita deprecatus fuit a Deo, vt pœnȩ quas ipſi luere deberent, in ſe transferrentur, ac telis, quibus ipſi conficiendi eſſent, ipſe ſolus obrueretur. Quin etiam ita ſe geſſit perpetuo, vt Chriſtianis parceret libenter, nec minus in eos clemens eſſet, quos vicerat, quam eos, qui vim inferrent, frangeret fortiter. Poſſem hoc loco commemorare multos, quibus victis atque compreſſis, iniurias ab eis illatas, facile donauit: Et non modo non in eos durius ſtatuit quicquam, ſed multum etiam beneficiorum contulit. Hȩc clementia tanto propius acceſsit ad ſimilitudinem diuinȩ benignitatis, quanto maior eſt omni humana benignitate. Ex eodem fonte fluxerunt illa prȩclara Principis noſtri, quod ſemper maiorem habuerit iuſtitiȩ atque clementiȩ, quam potentiȩ atque dominationis rationem, maluerítq; de iure ſuo decedere, quam aliquid de alieno ſui commodi cauſa detrahere, nec vllum ſuſceperit bellum, de quo non ante religioſiſſimos, ſapientiſsimosque viros in Conſilium adhibuiſſet, deque ſententia horum ſtatuiſſet, idem iure ſuſcipi poſſe: abhorruit ab omni contra Chriſtianos bello, & nunquam gentibus immanitate barbaris, & a religione Chriſtiana auerſis, aliquanto libentius bella intulit, id tamen fecit magis, vt Chriſti quam ſuum regnum amplificaret. Hinc ad rem Chriſtianam quanta facta eſt acceſsio? Cui nihil aliud ad notiſſet, quam nouum illum quaſi orbem, qui noua Hiſpania appellatur, eumque e ſuperſtitione pernicioſa ad verum Dei cultum traducendum curaſſet, bene tamen de Chriſtiano orbe meritus eſſet. Quippe cum hic multo, quam ante, latius pateat, & damna illa, quȩ a Sarracenis accepit, acceſſione tanta ſarciri quodammodo videantur. Ac cum controuerſia de religione Dei immortalis in tempora eius incidiſſet, eaque talis, vt in errorem pernicioſum coniicere poſſet multos, in hac dirimenda, quantum ipſe operȩ poſuit? Quȩ non conſilia captauit? Quȩ ſi euentus bonus reſpondiſſet, nec tempora ocio inimica pacis conſilia excluſiſſent, certe non minus quam Conſtantinus, vel Theodoſius, Eccleſiȩ Chriſtianȩ profuiſſet. Videtis iam Principes populique Germani, videtis quantum virtutis Carolus V. Imperator noſter ad Remp. attulerit. Ac cum idem nos atque Patriam noſtram tueri atque ornare & poſſet, & vellet, tantum in eo nobis fuit prȩſidii & opis, vt quotquot

in ipſius

in ipſius poteſtate eſſemus, beate & cum honore viuere poſſemus. Imperium autem ipſum, quod & commiſſum erat, propter ſummam eius moderationem, æquitatem, atque pietatem, non tam imperium, quam quoddam Orbis terræ quaſi Patrocinium eſſe videbatur. Quod quanto ſe magis accommodaret legibus Chriſtianorum, tanto minus dubitandum erat Deum ei propitium eſſe atque benignum: Poſteaquam igitur Carolus noſter ex hac vita ceſſit, omnibus nationibus populiſque, quibus imperauit, & tantum beneficiorum dedit, triſtiſſimum ſui deſiderium, vt quicunque hominum noſtrorum Principem hunc ſuum, Principem dico? Imo patrem patriæ non lugeant, ab omni humanitatis ſenſu ſint prorſus remoti. Quanquam autẽ mors ſummi illius, atque optimi Principis nobis ſane luctuoſa & eſt & eſſe debet, tamen quia ſpiritus ſanctus in ſcripturis promiſit, beatos eſſe, qui in domino moriuntur, habemus, quo nos ipſos hoc tempore noſtro conſolari poſſimus. Neque enim, ſi eundem ſpiritum per Paulum Apoſtolum loquentem audimus, lugere debemus, vt ii, qui neque vitæ æternæ, neque reſurrectionis mortuorum ſpem vllam habent. Eſt quidem humanum, capere dolorem è morte eorum, quos dileximus: At Chriſtianorum cauere, ne in hoc genere ſimus nimii. Hi namque intelligunt pręclare mortem non extinguere homines ſanctos, ſed è vita caduca in ęternam, è miſera in beatam plane transferre: & mortem horum eo minus perhorreſcendam eſſe, quod ſpiritus ipſorum, quibus durum eſt peregrinari à Domino, ſoluitur vinculis corporum, vt cernere Deum ſicuti eſt, eoque æuo ſempiterno perfrui tandem poſſint. Quo ipſo quid melius? quid ſuauius? quid denique ad ſummam fœlicitatem aptius vel eſſe vel excogitari poteſt? Quominus dolere debemus, quaſi amiſerimus eoſdem, ſed potius benignitatem Dei immortalis, qui eos ex hoc mundo ereptos in patriam illam æternam tranſtulit, nos bene ac pie interpretari conuenit. Quęre etſi non poſſumus non Carolum Imperatorem de nobis optime meritum lugere, tamen ſi conſiderauerimus, quo genere mortis ex hac vita migrauerit, dolorem noſtrum leniri neceſſe eſt. Audite igitur, audite Germani, quomodo optimus hic Princeps diem ſuum obierit. Conſtat eundem anno ſuperiore Imperio atque Regnis ſuis omnibus ſeipſum vltro abdicaſſe. Sed quia ex attenuatione corporis ſui atque infirmitate agnoſcebat, non ita longe poſt futurũ, vt vita hac cederet, ad quod ipſum vt accingeretur in ocium, non iners illud quidem, ſed cum vera pietate plane coniunctum, & Chriſto ſe tradidit totum, vt in eo conquieſcere, & quod reliquum eſſet ætatis ſuæ, conſumere poſſet. Ab eo igitur tempote Deum aſſidue coluit, & animo atque cogitatione in cœlum raptus, ætetna illa & quæ ſurſum ſunt cogitauit, & quæſiuit tantum, nec paſſus eſt ſe ab his vitæ officiis vllo negotio diuelli. Sed cum tandem Deus pater ille miſericotdiarum atque totius conſoſolationis virum hunc, qui iam mundo mortuus, Chriſto tantum viueret, penetrare vellet, quo cogitatione atque cupiditate iam aſcenderat, vt ſolidum illum atque vberem pietatis fructum in æterna patria percipere tandem poſſet, ita quidem euenit, vt in febrem incideret. Qui morbus cum ingraueſceret, & Archiepiſcopus Toletanus vir ſapientiſſimus Principem officii cauſa ſalutaſſet, hic multa cum eo de Deo, deque Chriſto, & iis quæ ad æternam ſalutem pertinent, locutus eſt, & hoc quaſi pabulo ſuauiſſimo ſaluberrimoque animum ſuum pauit. Deinde ſacris myſteriis, quorum magna vis eſt, adhibitis, per ea quodammodo conſecratus eſt Deo, & magnam animi conſolationem hauſit, nec ita multo poſt, cum ſentiret, tempus mortis inſtare, ad Deum ſupplices tendens manus, miſericordiam eius implorauit, ac tum magna ac pia animi alacritate, vt non mortem adire, ſed in cœlum potius proficiſci videretur: Spiritum ſuum in manus Domini euocantis commendauit, & cum voce eadem extrema, extremum edidit ſpiritum, & ſe in ipſum quaſi complexum Dei obtulit. Hæc cum Principi noſtro euenerint, videtur mors eius talis fuiſſe, qualem proculdubio ſemper expetiuit, & Paulus ipſe ſanctiſsime exoptauit tum cum cuperet diſſolui, & eſſe cum Chriſto. Quod ſi cui contingit, ei bona tanta adiunguntur, quanta nec oculus vllus vidit, nec auris vnquã audiuit. Itaque quod ille deſiderium ſui reliquit, id tanto facilius leniri poteſt, quanto melius cum eo actum eſt, quod ex hac vita in illas æternas ſedes haud dubie migrauit: Vt ſi ipſius cauſa lugeamus vehementius, non ita vt debemus, ipſum diligere videamur. Noſtra autem cauſa ne acerbiorem dolorem ſuſcipe-

remus, ipſe prudentiſſime cauit. Nam cum abdicaret ſeipſum Imperio atque Regnis ſuis ampliſſimis, id egit, vt non tam nobis atque adeo eiſdem Regnis eripi, quam per fratrem Ferdinandum Regem Romanorũ Auguſtum, & Philippum filium, Principes ſummos atque coniunctiſſimos, præeſſe non deſineret. Quippe cum alterum horum gubernaculis Imperii Rom. admouiſſet, alteri vero Regna alia hæreditario iure reliquiſſet, neque id iniuria, cum præſertim ita ſe gereret vterque, vt in illo fraternæ, in hoc autem paternæ virtutis ſpem omnes boni iure collocarent. Itaque nihilo magis deſeruit nos Imperator noſter Carolus, quam bonus Paterfamilias domum ſuam, ſi forte peregre profectutus, eam aut fratri ſuo, aut filio, viris bonis & ſui quamſimillimis committat. Quæ cum ita ſint omnia, etſi non poſſumus non lugere hoc tempore eundem Principem noſtrum, tamen cum idem ipſe cauerit, ne vel ſua vel noſtra cauſa vehementius perturbemur, non eſt profecto quamobrem hoc tempore recta ratio dolorem noſtrum non mitiget. Et quia hic nos minime deſeruit, cum reliquerit Imperium ei, quem eſſe alterum ipſum omnes boni iudicant, profecto niſi illius non tam mortem, quam diſceſſum, quo ipſi nihil melius contingere potuit, æqui boniquefecerimus, officium rectum nos deſetere videbimur. Quare ad eam pietatis rationem excitemus nos ipſos, vt memoriam Principis ſanctiſſimi, & de nobis quam optime meriti ex animis noſtris effluere minime patiamur, ſed eã potius gratis animis in perpetuum proſequamur, & optemus maxime, vt exhauſtis huius mundi laboribus atq; ærumnis, nunc quiete æterna ac longe fœliciſſima perfruatur, & in æternis illis tabernaculis cum eo tandem omnes ſempiterno æuo quam beatiſſime viuere queamus. Atque vt idem Deus noſter Principes optimos Ferdinandum Imp. atque Philippum Hiſpaniarum Regem perbenigne adiuuet, eiſque tantum fœlicitatis adiungat, vt noſtris atque aliorũ Chriſtianorum rebus præſidium afferant, Turcas communes noſtros hoſtes à ceruicibus Chriſtianorum arceant, & Remp. Chriſtianam conſiliis diſſidentium partium perturbatam conſtituant fœliciter, vt omnes & ſocietatem inter nos tueri atque colere amanter, & vno ore atque animo nomen Dei ſanctiſſ. tandem aliquando celebrare poſſimus.

IO. ANTONII VIPERANI LAVDATIO FVNEBRIS

CAROLI V. IMP.

habita Meſſanæ.

M. D. LVIII.

REGI PHILIPPO

CAROLI V. IMP. F.

Io. Antonius Viperanus.

Pictores ſimulachrum patris tui Rex Philippe fortiſſimi, & clariſſimi Imperatoris penicillo adũbrarunt, nos eius animi mores atq; virtutes oratione exprimere, & factorum gloriã in hominũ memoriã diſſeminare ſtuduimus, illis certe non minori præmio vel laude digni, quo difficilius eſt animi lineamenta quam corporis effingere, & nobiliora & diuturniora ſunt ſcriptorũ monumenta quã pictorũ tabellæ, quæ à paucis cerni poſſunt, & quauis temporis vetuſtate & iniuria facile corrũpuntur. Ac quidem res à Carolo V. Imp. geſtæ, quod maxime illuſtres & egregiæ, atq; omni virtutum genere diſtinctæ eſſent, ad ſcribendum eius vitam multorum ingenia & ſtudia excitarunt: me vero etiam patriæ, quæ mihi cariſſima eſt, pietas, ne iuſta à meis ciuibus regi facta laudatione carerent, & tui, in cuius tanquam in Dei poteſtate ſum, ratio mouit, vt eam orationem cõponerem, in qua patris tui expreſſam imaginem intuereris. quæ in te veræ laudis & gloriæ cupiditatem magis ac magis incenderet. Quamobrem ſi ſenſero eam tibi probari, non parum mihi ipſe gaudebo, & quodammodo leuiter blandiar, quod labores mei, cui potiſſime optabam, potentiſſimo & benigniſſimo regi non omnino iniucundi fuerint.

IO. ANTONII VIPERANI

IN FVNERE

CAROLI V. IMP. AD MAMERTINOS

ORATIO.

REGI noſtro & Imperat. CAROLO in ſupremi eius diei celebritate merito à vobis Mamertini, maximi & ampliſſimi honores fiunt: quandoquidem maiores vita functis, quam viuentibus ſacro quodam pietatis iure debentur. Neque aliud eſt honor, quam cultus, qui vel dignitate, vel virtute aliqua præſtantibus viris exhibetur: regia vero dignitas & imperii eximia eſt, illiusque virtus ſingularis ac prope diuina. Nec mihi quiſquam obiiciat huiuſmodi honores aut mortuos non videre, aut quam minimum curare. nam vt ad mortuos nihil pertineant, ad viuentes certe pertinent, ne aut obliteratæ beneuolentiæ, aut ſpretæ venerationis, aut neglectæ pietatis, aut prętermiſſi officii culpa aliqua teneantur: ne dicam funerum exequias & conſolationem quandam habere huius vitæ miſeriarum, & ſtimulos ad æmulationem imitationemque bonorum, ſiquidem ab omni labore vacationem & ab omni metu ſecuritatem in his proſequendis ſperare videmur, & iisdem nos olim cohoneſtandos ornamentis gaudemus, quibus ſtudioſi homines poſt mortem afficiuntur, ſi illorum mores vita noſtra & factis expreſſerimus, tum quos oculis nõ cernimus his, quibus eos decoramus, honoribus intuemur. Quis hunc ſolemnem apparatum & illuſtrem pompam inſpectans, ac tot faces, titulos, imagines, tot ornamenta honoris, tot laudis inſignia, tantam ſpeciem funeris & dignitatem, non præſentem Carolum videre ſe cogitat, & tanquam numen hoc ingenti honorum ſplendore & amplitudine illum venerari? Mihi vero latiſſimum campum, in quo decenter & tuto exultare poſſit oratio, dat inuictiſſimi Imperatoris virtus, quæ in huius vitæ curriculo diuina quadam ſorte longiſſime excurrere & cognoſci clariſſime potuit. Non enim intra columnas Herculeas concluſa, ſed plus vltra digreſſa, neque terrarum terminis coërcita, ſed cœli regionibus factorum eius gloria terminata eſt. Et mortalium quidem nemo, dum ſpiritu aërem ducit, beati laudem habere poteſt: quoniam dum viuimus, variis & incertis caſibus ſubiecti ſumus, ita vt, qui vitæ curſum abſque vlla offenſione ſecundum habuerint, contingat his ſæpe acerbiſſimorum incommodorum plenus exitus; & voluntas, quæ noſtrarum actionum eſt poſitum in noſtra poteſtate principium, ſic volubilis & inconſtans eſt, vt ſæpe leui aliqua voluptatis illecebra à ſenſu, & appetitu de propoſita ratione flectatur. Quin neque bonam voluntatem ſuſcipere, niſi Deo immortali duce, neque optatam metam attingere, niſi eodem adiutore poſſumus. Qua de gratia, diuinæ inquam bonitatis & lucis communicatione quis, licet nullius culpæ ſibi conſcius ſit, in huius vitæ vſura ſibi quicquam audeat polliceri? Quo circa per viam quempiam ſalutare IESV CHRISTI verbo cautum eſt: nec male poeta ille ex Solonis ſententia dici *beatus*

Ante obitum, inquit, *nemo poſtremaque funera debet.*

Atqui Regis & Imperatoris noſtri obitus ac vitæ finis pietatis nitore eſt, quam victoriis & triumphis curſus vitæ fuit, illuſtrior. Hanc benemeritos de rep. ciues, cũ vitæ munere functi ſunt, laudandi conſuetudinẽ præ ceteris gentibus olim Græci & Romani moribus cultæ liberaliumque doctrinarum ſtudiis, ac bellicis artibus florentiſſimę nationes diligentiſſime ſeruarunt, qui cũ omnes claros viros laudari, tũ eos maxime voluerunt, qui pugnando pro patria mortem fortiter oppetiiſſent. At quanto magis CAROLVS prædicãdus eſt, qui non inter cæſorum aceruos occubuit, quod alienæ gloriæ inuidi homines illi vitio fortaſſe dediſſent, ſed ex periculis pene infinitis,

& ex

& ex media ipſa morte ad C[illegible] libertatem & ſalutem [illegible] diuino beneficio reſeruatus eſt [illegible] nam [illegible] felicitate reip. [illegible] omnium res eius geſtæ atque virtutes [illegible] & [illegible] ampliſſimisque [illegible] honoribus celebratæ, illuſtratæ triumphis in [illegible] memoriam [illegible] ab omni tempore [illegible] & [illegible] nomine [illegible] cum [illegible] per quas [illegible] mundi [illegible] curſum quadrigaſq; [illegible] idem nobis maximopere optandum & expetendum eſt, cum [illegible] hac lacrymarum valle [illegible] cœleſtium angelorum choros [illegible] in [illegible] gloria in æternũ [illegible] tur. Quamobrem mihi non tam copia, quã modus in dicendo quærendus eſt, [illegible] rerum [illegible] oratio tanquam in [illegible] ratoria [illegible] de [illegible] in [illegible] perſpicuu [illegible] prudentia, & animi magnitudine [illegible] CAROLVS [illegible] ac [illegible] exemplar. Eſt autem [illegible] pontificiam, [illegible] Dei filio, & hominis inter [illegible] tores [illegible] prima, [illegible] Cæſaris temporibus vſq; in hunc diem [illegible] ſumma. Nam [illegible] rerum potiti non regis nomine, quod Romanis odioſum erat [illegible] appellari [illegible] a quo deinde [illegible] tores non tam [illegible] duces, [illegible] rerum domini, & moderatores dicti ſunt. Cuius [illegible] primo Romæ [illegible] collocata; mox a Conſtantino Imp. [illegible] Chriſti [illegible] Romam mundi [illegible] orbis terrarum [illegible] in vrbẽ deportata, quã de ſuo nomine vocauit [illegible] Græc[illegible] q. Roman. [illegible] ſanctiſſimi grauiſſimiq; conſilij deſpicatui ducem [illegible] & d Latinos translata Pontificis maximi auctoritate penes Germanos in [illegible] tempora permanſit. Habet Chriſti [illegible] quæ Eccleſia dicitur, arma [illegible] tum ad corporis tuitionẽ & ſalutem idonea, duos nimirum gladios, qu[illegible] eſt in manu ſummi Pontificis a diuino numine [illegible] Imperatorẽ accingit, quem ei muneri atque officio præponit, [illegible] remp. [illegible] ab externis, ac domeſticis aduerſariis [illegible] corporeis armis aſpectabilibusq; [illegible] & qui in tuenda maieſtate Imperii ceteris fortitudine integritate, ſapientia [illegible] debet, triplici corona ferrea, argentea, aurea donatur. Quam [illegible] annos Auſtriæ [illegible] pes [illegible] & [illegible] Deus [illegible] aureum [illegible] dilexerit & caram ha[illegible] quæ ad ſalutem hominum in [illegible] entium pertinen[illegible] Rudolphus [illegible] Bohemiæ [illegible] Auſtriã iure belli adeptus eſt: quę duo Albert[illegible] duo [illegible] Max[illegible] ornati eadem dignitate ſubſequuti ſunt. quos quidem [illegible] & [illegible] ſuperauit. N[illegible] vna cum [illegible] paternæ fa[illegible] hæred[illegible] Hiſpaniarum, Hiſpaniiſque ſubiectorum regnorum: quæ ab [illegible] Ioannis morte, & Mariæ quatuor regis Ferdinandi [illegible] natu maximæ [illegible] hæreditario iure obuenerunt. Quæ relicta a [illegible] bona non ſolum [illegible] prudentia conſeruauit, ſed etiam diuina virtute & felicitate auxit, vel [illegible] quondam orbis terrarum multas magnasque regiones ad ditionem ſuam & [illegible] adiungens. Iam qui [illegible] Imperatoris [illegible] tanquam [illegible] bellis [illegible] virtutem [illegible] & vario [illegible] ſed Homerus poetarum facile princeps, atque omnis eruditionis [illegible] Agamemnonem ducem maximum [illegible] contra Troianos co[illegible] quoniam prudentia cum [illegible] ratio fieri velit & [illegible] Imperator, quos [illegible] & imperio ante[illegible] Xenophon Cyrum ſuũ, [illegible] propoſuit, exornat. Quod ſi prudens eſſe de-

bet Im[illegible]or,ergo illi fugienda temeritas eſt,quæ regione contra prudentiã [illegible] inimica conſilii & rationis; fugienda etiam intemperantia,quæ cupiditatum [illegible] hominem ad turpitudinem accendens inflammato impetu rationē à ſua ſed[illegible] bat. Et quonam pacto quis alios voluntati ſuæ poteſt obedientes reddere a [illegible] pſe intelligentia vincitur? aut ad ea pericula quempiam inducere quæ ipſe de[illegible] Ex animi vero præſtantia, & intelligendi prudentia in ipſa dignitate maxima Imperatori autoritas paratur, vt a milite ſuo non minus quam ab hoſte [illegible] quandoq; [illegible] ſublata obedientia,quæ conuenientem rerum connexionem fouet, [illegible] citus ſeipſe diſſoluit,quo nihil poteſt eſſe peruerſius. Alii fortunatum Imperatorem præterea volunt: & nos quoq; non vt propriam illius quærimus, quippe quam de ſe præſtare nemo poteſt,ſed illi a Deo,in cuius poteſtate eſt,ſecundã fort[illegible] quę n[illegible] d[illegible] is hominum ſtudiis velut comes addatur,ad amplitudinem n[illegible] & gloriã per ſe ipſa virtus parum valere videtur.Fortunam autem intelligo [illegible] quandam aurã humanis rebus,quæ extra nos poſitæ ſunt, ſec[illegible] vel adue[illegible] uina [illegible] obſtinate effluentem homini occulta & ignota, cuius nulla ratio a no[illegible] poteſt,non aliquod per ſe numen a diuina ſummi illius rectoris prouidentia [illegible] res humanas inconſulto & temere adminiſtrans,quod a corde,& ab ore ciuis [illegible] ſtiani abeſſe debet,qui vnũ & verũ Deũ opificem,ac moderatorē mundi [illegible] no tēpore vniuerſa prouidentē,& ſapientiſſime gubernantem non ſolu[illegible] verũ etiã humana. Atq; hæc omnia quæ in formando perfecto Imperatore d[illegible] afferunt, in noſtro CAROLO, quantum fert humanæ naturæ conditio,[illegible] Cuius res geſtæ maximã ſcientiã,& virtutē declarant exceptas & educ[illegible] euentibus.Itaq; cum clariſſimis,& fortiſſimis Imperatoribus eſt quibuſuis [illegible] rito conferēdus. Nã præterquã quod excellenti fuit ingenio,& ad arma na[illegible] tam variis & innumeris bellorum hoſtiumq; generibus a prima adole[illegible] tus fuit,vt non ſolum natura,& præceptis,ſed etiam vſu,& experientia i[illegible] ducem euaſerit. Neque enim inertiæ & voluptatibus ſeſe dedit, quas ætas [illegible] ap petebat,& fortunarum copia ſuppeditabat,ſed vigiliis,& laboribus omne [illegible] tati[illegible] tran[illegible]mittendum putauit,ſine quibus gloria parari non poteſt: quæ v[illegible] dam eſt vmbra,& non quidem par, ſed certe magnum & ampl[illegible] & [illegible] um benefactorum. Quam bellicarum rerum ſcientiam magni animi p[illegible] fortitudine roborauit: qua prædi[illegible]tus neque laborem vllum perferre,[illegible] pericul[illegible] adire,vt ignaue [illegible] recuſarit honeſtam mortem deſid[illegible] quod vita naturæ,virtus hominis propria eſſet. Præbuit ſe mirificam v[illegible] inquam, & fortitudini ſociam proſperitas tanta, quantam a Deo vir[illegible] auderet optare. Nullum enim bellum ſuſcepit,quod non proſpe[illegible] lum p[illegible] commiſit,quo non victor extiterit nu[illegible] rem o[illegible] feliciterq; perfecerit. Vnam calamitatem excipio,quam ad Alg[illegible] ſolum aduerſa cœli tempeſtate accepit: ſed quæ animi excel[illegible] [illegible] tem aperte coargu[illegible]. Sed ne horum fides al[illegible] g[illegible] eum ex[illegible] fa[illegible] quæ dicimus clariora. Pl[illegible] ortu proficiſci, vnde principium vitæ ducitur, ex quo ſolent nonnulli reliq[illegible] eorum notare. Natus eſt porro Gandaui Flandriæ nobili & illuſtri oppido [illegible] CHRISTI [illegible] M. D. VI. Kal. Martii. qui dies Apoſtoli Matth[illegible] fauſtuſq; fuit, ad ſalutem,& memoriã nominis Chriſtiani fatalis, nob[illegible] in honore habendus. Nam eodem die Imperator creatus, & corona [illegible] donatus & glorioſas de hoſte victorias conſequutus eſt. At v[illegible] [illegible] patrem amiſit ac x. poſt annos mortuo Ferdinando [illegible] charus & ob ingenium indolemq; diuinam vnice dilectu[illegible] ex [illegible] H[illegible] naui[illegible] mox tribus annis elapſis in Maximilian[illegible] [illegible] principibus,ad quos ſpe[illegible] per[illegible] tor [illegible] Imperator eſt abſens declaratus. Tanta [illegible] [illegible] pectmenq; virtutis inerat,vt grauiſſimos alioq[illegible] in [illegible] honori & dignitate certamine viceri[illegible] Et quon[illegible] mos nec [illegible] moribus ornatos, nec præclaris virtutibus [illegible]

facile occupat, dum ex aliorum ſecundis rebus & gloria minui res ſuas, & obſcurari famam propter vehementem ſui amorem exiſtimant, ob prælatum in petitione Imperii Carolum quorundam male ſanorum principum mentes acer liuor inuaſit, atq; animos in diuerſas partes abripiens, tandem manus ad pugnas armauit; quorum iniuriam à ſe Carolus diuina virtute & conſilio propulſauit. Operæ precium eſt autẽ primum eorum bellorum cauſas recenſere, quæ cũ Franciſco Galliarum rege in tuendo iure ſuo & dignitate geſſit; tum victorias, quas à Chriſtianæ religionis aduerſariis reportauit: vnde omnium malorum quibus reſp. Chriſtiana affecta eſt, culpam ab eo abfuiſſe cognoſcetis, & Chriſtianorum pariter vicem dolebitis, quod tantus Imperator fuerit à tã præclaris, & neceſſariis cœptis contra noſtræ ſalutis, & religionis infenſiſſimos hoſtes non humanis, ſed diabolicis artibus conſultisque diſtractus: quem ſperare erat vniuerſam Græciam & ſacrum IESV CHRISTI domini noſtri ſepulchrum quod à barbaris noſtro cum dedecore tenetur, aliquando recuperaturũ eſſe, niſi variis, & importuniſſimis Gallorum armis diſtentus fuiſſet. Vita functo Maximiliano Imp. Carolus Maximiliani nepos, & Rex Gallorum Franciſcus in petitione dignitatis Imperatoriç inter ſe concurrerunt: ſed propter ſummum generis ſplendorem, & diuinam ingenii præſtantiam, ac maximam opum facultatem (vt ante dixi) CAROLVS prælatus fuit. Quare Franciſcus, qui ſeipſum ſine riuali amabat, in eum graue odium concepit; atq; ad eius ſpiritus reprimendos, quos magnos eſſe ſentiebat, ne alienæ virtutis lumen ſuæ gloriæ officeret, aliquot Germaniæ principes, qui in eodem dignitatis certamine victi fuerant, ac potiſſime Henricum Angliæ Regem in ſui amicitiã pellicere conatus eſt; ortisque in Hiſpania diſſenſionibus ex CAROLI in Germaniã diſceſſu, quo ad Imperii ſedem acceſſitus fuerat, ſatis idoneam occaſionem ad occupandum Nauarram ſibi oblatam eſſe putauit, verum Hiſpanienſes tumultus Adriani S.R.E. Cardinalis conſilio, & diligentia ſedati ſunt, & Henrici amicitiã CAROLVS ſolertiſſime præoccupauit. Et cum primum ex Hiſpania in Germaniam eundum ei fuit, quo tutum ab inſidiis Gallorum iter haberet, qui non dicam à natura, ſed amorum, & opinionum varietate ſempiternas gerunt cum Hiſpanis inimicitias, Franciſco promiſerat pro ea, quam in Neapolis regnum habere ſe actionem dictitabat, ſingulis annis aureorũ C.M. ſoluturum, & Nauarram Henrico Regis Ioannis filio redditurum: ſed ad hæc promiſſa facienda adduci deinde non potuit, ne eorum regnorum ius imprudenter amitteret, quæ ab auo legitime acceperat; quod ea, quæ pollicitus fuerat, non ſua ſponte, & voluntate, ſed coactus ab ipſa rerum neceſſitate recepiſſet, vt illis ſtare à nulla lege iuberetur. Tum ægre ferebat Maximilianum Sfortiam vectigalẽ Imperii à Franciſco vi armisq; fuiſſe Mediolano priuatum, reputans ſecum ipſe quot pericula regnis ſuis conflarentur, ſi Gallos in Italia foueret gentem leuem ingenio, & arrogantem, ſtudentemq; ſemper rebus nouis, ac regnandi maxime cupidam. Verum interea dum regnorum ſuorum ſtatum componit à Leone X. Pontifice maximo ad recuperandum è Gallis Mediolanum communibus copiis inuitatur. Nam eorũ inſolentiam Pontifex nullo modo perferre amplius poterat, q. Eccleſiæ iura iniuria ſibi vedicarẽt, & Apoſtolicæ ſedis auctoritatẽ nullo cultu dignarentur, & effecti iam eſſent omnib. nihilominus quam olim Siculis odioſiores. Itaq; adducto exercitu à Proſpero Colũna Franciſco Daualo Marchione Piſchariæ, & Antonio à Leua Mediolanũ recuperatur, & Franciſco Sfortiæ Maximiliani filio reſtituitur. Ex quo Rex inflammatus furore, maximis ipſe cum copiis alpes tranſcendit, Mediolanum obſidet, ac paucis diebus in ſuam ditionem, & poteſtatem redigit, munitoq; præſidiis ad delendas Imperatoris copias, quæ Papiæ ſunt, exercitus aciem dirigit. nec detrectant noſtri certamen, quanquã numero inferiores, ſed ingente animorum ardore & armorum pugnam ſuſcipiunt. Stat pauliſper anceps prima conflictione fortuna, tum ad noſtros ſe inclinat, tandem Rex maxima ſuorum cum ſtrage vincitur capiturq; VI. Kal. Martii, ipſo Imperatoris natali die. Quo ſecundo euentu CAROLVS nihilum elatus neque pro iuuentutis natura, quæ inflatior eſt, neque pro victoriæ conditione, quæ inſolentiores homines reddit, adductum ante ſe in Hiſpania Regem licet potentiſſimum, & acerrimum hoſtem pro diuina quadam ſapientia, & animi magnitudine non modo nullis incommodis affecit, ſed maximis beneficiis ornauit, certisque pactis ad ſeruandam pacem

conditionibus liberum in Galliam dimiſit, & abeuntem munificentiſſime proſequutus eſt. Ita glorioſus adoleſcens animū ab omni lætitia geſtiente, & inſolentia cohibēs, atq; in tanta fortuna tantā obtinens lenitatem prudentiæ, & fortitudinis armis victoriæ conditionē, & ſeipſum vicit. Hæc reconciliatio gratię regis percuſſit non tenui metu animos Italiæ principum: cū etiamnunc impenſius à Franciſco Sfortia Franciſcus Daualus Mediolani arcē repeteret, quod parum in illo firmæ fidei ſuſpicione moueretur. Igitur Clemens VII. Pontifex maximus, qui tum Adriano ſucceſſerat, qui poſt Leonem Paulo plus anno Romanā Eccleſiā gubernarat, & Veneti, & Franciſcus Sfortia contra CAROLVM perinde, ac cōmunem hoſtē ducti vana quadam formidine ſocietatem, & arma coniungunt, in quam ſocietatem etiam ægrum animum Franciſci Gallorum Regis alliciunt. Sed in omnibus prælijs fortuna, quæ fortes adiuuat, Imperatoris partibus, & gloriæ fauit. In his bellorum procellis Romæ aliqua detrimēta per Cæſarianos inſciente CAROLO importata ſunt. Nā prorex Neapolis, quo Pontificē à Gallorū ſocietate diuelleret, in illius damna Columnenſes immiſit, quod facinus Imperator grauiter improbans per literas Pontifici ſeipſum excuſauit, & damnum factū recepit: tum Borbona prædæ ſtudio cum exercitu Romam inuaſit ad eius defenſionē languidiſſimo ſtudio incumbente Pontifice. ad cuius rei nuncium Imperator, qui tunc in Hiſpania natalē diem Philippi filij celebrabat, incredibilē dolorē accepit, & apud Pontificē iuſta ignorantię excuſatione vſus eſt, & mandata ad ſuos dedit, vt obſeſſū in arce Sancti Angeli Pontificem quā citiſſime liberarent, & omnib. modis ex vrbe milites educerent: quos tamē a præda nullius oratio, aut vis poterat amouere. Et res quidem ipſa (vt grauiſſimorum hominum ſententias omittam) eum ab iſtius mali culpa abſoluit: quoniam nullum hoc facinus inconſideratius, & maiore à quoquam temeritate ſuſceptum, aut ipſi vidimus, aut ab alijs vnquam audiuimus. Nā quæ ratio in ſpē occupandæ Romæ potuit Borbonam impellere, qui collectū ex diuerſis gentibus exercitum, & ſine ſtipendio militem longis itineribus feſſum fractumq; intra inimicorū vires ducebat, vbi neq; cōmeatum, neq; pecuniā belli neruos alicunde ſperaſſet, quin etiam haud longe poſt terga hoſtili exercitu imminente? Cui ſi diem vnū qui Romę erant obſtitiſſent, altero die coactus fuiſſet omnium rerum inopia diſcedere. Sed habuit temeritas ex alterius ignauia, & formidine volente Deo, cuius ſunt occulta iudicia, ſecundū exitum: ex quo vulgares, & imprudentes homines res, non rerum cōſilia iudicant. Tam ne igitur temerarium, & iniquū facinus ſubitum, atq; inſperatum prudentiſſimi, & ſanctiſſimi Imperatoris cōſilio factum eſſe quis autumet? Quod ſi Italiæ dominatū appetebat, ſi regnandi cauſa Iulij Cæſaris exemplo peccandū putabat, cur vrbem non retinuit? cur milites euocauit? cur Pontifici damni facti recepit? quanquā obtrectatorib. nulla vnquam deeſt calumniandi ars, quorum mens inuidia, os maledictione plenum eſt. Ita affectum Pontificis animum, & exulceratum Rex Gallorum appoſitis ſententiis contra Imperatorem alit: & in idem fœdus venit Rex Angliæ cum Venetis; qui in tanta Italiæ perturbatione, & tumultu quieſcendum ſibi non eſſe arbitrantur, quoſq; vt afflictam Pontificis conditionem miſerentur, humanitatis aliqua ratio, & a Cæſarianorum armis, vt timeant, monet felicitatis curſus, & falſa quadam de victoris ambitione cum ſecundo rerum euentu creſcens opinio. Quorum tamen conſpiratio minus CAROLI animum permouit, quam non ſeruata a Franciſco fides, quam in Hiſpania dederat, cum ſolutus, & in libertatem vindicatus fuit. Ideo quo tantū in vniuerſo terrarū orbe ſuis diſſenſionibus excitatum incendium vna ipſi pugna reſtinguerent, illum ad ſingulare certamen prouocauit ductus Petri Terraconenſis, & Caroli Andegauenſium Ducis auctoritate, qui ſingulare certamen inter ſe olim inſtituiſſe feruntur, quo de Siciliæ poſſeſſione litem dirimerent, quæ multis populis maximas calamitates attulerat. In quā pugnam renuit Franciſcus deſcendere: immo iterū cupiit CAROLO reconciliari, quem in gratiam cum Pontifice rediiſſe comperiebat, & rem ſuam in Italia male geri. ſiquidem clariſſimos duces a ſe deſciuiſſe, & pręter alia incommoda Lotreccum, quem maximo cum exercitu ad expugnandum Neapolim miſerat, in ipſa obſidione maxima cum exercitus parte morbo conſumptum acceperat. Agnouitq; aperte in facienda pace CAROLI non ſperatam facilitatem. Et quid Deus bone a CAROLO aut humanitatis, aut caritatis, aut pietatis omiſſum eſt,

quo

quo Franciſcum in officio contineret, quando Heleonorã ſororem ſuam illi in vxorem commiſerit? Verum non multo poſt tempore Franciſcum Maſſiliæ Pontifex conuenit, eiusq; filio Henrico Catherinam neptem ſuam in matrimoniũ dedit. Quæ affinitatis coniunctio grauem ſuſpicionem initæ contra ſe ſocietatis CAROLO mouit, cum manifeſtam Pontificis inconſtantiam videret, & de Franciſci erga ſe voluntate dubitaret, qui animum ſemper armatum gerens, tum maxime ad turbãdam pacem Ligures è Gallia expulerat, & Genuam neſcio quo iure repetebat. Et quidem Gallorũ ingenium, & infirmitas multorum ſcriptis reprehenſa eſt, quod leues ſint, & in capiendis cõſiliis mobiles, in ſuſcipiendis bellis alacres, in reſiſtendo imbecilli, ac molles. Tunc Imperator ſummos Italiæ principes maximis beneficiis, & honorib. ſibi deuinxit, & Franciſco Sfortiæ Mediolanum libere conceſſit, vt omnem appetitæ Italiæ dominationis ſuſpicionem à ſe remoueret, qui omne cum Chriſtianis bellum oderat, & ad debellandos amentia deprauatos hæreticos, ac Turcarũ audaciam reprimendam animum à pueris intenderat, vnde religioni fides, imperio dignitas, ſibi gloria, Chriſtianæ reip. ſalus, omnib. pax, ocium & tranquillitas pareretur. Interea Frãciſcus Sfortia correptus morbo diſcedit è vita, & Franciſcus Rex Gallorum auito quodam iure Mediolanum ad ſe pertinere dicit, & Sabaudiam, cuius dominus Imperatorem affinitate attingebat, iniquiſſime, ac tumultuoſiſſime aggreditur. Qua de re certior factus Imperator in ipſo itinere, cum victor Rex Tunethe rediret, grauiſſimam orationẽ aduerſus Franciſci mutabilitatẽ, & peruerſitatem Romæ apud Paulum III. Pontificem maximum in Clementis demortui locum ab vniuerſo Cardinalium ſenatu ſuffectũ in ampliſsimo patrum conſeſſu habuit omnesq; teſtatus eſt non ſponte, ſed laceſsitũ, non dominatus cupiditate, ſed defendendi ſui ſuorumq; cauſa arma ſe capere: poſtremo ad ſingulare certamen ſeſe obtulit, ne duorum culpa Chriſtianæ regiones ſuorum cæde, & cruore plus pluſq; fœdentur. tum confecto exercitu Galliam braccatam, quã nunc Prouinciam vocamus, petere contendit: ſed propter immanem frigorum, & hyemis vim in hyberna Genuam rediit. Hoc interim Pontificis maximi ſtudio, & induſtria x. annorum induciæ inter reges fiunt. Nihilominus Franciſcus quanquam arma depoſuit, voluntatem bellandi non exuit: & cum ſe penitus deiectum è ſpe recipiendi Mediolanum videt, aliquot Germaniæ principes Auſtrio generi priuatis quibuſdam odiis inimicos atq; in primis Cleuis ducem contra CAROLVM ſolicitat, & inuadere cũ exercitu in Flandriam ſuadet eo ſcilicet tempore, quo Imperator ad expugnandum Algerium nauigarat; ipſe etiam multis copiis diuerſas partes, quæ in CAROLI ditione ſunt, vexat; atq; ô nefandũ & impium ſcelus ad Chriſtianorum cædes, & incẽdia religionis noſtrę crudeliſsimos hoſtes pollicitationibus, ac prçmiis inducit. Quorum malorũ nos ipſi teſtes ſumus, qui ſpectatores magna ex parte fuimus. Nos enim ipſi vidimus è tectis noſtris Calabriæ oras ſçuiſsima depopulatione vaſtari, & fœdiſsima flamma vrbes, & agros incendi. Quid referam virorum crudeliſſimam cædem? quid mulierum acerbiſsimam vexationem? quid captiuorum miſerrimam ſeruitutem? quorum lamentationes hic ipſi nos ingenti noſtro cum dolore, & commiſeratione exaudiuimus, cum ſociorum miſerandam calamitatem inſpectantes nullum afflictis auxilium, & opem ferre poſſemus. In quam eandem calamitatem permulta aliarum regionum maritima oppida, & aliquot Mediterraneo mari circũfuſæ inſulæ inciderunt in Chriſtianorum ſtrage, & ſanguine ardẽtius bacchante Barbarorum furore. Quæ ora? quis ſinus? qui portus? quis toto mari locus à Turcarũ claſſe, & direptione tutus fuit: quæ ciuitas ſocia non ingemuit? quæ nõ indoluit tam tetram, tam horribilem, tam fœdam, & infeſtam peſtem a Chriſtianiſſimo quondam rege fuiſſe, tam impie, tam ſcelerate, tam nefarie in Chriſtianorum regiones, & vrbes immiſſam? At vero Deus optimus, qui impios odit, & religioſos amplectitur, ex Maurorum telis Imperatorem defendit, & ex vndarum procellis eripuit, & incolumem regnis ſuis reddidit. Qui vſus eadem cæleſti aura temeritatem Cleuis ducis facile domuit; mox ad contundendam regis audaciam Lutetiam Pariſiorum maximo cum exercitu petiit expugnaturus eam vrbẽ, in cuius expugnatione vniuerſum Galliæ regnum occupatum iri videbat: tantusque Pariſinorum animos terror ſubiit, vt omnes manifeſtam fugam meditarẽtur. It obuiam Franciſcus maximis cum copiis & totius Galliæ nobiliſsimis ducibus non pro

gloria, ſed pro ſalute dimicaturus. Iamque duo potentiſſimi exercitus duobus clariſſimis regibus præſentia ſua & oratione milites ad certamen hortantibus prope aderant ſumma cum virium contentione pugnam inituri, in qua totius belli moles & omnium rerum ſumma vertebatur, cum Sanctæ Eccleſiæ caput IESVS CHRISTVS dominus noſter Chriſtianorum labores, & clades è cœlo miſeratus mirum in modũ regum animos inter ſe reconciliauit, & rẽ quaſi ex magna & nebuloſa tẽpeſtate in ſerenam tranquillitatem reduxit. Sed eam paulo poſt Franciſci mors perturbauit. Nam Henricus regno ſuccedens acer iuuenis, & ardens ſtudio belli ad renouanda Martis certamina ſtatim animum adiecit. itaque oppida munire, & primarios Germaniæ viros aduerſum Imperatorem clam inſtigare & occulte cum Heluetiis ſocietatem inire cœpit. Nec prudentem Imperatorem iuueniles animi ardores, & aſtus latuere. quare aduerſus Henrici ſtudium & audaciam ſe ipſe quoq; inſtruxit; & inuito diſtractus ab eo bello, quod contra Germaniæ ciuitates, quæ hæreticorum partes ſequebantur, parauerat, Lotharingiam verſus caſtra mouit, ac iuuenilem animum & conatus conſilio, & virtute colubuit. Nunc ad ea bella tranſeo, quæ contra hæreticos pro veritatis defenſione, & contra veræ pietatis hoſtes pro Chriſtianorum ſalute & incolumitate geſſit: ex quibus intelligetis quanta pacis ornamenta & belli ſubſidia Chriſtianæ reip. comparaſſet, ni Gallorum, aut leuitas aut inuidia illum in magnis & diuturnis contentionibus habuiſſet. Equidem Io. Federicus Saxonum Dux & Philippus Langrauius hæreticorum Principes & fautores, dum Imperator armis in Gallia diſtineretur, pacto in Schemelcaldo Saxoniæ oppido cum pleriſque Germaniæ principibus inter ſe fœdere Branſoicchi ducem contra fas omne poſſeſſione ſua diſturbauerant; & ad Imperatorem Langrauius audacter adierat, atq; arrogantius eum monuerat, nequid contra ea, quæ ipſi geſſiſſent, moliretur, vnde permultorum principum odia in ſe conuerteret. Quod facinus placuerat Imperatori ad concilium deferri, & cum ſemel atq; iterum citati adeſſe neglexiſſent, dux Saxoniæ & Langrauius perduellionis damnati fuerant. Et Martinus quidam Luther homo omnium ſceleſtiſsimus nuper in imperitum vulgus prauas quaſdam opiniones & ſententias contra Eccleſ. Rom. dogmata & inſtituta ſpargere cœperat, & nactus ſocium amentię ſuę Ecolampadium diſſolutum, perditum, & nequam hominem, atq; etiam adeptus ſectæ ſuæ fautores maximos Germaniæ principes, Saxoniæ ducem, & Langrauiũ breui qui ſub agnina pelle animũ gerebat lupinum, multis Germanię ciuitatib. malũ venenũ infuderat. Non enim vlla peſtis eſt, quæ latius manet, quã hæreſis, præſertim ea, quæ felicitatẽ nulla noſtra cura, & labore comparandã proponit, cum ingenium ſit omnium hominũ (vt Comicus poeta loquitur) ad libidinem a labore procliue; hoc autẽ magis, ſi principum auctoritate cõfirmetur: quorum mores, & vitæ rationes in populis ſubito ſequuntur. Ad quod peſtiferæ, & funeſtæ doctrinæ ſemen extinguendum omnẽ diligentiã CAROLVS adhibuerat: & quoniã in popularium ſenſib. quod fibris inhæreret, facile extirpari nõ poterat, edicto cauerat, ne quid de religione, innouaretur, niſi ex decreto Sancti, & œcumenici Concilii à Pontifice Romano conuocandi. Tunc igitur ſuſcepto bello a Catholico Imperatore cõtra Principes hæreticos vndiq; ad eos copię ſubſidiaq; venerunt: LXXX. M. peditum, equitum XV. breui tempore collecta ſunt, muralia tormẽta CXX. currus ad ferenda onera DCCC. naues ad tranſmittendũ flumina CCC. Dolcam Mamertini contagionem mali tam breui, tam late diffuſam? an tantam Germanorum potentiam non periculoſiſsimis temporibus contra Mauros Turcasque conuerſam? Ceterum, qui non in hominum multitudine, & robore, ſed in Dei maximi dextera, & virtute ſpem omnem victoriæ collocauerat, CAROLVS maiore animo ſe bello contra ſceleratiſsimos, & nefarios duces accingit; & dum Langrauius in oppugnandis, & ad fidem ſuam adigẽdis vicinorum oppidis tempus terit, quam maximas poteſt copias armat; cumq; adhuc militum numero inferior longe ſit quã vt cum hoſte congredi poſſit, nullã pugnandi copiam illi facit, ſed inſolentem iuueniliter exercitum prudente cunctatione debilitat, qui quoniã compoſitus eſt ex variis hominibus, & horum laborum minime patientibus, qui bellis comitari ſolẽt, deficiente ipſum cõmeatu, & frigidiore tẽpeſtate aduenieute dilabitur. Interea quoq; Dux Mauritius Ferdinandi Caroli fratris legatus cum exercitu inimicorum regiones ingreſſus hoſtiliter omnia populatur & vaſtat.

ſtat. Quæ incommoda Langrauius animo agitans ſtuduit cum Imperatore paciſci: ſed cum nihil impetraſſet (nam indignum Imperatoria dignitate, & abhorrens ab æquitate CAROLO videbatur tantam inſolentiam, & temeritatem impunitam relinqui) noctu contento itinere in Haidamum oppidum confugit, exercitumque diu[illegible]. Vnde finitimæ ciuitates in CAROLI poteſtatem venere, & qui inimici fauerant [illegible]ri primarii, & Schemelcaldicæ conſpirationis adiutores & ſocii veniam ſupplic[illegible] ab eo poſtularunt. At Dux Saxoniç validioribus copiis ad omnem ſe euentum munit: contra quem Imperator ſigna conuertit, & victricem aquilam in Saxoniæ fines inferens ad certamen hoſtem quamuis numero militum priorem trahit, & momento proſternit & capit. Quæ omnia tanta induſtria diligentia celeritate adminiſtrata ſunt, vt diuino nutu & conſilio geſta fuiſſe viſa ſint. Quare religioſiſſimus Imperator non vt Cæſar in Ponto veni, vidi, vici; ſed totam victoriam ad diuini numinis prouidentiam & virtutem referens dixiſſe fertur, veni, vidi, ſed Deus vicit. Et dux Saxoniæ licet iudicum ſententiis capite damnatus fuerit, tamen ab humaniſſimo victore benigniſſime liberaliſſimeque tractatus eſt. Langrauius quoq; tum in Imperatoris fidem & poteſtatem ſeſe dedit. In hac rerũ quaſi malacie & tranquillitate ſubita quædam tempeſtas exorta maximo periculo Imperatorem obiecit. Nam Mauritius ægre ferens Langrauium ſocerum ſuum diutius in cuſtodia teneri, atque hæreticorum ſtimulis incitatus deleta tot tantorumque beneficiorum memoria, quibus ab Imperatore ornatus fuerat, clam cum Henrico Galliæ rege & ducis Saxoniæ & Langrauij liberis contra eum ſocietatem coiuerat; & poſtquã ſatis copiarum collegit, repentina vi & validiſſimo impetu Cluſam, qua Harſpurgum ad Imperatorem tranſitus erat, occupauit vſus incredibili feſtinatione, ita vt Carolo nocte media effluente imbre cum aulicis & his tantum militibus, quos ad cuſtodiam ſui corporis habebat, Vilaccum fugere neceſſe fuerit. Verum vt ilex è ferro vires ducit, ſic CAROLVS è periculis animoſior emergit: & interea, dum ſubſidia ex Italia & Hiſpania expectat, per Ferdinandum fratrem ſimul ate cum Mauricio de pace agit: ille vero animo, & lætitia inflatus, ac ſi de Cæſare triumpharet, exultat, & cum cæteris hæreticorum principibus cuncta miſcet, & turbat. Quem inſolentem vtriq; dux Branſoicchi magis diuina ope fretus quam humana cum his copiis, quas Imperatoris nomine coëgerat, adoritur, & pugnantem debellat, & cedentem grauiter ferit, ex quo vulnere poſt triduum animam amiſit. Vt omnem hæreticorum vim, & ardorem concidiſſe vidit Imperator, ne quam crudelitatis notam ſuſtineret, Langrauium è cuſtodia liberauit, & filiis Saxoniç ducis, qui his ipſis diebus mortem obierat, vniuerſa patris bona & familiæ inſignia & dignitatem reſtituit. Neque enim perduelles ſæuius puniendos cenſuit ne male affectos cæterorum principum animos acrius exulceraret; neq; remiſſius agendum putauit, ne quẽ Imperii cõtemptum lenitas afferret, & impunitatis ſpes vlla poſthac improborum hominum audaciam educaret, ſeruans ſingulari cum prudentia iuſtitiæ modum & æquitatem, ſic vt illi à cœleſti quodam numine dictum fuiſſe videatur:

Hæ tibi erunt artes, pacique imponere morem,
Parcere ſubiectis & debellare ſuperbos.

Hinc me res geſtæ cõtra Turcas & Mauros ad ſe vocant: quæ ſatis omnibus declarant Imperatoris non vulgarem in tuenda religione voluntatem & induſtriam: quippe cui ſemper in animo propoſitum fuit pro vera religione, ac ſuę dignitatis officio Chriſtiani nominis hoſtes profligare, & geſtientẽ Turcatum audaciã furoremq; comprimere. Porro Solimannus Turcarum dominus ad totius Europæ dominationẽ aſpirãs iam ſecundo Hungariam ingreſſus cum ccc. M. delectorum militum exercitu maximum Chriſtianis metum, & terrorem incuſſerat. contra quem CAROLVS inuicto animo cum xc. M. hominum profectus iuxta Viennam caſtra locauit, & admirabili arte copias ad pugnandum diſpoſuit. Cum vero erectus ſpe certa victoria diuinæ quadam præſentia pugnæ diem expectaret, Solimannus victus præſtantia CAROLI, quod in eius opinor galea, cœleſte atq; inextinguibile lumen cõſpexiſſet, quale in ſuis ducibus poëtæ ſæpius elucere confingunt, nocte ſocia caſtra mouit, ſeq; ex eius conſpectu quã lõgiſsime proripuit. Ergo potentiſsimus & clariſsimus Turcarum Imperator neque militum multitudine, neque famæ pudore ad pugnandum induci potuit, nec præ-

lio victoriam, ſed fuga ſalutem quæſiuit. Et nõ liceat acclamare egregiam, & ante hoc tempus inauditam, & inopinatam ſine vllo telo ſolum ipſa præſentia partam de tanto exercitu & Turcarũ Imperatorum victoriam? Per id quoque tempus Andreas Auria cum aliquot roſtratarum nauium claſſe in Peloponeſum miſſus præclara facinora edidit: quibus ingentẽ occupandæ Græciæ pauorem Turcis iniecit. Solimanno igitur ex Hungaria non prælio, ſed metu pulſo, atq; ita pulſo vt nunquam amplius auſus ſit incolumi CAROLO redire, ad expugnandum Guletham arcẽ prope Tunethem Imperator animum aduertit: quod inde maximum periculum Chriſtianorum nauigationibus & maritimis oris a prædonibus immineret. Nam Hariadenus Ænobarba, quem Barbaroſſam vulgò nominamus, vir multis victoriis & bellicis ornamentis clarus, qui grauibus ſententiis Solimanni animum ad vniuerſum terrarum orbis imperium excitauerat, ex Tunethe Muleaſem expulerat, & Muhroletto fratri regnum addixerat, ac Huletham Solimanni nomine munierat ea nimirum ſpe, vt aliquando ſub Turcarum Imperium & fidem vniuerſa Africa redigeretur. Quamuis ergo a Gallorum odiis non iniuria timendum ſibi eſſet, tamen in Deo ſpem ponens rerum ſuarum, quod iuſtum & Chriſtianæ reip. vtile, ac neceſſarium bellum moueret, magna cum claſſe in Africam profectus eſt, ac ſecundo vento Vticam tenuit quem portum Farinę hodie vocant. Eius appulſu Barbaroſſa grauiter perturbatus maiore præſidio Guletham firmauit, & claſſem in ſtagnum, quod facit inter Tunethem & Guletham influens mare, ſubduxit. Imperator ex Vtica legens oram antiquæ Carthaginis vbi in conſpectum Gulethæ venit, milites in terram exponi iuſſit, & hoſtem a littore tormentis arceri, tum oportunis ad feriendum arcem locis tormenta diſpoſuit: poſtremo terra marique Guletham inuadens, quæ natura loci & artis opere inexpugnabilis videbatur, incredibili virtute, ac felicitate cœpit, ſimulq; tota Barbaroſſæ claſſe potitus eſt. Sed dum reficit propugnacula captæ arcis, Barbaroſſa cum XX. M. militum Chriſtianas aliquot cohortes adoritur, fit ad pugnam concurſus, pugnaturq; vtrinque fortiſſime atque acerrime: Sed Hiſpanienſes equites cum barbarorum equitum vim ſuſtentare diutius non poſſent, & circumfunderentur vndique hoſtes, Imperator ipſe, non aliter atq; olim Cæſar cedentes ſuos Neruiis, primus in hoſtem factus exemplo ſuo ad pugnam retraxit, inter primos armatus procurſat, & ad prælium omnes cohortatus ad acclamationem Sancti Iacobi, qui ab Hiſpanis religioſiſſime colitur, ſtringit in hoſtes gladium; reliqui tãti ducis exemplo animoſiores effecti barbaros proſternũt, feriunt, occidunt. Quo in prælio CAROLVS præter ceteras victoriæ laudes ciuicam coronam meruit, quoniam Andream quendam Pontium equitem Bæticum ex hoſtium manibus vulneratum ſeruauit. Tum contra multorum ſententiam decreuit Barbaroſſam perſequi, & ex Africa Turcas omnino depellere. Quamobrem inſtructo exercitu caſtra Tunethẽ propius mouentur, ordines ducente Alfonſo Daualo Marchione Vaſti egregio, bono, & forti duce. Occurrit cum ſuis Barbaroſſa acceſſum ad vrbẽ quoquo modo inhibiturus. verum cõmiſſo certamine inferior diſcedit, atq; intra oppidi mœnia ſeſe recipit. Et quamuis C. M. hominum in armis haberet, tamen artibus CAROLI præuentum ſe videns & induſtria circumcluſum in maximam deſperationem venit; Et extra omnem rerum meliorum expectationẽ poſitus in captiuos Chriſtianos, qui in cuſtodiã coniecti fuerant numero VI. M. ferro & igne ſæuire ſtatuit animo ad crudelitatem præcipite. Sed dum in concilio eſt, captiuorum aliqui ſe primum, tum alios occulte ex catenis ſoluunt, vel ex ipſis cuſtodibus aliquot a tanta crudelitate ad miſericordiam commotis, poſtremo facto in cuſtodes impetu arce potiuntur: intra quam ſubito fumo ſignis nutu, & clamore ſublato Imperatorem aduocant. Vnde Barbaroſſa cum videt ſe neque pollicitationibus, neque precibus, neque vi poſſe arcem recipere, cum VII. M. Turcarum in Hipponam, quam modo Bonam dicimus, fugam arripuit; atque inde loci mox cum XIII. triremium claſſe, quam illic ante ad omnem euentum collocauerat, Algerium, quod oppidum Mauritaniæ veteres Romani Iuliam Cæſaream vocauerunt, ne in Imperatoris manus veniret celerrime profugit. Cujus fuga Tunethes ſine vlla concertatione in Imperatoris poteſtatem venit. eam Imperator Muleaſemi, qui a fratre pulſus è regno prius ad ſe confugerat, impoſito paruo tributo reſtituit. collaudatisque captiuis Chriſtianis & auctoribus

facinoris

facinoris dignis muneribus affectis ad nos de Africa triumphans perlatus eſt; atque à vobis ſummis honoribus & pompa exceptus. At vero tantam felicitatem aliquot poſt annis graui iactura permiſcuit cœli turbulentiſſima, & formidoloſiſſima tempeſtas, qua claſſem ad Algerium fœdiſſime vexauit. Nam cum ſtatuiſſet Algerium piratarum volucum poſt captam Tunethem receptaculum euertere, vt ex omnibus oris Chriſtianorum nauigationibus & mercibus mare liberum tutumque pateret, eo cum ingente claſſe profectus fuerat: & nondum erant omnes homines, equi, commeatus, tela, tormenta, & ad oppuguandum pertinens materia in terram expoſita, cum prima noctis vigilia magnis tempeſtatibus ſubito mare concitari, & vehementis imbris, & nimborum & procellarum & turbinum ruina, cum fulminum & tonitruum horrore cœlum vndique miſceri cœpit. Quæ tempeſtas cum biduum continenter ſæuiſſet, nauium aliæ collabefactatis lateribus ſubmerſæ, aliæ vndarum æſtu ad littus illiſæ & perfractæ ſunt, paucæ ad anchoras deligatæ vim ventorum & fluctuum ſuſtinere potuerunt: & hominum alii cum ipſis nauibus ſalo obruti, alii, qui ad littus nando euaſerant, ab hoſtibus immaniſſime cæſi: quanquam hoc ab hoſte periculum deinde qua potuit Imperator celeritate ſummouit. Spectaculum non modo hominibus ſed vndis ipſis, & littoribus luctuoſum. At qui in terram ante deſcenderant maximo imbre madefacti & crudeliſſima tempeſtate deterriti, neq; arma tenere neq; ſe miſeros ſuſtentare valebant; augebatque dolorē commeatus iactura: nam tegumenta in nauibus reliquerant, & cibaria ſolū in duos aut ad ſummū tres dies ſecū aſportauerant. Nihilominus Imperator obiens egregii ducis, & militis munus humaniſſimis verbis acerbitatē omnium ſolatur, & primus in acie obuerſans dextera, & virtute ſuos ab ingruentium barbarorum armis defendit: nec quicquā vnquam, O mirabilē viri conſtantiā & firmitatē, in tot tantisque rerū aſperitatibus, aut deſperatione deieciſſe, aut formidine contraxiſſe animum viſus eſt, alacri & ſemper eadem fronte, pluuiæ, frigoris, famis patiens, atq; interdiu & noctu ſuis in acie præſens; vt eius virtutē admirati hoſtes CAROLVM Deo cuipiā ſimilem eſſe, nec iam amplius mortalem, ſed de cœlo lapſum aliquem ad ſalutem, & nomē populi Chriſtiani propagandum crediderint, & elatos a rerū euentu ſpiritus alienæ virtutis admiratione repreſſerint. Sedatis iam fluctibus, & tempeſtate commutata aliquot aliis diſcriminibus vi quoq; ſuperatis milites in naues aſcendere iuſſit; ipſe vltimus conſcendit, qui primus in terram deſcenderat. Quod ſi virtus aduerſæ fortunę telis velut aurū fornacis flamma probatur, certe in his grauiſſimis periculoſiſſimisque procellis Imperatoris perfectæ virtutis laus maxima enituit. Iam Draguthem archipiratam acerrimum & communem omnium hoſtem ab Ioanne Vega pro rege noſtro ex Aphrodiſio pulſum, & oppidum natura & arte muniriſſimum breui temporis ſpacio paruis copiis vix LX. noſtrorū interitu expugnatū, quid opus eſt me vobis Mamertini recenſere, qui eius belli participes & ſocii fuiſtis? Ex quo non minor ad omnes vtilitas quam ad ducem gloria peruenit. Enimuero pleriq; magis ſecunda fortuna in his rebus vſi ſunt, quas ipſi geſſerunt, quā in his, quas aliorū fidei commendarūt; contra aliis vicariorū opera felicior & fortunatior fuit, quibuſdam vero ſummis Imperatoribus iidem vbique proſperitatis venti vſque ad extremum vitæ tempus afflarunt: cuiuſmodi CAROLVM habuiſſe videmus. Nam quantam per Ioannem Vegam? quantam per Branſoicchi ducem? quantas per Andream Auriam? quantas per Franciſcum & Alfonſum Daualos? quantas per proſperum Columnam, Ferdinandum Gonzagam & eos duces, quos Italiæ rebus præpoſuerat? quantas per eos, quos ad Indos miſerat, victorias eſt feliciſſime conſequutus? In cuius equidem felicitate hoc maxime ponendum arbitror, quod eius auſpiciis deuicta, & a ferino cultu & vana religione ad veram, & ciuilem reuocatæ ſint regiones ab hoc noſtro terrarum orbe diſiunctæ, & priſcis illis Romanis, qui ſe terrarum dominos appellabant, ignotæ. Quamobrem merito nunc regina volucrum aquila Imperii, & Auſtriæ ſtirpis inſigne oſtium Oceani, quod vtpote nulli hominum natura peruium domitor ille ferarum & mundi Hercules duabus columnis tanquam habitabilium regionum terminis præſepſiſſe dicitur, ſecundo volatu tranſmiſiſſe ſe gloriatur. Quæ quidem ego non ſolum CAROLI fortunæ, ſed etiam prudentiæ tribuenda exiſtimo: è cuius, vt ita dicam, ludo & palæſtra plures quam ex illo Troiano

equo ſtrenui duces prodiere, non quales ſunt ficti illi Gallorum heroes, quos vulgus Palatinos appellat, ſed quales Imperatorum mater Roma produxit. Nec profecto iſti tanti fuiſſent, niſi CAROLVS ingenio & virtute præſtantiſſimus extitiſſet. Quapropter eius ætatem ſolco vere auream prædicare, & Chriſtiani populi felicitatem ſimul attendere, quod in grauiſſimis temporibus, & turbulentiſſima tempeſtate is Imperator diuinitus nobis datus ſit, qui potentiſſimi & ſæuiſſimi hoſtis Turcarũ inquam domini conatus eſtringeret, ac non modo Chriſtianorum fortunis imminentem, ſed etiam ex infimo pectore crudelitatem inſatiabilem anhelantem belluam conſilio & vi longe è noſtris regionibus expelleret atque eiiceret. Imperator vere pius felix inclytus victor triumphator auguſtus, & quod recte dixerim, pater patriæ, quoniam remp. Chriſtianam labentem fulſit, afflictam erexit, perditam refecit, anguſtam explicuit, & coarctatam quam longiſſime dilatauit. Porro ſapientes viri docent neminem in vllo vitæ & ſtudiorum genere perfectum eſſe poſſe, qui non & ingenii dotibus ornatus, & doctrinæ præceptis inſtructus, & meditationis vſu perpolitus fuerit: quibus quaſi numeris expletum & omni laude cumulatum Imperatorem noſtrum videmus; qui natura ſagacem vim ingenii, ac motus celerrimos adeptus totam ætatem in imperatoriis artibus conſumpſit non modo excellentium virorum diſciplinis imbutos, ſed magnorum ducum ipſe magiſter. Igitur hoc ingenio natum hominem & aſſiduo rerum vſu & exercitatione doctum credendũ eſt, neq; per ignauiã quicquã omiſiſſe, neq; per audaciam aggreſſum eſſe, quod intelligentia & ratio aut obire poſtulaſſet, aut aggredi prohibuiſſet; quorum alterum inertię, alterum temeritatis eſt vitium, vtrumque Imperatoris virtuti, & laudi ſummæ contrarium: & qui tot victorias, & triumphos à grauiſſimis hoſtibus reportauit, neceſſe eſt illum ſemper laborauiſſe, nunquam non vigilaſſe, vbique præſentem fuiſſe, nec copiarum multitudine, ſed militum virtute confiſum, nec impetu quodam animi, ſed pleno prudentiæ conſilio diſciplina & ordine cuncta, quæ ad rem bene gerendam requiruntur, perfeciſſe. Neque vero in quo tot egregiæ virtutes emicuerunt, deſiderata ſunt ea, quæ virtutem maxime ſignificant, dignitas inquam oris, generiſque nobilitas. Nam regia ſtirpe prognatus, & in ea familia educatus fuit, in qua excellentiſſimorum Imperatorum permultæ imagines ad æternam factorum memoriam illum dies & noctes excitabant; oris vero forma digna, pulchra, & virilis, quæ ipſam imperii maieſtatem non mediocriter exornabat. Maxime autem eius animi excelſitas in laudis & gloriæ ſtudiis apparuit, quæ in altioribus animis vehementiora eſſe ſolent: qui eum regem miſerrimum eſſe aiebat, vtpote præſtantis ingenii & virtutis expertem, qui res dignas prædicatione vel ignauus ipſe per ſe facere neſciret, vel otioſus & voluptuarius negligeret. Veruntamen qui Chriſti fide illuſtratus ſupra virtutem & gloriam aliud videbat, quo diuina gratia liceret aſcendere, non in honorum ſplendore, ac nominis prædicatione beatam vitam poſuit, atque ii, quibus dies Chriſtianæ veritatis nondum illuxerat, ſed ad ſempiternam illam felicitatem comparandam omnes ſuas cogitationes viteſque conuertit. Vnde quibuſdã illi obiectantibus ſcire quidem eum vincere, ſed neſcire more Cęſaris expedite victoria vti, quam Chriſtiane, hoc eſt vere & ſapienter reſpondit, Cæſari vnicum vitæ finem fuiſſe propoſitum nominis prædicationem; ſibi vero cæleſtis gloriæ adeptionem: cuius gratia multa non facienda, multa etiam ferenda ſunt, quam qui conſequi neglexerunt, multa contra ius faſque patrarunt. Quis ne tota Italia potiretur, ne cunctam Germaniam occuparet, ne vniuerſam Galliam diriperet, quis vllis obſecro decretis aut copiis reſtitiſſet? At tantum valuit apud eum religio, vt pietatem & iuſtitiam cuiuſuis rei dominatione potiorem habuerit. Quoties vox illa Caroli audita eſt, ſi vniuerſam Galliam deuinceret, vniuerſa ſe tamen illa Franciſco lubentiſſime ceſſurum, modo per eum ſibi etiam liceret tuto ſua poſſidere? Et de Germanorum, qui deuicti ſunt, bonis quid vnquam ſibi aſſumpſit, cum multa ſibi iure belli vendicare potuiſſet? aut quam crudelitatem in Franciſcum licet aduerſum virtuti inuidum gloriæ inimicum ſalutis ſuæ, cum captiuum haberet, exercuit? quam in Germanici belli duces? quamuis multa ex illorum incolumitate ſibi metuenda, ex interitu non pauca ſperanda videret? Non Andegauenſium ducem Carolum regis Gallorum filium imitandum ſibi duxit, qui regi Conradino in bello capto Neapoli ſpectante non ſine

lacry-

lacrymis populo in foro caput è ceruicibus abſcindi ab humili,& abiecto lictore mã-
dauit. In nullius non dicam corpus ſed ne fortunas quidem ſæuitum eſt: ſolũ his pœ-
na inflicta, qui fœdiſſimis obſtricti ſceleribus omnes impetrandæ veniæ & miſericor-
diæ terminos modumq; tranſierãt. Quin illius grata lenis & modeſta nulliſq; odiis in-
flammata victoria fuit, qui non intulit arma, ſed illatã vim repulit ſolũ tuendi iuris &
dignitatis ſuę gratia. Et quidem ius ſuum,& dignitatẽ tueri lex omnis diuina & huma-
na, ciuilis & gentium concedit. Atq; ita ſe vbiq; geſſit, ita ius ſuũ prudenter fortiterq;
ſeruauit, vt neque ob inertiam minui dignitatem ſuam permiſerit, neque ob impro-
bitatem iuſtitiam violarit,& inuictũ ſemper animi robur oſtenderit,& omnem auari-
ciæ ſuſpicionem ambitioniſq; vitauerit. Vtinam Rex Franciſcus nunquã his tempo-
ribus fuiſſet, quibus CAROLVS Imperium Chriſtianorum tenuit, non ſane tot mo-
leſtiis remp. Chriſtianã tanto cum omnium malo implicuiſſet, neq; optimum Impe-
ratorem à glorioſiſſimis cœptis contra noſtræ fidei cõmunes hoſtes ſua cũ ignominia
& dedecore abſtraxiſſet: quẽ vniuerſi nõmodo è Græcia, ſed etiã ex Aſia Turcas ex-
pulſurum fore,& ſanctam Hieruſalem, in qua IESV CHRISTI domini noſtri religione
venerandum monimentum eſt, è manibus barbarorũ aliquando redempturũ ſpera-
bamus. Quas ob res illũ auſim cum ſummis Imperatoribus & ingenii præſtantia, & a-
nimi magnitudine,& Imperatoriis artibus cõparare. Græci laudibus vnũ præ cæteris
extollunt Alexandrũ Philippi Regis Macedoniæ filium a magnitudine rerum geſta-
rum magnum cognominatum. Is enim Aſiam bello euicit & Darium regno Perſiæ
ſpoliauit, ac per vaſtas Indorum regiones victor excurrit. Atq; iſtas tot tantasque res
(quod certe mirabilius eſt, nec modo re, verum etiam dictu inopinatum) florente æ-
tate confecit, quarum minimam partem id ætatis nondũ ceteri attigiſſent. Sed tanto-
rum factorum gloriæ grauia quædam,& odioſa in rege vitia quaſi tenebras offuderũt
ſuperſtitio anilis ſuperbia non ferenda iracundia vſque ad manifeſtam inſaniã ebrie-
tatis in quouis homine deteſtabilis, ac ſane tanta, vt tandem vna cum vino turpiſſime
animam exhalauerit. Quocirca in eo magis animi quandam excelſitatem & felicem
temeritatem nonnulli admirati ſunt quã prudentiam & grauitatem. Nonnulli quoq;
hanc rerum geſtarum magnitudinem ex eorum, quibus cum bellauit, ingenio atte-
nuare conantur. Nam cum Aſianis effæminatis & mollibus contendit armis, ex quo-
rum ignauia & mollitie maior Alexandri virtus emicuit, contra Annibalem in Cœlũ
efferunt, quod in Italia cum Romanis bellicoſiſſima gente aliasque victrice XVIII. an-
nos feliciter bellum adminiſtrarit; ac tot conſules, tot conſulares, tot ſenatorii, tot e-
queſtris ordinis viros vicerit, tot exercitus fuderit, tot oppida ceperit, tot populos in fi-
dem ſuam receperit, vt Romanis, qui de deſerenda vrbe conſilium ceperant, is qui ab
Annibale victus non fuit, Maximus Imperator viſus ſit, è quibus Alexander, ſi in Ita-
liam exercitum illum ſuum traieciſſet, non profecto magnam gloriam deportaſſet, ſi
non vti Rex Epirotarum Pyrrhus victus ceſſiſſet. Omitto Græcorum hominum in
ſcribendis hiſtoriis vanitatem, qui non modo res illius geſtas contra hiſtoriæ leges
pluribus ornamentis amplificarunt, adulantes principem nimio ſui ipſius amore la-
borantem, ſed etiam ea litteris mandare auſi ſunt impudenter, quæ nunquam geſta
fuiſſent, ab ipſomet Alexandro repudiari, ne res ſuæ geſtæ illorum mendaciis inuolu-
tæ veritatis fidem amitterent. Multa etiam omitto non hominum opera, ſed malorum
dæmonum arte perfecta: qui nempe tum huius mũdi principes & tenebrarum recto-
res in mortaliũ animis grauiſſime dominabantur. Cum Alexandro Romani Cęſarem
æquant: quem equidem diſſimilitudine bellorum, magnitudine contentionũ nume-
ro pugnarũ, varietate locorum, aſperitatibus rerum, celeritate conficiendi, arte mili-
tari & Anibali & Alexandro præferre non dubito: qui poſt hominum memoriã do-
mitis feris & immanibus nationibus profligatisq; ſummorum ducũ maximis exerci-
tibus ſolus de vniuerſa Europa, Africa, Aſia triumphaſſe videtur. Verum & is quoque
tantam factorum celebritatem dominationis cupiditate tanquam veneno infecit, &
cum totius Romanæ reip. euerſione turpiſſimis maculis clariſſimũ nominis ſplendo-
rẽ aſperſit. Laudabilior certe virtus Scipionis illius Africani, qui de Annibale & Car-
thagine victoriam non ad proprias vtilitates ſed reip. commoda, non ad ſuã libidinẽ
ſed patriæ conſeruationẽ, non ad priuatã tyrannidem, ſed Romani Imperii maieſtatẽ

contulit, vir cum liberalitate, comitate, clementia, tum maxime continentia celebrãdus. Pompeium ſciens prætereo. nam vitæ infeliciſſimus exitus totam eius famam demigrauit, ac ſimul domum & fortunas euertit. At Galli regem ſuum Carolum magnũ his ducibus parem faciunt, proculdubio omni laude & celebratione dignum, ac de rep. Chriſtiana benemerentiſſimum Imperatorem. Siquidem Longobardorũ regẽ Deſiderium bello ſubegit, & Italiam grauiſſimo barbarorum dominatu liberauit, & Saxones, Pannones, Dacas, Iſtros edomuit, atque Aquitaniam, Vaſconiam multasq; alias patrio regno finitimas regiones in ditionem ſuam & poteſtatem redegit. In horũ numero noſtrum Regem & Imperatorem CAROLVM ſummo nos iure ponemus, qui Imperatoriis artibus a pueris deditus maiorem ſuis Imperiis quam aliorum præceptis bellicarum rerum cognitionem & ſcientiam comparauit; quem nullus vnquam labor negotiorũ; nullus periculorum metus ab honeſtatis, & honoris ſtudiis retardauit; cui non in prouidendo conſiliũ, non in agendo induſtria, non in cõficiendo celeritas defuit; addiditq; ſemper ſpiritus maiores ſecunda fortuna, quæ illius cœptis & conatibus leniſſimo vento aſpirauit. Ipſe Solimannũ Turcarum Tyrannum licet copiarum numero ſuperiorem, tamen excellente virtute perterruit, perterritumq; ex Chriſtianorum finibus longius extruſit. idem Guletham munitiſſimam arcem, atque vna Tunethem paucis diebus cepit, & Barbaroſſam ſtipatum innumeris armatorũ cateruis ex Africa expulit. idẽ duobus potentiſſimis ducibus deuictis de vniuerſa Germania, quæ intra Danubium Alpes & Rhenũ poſita eſt, triumphũ maxime inſignẽ egit, quod ante ipſum cõtigit imperatorum nemini: idem Mediolanum vrbem vectigalem Imperii ex faucibus Gallicæ dominationis eripuit; & clariſſimum ac potentiſſimum Galliæ regem bella ſæpius renouantem, bello ſæpius profligauit: quem ne vita & regno priuaret vna Chriſti religio prohibuit. Sed cum bellica laude ciuilem quoq; coniunxit, qui quantum in bellorum adminiſtratione bonus & fortis, tantum in gubernatine ciuitatum ſapiens & iuſtus fuit, nihilq; minus in conſeruando prudens, quam in amplificando imperio felix, quod equidem paucis datum fuiſſe videmus. Ipſe enim præditus eximia vitæ integritate & intelligentia iuſtitiam præſtantiſſime coluit animo ad æquitatem magis propenſo, quam ad ſummum illud ius, quod eſt vnicum tyrannidis tegumentum, in audiendo facilis, in reſpondendo gratus, vbique comis atq; humanus dignitati conuenientem retinens grauitatem: quem bonis artibus informatum, nec de quibuſuis rebus, ſed de præclaris & magnis delibantẽ honores grauia dumtaxat ſtudia delectarunt; & hominem ſuis non alienis virtutibus florentem nulla vnquam inuidiæ vis, nulla maleuolentiæ affectio morbusque corripuit: qui cum omnibus tum maxime pauperibus Chriſti beneficentiſſimus fuit, quæ a diuina caritate proficiſcens virtus ſolam diuinam mercedem, nullã hominũ laudem ſplendoremue deſiderat. Sed quod in imperatore Chriſtiano plurimũ habet laudis, frugalitatem, modeſtiã, temperantiam maxime coluit, atque imprimis religionem & pietatem, quæ fundamentũ omnium virtutum eſt. qui (vt hoc vnũ dicam) ſingulis diebus mane poſt ſomnũ quamprimum è lecto ſurgebat Deum obſecrabat, vt omnes ſuos labores, motus & conatus in ipſius honorẽ, in Chriſtianorũ cõmoda, in animæ ſuæ incolumitatẽ cœleſtis gratia cõferret. Quare non modo Scipioni illi Africano, qui in Capitolini Iouis quotidie ſolus adibat, cum vanam & impiam religionem coleret, verum etiam his, qui veteris teſtamenti ſacris paginis commendati ſunt, hoc magis excelluit, quod perfectione, lege & documentis inſtitutus fuit. Hanc pietatem toto quidem vitæ tempore magnã, ſed maximã in extremo curriculo, cum incitatior eſt ad metã curſus, oſtendit. Itaque in animo mihi eſt illius è vita migrationẽ nõ minus quam victorias explicare: qua ſola mores & vniuerſa vita decoratur. Cum in Flãdria eſſet annũ agens LVI. & grauius è pedibus laboraret, ſtatuit regnorum habenas Philippo filio tradere, & Imperium Ferdinando fratri concedere: non quo ipſe genio liberius ab omni forenſi & militari ſtrepitu remotus indulgeret, ſimiliter ac fertur Diocletianus imperium depoſuiſſe, ſed quo reliquum vitæ tempus diuinis ſtudiis impenderet, vt ad omnem ſummi illius domini & rectoris vocem, ſi ex hac luce ſeu potius ſtatione migrandum eſſet, vigilans ac paratus offenderetur; ac VI. Kal. Martii ſuo natali die poſt longam orationem, qua ex ſuo diſceſſu dolorem ſuorum lenire conabatur, cum idonea claſſe in Hiſpaniam nauigauit,

ulgauit,& ad Liaredi portum eam applicuit. Vt in terram deſcendit, gratias immortali Deo panſis ad cœlum manibus egit, quod incolumis in eam regionem appulſus eſſet,quam tantopere amaſſet; tum in tellurem oculos defigens eam benigniſſime tanquã parentẽ ſalutauit,addiditq; verba illa: Nudus à te egreſſus ſum,nudus ad te reuertar. deinde in Valleoletũ lectica delatus,& factũ obuiã ſibi nepotẽ ſuũ Carolũ ad colendũ pie numen diuinũ, & præſtanter inſequendũ maiorum veſtigia grauiſſimis verbis & ſententiis cohortatus eſt. Hinc in religioſorum hominum,qui Sancti Hieronymi fratres vulgo nuncupantur,ab vrbe remotas ædes cum paucis conceſſit; Vbi cum multos menſes diuinis rebus vacaſſet morbo vehementius opprimi cœpit, tanti viri mortem è cœlo terris prænuntiante cometa. Ac VI. Kal. octobris D. Matthei profeſto die confeſſionis & Euchariſtiæ diuinis ſacramentis, quemadmodum Chriſtianũ decuit,ſeſe ad diſcedendũ ex hac mortali in immortalẽ illã vitã muniuit: & cũ feſto die iam plane mors inſtaret,precatus eſt eos,qui adſtabant, vt ſibi adeſſent Deũ pro ſe orando contra malorum dæmonum dolos & conatus, qui hominis calcaneo potiſſime inſidiari ſolent,ipſe Iesv Christi Domini noſtri ſuffixi cruci imaginem ſiniſtra tenens,hæc cum lacrymis verba pronunciauit: Magnas tibi gratias habeo & ago ſancte Deus,quod me nationum multarum principem & Imperatorem crearis, ſed maximas,quod in ouile tuum adduxeris,atque ex huius ſeculi moleſtiis & inſanis honorum ſtudiis hoc poſtremo vitæ meæ tempore ſemoueris,quo tibi venienti paratus occurrerem. Verum oro,vt delicta mea multa & grauia tuo ſanguine deleas,quem factus homo in cruce pro humani generis redemptione, & ſalute effudiſti: ne ſi me chirographo,in quo illa ſcripta ſunt,ante tribunal iuſtitiæ tuæ ſalutis meæ hoſtis conuincat,damnationem euitare non poſſim,neq; alia eſt ad cœlum via,niſi per crucem. Nouiſſime cum dixiſſet: In manus tuas domine commendo ſpiritum meum,declinãs ad dextrum humerum caput,extremum diem LVIII. ætatis ſuæ anno,placide & tranquille clauſit,tanto cum animi robore & præſtantia,vt demum etiam mortem ipſam omnium terribilium rerum terribiliſſimam deuiciſſe viſus ſit. Ex hoc genere mortis & certis quaſi animi notis admirandam eius integritatem & pietatem licet aperte perſpicere,ac ſimul pro noſtræ fidei ratione cœleſtem illi & ſempiternam gloriam augurari. Ac profecto ipſius vitam & obitum qui recto animo contemplatur, & humanis & diuinis honoribus Carolvm V. Imp. afficiendum iudicat. Cuius tantis virtutibus equidem ipſe non video parem orationem poſſe inueniri: ſed tantum omnibus illum præferendum cenſeo,quantum dignitate,prudentia, virtute,fortuna antecelluit.

FINIS.

Digitized by Google